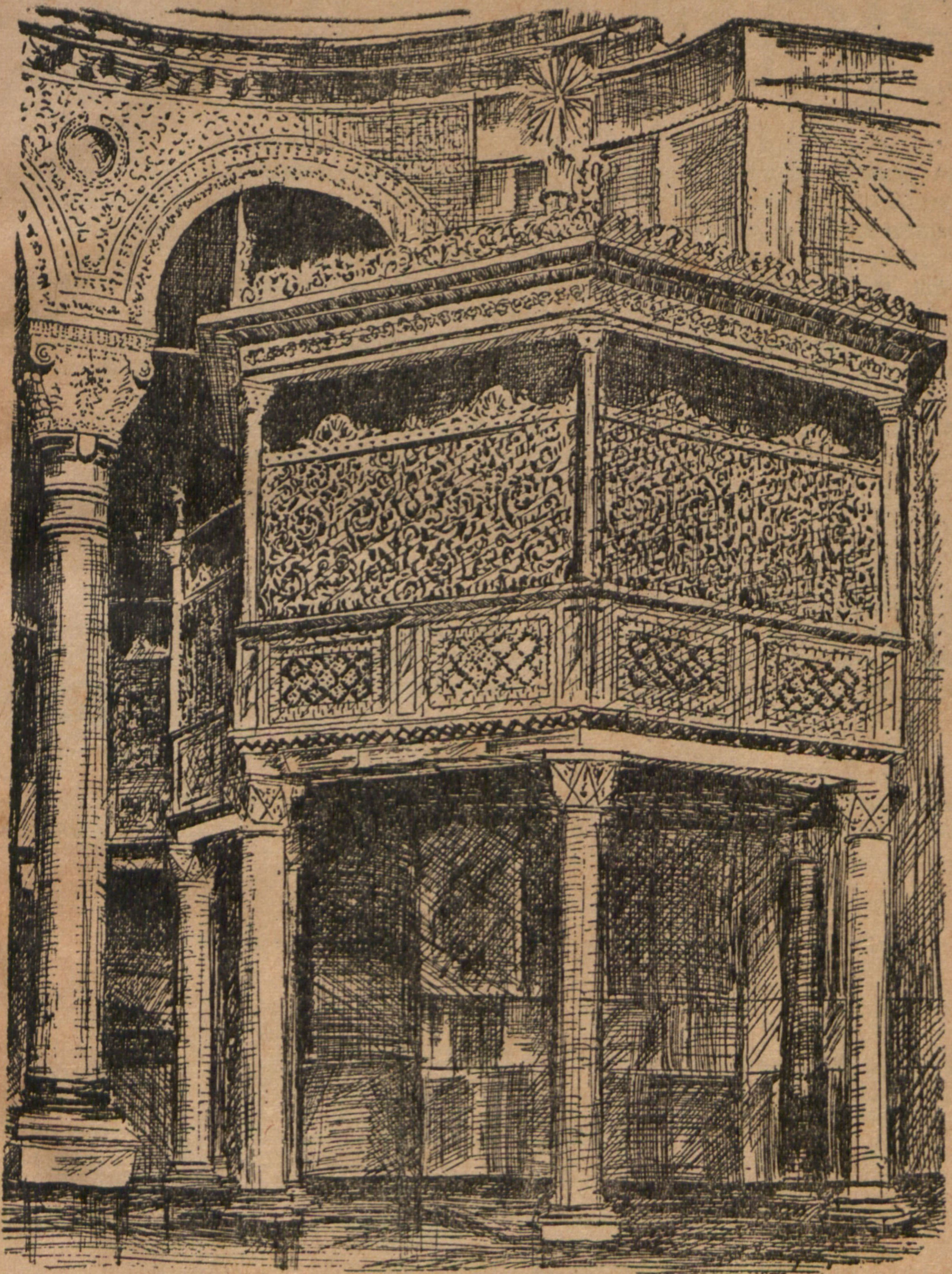
İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

Ayasofyada Hünkâr Mahfili
(Resim : Reşad Sevinçsoy)

TAN MATBAASINDA BASILMIŞTIR.

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

İSTANBULUN: CAMİ, MESCİD, MEDRESE, MEKTEB, KÜTÜBHÂNE, TEKKE, TÜRBE, KİLİSE, AYAZMA, ÇEŞME, SEBİL, SARAY, YALI, KONAK,KÖŞK, HAN, HAMAM, TİYATRO, KAHVEHANE, MEYHÂNE.. BÜTÜN YAPILARI... DEVLET ADAMI, ÂLİM, ŞÂİR, SANATKÂR, İŞ ADAMI, HEKİM, MUALLİM, HOCA, DERVİŞ, PAPAZ, KEŞİŞ, MECZUB, NEVCİVAN, NİGÂR, HANENDE, SAZENDE, ÇENGİ, KÖÇEK, AYYAŞ, DERBEDER, PEHLİVAN, TULUMBACI, KABADAYI, KUMARBAZ, HIRSIZ, SERSERİ, DİLENCİ, KAATİL.. BÜTÜN ŞÖHRETLERİ. DAĞI, BAYIRI, SUYU, HAVASI, MESİRE YERLERİ, BAHÇELERİ, BOSTANLARI VE İLÂH.. BÜTÜN TABİAT GÜZELLİKLERİ VE COĞRAFYASI... SOKAKLARI, MAHALLELERİ, SEMTLERİ.. YANGINLARI, SALGINLARI, ZELZELELERİ, İHTİLÂLLERİ, CİNAYETLERİ, VE DİLLERE DESTAN OLAN AŞK MACERALARI... İSTANBUL HALKININ DEVİR DEVİR ÂDET, AN'ANE, GİYİM VE KUŞAMI... İSTANBUL ARGOSU.. İSTANBULA AİT RESİMLER, ŞİİRLER, KİTAPLAR, ROMANLAR, SEYAHATNAMELER... İSTANBULA GELMİŞ YABANCI ŞÖHRETLER..

REŞAD EKREM KOÇU

Bu cildde: Saim Turgud AKTANSEL, Sermed Muhtar ALUS, Muzaffer ESEN, İhsan HAMÂMİOĞLU, Vâsıf HİÇ, Mahmud YESÂRİ, merhumlarla Halûk AKBAY, Mehmed Ali AKBAY, Münir Süleyman ÇAPANOĞLU, Osman Nuri ERGİN, Enver ESENKOVA, Semavi EYİCE, Ali GENCELİ, Ali Nüzhet GÖKSEL, İ. Hakkı KONYALI, B. OLKER, M. K. ÖZERENGİN, Kevork PAMUKCİYAN, Ali Rıza SAĞMAN Kalem arkadaşlığı etmişlerdir

ve

Ferzan BAYDAR, Sabiha BOZCALI, Aydın BURTEÇENE, Behçet CANTOK, H. ÇİZER, H. Hüsnü, Nezih İZMİRLİOĞLU, A. Bülend KOÇU, Reşad SEVİNÇSOY, Abdullah TOMRUK resim, harita, kroki ve plânları yapmışlardır.

300 resim, 58 plân, harita ve metin dışında 7 yaprak renksiz, 5 yaprak renkli resim ilâvesi.

BİRİNCİ CİLD

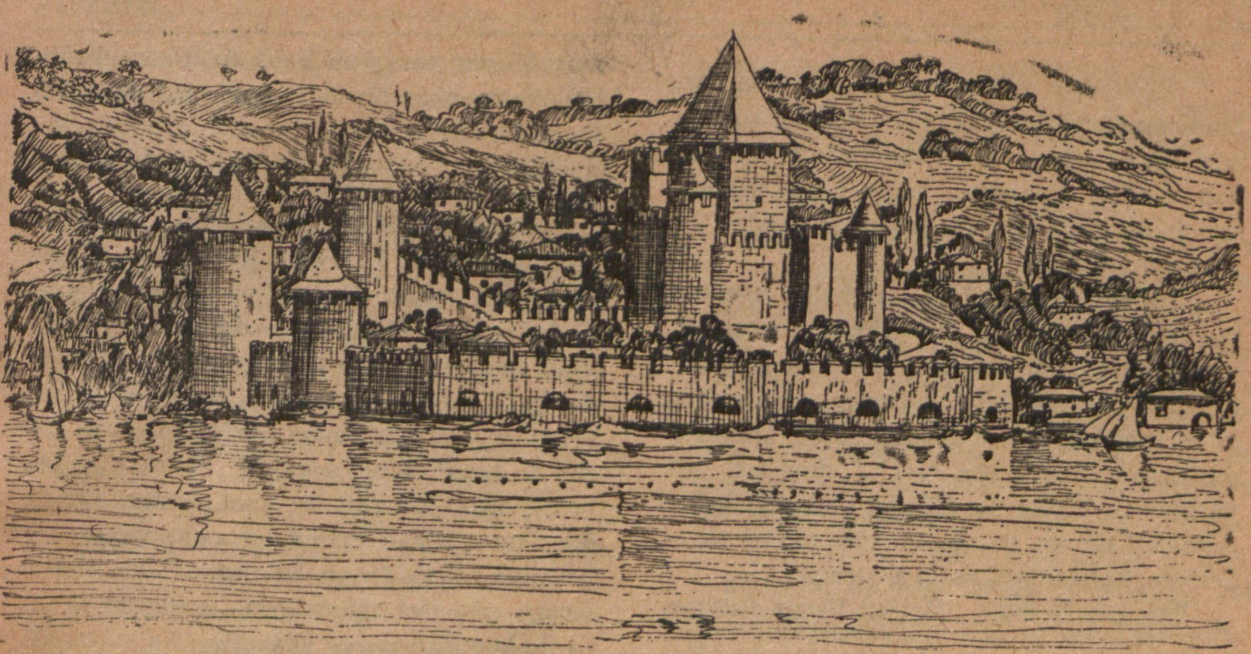
ABA, ABACILAR — ALAFRANGA BALOZ

Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay
İSANBUL ANSİKLOPEDİSİ
ve Neşriyat Kollektif Şirketi

İSTANBUL, 1958

Bu cildi babam muharrir ve muallim Ekrem Reşad Bey merhumun adına ithaf ediyorum.

R. E. Koçu

Prof. A. Gabriel'e göre yapıldığı devirde Anadolu Hisarı

A

ABA, ABACILAR — Kaba ve kalın bir nevi yünlü kumaş ve bu kumaştan yapılan esvap; İstanbulda bilhassa küçük esnaf ve ayak takımı ile dervişler, hal ve vakti icabı çuha giyinmesi lâzım gelirken, yaradılışının dervişâne tevazuunu feda edemiyen kimseler tarafından kullanılırdı. On yedinci asır ortalarında İstanbulluları kendine mahsus zarif kıyafetlerine hayran bırakmakla meşhur Abaza Mehmed Paşa, bir seferinde, kendisini taklid eden devrin hükümdarı Dördüncü Murad ile beraber birer kat aba cebken yaptırmışlardı ki, bu Abaza kesimi aba cebkenler büyük şehirde derhal moda olmuştu.

Alemdar Mustafa Paşa sadaretinde sekban ocağı kurulduğunda, neferlere aynı biçimde aba dizlik ve tozluk yaptırılıp giydirilmişti. Abadan şalvar, cebken, yelek, cübbe, yağmurluk, salta, potur, mest, terlik yapılırdı.

Kalın kumaş olan aba, İstanbul halkının sırtında bilhassa kışın görülürdü; ortalık soğumağa başlayınca; "Abaları sandıktan çıkarmalı" denilirdi. Enderunlu Fazıl:

Bilinir kadri aba mevsimi bâran olsun

diyor.

Servet sahibi, kibar kimseler nazarında da aba giymek yoksulluk alâmeti bilinirdi; Sümbülzade Vehbi "Lûtfiye" sinde gençlere şöyle nasihat ediyor:

Mali mevcudu idüb mahvü hebâ
Yakışır mı giyesin sonra aba

Abacılık, İstanbulun küçük el sanayii arasında büyük şehre has bir şöhret yapamamıştı. Eski narh defterlerinde ve esnaf nizamnamelerinde abacıların, abanın sıkını ve iyisini işleyip satmağa mecbur oldukları yazılıdır.

Evliya Çelebi abacıları, Kapalıçarşı esnafının en namlılarından ve Eski Bedestenin dış esnafından gösteriyor; yine onun kaydına göre, on yedinci asır ortalarında İstanbulda 300 dükkânda 700 abacı işlermiş; esnaf alaylarında da eski bedestenlilerle beraber geçerlermiş.

Geçen asır sonlarına doğru abacılar, Zindankapısiyle Odunkapısı arasında toplanmışlardı ki şehir rehberi haritasında Zindankapı caddesi diye gösterilen yol, son zamanlara kadar halk ağzında Abacılar Caddesi diye anıla gelmişti.

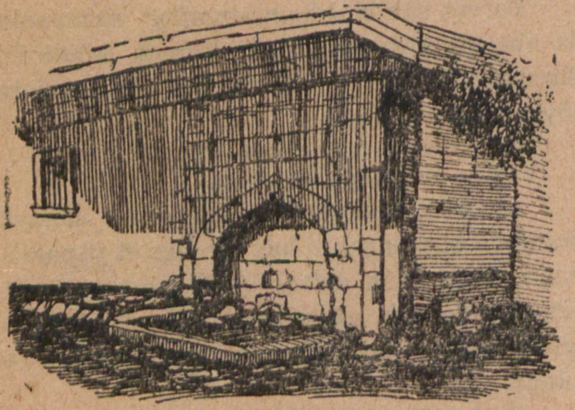
"Abayı yakmak" tâbiri halk ağzında mecazen âşık olmak, bir güzele vurulmak mânasına gelirdi, "abası yanık" da âşık demektir; yeni nesiller tarafından unutulmuş güzel tâbirlerdir. Darbımeselerimiz arasında da "Abacı gebeci, sen neci?.." diye bir söz vardır; en küçük bir alâkası olmadığı halde herhangi bir işe, mes'eleye, söze müdahale edenlere, karışanlara karşı söylenirdi.

Bibl. : O. N. Ergin, Mecellei Umuru Belediye, I.; Evliyâ Çelebi, I.; Eski narh defteri; Türk Lûgati.

ABACI ARALIĞI — Fatih kazası Karagümrük nahiyesinin Ka'riye Atik Ali Paşa mahallesindedir. (B.: Ka'riye Atikalipaşa mahallesi). Edirnekapı tramvay durağı kavsinin yanında, Mihrimah camiinin karşısına düşer; Fevzipaşa tramvay caddesiyle Ka'riye yağhanesi sokağı arasında, üzerinde ahşap ve beton birkaç ev ve meydanımsı birkaç arsa, cadde kavşağının sağ başında bir dükkân bulunan henüz tanzim edilmemiş toprak bir sokaktır.

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

ABACI ÇEŞMESİ — Süleymaniye altında kendi adını taşıyan sokaktadır. Destari Mustafa Paşa tarafından 1608 (H. 1007)

Abacı Çeşmesi (Resim: Nezih)

yılında yaptırılmıştır. Kesme tastan klâsik üslûptadır. Güzel bir celi hat ile bir beyitlik tarih kitabesi vardır:

Hükmî bu mısra binai çeşmeye tarihtir,
'Abı sâfi akdı sâyi Mustafa Paşayile"

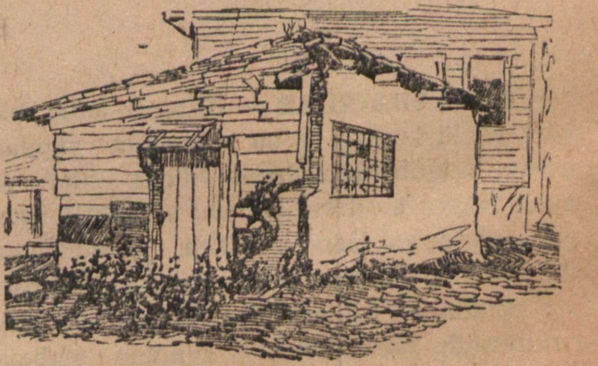
Suyu kesilmiş, teknesi kaldırımla bir olmuş, lülesiz, harap bir haldedir. Üzerinde ahşap ve harabça bir ev vardır. (B. : Mustafa Paşa, Destarî).

Bibl. : İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I.; REK, Gezi notu (1944-1957).

ABACIÇEŞMESİ SOKAĞI — Süleymaniyenin altında, Eminönü kazasının Küçük pazar nahiyesinin Hoca Gıyaseddin mahallesindedir (B. : Hoca Gıyaseddin mahallesi); Vefa caddesiyle Sarı Beyazıd caddesi arasında, hafif meyilli, mukavves, bir araba rahat rahat geçebilecek kadar geniş; kaba taş döşeli ve bozukça bir sokaktır.. İnerken sağda biri isimsiz, biri Sarı Bayazıd çıkmazı adında iki çıkmaz sokak vardır. Ortasına yakın bir belediye sokak feneri bulunmaktadır. Evleri haşap, sekenesi, umumiyetle bozuk bir arabça ile konuşan cenup vilâyetleri halkıdır. Alt başındaki köşede yine onlardan üç beş ailenin apartman gibi oturduğu geçen asır sonlarının tipik yapılarından bir konak yavrusu vardır ki, kapısı Sarı Bayazıd caddesi üzerindedir.

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

ABACI DEDE — On sekizinci asırda Üsküdarda büyük şöhret sahibi cezbeli der-

Abacı Dede Türbesi (Resim Nezih)

vişlerdendir. 1700 (H. 1112) de ölmüş, Üsküdarda kendi adını taşıyan sokaktaki türbesine gömülmüştür. Rivayete göre, türbeyi sadrıâzam Nevşehirli İbrahim Paşa yaptırmış; fakat şimal ürzgârları karşısında bulunması ve uzun zaman tamir edilmemesi yüzünden çok harap olmuş, bir ara mahalleli tarafından küçücük bir baraka halinde tamir ve ihya edilmiş ise de, yeniden harabiye yüz tutmuş, bugün kaplamaları sökük, bazı yerleri tenekelerle yamalı, çatısı çökmek üzere bir viranedir.

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

ABACIDEDE SOKAĞI — Üsküdarda

Çavuşderesindedir; Çavuşdere caddesini Nuh kuyusuna bağlayan Bağlarbaşı caddesinin altı oldukça dik bir yokuştur; Çavuşderesinden gelindiğine ve yokuş yukarı yüründüğüne göre, Abacı Dede sokağı, soldaki ilk sokaktır. Sırtın Çavuşderesine bakan yamacında hemen dümdüz uzanan bu sokakta otuzdan fazla ahşap ev ve bostan yavrusu bahçeler vardır. Sekenesi mütevazı gelirli, küçük memur ve esnaf, işçi aileleridir. Mevsim yaz ise, sokakta oynaşan çocukların hemen hepsi yalınayaktır. Toptaşı meydan sokağı ve Teke arkası sokağiyle birer dört yol ağzı yaparak kesişir, sonu da çıkmazdır; kaba taş döşeli ve bozukça, bir araba rahat geçebilecek kadar geniştir. Adını üzerinde bulunan Abacı Dede türbesinden almıştır. Bu sokaktan İstanbulun, Beyoğlu ile Beşiktaş arasındaki sırtların güzel bir görünüşü vardır.. (B. : Çavuşderesi).

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

ABACIHALİM SOKAĞI — Şehir idare taksimatına göre Beyoğlu kazasının Hasköy nahiyesinin Sütlüce mahalesi sokaklarından ise de, Halıcıoğlunun arkasındaki Çıksalın tepesindedir.

Belediye şehir rehberi haritasında, Elvandirek sokağını Büklüm sokağına bağlar gösterilmiştir. Ahretlik sokağı da bir dirsek çevirerek Elvandirek sokağı kavşağından itibaren Kudüm sokağı adını alır. Halbuki, aslında Ahretlik sokağının Elvandirek sokağiyle olan kavşağından sonra Kudümsokağı değil, Abacı Halim sokağı başlar; altta kalan ve henüz tanzim edilmemiş patekamsı bir yol olan Kudüm sokağının Ahretlik sokağı ile kavşağı yoktur. Kudüm sokağı ayak izi ile açılmış bir yol halinde uzanarak Peştemalcı sokağının alt başına kavuşur (B. : Sütlüce).

İki araba geçebilecek kadar geniş olan Abacıhalim sokağı eskiden kaba taş döşeli imiş, tamamen bozulmuş, bir toprak yol haline gelmiş; evleri birer ikişer katlı, bahçeli, tuğla ve ahşap yapılardır.. Bu sokakta üç dört tane akasya ağacı vardır. Halkı mütevazı gelirli ailelerdir. Çıksalın bayırının hemen en yüksek bir yerinde bulunan bu sokağın Halice, Eyyüb ile Defterdar arasına, Ramiden Edirnekapıya kadar uzanan sırtlara harikulâde bir nezareti vardır; bilhassa Edirnekapıdaki Mihrimah camii ile Edirnekapı mezarlığı servilerinin gökyüzüne düşen silûeti pek güzeldir; sabah ışığında ve akşama doğru bu panoramanın seyrine doyum olmaz.

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

ABACILAR SOKAĞI — Fatih kazasının Karagümrük nahiyesinin Haticesultan mahallesindedir. Edirnekapıda Mihrimah camiinin dış harem avlusu duvariyle Fevzipaşa tramvay caddesi arasındadır (B. : Haticesultan mahallesi); bir kısmı da Arabacılar sokağı adını taşımaktadır. Vaktile kaba taş döşeliymiş, şimdi toprak sokak denilecek kadar harab haldedir; yüksekte olan Mihrimah camiinin duvarına dayanmış, ahşap ve tuğla kulübelerle, büyükçe ahşap bir evin üst katı kesilip çatı gibi örtülmüş harap, fakat yoksul aileler barınan enkaziyle karşılarında bir sıra tuğla ve ahşap evler vardır.

Arabacılar sokağının başı, bugün bir imalâthane olarak kulanılan Mimar Sinan yapısı Mihrimahsultan (Edirnekapı) hamamı karşısındadır.

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

ABACILÂTİF SOKAĞI — Beşiktaş kazasının Beşiktaş merkez nahiyesi Vişnezade mahallesi sokaklarındandır; Spor caddesi (eski Akaretler cadesi) ile Vişnezade camii önü sokağı arasındadır; kaba taş döşeli ve bozukça bir sokaktır. Spor caddesinden girildiğine göre, evvelâ iki araba geçebilecek kadar genişçe ise de, ortasına yakın sağ kola düşen evlerden bir kısmının öne doğru çıkarak vücude getirdiği bir dirsekle bir arabanın ancak geçebileceği kadar daralır; bu evlerin hemen hepsinin kapıları önünde sokağa taşmış mermerden ve kaba taştan basamaklar vardır ki bu yola, çok eski İstanbulu hatırlatan bir şirinlik vermektedir. Vişnezade camii önü sokağı ile olan kavşağında bir belediye elektrik feneri vardır.

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

ABACIMAHMUD SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesinde Kürkçübaşı mahallesindedir; Sulubostan sokağı ile Cerrahpaşa camii sokağı arasındadır (B. : Kürkçübaşı mahallesi); kaba taş döşeli ve bozuk, bir araba rahat rahat geçebilecek kadar geniş ve iki havagazı feneriyle tenvir edilmiştir. Üzerinde üçer, dörder odalı otuz kadar ahşap ev ve bir bostan vardır. Yalnız 5 nu-

maralı ev kübik üslûpta beton yapıdır.

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

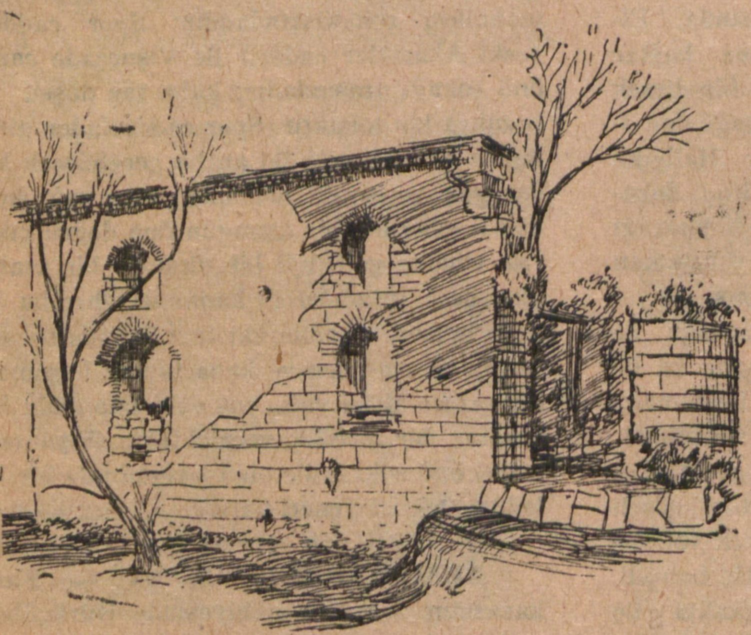
ABACIOĞLU — On yedinci asır ortalarında namlı armatörlerden; gemileri, İstanbul ile Karadeniz limanları arasında sefer ederdi.

Bibl. : Evliyâ Çelebi, I.

ABACI MESCİDİ — Samatyada, Davutpaşa iskelesi civarındaydı. Yaptıran meçhuldür, bugün mevcut değildir; bitişiğinde de İstanbulun azamet ve güzelliği dillerde dolaşmış İspanakçızade Mustafa Paşa konağı vardı ki Samatya yangınlarından birinde yandıktan sonra yeri uzun zaman Ispanakçı viranesi diye anılmıştır. Bugün de Abacı mescidinin ve bu meşhur konağın bulunduğu sokak Ispanakçıviranesi sokağı adını taşır. Samatyanın Cerrahpaşa ve Kasabilyas mahalleleri arasındadır. (B. : Ispanakçıviranesi sokağı ve Cerrahpaşa mahallesi).

Bibl. : REK, Gezi notu; Hadikatül Cevâmi, I.

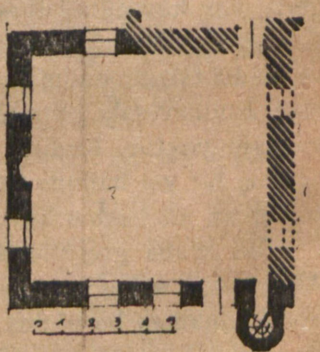
ABAÎ MESCİDİ — Davutpaşa iskelesinde Kasabilyas mahallesinde, bu mahalleyi Kürkçübaşı mahallesinden ayıran Bekârbey sokağında ve Bekârbey tekkesinin yanındaydı. Bugün yalnız mihrap duvarı ile minare kaidesi kalmış bir harabedir. Karşısında Şehlâ Ahmet Paşanın taş mektebi vardır.

Abaî Mescidi harabesi (Resim: R. Sevinçsoy)

Bu mescidi, on yedinci asır ortalarında Sultan İbrahim zamanında yaşamış Rifaî şeyhlerinden Süleyman Abaî yaptırmıştı ki Bekârbey tekesi adiyle meşhur Rifaî dergâhının da bânisidir (B. : Bekârbey tekkesi). Bânisinin kabri, tekkenin alt odalarından birindeydi, tekke son şeyhin varisleri tarafından yıkıcılara satılıp yıkılırken türbedeki diğer sandukalarla beraber kaldırılmıştır.

Bibl. : REK, Gezi notu; Hadikatül Cevâmi, I.

Abaî Mescidi (Plân: R. Sevinçsoy)

ABALIOĞLU (Nadir Nâdi) — Cumhuriyet gazetesinin sahiplerinden ve başmuharriri, 1908 de İstanbulda doğdu, Yunus Nâdinin büyük oğludur (B. : Abalıoğlu, Yunus Nâdi); Galatasaray ve Ankara liselerinde okumuş, yüksek tahsilini Avrupada görmüş, Viyana ve Berlin Üniversiteleriyle Berlin Gazetecilik Enstitüsüne devam etmiş, Lozan Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesinden diploma almıştır. Daha tahsil çağlarında, henüz on yedi yaşında iken kalem sahibi olmuş, babası tarafından kurulmuş Cumhuriyet gazetesinde müzik tenkidleri yapmış ve bu yazılar, bu sahada otorite bilinenler tarafından büyük takdir görmüştür; aslında ise kendisi musikiye karşı fıtrî bir istidada sahibdi, Keman dersleri alırdı ve bu saz üzerindeki hâkimiyetini konser verebilecek derecede ilerletmişti. 1935 den sonra yine aynı gazetede

Nadir Nâdi Abalıoğlu (Resim: H. Çizer)

fıkralar, garb musikisi üzerine ciddî tetkike dayanan makaleler, babasının hastalığında da gazetenin başmakalelerini yazdı, Yunus Nâdinin ölümü üzerine de Cumhuriyetin Başmuharrirliğini aldı. Müstakil siyasî yazarlarımızın arasında fikir hürriyetinin müdafii olarak mümtaz bir mevkii vardır. 1950 mebus seçiminde Demokrat Parti listesinde İstanbuldan müstakil aday gösterildi ve İstanbul milletvekii seçildi; 1954 seçiminde yine aynı partinin listesinde ve müstakiller arasında ikinci defa Mecise girdi. Fakat az sonra yeni Basın Kanunu üzerinde demokratlarla kesin fikir ayrılığına düştü, 1957 seçimine girmedi. Siyasî hayatta sahiplerinden bulunduğu Cumhuriyet gazetesinin başmuharriri olarak kaldı.

Bibl. : Türk ve dünya meşhurları Ansiklopedisii

ABALIOĞLU (Yunus Nâdi) — İkinci Abdülhamid istibdadının sonlarından zamanımıza kadar geçen devir içinde Türk gazeteciliğinin seçkin şöhretlerinden, iş ve poletika adamı; Türkiyenin en buhranlı ve kara günlerinde kalemini, millî birlik aleyhinde çalışan bozguncu cereyanlara karşı kullanmış büyük muharrirdir.

1879 Haziranında Muğlanın Fethiye kasabasında doğdu, babası bu kasaba eşrafından Hacı Halil Efendidir, aileleri de Abalızadeler diye anılırdı.. İlk tahsilini baba evinde hususî olarak gördü, ve henüz on yaşlarında iken, oğlunun tahsil ve terbiyesine çok dikkat eden Hacı Halil Efendi tarafından Rodostaki Medresei Süleymaniyeye gönderildi.

O zamanlar Rodosdaki Medresei Süleymaniyenin büyük bir şöhreti vardı; bu medrese, Abdülâziz devrinde adaya sürgün olarak gelmiş Ahmed Mithad, Ebuzziya Tevfik ve arkadaşları tarafından kurulmuş, programları da kendileri tarafından zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak tanzim edilmişti. Küçük Yunus, girdiği yıldan, birincilikle şehadetname alıncaya kadar Rodos Medresei Süleymaniyesinin çok çalışkan bir talebesi oldu; evvelâ sınıf arkadaşlarına kıymetli bir müzakereci olarak tanındı, sonra, yardımcı muallim olarak çalıştı. 1896 da, on yedi yaşında iken hem ilmiye icazetnamesi, hem de arabça, farsça ve fransızcadan lisan şehadetnamesi aldı. Sonra İstanbula gelerek Galatarasay sultanisine yazıldı, çalışkanlığı ile muallimlerinin takdirlerini kazanmış bir talebe iken, fransızcasını biraz daha ilerletmek arzusiyle Sen Benua mektebine girdi; 1900 de bir müsabaka imtihanı ile ve dördüncülükle İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesine yazıldı; pek az sonra da, gazeteciliğe heves etti. Gazeteci olarak ilk çalıştığı müessese Malûmat oldu. Burada mehrum Ahmed Rasim ve Ekrem Reşad ile tanıştı ki, ikisine karşı da yarım asra yakın bir zamanın safiyetini bozamıyan necib bir vefakârlık gösterdi. Daha ilk yazılarında milliyet meselesinde titizlik dâvasını gütmesi, sansürün gözünden kaçan kısımlariyle bile genç muharririn adı etrafında bir alâka uyandırdı. Fakat istibdad aleyhinde uluorta konuşması kendisini şüpheli şahıslar listesine soktu, 1901 kışında da Abdülhamid aleyhinde kurulmuş gizli bir cemiyetin âzası bulunmak suçuyla tevkif edildi. İki ay Beşiktaş karakolhanesinde yattıktan sonra, görülen muhakemesinde Bodrum kalesinde üç yıl kalebendliğe mahkûm oldu. Fakat Bodruma sevkedilmek üzere İzmire çıkarıldıktan sonra, ceza yeri Midilli kalesine değiştirildi.

Yunus Nâdi Abalıoğlu (Resim: H. Çizer)

Midilli kalesindeki mahkûmiyetini doldurduktan sonra da, memleketinde sürgün olarak oturtuldu. İstanbula Meşrutiyetin ilânından sonra döneblidi. Bir taraftan Hukuk Fakültesinin son sınıf imtihanlarını vermeğe hazırlanırken, diğer taraftan Ebüzziya Tevfiğin kurduğu Tasviriefkârın yazı ailesine girdi; bir ara İkdam gazetesine makaleler yazdı, İttihad ve Terakki fırkasının en faal kalem sahiplerinden biri oldu. 1910 da Selâniğe giderek bir seneye yakın Rumeli gazetesini idare etti. İkinci Meşrutiyetin ikinci seçim devresinde de büyük bir ekseriyet ile Aydın mebusu oldu ve Tasviriefkârın başmuharrirliğini aldı. 1918 de Yenigün gazetesini kurdu. Mütareke yıllarında, imzası, temiz vatan-

perverliğin tercümanlarından biri oldu; bu cesur gazeteci, düşmanın işgal ettiği payitahtta her tehlikeyi göze alarak matbaasını Ankaraya kaçırdı ve Yenigünü Millî Mücadelenin merkezinde çıkarmağa başladı, kendisi de Büyük Millet Meclisinin birinci seçim devresinde Muğla mebusu seçildi. Ankarada çıkan Yenigün, Türkiye İnkılâbı Tarihinde parlak hâtırası olan bir gazete oldu. Cümhuriyetin ilânından sonra 7 Mayıs 1924 de İstanbulda Cümhuriyet gazetesini kurdu. Son yıllara gelinceye kadar de Türkiyenin baskı sayısı en üstün olan gazetesinin başında bulundu. Büyük Millet Meclisinin altıncı devre seçimine kadar Muğla mebusu olan Yunus Nadi Abalıoğlu, kendisini çok üzen müzmin bir taş hastalığı yüzünden siyasî hayattan çekildi ve gazetesinin başmuharrirliğini büyük oğlu Nadir Nadi'ye bıraktı; 1945 de tedavi için gittiği İsviçre'de vefat etti. Nâşı İstanbula getirilerek Edirnekapı şehitliğinde aile makberesine defnedildi.

Cumhuriyet gazetesi 1946 da "Yunus Nadi Mükâfatı" adı ile ve her sene ayrı mevzuda kalem sahiplerine dağıtılmak üzere bir müsabaka tesis etti; birinciye 1000, ikinciye 500 ve üçüncüya 250 lira verilen bu müsabakalar fikir ve sanat alanında büyük teşvik olmuştur.

ABANOZ SOKAĞI — Beyoğlu kazası merkez nahiyesinin Hüseyinağa mahallesinde Balo sokağı ile Sakızağacı caddesi arasındadır. (B. : Hüseyinağa mahallesi).

İstanbulun umumî evleri bu sokaktadır. İkinci Abdülhamit zamanında burada kendi halinde Rum aileleri otururdu; Beyoğlu kafe şantanlarında çalışan, yahut tiyatro ve at cambazhanelerinde türlü hünerler gösteren Avrupalı ecnebi san'atkâr ve oyunculara oda oda kiraya verirlerdi. Ölüleri yakmak taraftarı olan meşhur kimyager Nurettin Münşi de bu sokakta otururdu. O devirde umumî evler Yeniçarşıdaydı; cadde boydan boya, iki yanındaki sokaklarda Beyoğlunun bir fuhuş ve rezalet girdabıydı; bunların içinde en namlı sokak Çiçekçi skoağıydı (B. : Çiçekçi sokağı).

Son yıllarda yıkılmış olan Galatasaray polis merkezi o zamanlar mutasarrıflık binasıydı; içinde bir de tevkifhanesi vardı. 1324 de Meşrutiyet ilân edilince mutasarrıflık makamının ve mektebi sultaninin hemen yanı başında uygunsuz bir mahalle hoş görülmedi. Yeniçarşı ve civarındaki evlerin halkı Abanoz sokağına nakledildi.

Abanoz sokağını Tarlabaşı caddesine bağlıyan Kilit sokağında, Kilit sokağı ile Balo sokağı arasındaki Küçükyazıcı sokağında da eskiden umumî evler vardı; meşhur kumarbazlardan Kör Emin'in bahriyeli Hulûsiyi vurmasına sebep olan ilk kavga, Küçükyazıcıda bir umumî evdeki dost gecesinde olmuştu. Bugün Küçükyazıcı sokağındaki evlerde bekâr pansiyonları vardır; bir de küçük kahvehane bulunmaktadır; müşterileri seyyar esnaf ile Abanozun sermaye kızları-

Abanoz Sokağı, 1944 de (Resim: K. Z.)

dır. Kilit sokağının Tarlabaşı caddesi kavşağındaki köşede bulunan kahvehane de bu çeşit bir yerdir.

Büyük Bayram sokağı ile Tarlabaşı caddesi arasındaki Topraklüle sokağı Abanoz ile bir dört yol ağzı kavşağı yaparak kesişirler; burada da dost tutmuş günahkâr kadınlar oturur. Birinci Cihan harbinde bu sokaktaki evler de umumî evdi. Bunların içinde de 5/9 numaralı Nikolaidis'in evi pek namlıydı. Çiçekli, güzel bir bahçesi, bahçesinde de bir havuzu vardı. Rivayetlere göre, adını aile namusu dediğimiz mukaddes kıymete hürmet ederek kyadetmediğimiz bir harp zengini, haftada birkaç gece bu eve gelir, masallarda olduğu gibi kadınları soyar, havuza altın saçarak onların çılgın bir hırsla suya atılıp çırpınmalarını seyredermiş, bu eğlencelerde piyasanın en meşhur sâzende ve hânendeleri de hazır bulunurlarmış ki o zamanlar, bu sokağın adı Lâle sokağıydı.

Bugünkü Abanoz sokağı Cumhuriyet ahlâk zabıtasının sıkı kontrolü altındadır; eskiden fuhûş rezaletleri kapılardan sokağa taşardı, zurna ve lâterna sesleri, gazeller, nâralar, günün her saatinde ortalığı inletir; hovarda sarhoşlar pencerelere tırmanır, kadınlar yarı çıplak sokaklara dökülür; geceleri, Beyoğlu ve civarının uçarı kopukları, fenerler ve lâternalarla alay gösterip geçerlerdi. Ev kapılarının müşterilere açılma saati de tahdit edilmemişti; sabaha kadar herhangi bir kapıyı açtırmak için paralı olduğunu hissettirmek kâfiydi.

Abanoz sokağının Meşrutiyetten Birinci Cihan Harbine kadar süren ilk zamanlarında, Balo sokağında bir kaç bakkal ve kahveci vardı; bunlar, evlerde felâketzede kızlara yüksek faizle para verirler, tefecilik ederlerdi; hepsi çok para yapmış zengin olmuşlardı. Piyasanın düşük kıymetteki sâzendeleri de her sabah erkenden gelip bu kahvehanelerde otururlardı; evlerden herhangi birine yağlıca bir müşteri düşüp davet edilmelerini beklerlerdi.

On yıl kadar evvel Cumhuriyet Hükûmeti, Abanozdaki umumî evleri kapattı ve içindekileri dağıttı, fakat ahlâk zabıtasının ileri sürdüğü ciddî tehlikeler karşısında umumî evlerin yine bu sokakta toplanmasına karar verildi. (B. : Umumî evler).

Bibl. : M. S. Çapanoğlu, Not.

ABASIYANIK (Said Faik) — Çocukluğu birinci Cihan Harbine rastlıyan neslin edebiyatımıza mal olmuş eşsiz kıymetlerinden; eserlerinde, büyük şehrin, her gözün göremiyeceği köşeleri ve portreleri yaşıyan hikâyeci ve romancı; 1906 da Adapazarında doğdu; babası Mehmed Faik Abasıyanık kerestecilik, bilhassa ceviz kütüğü üzerine iş yapan iffet ve namusiyle tanınmış bir tüccardı; onun babası Said Ağa, Adapazarında, dükkânı kasabanın şöhretlerinden, ilim ve irfan sahiplerinin toplandığı bir yer olan, kendisi de zarafeti ile tanınmış bir kahveci imiş. Anası Makbule Hanım eşrafdan Hacı Rıza Beylerin kızıdır. Aile "Abasızoğulları" diye anılagelirken, soyadı kanunu çıktığında, Said Faikin arzusiyle "Abasıyanık" lar olmuştur; genç edibin çocukluğu Adapazarında geçti; orta tahsilini, onuncu sınıfa kadar İstanbul lisesinde yaptı. 1925 de Bursa lisesine ücretli yatılı talebe olarak gitti. 1928 de bu mektepten diploma aldı; İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesine girdi; fakat muhite ısınamayan ruhunun hürriyetini bir Darülfünun diplomasına tercih ederek devamdan vazgeçti. 1931 de babasının arzusu üzerine yüksek ticaret tahsili gayesiyle ve deniz yoliyle Venedikten geçerek Lozana gittiyse de bu şehirde ancak on beş gün kaldı, ticaret tahsili projesini de, İsviçrelileri can sıkıcı insanlar bulduğu için feda etti, Fransada Grenoble geçti; ve üç yıl, kendi tâbiri ile "Adapazarı, Bursa ve İstanbul kadar sevdiği, ısındığı" bu Fransız şehrinde kaldı; Grenobl ile Paris, Istrazburg, Liyon, Marsilya ve Milâno arasında hayli dolaşan Said Faikin en sevdiği yerlerden biri de Marsilya oldu. Bu büyük Akdeniz limanı, en kötü otellerinde aylarca misafir olan genç adamın üzerinde derin izler bıraktı; deniz işçilerinin kalabalığı arasında yaşamak, Sait Faike, iş altında ezilen insanlarda vü-

Said Faik Abasıyanık
(Resim: H. Çizer)

cut yapısiyle yüz çizgilerinin güzelleştiğini öğretti. 1935 de Avrupadaki ikametini kâfi gören babası tarafından geri çağrıldı. Orta Avrupadan Tuna yolile Romanya üstünden İstanbula döndü. Bu sıralardadır ki merhum Kenan Hulûsinin delâletiyle Milliyet gazetesinde ilk hikâyesi çıktı; bunu Ankarada Yaşar Nabinin Varlık mecmuasına yolladığı hikâyeler takip etti, bir ara da devamlı olarak Vakit gazetesine yazdı. Bunların bir kısmını "Semaver" adiyle topladı. 1938 de deniz yoliyle tekrar Fransaya gitti ise de, Marsilyada pek az kalarak döndü. 1939 Birinciteşrininde necib ve şefik bir babanın ölümü acısını tattı; bu baba, oğlunun her halini, genç bir muharrir kıymetine yakıştırmış ve hoş görmüş adamdı. Said Faik bir müddet, babasının İstanbuldaki ticarethanesinde, ceviz kütüğü ticaretine devam etmek istedi, fakat başaramıyacağını pek çabuk anladı. 1939 da Çığır kitabevi tarafından "Sarnıç" ı, 1940 da yine ayni küütphane tarafından "Şahmerdan"ı neşredildi. Bu küçük hikâyeleri, 1944 de bir roman "Medarı Maişet Motörü" takip etti.

Romanını, 1943 de siroz başlangıcı olarak teşhis edilen hastalığında yazmıştı. Bu tarihten ölümüne kadar geçen on yılı, irat sahibi hürriyeti içinde, kendisini tamamen yazılarına vererek doldurdu; bir ara, 1951 de tedavi için uçakla gittiği Paris'den, canı sıkıldığı için bir hafta sonra döndü. 1950 de "Mahalle Kahvesi" (Hikâyeler), 1951 de "Kumpanya" (Hikâyeler) ve "Havada Bulut" (Hikâyeler), 1952 de "Havuzbaşı" (Hikâyeler), "Son Kuşlar" (Hikâyeler), "Medarı Maişet Motörü" romanının "Bir takım insanlar" adile yeni baskısı, 1953 de "Kayıp Aranıyor" (İkinci romanı) ve "Şimdi Sevişme vakti" adile topladığı şiirleri intişar etti.

1954 de hastalığı birden vahîm bir hal aldı ve en olgun, verimli çağında vefat etti. Ölüm yılı içinde de "Alemdağında var bir Yılan" (Hikâyeler), "Az Şekerli" (Hikâyeler) çıktı; son yazı mirasları da 1955 de "Tüneldeki Çocuk" (Hikâye ve röportajlar) ve 1956 da "Mahkeme Kapısı" (Röportajlar) adı altında neşredildi.

Tek evlâdı olan Sait Faik'a sonsuz bir sevgi ile düşkün olan valdesi Makbule Hanım, genç edibin kaybından sonra bir "Sait Faik Hikâye Armağanı" kurmuştur. Bu tesisin ne şekilde idare edildiği hakkında bilgi edinilemedi.

ABAZA MODASI — On yedinci asır ortalarında Dördüncü Murad zamanında, padişahın gözdelerinden Abaza Mehmed Paşa, yüzünün eşsiz güzelliğine ve atlet yapılı vücudunun çalâk hareketlerine pek yaraşan kendine mahsus giyim ve kuşamı ile, başta bu genç hükümdar gelmek üzere, İstanbulun kibar ve zengin gençlerini yıllarca kendisine hayran bırakmıştı, külâhından, sarığından ayağına giydiği pabuca ve yemeniye, türlü şeylerle süslediği atlarına varıncaya kadar taklit edilirdi. Hattâ bir gün Sultan Murad ile Abaza Paşanın aba cebkenlerle geçtikleri görülmüştü. Abaza Mehmed Paşanın padişah gazabına gelerek idamından sonra dahi Abaza kesimi kaftan, Abazalı kavuk, Abaza tarzı eğerler ve Abaza kılıçları yıllarca, zarafet düşkünü İstanbul gençlerinin zevkine hâkim oldu. (B. : Mehmed Paşa, Abaza).

Bibl. : Naimâ.

ABAZA PAŞANIN CASUSLARI VAK' ASI — 1627 kışında, Sivas ve Erzurum eyaletlerini eline geçirerek isyan etmiş bulunan Abaza Mehmed Paşanın İstanbulda iki casusu yakalandı. Cürümlerini itiraftan sonra, Paşalarının Yeniçerilere yaptığı işkencelerle idam olundular. Her ikisi de çırıl çıplak soyularak birer çarmıha gerildi, omuz başları oyulup, bu oyuklara balmumları dikildikten sonra develerin üzerinde İstanbulun başlıca sokaklarında dolaştırılıp teşhir edildiler ve evvelinden dellâllar bağırtılıp büyük şehir halkı casus seyrine davet olundu; nihayet birinin boynu vuruldu, öbürü de çengele asıldı.

ABAZA ŞEYHİ — (B. : Abdürrahim Efendi, Abaza Şeyhi).

ABBAS (Hacı) — Geçen asır sonlarında, İstanbulun meşhur İranlı tâbilerinden, Şirketi Sahhafiyei İraniyenin de ortaklarındandır (B. : Şirketi Sahhafiyei İraniye).

Bibl. : O. N. Ergin, Maarif Târihi III.

ABBAS (Takkeci) — İkinci Abdülhamid devrinde Galatanın kabadayı külhanilerinden; batakhane - tiyatroların sayılı foricilerinden. (B. : Fori).

Bibl .: Ahmet Rasim, Muharrir bu ya.

ABBASAĞA (Kızlarağası) — On yedinci asır ortasında Osmanlı sarayının zenci haremağalarının en meşhurlarındandır; Hatice Turhan Sultan dairesinden yetişmiş, Valide Sultan ağalığına yükselmiş. Turhanın, oğlu Dördüncü Mehmed üzerindeki nüfuzu sayesinde 1668 de (H. 1078 şevvalinde) kızlararası olmuştur; 1672 (1083) de tekaüt edilerek Mısıra gitmiş ve orada ölmüş, İmam Şafiî civarına gömülmüştür. Abbasağa İstanbulu birçok hayır yapılariyle süslemiş kimselerdendir; iki cami, iki hamam, bir mektep ve on dört çeşme yaptırtmıştır.

Bibl. : Hadîkatül cevâmi, II.; Silâhdar, I.

ABBASAĞA (Sekbanbaşı) — Yeniçeri ocağının kaldırıldığı sıralarda sekbanbaşılıktan mazûl olarak evinde oturmakta olan ve ocağın söz sahibi ağalarından bulunan bu zat, Vak'ai Hayriyede ocak gayreti gütmiyerek sarayda toplanan kuvvete iltihak ile padişaha sadakat gösteren Yeniçeriler arasında bulunmuş, vak'adan sonra da kapıcıbaşılık ile taltif edilmişti.

Bibl. : Cevdet Paşa, XII.

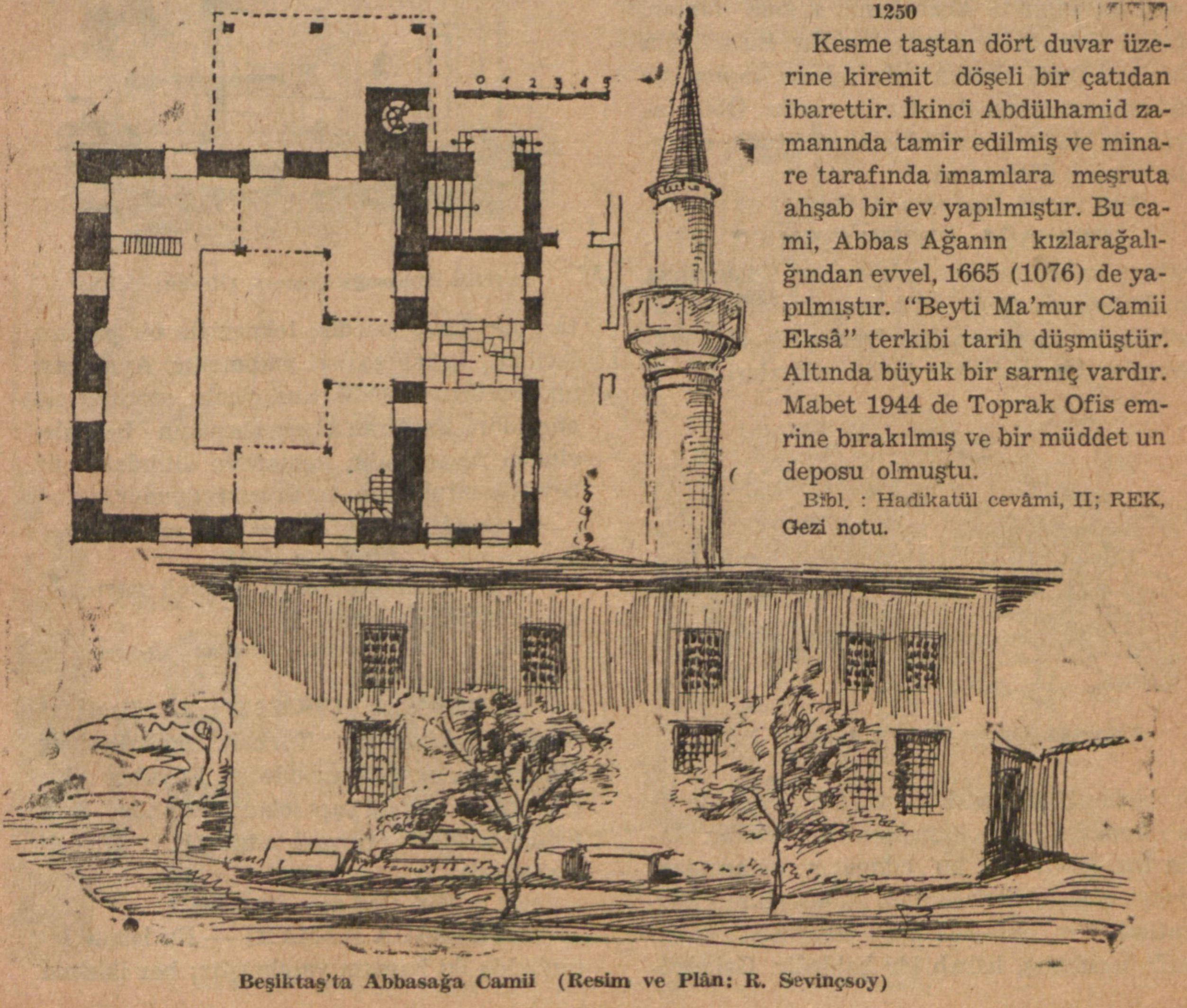
ABBASAĞA CAMİİ — Beşiktaştadır; yaptıran Kızlarağası Abbas Ağadır. Sinan Paşa Camii önünden Hasfırın cadesi ve Akmazçeşme sokağından yürüyünce solda, kendi adını taşıyan dar bir sokak içindedir. Civarındaki Abbasağa mahalesi de adını bu mabetten almış ise de, bugünkü taksimatta Cami Sinan Paşa mahallesi içinde kalmıştır.

Zamanla çok harab olmuş, İkinci Mahmud tarafından 1834 (H. 1250) de bugünkü şeklinde tamir ve ihya edilmiştir; Aynî'nin bu tamire olan tarih kıt'asıdır:

Camii Darüssaade ağası cennetmekân
Kerdişi eyyam anı viranü bî câ eyledi
Kıldı tamir anı Sultanı zaman Şahi cihan
Dür gibi Ayni iki tarihin inşâ eyledi
"Mâbedi Abbas Ağa bu kıl namaz eyle düâ"
"Müjde Han Mahmudu Sâni Cami ihyâ eyledi"
1250

Kesme taştan dört duvar üzerine kiremit döşeli bir çatıdan ibarettir. İkinci Abdülhamid zamanında tamir edilmiş ve minare tarafında imamlara meşruta ahşab bir ev yapılmıştır. Bu cami, Abbas Ağanın kızlarağalığından evvel, 1665 (1076) de yapılmıştır. "Beyti Ma'mur Camii Eksâ" terkibi tarih düşmüştür. Altında büyük bir sarnıç vardır. Mabet 1944 de Toprak Ofis emrine bırakılmış ve bir müddet un deposu olmuştu.

Bibl. : Hadikatül cevâmi, II; REK, Gezi notu.

Beşiktaş'ta Abbasağa Camii (Resim ve Plân: R. Sevinçsoy)

ABBASAĞA CAMİİ — Mollagüranide Topkapı tramvay caddesi (Millet caddesi) üzerindedir. İlk yaptıran Fatih Sultan Mehmed asrında yaşamış Selçuk Hatundur; bir yangında harab olmuş, on yedinci asır ortasında Kızlarağası Abbasağa tarafından yeniden yaptırılmış, evkafı da Ayasofya vakfına bağlanmıştır. Hadikatülcevamide Abbasağaya nisbetle kaydedilmiş ise de halk Son imarda Millet Caddesi genişletilirken kaldırılmış, yeri caddeye alınmıştır. (B. : Selçukhatun camii; Abbasağa Kızlarağası).

Bibl. : Hadikatül cevâmi, I.

ABBASAĞA CAMİİ SOKAĞI — Adını Kızlarağası Abbasağanın camiinden almıştır. Beşiktaş kazası merkez nahiyesinin Sinan Paşa ve Cihannüma mahalleleri arasındadır. Akmazçeşme sokağı ile Selâmlık caddesini bağlar. İğri, dar, kaba taş döşeli, bozuk, Akmazçeşme sokağında olan alt başı merdivenli bir sokaktır; araba geçemez; Selâmlık caddesi kavşağında Abasağanın kesme taştan, klâsik üslûpta bir çeşmesi vardır. Bu sokağın bir tarafında camiin avlu duvarı kapısı ve imamlarına meşruta olan ev vardır. Öbür tarafında da birbirine bitişik, biri tuğla diğerleri ahşap dört ev var.

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

ABBASAĞA ÇEŞME ÇIKMAZI — Beşiktaş kazası merkez nahiyesinin Cihannüma mahallesinde Gazi Refik sokağındadır. Küçücük bir meydana benziyen geniş bir çıkmazdır. Üzerinde biri beton, diğerleri ahşap

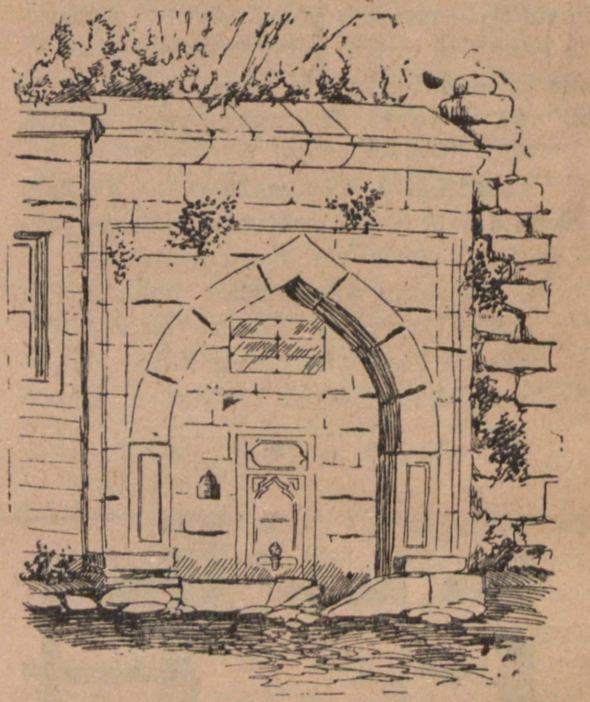

Abbasağa Çukur Çeşmesi (Resim: Nezih)

birbirine bitişik yedi ev vardır, gerisinde de bir konağın bahçe kapısı bulunmaktadır. Kaba taş döşeli olan bu çıkmazın ortasındaki çukur çeşme, Kızlararağsı Abbasağanın hayratındandır, basamakları, döşemeleri ve etrafı bozulmuş, harab bir haldedir. Gelişigüzel yapılan eski bir tamirde başka bir yerden getirildiği belli kırık bir ayna taşı yaması konmuştur. Suyu vardır, fakat acı sudur (B.: Cihannüma mahaulesi).

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

ABBASAĞA ÇEŞMESİ — Bir on yedinci asır çeşmesidir. Yaylada Vezir cadesinde Yeni hamamın karşısındadır; halk ağzında Yenihamam çeşmesi de derler; klâsik üslûpta güzel bir çeşmedir; teknesinin bir parçası kırılmış, kenar sedleri yıkılmıştır. Ayna taşı mermerden ve kabartma çiçek motifleriyle süslüdür. Yaptıran Genç Osmanın bendelerinden Abasağadır, kemerinin altındaki üç beyitlik kitabesinin tarih mısraı şudur:

Yaylada Abbasağa Çeşmesi (Resim: Nezih)

Çeşmei Abbasdır, ya âbı, ayni selsebil
Hicri 1032 (1622)

Akar çeşmedir; suyu Halkalı suyudur; az acımtıraktır ama içilir.

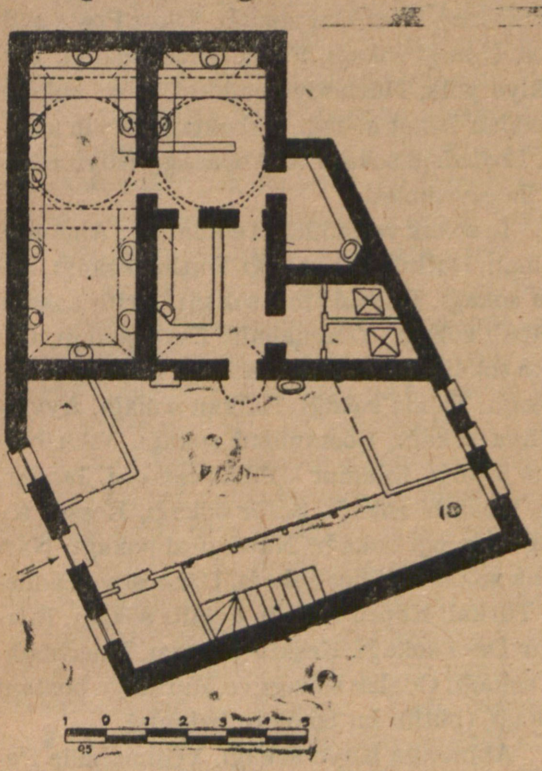
Bibl. : İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; REK, Gezi notu.

ABBASAĞA ÇIKMAZI — Beşiktaş merkez nahiyesinin Türkali mahallesinde Maşûklar sokağı üzerindedir. Büyükçe bir çıkmazdır, ahşap yapı olan evlerinde orta hallice aileler oturmaktadır. (B. : Türkali mahallesi).

Bibl. : REK, Gezi notu (1944-1957)

ABBASAĞA HAMAMI — Bu isimle İstanbulda iki hamam yapılmıştır; her ikisinin

de bânisi, aynı adı taşıyan camileri yaptıran Kızlarağası Abbasağadır.

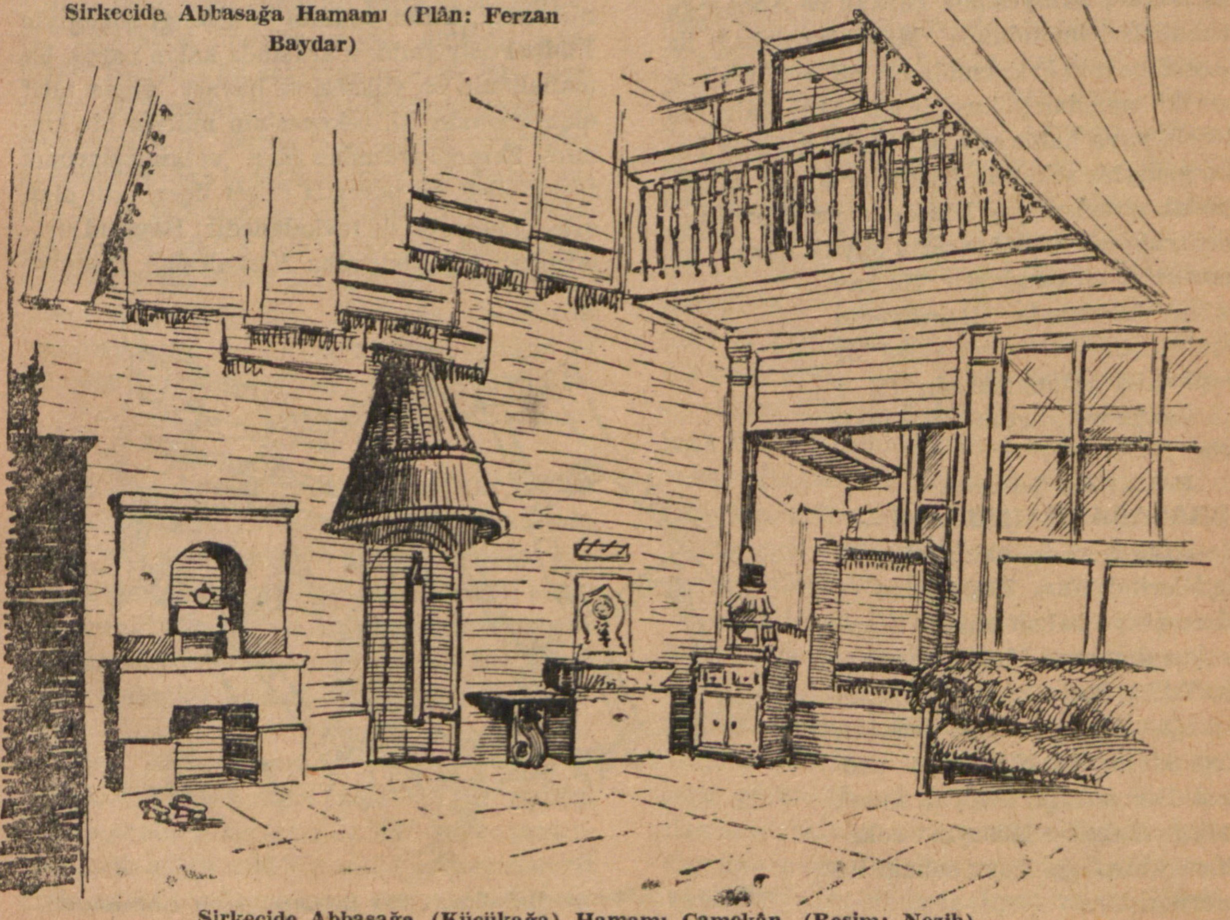

Sirkecide Abbasağa Hamamı (Plân: Ferzan Baydar)

Biri Lâlelideydi; eski İstanbul haritasında, Lâleli camiinin önünden Yenikapıya doğru inen Kızlarağası caddesi üzerindeydi; halk ağzında da Kızlarağası hamamı diye meşhurdu; erkekler kısmı gayet büyük bir çifte hamamdı. Aksaray yangınında harab oldu. Bugün, ayak izi ile açılmış olup, Belediyenin şehir rehberinde de henüz tanzim edilmemiş sokaklar arasında gösterilen Kızlarağası sokağı bu hamamın bir kısım harabesi üzerinde bulunmak lâzım gelir, son sahiplerinden biri Maliye Nazırı Ziya Paşa merhumdu.

Evliyâ Çelebi, Lâlelideki Abbasağa hamamını, Ayasofya, Sofular ve Mehmedağa hamamlariyle beraber on yedinci asır ortasında İstanbulun her şeyi gayet temiz âyan ve eşrafın gittikleri çarşı hamamlarından biri olarak kaydediyor.

İkincisi Sirkecidedir; tek hamamdır ve erkek hamamıdır; kadınlara ayrılmış günü veya saatleri yoktur; tramvay caddesinden Dervişler sokağına sapınca, sağdaki Kargılı sokağının ilk dirseği nihayetindedir. Cadde

Sirkecide Abbasağa (Küçükağa) Hamamı Camekân. (Resim: Nezih)

üzerinde Karaki Hüseyin Efendi camii yanındaki kapıdan da girilip hamama geçilebilir. Halk ağzındaki şöhretinden alınarak levhası "Küçükağa Hamamı" diye yazılıdır. Semt kalabalık ve bilhassa civarında da birçok otel bulunduğundan, İstanbulun küçük, fakat en işlek hamamlarından biridir; müşterilerinin büyük ekseriyeti Sirkeci otellerinin misafirleridir; bilhassa cumartesi ve pazar günleri çok kalabalık olur.. Gayet temiz bir hamamdır; camekân kısmının üst katında iyi döşenmiş altı odası vardır. İçi, on üç kurnadır; göbek taşı yoktur; on kurnasının bulunduğu en büyük kısmı da nihayet büyükçe bir halvetten farksızdır; biri iki diğeri bir kurnalı iki küçük halvetine gelince, bunlardan birincisinin, kurnalı bir sofanın önüne bir duvar çekilerek halvet haline sokulduğu; ikincisinin de hamamın soğukluğu bozularak son tamirlerinden birinde ilâve edildiği ilk bakışta görülmektedir..

Bibl. : Hadikatül cevâmi, II; Evliyâ Çelebi, I; REK, Gezi notu.

ABBASAĞA KUYU SOKAĞI — Beşiktaş merkez nahiyesinde Türkali ve Abbasağa mahalleleri hududunda Maşûklar sokağı ile Loşbahçe sokağı arasındadır; bir sırt üzerinde her iki başından yokuş bir sokaktır. Kaba taş döşeli, yaya kaldırımlı, iki araba geçecek kadar geniş bir sokaktır. Maşûklar sokağı kavşağından girerken, sağ köşede metrûk bir Rum mezarlığı vardır, sol tarafta büyük, kârgir, temiz evler sıralanmıştır. Bu kavşağın karşısında, Belediyenin yeni tanzim ettirdiği güzel bir yeşil saha bulunmaktadır (B. : Abbasağa ve Cihannüma mahalleleri).

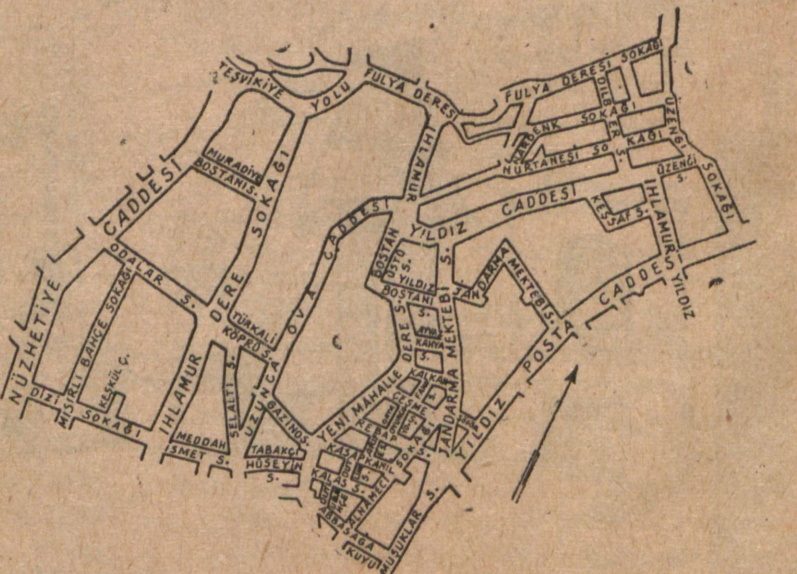
Bibl. : REK, Gezi notu.

ABBASAĞA MAHALLESİ — Beşiktaş merkez nahiyesi mahallelerindendir. Boğaziçine ve Marmaraya bakan tepeler üzerine kurulmuştur. Maşûklar sokağı, Yıldız Posta caddesi, Üzengi sokağı, Fulya deresi sokağı, Teşvikiye yolu, Nüzhetiye caddesi, Dizi sokağı, Meddah İsmet sokağı, Tabakçı Hüseyin sokağı ve Abbasağa Kuyu sokağı ile çevrilmiştir.

merkez nahiyesi mahallelerindendir. Boğaziçine ve Marmaraya bakan tepeler üzerine kurulmuştur. Maşûklar sokağı, Yıldız Posta caddesi, Üzengi sokağı, Fulya deresi sokağı, Teşvikiye yolu, Nüzhetiye caddesi, Dizi sokağı, Meddah İsmet sokağı, Tabakçı Hüseyin sokağı, Loşbahçe sokağı ve Abbasağa Kuyu sokağı ile çevrilmiştir.

İç sokak ve caddeleri şunlardır: Alnameci sokağı, Dutlubahçe sokağı, Dutluk sokağı, Kalas sokağı, Kasabkâmil sokağı, Arife sokağı, Rübab sokağı, Yenimahalle Dere sokağı, Gazino sokağı, Ortaoyuncu sokağı, Çeşmeyokuşu sokağı, Fanus sokağı, Kalkan sokağı, Ayvazkâhya sokağı, Bostanüstü sokağı, Yıldızbostanı sokağı, Ihlamur - Yıldız caddesi, Jandarma mektebi sokağı, Şoför sokağı, Keşşaf sokağı, Üzengi sokağı, Nurdanesi sokağı, Nardenk sokağı, Dilber sokağı, Uzuncaova caddesi, Türkali Köprü sokağı, Selâltı sokağı, Ihlamur Dere sokağı, Keşkül çıkmazı, Mısırlıbahçe sokağı, Odalar sokağı ve Muradiye bostanı sokağı (bütün bu isimlere bakınız).

Abbasağa Kuyu sokağı, Yenimahalle Dere sokağı, Yıldız caddesi ve Üzengi sokağiyle Yıldız Posta caddesi arasında kalan parça, bu mahallenin en yüksek ve havası gayet lâtif olan kısmıdır ki, sekenesinin mühim bir kısmını, Ermeni ırkından olan vatandaşlarımız teşkil eder, bu parçada ikişer üçer katlı olan evlerin nezareti de fevkalâdedir: Bayazıd sırtlarından Saraybumuna, Kızkulesine, İhsaniye

Beşiktaş'da Abbasaa Mahallesi (1934 Belediye şehir rehberinden)

sahillerinden Beylerbeyine kadar uzanan muhteşem panoramanın gerilerini Hayırsızada, Kadıköy sahilleri doldurur, açık havalarda da, ufuk çizgisinin üstünde Bursa dağları, karlı tepeleri bulutlara karışmış Keşiş yükselir. Mahallenin geri kalan büyük parçası, alçakta bulunan Fulya Deresi sokağiyle Ihlamur Dere caddesine doğru pek dik bir meyil ile iner; batı sınırını teşkil eden Nüzhetiye caddesi karşıdaki Dizyoran bayırının eteğinden geçer. Üzengi ve Fulya Deresi sokaklarının ötesi, bostan ve bahçelerle bezenmiş sırtlar halinde açılır, öyle ki, bu bostan ve bahçeler, Ihlamur Dere caddesi boyunca, Abbasağa mahallesinin bir hayli içerilerine doğru da sokulmuştur; Ihlamur Dere caddesi, Beşiktaş iskelesinden gelindiğine göre, sağ kolda bir sıra pitoresk ahşap evler, sol kolda dere yatağı ve onun gerisinde, teneke yahut tahta perdelerle çevrilmiş bostanlarla Ihlamur kasrına ve Kasrın önündeki ulu çınarların gölgelendirdiği meydana kavuşur; ki vaktiyle burası büyük şehrin namlı mesirelerinden biriydi; Ihlamur - Yıldız caddesinin Fulya Deresi sokağı ile olan kavşağı karşısında bir Bülbül gazinosu vardı ki safa erbabı, mehtabda buraya bülbül dinlemeğe gelirdi. Bugün, bu eski mesire ufak bir himmetle ihya edilebilir. Yanıbaşında akan bol menba suyu ile, asırlık çınarlariyle, civarındaki bostanlardan tedarik olunacak domates, salatalık ve bilhassa mevsiminde nefis bostan incirleriyle, büyük şehir halkının külfetsizce eğlenebileceği ve bir tatil gününü pek lâtif geçirebileceği bir yerdir. Beşiktaş durağında tramvaydan inilince, Ortabahçe caddesi ve Ihlamur Dere caddesiyle, yaya, yokuş zahmeti çekilmeden yürünecek en çok on beş dakikalık bir yoldur.

Abbasağa mahallesinin Maşûklar sokağı ile Abbasağa Kuyu sokağı kavşağı arasında kalan köşesinde, metrûk Rum meşatlığı vardır. Meşatlığın karşısında Cihannüma parkı bulunmaktadır ki, eski Abbasağa mezarlığının yeridir; bugünkü idare teşkilâtında da, Cihannüma mahallesi hudutları içinde bulunmaktadır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABBASAĞA MEKTEBİ — On yedinci asırda yapılmış Kızlarağası Abbasa hayratından İstanbulun eski bir mahalle mektebiydi; Sirkecideki tek hamamının civarında, Dervişler sokağındaydı; yanında ayni zatın bir de sebili vardı; her ikisi de 1909 da o civarda çıkan bir yagında harab olmuş, yerlerine kârgir birer ev yapılmıştır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABBASAĞA MEZARLIĞI — Beşiktaşın eski mezarlıklarından biriydi, yeri, yeni idare taksimatında Cihannüma mahallesi sınırı içinde kalmış ve 1939 - 1941 yıllarında bu isimle bir park haline konulmuştur. Kabirlerin nakledilmesi için yapılan tebliğ üzerine, ancak iki yüz kadar kabrin sahibi çıkmış; diğer kabirlere gelince, kemikler kabristanın aşağı köşesinde kazılan döt büyük kuyuya doldurulmuş, taşları da kireçhaneye gönderilmiştir. On yedinci asırdanberi birçok tanınmış adamın medfûn olduğu bu mezarlıkta, yerlerinden kaldırılan bu kabir taşlarının san'at ve tarih kıymetleri bakımından dikkatle gözden geçirilip bir kısmının Türk ve İslâm Eserleri müzesine nakledilmiş bulunmaları gerekirdi (B. : Abbasağa parkı).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABBASAĞA PARKI — Eski Abbasağa mezarlığının yerinde yapılan parktır, yeni idare teşkilâtında Cihannüma mahallesi sınırı içinde kalmıştır, adı da "Cihannüma Parkı" olmak lâzım gelirse de, halk ağzında eski mezarlığa nisbetle anılagelmektedir. Abbasağa mahallesinin bulunduğu tepenin doğu - cenup yamacı üstündedir. Şehit Kâzım sokağı, Akdoğan sokağı, Çömezler sokağı ve Maşûklar sokağiyle çevrilmiştir. (B. : Cihannüma mahallesi). Çömezler sokağiyle Maşûklar sokağı dik birer yokuş olup, kavşak noktaları parkın en yüksek köşesini teşkil eder. Parka çeşit olmak üzere bırakılan birkaç ağaç müstesna, mezarlığın kasvetli hâtırasını silmek için selvilerin hemen hepsi kesilmiştir. Bunların yerine birkaç cins çam, mazı, taftan, atkestanesi, palmiye fidanları dikilmiştir. Akdoğan sokağı boyunca da bir sıra ulu çınarlar vardır; parkın bu sokak kenarına düşen bir kısmı da semt çocuklarına oyun yeri olarak ayrılmıştır. Parkın üst taraflarından Marmara ile Kızkulesinden Beylerbeyine kadar uzanan karşı sahil ve sırtların görünüşü pek lâtiftir. Belediye tarafından semt halkının ihtiyacına kâfi gelecek kadar kanapeler konulmuştur; aşağı köşesinde kapalı ve temiz bir de ayakyolu vardır. Maşûk-

lar caddesi üzerinde de bir Hamidiye çeşmesi vardır. (Eylûl 1944).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABBASAĞA SOKAĞI — Beşiktaşta Cihannüma mahallesinde Akmazçeşme sokağiyle Hasanpaşa Deresi sokağı ve Gazi Refik sokağı arasındadır (B. : Cihannüma mahallesi). Belediyenin bir elektrik sokak feneri ile aydınlatılmış olan Akmazçeşme kavşağından aşağı hafif meyilli, kaba taş döşeli, araba geçecek kadar kadar geniş bir sokaktır. Üst başında, geçen asır sonlarının ahşap yapı örneklerinden büyükçe bir ev vardır. Alt başında da kübik üslûpta üç küçük beton ev yapılmıştır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABBAS HALİM PAŞA (Prens Mehmed) — Mısırın düşmüş Kıral hanedanından Prens Halim Paşanın ikinci oğlu, Osmanlı devleti sadârâzamlarından Said Halim Paşanın kardeşi, Türk devlet adamı, 1866 da Mısırda Kahirede doğdu, 1934 de orada öldü; fakat ömrünün uzun bir kısmını İstanbulda geçirerek malûmatı, zarafeti, necabeti, âlimlere ve san'atkârlara karşı gösterdiği koruyucu muhabbeti ve yoksullara karşı çok cömerd şefkat ve rahmeti ile büyük şehrin en yüksek kibar muhitinin seçkin şöhretlerinden biri oldu.

Tahsilini İsviçrede yaptı, Fransızca, İngilizce ve arabçayı ana dili gibi bilirdi. 1895 de Hidiv Tevfik Paşanın kızı ile evlendi, İkinci Abdülhamidin son devrinde de Devlet Şurası âzası oldu, 1915 de Said Halim Paşa kabinesinin Nafia Nazırlığını kabul etti. Kardeşinin sadaretinde bir yıldan fazla Bursa valiliğinde bulundu, İstanbulun işgalinde İngilizler tarafından rehine olarak Maltaya götürülen Türk vatanperverlerinden biri oldu, orada iki yıl kaldı, serbest bırakılınca, evvelâ doğru İstanbula geldi fakat az sonra Mısıra gitti.

Ressam Halil Paşa merhum onun büyük kadirşinaslığını görmüş bir san'atkârımızdır; Prensin dostları arasında bulunan Şair Mehmed Âkif de son yıllarını Mısırda, onun aziz bir misafiri olarak geçirmişti.

Bibl. : İslâm Ansiklopedisi.

ABBAS HİLMİ PAŞA (Hidiv) — Kavalalı Mehmed Ali Paşa hanedanından Osmanlı padişahının fermaniyle Mısır Hidivi olanların sonuncusu; Hidiv Tevfik Paşanın oğlu ve halefi, 1877 de İskenderiyede doğdu, 1892 de, Viyanada Theresianum okulunda tahsilde iken babasının ölümü üzerine on sekiz yaşında Hidiv oldu. Kırk yıl hükümdarlık eden Abbas Hilmi Paşanın değişmez politikası, Türkiyeye karşı mutlak ve samimi bir sadakat olmuştu. Birinci Cihan Harbine gelinciye kadar bu ailenin bütün âzası gibi, İstanbulun hayranlarındandı. Hemen her yıl bir Avrupa seyahatine Çıkar, bilhassa Fransa ve İsviçrede kalır, yaz mevsiminin büyük bir kısmını da İstanbulda geçirirdi. "Valide Paşa" ünvaniyle İstanbulun büyük şöhretlerinden olan anası, Bebekteki sahilsarayda otururdu; Abbas Hilmi Paşa da Çubukluyu sevmişti. Kendisini İstanbula getiren Elmahrusa adındaki yatı, İstanbulluların, bilhassa gemici takımının fevkalâde beğendiği bir tekne olarak devrin bir şöhretiydi, Paşabahçesi koyunda demirlerdi.

Abbas Hilmi Paşa
(Resim: H. Çizer)

Türkiye Birinci Cihan Harbine girerken Abbas Hilmi Paşa İstanbulda bulunuyordu; İngiltere Türkiyenin Mısır üzerindeki hâkimiyet haklarının sona erdiğini sayarak Abbas Hilmi Paşanın yerine amcası Hüseyin Kâmil Paşayı getirdi, "Hidiv" ünvanını da "Sultan" a değiştirdi. Fakat Türkiye, Lozan muahedesine kadar kendisini Mısır Hidivi olarak tanıtmakta devam etti. İsviçre ve Fransada uzun bir mülteci hayatı sürerek 1944 de öldü. (B. : Hidivin köşkü, Valide Paşa ve Elmahrusa).

Bibl. : İslâm Ansiklopedisi.

ABBAS HİLMİ PAŞAYA SUİKASD VAK'ASI (25 Temmuz 1941 - H. 2 Ramazan 1332. Cumartesi) — Ramazan ayını geçirmek üzere 1914 Temmuzunun yirmi ikinci Çarşamba günü İstanbula gelen Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa, Sultan Reşada arzı tâzimat ettikten sonra, bu ayın yirmi beşine rastlıyan Cumartesi günü sadırâzama iadei ziyaretten dönerken Babıâlinin cümle kapısı önünde Mısırlı bir gencin suikasd tecavüzüne uğradı.

Çubukludan Sirkeciye istimbotla gelen Hidivin yanında damadı Mısır kapı kethüdası

Celâl ve mihmandarı İstanbul ahzıasker komisyonu reisi Hilmi Paşalar bulunuyordu; iskeleden açık bir saray arabasına binmişler, Babıâlide sadaret muhafız bölüğü süravisiyle jandarma ve polis kıt'aları tarafından karşılanmışlardı, mülâkatta Dahiliye Nazırı Talât Bey (Paşa) de hazır bulunmuş ve Hidivi arabasına kadar uğurlamıştı. Babıâliden Şeyhülislâm kapısına gitmek üzere ayrılan Hidivin arabası cümle kapısından çıktığı sırada, kendisini görmek üzere yolun iki kenarını dolduran kalabalığın içinden elinde bir brovning tabancasiyle birisi fırlamış ve arabaya beş el ateş etmişti. Kurşunlardan ikisi ilk silâh sesi üzerine ayağa kalkan Abbas Hilmi Paşanın sağ yanağı ile sağ bileğine isabet etmiş, üçüncü kurşun da damadı Celâl Paşanın baldırına gelmişti. Mihmandar Hilmi Paşa da kılıcını çekerek Hidivi selâmlıyan süvari ile jandarma ve polise mütecavizi tepelemeleri için emir vermiş, itidalini muhafaza eden arabacı da hayvanları kamçılıyarak yaralanmış olan Mısır hükümdarını vak'a yerinden Cağaloğluna doğru kaçırmıştı.

Suikasdçı ile asker, jandarma ve polis arasındaki müsademe çok kısa sürmüştü; kollarını arkasından tutmağa muvaffak olan Salih Efendi adında bir sivil taharri memurunu da yaralıyan mütecaviz, biri sol memesi üstüne diğeri, de sağ yanağından beynine doğru giren iki kurşun ile ağır yaralı olarak oradaki bir berber dükkânının önündeki ağacın dibine devrilmiş ve birkaç saniye sonra da can vermişti. Halktan birkaç kişi serseri kurşunlarla hafif yaralanmışlardı. Vak'a İstanbulda fevkalâde bir heyecan uyandırmıştı.

Abbas Hilmi Paşanın ilk tedavisi, o zaman İran sefarethanesi karşısında bulunan birinci kolordu karargâhında operatör Orhan Bey tarafından yapılmış ve yaraların tehlikeli olmadığı görülmüştü. Sultan Reşad başmabeyinci Tevfik Beyi göndererek hatır sordurmuş, sadırâzam Said Halim Paşa da bizzat gelerek yaraları sarılmış olan Hidivi otomobiliyle Gülhane parkı rıhtımına, oradan da istimbotla Çubukludaki sahilsarayına götürmüştü. Akşam üzeri kolordu sertabibini de beraberinde getiren Enver Paşa tarafından ziyaret edilmiş, Meclisi Meb'usan adına bir heyet gelmiş; bütün ecnebi hükümdarlarından telgraflar geldikten başka, İstanbuldaki sefirleri de resmen ziyarette bulunmuşlardı. Çubuklu telgrafhanesi günlerce durmadan faaliyette bulunmuş, bilhassa Mısırdan gelen telgrafları alabilmek için Çubukluya yardımcı memurlar gönderilmişti.

Vak'a akşamı Valide Paşa, iftarı beklemek üzere Bebekteki sahilsarayının bahçesinde oturuyormuş, suikasdı Dahiliye Nazırının bir telgrafından öğrenince fevkalâde bir teessür ve heyecana kapılmış, pek az sonra oğlunun bu meş'um tecavüzü hafif yaralarla atlattığını bildiren ikinci bir telgraf alınca Prenses Fatma Hanım ile beraber derhal Çubukluya geçmişti. Ertesi gün İstanbul fukarasına camilerde mühim bir tesaddukta bulundu, akşamı da İstanbul ve civarındaki tekkelerde birer iftar ziyafeti verdirtti.

İstanbul zabıtasının tahkikatı neticesinde, bu suikasdın siyasî olmadığı, tecavüzünü kendi hayatiyle ödeyen failin de cinnete yakın bir ahlâk buhranı geçiren Mısırlı bir genç olduğu anlaşıldı. Vak'a günü adı İstanbul matbuatına Mehmed Mazhar Paşa zade Mahmud Mazhar diye geçen bu gencin, dört sene kadar evvel ölmüş Mısır hâkimlerinden Mazhar Efendinin oğlu olduğu anlaşıldı. Henüz yirmi yaşlarında, uzun boylu ve esmer, güzel bir delikanlıydı. İstanbul Ticareti Bahriye Mektebi talebesindendi, vak'a günü de sırtında bu mektebin üniforması bulunuyordu. Kadıköyünde Cevizlikte Bakla sokağındaki konaklarında oturuyordu. Anasiyle kardeşlerinin Mısıra gitmeleri üzerine konakta yalnız kalmıştı. Evrakı arasında hususî hayatının hazin vesikaları bulundu. Anasına yazdığı son mektubunda hayatından acı acı şikâyette bulunuyor, aşk yüzünden öleceğini söylüyordu. Mısırda bulunan maşûkası bir musevi kızıydı, bu kıza gönderdiği mektupları da hep kendi kaniyle yazmıştı. Altı defa intihar teşebbüsünde bulunmuş, her seferinde kurtarılmış, 1913 de bir ara da sinir buhranları yüzünden Kadıköy Şifa hastanesinde yatmıştı.

Yemeklerini muntazaman, Kadıköy vapur iskelesi civarında Mısırlı talebenin devam ettiği İttihadü İslâm lokantasında yiyordu, akşamları da müşterisi yine bu talebelerle Arap gençleri olan bir gazinoya gidiyordu. Konakta bir miktar morfin de bulunmuştu. Kendisini tanıyanlar, Mahmud Mazharın akranı olmıyan uygunsuz adamlarla da düşüp kalktı-

ğını söylediler. Kadıköyünde münasebette bulunduğu bir Yahudi kızı da kendisine daima ölümden bahsettiğini, her intihar teşebbüsünde kurtarıldığından şikâyet ettiğini, vak'adan az evvel: "Ölüm için bir çare buldum, ben adam vuracağım, hükûmet de beni öldürecek" dediğini anlattı. Vak'a günü beyaz kolalı bir gömlek giymiş, siyah bir kıravat bağlamış ve tıraş olmuştu. Cesedi polis müdüriyetine kaldırıldığında cebinden bir çift kirli çorabı ile, 2 Mecidiye, 6 çeyrek ve 1 kuruş otuz parası çıktı. Ticareti bahriye mektebine uzun zamandanberi taksitini yatırmamıştı, bu yüzden mektebe alınmıyordu. Suikasıdda kullandığı tabancayı nereden aldığı öğrenilemedi. Vak'ada alâkaları bulunmak ihtimaliyle tevkif edilmiş olan bazı şüpheli Mısırlılar da serbest bırakıldı. Vak'a yerinde bulunanlardan bir zat da İkdam gazetesi muhabirine; Mahmud Mazharın elinde tabanca ile kalabalığın arasına fırladığı zaman gayet asabî bulunduğunu, kurşunlar vızıldarken Hidivin de elleriyle başını muhafaza ettiğini ve iki tarafa sallandığını, mütecavizin ağaç dibine devrildikten sonra dudaklarının bir şeyler söylemek ister gibi bir müddet kımıldadığını, kunduralarının pek eski olduğunu anlatmıştı.

Bibl. : İkdam Gazetesi.

ABBAS KÜHNEMUÎ (Hacı) — İmparatorluğun son yarım asrı içinde İstanbulun meşhur İranlı kâğıt ve kırtasiye tüccarlarından; deposu Çiçekpazarındaydı; 1870 e doğru mütevazı bir sermaye ile ticaret hayatına atılan Hacı Abbas Efendi, yıllarca sonra bu sahada büyük patronlar arasına girmiş, bir ara bir sigara kâğıdı imalâthanesi de açarak meşhur Seferoğlu ile rekabete başlamış, "Tulû" ve "Hâtıraizafer" sigara kâğıtlarını çıkarmıştı.

ABBASPAŞA SOKAĞI — Heybeliada sokaklarındandır. Vapur iskelesinden gelirken İnönü (İsmetpaşa) caddesi üzerinde sağ kola rastlar; iki araba rahat geçebilecek kadar geniş asfalt bir yoldur. Vaktiyle Abbas Halim Paşanın bilhassa fevkalâde bir bilârdo salonu ile meşhur köşkü bu yol üzerinde idi, şimdi yeri bir arsa halindedir. Solda yeni iskele sokağı ile bir kavşağı vardır ki, bu sokak Değirmenburnu altındaki plâja iner. Abbaspaşa sokağının üst başı da Ümit tepesini fırdolayı çeviren yola kavuşur.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABBAS VESİM EFENDİ — (B. Vesim Efendi).

ABDAL YAKUB TEKKESİ — Hekimoğlu Ali Paşa tekkesi de derler. Kadirî dergâhıydı, âyin günü cuma idi. Hekimoğlu Ali Paşa camiinin cuma vaazlarını da bu dergâhın şeyhleri verirdi.

Bu tekkeyi ilk yaptıran mazanneden Abdal Yakubdur; yanında bir halifesi ile beraber zaviyesi karşısında medfundu. Ali Paşa camiini yaptırırken, Abdal Yakub zaviyesini büyük bir dergâh halinde ihya etmiş kendi türbesini de Abdal Yakubun merkadi yanına inşa ettirerek açıkta duran kabri, on sekizinci asrın nefîs bir san'at eseri içine almıştı (B. : Hekimoğlu Ali Paşa camii ve türbesi).

Abdal Yakub tekkesi bugün bir harabe halindedir. Kapısı, cami ile arasını ayıran Esekapısı sokağındadır; caddeye bakan tarafını küçük evler kapamıştır. On sekizinci asır yapılarının en güzellerinden biri olarak meşhur olan bu tekkenin san'at kıymeti hakkında bu-

Abdal Yakup Tekkesi (Resim Nezih)

1900 de İstanbul Hanımı
(Warwick Goble'in suluboya resimlerinden)

Süsler Matbaası

Türkiye Klişehanesi

günkü harabesi karşısında hüküm vermek zordur. Ayakta duran semahanenin kurşunları sökülmüş, çıplak kubbesi çökmeğe mhakûmdur.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDİ — (B. Abdullah Efendi, Akhisarlı).

ABDİ — (B. Abdullah Efendi, Himmetzade).

ABDİ, ABDÜRREZZAK — Türk tulûat tiyatrosunun büyük komiklerinden; geçen asrın son rub'unda İstanbul halkını kendisine coşkun bir sevgi ile bağlıyan, büyük san'atkâr; şöhretinin en parlak devrini 1875 ile 1895 araşında yaşamıştır. 1835 e doğru yoksul bir ailenin oğlu olarak İstanbulda doğdu; çocukluğunun mahrumiyet içinde, esnaf çıraklığı ederek geçtiği, on beş on altı yaşlarında iken Şehzadebaşında bir bıçakçının yanında çalıştığı söylenir. Evvelâ Aksarayda Taşköprüler civarında Çiftemahallebiciler karşısındaki kahvehaneden bozma tiyatroda görünmüştür; devrin gazetelerinden Sabah'da çıkan bir ilânda burası zikredildikten sonra; "Abdi Ağa, incesaz ve rakıs Haçik ve refiki Elmas ile icrayı lûbiyat eyliyeceğinden, teşrife rağbet buyuranların memnun olacağı" yazılıdır. Sonra Galatada Amerika tiyatrosu sahnesine çıkmıştır. Nihayet Şehzadebaşında Direklerarasındaki tiyatrosunu, "Handehanei Osmanî" yi kurmuştur. (B. : Handehanei Osmanî).

Uzun boylu, pehlivan yapılı, güzel adamdı; ölünciye kadar değiştirmediği şehir kılık ve kıyafeti şu olmuştu: Başında fes üzerine abanî sarık, belinde şal kuşak, sırtında haydarî, kış ise kürk, ayağında elifî şalvar, kaloş kundura. Ahmed Rasim bu meşhur komiğin sahne tuvaletini şöyle tasvir eder:

Abdi Efendi
(Resim: H. Çizer)

Başında uzun, kalıpsız bir fes; sırtında bir caket, bir pardesü bozması, bazan kolları kopuk haydarî tkalidi bir sako, belinde şal kuşak, bacağında sıkma dizlik, yarım şalvara benziyen paçası bol üst tarafı dar bir pantalon, ayağında potin veya yarım kundura; "Bu iri yarı gövdeden asla umulmayan çevikliği, elâstikiyeti, göbek oynatıp atışları, kıç ve omuz titretişleri, endamını küçültüp birdenbire büyütüşleri, boyalı yüzündeki ihtihzazâtı mudhikesi, sürmeli gözlerindeki enzarı handâ handi ile böyle bir kıyafete calî olduğu kadar sun'î bir şahsiyet veriyordu."

Yine Ahmet Rasimin Malûmatta yazdığı şehir mektuplarından bir tanesi, büyük komiğin portresi bakımından çok kıymetlidir:

"Bizim tiyatrocu Abdi hakikaten tuhaftır. Hele saraka etmek hususunda gösterdiği etvarı abdiyâne taklit kabul etmez. Kel Hasan ile aralarındaki farkı tayin etmek istiyen şuarayi zamaneden birine:

Hasanın pek güzel değil oyunu
Abdinindir ben anı neyleyim.

dedirtmişti. Şehir uşağı, oldukça kurnaz; ustura gibi kayış tutar, dilbaz, şakrak olduğundan başka yüzündeki garabeti mudhikeyi tâ göbeğine kadar indirmiş. Endamı iri, beyni soytarı, diheni tenk, hâyide edası maskara, gözleri kapkara, kellesi kudretten matruş, oldukça mahalle terbiyesi görmüş, zuhurî artığı, ortaoyunu kırıntısı, Hamdi müstahliki, kendi tuhaflığına kendi güler, fakat oldukça dilber, âdeta kırma, Boyabâd servisi, çınar irisi, yarma, dalbudak, kestane suyunda haşlanmış ıstakoz enseli, eski hovarda, olanı biteni çakar; hoşmeşrep, vakte zamane göre hikâye düşürür, fıkra söyler; cinas ve mazmûna can atar, bâhusus mürtecil.. Hele hele söyliyeyim mi, söylemiyeyim mi?. Haydi imdilik dursun, haline göre kabadayı, bir adı Memiş, bir adı Maçola, bir adı Baba, bir adı Kelebek, bir adı İbiş, bir adı Gamsız, ne olursa eyvallaha kail böyle bir merdi kâmildir. Fakat nedense benden perisi hazetmiyor. Bir zaman sevişirdik ama şimdiler konuşmuyor, dargın, kırgın, rencidedil, o yosma çehresi asık, o güzel gözleri nigâhı mürde gibi süzgün, yüreği üzgün, takılıyor, harf atıyor, hattâ evvelki gün Göksuda kendisine iltifat eden birine beni göstererek: Şehir mektupçusu var, yazar! diye serzeniş etti. Sade bu kadarla kalsa iyi! Bahsi uzattı. Ne zararı var, yine bizim Abdimizdir. Elbette yine bir ziyafete gelir, bir faka uğrar. Ah.. Olmalıydınız da görmeliydiniz!. Senin şehir mektuplarını. . . . larım diyor. Ben onun için katı bir şey yazmadım ki. Bizim mektuplar kaşağı değil ki cilde sürünsün, çıngırak değil ki bo-

yuna takılsın, boru değil ki ötsün, duman değil gözlerini bürüsün. Bizimkiler âdeta bir tütsü. Tesir etmezse diğer nüshasını yazarız. O da fayda vermezse büyüsünü çözeriz. Baktık ki yine hastalık devam ediyor, bildiğimizi söyleriz, kayda, sicile müracaat ederiz. O istediği kadar sulansın, utansın, utanmasın, ağır ağır, perde perde, fasıl fasıl, kanto, komedi, dram anlatırız. Bütün tuhaflıklarını ayrı ayrı şerhederek bu müdhikin ne yaman bir bediayı nâdire olduğunu izaha çalışırız. Ama yine biz darılmayız, yine gider kendini seyrederiz. Varsın hiddet etsin. Hakkı da var, safi sinirdir. Siz onun löp löp olduğuna bakmayın, çabuk zayıflar. Daracık sahnelerde sıçraya sıçraya bu hale geldi, evvelden gürbüz delikanlıydı, saçı sakalı oyunlarda ağardı. Ah, o Malûmat gazetesi, ortaoyununu

Abdinin "Baha" imzalı karikatürü

haram etti. Elbette o da buna bir oyun edecektir. Mamada sahneye tıktılar, şimdi insaf edin, Abdi kızmasın mı? İçip içip sızmasın mı?. Beni görünce bağırıp çağırmasın mı? Benden ona ruhsat, ne yaparsa yapsın.

Güzel ne ederse gönül çeker!

"Aman ne kadar tuhaf.. Dün yine Değirmenci namında şarkılı bir komedya oynuyordu. Hasbanın don ile arzı endam edişi neler hatıra getirdi! İnsan gülmeden çatlıyacaktı. Kalabalık mı, kalabalık!. Sıcak mı, sıcak!. Göksu Mama gibi açık değil ki, terden, kahkahalardan oturulmuyor!.

"Hiç dikkat buyruldu mu?. Abdi komedyalarında ilâçdan bahsedildikçe ağzına tavuk göğsü, gırtlağına ekmek kadaifi, göğsüne mahallebi, midesine baklava, hançeresine süt`ç gibi şeyler sararım diye bizi tatlı tatlı güldürür. Galiba dün acı bir şey yemiş ki, bizi görür görmez mülâhazayı bırakarak saldırdı. Neler, neler... O dana kapaması biçimli çehresiyle, o ahû gözleriyle, o ceylân bakışiyle, o tosun edasiyle güzel güzel, tuhaf tuhaf, lâtif lâtif kinayeler attı.. Söz söylemeğe kıyılmaz ki, mukabele edilsin efendim! O ne sözler, o ne buluş, o ne nekrelik.. Hak vergisi vesselâm. Zannederim ki artık barışırız, bana sarmaz, bana darılmaz.. Derede tepede yine buluşuruz, sohbet ederiz.."

Abdi hakkında kıymetli bir vesika teşkil eden yukarıdaki satırlardan, büyük komik ile büyük muharririn arasında, Rasimin ortaoyunları aleyhinde yazdığı ağır bir makale yüzünden bir ara bir kırgınlık olduğu öğreniliyor. Ahmet Rasimin Abdi için yazdığı lâtife yollu bir gazel de yine o sıralarda şehir mektuplarının birinde neşredilmiştir:

Giriniz Abdi ile bendenizin âresine
Bakınız derdimizin yalvarırız çâresine
O benim şiveme, etvarı makalâtıma denk
Ben onun ah ederim gözlerinin kaaresine.
Yine mahzunü mükedder, yine mehcuru neşat
Kim ilişmiş acaba ol ciğerim pâresine
Bana kızmış da o nazlı gidip ağyara demiş
Gözünün yaşlarıdır gayrı devâ yâresine.
Bu kadar cevrü cefâ, nâzü edâ lâyık mı,
Böyle mi rahmedecek âşıkı âvâresine
Kuşdili, Göksu, Mama hepsi ırak oldu bana,
Koca dünyayı haram etti bu gamhâresine.
Bakmasun söyleyiniz el sözüne nâdim olur,
Değişirse yanılır arslanı kır fâresine..

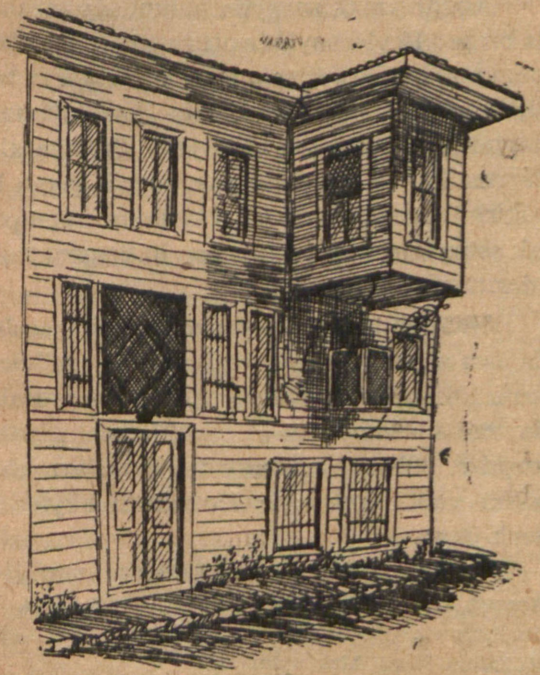
Abdürrezzak, yazın Kuşdili, Göksu ve Mamanın salaş tiyatrolarını dolaşırdı; bu bakımdan "Handehânei Osmanî" bir yer adı değil, bu namlı komiğin kumpanyasının adıdır. O zamanlar donanma denilen padişahın doğum ve cülûsu yıldönümü şenliklerinde, bayramlarda, Ramazan gecelerinde Handehânei Osmanî, İstanbulluların gidilmesi şart bir neş'e ve şataret kaynağı bilinirdi. Hıdırellezdeki Kâğıthane safalarında da Abdürrezzak Efendi bir sandala biner, dereyi dolduran mahşeri kalabalığın arasına girer, kendisinin mevsimlik canlı reklâmını yapardı. Muallim Naci, Hıdırellezde Kâğıthaneyi tasvir eden bir İstanbul mektubunda:

"Sünnet Köprüsünün beri tarafında bulunan vapur iskelesi önü kayıklarla, sandallarla o kadar dolmuştu ki, oraya bunlardan cesîm bir köprü kurulmuş zannolunurdu. Kayık ve sandalların içinde bulunan erbabı tenezzüh bir derecede kahkahalar atmakta idiler ki, bunların gürültüsünden kayıkçıların, sandalcıların arkası kesilmiyen çarpışmalar yüzünden çıkan çekişmelerini işitmek kabil olmuyordu. Bu kalabalığın hikmeti varmış: Köp-

rünün altına doğru gidilince kahkahanın menbaı orada bulunduğu ve berideki gülüşmelerin, bunun dağılan dalgaları olduğu anlaşıldı. Köprünün gölgesine sığınmış bir kayık, kayığın içinde lâtifeci, ateşîn yüzlü bir adam. Başında koca bir fes, fesinin tepesinde ufacık bir püskül, püskülün üzerinde mavi bir nazar boncuğu, kendisi muttasıl söyleyip gülüyor, halkı da güldürüyor. Bu manzarayı görenlerin Sadâbada kahkahalar bahçesi diyecekleri gelmiştir. Meğer bu zat meşhur Abdürrezzakı şirin mezzak imiş!.."

Abdürrezzakın bir zengin gelir kaynağı da, kibar ve ricalin düğün ve sünnet cemiyetleri idi; "Abdürrezzak da gelecekmiş!." sözü, mahalle ve semtin ağzında haftalarca evvelinden dolaşırdı. Büyük komik, yalı ve konakların kapısından bütün vakar ve ciddiyeti ile girer, hürmetle karşılanır, kılık ve kıyafetini değiştirip makiyajını yaptıktan sonradır ki ortalığı kahkahalarla katıltan adam olurdu.

Abdürrezzak, 1895 - 1896 yılları içinde saraya alındı. Saray tiyatrosunun "alaturka kısmı" mızıkai hümayun kadrosuna dahildi, kendisine mülâzimisânilik rütbesi verildi; mızıkai hümayun üniforması giymek mecburiyeti, san'atkârı yıllarca azap içinde kıvrandıran bir şey olmuştu. Ali Süha Delibaşı, Ulus gazetesinde tiyatro tarihimiz üzerine yazdığı

Hasekide Güzelsebzeci sokağında Abdinin oturduğu 5 numaralı ev. (Resim: Nezih)

makalelerinden birinde saraya alınma vak'asını şöyle tesbit etmişti: "Meşhur Coquelin'lerden birisi — büyüğü mü, küçüğü mü orası belli değil — bir turne sırasında İstanbula geliyor, halktan çok rağbet görüyor. Zamanın Fransız sefirinin delâletiyle sarayda da oyun veriyor. Fransız sefirine, türklerin de Abdi adında bir Coquelin'leri bulunduğu söyleniyor; Ramazan ayı imiş, sefir merak ediyor, bir gece yanına zevcesini, tercümanını alıp Şehzadebaşındaki tiyatrosunda Abdiyi seyrediyor. O geceki oyun "Bir anda üç meserret" imiş. Sefir Abdiiy çok beğenmiş, bir yolunu bulup padişaha ondan bahsetmiş, Abdi de derhal saraya alınmış".

Abdürrezzak sahneden çekilince kumpanyasını dağıtmadı, sadece reklâm ve ilânların üzerindeki adı kalktı, Handehânei Osmanînin başına arkadaşı Küçük İsmaili geçirdi. On iki yıl, o sahnesine, İstanbul halkıda büyük komiğine hasret çekti. İkinci Abdülhamidin san'atkâra karşı cömert efendi olduğu söylenir; şöyle bir fırka da vardır:

Padişah bir gece Abdinin oyunundan pek hoşlanmış, "ihsanı şahane" olarak bir tabağa gümüş mecidiye doldurarak göndermiş, Abdi:

— Ben zerdesiz pilâvı sevmem!.

Demiş, padişaha nakletmişler, kendisine bir tabak da altın gönderilmiş..

Garip tesadiftir, Abdülhamidin Abdiye kızması da yine para üzerine savrulmuş bir nüktedir:

Bir oyunda uşak olan Abdi, efendisinin çizmesini çekiyormuş, çizme de bir türlü çıkmıyormuş, dudağına gelen nükte, san'atkâra padişah huzurunda oynadığını unutturmuş:

— Bu nasıl çizme.. Memur maaşları gibi bir türlü çıkmıyor!.

Deyivermiş!..

Rivayet edilir ki, Abdülhamit Maliye Nazırına derhal emir vererek ertesi gün memurlara birer maaş dağıttırmış, fakat Abdürrezzakı da bir daha saray sahnesine çıkartmamıştır. Üç yıl ömrünün en sıkıntılı devrini yaşamış olan Abdi Meşrutiyetin ilânı üzerine, en geniş mânada hürriyetine kavuşan bir vatandaş olmuştu; abani sarığı ile şal kuşağını sarmış, tiyatrosunun kapısı önündeki rengârenk ilânlara adı yazılmış, halk sahnesine çıkmıştı.

Devrin en çok satılan mizah gazetesi "Karagöz" onun bu dönüşünü İstanbul halkına, çok şirin bir resmini koyarak 17 Mayıs 1909 (Rumi 4 Mayıs 1325) tarih ve 84 numaralı nüshasında haber vermiştir:

"Bir zaman zor ile ortadan çekilen Abdimiz kendini meydana atmak üzere olmakla çoktanberi gözlerde tüten bu uhdûke ahlâk, yakında bâ kemali kelle ve kulak orta oyunu icrasına başlıyacakmış..

Karagöz — İlk müşterisi benim.. Hem de inat için Küçük İsmailin tâ karşısına geçip oturacağım..."

Abdürrezzak sahne hayatının bu ikinci devrinde ilk oyununu 27 Haziran 1909 Pazar günü Yoğurtçu çayırındaki tiyatroda oynamıştı; ertesi gün çıkan Karagöz gazetesinde Çapaçul imzasiyle şöyle bir bend vardır: "Abdi ilk defa olarak sahneye çıkacakmış.. İşitilir de hiç durulur mu?.. On iki senedenberi müştakı didarı olduğum o koca gövdeyi görmek için Yoğurtçu çayırına değil, dünyanın en dik bayırına bile tırmanırım.. Bir kalabalık, bir kalabalık ki mâhaşerallah...". Bu gazetenin aynı nüshasında Abdinin bir de ilânı vardır: "Yarın Göztepede Mamada Abdürrezzak Efendi tiyatro lûbiyatı icra edecektir."

Meşrutiyet devrinin poletika gürültüleri, zincirleme girişilen İtalya, Balkan ve birinci Cihan Harpleri İstanbul halkında ağız tadı, neş'e, şataret, zevkü safa arzuları bırakmamıştı; büyük komik de bu insanlardan biriydi; ihtiyarlamıştı da, ne eski coşkun rağbeti buldu, ne de eski "Abdürrezzakı şirin mezzak" olabildi. Sahneye sadece geçim kaygusiyle çıktı, hattâ bir ara da başka sahalarda çalışmayı düşündü, Kadıköyünde Altıyolağzında bir mahallebici dükkânı açtı, fakat işletemedi. Son oturduğu ev de Altıyolağzında idi. Bir üreminin kendisini ölüm döşeğine yatırdığı zamana, ölümünden bir, bir buçuk ay evveline gelinceye kadar oynadı; Türkiyeye sıçramak üzere bulunan Cihan Harbi ateşini endişe ile takip eden İstanbul halkını semt semt dolaşarak azıcık neş'elendirmeğe çalıştı, 1914 Haziranında Üsküdar İcadiye tepesinde "Kanlı İntikam" ı oynadı; Temmuz başlarında Kel Hasan, Aleksan ve Şahinyan ile beraber Şehzadbaşındaki Şark tiyatrosunda "Tayyar zade"ye çıktı; ve bu ayın sonlarına doğru da hastalandı. Hastalığının ilk günlerinde, Altıyolağzındaki evinin penceresinden gelip geçenlerle şakalaşmağa çalıştığı söylenir.

Büyük komik Abdürrezzak Efendi, İstanbul tarihinin eşsi zbir şenlik gününde, kapitülâsiyonların kaldırıldığının ilân edildiği gün öldü; öyle ki, Sabah gazetesi, çılgın bir neş'e içinde ayaklanmış olan İstanbul halkına bu acı haberi verebilmek için, dört büyük sayfasından, ancak dördüncü sayfasının son sütunun en sonunda bir yer ayırabilmişti; yazı şudur:

Abdürrezzak Efendinin vefatı

"Udhuke perdâzı şehîr Abdürrezzak Efendinin vefat ettiği haberi dün matbaamıza vürudedince, bütün hey'etimizi ağlattı. Halü şaniyle, ef'alü akvaliyle tam Osmanlı, cidden bir san'atkâr, hayırperver ve cihandîde olan pîri muhteremin ziyaı şüphe yoktur ki kendisini bütün tanıyanları dilhun edecektir. Merhum bir aydanberi esiri firaş bulunuyordu. Nihayet pençei mevte giribanını kaptırarak dün Kadıköyünde hanesinde vicdanı müsterih adamlara mahsus sükûn ve asudegî arasında enfası madûdesini ikmal, emanetini sahibine teslim etti, nâşı gufran nakşı bugün hânesinden kaldırılacak, cenaze namazı bâdeledâ Karacaahmet kabristanına vediai hâki rahmeti rahman kılınacaktır. Rahmetullahi taalâ rahmeten vasiaten". (30 Ağustos 1330 - 12 Eylûl 1914).

Abdürrezzak sarayda bulunduğu sıralarda bir ara Beylerbeyinde oturmuştu; muhitine kendisini çok sevdirmiş olan san'atkârın teçhizü tekfini ile cenazesinin kaldırılmasını Beylerbeyi Donanma Cemiyeti üzerine aldı. Zevcesi Zeliha Hanımın gazetelerde çıkan bir teşekkür mektubu, tiyatro tarihimizin en parlak şöhretlerinden birinin son hâtırasını teşkil eder.

Ölümünde seksen yaşlarındaydı, meslekdaşları arasında "oyuncu hakkı yemez" denilirdi. Cömert, hayırsever adamdı, bayramlarda mahallesinin yoksul çocuklarını giydirip kuşatır, bilhassa, gelinlik fakir kızları cihazlarını yaptırarak evlendirmekten büyük bir zevk duyardı.

Bibl. : Ahmed Rasim, Muharrir beya; Refik Ahmed, İstanbul Nasıl eğlenirdi; Tahsin Paşa, Yıldız hâtıraları; Ahmed Rasim, Şehir mektupları; Muhallim Naci, Mektuplarım.

ABDİ (Arab) — Son tulumbacılardandır, Cihan Harbi arifesinde on sekizlik esmer, ya-

kışıklı bir çocuktu, çok güzel nâra atardı. Bir ara ayaklı mâni söylemeğe de merak sarmış, kendisini çekemiyen ayakdaşları da hakkında şu mâniyi düzmüşlerdi:

İki tekerlek bir dingil olur mu araba şık
İki mâni söylemekle olur mu Arab âşık.

ABDİ (Bekçi) — Son ortaoyuncular arasında namlı bir san'atkârdır; zenneye çıkardı; Selâmsız semti bekçilerinden idi. Yakışıklı, zeki, hovarda bir gençti. Kavuklu Hamdi takımında oynardı; türlü işve ve nâz ile Hamdiyi epeyce sarar, ona, halkı kırıp geçirten nükteler sarfettirirdi (B. : Ahmed, Arab.).

Bibl. : Ahmed Rasim, Muharrir bu ya; S. N. Gerçek, Türk temaşası.

ABDİ (Boğazkesenli) — İkinci Abdülhamid devrinde İstanbulun meşhur kaldırım kabadayılarından; Galatanın batakhane - tiyatrolarının gedikli müdavimlerinden ve sahne yıldızlarının çılgın sevdazedelerinden idi. Kıskançlık yüzünden heman her temsilde bir kavga çıkarır, tiyatrodan karakolhaneyi boylardı.

Bibl. : Ahmed Rasim, Muharrir bu ya.

ABDİ (Derviş) — On yedinci asır ortalarında Dördüncü Mehmed zamanında İstanbulun namlı musikişinaslarından; Hicazdan bestelediği şu rubaisi vaktinde dillere destan olmuştu:

Bir yanar mı bulunur çün ciğerimden gayri
Bir acır mı bulunur yârelerimden gayri.

Bibl. : Tayyarzâde Atâ, Enderun Tarihi.

ABDİ (Karaman) — İkinci Abdülhamidin son yıllarında, İstanbulun namlı kumarbazlarından; bilhassa pasetada fevkalâde hüner sahibiydi.

Bibl. : Ahmed Rasim, Şehir Mektupları.

ABDİ (Kel) — Dördüncü Murad saltanatının ilk devrinde İstanbuldaki sipahi ihtilâllerinin en namlı zorbalarından; 1631 deki ayak divanında, ki sadırâzam Hafız Paşanın hükümdarın gözleri önünde parçalanmasından ötürü Hafız Paşa vak'ası diye meşhurdur; padişahın yüzüne karşı "bîedebane" bağrışanlardandır. Dördüncü Murad bu kanlı karışıklıkların müşevviki olan sadırâzam Recep Paşayı idam ettirip zorbaları da birer birer yakalatıp cellâda verdiği sırada Üsküdara kaçmış, Aziz Mahmud Hüdai Efendi dergâhına sığınarak saç bırakmış ve Mahmud Efendi sofusu olup gizlenmişti. Bir yıl kadar sonra, Bayram Paşa sadaretinde yeri öğrenilerek dergâhtan alınmış ve Muradın fermanı ile idam olunmuştur. (B.: Hafızpaşa Vak'ası, Sipahi ihtilâlleri).

Bibl. : Naimâ, III.

ABDİ (Küçük) — Tuluat san'atkârlarından, hayatı hakkında malûmat edinilemedi; Ortaköyde Taşmerdivende Paressiraç tiyatrosunun bir ilânında adı geçmektedir; Birinci Cihan Harbi arifesindeki yıllardan birinin 18 İkincikânun Cumartesi günü Pathé Frères'in Napoleon Bonaparte adında 2000 metrelik bir filminin gösterileceği bildirildikten sonra ilâna şu satırlar konmuştur:

"Sinemadan maada komiki şehir Küçük Abdi Efendi tarafından Çifteköy Düğünü, millî şarkılı oyun 4 perde.. Düğün davetleri ve pehlivanlar ve köçekler ve gayri hüm". Küçük Abdi bu oyunda Çoban rolüne çıkmıştı.

Bibl. : Nâhid Bilge, Not.

ABDİ (Lâğımcıbaşı oğlu) — On sekizinci asır sonlarında uygunsuz takımından bir delikanlıdır. 1789 (H. 1204) de İstanbulun sohbetlerindeki zarafeti ile tanınmış çelebilerinden Balcızadeyi öldürerek Ziştovi taraflarına kaçmış, Sürurî de yak'aya şu tarih kıt'asını yazmıştı:

Hey Lâğımcıbaşı oğlu puşt, toprak başına!
Eyledin bir tatlı dilli âdemi gark âbı hun,
Ziştoviye kaçtın ey katil, didim tarihi tam
"Piştovile urdu Balcızadeyi Abdii dûn".

Bibl. : Sürûri, Hezeliyat.

ABDİ (Yusufçavuşzade) — Cevri Çelebi hikâyesinin kahramanlarından ve İstanbul nevcivan tiplerinden; Dördüncü Murad zamanında fevkalâde güzel bir delikanlıdır, bir gün babasının konağında pencere önünde otururken, konağın karşısında Mehmed Çelebinin berber dükkânında bulunan Cevri Çelebi kendisine âşık olur, bin altın vererek Abdinin resmini yaptırır ve o resme bakarak avunmağa çalışır. Kırkıncı gün, konaktan bir feryadü figan yükselir, Yusuf Çavuş ölmüştür, Cevri Çelebi konağa koşar, bu acı gününde Abdinin itimat ve sevgisini kazanmağa muvaffak olur, ona bir mürebbi ve hâmi arkadaş seçilir ve konağın selâmlığına yerleşir ve yoliyle Abdiye bütün duygularını açarak dostane bir karşılık görür. Bir gün Yusufçavuşzade Cevri Çelebiye: "Âşıklık halinde ne ile eğlenirdin?" diye sorar; Çelebi: "Sizin tasvirinizi yaptırdım, anınla eğlenirdim" der. Abdi resmi ister, ba-

kar; "Doğrusu ben bu kadar dilber isem bana tahammül olunmaz" der; fakat resmin arkasını çevirince, âfet gibi bir kız tasviri görür: Bir nazenin ki on üç, on dört yaşında, devlet tacı başında, kudret kalemi kaşında; kaşlar yaya benzer, cemal aya benzer, kirpiği ok, dudağı ebru, burun çekme, ağız hokka, dişler inci; bir karış gerdan, püskürme benler, memeler taze turunç gibi, göğüs endam aynası, topuğuna bir fiske vursan üç gün üç gece titrer..

Güzel Abdinin aklı başından gider: "Cevrim!.. Ben bu tasvirin sahibini ya bulurum, ya bu yolda helâk olurum" der, kendisine bu kızı bulmasını, buluncaya kadar da yüzünü göremiyeceğini söyliyerek odasına kapanır, yemekten içmekten kesilir. Zavallı Cevri Çelebi de evine dönüp odasına kapanır, kırk gün ağlar, uyku kendisine haram olur, ağzına bir lokma taam koymaz.. Her ikisinin de anaları telâş edip kabahati biribrine atarlar, bir taraftan da tasvirin sahibi olan kızı ararlar, ve nihayet bin dert ile bulurlar, bu dünya güzeli: Tüccar Mahmudun kızı Rukiye Banûdur. Tanrı misafiri olarak eve girerler, gece yatısına kalırlar ve bir fırsat kollayıp Rukiye Banûya Yusufcavuşzade Abdinin resmini gösterirler.. Kız deli divane olur: "Aman kadın, şunu benim ile müşerref eyle" der. Abdi ile Cevriye müjdeler gider, her ikisi de ayağa kalkabilmek için üç gün beslenir. Abdiyi bir çengi kızı kıyafetine sokarlar, Rukiye de anasını kandırıp konaktan yalıya tebdilihava için üç gün izin alır. Koçuda Çavuşzade ile buluşur, arabanın kapaklarını kapayıp Çavuşzadenin başından yaşmağı atıp: "Efendim Abdi gayri sabra mecalim kalmadı" diye sarmaşdolaş olurlar, gûya bal ile kaymak bir yere karışır, turfanda gül gibi birbirlerini koklamaktan öpmeğe elleri değmez.. İskeleye varırlar, yedi çifte ile yalıya geçerler, yalı bahçesinin ortasındaki köşkte ne dillerle tarif ve ne kalemlerle tahrir olunur zevkü safalar ederler. Cevri Çelebi de yalıya davet edilir. Fakat bir gece Bostancıbaşı yalıyı basar, cümlesini vezir divanına götürür, Rukiye Banû Çavuşzade ile başgöz edilir; Cevri Çelebiye de bir kız verilip düğün dernek ile muratlarına kavuşurlar.

ABDİAĞA SOKAĞI — Eyyüb kazasının Rami Yenimahallesi sokaklarındandır; Rami kışlası talim meydanı eteğinden geçen Muhacir sokağından İslâmbey caddesi üzerindeki sırta kadar uzanır (B. : Rami). Toprak yoldur, cadde denilecek kadar geniştir, Boşnak Hızır ve Paşababa sokaklariyle birer dört yol ağzı yaparak kesişir; bu iki sokak arasındaki kısmının, kışladan gelindiğine göre sol tarafı bir meydancıktır. İslâmbey caddesi üzerindeki bayırda biten ucu ise, gayet dik bir patika ile İslâmbey caddesine kavuşur. Evleri bahçeli, hemen umumiyetle birer katlı ahşap yapılardır, halkı doksan üç bozgununun Rumeli muhacirleridir; gürültüsüz, temiz bir sokaktır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDİ BEŞE VE HASAN BEŞE KARDEŞLER — On yedinci aısr sonlarına doğru yaşamış, İstanbulun namlı çiçekçilerinden; çiftçilik ile geçinirlerdi; bundan ötürü ilk defa kendilerinde görülen iki lâleye "Dehkanî Hâtayi" ve "Dehkanî Kırmızı" isimleri verilmiştir. Bunlardan Hasan Beşe 1692 (H. 1104) de ölmüştür.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei Sükûfeciyan.

ABDİ BEY (Müsahib) — İkinci Mahmudun gözdesi, saray komik ve dalkavuklarından ve zamanının değerli musikişinaslarındandır. Evvelâ Üçüncü Selimin rikâbı hümayun çavuşlarındandı. Musikideki bilgisi ile temayüz etti, fasıl heyetlerine iştirak etti ve akranı arasında Küpeli Çavuş lâkabı ile tanındı, Mahmud tarafından kendisine müsahiblik ünvanı verildi. Huzuru hümayunda müsahib Hayalî Said Efendi ile şakalaşmaları meşhurdur. Bir kâğıthane gezintisinde ise dere kenarında dilsizlerden biriyel şakalaşırken suya düşmüşler, dilsiz boğulmuş, Abdi Bey güçlükle kurtarılmıştı.

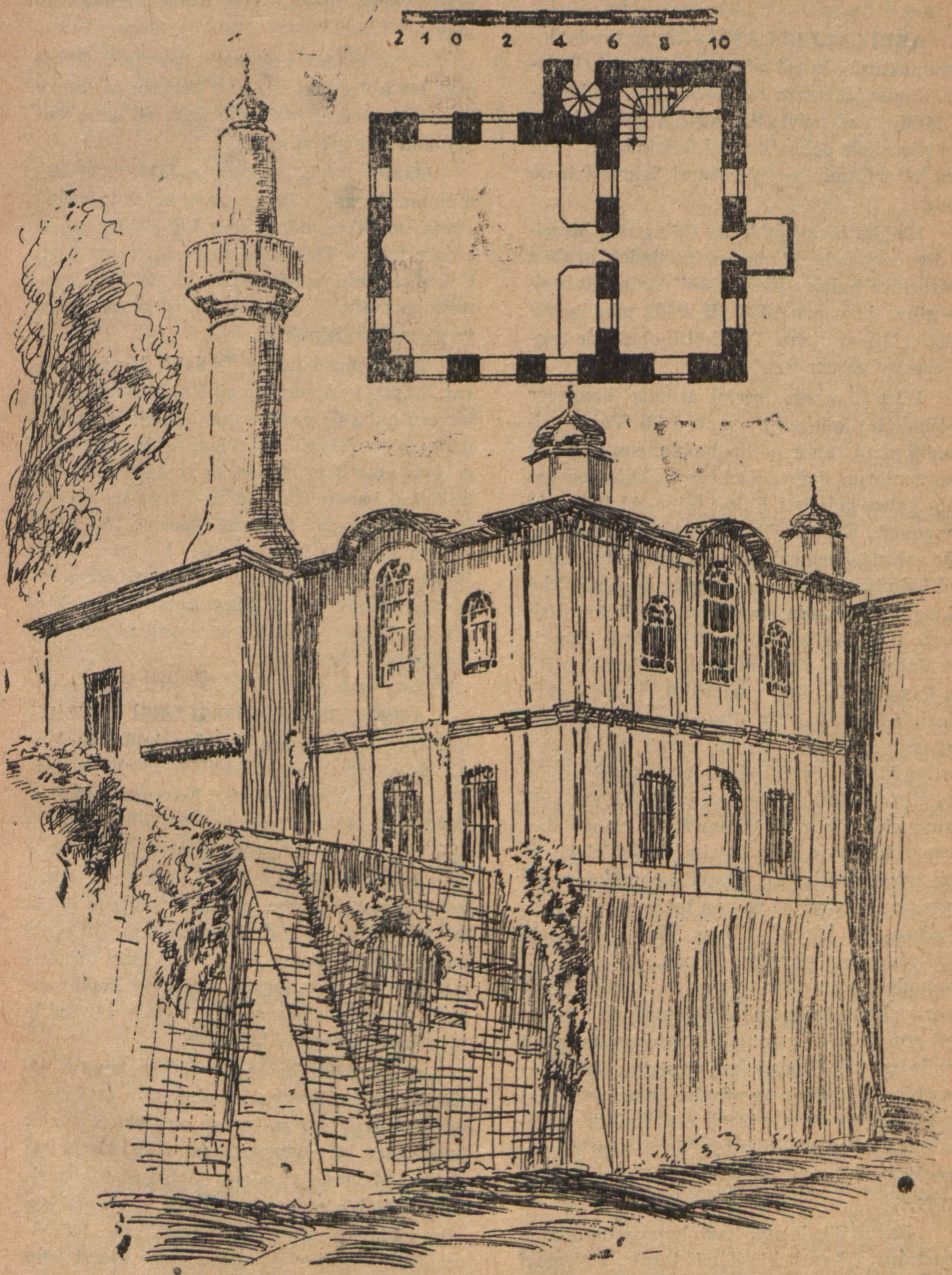

Müsabih Abdi Bey (Resim: H. Çizer)

Kanlıca ile Anadoluhisarı arasında küçük bir yalısı vardı. 1833 de öldü, kabri Eyyübtadır.

Bibl. : Tayyarzâde Atâ, Enderun tarihi, III; Refik Ahmed, İstanbul nasıl eğlenirdi.

ABDİ ÇELEBİ (Berber) — On yedinci asırda yaşamış, namlı çiçek meraklılarındandır; Eyyübludur, tohumdan elde ettiği kırmızı

Samatyada Abdieçlebi Camii (Resim ve Plân: Reşat Sevinçsoy)

bir lâleye "Gülrengi Abdi" adı konmuştu.

Bibl. : Ubeydullah, Tezikei şükûfeciyan.

ABDİ ÇELEBİ CAMİİ — Samatyada Sulumanastırda, kendi adını taşıyan mahalledir. Kapısı Marmara caddesindedir, Müdafaayı Milliye caddesiyle Samatya arkası sokağının köşesinde dolma bir sed üzerindedir. "Yedim İçtim Camii" ve "Yenicami" isimleriyle de anılır.

Hadikatülcevamide de Çilingirler Mescidi diye kayıtlıdır. Kapısının üzerindeki arabça "Mesciden halisan liveçhillâh" tarih kitabesine göre, ilk yapısı 1533 (H. 940) yılında bitmiştir. Mimar Sinan, Tezkiretül-ebniyede kendi eserleri arasında gösterir.

Dört fil ayağı üzerine atılmış kemerler üstünde bir kubbeli bir mabed idi. Vakfı kalmadığından tamir edilip bakılamamış, geçen asır sonlarına doğru çökmeğe mahkûm bir harabe haline gelmişti. Fakat İkinci Abdülhamid devrindeki Ermeni Vak'ası üzerine hemen bütün sekenesi ermeni olan bu semtte bir karakol bulundurulması tensib edilmiş, Abdi Çelebi camiinin yanına bir itfaiye karakolu yapılmıştı ki, bugün bu karakolun yerinde Samatya Maliye Şubesi bulunmaktadır. Serasker Rıza Paşa, bu karakol yapılırken, rivayete göre Hazinei Hassadan bin altın alarak mabedin de ihyasına muvaffak olmuş, harab kubbesinin yerine kiremit örtülü ahşap bir çatı çektirmiş, dış görünüşünü de bozarak bugünkü şeklinde tamir ettirmiştir ki, Mimar Sinan yapısından hemen hiçbir iz kalmamıştır. Abdi Çelebi camii ampir üslûbunun güzellikten mahrum bir eseridir. Meşrutiyet ve onu takip eden İtalya, Balkan ve Birinci Cihan Harpleri içinde mabed yine bakımsız kalmış, öylesine ki yanındaki çeşmeden su taşıyan sucular, içine merkeplerini bağlamağa başlamışlardır. Nihayet son defa avlusundaki imamlara meşruta ev ile beraber Süeda adında zengin ve hayırsever bir türk kadını tarafından ikinci defa olarak esaslı bir surette tamir ettirilmiştir. Ayrıca müezzinler için de beton bir ev yaptırılmıştır. Mahalleli arasında şöyle bir fıkra nakloIunur:

Bayan Süeda ağır hastalanmış, derdinden kurtulursa harab bir camii tamir ettirmeyi nezretmiş, niyeti de Samatyadaki Hatuniye mescidini ihya imiş.. Bu sırada ulemadan bir ihtiyarın Samatya Maliye Şubesine bir işi düşmüş.. Yerini bilmiyormuş, yolda birisine sormuş:

— Şu yoldan gidersiniz, karşınıza kocaman bir kilise çıkar.. Onun karşısında harab bir cami vardır.. Maliye Şubesi de onun yanındadır!.. cevabını almış..

Mamûr bir kilise karşısındaki harab camiin manzarası ihtiyarın izzeti nefsini rencide etmiş, tanıdıklarından bulunduğu hayır sahibi zengin kadını, Hatuniye mescidi yerine Abdi Çelebi camiinin tamirine ikna etmiş.. Tamir esnasında mabedin içinden elli iki araba moloz ve gübre çıkarılmış.

Tavanının ortasına "Allahü Nurüssemavat.." âyeti kerimesi İsmail Hakkı Beyin nefis bir celî hattı ile yazılmıştır. Mihrabda da Reisülhattatin Kâmil Beyin çini üzerine bir ihlâsı şerifi, bir Besmelei şerifi ve bir Sadakallâhülâzimi vardır. Bu son tamir ve tezyininde Mısır çarşısında baharat tüccarı Bay Hacı Hüsnü 1318 tarihini taşıyan hattat Tevfik Beyin bir Besmelei şerif levhasını hediye etmiştir. Mabedi bir de güzel âvize süslemektedir ki, Naciye Sultan sarayından alındığı söylenmektedir.

Bibl. : Hadikatül cevami, I; REK, Gezi notu.

ABDİ ÇELEBİ MAHALLESİ — Fatih kazasının Samatya nahiyesi mahallelerindendir. Samatya tramvay caddesi, Merhaba caddesi, Hocakadın caddesi, Kocamustafapaşa caddesi ve Mütesellim sokağiyle çevrilmiştir.

İç cadde ve sokakları şunlardır: Camçak sokağı, Balta çıkmazı, Hacıkadın çeşmesi sokağı, Demirci Osman sokağı, Pamukçu sokağı, Marmara caddesi, Pulcu sokağı, Şırlagan sokağının bir kısmı, Balık sokağının bir kısmı, Mercanbalığı sokağı, Bestekâr Hakkı sokağı, Sarraf Tahsin sokağı (Bütün bu cadde ve sokak isimlerine bakınız).

Adını, Abdi Çelebi camiinden almıştır. Az meyilli bir sırt üzerine kurulmuştur. Marmara caddesi de bu sırtın hemen en yüksek yerini teşkil eder, bu seviyeye kadar olan evlerin üst katları Marmarayı görür. Vaktiyle sekenesinin büyük bir kısmı ermeni imiş, son yirmi beş otuz yıl içinde şehrin diğer semtlerine, bilhassa Galata ve Boyoğlu taraflarına hicret edip dağılmışlardır. Marmara caddesinde küçük bir mahalle çarşısı varsa da, mahalleli ihtiya-

cının mühim kısmını Samatya çarşısından temin eder.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDİ DEDE — Asıl adı Abdullahtır. Kasımpaşa mevlevihanesini kuran şeyhtir. On yedinci asrın birinci yarısında yaşamış, zamanında evliyalığına inanılmıştır. Vaızlarını dinlemek üzere tekkesine ilk defa olarak ayak basan kimselere "Safa geldin, falan Efendi" diye adiyle âşinalık ettiği söylenir. Evliye Çelebi de şu fıkrayı nakleder: Dördüncü Murad Bursadan İstanbula gelirken Bozburunda fırtınaya tutulur, bindiği gemi batmak tehlikesiyle karşılaşır, derken Abdi Dede geminin baş tarafında görünür, elindeki bahçe küreği ile denize vurarak, "Üskün bihakkil melikil Kuddûs!" diye bağırır ve azgın deniz derhal süt liman olur.

Abdi Dede Galata mevlevihanesi şeyhi iken yerine Mesnevii şerif şarihi İsmail Dede Efendi tayin edilmiş, o da Kasımpaşada kendi mülkü olan bostanına yeni bir mevlevihane yaptırmıştı. 1631 (H. 1041) de öldü, kabri Kasımpaşa mevlevihanesi mezarlığındadır.

Bibl. : Evliya Çelebi, I; Hadikatül cevâmi, II.

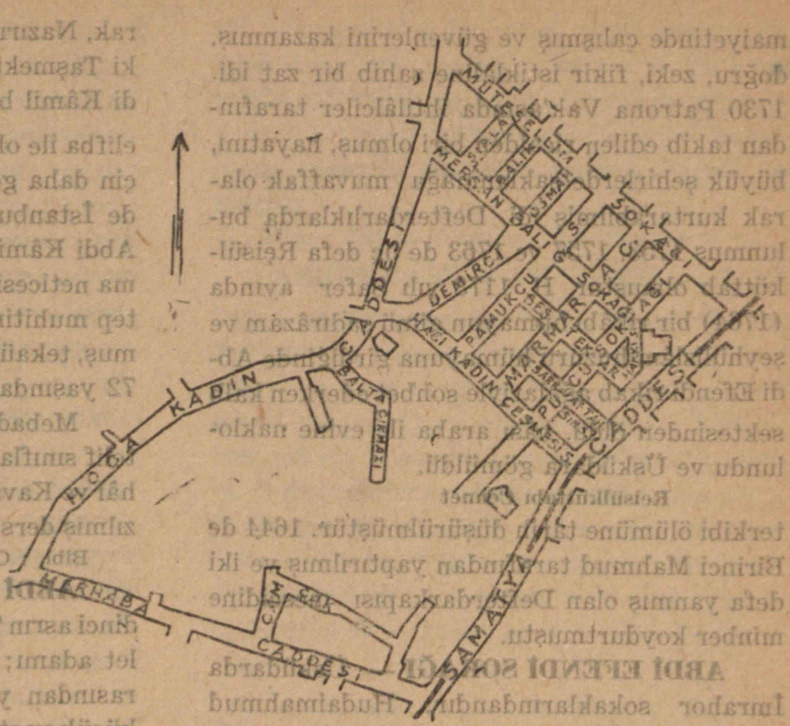
ABDİ DEDE — Asıl adı Abdülkerimdir, Kasımpaşa mevlevihanesi dervişlerinden ve on sekizinci asrın namlı hattatlarından idi. Sülüs ve nesih yazıyı Ressamzade Mehmed Efendiden öğrenmişti, tâlikte kuvvetli bir hattattı. Pek çok eser bırakmıştır. 1766 (H. 1130), de, akrabasından birinin yanında çıktığı bir seyahatte vefat etti.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattatîn

ABDİ DEDE (Hakkâk) — Son devrin değerli zâkirlerinden ve ilâhi bestekârlarındandır; Kocamustafapaşa dergâhının bir odasında münzevî hayatı sürerdi; âyinlerde tekkenin ihtiyar zâkirbaşısı ilk ilâhiyi okur, alt tarafını bu Abdi Dede idare ederdi. Hakkâklikte kıymetli bir üstad idi. Mecdi mahlesi ile de şiirleri vardır. 1902 de öldü ve Kocamustafapaşa tekkesi mezarlığına defnedildi.

— Arazbar ilâhi, güfte M. Râzi —

Aşkınla yarâb behreyâb eyle
Hayrette koma hisseyab eyle
Zâhirü bâtın eyleyüb mâmur

Samatyada Abdiçelebi Mahallesi (1934 Belediye Şehir Rehberinden)

Esrara ma'den bir kitab eyle.

— Bestenigâr ilâhi, güfte Sünbüli Alâeddin —

Ben mesti cânan olmuşam
Canü cihandan geçmişem.
Hayrânü giryan olmuşam
Nâmü nişandan geçmişem.

Bibl. : Sadettin Nüzhet, Türk Musikisi Antolojisi.

ABDİ EFENDİ — On sekizinci asır ortalarında yaşamış ve İstanbul ihtilâllerinin en önemlilerinden biri olan 1730 Patrona Vak'ası üzerine bir tarihçe kaleme almış bir muharrirdir..

Bibl. : İnönü Ansiklopedisi.

ABDİ EFENDİ (Basmacı) — İstanbulda on sekizinci asır sonlariyle on dokuzuncu asrın birinci yarısında yaşamış Şark musikisinin büyük üstadlarından biridir. Şöhretinin ilk parlak zamanı, Üçüncü Selim devri olmuş, sonra İkinci Mahmuda intisab etmiştir. 1859 da ölmüştür.

— Acem buselik, devri kebir beste —

Devri güldür lûtfedüb bağ içre kıl geştü güzar,
Bülbüli gülşen senin vasfınla bulsun iştihar.

ABDİ EFENDİ (Mühürdar Hacı) — On sekizinci asrın İstanbullu devlet adamlarından ve şairlerinden; kayın pederi Reisülküttab Mehmed Efendiye nisbetle "Üç Anbarlı Damadı" diye de maruftur, 1699'a doğru doğmuştu. 1764 de ölmüştür. Damad Nevşehirli İbrahim ve Koca Ragıb gibi büyük vezirlerin

maiyetinde çalışmış ve güvenlerini kazanmış, doğru, zeki, fikir istiklâline sahib bir zat idi. 1730 Patrona Vak'asında ihtilâlciler tarafından takib edilen ricalden biri olmuş, hayatını, büyük şehirlerde saklanmağa muvaffak olarak kurtarabilmiş idi. Defterdarlıklarda bulunmuş 1753, 1757 ve 1763 de üç defa Reisülküttab olmuştur. H. 1178 yılı Safer ayında (1764) bir rikâbı hümayun günü sadırâzam ve şeyhülislâm huzuru hümayuna girdiğinde Abdi Efendi rikab ağalariyle sohbet ederken kalb sektesinden öldü, nâsı araba ile evine naklolundu ve Üsküdara gömüldü.

Reisülküttabı Cennet

terkibi ölümüne tarih düşürülmüştür. 1644 de Birinci Mahmud tarafından yaptırılmış ve iki defa yanmış olan Defterdarkapısı mescidine minber koydurtmuştu.

ABDİ EFENDİ SOKAĞI — Üsküdarda İmrahor sokaklarındandır; Hudaimahmud sokağı ve Kaptanpaşa sokağı ile Aziz Mahmudefendi sokağı arasındadır (B. : İmrahor); ilk iki sokakla bir üç yol ağzı kavşağı yapar. İki araba geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli, bozukça, Aziz Mahmudefendi sokağı kavşağından girildiğine göre, oldukça meyilli ve gayet kısa bir yokuştur. Solda üç büyük ev, sağda iki üç kulübemsi yapı ile evceğiz vardır. Soldaki evlerden birincisi yüksek sedli bir bahçe içindedir, bahçesindeki ağaçlar, bilhassa bir çam ağacı bu sokağa bir şirinlik vermektedir (İkinciteşrin 1944).

Bibl. : REK. Gezi notu.

ABDİ KÂMİL EFENDİ (Selânikli) — Muallim; İstanbulda yeni usûl ilk iptidai mektebini acan zattır. Süleymaniyedeki Taş mektepte açılan bu okul, İstanbulda eski mahalle mekteplerinin birer birer kapanarak yerlerine yeni ilkokulların açılmasına, Türkiyede büyük ki Taşmektep onun idaresine verilmiştir. Abdi Kâmil Efendi bu ilk teşebbüsünün muvaffakiyetinden cesaret alarak Şemsülmaarif adiyle büyük bir hususî okul açmıştır. (B. : Şemsülmaarif).

1857 de Selânikte doğmuş, rüşdiye tahsilini bu şehirde bitirdikten sonra, bir müddet vilâyet kaleminde mülâzemet ile kâtiblik etmiş, 20 - 25 yaşların arasında İstanbula gelerek bazı zengin çocuklarına hususî dersler vermeğe başlamış, öğretmenlikteki ehliyeti Maarif Nazırı Münif Paşanın gözüne çarparak, Nazırın oturduğu Süleymaniye semtindeki Taşmektep onun diaresine verilmiştir. Abdi Kâmil bu mektepte kendi yazdığı yeni bir elifba ile okutma ve öğretme usulünü tatbik için daha geniş bir imkân bulmuş, Taşmektep de İstanbulda parlak bir rağbet görmüştü. Abdi Kâmil Efendinin son yılları, fazla çalışma neticesi asabî bir hastalık ile geçmiş, mektep muhitinden ayrılarak maarif müfettişi olmuş, tekaüt edilmiş ve 1929 Birincikânununda 72 yaşında olarak ölmüştür.

Mebadii Kıraat adında bir elifbası, muhtelif sınıflar için bir kıraat serisi, Tecvid, İlmihâl ve Kavaidi Türkiye adında açık türkçe yazılmış ders kitapları vardır.

Bibl. : O. N. Ergin, Maarif tarihi II.

ABDİ PAŞA (Abdürrahman) — On yedinci asrın Türk müverrih ve şairlerinden, devlet adamı; Enderunu hümayun gılmanları arasından yetişmedir. Anadoluhisarlıdır; pek küçük yaşta saraya girmiş, 1650 de Hasodaya alınmış, Dördüncü Mehmedin ilk yıllarında kendi adına nisbetle anılan bir tarih yazmağa başlamış, sır kâtibi ve rikâbdar olmuş, 1669 da vezirlikle çırak edilerek nişancı tayin edilmiş ve bu vazifede on üç yıl kalarak İstanbuldaki sarayı, devrin irfan erbabının toplandığı bir yer olmuştu. Sohbeti temiz, zarif bir vezirdi, şiir ile uğraşır, yazdığı şeyleri meclisindeki münevver ahbablarına gösterip okumaktan zevk duyardı.

1682 de Basra valisi, 1688 de Kandiye muhafızı, 1691 de Sakız muhafızı olmuş ve bu adada ölmüştür. "Vekayiname" adını verdiği eserine Basra valiliği ile İstanbuldan ayrıldığı tarihe kadar devam etmiştir, ki Türkiye İmparatorluğu tarihinin orijinal kıymette kaynaklarından biridir.

Bir gazelinden beyit :

Ruhi dilcû da güzel, zülfi semenbû da güzel,
Nice tercih ideyim, o da güzel, bu da güzel..

Bibl. : Silâhdar tarihi, I; Sâlim, Tezkirei şuerâ : İnönü Ansiklopedisi.

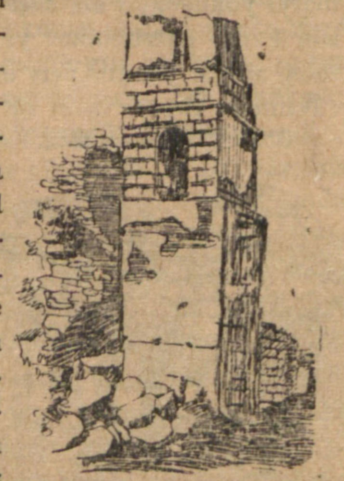
ABDİPAŞA SOKAĞI — Boğaziçinde Çengelköyünün Yenimahalle sokaklarındandır; Kalantor sokağı ile Bakırcıbaşı sokağı arasında kaba taş döşeli, bozukça, bir araba rahat geçebilecek kadar geniş bir yoldur; üç yerinde havagazı feneri vardır; Kalantor sokağı tarafından gelirken sağ kolda Çengelköy Çeşme sokağı, Çengelköy Maslağı sokağı ve Haticehanım sokağı vardır (B. : Çengelköyü).

Kalantor sokağiyle olan kavşağının sağ köşesinde ahşap bir ev altında bir küçük mahalle bakkalı vardır; Çeşme ve Maslak sokakları ile olan kavşakları arasında, Abdipaşa sokağı sola doğru genişler ve küçük bir meydan halini alır, ulu çınarların bulunduğu bu meydancığın ortasında Haticehanım meydan çeşmesi vardır (B. : Haticehanım meydan çeşmesi); etrafında da ancak altı ahşap ev bulunmaktadır. Maslak sokağı, bu meydancığa gittikçe genişleyip yelpaze gibi açılan basamaklarla iner. Buradan sonra, Abdipaşa sokağı tekrar daralır ve meyli yukarılara doğru fazlalaşan bir yokuş halini alır; her iki tarafındaki birer ikişer katlı birkaç küçük evi geçince, mamûr bostan ve bahçeler arasına girer; öyle ki, yolun bu kısmı günün hemen her saatinde ıssızdır: taşların arasından fışkırmış otlarla yemyeşildir; harçsız bahçe duvarlarından erik ve fındık gibi meyva ağaçlarının dalları sarkar, yer yer böğürtlen çalıları görülür. Üst başından vadideki bostanların, karşı yamaçların seyrine doyum olmaz.

Bibl. : REK, Gezi notu (1944 - 1957)

ABDİONBAŞI SOKAĞI — Bulgurlu sokaklarındandır (B. : Bulgurlu).

ABDİSÜBAŞI CAMİİ — Fenerde kendi adını taşıyan mahallede, İncebel sokağı ile Abdisübaşı sokakları kavşağındadır. İlk defa Fatih Sultan Mehmed devri ricalinden Abdi Sübaşı adında bir hayır sahibi yaptırmıştı, zamanla vakfı tükenmiş, harab olmuş, Kanunî Süleyman devrinde Kırkçeşme suları getirilirken bina emini olan Mahmud Ağa tarafından Mimar Sinana yeniden yaptırılmıştır. Bu sebeple Mahmudağa camii yahud İncebel sokağının eski adına nisbet Kuburbeli camii adiyle de meşhurdur. Geçen asır sonlarında esaslı bir tamir görmüş, Mimar Sinan yapısından hiçbir iz kalmamıştı. Ahşab, aşı boyalı bir cami idi. Minaresinden Haliç çok güzel görünürdü. Abdisübaşı müezzinleri arasında, sesini karşı sahile işittirmek bir an'ane olarak devam edegelirdi. Bu mabed Fener patrikhanesi yangınında yanmış, son müezzini de yanarak ölmüştür.

Abdisübaşı Camiinin Minare Harabesi (Resim: R. Sevinçsoy)

Bibl. : Hadikatül cevâmi, I; REK, Gezi notu.

ABDİSÜBAŞI MAHALLESİ — Fatih kazasının Fener nahiyesi mahalllelerindendir. Sultanselim altında, İstanbulun Halice bakan dalgalı sırtları üzerinde kurulmuştur. Fener iskele caddesi, Camcıçeşmesi yokuşu, Abdisübaşı sokağı, Mismarcı yokuşu, Mismarcı sokağı, Soğuktulumba sokağı, Tabakyunus sokağı. Fodlacı sokağı. Haliç caddesi, Çesmearkası sokağı, Miralay Nâzımbey sokağı ve Fener vapur iskelesinden bu sonuncu sokağın nihayetindeki iskeleye kadar uzanan sahil ile çevrilmiştir.

İç sokak ve caddeleri şunlardır: Abdülezelpaşa caddesinin bir parçası, Sadırâzamâlipaşa caddesi, Haletefendi çıkmazı, İncebel sokağı, Mismarcıçeşmesi sokağı, Tabayunus sokağı, Tabayunus camii sokağı, Bakkaloğlu sokağı, Çırakçeşmesi sokağının alt kısmı, Haliç caddesinin alt kısmı, Pirsultan sokağı, Musandıra bahçesi çıkmazı, Kızıl çıkmazı, Gülçeşme sokağı, Serhalife sokağı, Çukurmescid sokağı (Bütün bu sokak isimlerine bakınız).

Evlerinin büyük bir kısmı ahşab olan Abdisübaşı mahallesi, İstanbulun geniş yangın yerlerinin iskân edilmiş parçalarından birini teşkil eder. Bilhassa Haliç caddesinin geçtiği vadiye inen yolları ayak iziyle açılmış dar ve dolambaçlı patekalar halindedir, buradaki evlerde, bahçe duvarları harçsız, yahut tahta perde ile çevrilmiş, kendileri de teneke yamalı kulübelerdir. Abdisübaşı mahallesinin İncebel sokağiyle Abdisübaşı, Mismarcı yokuşu arasında kalan adası da son patrikhane yangınında yanmıştır; ki bu yangın büyük tahribatını Hatipmuslâhaddin mahallesinde yapmıştı.

Bu mahallenin Tabakyunus camii ve civarını teşkil eden üst kısmından, Fener ve Cibali vapur iskeleleri arasındaki sahanın, Haliçin ve karşı sahillerle tepelerin manzarasına doyum olmaz. Burası eskiden Tabakyunus adı ile ayrı bir mahalle sayılırdı. İstanbulun kibar ulame konakları vardı, bunların arasında Ahmed Muhtar Efendi (Molla Bey) konağı, Afif

Molla konağı, Rafi Molla konağı, Ayasofya kürsü şeyhlerinden Ali Beyin Köprülü konağı ondokuzuncu asır Türk konaklarının en güzel örneklerinden idi. Bugün bu binalardan, Molla Bey konağının geniş arsasiye bu arsanın altında uzanan mahzenler, Zahid Efendi konağının da hamamından bir parça kalmıştır.

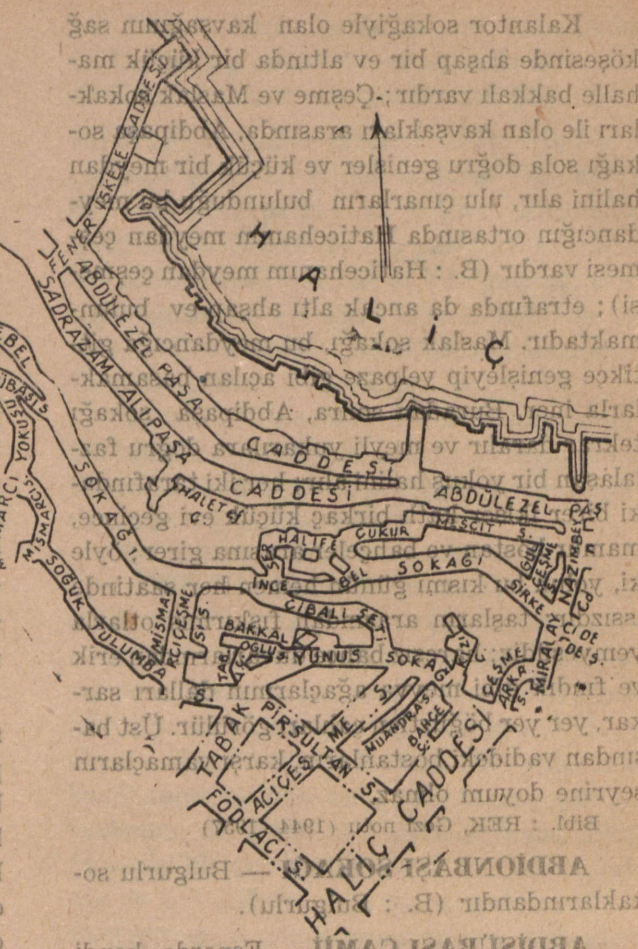
Haliç caddesinin geçtiği vadiye gayet dik bir yokuş halinde inen, Fodlacı sokağının üst kısmı da muhteşem bir panoramaya sahiptir: Birinci plânda Gül camii, Küçük Mustafapaşa hamamı ve Üsküplü camii ortalara düşmek üzere Kasab Demirhan ve Müftü Ali mahallelerini kuşbakışı görür. Daha geride İstanbulun Haliç sırtları gözün alabildiğine uzanır. Bu levhayı, Köprülerle beraber Galata kulesinden Tophane sahillerine kadar karşı taraf ile Sarayburnu, Ayasofya ve Bayezıd kulesinden Fatih camiine kadar gelen bir çerçeve kuşatır. Bu muhteşem panoramanın son plânını da Üsküdar ve Haydarpaşa sırtları teşkil eder, ufukta Alemdağı ve onun etekleri vardır. İstikbalde buraları İstanbulun en mamûr köşelerinden biri olmağa lâyıktır. (Temmuz 1944).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDİSÜBAŞI MEKTEBİ SOKAĞI — Fatih kazasının Fener nahiyesinde Hatipmuslâhaddin ve Tevkiicafer mahalleleri ve Sancaktar yokuşu ile Cafersübaşı camii sokağı arasındadır. Eskiden kaba taş döşeli imiş, mühim bir kısmının taşları sökülmüş bulunmakla beraber düzgünce; hemen hepsi kârgir ve mimarî bir hususiyet ve güzellikten mahrum olan evleri, günün ancak birkaç saatinde güneş yüzü görür, kasvetlice bir sokaktır.

Sancaktar yokuşu kavşağının tam karşısında Rum mektebikebiri bulunmaktadır; bu kavşak başı birkaç basamak merdivenli olduğu için, araba geçemez (Temmuz 1944).

ABDİSÜBAŞI SOKAĞI — Fatih kazasının Fener nahiyesinde Ab-

Fenerde Abdisübaşı Mahallesi (1934 Belediye Şehir Rehberinden)

disübaşı ve Hatipmuslâhaddin mahalleleri ve İncebel sokağı ile Camcıçeşmesi yokuşu arasındadır. İncebel sokağı kavşağından yukarı oldukça dik bir yokuştur; sol tarafında Mismarcı yokuşunun alt başiyle kavuşur. Evleri son Fener patrikhane yangınında mahvolmuş, sokak yangın yeri ortasında kalmıştır. (Temmuz 1944).

Bibl. : REK, Gezi notu.

Zâhid efendi konağının hamamı (Resim: Nezih)

ABDULLAH — On sekizinci asır başlarında yaşamış namlı cerrahlardan, dükkânı Galatada idi.

Bibl. : Ahmet Refik, XII. asırda İstanbul hayatı.

ABDULLAH (Arab) — İkinci Abdülhamid devrinin sonlarında, Onikiler diye maruf Aksaray kabadayılarının elebaşılarından. Tıflıbozzade Kahraman Beyin ölümünden sonra da Onikilerin başında istediğini yaptıran birinci reis olarak kaldı. Aslen Kürd idi, Süleymaniyeliydi. İstanbula, Abdülâziz devrinde, on altı on yedi yaşlarında iken gelmiş. Abdürrahman Bey adındaki büyük kardeşi Beyrut gümrük nazırlığında bulunmuştur; esmerliğinden galat olarak Arab lâkabını alan Abdullah, babadan kalma mühim bir servete sahipti, okuması yazması yoktu, İstanbuldaki şöhreti, tulumbacı ve kabadayı yeri olan Aksarayda Muradpaşa camii avlusundaki kuşbazlar kahvesiyle Çukurçeşmedeki Semai kahvesinde devrinin en tehlikeli külhanilerini her nasılsa korkutup sindirmesiyle başlar.

Hakkında şimdiye kadar neşredilen hâtıralar sima ve şahsiyetini şu çizgilerle göstermektedir:

Uzun boylu, kuru, sırım gibi, kafası daima tıraşlı, elmacık kemikleri çıkık, bıyıkları seyrek ve sarkık, iki kulağı da sağır bir adamdı. Kış yaz, ayağında çizme, sırtında kukuletalı bir sako ile gezerdi. Beline Trablus kuşağı sarar, yeleğine de kalın ve ağır bir altın köstek takardı. Pürsilâh gezerdi; yanından saldırma, tabanca ve usturpa, sağ çizmesinin kenarına sokulmuş söğüt yaprağı bıçak, bir elinde de sapı gümüş savatlı kamçı eksik olmazdı. Merdlik, yiğitlik, arkadaşlık gibi kelimeler sadece dudaklarında dolaşırdı; palavracı, kendi çıkarından başka hiçbir şeye kıymet vermezdi.

Kurnazlığı ve girginliği ile sarayda arka peyda etmiş, bilhassa Abdülhamidin itimadını kazanmış kimselerden Kilercibaşı Osman Beye çatmış, İstanbul cihetindeki koltukları, Galata ve Beyoğlu umumhanelerini, balozlarını, meyhanelerini âdeta haraca bağlamıştı. Onikiler diye anılan avenesiyle işigücü oğlan ve kadın dalaveresi peşinde koşmak, bu uğurda, ev basıp cam taşlamak, vurmak, vuruşmak, avlarından hâmilerini faydalandırmak olmuştu. Onikilerden Burunsuz Ömer, Arab Abdullahın sağ eli yerinde muavini, Aksaraylı Baha da müsahib, nedimi yerinde idi. Külhanbeylik ve kabadayılık yollarına yeni yeni atılan delikanlılar, dost tutacakları, dosttan ayrılacakları, arkadaş dostu ile görüşecekleri zamanlar hemen daima Arab Abdullaha danışırlar, onun himayesine sığınıp yardımını dilerlerdi. Vak'aları zabıtaca örtbas edilirdi. Arab Abdullahın en büyük vak'ası kabadayılıkta kendisinden kat kat üstün olan Çerkes Mehmedi Direklerarasında vurup öldürmesidir.

Akşamla yatsı arası; evine gitmek üzere bir çayhaneden çıkan Arab Abdullah, Osmanbaba türbesi önünde Çerkesin hücumuna uğrayıp alta gelir, fakat Mehmedden atik davranarak saldırması ile hasmının barsaklarını parçalayıp döküverir. Muhakemesinin bütün safhalarında da cinayetini inkâr ile kendisini mazlûmların hâmisi Osmanbabanın kerameti kurtardığını, Çerkes Mehmedi Osman Babanın vurduğunu söyler. Heyeti hâkime Abdullahın müdafaayı nefis uğrunda katil olduğuna kanaat getirdiğinden dört yıla mahkûm olur.

Arab Abdullaha son zamanlarda, Kilercibaşı Osman Beyin delâletiyle mirimiranlık pâyesi verilmiş, bu kaldırım kabadayısı bir Arab Abdullah Paşa olmuştur.

Arab Abdullah Meşrutiyetin ilânından sonra bir müddet Merdivenköyünde oturmuş ve o yıllar içinde ölmüştür. Kabrinin Sahrayıcedid mezarlığında olduğu rivayet edilir.

Arap Abdullarhı son zamanlarda yakından tanımış olanlardan Merdivenköylü Bay Âsaf, bu namlı kabadayı hakkında yazılan hâtıraların iftira yollu olduğunu, meyhane ve umumhane gibi yerlerden haraç almağa asla tenezzül eder adam olmadığını, oğlan ve kadın peşinde ömür çürütmüş bir bahtsız olmasına rağmen başkalarının zevk dellâllığı şöyle dursun, bu yolda bilâkis fevkalâde kıskanç olduğunu söyler. Mahbub ve mahbubelerine "Yavru" nun ağzında bozulmuş şekliyle "Yavri" der imiş. Son "Yavrisi" de oldukça geçkin bir Hayganuş Dudu olmuş. Arap Abdullahın Onikiler dışında en yakın dostlarından biri Suyolcu Mehmed pehlivandır.

Aka Gündüz "Katmerli Ahmed Efendinin Hikâyesi" nde Arab Abdullahı aşağılık insanlardan biri olarak yaşatır. Fatihli, ticaret ve iradiyle geçinen temiz bir ailenin çocuğu olan Ahmed, güçlü kuvvetli bir gençtir. Vefa idadisinden şehadetname aldıktan sonra babası-

nın da tensibiyle Direklerarasında bir kıraathane açar. Fakat semtin serkomiseri Ahmedi haraca bağlamak ister; ve bir akşam gelip delikanlıyı hakaret dolu ağızla tehdit eder. Ne yapacağını şaşıran Ahmed, tanıdıklarından birine başvurur, "Meşhur bir Arab Abdullah vardır, bir defa ona danış!" cevabını alır. Arab Abdullah da: "Kumar oynat, oynatma, usul budur, komisere veerceğin paranın yarısını ona yarısını bana ver, ben seni muhafaza edeyim, bey gibi yaşa, kazan.." der. Kahramanının ağzından nakledilen hikâyede şu satırlar en canlı yeridir: "— Bu iş elimden gelmez Abdullah Bey!. Sonra babam gücenir!.

— Babanın aklına turp sıkayım!.

— Babamı karıştırma, göğsüne bir yumruk atarım, pestil gibi yere serilirsin fellâh!.

"Bunu galiba sertçe söylemişim ki etraftakiler hayretle bakıştılar, Arab bembeyaz kesildi, ayağa kalkacak oldu, göğsünden şöyle kakıştırıverdim. Zınkkadak çöktü.. Ay!. Bu seefr de elini kuşağına atmasın mı?. Baktım ki ince, sivri bir Bursa bıçağı!. Arabın fesini kafasından kapınca bıçağı elinden aldım, öteye fırlattım:

— Araboğlu!. dedim, ben sana efendice geldim, insanca danıştım, kepazeliğin lüzumu var mı?

Arab homurdanıyordu:

— Git delikanlı, git!. Başımı belâya sokma!.

— Zaten gitme desen de gideceğim... Asıl belâ senden geliyor!... (B. : Katmerli Ahmed efendinin hikâyesi).

Bibl. : Sermed Muhtar Alus, Not; Ahmed Rasim, Muharrir bu ya; Aka Gündüz, Hayatdan hikâyeler.

ABDULLAH (Arab) — İstanbulun en eski ve namlı futbolcularından, büyük şehirde futbol maçlarının ilk sahnesi olan Yenibahçedeki hastane çayırının en büyük şöhretlerinden bir zenci delikanlıdır. 1910 a doğru henüz 17 - 18 yaşlarında iken Basiret takımının as oyuncusu olmuştu. Sonra Rumeli takımında oynamıştı. Topa mutlak hâkimiyeti, bedîî bir raksı andıran çalımları ve bilhassa kafa vuruşları meşhurdu; hasım kalesine kafasiyle çektiği şütlerin paralayıcı bir şiddette olduğu anlatılır; kömür gibi cildinin güneş altındaki parıltısı da bu çalâk delikanlıya harikulâde bir güzellik verirmiş.. Asıl işi gücü ne olduğu öğrenilememiştir; esnaf takımından olduğu tahmin edilebilir; futbol âlemindeki şöhreti Birinci Cihan Harbinin velvelesi arasında söndü, küçük zabit olarak iştirak ettiği Irak muharebelerinde şehid oldu.

Bibl. : Sâim Turgud Aktansel, Not.

ABDULLAH (Attar) — On sekizinci asrın sonlarına doğru, Beykozda bir attarın oğluydu, fevkalâde güzelliği dillere destan olmuştu. Hattat Akbabalı Ali Efendiden de yazı öğrenerek zamanının namlı hattatları arasına girdi.

Bibl. : Mustakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH (Bezirgânzade) — On sekizinci asır hattatlarından; babası bedesten esnafındandı; anası da çok zengin bir kadındı, bundan ötürü Hanımzade Abdullah diye anılır. Hoca Mehmed Rasimin yetiştirmesidir. Az zaman içinde fevkalâde gayret sarfederek sülûs ve nesih yazıda temayüz etti, kaleminin sür'ati ile de şöhret kazandı. Pek çok mushafı şerif, şifa nushaları ve bir Beyzavi yazdı; ve henüz yirmi yaşında iken 1738 (H. 1151) de vebadan öldü.

Göçdü Abdullah Efendi hayf hattatı cihan

mısraı ölümüne tarihtir.

Bibl. : Mustekimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH (Baruthaneli) — On sekizinci asrın namlı müzehhiblerinden; san'atını babası Beyazi Mustafa Ağadan öğrenmişti, o da meşhur müzehhiblerden Surahi Mustafa Ağanın yetiştirmelerindendi.

ABDULLAH (Dilenci) — Hüseyin Rahminin "Hayattan Sayfalar" ında etüd edilmiş bir mezarlık dilencisi tipidir; başında sarık, boynunda bir cüz kesesi, kabir başında aşir okur.

Bir yosma eskisi ve cerrar dilenci olan karısı Sürtük Hacer onun adına da şu sözlerle dilenir::

"Nur gibi hafızı kelâmdır, eline parayı verirsen alır, vermezsen istemez.. Ahret adamı.. Mezar başında teveccühe varıp mevtânın ruhiyle görüşür.. Ölürse üzerine türbe yapılacak, başucuna kandil yakılacaktır.. Erdiğini de ayan etmiştir. Amma izin olmadığı için söylenemez.. Bir zeytin danesi ile bir hafta kefâfı nefseder... Kadir gecesi onu evde yatıyor zannederlerken Bursada Ulu camide görmüşler!" (B. : Hayattan Sayfalar).

ABDULLAH (Tatar) — İstanbul matbuatının en eski ve namlı başmürettiblerin-

dir. Büyük muharrir Ahmed Rasim, matbuat hayatına girerken ilk yazısını, Tatar Abdullahın eline vermişti. Rasim bu tarihi sahneyi şöyle nakleder:

"Bir gün, şimdi ismini hatırlıyamadığım fransız üdebasından birinin Yolcu sernameli ufak bir manzumesini tercüme ettim. Kitapçı Kirkora okudum. Anladı da mı, yoksa anlamadı da anlar gibi mi görünmek istedi, fevkalâde beğendi, bana:

— Bunu hangi gazeteye vereceksin? dedi.

— Bilmem! dedim. Dedim ama takdirin bahşettiği râşe ile titriyordum. Kitapçı önündeki yazıhanenin gözünü çekti, bir zarf çıkardı, bana:

— Üzerine Tercümanı Hakikat sermuharriri saadetlû Ahmed Mithad Efendi hazretlerine yazınız, doğruca matbaaya götürüp bırakınız! dedi.

Bu teklife de dayanamadım. Yazının altına kemali cür'etle (Darüşşafakadan mezun: Ahmed Rasim) imzasını attım. Atarım a. Aklımda (Babıâli caddesinde Ebussuud sokağında 40 numaralı Kırkanbar matbaası) adresi döner dolaşır olduğu halde, Nallımescidi geçtim, köşe başındaki bir kitapçı dükkânından

Bu teklife de dayanamadım. Yazının al-
Ebussud sokağını sordum. İşte, kapı açık.. Binanın loşluğu mehabetini arttırıyor.. Ne yapsam diye düşünürken baktım ki merdivenden biri iniyor. Zayıf, çelimsiz biri, kapının önüne geldi, durdu. Gözleri küçük, tek bıyık, seyrek sakal, dişlek, Tatarlık yüzünden akıyordu. Dedim ki:

— Tercümanı Hakikat matbaası burası mı?.

Sert, abus bir çehre ile:

— Burası!

Bundan korkmuyordum, dedim ki:

— Bir Bey, Mithad Efendi hazretlerine bu mektubu gönderdi! Verir misiniz?

Mektubu aldı:

— Gelince veririm!

Derhal sağdan geri ettim. Doğruca Bayazıda gelerek vak'ayı Kirkora anlattım, düşünmedi bile:

— O adam başmürettibtir, Tatar Abdullah derler!..

Bu emketar mürettibin hayatı hakkında bundan gayrı malûmat elde edilemedi.

Bibl. : Ahmed Rasim, Edib, muharrir, şair.

ABDULLAH AĞA (Bostancıbaşı) — Üçüncü Muradın Bostancıbaşılarından; Beylerbeyinde bir cami, bir hamam, bir mekteb, Kısıklı ile Langada birer mescid yaptırmış hayır sahiplerindendir. 1591 (H. 1000) de öldü, kabri Kısıklıdaki mescidi yanındadır. (B. : Kısıklı camii ve Bostan camii).

Beylerbeyindeki camii için çok zengin bir vakıf yapmıştı; öyle ki, ölçüsüz derecede, artan gelirinden faydalanabilmek için Dördüncü Mehmed zamanında hükümdarın anası Turhan Sultanın yaptırttığı Yenicami vakfına katılmış; Birinci Abdülhamid devrinde de, bu hükümdarın anası Rebia Sultan adına Beylerbeyi camii yapılınca, semt birliği ileri sürülerek Abdullahağa vakfı Yenicami vakfından sökülerek Beylerbeyi camii vakfına katılmıştır. Bir Bostancıbaşının, Selâtin camilerinin muhtaç olacağı bu kadar zengin bir vakfı nasıl olup da yapabildiği hakkında, Beylerbeyliler ağzında dolaşan çok güzel bir fıkra vardır:

Abdullah Ağa, Beylerbeyindeki camiinin açılma merasiminin yapılacağı Cuma namazında bulunmasını Üçüncü Muraddan rica eder; padişah da bu bendesinin gönlünü hoş etmek için Beylerbeyine gider, fakat mabede girerken:

— Abdullah... Camii şerifin vakfını yaptın mı? diye sorar; Bostancıbaşı:

— Hünkârım.. Varım yoğum itmamına ancak kifayet eyledi, der.

Abdullah Ağa, zamanının namlı binicilerinden idi; Üçüncü Murad derhal onun bu kıymetli hünerini hatırlar ve:

— Bu hayratta benim de hissem olsun.. Tiz atlan, ben şimdi namazara dururum, ben Hakkın huzurunda iken dolaşabileceğin yerleri bu beyte vakfeyledim ve al şu makremeyi yırt, ağaçlara nişan koy!. diyerek koynundan sırmalı bir hünkâr çevresi çıkarıp verir. Sultan Murad camie girerken Abdullah Ağa da atına binip fırlar, ok gibi, rüzgâr gibi uçar; namazdan sonra camie vakfedilen araziyi tesbite çıkan bir heyet, padişahın incecik şeritler halinde yırtılmış makremesinin nişan parçalarını Kuzguncuk sınırlarından Kısıklı eteklerine varınca uzanan ağaçların dallarında görürler, Abdullah Ağa, bir Cuma ve öğle

namazı müddetince, akıllara durgunluk veren yerleri dolaşıp gelmiş...

Bibl. : Hadikatül cevâmi, II; REK, Gezi notu.

ABDULLAH AĞA (Habibzade) — On yedinci asırda Dördüncü Mehmed devrinin namlı musiki bilginlerinden; Sabâdan bestelediği "Dem bedem didelerim aşkı firavan bürüdü" murabbaı zamanında çok şöhret kazanmıştı; sesi de gayet güzeldi, eserlerini hünkâr huzurunda kendi okurdu.

ABDULLAH AĞA (Sipahi Kara) — Dördüncü Mehmedin şeyhülislâmlarından Tulumcu zade Abdürrahman Efendinin sadık bendelerinden ve on yedinci asır ortalarında İstanbulun büyük şöhretlerindendir; Naimâ bu zati şu yollu tasvir eder:

"Ortalığın iş başarır fettanı idi. Tulumcuzade Abdürrahman Efendinin eski ahbablarındandı; Efendi müftü olduğu zaman iş bilir ve söz anlar adamdır, koltuğumuzda bulunsun şeklinde rica edip mevkufat kâtibliği rütbesine nail etmişti. Kara Abdullah nefsinde devlet taklibine ve cemiyet dağıtmağa kadir, güzel konuşur, iş bilir adamdı. Fitnelerde, ihtilâllerde daima rical tarafında bulunur, yol gösterip söz talim ederdi, bu yüzden rical katında makbuldü; asker tarafını da elden bırakmayıp onlarla ayni renkte görünürdü, nice san'atlar göstermişti. Lâkin birkaç defa bu çeşit vak'alara girip sonra yine zeytinyağı gibi üzerine çıkarak vüzera ve ulemanın makbulü olduğundan sipahi kokonozları (zorbaları) kendisinden nefret ederdi, onlar tarafından münafık olduğu duyulmuştu. Çınar vak'asında da sarayda idi. İhtilâlciler tarafından idamları istenilen müsahib ağalara müftüden gayrı taraftar bulunmadığını, yalnız müftü ile de iş bitmiyeceğini görünce eski ayarlığını ele alıp müftü efendinin karşısına gelip Sultanım şöyle cevap verilse, böyle olsa diye bazı münasib sözler söyledi. Tulumcuzade: "İmdi sen var" diye ihtilâlcilere gönderdi. O biçare dahi yine mevkufatta kalmak ümidiyle söyliyeceği münasib sözleri hazırlayıp ata binip cemiyete karşı vardı. Muradı efendisini müftülükte bıraktırıp sairlerini cümhur nice dilerse yaptırtmağa çalışmaktı. Atmeydanı yakınında sipahilerin yanına varınca sipahiliğine güvenerek: "Bre yoldaşlar bunun aslı nedir, kendi ihtiyarlarınızla söyleşecek ahval vardır" filân diyeyim derken; sipahiler bir bölük kılıç sıyırıp: "Bre münafık kara domuz biz senin ne yaramaz olduğunu duymuşuzdur" dediler. "Bre oğullar vallah size faydalı sözüm var idi" demeğe kalmadı; "Senin sözün ve nasihatin bize gerekmez" deyip kılıç üşürüb Kara Abdullahı parça parça idüp her bir parçasını mehterhane trabzanları üstüne astılar" (B. : Çınar vak'ası ve Abdürrahman Efendi, Tulumcuzade).

Bibl. : Naimâ, VI.

ABDULLAH AĞA (Şehlevendim Hafız) — İkinci Mahmud devrinin namlı hafızlarından; geçen asırdaki Türk musikisinin en kudretli bestekârlarından; Enderunu hümayundan yetişmişti. Şehlevendim lâkabını, sarayda iken yüzünün ve vücudunun harikulâde güzelliği ile eşsiz düzgünlüğünden ötürü almıştı. Daha çocuk denilecek yaşlarda iken sesi, sarayın bir şöhreti olmuştu. Enderunlu Fazıl "Defteri aşk" adındaki uzun manzumesinde Abdullah Ağa hakkında şu mısraları yazmıştır:

Dili mecnun arayub Leylâsın
Ya belâsın bula ya meylâsın.
Cistü cû eyleriken tâze belâ
Başıma geldi kaza, âh ne kazâ.
Bir civanpârei dildâde firib,
Dili üftadesi bî sabrü şekib.
Handesi vuslatı eyler îmâ,
Gamzesi lâkin ider istihza
Öyle fındıkcı o çeşmi bâdâm,
Gâh puhte görünür gâhice hâm,
Dengi yok hasılı bir fitnei can,
Bül'aceb şa'bede bâzı hûban.
İsmi halk içre o sahibi nahvet
Şehlevendim ile buldu şöhret.
Sanatı olmuş idi hânende
Sesine mürgi havâ üfkende
Fartı teshir ile âvazı bülend
Nagmesi oldu dili zâre kemend

Şehlevendim Hafız Abdullah Ağanın eserlerinden bazıları:

— **Pesendide şarkı, güfte kendisinin** —
Benim servi serefrazım,
Benim ey çeşmi şehbâzım,
Benim mahbubu mümtâzım,
Efendim şâhı hübânım.

— **Şevkidil Beste** —
Niçün pinhan idersin rûyini ey şûhi nâzende,
Efendim doğru söyle hüsnüne âşık mısın sen de..

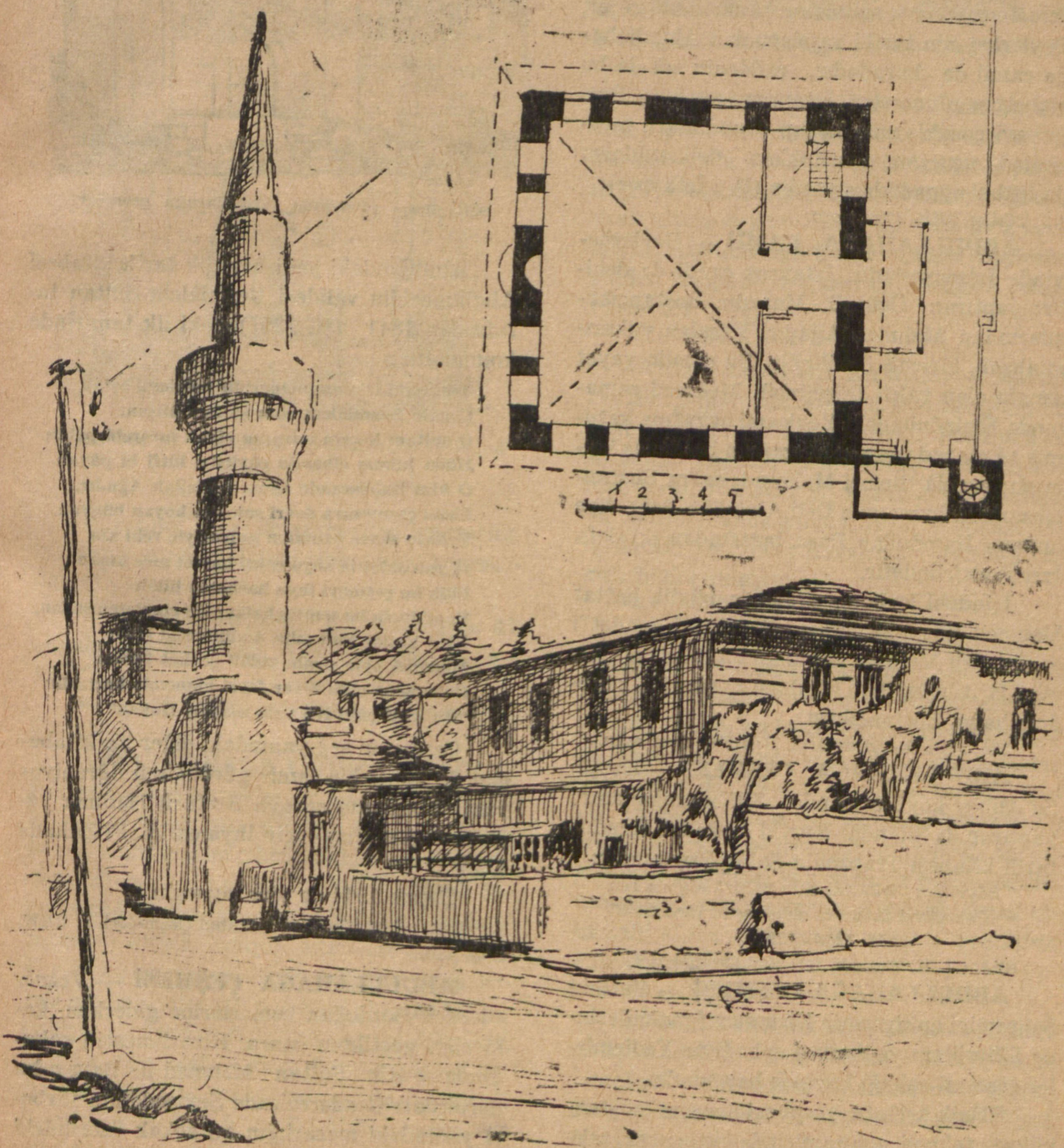
— **Şevkidil Beste, güfte Aziz** —
Çekdiğim cevrü cefalar hep seninçün sevdiğim,
Payümâl oldum yolunda bilmedin âh çekdiğim!..

— **İsfahan şarkı, güfte Vasıf** —
Nevbahar eyyamı geldi ey güli bağı meram.

— **Muhayyer sünbüle şarkı** —

Lâle veş dağı muhabbet sînede.
— **Nevâ buselik beste** —
Benefşe hattı dildarın, serinde kâkülü anber.
— **Nevâ buselik Nakış semai** —
Açılır nâzile ol gonce ruha gül diseler.
— **Nevâ buselik semai** —
Sînemde yat ey rûhi revan canda tenim ol.
— **Nevâ buselik şarkı, güfte Faik** —
Ey güli nevres, hezarı eyleme hicrinle zâr.
— **Evic buselik şarkı** —
Dilim sad çâki mihnettir.
— **Muhayyer kürdî şarkı** —
Sevdi gönlüm ey meh seni.
— **Hüzzam şarkı** —
Nedir keyifsizliğin söyle bileyim.
— **Şevkâver hafif beste** —
Turrei şebrengi dilber habgâhımda benim.
— **Şevkaver devri kebir beste** —
Mesti aşkız, mutribü sâki ne nâz eyler bize.
— **Şevkâver semai** —
Bir hüsni gibi hulki güzel yâre doyulmaz.
— **Şevkefza şarkı, güfte Vasıf** —
Hengâmı safadır bu şeb ey mâhi kamer tâb.

Bibl. : Atâ, Enderun tarihi; S. N. Ergun, Türk musikisi antolojisi.

Beylerbeyinde Abdullahağa (İstavroz) Camii (Resim: R. Sevinçsoy)

ABDULLAH AĞA CADDESİ — Beylerbeyinin başlıca yollarından biridir (B. : Beylerbeyi). Beylerbeyi - Küplüce yolu ve Yalıboyu caddesiyle teşkil ettiği dört yol ağzından Beylerbeyi sarayı arkasındaki tünel başına kadar devam eder; paket taşı döşelidir. Beylerbeyi iskele caddesiyle olan kavşağı köşesinde 1753 (H. 1167) de yapılmış, Birinci Mahmudun klâsik üslûpta bir çeşmesi vardır (B. : Mahmud I. Çeşmesi); bu cadde, köyün mesirelerinden sayılan ve Fıstıklı yahut Istavroz denilen çayırımsı meydanın kenarından geçer, Beylerbeyinin tarihi yapılarından Abdullahağa camii de buradadır, caddenin adı da bu mabetten alınmıştır. İstavroz meydanı, Beylerbeyi çocuklarının koşup oynadıkları, mevsiminde uçurtma uçurdukları, delikanlıların da futbol oynadıkları yerdir (B. : İstavroz).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDULLAHAĞA CAMİİ — Beylerbeyinde Istavrozdadır, Istavroz camii de denilir; yaptıran Üçüncü Muradın Bostancıbaşılarından Abdullah Ağadır. Yarıdan yukarısı ahşab, kiremit örtülüdür. Bu camiin gayet zengin olan vakfı Dördüncü Mehmed zamanında Eminönündeki Yenicami evkafına katılmış ve mabed uzunca bir zaman bakımsız kalmıştı; evvelâ Birinci Mahmud, sonra Bostancıbaşılıkta bulunmuş Deli Abdullah Paşa diye anılan Hamdullah Paşa tarafından iki defa tamir ettirilmiştir.

İçindeki levhalar arasında büyük hattat Mehmed Rasimin nefîse bir "Hilyei Saadet"i ve Tebrizli Mehmed Kasımın da tâlik bir "Allahü lâtifün bil ibâd" levhası vardır (B. : Abdullahağa, Bostancıbaşı).

Bibl. : Hadikatül cevâmi, II; REK, Gezi notu.

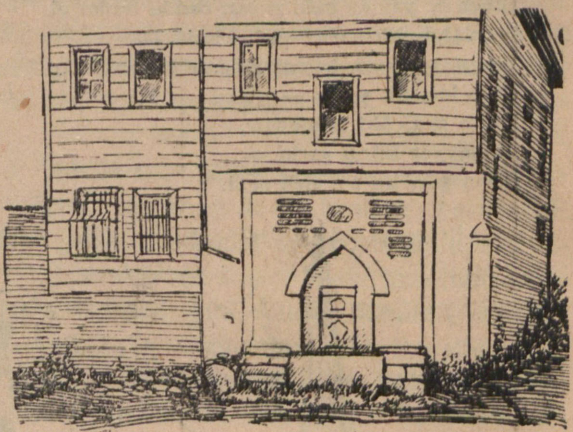
ABDULLAHAĞA ÇEŞMESİ — Eyyüb ile Alibey köyü arasında, Silâhdarağadadır; yaptıran da Silâhdar Seyyid Abdullah Ağadır, tarih kitabesi Trabzonlu Şakir Paşanındır:

Söyledim tarihi tammın Şâkirâ atşana ben
"Pek güzel mamûre oldu çeşmi râna hele"
H. 1206 (1791)

Bibl. : İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri I.

ABDULLAHAĞA ÇEŞMESİ — Fatihin Şehremini nahiyesinin Uzunyusuf mahallesinde Silivrikapı yağhanesi sokağiyle Yediemirler çeşmesi sokağı kavşağı başındadır.

Klâsik üslûpta, cephesi kesme taştan, yüksek tekneli, son tamirinde olsa gerek, teknesinin ön taşı kenarına demir bir çember geçirilmiştir. Yanına yapılmış ahşab bir evin bir odası altında kalmış ve cahilâne bir temizlik endişesiyle de badana edilmiştir; çiy kireç beyazlığı çeşmenin güzelliğini gidermiştir.

Silivrikapı civarında Abdullarağa çeşmesi

Alınlığındaki yedi beyitlik tarih kitabesi Abdülmecidin validesi Bezmiâlem Sultan tarafından 1841 (H. 1257) deki ilk tamirinde konmuştur:

Şehinşahı cihanın mâderidir menbaül eşfak
Cenabı Bezmiâlem nâm sultânı âlişan.
O sultanı kerem unvanın elhak meşrebi pâkin
Hûda kılmış cihanda cûylbârı lütfi bî pâyan
O kim Babüssaade ağası Abdullah Ağadır,
Esası çeşmesara devri sabıkda koyan bünyan.
Velikin sonra ezmanın müruriyle rehi abı
Harab oldukta sûya çekti hasret nice atşan
İdüb bu çeşmeyi ihya hasbeten lillâh
Yapıldıkda bu semtin halkı oldu cümleten şadan,
İlâhi Valide Sultanile Abdülmecid Hanı
Müdamâ eyle sîrabı zülâli şevket ünvan.
Gühersenc oldu Ziver feyzi hâmemle bu tarih
"Bu ayni pâki itti valâ maderi Hakan"

Çeşmenin sağ yanındaki diğer bir kitabeden de ikinci bir tamir gördüğünü öğreniyoruz: "Merhume saraylı Serfurû Hanıma vesilei rahmet olmak için ihya edildi. Fi Zilkade 1325".

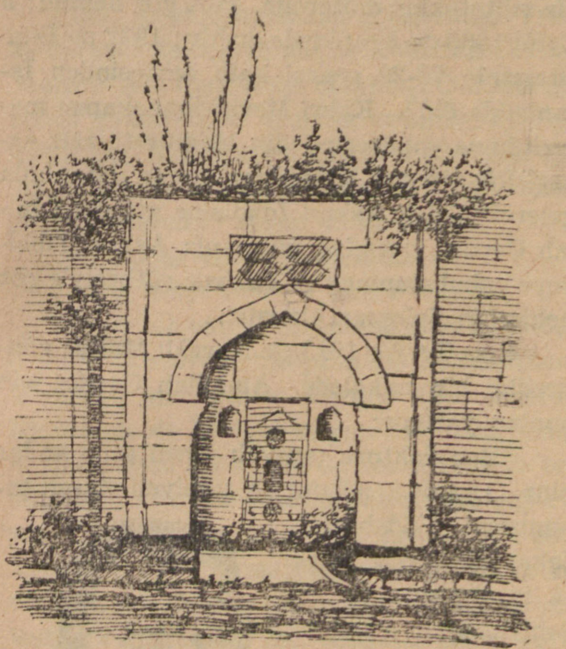
Çeşme 1944 de yine susuzdu.

Bibl. : İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; REK, Gezi notu.

ABDULLAHAĞA ÇEŞMESİ — Veznecilerden Bozdoğan kemerlerine giderken, kemerleri geçtikten sonra, Kirazlımescid sokağında Fatih Sultan Mehmed ile Bayazıdın defterdarı Cenderecizade Şemseddinin türbesi yanındaki mezarlığın bu sokak üzerindeki duvarındadır. Tarih kıt'ası arabçadır:

Ve minel mai külle şey'in hay
Allahümme ecirni minennâr
Ve edhilnel cennete maal ebrar
Çeşmei Abdullah Ağa Ali efendizade
H. 1105 (1693)

Klâsik üslûptadır; susuz, lülesiz ve teknesi kırık, harab bir haldedir.

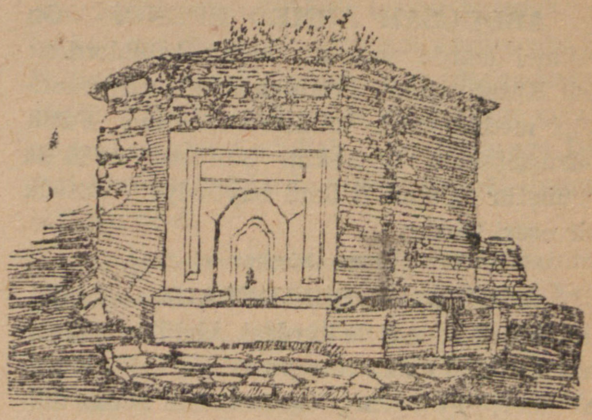
Kirazlı Mecsid sokağında Abdullahağa çeşmesi (Resim: Nezih)

Bânisinin kabri de arkasındaki mezarlıkta, çeşme yanındaki duvar penceresi karşısındadır:

"Elmerhum elmağfur zen yazamacısı Ali efendi zade Abdullah Ağa rûhiiçün fatiha. 1105".

Bibl. : İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; REK, Gezi notu.

ABDULLAHAĞA ÇEŞME SOKAĞI — Beylerbeyi sokalarındandır (B. : Beylerbeyi). Eskiçınar sokağiyle Küplüceye çıkan Şemsibey sokağı arasındadır; Eskiçınar sokağından yukarı çıkarken sol koldadır; kavşak başında sağda, Bostancıbaşı Abdullah Ağa hayratından klâsik üslûpta kitabesiz bir çeşme vardır ki, suyu kesilmiş, teknesi kırılmış, harab bir haldedir; yılan gidişi kıvrılmış bir sokaktır; alt kısmı yokuş ve kaba taş döşelidir, sağdaki Sünnetçi sokağı kavşağından itibaren gayet dik ve merdivenli, daha üst tarafı da toprak ve bozuk, ve iki kişi yanyana zor yürüyebilecek kadar dardır; iki kenarı bo-

Beyerbeyinde Abdullahağa çeşmesi (Resim: Nezih)

yunca, geniş bahçeleri olan büyüklü küçüklü ahşab evleri vardır. Bu yolun üst kısmı, bahar aylarında salkım ve leylâk kokulariyle bir ıtriyat mağazasına girilmiş gibidir; Boğaz da ayak altına doyum olmaz bir güzellikle serilmiştir. Abdullahağa Çeşme sokağı, Beylerbeyinden Küplüceye giden en kestirme yoldur (Temmuz 1944).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDULLAHAĞA HAMAMI — Beylerbeyinde Istavrozda Abdullahağa camiinin hemen yanıbaşında idi; yaptıran Bostancıbaşı Abdullah Ağadır; uzun zaman muattal kalmış, yirmi beş otuz yıl kadar evvel yıkılmış, bir harabe haline gelmiş, 1943 de enkazı kaldırılarak, yeri, dört duvarının çevirdiği bir avlu halini almıştır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDULLAHAĞA HAMAM SOKAĞI — Beylerbeyi sokaklarındandır; Abdullahağa caddesiyle Eskiçınar sokağı arasındadır; Abdullahağa caddesi kavşağından girildiğine göre, önce sola, sonra sağa, daha sonra tekrar sola dönen üç dirsekli, bir araba zor geçebilecek kadar dar kaba taş döşeli ve bozukça bir sokaktır (B. : Beylerbeyi). Az meyilli bir yokuş olan Eskiçınar sokağına da basamaklarla kavuşur. Üzerinde bulunan evlerin hepsi orta halli ailelerin oturduğu ahşab yapılardır (Temmuz 1944).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDULLAHAĞA MEKTEBİ — Bostancıbaşı Abdullah Ağanın hayır eserlerinden ve İstanbulun eski ve namlı mahalle mekteblerindendir; Beylerbeyinde Istavrozdadır. Şimdi Istavroz polis karakolu olmuştur.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDULLAH AHMED EFENDİ — On yedinci asırda yaşamış namlı tabiblerden; aslı Kütahyalıdır; İstanbulda okumuş, muhtelif medreselerde müderrislik etmiş, Fatih Dârüşşifâsına başhekim olmuştur. 1686 da ölmüştür "Camii fî ilmil baytariye" adında bir eseri vardır.

Bibl. : İ. A. Gövsa, Meşhur adamlar.

ABDULLAH BİRADERLER — Abdullah Şükrü Efendi ile kardeşi, Abdülâziz devrinin ilk ve en namlı fotografçıları; aslen ermeni idiler, "Fotografçı" kelimesinin henüz dilimizde yerleşmediği o devirde, Abdülâziz tarafından Abdullah Efendiye iradei seniye ile "Ressamı Hazreti Şehriyarî" ünvanı verilmişti. İkinci Abdülhamidin cülûsunda, 1876 Haziranında çıkan bir iradei seniye ile bu ünvan Abdullah Efendinin üzerinde ibka edildi. Çıkardıkları resimlerin kartonlarında Ressamı Hazreti Şehriyarî ibaresiyle padişahın turasını bulundururlardı. Bütün devlet ricali ve kibarlar, aile portrelerini Abdullah Biraderlerde çıkartırlardı.

ABDULLAH FRÈRES

Resim kartonu arkasında Abdullah biraderlerin turalı alâmeti farikası

Önceleri sadece bir müslüman adı taşıyan bu fotoğrafçı kardeşler, İkinci Abdülhamidden gördükleri himaye, lûtuf ve ihsanın karşılığı olarak müslüman oldular; vaka'yı yevmî Malûmat şöyle kaydediyor:

"Geçenlerde şerefi İslâm ile müşerref olan Serfotoğrafii Hazreti Şehriyarî izzetlû Abdullah Şükrü Efendi ile üç nefer mahdumlarının hitan cemiyeti evvelki gün Hamidiye Etfal hastanesinde icra edilmiştir"

Fotografhaneleri. Beyoğlunda, şimdiki Hachette kütüphanesinin karşısında, medhali karanlık, merdivenleri çıkmak ile tükenmez binanın en üst katında idi, çıkardıkları portrelerin, âbide ve halk tipleri resimlerinin bir kolleksiyonunu yapmış olsalardı bugün elimizde, İmparatorluğun son devrine ait eşsiz kıymette bir vesika hazinesi bulunurdu. Abdullah biraderlerin karşısına çıkan ilk rakib Febüs Efendi, sonra da Apollon fotoğrafhanesi oldu. Hünkâr fotoğrafçılığı ünvanı Febüse verildi. Abdullar Biraderler Meşrutiyetten sonra ise büsbütün düştü, Beyoğlunun üçüncü sınıf bir atölyesi oldu.

Bibl. : S. M. Alus, Not.; Sabah Gaztesi; Yevmi Malûmat Gazetesi.

ABDULLAH CEVDET (Doktor) — "Genç Türkler" neslinden, serbest fikirliliği ile tanınmış muharrir ve gazeteci; çok verimli bir mütefekkir mütercim, şair, göz hekimi; 9 Eylûl 1868 de Arapkirde doğdu; 1932 de İkinciteşrinin 28-29 gecesi kalb sektesinden İstanbulda öldü. Kabri Mevlevihanekapısı mezarlığında yol üzerindedir. Mamûretülâziz Askerî Rüşdiyesini bitirdikten sonra İstanbula gelerek Kuleli Askerî İdadisine giren Abdullah Cevdet, buradan imtihanla Askerî Tıbbiyeye kabul olunmuş ve Yüzbaşı rütbesiyle göz hekimliği diploması almıştır.

Rıza Tevfik 1913 de Nevsâli Milliye gönderdiği bir makalede Abdullah Cevdet için şunları yazıyor:

"Ben doktoru tanıyalı yirmi sene kadar olur. O vakit kendisini bir tıbbiyeli olarak tanımıştım. Edebiyat, fakat inkılâbkâr, hattâ isyanperver bir edebiyat onun ruhunu ateşliyordu. O zamanlar, meşhur Kemalin nefehatı ile genç ve hayalperest gönüllerin yaşadığı demlerdi. Gençlik ve o gençliğin başında Ali Ferruhlar, Abdülhalim Memduhlar Kemalin üslûbiyle hitab etmeğe özeniyorlardı. Abdullah Cevdet, Abdülhalim Memduhu yakından tanımıştı, ve ona az çok medyunu şükran olduğunu itiraf ederdi. Doktorun eş'arında o zamanın ateşi vardır ve sönmemiştir. Kahriyat namiyle Avrupada neşretmiş olduğu mecmuai eş'ar, o ateşin kıvılcımlarıdır. Bu kitapta şair, istibdadı cür'etkâr bir lisanla istihkar ediyor.

Abdullah Cevdet (Resim: H. Çizer)

Herkesin tapdığı istibdadın
Çiğnedim satvetini, kudretini
Nice yıl azmü sebatü dadın
Bekledim gamlı sırrı fikretini.

gibi kıt'alarla bu sinirli kitab baştan başa doludur. Bu heyecanlı şair, başka şeylerle meşgul olmıya idi, şüphe yok ki bizde hamiyet ve

hamaset vâdisinde en güzel şiirler vücude getirecek, ve henüz edebiyatımızda müstakilen mevcut olmıyan bu cins eş'arı ibda edecekti. Lâkin edebiyatın bu türlüsü kendisini siyasiyata, içtimaiyata, felsefiyata zorla sevketmiş ve Abdullah Cevdet bütün bu mesail ile uğraşmıştır."

1897 de sürgün olarak gönderildiği Trablusgarptan İsviçreye kaçan Abdullah Cevdet, Jöntürklerin Cenevrede çıkardığı Osmanlı gazetesi muharrirleri arasına katılmış, ayni yıl içinde de "Kahriyat" ı neşretmişti. "Avrupanın, içinde ömrü gurbetimin en büyük kısmı geçen İsviçredir" diyen ve bu ömrü:

Vatana vakfedip tababetimi
Gömdüm İsviçreye şebabetimi.

Beytinde yâd ve terennüm eden Abdullah Cevdet, Cenevrede "İmprimerie İnternationale" adiyle bir matbaa kurdu, 1904 yılının 1 Eylûlünde de İctihad mecmuasını çıkarmağa başladı; ayni yıl içinde de kendi telif ve tercümelerini ve başkalarının eserlerini yayınlıyan "Kütüphanei İctihad" ı kurdu. Bir sene sonra da, 1905 de, matbaası, mecmuası ve kütüphanesi ile Mısıra naklederek Kahirede yerleşti; orada ademi merkeziyetçi Genç Türkler fırkasına girdi. İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra 1911 de İstanbula geldi. Bir müddet sonra da Dozy'nin islâm düşmanlığı ülküsiyle yazdığı "Essai sur l'Histoire de l'İslamisme" isimli kitabını "Tarihi İslâmiyet" adiyle tercüme ve neşre başladı; bu eserin, ve bilhassa islâmiyet aleyhinde çok ağır olan mukaddimesinin tercümesi Türkiyenin, bu arada bilhassa İstanbulun Müslüman ekseriyetini rencide etti. Abdullah Cevdet ağır hücumlara uğradı. "Tarihi İslâmiyet" de Türkiyede yasak edildi.

O zamanlar müfrit muhafazakâr zümreden nükteci bir zat Abdullah Cevdete, "Abdüllât Cevdet" diyerek Arabların İslâmiyetten evvelki putlarından birinin adiyle muhakkak ki eşine az rastlanan zarafet eserlerinden birini göstermişti. Balkan Harbi içinde, hürriyet ve İtilâf fırkası hükûmeti tarafından İttihad ve Terakki fırkasına mensub poletika mevkufları arasına, İttihadçı olmadığı halde hür fikirliliği kâfi bir tehlike görülerek, Abdullah Cevdet de katıldı. Bundan sonra İctihadı bir ara İştihad ve Âlem adlariyle devam ettirmeğe çalıştı ise de, Umumî Harbin ikinci yılında, 13 Şubat 1915 de tekrar kapandı; ve bu kapanış devri oldukça uzun, mütareke ile İttihad ve Terakki fırkasının dağılışına kadar sürdü. 1 İkinteşrin 1918 de mecmuasını çıkarmağa başlıyan Abdullah Cevdet, bir ara Damat Ferid sadaretinde sıhhiye müdiri umumîsi tayin edidi.

"İşgal kuvvetlerine taraftarlık göstermek gibi siyasî ve millî hatalar işlemiştir. Din bağlarından olduğu gibi millet ve vatan duygularından da uzak ve milletlerarası bir fikir adamı olmak hevesini gütmüş, hareketlerinde, yazılarında reybî ve kararsız, fakat daima canlı ve çalışkan insan mizacı göstermiştir. Lâtin harflerinin kabulünü ilk ileri sürenlerden biri de odur. Herhalde kusurlarına rağmen, taassuba karşı savaşmış, serbest düşünceyi yaymak hususunda devamlı gayretlerde bulunmuş bir fikir adamı olarak hatırlamak lâzımdır" (İnönü Ansiklopedisi).

Bahaî mezhebinden bahseden bir makalesinde, peygamber hakkında hürmetsiz tâbirler kullanması, dört buçuk yıl süren uzun bir dâvaya sebeb oldu. Muharrir muhakemesinin ilk safhasında iki yıl habse mahkûm edildi, hakkında verilen son karar da peygamberlere sövmek suçunun kaldırılması oldu.

Abdullah Cevdet bu muhakemeden sonradır ki hakkındaki son ve en ufak tereddütlerde silinen dinsiz muharrir simasını aldı. Öyle ki, tabutu musalla taşına konduğunda, cemaat cenaze namazına durmağa hazırlanırken liberal bir genç, Vefa Lisesi tarih muallimi İlhan Şevket, "Abdullah Cevdet" isminden yanıldıklarını, ölünün maruf bir dinsiz olduğunu söylemişti. Cenaze namazını "Tövbeinasuh olabilir" diyen o zamanki Ayasofya imamı kıldırdı.

Abdullah Cevdet, büyük ve küçük telif ve tercüme yetmişe yakın eser sahibi bir muharrirdir. Uzun ve kısa aralarla otuz yıl neşre muvaffak olduğu İçtihaddaki makaleleri ve şiirleri, bilhassa rübaileri de hatırlanırsa, adı, Türkiyenin en verimli kalem sahipleri arasına geçer. Bir tâbi olarak da büyük simadır. Ömer Hayyamı, Mevlânayı ve Shakespeare'i millî kütüphanemize maletmeğe çalışan ilk mütercimlerden biri oluşu da Abdullah Cevdet için, tercümelerinin edebî kıymetini münakaşaya lüzum görmeden, şereftir. Fransızların

san'at ve tefekkürü halklaştırmış muharrirlerinden Gustave Le Bon'u Türkiyeye ilk tanıtanlardan biri Abdullah Cevdet olmuştu, öyle ki, Le Bon memleketimizdeki hayranlarını Fransada bulamamıştır denilebilir.

Yanında çalışmış işçiler arasında, mecmua ve matbaa sahibi bir patron olarak fevkalâde tamahkârlığı söylenirdi; fazla gayret ve emek karşısında adamlarını taltif etmek zevkinden mahrum imiş. Bakkalın öteberi sardığı kâğıtlara makale yazdığı da meşhurdur. Muharrirlerin karşılaştıkları mürettib hatalarından en hazin ve gülünçlerinden birine de Abdullah Cevdet uğramıştı, bu büyük adamın bir şiirinde:

Vatanın bir öksüzüyüm

mısraı, eski yazıda "sin" harfinin düşmesiyle:

Vatanın bir öküzüyüm

şeklinde çıkmıştı.

Abdullah Cevdet, Mehmed Cevdet adında lise fransızca öğretmenliği yapan bir oğul ile "Gül" adında türk kadınlığının iftihar edeceği münevver bir kız evlât bırakmıştır.

Kahriyattan sonra yazdığı şiirleri "Dağdan Gelen Ses" ve "Düşünen Musiki" adında iki kitapta toplamıştır. Bunların içinde öyle güzel ve kuvvetli parçalar vardır ki, Abdullah Cevdet başka hiçbir şey yapmasaydı şöhretini temin edebilirdi.

Abdullah Cevdet fransızca ve farsça da şiirler yazmıştır. Fransızca şiirlerini de beş küçük kitapta toplamıştır.

Bir mütercim olarak evvelâ Shakespeare'in trajedileriyle uğraştı ve ondan altı eser verdi: "Hamlet, Makbet "Macbeth", Jül Sezar "Julius Caesar", Kıral Lir "King Lear", Antuvan ve Kleopatra "Antony and Cleopatra", Romeo ve Jülyet "Romeo and Juliet".

Diğer edebî ve ilmî tercümelerinin başlıcaları, asıl adları ve tercümelerine Abdullah Cevdetin verdiği isimlerde şunlardır:

Schiller'den Giyom Tel "Wilhelm Tell" Alfieri'den İstibdad "Della Tiranide", Hükümdar ve Edebiyat "Del principe delle lettere", Byron'dan Silyon Mahbusu "The prisoner of Chillon"; J. M. Guyau'dan Terbiye ve Veraset "Education et hérédité"; Emil Boutmy'den İngiliz kavmi "Essai d'une psychologie politique du peuple anglais au XIX ème siècle"; Gustave Le Bon'dan Ruhül Akvam "Les lois psychologiques de l'evolution des peuples"; Asrımızın Nususu Felsefiyesi "Les aphorismes du temps présent"; Avrupa harbinden alınan psikolociyai dersler "Enseignements psychologique de la guerre européenne"; Dün ve Yarın "Hier et demain"; Amelî Ruhiyat "Les incertitudes de l'heure présente"; İlmi Ruhu itçimaî "Psychologie des peuples"; Ömer Buyse'den Amerika Terbiye Usûlleri "Methodes americaines d'éducation générale et technique"; Jasques Norvicov'dan Harp ve Sözde İyilikleri "La guerre et ses prétendus bienfaits"; Baron Holbach'dan Aklı Selim "Le bon sens ou idées naturelles opposées aux idées sur natureles"; Hindli Muhammed Ghuri'den Müslümanlar Uyanınız "İkazı Müslim"; Celâleddin Rumî'den "Dilmestii Mevlâna" adı ile seçme şiir tercümeleri.

Bibl. : Nevsâli Millî; İnönü Ansiklopedisi; İslâm Ansiklopedisi; Hasan Aksonlu, Not; Hayri Tevfik, Not.

ABDULLAHÇAVUŞ SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesinin Çakırağa mahallesindedir (B. : Çakırağa mahallesi). Abdüllâtif Paşa sokağiyle Küçük Langa caddesi arasındadır. Yangın yerinde açılmış, tesviyesi yapılmış, fakat henüz tanzim edilmemiş bir sokaktır. Üzerindeki evler yeni beton yapı ve orta halli aile meskenidir. Küçük Langa caddesi kavşağının karşısında bulunan bir belediye elektrik lâmbasiyle aydınlatılmıştır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDULLAH ÇELEBİ (Kavaf) — On yedinci asırda yaşamış bir Yeniçeridir. 1679 (1090) da ki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadaretine rastlar, Aksarayda Ocak mütekaidi olarak otururken karısı bir bezzaz yahudi ile zinâ baskını vermiş, zaniye, Rumeli kazaskeri Beyazî zade Ahmed Efendi tarafından, Türkiye adliyesi tarihinde bir eşine daha rastlanmıyan recim, halk tarafından taşa tutularak keşkek (linç) edilmek suretiyle idam cezasına çarptırılmıştı; hüküm de Sultan Ahmed meydanında Burmalı sütunun dibinde yerine getirilmişti (B. : Recim Vak'ası ve Ahmed Efendi, Beyazî zade).

Bibl : Silâhdar tarihi, I; Râşıd tarihi, I.

ABDULLAH ÇELEBİ (Keysudar) — On yedinci asır ortalarında İstanbulun en namlı meczub dervişlerinden; Selânik kadılığından azlinde İstanbula gelmiş, Keysudur Mehmed Efendiye mürid olmuş, cezbei ilâhiye kapıla-

rak ölünceye kadar sokaklarda yalın ayak, başı açık dolaşmıştır. (B. : Mehmed Efendi, Keysudar).

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

ABDULLAH ÇELEBİ (Mehmedefendi zade) — On yedinci asrın ikinci yarısında Galatanın namlı çiçek meraklılarındandır; "Nevrûziye" adında bir sarı zerrin yetiştirmiştir, ilk çiçeği bir Nevrûz sabahı açtığından ötürü bu adı almıştı:

Rûzu Nevruzda bulunmuş idi ey hümam
Pes dimişler âne Nevrûziye nam.

1667 (H. 1078) den sonra ölmüştür.

ABDULLAHDEDE SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesinin Canbaziye mahallesindedir. Meşelimescid sokağiyle Ağaçayırı sokağı arasındadır. Meşelimescid başından gelirken sağda Sünbülefendi sokağı kavşağı vardır ki, bu yol yine Meşelimescid sokağının alt tarafına çıkar. Kaba taş döşeli fakat bozukça, iki araba rahat rahat geçebilecek kadar geniş, hemen bütün evleri ikişer kat küçük ahşab yapılardır, yeni yapılmış iki küçük beton ev, ben gibi durmaktadır. Bir belediye elektrik lâmbasiyle aydınlatılmıştır (B. : Canbaziye Mahallesi).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDULLAH EFENDİ — İstanbulda on yedinci asır ortalarında yaşamış, musikar denilen sazı çalmakta eşsiz hüner sahibi bir san'atkârdı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

ABDULLAH EFENDİ (Ağakapılı zade) — On sekizinci asrın namlı hattatlarından; şair ve musikişinaslarındandır, ilk yazı derslerini babası hattat Ağakapılı İsmail Efendiden görmüş, devrin büyük üstadlarından İmrahor camii imamı Abdullah Efendiden de yazı meşketmiş, Hafız Osman üslûbuna da meyledere'k muvaffak olmuştur. Meşhur Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin kitabet hizmetinde bulunmuş, Sinan Paşa müderrisi iken altmış yaşlarında ölmüştür. Müstakimzadenin şu mısraı ölümüne tarihtir:

Kâtibi me'vayi Cennet oldu Abdullah ebed
H. 1134 (1721)

Bibl. : Mustekimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (Akhisarlı) — On sekizinci asır müderris ve şairlerinden; ilk tahsilini memleketinde gördü, İstanbula geldikten sonra asrın derin ulemasından Kara Halil Efendinin talebesi, sonra damadı oldu; ondan mezun olduktan ve birçok imtihanlara girip ehliyetini ispat ettikten sonra uzun yıllar Süleymaniye Darülhadisinde, Yunus Paşa, Ali Paşa, Çavuş Paşa, Mimar Kasım, Sinan Paşa, Sahın, Kürkçübaşı, Zal Paşa, Süleymaniye, Gevher Han Sultan, Şehzadebaşında Nevşehirli İbrahim Paşa medreselerinde ders vererek pek çok talebe yetiştirdi. Bütün ömrünce zevkleri, okumak, yazmak ve talebeleriyle meşgul olmaktan ibaret kalmıştı.

Bir gazelinden beyit :

Huşûnetden gelür vaz'ı girana inkisar etmek
Urulursa bin yerinden zahmi anın âşikâr olmaz

Bibl. : Sâlim, Tezkirei şuerâ.

ABDULLAH EFENDİ (Antakyalızade) — On sekizinci asırda İstanbulun meşhur mirasyedilerinden; babası, ulemadan Antakyalı Mustafa Efendi isminde bir zat idi; tecrübesiz, havayü hevesine düşkün bir genç olan Abdullaha nakid, mücevher ve mülk olarak mühim bir miras bırakmıştı. Delikanlı etrafını saran dalkavuklarla öyle çılfın bir mey ve mahbub âlemlerine daldı ki, hayatı bir zaman koca İstanbulun dilinde destan oldu; babasının bıraktığı irad ve akarı da sefahat yolunda mahvetti; baba ocağı, içindeki nadîde ve nefis eşya ve kitaplariyle beraber alacaklıları elinde kaldı. Ömrünün bundan sonraki kısmı, elîm bir yoksulluk içinde geçti; bütün geliri, kendisine merhameten verilen bir müderrislikten aldığı ufak bir paraya kalmıştı. Nail mahlesi ile şiir de yazan Antakyalızade 1715 (H.1128) de ölmüştür. Şu beyti, kendisinin gençlik ve zevkü safa arkadaşlarından olan Mirzazade Salim tezkiresinde kayıtlıdır:

Yol sapıtmazsa no'la rahi vefaya geç gidüb
Semti cevri ol servikad dğorusu âla bilür.

Bibl. : Sâlim, Tezkirei şuerâ.

ABDULLAH EFENDİ (Dürrizade Esseyid) — Şeyhülislâmların doksan sekizincisi, Dürrizadelerden de beşinci şeyhülislâmdır. Tahsilini babası Şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendiden gördü, pek genç yaşında müderrislik rüusu aldı; sonra sırasiyle İzmir kadısı oldu, Mekke kadılığı pâyesi aldı, 1803 (1218) de İstanbul kadısı, 1805 (1220) de Anadolu kazaskeri, 1807 (1222) de nakibüleşraf oldu. Nizamı Cedide aleyhtarlığı ile tanınmıştı; Alemdar Mustafa Paşanın fecî ölümüne varan Ramazan ihtilâlinde Yeniçerilerin güvendiği bir şahıs olarak Salihzade Ahmed Esad Efendinin yerine şeyhülislâm oldu. Fakat bir buçuk yıl

kadar sonra 1810 (1225) de azledilerek Üsküdardaki yalısında inzivaya çekildi; 1812 (1227) de halefi Samanî zade Ömer Hulûsi Efendinin istifası üzerine ikinci defa şeyhülislâm oldu. Bu sefer mvekiinde üç yıl kaldı, 1814 (1230) de sadırâzam Hurşid Ahmed Paşa ile beraber azledildi, tekrar yalısına çekildi ise de 1820 (1236) de düşmanlarının dekiyle Manisaya sürüldü; iki yıl sürgünde kaldı, 1822 (1238) de Abdülmecidin doğum şenlikieri dolayısile affedildi, İstanbula dönüşünden birkaç gün sonra da öldü; kabri Karacaahmed mezarlığındadır.

Abdullah Efendi serveti, vekar ve azameti, hususî hayatında ihtişamı, resmi hayatında da merasime son derece düşkünlüğü ile meşhurdur.

Dürrizadelerden ayni adı taşıyan diğer biri de, 4 Nisan 1920 (5 Nisan 1336 Rumi - 15 Receb 1338 Hicrî) de teşekkül eden Damad Ferid hükûmetinin şeyhülislâmı oldu, Türk İstiklâl Mücadelesinin kahramanı Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının idam fetvalarını vererek hem eşsiz bir vatan hiyanetinde bulundu, hem de oturduğu yüksek dinî makama ehliyetsizliğini gösterdi. Yüzellilikler arasında memleketten ayrıldı ve Mekkede öldü.

Bibl. : İlmiye salnâmesi.

ABDULLAH EFENDİ (Ebezade) — Şeyhülislâmların elli birincisidir. Gençliği Dördüncü Mehmedin uzun saltanat devrine rastlar; tahsilini tamamladıktan sonra muhtelif medreselerde müderrislik etti, 1684 (1095) de Haleb, 1683 (1100) de Mısır, 1691 (1103) de Edirne, 1694 (1106) de Mekke kadısı oldu. Pek az sonra Anadolu kazaskeri, 1696 (1108) da da Rumeli kazaskeri tayin edildi. Fakat İkinci Mustafanın meşhur şeyhülislâmı Feyzullah Efendinin düşmanlığı ile azledilerek Kıbrısa sürüldü. Edirne vak'asında Feyzullah Efendinin fecî ölümü ve İkinci Mustafanın hal'i üzerine yeni padişah Üçüncü Ahmedden izin almağa bile lüzum görmiyerek İstanbula döndü; bu kabalığı yüzünden Bursaya sürülmesi için emir çıkmışken iktidar mevkiindeki bazı dostlarının şefaati ile affedildi ve Rumelihisarındaki yalısında ikametine izin çıktı. 1705 (1117) de tekrar Rumeli kazaskeri, 1707 (1119) de de şeyhülislâm oldu. 1710 (1122) de azil 1712 (1124) de ikinci defa şeyhülislâmlığa tayin edildi. Bu ikinci müftülüğü Baltacının sadaretine, Prut muharebe ve müsalâhasiyle İsveç Kıralı Demirbaş Şarlın Türkiyedeki ikametine rastlar; Ebezade Efendi İsveç Kıralının Türkiyeden zorla çıkarılması için ısrar edenlerdendir. Şarlın Dimetokaya sürgün edilmesine o sebep oldu. İlmiye mensubinine karşı haşin ve sert muameleleri yüzünden pek çok düşman kazandı, mülteci Kırala karşı gösterdiği şiddet de siyasî nüfuzunu sarstı; bunlar azline ve yalısında ikamete memur edilmesine sebep oldu. Ebezade Efendi, bu sefer de, vaktini vükelâ aleyhinde dedikodu ile geçirmeğe başladı; öyle ki Rumelihisarındaki yalı âdeta bir muhalefet ocağı halini aldı; bu da Efendinin felâketine sebeb oldu. Trabzona sürüldü, bindiği gemi Karadenizde müthiş bir fırtınaya tutularak parçalandı, Ebezade Abdullah Efendi de bu faciada boğularak öldü (H. 1126 - M. 1714).

Ebezadeliği, Dördüncü Mehmedin ordu ile Balçıkta bulunduğu sırada bir çocuğu dünyaya gelip anasının Haseki Sultana ebelik etmesinden gelir.

Bibl. : İlmiye salnâmesi, Râşid Tarihi, IV.

ABDULLAH EFENDİ (Eyyublu) — Türbedar Abdi Çelebi diye de anılır, on yedinci asır sonlarının kıymetli bestekâr ve hânendenlerinden; bilhassa na'tişerif okumada eşsizdi; zamanının namlı çiçek meraklılarından biri olmuş; tohumdan elde ettiği iki nadide lâleye "Sultanülezhar" ve "Mihri münir" isimleri verilmişti.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan; S. N. Ergun, Türk Musikisi Antolojisi.

ABDULLAH EFENDİ (Fındıklılı) — On altıncı asrın Sünbülî şeyhlerinden Merkezefendi dergâhının ikinci şeyhi, dergâhın müessisiMerkez Mustafa Efendiden sonra on altı yıl şeyhlik etti ve 1591 (H. 1000) yılında yüz on yaşında, halk tarafından kerametine inanılmış bir pîr olarak öldü.

Bibl. : Hadikatül cevâmi, I.

ABDULLAH EFENDİ (Fındıklılı) — On yedinci asır sonlarında yaşamış ulemadan, Bursa kadılığına kadar yükselmiş, azlinden sonra dört yıl kadar yaşamış ve 1689 (H. 1101) de ölmüştür; Fındıklıda yaptırttığı fevkani camiin altına defnedilmiştir (B. : Pişmaniye camii). Kabir taşının manzum hitabesi şudur:

Sarfı makdur eyleyüb kıldı bina bu camii
İde makbule karin anı Hudayi müstean
Gûşi canına irişince hitabı ircii
Ruhi pâki eyledi azmi bihişti cavidan
Kaldırub desti düayı didiler tarihini
"Darı Cennet ola Abdullah Efendiye mekân"
H. 1101 (1689)

Bibl. : Hadikatül cevâmi, II.

ABDULLAH EFENDİ (**Himmetzade**) On yedinci asrın ikinci yarısında büyük şöhret sahibi bir şair ve musikişinastır; Bayramî şeyhlerinden Himmet Efendinin oğludur. 1640 da İstanbulda doğmuş; 1683 Viyana bozgunu yılında ölen babasının yerine Yenibahçedeki Himmetzade dergâhına şeyh olmuş; Fatihte Halil Paşa camiinde, Sultanselimde, Fatih camiinde, Bayazıd camiinde vâizlik etmiş ve 1710 da ölmüştür. Nezaketi, zarafeti ve sohbetlerinin tatlılığı ile meşhurdu.

Şair ve musikişinas Nazim ölümüne şu tarihi söylemiştir:

Dedi tarihi vefatın gamü hüzn ile Nazim
"Hü deyüb gitti meded Himmet efendi zade"
H. 1122 (1710)

Himmetzadenin 1686 Eylûlünün yirminci Cuma günü Davudpaşa camiindeki bir vâzı hemen bütün İstanbulu derin bir heyecana düşürmüş ve sözlerinin en canlı parçaları tarihe geçmiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Viyana önünde uğradığı büyük bozgundan sonra, Almanlar ve Polonyalılarla beraber Ruslar ve Venedikliler de üzerimize saldırmış idi; dört düşmanla çarpışan ordularımız, değerli başlardan mahrum, ağır mağlûbiyetlere uğruyordu, padişah Dördüncü Mehmed ise, bütün bu felâket haberlerine rağmen, ağır masraflara mal olan sürgün avları ibtilâsından kendisini kurtaramıyordu. İstanbul halkı heyecan içinde idi. Padişah ile devlet ricali aleyhinde her gün türlü dedikodular oluyordu. Eylûl başında İstanbula gelen Dördüncü Mehmed soğuk karşılandı; halkın bu muamelesinden ürken hükümdar, camilerdeki vâiz şeyhlerin, ümit verici sözlerle efkârıumumiyedeki heyecanı yatıştırmalarını emretti ve yukarıda kaydedilen tarihte Cuma namazını Davudpaşa camiinde kılarak Himmetzadeyi bir huzur vâzına getirtti; Abdullah Efendi de büyük bir medenî cesaretle ağzına geleni söyledi:

"Ümmeti Muhammed!.. Devlet sahibsiz kaldı. Bunca İslâm memleketleri ve kaleleri din düşmanlarımızın eline girdi! Hesabsız camiler ve mescidler puthane oldu!.. Fiilinizi değiştirin, günahınıza tövbe ve istiğfar edin!... Bize lâzım olan gözümüz yaşından çemen bitinceye kadar başımız yerden kalkmamaktır!. Nedir bu inip binme!. Ne zamana kadar gaflet uykusunda yatarsınız?!. Gerçi Padişahlar ava gidegelmiştir, ancak şimdi zamanı değil!." dedi; cemaati coşkun hıçkırıklarla ağlattı; Dördüncü Mehmed ise; vâiz efendi daha sözlerini bitirmeden camii terkedip ava gitti; ve İstanbuldaki sadaret kaymakamına bir emir göndererek vâizlerin, padişahın avlarından bahsetmelerini yasak etti.

Müretteb divan sahibi olan Abdullah efendinin lisanı temiz, edası biraz lâibalicedir.

Güzel bir saatçi çırağı hakkında beyit :

Cefâsın çekmeğe âdem gerek saatçi dildarın,
Demirdendir çekilmez yayı ol şuhi cefakârın.

Bir nevcivan hakkında beyit :

Etine dolu, şeker dillü, billûrin ellü,
Mûmiyânan âresinde o cefâcû bellü!..

Bir bestekâr olarak da çok güzel ilâhileri vardır.

— Hüseynî aşiran ilâhi, güfte babası Himmet Efendinin —

Yine bir sevdâya düştüm
Aşkın elinden elinden
Yine umman olup taştım
Aşkın elinden elinden

— Sabâ tevşih güfte kendisinin —

Ravzana yüz süren bulur aman
El aman ey Fahri âlem el aman
Her gelen dilhaste bulur tâze can
El aman ey Fahri âlem el aman

Zamanımıza kadar pek azı kalabilmiş olan ilâhîlerinin bir kısmı da devrinin diğer kıymetli sanatkârları tarafından bestelenmiştir.

Hattatlık icazatnamesini asrının büyük üstadı Hafız Osmandan almıştı; lâtife yollu bir beytinde:

Faslı şitâda böyle havâ Hak atâsıdır;
Kırtasi meşki destine al, yaz havâsıdır.

Diyen Himmetzade yazıya o kadar gayret sarfetmişti ki, üstadı tarafından bir "Hâdisi nûr" kıt'ası hediyesiyle taltif edilmiş, Abdullah Efendi de bu hatırayı kıt'anın arkasına kaydederek imzalamıştı.

Devrinin namlı çiçek meraklılarından olan Himmetzade Abdullah Efendi tohumdan iki rûmî lâle, üç tane de kırmızı Girid lâlesi yetiştirmişti.

Bibl. : Silâhdar Tarihi, II; S. N. Ergun, Türk Musikisi Antolojisi; Mustakimzâde, Tuhfei Hattâtin; Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

ABDULLAH EFENDİ (Hocazade) — Onyedinci asır ülemasından, Genç Osmanın hocası Ömer Efendinin oğludur, babasının bu hükümdar üzerindeki nüfuzu sayesinde İstanbul kadısı bulunur iken Genç Osmanın fecî bir surette öldürüldüğü yeniçeri ihtilâlinde muhakkak bir ölümden gizlenmek suretile kurtulmuş, uzun zaman İstanbulda gizli yaşamış ve ancak Dördüncü Murad saltanatının sonlarına doğru meydana çıkarak Muradın Revan seferi dönüşünde kendi isteğile Mısır kadılığına tayin edilmiş, Mısıra vardığının tezine de ölmüştür. Ulûmu Arabiyede ve teşrifat âdâbında derin bilgisi, bir hâkim olarak da adaleti ile tanınmıştı.

Bibl. : Kâtip Çelebi, Fezlike, II.

ABDULLAH EFENDİ (Hünkâr imamı) — Dördüncü Mehmedin imamlarından ve devrinin namlı çiçek meraklılarındandır; "Dûdi dil" ismi verilmiş bir lâlesi vardı.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei sükûfeciyan.

ABDULLAH EFENDİ (İmrahor camii imamı Haşimîzade Seyyid) — Onyedinci asır sonlarile Onsekizinci asrın ilk yarısında yaşamış büyük hattatlarımızdandır, bütün ömrünü babasından kalma Mirahor camii imamlığında geçirmiştir. Yazıda üstadı Hafız Osman Efendidir; yazı derslerine "Rezaneti meşk" terkibinin ebced hesabile gösterdiği 1098 (1686) tarihinde başlamış ve kırk ay sonra H. 1102 (1690) de icazetname almıştır. Yirmi dört mushafı şerif yazmıştır; bunlardan ikisi Üçüncü Sultan Ahmedin siparişidir; yine Üçüncü Ahmet için bir tane de Osmanzade Taibin Meşariki şerif tercümesini yazmıştı. Sayısız talebe yetiştirmiş, sayısız en'am, evrad, kıtalar, murakkaat, hilyei saadet yazmıştır. Padişahın fevkalâde ihsanlarına nail olmuş, Sakazade Mustafa Efendi öldüğü zaman sarayı hümayûn gilmanlarına yazı hocası tayin edilmişti.

Abdullah Efendi herhangi bir mürekkebi kalemine aldığı zaman, yazısını tertemiz dökerdi; bir gün bu mesele padişahın hûzurunda münakaşa mevzuu olmuş, üstadın hususî bir mürekkeb kullandığı iddia olunmuştu. Bir talim günü Enderûn gilmanlarına ders verirken meşkhaneye bir hünkâr baltacısı gelerek üstadın hokkasını almış, ağzını da Abdullah Efendinin mührile mühürleterek padişaha götürmüştü. Mürekkepte bir fevkalâdelik görülmeyince koca hokka ağzına kadar altın ile doldurularak birkaç top kıymetli kumaş ve sair hediyelerle üstada iade edilmişti.

Abdullah Efendinin gençliğine ait de şöyle bir fıkra naklolunur: Bazan hocası Hafız Osman ile beraber sokağa çıkar, dolaşırlarmış. Bir gün yine böyle bir gezintide bir çarşıdan geçerlerken, Hafız Osman bir dükkân kenarına oturmuş, üstadının izni ile Abdullah Efendi de dükkâna çıkarak bir köşede çömelmiş. O sırada devlet ricalinden biri geçiyormuş, Hafız Osmanı görünce atından inip elini öpmüş, sohbet arasında:

— Sultanım.. Talebelerinizden bir Seyyid Efendiyi vasıf buyurmuştunuz.. Ayâ, anların rüyeti ve hatlarının ziyareti ile şerefyab olmak mümkün olmaz mı?.. diye sormuş. Hafız merhum da dükkânın kafes penceresini açarak Abdullahı göstermiş:

— Seyyid Çelebi budur, benden güzel yazar!. demiş.

Abdullah Efendi bu vakadan bahsederken: "Hicabımdan kalem gibi o anda iki şak olâ yazdım... Zira üstadım o zamana gelince yüzüme karşı bu derecede iltifatta bulunmamıştı!" dermiş.

Abdullah Efendi mükeyyefattan hiç bir şeye müptelâ olmamış, bütün zevkini yazıda bulmuş bir sanatkârdır; kaleminin süratile de meşhur bir hattattır.

Hacı Evhadüddin tekkesi şeyhi Seyyid Hüseyin Efendiye intisab etmiş, Halvetiye tarikatına girmişti. 1702 (H. 1144) de altmış üç yaşlarında ölmüştür.

* **Sarayi Adne ziba Seyyid Abdullah ola üstad**
* **Ola Emir Efendi Adn ehli için üstad**
* **Yedikuleliye Yarab sekiz cennât hasn ola**

Mısraları ölümüne tarihtir. Nuruosmaniye kütüphanesine vakfedilmiş olan mürakkaatı, hattatlar ve yazı mütahassısları arasında meşhurdur. Yazdığı mushafı şerifleri ekseriya Üsküdarlı Rugani Ali Çelebiye tezhib ettirirdi.

Talebelerinden hoca Mehmed Rasim Efendi, asrının büyük hattatlarından biri olmuştur. İmrahor imamı Abdullah, Türk yazı sanatında üstadı Hafız Osman ve hattat hoca Mehmed Rasim ile bir asrı dolduran üç muaz zam isimden biridir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (Kasabzade) —

Halk tabasından yetiştiğinden ötürü "Abdi Ağa" diye de anılır; onyedinci asır sonunda yaşamış hattatlardan; Kara Mustafa paşa vakfiyesini bu zatın yazdığı söylenir. Genç denilecek yaşlarda iken ölen bu sanatkârın yetiştirmelerinden Ramazan Efendi, devrinin en namlı yazı üstadlarından biri olmuştu.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (**Kasımpaşalı**) — Onsekizinci asrın tohum sahibi namlı çiçek meraklılarından, yirmi bir çeşit zerrin yetiştirmişti.

Bibl. : Ubeydullar, Tezkirei şükûfeciyan.

ABDULLAH EFENDİ (**Kel**) — Onsekizinci asırda üstaddan icazetname almamış, fakat sülüs ve nesih yazıda pek çok eser bırakmış bir hattattır; kelliği üzerine zamanında birçok tuhaf fıkralar naklolunurmuş. Yazıya beraber çalıştığı kardeşi Mustafa Efendi de "Iskatçı" lâkabı ile meşhurdur. Her ikisinin de İstanbul zürefasından olduğu anlaşılıyor.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (**Nişancı**) — Onsekizinci asır devlet adamlarından; doğum tarihi bilinmiyor, 1775 (H. 1189) da yüz yaşını aşmış bir pir olarak öldü. Bütün ömrünce gayet halim ve selim, babayani tavırlı, herkese tatlı dille ve fevkalâde tevazu ile muamele eder, emin, mutemed bir zat olarak tanınmıştı. Ölümüne kadar kâh vekâlet kâh asalet ile divanı hümayunda nişancı olarak bulunmuş, haline uygun refah içinde yaşamıştı. Vak'anüvis, ölümünü kaydederken: "Bu çeşit insanlar ötedenberi ikbalin zirvesine çıkamazlarsa da bütün bütün de azlolunup ezilmezler, böylece yürek rahatlığı içinde ömür süregelirlir" yollu mütalâada bulunuyor.

Bibl. : Cevdet Tarihi, I.

ABDULLAH EFENDİ (**Paşmakcızade Esseyid**) — Onsekizinci asır ülemasından şeyhülislâmların elli dokuzuncu; babası şeyhülislâm Paşmakcızade Ali Efendidir, 1680 (H. 1091) de İstanbulda doğdu, mektep ve medrese görmedi, hususî öğretmenler tarafından yetiştirildi, bunların içinde de en kıymetli hocası babası oldu. 1710 da Mora Yenişehiri, 1712 de Mısır, 1815 de İstanbul kadısı, 1718 de Nakibüleşraf, 1720 de Anadolu kadıaskeri, 1726 da Rumeli Kadıaskeri oldu; 1730 Patrona ihtilâlinde azledildi, bir sene sonra 17 Mayıs 1731 de, Birinci Mahmud tarafından Mirzazade Mehmed Efendi yerine şeyhülislâm tayin edildi. Fakat tecrübe ve bilgisinden istifade edilecek bir devlet ve ilim adamı olmasına rağmen, fazla kibir ve gururu ve hükûmet icraatına müdahale etmek arzuları yüzünden devlet erkân ve ricalinden pek çoğunu incitti ve 19 Şubat 1732 de azledildi; izin alarak hacca gitti, dönüşünde evvelâ üç ay kadar Şamda sürgün olarak oturtuldu, menfasının Konyaya tahvilini istida etti, istidası kabul edildiyse de Konyaya vardığının tezine öldü (1732 — H. 1145); kabri Mevlâna türbesi mezarlığındadır.

Bibl. : İlmiye Salnâmesi.

ABDULLAH EFENDİ (Ressamzâde) — Onsekizinci asır hattatlarından; asrının namlı sanatkârlarından ressam Ömer Efendinin oğlu, sülüs ve nesih yazıyı babasından öğrendi, icazetnamesini de kıymetli bir hattat olan büyük kardeşi Mehmed Efendiden aldı. Zamanının meşhur tiryakilerinden ve "Esiri yârân" keyf ehlindendi, bu yüzden yazıları gayet nâdirdir; Üsküdarda bulunan babasının kabri de ihmalciliği yüzünden nişansız kalmış kaybolmuştu. 1754 (H. 1168) de ölen Abdullah Efendi de Üsküdara gömüldü ve kabri ayni akıbete uğradı.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (**Rodosizâde**) — Onsekizinci asır ülema ve hattatlarından, üstad Hafız Osmanın yetiştirmelerindendir. İstanbul kadılığına kadar yükselmiş, 1704 (1116) da ölmüştür;

Göçtü Abdullah Efendi, Cennet olsun meskeni

Mısraı ölümüne tarihtir. Kabri, sur dışında Şeyh Mahmud camiindedir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (**Salihzâde Eyyublu**) — Eyyub türbesinin ziyâret âdabı üzerine bir eser bırakmış bir muharrir; geçen asır başlarında yaşadığı tahmin olunabilir. Üç kısma taksim edilmiş olan eserinde: Türbe sahibinin hal tercümesini, türbeyi ziyaret âdâbını ve türbenin etrafında yatan meşhur adamların hal tercümelerini yazmıştır.

ABDULLAH EFENDİ (**Saraçzâde**) — Onsekizinci asır şair ve hattatlarından; şiirlerinde Fâiz mahlâsını kullanırdı; bir gazelinden alınmış olan aşağıdaki beyitler, sülüs ve

nesih yazıda kıymetli bir sanatkâr olan bu zatin, tezkire sahibi Mirzazâde Salimin tabiriyle; şiir tarafının da mamûr olduğunu gösterir:

Biz ol nesimi gamız ki bu bağı âlemde
Kenârı meclisi yâre güzarımız yoktur
Şikest idersen eğer şişe pârei dilimiz
Hudâ bilür ki sana inkisârımız yoktur

Bibl. : Salim, Şuerâ tezkiresi

ABDULLAH EFENDİ (Sarı) — Onyedinci asrın birinci yarısında yaşamış büyük âlim ve devlet adamı; babası, İstanbula Cezayir veya Tunus taraflarından gelip yerleşmiş bir Mağrip şehzâdesi imiş, Halil Paşanın kardeşi Beylerbeyi Mehmed Paşanın kızile evlenmiş ve bu izdivaçtan Sarı Abdullah Efendi doğmuştur. Çocukluğu ve gençliği dedesinin kardeşi Halil Paşanın elinde geçmiş ve çok itinalı bir tahsil ve terbiye ile yetiştirilmiştir; pek genç yaşında da devrin büyük şöhret sahibi şeyhlerinden Üsküdarlı Aziz Mahmud Hüdâi Efendiye intisab etmiştir. 1626 (1036) da Hafız Paşa yerine sadrazam ve şark seferi serdarı olan Halil Paşa, Sarı Abdullah Efendiyi tezkirecilikle beraber götürdü; orduyu hümayûn 1627 (1037) kışında Tokat kışlığına çekildiği sırada vefat eden Mehmet Efendinin yerine reisülküttap oldu. Fakat 1628 mayısında (1037 Ramazanı) Halil Paşa azledilip Hüsrev Paşa sadrazam olunca, ehemmiyetsiz sebeplerle adam öldürtmekten çekinmiyen yeni vezirin kanlı şöhretinden korkan Sarı Abdullah Efendi de İstanbula kaçarak Şeyhi Aziz Mahmud Efendinin dergâhına sığındı ve onun şefaati ile Hüsrev Paşanın hışmından kurtuldu. İstanbula döndüğünde kubbe altında dördüncü vezir olan Halil Paşanın bir kaç ay sonra ölümü ile de büyük bir hâmi kaybetmiş oldu. On yıl kadar devlet kapısından uzak yaşıyan Sarı Abdullah Efendi kendisini tamamen ilmî meşgaleye verdi. 1637 (1047) de Dördüncü Murat Bağdat seferine çıkarken rikâbı hümayûnda reisülküttap oldu, Bağdat fethi dönüşünde Diyarbekirde azledildi. Bir ara Anadolu cizye muhasebeciliğinde bulunarak hayatının son yıllarında Koca Mustafa Paşa dergâhı yanındaki evinde inzivaya çekildi, kendisini taat ve ibadete verdi.

Büyük âlimin bu son yıllarında tatlı bir işi de, çok sevdiği bahçesi ve çiçekleri ile uğraşmak oldu. 1640 (H. 1050) de Sultan İbrahim tarafından çiçekçibaşılık ile taltif edildi; kendisine verilen berat şu satırlarla nihayet bulmaktadır:

"... Buyurdumki, badelyevm müşarünileyh madam ki hilyei hayat ile mutarra ve ziyveri sıhhat ve âfiyetle müzeyyendir, âmmei fırkai ashabı hadayikı ezhar ve kâffei zümrei şükûfeciyanı bilâdü emsâra mümeyyiz ve başbuğ olup münazii fih olan hususlarında adalet ve istikamet ile muhakeme ve tahkiki ezhar ve esmar ve eşcare müteallik olan umûrlarından kemayenbagi teşhis ve temyiz ve tedkik eyleyüp tarikai ezharyani icrada ihtimam eyleye ve taifei mezbure dahi müşarünileyhi mümeyyiz bilüp benefşe asâ tûki hükmünde serpiç olup süsen gibi zebandirazlık etmeden ihtiraz üzere olanlar ve cümlei umûrlarında mumaileyhi mümeyyiz bilüp müracaat edüp her hususlarında muvafakat eyliyeler, Alâmeti şerife itimad kılalar. Fi evâili sene 1050".

Abdullah Efendi tohumdan yedi tane güzel zerrin yetiştirmişti; yine tohumdan elde ettiği rûmî lâlelerden biri de devrinin çiçekçileri tarafından pek beğenilmiş "Yamalı Kabak" adile hayli nam almıştı.

1660 (1071) da öldü, Topkapı Maltepesine defnedildi. "Şeyhi Devran" terkibi ölümüne tarihtir. Nisari Hüseyin Efendi de ölümüne:

Güli nesrini Adn ola, İlâhi, Sarı Abdullah

Tarihini söylemiştir.

Sarı Abdullah Efendinin en namlı eseri mesnevînin birinci cildine yazdığı Türkçe bir şerhtir ki "Mesnevî şârihi" diye şöhret bulmasına sebep olmuştur. Bundan gayri "Gurre", "Dürre", "Cevhere "Nasihatülmülûk", "Esrarül ârifin" ve "Gülşenirâz" isimlerindeki eserleri, müellifine kendi başlarına şöhret temin edebilecek kıymetlerdir. Bu büyük âlim, şeyhâne yazıda ve sair çeşitli yazılarda hüner sahibiydi. Bir hattat olarak en nefîs yadigârları arasında Sivasî Şeyh Abdülmecid Efendi zaviyesinin vakfiyesi zikredilir. "Abdi" mahlası ile de ilâhileri vardır.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin; Hadikatül cevami, I; Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

ABDULLAH EFENDİ (Sarıcebecibaşı damadı) — Onsekizinci asır hattatlarından; defterdar kalemi kâtiplerindendi, oturduğu

semte nisbetle "Akbıyıklı" diye de anılırdı.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (Serderlar kâtibi) — Onsekizinci asır ricâlindendir; halk ağzında gayet zengin olduğu söylenir; Üsküdarda, Ayazma iskelesile Salacık arasında o sahilin namlı yalılarından birine sahipti.

O devrin âdetince, zengin olarak dile gelenler, vazifelerinde mallarının müsaderesiyle cezalandırılacak bir suiistimalleri veya ihmalleri görülmezse, kendi keselerinden kale tamir ettirmek yahut mîri binalar yaptırmak, veya çok ağır masrafları icab ettiren Sürre Emini tayin olunmak suretile servetlerinden mühim bir kısmı ellerinden alınırdı. Serdarlar kâtibi Abdullah Efendi de hicrî 1203 de Sürre Emini tayin edildi, fakat halkın ağzında dolaşana aykırı olarak bu hizmete kudreti olmadığı meydana çıktı; Sürre Emaneti Esma Sultan Kethüdası Çelebi Efendiye verildi. Abdullah Efendi 1797 de ölmüştür.

Bibl. : M. Süreyyâ, Sicilli Osmânî, III; Cevdet Tarihi, IV.

ABDULLAH EFENDİ (Seyyid) — Onsekizinci asır hattatlarından; ilk üstadı Edirnede Kavafzade Hüseyin Efendi oldu, yazıya karşı duyduğu derin aşk ile İstanbula gelerek büyük yazı üstadı Emîr Efendiye intisab etti ve ondan icazetname aldı. Sarayda Hasoda oğlanlarına yazı muallimi tayin edildi, 1768 (H. 1182) de öldü, kabri Üsküdardadır.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (Sırkâtibi Derviş) — Onsekizinci asır maliyecilerinden ve hattatlarındandır; Enderunu hümayûn gilmanları arasından yetişmedir, yazıyı Ağakapılı İsmail Efendiden öğrenmişti. Saraydan çıktıktan sonra maliye kalemine intisab etti, üçüncü defterdarlığa kadar yükseldi ve 1758 (H. 1172) de bu vazifede bulunurken öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (Sorguçcuzâde) — Onyedinci asrın tohum sahibi namlı çiçekçilerinden; "Abdi Çelebi" diye de anılır; 1698 (H. 1110) de yetiştirdiği güvez bir buhuruna "Sorgucu Hindî" adı verilmişti.

Bibl. : Ubeydullar, Tezkirei şükûfeciyan.

ABDULLAH EFENDİ (Şehremini kâtibi) — Onsekizinci asır hattatlarından; divanı hümayûn kâtipliğinden sadrazam kethüdalığına kadar yükseldi, yazıyı Kâtipzade Musta Efendiden öğrenmiş, bilhassa hurda talik yazıda hüner sahibi olmuştu. 1763 (H. 1177) de öldü, evinin yanında Sarı Musa camii mezarlığına gömüldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (Şerif) — 1590 (H. 1000) yılından evvel yaşamış İstanbul ricalinden ve devrinin namlı hattatlarından; yazıda büyük şehrin seçkin şöhretlerinden Şükrullah Halifenin yetiştirmesidir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (Şeyhzâde) Onsekizinci asır devlet adamlarından ve namlı hattat; "Mutbak emini" lâkabile meşhur Kösec Hüseyin Efendinin oğluydu, sülüs ve nesih şeyhâne yazıyı Suyolcuzade Mustafa Efendiden tahsil etmişti. Bir ara Rami Mehmed Paşa yerine reisülküttap olmuş, 1710 (H. 1122) da yeniçeri kâtibi bulunurken ölmüştür.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (Şeyh Hacı hoca) Onsekizinci asrın namlı Nakşî şeyhlerinden: Üsküdardaki Hacı hoca mescidi ve tekkesi, Kocamustafapaşalı Abdullah Paşa tarafından bu zat için yaptırılmıştı.

Bibl. : Hâdikatül cevâmi, II.

ABDULLAH EFENDİ (Şeyh Seyyid Kürd) — Onyedinci asır ortalarında İstanbulun büyük şöhretlerinden olmuş bir Nakşî şeyhidir; 1666 (H. 1077) da Musulun İmadiye taraflarında, Mehmet adındaki oğlunun "mehdi" olduğunu iddia ve ilân etti. Musul valisi Hacıpiroğlu Pehlivan Ali Paşa ile İmadiye hâkimi, oğlunun mehdiliğini iddia eden şeyhin başına topladığı aşiretlerle bir fesada sebep olacağına hükmederek tenkili hakkında fetva aldıktan sonra üzerine asker gönderdiler. Arada çok kanlı çarpışmalar oldu. Bozguna uğrayan Şeyh Abdullah Pehlivan Ali Paşa tarafından yakalandı; oğlu sahte mehdi Seyyid Mehmed de Diyarbekir valisi Şeytan İbrahim Paşa tarafından bir mağarada tutuldu. Devrin hükümdarı Dördüncü Mehmedin fermanı üzere baba oğul rikâbı hümayûna gönderildiler. Padişah Vize taraflarında avlanırken evvelâ Seyyid Mehmed geldi, gayet güzel, ondört yaşlarında bir "Sabii reşid" idi, makul cevaplarla mehdilik dâvasını tamamen inkâr etti; haline merhamet edilerek Enderunu hümayûn gilmanlarından Hazine Odası neferleri arasına alındı. Ancak bir ay kadar sonra ge-

len babası da padişah tarafından Edirne sarayında, Tunca kenarındaki İmadiye kasrında kabul edildi. Şeyhülislâm ve padişahın şeyhi Vanî Mehmed Efendi de huzurda bulunuyordu. Gayet ihtiyar olan Şeyh Abdullah da mehdilik meselesini inkâr etti, mazlûm ve mağdur olduğunu söyledi. Kendisile kâh Kürdce ve kâh Arapca konuşan Vanî Efendi Şeyhin ilim ve fazilet sahibi bir zat olduğuna kanaat getirerek sahib çıkması üzerine hatırı hoş edildi, bir fahir sof giydilerek ikram olundu, İhsanı şahaneye nail oldu; ve ayrıca Nakşî dergâhlarından birinin Şeyhliği verilerek İstanbulda yerleştirildi. Vakaya sebep olan Ali Paşa da azledildi. İstanbulda başından geçen macera dillere destan olan Şeyh Abdullah Efendi ilim ve irfanile de derin bir alâka uyandırdı. Tekkesi kibar ve rical uğrağı oldu.

Oğlu Seyyid Mehmed 1670 (H. 1081) taununda genç yaşında öldü.

Bibl. : Silâhdar Tarihi, I.

ABDULLAH EFENDİ (Tabib) — Onsekizinci asırda Lâle devri hekimlerinden ve Damad Nevşehirli İbrahim Paşanın kapısıkulu halkından idi; Hekimbaşılığa kadar yükselmiş, 1764 (H. 1178) de ölmüştür.

Bibl. : M. Süreyya, Sicilli Osmânî, III.

ABDULLAH EFENDİ (Tatar) — On altıncı asrın ikinci yarısında İstanbulun en namlı hattatlarından; aslı Kırımlı olduğundan ötürü Tatar lâkabı ile anılırdı. Şeyh Hamdullahın torunu hattat Derviş Mehmedin yetiştirmesidir; nesih, sülüs ve reyhanî yazılarda İkinci Selim ve Murad zamanının en kuvvetli sanatkârıdır. Hicrî 999 (1590 M.) yılında gördüğü bir rüyayı ölümüne işaret kabul etmiş, sur dışında Emir Buharî camii civarında ve Eyyub yolu üzerinde bir kabir hazırlatmış, taşını da kendisi yazarak altına iki tane dokuz koyduktan sonra: "Öbürünü de şakirtlerimizden biri yazsın!.." demiş, ve o yıl içinde ölmüştür. Müstakim Zade Saadettin Efendi "Hattatı Ziba Kırımî" terkibini ölümüne tarih düşürmüştür.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH EFENDİ (Tatarcık) — On Sekizinci asır sonlarının kibar ulemasından, Üçüncü Selim devrinin büyük ölçüde ve kökten ıslahata tarafta devlet adamlarından; 1730 (1143H.) de doğdu; babası fetvâ emini Kırımlı Osman Efendidir; Tatarcık lâkabını, pek küçük yaşta iken bu nisbetle aldı; ve daha çocukluğunda arkadaşları arasında çalışkanlığı, ateşli zekâsı, canlı ve güzel konuşmasiyle tanındı; devrinin en büyük âlimlerinden Ayaklıkütüphane Mehmed Efendinin seçkin bir talebesi oldu.

1774 (1188 H.) vekayii arasında Cevdet tarihinde hakkında şu yollu bir bend vardır: "Mûsilei Süleymaniye müderrislerinden Tatarcık lâkabiyle maruf ve fartı zekâ ve cerbeze ile mavsuf olan Abdullah Efendi fuzalayi dehirden olduktan başka her hizmetin uhtesinden gelir bir zat olmakla bazı kazaskerler mumaileyhi terbiye kasdiyle hidematı celîlede istihdam ederlerdi, lâkin gayet müsrif olması hasebiyle iradı masarifine vefa etmiyerek tariki irtikâba saptı diye lisana gelmişti" diyen müverrih Rumeli kazaskerlerinden Abdullah Vassaf Efendi zade Esat Efendinin tezkireciliği hizmetinde iken arpalık kapı kethüdası bulunan Kasımın sevk ve delâletiyle bazı kadıları incitecek hareketlerde bulunduğunu, ve bu yüzden Tatarcık Mollanın Limniye, Kasımın da Magosaya sürüldüklerini kaydediyor. Bu ilk menfasından, ilim ve fazlına hürmeten bir seneye varmadan dönen Abdullah Efendi mesleğinde Rumeli Kadıaskerliğine kadar yükseldi; en büyük hizmetini de 1791 (1206 H.) de Türkiyede mahkemelerin ve adliye memurlarının yetiştirilmesi yolunun ıslahı lüzumu üzerine kaleme aldığı çok mühim bir projeyi devrinin hükümdarı Üçüncü Selime vermek suretiyle yaptı; işe nasıl başlanacağını soran Padişaha, ilim ve irfanını borçlu bulunduğu kimselerden olan Şeyhülislâm ihtiyar Mekki Efendinin azlini tavsiye etti; Üçüncü Selimin kendisine teklif ettiği bu yüksek makamı da Mekki Efendinin üzerindeki hocalık haklarını hatırlatarak reddetti ve ilmiye mensupları arasında otoritesiyle tanınmış Dürrizade Arif Efendinin adını ileri sürdü. Fakat Arif Mollanın ilk işlerinden biri, nüfuzunu çekemediği Tatarcık Efendiyi sürgüne göndermek oldu.

Bu münasebetle gayet zarif bir fıkra nakolunur: Abdullah Efendi, hem ihtiyarın gönlünü almak, hem de gûya mâsum olduğunu anlatmak arzusiyle azline sebep olduğu Mekki Efendiyi bir gün Anadoluhisarındaki yalısında ziyarete gitmişti; Mekki Efendi de, sohbet arasında, yalının pek harap olduğunu söyliyerek' "Geceleri sivrisinekten, hususiyle ta-

tarcıktan hiç rahatım yok" demişti.

1795 (H. 1210) de ikinci defa olarak Rumeli kadıaskeri olan Abdullah Efendi bir yıl sonra, 16 Mayıs 1797 (19 Zilkade 1211) de öldü ve Edirnekapısında Lâ'lî zade sofasına defnedildi.

Tatarcık Abdullah Efendinin yalısı Beylerbeyindeydi, Beylerbeyi iskelesinden Çengelköy tarafına giderken dördüncü yalı idi. Çengelköy arkasında da bir çiftliği vardı. Devrinin tarihî dedikodusu mahiyetinde mufassal bir eser bırakan Cabi Said Efendi, bu çiftlikten de bahsediyor: "850 kuruşa bir mezrea alarak çiftlik yaptı. Buraya Eflâkbeyinin rüşvet olarak gönderdiği üç yüz damızlık koyun ile Sirozî İsmail Beyin rüşveti olan mandaları koydu. Hususî fırınında padişahlara lâyık has ekmek pişirtirdi" diyor. Tatarcık Abdullah Efendinin bu çeşit rüşvet hediyeleri aldığı bir dedikodu çerçevesi içinde kalmıştır; fakat fevkalâde cömertliği dillere destan olmuştu; öldüğü zaman arkasında büyük bir borç bırakmış, oğulları yalıyı ve çiftliği satmak zorunda kalmışlardı.

Bibl. : Cevdet tarihi, I - VI; Câbi Sait tarihi; Süleyman Faikefendi mecmuası; Bostancıbaşı defterleri.

ABDULLAH EFENDİ (Tomtom imamı) — On sekizinci asrın namlı musikişinaslarından, Dördüncü Mehmed zamanında Anadoludan gelmiş, Tophanede yerleşerek Tomtom camiine imam, camiin altında Topçu başı Bâli ağanın hayır eseri olan sibyan mektebine de muallim olmuştu.

Sesi gayet güzeldi, çocuklara ilâhi talimindeki hüneri ile meşhurdu, kendisinin de iştirakiyle kırk elli çocuk ilâhi okumağa başladığı zaman civardan geçen yolcuları mestederler, mektep önüne büyük bir kalabalık birikirdi. Hayli yaşlı olarak 1711 (H. 1123) de öldü.

Şu beyit, zamanında pek sevilmiş bir sabâ murabbaındandır:

Kaldı visal çün hatı anber feşâne dek;
Geçsün bahâr, sabridelim biz hâzâne dek.

Bibl. : Esad, Itribül âsâr; Cevdet Tarihi, II.

ABDULLAH EFENDİ (Valide camii imamı) — On yedinci asır ortalarında namlı binicilerden ve ok atıcı pehlivanlardan; Dördüncü Mehmed devrinde kemankeşler ile okçu ve yaycı esnafı arasında Okmeydanı ve oradaki atıcılar tekkesi yüzünden çıkan uzun ve dedikodulu mücadelede atıcıların en ateşli simalarından biri oldu (B.: Okmeydanı; O. M. Atıcılar tekkesi). Okmeydanında kendi adına nisbetle menzil koymuş ve atıcılık üzerine "Tezkirei Rumât — Atıcılar tezkeresi" adiyle sekiz kısım üzerine kıymetli bir risale kaleme almıştır ki, bu eserin birinci kısmı Okmeydanından, ikinci kısmı Okmeydanının fazilet ve sırlarından, üçüncü kısmı Okmeydanının hududundan, dördüncü kısmı da Okmeydanının menzillerinden; eserin geri kalan dört kısmı da Edirne, Bursa ve Türkiyenin diğer beldelerindeki Okmeydanları ve menzilleri ile menzil sahiplerinden gayri pehlivanlardan bahsetmektedir. (B. Abdullah Menzili; Tezkirei Rumât) Abdullah Efendinin imamı bulunduğu Valide camii, bugünkü Yenicamidir; hayatının sonlarına doğru atıcılar ve biniciler başı tayin edilmişti; 1691 (1103 H.) de ölmüştür, kabri Eyyubda Veli Efendi bahçesine giden yol üzerindedir.

Bibl. : Abdullah, Tezkirei rûmat; Tarih Vesikaları; Abdullah, Risâletürremiye.

ABDULLAH EFENDİ (Yenişehirli) — On sekizinci asır ülemasından, şeyhülislâmların elli yedincisi, Lâle devrinin şeyhülislâmıdır. Gençliği ve ilk medrese tahsili memleketi olan Yenişehirde geçmiştir. İstanbula geldiğinde imtihan vererek müderris oldu, medreseleri sırasiyle devrederek Süleymaniye darülhadisine kadar yükseldi. Fıkıh ilmindeki derin bilgi ve tam ihtisasından dolayı fetva emini tayin olundu. Mora seferinde ordu kadısı oldu, 1715 (H. 1128) de Anadolu kazaskeri, bir müddet sonra Rumeli kazaskeri oldu.

Kalb temizliği ve doğruluğu ile devrinin iki büyük vezirinin, Şehid Ali Paşa ile Nevşehirli İbrahim Paşanın itimad ve sevgisini kazandı; Nevşehirlinin sadaretinde şeyhülislâm oldu ve bu mevkide, Patrona ihtilâline kadar on üç yıl kaldı. Boğaziçi ve Sâ'dabâd âlemlerine, helva sohbetleri ve Çırağan eğlencelerine mevkiinin vekar ve haşmetini muhafaza ederek iştirak etti. Büyük bir medenî celâdetle ilk Türk matbaasının açılması için tarihî fetvayı verdi. Fakat 1730 (1143 H.) ihtilâlinde sarayda toplanan divanda büyük bir zaaf gösterdi, Üçüncü Ahmedin tahttan indirilmesi tarafını tuttu. Kendisinden beklenilmiyen bu sözler, İbrahim Paşayı dehşet içinde bıraktı; İstanbul baldırı çıplakların ve mürtecilerin mahşeri andıran ayaklanmasiyle çalkanırken, sadrâ-

zam Padişahtan Abdullah Efendinin azil iradesini alarak hemen bir gemiye bindirip Bozcaadaya sürgün etti. İbrahim Paşa ve yârânının felâket haberi üzerine Abdullah Efendi de menfasından hacca gitti. Dönüşünde Kanlıcadaki yalısında oturmasına izin verildi. Lâle devri mimarîsinin Boğazı süsliyen bu lâtif ve muhteşem yapısında 1743 (1156 H.) yılına kadar bir münzevî hayatı sürdü; bu tarihte öldü, Kanlıcada İskenderpaşa camii mezarlığına gömüldü. "Bahçetül Feavâ" adında bir eseri vardır.

Bibl. : İlmiye Salnâmesi.

ABDULLAH EFENDİ (Yorgancı) — İstanbulda son karagözcülerdendir; hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl. : S. N. Gerçek, Türk temâşası.

ABDULLAH EFENDİ (Zakirzâde) — On yedinci asır celveti şeyhlerinden; babası Hüdaî Aziz Mahmud Efendinin zâkir başısı idi; kendisi de Aziz Mahmud Efendiden sonra Hüdaî derâhına şeyh olan Balıkesirli Dizdar zade Ahmed Efendinin halifesi, Atpazarlı Osman Efendi ile Selâmi Ali Efendinin mürşididir. Ali Paşa dergâhında şeyhlik ve Fatih caciinde vâizlik etmiştir. 1657 (1068 H.) de Üsküdarda ölmüş, Karacaahmete miskinler tekkesi arkasında defnedilmiştir. Küçük bir divan olabilecek kadar şiir ve ilâhileri vardır. Aşağıdaki beyit bir ilâhisindendir:

Senin âşıkların, alsın zıyamı âftabımdan,
Hilâl-i kalbini, Yarab oların mâhtâb eyle!

Bibl. : Bursalı Tahir, Osmanlı müellifleri.

ABDULLAH EFENDİ YALISI — Kanlıcada Lâle devrinin en meşhur yalılarından biriydi; Üçüncü Ahmedin, Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın ve Lâle devri yârânının bulundukları çırağan âlemlerine, üdebâ ve şuarâ sohbetlerine sahne olan bu yalının sâhibi Yenişehirli Abdullah Efendi, Patrona ihtilâlinden sonra burada sürgün otururken ölmüştü.

ABDULLAH HAMDİ BEY (Muhsinzâde) — Geçen asır sonlariyle asrımız başının değerli hattatlarından; 1832 de Muhsinzâde ailesinin Kuruçeşmedeki yalısında doğdu; babası İkinci Mahmudun Istablı âmire müdürü Muhsinzâde Mehmed beydir; ilk tahsilini Beşiktaşta Kapuağası mektebinde yaptı, yazı sanatını da ilk defa bu mektebin hat hocası Hafız Mehmed efendiden gördü, sülüs ve nesih meşketti. Sonra asrın büyük yazı üstadı Yesarîzâde Mustafa İzzet efendinin talebesi oldu; ve büyük istidadını daha ilk meşkinde göstererek Yesarîzâdenin nazarı dikkatini çekti. On yedi on sekiz yaşlarında Sâdâret mektûbî kaleminde kâtiplikle memuriyet hayatına girdi, Ali Mahvî efendiden Farsca öğrendi; 1877 de "Menşei Küttabı Askerî" yazı muallimi tayin edildi, az sonra da bir irâdci seniyye ile Reisülhattâtin unvanını aldı ve Padişah tarafından bir "Şifâi şerif" yazmağa memur edildi. Menşei Küttabda dersleri bir günde toplanmıştı, Kuruçeşmedeki yalısından iner, bir kira beygiri ile Eminönü iskelesinden mektebe gider, haftanın diğer günleri yalıda yazı ile veya bahçesindeki çiçeklerlyle geçirirdi. 1899 da bahçede uğraşırken kalb darbesine uğradı, bir kaç gün sonra da vefat etti; Eyübde Hazreti Halidin türbesi civarında medfundur.

Mahmud Kemal İnalın tarifiyle uzun boylu, top sakallı, dindar, misafirperver, ikramı sever, edeb timsali asîl ve necib bir zat idi. Sultanhamamında Mahmudpaşa yokuşunun alt tarafında HacıKöçekcamiin in dış kapusu üstündeki:

Saati vâhiddir ömri cihan.
Saati taate sarf eyle heman...

beyti onun üstad kaleminin eseridir.

Bibl. : M. K. İnal, Son hattatlar.

ABDULLAH HASİB EFENDİ (Farûkizâde) — Geçen asır sonlarında yetişmiş maarifçilerimizdendir. Sadrâzam Tunuslu Hayrettin Paşanın mühürdarlığında, Encümeni Teftiş ve Muayene azalığında, uzun zaman da bu encümenin reisliğinde bulunmuş, Meclisi Kebiri Maarif reisi olmuş ve memuriyetinden tekaüt edilerek 1913 de ölmüştür.

ABDULLAH HİLMİ EFENDİ (Yusufzâde) — Derin bilgi sahibi ulemadan, 1655 (H. 1066) de doğdu, babası Nakilbend camii imamı idi. Çocuk denilecek yaşlarda iken Karakız lâkabı ile meşhur Hoca Mehmed Efendiden sülüs ve nesih yazılarını öğrendi, devrinin kıymetli bir hattatı olarak tanındı. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra bazı ilmiye hizmetlerinde bulundu; Ayasofyadaki Birinci Mahmud kütüphanesinde ve Hüseyin Paşa darülhadisinde tefsir dersleri verdi. Buharii şerif ve Sahihi müslim gibi namlı eserlere şerhler, Beyzavî tefsirine haşiyeler yazdı,

Muhsinzade Abdullah Beyin yazılarından
(M. K. İnal Son hattatlar, Ayverdi Koleksiyonu)

kıraat ilmi üzerine bir çok eser telif etti. Şeyh Sakızlı İlyas Efendiye intisap ederek Halvetî tarikatına girdi; asrın büyük âlimlerinden Mısrî Efendi ile mektuplaştı ki o zamanlar, Abdullah Hilmi Efendinin ilmî kudreti bakımından çok mühim bir mesele idi. Hayatını kitapları, talebeleri ve dostları arasında geçiren bu büyük âlim, 1753 (H. 1167) de yüz yaşına yakın öldü.

Medfenin nûr eyle Abdullar Efendinin, Kadir!

mısraı ölümüne tarihtir.

Ölümünden bir ay evvel bir rüya görmüştü: Bir zelzele oluyor, ortalık çöküyordu; "Ne oluyor?" diye sormuştu, "bir âlim ve fâzıl kişinin ölümüdür!" cevabını vermişlerdi; uyanınca da, evinin müthiş bir yer sarsıntısı ile çatırdadığını görmüştü.

Bibl. : Mustakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH HULÛSİ EFENDİ (Mürefteli) — Geçen asrın sonları ulemasından ve namlı hattatlarından; yarım asırdan fazla Fatihte Kadıçeşmesi medresesi müderrisliği

Abdullah Hulûsi Efendinin yazılarından
(M. K. İnal, Son hattatlar)

ile kanaatkârane yaşamış, taş basması matbaalarında senelerce hattatlık yapmıştı. Bursalı Tahir Bey, Şeyh Attarın manzum "Mantık -el-tayr" tercümesinin bu zat tarafından yapıldığını, fakat eser basılırken üzerine dostlarından "Fedaî" mahlasını kullanan bir şairin adını koyduğunu söyler. Molla Câmi' nin "Mirâtül akaid" ine Türkçe bir şerh yazmış ve bastırmıştır.

1887 (1305 H.) de ölmüş, Topkapı dışında Sarı Abdullah Efendi yanına gömülmüştür.

Bibl. : Bursalı Tahir, Osmanlı Müellifleri.

ABDULLAH KAPTAN (Caferbeyzâde) — On sekizinci asrın namlı çiçekçilerinden; tohumdan elde edilmiş "güzîde kırlangıç" adında bir lâlesi vardır.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

ABDULLAH KAPTAN (Gedik) — On yedinci asırda yaşamış tersane kaptanlarındandır. 1621 (1031 H.) de Kasımpaşada kendi adına nisbetle anılan Gedikabdi mescidini yaptırmış, 1629 (H. 1039) da ölmüş ve mescidinin avlusuna defnedilmiştir (B.: Gedikabdi mescidi).

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II.

ABDULLAH KAPTAN (Horhorlu) — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Kasımpaşanın, kendi adına nisbetle anılan bir kahvehane işleten namlı tulumbacılardandı, arkadaşları arasındaki "Kaptan" ünvanını tersaneden çıkma olmasından ötürü almıştı; fakat en çok sadece "Horhorlu" diye tanınmıştı. Kahvehanesi Divanhanenin az ilersinde, tersane kabadayılarının loncası yerinde idi; sabı emredler şöyle dursun, terbıyıklı gençlerin bile girmeğe cesaret edemedikleri, girip oturdukları takdirde altın adlarının bakıra çıktığı yerlerdendi.

Bibl. : Üsküdarlı Vasıf, Not.

ABDULLAH LOKANTASI — İstiklâl caddesinde İstanbulun birinci sınıf bir lokantasıdır. Sahibi Hikmet Abdullahoğludur. Büyük şehrin kibar mahfili olan bu lokanta Birinci Cihan Harbi sonunda İstanbulun şöhretli yerlerinden Abdullahefendi lokantasının devamı, Bay Hikmet de müessesenin kurucusu Abdullah efendinin oğludur. Türk mutbağına hizmeti büyük olan lokantanın tarihçesi ve müessisinin hal tercümesi için vâki müracaatımıza maalesef cevap verilmemiştir.

Bibl. : Telefon rehberi

ABDULLAH MENZİLİ — Okmeydanındaki atıcı menzillerinden, on yedinci âsır ortalarında devrinin namlı pehlivanlarından Valide camii imamı Abdullah Efendi tarafından konmuştu; menzil sahibi ilk menzil okunu 84

dirhel yay ile ve batı lodos ile atmış 900 gezden ileriye düşürmüştü (B.: Abdullah Efendi, Valide camii imamı).

Bibl. : Abdullah, Tezkirei rumat.

ABDULLAH ODABAŞI — 1801 (1216 H.) de Ayasofya camiinin içnde tecennün ederek İstanbulu dehşet içinde bırakan bir vakaya sebep olmuş bir adamdır. Ases ortasının odabaşısı bulunan Abdullah Ağa, bu yıl Ramazanının on dokuzuncu günü sabahleyin Ayasofya camiine gelmiş, sabah namazı kılındıktan sonra kılıcını sıyırıp cemaatin üzerine saldırmış, dehşet içinde birbirini ezerek kaçışan kalabalığın içinden bir adamı yaraladıktan sonra Soğukkuyu kapısından dışarı fırlamış idi; orada da karşısına çıkan bir çocuğu yaraladığını gören harbeciler üzerine sopalarla hücum ederek yere yuvarlamışlar ve ellerini bağlayarak Bâbıâliye götürmüşlerdi, istintakında aklını oynattığı anlaşılmış, Süleymaniye timarhanesine gönderilmişti.

Bibl. : Cevdet Tarihi, VII.

ABDULLAH PAŞA — Asker ressamlarımızdan ve büyük kartoğraflarımızdan; 1827 (H. 1243) de İstanbulda Hasköyde doğdu. "Mir'âtı Mektebi Harbiye" de neşredilen gayet kısa resmi hal tercümesinde 1847 (R. 1263) de Mektebi Harbiyeden mülâzım rütbesiyle mezun olduğu, (1871 (R. 1287) de de ferikliğe terfi ettiği ve son memuriyeti olan Erzurumda 1875 de tifodan öldüğü kaydedilmiştir.

1849 Mektebi Harbiye topoğrafya muallimliğine tayin edilmiş ve bu vazife 1853 yılına kadar kalmış, bu dört yıl içinde de, o sırada Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan Purusyalı büyük asker Moltke ile beraber İstanbulun ve civarının haritasının çizilmesi ve Mektebi Harbiye matbaasında litoğrafya usulü ile basılmasında çalışmıştır ki adının İstanbul kütüğüne geçmesi için kâfi büyük himmettir.

ABDULLAH PAŞA (Alipaşazâde) — On sekizinci asır devlet adamı ve hattat; Müverrih ve şair Abdi paşanın torunu, Enderundan yetişti, sülüs ve şeyhâne nesih yazıyı Enderun gilmanları arasında bulunurken sarayın yazı muallimlerinden Emîr Efendi zade Abdülhalim Efendiden öğrendi ve icazet aldı.

ABDULLAH PAŞA (Deli) — İkinci Mahmudun sadrâzamlarındandır; asıl adı Hamdullah ise de Abdullahlık ile meşhurdur; Çengelköyü iskelesi kayıkçılarından Safranbolulu Yalnızkürek Ali dayının oğlu olarak dünyaya, gelmiş, çocukluğu ve gençliği yalınayak baldırı çıplak geçmiş, babasının yanında kayıkcılık etmiş, yıllarca denize kürek sallamış, yirmi beş yaşlarında iken sary-ı hümayun hamlacılar ocağına girmiş, evvelâ saltanat kayığında, sonra tebdil kayığında kürek çekmiş, bu ocakda kademe kademe yükselerek 1808 - 1809 yılları arasında bostancı başı olmuşdur. Bostancı başılıkda da yedi sene yüz akı ile hizmet etmişdir.

Vak'a nüvislerin o devri tasvir eden dilile, Abdullah Ağa erazil ve hayta güruhunun anladığı dili pek iyi bildiğinden gürleyen sesi, hiddet, şiddet ve heybeti ile şehir eşkiyasını pençe-i kahrında titretmiş, ve halk arasında büyük bir şöhret kazanmışdır. Fakat meşakkat ve mihnetle geçen yıllar vücudunu yıprattığı için arzu ettiği gibi hizmet edemiyeceğini görünce azlini rica etmiş, 1815 de ma'işetine yetecek bir nan pâre ile Çengelköyündeki evine çekilmişdir. Bir sene sonra Sipah silâhdar ağalığına ta'yin edilmiş, hicrî 1234 (milâdî 1818 - 1819) da büyük mirâhur ve aynı hicrî yılın ramazanında (milâdî 1819) vezirlik rütbesile Kapudan Paşa olmuşdur, bu vazifede de o zamanlar kabadayılıkları ve türlü rezaletleri, edebsizlikleriyle meşhûr kalyoncu neferlerini zabtürabt altına almışdır; fakat tekrar hastalanmış hicrî 1236 saferinde (milâdî 1820) yine azlini rica etmişdir. Hicrî 1238 saferinde (milâdî 1822) huzûr-ı hümayuna celb edilerek kendisine mühr-ü hümayun verilmişdir. Çengelköyü kayıkcı Abdullah Paşa, devlet işlerine müdahelesi ile sadr-ı âzamları bâziçe edinegelmiş olan nişancı Halet Efendinin katli için ferman almadıkça mühr-ü hümayunu kabul edemiyeceğini arz etmiş, şartında ısrar etmesi üzerine Sultan Mahmud, Halet Efendiyi fedaya mecbur kalmış, Abdullah Paşa pâdişahtan Halet Efendinin Konya'ya sürgün fermanını aldıktan sonra sadareti kabul etmişdir. Arkasından da Konya Valisi Galib Paşaya, ihtirasatı ile devlet bünyesinde derin rahneler açmış olan Halet Efendinin idam fermanını göndermişdir. Sadareti gayet kısa, üç ay yirmi beş gün sürmüşdür. Bir Tophane yangınında tulumbacılarla beraber bir tulumbacı neferi gibi çalışırken duvar üzerinden düşmüş, ağırca

yaralanmış, isti'faya mecbur kalmış, iki ay sonra tedavi ve hava tebdili için gittiği İzmitde ölmüşdür.

Vak'a-nüvis dilile "keçe kitabı görmüş, levendnâme okumuş, eski babayiğitlerden, tavrı levendâne, tarzı eşbehâne, edebsiz gürûhun gözünü doldurmuş, kendini halka iyi bildirmiş ve herkesi yıldırmış, cerî, cessur, sıdk'u istikamet sahibi, irtikâb ve irtişa bilmez, iffetine ve namusuna imza olunmuş bir vezir-i sade dil ve saf nihad idi. Rahmetullah-i aleyh".

Çengelköyünde iskelenin Beylerbeyi cihetinde ve hemen yanı başında İstanbul'un en Ulu çınar ağaçlarından biri vardır, denize doğru uzanmış alt dalı üçer dörder adım ara ile sekiz dokuz iri kütük üstünde durmaktadır, ömrü belki de on asrı aşmış olan ve hâlâ hayatiyetini muhafaza edip bahar mevsiminde yeşeren bu tarihî çınarın arkasında bostancı başı Abdullah Ağanın (Paşanın) hayır eseri şirin bir mescid bulunmaktadır ki hicrî 1234 (milâdî 1819) da inşa edilmişdir. Yine aynı sahada leb-i deryada büyük asırdîde bir ahşab yalı vardır, Paşanın Çengelköydeki yalısının bu yapı olması kuvvetle muhtemeldir.

Bostancıbaşılık ve Abdullah Ağalık alâkasiyle Beylerbeyindeki Abdullah Ağa (İstavroz) camiini hemen yeniden yaptırmış denilecek şekilde tamir ettirmiştir.

Bibl. : Cevdet Tarihi, XII.

ABDULLAH PAŞA (Firarî Hasan Paşa zâde) — On sekizinci asır vezirlerinden; saray silâhşorları arasından yetişmiş, kapıcı başı, kapıcılar kethüdası, Mirahur, 1745 (1158 H.) de vezaretle Kıbrıs, 1746 (1159 H.) de Raka, 1747 (1160 H.) Ada Aydın valisi, ayni yıl içinde de sadrâzam olmuştur. Aşağıdaki tarih müverrih İzzî'nindir:

İzzıyâ, tafsile hacet yok, oku tarihini
"Oldu Abdullah Paşa Sadrın ihyâsına ruh"

Sadaretten 1749 (1163 H.) de azledilen Abdullah Paşa Rodosa sürülmüş, sonra Mısır, Raka, Diyarıbekir ve Haleb valiliklerinde bulunmuş ve bu son memuriyetinde ölmüştür.

Sadrâzam olduğunda Üsküdardaki Bandırmalı tekkesi camiini yeniliyerek tamir ettirmişti.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II.

ABDULLAH PAŞA (Kocamustafapaşalı) — On sekizinci asır vezirlerinden; defterdarlık kaleminden yetişmiş, maden emini, sipahiler kâtibi, silâhtarlar kâtibi, tersane emini, darbhane emini, sadrâzam kethüdası olmuş, 1755 (1168) de Rumeli Beylerbeyi pâyesiyle Maraş valisi olmuş ve az sonra Maraşta ölmüştür. Üsküdarda Sultan tepesinde Hacıhoca tekkesi adiyle meşhur Nakşıbendî tekkesi mescidinin bânisidir. Bu mescidi ve tekkeyi devrinin namlı Nakşî şeyhlerinden Abdullah Efendi için yaptırmıştı (B.: Hacıhoca tekkesi mescidi). Abdullah Paşanın konağı, Bayazıd camii yanında on sekizinci asrın güzel yapılarından biriydi; hattat Osman Konevîden sülüs ve nesih yazı meşkeden Paşanın icazet cemiyeti o kadar parlak olmuştu ki İstanbul hattatları arasında uzun zaman dillere destan olarak kalmıştı.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II; Müstakimzâde Tuhfei hattâtin.

ABDULLAH PAŞA KONAĞI, MUHSİN ZADE KONAĞI — Bahçekapısında idi, devrinin en büyük ve güzel konaklarından biriydi, Hicrî 1136 Cemaziyelâhirinin sonuncu Perşembe gecesi geceyarısına yakın içinden çıkan bir yangında mahvoldu (1724). Hava çok sert rüzgârlıydı, konak muazzam olduğu için ateşin etrafa yayılıp bir âfet halini almamasına çok gayret sarfedildi, Sadrâzam Nevşehirli İbrarim Paşa ve sair devlet erkânı yangın yerine geldiler. Yangın üç saat kadar sürdü; Abdullah Paşa o sırada Bosna valisi bulunuyordu.

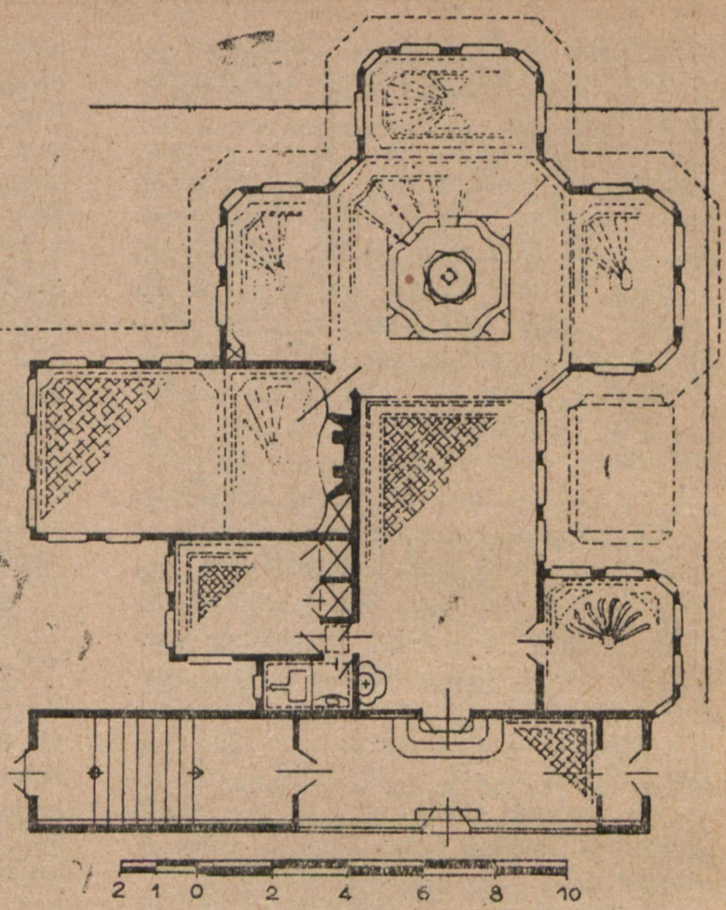
Bibl. : Raşid Tarihi, VI.

ABDULLAH PAŞA YALISI, ŞERİFLER YALISI — Emirgânda, vapur iskelesinden sağa sapınca, Emirgân camiinin önünde, asfalt cadde açılırken tarihî kıymetlerinden ötürü yıkılmaktan kurtulmuş, Boğaziçinin en namlı yapılarından biridir. Yalının son sahibi olan Mekke Emiri Şerif Abdiilâh Paşa merhumun adı halk ağzında "Abdullah" olmuş, yalı da bu nisbetle anılagelmiştir.

Abdiilâh Paşa, geçen asır sonlarında İstanbulun, asalet ve necabetini ilmü irfan ve fevkalâde bir nezaket ve tevazu ile süslemiş simalarından idi. Bir şeker bayramına rastlayan 28/29 Birinciteşrin 1908 (H. 1326) perşembe gecesi bu yalıda ölmüş, ölümü derin bir teessür uyandırmış, Sadrâzam Kâmil Paşa ile hükûmet erkânınının ve hemen bütün İstanbul ulema ve meyaşihinin ve mahşeri andıran bir halk kütlesinin iştirak ettiği bir cenaze alayı tertip edilmiş, nâşı Emirgândan Eyyübe

götürülerek defnedilmiştir. İkinci Abdülhamid devrinde yersiz hafiye takibatı ile rencide edilmiş olan Abdiilâh Paşa ölümünden az evvel Mekke Emiri tayin edilmiş bulunuyordu.

Şerifler yalısı harem ve selâmlık olmak üzere iki kısımdır. Selâmlık kısmı da Boğaziçinin eşsiz kıymette bir yapısıdır, bir çok tamirlerle eski simasını bir hayli değiştirmiş olmasına rağmen, Onyedinci asır ortalarına ait meşhur Emirgûne Han sarayının zamanımıza kadar kalmış bir parçasıdır. Dördüncü Muradın mey ve mahbub âlemlerinde ihtisas sahibi has nedimi olan bu İranlı prensin sahilsarayı hakkında muhayyileyi kuvvetle tahrik edecek bir eserdir.

Emirgânda şerifler yalısının tarihi selâmlığlı, noktalı çizgiler tavan nakışlarıdır (Krok-plân: Ferzan Baydar)

Plânda aydın olarak görüldüğü üzere, Şerifler Yalısının tarihî selâmlık dairesine mermer döşeli ve bol ışıklı bir koridor ile girilir; bu koridorun sonunda, harem kısmına geçen ve ahşap direkler üzerinde kurulmuş örtülü bir köprü - koridor eklenmiştir; sağda da arkadaki bahçeye açılan bir camekân kapısı vardır. Soldaki üç basamaklı mermer merdivenle mustatil bir sofaya çıkılır: bu sofanın sol tarafında mermer bir çeşme, yanında ayakyolu ve bir küçük oda, sağında da yemek odası vardır; geride ise, denize bakan büyük fıskiyeli salon bulunmaktadır.

Sofada bugün, 1803 (1218 H.) de yapılmış oymalı nefis bir ceviz kütüphane, yanında oymalı bir endam aynası ve ortada, sedef kakmalı ve oymalı kıymetli bir masa bulunmaktadır.

Yemek odasiyle fıskiyeli salonun sağa düşen şahnişini arasında da, pencerelerle bir hizada gayet güzel bir mermer havuz vardır.

Fıskiyeli salon, mermer döşeli bir göbek etrafında üç geniş şahnişinden mürekkeptir. Göbek kısmının tavan tezyinatı bir nefîsedir; ortasından, renkli camlardan yapılmış sarmaşık ve güllerden Venedik işi bir çiçekli âvize sarkmaktadır. Bu mermer göbeğin ortasında da yekpare mermerden bir fıskiye bulunmaktadır; yanına da billûr bir şamdan konulmuştur. Salonun, bilhassa ortadaki şahnişinin yere kadar inen geniş pencerelerinden deniz seyrine doyum olmaz. Sol köşedeki kapının üzerinde Şükrü imzasile 1309 tarihini taşıyan şu levha vardır:

Hak bu sahilhaneyi darüssürur itsun heman
Sahibi Abdiilâhi şâdide her vaktü an
Hıfzı hayrül hâfızin etrafını olsun muhit
Saklasun âfattan daim Cenabı müstean.

Bu kapıdan diğer güzel bir salona, mermer şömineli salona geçilir; buraya eskilerin tâbirile ocaklı oda diyebiliriz. Tavanın ve duvarların oyma tahta tezyinatı çok güzeldir. Kapının iç tarafı nakışlı bir yüklük kapağı şeklinde yapılmıştır, öylesine ki, kapandığı vakit, kapı kaybolur, içerdekilerin gözü önüne, orta yerinde bir ocak, iki yanında nakışlı iki yüklük bulunan bir duvar çıkar. Şerifler Yalısının bu selâmlık dairesi, yahut Emirgûne Han sahilsarayının zamanımıza kadar gelebilmiş bu son parçası devlet tarafından satın alınarak bir müze haline sokulmağa değer eşsiz kıymette bir yapıdır.

Abdiilâhpaşa yalısının harem kısmında, 1944 de Paşa merhumun refikaları "Melek

Hanımefendi" oturmakta idi; kendilerini rahatsız etmekten çekinildiğinden yalının bu kısmı maalesef gezilemedi. Geçen asrın yapısı ve muhakkak ki Boğazı süsleyen eserlerden biri olan bu harem dairesi, İstanbul Ansiklopedisi adına yapılan ziyaretten iki sene sonra, maalesef, yıkıcıya satılarak yıkdırılmıştır. Hanımefendiden nakledildiğine göre, Şerif Paşa, yalıyı Ağa Hüseyin Paşa veresesinden satın almış. İkinci Mahmud ve Üçüncü Selim devrine ait Bostancıbaşı defterlerinde de, bu yalı, Hazinei Hümayun Başyazıcısı Feyzibeyzade Mehmed Beyin üzerinde gösterilmektedir. Dördüncü Muradın ölümünün tezine idam edilen ilk sahibinden sonra, da, Sultan İbrahim tarafından Sadrâzam Arnavud Kara Mustafa Paşaya verilmişti (B.: Emirgûne Yusuf Han).

Bibl. : REK, Gn; Bostancıbaşı defterleri.

ABDULLAH PEHLİVAN — Onsekizinci asrın birinci yarısında başa güreşen namlı pehlivanlardan; Üçüncü Ahmedin oğulları için yaptırttığı büyük sünnet düğününde Zünnuoğlu ve Kara Osman pehlivanlarla güreşmiştir.

Bibl. : Seyyid Vehbi, Surnâme.

ABDULLAH RAŞİD İZLİ (Doktor) — (B.: İzli, Abdullah Raşid).

ABDULLAH REFET BEY — Onsekizinci asrın namlı hattatlarından ve şair; Rami Mehmed Paşanın oğludur; sülüs ve nesih yazıyı önce Çinici zade Abdurrahman Efendiden öğrenmiş, sonra asrının büyük sanatkârlarından Mehmed Rasim Efendiden de hüsnü hattın hurda inceliklerini tahsil ederek icazetname almıştır. Kırma ta'lik, divanî ve siyakat yazılarında eşsiz hüner sahiplerinden idi; Nevşehirli İbrahim Paşanın oğlu Mehmed Paşanın dîvan efendiliğinde, Divanı Hümayûn kalemin-de bulunmuş, Yeniçeri kâtibi olmuş, Sürre eminliği ile Hacca gitmiş ve 1744 (H. 1157) de Hac dönüşünde Vâdü Fatimede ölmüştür.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin; Sâlim, Tezkirei şüera.

ABDULLAH SIDKI EFENDİ (Firuzağalı) — On sekizinci asır şairlerinden; devrinin büyük üstadlarından Süleyman Nahifî tarafından yetiştirilmiştir. Sâlim tezkiresinde şu beyti kaydedilmiştir:

Dâmeni nahli güle dest irmezise hârden
Bûyi saffet bahş hâlidir hele agyârden

Şiirlerinde Sıdkı mahlasını kullanırdı.

Bibl. : Sâlim, Tezkirei şüerâ.

ABDULLAH SOKAĞI — Beyoğlu kazasının Taksim nahiyesinin Kâtipmustafaçelebi mahallesi sokaklarındandır; Meşeli sokağiyle Küçükparmakkapı sokağı arasındadır. (B. : Kâtibmustafaçelebi mahallesi). Kaba taş döşeli ve bozuk, bir araba rahat geçebilecek kadar geniş, evleri ikişer üçer katlı taş ve beton yapı, gün görmez, kasvetli bir sokaktır. Makale ve romanlarında son elli yıl içindeki İstanbul hayatını tasvir eden, ve kendisine hâs şirin üslûbiyle tanınmış ve çok sevilmiş, ve İstanbul Ansiklopedisinin kendisine büyük ölçüde bilgi borcu bulunan muharrir Sermed Muhtar Alûs bu sokakta 11 numaralı evde oturur.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDULLAH SUUDÎ — İkinci Mahmud zamanında Arabistandaki Vahabî isyanının reisi; dört nefer oğlu ve yakın adamlarile beraber Mısır valisi Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa tarafından Der'iyye kalesinin zaptında esir edildi. Bu haber 19 İkinciteşrin 1818 (20 Muharrem 1234) de İstanbula geldiğinde üç günlük şenlik yapıldı, İstanbul civarındaki kale ve kulelerden günde üçer defa toplar atıldı. Abdullah bin Suud ile içlerindesır kâtibi Abdülâziz ve divancısı Abdüsser bulunmak üzere bir kaç muteber adamı bir tatar ağasının muhafazasında deniz yolile İstanbula gönderildi. Gemi 24 Birincikânun (15 Safer) da İstanbul limanına girdi, Haliçte Defterdar iskelesine çekildi. Mısır kapıkethüdası, Dîvanı Hümayun hacegânından Necib Efendi, esirleri getiren Tatar Ağası ve adamları ve Bâbıâliden gönderilen Dîvan Çavuşları, Asesbaşı ve Sübaşı Ağalarla bunlar ayarında diğer memurlardan bir alay tertip edildi. Abdullah ile adamlarının boynuna çifte zincirler takılıp ikişer tarafından harbeciler yederek Divanyolile Bâbıâliye getirildiler. Sadrâzam huzurunda Kapıkethüdasına, Tatar Ağasına ve gemi kaptanına samur kürkler, Tatar Ağasının adamlarile geminin gedikli neferlerine hil'atler giydirildi. Tatar Ağasına senevî beş kese faizli tam bir sehim irat, adamlarına, uşaklarına, geminin kaptan ve gediklilerine mertebelerine göre "Atiyei Şâhane" ler verildi. Esirler de Bostancıbaşı hapsine gönderildi. Haremeynden yağma ettikleri mal ve eşyanın tahkiki için üç gün sorguya çekildiler. Yanlarında bulunan sandıktan çıkan kıymetli eşya, Ravzai

Mutahhara yağmasında ele geçirdikleri bunca nefais ve mücevherata nisbetle hiç mertebesinde olduğu görüldü. İkinci Mahmudun biniş yolile Bayazıddaki Eskisaraya gelerek Huzuru Hümayunda yapılan cirit ve mızrak oyunları esnasında yine zincirlerle meydana getirilip hazır bulunanlara teşhir olundular. Sonra Yalıköşkü önünde boyunları vuruldu.

Bibl. : Cevdet Tarihi, XI.

ABDULLAH ŞERİF EFENDİ — Onsekizinci asır şairlerinden; "Şerif" mahlasını kullanırdı.

Kıt'a

Ser tâ be pây mahrem olurum sim tenlere
Reşkile sineçâk olurum pirehenlere
Bâli hadengi âhdan itse kemanını
Şâyan kümanı mihneti ebrû çekenlere...

Bibl. : Sâlim, Tezkirei şüerâ.

ABDULLAH USTA — Onaltıncı asırda İstanbulun en namlı yay ustalarından; hal tercümesine ait bir kayda rastlanamadı.

ABDULLAH VASIF EFENDİ — Onsekizinci asırda Dîvanı Hümayunun namlı kâtiplerinden; sülüs, nesih, tâlik ve rık'a vesair yazı çeşitlerinde seçkin hattatlardan, ve şair; üçüncü defterdar iken ölen namlı bir hattat ve sohbetlerinin zarafeti ile tanınmış bir zat olan Şabanzade Mehmed Muhteşem Efendinin oğludur, yazıyı babasından öğrenmiş, Çerkes Mehmed Paşaya divanefendisi olmuştu. Fevkalâde hassasiyet ve asabiyetile meşhurdu, kızdığı zamanlarda, hıncını oturup hüngür hüngür ağlamakla yenerdi. 1717 (1130 H.) de öldü; zamanının şairlerinden Lem'i:

Vâsıf Abdullah efendi ide cennâtı makam..

mısraını ölümüne tarih düşürmüştür. Aşağıdaki beyit de şiirdeki kıymetine örnektir:

Hemtâ bulunmaz, ey güli nâzik-beden, sana;
Oldum hezâr nağmezeni aşk ben sana..

Bibl. : Müstekimzâde, Tuhfei hattâtin; Sâlim Tezkirei şüerâ.

ABDULLAH ZİYA KOZAN — (B.: Kozan, Abdullah Ziya).

ABDULLAH ZÜHDİ — Muharrir, 1869 da İstanbulda doğdu, 20 Mayıs 1925 te yine bu şehirde, Beyoğlunda Tomtom sokağındaki evinde kalb sektesinden öldü.

Ticaret ve Nafia Nezareti Başkâtiplerinden Osman Tevfik Efendinin oğluydu, 1890 da Galatasaray Sultanîsini bitirdikten sonra Nuri Efendinin Saadet gazetesinde matbuat hayatına atıldı, İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar Tarik, Tercümanı Hakikat, İkdam ve Sabah gazetelerinde roman tercümeleri, tercüme ve telif hikâyeler, müsahabeler yazdı. Sabah'da uzun zaman yazı işleri müdürlüğü yaptı. Maarif Nezaretindeki Tetkik -i- Müellefat Encümenine de aza tayin edildi. Meşrutiyetin haftasında (17 Temmuz) "Gazete" ismile günlük bir gazete çıkardı; idarehanesi Bâbıâli caddesinde Karabet Kütüphanesinde idi, fakat sahibinin bu kütüphaneye emniyeti olmadığından, nüshası on paraya satılan ve günlük geliri her gün yeni bir kavga ve gürültüye sebep olan "Gazete" yirmi sayı kadar çıktı, sonra adı "Yeni Gazete" ye değiştirilerek idarehanesi de Karabetin kütüphanesinden "Bâbıâli karşısında 8 numaralı dairei mahsusa" ya nakledildi ki yeri vilâyetin karşısındaki Hatman apartmanıdır. (Bu blok son imar istimlâkinde yıkılmış, yeri caddeye alınmıştır). O zamanlar burada üç katlı ahşap bir yapı vardı; muharrirler odası alt katta idi, orta kat sofamsı bir yerdi, muharrirler otururdu. Yeni Gazetede en faal yardımcısı, en yakın arkadaşı Mahmud Sadık idi; büyük hiciv şairi Eşref de yazı ailesinin en kuvvetli uzuvlarından idi; Cenab Şahabeddin, Süleyman Nazif, Mehmed Rauf, Übeydullah Efendi, Hakkı Behiç, Abdülgani Seniy, Ali Suad, Doktor Şükrü Kâmil, Fatma Aliye Hanım, kardeşi Emine Hanım, Ahmed Emin Yalman ve Saffeti Ziya, Yeni Gazetenin serbest muharrirleri arasında idi (B. : Bütün bu isimler) Yeni Gazetenin poletika yüzü İngiliz dostluğu idi, Kıbrıslı Kâmil Paşaya müzaheret ederdi; Kâmil Paşanın oğlu Amiral Said Paşanın bu gazeteye malî yardımlarda bulunduğu da o devrin rivayetlerindendir; ayrıca Prens Sabahaddinin liderlik ettiği Ahrar Fırkasının da neşir vasıtası olarak görülürdü: İttihadcıların Bâbıâli baskını günü (23 İlkkânun 1913) 1564 numara altında son sayısı çıktı. Çok vehimli ve korkak olan Abdullah Zühdü gazetesini ka-

Abdullah Zühdi
(Resim : H. Çizer)

padı, gazeteciliği de bıraktı. Bir ara antikacılık yaptı; Yeni Gazetenin unutulduğuna kanaat getirdikten sonra tekrar Bâbıâlide göründü, İkdamda ve Sabahda çalıştı, fakat makalelerine imza koymadı. Mütarekeden sonra Mahmud Sadık ile beraber Yeni Gazeteyi tekrar kurdu, lâkin eski zengin muharrir kadrosunu toplıyamadı, parlak sürümünü temin edemedi, kapamağa mecbur oldu. Sabahda serbest muharrirlik etti, antikacılık işlerile uğraştı.

Ali Kemal Sabahdan ayrılınca, gazetenin sahibi Mihranın başmuharriri olarak ilk hatırladığı, eski muharriri Abdullah Zühdü oldu; Sabahdaki bu yeni faaliyeti de ancak bir kaç ay devam etti. 1920 de dört ay kadar da (Nisan - Temmuz) Matmuat Umum Müdürlüğü etti; bu vazifeden istifasını muharrir Konsolidci Asaf şöyle anlatır:

"Zühdü korkaktı, vesveseliydi; bir gün başta kâhyaları olduğu halde İstanbul hammalları kalabalık bir kafile halinde Dahiliye Nezaretine gelerek bazı isteklerde bulundular. Koridorlara müthiş bir gürültü ile doldular. Ben Zühdünün yanında idim. Ne oluyoruz Asaf! diye yerinden fırladı, yüzü sapsarı olmuştu; kapıya kadar gitti, fakat açıp da dışarıya bakamadı: İttihadcılar mı bastı?. Alimallah bizi kıtır kıtır keserler!.. dedi; zavallı, Balkan harbindeki Bâbıâli baskınını hatırlamıştı.. Vaka anlaşıldı, fakat Abdullah Zühdüyü teskin etmek mümkün olamadı, hemen o gün istifa etti, evine kapandı ve tam üç ay dışarı çıkmadı".

Ömrünün son üç yılında muharrirlik hayatından tamamen ayrıldı, bir antikacı olarak bilhassa eski Türk ev eşyaları ve döşemeleri üzerinde derin bir bilgi sahibiydi: Vakit gazetesinde bu mevzu üzerine birkaç makalesi, bugün kıymetli bir vesika olmuştur denilebilir. Matbuat tarihinde de, yorulmaz bir mütercim ve kuvvetli bir muhasebeci hatırası bırakmıştır.

Abdullah Zühdü hakkındaki hatıraların en kuvvetlisini Hüseyin Cahid Yalçın yazmıştır: "Abdullah Zühdü Sabah matbaasında daha ziyade Baba Zühdü diye anılırdı. Teklifsiz tavrı, açık ve saf hissini veren kalbi ile derhal insana sempati telkin eden bir sima idi. "Bohème" idi. İşin oluruna bakardı. Ve bunu o kadar kalenderce, o kadar tatlı bir surette yapardı ki kızmak kabil olamazdı.

"Baba Zühdü ile Mihran arasındaki münasebet hakikaten tuhaftı. Gayrımeşrû bir münasebetle senelerce bir arada yaşamış, birbirlerinden ayrılamaz bir hale gelmiş bir çift münasebetini andırıyordu; ne Mihran Zühdüden memnundu, ne Zühdü Mihrandan, fakat yine birbirlerinden ayrılamazlardı.

"Ceketini üstünden atarak, kollarını sıvayan, büyük bir aşk ve şevkle yazıya sarılmış gibi görünen Baba Zühdünün mümkün olduğu kadar az çalışmaktan başka bir arzusu yoktu. Kendi hissesine düşmesi lâzım gelen yazıları başkalarına tahmil etmekte büyük bir maharet ve ihtisası vardı. Mihranın hikâye yazmağa mecbur ettiği Abdullah Zühdü için mevzu bulmak müşkilâtı çıkarsa, eski yazmış olduğu hikâyeleri başka isimlerle tazelemek ona pek tabiî görünürdü. Bu kurnazlığı Mihrana yutturduğu gün, Zühdünün en neş'eli zamanlarından birini teşkil ederdi. Maamafih bu yüzden büyük kavgalar çıktığı da olurdu. Sahibi imtiyazla muharrir bağrışırlar, hafif tertip söğüşürler, kalemler bir tarafa atılır, kapılar vurulur, bir gürültü, bir patırtı. Artık bu defa kat'î bir dargınlık olacak zannedersiniz. Fakat ertesi gün ortalık süt liman.

"Abdullah Zühdünün en çok sevdiği şey bol bol lâf atmaktan ibaretti. Tatlı bir konuşması vardı. En çok sevdiği mevzu da aşk maceralarıydı. Zühdüde gayet santimantal bir ruh göze çarpardı. Ucuz aşk âleminin bayağılıkları arasında yürüdüğü halde hassasiyetini, teessür kabiliyetini kaybetmemişti. Zühdü her dakika âşıktı. Sevdiği kadınlar değişebilir, fakat sevgi ihtiyacı bir türlü değişmezdi. Bir gün anlatıyordu: İstanbula bir Fransız operet kumpanyası gelmişti. Zühdü her akşam tiyatroda ve bittabi kırk kuruşluk paradide. Çünki artistlerden madmazel Violette'e âşık. Kız sahneye çıktıkça avuçları patlıyacak kadar alkışlıyor. Fakat sanatkâr başını kaldırıp da paradinin kalabalığı arasında Zühdüyü nereden görecek?.. Zühdü artık çıldırmak derecesinde. Sevgilisine kendisini göstermek için münasip bir çare düşünüyor. Tiyatronun en tepedeki ucuz kısmı bütün locaların üstünü kaplıyarak tâ sahneye kadar uzanıyor. İşte Zühdü bu parçanın en ucuna gidiyor ve oyunun en heyecanlı bir dakikasında fesini sahneye dü-

gürüyor, herkeste bir kahkaha. Madmazel Violette de başını kaldırarak yukarı bakıyor!" (Edebî Hatıralar).

Abdullah Zühdü İstanbulu çok iyi bilen bir muharrirdi; küçük hikâyelerinde ve romanlarında bu büyük şehir yer yer eşsiz bir kudretle tasvir edilmiştir; tipleri, hakikî hayattan alınmıştır; Galata zevk ve eğlence âlemlerini, fuhşa sürüklenmiş kızların hazin hayatını, kendi Bohème hayatının yaprakları içinden alarak tasvir etmiştir; Galata balozları, bu muharririn uzun zaman eğlence yerlerinden olmuştu; Buralarda İstanbulun namlı serserilerile düşüp kalkmıştı; bu bakımdan "Güller ve Dikenler", "Rehgüzârı Matbuatta", "Şikeste Beste" ve "Sârâ" adını taşıyan eserleri çok kıymetlidir. Bunlardan son ikisi, gazetede tefrika edilmiş kitap olarak basılmıştır. Abdullah Zühdünün en çok satılan eseri 35 bin basılan "Şanlı Asker" olmuştur, 1897 Türk - Yunan harbi içinde yazılıp Sabahda tefrika edilen eser, gazeteye de 5 bin fazla baskı temin etmişti.

Süleyman Tevfikle beraber yazıp Sabahcı Mihran tarafından neşredilmiş bir de "1314 Devleti Osmaniye ve Yunan muharebesi" vardır ki kıymetli bir tarih vesikasıdır. Bu velud muharririn büyüklü küçüklü, tercüme ve telif doksana yakın eserinden başlıcaları şunlardır: Kadın Hisleri, Muharririn Zevcesi, Bahrımüncemidi Şimalide, Leydi, Madmazel Yüzmilyon, Buhar (Rus edebiyatından dilimize çevrilen ilk eserdir).

Bibl. : M. S. Çapanoğlu, Not; H. C. Yalçın, Edebi hâtıralar.

ABDULLAH ZÜHDİ EFENDİ — Geçen asır sonlarında yaşamış hattatlardan, doğum tarihi bilinmiyor, eshâbı kiramdan Temimüddârînin sülâlesinden Nablisli Abdülkadir Efendi adında bir zatın oğlu olup 1835 (H. 1251) de çocukluk çağında iken ailesi Şamdan İstanbula gelmiş ve Zühdi Efendi san'atını büyük şehirde evvelâ Eyüb türbedarı Raşid Efendiden, sonra o devrin büyük üstadı kadıasker Mustafa İzzet Efendiden öğrenmiş, Nuri Osmaniye mektebile Mühendishânei Berrii Hümâyuna yazı muallimi tayin edilmiştir.

Abdülmecid zamanında Hicazda tecdiden tamir edilen Haremi şerif binalarının kitabelerini yazmak için 1858 de hattatlar arasında bir müsabaka açılmış, toplanan yazılar kendisi de hattat olan padişaha arz edilmiş, Abdülmecid, devrinin en namlı hattatları müsabakaya iştirak ettiği halde adı henüz mechul olan Abdullah Zühdi Efendinin yazısını beğenmiş, saraya davet edilen genç san'atkârı huzuruna kabul ederek:

— Oğlum, bunu sen mi yazdın?

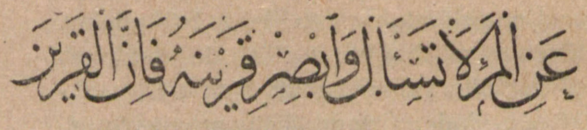
diye sormuştu.

— Kulunuz yazdım..

cevabı üzerine:

— Allah feyzini müzdâd etsin.. Sana kaydıhayat ile yedi bin beş yüz kuruş maaş tahsis ettim ve seni Haremi şerifin yazılarını yazmağa memur ettim!.. demişti; ayrıca üçüncü rütbeden Mecidî Nişanı ile de taltif edilmişti. Bu muvaffakıyet ve hükümdarın bu fevkalâde alâkası Abdullah Zühdi Efendiyi birden en namlı hattatlar arasına yükseltti.

Abdullah Zühdi Efendi bu şerefli vazife ile Hicaza gitti; Abdülmecidin ölümüne ka-

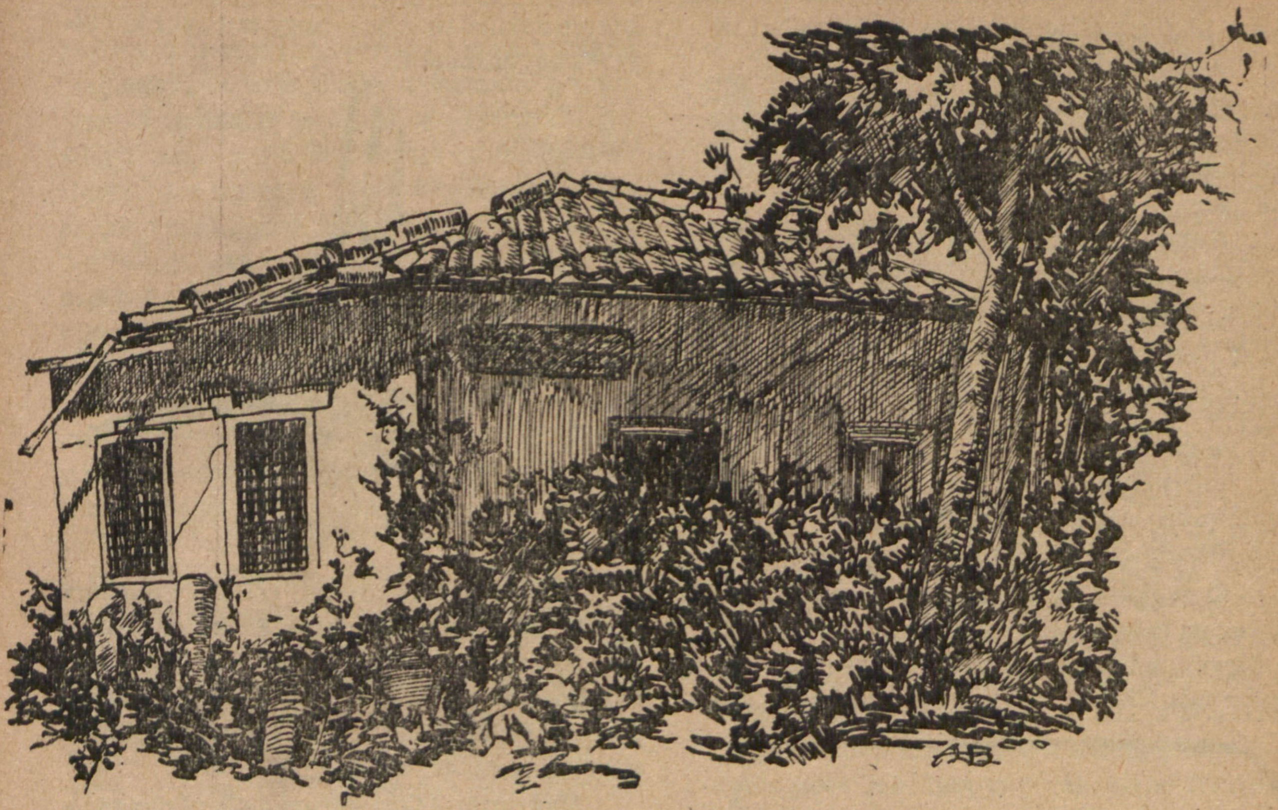

Abdullah Zühdi Efendinin yazılarından
(M. K. İnal, Son hattatlar. Ayverdi koleksiyonu)

dar Medinede kalarak yaptırılan binaların yazılarını yazdı; Sultan Azizin cülûsunda inşaat tatil edildi; maaşı kaydı hayat şartiyle bağlandığı halde o da kesildi; İstanbula geldi, maaşının tekrar tahsisi için çalıştı, muvaffak olamadı, Mısıra gitti, Hidiv İsmail Paşaya intisab etti, bu hükümdarın da teveccühüne mazhar olarak kendisine "Mısır Hattatı" unvanı verildi; bazı resmi dairelerin kitabelerini Mısır banknotlarının yazılarını yazdı, mekteblerde yazı muallimliği yaptı, Mısırda bilhassa celî sülüs ile pek nefis eserler bıraktı ve 1879 da orada öldü. Ömründe, devrin vezirlerinden Hasib Paşaya bir tek mushafı şerif yazdığı ve paşanın terekesinde bu nefis eserin 300 altuna satıldığı rivayet edilir ki bugünkü değeriyle 60,000 lira tutar.

Bibl. : M. K. İnal, Son hattâtlar.

ABDÜLAHAD NURİ EFENDİ (Şeyh) — Halvetî şeyhlerinin en namlılarından; tarikat erbabı arasında Halvetiyenin Şemsiye kolundan ayrılmış Sivasiye şubesinin müessisi

Şeyh Abdülahad Nurinin Eyyub Nişancısındaki türbesi
(Resim : Ahmed Bülend Koçu)

sayılır 1604 (1013) de Sivasta doğdu; ilk tahsilini dayısı Şeyh Abdülmecid Sivasînin elinde gördü, Üçüncü Mehmed tarafından İstanbula davet edilen bu meşhur din âlimi ile beraber İstanbula geldi, tahsilini ikmalden sonra bir ara Midillide müderrislikde bulundu, İstanbula dönüşünde evvelâ Mehmed ağa tekkesi şeyhliğine, 1630 (1040) da Fatih camii, 1641 (1051) de Bayazıd camii, bir müddet sonra da Ayasofya camii vaizliğine tâyin edildi. Fazilet ve irfanı, váazlarındaki belâgati, sohbetinin zenginliğile İstanbulun büyük şöhretlerinden biri olarak 1651 (1061) de öldü; kabri Eyyub Nişancasında dayısı Şeyh Abdülmecid Sivasînin türbesi yanındadır. Abdülahad Nurinin keşif ve kerametlerine inanmış tekke ehlinin ağzında dolaşan bir rivayete göre: Ayasofya vâizi olarak kürsüye ilk çıktığı gün sözüne:

Bugün Nuri İmam oldu, duyan gelsin bu meydâne!..

Mısraile başlamış ve elile semâda bir halka çevirmiş, koca mâbedin bütün kandilleri o anda yanıvermiş!!..

Abdülahad Nurinin muhtelif dinî mesele ve mevzular üzerine on yedi kadar telif eseri; muasırları tarafından bestelenmiş nefîs ilâhîleri vardır. Aşağıdaki kıt'a Akbaba imamı Mehmed Efendi tarafından uşşak makamında bestelenmiş bir ilâhisindendir:

Cemâlin nûrunun âşıklarına
Kerem eyle, kerem, sultanım Allah!
Firâkın nârının yânıklarına
Kerem eyle, kerem, sultanım Allah!

ABDÜLÂZİZ — Osmanlı hanedanının otuz dördüncü padişahı, İstanbul tahtına oturan Türk hükümdarlarının yirmi altıncısı, İkinci Mahmud ile Pertevniyal Sultanının oğlu, 9 Şubat 1829 (15 Şaban 1245) da doğdu, 25 Haziran 1861 (17 Zilhicce 1277) Salı günü de büyük kardeşi Abdülmecidin ölümü üzerine otuzbir yaşında tahta geçti; 29 - 30 Mayıs 1876 (6-7 Cemaziyelevvel 1293) da tahttan indirildi; 4 Haziran 1876 da intihar etti; bazı iddialara ve İkinci Abdülhamidin emrile kurulan Yıldız fevkalâde mahkemesinin verdiği hükme göre de Serasker Hüseyin Avni Paşanın adamları tarafından, hal'inde iktidar mevkiinde bulunan ricalin muvafakati alınarak öldürüldü. Ölümünde kırkyedi yaşlarında idi, 15 yıl,

4 ay, 19 gün padişahlık etmiştir; kabri babası İkinci Mahmudun türbesindedir.

Halk ağzında Sultan Aziz diye anılır. Zamanı, "Tanzimat devri" denilen münevver mutlakiyetin ikinci ve sonuncu safhasını teşkil eder.

Kumral, elâ gözlü, geniş yüzünü sivrice hafif bir sakal çerçeveliyen güzel adamdı. Pehlivan yapılıydı, pehlivanlığa da, hususî hayatında, soyunup kispet giyip yağlanarak devrinin şöhretlerile güreşecek kadar meraklıydı. Tebaasına karşı iyi düşünceler besliyen, şefkat ve merhameti bol: devletin kara ve deniz kuvvetlerinin düzenlenmesini ve çoğaltılmasını, yurdun imarını ve Türkiyede esaslı bir kültür yüksekliğini istiyen bir hükümdardı.

Rumeli demiryolu yapılırken, tren Topkapı sarayı bahçesi içinden geçiren proje şiddetli itirazlara uğramıştı. Meclisi hâssın bir toplantısında Mütercim Rüşdi Paşa bu bahis üze-

Sultan Abdülaziz
(Resim: Antranik, 1910?)

rinde durmuş, bir frenk şirketinin sarayı hümayûna tecavüzünden pek ağır bir dille şikâyet etmişti; o zaman, sadrâzam Âli paşa onu: "Ne yapalım efendim, mülkün sahibi arzu ve müsaade etti, ve hattâ, şimendifer yapılsın da isterse sırtımdan geçsin razıyım buyurdu" diyerek susturmuştu.

Sultan Abdülazizin tuğrası

Diğer taraftan, devleti çetin bir duruma sürüklemiş olan malî buhran karşısında saray masraflarının, bu arada kendi tahsisatının azaltılmasına razı olmuş, eski Osmanlı ananesinden ayrılarak bir zevce ile yaşıyacağını da vükelâsına vaadetmişti.

Mağrurdu, fakat gururu halkcıl olmasına engel olmamıştı; meselâ bir şehir gezintisinde yolu düşen Fatih karakolunun önüne bir iskemle atıp oturur, önünden akan kalabalığı babacan bir eda ile selâmlamaktan zevk duyardı. Teşrifattan, resmî merasimden çok sıkılırdı; elçilerin kabulüne, hükümdarlık vazifelerinin en kasvetli işlerinden biri olarak bakardı, üniformasının yakası daima çözük, hattâ bazan ilk düğmesi iliklenmemiş bulunur; sırtına attığı kukuleteli harmanisi, başındaki kenarı geniş, tablası dar "Aziziye Kalıb" fesi kadar meşhurdu. Adî günlerde giyinmez, yalınayak, entari üstüne geçirdiği pike bir haydarî ile otururdu; kış ise, kürkünü giyerdi. Mabeyin ricalinden rivayet olunur, bir gün saraya gelen sadrâzam Âli Paşayı o lâübali kıyafeti ile kabul etmek istemiş; fevkalâde nezaket, ciddiyet ve teşrifatperestliği ile meşhur olan vezirin odaya girmesile çıkması bir olmuş, delâlet eden mabeyinciye "Efendimiz istirahat buyuruyorlarmış, niçin rahatsız ettik" diye saraydaki vükelâ odasına gitmiş; Abdülâziz sadrazamın nereye gittiğini sorunca keyfiyeti anlatmışlar; Paşanın zarafet ve nezaketinden hoşnud olarak gülümsemiş, elbisesini giyerek Âli Paşayı hûzura çağırmış.

Âli ve Fuad Paşalar, çocukluğu ve gençliği ananevî bir saray terbiye ve teşrifatına vu-

kuflarından gayrı meziyetleri olmıyan bilgisi mahdud kimselerin elinde ve yanında geçmiş olan hükümdarın görgüsünü çoğaltmak için Abdülâzizi, evvelâ Türkiyenin tarihî beldelerinden olan Bursaya, sonra büyük inkılâblara sahne olmuş kadim bir medeniyet merkezi olan Mısıra, daha sonra da Avrupaya göndermişlerdi; fakat bu seyahatlar, kıymeti hüsnüniyetinden ve samimiyetinden ibaret olan Abdülâzizde, mutlakiyetle idare olunan bir memleketin hükümdarına yüklenen mesuliyet duygusunu uyandırmamıştı; hanedanın içinde bir Avrupa seyahatine çıkmak fırsatını bulmuş tek sima olan bu hükümdarın ne malûmatı, ne de zekâsı buna müsaitti. Fransada Üçüncü Napoleonun, İngilterede Kraliçe Viktoryanın misafiri olup bu iki memleket tarafından pek parlak bir surette ağırlanan Abdülâziz dönüşünde Viyanayı da görmüş, her dolaştığı ve geçtiği yerde sempatik bir hatıra bırakmış, kendisi de hoşça vakit geçirmişti. Abdülâzizin Avrupa seyahati üzerine pek lâtif fıkralar naklolunur.

Abdülmecidin Avrupa medeniyetine hayranlığı, mutaassıb ve muhafazakâr kitleyi kendisine düşman yapmıştı; sarayının ağır masrafları ve şahsının içkiye olan ibtilâsı da saltanatının son yıllarında hoşnudsuzluğu arttırmıştı; ölümü ve Abdülâzizin cülûsu bilhassa İstanbulda büyük bir sevinçle karşılanmıştı; yeni hükümdarın halkcıl halleri de kendisine derin bir sevgi toplamıştı, Cevdet Paşa Abdülâzizin Mısır seyahatından dönüşünü tasvir ederken bunu çok canlı olarak belirtir:

"Avdeti hümayûnlarında sekenei İstanbul ahali Mısır ve İzmire kat kat tefevvuk ettiler. Bu babda ibtida sairei misâl gösterenler Mısır ile ahziiâta eden pirinççiler esnafı idi ki pirinç mağazalarını gelin odaları gibi donattılar ve sokakları giranbahâ avizelerle tezyin ve envai fener ve kandil ile tenvir, hasırcılar dahi anlara rekabet edercesine çarşılarını tezyin ettiler. Esnafı saire de yekdiğere tefavvuk iddiasile garib şeyler ve harici ez tasavvur nümayişler gösterdiler. Dükkân ve hanların önleri hep defne dallarile tezyin ve fener kandillerile tenvir olundu. Ve pek çok yerlerde limon ve çiçek saksılarile adetâ limonluk tarzında bahçeler peyda oldu. İstanbulun en hücra yerlerinde ve mahallât aralarında bulunan ufak tefek dükkânlar bile hallerine göre şehrâyin yaptılar. Haneler alelûmûm böyle fenerler ve kandillerle tenvir kılındı. Elhasıl şehri İstanbulun sunufu ahalisi birbirine bakarak emsali görülmedik bir şehrâyin tertip ettiler. İstanbul sokakları adetâ müzeyyen yalı bahçelerine döndü. Boğaziçi sahillerinde ve Üsküdar ve Beyoğlu ve Galata taraflarında dahi hâl böyle idi. Lâkin şehri İstanbul anların cümlesine tefevvuk etti.

Abdülâzizin ecnebi ressamlara yaptırılacak Osmanlı harpleri tabloları için fikir verme krokileri

"Büyük Çarşı halkı çarşıyı tezyin ile gece çarşıyı açmak istediklerinde gece çarşının açılması memnu olduğu cihetle ruhsat istediklerinde zabıtaca tereddüt olunduğu, Fuad Paşaya ifade olundukta hemen çarşının gece küşadına ruhsat verilmekle çarşının tezyinatı da fevkalâde bir surette icra olundu.

"İkinci akşam zatı şahane babıaskeride taam ettikten sonra çarşı içinden dolaşarak ve Hasırcılar içini ve Asmaaltını temaşa eyliyerek avdet buyurdular. Çarşı içinden geçerken atının ayakları altına çarşılı kum yerine pul döşediler. Bazı yerlerde üstüfeler serdiler. Ve üçüncü gece zatı şahane Beyoğlu kışlasında taam ettikten sonra Beyoğlunu temaşa buyurdu.

"Üç gece bu veçhile şehrâyin yapılıp herkes birbirine müsabakat daiyesinde bulunmakla çarşı içinden geçmek pek müşkül idi. Hele oradan dolaşarak Asmaaltına varmak mümkün değildi. Bu kadar izdiham içinde kadınlar sokağa çıkmaktan memnu değildi. Halk sabaha kadar sokaklarda dolaşıp gezerdi. Bir yerde bir uygunsuzluk zuhûr etmedi. Sanki herkes sehbayı sürûr ve inbisat ile mest olarak kendi âleminde geziyordu. Ve taraf taraf çalgılar çalınıyordu. Andan başka asker muzikaları dahi takım takım olarak semt semt sokaklarda geştü güzar ederlerdi. Elhasıl üç gece kalemle tarif olunmaz surette şehrâyin yapıldı." (Marûzat).

Müverrih, ayni eserinde, Abdülâzizin nekadar korkunç bir malî buhran içinde tahta çıktığını şu acı fıkra ile nakleder:

"Fuat Paşa hattâ zer-ü sîm âvanı istimalini yasak etmek ve herkesin elinde olanı toplayıp sikke kestirmek tedbirini dermeyan edip olbabda bir kıt'a fetvayı şerife dahi almıştı. Sultan Abdülâziz Han buna dair Fuad Paşa ile bahsederken: Bu iş nasıl olur? Sultanların avanisi nasıl alunur? Meselâ anların seyir yerlerinde su içtikleri gümüş taslar var, bunlar alınır mı? dedikte Fuad Paşa: "Hay hay efendim, anları da alırız. Allah göstermesin Devleti âliyeye bir fenalık gelip de efendimiz Konyaya doğru giderken bizler dahi rikâbınıza düşüp gidecek olduğumuz vakit Sultan Efendiler bu taslarla Ayrılık Çeşmesinden su mu içecekler? dedikten başka: "Efendimiz varisi saltanatsınız, lâkin bir medyun tahta varis oldunuz" diyerek cesurane ve fedakârane sözler söylemiş ve bu veçhile vaktü halin derecei nezaketini arzeylemiş. Bunun üzerine ittihaz olunan tasarruf ve idare mesleği enzarı yar ve ağyarda makbul olarak itibarı malî oldukça avdet eylemekle Avrupaca teşebbüs olunmuş olan istikraz işi fiile geldi ve devlet biraz nefes aldı". (Marûzat).

Yukardaki satırlar, tebaasının Abdülâzize bağladığı ümidin ne kadar büyük olduğunu gösterir.

Abdülâziz, kızdığı zamanlar, Osmanlı sarayı hareminde hükümdarlara verilegelen "Arslanım" sıfatına uygun olarak, bağırmaz, gürlerdi; bu bakımdan zarafet ve nezaket timsali olan kardeşi Abdülmecidin tam zıddı idi; fakat nazırlarına karşı güven besliyen hükümdardı, hüsnüniyet sahibiydi; asırların mirası olan siyasî gaileler ve malî buhran karşısında, kuvvetli devlet adamları Padişahın bu kıymetlerinden çok istifade edebilirlerdi. O devri iyi tetebbü etmiş, Abdülâzizin şahsı ile etrafındakilere dair çok kıymetli hâtıraları bulunan Abdürrahman Şeref Efendi: "Âli ve Fuad Paşalar sağ olsalar, ve elbirliğiyle ciddî ve samimî surette teşebbüs etseler ve Zatı Şâhane igvaatı müsfidâneden âzâde bulunsa, Abdülâziz Hanı Meşrutiyetin ilânına kandırmak kabil idi. Lâkin maalesef şeaiti mezkûrenin üçü de mefkud idi" diyor ki pek haksız görünmez. Âli Paşanın ölümü, Padişahın Mahmud Nedim Paşanın tesirlerine kapılması, hem hükümdarın şahsı hem de devlet ve millet için meş'um neticeler doğurdu. Rüşvete alıştırılan Abdülâziz sadece zevklerini düşünen bir adam oldu, devlet hazinesi zararına zatî servetini yaptı, ve doğuşunda mevcut "şahameti gazubâne" sine karşı hayrü şerri göstermek mümkün olmadı. Âli Paşanın ölümü, bu hükümdarın saltanat devrinde bir dönüm noktası teşkil eder. Bu ölümle münevver mutlakiyeti Abdülâzizin istibdat devri takip etti. Sarayın kalabalığı beş bin kişiyi geçti; devlet erkânının mevkilerini muhafaza kaygısı ile hükümdarın arzularına karşı gelmekten çekinmesi, Padişaha cesaret verdi; yeni saray ve köşklerin inşası ve bendegâna lüzumundan çok fazla cömertçe yapılan ihsanlar, büyük gayretlerle düzenlenir gibi görünen devlet hazinesini iflâs felâketine doğru sürüklemeğe başladı. Abdülâzizin horos ve koç döğüşleri merakı ve galip gelen hayvanların boynuna

nişanlar taktığı rivayetleri, saltanatının bu sonuncu devrine yakıştırılacak şeylerdendir.

On beş buçuk yıl kadar süren Abdülâziz saltanatında dokuz sadırâzam tarafından on altı kabine kurulmuştur :

2 Temmuz 1861 (23 Zilhicce 1277) Kıbrıslı Mehmed Paşa (cülûsunda sadırâzamdı).

6 Ağustos 1861 (29 Muharrem 1278) Âli Paşa (dördüncü sadırâzamlığı).

22 İkinciteşrin 1861 (19 Cemaziyelevvel 1278) Fuad Paşa.

6 İkincikânun 1863 (15 Receb 1279) Yusuf Kâmil Paşa.

3 Haziran 1863 (15 Zilhicce 1279) Fuad Paşa (ikinci defa).

5 Haziran 1866 (21 Muharrem 1283) Mütercim Rüşdü Paşa (ikinci sadırâzamlığı).

11 Şubat 1867 (6 Şevval 1283) Âli Paşa (beşinci sadırâzamlığı, ölümüne kadar).

8 Eylûl 1871 (22 Cemaziyelâhir 1288) Mahmud Nedim Paşa.

31 Temmuz 1872 (25 Cemaziyelevvel 1289) Midhat Paşa.

19 Birinciteşrin 1872 (16 Şaban 1289) Mütercim Rüşdü Paşa (üçüncü sadırâzamlığı).

15 Şubat 1873 (17 Zilhicce 1289) Esad Paşa.

16 Nisan 1873 (17 Safer 1290) Şirvanîzade Rüşdü Paşa.

14 Şubat 1874 (26 Zilhicce 1290) Hüseyin Avni Paşa.

15 Nisan 1875 (19 Rebiülevvel 1292) Esad Paşa (ikinci defa).

18 Mayıs 1875 (24 Receb 1292) Mahmud Nedim Paşa (ikinci defa).

12 Mayıs 1876 (17 Rebiülâhir 1293) Mütercim Rüşdü Paşa (dördüncü sadırâzamlığı).

Bu vezirlerin içinde de ancak Âli Paşadır ki altı yıldan fazla iktidar mevkiinde bulunmuştur; Fuad Paşa dört buçuk, Hüseyin Avni Paşa iki buçuk, Mahmud Nedim Paşa da iki yıla yakın Abdülâzize sadırâzamlık etmiştir.

Bu on beş buçuk yıllık saltanatın karşılaştığı başlıca haricî ve dahilî poletika gaileleri ise, Balkan, Girid ve Mısır meseleleri oldu.

İstiklâl dâvasile isyan eden Karadağlılar 1862 de mağlûp edildi, fakat bunu bir Sırp ayaklanması takip etti; içlerinde Belgrad da bulunan altı Sırp kalesinde muahedelere dayanarak asker bulundurmakta olan Türkiye Belgraddaki askerlerini çekmek mecburiyeti kabul ettirildi; bu suretle Sırp istiklâlinin bütünlüğü temin edildi. Romanyalılar Prens Kuza'nın idaresinde Türkiyeye tabi bir Romen birliği tahakkuk ettirmişken, bu sefer, çekilmeğe mecbur ettikleri bu Prensin yerine Hohenzollern ailesinden Karl'ı Prens seçerek Türkiyeyi Balkanlarda tehlikeli bir Alman nüfuzile karşılaştırdılar (1867). Girid Rumları, müstakil Yunanistana iltihak dâvasına atıldılar, Rusyadan ve Üçüncü Napoleon'un Fransasından müzaheret gördüler; Adadaki isyanlar bastırıldıktan sonra, Âli Paşa bizzat Giride giderek bu adaya mahsus muhtariyete yakın yeni bir idare kurmak suretile Giridlileri tatmin etti, Yunanistanı tehdit yolile Giridi ilhak dâvasından vazgeçirtti (1867). Mısır valisi İsmail Paşa, Abdülâziz ile saray erkânına ve devlet ricaline büyükparalar dağıtarak evvelâ 1867 de Hidiv ünvanını aldı, bir yıl sonra Mısır hükûmetinin kendi evlâdına intikalini temin etti. Metbuunun müsaadesini almadan istikrazlar akdetmek, harb gemileri satın almak, Süveyş kanalının açılma merasimine ecnebi hükümdarlarını davet etmek gibi hareketleri, Âli Paşayı, Abdülâzizin hükümdarlık haklarını koruma yolunda şiddetli davranmağa mecbur bıraktı; Mısırın harp gemileri satın alındı ve Hidivin ecnebî sermayedarlarından istikraz salâhiyeti kaldırıldı (1869). Ortodoks Bulgarların Fener patrikhanesinden ayrılma arzuları kabul edildi, müstakil bir Bulgar eksarhlığının kuruluşu, Bulgarlar tarafından istiklâl yolunda kuvvetli bir adım oldu (1870). Balkan milletleri üzerinde gittikçe kuvvetlenen Rus nüfuzunun ve Panislâvizm cereyanının eseri olan 1875 Bosna ve Hersek isyanlarını, bir yıl sonra Bulgaristan isyanı takip etti. İki konsolosun ölümüne varan Selânik vakası üzerine Avrupa devletleri tarafından hazırlanıp çok ağır teklif ve tehditleri ihtiva eden Berlin memorandomu Bâbıâliye verilmeden Abdülâziz tahttan indirildi.

Deniz ticareti ve vilâyet kanunlarının çıkarılması, devlet şûrasının kurulması, mahkemelerin ıslah ve istiklâli, Mecellenin neşrine başlanması, askerî teşkilât ve nafia işlerinde yapılan faydalı yenilikler, Maarifi Umumiye Nizamnamesinin ilânı, idadî mekteplerinin ve

tıbbiyei mülkiyenin açılması, ilk demiryollarının yapılması, İdarei Aziziye adile bir Devlet Denizyolları İşletme İdaresinin kurulması, posta pulları kullanılarak posta teşkilâtında yapılan ıslahat, Abdülâziz devrinin başlıca başarıları olarak sayılır.

Abdülâziz devrinin en mühim dahilâ vakası da, sayıları gittikçe çoğalan Türk münevverlerinin, evvelâ Tanzimat ricalinin, ve bilhasa Âli Paşanın temsil ettiği uyanık mutlakiyete, Paşanın ölümünden sonra da hükümdarın keyfî ve müstebidane idaresine karşı giriştikleri hürriyet mücadelesi ve bu mücadelede matbuatın yer almasıdır (Bak.: Yeni Osmanlılar, Genç Türkler).

Abdülâzizin hal'i vak'ası — 16 Rebiyülâhir 1293 Çarşamba günü, evvelâ Fâtih, sonra Bayazıd ve Süleymaniye medreselerindeki Talebei Ulûm: "Devlet ve memleketin hakları ve istiklâli tehlikede iken ders ile iştigal edilemez. İslâmlar, Hiristiyanların hakaret, eza ve cefasına maruz kalmıştır. Bu hale sebep olan Şeyhülislâm Hasan Efendi ile Sadırâzam Mahmud Nedim Paşayı istemeyiz" diye bağrışarak dersleri bıraktı ve İstanbulda büyük bir grev yaptı. İstanbul halkından mühim bir kalabalığın da silâhlanarak iştirak ettiği bu ayaklanma büyük şehirde bir ihtilâl manzarası aldı (B.: Softaların ayaklanması vak'ası). Abdülâziz ertesi gün Şeyhülislâm ile Sadırâzamı feda etmek zorunda kaldı.

Mütercim Rüşdü Paşanın dördüncü defa olarak teşkil ettiği yeni kabinede Midhat Paşa ile Serasker Hüseyin Avni Paşa, harici poletikadaki zaafın halk üzerine çöken ıztırap ve halecanını gidermek için Abdülâzizin hal'inden başka çare göremiyorlardı; bu iki vezirden birincisi bu saltanat değişikliğini milletin büyük bir ekseriyetinin tercümanı olarak Türkiyede Meşrûtiyet İdaresinin kurulması şeklinde görüyordu; ikincisi ise, sadece, şahsan düşmanlık beslediği hükümdarı devirmeyi düşünüyordu.

Hüseyin Avni Paşa düşüncesini bir gün Redif Paşaya açmıştı; o da, arkadaşı mert bir asker olan Süleyman Paşaya söylemiş: "Serasker Paşa arzu ettiği takdirde tebdili saltanat pek kolaydır, bir iki taburla vücuda gelebilir" cevabını almıştı. Bu mülâkatı iki kumandanın Serasker Paşayı, Paşalimanındaki yalısında bir ziyaretleri; ertesi gün de, 28 Mayıs 1876 (4 Cemazileyevvel 1293) Hüseyin Avni Paşanın imtihanlarda bulunmak bahanesiyle Mektebi Harbiyede Süleyman Paşayı ziyareti takip etmişti. Mektep nâzırının odasında mektep programlarının ıslahı maddesinden açılan sohbet, günün poletika meselelerine getirilmiş, Süleyman Paşa umumî ıslahat projelerinden bahsetmişti. Bunun üzerine Serasker: "Mahmud Nedim Paşanın yine Sadarete geleceği sözü kuvvetleşiyor. Memleket Rusyanın tahtı tahakküm ve istilâsında kalacak; ahvali devlette alâimi inkıraz ve vahamet gözlere çarpıyor, halbuki sen hâlâ ıslahattan ve âtiden bahsediyorsun" demişti. Süleyman Paşa: "Bu lisanı yeis ve füturu size yakıştıramam; görünmekte olan vahametin ref'ü izalesine zaman ve hal müsait olduğu gibi Seraskerlik makam ve nüfuzu da kâfidir. İki üç taburla tebdili saltanat kabil olup Taşkışladaki taburların binbaşılarile İstanbuldaki bir tabur binbaşısı bu maksat uğrunda fedayi nefse hazırdır. Usulü istibdadın ilgası ve Meşrûtiyetin tesisi şartile bu işi deruhte ederim" cevabını vermiş; "Cuma günü (bir gün evvel) Şeyhülislâm Hayrullah Efendi ile görüştüm, bana garip bir rüya nakletti, hamiyetli bir zata benziyor, mesele kendisine açılırsa iştirak edeceğini umarım, hal'in lüzumuna dair bir fetva almak mümkündür, hareket şeriate de uydurulmuş olur" diye ilâve etmişti.

Hüseyin Avni Paşa, Süleyman Paşanın bu kuvvetli vâdinden sonra, Redif, Abdülkerim Nadir, ve Kayserili Ahmed Paşaların da Abdülâzizin hal'ine taraftar olduklarını görmüş, meseleyi Heyeti Vükelâda Sadırâzam Rüşdü ve Meclisi Vükelâya memur Midhat Paşalarla konuşmuştu. Midhat Paşa bu fikri tereddütsüz kabul etmişti. Sadırâzam muhalefet etmemiş, fakat mütereddit görünmüş, Seraskerden hal'in ne suretle yapılabileceğini sormuştu. Hüseyin Avni Paşa: "Kemali sühuletle ve hiç bir şemateti müntec olmaksızın vücude getirilir, efkârı umumiye dahi bizimle beraber olur" demişti. Midhat Paşa da Sadrâzamı tehdit etmiş: "Eğer şu maksatta ittifaktan ayrılır isen Bayazıd meydanında milletin seni pâre pâre edeceğini düşünmelisin" demişti.

Midhat Paşa Fetva Emini Kara Halil Efendiyi konağına davet ederek: "Padişah mülk ve milleti tahrip ve Beytümali Müslîmi israf etti. Islâhı hâl için hal'i tasavvur olunuyor,

buna cevazı şer'i var mıdır" diye sormuştu. Fetva emini de: "Bu emri hayra çarşaf kadar fetva veririm" demişti. Bunun üzerine heyeti vükelâda 5 Cemaziyelevvel 1293 pazar günü Abdülâzizin tahttan indirilmesine karar verilmiş; fakat şeyhülislâm o gün için takvimle "Hazer ez ibtida" (Bir işe başlamaktan sakın) işaretinin bulunduğunu söyliyerek: " Mütevekkelen alellah bu iş salıya olsun!" demesiyle, hal'in salı günü alaturka saat beşte yapılması kararlaştırılmıştı.

Fetva emininin yazıp Şeyhülislâmın imzaladığı fetvanın sureti şudur ki; bu fetva, Abdülâzizi, tebaasına aklını oynatmış bir hükümdar olarak ilân ediyordu:

Emirülmü'minin olan Zeyd muhtellüşşuur ve umuru siyasiyeden bi behre olub emvali miriyeyi mülkü milletin tâkat ve tahammül edemiyeceği masarifi nefsaniyesine sarf, ve umuru diniye ve dünyeviyeyi ihlâl ve teşviş, ve mülk ve milleti tahrib idüb bâkası mülk ve millet hakkında muzir olsa, hal'i lâzım olur mu? beyan buyurulâ.

Elcevab: Allahü a'lem olur.

Ketebehül fakir

Hasan Hayrullah

Afâ anhü

Kararflaştırılan proje şu idi:

Süleyman Paşa Mektebi Harbiye dahiliye zabitlerinden miralay Ahmet, Kolağası Bedri ve Rıfat beylerin yardımile evvelce elde edilmiş olan Gümüşsuyu kışlasile Taşkışlada bulunan taburlarla saray üzerine hareket edecek, bu yürüyüşe Mektebi Harbiye talebesi de iştirak edecekti. Bahriye nazırı Kayserili Ahmed Paşa da donanma sandallarile Dolmabahçe sarayını denizden kuşatacaktı. Dolmabahçeye bakan Harbiye tepelerine de geceden toplar yerleştirilecekti.

O sırada Sadaret Mektupçusu bulunan Memduh Paşa "Mir'atı şüunat" adındaki eserinde bugünlere ait hâtıralarını şu yollu nakleder:

"Pazar günü alelusul meclisi mahsus odasında vükelâ içtima etti. Sadırâzam Midhat Paşanın konağına gitmiş, Seraskerin de orada bulunmuş olduğu anlaşıldı. Ertesi sabah da Erkânı Erbaa (Rüşdü, Midhat, Hüseyin Avni Paşalarla Hayrullah Efendi) Şeyhülislâmın Kuruçeşmedeki yalısında birleştiler. Sadırâzam be'dehu Bâbıâliye geldi. Elimdeki mühim evrakı Sadırâzama takdime gittim. Kendisini derin düşüncede gördüm:

— Yarın Bâbıseraskerîde bir meclisi umumi yapılsın, Hazinei Maliye müzayakai şedîde ile muhattır, asker para istiyor, ihtiyacın ref'ine tedbir iktiza eder, Serasker Paşa defterler verecekti, acaba tanzim edebildi mi? dedi.

"Saat akşamın on birini geçiyordu. Nâgâh Seraskerden bir yaver geldi. Sadrâzamın kulağına sözler söyledi. Odanın gerisine çekildim. Sadırâzam bana bakarak:

— Defterler yapılmış, yarın Serasker kapısında Meclisi Umumî olacağını icabedenlere şimdiden tezkirelerle iş'ar edilsin.. Emrini verdi. Müsteşar Said Efendiye bunu tebliğ ettim.

"Gün Pazartesi idi. Rüzgâr gayet şiddetli esmekte, yağmur fasılasız seller husule getirmekte, yıldırımlar düşmekte, gök gürültüsü artmakta, pek büyük ağaçlar kasırgadan devrilmekte idi. Bu günün akşamında ezana yakın Padişah tarafından yaver gönderilerek Serasker Mabeyine çağırılır; arkasından derhal gelmesi için bir yaver daha gönderilir. Avni Paşa askerî işlerle uğraştığını, "yarın erkence Atebei Ulyaya rûmal olacağını" bildirerek arzı mâzerette bulunur. Fakat Hünkâr yaverlerini savunca o fırtınalı gecede kayığa biner; Arnavutköy akıntısına gelince yedkeçiler bulunamaz. Üç çiftenin iki küreğini cereyanlar kırar, bin belâ ile karaya çıkar. Sadırâzamın Bebekteki yalısına yaya olarak gider. Padişahın kendisini gece istemesi, bir hissi mânevîden neş'et etmek ihtimaline mebni her ne tedbir lâzım ise alınmasının vâcip olduğunu söyler. İkisi beş çifte kayığa binip Seraskerin sahilhanesine gelirler. Kayserili Ahmed Paşa çağırılır. Mektebi Harbiye Nazırı Miriliva Süleyman Paşa da toplantıda bulunur ve hal'in hemen o gece yapılmasına karar verilir. Süleyman Paşa gece saat dörtte yalıdan kayıkla Salıpazarına, oradan Mektebi Harbiyeye gider, Midhat Paşaya da yalıdan haber gönderilir. Sadırâzam ile Serasker gece saat sekizde İstanbula geçerler. Bahriye Nâzırı Ahmed Paşa Mes'udiye zırhlısı ile Dolmabahçe önüne gelir. Hüseyin Avni Paşa da bir tersane çatanasile Fındıklı camii iskelesine yanaşır. En sadık adamlarından Reşid Ağayı saray civarına göndererek askerin inip inmediğini yoklatır. As-

kerin henüz gelmediğini öğrenince fevkalâde telâş ve heyecana düşer. Reşid Ağayı tekrar yollar. Bu sefer askerin geldiğini öğrenir. Hazır bulunan arabasına atlıyarak Veliahd Murad Efendinin dairesine gider. Saray kapıları yatsı namazından sonra kapanmak kaideden ise de kale içinden fethedilir. Mektebi Harbiye Nâzırı Süleyman Paşa, Veliahdın Şehzadesi Salâhaddin Efendinin hayli zamandanberi muallimi bulunmasile içli dışlı muhabere edilmekte olduğundan hal' ve iclâs maddesini gündüz ihbar eyler. Veliahdın dairesinde bâzıları sabah namazını edâ için Beşiktaş camiine gidecekleri gibi Şehzadegâna mahsus mahallin kapısını o gün erkence açarlar, evvelâ Avni Paşa içeriye girip arkasından da getirdiği asker girer. Her bölük tüfeklerinin süngüsünü takarak bir daireyi tutar. Avni Paşa Veliahdi arabasına bindirip cebindeki rövelverini eline teslim eder:

— Eğer efendim vücudü mes'udunuza maazallah bir zarar erişmek ihtimali hasıl olursa iptida kulunuzu itlâf buyurun!

Diyerek azîm teminat verir. Oradan süratle Dolmabahçe camiine gelinmekte olsun; Hünkâr dairesini dışardan kuşatmış olan askerler ki Şamdan İstanbula bu mühim işi fiile çıkarmak için henüz getirilmiş taburdur, Avni Paşa evvelce bu taburun önünden geçerken zabitlerini çağırıp saraydan bir kimse çıkarsa veya dışardan içeri girerse urunuz emrini vermiş bulunur. Şimdi Veliahdin bulunduğu arabaya bu asker silâh çevirince Avni Paşa zabitlere görünmeğe mecbur olur; silâh patlamak tehlikesi geçer, fakat Veliahd çok korkar. Dolmabahçe camiinin iskelesinden beş çifte kayığa biner. Seraskerin hemen kayığa girmemesinden vehme düşerek karaya sıçrar. Sonra Seraskerle beraber kayığa binerler... Paşa, reise zırhlı gemiye gidilmek talimatını verince Murad Efendi bütün bütün vesveselenir:

— Ne için gemiye gideceğiz. Ne için gideceğiz? diye sorar.

Serasker:

— Bahriye Nâzırı Ahmed Paşa kulları sefinededir, sarayı lâyikile abluka ettirsün tenbihi niyetile söyledim! deyince:

— Çeksinler... Kayık durmasın.. Kürekleri kuvvetli çeksinler, geçelim!.. Emrini verir. Kayık doğruca Sirkeci iskelesine yanaşır. Raslanan bir arabaya binilerek Seraskerlik dairesine gelinir."

Abdülâziz henüz Dolmabahçe sarayında bulunduğundan yeni hükümdara biat merasimi de Bayazıd'daki Seraskerlik kapısında yapıldı.

Midhat Paşa da "Tabsarai ibret" de şu satırları yazıyor:

"Bu iş için herkesin gözü ve kalbi intizarda olmasile keyfiyet çarçabuk münteşir olarak vükelâya gönderilen haberlerin vüsulüne kalmaksızın bir taraftan kendileri ve Ricali Me'murini Devletin ekseri gelmeğe başlamış olduğu gibi ilânı resmîden ve Sultan Murad'ın vüsulünden evvel halk dahi koşup gelmesile ânı vahidde Bâbıseraskerî meydanı ve Bayazıd avlusu insan ile dolduğundan herkes bir memnuniyeti fevkalâde ile yekdiğerini tebrik ederek daha cülûs ve biat vukuundan evvel gerek erkân ve gerek umum nâs arasında zuhur ve ibraz olunan âsârı mesar ve şadümanî o gün Devlet ve Milletin selâmet ve saadet haline bir tarihi cedîd olduğunu göstermişti."

Abdülâziz'in anası Pertevniyal Kadın da "Sergüzeştname" sinde şunları yazıyor:

"Donanmanın şenlik topları atılınca cariyeler beni yangın var diyerek uykudan uyandırdılar. Lâkin böyle vakitsiz atılan topların tebeddülü saltanat hengâmesini müş'ir olduğunu hissettim. Ve oğlumu yine yangın var imiş diyerek uyandırdım. Ama o dahi ertafa bakıp tahtı saltanattan sukutuna hükmetti; ve:

— Beni Sultan Selime döndürdüler! dedi, ba'dehu:

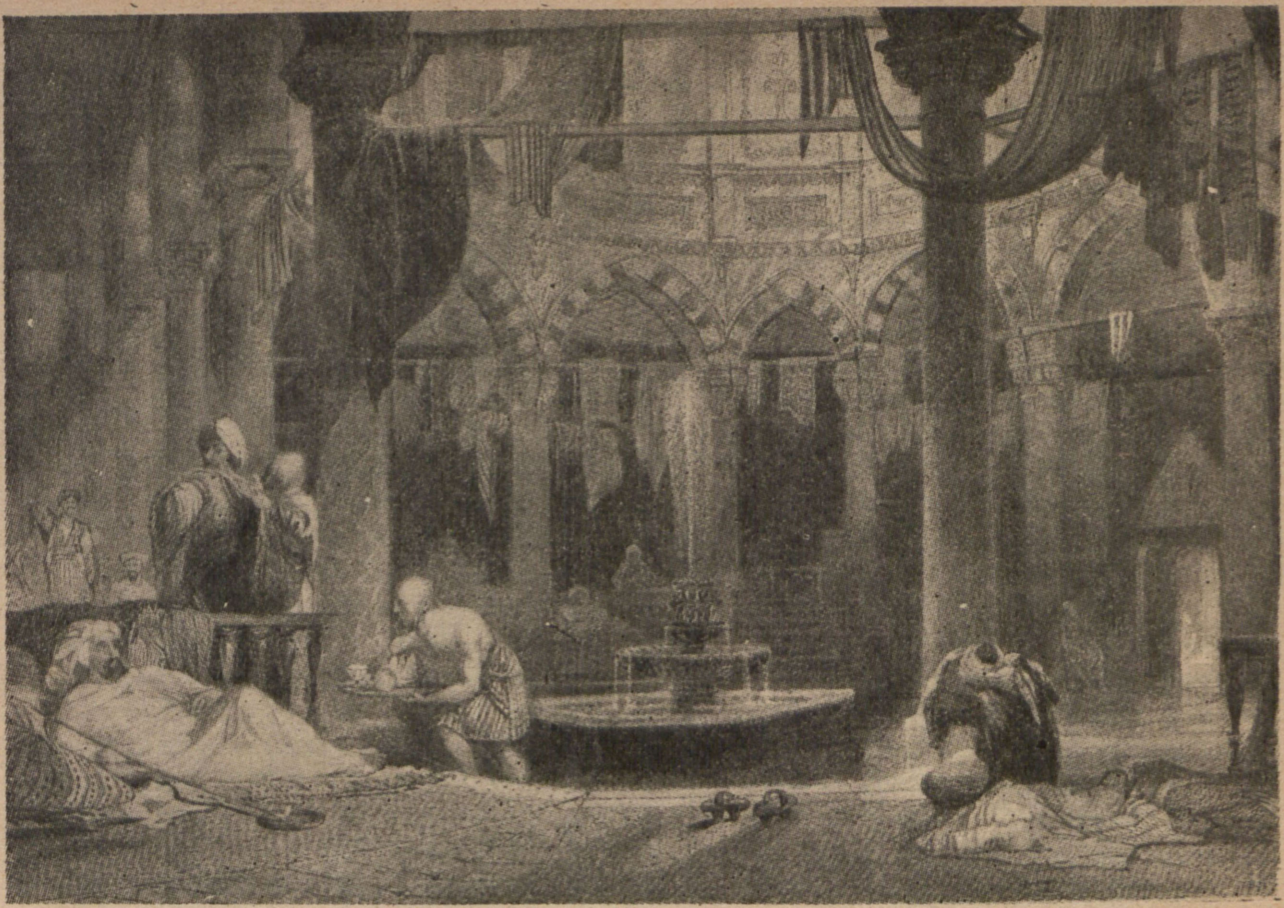
— Validem, bu işi kim yaptı biliyor musun? diye sual ettikte:

— Oğlum, Hüseyin Avni Paşa olsa gerektir, dedim.

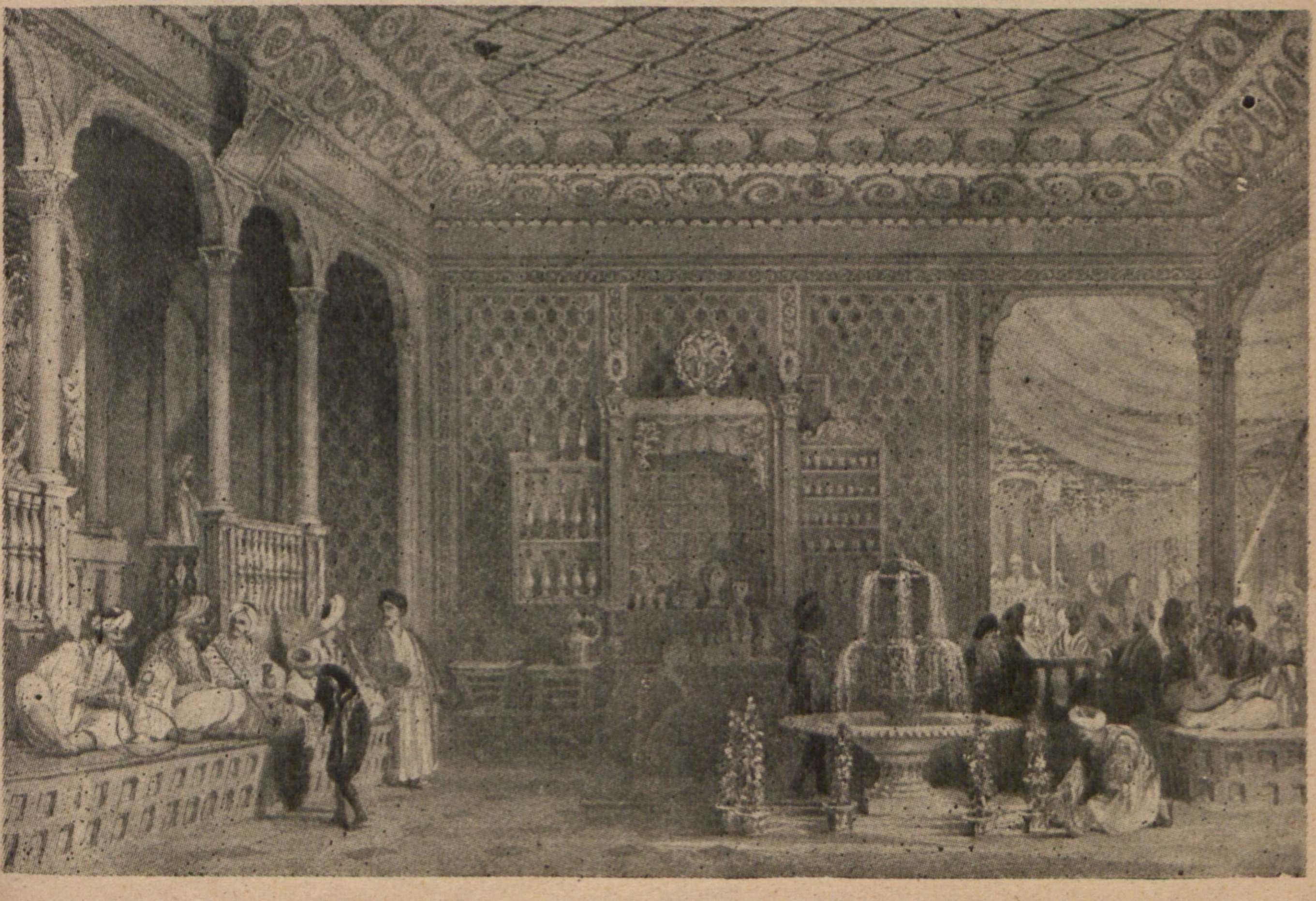
— Yalnız o değildir, Sadırâzam Mehmed Rüşdü Paşa ve Kaptanpaşa dahi beraber olmak lâzım gelir! cevabını verdi ve ağlamağa başladı. Ben de teskin için:

— Arslanım... Bir kere etrafile tahkiki keyfiyet edelim... dediğimde;

— Artık tahkikatın sırası değil, çünkü bu hale uğrayacağımı üç defa rüyada görmüş idim, gökten Cebrail Aleyhisselâm nâzil olsa benim için avdeti saltanat mümkün olamaz; buradan çıkıp gitmeliyim... dedi. Sonra Baş Mabeyinci Hâfız Mehmed Bey gelip arzı ahval

SAMATYA AĞA HAMAMI (Th. ALLOM)

GALATADA KAHVEHÂNE (Th. ALLOM)

eyledi. Oğlumu ve beni İstanbul sarayına götürdüler...

Abdülâziz kendisine hal'ini bildiren Başmabeyincisine; derin bir yeis içinde:

— Bir parça zehir bulamaz mısın! demişti. Hâfız Mehmed Bey:

— Allah etmesin!.. deyince:

— Var ise getir!. Bâdema benim hayatım mucibi fitnedir!. diye ısrar etmişti.

Abdülâziz ile Validesinin ve Şehzadelerinin Topkapı sarayına naklinden sonra cariye ve bendegânının çıkarılması o gün akşama kadar sürmüştü. Bilhassa Harem Dairesinde feryadü figan ile, ayna ve avizeleri kırmak gibi kadın çılgınlıkları gösterilmişti.

(Burada geçen bütün isimlere bakınız.)

Abdülâzizin ölümü — Abdülâziz bir Pazartesi gününü Salıya bağlıyan (6/7 Cemaziyelevvel 1293) 29/30 Mayıs 1876 gecesi hal'edilmiş, ve Salı sabahı erkenden üç çifte bir kayık ile Topkapı sarayına nakledilerek Üçüncü Selim dairesine misafir edilmişti. Tahtından indirilen bu asabî ve mağrur Hükümdarın ıztırabı pek müthiş olmak gerekir; kendisine, Topkapı sarayında kanlı ve elîm bir hâtırası olan Üçüncü Selim dairesinin tahsisi de, bir kasid eseri değil ise, muhakkak ki çok zalim bir tesadüf olmuştu. Abdülâziz, bu dairede derin bir yeis içinde geçirdiği ilk gecenin sabahı, yeni hükümdara, o zamanın gazetelerile de neşredilen şu mektubu göndermiştir:

"Evvelâ Cenabı Allaha, saniyen Atebei Şevketlerine sığınıyorum. Cülûsü Hümayunlarını tebrik ile beraber hizmeti millette sây ve gayret etmiş isem de muvaffak olamadığıma teessüf ve Zâtı Mülûkânelerinin muvaffakıyetlerini temenni ederim. Milletin itilâsı şânına ve devletin temini istikbaline vasıta olabilecek esbabı Zatı Melikdarîlerine âmâde etmiş olduğumu ferâmûş buyurmazlar ümidindeyim. Kendi elimle silâhlandırdığım askerin beni bu hale koyduğunu ihtar ile beraber mürüvvet ve insaniyet sıkılmışlara yardım etmek meziyyetini gösterdiğinden bulunduğum tengnâyi ıztıraptan halâs ile bir mahalli mahsus tâyinini rica ve Saltanatı Osmaniyeyi Sülâlei Abdülmecid Han Hazretlerine terkeylerim."

Matbuata, Abdülâzizin saraydaki yârânı tarafından verilmişe benziyen bu mektuba Beşinci Murad, aslı Hazinei Evrakta bulunan şu cevabı vermişti:

"Tezkirei aliyenizi kemali dikkat ve rikkatle mütalâa eyledim. Hakkımda şayân buyurulan eltafı celilelerine teşekkürden başka diyeceğim yoktur. Mücerret mukadderatı İlâhiyeden olan şu hal üzerine hakkı âlilerinde mürettip zimmeti fütüvvet ve mürüvvet ne ise icrasını deriğ etmiyeceğime kalbi âlileri şahadet eder. Ârâm buyurulan mahallin hali harabîsine gelince, buna vukufu sahih olmıyarak mücerred hâzır bir ınahal idüği haber verilmesine mebni ihtiyar olunmuş ise de şimdi ana bir çare aranılmakta olduğu gibi sair suretle esbabı huzur ve ârâmişlerine dahi bezli mesaî olacağını temine ibtidar ederim."

Yeni Hükümdarın bu tezkiresi ortadan yırtıktır, Abdülâziz yeis saikasile yırtmış olabilir; öyle ki, Beşinci Murada, ıztırap ve endişelerini daha açık bir lisan ile bildiren ikinci bir tezkire göndermiştir; fakat bunun aslı kaybolmuş ve sureti de matbuata verilmemiştir, fakat, Abdülâzizin evrakı arasından çıkmış olan cevabı Hazinei Evrak'tadır:

"Bu defa dahi irsâl buyurulan tezkirei seniyyelerini mütalâa ile hakikaten müteessir oldum. Dünkü iş'arım veçhile nezdi hâlisânemde en ziyade mültezem ve mukaddem olan istirahati vücudiyeleri kaziyesidir. Sarayi atikte istihzar olunan mahallin ademi kalibiyeti muahharen taayyün etmesile Ortaköydeki dairenin hemen tanzimine teşebbüs edildi. Teessüf ederim ki bugün yetiştirilemediğinden inşallah cemiilevazımı yarın ikmal olunarak oraya nakli âlileri mukarrerdir. Böyle ahval üzerine münasip olmıyan mülâhazat ile efkârı âliyenizi it'abü tahdiş buyurmamanızı rica ederim. Zira maazallahü taalâ zatinizin değil hânedanınızdan birisi hakkında zerrece bir zarar vukuunu tasavvur bile Allah hakkiçün kimsenin hâtırına gelmemiştir. Kendinizi evlâdü hânedanınızla Cenabı Hakkın ve Resulü Ekrem Sallâllahü Taalâ Aleyhüsselâm Efendimiz Hazretlerinin savnü himayeti aliyyesinde cemii hatardan masun bilmenizi kemali ehemmiyetle beyan ederim — Murad."

Bu cevaptan pek aydın bir surette anlaşıldığı gibi, Topkapı sarayında hayatına kastedileceğinden korkan ve korkusunu halefine açıkça bildiren Abdülâziz, bir kaç gün sonra, validesi, evlâtları ve haremlerile beraber Ortaköydeki Fer'iye dairesine nakledildi. O zamanlar Beşinci Murad'ın âmedcisi bulunan

Mahmud Celâleddin Paşa, "Mir'atı Hakikat" adındaki hâtıralarında, Abdülâzizin tezkirelerini Sultan Murada kendisinin okuduğunu, maalesef istinsah edemediğini, ikinci tezkireden hatırında:

"Allah ve Resulûllah aşkına beni buradan halâs eyle. Zira canımdan emin değilim, neye mâlik ise mcümlesi sana helâl olsun" fıkrasının kaldığını kaydeder.

Abdülâzizin hiç beklenilmiyen ölümü, hal'inin altıncı günü, Topkapı sarayından kendi arzusu üzerine nakledildiği Ortaköydeki Fer'iye dairesinde vukubulmuştu. Bu ani ölüm üzerine çıkan intihar ve katil rivayetleri şöylece toplanabilir:

İntihar rivayeti: 1 — Abdülâzizin sureti vefatı resmen ilân edildi ki: Pazar sabahı Validesi Pertevniyal Sultandan bir tırnak makası istemiş, makası aldıktan sonra odasında bulunanları dışarı çıkararak, hattâ anasını dahi çıkararak kapıyı kilitlemiş; Hükümdar iken herkesin malûmu olan yaradılışındaki azamet ve istibdat, hal'in acı tesirile hırçınlığını arttırmış, ve en yakın olanlarından bile kimse yanına sokulamaz olmuş olduğundan odada kendisini yalnız bırakmışlar; o makas ile sağ ve sol kollarının damarlarını keserek kan kaybıneticesi ile ölmüş. Odada tenha kalması uzayınca harem takımı meraka düşüp kapıyı zorlamışlar, içeri girdiklerinde merhumu kan ile mülemma olduğu halde minderin önündeki hasır üstünde ölü olarak bulmuşlar.

2 — Vak'a üzerine Beşinci Muradın emrile hükûmet tarafından davet edilen türk ve ecnebî on dokuz doktorun imzasını taşıyan, aslı fransızca olup resmen neşredilen tercümesi aşağıda nakledilen rapor:

"Ber muktazayi İradei Seniyyei Şehinşahî Vükelâyi Fahâm Hazeratı tarafından verilen emir üzerine 11 Cemaziyelevvel sene 93 ve 23 Mayıs 92 Pazar günü öğleden bir saat evvel Hüdavendigârı sabık Abdülâziz Hanın s-e bebi mevtini tahkik etmek için Çırağan Sarayi Hümayunu ittisalinde bulunan karakolhaneye giderek orada bizi alt katta bulunan bir odaya götürdüklerinde yerde serilmiş bir şilte üzerinde üzeri cedit bir bez ile örtülmüş bir ceset gördük. Örtüyü kaldırdığımızda Hüdavendigârı sabık Abdülâziz Hanın cesedi olduğunu tanıdık.. Ledelmuayene bilcümle âzası soğuk kansız ve soluk bazı mahalleri demi mütahassir ile mestûr olup ceset ise henüz donmamıştı. Göz kapakları açıkça, karinei lâmiası hafifçe kesif ve ağzı dahi biraz açık idi ve kolları ile ayaklarını setreden bezler kan ile mülemmâ olup kolundaki bezi kaldırdığımızda sol kolunun bükümünün biraz aşağısında beş aşir zira' tûlünde üç aşir riza' umkunda bir ceriha müşahede eyledik. İşbu cerihanın kenarları pürüzlü ve gayri muntazam olup istikameti ise yukardan aşağıya ve dahilden harice doğru idi. Mezkûr nahiyenin evridesi kesilmiş ve şiryanı zendi takriben huruç eylediği noktada çapının üç rub'u açılmıştı. Sağ kolunun büküm mahallinde dahi iki buçuk aşiri zira' tûlünde kezalik ürüzlü ve biraz münharif bir ceriha müşahede eyledik. İşbu mahaldeki ceriha küçük çaplı evride üzerinde olup şerayin salim idiler. On aşir zira' tûlünde ve ziyade keskin ve bir kolunun ucuna yakın yan tarafında ufak bir düğmesi bulunan bir makas irae olundu. Mezkûr makas kanlı olup Hüdavendigârı sabıkın bâlâda zikrolunan cerihaları bununla icra etmiş olduğunu bizlere beyan ettiler. Ba'dehu bizleri Hüdavendigârı merhumun ikametgâhı olan deniz tarafındaki büyük odaya götürdüler. Bu odada bir pencerenin kurbünde bulunan köşe minderi üzeri kan ile göl kesilmiş ve hasırın üzerinde dahi pıhtılanmış vâfir miktar kan bulunduğu gibi hasırın ötesinde berisinde dahi kan lekeleri müşahede olunmuştur.

"İşte salifüzzikr ahvalden cümlemiz müttehiden âtiüzzikr kararı vererek: Evvelâ; Hüdavendigârı sabık Abdülâziz Hanın vefatına kol bükümlerindeki eviyelerin kat'iyle hâsıl olan seyelânı dem sebep olmuştur.

Saniyen: Bize irae olunan âlet cüruhu mezkûreyi husule getirebilir.

Salisen: Cüruhun heyet ve istikametinden ve bunları husule getirmiş olan âleti carihadan bir intihar yani telefi nefis vukua geldiği istidlâl olunuyor. Binaenaleyh Çırağan Sarayi Hümayunu karakolhanesinde yapmış olduğumuz işbu mazbatai âcizânemiz imza ve takdim kılındı.

Doktor Marko, Doktor Nuri, Doktor Sotto, Doktor İspanyol, Doktor Mark Markel, Doktor Patropulo, Doktor Abdünnûr, Doktor Servet, Doktor Dekastro, Doktor Marvan, Doktor Jül Milincen, Doktor Kostantin Karatodori, Doktor Dikson, Doktor Vitalis, Doktor

Edvar Espadaro, Doktor Nurican, Doktor Miliyan, Doktor Mustafa, Doktor Mehmed.

3 — Abdülâzizin öldüğü oda, fer'iye dairesinin üst katında ve denize nâzırdı Yıldız mahkemesinin tesbit ettiği katil vak'asına göre: Katillerin güpe gündüz dışardan merdiven dayıyarak kafesi kaldırıp pencereyi açmaları imkânsızdı. Farzı muhal bu suretle içeriye girilmiş dahi olsa, Abdülâziz pehlivan yapılı bir adamdı, nefsini müdafaa için katillerle uğraşabilirdi, gafil avlandığı takdirde yüksek sesle bağırarak yakınlarını imdada çağırabilirdi; tabiblerin raporunda bir boğuşma neticesi olarak vücudünde bulunması lâzım gelen tırmık ve berelerden bahsedilmemişti.

4 — Cenazeyi gasleden Sultanahmed Camii Şeyhi Ömer Efendi, Abdülâzizin vücudünde tırmık ve bere görmediğini, yalnız kalb muhitinin mosmor olduğunu yemin ederek söylerdi.

5 — Abdülâzizin katillerinden biri olarak suçlanan Midhat Paşa; Yıldız mahkemesinde, şahid olarak Abdülâzizin anası Pertevniyal Sultanın da dinlenmesini ısrar ile istemiş ve: "Eğer Valide Sultan oğlumu öldürdüler diyecek olursa nefsimi müdafaa etmiyeceğim ve kan lekesini üstüme alacağım" demiş, fakat hâkimler sabık Valide Sultanı şahit olarak dinlemeğe lüzum görmemişlerdi.

6 — Abdülâziz hareminden çıkan bir rivayette, oğlunun ölümünü haber alan Pertevniyal Sultan bayılmış, etrafındakiler bir tabib getirmek için çırpınırlarken kendisine gelen Valide Sultan: "Bana hekim değil, cellâd getirin ... Oğlumu öldüren makası kendi elimle verdim" demişti. İmlâ suretile yazdırttığı "Sergüzeştname" sinde de oğlunun intihar mı ettiği yahut katil mi edildiği hakkında bir şey söylememişti. Oğlunun katillerini meydana çıkardığı için İkinci Abdülhamide teşekkür yollu yazdığı mektup bu hükümdar tarafından tanzim ettirilmiş olabilirdi.

7 — Yıldız cinayet mahkemesi bu mühim dâvayı niçin gizli olarak görmüştü? Midhat Paşa gibi milletin hürmet ettiği büyük bir sima kan ile lekelenirken, eğer suç mürettep değil ise, halkın mahkeme safahatını takip etmesi, İkinci Abdülhamidin bilhassa arzu edeceği bir şey değil miydi?

8 — Abdülhamid, Hürriyet ve Meşrûtiyet taraftarı olan Midhat Paşayı mahvetmeğe karar vermişti. Abdülâzizin kan dâvası olan Yıldız muhakemesi sırf bu noktadan açılmıştı. Ayni mahkemenin Midhat Paşa ile beraber mahkûm ettiği Damad Mahmud Celâleddin ve Nuri Paşalar da Abdülhamidin nefret ettiği kimselerdi, bu vesile ile onların da mahvi imkânı elde edilmişti. İkinci Meşrûtiyetin ilk yıllarında bir ara da Meşrûtiyet gençliği muhakemenin iadesile Midhat Paşa ve kendisile beraber mahkûm olanların isimlerinin temize çıkarılması için kanunî bir çare aramışlardı, fakat ne mevcut kanunlar buna müsait olmuş, ne de —vakanın hemen bütün simaları ve şahitleri ölmüş bulunduğundan— muhakemenin iadesine maddeten imkân vardı...

9 — Abdülâziz çok mağrur adamdı; uğradığı darbeye tahammül edemezdi. Hırçınlığı her gün biraz daha tahammül edilmez bir şekil alıyordu. Bir gün öldüğü odanın yanında deniz üstünde bir odaya oturmuştu, pencere açık, aşağıdaki kapının önünde asker ve zabitler var idi, gülüşerek, sigara içiyorlardı. Abdülâzizi onlara: "Sizi kendi elimle silâhlandırdım, utanmaz herifler, bana deli dediniz. Deli ben miyim yoksa şimdiki Padişahınız mıdır?" diye bağırmıştı. Memduh Paşanın da yazdığı gibi: "Korku bilmez bir Hükümdardı. Yeis ve fütur kendisini hayatı istihkar ederek nefsini telefe mecbur etmiştir."

Katil rivayeti: 1 — Abdülâzizin kan dâvası olan Yıldız cinayet mahkemesi saraydan çıkıp Mahmud Celâleddin Paşa dairesine intisap eden bir saraylının ihbarı üzerine açılmıştı. Usulü dairesinde adliye tahkikatına başlanmış, bir cinayet mahkemesi kurulmuş, bilfiil katil olarak suçlanan Yozgadlı Pehlivan Mustafa Çavuş, Boyabadlı Hacı Mehmed, ve Cezayirli diğer Mustafa, Serasker Hüseyin Avni Paşanın emri, Midhat Paşanın muvafakati ve Damad Nuri ve Mahmud Celâleddin Paşalardan aldıkları talimat üzerine, sabık hükümdarın yakınlarından Mabeyinci Fahri Beyle zabitlerden Ali ve Necib Beylerin delâlet ve yardımı ile Abdülâzizi öldürdüklerini itiraf etmişlerdi; bu itiraflara ve harem ağalarından Reyhanın muhakemedeki ifadesine göre; Yozgadlı Mustafa ile iki arkadaşını Abdülâzizin dairesine Mabeyinci Fahri Bey sokmuş ve kendisi sabık Padişahı arkasından kucaklıyarak kollarını tutmuş, Cezayirli Mustafa ayakları üstüne oturmuş, Yozgadlı ile Boya-

badlı da damarlarını kesmişlerdi; gafil avlanan Abdülâziz yalnız bir defa "Aman Allah" diye bağırabilmişti.

2 — Bu üç katil pehlivan, Hüseyin Avni Paşa tarafından Abdülâzizin ikametine tahsis edilen Fer'iye dairesinin bekçiliğine tayin edilmişlerdi. Daha evvel Beşinci Muradın Şehzadeliği zamanında oturduğu Kurbağalıdere köşkünün bekçileri olan bu pehlivanlar, Abdülâzizin ikametgâhına başka nasıl bir maksatla yerleştirilmiş olabilirlerdi? Bu hizmetleri karşılığı olarak kendilerine yüzer altın aylık bağlanmıştı. Alelâde bir bekçiye Abdülâzizi katletmek gibi ağır bir taahhütleri olmasa bu kadar para verilir miydi? Vak'adan sonra her üçün de dolgun maaşlarla derhal memleketlerine gönderilmişlerdi, sebebi ne olabilirdi?

3 -- Cariyelerin feryat ve figanı üzerine Serasker Hüseyin Avni Paşa —ki Abdülâzizin hal'inde en büyük rolü oynamış olan zattı— Paşalimanındaki yalısından beş çifte kayıkla ve beş on dakika zarfında Fer'iyeye yetişerek kadınların bağrışmasını menetmiş, cenazeyi de yerinden kaldırtıp civardaki zaptiye karakoluna naklettirmiş, neferlere mahsus ot yataklardan biri üstüne koydurup, üzerine pençerelerin birinden koparılan âdi bir perde örttürmüştü. Abdülâzizin intihar ettiğini bildiren raporu tanzim eden yerli ve ecnebi tabipler karakolhaneye gelip de sabık bir Hükümdarın cenazesini bu halde görünce teessürlerini gizlememişler, içlerinde Doktor Marko Paşa da bulunmak üzere bir kısmı muayeneye iştirak etmemişlerdi. Doktorlar nâşı etraflıca muayene etmek istediklerinde kılıcına dayanmış olarak kapıda duran Hüseyin Avni Paşa mani olmuş: "Bu cenaze Ahmed Ağa, Mehmed Ağa değildir, bir Padişahtır; her tarafını açtırıp size gösteremem." demiştir. Seraskerin aldığı bu vaziyet karşısında tabipler sathî bir muayene ile iktifaya mecbur olmuşlardı. Abdülâzizin nâşına karşı bu hakaretin, tabiplere karşı da bu tahakkümün mânası ne olabilirdi?

4 — Giritli Mustafa Naili Paşazade Veliyeddin Paşa o sabah Hüseyin Avni Paşanın yalısına gitmiş, sohbet esnasında Avni Paşa dik dik ve sık sık Fer'iye dairesine bakıyormuş... Uzaktan kadın çığlıkları aksedince hazır duran beş çifte kayığa atlayıp karşıya geçmiş... Bu tavrının mânası nedir? Kayığı da hangi sebepten ötürü hazırlanmış, bekliyordu?

5 — Osmanlı Bankası memurlarından Nuh Efendi anlatır: Sultan Azizin ölümü sabahı bir arkadaşile beraber Ortaköy iskelesinde vapur beklerken iskele kahvesinde kahve içiyorlarmış... Camiin arkasından birdenbire bir kadın çığlığı kopmuş, yüzlerce kadın hep bir ağızdan figan ediyor, sesleri ayyuka çıkıyormuş, Nuh Efendi ile arkadaşı şaşırıp cami rıhtımına doğru yürümüşler. Fer'iye dairesinin camları açılmış, kafesleri kalkmış, her pencerede beş on kadın bağırıp ağlaşarak tutam tutam saçlarını yolup bahçeye atmakta ve elbiselerinin yakalarını yırtmakta olduklarını görmüşler. İçeride feci bir hâdisenin olduğunu anlamışlar ve üzülmüşler. Üç beş dakika geçince beş çifte kayık ile Hüseyin Avni Paşa —Nuh Efendinin tâbirile "Azrail gibi"— dairenin rıhtımına yanaşmış, o içeri girince de sesler kesilmiş, pencereler kapanmış, Paşa evvelden hazırlıklı olmasaymış, beş dakikada Paşalimanından Ortaköye gelinmez imiş...

6 — Hüseyin Avni Paşanın Abdülâzize olan kini ve kindarlığını bir katle kadar götürecek kimselerden olduğu malûmdur.

7 — Yıldız mahkemesi evrakı arasında çıkan bir kâğıtta, Damad Mahmud Celâleddin Paşanın el yazısile ve imzasile, Sultan Murad ile Validesinin hazır bulunduğu bir mecliste, Hüseyin Avni Paşanın, kendisine "Abdülâzizin bir çaresine bakılmasını" emrettiği, ma'zeret beyan etmesi üzerine de tehdit ile ısrarda bulunduğu kaydedilmiştir.

8 — Devrin ricalinden bir çoğu, Abdülâziz için bu feci âkıbeti beklerler imiş. Faciayı hasta yatağında öğrenen Yusuf Kâmil Paşa, Hüseyin Avni Paşayı kastederek: "Mel'un herif Padişahın başını yedi, inşallah Ve beşşirül katile bilkatl hükmü hakkında tecelli eder" demiştir.

9 — Abdülâzizin hal'i fetvasında cinneti ileri sürülmüştü. Halbuki Topkapı sarayından Sultan Murada gönderilen gazetelerin neşrettiği birinci mektup hiç de bir delinin kaleminden çıkacak şey değildi. Cinnet maddesi, bilâhare katledildiğinde de, intiharını ilân etmek için bir sebep olarak gösterilecekti, nitekim tanzim edilen şer'i ilâmda: "Şuuruna halel tarî olarak kendisini telef etmiş olduğu" yazılmıştı. (B. : Yıldız muhakemesi).

Bibl. : İslâm Ansiklopedisi; Tarih Encümeni

Mec., İbnüleminin makaleleri; İbnülemin, Son sadırazamlar; A. Şeref, Tarih müsahabeleri.

ABDÜLÂZİZ (Şeyh) — 1608 (H. 1017) yılında Fas Sultanı tarafından Birinci Ahmede gönderilmiş bir fevkalâde elçidir. Fakat İstanbula geldiği zaman, bu hükümdar ölmüş, yerine geçen Birinci Mustafa da deli olduğu için tahttan indirilmiş, Osmanlı tahtında Genç Osman bulunuyordu. Nâmesini ve hediyelerini ona takdim etti. Fas kuyumcularının elinden çıkmış murassa' silâhlardan ve gayet kıymetli kumaşlardan, tarihî hâtıraları bulunan antikalardan mürekkep olan bu hediyeler fevkalâde makbule geçti; Şeyh Abdülâziz de, derin bilgisi ve sohbetlerinin zarafeti ile İstanbul ulemasında çok tatlı hâtıralar bıraktı.

Bibl. : Kâtip Çelebi, Fezlike, I.

ABDÜLÂZİZ EFENDİ — Onyedinci asır başlarında yaşamış ulemadan; müverrih Hoca Sadeddin Efendinin dördüncü oğlu, 1575 (983) te doğdu; müderrisliklerde, kadılıklarda bulundu, 1604 (1013) te İstanbul kadısı, 1606 (1015) te de Anadolu Kazaskeri oldu; o sırada büyük kardeşi Esad Efendi de Rumeli Kazaskeri bulunuyordu; bu tesadüfe:

Bu iki sadra geldi nakkad iki birader

Mısraını tarih düşürdüler. İki yıl sonra ikisi birden azledildi, Rumeli sadrına Damad Efendi, Anadoluya Kethüda Mustafa Efendi tayin edildi, buna da şu sanatlı tarih tanzim edildi.

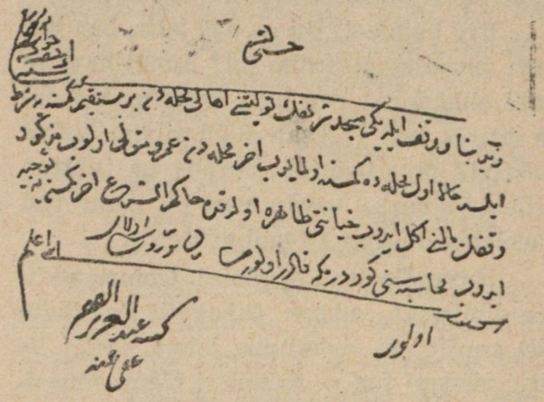
Azli âzizin, nasbı dü nâdan, tarihi işan,
telvisi Divan

Fakat Abdülâziz Efendi ayni yıl Ramazanında Rumeli Kazaskeri oldu; bu mevkie bir defa da, 1612 (1021) de tayin edildi; 1617 (1026) da Hacca gitti, 1617 (1027) de öldü, Eyyubda babasının türbesine defnedildi.

Vekar ve heybet sahibi, "Mekârimi ahlâkta yegâne, mecmuu fezailde müferredi zemâne" bir zat imiş. Merasimde Kazaskerlerin Rumeli ve Anadolu Beylerbeyilerine takaddüm etmeleri kaidesi Abdülâziz Efendinin Rumeli Kazaskerliğinde konmuştu.

ABDÜLÂZİZ EFENDİ (Karaçelebizâde) — Şeyhülislâmların otuz üçüncüsü, şair ve müverrih; onyedinci asrın birinci yarısında, hususî hayatının debdebe ve ihtişamı ve garabetleri, karıştığı politika entrikaları ve ihtilâllerdeki faaliyetile İstanbulun büyük şöhretlerindendir.

1593 (Hicrî 1000) de Bursada doğdu, bu şehirde mütekait olarak oturan babası Hüsameddin Hüseyin Efendiden altı yaşında yetim kaldı, ilk tahsilini kendisinden otuz yaş kadar büyük olan kardeşi Mehmed Efendiden gördü, medrese tahsilini de pek parlak bitirdikten sonra Şeyhülislâm Sunullah Efendiden mülâzim oldu; müderrisliklerde, Yenişehir ve Mekke kadılıklarında bulundu; 1633 (Hicrî 1043) te İstanbul kadısı oldu; narh hususunda gösterdiği şiddet bir yağ buhranı doğurunca devrin Padişahı Dördüncü Muradın gazabına uğradı; Kızıl adaların birinde boğulduktan sonra cesedinin denize atılması için bostancı

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendinin bir fetvası (cevab ve imza kendi el yazısı)

başıya bir ferman verildi, Aziz Efendiyi bir kayığa bindirip Büyükadaya doğru açıldı; fakat vakayı haber alan Sadırâzam Bayram Paşanın rica ve şefaati ile affedildi, arkalarından süratle yetiştirilen ikinci bir ferman ile ölümden kurtularak Kıbrıs adasına sürüldü. Bir yıl sonra Dördüncü Murad tarafından tamamen affedilerek İstanbula döndü ise de bu hükümdarın son yılları ile halefi Sultan İbrahim'in devrinde bir münzevi hayatı sürmeğe mecbur oldu; kendisine bağlanan Dimetoka araplığına ve babadan kalma çiftlik vesair emlâk ve akarının gelirine kanaat ederek Samatyadaki konağında mesleğine ait tetebbülerle vakit geçirdi. "Siyeri Kârzoni" yi tercüme etti, bir "Siyer" ile "Hilyetül Enbiya", "Mir'at -üs- Safa" ve "Süleymanname" yi yazdı, bir yandan da, Hoca Sadeddin Efendinin "Tacüttevarih" ine zeyil olarak yazmağa başladığı "Ravzatül ebrar" adındaki tarihi ile meşgul oldu.

1648 Ağustos (Hicrî 1058 Receb) ihtilâlinde büyük bir heyecan ile politika hayatına

atıldı; Sultan İbrahim ile Ahmed Paşaya karşı ayaklanan Yeniçeri ocağı ağalarının yanında sarayı basan ulemanın arasına katıldı. Yedi yaşındaki küçük Şehzade Mehmedi Babüssaade önüne kurulmuş olan Osmanlı tahtına büyük bir cesaretle koltukları altından tutup oturtan ve bu çocuğa "Dördüncü Sultan Mehmed" diye ilk biat eden o oldu. Sonra Silâhtar, Çuhadar ve Bostancıbaşı ağaların delâletile Sultan İbrahimin bulunduğu yere gidildikte; Bostancıbaşı:

— Padişahım, ulemâ ve âyân reyleri üzre içeri buyurun, Allahüekber!.

Deyince, Sultan İbrahim yüksek sesle:

— Bre hainler!. Bu ne asıl iştir, ben her birinize ihsanlar etmedim mi? Şimdi havanıza tabi olmadığım için beni kaldırmak tedarikin ettiniz, ben Padişah değil miyim, bu ne demektir!? diye bağırdı. Burada da tahttan indirilen Padişaha cevap vermek cesaretini Karaçelebizâde Aziz Efendi gösterdi:

— Hayır Padişah değilsin!. Umuru şer'iye ve diniyyeye ademi takayyüt ile cihanı harbe verdin, ve evkatınızı lehvü gaflet ile geçirip rüşveti faş ve zalimleri âleme musallat ve beytülmâli itlâf ve israf ettiniz! dedi.

İhtilâlcilerin başında bulunan Bektaş Ağa, Muslihittin Ağa ve Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi ancak Aziz Efendiden sonradır ki hal'in meşrûiyetini Sultan İbrahimle münakaşa edebildiler. Sukutunu bir türlü kabul edemiyen hükümdar, büyük bir yeis içinde son defa olarak: "Ben niçin tahtımdan kalkarım?" diye sorunca, yine Aziz Efendi, Osmanlı sarayı bendegânının asırlarca unutamıyacağı ve affedemiyeceği kaba bir lisan ile: "Bu tahta kuud eden ecdadı izamının tarikine sülûk etmediğin için lâiki taht değilsin; gaflete müstağrak olup itlâfı hazine edersin. İhtilâli nizama sebep olup katli rical ve müsaderei emval etmekle halka muzirsin; ve kabili ta'lim ve ıslah olmamakla lâiki taht değilsin" dedi. Bu sahneyi nakleden Vakanüvis Naimâ Efendi: "Daha nice söz söylemiş ki bu mahalle yazılmayıp teeddüben terkolunmuştur" diyor.

Ocak Ağalarına içerden yardım edip oğlunun sukut ve felâketi ile küçücük torununun saltanatını hazırlıyan Kösem Sultan Aziz Efendinin bu medenî cesâretinden son derecede ürktü; bilâhare Büyük Valide Sultanı ile Karaçelebizade arasında şahsî bir husumet de başladı.

Aziz Efendi Dördüncü Mehmedin cülûsunu müteakip Rumeli Kazaskeri oldu. Sadırâzam Sofu Mehmed Paşanın haklı haksız şiddetli icraatına destek oldu. Saray masraflarının azaltılmasına çalıştı, hattâ saraydaki buz sarfiyatına varıncaya hesap ettirdi. Bu hareketlerine kızan Büyük Valide ile görüştüğü zamanlarda hatır kıran tok dilini değiştirmedi, hattâ Kösem Sultana sırası geldikçe, saltanat hırsı ile oğlunun katline kadar yürümüş olduğunu yüzüne vurmaktan çekinmedi. Bir arz gününde yedi yaşındaki Padişah Rumeli Kazaskerine: "İşittim akçe ve rüşvet alınırmış, niçin rüşvet alırsız?" diye sormuştu; Aziz Efendi koltuğundan tutup tahta oturttuğu hükümdara alelâde bir çocuğa karşı gösterilen şefkat ve muhabbetle: "Bakâ canım sana bunu kim öğretti?" dedi ve bu samimî lâübâliliği ile Büyük Valideyi kasdetti. Sadırâzama Kösem Sultanın eski saraya nakledilmesini teklif etti. Fakat Küçük Valide Turhan Sultanın pek genç bulunmasından ötürü Sofu Mehmed Paşa, Rumeli Kazaskerinin teklifini yerinde bulmakla beraber tatbikine cesaret edemedi.

Aziz Efendinin en büyük arzusu Şeyhülislâm olmaktı; fakat Kösemin hayatında buna kavuşamıyacağını da biliyordu; bilâhare hâtırat yollu kaleme aldığı "Ravzatül ebrar" zeylinde bugünlerden bahsederken: Büyük Valide ile arasının açık olduğundan onun hayatında murada nail olmaktan ümidini kesmiş bulunduğunu söyler.

Sofu Mehmed Paşanın azlile Mührü Hümayunun Yeniçeri Ağası Kara Murad Ağaya verildiği gün, Büyük Valide yeni Sadırâzama hitaben: "Beni öldürmek sevdasına düşüldü, Bihamdillâhü Taalâ ben dört devletgör müşüm (kocası Birinci Ahmed ile Oğulları Dördüncü Murad ve İbrahim, ve torunu Dördüncü Mehmedin Saltanatları), bunca zamandır devlet sürmüşüm, ben ölmekle ne âlem tamir olur ve ne yıkılır. Bunda kâh beni katle kasdederler, kâh padişahımı bazı nesne ferman ettikçe kim öğretti sana canım derler. Padişahlarla böyle muamelei istihza olur mu. Ya tâlim olunsa ne lâzım gelir" dedi. Bu tehdid Aziz Efendiyi dehşet içinde bıraktı. Kindar ve haris Kösemin pençesinden kurtulmak için

Ocak ağalarile Sadırâzam Kara Murad Paşaya sığındı. Bir müddet sonra Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi azlolundu, müftilik silsileye riayet etmek lâzım gelirse Karaçelebizadenin hakkıydı, fakat Kösemin arzusu ile bu yüksek makama Behaî Efendi geçirildi. "Bahaî çelebi İstanbul kadılığında sekizinci halefimiz iken fetvâ kalemini ona teslim ettirmekle kadîm kanunu bozdu ve belki şeriatın namusuna tecavüz etti" diyen Karaçelebizadeyi de hoşnud etmek için Sadırâzam Kara Murad Paşa, o zamana kadar görülmemiş bir şey olarak bir "Şeyhülislâmlık pâyesi" icad etti, bunu da Rumeli kadıaskerine tevcih etti ki:

Aziz-i âleme ola mübarek pâyei fetvâ
1649 (H. 1059)

tarih mısraı, şair Cevrî Çelebi tarafından söylenmiştir. Fakat bu müftülük pâyesi Aziz Efendiye uğursuz geldi. O yıl Ramazanın on beşinde, sarayda yapılan an'anevî kabul resminde Şeyhülislâm pâyesini taşıyan Rumeli kadıaskeri padişahın huzuruna sadırâzamdan sonra girmek istedi; kubbe vezirlerinden Sarı Kenan Paşa Aziz Efendiyi omuz vurup iterek: "Efendi, eğer kadıasker isen aşağıya Anadolu Efendisinin yanına var!. Yok eğer müftü isen burada işin nedir? Biz vezaret rütbesini ele getirince nice kere kellemizi ortaya koyup tehlikeler geçirmişiz, bu senin ettiğin nedir" dedi. Kenan Paşadan sonra bütün kubbe vezirleri Rumeli kadıaskerini omuzlayub iterek öne geçtiler. Rivayet edilir ki ahbablarından biri Kenan paşaya "Sultanım, Divânda tahammül buyurup Aziz Efendiyi mahcub etmeseniz mâkul değil midir, zamanı sabıkda Esad Efendi emri padişahî ile takaddüm etmişti" demiş. Aziz Efendinin bir âlim ve san'atkâr olarak kıymetini takdirden âciz cahil bir adam olan paşa da: "Esad Efendi emrü padişahî ile takaddüm etmiş, Esad Efendi gibi bir müftü bulsunlar, ayağını öpeyim, amma bu ne makule ef'al ile vâsıl olduğu malûm değil midir" cevabını vermiş.

Ayni vak'a bayram kabulünde de tekerrür etti. Bu istiskallerden sonra Karaçelebizade mevkiini muhafaza edemedi, azlolundu. Davudpaşa mahkemesi civarındaki konağına çekildi. Fakat Ağustos ihtilâlindenberi dostları bulunan mütegallibe Ocak Ağalarını kendisini Meşihata getirmeleri için tazyikten de geri kalmadı. Aziz Efendi için Şeyhülislâmlık artık sade bir şeref ve haysiyet dâvası olmuştu; arzusuna da hiç ummadığı bir ânda nail oldu. Şeyhülislâm Behaî Efendi tütün içmenin günah olmadığına fetva vermiş, tütün aleyhdarlığı ile meşhur bütegallibeden Bektaş Ağayı kızdırmıştı; İngiliz balyosuna karşı haklı olsa da makamının icab ettirdiği vekara yakışmıyan çok sert bir muamelesi Behaî Efendinin azli için kâfi bir sebeb gibi görülünce, "Aziz bizim katilimiz, düşmanı devletimizdir" diyen büyük Valide Sultana rağmen, bilhassa Bektaş Ağanın nüfuzu ile Karaçelebizade Şeyhülislâm oldu. (2 Mayıs 1651 = 11 Cemaziyelevvel 1061). Aşağıdaki mısra Cevri Çelebinin tarihidir:

Eyledi Hak izile müfti Aziz-i âlemi

Bu mısralar da Karaçelebizadenin hasımları ağzından tarih düşürülmüştür.

*** Dedim balyoz ile oldu Azizim müfti**
*** Bâlyoz müftisidir Abdülâziz.**

Dördüncü Mehmed tarafından gönderilen müftilik hattı şu idi: "Cenabınıza fetva hizmetin tefviz eyledik. İmdi din ve devletimize ve ümmeti Muhammede lâyık olan işleri şer'i şerif ile görmeniz lâzımdır". Abdülâziz Efendi hayatının bu mühim vak'asını şöyle nakleder: "Tarafı saltanat ile Ağalar arasında geçen ahvalden haberim yoktu. Öğleden sonra kethüdâ ve teberdarlar gelip padişah tarafından dâvet edildiğim haberini getirdi. Zaman icabı ümidimi kesmiş olduğum için ariyet esvap ve at tedarik edüp gittim. Darüssaade içinde şehzadeler talimine mahsus olan mescidde huzura çıkıp padişahın elini öptüm. Hâtır sorduktan sonra Müftilik hattı humayûnunu ihsan buyurdular". O gün huzurda büyük validenin de iltifat ve ihsanına nail oldu: bu iki can düşmanı, o sıralarda belirmeğe başlıyan ve Kösem Valide ile Ocak Ağalarını devirmek için padişahın öz anası küçük valide Turhan Sultan tarafından desteklenen yeni bir muhalefet cephesine karşı barışmak zaruretini hissettiler. Aziz Efendi Kösemin iltifatını da şöyle anlatır: "Büyük valide de huzuru humayûnda olan tûdei rezden bir avuç altın alıp bu fakire verince Sultanın ihsanı halife kesesinden mi edersiniz? diye ettiğim lâtife sultanın hoşuna gitti ve güldü".

Tarihî bir aileye mensup olan Abdülâziz Efendi eski âdet ve an'analara düşkün bir adamdı; işe bunların ihyasından başladı. Şeyhülislâm olanlar eskiden dîvanda el öperlerdi; bu âdet 1621 de Yahya Efendinin şeyhülislâmlığına kadar devam etmişti; büyük şairin halefleri yalnız bahçede el öpmekle iktifa eder olmuşlardı. Karaçelebizade bu an'ananın ihyası için izin aldıktan sonra hemen o gün kayıkla Ahırkapıya geldi, saray kapısında Çavuş başı tarafından karşılandı; kubbe altına gelince de Sadırâzam ile Kubbe Vezirleri ve Kadıaskerler ve saîr divan erkânı ayağa kalktılar. Bir saat kadar Kapıağası odasında istirahat etti ve arz odasında huzura çıkarak çocuk padişahın ikinci defa olarak elini öptü. Dönüşünde de arz odası ile Babüssaade arasında Hazinedarbaşının elinden beyaz sofa kaplı samur kürk giydi, elli altmış çavuş ve yirmi kadar kapıcıbaşı önü sıra yürüyerek birinci avluya kadar uğurlandı. Efendinin bu hareketi eski merasime düşkün saray halkının çok hoşuna gitti. Kadıaskerler Şeyhülislâm olunca arpalıklarını hazineye bırakırlardı, fakat son zamanlarda bu da unutulmuştu. Müftiliği sadece bir şeref ve haysiyet meselesi yapmış olan Karaçelebizade bu asaleti de gösterdi, Şeyhülislâm olur olmaz arpalıklarından vazgeçti.

Abdülâziz Efendinin müftiliği ancak beş ay kadar sürdü; Kösem Sultan ile mütegallibe Ocak Ağalarının devrilmek üzere olduğunu göremedi, ikbalini onların nüfuzuna bağlamak suretile hayatının en büyük siyasî hatasını işledi. Ocak Ağaları ile onların iktidar mevkiine getirdiği devlet erkânı tarafından zulüm ve rüşvet ile ezilen İstanbul esnafı, tazyik tahammül edilmez bir hal alınca 1651 Eylûlünde (Ramazan) ayaklanıp Vezire dert yanmak istediler, seslerini işittirecek devlet kapılarının yüzlerine kapandığını görünce de bu ayaklanma bir ihtilâl rengini aldı. (B. : Esnaf ihtilâli).

Ramazanın dördüncü günü esnaf mümessillerinin Sadırâzam Melek Ahmed Paşa kapısından hakaretle koğulması üzerine İstanbul çarşıları kapandı, büyük bir kalabalık Müfti Aziz Efendinin Davudpaşa iskelesindeki sarayına gitti: "Bu belâyı başımızdan defetmeniz gerektir, bu zulmün def'ini bizzat Padişahı İslâm hazretlerinden rica ederiz. Vezire vardık. Bize kâfir gidiler diye küfür etti. Vükelâsından ümit kalmadı, kalk ahvalimizi padişaha bildir" dediler. Karaçelebizade: "Bu hususlara kadir değilim, yine hemen Paşaya varın" diye başından savmak istedi. Fakat Saraçhane kethüdası Ramazan Dede ile bir kaç söz bilir adamlar zağırışıp: "Kendinizden kürkler istendikte ayağa kalkıp Sultan İbrahimi ve Veziri katlettiniz, ya şimdi bizim ahvalimiz için ne acayip karışmazsınız, elbette emir şeriatındır, ya kalk önümüze düş, ya hemen ne olmalı ise olsun" diye Efendinin üzerine yürüyüp tehdit ettiler. Abdülâziz Efendi de bu zor karşısında: "Biz gitmeyiz demedik, muradımız makulü mülâhaza idi, at eyerlensin, ne ola, gidelim!" diye at eyerleninceye kadar abdest bahanesile diğer odaya geçti; fakat esnaf: "Bre Efendiyi kaçırdık tutun hay!" diye ardından koştu, Efendinin eteğine yapıştılar. Zorla ata bindirdiler ve etrafını alarak saraya götürdüler. Bu kalabalığın önü sıra yürüyen bir adam da tellâl gibi: "Ümmeti Muhammed!.. bize olan zulüm nedir! aramıza kılıç girdi, kapayın dükkânlarınızı!.." diye bağırıyordu.

Müftinin atını saran kalabalık on binden fazla idi. O hal ile Ayasofyaya varıldı. Abdülâziz Efendi oradan saraya haber yollayıp huzura çıkmak için izin istedi. İzin çıktıktan sonra da esnaf mümessilleri ve ayak takımından bir kalabalık ile Babüssaade önünde ayak dîvanına gitti. Esnafın şikâyetini dinleyen çocuk padişah: "Size böyle zulüm olduğuna benim rızam yoktur!" diyerek Kanunî Sultan Süleyman devrinden sonra konulan vergilerin kaldırıldığına dair ellerine ferman verdi. Fermanı koyunlarına koyan esnaf mümessilleri başlarına toprak savurup: "Padişahım, zulm ile âlem harab oldu.. Sana bildirmezler.. Vezirin ketmeder. Halen on altı nefer kimse vardır ki sana padişahlık ettirmez.. Beytülmale ve miriyeye ait malı yiyip yutarlar.. Bunların başı da Karaçavuş ve Bektaş Ağa ve Kethüda Bey ve Samsuncubaşı Sarıkâtib ve Delibirader ve falan ve falandır.. Âli Osman devleti düşmüş ocağa yanıyor!.." diye bağırışarak Yeniçeri Ocağı mütegallibe Ağalarının isimlerini saydılar; ve nihayet "bunlar katlolunmayıp cezaları verilmesse padişahlık edemezsin.. Memleketinden fitne ve fesad defolmaz.." diye Vezirin azlini,

Ocak Ağalarının de katlini isteyerek ayak diredîler. Melek Ahmed Paşa derhal azledildi, Siyavuş Paşa Sadırâzam oldu. Ocak Ağalarının cezalandırılması da ertesi güne bırakılarak, ayaklanan İstanbul esnafı ertesi sabah toplanmak üzere o gece evlerine dağıldılar. Sarayda Ocak Ağalarını tutan tek sima Kösem Sultandı. Kalabalık dağıldıktan sonra yeni Sadırâzam ile Abdülâziz Efendiyi huzuruna davet etti: "Varın Ağaların gönlünü alın" diye Yeniodalar meydanına gönderdi. Onlar da Yeniçeri kışlasına giderek: "Bugünkü kaza bin gayretle savuldu, yarın tedbir sizindir" dediler. Ağalar da İstanbula silâhlı neferlerle çorbacılar çıkarıp yolları muhkem beklettiler. Fakat ertesi sabah tekrar ayaklanan şehir halkı, köşe başlarındaki Yeniçeri karakollarını silâh ve sopa ile kaçırıp dağıtmağa muvaffak oldu. Fakat Yeniçeri kolları da halk toplantısına mâni oldu. Bir kaç yerde esnaf ile Yeniçeri arasında çarpışmalar oldu, kan döküldü. O gün (5 Ramazan) ve ertesi gün öğleye kadar İstanbul heyecan içinde çalkandı. Siyavuş Paşa ile Müfti araya girerek ortalığı yatıştırmağa muvaffak oldular, çarşılar açıldı. Fakat beri tarafta mütegallibe Ağalar da birbirine ziyafet bahanesile toplanarak şehirliye karşı alınacak tedbirleri düşündüler. Bu sırada, sarayda Ağaların aleyhinde çalışan kimselerin padişahın anası Turhan Sultan ile Ak Haremağaları olduğunu bildiren ihtiyar Kösemin bir tezkiresi geldi.

Ramazanın on altıncı günü Ağakapısında bir toplantı yapıldı, Müfti Abdülâziz Efendi, Kadıaskerler, nakibüleşraf ve ulemadan ileri gelen bir kaç kişi de davet edildi, Kösemin jurnal istediği Ak Haremağalarının bir defteri yapılarak saraya bir kâğıt yazıldı, bunların teslimi istenildi. Dördüncü Mehmedin tahttan indirilmesine, anasının eski saraya sürülümesine, kardeşi şehzade Süleymanın padişah ilânına da gizlice karar vermişlerdi. Bu husus için Kösemin adamları tarafından Demir kapı ile sarayın diğer oğrun kapıları açılacak, hemen o gece saraya bir baskın yapılacaktı. Fakat bu plânlar bir gün evvel Kösemin cariyelerinden Meleki isminde bir kız tarafından Turhan Valideye ihbar edilmişti. Turhan da oğluna haber verdi; Dördüncü Mehmed de Ak hadımlardan baş lala Süleyman Ağa ile Reyhan Ağayı büyük validenin izalesine memur etti; Mütegallibe Ocak Ağalarından evvel davranan Turhan valide takımı ihtiyar Kösemi dairesinde boğarak idam etti. Tarafdarları da birer birer tutularak öldürüldü. Bunlardan kaçmağa muvaffak olan Samsuncubaşı Ömer Ağa Ağakapısına iltica ederek mütegallibelere "iş işden geçti, ağlebü âlem kaziye duyulup büyük validenin işi bitti" haberini getirdi. Sadırâzam Siyavuş Paşa da derhal saraya davet olunmuştu. Dördüncü Mehmed ona da: "Lala ahval malûmun olmuştur. Sadakat ile hizmetinde kaim ol. Devletime ihanet üzere olanların cezası verilsin!" dedi. Ocak Ağalarının padişaha suikastinden ve Kösemin idamından haberdar edilmiş olan Sadırâzam da: "Ferman padişahımın! hayır duası ve himmeti berekâtile bedhahlar cezasını bulur!" diyerek hükümdara sadakatını bildirdi. Ertesi gün erkenden bütün ulema ve İstanbul âyan ve eşrafı saraya davet olundu. Dîvanı humayûn önüne taht kuruldu ve Sancağışerif çıkarıldı ve şehre de münadiler salınarak şehirli sancak altına davet olundu. Beri tarafa gelince, Ocak Ağaları da Ağakapısında toplantı halinde idi. Onlar da ulemayı Ağakapısına davet etmişlerdi; bu arada Aziz Efendiye de bir kaç defa adam gitmişti. Müfti geceyi tereddüt içinde geçirmiş, sabahleyin de saraydan padişahın davetçisi gelmişti; Abdülâziz Efendi büsbütün şaşırdı. En sadık adamlarından Tiryaki Solak Ahmed:

— Padişah tarafına davet olunmuşken diğer tarafa varmak na ma'kul belki muzirdir, giderseniz saraya varın dedi. Karaçelebizade:

— Efendi Ağaların hâtırı vardır, şimdi bunların yedi galebeleri mukarrerdir, cümle ocağı hasım mı edelim deyince, Solak Ahmed:

— Behey Efendi hâtır yeri değildir, her halde padişah tarafında bulunmakta selâmet vardır, Ağaların peymanei ikbâli dolup hadlerini tecavüz etmişler, bunların başlarına hayır gelmez, alâmeti zevalleri çoktan belirmiştir, padişah tarafına varmaktan gayri bir şey düşünmeyin" diye ısrar etti. Fakat Karaçelebizade büyük siyasî hatasını işliyerek: "Heriflerin hâtırı feda olunmaz, bütün ulema o tarafa gitmişitr" diyerek Ağakapısına var-

dı. Vak'anüvisin tâbiri ile müfti gelir gelmez "Ağaların bıyığını balta kesmez" oldu. Bununla beraber Ağakapısında kendilerini emniyette görmeyerek Orta Camiye gitmeğe karar verdiler. Süleymaniyeden Yeniodalara varınca, bütün yollar müsellaâh Yeniçerilerle dolmuştu. Başta Abdülâziz Efendi ve arkasında Yeniçeri Ağası ve diğer Ocak Ağaları olduğu halde mutantan bir Yeniçeri alayı ile Orta Camiye gidildi. Fakat Yeniçerilerin arasında da Ağalarından hoşnut olmıyanlar pek çoktu; Silâhlanmaları, zabitlerinin emrine itaat etmiş olmaktan ibaret bir gösteriş idi; hattâ Yeniçeri Ağası Ağakapısından atına binerken: "Büyük validenin kanını isteriz!." demiş, asker arasından da: "Sen Valide Sultanın varisi mi oldun" diye bir ses yükselmişti; Yeniçerilerde buna karşı ne ufak bir hareket görülmüş ne de bu sesin sahibi ele verilmişti. Ocak ağaları ve Müfti dehşet içinde kalmış, fakat Aziz Efendi için de saraya dönmek imkânı kalmamıştı

Saraydaki dîvanda da, Ağaların yanında bulunan Abdülâziz Efendi lie Anadolu ve Rumeli Kadıaskerleri azledilerek Ebûsaid Efendi Müfti tayin edildi. Silâhına sarılan bütün İstanbul halkı, sokaklardan sel halinde Sarayıhumayûna, Sancağışerif altında toplanmağa koşuyordu. Bir saat içinde sarayın iç ve dış avluları, Demirkapı ve Hocapaşadan Soğukçeşmeye ve Ayasofyaya kadar bütün sokaklar, Ayasofya ve Sultanahmed camilerinin avluları ve meydanlar dolmuştu. Sipahiler, Cebeciler ve diğer ocakların neferleri de zabitleri ile beraber pürsilâh olarak padişah tarafına gelmişlerdi. Eskiodalardaki Ağalar tarafına gidip kışlalarında vaziyete seyirci kalmışlardı; tellâlların sadasını işidince silâhları kapıp saray tarafına koşmuşlardı. Bu haber Yeniodalardaki Ortacamide toplanmış olan Ocak Ağalarına ağır bir darbe oldu. Yeniodalardaki yoldaşlar da kışla kapılarından kafile kafile kaçarak Sarayıhumayûn tarafın geçmeğe başladılar. Yalnız kalan Ağalar da kendilerini bekliyen ölümü bütün dehşeti ile görerek dağılmağa karar verdiler; her biri Müfti Ebûsaid Efendiye ve az evvel başını istedikleri Lala Süleyman Ağaya mektuplar yazıp mansablarından vazgeçtiklerini, suçlarının affı ricasile ihsan edilecek birer münasip mansab ile emredilen yere gideceklerini bildirdiler ve şefaat dilediler. Padişah tarafı da fitnenin kan dökülmeden bastırıldığına sevindi. Karahasanoğlu Hüseyin Ağa Yeniçeri Ağası tayin edildi; diğer Ocak Ağalıkları da sadakatlerine güvenilen Ocak Zabitlerine verildi; devleti zulüm ve rüşvet ile inleten Mütegallibe Ağalar da birer beylerbeyilik ile İstanbuldan çıkarıldı, arkalarından da idam fermanlarile cellâtlar gönderildi. Karaçelebizade Abdülâziz Efendi de bu bozgun ânında Aksaraydaki Yeniodalardan Davudpaşa iskelesindeki sarayına çekilip kapanmıştı. Ertesi gün (3 Eylûl 1651 — 17 Ramazan 1061 sarayından alınarak Samatya iskelesinden bir kayığa konuldu, Arpalığı olan Sakıza sürüldü; ve ölümüne kadar bir daha İstanbula dönemedi. Sürgün yılları Karaçelebizade Abdülâziz Efendi için büyük şehrin hasretini çekerek geçirilmiş acı bir ömür oldu. Bilhassa, vaktile tahta oturttuğu bir hükümdarın hayatına kasdetmiş kimselerle suç ortağı telâkki edilmesini, kendisini ölümüne kadar üzen bir leke telâkki etmişti. Sürgün hayatında yazmağa başladığı Ravzatül ebrar zeyli, bu bakımdan uzun bir müdafaaname teşkil eder; öyle ki, bu eserinde intihar etmeyi bile düşündüğünü yazar; "Müstağrakı nimeti ihsanı bîpâyân olduğumuz Sultanı Cemnişan Hazretlerine hâşâ sümme hâşâ hıyanet töhmetinden ilâ el'an halâs olmadığımız dağı derûn ve mülâhaza olundukça mazharı gazabi Hazreti Rabbi izzet olmak havfı olmasa kendimi helâke kasdederdim" der. Teessürlerini bazan manzume halinde de ifade, ve felâketine, siyasî ihtiraslarının sebep olduğunu itiraf etmiştir.

Etti bed hâl beni tuli emel, sui amel
Merhamet senden eya hazreti Hakku izzü cell
Lütfüne kaldı hemen, gayrden ümmidim yok
Eğer ermez ise, güç, dâmeni ihsanına el
Bilürüm işledüğüm işleri, cürmüm bihad,
Mahzi ihsânına kaldı işim ey Hakkı ehad

Venediklilerin Çanakkale Boğazını abluka etmesi üzerine, 1652 de menfası Bursaya tahvil edildi ve Bursada ecdadının çiftliğinde oturmasına izin verildi. Bu sıralarda düşmanlarından Hocazade Mes'ud Efendinin meşihatinde, üzerindeki Sakız arpalığı Mudanya ile değiştirilerek istiskal edildi; müftünün kasdi, Karaçelebizade bunu kabul etmezse, itaatsizlikle jurnal edip daha uzak bir yere sürdürtmekti; fakat Abdülâziz Efendi bu

ağır muameleyi de sinesine çekti, bilâkis "Mudanya Arpalığı Sakızdan bir kaç mertebe tercih olunur, lûtfunuzdan memnun olduk" diye cevap verdi ve hasmının şerrinden kurtuldu.

Abdülâziz Efendi ömrünün son altı yılını Bursada geçirdi; şehre, hâlâ Müftüsuyu diye anılan bir su getirtti; kırk kadar çeşme, Camiikebirde iki sofa ve Sedbaşında bir cami yaptırttı. Konağı da Sedbaşındaydı.

Karaçelebizade, 12 Birincikânun 1657 (6 Rebiülevvel 1068) de bir Cuma gecesi Bursada öldü ve Deveciler kabristanına gömüldü. Fıkıh ilminde asrının en derin âlimlerindendi; zengin ve tantanalı bir üslûp sahibi müverrih olarak bıraktığı eşsiz kıymette eseri de Ravzatül ebrar zeyli olmuştu. Dördüncü Mehmedin cülûsundan kendi ölümüne kadar geçen devrin hâtıralarını ihtiva eden bu eser, bu devir içindeki pek mühim vak'aların yakından şahidi olmuş bir devlet adamının hâtıralarıdır; Karaçelebizade eserinde düşmanlarına karşı âmansız bir dil ile hücum etmekten, bunlar hakkında en ağır hakaretlerde bulunmaktan çekinmemiştir.

Karaçelebizade, İstanbuldaki ikbal yıllarında, hususî hayatının garabetleri ve Davudpaşa iskelesi mahkemesi civarındaki sarayının haşmeti ile de büyük şehrin dillere destan olmuş bir şöhreti idi; Naimânın naklettiği sahneler çok zengindir:

"Aziz Efendinin hizmetinde terbiye olmuş bazı söz anlar okur yazar kimselerden menkuldür ki Mevlânayi müşarünileyh âba'ü ecdadından mevrus vâfir mala sahip olup kendisi dahi düyundan ârî ağniyadan olmağın mesken ve libas ve taamda ve terbiyei etbâ ü hademe ve dârat ve ihtişamda vezirâna belki mülûkâne idi. Taamı nefîs halviyatı sükkeri, meclisi pâk, vakti taamda müteayyin etbaı ve misafir bulunan âdab ile hazır olup bâdettaam yanında oturmazlardı. Züvarü misafirîn için başka müzeyyen oda mahsus idi. Talep ettiği adam yanına davet olunup resmîce sohbet ederdi. Ekser evkatta yalnızca kâşânei mahsusasında mütalâai kütüp ve tahrire meşgul olurlardı Sair huddamdan maada tâzerû mehpâre beş altı tane nâzenîn hizmetkârı eksik olmazdı; pâk dâmen ve salih idiler, lâkin müşahedei cemali hûban ile mütelezziz olup ol makule sureti ve siyreti mahbub çelebileri evlâd yerine terbiye edüp okudup yazdırıp çırâğ etmeğe mail idiler. Hattâ mahdumlara eyyamı şitade Hind alacası ve mirzay boğası kapama ve şal kuşak, ve eyyamı sayfta ince Kırım kesimi beyaz sade ve som sırma kolan kuşak kuşadup; eyyamı mutedilede süd maisi ince bez çantiyanlar giydirüp çağşır kiydirmezler imiş. Ve sadelerinin yırtmaç şikâfı şâtır eteği misal iki karış mikdarı olup bir iki yerden rabt içün altın kopça dikerler imiş ki misafir huzurunda açılmamak için yırtmaçlar iliklenürdü. Sair vakitte küşâde olup esnayi hizmette süratle âmedüşud ettikçe şakkı tulânî yırtmaçlardan sîmîn topukların şa'şaası meclise pertev salardı; Efendi Hazretleri bu veçhile topuk seyri ve Kırım kesimi esvabın şikâfından âyinei sîne temâşâsın idüp bukadarce ile kanaat edermiş. Lâkin âdâ ve hassadı bu sebeple kenduye harfgirlik idüp fısk ile töhmet ederlermiş. Zümrei hüddam velinimetlerinin gerek hayr ve gerek şer ahavallerin ketmetmezler; hizmetkârları naklederler ki nazar ile telezzüzden gayri bir ferde takarrüb ettiği, belki bir bûse aldığı yoktur deyu yemin ederlermiş. Hattâ mahremi esrarı olan kibardan biri: "Sultanım bu tâze uşakları istihdam ettüğünüz çendan münasib görülmez" dediktе: "Hüsnü suret kabiliyeti siyrete alâmettir, bir alay kabihülvech ehremen istihdamından bunlar münasibdir ve bir alay fesaka şerrinden hıfz ve terbiye ile âdem ettiğimiz cihetle me'cur oluruz" demişler; "Amma Sultanım tarzı libaslarında muhteri tekellüflerde itinanız sebebile âdânız ta'n ve dostlarınız sui zan ederler" dedikte: "Telezzüzü nazardan gayri kasdimiz yoktur, cevasisi uyûb olanlar tafahhuse ederek pâkbazlığımıza muttali olup sui zandan kurtulur, hased cibilleti belâsile zemmü gıybet edenler seyyiatımızı alur; hüsnü cemali hûbsn mir'âtı sun'u yezdan olmağın muhakkakînden olan urefayi kibar nazarı ibretle müşahedesi bâbında meslûbülihtiyarlardır; mütelezziz olduğumuz mânayı bir alay ahmakların ta'nından havf ile terketmeziz, ef'ali ibadın seyyiatü hasenetına muhasib Hak Taâlâdır, nederlerse desünler" diye cevap vermişler (Naima, VI, 348 — 354). Karaçelebizade Abdülâziz Efendi orta boylu, şişman, ince sesli bir zat imiş; çabuk çabuk konuşurmuş, yazılarında olduğu gibi sohbet-

lerinde de ifadesi gayet düzgün ve tumturaklı imiş.

Bibl. : Naima Tarihi, IV - VI; Kâtip Çelebi, Fezlike; Ravzatülebrar; A. Refik, Âlimler sanatkârlar; İlmiye salnâmesi; F. Reşad, Eslâf.

ABDÜLÂZİZ EFENDİ (Şeyh) — (B. : Aziz Rifai).

ABDÜLBAKİ ARİF EFENDİ — (B. : Arif Efendi, Abdülbaki).

ABDÜLBAKİ BEY (Saatçipaşazâde) — Onsekizinci asırda yetişmiş namlı hattatlardan, Üstad Hoca Mehmed Rasimin yetiştirmelerindendir; bilhassa sülüs ve nesih yazılarda hüner sahibi idi. Akrabasından Hamza Paşanın maiyetinde Moraya giderken yolda ölmüştür (1759 = 1137 H.).

Saatçi pâşâzadeye me'vaye kum dedi Hamîd

Mısraı ölümüne tarihtir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDÜLBAKİ DEDE (Üsküdarlı) — Onyedinci asır Mevlevî Dedelerinden; musiki üzerindeki derin bilgisi ve çiçek merakı ile meşhurdur. Tohumdan elde ettiği bir zerrîn "Emir Sarısı" adile tescil edilmişti; 1655 (1066 H.) de öldü.

Bibl. : U. Tez.

ABDÜLBAKİ EFENDİ — Onaltıncı asrın büyük şairi (B. : Bâki).

ABDÜLBAKİ EFENDİ — Onsekizinci asır hattatlarındandır; Şehreminlidir; yazıyı, Büyük Üstad Hoca Mehmed Rasim Efendiden öğrenmişti; icazetine şu zarif tarih söylenmiştir:

Bes hattı ömrü bulsun terakki
Kılsın mübarek Barii tebarek
Kendi düası iznine tarih
"Hak hüsnü hattım ide mübarek"
1158 (1745)

Ömrünü de babasından kalma Sîmkeşhane Mescidi İmamlığında geçirdi 1793 (1193 H.) de öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDÜLBAKİ EFENDİ — Onyedinci asrın namlı Şeyhlerinden; Sivasî Abdülmecid Efendinin oğlu, 1639 (1049 H.) da ölen babasının yerine Sivasî dergâhına Şeyh oldu ve 1710 (1122 H.) da doksan dokuz yaşında öldü. Kabri Eyyubda Nişancılardadır.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I.

ABDÜLBAKİ EFENDİ (Lâ'lizade) — Onsekizinci asrın Melâmî Şeyhlerinden ve hattat; İstanbulda doğdu, medrese tahsilini gördükten sonra ilmiyede İstanbul kadılığına kadar yükseldi; fakat pek kısa bir zaman sonra istifa ederek Eyyup Sultan civarında yaptırttığı dergâhına kapandı. Ta'lik yazıyı Abdülbaki Ârif Efendiden öğrenmişti. Şehid Ali Paşaya intisap etmiş, Paşanın Mora muharebelerile Varadin muharebesinde bulunmuş, Sadrâzamın bu sonuncu muharebede şehid olması üzerine sürgüne gönderilmiş, pek çok eza ve cefa çekmiş, başından geçenleri de "Sergüzeşt" adını verdiği bir mecmuada tafsilâtile nakletmiştir. "Menakibi Melâmiyyei Bayramiye" adile kıymetli bir eserin de müellifi bulunan Lâ'lizade Abdülbaki Efendi 1746 (1159 H.) da öldü. Cenaze namazını kılanlar arasında bulunan Müstakîmzade Süleyman Sadeddin Efendinin zihnine namaz esnasında:

Gülşeni Cennete gülbün ola Lâ'lizade

Mısraı gelmiş, selâm verdikten sonra hesapladığında ölümüne tarih düştüğünü görmüştü. Dergâhının yanında bulunan türbesinin pençeresi üzerinde Efendinin kendi celi yazısile olan iki tarih beyiti ise 1740 (1153 H.) yılına işaret eder, ki Müstakîmzade, bunların, bu namlı Şeyhin İstanbulu terkederek dergâhına kapandığı sıralarda söylenmiş ve bilâhare yanlışlıkla kabrinin penceresi üzerine konulmuş olduğunu kaydediyor; beyitlerden biri şudur:

Dirler erbabı muhabbet naklimin tarihini
Lâ'lizade Seyyid Abdülbaki girdi Cennete

Buradaki Cennetten kasd, dergâhları imiş.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

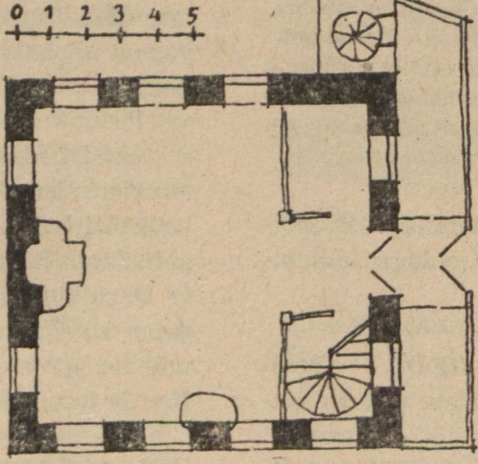
ABDÜLBAKİ EFENDİ (Mevlevi) — Onsekizinci asır sonlarının ve Yenikapı Mevlevihanesinin büyük şöhret sahibi Şeyhlerinden; 1776 (H. 1190) da kardeşi Ali Efendinin yerine postnişin oldu; dergâhtaki nüfuzu ile tanınmış Aşçıbaşı Mehmed Dedeyi kovması devrinde İstanbulun dedikodulu vak'alarından biri oldu. Mevlevihane, bu Şeyhin zamanında hemen yeniden yapılırcasına tamir edildi, 1816 (1232 H.) da parlak bir Mevlidi Şerif cemiyetile yapılan açılış törenine, İkinci Mahmud, tebdili kıyafetle ve Şeyhin şahsî bir dostu sıfatile iştirak etti. Abdülbaki Efendi 1820 (1236 H.) de hayli yaşlı olarak öldü, yerine şabıemred bir genç olan oğlu Hüsnü Dede Şeyh oldu.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I.

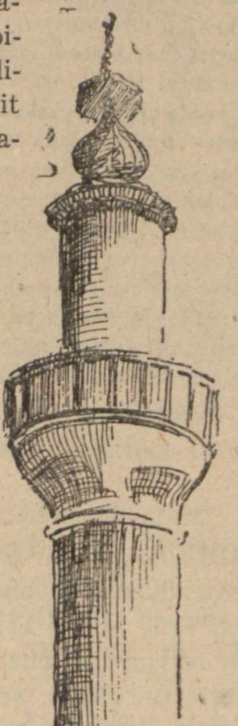
ABDÜLBAKİ EFENDİ (Sirkeci imamı) — Onyedinci asır ulemasından ve devrinin namlı çiçekçilerinden; bilhassa Rumî lâlede pek çok tohum sahibi olmakla meşhurdu, nadîde bir kırmızı lâlesi "Sirkecialı" adile tescil edilmişti; 1663 (1074 H.) de öldü.

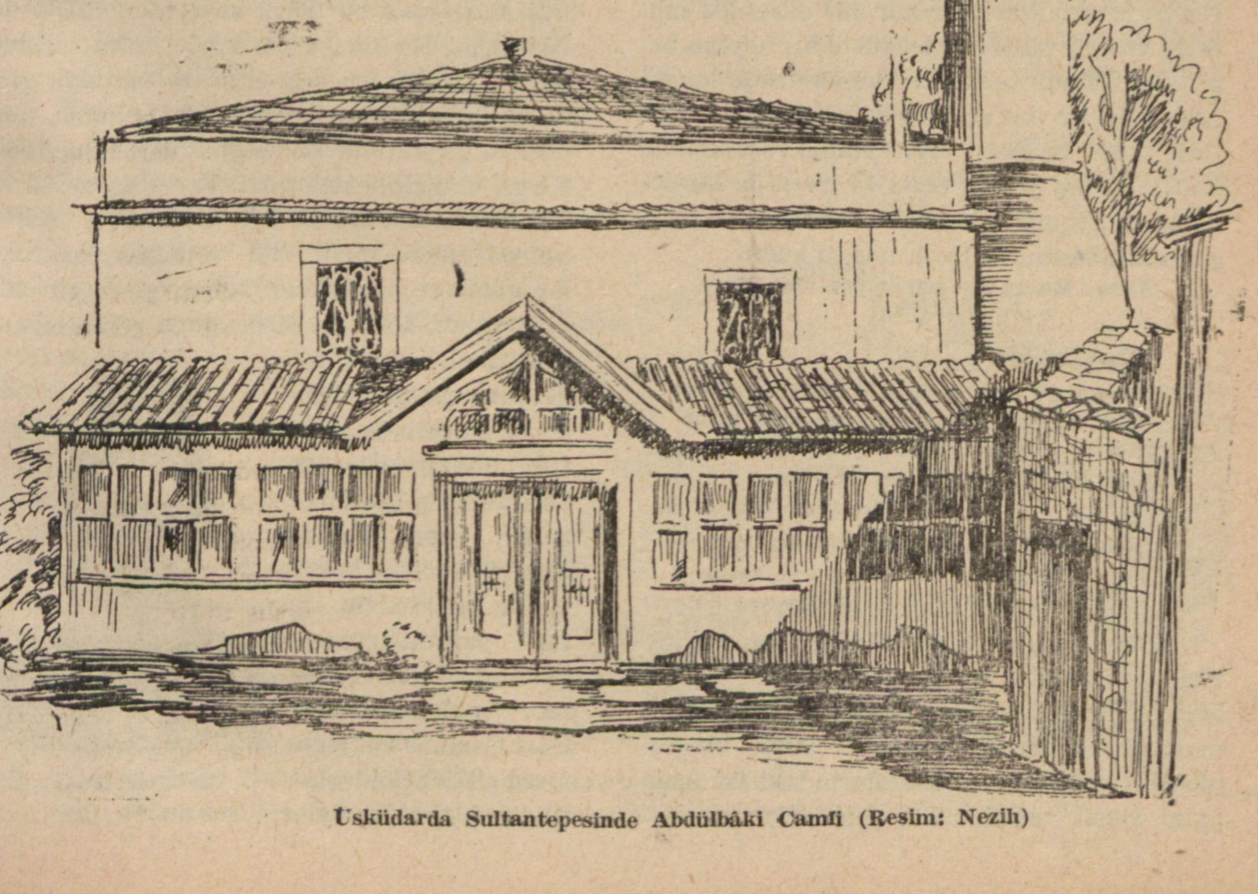
Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

ABDÜLBAKİ EFENDİ CAMİİ — Üsküdarda Sultantepesinde Servilik caddesi üzerindedir; aslı bir onyedinci asır yapısıydı; yanında eski bir de mahalle mektebi vardır; avlusuna, caddeden beş altı basamak taş merdivenle inilir, önünde bir kuyusu vardır; kâgir yapı dört duvar üzerine kiremit örtülü bir çatıdan ibarettir. İç döşeme ve tezyinatından oymalı ahşap minberi, gayet kabadır, küçücük mâbede bir ağırlık vermektedir. Asılı levhalar arasında da yüksek san'at kıymeti taşıyan eserler yoktur; bir top kandili, bir de kandilli avizesi vardır; yer, yekpâre bir halı ve bu halıdan kesilmiş parçalarla döşenmiştir. Taş minarenin boğumlu külâhı da güzel değildir; içindeki minberi yapan zevkin eseridir. Mâbedin cephesine, fırdolayı camekânlı ve üzeri kiremit örtülü ahşap bir bölme ilâve edilmiştir; câmiin kendi kapısının üzerinde biri ilk yapısına, diğeri tamirine ait iki manzum hita-

Abdülbâki Camii (Plan-kroki: Ferzan Baydar)

Üsküdarda Sultantepesinde Abdülbâki Camii (Resim: Nezih)

besi vardır:

Niyyet-i ihlâs ile bir ehl-i hayır
Eyledi emr-ü Resule iktida
Sa'y edüb bu mâbedin bünyadına
Yaptı yümn ile kabul etsün Hüda
Hayr-ı Baki oldu bu cami deyüb
Hak vere bânisine ecr-i âzîm
Farz-ı beş vaktin olundukca eda
Fikredüp tarihini Cevri dedi
"Beyti tâat mabedi ehli heda"
Hicri 1054 (1644)

Şu yerde var idi evvel zamandan bir ibadetgâh
Harab olmuştu sonra korkulurdu indirasından
Otuz yıldır derûnunda edayı farz olunmazdı
Cemaat girmez olmuştu ana havfü herasından
Bu kerre lütfedüb bir sahibi hayrı himem pîrâ
Yapıldı nevbenev oldu metîn eski binasından
Güzel inşa edildi resmi çok dilnişin oldu.
Bu âlâ bir eserdir hüsnü himmet muktezasından
Yine tamir olundu müjde bu mâbed esasından
Hicrî 1292 (1877)

Bu mâbedi yaptıran Abdülbaki Efendinin kim ve kabrinin nerede olduğu bilinmiyor.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II; REK, Gezi notu.

ABDÜLBAKİ NÂŞİR DEDE — Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden, şair ve musikişinas; 1765 (Hicrî 1179) de doğmuştur. Tekkede sağlam bir musiki ve edebiyat tahsil ve terbiyesi gördü, arabca ve farsca öğrendi; uzun yıllar tekkenin bir odasında mütalâa ve eser telifi ile meşgul oldu; neyzen başı oldu. Büyük bestekâr Hamamîzade İsmail Dede efendiye bir ara ney dersleri verdiği söylenir. 1804 te Şeyh tayin edildi ve ölümüne kadar on beş yıldan fazla bu meşhur Mevlevihanenin başında bulundu (1820). Kabir taşının kitabesindeki tarih mısraı şudur:

Âlem-i lâhuta can attı bu dem Baki Dede
(Hicrî 1236)

Diğer tarihler:

Onsekiz yıl şeyh olub Baki Dede azmeyledi
Vâhid Bû-Bekr efendiden yana Allah diyüb
Etdi İzzet dâne-i sübhayla târihin hisâb
Şeyh Baki buldu fâniden reha Allah deyüb
(Keçecizade İzzet Molla)

Sâlike terki fenâ etmekliği tâlim içün
Şeyh Abdülbaki ukba rahına oldu revan
(Mevlevi Safayi)

Yazma dîvanı Süleymaniye umumî kütüphanesindedir. Bir musikişinas olarak, Dilâviz, Rûhefzâ, Gülruh, Dildâr ve Hisarkürdî makamlarını terkip ve ihtira etmiştir. Acembûselik ve Isfahan makamlarındaki iki uzun âyini klâsik musikimizin şaheserleri arasında sayılır; Mevlevihanede her mukabele gününde okunurdu. Bunlardan Isfahan âyini çok yazıktır ki unutulmuş bulunmaktadır.

1794 te Üçüncü Selime takdim ettiği "Tekikü Tahkik" adındaki eseri, Şark musiki nazariyeleri üzerine kaleme alınmış kıymetli etüdlerdendir; 1797 de hükümdarın emrile eserine ilâveler yapmıştır.

Yine 1794 te yazılıp Sultan Selime verilmiş olan "Tahririye" adındaki ikinci mühim eseri, kendisi tarafından icad edilmiş bir notanın izahnamesidir. İçinde bu nota ile yazılmış dört örnek vardır. Her iki eserin birer yazma nüshaları Süleymaniye kütüphanesindedir.

Bibl. : S. N. Ergin, Türk Musikisi Antolojisi.

ABDÜLBAKİ PAŞA — Onyedinci asır vezirlerinden; 1625 (1034 H.) de Tokad Beylerbeyisi bulunurken ölmüş, nâşı İstanbula getirilerek Merkezefendi karşısında yaptırttığı Darülkurranın yanına defnedilmiştir. Paşanın hayratından olan bu Darülkura, ölümünden on yedi yıl kadar evvel 1608 (1017 H.) de inşa edilmiştir.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I.

ABDÜLEZEL PAŞA — Büyük şehrin en büyük ve işlek caddelerinden birine adı verilmiş kahraman bir Türk askeridir; 1831 de Konyanın Hadim kazası köylerinden birinde doğdu, on altı yaşında er olarak orduya girdi, on iki yıl kadar Arabistanda bulundu, hizmet ve gayretinin karşılığı subay oldu, 1853 Kırım muharebesine gitti. Karadağ ve Girid isyanlarını bastırmak için gönderilen asker kuvvetlerinde vazife aldı ve daima yararlıklar göstererek büyüklerinin sevgi ve güvenini kazandı. 1876 da Sırbistanda çıkan isyanı bastırmak için gönderilen ordunun Aleksinaç mevkiinde yaptığı muharebede bir kahraman şöhreti kazandı, tezine başlayan Türk - Rus harbi içinde tarihimizin altın yapraklarından birini dolduran Plevne muhasarasında Gazi Osman Paşanın merd silâh arkadaşlarından biri oldu; öyle

Abdülezel Paşa
(Resim: H. Çizer)

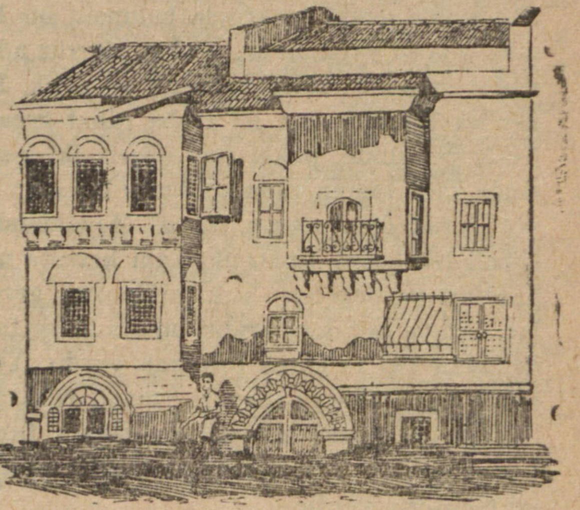
ki harb dönüşünde İstanbula geldiğinde, Plevne madalyasını göğsüne devrin hükümdarı İkinci Abdülhamid kendi elile taktı. Bir köylü çocuğu olarak doğmuş ve erlikten kumandanlığa yükselmiş olan bu yiğid adam, 1897 Yunan Muharebesinde ve bu yılın 17 Nisanında, Pinartepeyi almak için askerlerinin başında yalınkılıç hücuma geçtiği bir anda atının üstünde vurularak şehid oldu; mübarek nâşı Alasonya kasabasında gömüldü.

Okuma yazmayı orduda öğrenmiş, Kur'an hafızı olmuş, disiplin âşıkı, bu aşkını erlere karşı sonsuz bir baba şefkati ile zenginleştirmiş uzun boylu, vücud yapısı heybetli, vekarlı yüzünü beyaz ve uzunca bir sakal süsleyen bir kumandandı. İstanbul Belediyesi, büyük şehrin en önemli caddelerinden birine onun adını vermekle Türk tarihine ve ordusuna karşı bir şükran borcu ödemiş sayılır.

Bibl. : İnönü Ansiklopedisi.

ABDÜLEZEL PAŞA CADDESİ — Adı, altmış beş yaşında cenk meydanında şehid olan 1896 Yunan harbi kahramanı Abdülezel Paşayı anmak için Cumhuriyet devrinde konmuştur. İstanbulun en uzun ve işlek caddelerinden biridir; Unkapanında Gazi Meydanından Fener iskelesine kadar uzanır; Eyyub, Defterdar, Balat, Fener ve Cibaliyi Eminönüne bağlayan büyük yolun en büyük parçasıdır. Eyyub - Keresteciler otobüsleri; ve bu cadde boyunca kurulmuş depolar, fabrikalar, imalâthaneler, değirmenler vesair ticarethanelerle büyük şehrin pazar ve çarşıları arasında gidip gelen yük arabaları ve kamyonlar buradan geçer.

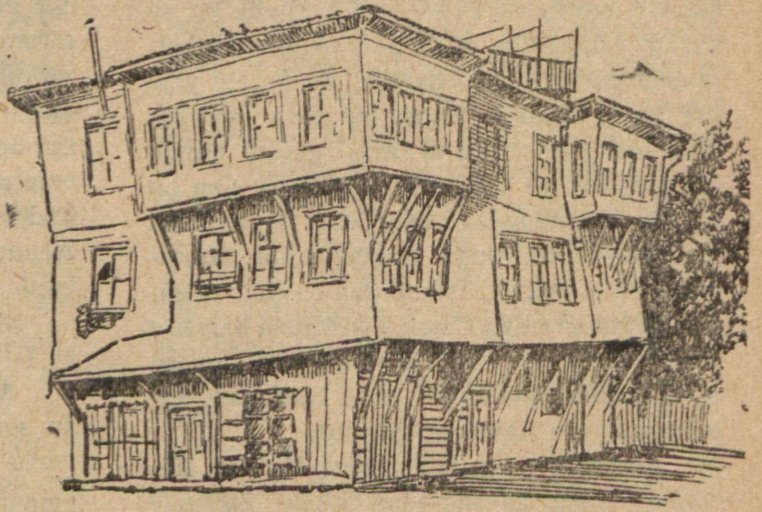
Haraccıkaramehmed, Küçükmustafapaşa ve Abdisubaşı mahallelerinden geçen Abdülezelpaşa caddesi, Oduniskelesi sokağı ve Ayakapı caddesile birer dörtyol ağzı yaparak kesişir; Abdisubaşı mahallesinde Sadırâzam Âlipaşa caddesi, Miralay Nâzımbey sokağile; Küçükmustafapaşa mahallesinde Ayakapı Meyhane sokağile, Haraccıkaramehmed mahallesinde de Cibali iskelesi sokağile birer kavşağı vardır; bunlardan maada deniz kıyısı ile bu cadde arasında biri Haraccıkaramehmed mahallesinde diğeri Abdisubaşı mahallesinde iki aralık sokak bulunmaktadır. (Bu üç mahalleye bakınız).

Abdüllezahpaşa Caddrinde Kontemir Beyin evi (Resim: Nezih)

Eskiden Unkapanı meydanı ile (Gazi Meydanı) Belediye şehir rehberindeki haritada adı bulunmıyan aralık sokak (İnhisarlar tütün fabrikasının bulunduğu Hisaraltı sokağına çıkan aralık) Oduniskelesi kavşağına kadar olan kısmına Cibali caddesi, Oduniskelesinden Ayakapıya kadar olan kısmı Ayakapı caddesi, bu sonuncu kavşaktan da Fener iskelesine kadar olan son parçasına Petrokapısı caddesi denilirdi.

Abdülezelpaşa caddesi deniz kıyısına muvazi olarak uzanır, Gazi Meydanından Fener iskelesine kadar da üç büyük kavis yapar.

Abdülezelpaşa Caddesinde betona tahvil ile mahvedilen aşı boyalı ahşab eski İstanbul evi (Resim: Nezih)

Gazi Meydanı başı yirmi beş adım genişliğindedir; her iki tarafında da ileride tanzim edileceği anlaşılan bir kaç arsa vardır, bunlardan sağda deniz kenarında bulunanı bir kömür deposu yapılmıştır. Fakat bir yüz adım kadar sonra cadde daralıverir ve artık, Fener iskelesine kadar, iki araba rahat geçebilecek genişlikte, paket taşı döşeli, iki kenarında kaba taştan yaya kaldırımı bulunan bir yol olarak devam eder. Gazi Meydanından Cibali iskelesine kadar iki yanı kereste mağazaları ve depoları, bıçkı atölyeleri, garajlar, deri ve yağ depolarıdır, bu arada bir tane de demir fıçı ve kürek fabrikası vardır. Yüksekte olup caddeye müvazi uzanan Hisaraltı Sokağı üstündeki İnhisarların sigara fabrikası önünden Abdülezelpaşa caddesine inen iki merdiven vardır.

Cibali iskelesi sokağı ile Oduniskelesi sokağı kavşakları arasında, terzi, berber, bakkal, aşçı dükkânları ve küçük kahvehanelerle bir çarşı bulunmaktadır. Sonra tekrar sağ kolda kereste mağazaları, bıçkı atölyeleri ve depolar sıralanır. Sol kolda üçer dörder katlı kâgir ve ahşap evler vardır; Küçükmustafapaşa mahallesinin alt kısmını teşkil eden bu semtin sekenesi umumiyetle Rumdur; cadde üzerinde solda Cibali Rum ibadethanesi (Ayanikola kilisesi), sağda kereste deposu haline konmuş ahşap Rum ilk karma okulu bulunmaktadır.

Caddenin Ayakapı caddesiyle olan dörtyol kavşağı, meydanımsı bir genişlik vücuda getirir. Burada, sağ kolda köşe başında ahşap, aşı boyalı, en az bir asırlık büyük bir ev vardır. İstanbulda eşi hemen hemen hiç kalmamış antika yapılardandır. Az ileride yine sağ kolda Bizans yapısı bir konak vardır; arkasına ilâve edilen kısımda geçen büyük harbdenberi bir değirmen kurulmuş olan bu binada, bir zamanlar Fener Rum Beylerinden Kantemir'in oturduğu rivayet edilir. Karşısında, sol kolda da, İstanbulun en eski ve güzel hamamlarından Cibali Yenikapısı hamamı vardır, harap bir halde olup kereste deposu olarak kullanılmaktadır. (B. : Kantemir: Cibaliyenikapısı Hamamı; Ahşab).

Abdisubaşı mahallesinde Miralay Kâzımbey sokağı kavşağından ötede üzerinde suyu kesilmiş çeşmesi, sibiryağ fabrikası, Bizans devrinden kalma iki antika ev, depolar, ve bir gemi bozmacı atölyesi bulunmaktadır. Fener iskelesi başında da, sağda, bir dükkân üzerinde liman vapurlarının kaptan kamaralarına benziyen bir bekâr odası vardır ki büyük şehrin en küçük ve çirkinliği nisbetinde garip meskenlerinden biridir. (1945) Bu cadde üzerinde son büyük değişiklik, Ayakapı caddesi ile olan dört ağzındaki ahşab ve aşı boyalı asırdîde evin yıkılarak yerine adî bir beton binanın inşa edilmiş olmasıdır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLFETTAH — Onaltıncı asır başında İstanbulun namlı nakkaşlarından; aslen İranlıdır, İstanbula, Yavuz Selim tarafından İran seferi dönüşünde getirilmişti.

Bibl. : O. N. Ergin, Maarif Tarihi, I.

ABDÜLFETTAH (Gürcü) — Üçüncü Selimin katillerinden; Birinci Abdülhamidin Sadırâzamlarından Bolulu İzzet Mehmed Paşanın kölelerinden idi, fevkalâde güzelliğinden ötürü Padişah hizmetine laik görülerek efendisi tarafından saraya takdim edildi; Enderunu hümayun'da Başçuhadarlığa kadar yükseldi; Dördüncü Mustafa devrinde bu vazifede bulunurken, Alemdar Mustafa Paşanın Üçüncü Selimi hükümdarlık tahtına oturtmak üzere sarayı bastığı gün, Dördüncü Mustafa bendelerinden Hazine Kethüdası Ebe Selim, Birinci Mîrahor Deli Eyyub oğlu Kör Mehmed, Cevher ve Haseki Ali Ağalarla beraber Hareme girerek Üçüncü Selimi kılıç ve hançer üşürerek öldürmüşler, Osmanlı tahtının diğer vârisi Şehzade Mahmudu da yok etmek istemişler, fakat tam o sırada Alemdar Paşanın Babüssaade'yi kırdırarak içeri girmesi üzerine can kaygısına düşerek sarayın oğrun kapılarının birinden kaçıp gizlenmişlerdi. Gürcü Abdülfettah bu kanlı vak'anın üçüncü günü (30 Temmuz 1808 = 6 Cemaziyelâhar 1223 Cumartesi) Kabataş sahilindeki set üzerinde Silâhdar Arnavut Salih Ağanın sahilhanesine bitişik bir evde yakalandı ve Babıhümayun önünde idam olundu.

Bibl. : Atâ, Enderun tarihi, III; Cevdet Tarihi, VIII.

ABDÜLFETTAH EFENDİ — Geçen asır sonlarının namlı hattatlarındandır; müstesna güzelleriyle meşhur Sakız rumlarından olup küçük yaşta köle olarak İstanbula getirilmiş, Serasker Mehmed Husrev Paşaya satılmış, nufus kütüğüne doğum tarihi

1814 (H. 1230), doğum yeri İstanbul, babasının adı da Abdullah olarak kaydedilmiştir. Yüz melâhati ile paşanın alâkasını celb ederek tahsil ve terbiyesine itina edilmiş, Seraskerlik dairesindeki zabitlerden seçilmiş muallimlerden Arabca, Farsca, matematik tahsil etmiş, ayrıca yazıya da çalışarak sülüs, celî, nesih, divânî, tâlik ve rik'a dan icâzet almıştır. 1831 de on yedi yaşında iken paşanın hususî kâtibi olmuş, o sıralarda teşkil edilen sıbyan alayı çocuklariyle tabur kâtiplerine yazı muallimi tayin edilmiş, 1831 de velinimeti Husrev Paşa sadrazam olunca Abdülfettah Efendi de maaşsız olarak sadaret kalemine girmiştir. 1845 de maaşa geçmiş, bu suretle başlayan memuriyet hayatında doğruluğu ve çalışkanlığı ile temayüz ederek Sivas, Amasya, Aydın Evkaf müdürlüklerinde Kastamonu vali vekilliğinde, Selânik vilâyet meclisi reisliğinde bulunmuş, 1857 de de Maliye Nezaretine bağlı İmparatorluk darbhanesine "Ser sikkeken" tayin edilmiştir. O devre göre refah temin eden 75 altın maaşla bu vazifede yıllarca kalmış ve 1896 da Vaniköyündeki yalısında vefat etmiştir.

Abdülleftah Efendi
(Resim: H. Çizer)

Abdülleftah Efendinin yazdarından
(M.K.İnal, Son hattatlar; Babaaüddin koleksiyonu)

Daha evvel, 1855 de basılan kâğıt paraların yazılarını da yazarak kalıplarını hak etmişti; vaknanüvislerin "Küçük kıyamet", Keçecizade Fuad Paşanın da "Osmanlı tarihinin dibâcesi mahvoldu" dediği büyük Bursa zelzelesinden sonra da bu belde de harab olmuş tarihî âbidelerin yazılarının ihyasına memur edilmiş, bu arada kendisinin icad ettiği "Büyük kalem" ile Ulu Cami'deki celî ve tâ'likleri yazmıştır.

Kendisinden daha tatlı ve kudretli hükme sahib hattatları daima kıskandığı söylenir; Abdülmecid zamanında Haremi şerif'deki binaların kitabelerini yazma müsabakasında padişah tarafından çok genç bir hattat, Abdullah Zühdi Efendi beğenilip seçilince: "ben varken bu işe bir çocuk memur edilir demişti. (B. : Abdullah Zühdi Efendi).

Bibl. : M. K. İnal, Son hattatlar.

ABDÜLFEYYAZ SOKAĞI — Üsküdarda Bülbül deresinde, Bülbülderesi caddesiyle Gümüşarayıcı sokağı arasındadır. (B. : Bülbülderesi); üzerinde, caddeden gelindiğine göre sağ kolda Karaahmed çıkmazı vardır; Kabataş döşeli; bozuk, gayri muntazam bir sokaktır; Bülbülderesile Karaahmed Çıkmazı arasındaki kısmının en dar yerinden iki araba rahat rahat geçebilir; sağ taraf, caddeden Karaahmed çıkmazına varınca bostandır; yolun sol tarafına sıralanmış olan evler birer ikişer katlı ahşap yapılardır, içlerinde 9 numaralı ev bir hayli eskicedir; örnekleri gün geçtikçe azalmakta olan binalardandır. Karaahmed çıkmazı kavşağı ile Gümüşarayıcı sokağı arasındaki kısmı ise bir araba zor geçebilecek kadar dar, ve az meyilli bir yokuştur (1944).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLGAFFAR EFENDİ (Hindli) — 1885 - 1890 yıllarında (Hicrî 1303 — 1305) namlı bir tesbih satıcısıdır; Ramazanlarda Bayazıd camii avlusunda sergi kurardı, sergisi avlunun Üniversiteye bakan kapısının sağında, revakın önünde idi. (B, : Bayazıd camii Ramazan sergisi). Has müşterileri de saray ve konaklardaki Harem Ağaları idi, bu Ağaların rağbet ettikleri mâverd, baga, anber, çeşitli kehrübâ ve narçin tesbihleri toplar ve Ramazanda onlara çok yüksek fiyatlarla satardı; öyle ki bir Ramazanda bir yıllık geçimini temin ederdi, bu sayede Pendikte güzel bir de köşk satın almıştı. Sergisi, ikindi namazından sonra camiden çıkan Hadımağaların bir toplantı yeri idi, hem alış veriş ederler, hem de kendi aralarında sohbet ederlerdi.

Bibl. : Şevki Eren; not.

ABDÜLGANİ AĞA ÇEŞMESİ — Üsküdarda Nuhkuyusunda Alacaminare mescidi civarında, Bağlarbaşı caddesile Mîroğlu sokağının kavşağında Limonlukonak adile meş-

hur Alipaşa konağının altında idi. Geçen asrın Türk konakları arasında kıymetli eserlerden biri olan bu bina Ali Paşadan Mabeyinci Sami Beye geçmiş, onun veresesi elinden Dr. Timilyan'a satılmış, bu son sâhibinin de ölümile zevcesi yıkıcılara satmış ve şu son yıllar içinde temeline varınca yıkılmıştır; çeşmenin taşları da bu arada sökülmüştür. Bu satırların yazıldığı sırada çeşmenin kemer izini taşıyan haznesile, gerisinde Limonlu konağın hamamı harabesi duruyordu (Mayıs 1944).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLGANİ DERVİŞ — Onaltıncı asır başında namlı minyatürcülerden; aslan İranlıdır, İstanbula, Yavuz Selim tarafından İran seferi dönüşünde getirilmişti.

Bibl. : O. N. Ergin, Maarif Tarihi.

ABDÜLGANİ EFENDİ — Onaltıncı asır ulemasından ve şair; aslı Bolunun Gerede kazasındandır. İlk tahsilini memleketinde gördükten sonra İstanbula gelmiş, Şeyhülislâm Çivizade Mehmed Efendiye mülâzemet etmiş, Bursada Ferhadiye, Emîrsultan, Çendik ve Hançeriye medreselerinde müderrislik etmiş, 1568 (H. 976) de İstanbulda Mustafapaşa medresesine tayin edilmiş, az sonra İsmihansultan medresesi müderrisliği pâyesine, 1570 (H. 978) de Sahn müderrisliğine, 1573 (H. 981) de Ayasofya ve nihayet Süleymaniye müderrisliğine tayin olunmuştur. 1515 (H. 983) de Şam, 1576 (H. 984) da Mısır Kadısı olmuş, buradaki hizmetini doldurup azledilince Hacca gitmiş, 1579 (H. 987) ve 1583 (H. 991) de iki defa İstanbul Kadısı olmuş, ikinci İstanbul Kadılığında Anadolu Kazaskerliğine terfi etmiş, 1585 (H. 994) te ikinci defa olarak Mısır kadısı tayin edilmiş, bir yıl sonra ma'zulen İstanbula dönerken hastalanmış ve Bursaya yakın bir yerde ölmüş, Bursada Zeyniye zaviyesine gömülmüştür. Abdülgani Efendi her okuduğu esere kendi düşüncelerini kaydetmek itiyadında olan ulemadandı; bu arada "Tecrid" şerhine yazdığı hâşiyelerle "Beyzavî" tefsirine yazdığı ta'liklerin çok kıymetli olduğu söylenir. Şam Kadılığında bulunurken oraların tarihine dair bir eser kaleme alıp Padişaha takdim ettiği rivayet edilir.

Aşağıdaki gazel, şiir ile de uğraşan Abdülgani Efendinin bu yoldaki kıymetine kuvvetli bir örnektir:

Bir mehlikaya düştü dili zârı müstemend
Salmış gazâli mihre muanber saçı kemend
Bir gamze ile itdi gönül mürgini şikâr
Şâhin bakışlı bir gözü mestâne şehlevend
Hâki siyaha yüz süre geldim, âh var
Lütfeyle çekme dâmenin ey servi serbülend
Düşdü asâya şişei hicr içre derd ile
Lâ'linden ayrı pâreleyüp kendisini Kand
Hâk ol yolunda dem gele şâyed ki ey Gani
Bir gez kadem basub ide sen zari behremend

Bibl. : Faik Reşad, Eslâf.

ABDÜLGANİ SENİY — Muharrir, muallim ve idare adamı, 1874 te İstanbulda doğdu, Karaosman oğullarından Kadı Bekir Sıdkı Efendinin torunudur; ilk tahsilini Valide mektebinde yaptı; o sırada Akâ'da bulunan büyük kardeşinin yanına giderek rüşdiye tahsilini de orada bitirdi; Akâ orman vergi kaleminde kâtiplik ettikten sonra İstanbula dönerek Mektebi Mülkiyeye girdi, bu yüksek mektebden diploma alarak Selânik Vilâyeti Maiyet Memurluğuna tayin edildi; Selânikte bir taraftan da Feyziye Mektebinde Muallimlik, hattâ bir ara da Selânik Hukuk Mektebinde Müdürlük yaptı. İstanbula, Hariciye Nezareti Şifre Müdürü olarak döndü, bir müddet de bu Nezaretin müsteşarlığında bulundu.

İstanbul Matbuat Âlemine 1889 da, Akâ'dan yazıp gönderdiği makalelerle ayak atmış olan Abdülgani Seniy, otuz iki yıl süren memuriyet hayatında bu ilgisini kesmedi, "Hazinei Fünun", "Mecmuai Ebuzziya", "mâlûmat" ve "Musavver İstanbul" a ve daha bir çok mecmua ve günlük gazeteye ilmî, felsefî ve içtimaî etüdler verdi, idarî aksaklıkları teşrih ve tenkid eden kıymetli makaleler yazdı; Arabcayı ana dili kadar bilen bu mütefekkir muharririn bir çok arabca makaleleri de arab memleketlerinde çıkan gazetelerde okundu.

Bu satırların yazıldığı sırada yetmiş bir yaşlarında bulunan Abdülgani Seniy, kendi köşesinde ilmî tetebbüleri, telif ve tercümelerile meşgul idi (1944).

Münir Süleyman Çapanoğlu

ABDÜLHAK-HÂMİD CADDESİ — Beyoğlu kazasının Taksim Nahiyesinde İstanbulun yeni caddelerinden biridir. Cumhuriyet (Taksim) meydanı ile Cumhuriyet Cad-

desi arasında bir mermi yolu şeklinde uzanır, Meydan ve Cumhuriyet caddesile beraber kuşattığı adacık, eskiden Taksim kışlasının Talimhane meydanı idi ki, arsalar halinde ifraz edilip satıldıktan sonra bugün Beyoğlu tarafının en büyük apartmanlarının yükseldiği bir bölge olmuştur. Bu adacığı Şehidmuhtar, Lâmartin ve Recebpaşa caddelerile Topçu, Aydede ve Tarlabaşı caddeleri satranç tahtası şeklinde bölmüşlerdir. (B. : Şehitmuhtarbey ve Kocatepe mahalleleri).

Abdülhak-Hâmid Caddesine Cumhuriyet Meydanından girildiğine göre, meydan ile Tarlabaşı Caddesi arasındaki parçası asfalttır; iki yanı boyunca halk ağzında kübik yapı denilen büyük apartmanlar sıralanmıştır, yaya kaldırımları gayet geniş, asıl cadde de dört araba rahat geçebilecek kadar geniştir. Tarlabaşı caddesi kavşağından öte paket taşı döşelidir. Aydede Caddesi kavşağında semtin işlek yollarından biri olan Taksim caddesi, Abdülhak-Hâmid Caddesinin sol yanını mümas olarak sıyırır ve burada teşekkül eden altı yol ağzı alanımsı bir açıklık vücude getirir, fakat, Taksim Caddesi hemen oldukça meyilli bir yokuş halinde inmeğe başlar, Abdülhak-Hâmid Caddesi ise, sed üzerinde kalır; öyle ki bu altı yol kavşağından ötede Abdülhak-Hâmid Caddesinin sol kenarı boyunca bina yoktur, yayakaldırımının gerisinde dik bir uçurum teşkil eden sed boyunca bir demir parmaklık uzanır. Sağ kenarındaki apartmanların da karşı mahalle ve sırtlara hâkim bir nezareti vardır; ve büyük şairin adını taşıyan bu cadde bu manzarasını muhafaza ederek sağa doğru bir kavis çizip Cumhuriyet Caddesine kavuşur.

Lüsiyen Abdülhak-Hâmid Tarhan anlatır:

Abdüuhak-Hâmidin adı evvelâ İstanbulun ileride imâr edilecek kenar teneke mahalleleri arasından geçen bir yola konulur ve levhası da asılır. Adını taşıyacak caddenin yeni asılmış levhasiyle beraber bir resmini gören Şairiâzam: "Adımın İstanbul denilen kâşanede nasibi, — burada üstadın kullandığı kelimeyi değiştirmek lâzımdır — bir kömürlükte oturmak imiş!." diye acı acı güler. Bu ağır tenkit üzerine, Abdülhak-Hâmid adını taşıyacak olan bir caddenin istikbaldeki şerefli durumundan ziyade ihtiyar şairi hoşnut etmek lâzım geldiğini gören İstanbul Belediyesi de, levhayı Taksimdeki bu caddeye asar.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLHAK-HÂMİD TARHAN — (B.: Tarhan, Abdülhak-Hâmid).

ABDÜLHAK - MİHRÜNNİSA TARHAN — (B.: Tarhan, Abdülhak-Mihrünnisa).

ABDÜLHAK MOLLA (Hekimbaşı) — Abdülhak-Hamid Tarhan'ın dedesi; geçen asrın birinci yarısında İstanbulun seçkin şöhretlerinden, İkinci Mahmud devri ricalinden ilim ve irfan sahibi ve şair bir sima, medrese tababetinin son hekimbaşılarından; Türkiyeye bir çok fikir ve ilim adamı yetiştirmiş bir aileye mensup olan Divanı Hümayûn Hacegânından Mehmed Emin Şükûhi Efendi'nin oğlu olarak 1786 da İstanbulda doğdu, ilk tahsilini hususî olarak gördükten sonra ailesinin an'anesine uyarak medreseye girdi, ve yine ayni an'anenin tesiri ile ana babası Hekimbaşı Hayrullah Efendi ve büyük kardeşi Mustafa Behçet Efendi gibi medrese yoliyle tıp tahsili yaptı. İlk vazifesi Topkapı Sarayı Enderun gilmanları ve harem hekimliğidir; 1827 de Asakiri Hassa Başhekimi oldu; 1833 de Hekimbaşı ve ayni zamanda "Mektebi Tıbbıyei Âdliyei Şâhane" Nazırı tayin edildi. 1836 da gözden düşerek azledildi ise de üç yıl sonra ikinci defa olarak Hekimbaşı oldu, bu sefer bu vazifede 1845 e kadar kaldı. 1847 de Meclisi Maarif Reisliğine ve ayni yıl içinde üçüncü defa olarak Hekimbaşılığa tayin edildi. İlmiye mesleğinde 1841 de aldığı Rumeli Kazaskerliği pâyesine kadar yükselmiş, 1852 de kendisine "Reisül-ulemâ" unvanı verilmişti. Bir yıl sonra da 1853 de 67 yaşında olarak Bebek'teki yalısında ölmüştür: kabri İkinci Mahmud türbesi mezarlığındadır.

Abdülhak Molla
(Resim: H. Çizer)

İkinci Mahmudun Rami kışlasında oturduğu zamana ait günlük bir hâtıra defterine sonradan "Tarihi Livâ" adını vermiştir ki bu defterin aslı İstanbul Üniversitesi kütüphanesindedir. (B.: Rami Kışlası; Tarihi Livâ).

Büyük kardeşi Mustafa Behçet Efendi'nin ölümiyle yarı kalmış olan "Hezar Esrar" adındaki eserini 850 inci maddeden itibaren tamamlamağa savaşmış, fakat kendi ömrü de bitirmeğe vefa etmemişti; bu eser ancak Abdülhak Molla'nın oğlu hekim ve müverrih Hayrullah Efendi tarafından bitirilmiş ve 1866 da basılmıştır.

Abdülhak Molla'nın hekimbaşısı bulunduğu ikinci Mahmudun ölümiyle biten hastalığı üzerindeki tıbbî müşahede notları da "Ruzname" adını taşır; basılmamıştır, baskısı da sadece bir tarih vesikası olarak lüzumludur denilebilir.

Şöhretini edebî ve siyasî mahfillerde yapmış olan Molla, hekimbaşılık şânına lâyık tıbbî bir eser bırakamamıştı; fakat salgın hastalıklara karşı karantina teşkilâtının kurulması ve mecburî çiçek aşısı gibi İmparatorluğun sağlık işleri üzerinde çalışmıştı. Mektebi Tıbbiyede teşrih derslerinin ölüler üzerinde gösterilmesi için lâzım gelen izin fermanını da, mutaassıp kütlenin ağır hücumlarına ehemmiyet vermiyerek, hükümdardan o almıştı.

Bibl. : İnönü Ansiklopedisi.

ABDÜLHAK MOLLA SOKAĞI — Adını İkinci Mahmudun Hekimbaşısından almıştır. Boğaziçinde Arnavudköyünün sokaklarındandır, bu köyün de en uzun yoludur; bir başı, Arnavudköy - Kuruçeşme caddesinden gerideki sırta tırmanan Takkaci sokağı üzerindedir; öbür başı da iç Arnavudköyünde terkos çeşmesindedir; Dubaracı sokağı, Beyazgül sokağı, Satışmeydanı sokağı ve Arnavudköy Dere sokağı ile birer dörtyol ağızı yaparak kesişirler. (B.: Arnavudköy).

Takkeci sokağı kavşağı başından girildiğine göre, bu sokak ile Dubaracı ve Beyazgül sokakları arasındaki kısmı iki araba rahat rahat geçebilecek kadar geniş, iki kenarı yaya kaldırımlı, kaba taş döşeli ve bozukça bir yoldur. Evleri iki üç tanesi müstesna, üçer dörder katlı ahşap yapılardır, sekenesi de hali vakti yerinde Rum aileleridir. Fakat Beyazgül sokağı kavşağından öte manzara hemen değişiverir, Abdülhakmolla sokağı kulübe azmanı ahşap evler, mezbelelik olmuş arsalar arasından geçer ve gittikçe genişliyerek meydanımsı bir hal alır, burada sağda Arnavudköy Taksiarhis Rum kilisesi, solda bahçe içinde ahşap Rum ilkokulu vardır; okul bahçesinin önünde ve Abdülhakmolla sokağı üstünde de kilisenin hayratından büyük bir meydan çeşmesi vardır; çeşme, sağ elinde kılıç, sol elinde bir küre taşıyan ve göğsüne büyük bir salib resmedilmiş olan kanadlı bir melek tasvirinin altında 1856 tarihini taşımaktadır. Bugün suyu kesilmiş ve teknesi kırılmış bir haldedir; suyu rivayetlere göre gerideki bayırlarda bulunan bir kaynaktan gelirmiş. Abdülhakmolla sokağı buradan öte birden daralır ve iki çatala ayrılır, biri sekiz on basamak ile Boyalıköşk sokağına kavuşur; öbürü doksan derecelik bir zaviye ile kırılarak iç Arnavudköyüne doğru ve Boyalıköşk sokağına müvazi olarak uzanır; ve evleri 1 den başlıyarak yeni bir seri numara taşır, bu bakımdan Arnavudköyünde bu isimde iki sokak var demek daha doğrudur. Abdülhakmolla sokağının bu kısmı, tereddütsüz pitoresk bir yoldur. Kaba taş döşeli ve bozuktur; sol yanı Arnavudköy deresi vâdisine ve karşı sırtlara bakar. Yol ağızındaki üçer dörder katlı üç dört ev müstesna, bütün yapıları mütevazi gelirli ailelerin oturduğu ahşap evlerdir. Bir çokları da eski kâgir yapı temeller üzerine inşa edilmiştir, ki yolun bayır tarafına düşen sağ kolu boyunca bir takım kâgir yapı harabeleri, kemer parçaları, tonos kemerli dehlizler ve taş merdivenler de görülür.

Sekenesi, bilhassa gerilere doğru ekseriyetle Rumdur. Bu sokakta, terkos çeşmesine doğru giderken sol kolda görünen birer katlı kulübe azmanı evçeğizler, aslında, aşağıdaki Arnavudköy deresi sokağı üzerinde bulunan üçer dörder katlı evlerin üst katlarıdır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLHAK MOLLA YALISI — Bebekte vapur iskelesi karşısında, Boğaziçinin tarihî yalılarından idi, bugün yerinde apartman yavrusu beton yapılar vardır.

Bu yalı Abdülhak Mollaya kardeşi Hekimbaşı Behçet Efendiden kalmıştı; İkinci Mahmud zamanında Yeniçeri ocağının kaldırılmasından evvel tanzim edilmiş Bostancıbaşı defterlerindeki kayda göre, Boğazın, Bebek kasrı ile Kayalar arasındaki bu parçasına o zamanlar kibar ulemanın yalıları sıralanmıştı. Hekimbşı yalısı da Şeyhülislâm Esad Efendi zade Şerif Efendi yalısile Dürrizade Atâ Molla torunu Nuri Molla yalısı arasında idi.

Mareşal Moltke Şark hâtıralarının 1836 yılına ait notları arasında Bebek'i tasvir ederken bu yalıdan da bahseder :

"Bebekte güzel çınar ağaçları altında Hünkârın bir köşkü, zarif bir cami ve büyük zevatın, ezcümle muhibbim Hekimbaşısının yalısı vardır. Muhibbim gerçi bütün etibbanın başı ise de tababeti katiyyen tahsil etmemiştir. Müşarünileyhin gayet mebzul güllerle dolu harikulâde lâtif bir bahçesi vardır. Bahçe, dağın uzunluğundaki etekte sedler üzerindedir. Oradan servi ağaçlıklı bir mezarlıktan geçilip benim başlıca gezinti yerim olan eski bir kaleye kadar çıkılır."

Moltkenin de kaydettiği gibi tabipliği macun, şurup ve merhem nevinden bazı şeyler hazırlamaktan ileri geçmiyen Abdülhak Mollanın bu yalıdaki eczahanesinin üstünde:

Ne aransa bulunur derde devadan gayri

levhası asılı imiş. Abdülhak Molla 1853 te bu yalıda ölmüştür.

Hekimbaşı yalısında bir ara Mütercim Rüştü Paşa oturmuştu; ki, Abdülâzizin hal'inde Sadırâzam olan bu zat ile Hüseyin Avni ve Midhat Paşalarla Şeyhülislâm Hayrullah Efendi arasında gizli toplantılara sahne olmuştu. Bilâhare müverrih Cevdet Paşaya geçen bu tarihî yalının bir odasına 1895 de bu âlim devlet adamının ölüm döşeği serilmişti. Cevdet Paşanın ölümünden sonra Hekimbaşı yalısını, kıymetli san'atkârımız Fahire Fersan'ın babası Mabeyinci Faik Bey aldı. Yalı, eski simasını tamamen değiştirerek tecdiden tamir edildi. Sermed Muhtar Alûs, "Mabeyinci Faik Beyin Bebekteki yalısı" başlığı altındaki bir makalesinde, kendine has şirinliği inkâr edilemiyen lâübali bir eda ile bu yalıdaki saz ve mehtab âlemlerinden bahsediyor; ve yazısının bir yerinde sözü, Hekimbaşı yalısının yerindeki bugünkü beton yapılara getiriyor:

"Bebek koyunun sabah sisleri içinde ölgün sulara akisleri uzanan, ortalık kararırken selâmlığın aydınlıklar dolu pençerelerinden kadeh şakırtıları, çatal tabak tıkırtıları, anason kokuları, keman, kanun, tanbur taksimleri, mededler, el'amanlar taşan, halayık odalarından körüklü Çerkes çalgılarının gıygıyları, kahve ocaklarından bağlama zımbırtıları, inek ahırlarından bile kaval sesleri duyulan o keyf ehli yalı nerede?.. Şimdiki soğuk nevâ suratlı, frijider kılıklı zevksiz yalı nedir?..

Bibl. : M. Ziya, İstanbul ve Boğaziçi, II; S. M. Alus, Not: Bostancı başı defteri.

ABDÜLHAK-NASUHİ BEY — Hekimbaşı Abdülhak Mollanın torunu, Müverrih Hayrullah Efendinin oğlu ve Abdülhak Hâmid'in büyük kardeşi, Osmanlı İmparatorluğunun son devri ricalinden. 1836 (1252) da İstanbulda doğdu, ilk tahsilini İstanbulda, yüksek tahsilini Pariste gördü. Mensup olduğu ailenin an'anesine uyarak ilmiyeye intisap etti ise de 1854 (1271) de henüz on dokuz yaşlarında iken binbaşılık rütbesi ihsan olunarak o zamanın tâbirile- "silki celîli askerî" ye geçti; 1856 (1273) de Kaymakam rütbesile Erkânı Harbiye sınıfına girdi; iki yıl sonra Mülkiye hizmetine alınarak Bâbıâli tercüme kalemine, 1867 (1284) de Dîvanı Muhakematı Maliye, 1869 (1286) da Meclisi Kebîri Maarif âzalığına; 1871 (1288) de Rumeli Demiryolları Komiserliğine tayin edildi; 1877 (1294) de Askerî Nakliyat Komisyonu Reisliği ile Edirneye gitti, dönüşünde Muhacirîni Sıhhiye Komisyonu Reisi oldu; 1878 (1295) de Şehremaneti Azalığına, 1878 (1296) da Şehremaneti Meclis Reisliğine getirildi. 1880 (1298) den 1891 (1309) e kadar İçel, Lâzistan, yine İçel, Beyrut, tekrar İçel, Canik Mutasarrıflıkları ve Mamûretülaziz Valiliği ile taşrada dolaştı, Türkiyenin Tahran Sefiri oldu, 1892 - 1894 (1310 - 1312) yıllarında Adana ve Beyrut valisi, 1896 (1314) da Bulgaristan Komiseri oldu, iki yıl sonra azledilerek ikinci defa olarak Tahran Sefiri, Meşrutiyet inkılâbından sonra da âyan âzası tayin edildi. 13 Şubat 1912 (19 Safer 1330) de vefat ederek Sultan Mahmud türbesine defnedildi.

Abdülhak-Nasuhi Bey (Resim: H. Çizer)

Bibl. : Nevsâli Osmanî

ABDÜLHALİK EFENDİ — Onyedinci asır sonlarında yaşamış ulemadan ve çiçekçilerdendir; tohumdan iki nâdîde zerrin yetiştirmiştir, bunlardan "İmamülezhar" adile

tescil edilen çiçeğin tohumunu devrinin en namlı çiçekçilerinden Karanfilci Mustafa Efendiden almıştı. Abdülhalik Efendi 1698 (H. 1110) den sonra ölmüştür.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei sükûfecıyan.

ABDÜLHALİM EFENDİ (Ahizade) — Onyedinci asrın en namlı ulemasından ve Nakşibendî şeyhlerinden; Ahizade Mehmed Efendinin oğlu, Dördüncü Murad tarafından idam ettirilen Şeyh ülislâm Hüseyin Efendinin kardeşi; 1555 (963) de doğdu; ilk feyzini, babasının Edirne Kadılığı sırasında, ki henüz on beş yaşlarında idi. Edirne medreselerinde Karaçelebizade Hüsam Efendi ile Arabzade Abdürrauf Efendi ve Hâcegîzade Salih Molladan aldı, İstanbula geldiğinde de Ebussuud Efendinin talebesi oldu ve 1573 (981) de ondan mülâzim oldu; İbrahimpaşa, Kasımpaşa, Yeni Alipaşa medreselerinde müderrislik ederek 1585 (993) de Semaniye müderrisi oldu; sonra Şehzade ve Üsküdar Valide müderrisi, 1591 (1000) yılında Bursa Kadısı, 1592 (1001) de Edirne Kadısı, 1595 (1004) de İstanbul Kadısı, bir sene sonra Anadolu Kazaskeri, 1601 (1010) de Rumeli Kazaskeri tayin edildi; bir yıl sonra da tekaüt edilerek 1604 (1013) de şiripençeden öldü; kardeşi Hüseyin Efendinin İstanbulda babaocakları karşısında yaptırttığı Çukur Medrese kabristanına defnedildi.

Hâşimî'nin:

Cinan ola Ahizade Efendinin câyi

Ve Salikî'nin:

Kıldı azmi adem Ahizade

Mısraları ölümüne tarihtir. Kendisinden "Ulemayi Rumun serbülendi" diye bahseden Kâtip Çelebi'nin kaydına göre sohbeti zengin bir zat idi; Kazaskerlikleri zamanında iffet ve istikameti methedilir, Kadıların kıdem ve haklarını, hallerini arzetmiye ihtiyaç göstermeden korumuştur. Her okuduğu kitaba kendi mütalâasını yazmak itiyadında idi ki, bu notlar, ilmî kudretinin delilleri olarak gösterilir; ayrıca Molla Câmî'nin "Şevahidül nübüvve" tercümesi ile "Hidaye" ye güzel bir şerhi vardır; ara sıra, Hilmi mahlası ile:

Câmi mey nâyimi itti şikest
Meclisimiz bastı ayak nayibi

beytinin bu sahadaki kıymetinin derecesine örnek olabileceği şiirler de yazmıştır.

Sülüs ve nesihte Şükrü Halifezade Pir Mehmed Dedenin yetiştirmesi olarak, devrinin seçkin hattatlarından sayılır.

Abdülhalim Efendi devrinin namlı çiçek meraklılarındandı. Tescil edilmiş lâlelerden mor fitilli sisli "Hadenginâz" ı tohumundan elde etmiş; mor fitilli koyu haşhaşı "Dilrüba", mor fitilli mora yakın koyu leylâkı "Rif'atigülşen", mor fitilli sisli beyaz "Sûzenisîm", sarı fitilli elmasî "Feyzihalîm", sarı fitilli açık gülpembe "Mâyeinâz", mor fitilli güvezle beyaz karışık "Memduh" ve mor fitilli güvez "Mâyeiikbal" de ilk defa kendisinde çiçeğe gelmişlerdi. Kapısı halkından Hüseyin isminde bir zat da tohumdan mor fitilli kırmızı bir lâle olan "Nâveki dildûz" u yetiştirmişti.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi; Müstakimzâde, Tuhfei Hikatin; Kâtip Çelebi, Fezlike I.

ABDÜLHALİM EFENDİ (Hamamizade) — Trabzonlu Hamamizade Hasan Ağanın büyük oğlu, şair ve âlim İhsan Hamamıoğlunun baba dayısıdır. 1808 (H. 1223) de Trabzonda doğdu, memleketinde bir miktar okuduktan sonra gençliğinde tahsil ve ticaret için İstanbula geldi; daha evvel İstanbulda yerleşmiş bulunan deniz ticaretile meşgul dayısı Kozlucalızade Hacı İsmail Efendiye, Süleymaniyede Samanyiyen camii civarındaki evinde damad oldu.

Kozlucalızade İsmail Efendi öldükten sonra Hamamîzade kalan işleri ve gemileri arttırarak İstanbulun büyük armatörlerinden biri, Hayriye tüccarları arasında parlak bir şöhret oldu. Hayatının sonlarına doğru büyük bir kaza neticesinde servetinin mühim bir kısmını kaybetti. Karacaahmedde Trabzonluların topluca mezarlığındaki kabrinin kitabesi şöyledir: "Hayriye tüccarından Trabzonlu Hamamizade merhum Abdülhalim Efendinin ruhuna Rızaenlillâh Fâtiha. Sene 1298 (1881)".

Bibl. : Hamamîzâde İhsan. Not.

ABDÜLHALİM HASİB EFENDİ — Onsekizinci asır hattat, hâfız ve hocalarındandır. Hüsnühattı devrinin tanınmış hattatlarından biri olan Hâşimîzade Şeyyid Abdullah Efendi ile Hoca Mehmed Rasim Efendiden öğrendi; devrinin tanınmış müderrislerinden Abdülkerim Efendi ile yine Hoca Mehmed Rasimden Arabca ve Farsca tahsil etti, müderris oldu; babasının yerine Sarayi Hümayun gilmanlarına hoca tayin edildi; bir felç darbe-

si üzerine saray hocalığını büyük oğlu Mehmed Said Efendiye terk etti ise de, bir yıl sonra Said Efendinin tâûndan ölümile, bir kadirşinaslık eseri olarak hocalık maaşı tekrar kendisine bağlandı, müderrislik pâyesi de Musilei Süleymaniyeye çıkarıldı.

İki yıl kadar süren hastalığında dili ancak İsmi Celâl'i söyliyebilecek kadar açılmıştı ki 1758 (H. 1172) de öldü. Kabri Eyyub'dadır.

Hocası Üstad Mehmed Rasimin ölümüne şu güzel tarihi söylemişti:

"Üstadı sânii zeman göçdü" dedim tarihi tam

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDÜLHALİM MEDRESESİ — Karşısındaki Hoşkadem camiine nisbetle halk ağzında Hoşkadem medresesi de denilir. Bir on sekizinci asır yapısıdır. Şehzadebaşı karakolu yanından Aksaraya inen Selimpaşa yokuşunun üzerindedir. Kapısınnı üzerindeki arapça manzum tarih kitabesinin tarih beyti:

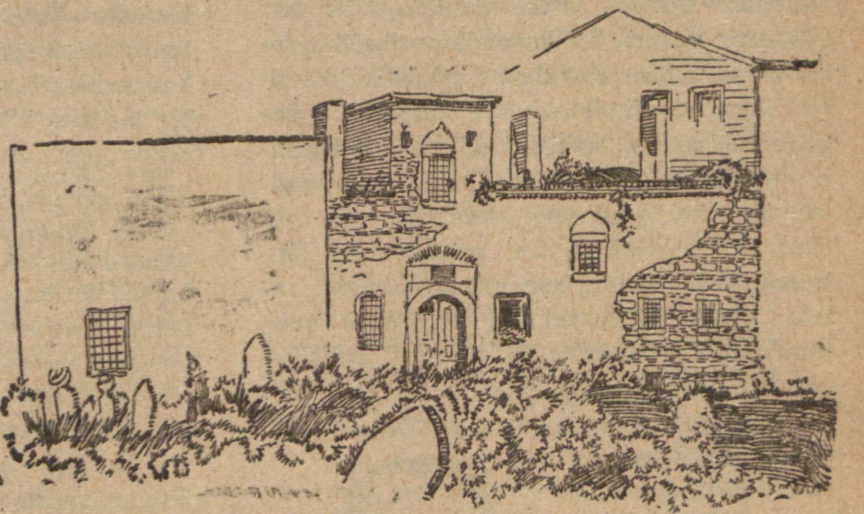
Tilke dârün cârûhâ ilmül cemil

olup ebced hesabile Hicrî 1119 (1707) yılına karşılıktır.

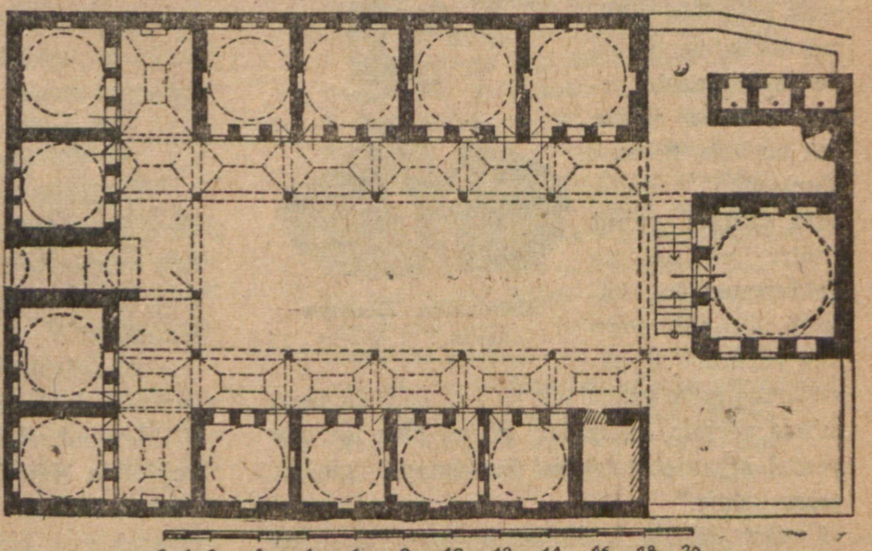
Bugün harap bir haldedir. Odalarının ahşap döşemeleri çökmüş, bir kısmının ise büsbütün sökülüp kaldırılmıştır. Birkaç odasile dershanesinde ve müderris odasında dar gelirli birkaç aile sığınmış bulunmaktadır; Bina esaslı bir tamir görebilecek durumdadır; bu takdirde, ev buhranı çeken büyük şehirde en az otuz aile sağlam ve temiz bir çatı altında yerleştirilmiş olur.

Dokuz on yıl kadar evvel, Şehzade, Fatih ve Aksaray semtlerinin ayak takımı hovardaları arasında büyük bir şöhreti olan Şişman Bahriye de bir ara Abdülhalim medresesinde oturmuştu; seccadesi pencere önünde serili, bir ayak sesi işitti mi namaza dururdu; sokağa ancak camilerde vaâz dinlemek üzere çıkan ve hemen her gün kadınlı erkekli bazı akrabaları tarafından ziyaret edilip yoklanan âbide ve zâhide Bahriye teyzenin esrarı, bir gün, sabıkalı bir esrarkeşin metresile beraber onun odasında yakalanması üzerine öğrenilmişti.

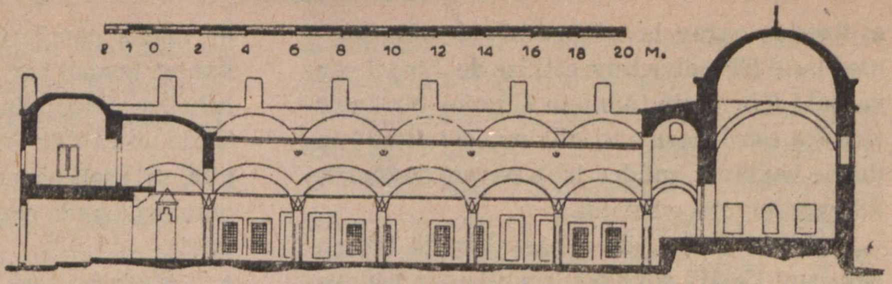
Medrese teşkilâtında Şeyhülislâm Hayri Beyin devrinde yapılan ıslahattan evvel, softaların çoğu askerlik kur'ası kaçağı okur yazmaz yobazlardı. Katrancılı Hafız Pomak Mustafa adında bir zat anlatır; on beş on altı yaşlarında bir genç iken Abdülhalim medresesinde talebe imiş, yazıya heves etmiş, bir hokka kalem takımı ile sülüs bir "Rabbiyesir" levhası almış, bir gün odasının kapısı önünde serdiği bir kilime oturup hem güneşliyor, hem de yazı meşk ediyormuş, kendisini gören mü-

Abdulhalim Medresesi (Resim : Nezih)

Abdülhalim Medresesi (Kroki-plan: Ferzan Baydar)

Abdülhalim Medresesi (Kesid resim: Ferzan Baydar)

derris efendi yanına hiddetinden köpük saçarak gelmiş, çocuğun elinden hokkayı, kalemi, kâğıdı kaptığı gibi dama fırlatmış: "Buraya böyle şeyler girmez!.." diye bağırmış. Galiba Pomak Mustafa da bu vak'a üzerine oradan Veznecilerde Kuyucu Murad Paşa medresesine kaçmış...

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLHALİM MEMDUH — İkinci Abdülhamid istibdadının en şiddetli devrinde İstanbulun ateşli hürriyetperver gençlerinden, şair bir hukuk talebesidir; Ahmed Rasim, çok canlı bir portresini şöyle çizer: "Zayıf, sivri bir kafa, sivri bir yüze çizilmiş siyah ve gayri mütenâzır iki kaş, isterse şehlâlaşır bir çift göz, sivri uzunca bir burundan mürekkep olan bu sima üzerine kalıpsız, püsküllü ekseriya tablasi etrafında seyyahı bîârâm bir fes geçirerek endamı nahîfine düğmelerinden biri veya ikisi eksik herhangi renkte olursa olsun bir ceket, yine onun gibi iliklenmesi tam olmıyan bir yelek, bazan paçalarından biri, bazan ikisi potininin koncuna binmiş bir pantalon giydirerek koltuğuna behemehal Rousseau'nun Confession'u ile Contrat Social'ini veya Voltaire'den ciltli ciltsiz bir iki kitap, bir çok evrakı fersûdenin huruç ve dühulüne dayanamıyarak iler tutar yeri kalmadığı için yerine başka renk astardan dikilmiş torbamsı cebine de risale, gazete, yazılı yazısız kâğıt, pek aceleye gelecek olursanız mendil, para çantası yahut elinize ne geçerse doldurunuz, bu vücudü biraz da yanpiri yürütürken bakışlarına gelip geçenlerle istihza eder bir tarzı in'itaf veriniz, kendisini görmediniz ise bile yevmi kıyamette teşhisi hususunda güçlük çekmezsiniz."

Abdülhalim Memduh (Resim : H. Çizer)

Gençliğinde Abdülhalim Memduhun en yakın arkadaşlarından olmuş bulunan Ali Kemal, Peyam'ın haftalık edebî ilâvelerinde "Ömrüm" adı altında neşrettiği bir kısım hâtıralarında onu şöylece tasvir ve tahlil eder: "Bir garibei hilkat idi, sırf gösteriş için elinden geleni yapardı; daima herkesi harikulâde hareketlerle mebhut kılmak isterdi, ve garip o ki, kılardı. Halbuki hakikatte öyle harikulâde istidada malik değildi. Evvelâ Muallim Naci'ye fevkalhad bir adavet tutturdu, hattâ bir kere -Arab harflerile yazılan muallim kelimesindeki ayın harfinin üstüne bir nokta koyarak- "Muglim Efendi" diye mecnunâne bir mektup bile yazdı; sonra Abdülhak-Hâmid'e çılgıncasına bir muhabbet izharına kalkıştı. Cihanın aleyhinde bulunur, âlemi zemmeder, önüne gelenin mübalâğa ile taklidini yapardı. Fakat hoşsohbetdi, her meclisi şenlendirirdi. Hıfzı lisan nedir, bilmezdi; bilmediğine göre de o devir için mücessem tehlike idi. Alenen:

Bu halkın mülkünü seyret harabâbad lâzımsa
Bu mülkün halikini söylet sana feryad lâzımsa..

gibi beyitler okurdu; Padişahtan en ufak zabıta memuruna varınca istihfaf ederdi. Bir gün Tepebaşı bahçesinde arkadaşlarla oturuyorduk, bando Sultan Hamid'in marşını çalmağa başladı; Memduh da kurşun kalemi ile masanın mermerine şu beyiti yazdı:

Milletin vâesefâ son demin ihbar ider
Marşının sem'a gelen . . . . gibi murdar sesi!..

Gülmeğe başladık, lâkin korkaklar aramızdan sıvıştılar, gittiler. Abdülhalim Memduh hakikatte ciddî bir çalışma bilmezdi, havaiyattan, nümayişten öyle mesaiye vakit de bulamazdı".

Abdülhalim Memduhun Ali Kemal ve diğer arkadaşlarile hürriyetten, inkılâptan, ihtilâlden bahsetmek için toplandıkları yer, Beyoğlunda Nikolinin gazinosuydu. Bir ara, İstanbul halkını Abdülhamid'e karşı ayaklandıracak gizli bir cemiyet kurmağa kalktılar; hattâ Padişahı Midhat Paşanın katili olarak

ittiham eden bir duvar beyannamesi müsveddesi hazırladılar. Fakat içlerinden İzmirli Tahir Kenanın jurnalı ile tevkif edildiler, beyanname müsveddesi Abdülhalim Memduhun üzerinde çıktı. Uzun istintaklardan sonra her biri bir tarafa sürgün edildi, bu arada jurnalcı Tahir Kenan Fîzana, Ali Kemal Halebe. Abdülhalim Memduh da Konyaya gönderildi ve ayni günde bir Rus vapuruna bindirilerek yola çıkarıldılar. Mersin yolile Konyaya giden Abdülhalim Memduh'un menfası oradan İzmire, İzmirden Bitlise, Bitlisten tekrar İzmire tahvil edildi ve nihayet İzmirden Avrupaya kaçtı. Fahri Bey adında hamiyetli zengin bir arkadaşının yardımı ile İngilterenin cenup sahillerinde yerleşti ve orada öldü. Şair olarak parlak bir istikbal vâdediyordu. Namık Kemalin ölümü üzerine yazdığı bir mersiye, o devrin hürriyetperver gençleri tarafından ezberlenmiş, gözyaşlarile okunurdu:

Kuyûdi zulmü çâk itmekiçin zencirbend oldun
Fakat her zalimin boynunda müdhiş bir kemend oldun
Hakikat sahibinden varsa şayan pesend oldun
Vatan hoşnud senden hâzır ol bezmi mükâfata.
Kopardım mevtini duydukta bir feryâdı hürriyet
Heman etrafa bakdım irmedi imdadı hürriyet
Yetim oldu bu mülk ey eşrefi evlâdı hürriyet
Vatan hoşnud senden hâzır ol bezmi mükâfata.

Millî kütüphanemizin büyük kütüklerinden olan "Son Asır Türk Şairleri" nde Abdülhalim Memduh hakkında zengin notlar toplanmıştır :

Şairin doğum tarihi, kendisi tarafından yazılmış bir kıt'ada Hicrî 1283 (1866) olarak tesbit edilmiştir:

Seksen üç sâli rebiinde gelip
Âleme, dehri görür görmez ben
Geçti mihnetle rebii ömrüm
Sürmedim zevkini gam çekmekten

Abdülhalim Memduhun babası 1890 da Hakkâri mutasarrıfı iken ölen Ali Ragıb Bey adında bir zattır; Abdülhalim Memduh'un en yakın dostlarından Süleyman Nazif, anası hakkında: "Gayet zarif, zevki edebîsi mükemmel, ve oğlu gibi müstehzî ve mukallid bir kadın idi." diyor; oğlunun sürgün hayatında yanından bir an ayrılmamıştı. Süleyman Nazif'in anlattığı şu fıkra lâtif olduğu kadar hazindir:

Bitlis yolunda dağların birinde boğucu bir kar fırtınasına tutulmuşlar, bindiği esterin üstünde büzüle büzüle donmamağa çalışan bu şefkatli kadına sürgün arkadaşlarından Tevfik Nevzad acı bir kahkaha atarak: "Valide!. Oğlunuzun mürüvvetini görüyorsunuz! Padişaha dua ediniz!." demişti.

Bitlis günlerinden bahsederken diğer bir sürgün arkadaşı, Tokadîzade Şekib de şu satırları yazar:

"Memduh, zaten pek bedbin ve pek fena bir halde bulunduğu için hepimizden ziyade müteessirdi. Fakat yine gülmek, güldürmekten geçemezdi. İran, Efgan tarikiyle Mısıra kaçmağa karar vermiş, ne suretle hareket edeceğimizi müzakereye başlamış idik. Nevzad, Doktor, ben bir gün yine bu iş için konuşurken yanımıza Memduh geldi. İran tarikiyle kaçmak istediğimizi anlayınca kendisine mahsus tavır ile, "Allah aşkına o yolu bırakınız. Sultan Hamid, Şah Hazretlerine on beş lira ikraz eder, bizi alır" diyerek mağmum çehrelerimizi güldürmüştü. Aziz komşumuz ve hemdinimiz olan İraniler de o zaman müstebid bir hükümdarın elinde, kanlı, müstekreh bir mutlakiyetin tesirinde inliyordu."

Ölümü üzerine Şair Eşref şu tarih kıt'asını yazmıştı:

Dinleyin şimdi biraz da menkabe Memduh içün
Vâkıâ ye'sü füturun hame bidermânıdır
Sormayın dahilde merhumun ikametgâhını
Habsü nefyin daimi suretle bir mihmanıdır
Sürgün olmak üzre biçare vatanda muttasıl
Bir takım jurnal nivisin mazharı bühtanıdır
Son zemanlarda firar etti vatandan harice
Çünkü menfiyen seyahat eskiden idmanıdır
Kâinata az gelir öyle nedimü nüktedan
Her zarafet bezminin bir murgi hoş elhânıdır
Bahşederdi girdiği meclislere şevku sürur
Sohbeti şiríninin hâlâ gönül hayranıdır
Gölgede kor meclis arâlıkta eski Haşmeti
Hasmını hecveylemekte asrının Hassânıdır
Rihlet etti, galiba sultanı istikbal içün
Çünkü ömrü padişahinin de son âvanıdır
Etti Folkeston tarikile azimet cennete
Şübhesiz gurbette Hakkın mazharı gufrânıdır
Bir bilenden eyledim tahkik metrukâtını
Bir kırık hame, fakirin servetü sâmanıdır
İşbu tarihi kıraet eyliyen ihvandan
Maksadım merhum içün bir fâtiha ihsanıdır
Ben daha çok söylemek isterdim ey Eşref fakat
Susmağa mecbur eden kafiyenin fıkdanıdır
"Kabri" hariçte kalınca söyledim tarihini
"Şahidi hürriyetin Memduh Bey kurbanıdır"
1322

Abdülhalim Memduh'un nâ'şı, Nazlı Hanım adında Mısırlı hayırsever bir kadın tara-

fından Tunusa getirtilmiş, hayatında, bir ara Tunusta kendilerinde misafir bulunduğu sırada pek beğendiği bir tepeye gömdürülmüştür. Nazlı Hanım, bir müddet sonra şairin anasını da Tunus'a getirtmiş ve bu şefkatli anaya da, oğlunun yanına gömülmek saadeti nasip olmuştur. Mahmud Kemal İnal'ın "Son Asır Türk Şairleri" nden nakledilen aşağıdaki şiir, Abdülhalim Memduh'tan en güzel örneklerdir :

Aceb yârim hangisinden gelecek
İki yol var şu ovanın yüzünde
Beni sever sağ yanımdan gelirse
Soldan gelse sevgi yoktur özünde
Böyle dedim niyet tuttum, bekledim
Sürü geldi, kuşlar geçti, gün battı
O yolların hiçbirinden gelmedi
Bahtım beni sevgide de aldattı

Bibl. : Ahmed Rasim, Edib, muharrir, şair; Ali Kemal, Ömrüm; M. K. İnal, Son asır türk şairleri, V.

ABDÜLHALİM MEMDUH SOKAĞI — Kadıköy Merkez nahiyesinin Söğütlüçeşme ile Gazhane arasındaki Kaptanpaşa semti sokaklarındandır, Kurbağalıdere caddesile Ahmedrasim sokağı arasındadır (B.: Kaptanpaşa). Cadde denilecek kadar geniş kaba taş döşeli, bozukça bir sokaktır. Evleri birer ikişer katlı küçük ahşap yapılardır. Kurbağalıdere kavşağının başında bir kasap ile bir kahvehane vardır, Gazhane tramvayının son durak yeri de buradadır (1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLHALİM REİS (Üsküdarlı) — Şemsipaşa Voliyerinin sahibi Üsküdarlı meşhur İrfan Reisin küçük kardeşi, zamanımızın namlı balıkçılarından, Boğaziçi balıkçılığı üzerinde çok derin ve sağlam bilgisiyle tanınmıştır (B.: İrfan Reis ve Şemsipaşa Voliyeri).

Bibl. : Vâsıf Hoca, Not.

ABDÜLHAMİD I. — Osmanlı hânedanının yirmi dokuzuncu Padişahı, İstanbul tahtında oturan Türk hükümdarlarının yirmi birincisi; Üçüncü Ahmed ile Rebia Sultanın oğlu, 20 Mart 1725 (5 Receb 1137) de doğdu, 21 İkincikânun 1774 (8 Zilka'de 1187) de büyük kardeşi Üçüncü Mustafadan sonra kırk dokuz yaşında tahta geçti; Ruslarla yapılan muharebede Özi kalesinin düşman eline geçtiğini bildiren bir kâğıdı okurken duyduğu acı ile nüzûl isabet ederek 28 Mart 1789 (11 Receb 1203) de 64 yaşında öldü; Bahçekapıda Dördüncü Vakıfhan karşısındaki türbesine gömüldü. O sırada Şehzade Mahmud'un (İkinci Mahmud) Çuhadarı bulunan Şehri İsmail Efendi bu Hükümdarın ölümünü kaleme aldığı tarihçede tafsilâtiyle şöylece anlatır:

Birinci Sultan Abdülhamid (Resim: H. Çizer)

Asâkiri İslâmiyenin perişanlığının kötü haberleri Serdarıekrem tarafından yazıldıkça, içinin ıstırabı ve etrafın dedikodusuyla hastalanmış, ata binip inmeğe iktidarı kalmamıştı.

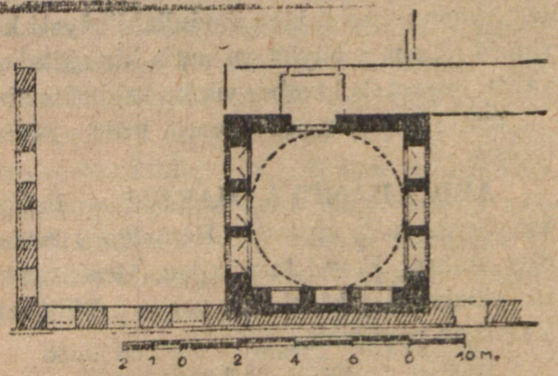
Cihan bir hanedir ârâyişi çok
İçine girenin âsâyişi yok
Düşer derviş ise teşvişi nâne
Veger sultan ise fikri cihâne

İşbu iki yüz üç senesi Recebi Şerifinin başları olup Sürreihümayûn ihracının vakti gelmiş olduğunu kendisine arzettiklerinde hastalığından ötürü acele ederek biz bu sene teberrüken bir gün evvel ihrac edelim, dedi. Ayın onuncu günü Sürrenin çıkması kararlaştırıldığından o gün divan yerine yâni Kubbealtı denilen yere geldiler. Ancak, hastalığı fazlalaştığından hemen Sürrei Şerifeyi Sürre Eminine teslim edüp birlikte bulunan Şehzade Mustafa ve Mahmudun dönmelerine ruhsat verdiler; biz dahi Sultan Mahmud Efendimizi alıp Hırkai Saadet yanındaki Sünnetodasına götürdük. İkisi de çocukluk oyunlariyle meşgul iken Abdülhamid Han evvelâ sarık odasına teşriflerinde Sultan Mahmudu bir kenara çekerek veda suretiyle ağladı ve "Oğlum Mahmud seni Cenabı Mevlâya emanet eylerim, Hazreti Hak destgirin olup iki cihanda

Birinci Abülhamidin turası

yüzün kara olmaya" diye iki gözlerinden, yanaklarına yaşlar dökülerek dışarıya doğru yürüdükte harekete mecali olmadığından Kahvecibaşı Bihzadzade Mustafa Ağa ile Berberbaşı Mustafa Ağa koltuklarına girerek ağır ağır Şimşirliğe nâzır köşke gelüp henüz oturmuşlardı ki Serdarıekrem Koca Yusuf Paşa tarafından Kaymakam Salih Paşaya gelüp onun da Padişaha göndermiş olduğu mek-

Bağçekapısında Birinci Abdülhamid türbesi (Plan-kroki : Ferzan Baydar)

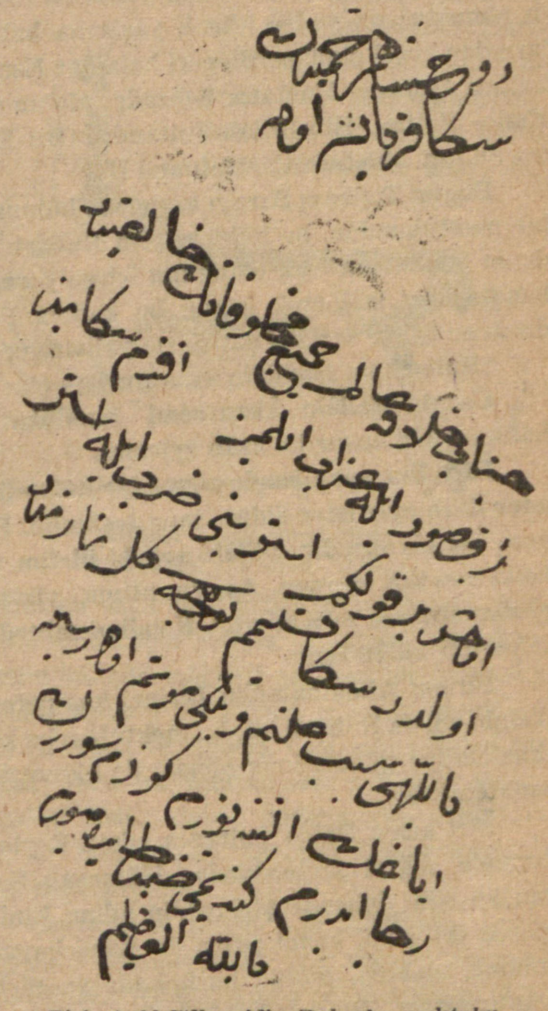
tubu Karakulak Ağa köşke getirdi; Başçuhadar Benli Abdullah Ağa telhisi Karakulak'tan alıp Padişahın eline sundukta nazar buyurup Özi kalesinin ahvaline dair olan yere gelince yürek paralayıcı bir ah edüp fevkalâde bir elem ile inledi, Derhal bir şiddetli nüzûl isabet ettiğinden Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi gelüp nabzını eline alıp: "Efendim Allaha emanet bir şey yoktur, fakat bir parça nezleniz hareket eylemiş" diye nüzûlü nezle ile te'vil ederek teselli vermek istediğinde Padişah melûl melûl Hasan Efendinin yüzüne bakarak:

— Hasan Efendi âhir hizmetindir, güzelce bak, Efendini elinden aldırdın! dedikte Hasan Efendi kendini tutamıyarak huzurdan ağlıyarak çıktı, Başçuhadara ümitsiz olduğunu söyledi, ve filvâki sabaha karşı teslimiruh eylediler."

Şehri İsmail Efendi İkinci Abdülhamid'in yerine Hükümdar olan Üçüncü Selimin cülûsu münasebetiyle de şu satırları yazıyor:

"Kızlar Ağası İdris Ağa seher vakti Haremi Hümayuna gidüp Şehzade Sultan Selimin dairesine girdi, yer öpüp: — Ey Şahıâlibaht! Cenabı Hak ecdadınızın mirası olan Tahtı Hümayunu sana ihsan kıldı, buyurun iptida amcanızın nâşını ziyaret kılın, sonra Hırkai Şerif odasına teşrif buyurursunuz, dedikten sonra kadîm âdet üzere Sultan Selimi alıp Şimşirliğe bakan köşke geldiklerinde odanın kapısını açarak: — Buyurun Efendim! diye içeriye girdiler, nâşın üzerindeki örtüyü açınca Sultan Selime bir korku ve dehşet geldi, geri dönmek istedi, İdris Ağa nutka gelüp: — Ey Padişah! Bu ölü amcanız sizden evvel bir hükümdar idi, âkıbet bu gaddar feleğin elinden ecel şerbetini içti, efendim, ibret göziyle bak, bu dünya baki değildir, baki ancak Hüdadır, gece ve gündüz Allahtan korku üzre ol, halka merhamet eyle, adaletinin gölgesinde bütün âlem hoşhal olsun, Allahtan meded iste, Rabbim selâmet versün, buyurun Efendim kulların sizi beklerler, Hırkai Şerife gidelim! dedi ve Sultan Selimin koltuğuna girdi".

On beş yıl süren saltanatı, sonu ağır bir mağlûbiyete varmış bir harbin doğurduğu sı-

Birinci Abdülhamidin Ruhsaha mektubu (Topkapu Sarayı Müzesi arşivi)

kıntılar ve isyan gaileleri içinde geçti (Küçük Kaynarca muahedesinin imzasiyle biten 1774 Rus seferi); bu saltanatın son yıllarını da yeni bir harbin (Rusya ve Avusturya ile 1786 seferi) güçlükleri ve mağlûbiyetleri doldurdu.

Gençliğinin büyük bir kısmını sarayda kapalı olarak geçirmişti; bir Hükümdara lâzım olan tecrübelerden, görgüden ve tahsilden mahrum kalmıştı; iradesi zayıf, saf adamdı, etrafındakiler tarafından kolay kandırılırdı, bu yüzden büyük devlet adamı Halil Hamid Paşanın idamı gibi kanlı entrikalara âlet olmuştu, Cezayirli Hasan Paşa, Karavezir lâkabı ile anılan Mehmed Paşa, Dürrüşehvar Hanım ve kocası Nazif Efendi bu yaşlı Hükümdarın üzerinde nüfuz sahibi şöhretlerin başında gelir. Tebeasına karşı samimî bir sevgi ve şefkat besliyen Birinci Abdülhamidin halk da evliyalığına inanmıştı.

Birinci Abdülhamid'in muhtelif kadınlardan on ikisi kız, onu erkek yirmi iki evlâdı olmuştu; on yedisi küçük yaşlarda babalarından evvel ölmüşlerdi, geri kalanlar Esma Sultan, Şehzade Mustafa, Şehzade Mahmud, Emine Sultan, Hibetullah Sultandır (B.: Esma Sultan, Mustafa IV, Mahmud II).

Bugün Topkapı Sarayı arşivinde bulunan bir mektubundan, bu hükümdarın Ruhşah adında bir kadına âşık olduğunu öğreniyoruz; kendisinden incinerek kaçan bu kadına Padişah şu içli ve samimî satırlarla yalvarıyor:

"Ruhşahım, Hamidin sana kurban ola; Cenabı Hallâkı Âlem cemi mahlûkatın halikıdır bir kusur ile azab eylemez.

Efendim, sana bende olmuş bir kulunum, ister darb eyle ister öldür, sana teslimim. Bu gece gel niyazımdır. Billâhi sebebi illetim ve belki mevtim olursun. Ayağın altına yüzüm gözüm sürerek reca ederim. Kendimi zabtedemiyorum billâhilâzim"

Birinci Abdülhamidin Birinci kadınefendisinin adı da Ruhşah idi; bu mektubun bu kadınefendiye gönderilmiş olması da kuvvetle muhtemeldir.

Biri anası Rabia Sultanın adına Beylerbeyinde, diğeri zevcelerinden Hümaşah Sultan ile oğlu Şehzade Mehmedin adına Emirgânda iki cami, kendi adına da Bahçekapıda imaret, mektep, sebil, kütüphane ve türbe yaptırmıştır. (Bu eserde bütün bu şahıs isimleriyle Beylerbeyi camii ve Emirgân camii maddelerine, İslâm Ansiklopedisinde Abdülhamid I maddesine bakınız).

Bibl. : Cevdet Tarihi, IV; İslâm Ansiklopedisi; Arşiv Klavuzu I.

ABDÜLHAMİD I ÇEŞMESİ — Türk rokokosu üslûbunda, Bahçekapıda Hamidiye İmareti kapısının sol yanında idi; büyük mermer bir çeşme idi, alınlığında Yesarizade Mehmed Esad Efendinin elinden çıkmış sülüs hat ile "Aynen yeşrebü biha ibadullahi" âyeti kerimesi yazılmış büyük ve nefîs bir kitabesi vardı; imaret ile beraber yıkılıp kaldırılmıştır.

Bibl. : Ekrem Reşad - Osman Ferid, Nevsâli Osmânî.

ABDÜLHAMİD I. İMARETİ — Bahçekapıdaydı, halk ağzında Hamidiye imareti diye anılırdı, Evkaf tarafından Meşrutiyetin ilk yıllarında yıktırılarak yerine Dördüncü Vakıfhan yaptırıldı.

Birinci Abdülhamid İstanbulda adını taşıyacak bir hayır eseri olarak evvelâ bir cami yaptırmak istemişti, fakat, Yenicami gibi şehrin en kalabalık bir semtinde bulunan büyük bir mâbedin yanında kurulacak bir imaretin daha büyük bir hayır olacağını düşünerek ilk kararından vazgeçip bu imareti yaptırmıştı (M. 1776 - 1777 = H. 1290 - 1291). Türk rokokosu üslûbundaki yapıların ilk örneklerindendi. Yüksek bir sanat kıymeti yoktu, en güzel yeri sütunlarla süslenmiş büyük kapısıyla kapının tunç kanatlarıydı. Birinci Abdülhamid açılış töreninde bizzat bulunmuş, İstanbul fukarasından binlerce kişiye gözünün önünde aş dağıttırmıştı.

Bibl. : Ekrem Reşad - Osman Ferit, Nevsâli Osmânî.

ABDÜLHAMİT I. KÜTÜPHANESİ — Birinci Abdülhamidin vakfettiği kitaplarla Bahçekapıdaki medresesinde kurulmuştu; büyük şehirde çok dağınık bir halde bulunan Vakıf kütüphanelerdeki nâdîde yazma eserleri mümkün olduğu kadar bir yerde ve en uygun ve emniyetli bir yapı içinde toplamak maksadiyle kütüphanelerin birleştirildiği sırada Birinci Abdülhamid kütüphanesinin kitapları da Çarşambadaki Muradmolla kütüphanesine götürüldü.

Bibl. : Ekrem Reşad - Osman Ferit, Nevsâli Osmânî.

ABDÜLHAMİD I. MEDRESESİ — Bahçekapıda, Dördüncü Vakıfhan karşısındadır.

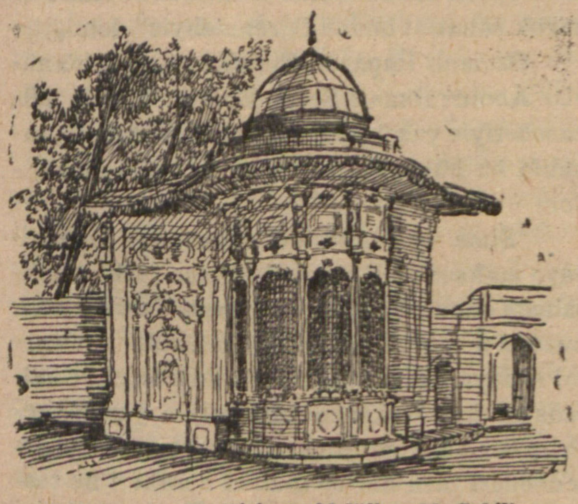
Bugün içinde İstanbul Zahire Borsası bulunmaktadır. (B.: Zahire Borsası).

ABDÜLHAMİD I. MEKTEBİ — Halk ağzındaki adiyle Hamidiye mektebiydi, Hamidiye imaretinin yanında, İstanbulun eski ve namlı bir mahalle mektebiydi; imaret ile beraber yıktırıldı.

ABDÜLHAMİD I. SEBİLİ VE ÇEŞMELERİ — Halk ağzındaki adiyle Hamidiye sebili, eskiden Bahçekapısında Hamidiye imaret ve mektebinin köşesindeydi; bu binalar, yerlerine Dördüncü Vakıfhan yapılmak üzere yıkılırken sebil de taşları işaretlenerek sökülmüş ve bugünkü yerine, Gülhane parkının Soğukçeşme kapısının karşısındaki köşeye nakledilerek kurulmuştur; genişçe bir saçak altında toplanmış iki çeşme ortasında büyük bir sebilden mürekkep bir yapıdır.

Sebil beş pençerelidir, pençereleri 2,10 metre boyunda, 1,20 metre genişliğinde olup aralarını ince çift sütunlar ayırır, parmaklıklarının altında yedişer göz vardır ki eskiden bu sebilden 35 tas ile su dağıtılırdı; sebilin içinde de bir çeşme vardır, kitabesinde "Düa-üssultan, sebilül gufran Enderunu hümâyun Hazineli İsmail Efendi" yazılıdır.

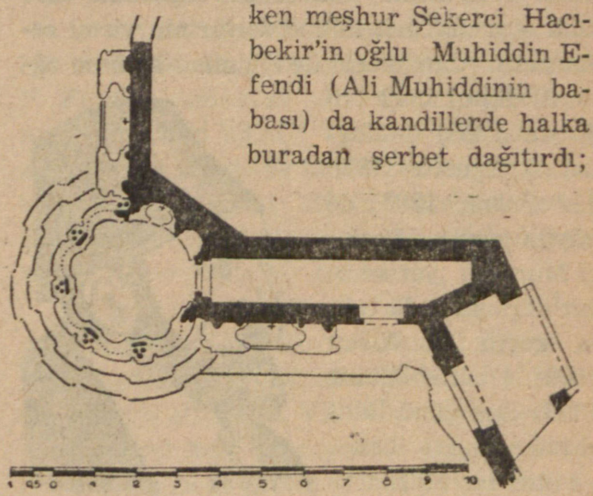
Türk rokoko üslûbunun en güzel eserlerindendir; Tahir Ağanın mimarbaşılığı zamanında çok muhtemel ki bu zatın resmine göre yapılmıştır; sebilin alınlığında, her biri pençerenin üzerine gelmek üzere Hayri'nin beş kıtalık bir tarih manzumesi vardır ki yazı, devrin büyük hattatlarından Yesarizade Mehmed Esad Efendinindir.

Soğukçeşmede Birinci Abdülhamid Sebili
(Resim: Nezih)

Gays-i midrar-ı kerem cedvel-i enhâr-i himem
Menbai cûy-i atâ menhel-i ihsân-ü sehâ
Husrev-i dâd-meniş hazret-i Sultân Hamid
Etti bârân-i adâletle cihanı irvâ
Zer-ü sîmi su gibi sarfederek kılmıştır
Dest-i ihsânı bu serçeşmeyi sâfı icra
Ola her katresi bir bahr-i amik-ı gufran
Sâki-i kevser ile haşr ide ukbâda Hudâ
Jâle-i adli ile buldu tarâvet âlem
Açılup gülmededir gonçe-i tab'-ı zuafâ
Dolanıp dergehin ol şah-i adâlet-câhın
Yüz sürer pâyına cûlar gibi eshâb-ı safâ
Alem-i şevketi serv-i çemen-i nusrat olup
Aka tiğından anın su gibi hûn-ı a'dâ
Görüp itmamını âsâr-i cihandârının
Bendesi Hayri-i hoşgûy-i sadakat-peymâ
Vasfın imlâda zebân-ı kalemi ahreş iken
Nâgehan yâver olup mu'ciz-i ilhâm-i Hüda
Yazdı tarihini ânın getürdi lâli
Kevserin ayni değil mi bu sebil-i zibâ
(Hicrî 1191)

Sebilin vakfiyesinde Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında halka kar ile soğutulmuş su dağıtılması yazılıdır. Sebil eski yerinde iken meşhur Şekerci Hacıbekir'in oğlu Muhiddin Efendi (Ali Muhiddinin babası) da kandillerde halka buradan şerbet dağıtırdı;

Birinci Abdülhamid Sbili
(Plan-kroki : Ferzan Baydar)

şehrin en uzak semtlerinden Hacıbekirin şerbetini içmek için gelmiş İstanbul fıkarası bu sebilin önünde mahşeri andıran bir kalabalık halinde toplanırdı; ihtiyar, delikanlı, çocuk bütün çırakları ve işçileri, başlarında âbânî sarıklar, tertemiz mintanlarının kolları sıvalı, boşalan tasları durup dinlenmeden doldururlar, bir taraftan da "Sebil!.. Şerbet sebil!.." diye bağrışırlardı.

Çeşmelerin üzerinde de Lûtfi'nin sekiz beyitlik musammat bir tarih manzumesi vardır; ilk dört beyti sağdaki çeşmenin alınlığında, son dört beyti de soldaki çeşmenin alınlığındadır:

Zıll-i Hudâ-yi müstean Şahinşeh-i kevnü mekân
Bâbında ânın husrevan ihsânını eyler ümid
Feyz-i zülâl-i meşrebi sîrâb eder her matlabi
Devrinde çerhın kevkebi her biri hurşid-i said
Mir'ât-i tab'ı enveri hurşid olur reşk-âveri
Ef'âl-i hayrin masderi ol tab'-i pür-nûr ü reşid
Rûh-i Hüseyni şâd edip feyzinden istimdâd edip
Bu çeşmeyi bünyâd edip atşânı kıldı müstefid
Ol husrev-i kudsi-sıfât icrâ edüp azb-i fırat
Leb-teşnesi âb-i hayat şerminden olmuş nâbedid
Atşân eder tâ cüstcû suyu cihanda sû-be-sû
Fermanını mânend-i cû icrâ ede Rabb-i mecid
Lûtfi kazup mermere nam oldu enâm içre benâm
Yazdı iki tarih-i tam her biri mümtaz ü vahid
Rûh-i Hüseyni şâd ile mâ-i safâyı ver dile

(Hicrî 1191)

Zemzem akıttı cûdile Şah-i cihan Abdülhamid

(Hicrî 1191)

Bibl. : I. Kumbaracılar, İstanbul sebilleri; I. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri; Ekrem Reşad - Osman Ferid, Nevsâli Osmânî; REK, Gezi notu.

ABDÜLHAMİD II — Osmanlı Hanedanının Otuz altıncı hükümdarı, İstanbul tahtına oturan Türk hükümdarlarının yirmi sekizincisi, Abdülmecid ile Gülnihal kadının oğlu, 21 Eylûl 1842 (16 Şaban 1258) de doğdu, 31 Ağustos 1876 (11 Şaban 1293) de büyük kardeşi Beşinci Muradın yerine otuz dört yaşında tahta geçti; 27 Nisan 1909 (7 Rebiülâhir 1327) Salı günü İkinci Meşrutiyete ihanet ve otuz bir Mart irtica ihtilâlini tahrik ile suçlanarak tahttan indirildi; dokuz yıl, evvelâ Selânikte Alâtini köşkünde, sonra İstanbulda Beylerbeyi sarayında mahbus yaşadı, 10 Şubat 1918 (28 Rebiülâhir 1336) da, Beylerbeyi sarayında yetmiş altı yaşında olarak öldü. Kabri İkinci Mahmud türbesindedir. Otuz iki yıl, yedi ay yirmi altı gün Padişahlık etmiştir. Zamanı, Birinci ve İkinci Meşrutiyet arasında uzun bir istibdat devri olmuştur.

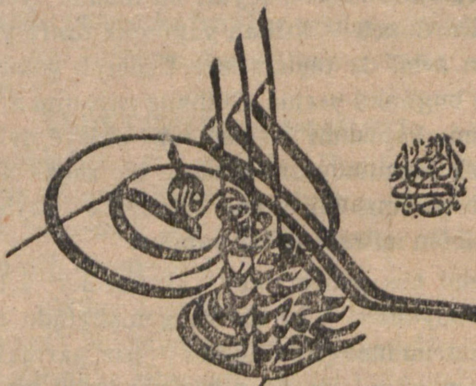
İkinci Sultan Abdülhamid
(Resim : E, Çizer)

Halk ağzında Sultan Hamid diye meşhurdur; tahttan indirildikten sonra da, devrinin ricali "Ankazı İstibdad", kendisi de "Hâkanı Mahlû", oldu; lâübali ve mütecaviz kalem ve ağızlarda da ya sadece "Hamid", yahut "Pinti Hamid" denildi.

Eşref'in:

Yapışmış muttasıl çarlu çevirmekte Kızıl Sultan
Sanır bir giyotin şimdi görenler tahtı sultanı

Beyitinde olduğu gibi ona "Kızıl Sultan" da dediler; bu, Üçüncü Cumhuriyetin ateşli Fransız gençleri tarafından kullanılmış romantik "Le Sultan Rouge" terkibinin tercümesinden başka bir kıymet taşımaz (B. : Taşkışla divanı harbi)

İkinci Abdülhamidin tuğrası

Büyük kardeşi Beşinci Murad mecnundu; şu yerinde hükmü İslâm Ansiklopedisinden alıyoruz: "Zeki, ve bilhassa hakikî secıyesini ve düşüncelerini gizlemekte pek mahir olan İkinci Abdülhamid" ne dedesi gibi kanlı, ne babası gibi ayyaş, ne amcası gibi saf ve lâübali, ne küçük kardeşleri gibi iradesiz ve zelil oldu. Müsteşrik Vamberi nakleder, Almanya İmparatoru İkinci Vilhelm bir ziyafette Avusturya İmparatoru Fransuva - Jozef'e İkinci Abdülhamid hakkında: "Hükümdarlık sanatını ondan öğrenmeliyiz" demişti.

Osmanlı İmparatorluğunun son vak'anüvisi Abdurrahman Şeref Efendi, ölümü münasebetiyle yazdığı bir makalede yakından tanıdığı bu hükümdarın halini şu yollu anlatıyor:

"Sima ve bünyesinde Hanedanı Osmaniyeye mahsus olan alâmetler iyice fark ve müşahede olunurdu. Zeki ve hassas, dakikaşinas, muamelei mu'tadesi nazik, halâveti mahsusai sadaya malik, efendiliğin ve hilâfet ve saltanatın izzü vekarını tamamiyle yerine getirir, bendegânını taltif ve kendisiyle görüşen ecnebileri tatlı dili ve cazibei nezaketi ile teshir etmenin yolunu bilir, tehdidini hakkiyle ikaa kadir ve lüzumunda şiddet göstermeğe

veya hiddetini teskin etmeğe muktedir idi. Küçük yaşından beri müptelâ olduğu vehimliliğin tesiriyle saltanat ve hayatını daima tehlikede görmek kendisinde müzmin ve mânevi bir hastalık halini almıştı. Jurnalcıların ardı arkası kesilmiyen (dedikoduları) vehimini bir kat daha arttırmış, mevkiini korumak için hatıra gelen ve gelmiyen korunma tedbirleri ve tazyiklerinin hepsini yapmış, uyku ve rahatını bu uğurda feda ettiği halde Cenabı Hakkın adaleti tecelli ederek âkıbet korktuğuna uğramıştı."

Uzun saltanatının memleket ve millet üzerinde açtığı yaralar, İkinci Abdülhamidin şahsî seyyiatı değil, herhangi bir istibdad idaresinin kaçınamıyacağı kötülüklerdir. İkinci Abdülhamid anasından pek küçük yaşta öksüz kalmıştı; üvey analarından Abdülmecidin dördüncü zevcesi Perestu Kadınefendi tarafından büyütüldü; ki, tahta çıktıktan sonra hayatını şefkatine borçlu olduğu bu kadına "Valide Sultan" ünvanını vermişti. Abdülâzizin anası Pertevniyal Sultan da bu öksüz şehzadeye karşı koruyucu bir sevgi ve alâka gösterdi, Abdülhamid bu kadına karşı da minnet ve şükran borçlarını unutmamıştı. Babası da anası da veremden ölmüştü; çocukluğunda ona yetmiş altı yıllık bir ömür asla tahmin edilemezdi; veraset yoliyle aldığı bu müthiş hastalığı, yaşamak ihtirasının kamçıladığı bir irade ile yenmişti: Zevklerini sıhhatine feda etti; burada, çocukluğundan beri doktoru olan Mavroyani Paşanın adını has mânasiyle bir dost olarak kaydetmek lâzımdır. Şehzadeliğinde spor, günlük hayatının başlıca işlerinden olmuştu; mükemmel bir binici ve avcıydı, yaz mevsiminde, Kızkulesine kayık ile geçerek denize girdiği rivayet edilir; kendisinin Tarabya üstündeki, kız kardeşi Cemile Sultanın da Alemdağındaki çiftlikleri en sevdiği yerlerdendi, burada, her türlü gürültü ve dedikodudan uzak, haftalarca kaldığı olurdu. Saltanatının son günlerine kadar da sarayındaki hususî atölyesinde, devrinin en mahir ince marangoz ustalarından biri olarak çalışmıştır. Babası gibi bir erkek güzeli değildi, çirkin de denilemezdi; bu orta boylu adamın yüzündeki kendisine has kıymetler, bakışları keskin ve işleyici elâ gözleriyle iri ve kemerli burnuydu; sesi de bir devlet reisi ağzına yakışacak şekilde gür ve kalındı. Kolları, hânedanının karakteristik hususiyetlerindendir, çok uzundu; kavuşturduğunda elleri rahat rahat koltuk altlarını bulurdu. Muharrir Fikret Âdil anlatır: Halen Havagazı Şirketi memurlarından Bay Tevfik Fuadın babası Fuad Bey Saray Muhafız alayı zabitlerindenmiş. Yıldız sarayında marangozhanede çıkan yangında can ve baş ile çalışmış, ve tepeden tırnağa kadar ıslanmış; Abdülhamid kendisine teşekkür ederek ıslak esvapla üşümemesi için ceketle-...nden birini hediye etmiş. Neftî renkte olan bu ceketin koltuk altlarında iki tabanca cebi varmış... Öyle ki kollarını kavuşturarak duran hükümdar, her iki eliyle birer tabanca kabzasını kavrıyabilirmiş...

Gençliğinde giyim ve kuşamına dikkat etmezdi; amcasının yanında yaptığı Avrupa seyahatinden ise sade bir zarafet içinde dönmüştü; elbiselerinin kumaşlarında tercih ettiği renkler hemen daima koyu kurşunî, neftî ve devetüyü idi.

Devrinin bütün Şehzadeleri gibi müstakbel bir hükümdara lâyık bir tahsil görmemişti. Fakat okumaktan zevk alırdı; Hânedanının tarihini iyi bilirdi; Yıldız sarayında çok zengin bir kütüphane kurmuştu ki, bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin temel parçasıdır, denilebilir, bilhassa türkçe yazmalar bakımından bir hazinedir..

Yavuz Selimi pek severdi, Almanya İmparatoru İkinci Vilhelm'in İstanbul ziyaretinde bu ceddine karşı olan sevgisini bu hükümdara açmış olacak ki, Vilhelm'in emriyle Berlinde Alman matbaacılığının nefislerinden biri olarak basılan Sultan Selimi Evvel Divanı'nın pek mükellef ciltlenmiş bir nüshası, İkinci Abdülhamid'in kütüphanesine hediye edilmişti.

Abdülâziz ile Beşinci Murad'ın tahttan indirilmelerini, İkinci Abdülhamid hiç bir vakit unutamamıştı; Suavi Efendi vak'ası, Ermeni vak'ası, Bomba vak'ası ve hafiye jurnallarının yarattığı korku havası, onu, vehmi yasiyle beraber artan bir hükümdar yapmıştı; en kuvvetli olduğu zamanlar bile bir saltanat darbesinin hazırlanabileceğini düşünmüştü; işte bu devirlerdedir ki, kendisinde cinaî romanlara karşı bir merak başlamıştı. Ziya Şakir'in roman çeşnisiyle kaleme alınmış eserlerinden birinde bu merak şöyle nakledilmiştir:

"Sultan Hamid erken yatardı. Fakat, hiç-

bir zaman, yatar yatmaz uyumazdı. Onun, hal'eldildiği tarihe kadar tamamiyle sadık kaldığı âdetlerden biri de, roman okutup dinlenmekti. Bu da yatak odasında, hususî bir tertibat alınmasını icap ettirmişti.

"Yatak odasının, selâmlık küçük mabeyin tarafında da bir kapı vardı. Bu kapı, sağ tarafa doğru bir paravanla kapatılmıştı. Bu pravanın arkasında, küçük bir masa ile bir mum bulunurdu.

"Sultan Hamid, yatmak için odasına girparavanın arkasında, küçük bir masa ile bir roman ile bekliyen okuyucuyu içeri alırdı. Bu, okuyuculuk vazifesini, vefatına kadar gidiş müdürü Hacı Mahmud Efendi ifa etmişti. Onun vefatından sonra da bu vazife esvapçıbaşı İsmet Bey ile şifre kâtibi Asım Beye intikal eylemişti.

"Roman okuyucusu, kapıdan girer, paravanın arkasına geçerdi. Orada tek mumlu bir şamdan ile bir kutu kibrit hazırdı. Bu mumu yakar, masanın başına otururdu. Önüne romanı açarak Sultan Hamid'den emir beklerdi.

"Bu esnada da Sultan Hamid, büsbütün gecelik kıyafetini alır ve yatağa girer:

— Dün akşam, falan yerde kalmıştık. Devam edin bakalım.

Derdi. O zaman roman okumaya memur olan zat, biraz yüksek sesle, romana devam ederdi. Yüksek sesle okumasının sebebi de Sultan Hamidin sağ kulağının biraz ağır işitmesi idi.

"Sultan Hamide okunan romanların hemen hepsini polis romanları teşkil ederdi. Bunlar, mabeyin mütercimleri —ve bilhassa bunlardan İzzte Bey— tarafından tercüme edilirdi.

"Sultan Hamid, bunları büyük bir dikkatle dinler ve takip ederdi. Hattâ bunların entrikalı noktalarının tekrar okunmasını isterdi". (Ziya Şakir, İkinci Sultan Hamid, şahsiyet ve hususiyetleri).

İkinci Abdülhamide mahsus tercüme edilmiş olan bu romanlar, bugün gayet güzel ciltler içinde el yazması olarak Üniversite kütüphanesindedir.

Saltanatının ilk yıllarında halkın dikkat nazarını kendi üzerine çekmeğe çalışan, arabasında karşısına oturttuğu Sadrâzam Kâmil Paşa ile beraber bir Cuma günü kâğıthane mesiresinde görünen, Serasker kapısını ziyaretinde askerin karavanasından yemek yiyen, Yunan muharebesinin malûlgazilerine Yıldız sarayında verdiği bir ziyafetin sonunda davetlilerine kendi eliyle yaptığı bastonları hediye eden bu hükümdar; hafiye teşkilâtının bilhassa İstanbulu bir örümcek ağır gibi sardığı devirde, halktan ve hükûmetten ürkmüş, "Yıldız Sarayının esrarengiz münzevisi" olmuştu; Âlemi İslâmın Halifesi olan Osmanlı hükümdarları tarafından Cuma selâmlığı adı altında an'anevî merasim ile kılınan Cuma namazlarını bile, kendisinin sadece "evim" dediği bu sarayın yanında yaptırdığı Hamidiye camiinde kıldı. Her Cuma Yıldız camiinden evine döndüğünde de, Yıldız ve havalisinin inzibat ve âsâyişine memur İkinci Fırka Kumandanı Yaveriekrem Müşir Şevket Paşaya kırmızı bir kese içinde ve kendi eliyle bin altın ihsanı şâhâne verdiği itimat edilen ağızlardan rivayet edilir. Otuz üç yıllık İkinci Abdülhamid saltanatının pek buhranlı geçmiş olan ilk zamanlarının en büyük ve felâketli vak'ası 1876 (H. 1293) Rus seferi oldu. Abdülâzizin son zamanlarında başlayan Hersek, Bosna ve Bulgaristan ihtilâllerini, Beşinci Murad zamanında, Sırbistan ve Karadağ'ın Türkiyeye açtıkları bir harp takip etmişti. Türk ordusunun Sırbistanda kazandığı muvaffakıyetler üzerinden, Balkan Islavlarının hâmisi olan Rusya Sırplarla bir mütareke yapılmasını istiyen bir ültimatom verdi; bir Türk - Rus harbini, Yakın Şark'ta yeni menfaatler temin ederek önlemek istiyen İngiltere de Şark Meselesi'nin yeniden gözden geçirilmesi için İstanbulda bir konferans toplanmasını teklif etti. Bâbıâli hem mütareke, hem de konferans tekliflerini kabul etti; fakat bu konferans açılırken, 23 Birincikânun 1876, atılan toplar, Türkiyede Kanunu Esasî'nin kabuliyle Meşrutiyet İdaresi'nin kurulduğunu ilân etti; bundan böyle İstanbul Konferansına yapacak bir iş kalmamakla beraber Bâbıâli'ye Türkiye'deki Hıristiyanların hukukunu koruma yolunda bir proje tevdi edildi; yüksek devlet ricalinden kurulan fevkalâde bir meclis, devletin istiklâl ve şerefini korumak azminde olan Sadırâzam Midhat Paşaya tam güven göstererek bu yabancı müdahalesini reddetti; konferans dağıldı. Fakat, Abdülhamid, bu nazik zamanda Midhat Paşa'yı

azletti ve Kanunu Esasi yapılırken koydurttuğu bir maddeye dayanarak Sabık Sadırâzamı hudut dışına çıkarttı; diğer taraftan mebus seçimine başlattı ve Birinci Osmanlı Mebusan Meclisini açtı. Rusyanın harp ilânını önlemek üzere İngilterenin arzusiyle Londrada ikinci bir konferans toplandı; bu konferansın kararlarını da Meclisi Mebusan reddetti. Romanyalılar Rusların müttefiki olarak, Bulgarlar ve Sırplar da Rus ordusuna öncülük eden çeteler çıkararak harbe girdiler. Türk ordusu, Balkanlarda Gazi Osman Paşa'nın Plevne müdafaası, Şarkî Anadoluda Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın muharebeleri gibi mevziî muvaffakıyetler gösterdi, fakat malî darlık, cephe gerilerinde yolsuzluk, iaşe ve levazım işlerinde bozukluk, orduda subay, bilhassa genç ve mektepli subay azlığı ve harbin İstanbulda Yıldız Sarayından idaresi gibi korkunç bir garabet mağlûbiyetimize sebep oldu; Rumeli cephesinde ise bu mağlûbiyet bir bozgun halini aldı ve bir Rus ordusu, arkasının kesilerek yok edilmesi tehlikesini göze alarak İstanbul kapılarında Ayastefanosa (Yeşilköy) geldi. İstanbul, Rumeli muhacirleriyle doldu; bu muhacirlerin kış ortasındaki perişan halleri, büyük şehir tarihinin en hazin yapraklarından birini teşkil eder (B.: 93 Muhacirleri ve Muhacir Mahalleleri). İkinci Abdülhamid bir taraftan Rusya Çarına sulh teklif etti, diğer taraftan da harp felâketini Meşrutiyet rejimine yükliyerek Meclisi Mebusanı bir daha açılmamak üzere dağıttı. İkinci Abdülhamid'in İstaibdad Devri, tarihimize "Şubat hükûmet Darbesi" diye geçen bu vaka ile başladı (B. : Birinci Meclisi Meb'usan).

Ruslarla imzalanan Ayastefanos Muahedenamesi Avrupa Büyük Devletlerini telâşa düşürdü (B.: Ayastefanos Muahedesi); İngilterenin itirazı, Avusturyanın buna iştiraki, Almanyanın da araya girip daveti üzerine Berlinde, Türkiye, Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya, Alamnya ve İtalya Murahhaslarının iştirakiyle Almanya Başvekili Bismark'ın başkanlığında yeni bir sulh konferansı toplandı; Ayastefanos Muahedesi Türkiye lehine değiştirildi, fakat tavassut eden devletlerden bazılariyle komşu bîtaraf devletlere yeni menfaatler temin edildi (1878); Berlin Muahedesi ile:

Küçük, Türkiyeye bağlı bir Bulgaristan Prensliği kuruldu; Balkan Dağlarının cenubunda Hıristiyan bir vali ile idare edilir bir Şarkî Rumeli vilâyeti teşkil edildi; ;Romanya, Sırbistan ve Karadağa istiklâl verildi; Besarabya, Tuna ağızları, ve Anadoluda Batum, Kars ve Ardahan Rusyaya bırakıldı. Muvakkat kaydiyle Avusturya Bosna ve Herseki işgal etti; tatbik kıymeti olmıyan bir İttifak Muahedesi ve yine muvakkat kaydı ile İngiltere Kıbrıs adasını aldı; Tesalyanın büyük bir parçası Yunanistan'a verildi; İran lehine de bir hudut tashihi yapıldı.

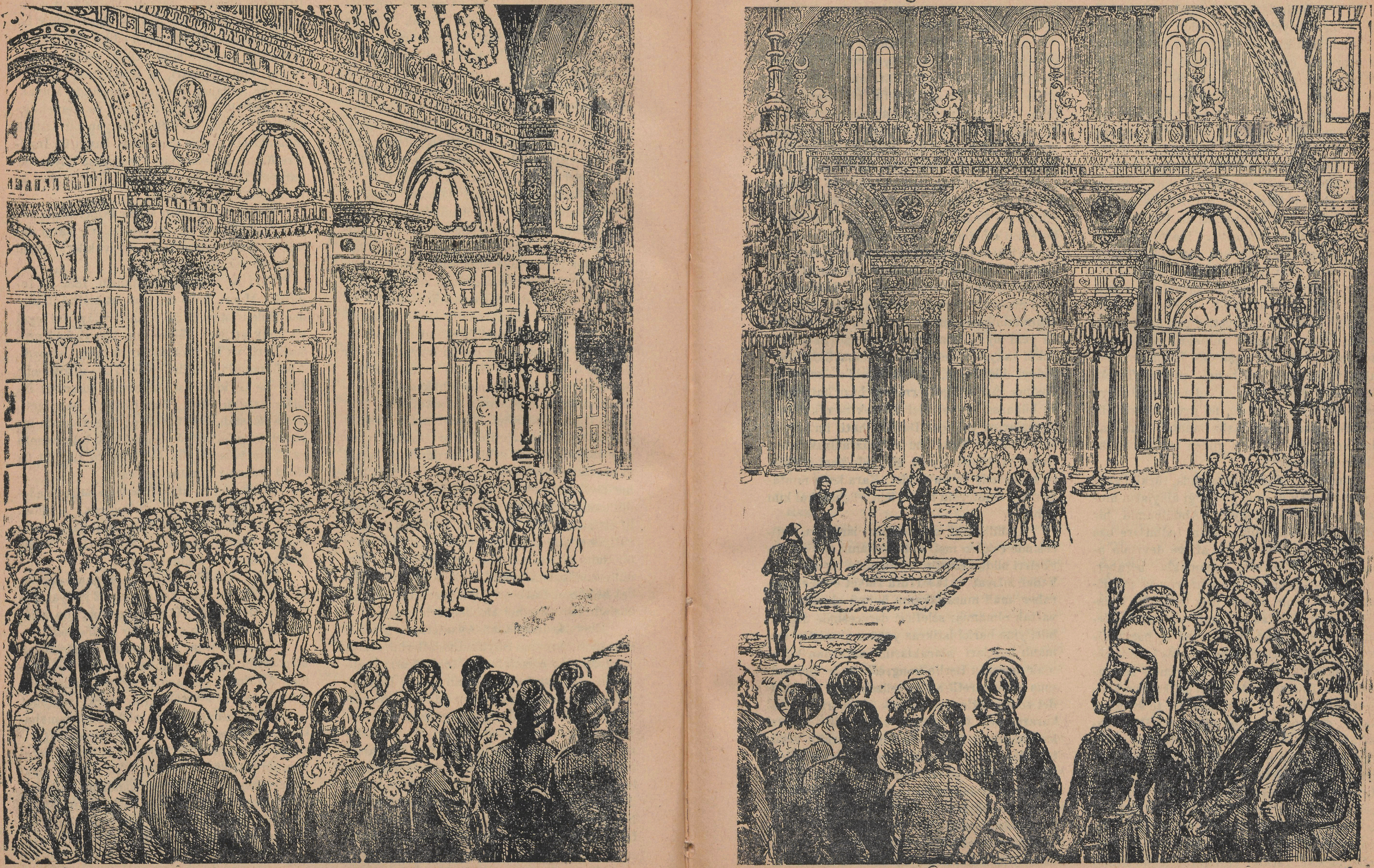
Berlin Sulhü'nden sonra İkinci Abdülhamid mutlakiyeti Büyük Devletler'e karşı daima ihtiyatlı davrandı ve emrivâkileri kabul eden bir uysallık gösterdi:

1811 de Fransızlar Tunus'u, 1882 de İngilizler Mısırı, 1885 de, tam istiklâlini ilân eden Bulgaristan Şarkî Rumeli vilâyetini işgal ve ilhak ettiler; Bâbıâli, bu tecavüzleri protesto etti ve bu protestolarını takip etmedi. Abdülhamid'in bu dış siyaseti hiç değişmedi: 1897 de Girid Hıristiyanlarının çıkardığı ihtilâle yardım eden Yunanistan'a harp açtı, harbi kazandı, fakat Avrupa devletlerinin tavassut ve müdahalesiyle eski hudut üzere sulh yaptı ve yine Büyük Devletler'in tazyiki ile Girid Adasına muhtariyet verdi.

İçerde ise, en ufak fırsattan istifade ederek istibdad baskısını ağırlaştırdı. Abdülâziz'in kan dâvası olan Yıldız Muhakemesiyle Midhat Paşa'yı mahkûm ettirdi (B.: Yıldız Muhakemesi ve Midhat Paşa).

İslâm Ansiklopedisinden alınan aşağıdaki satırlar, bu uzun saltanatın, Edebiyat Fakültesi Dekanı A. Hâmid Ongunsu'nun salâhiyetli kaleminden çıkmış bir tarihçesidir.

"Osmanlı-Rus Harbinden ve Meb'usan Meclisi'nin dağıtılmasından sonra, Abdülhamid, Ali Suavi Vak'asına rağmen, milleti birdenbire tazyik cihetine gitmiyerek, matbuat ve tedrisat sahasında bir müddet müsamahakâr davranmıştır. Fakat siyasî muvaffakıyetsizliklerin devamı ve bilhassa Hürriyet cereyanının gittikçe kuvvetlenir ve yüksek mekteplere yayılır görünmesi, kendisini hal'olunma endişesine düşürmeğe başlamıştır. Filhakika Abdülâziz Devri'nde başlamış olan Yeni Osmanlılar (**Jeunes Turcs**) hareketinin devamı olmak üzere, Askerî Tıbbiye talebesinden İshak Sükûtî, İbrahim Temo ve Hüseyinza-

Dolmabağçe sarayının merasim salonunda 1877 (1293) Mebusan Meclisinin açılış töreninde Hattıhümayunun okunması. (L'Illustration'dan).

de Ali ile arkadaşlarının "İttihad ve Terakki" adı ile bir cemiyet teşkil etmeleri (1889), Abdülhamid'in dikkatini mekteplere ve matbuat ile neşriyata çekmiş ve bunlara gittikçe şiddetlenen bir mürakabe, takip ve takyit sistemi tatbik olunmağa başlanmıştır. Biraz sonra genç muhalif ve münevverlerin Avrupa'ya kaçmağa başlaması da, gittikçe genişliyen bir hafiye teşkilâtı kurulmasına sebep oldu. Mektep programları ve kitapları ile umumiyetle matbuat ve neşriyata tatbik edilen sansür sistemi fikrî ufku daraltıp karartmağa çalışırken, hafiye teşkilâtı da, hürriyet cazibesine kapılmış münevver insanları, mahpes ve sürgüne göndermek suretiyle, tecride gayret eder oldu. Fakat bu kara istibdat rejimine rağmen, Avrupa'ya kaçanların neşriyatı, memleket dahilinde bulunanların da muhtelif namlarla cemiyetler teşkil etmeleri devam etti. Avrupa'da bulunan muhalifler, Meşveret gazetesini neşreden İttihad ve Terakki ve Terakki gazetesini çıkaran Teşebbüs-i şahsî, Meşrutiyet ve Adem-i merkeziyet cemiyetleri olmak üzere, iki grup teşkil ediyorlardı. Bunlardan başka muhtelif namlar alan ve ayrılık gayeleri güden ermeni teşekkülleri de mevcuttu.

Yıldız tepesindeki sarayında, türkün gayri unsurlardan vücude getirdiği alayların muhafazası altında yaşayan Abdülhamid, bir muhalefetin teşekkülüne mani tedbirlere baş vururken, memleketin vüs'ati ve devrinin uzunluğu ile mütenasip olmamakla beraber, yurdun bir dereceye kadar imarını ve maarifin neşrini temin edecek bazı tedbir ve tesislere de müracaattan halî kalmamıştır. Devletin zayıf bütçesinin müsaadesi ve bazı valilerin şahsî gayretleri nisbetinde bir takım yollar, köprüler, mektep binaları, ecnebî sermayesi ile de Rumeli ve Anadolu'da, kısmen kilometre te'minatı ile ve kısmen de te'minatsız olarak, demiryolları inşa edilmiştir. Diğer taraftan, saltanat merkezinin ve Padişah nüfuzunu arttıracak münevver memurlar yetiştirmek üzere, Mekteb-i Mülkiye kurulmuş, Hukuk Mektebi, Hendese-i Mülkiye Mektebi tesis olunmuş ve Darülfünun yeniden açılmıştır. Rüştiye ve idadî teşkilâtı da, sıbyan mekteplerinin fevkinde, ilk ve orta tahsilin kuvvetlenmesine yardım etmiştir. Abdülhamid zamanında bunlardan başka, Avrupa kanunlarından alınan bir takım kanunlar da neşir ve tatbik olunmuştur.

Abdülhamid, gerek dahilde nüfuzunu te'yit etmek, gerek haricî siyasette bir mesnet olarak kullanmak için, halife unvanına hususî bir ehemmiyet atfetmiştir. Bu sıfatla, dahilde ve hariçte nüfuzunu arttırmak maksadı ile, Hicaz hattını inşaya kalkmış ve topladığı ianelerle bu teşebbüste, müşkülâtla da olsa, kısmen muvaffak olmuştur. Abdülhamid, haricî siyasette daima passif vaziyette kalmakla beraber, komşularının tecavüz siyaseti, İngiltere ile Fransa'nın da devamlı bir müzaheretten müçtenip davranmaları ve bazan yeni emrivâkiler yapmaktan çekinmemeleri dolayısiyle, Avrupa'da gittikçe ehemmiyet ve nüfuzu artan ve iktisadî inkişafı dolayısiyle, yeni mahreçler arayan Almanya'ya temayül lüzumunu hissetmiş ve Almanya da, Avrupa'da yeni siyasî kombinezonlara iştirakte kendisini takyit etmeksizin, bu temayülden istifadeyi düşünerek, Abdülhamid'e karşı bir dostluk çehresi göstermekle bazı imtiyazlar ve bilhassa beynelmilel bir çok menfaat çarpışmalarına yol açan Bağdad hattı imtiyazını elde etmiştir. Fakat bu imtiyaz müzakereleri Rusya'yı da demiryolu işlerinde yeni isteklere sevketmiş ve bu devlet, Karadeniz mıntakasında demiryolu inşası için, rüçhan hakkını almıştır.

Abdülhamid, seleflerinin israfları, neticesinde çekilen malî müzayakanın verdiği neticeleri bildiği cihetle, bu hususta bir dereceye kadar ihtiyat ve tasarrufa riayet etmekle beraber, malî muzayakanın önünü almağa muvaffak olmamış; selefleri derecesinde değilse bile, yine haricî istikraz yoluna gitmiştir. Osmanlı borçları alacaklarını zarardan korumak meselesi Berlin kongresinde de konuşulmuş ve bu suretle açılan müzakereler bir müddet sonra neticelendirilerek, Muharrem 1882 kararnamesi ile, Düyun-u Umumiye idaresi kurulmuştur. Ecnebi ve türk alacaklı vekillerinden mürekkep bir idare meclisinin yürüteceği bu idareye pul, müskirat, tuz, ipek, balık ve av resimleri ile bazı mümtaz eyaletler vergilerini doğrudan doğruya cibayet ve borca yatırma salâhiyeti verilmiştir. Bu idare, yabancı alacaklılara verdiği emniyet dolayısiyle, yeni istikrazlar yapılmasına imkân vermekle beraber, devletin hâkimiyeti üzerinde

bir nevi vesayet tesis etmiştir. Diğer taraftan Padişahın murakabesiz ve bütçesiz idaresi dahilde hükûmetin kredisini daima baltalamıştır. Filiyatta da hükûmet tediyeleri intizamsızdı. Memurlara, gayri muayyen olarak, senede ancak altı-yedi aylık verilebiliyordu.

İşte bir taraftan malî muzayaka ve her türlü hürriyetlerin tahdit ve takyidi, devletin harice karşı şeref ve haysiyetini korumak kudretinde bulunmaması ve zaman zaman dahilî isyanların tekerrürü, yeni, yeni muhtariyet ve istiklâl taleplerinde bulunan millî ihtiraslara gem vurulamaması ve Büyük Devletlerin fırsat buldukça, emrivâkiler ihdası ile, memleketin birer parçasını koparmalarına veya devletin büsbütün parçalanmasına yol açacak hakları ihdasına set çekilmemesi, gittikçe halk tabakalarında memnuniyetsizlik uyandırıyor ve gizli bir muhalefetin teşekkülüne sebep oluyordu. Abdülâziz devrinde başlıyan Yeni Osmanlılar ve Abdülhamid devrinde Genç Türkler hareketlerine ait hatıralar, şöhret kazanmış vatanperverlerin yazıları ve menkıbeleri yüksek mektepler talebesi arasında yeni kaynaşmalara sebep oluyor, Meşrutiyet fikri yeniden canlanıyor, takibe uğrayıp kaçanların Mısır'da ve Avrupa'daki neşriyatı da tesirden hali kalmıyordu. Avrupa'da bulunan muhalifler, muhalefet ve Meşrutiyet esasında mutabık olmakla beraber, tatbikat hususunda ayni fikirde bulunmuyorlardı. Bundan dolayı hariçtekilerden ziyade dahildeki hürriyetperverler ve bilhassa Makedonya'daki çetecilik dolayısiyle toplanmış bulunan asker kıt'alarının başındaki münevver zabitler Kanunu Esasî'nin iadesinde esaslı rol oynamıştır. Nihayet komşu büyük devletlerin yeni müdahalelere hazırlanmaları inkılâp hareketini tacil etmiş ve Adülhamid Kanunu Esasînin yeniden tatbikini kabule mecbur olmuştur (23 Temmuz 1908).

Meşrutiyetin ilânı, bir çok kimselerin tahmin ettiği gibi, memlekete serî bir salâh getirmedi. Çok geçmeden Bulgaristan tam istiklâlini ilân ettiği gibi, Avusturya - Macaristan da Bosna-Hersek'in ilhakını bildirdi. Bu meselelerin tasfiyesine mecburiyet hasıl oldu. Dahilî vaziyete gelince, her türlü hürriyetin ve bilhassa matbuat hürriyetinin kanun çerçevesi dışına taşması, cemiyetin, din, milliyet, kültür ve duygu bakımından, hiç mütecanis olmıyan unsurları arasında ihtirasın büsbütün körüklediği bir mücadele doğurdu. Muhafazakâr ve cahil unsurlar arasında menşei henüz vuzuh kazanmayan, muhtelif propagandaların tesiri altında, günün birinde, Meşrutiyeti muhafaza için Selânik'ten getirilmiş olan avcı taburlarının önayak olduğu, bir irtica hareketi (31 Mart vak'ası) baş gösterdi (13 Nisan 1909 - 31 Mart 1325); yeni rejimi tehlikeye düşürdü. Lâkin Rumeli'de bulunan yeni rejim taraftarları zabitlerle İstanbul'dan kaçıp onlara iltihak edenlerin, "Hareket Ordusu" namı ile, teşkil ettikleri kuvvet İstanbul üzerine yürüdü ve payitahttaki mürteci asker ve unsurları tenkil ederek, vaziyete hâkim oldu. Abdülhamid, ihtiyatkâr hareket etmekle beraber, irtica hareketinden istifade temayüllerinde bulunduğu için, birinci Meşrutiyet'inkine benzer bir âkıbete meydan vermemek üzere, Meb'usan ve Âyan'ın Ayastefanos (Yeşilköy) ta umumî meclis halinde toplantısında hal'e karar verilerek, tahtından indirildi. (B. : 31 Mart Vak'ası).

İkinci Abdülhamid'in tahttan indirilmesini, o sırada Maarif Nazırı bulunan Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi şöyle anlatıyor:

"Herkesçe malûm olmıyan keyfiyeti hal'ini beyan ve hikâye edeceğim:

31 Mart (13 Nisan 1909) isyanı askerîsi üzerine Selânikten İstanbula azimet ve bugatı askeriyenin te'dibini deruhte eden Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa Ayastefanos'ta içtimaa başlıyan Âyan ve Meb'usan Meclisine vürudunda hal' keyfiyetini asla hatıra getirmemeyi ifade ve ihtar eylemiş ise de efkârı umumiyenin heyecanı önüne geçilecek raddede olmadığından çarunâçar tebeddülü saltanat hedefi enzar oldu.

Hareket Ordusunun İstanbul dühulünü müteakip Âyan ve Meb'usan dahi Ayastefanos'tan Ayasofya'daki dairei mahsusalarına avdet etti ve 1327 Rebiülâharının yedinci Salı günü (14-27 Nisan 1909) Mebusan salonunda Meclisi Millî halinde birlikte içtimaları vukubuldu. Hal' mukarrer olup icrasında müşkülâta tesadüf olunmamak için Yıldız'da bulunan asakir ve tevabiin ahzı ve kurbu saltanattan teb'idi evvelce kararlaştırılmış ve bunun da yevmi mezkûrda husulü temin kılınmış olduğundan Meclisi Millî'nin içtimaından

maksat hal' kararını vermek idi.

Yevmi mezburda Meclisi Umumînin celsesi hafi ve daimî oldu. Ve Meclise Âyan Reisi Said Paşa riyaset etti. Celsenin küşadında Yıldız'ın teslim alındığına ve mucibi endişe bir şey kalmadığına dair Mahmud Şevket Paşadan gelen telgrafname okunarak bir çok hatipler söz istedi. Herkes tetabüü kelâm ile hedefe vâsıl olmayı düşünüyor idi. Fakat en evvel söz söyliyen Gazi Muhtar Paşa meseleyi hallediverdi. Müşarünileyh dedi ki: "Bugün Cenabı Hak Meclisi Millîye bir mühim vazife tevdi etmiştir. Millet telâş içinde bu vazifenin ifasını bekliyor, hepimiz kalbimizde evvelce kararını vermişizdir. Sözü uzatmağa hacet yoktur. Yalnız iki şeyi sizlerden rica ederim. Evvelâ Devleti Aliyyede emsali nâmesbuk olmayan bu ahvalde bazan itlâf dahi vukubulmuştur. Lâkin âlûdei hûn olmak milletin şan ve nezahetine yakışmıyacağından bu husustan tevakkî olunmasını şiddetle iltizam eylerim. Saniyen ahvalimümasilede fetvaya müracaat olunmak âdet olmağla bugün dahi meselenin tarafı şer'i şeriften istifta olunmasını teklif eylerim."

Bu teklifler alkışlarla kabul olundu ve Fetva Emininin celbi için hemen bir heyeti murahhasa gönderildi. Muhtar Paşa'nın sözleri huzzarın muzmeri derûnlarına terceman olduğundan fazla iradı kelâma hacet kalmadı ve Fetva Emini Hacı Nuri Efendinin vürudiyle fetva istihsal olununcaya kadar celse muvakkaten tatil olundu. Fakat âzadan hiç birinin Meclis salonundan çıkmaması ve hariçten dahi hiç kimsenin içeri girmemesi kararı kat'î altına alındı.

Fetva Emini geldikte Âyan ve Meb'usan Reisleri ve Vükelâ (Tevfik Paşa Kabinesi) ve fıkıha intisabı olan birkaç Meb'us Meclisi Meb'usan Reisi Ahmed Rıza Beyin odasında toplandılar. Bir küçük ve mühim encümen de orada oldu. Meb'us Efendilerin tesvid ettikleri fetva suretini tasvipte Hacı Nuri Efendi bidayeten taallül gösterdi, ve kendisi iftaya memur olamadığından bu hususta rey ve mütalâası sorulmağa lüzum olmadığını ifade edüp Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendiye işaretle: "Müftiyülenam zatı âlileridir. Fetva vermek kendilerine aittir. Nasıl tensip buyururlarsa olveçhile icra ederler." dedi.

Bunun üzerine söz uzayıp sokaklarda müçtemi' ve mütemevviç olan binlerce halkın kavliyattan ziyade fiiliyata muntazır olduğu söylendi. Nihayet Hacı Nuri Efenri reyini izhar ile: "Hali'de meymenet yoktur, muktazi ise teklif ediniz, nefsini azletsün." dedi. Müsevvid Efendiler fetvanın nihayetini hali' olunmak veya isti'fa teklif edilmek şıklarından hangisini erbabı hal ve akid tercih eylerse icrası mealinde bir fıkra ilâvesiyle tashih etmekle bu şekli tashihe Hacı Nuri Efendi razı oldu. Fetva tebyiz ve imza olunduktan sonra Meclis salonuna avdet edilerek celse yeniden açıldı. Fetvayı imza eden kalemi yadigârı tarihî olarak Ahmed Rıza Bey almıştı.

Bizde hal'leri bir takım gavaili dahiliye ve hariciye takip eylediği ve mülkü millet hayli mazarrat gördüğü tarihen sâbit olmağla Âyandan ve Maarif Nazırı bulunan abdi âciz dahi isti'fa teklif olunmak taraftarı idim. Ve bu hususta tanıdığım Meb'uslara ve Âyandan bir takımına keşfirâz etmiş idim. Cümlesi tasvip etmişler idi. Hareket Ordusu Yıldız'ı teslim almış ve tablakâr hademeyi bile kâffeten kaldırmış olduğundan böyle bir teklif karşısında Sultan Abdülhamid'in mukavemet ve muhalefeti adîmülimkân idi.

Yeni celse fetvanın kıraetiyle başladı. Her taraftan "Hali' hali'" sesleri yükseldi. Gulüvvü heyecan o mertebede idi ki istifa teklifini ağıza almak hücumu umumiyi davet edecekti. Mebuslar padişahı hali' etmekle hâkimiyeti milliyenin kuvvetini izhar eylemek zu'mü niyetinde idi.

Reis Paşa bir aralık; "Erbabı hal ve akidden murad vükelâyi devlet değil midir?" diye ortaya bir söz atarak hal'i vükelâya tahmil etmek istedi. Vükelânın müvekkili azletmesi muhalifi mantık olduktan başka meb'uslar derhal muhalefet ettiler. Hali' bütün zihinleri işgal eyliyor idi. Âyandan Ferik Sami Paşa İstanbulun Fâtihi Sultan Mehmed olduğu gibi bu defa payitahtın desti istibdad ve irtica'dan tahlisi dahi bir fethi mübin olduğundan Veliahdi Saltanat Hazretlerinin Sultan Mehmed Hanı Hâmis ünvaniyle ilânı cülûsunu teklif etmiş ve işbu teklifi alkışlarla telâkki olunmuştu.

Hali' kararı verileceği ânda ulviyeti hale dâl olmak üzre Reis Said Paşa kürsüde ayağa kalktı. Bütün huzzar dahi kıyam etti-

ler. Hasıl olan sükûtü muvakkat içinde Meclis gurur ve azametle meşbu' ve nesîmi ferah ve inbisat ile meşhûn oldu. Vazifenin ağırlığiyle beraber ifasının lüzum ve isabeti kanaati kalblerde mahsûs, vaziyetin mehabeti ve verilecek kararın ehemmiyeti simalarda mün'akis idi.

Reis Paşa — Efendiler, okunan fetvayi şerife ve millet tarafından gösterilen arzuyü umumî mucibince Sultan Abdülhamid Hanı Sâninin hilâfet ve saltanattan hal'ine karar veriyor musunuz?

Huzzar tehalükle el kaldırdılar.

Reis Paşa — Sultan Abdülhamid hali' olundu. Seriri hilâfet ve saltanata Veliahdi meşru' Mehmed Reşad Efendi Hazretlerinin iclâsına karar veriyor musunuz?

— Yaşasın Sultan Mehmed Hanı Hâmis! nidalariyle bu teklif dahi kabul olundu.

Derhal âyandan Ârif Hikmet Paşa ve Aram Efendi ve Meb'usandan Esad Paşa (Draç) ve Karasu Efendi (Selânik) den mürekkeb bir heyet intihap olunup hal'ini ihbar etmek üzere Yıldız'a Hakan'ı Sabık nezdine gönderildi.

İ'tayı karar esnasında istifa teklifi tasavvurunda bulunan âyandan bir hizbi kalil ayağa kalkmamıştı. Reis Paşa "Bilittifak karar verildi!" sözünü söylerken oturanlar gözüne ilişip "İttifak ile mi, ekseriyet ile mi?" Demesi üzerine o zevat dahi kıyam ettiler. Binaenaleyh hali' ittifakı ârâ ile karargir olmuştu.

Heyeti Murahhasa Hakanı Sabık'a hal'ini tebliğ eyledikte: "Muktezayi kader böyle imiş, ben anı anladım idi" diyerek devlete ettiği hizmetleri yâd ve ta'dad ve biraderini senelerce muhafaza ettiği Çırağanda suikastten beri olarak ikametine müsaade olunması arzusunu izhar etmekle bu arzusunun Meclisi Milliye tebliğ olunacağı vâdi verildi. Fakat arzusu is'af olunamıyarak ertesi akşam Selâniğe izam kılındı".

İkinci Abdülhamidin hal'i için verilen fetvanın sûreti şudur:

İmamülmüslimin olan Zeyd bazı mesaili mühimmei şer'iyeyi kütübü şer'iyeden tay ve ihraç ve kütübü mezkûreyi men ve harkü ihrak ve Beytülmalde tebzir ve israfla mesagı şer'î hilâfına tasarruf ve bilâsebebi şer'î katil ve hapsü tağribi raaye vesair gûne mezalimi itiyat eyledikten sonra salâha rücu etmek üzere ahdü kasem etmiş iken yemininde hânis olarak ahval ve umuru müslimini bilkülliye muhtel kılacak fitnei âzime ihdasında ısrar ve mukatele ikaı etmekle meneai müslimin Zeydi mezburun tegallübünü izale ettiklerinde bilâdı islâmiyenin cevanibi kesiresinden mezburu mahlû' tanıdıklarına dair ihbarı mütevaliye vürut edip mezburun bakasında zarar muhakkak ve zevalinde salâh melhuz olmağın mezbure imamet ve saltanattan feragat teklif etmek veya hal'etmek suretlerinden hangisi erbabı hallü akit ve evliyayı umur tarafından ercah görülür ise icrası vacip olur mu?

Elcevap: Olur.

Ketebehülfakir

Esseyd Mehmed Ziyaettin

Afa Anhü

İkinci Abdülhamid'in Selânik'e götürülüşünü. o devir üzerindeki tetebbüleriyle tanınmış olan muharrir Ziya Şakir şöyle nakleder:

"Yıldız Sarayı, kurulduğu gündenberi böyle telâş görülmemişti... Saray kadınları, bu uzunca seyahatten ürkmekle beraber, tatlı bir macera ümidiyle bu yolculuğa iştiraki kalben istiyorlar.. kendilerini de refakatine alması için Sultan Hamid'e rica ediyorlardı.. Sultan Hamit, bütün saray halkını beraber götüremiyeceğini biliyor, bunların arasından mahdut bir kısmını seçiyordu. Götüreceği kadınların başında, Ayşe Sultanın validesi Müşfika Kadınefendi bulunuyordu.. Bu kadına karşı derin bir sevgi besliyor.. yirmi senedenberi kendisini bir an bile kırıp incitmemiş olan bu sevgili zevcesini, ömrünün son dakikasına kadar yanından ayırmak istemiyordu ... Ayni zamanda, pek çok sevdiği en küçük şehzadesi Âbid Efendi ile validesi Naciye Kadınefendiden de ayrılamıyor, onları da refakatine alıyordu..

"En lâzımlı şeyleri ihtiva eden birkaç bavuldan başka eşya alınmıyordu. Zaten Üçüncü Ordu Kumandan Vekili Hâdi Paşadan gelen telgraftan da şimdilik ağır eşyaya lüzum olmadığı anlaşılıyordu. Hâdi Paşa, Selânikteki vaziyeti şöylece anlatıyordu:

Mahremane - Gayet müstaceldir.
Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa Hazretlerine:

C, 14 Nisan 325. Robilân Paşanın muvafakatini istihsal eyledim. Yarına kadar haneyi mobilyasiyle beraber terkedecektir. Lüzumu varsa aşçısını ve sofra takımını dahi verebilecektir. Selânike gece geç vakitte muvasalat edebilecek veçhile trenin hareketini tanzim etmek lâzımdır. Robilân Paşanın otomobili ile trenden haneye nakli tensip edildi. Trenin İstanbul'dan zamanı hareketinin ve mümkünse Selâniğe vakti muvasalatını ve hanede kaç zat için yatak ihzarı lâzım geleceğinin ve aşçı ile sofra takımının buraca tedarikine lüzum olup olmadığının iş'arı ve talimatı saire hakkında tafsilât itası mütemannadır. Robilân Paşaya malûmatı kat'iye verebilmek için bu baptaki evamiri devletlerine makine başında muntazırım.

Ferik
Mehmet Hâdi

Mahmud Şevket Paşa ile Hâdi Paşa, makine başında muhabere ederlerken Yıldızdaki hazırlıklar da bitmişti. Mabeyndeki arabalar, saray kapısının önüne çekilmiş; bir bölük de süvari getirilmişti... Herkes telâş içinde idi. Bugüne kadar esatirî bir mahlûk gibi Sultan Hamid'in yalnız ismini işitenler, şimdi onu gözleriyle görecekleri için büyük bir heyecan hissetmektelerdi. Harem kapısının bir kanadı açılmış... Titrek fener ziyaları, oradan oraya koşuşmıya başlamıştı.

Şu anda, Sultan Hamid'in hususî hayatında yeni bir safha açılıyor.. ibrete şayan olan şu hazin sahne, tarihe mal oluyordu. Sultan Hamid, otuz üç sene mütemadiyen büyük merasim ve saitanatla girip çıktığı şu kapılardan, artık son defa olarak büyük bir hüznü tevekkülle çıkıyor.... Kendisini selâmlamak için ne bir tek silâh ve ne de bir tek el kalkıyordu. O, iki elleri koyu kurşunî kısa bir pardesünün ceplerine sokulmuş.. sedef kaplı iki Smit Venson rovelverini avuçlarının içinde sımsıkı tuttuğu halde yavaş yavaş harem kapısının önündeki arabaya doğru ilerliyor.. arkasından da, onu bu felâketli günlerinde takip eden sadık kadınları geliyordu. Sultan Hamid, rükûbuna tahsis edilen âdi bir tebdil arabasının yanına geldiği zaman durmuş, kendisine refakat edenlere son defa olarak göz gezdirmiş ve sonra da arkasında bıraktığı harem dairesine bakarak derin derin içini çekmişti. Şu anda harem dairesinden, güçlükle boğulan feryatlar ve ağlaşmalar işitiliyor. Asabî eller tarafından, kafesler açılıp indiriliyordu. Sultan Hamid'e refakat eden kadınlar da kendilerini tutamıyorlar; birdenbire karşılaştıkları erkek ve asker kalabalığı önünde birbirlerine sokularak hıçkırıklarını kimseye göstermemeye çalışıyorlardı. Sultan Hamid, rükûbuna tahsis edilen bir tebdil arabasına, en evvel sevgili zevcesi Müşfika Kadınefendiyi bindirmiş ve sonra da kendisi binerek Şehzade Âbid Efendiyi de arabaya istemişti.. Şu da kayda şayandır ki Sultan Hamid, hayatında ilk defa olarak bir kadınla arabaya biniyor. Bilhassa böyle, gece yarısı âkıbeti kendisince meçhul bir yolculuğa çıkıyordu. İkinci arabaya Naciye Kadınefendi ile Şehzade Abdürrahim Efendi binmiş.. diğer kalfalar da geride kalan arabalara taksim edilmişti.

Süvarilerle muhat olan bu araba kafilesi, yavaş yavaş Yıldız yokuşundan iniyor; Sultan Hamid'i Selâniğe nakle memur olan Fethi Bey de kafileyi atla takip ediyordu.. İdarei örfiye bütün şiddetiyle hükümran olduğu için sokaklarda halktan kimse bulunmuyordu. Yalnız, Beşiktaştan Sirkeci istasyonuna kadar olan caddelerde, kuvvetli devriyeler geziyor.. bunlar, kafilenin uzaktan gelişini görünce, hemen bir kenara çekilerek merak ve hayretle arabalara bakışıyorlardı. Kafilenin Galata caddesinden geçişi, muhite heybet ve haşyet saçıyordu.. Gecenin derin zulmet ve sessizliği içinde kaldırım taşlarından kıvılcımlar çıkaran at nalları ve arabaların demir tekerlekleri, büyük bir gürültü ile yüksek binaların cephesinde korkunç akisler yapıyor.. binaların karanlık cephelerinden camlar açılarak mütecessis başlar uzanıyordu.

"Hüsnü Paşa ile Miralay Galip Bey, daha evvel Sirkeci istasyonuna gelmişler; oradaki tertibatı gözden geçirmişlerdi... Sultan Hamid'in, son ve hazin mevkibi istasyon önüne geldiği zaman, istikbal etmişler; ve doğruca trene binilmesi için yol göstermişlerdi. Sultan Hamid kendisini takip eden kadınların önünde yürüyor, metin görünmeğe çalışmasına rağmen, heyecanını zaptedemiyordu. Vagona girer girmez, pencerenin önüne gelmiş, bir şi-

şe Taşdelen suyu istemişti. Şimendifer memurlarından biri koşmuş, suyu getirmişti. Sultan Hamid şişeyi almış, üzerindeki mührü muayene ettikten sonra açtırmış.. suyu içmiş, getiren memura otuz kuruş vererek:

— Bunu sucuya veriniz.

Demişti.

Tren hazırdı. Yolcular bindikten sonra da lokomotif trene bağlanmıştı. Bu küçük tren iki vagondan ibaretti. Öndeki salonlu vagon Sultan Hamid ile refakatındaki kadınlara; arkasındaki birinci mevki vagonu da, Fethi Beyle, kırk Selânik jandarmasından mürekkep olan muhafızlara ve sabık padişaha refakat eden erkek bendegâna tahsis edilmişti... Fethi Bey, Hüsnü Paşa ve Galip Beye veda ederek trene bindi. İstasyonun büyük saati (Alafranga) tam biri gösterirken, tren hareket etti.

"İkinci Abdülhamidin yanında Selânik e gidenler şu kimselerdi:

1 — En sevgili zevcesi ve Ayşe Sultanın validesi (Müşfika Kadınefendi), 55 yaşında. 2 — Şehzade Abdürrahim Efendinin validesi. 3 — Yine en sevgili ve sadık zevcelerinden, şehzade Âbid Efendinin validesi Naciye Kadınefendi... 25 yaşında. 4 — Refia Sultanın validesi, Fatma Kadınefendi. 5 — Şaziye Sultan. 6 — Ayşe Sultan. 7 — Refia Sultan. 8 — İkinci hazinedar; Zülfet hazinedar usta... 35 yaşında. 10 — Haznedar Fulya usta... 20 yaşında. 11 — Mâhı Enver kalfa. Şehzade Âbid Efendinin dadısı... 50 yaşında. 12 — Sırrı Cemal kalfa. Sultan Hamid'in emektar cariyesi.. Çok yaşlı. 13 — Cenânıyâr kalfa. 14 — Melekcihan kalfa. 15 — Nûristan kalfa. 16 — Nevber kalfa. 17 — Cevherriz kalfa. 18 — Dilbeste kalfa. 19 - 20 — İsimleri öğrenilmemiş olan diğer iki kalfa. 21 — Şehzade Abdürrahim Efendi. 22 — Şehzade Âbid Efendi (henüz, beş yaşında). 23 — Sabık hükümdarın kaimbiraderi Mehmed Paşa. 24 — Musahip Nuri Ağa. 25 — Musahip Şöhrettin Ağa. 26 — Musahip Cevher Ağa. 27 — Sabık hükümdarın en sadık bendegânından, kahvecibaşı Ali Bey. 28 — Aşçıbaşı Raşit Ağa. 29 — Aşçı Veli Ağa. 30 — Aşçı Mustafa Ağa. 31 — Bendegândan Hakkı Efendi. 32 — Bendegândan Sıtkı Efendi. 33 — İnekçi Mehmed. (Sultan Hamidin son günleri; Tabii Muallim Fuad Gücüyener, İst. 1943).

Abdülhamid, Selânikten, İstanbuldaki Almanya sefarethanesinin Lorley yatı ile getirilmişti.

Ölümüne sebep olan hastalığa konulan teşhis "Ozima ile müterafik eyserle ihtikanı rie" idi. Ayni eser ölümünü ve cenaze merasimini şöyle naklediyor:

"Ağırca bir hastalık neticesinde vefat etmiş olan sabık hükümdarın niçin gecelik giymemiş olduğu ve ölüm hâdisesinin ne suretle vuku bulduğu tahkik edildi. Bunlara da Musahipler tarafından şu şekilde cevaplar verildi:

Rahatsızlık artmıya başladığı zaman Doktor Atıf Bey, hem muayene etmek ve hem ilâcını içirmek için odaya gelmiş. Tamamiyle soyunup yatağına girmesi için rica etmiş. Sultan Hamid: — Nasıl olur?.. Doktorlar girip çıkıyorlar. Yabancılara gecelikle görünemem. diye, evvelâ buna muhalefet göstermiş. Fakat doktorun ısrarına, Kadınefendilerin de ricaları inzimam edince; yalnız ceketini çıkararak öylece yatağa uzanmıya muvafakat etmiş... Aradan kısa bir müddet geçmiş. Birdenbire ağzından biraz kan gelmiş. Hafif bir titreme geçirmiş. Onu müteakip de, gözleri açık olarak kendinden geçmiş.. Fakat en küçük bir sekerât ıstırabı bile göstermemiş. Buna binaen Kadınefendiler, ölümü akıllarından bile geçirmemişler. Bayıldığına hükmetmişler. Derhal doktoru istemişler. Ancak, doktor gelip de muayene ettikten sonra, acı hakikatı öğrenmişler...

"Sadrâzam Talât Paşa Ruslarla aktedilen sulh muahedenamesini imza etmek için, Brest Litovsk'ta bulunuyordu.

Sadrâzam vekili ve Harbiye Nazırı olan Enver Paşa, derhal faaliyete geçti. Cenazenin ne suretle kaldırılacağına dair müzakerede bulunmak için, vükelâ heyetini davet etti.

Evvelâ, Padişah, Sultan Reşadın fikrini almak istediler..

"Nasıl münasipse, öyle yapılsın" diye, haber gönderdi.

Enver Paşa, düşüncesini açıkça söyledi.

— Sultan Hamid'in cenazesi, bir hükümdara lâyı kşekilde kaldırılmalıdır.

Dedi... ve, muhteşem bir cenaze alayı

programının tertip edilmesi için icap edenlere emir verdi.

"Ertesi sabah, Fındıklı sarayında, Meb'usan Meclisi toplandı. Riyaset mevkiine geçen Hacı Adil Bey, ayağa kalkarak hazin bir ifade ile şu sözleri söyledi:

— Efendiler!.. Cenabı Hak, ömür ve âfiyeti şâhaneyi müzdat buyursun... Hâkanı sabık, Sultan Hamid Hânı sanî hazretleri, dün irtihali dârıbeka eylediler.

Bu sözleri kâmilen ayakta dinliyen meb'uslar:

— Allah rahmet eylesin...

Sesleriyle mukabele gösterdiler.

Hacı Adil Bey, devam etti:

— Şevketmeab efendimiz, biraderlerinin hükümdarâna mahsus bir alâyı vâlâ ile cenaze merasiminin icrasını ferman buyurduklarından, divanı riyaset, heyeti celilenizi temsilen bu merasime iştirak edecektir.

Dedi. Ve merasime iştirak için, Meclis tatil edildi".

Burada, büyük muharrir Ahmed Refik'in kıymetli bir tarih vesikası olan bir makalesi okunmağa değer:

"Hâkanı Sâbık irtihal etmiş. Bu havadis ilk defa gazetelerden öğrenildi.

"Boğaz, güneşin parlak ziyaları altında, gülüyordu. Beylerbeyi sarayı uzaktan, mavilikler içinde görünüyordu. Otuz dört sene müddet Osmanlı tahtını işgal eden Sultan Abdülhamidi Sâni bir kaç saat sonra, güzel İstanbulun toprakları altına gömülecekti. Sultan Abdülhamidin cenazesi Beylerbeyi sarayından Topkapı sarayına getirilecekti. Orada yıkanacak, ve saat dokuzda, Sultan Mahmud türbesine gömülecekti. Topkapı sarayına gittim. Orta kapı önünde, başında kabalak, elinde tüfek, tek bir nöbetçi bekliyor, Babüssaâde önündeki Akağalar, kemali nezaketle gelenleri karşılıyordu. Kubbe altı, harap ve metrûk, ihtişamlı devirlerin hâtıratiyle meşhun, asırların vekayiine acı acı gülüyor gibiydi. Güneşin ziyası servilerden süzülüyor, çimenler üzerine dökülüyordu. Bir iki hademe, ellerinde tırmıklar, Şubatın feyizli güneşi altında yeşeren çimenler üzerinden, sararmış yaprakları topluyorlardı.

"Sultan Ahmedi Sâlis kütüphanesinin önünden geçtim. Siyah esvaplı bir hademe Lâle Bahçesi tarafından hızla koştu; cenaze geliyordu. Sarayburnuna doğru ilerledim. Ufak bir kafile, parkın kumlu yokuşunu ağır ağır çıkıyordu. Rıhtıma büyük bir istimbot yanaşmış, sarı bacasından dumanlar yükseliyordu. Bu manzara pek hazindi: Marmara, sahiller, tepeler, güneş içindeydi. Uzakta Hamidiye camiinin nârin ve beyaz binası, Yıldız'ın ağaçlık caddesi, sarayın çıplak ağaçlar arasından görünen müselsel damları, mebhut ve sâkindi. Siyah, bütün siyahlar giyinmiş bir kafilenin başları üzerinde, beyaz bir çarşaf, koyu bir şal, yeni bir sedye görülüyordu: Sultan Abdülhamid, tahta bir sedye üzerinde, yatağının içinde, bîruh yatmıştı. Kalın, sarı çizgili yatak çarşafı, sedyenin kenarlarına doğru sarkıyordu. Üzerine turuncu ve yeşil nakışlı, kıymettar, koyu bir şal örtülmüştü. Rüzgâr vurdukça şal kalkıyor, altında zayıf bir vücudün, ufak bir başın kabartısı görülüyordu. Cenazenin önünde Beylerbeyi sarayının muhafızı, yanlarında iki sıra asker, sedyenin etrafında Enderunu Hümayun Ağaları, saray erkânı ağır ağır yürüyorlardı. Sedye el üstünde taşınıyordu. Arkada Şehzade Selim Efendi, Damad Paşalar, mahzun ve müteessir ilerliyorlardı. Her tarafta müphem bir sükût. Hademeden biri elinde bir fes taşıyordu. Fesin üzerine beyaz bir mendil örtülmüştü. Bu, Sultan Abdülhamidi Sâninin fesiydi. Bütün simalar müteessirdi. Uzakta bir bahçıvan, elinde bir çapa, melûl nazarlarını dikmiş, bakıyordu. Etrafta, cesedi taşıyanların kumlar üzerinde ayak seslerinden başka bir şey işitilmiyordu.

"Cenaze, Lâle Bahçesi önünden geçirildi. Hırkai Saadetin yeşil ve yaldızlı kapısı önüne getirildi. Kapı açılmıştı. El üzerinde içeri girdi. Şehzadeler ve Damad Paşalar Mecidiye Kasrında, cenazeye refakat edenler dışarda kaldılar. Kapı kapandı, içeriye, Hırkai Saadet erkâânından başkası giremedi.

"Hacet penceresi önündeki hasırlar kısmen kaldırılmıştı. Karşıda, geniş, buzlu camlar Haliç'in görünmesine mani oluyordu. İki yeşil kerevet üzerinde, serviden, altı kollu ufak bir tabut, hasırların kalktığı taşlık üzerinde, ufak bir teneşir görülüyordu. Sultan Abdülhamid, üryan ve bîruh, teneşir üzerine yatırılmıştı. Hacet pençeresinin yaldızlı parmaklıkları önünde müteessirane durdum.

"Teneşirin etrafında, ikisi yeşil, ikisi beyaz sarıklı, dört hoca, ellerinde sarı lifler, misk sabunları, dindârâne bir ihtiramla nâ'şı yıkayorlardı. Sultan Abdülhamid'in beline doğru beyaz ve yeni bir peştemal örtülmüştü. Göğsünden yukarsı ve dizlerinden aşağısı açıktaydı. Vücudünde uzun bir hastalığın za'fı görülmüyordu. Renginde ölüm sarılığı, korkunç bir sarılık yoktu; fildişinden, câmid bir cisim gibiydi, boyu ufak, saçı ve sakalı ağarmıştı. Burnu, çehresine nisbeten uzuncaydı. Gözleri kapanmış, çukura batmıştı. Uzun ve siyah kaşlarının avz'ında melâl ve teessür vardı.. Saçları alnına doğru biraz dökülmüştü. Sakalı bembeyaz, uçlarına doğru, sararmıştı. Yüzünde ihtiyarlık alâmeti, fazla buruşukluk yoktu. Boynu incelmiş, omuz kemikleri dışarı fırlamıştı. En zayıf yerleri göğsüydü. Göğüs ve kalça kemikleri görülüyordu. Bacakları beyaz ve ince, ayakları ufaktı. Vücudunda hiç kıl yoktu. Yalnız meme uçlarında, kollarının alt kısımlarında, parmaklarının üzerinde siyah kıllar görülüyordu. Kolları bîtâbâne iki tarafa düşmüş, ayaklarının parmakları açılmıştı. Vücudunun sağ tarafı bembeyazdı, sol tarafında ve arkasında kırmızılıklar görülüyordu. Heyeti umumiyesi sevimliydi. Beyaz bir vücut, yıkandıkça güzelleşen bir nâ'ş, yeni bir teneşir üzerinde, yıkayanların ellerine tabi, uzanmış yatıyordu. Nâ'şın karşısında, ellerinde gümüş buhurdanlar, ağalar duruyordu. Herkes huzu' içindeydi. Bütün simalarda tevekkül alâmetleri görülüyordu. Hırkai Saadet dairesi tarihî bir gün yaşıyordu. O gün, vekayile dolu, uzun bir saltanat devresinin son sahifesi kapanacaktı. Bütün nazarlar, Sultan Abdülhamid'in teneşir üzerinde yatan kapalı gözlerine dikilmişti. Nâ'şa sıcak sular döküldükçe beyaz bir duman yükseliyor, buhurdanlardan çıkan öd ve anber kokularına karışıyordu. Etrafta hâşiâne bir sükûn hüküm sürüyordu. Hizmet için girip çıkanların, hasırlar üzerinde, ayak seslerinden başka bir ses işitilmiyordu. Ayak ucunda, direğin yanında, Damadlardan iki zat, ellerini kavuşturmuşlar, gözleri nâ'şa ma'tuf, müteessirane ağlıyorlardı.

"Nihayet nâ'şın yıkanması bitti. Sarı ipek işlemeli havlularla kurulandı, tabut yere indirildi, teneşir, tabutun yanına getirildi, içine kefenler serildi, Sultan Abdülhamid'in nâ'şı hürmetle tabuta indirildi.

Sultan Abdülhamid, son dakikalarına kadar, kendini kaybetmemişti. Hattâ vasiyet etmişti: Göğsüne ahidname duası konacak, yüzüne Hırkai Saadet destemali, siyah Kâ'be örtüsü örtülecekti. Bu vasiyet harfiyen icra edildi.

"Kefen bağlandı, tabut kapandı. Sedef kakmalı, asırlar görmüş bir saatin ağır taninleri Hırkai Saadet dairesinin ulviyeti içinde aksetti, tabutun teçhizine başlanmıştı. Üzerine evvelâ bir yatak çarşafı, daha üstüne sırma işlemeli al bir örtü konuldu. Ayak ucuna lâciverte yakın çiçekli bir kumaş sarıldı. En üste Kâ'be örtüleri, kıymettar taşlarla müzeyyen kemerler konuldu. Başına ve kollarına şallar sarıldı. Baş tarafa sarılan yeşil atlas üzerine kırmızı bir fes konuldu. Nâ'ş yıkanırken, çıplak bir tabut, tahta bir teneşir, Hırkai Saadet dairesinin gözler kamaştıran renkleri ve yaldızlariyle tezat teşkil ediyordu. Şimdi Sultan Abdülhamid'in ipekler, şallar, sırmalar, kıymettar taşlarla müzeyyen tabutu, dairenin ihtişam ve ulviyetine de tevafuk etmişti.

"Herkes çekildi. Yalnız, müzeyyen sütunlar, mülevven duvarlar, parlak levhalar arasında, başı harem dairesine müteveccih bir tabut, solda Dairei Aliyye'nin pençeresinden altınlar ve sırmalarla müzeyyen yeşil perdeler, ağır sırma püsküller, altın şebekeler, kıymettar ve tarihî levhalar, kelâmı kadîmler görülüyordu. Arzhane önünden bir ayak sesi işitildi. Damad Paşalardan muhterem bir zat, müteessirane adımlarile ilerledi. Hırkai Saadet duvarının köşesinde melûl ve mahzun durdu. Ellerini açtı, gözleri tabuta müteveccih kısa bir dua etti, samimi bir hıçkırık müzeyyen kubbelerde akisler bıraktı.

"Saat dokuz. Hırkai Saadet kapısının önünde sırmalı üniformalar, kalpaklar ve şapkalariyle sefirler ve zabitler bekliyorlardı. Ecnebîler bu muazzam daireyi merak ve hayretle seyrediyorlardı. Ulema, arkalarında geniş kollu, göğsü sırmalı yeşil ve mor libaslar, sarıklarında sırmalar, hürmetle istikbal ediliyordu. Kalabalık gittikçe artıyordu. Veliahdi saltanat, şehzadeler, büyük üniformalariyle gelmişlerdi. Şubat güneşi altında, nişan, sırma,

üniforma parıltısından başka bir şey görülmüyordu.

"Hırkai Saadet dairesinin kapısı birdenbire açıldı. Bütün nazarlar kapıya çevrildi, kalabalık o tarafa doğru birikti. Kapının iki tarafı doldu. Herkes, kalbler müteheyyiç; cenazeyi görmek istiyordu.. Nihayet, elmaslı kemerler, sırmalı Kâbe örtüleri, al atlaslarla müzeyyen tabut, kırmızı fesi ile, parmaklar üzerinde, mühîb ve muhteşem, dışarı çıktı. Erkânı devlet, zabitler, Sultan Abdülhamid'in cenazesi huzurunda idiler: Bütün nazarlar tabuta dikilmişti. Tabut, Hırkai Saadet kapısı önüne yüksek bir mevkie konuldu. Hamidiye camiinin Kürsü Şeyhi, sırmalı yeşil esvabı, göğsünde nişanı ile taşın üzerine çıktı. Etrafına bakınarak sordu:

— Merhumu nasıl bilirsiniz?

Velveleli, hazin, müteessir bir çok ses, serviler arasında aksetti:

— İyi biliriz.

"Kısa bir fâtiha bu merasime de nihayet verdi. Tabut kaldırıldı, Sultan Ahmedi Sâlis Kütüphanesinin, Arz odasının sağından ağır ağır geçti, Babüssaade önüne geldi, cenaze namazı alelusul burada kılındı. Alay burada tertip edilecekti. Şehzadegân, âyan, meb'usan, erkânı devlet, süfera, ümera, saray agavatı, hep burada toplanmışlardı. Arada sırada, teşrifat memurlarının sırmalı esvaplariyle, ellerinde beyaz bir kâğıt:

— Âyan, meb'usan, ricali ilmiye, ümera.. diye çağırdıkları işidiliyordu. Nihayet alay tertip edildi. Servilerin önünde hademei şahane zabitan ve efradı dizilmişlerdi. Piyade efradı, silâhlarını omuzlarına asmışlar, kemali sükûnetle yürüyorlardı. Tabutun önünde dedeler, Şazeli dergâhı dervişleri gidiyordu. Tabutu taşıyanlar Ederunu hümayun ağaları ve saray erkânı idi.

"Tabut, Babüssaadeden Ortakapıya kadar, serviler arasından, yavaş yavaş ilerledi.. Orta kapıdan vekar ve ihtişam ile çıkarken hazin bir tehlil, ruha huşu' ve tevekkül veren tatlı bir sada, Orta kapının taş duvarlarına, bir zamanlar vüzeraya mahbes teşkil eden kapı arasına, aksetti. Önde dedegânın fasıladar, hazin nevaları işidiliyor, Şazelî dergâhı şeyhlerinin hüzünlü bir arab lâhnı ile okudukları Kelimei Tevhid; tekbirler ve naatlar arasında, âheste bir nakarat gibi yükseliyordu. Ortakapı ile Babı hümayun arası Alman zabitlerinin otomobilleri, mükellef konak arabalariyle dolmuştu. İki zarif hanım, arabada, ayağa kalkmışlar, yüzlerinde ince peçeler, alayı seyrediyorlardı. Biraz ötede, Bizansın İrini kilisesi ve son devrin askerî müzesi önünde, Mehterhane takımı, cesîm kavukları, kırmızı şalvarları, sırma çepkenleri, sarılı ve kırmızılı bayraklariyle durmuşlardı. Canlı bir tarih, hürmet ve tevkir ile tabutu selâmlıyordu.

"Cenaze Babıhümayundan çıktı. Sokaklar insandan görülmüyordu. Ayasofya önünden Sultan Mahmud Türbesine kadar caddeye iki sıra asker dizilmişti. Ağaçlar, evler, pencereler, damlar kadınla, çoluk çocukla dolmuştu. Tramvaylar durmuştu. Tabut acıklı ve müessir dualarla, tekbirler ve tehlillerle ilerliyordu. Cenazeyi görenler, müteessir oluyorlardı.. Evlerin pencereleri kadınlarla doluydu. Bir hanım, hıçkırıklarını zabtedemiyor, mendili gözlerinde başını duvara dayamış, ağlıyordu. Cenazeyi lâkaydane seyredenler de vardı. Fakat hassas kalbler, bu hazin merasime, bu müellim feryadlara, bu dini ihtişama karşı gözlerinin yaşardığını hissediyordu. Otuz dört sene Hilâfet makamını işgal eden Osmanlı Padişahının son merasimi hürmetle ifa ediliyordu.

"Son şehkayı andıran Allah! Allah! nidalariyle tabut türbe kapısından içeri girdi. Sultan Abdülhamid hürmet ve tekrim ile kabre indirildi, Osmanlı tarihinin otuz dört senelik safhası hazin bir surette hitama erdi. (Ahmed Refik, Abdülhamidi Sâniye dair).

ABDÜLHAMİD II. ÇEŞMELERİ (B.: Hamidiye çeşmeleri).

ABDÜLHAMİD II. DEVRİNDE GAZETELER VE SANSÜR — İkinci Abdülhamid devrinde hükûmetin matbuattan istediği, Hükümdara mutlak "sadakat" ve "ubudiyet" idi; bu sadakat ve ubudiyetin de her vesile ile ve sık sık arz ve beyanı beklenirdi; matbuata ve muhaberata konulmuş olan sansür, Hükümdarın vehmile denk bir hassasiyet gösterirdi, hükûmete muhalefet ve tenkid yollu yazılar caniyane bir teşebbüs olarak, sansürün iptal etmesile kalmaz, eklenen bir jurnal ile muharririnin sebebi felâketi olurdu; sansür, o zamanın tâbiridir, "zülfüyara dokunan" ya-

zıları ve bendleri çıkarırdı. Kitap ve risaleleri tetkik eden sansür heyetinin adı "Encümeni Teftiş ve Muayene" idi (B. Encümeni Teftiş ve Muayene); sansür memurları, ve encümen âzaları zülfüyarın en hafif bir soluktan müteessir olacağı kaygusu ve ceza korkusiyle, meselâ mâsum bir aşk hikâyesinde, halka Çırağan sarayında mahbus olan Beşinci Muradı hatırlatabilir diye "bu hırçınlıktan muradın nedir sevgilim" cümlesinden murad kelimesini çizerlerdi. Veliahd Reşad Efendinin adı da sansürlük isimlerdendi. Halkın, korkudan ziyade riyâ ve tabasbus duyguları da sansürün vehmini kurcalayan sebeplerden olmuştu: Meselâ bir çok "Murad" lar "Mir'at" olmuş. "Reşad" lar da isimlerini "Neşet" veya "Reşid" e çevirmişlerdir. Bununla beraber şeref ve vekarını muhafaza edenler arasında vükelâdan ve ricalden bu isimleri taşıyan pek çok kimse vardır; Maliye Nazırı Reşad Paşa ve Şehremaneti Muhasebecisi Reşad Efendi gibi ki, bu sonuncunun torunu olan İstanbul Ansiklopedisinin muharririne de 1905 de Reşad adı konmuştur.

"Yıldız" sansürde çizilen isimlerdendi; şu garip ve gülünç fıkra, hakikat olmasa dahi devrin zihniyetini belirten mübalâgalı bir fıkra olarak zikredilmeğe değer: Bir seferinde Encümeni Teftiş ve Muayene heyetinden bir zat kendine tetkik edilmek üzere verilen bir riyaziye kitabından yıldıza benziyor diye "+" ve "×" işaretlerini çıkarmıştı!.

"Ehâli", "hürriyet", "cumhuriyet" "ihtilâl" gibi kelimeler, yazılmak şöyle dursun, ağza dahi alınmazdı.

Gazeteler yine o devrin tâbiri ile "sayei şahanede" Türkiyenin her tarafında halkın dirlik ve düzen içinde mesut ve hükûmetin de her işinde muvaffak olduğunu belirtmeğe mecbur idiler; "sayei şahane" tâbirini de pek aşağılık şekilde suiistimal ederlerdi; meselâ, İkinci Abdülhamid'e beş altı satırlık tumturaklı dua ve methiyeden sonra "Sayei şahanede Ziraat Bankasının Gemlik şubesinin oradaki iki köy halkına tohumluk arpa ve buğday dağıttığını" yazarlardı... Tanınmış kimselerin ölümhaberleri de, gazete sütunlarına "Cenabı Hak Sultan Abdülhamid Hanı Sâni Efendimiz Hazretlerini her türlü âfattan siyanet ve ömrü şahanelerini müzdat buyursun" şeklinde bir mukaddemeden sonra konulurdu. Cumartesi günleri gazetelerin başında bir "Selâmlık resmi âlisi" serlevhası bulunurdu, bu bendde, Padişahın Cuma namazını mutad merasim ile kıldığı haber verilirdi. İkinci Abdülhamid, halka sıhhatte olduğunu bildirmek bakımından bu yazılara çok önem verirdi. Her gazetede gayet dikkatli olarak kaleme alınmış beş altı türlü selâmlık resmi âlisi bendi bulunur, örnekler beş altı hafta süren bir devir ile değiştirilerek kullanılırdı.

Günlük gazetelerin önemli bendlerinden biri de "Tevcihat ve nişanı hümayun" idi, burada, her gün, sadakat ve ubudiyeti görülen kimselere ihsan olunan rütbeler, memuriyetler ve nişanlar yazılırdı.

İstanbulda, Abdülhamid'in doğumu ve cülûsu münasebetiyle yapılan donanmalar da büyük şehir gazetelerinde günlerce süren "şehrâyin" bendleriyle aksettirilirdi. Gazetelerin şehrâyin muhabirleri, kandillerle donatılan ve "Padişahım çok yaşa", yahut "Sultan Abdülhamid Hanı Sâni" yazıları veya "Tuğrayı Hümayun" ile süslenen yalı, konak ve evleri sahiplerinin isim ve memuriyetleriyle birer birer yazarlar; sadakat ve ubudiyetlerini gazete sütunlarına geçirdiklerinden ötürü de kendilerinden hakkettikleri "rüşveti tahrir"i alırlardı.

Gazetelerde Padişahı medih yollu yazılar yazmada büyük hüner sahibi olarak tanınmış muharrirler, "Meşahiri İslâm" sahibi Hamid Vehbi Beyle "Serseri Yahudi" mütercimi Selânikli Tevfik Bey idi. Ahmet Rasim de, edebî hâtıraları arasında: "Ben bile bu yolda ilerliyordum. Hattâ cülûs veya velâdeti hümayundan bir kaç gün evvel eve kapanır, o günlerde neşredilmek için iki üç tane makalei mahsusa yazar, hazırlardım. Çünkü gazetesinde en parlak cülûsiye, velâdetiye bulundurmak imtiyaz sahiplerinin birinci meşguliyetleri idi. Makalâtı mütenevviaya ikişer üçer mecidiyeden fazla veremiyen ve ekseriya desti fakiri muharrirden bedava almak kurnazlıklarını hiç bir dakika gözden dûr tutmıyan ve tutmamış olan bu zevat, bu nevi makaleler için iki, üç, hattâ dört beş lira verirlerdi. Ben bu hânı yağmâ'yı etrafiyle bildiğim için makaleleri der ceyb ederek Babıâli caddesinde bunların güzergâhında durur, kollardım. Biri geçti

mi, Kalpakçılarbaşı çığırtganları gibi:

— Ne âlâ cülûsiyelerim, velâdetiyelerim var!

Der, nazarı dikkatlerini celbeylerdim. Gün olurdu ki bütün ceraidi münteşire benim makalelerle Hâkipâyi Padişahiye arzı tebrikât ve tes'idat ederlerdi" (Muharrir, şair, edip).

Gazetelerde basma kalıp manzumeler çıkardı, bunlar: Muharremiyeler, bayram tebrikleri, mevlût, mi'raç, regaib ve berat kandilleri tebrikleri, Ramazanlara mahsus mizahi manzumelerdi. Hırkai saadet ziyareti makaleleri, kolera veba gibi salgınların defolması için cami, mescit ve tekkelerde iradei şahane ile "Buharii şerif" okunduğunu bildiren bendler; Mekkede Kâbe, Medinede Ravzai mutahhara örtülerinin değiştirildiği haberleri; bir hayır müessesesinin yapılması dolayisiyle yazılan makaleler, gazetelerin Padişaha sadakat ve ubudiyetini beyana vesile olan fırsatlardı.

ABDÜLHAMİT II DEVRİNDE HAFİYE TEŞKİLÂTI VE HAFİYELİK — İkinci Abdülhamid devrinde, memleketin üzerine bir örümcek ağı gibi gerilmiş olan hafiye teşkilâtının en korkunç ve iğrenç faaliyetine İstanbul sahne olmuştu. Bu hükümdarın en yakın adamlarından Mabeyini Hümayun Başkâtibi Tahsin Paşa, hâtıralarında, bu mevzua şu satırlarla temas eder:

"Sultan Hamid memleketi sıkı bir kontrol çemberi altında bulundurmak için tâ sarayın kapısından başlayarak her tarafta kuvvetli bir istihbar şebekesi vücude getirmiş ve bu şebekede çalışanları kesesinden bir çok nimetlere garketmişti. İsraf diye telâkki olunan bu sarfiyat, mutlak ve müstebit bir idarenin levazımı zaruriyesinden sayılmak icabeder. Yaşadığı devri ve etrafındaki insanların ahlâk ve istidadını, hangi noktaların ne gibi şeraite karşı zayıf olduklarını iyice tetkik etmiş olan Sultan Hamid, para ve menfaat vasıtasiyle celbi kulûba muvaffak olacağını kestirdiğinden ve ilk tecrübeleri bu hususta muvaffakıyet temin ettiğinden artık saltanatının sonuna kadar bu yolda devama mecbur idi. Nimetin, ihsanın, atiyenin, hülâsa menfaatin arkası kesilirse şebekenin gevşiyeceği, hattâ dağılacağı ve sadakatten ötürü arzolunan hizmetlerin nihayet bulacağı muhakkak idi.

"Sultan Hamidin vehmi, ister yaradılışı icabı olsun, ister bilâhare muhitinin tesiriyle husule gelmiş bulunsun, her halde alelâde denilecek derecenin çok üstünde idi. Etrafını kuşatan insanlar, onu bu vehim yolunda tahrik ve teşvikten geri durmamışlar, ona daima vehmini kızıştıracak hâdiseler göstermişler, her tarafta onun hayat ve saltanatına düşman bulunduğunu söyliyerek saltanattan mahrumiyet ve ölüm tehlikeleriyle vehme alabildiğine vüs'at vermişler, hattâ çok defalar ortada hiç bir sebep ve vesile yok iken onun vehmini körükleyecek hâdiseler icat etmişlerdir. Sultan Hamidi etrafındaki adamlar, sadrazam ve nazırlariyle, saray bendegân ve mensubini ile, hülâsa bir dakika peşinden ayrılmamış olan muhiti ile muhakeme etmek elbette en doğru yoldur".

İkinci Meşrutiyetin ilânı ve Abdülhamidin tahttan indirilmesi üzerine, hafiye teşkilâtı ve hafiyeler hakkında pek çok şey yazılmış ve söylenmiştir. En namlı hafiyeler halkın münferit ve toplu hakaret ve nümayişlerine hedef olmuş, bir kısmı sürgüne gönderilmiş, hapse atılmış, Kabasakal Mehmet Paşa ve Fehim Paşa gibi şöhretler de yaptıklarını hayatlariyle ödemişlerdi. (B.: Fehim paşa ve Mehmet Paşa, Kabasakal).

Hafiye teşkilâtı, başlarında saray ve hükümdar ile daima temas halinde olan devrin en nüfuzlu rical ve erkânı bulunan, dal ve budakları en aşağı halk tabakalarına kadar inen çeteler halinde kurulmuştu; bunlar büyük şehirdeki faaliyet sahalarını aralarında taksim etmişlerdi; ve meselâ "Fehim Paşa takımı" ve "Mehmed Paşa takımı" diye de isim almışlardı.

Bugün, çok yazıktır ki salâhiyetli ve namuslu bir kalemin mahsulü olup bu teşkilâtı hurda teferrüatiyle aydınlatan bir eser bulunmadığı gibi saraya verilmiş jurnallardan mürekkep bir koleksiyon da mevcut değildir.

1909 da "Müellif ve muharriri Mahmud" imzasiyle neşredilmiş "Hafiyelerin listesi" adındaki risale, halkın heyecan ve merakını istismar etmek için yazılmış ve İkinci Abdülhamid devri memurlarından bir çok namuslu kimseleri de "hafiyelik" ile lekeliyen bir eser gibi görünüyor.

Meşrutiyetin ilânında namlı hafiyelerden

en ağır hakarete maruz kalanlardan biri İkinci Abdülhamid devrinde Adliye Müfettişliği yapmış olan Yusuf Şetvan Beydir; İkinci Meclisi Meb'usana Bingazi Meb'usu olarak giren bu zat, Mecliste asabî bir heyecan ile karşılanmış idi; bu arada Biga Meb'usu Arif İsmet Bey tarafından alenen: "Şetvan Bey namı erbabı namusu tethiş eder, bu ünvanın hamiyetli insanlarda müthiş hâtıratı vardır!" diye itham edilen ve bu itham Meclisin alkışlariyle karşılanan Bingazi Meb'usu heyeti umumiyenin karariyle Meclisten çıkarılmıştı.

Tuhaf bir nümayişe hedef olan bir namlı hafiye de Nafia Nezareti Mektupçu muavini Kanlıcalı Said Bey olmuştu; bir akşam Köprüden Boğaza giden Şirketi Hayriye vapuru, Said Beyin yalısı önünde içindeki yolcular tarafından durdurulmuş, yalının camları, vapurun kömürleriyle ve "Yuha!.. Kahrolsun hafiyeler!.." nâ'ralariyle bir anda kırılıp indirilmişti.

Rivayet edildiğine göre hafiyelerin arasında en şeni' simalar Sakallı Mehmed ve Fehim Paşaların takımlarında toplanmıştı; bunlar, işi jurnalcılıktan çıkararak Paşalarının behimî hırslarını tatmin için çalışan bir ırz ve namus düşmanı çete haline gelmişlerdi; Fehim Paşalıların en iğrenç siması da, Beyoğlunda muhabbet tellâllığından ûlâ rütbesi sınıfı evveline kadar yükselen musevîden dönme Süreyya idi ki Meşrutiyetin ilânında izini kaybettirerek Avrupaya kaçmağa muvaffak olmuştu.

O devri yaşamış olanlar nakleder: "Bunlar, bu ünvan, bu mensubiyet sayesinde umumhanelerde belâlı yani zoraki zampara, pek nadiren kazalı, yani kadının erkeğe tutgun vaziyetinde yaşarlar, hiç bir zaman paralı sınıfında yaşamazlardı" (Ahmed Rasim, Muharrir bu ya..).

Hafiye jurnalı ile başından en tuhaf ve garip vakalar geçmiş kimselerden biri de büyük muharrir Ahmed Rasimdir; Üstad bunlardan ikisini şöyle nakleder:

"Galata rıhtımı yapılmak üzere idi Biz o zaman beş on arkadaş her akşam bu sahil üzerinde bulunan, gündüzleri kahvehane, geceleri meyhane olan bir gazinonun süslü, temiz, etrafı buzlu camlarla kapalı bölmesinde toplanır, içer, çakar, eğlenir, burası alelâde hafiye uğrağı olmadığı için rahat rahat görüşürdük. Merhum Borazan (Tevfik), meşhur (Muhsin), (Nuri Baba), Enderunî (Ayı Râşid) gibi kibar mukallidin, (Nuri Şeyda) gibi üstadı musiki, rum olduğu halde rumlarla görüşmez, bizimle düşer kalkar, cidden ehlidil, kalender (Afandos), bir de vaktiyle mahud (Kuleli Vak'ası) denilen ilk Meşrutiyet mürettiplerinin ve bilâhare Midhat Paşanın İzmirden İstanbula celbi de istintakına memur olmak suretiyle Sultan Hamid'in emnü itimadını kazanmış olan Fındıklılı (Mehmed) Efendinin oğlu (Nâzım) Bey namında gayetle riyakâr, okkalarla rakı, şarap içtiği halde mutaassıp görünür, masa başında fesini çıkarıp takkesiyle oturur biri, daha bir kaç kişi bu gazinonun hemen gün kaçırmaz müdavimlerindendik...

"Biz (Nâzım) ın her hali endişe verdiği için yanımızdan uzaklaştırmak istiyorduk ve bu emel hepimizce takarrür etmişti. Bilhassa (Nuri Baba) bu babda icra memuru gibi davranıyor, anınla her gece eğleniyor. İşi sarhoşluluğa vurarak söğüyor, sayıyordu. Fakat aldıran veya aldıracak kim?

"Bir gece (Afandos) gecikti. Fakat bir saat sonra beraberinde diğer bir Rum olduğu halde geldi. Bize de (Aleksandros) Efendi namiyle prezante etti. Adamcağız oturdu. Hasır şapkasını çıkardı. Bermutad beyaz takkesiyle oturan (Nâzım) ın tâ tepesine müsadif olan çengele astı. Bu tesadüf derhal Nuri Baba'nın nazarı dikkatini celbetmiş olmalı ki gülerek yüzüme baktı. Anladım, (Nazım)'a bir azizlik yapacak!.. Birer kadeh.. Birer kadeh daha.. Babada gözler parladı. Ha babam, ha babam ha!.. Tam (Nâzım) kadehini içip de üstüne suyu yuvarlarken Baba bir hamlede şapkayı alınca başına geçirmesin mi?

"Olacak bu ya... Şauka biraz büyücek, (Nâzım) ın kafası küçücük olduğu için kulaklarına kadar geçince siması öyle komik bir manzara bağladı ki kahkahalarla gülmemek kabil değildi. Daha tuhafı (Nâzım)'ın gûya kemali takvasından elini şapkaya sürmekten de tevakki ederek Babaya;

— Çıkar şu murdarı başımdan!

Demesiydi!..

Elhasıl gülüşüp dururken bizim bölmeden içeriye tanımadığımız iki kişi girdi. Biri bana

doğru eğilerek kulağıma:

— Rasim Bey, Nâzım Bey kimdir?

Deyince gösterdim. Herif doğruldu. Nâzıma hitaben:

— Buyurun Bey, sizi Merkezden istiyorlar!

Dedi.. (Nâzım) da betbeniz attı. Takkeyi düzeltti. Fesi giydi. (Nuri Baba) o ikiden birini tanıyormuş, sebebi tevkifi sordu. Dedi ki:

— Şapka giymiş diye jurnal verdiler, komiser bey istiyor...

Bizde bir hayret!..

— Kim vermiş?

— Kasap Mehmed namında biri...

— Ne vakit giymiş?

— Bu gece!..

(Nâzım) titriye titriye kalkındı. O iki sivil memurla beraber gitti.

"Artık bizde muhavereler:

Subhanallah!.. Bu nasıl iş canım... Zavallı Nâzım donakaldı... Hasbünallah!.. Bak şu olan işe... Şimdi ne yapalım?.. Oğlana yazıktır!.. Baba ne olacak?

Baba eliyle sakalını sığadıktan sonra dedi ki:

— Ne olacak?.. Rasim, birer tane daha çakalım. (Voyvoda) komiseri (Yusuf) benim bildiğimdir, gidelim anlatalım, kurtarırız.

— Olur!..

Çaktık... Arkadaşlara:

— Biz şimdi geliriz!

Diyerek yola düzüldük.

"Merkezden içeriye girdik, Komiserin odasına vardık. (Nâzım) melûl ve mahzun oturuyordu. Bizi görünce ferahladı. Filvaki komiser, Babayı hüsnü istikbal etti. Hal ve hatır sordu. Sebebi ziyaretini de anlamak istedi. Baba da anlattı. Komiser dedi ki:

— Vallahi Nuri Bey... jurnalı veren adam buralardadır, çağırtayım, bir kere daha sorayım. Biraz bekleyin.

Zili vurdu. Gelen memura:

— Kasap Mehmedi buldurun.

"Bir çeyrek sonraydı ki içeriye sarhoşluğu (zom) ta'bir edilen halinde biri girdi. Gözleri kapanıyor, herif bacakları üzerinde sallanıyordu. Komiser, ben, Baba gülmeğe başladık. Komiser:

— Biraz beriye gel... (Nâzımı göstererek) şapkayı giyen bu muydu?

Ne dersiniz? Kasap uyanır gibi oldu. Gözleriyle üçümüzü süzdü.. Ağzından tükürük saçıyordu, bizi bir daha süzdü, ne dese beğenirsiniz?

(Nâzımı göstererek):

— Hayır, bu değil.. (Benimle Nuri Babayı başiyle işaret ederek):

— Bunlar idi!

Biz yine birbirimize bakışarak gülüştük. Sözündeki tezadın işimize yarayacağına inanmış idik. Komiser:

— Peki, haydi, git... Nâzım Bey siz de teşrif buyurun... Nuri Baba siz biraz oturun.

Dedikten sonra masasının gözünden bir kâğıt çıkardı. Bir şeyler yazdı. Nuri Babaya dedi ki:

— Yanınıza bir sivil efendi vereyim de siz Galatasarayına kadar gidin.

— Nasıl? Bizi mi tevkif ediyorsunuz, halbuki biz buraya şefaat için geldik.

Komiser ellerini oğuşturarak:

— Ne yapayım ki bu Kasap Mehmed, mabeyin hafiyesidir. Başka türlü bir şey yapamam.

— Yapma Yusuf Bey...

— Başka çarem yoktur, yazdığım jurnal da onun aleyhinde, sizin lehinizdedir, al oku!..

Filvaki dediği gibiydi. Bir (Hasbünallah) daha!..

— Şaka etme Yusuf Bey...

— Şaka değil, ciddî söylüyorum.

Demekle beraber zili vurdu. İçeriye giren sivil memura:

— Al şu jurnalı.. Beyleri Galatasarayına götür.

Çarünâçar kalktık. Memurla beraber Merkezden çıkarak Yüksekkaldırımı tırmandık. Eski (Yani) birahanesinin önüne geldik. Dedim ki:

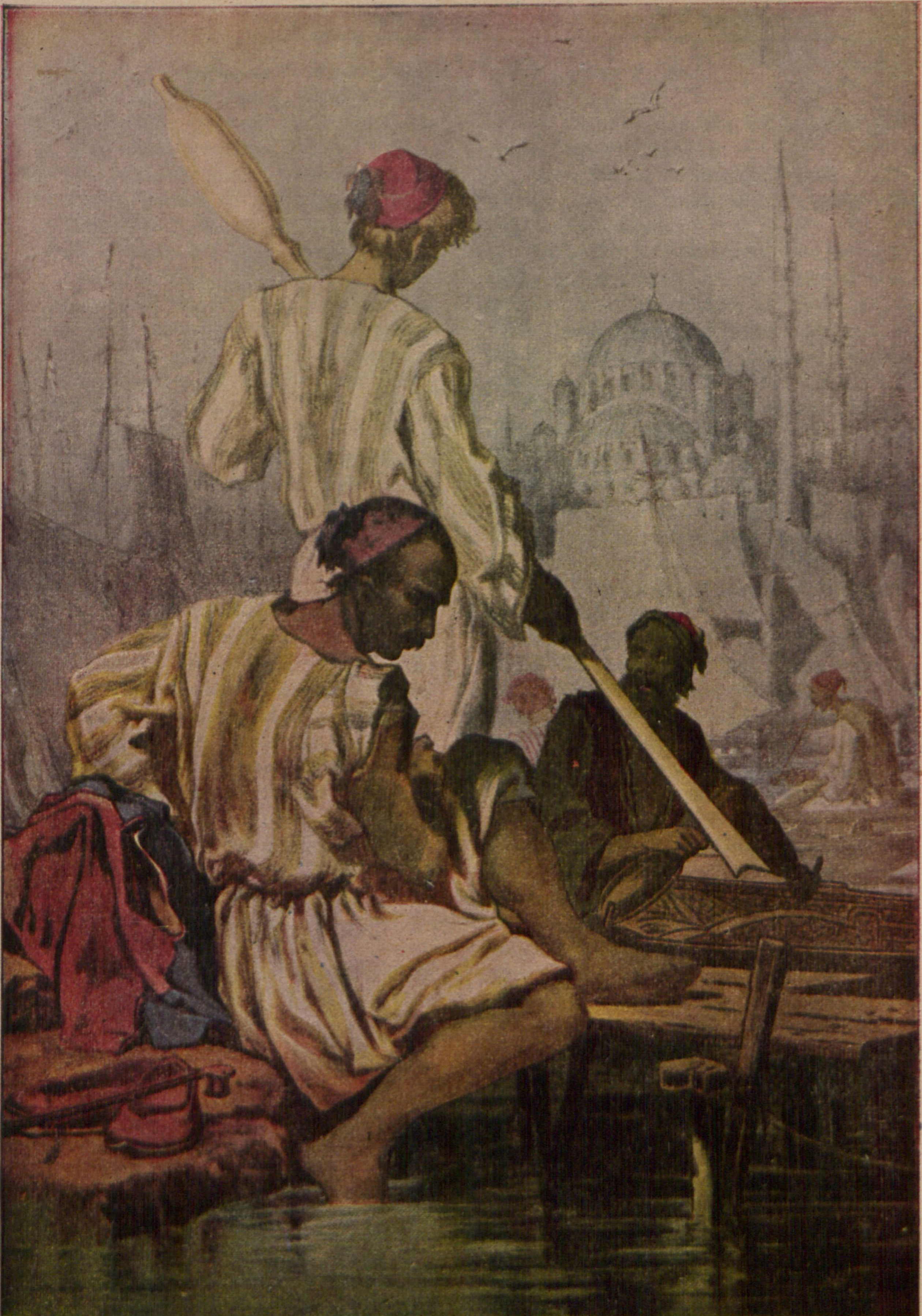
— Baba, şurada karnımızı doyuralım, ne olur ne olmaz!..

Benim içime bir şeyler doğuyordu. Bu teklife memur da icabet etti. Girdik. Memur da hemkadeh oldu. Yedik içtik. Doğruca Galatasarayına gittik. Baba, yolda diyordu ki:

— Bizim Hâfız Bey orada...

(Hâfız Bey) dediği o zaman jandarma tabur ağasıydı. Bilâhare alaybeyi oldu. Ben de tanırdım. Mabeyine mensup hafiyelerden idi.

Biz Galatasarayı polis komiserliği odası-

ATA MATBAASI

TÜRKIYE KLIŞE ATÖLYESİ

Karaköy iskelesinde Sakızlı kayıkçılar
Preziosi'nin sulu boyalarından, 1857

na girdiğimizde kapıdan bir kere baktı, bakış o bakış, bir daha görünmedi. Komiser jurnalımıza göz geçirir geçirmez zembereği boşanmış gibi birdenbire ayağa kalktı. Kaşları şahlandı; jurnaldan gözünü ayırmıyordu. Dışarıya çıktı. Taşlıkta bir fiskos başladı.

"Ben (Nuri Baba) ya, o da bana bakakalmış idik. Jurnalda bizi itham edecek harfi vâhid olmadığı halde bir komiseri böyle büyük bir ehemmiyetle saran sır acaba neydi? Bizi getiren sivil memur bile şaşkın şaşkın bakınıyordu. Elhasıl aradan beş on dakika geçtikten sonra bir jandarma neferi odaya girdi. İkimize birden sert bir surat ile:

— Haydi yürüyün!

Dedi. Yürüdük. Hapishaneye giden yol üzerinde alçak tavanlı loş bir odaya girdik. Görülmemiş bir manzara! Sağ tarafında kalın tahta parmaklıklı bir kapı, aralıklarından bir takım gözler bize bakıyordu. Sol tarafta bir yazı masası, üstünde bir kırbaç, hokka evrak. Bu masanın arkasında abusülvecih bir polis çavuşu oturuyordu. Ama yüzümüze bile bakmıyordu. Odanın etrafı yüksek peykeli olduğu için oturduk. Benim bacaklarım sallanıyordu. (Nuri Baba), babahindi gibi kabararak kızarıyordu. Bu halinden korkmağa başladım. Çünkü baba bu hale geldi mi ondan öte ne yaptığını bilmez. Hattâ korktuğum bir dakika sonra başıma geldi.

"Oturur oturmaz bizi getiren jandarmaya sordu:

— Biz burada mı kalacağız?

Köşeden müthiş bir sada:

— Sus!.. P.....

Baba yerinden yıldırım gibi fırladı. Polis çavuşunun gırtlağına sarıldı. Altına aldı. Tahta parmaklık arkasından da:

— Vur!

Sesleri yükseldi.

Anlaşılıyor a. İş çığrından çıktı. Bir anda odanın içi polis, jandarma, sivil memurlarla doldu. Çavuşu babanın elinden güç kurtardılar. Baba artık var kuvvetiyle alabildiğine bağıra bağıra sövüyordu. En nihayet ikimizi üç jandarma hıfız ve emanetinde olarak taşlığa çıkardılar. Baba aslanlar gibi köpürmüş, atılacak yer, adam arıyordu. Yanımıza elleri prangalı iki kişi daha kattılar. Galatasarayından çıkardılar. Nereye gidiyorduk? Jandarmanın biri dedi ki:

— Babızaptiyeye!

— Yayan mı?

— Paran varsa araba tut, ben sizinle binerim, ötekiler gitsinler!..

Baba, munsif bir adamdı. Dedi ki:

— Onlara da bir araba tutun, anca beraber, kanca beraber...

"Arabalar tutuldu, bindik. Ben birbirini takip eden nâme'mul hâdiseler tesiriyle mebhut, hiç bir şey anlamaz bir haldeydim. O tarihte (İkdam) da çalışıyordum. Bir ümidim var ise o da Zaptiye Nâzırı (Nââzım) Paşanın insafındaydı.

"Köprü başına geldiğimizde açık olduğunu haber aldık. Bir belâ daha.., arabalardan indik. Büyük bir barkoya bindik.

"Ne gizliyeyim? Ben Babanın pöflerinden; öflerinden korkuyordum. Çünkü aklı zivanadan çıkmış görünüyordu. Gayet asabî olduğu için kaldırıp kendisini denize atar.. Atar mı atar. Vaktiyle bir meseleden dolayı böyle bir sabıkası da vardı.

"Her neyse, Sirkeci, Bâbıâli caddesi yürüdük. Gece yarısına doğru Bâbızaptiyeden içeri girdik. Kelepçeliler ayrıldı, bizi (İfade odası) denilen bir odaya soktular. Burada bir polis yatmış horluyordu. Kaldırdılar. Galatasarayında alelâcele yazılmış olan jurnalımızı verdiler. Polis okur okumaz:

— Verin içeriye!

Dedi. Bizi doğruca Tevkifhaneye götürdüler. Üstümüzü yokladılar. Açılan bir kapıdan salmaya salıverir gibi içeriye attılar.

"Genişçe bir koridora açılmış bir takım odalar, hepsinden de ince, kalın, horultular, kesik, sürekli öksürükler geliyordu. Bu odaların birinden karşımıza biri çıktı. Bize Azerbaycan şivesiyle:

— Buyurun beyler!

Dedi. Herifi takip ettik, bir odadan içeriye girdik. Herif derhal bizim ikimize bir yatak serdi. Cidden söylüyorum, mis kokulu çarşaf, yorgan koydu. Ben daha yastıkları görür görmez kendimden geçmeğe başladım.

— Beyler paralarınızı bana verin... Yoksa karışmam, çaldırabilirsiniz.

Başka ne yapabilirdik? Verdik. Baba ile koyun koyuna yattık...

"Ne rahat yer imiş! Koca tevkifhanenin içinde çıt yoktu. Gözlerimi açtığım zaman yirmi otuz kadar mevkufun bize karşı nazar ey-

lediklerini gördüm, utanıyordum.

"Köşede bir semaver fokurduyor, gece bizi karşılayan herif istiyenlere çay veriyordu. Biz de istedik. Bize de getirdi, hem de:

— Hoş gelmişsiniz!..

Dedi. Bu söz, Babanın hoşuna gitti. İsmini sordu, o da şivei mahsusasiyle cevap verdi:

— Bana Acem Âli derler.

— Sen burada necisin?

— Koğuş eskisi...

— Çoktan beri burada mısın?

— İki sene kadar oluyor...

"Baba bir çay daha ısmarladı. Diğer mevkuflarla sorgu suale başladı. Pek neşeli görüşüyor, her biriyle lâtifeler ediyor, sebebi tevkifleri olan cürümler hakkında esbabı muhaffefe dermeyan ediyordu. İçlerinden biri de bizim sebebi tevkifimizi sordu. Baba hiç düşünmeden beni göstererek dedi ki:

— Bunu gördünüz mü? Bilseniz ne civelektir.

Şaşaladım. O devam ediyordu:

— Dün akşam Galatada Sakallı Kostinin balozuna gittik. Meğer bunun oradaki karılardan biri dostuymuş. Bir masaya oturduk. Karı da yanımıza geldi. Konuşup dururken mavnacının biri karıya söz attı. (Yine beni göstererek) Bu da herifin suratı budur, dedi. Bira kadehini fırlattı. Ayağa kalktılar. Seninki koltuğunun altından koca bir kama çıkarıp da herife yallah etmesin mi?

"Babanın yalanı bu derekeye indiği esnada idi ki dışardan acı acı bir feryat koptu. Bu feryat:

— Şapka gi...yenler!!

Diye aksediyordu. Ben hacil ve mahcup yerimden fırladım. Münadinin yanındaki polise uyarak tevkifhaneden çıkarken arkamızdan biri; "Tuğ! gâvur kafalı köpekler!" diyordu.

Tam dört gün dört gece Babı zaptiyede istintak edildik. Bizi artık tevkifhaneye vermediler. Polis mahpusîn koğuşuna yani meriyülhâtır odasına verdiler. Hini istintakta sordukларına nazaran tevkif edildiğimiz geceden bir kaç gece evvel başlarına silindir şapka giymiş iki Türk, İngiliz sefarethanesine kaçmışlarmış. Sultan Hamid polis hafiyesi bunları arıyormuş.

"Güç hal ile bizim böyle şapka giymediğimizi isbat ettik, yakamızı nefiyden, mahpusiyetten kurtardık idi." (Ahmed Rasim, Muharrir bu ya!)

"O zamanda (Pendik) te barbunya gibi leziz balıklarla bir de al şarap vardı. Bir kaç tane ondan, bir kadeh de berikinden hülyası ağzımı sulandırıyordu.

"Yalnız başımayım. Arkadaşım, filân yok. Varır varmaz deniz kenarına giden caddeyi tutturdum. Birinci gazinodan içeri girdim, Oturdum, oturmadım, karşıma pos bıyık bir herif dikildi.

— İsminiz?

— Rasim!

— Necisiniz?

— Muharrir.

— Hangi gazetede?

— (İkdam) da!

— Buraya ne için geldiniz?

— Adaya gitmek için....

— Adada ne yapacaksınız ?

— İşte orasını bilemiyorum... Yalnız şu var ki burada ne yapacaksam orada da onu yapacağım.., Siz neye soruyorsunuz?

Herif afalladı. Bir dakika düşündükten sonra:

— Ben buranın zabıta memuruyum..

— İyi ya... Neye soruyorsun?

Yine afalladı.

— Bir cürmüm mürmüm var mı?

— Ha...yır!. Öyle emir aldık!

— Benim için mi?

— Ha...yır!..

— O halde vazifeni tecavüz ediyorsun!

— . . . . .

— Çakar mısın?

— Ha... yır!

— Yer misin?

— Şimdi yedim.

— Öyle ise bir kahve iç? Otur bakayım!

"O zamanın da tabiatini müdrik olduğum için herifin simasından akan hissi memnuniyeti derhal anladım. Onun benim yanımda oturması vazifesini ifa etmesi demek idi. Oturdu.

Bir sigara...

— Garson, gel, efendiye bir kahve!.. Şekerli mi?

— Ha...yır!. Sade!

— Sade!.. Yiyecek ne var?

Garson saydı. Hiç birini canım istemedi. Dedim ki:

— Ben buraya balık için geldim.

Zabıta memuru davrandı.

— Ben size şimdi taze barbunya bulurum.

— Teşekkür ederim.

"Gitti. Filvaki bir rumyos oğlanın elinde dört beş barbunya geldi. Verdim kızarttılar. Şarabı getirdiler. Göçürdüm. Fakat öğle üstü!.. Vapura üç dört saat var.. Gazinoda ârâm ile, dalga saymakla bitmez ki!.. Gezineyim, hazır gelmişken köyü de anlamış olurum, dedim. Kalktım. Zabıta memuru bir tavrı istifham ile yüzüme baktıktan sonra:

— Nereye Bey?

Ben lâkayıt:

— Şöyle bir gezineyim. Hazmı taam...

(Pendik) in burun gibi olan çıkıntısını göstererek:

— Fakat o tarafa gitmeyin!

— Neden?

— Damad Mahmud Paşa firar etti.. Sonra sizi!..

"Ne Paşa merhumu tanırım, ne de burada oturduğunu bilirim...

Durdum. Zamanın tabiatini bilirim dedim a. Duruşum bir hattı hareket tayini için idi. Dedim ki:

— Öyle ise Adaya da gitmiyeyim!

— Gitmeyin. Çünkü karşı karşıya!..

— Acaba kaçta tren var!..

— Trenden evvel karakola gelin de, ifadenizi alayım!..

— Buyurun!..

"Başka ne diyebilirdim? Gittik. Ufak bir ifade aldı. İmzaladım... Saate baktı. Yirmi dakika sonra tren olduğunu söyledi. Kös kös döndüm. Fakat beni istasyona kadar teşyi etti. Bindim, avdet ettim. Aradan bir gün mü geçti, iki gün mü?.. Beni Zaptiye Nâzırı çağırttı. Huzuruna çıktım. İlk sözü:

— Ne vakitten beri Mahmud Paşayı tanırsınız?

Dedim ki:

— Mahmud Paşa namında tanıdığım kimse yoktur.

— İnkâr eyleme!..

— Tahkik buyurabilirsiniz...

— O halde (Pendik) te ne geziyorsunuz?

— Hovardalık!..

— Biz ama sizi söyletirizz.

— Yalan istiyorsanız söyliyeyim!

Nâzır da afalladı. Bunun üzerine macerayı etrafiyle anlattım. Dinledikten sonra masasının gözünü çekerek bir kâğıt çıkardı.

— Okuyunuz!

Dedi. Belki yetmiş seksen satır var. Aman!.. Ben neler yapmışım!.. Köşkün kapısına gidip de çalmamış mıyım!.. Zabıta memuruna giréyim diye rüşvet mi teklif etmemişim!.. Ennihayet bir yolunu bulup kaçmamış mıyım?...

Velhasıl gecenin saat yedisine kadar uğraşa uğraşa nâzırı ancak ikna ettim.

Son sözü bu olduydu: Ben kefil oluyorum da sizi tahliye ediyorum.

"Yerle temennayı bastırıp azîm bir:

— Teşekkür ederim Paşa Hazretleri!

Dedim. (Ahmed Rasim, Gülüp ağladıklarım).

ABDÜLHAMİD II DEVRİNDE KABA SAKAL MODASI — İkinci Abdülhamidin, uzun ve heybetli sakal sahiplerine karşı bir sevgi gösterdiği, bilhassa asker arasında böyle sakal sahiplerini sırf sakallarından ötürü neferlikten zabitliğe, hattâ ferikliğe, müşirliğe kadar yükselttiği, devrin halk ağzında yerleşmiş bir kanaatiydi. Meşhur Kabasakal Mehmed Paşanın yükselmesine, Abdülhamide karşı ölçüsüz sadakatiyle beraber muhteşem sakalı sebep olmuştur, derlerdi. Uzun ve beyaz sakalı hürmetine kaymakamlığa terfi eden süvari hafif mızraklı alayında bir askerî kâtibini İstanbulda tanımıyan yok gibiydi.

Uzun ve kaba sakaliyle tanınmış Hünkâr yaverlerinden bir Faik Bey varmış ki, zarif, hoşsohbet, hovarda, bir zat imiş, bir gün yenilmiş, içilmiş, tam sofradan kalkacağı zaman yanında oturanlardan biri Faik Beyin sakalını tutunca elbezi gibi ağzını silmiş.. Kabasakal yaver:

— Ne yaptın be.. demiş.. Senin ağzını sildiğin bu sakal benim sebebi saadetim!. Ben bunun sayesinde miralay oldum daha liva olacağım, ferik olacağım!..

Bibl. : Ahmd Rasim, Muharrir buya

ABDÜLHAMİD II SUYU — (B. : Hamidiye Suyu.)

ABDÜLHAMİD DEDE — Ondokuzuncu asır musikişinaslarından; Üçüncü Selimin muallimlerinden. Aşağıdaki ilâhiyi Şevkitarab faslında bestelemiştir:

Yuvamdan uçalı eylerim cevlân
Bu fenâ bağında anda neylerim.
Lâmekân bağçesin eylerim seyran
Seyri vâlâ iken anda neylerim.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Musikisi.

ABDÜLHAY EFENDİ — Onyedinci asrın ikinci yarısında Yenicamideki vâazlariyle büyük şöhret kazanmış Celvetî Şeyhlerinden mutasavvif bir şairdir. Edirnede doğmuştu, babası Sultan Selim vâizi meşhur Şeyh Saçlı İbrahim Efendidir, ilk tahsil ve terbiyesini babasından gördü; gençliğinin bir kısmını Bulgaristandaki Kızanlık kasabasında Alâeddin Efendi zaviyesinde geçirdi, babasının ölümü üzerine 1659 da Edirnede Sultan Selim vâizi ve babasının zaviyesine şeyh oldu; 1685 te Kadırga limanında Sokollu Mehmed Paşa zaviyesi şeyhliği ile İstanbula geldi ve iki yıl sonra da Yenicami vâizi oldu; 1691 de Üsküdardaki Hüdai Aziz Mahmud Efendi dergâhı şeyhliğine tayin edildi. 1705 de de yaşı yüze yaklaşmış olarak öldü. Kabri Hüdai dergâhına giden yolda Halil Paşa türbesindedir. Vâazlarını kendi ilâhileri ile tezyin eder, dinliyenleri gaşyederdi. Vekarı, zarafeti ve kibar, nezih hayatı ile temayüz etmişti.

İlâhi

Ey Hâbiallah Muhammed Mustafa
Eyle feyzin ni'metine ihtidâ
Zâti pâkin rahmeten lil-âlemin
Müznibîne şâfi-i ruz-i cezâ.
Tâki cânım tendedir olmam şehâ
Babı lûtfundan cüda subhu mesâ.
İstinadım, intisabım sanadır
Dâmenin elden bırakmam daimâ.
Kıl şefaat rahmedüb Abdülhaya
Çünki sensin şâfi-i rûz-i cezâ

(Hafız Post tarafından bestelenmiştir)

Bir İlâhiden beyit

İmâna iren sensin, irfânı bulan sensin
Didârı gören sensin, ey dil neye mahzunsun?

(Derviş Ali Şirügani tarafından bestelenmiştir)

Bibl. : Sâlim, Şuerâ tezkiresi; Hadikatül Cevâmi, II; S. N. Ergun, Türk dini musikisi

ABDÜLKADİR — Onaltıncı asır ortalarında, Fatih Darüşşifasında çalışmış namlı bir gözhekimidir.

Bibl. M. Cevdet.

ABDÜLKADİR (Tatlıcı) — 1925 den sonra Şehzadebaşının en meşhur tatlıcılarından idi; aslı Şamlı olduğundan Hacı lâkabı ile de anılırdı, çok zengin olduğu söylenirdi. Bir gece dükkânının üzerinde, çocuk denilecek yaşlardaki çırağiyle beraber yatıp kalktığı odasında bu çırağın da parmağı olan bir cinayete kurban gitti. Ölümü, İstanbulu günlerce merak ve heyecan içinde bırakan vak'alardan biri oldu. (B.: Şehzadebaşı cinayeti).

ABDÜLKADİR (Tuğcuzade) — Geçen asır başında İstanbulun en meşhur tabiplerindendir; hekimbaşı olmuş ve 1815 te ölmüştür. Kabri Edirnekapı mezarlığındadır.

Bibl. : M. Cevdet.

ABDÜLKADİR (Seyyid) — Onsekizinci asır hattatlarındandır. Aslı Kastamonuludur, İstanbula gelip yıllarca Zindankapısında urgancılık yapmıştı. Sonra işini bırakarak Kasımpaşaya çekilmiş ve yazıya heves etmiş, evvelâ Suyolcuzadeden, bu meşhur hattatın ölümünden sonra da Ağakapılı İsmail Efendiden yazı meşketmiş, icazet almıştı. Bilhassa celi yazıda zamanının güzide kalem sahiplerinden biri olmuştur. 1733 (1146) de ölmüştür.

Bibl. : Müstakimzâde Tuhfei hattâtin.

ABDÜLKADİR (Topcular kâtibi) — XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve Osmanlı tarihinin 53 yıllık bir devresi için çok kıymetli bir eser bırakmış bir müelliftir.

Abdülkadir Efendi'nin hayatı hakkında bildiklerimiz, sadece kendi eserinde zikrettiklerinden ibarettir, devrinin kaynakları kendisinden bahsetmez. 1595 (H. 1003-1004) yılında Eflak seferinde Topçular kâtibi olarak bulundu. Bu münasebetle eserinde şunları yazmaktadır: "bu fakîr-i biçâre ve herzegûy-u âvâre Topçılar kâtibi idük ve bölükbaşılığı kanûn-i kadîm üzere ocak'da ihsan olunmuş idi, nihayet ol zaman böyle perişangûy değül idüm. Bu kitabun cem' ve te'lifine şuru' ideli hüsn-edalar tetebbu) unda ve şi'r ü inşâlar tefekküründe akluma bir mikdar ihtilâl gelüp halta mübtelâ oldum. Yohsa benüm fazluma bunun gibi dir dürr ü cevâhir şehnâme müşâhiddür". G. Flügel, Abdülkadir Efendi'nin daha sonra 1621 yılında ikinci Sultan Osmanın Lehistan seferine iştirak ettiğini ve bu sırada ordu'da nişancı olarak vazife gördüğünü kaydediyor ise de bu vazife Osmanlı hükûmetindeki nişancılık makamı olmamalıdır. Zira nişancılar listesinde onun adı geçmediği gibi, zaten bu seferde nişancı olarak

Okçuzâde Şeyh Mehmed Efendi bulunuyor idi.

Müsteşrik G. Flügel, Abdülkadir Efendi'yi "İykaau's-semâ' li-cevâzi'il-istimâ'" adlı eserin müellifi Seyyid Abdülkadir bin Muhammed el-Kadirî ile aynı şahıs zannetmiştir ki çok uzak bir ihtimal ve hattâ birinin asker, diğerinin tarikat müntesibi olması gibi hususlar göz önünde tutulduğu takdirde imkânsızdır.

Abdülkadir Efendi, eserini; mukaddimede Sultan Murad IV.'ın adını tazimle andığına göre, onun devrinin (1623-1640) sonlarında yazmağa başladı ve herhalde daha sonra bu te'life devam ederek 1054 Muharremi ortaları (Mart 1644) vekayiine yani Sultan İbrahim devrinin (1640-1648) ortasına kadar getirdi.

Abdülkadir Efendi'nin vefatı tarihi belli değildir. 1595 (H. 1004) yılında Topçular kâtibi bulunduğuna göre 70 yaşını geçerek ve 1644 (H. 1054) yılından biraz sonra vefat etmiş olmalıdır.

Eseri, "Vekaayi-i tarihiye" veya "Tarih-i Âl-i Osman" diye adlandırılmaktadır. Bu tarih, Hicrî 1000 (M. 1591) vak'alarından başlamakta ve 1054 Muharremi ortalarına (Mart 1644) kadar Osmanlı tarihinin 54 hicrî yıllık vukuatını ihtiva etmektedir.

Topçular kâtibi'nin tarihi sâde bir dil ile yazılmış olup, müellifin yaşadığı devrin hâdiselerini orijinal olarak vermektedir. Müellif yazdığı hâdiselerin ekserisini, bizzat gördüğünden eseri büyük kıymet taşımaktadır. Vak'anüvis Naimâ, Abdülkadir Efendi'nin eserinden istifade etmiştir.

Vekayi-i tarihiye'nin, biri İstanbul'da (Süleymaniye ktb., Es'ad Ef. no. 2151) ve diğeri Viyana'da (Viyana Millî ktb., no. 1053) olmak üzere iki nüshası vardır.

Topçular kâtibi Abdülkadir Efendi ve eseri hakkında, henüz bir araştırma yapılmamıştır.

M. K. Özerengin

ABDÜLKADİR BEY — On dokuzuncu asır tâlik hattatlarından, 1785 de İstanbulda doğdu. Medreseden yetişti; 1829 da Ruslarla Edirne sulh müzakeratında Osmanlı devleti adına ikinci murahhaslık yaptı; ilmiye mesleğinde Rumeli kazaskerliği pâyesine kadar yükseldi, 1845 de öldü.

Bibl. : M. K. İnal, Son hattatlar.

ABDÜLKADİR BEY (Melekpaşazade) — Ondokuzuncu asır başında yaşamış Anadolu Kazaskerliği pâyeli ulemadan; ilmi derin değildi, fakat liberal düşünceli, ilim ve maarif muhibbi bir zat idi; Cevdet Paşa "Mezhebi meşrebinden geniş, lâübali, dehrî denilse daha yakışık alır" diye bahseder. "Ortaköy Cemiyeti ilmiyesi" nin Şanizade Ataullah ve İsmail Ferruh Efendilerle üç büyük rüknünden biri olmuş, ta'lime kudreti yetmediğinden cemiyetin idare işleriyle uğraşmıştı. Vak'ai Hayriyeden sonra Bektaşiler aleyhinde şiddetli takibatın başladığı sırada, cemiyet âzasına da Bektaşilik isnad edilip sürgüne gönderilmiş, bu arada Abdülkadir Bey de Manisaya sürülmüştü. Halbuki devrin bu güzide münevverlerinin bektaşilikle hiç bir alâkaları yoktu; Melekpaşazade ise, bektaşiler hakında görüşülmek üzere Sarayi Hümayun camiinde yapılan toplantıda bektaşiler aleyhinde o kadar şiddetli konuşmuştu ki sözleri, evliyaların kerametlerini inkâr derecesine varmıştı; Karacaahmedin kerametlerine dair söz söylenince de en kaba tâbirlerle red ve inkâr etmişti; bunun üzerine cehliyle maruf ulemadan Rahmi Bey, gözlerini gazab ile açarak: "Abdülkadir Bey!. Neylersin! Ehlüllaha ta'n olur mu?.." diye bağırmıştır. (B.: Ortaköy Cemiyeti ilmiyesi).

Bibl. : Cevdet Tarihi, XII..

ABDÜLKADİR ÇAVUŞ MEKTEBİ — Küçükpiyalede İstanbulun eski mahalle mekteplerinden biriydi.

ABDÜLKADİR ÇELEBİ (Şuurizade) — Onaltıncı asrın ikinci yarısında yaşamış şair ve âlimlerden, 1562 (H. 970) ye doğru doğmuş, Hoca Sadeddin Efendiden mezun olmuş, 1595 (H. 1004) de Mihrimah Medresesi müderrisliği pâyesi almış, ve henüz otuz iki yaşlarında iken ayni yıl içinde ölmüştür; Mimar Sinan Mescidi mezarlığına gömülmüştür:

Etti Kadri Çelebi azm-i beka

Ve:

Gitti hayfâ bilinmedi kadri

Mısraları ölümüne tarihtir. Divan sahibidir; "Kadri" mahlâsını kullanırdı; arabca ve farscaya şiir söyliyecek kadar vâkıftı. Zamanının gençleri arasında da namlı silâhşorlardandı: Bir gün Edirnekapısı dışındaki hendek kenarından attığı cirit iki kat kapının üstünden geçerek Edirnekapısı çarşısının orta-

sına düşmüş, Abdülkadir Çelebi dillere destan olmuş, kendisine "Zamanın Tozkoparanı" denilmişti.

Bibl. : Kâtib Çelebi, Fezlike, I.

ABDÜLKADİR ÇELEBİ EFENDİ (Hamidi) — Şeyhülislâmların on ikincisi, Kanunî Süleyman' ın müftilerinden; Hamidli Mehmed Efendinin oğludur. Gençliği Bursada geçmiştir; gayet fakirdi, maişetini zengin çocuklarına hocalıkla temin ederdi, bir ara Kanunî'nin yakınlarından Mustafa Ağaya da muallimlik etmiş ve bu zatın himayesiyle bir müderrislik alabilmişti; ozaman ilmî kudretini göstermek fırsatını bulmuş, 1520 (927) de Bursa kadısı iki yıl sonra 1522 (927) de İstanbul kadısı, pek az Anadolu Kazaskeri olmuştu; bu mevkide on dört yıl devamlı olarak hizmet etti ve fevkalâde doğruluğu ile tanındı ve nihayet yevmî yüz elli akçe ile tekaüt edildi. 1537 (H. 944) de hacca gitti, dönüşünde Şeyhülislâm tayin edildi, fakat hastalığı yüzünden üç ay sonra istifa etti, tekaüt tahsisatı ile Bursaya çekildi. Yedi yıl sonra da bu şehirde yetmiş yedi yaşında olarak öldü, Bursada yaptırdığı medresenin avlusuna gömüldü 1548 (H. 955), "Geçti o Fadıl" terkibi ebced hesabiyle ölümüne tarihtir. Mevlevî tarikatından idi, "Çelebi" unvanını da bu münasebetle almıştı; şiir ile de meşgul olmuştu.

Bibl. : İlmiye salnâmesi.

ABDÜLKADİR EFENDİ — On sekizinci asır hattatlarındandır. Babası İbrahim Kocamustafapaşa çarşısında leblebiciydi. Tuhfei Hattatin müellifi Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendinin kaydettiği bir nüktedir:

Yek kulâhî dâştem ez leblebu kem şüd zimen

Dediği yaşlarda iken sırf kendi hevesi ile Hocazade Seyyid Ahmed Efendiden sülüs ve nesih yazmayı öğrendi. Yine Sadeddin Efendinin nüktesidir:

Kimse diş koyuramaz ona demir leblebudur

diyerek yazı hocalığı ile geçinmeğe başladı.

Bibl. : Müstakimzâde Tuhfei hattâtin.

ABDÜLKADİR EFENDİ (Emîr Keysudaroğlu) — On altıncı asır sonları namlı ülemasından, "Yalancık Efendi" lâkabı ile meşhurdur, 1573 de Pirîpaşa müderrisi 1581 de Sahın müderrisi, ayni yıl içinde Anadolu Kazaskeri, sonra Maraş ve Kütahya kadısı oldu, 1586 da Trablus kadılığı verildiğinde kabul etmediğinden başka şikâyet yollu dedikodularda bulunduğundan sürgüne gitti, 1590 da affedilerek Yenişehir kadısı oldu ve 1592 yılı başlarında öldü. Zamanı muharrirlerinin ifadesine göre fevkalâde asabî, fakat ifadesi gevşek ve yazılarında bir çok hatalı terkipleri bulunan bir zat imiş.

Bibl. : Naimâ, I.

ABDÜLKADİR EFENDİ (Kayserili Nakib) — On altıncı asır sonları ülemasından; doğduğu yer olan Kayseri kadılığından ma'-zul bulunurken 1599 (H. 1008) da İstanbula çağrılarak Nakibüleşraf tayin edilmiş, 1604 (H. 1013) de bu makamda ölmüştür. İstanbulun kibar mahfillerinde zarafet ve nezahati ile meşhurdur; "Kadrî" mahlası ile şiirleri vardır.

Bibl. : Kâtib Çelebi, Fezlike, I.

ABDÜLKADİR EFENDİ (Musa zade) — On sekizinci asır ülemasından ve devrin namlı çiçek meraklılarından; kadılıkla bulunduğu Giridden dönüşünde pek çok Girid lâlesi getirmişti; bunlardan biri "Musazade sarısı" adiyle tescil edilmişti.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan

ABDÜLKADİR EFENDİ (Nevşehirli) — Son hattatlardandır; Sadrâzam Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın torunlarından olup 1881 de Kayseride doğdu, ilk tahsilini orada görüp 1898 de on yedi yaşında İstanbula geldi, Fatih camiinde Arnavud hoca Hüsnü Necmeddin Efendinin derslerine devam etti, aynı tarihte hattat Filibeli Hacı Arif Efendiden de sülüs ve nesih yazı meşkine başladı. Cami dersinden icâzetnâme aldıktan sonra 1903 de Meşihat dairesinde Mektubi kalemine girdi ve İstanbul Darülfünununun İlâhiyat fakültesine devama başladı. Yazıda da Reisülhattâtin Kâmil Beye intisab etti; Medresüthattâtin'e kaydolundu. 1909 da Mecli-i

Nevşehirli Abdülkadir Efendinin yazılarından
(M. K. İnal, Son hattatlar)

Maarifde yapılan bir yazı müsabakasında birinciliği aldı. Şeyhülislâm kapısındaki vazifesine ilâve olarak Darülmuallimin yazı muallimiğine tayin olundu; Dârülhilâfe medresesinde, imam ve hatib mektebinde uzun yıllar muallimlik yaptı. 1912 de İlâhiyat fakültesinden diploma aldı. Meşihat dairesi ilga edilince İstanbul Müftülüğü evrak kalemine geçti.

1946 da yaş haddi ile emekliye ayrıldı. Son hattatların seçkinlerinden olduktan başka eski usûl mürekkeb imalinde son derecede mahir olduğu söylenir.

Bibl.: M. K. İnal, Son hattatlar.

ABDÜLKADİR EFENDİ (Seyid) — On yedinci asır çiçekçilerindendir, Sirkeci Mescidi imamıydı; rumi lâlede tohum sahibi idi, "Sirkeci alı" adiyle maruf lâle bu zatındır. 1663 (1074) de öldü.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan

ABDÜLKADİR EFENDİ (Şeyh) — Nakşî Şeyhlerinden; Abdülkadir Geylâni neslinden imiş, ömrünün büyük bir kısmını Üsküdarda geçirmiş ve 1738 (H. 1151) de orada ölerek Eskivalide camiinin mihrabı önündeki kabristana gömülmüştür.

Bir rivayete göre bu Abdülkadir Efendi Eskivalide camiinin şadırvan avlusundaki hücrelerden birinde otururken, bir gün son cemaat yerinin sağ tarafında, mihrab ile müezzin mahfeli kapısı yanında "Hızır" ı görmüş, bunun hâtırası olarak da oraya şu levha asılmıştı:

Hazreti Hızrın makamı oldu bu âli makam
Müstecabüdda'vedir eyle düaya ihtimam
Hak erenler kutbülaktabile bunda cem olub
Hem dahi Kırklar Yedilerle gelüb iki imam
İşbu câyi pür safada kıl teveccüh sıdkile
Hak muradın vire âlemde bulasın ihtiram
El düaya kaldırınca canü dilden ibtida
Ruhi pâki Mustafaya vir selâtiyle selâm
Bahriyâ gel yüz sürüb de bunda kıl arzı niyaz
Ber mürad ide seni dâreynde ol Rabbülenam

(B. : Eskivalide Camii).

Bibl. : Hadiketül Cevâmi, II.

ABDÜLKADİR EFENDİ (Şeyh) — Geçen asır sonlariyle asrımız başlarının tâlik hattatlarından ve namlı şeyhlerinden; babası Hazreti Ebubekir sülâleisnden ve Nakşî şeyhlerinden Süleyman Efendidir; 1839 da, Belh civarında Kunduz'daki tekkede doğdu; siyasî karışıklıklar ve mezalim yüzünden ailesi efradı ve müridleri üçyüz kişilik bir kafile ile hicret eden babasının yanında evvelâ İrana, oradan da Türkiyeye geldi, bir müddet Irakta, Konyada ve Bursada oturduktan sonra İstanbula gelip yerleştiler, Süleyman Efendiye Eyübde Buhârî dergâhı şeyhliği verildi, ölümünde de meşihat Abdülkadir Efendiye kaldı.

Çağatayca, Arabca ve Farscaya ana dili kadar vâkıf, edib, kâmil bir zat idi. Muhitinde hürmetle sevilen bir sima oldu. Yaşı ilerledikten sonra yazı meşgalesini tamamen terk etti. Üç yıl ilâhî bir cezbeye kapılarak kimse ile konuşmadı ve 1923 de seksen dört yaşında öldü, dergâhının haziresine defnedildi.

Bibl. : M. K. İnal, Son hattatlar

ABDÜLKADİR EFENDİ MESCİDİ — Eyyubda, Evyub Sultan Camii Kebir mahallesinde Yahya Zade tekkesi yanındadır, Şeyhi lâkabı ile meşhur Şeyhülislâm Abdülkadir Efendi tarafından 1537 (H. 944) de ölen babası Sivasî tekkesi şeyhi Abdürrahim Efendinin kabri üzerine yaptırılmış fevkani bir mesciddir. 1958 de, hâfız olmak üzere İstanbula gelen diyar garibi Anadolulu çocuklara ve gençlere ikametgâh olmuştu.

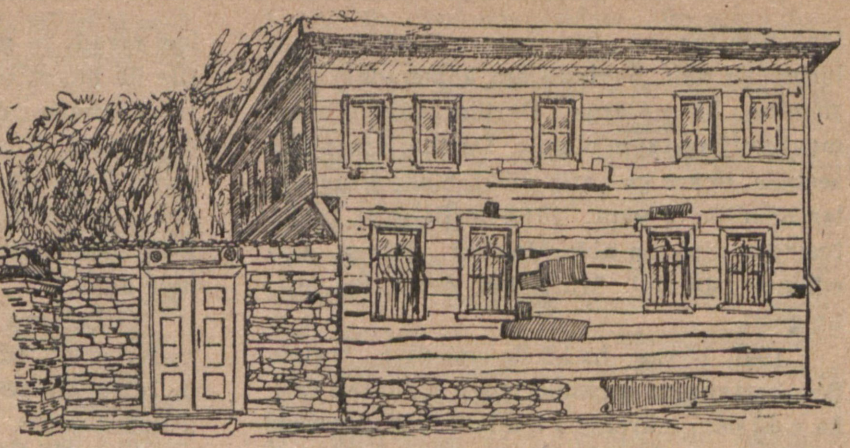
Bibl. : F. Düngelen, Gezi notu.

ABDÜLKADİR EFENDİ SEBİLİ — Birinci Ahmed'in imamlarından olup bu hükümdarın zamanında ihdas edilen Şeyhülkuralık ilk defa olarak kendisine verilen şeyh Abdülkadir Efendinin Eyyubda Bâlihoca Mescidi ile Eski yeni hamamı arasında bulunan türbesinin bir penceresinden ibarettir.

Bibl. : İzzet Kumbaracılar, İstanbul sahilleri; Hadikatülcevâmi, I.

ABDÜDLKDADİR EFENDİ TEKKE - MESCİDİ — Edirnekapıda Niyazii Mısrî sokağındadıdr. Eskiden bu sokağa Tekkesokağı denilirdi; İsmail Hakkı tekkesinin karşısındadır; Sarmaşık tekkesi adiyle meşhurdur, bir Celveti tekkesidir, âyin günü cuma idi. Bahçe kapısının üzerinde güzel bir tâlik hat ile "Ya Hazreti Pîr Âziz Mahmud Hüdayi" kitabesi ve 1859 (H. 1276) tarihi vardır.

Kazesker Abdülkadir Efendi tarafından on yedinci asır ortalarında Şeyh Mehmed Saburî için yaptırılmıştı; Meydancık Mescidinin de bânisi olan Abdülkadir Efendi 1673 (H. 1084) de öldü, kabri Edirnekapı dışında Emirbuharî camii mezarlığındadır.

Abdülkadir Efendi Tekkesinde şeyhlere meşrûta ahşab ev
(Resim : Nezih)

Taş ve tuğla yapı dört duvar üzerine kiremit döşeli bir çatıdan ibaret olan mescit - semahane 1310 daki büyük zelzelede hemen tamamen yıkılmış, mescidden harap bir duvar, minarenin de kaidesi kalmıştır. Şeyhlere meşruta ahşap ev harap bir haldedir; içinde semtin doğma büyüme yerlilerinden Mihrimâh Camii imaamı Bay Hakkı oturmaktadır.

Bibl. : Hadikatülcevâmi, I; REK, Gezi notu.

ABDÜLKADİR ERDOĞAN — (B. : Erdoğan, Abdülkadir).

ABDÜLKADİR KADRİ EFENDİ (Hâfız) — Son hattatlardan, 1875 de Ruscukta doğdu; Kadri Efendi adında birinin oğludur. Dört yaşında iken ailesi İstanbula hicret ederek Üsküdarda Kızlarağası semtinde yerleşti. Karakadı iptidai mektebinde okuyup hâfızı kur'an olan Abdülkadir Efendi aynı mektebe hoca oldu; Kadıköyünde Osmanağa camii imam ve hatibliğine tayin edildi. Konyalı hoca Vehbi Efendiden hususi olarak medrese tahsili gördü ve eski usûl mürekkeb imalini öğrendi. Üsküdarda Ravzaiterakki mektebi yazı muallimi Hasan Talât Beyden de rik'a ve divanî yazıları meşketti ve sonra aynı mektebin hüsnühat muallimi oldu. 1907 de hattat Sami Efendiden tâlik, 1908 de de hattat Hacı Arif Efendiden sülüs icâzeti aldı. Bir müddet Evkaf matbaası hattatlığında bulundu, Medresütl hattatin'in arka sokağında bir dükkân açarak kartvizit ve kitap ismi, mecmua isim ve başlığı gibi piyasa işleri yaptı. Üsküdarda Özbekler dergâhı şehyi Hezarfen Ethem Efendiden ebrû (ebri) yapmasını, Okçubaşı Seyfeddin Beyden de ok yapmasını, yay kemiklemesini öğrendi ve bu sanatlarda fevkalâde hüner sahibi oldu. Vücud yapısı müsait olduğundan gençliğindenberi de güreşir pehlivanlardandı.

Son yıllarını meflûc olarak geçiren Abdülkadir Kadri Efendi 1942 de öldü, Üsküdarda Harmanlık kabristanına defnolundu.

Bibl. : M. K. İnal, Son hattatlar.

ABDÜLKADİR ŞEYHİ EFENDİ — Şeyhülislâmların on dokuzuncusu; Müeyyed zadelerden, Sivasî tekkesi şeyhi Abdülkerim Efendinin oğludur; 1514 (H. 920) de doğdu, Ebüssuud Efendinin talebesi oldu, ki bilââhare büyük âlimin kızkardeşiyle evlenerek bir yakın akrabalık tesis etti, meslek hayatına Geliboluda Sarıcapaşa medresesi müderrisliği ile atıldı, 1566 (H. 974) da Şam, 1568 (H. 976) de Bursa, 1569 (H. 977) da İstanbul Kadısı, 1570 (H. 978) de Anadolu Kazaskeri oldu, ve Rumeli Kazaskerliğinden mütekaid iken 1586 (H. 995) da Çivizade Efendinin ölümü üzerine Şeyhülislâm tayin edildi; iki yıl sonra tekrar tekaüt edilerek hayatının son yıllarını, evinde ibadetle geçirdi. 1593 (1002) de öldü, ve Eyyubda babasının yanına gömüldü. Eyyubda adına nisbetle anılan bir mescid yaptırmıştır. (B. : Abdülkadir Efendi Mescidi).

Bibl. : İlmiye salnâmesi.

ABDÜLKADİR TÖRE — (B. : Töre, Abdülkadir).

ABDÜLKERİMAĞA HAMAMI — Hadikatül Cevamiin kaydına göre Cihangir Camii civarında Ketenci Ömer Paşa Mescidinin yanında bir küçük hamamdı, yaptıran Topçubaşılıkta bulunmuş bir Abdülkerim Ağa imiş, hangi devrin eseri olduğu tesbit edilememiştir, o civarı tahrip eden yangınlardan birinde yok olmuştur.

ABDÜLKERİM ÇELEBİ (Eyyublu) — On yedinci asrın çiçek meraklılarından, "Kerimi lâ'lin" ve "Şerifi lâ'lin" adlariyle iki zerrini tescil edilmişti; 1686 (H. 1098) da ölmüştür.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan

ABDÜLKERİM EFENDİ (Cennet filizi) — Geçen asırda yetişen büyük musikişinaslarımızdan, İstanbulun namlı hafızlarındandır. Asılları Diyarbakırlı olup babası Bedestenli Hacı Emin Efendi diye anılırdı, oğlunun musikiye karşı gösterdiği heves ile alâkadar oldu, tahsil ve terbiyesine dikkat etti; büyüğü olan Şakir Efendi ile beraber Enderunu Hümayuna verdi; Genç Abdülkerim, Enderunda, zekâ ve yüzünün harikulâde güzelliği ile derhal bir şöhret oldu, "Cennetfilizi" lâkabını aldı; sesinin letafeti İkinci Mahmudun dikkatini çekti, padişaha baş imam oldu; Mahmud'un sevgi ve itimadını kazandı, Sadırazâma ve Şeyhülislâma şifahî iradelerini o tebliğ eder oldu, 1815 (H. 1231) taununda öldü; Üsküdarda Hasanpaşa Camii kabristanına gömüldü.

Bibl. : Atâ, Enderun tarihi, III.

ABDÜLKERİM EFENDİ (Hacı) — On yedinci asrın namlı çiçekçilerindendir, çiçek hakkında derin bilgi sahibi idi, zamanında "Eski çiçekçidir" diye öğülürdü; tohumdan elde edilmiş "Anka Şikâr", "Kevkebi Saadet", "Kerim Süleymanı", "Mübarek bâd" ve "Mehrûyi" adında beş nâdide zerrini vardır.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan

ABDÜLKERİM EFENDİ (İştibli) — Onaltıncı asır sonları ulemasındandır; İstanbul halkı ağzında "Vâiz Emir" ve "İştibli Efendi" diye meşhur idi. Gençliğinde Kınalızade Ali Efendiye danişmend olmuş, Kınalızadenin Şam Kadılığında da beraber gitmişti; Şamda seyahat arzusuna kapılmış, Yemen'e kadar Arabistanı dolaşmış, Hicazda kibarı meşayihten Yusuf Kürdî ile tanışarak Melâmîliğe girmiş; hac dönüşünde bir ara doğduğu toprak olan İştibde oturmuş, sonra Sofyaya giderek meşhur Şeyh Kurd Efendiye intisab etmiş, oradan İstanbula gelerek Selâtin camilerinin vâizleri arasına kabul edilmiş, Sokollu Mehmed Paşa tekkesine Şeyh olmuş, 1699 (H. 1011) yılında şeyhülharem olarak tekrar Hicaza gitmiş, dönüşünden az sonra da 1703 (1015) yılında ölmüştür. Kabri Sokollu Mehmed Paşa camii mezarlığındadır.

Hadis ve tefsirde devrinin en derin âlimlerinden idi; vâazlarında halk, kürsüsüne tezkireler koyarak müşkül meseleler sorar, Efendi de onlara gayet zarif nükte ve lâtifelerle cevaplar verirdi. İştiblinin tezkire cevapları İstanbulda o kadar büyük bir alâka uyandırmıştı ki, bazı zürefa vâaz bitinciye kadar Süleymaniye kahvehanelerinde oturur, tezkire cevapları başlayınca camie girerlerdi.

Vâazlarında bazı ricali tenkit ettiğinden bir iki defa sürgüne gönderilmiş idi. Tâzerûlara karşı da meyli fazlaca imiş, hemen daima halvethanesinde sîne bülbülü bir hizmetkâr bulundururmuş.

ABDÜLKERİM EFENDİ (Keşşafzade) — Ondokuzuncu asır başlarında yaşamış ulemadan ve adı dillere destan olmuş kılıbıklardandır. Zevcesinin her arzu ve emrine o kadar râmolmuştu ki Galata Kadılığı esnasında, gördüğü dâvalara varınca karışan bu kadının yüzünden mahkeme işleri karma karışık olmuş, nihayet maiyetindeki memurlar kendisini Şeyhülislâma şikâyet etmek zorunda kalmışlardı.

Şeyhülislâm Efendi de, Keşşafzadeyi çağırtarak, letaif kitaplarına geçen zarifane bir ihtarda bulunmuş: "Efendi!.. Biz Galata kadılığını ehline verdik idi, ehlinize vermedik!" demişti.

ABDÜLKERİM EFENDİ (Maymunküş) Onaltıncı asır ulemasından, Üçüncü Muradın Şehzadeliği zamanından başimamı, cülûsunda da ayni vazife ile İstanbula beraber getirmiştir. Devrinde İstanbulun büyük nüfuz sahibi simalarından olmuştu, ilmi yüksek değildi, fakat halkcıl bir adamdı; garip, tuhaf halleri ve fevkalâde taassubu ile meşhurdur. Kasımpaşa üstünde bir islâm mahallesinin yanında Musevî meşatlığı varmış, Abdülkerim Efendi bunu kaldırmağa niyet etmiş, bir mescit inşası için lâzım gelen her şeyi tedarik ettikten sonra bir gece binlerce Kasımpaşalı ile meşatlığa gitmiş, bütün mezar taşlarını kaldırtmış, bir taraftan da sabaha kadar ahşap bir mescit yaptırarak sabah namazını da, mâ'bedin içine sığmayıp bütün o bayırı kaplayan kalabalık bir cemaatle kılmıştı. Musevîler ertesi gün Divanı Hümayun'a şikâyet etmişler, mesele İmam Efendiden sorulmuş, o da: "Orada; mescidi şerif vardır, mescit yanında meşatlık olamaz, meşatlık için de mescit yıkılamaz" cevabını vermişti. Divanı Hümayun da İmam Efendinin bu emri vâkii karşısında Musevîlere nakli kuburdan başka yapılacak

bir şey bulunmadığını bildirmişti. (B. : Yeldeğirmeni mescidi).

Bir ara Yahudiler nârenci destar ile mollalara benziyen sarık sarmağa başlamışlar, sabah ve akşam alacalığında müslümandan farkedilmez olmuşlardı; Abdülkerim Efendi nüfuzunu kullanarak yahudilere mor veya kırmızı çuhadan takke giymek mecburiyetini koydurtmuştu.

Eskiden gemiciler maymun beslerlerdi, bu hayvanlar, direklerin tepesine tırmanarak açık denizde korsan gözlerlerdi. Tophaneden Tersaneye kadar bütün Galata sahili de gemi inşa ve teçhiz malzemesiyle gemiciliğe lâzım eşya ve âletlerin satıldığı mağaza ve depolarla kaplıydı; bu arada Azapkapıdaki Sokollu Mehmed Paşa camiinin yanında da maymuncu dükkânları vardı. İmam Abdülkerim Efendi ise "lehv âletidir" dediği bu hayvanın düşmanıydı, bir gün de etrafına topladığı adamlarla maymuncuları bastı, bu zavallı hayvanlardan bulabildiği kadarını civardaki ağaçlara astırarak idam ettirdi; halk da kendisine haklı olarak "Maymunküş Efendi" lâkabını taktı.

Kazaskerlik pâyesine kadar yükselen Abdülkerim Efendi 1593 (H. 1002) de öldü; kabri Eyyubda, Kasımçavuş mahallesindedir.

ABDÜLKERİM EFENDİ (Şeyh) — Onaltıncı asırda Kanunî Süleyman devrinde İstanbulda büyük şöhret sahibi olan bir Şeyhti. Küçük Ayasofya camiinde vâazederdi; fıkıh ilminde derin bilgisi olduğundan vâ'zına devrin ulema ve vüzerası devam ederlerdi. Her yıl erbainde bahçesinde bir mezar kazdırır, kırk gün o mezar içinde yatarak riyazat ederdi.

Bibl. : Peçevili Tarihi.

ABDÜLKERİM EFENDİ (Şeyhülharemzade) — Onyedinci asrın namlı musikişinaslarından, Sünbüli tarikatından, Kocamustafapaşa dergâhı şeyhi Yusuf Sinan Efendinin oğludur. Babası Şeyhülharem olarak Medineye gitmiş ve 1579 da orada ölmüştür.

Sağlam bir medrese tahsili görmüş, yazıya merak ederek devrinin tanınmış hattatları arasına geçmiş, besteleri ise, devrinin san'at mahfillerinde fevkalâde takdir ile karşılanmıştı.

Ömrünün büyük bir kısmını vatanı olan İstanbuldan ayrı, taşra kadılıklarında geçirdi, hattâ bir ara Babadağında evlenerek yerleşti ise de 1634 te sıla ziyareti için geldiği büyük şehirde öldü.

Şiir ile de meşgul olurdu, aşağıdaki beyit onlardan bir örnektir:

Gayre dil virmeyüb eylerse nola sana nazar,
Sendedir gönlü gözü âşıkın, ey nûri basar.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk dinî musikisi.

ABDÜLKERİM NADİR PAŞA — Geçen asır sonlarının devlet adamı ve kumandanlarından, 1807 ye doğru Rumelinde Çırpan kasabasında doğmuştur; halk ağzında memleketine nisbetle Çırpanlı Abdi Paşa diye meşhurdur; Harbiye Mektebinden çıkmış, tahsilini Viyanada tamamlamış, kıt'a hizmetleri ile geniş imparatorluğun bir çok yerlerini gezip dolaşmış, büyük şehir halkı tarafından çalışkan, metin ve iffet sahibi bir insan olarak sevilmiş ve hürmet edilmiştir. 1847 de müşir olmuştu; Abdülâziz devrinin seraskerlerindendir, Osmanlı tarihinde de Serdarı Ekrem ünvanını taşımış son vezirdir; 93 Rus harbinin ilk harekâtında Türk ordusunun başında bulunmuş, fakat saray tarafından vazifesine zararlı müdahalelerde bulunulmuş, bu yüzden düşman ilerleyişini önliyememiş, harp sonunda da bozgundan mes'ul tutularak divanı harbe verilmiş, fakat mahkemede sarayın yolsuz müdahalelerini açığa vurduğundan dâva Abdülhamid tarafından kapatılmış ve Paşa Rodosa sürülmüştür. 1883 (H. 1301) de orada hayli yaşlı olarak ölmüştür.

Abdülkerim Nâdir Paşa
(Resim : H. Çizer)

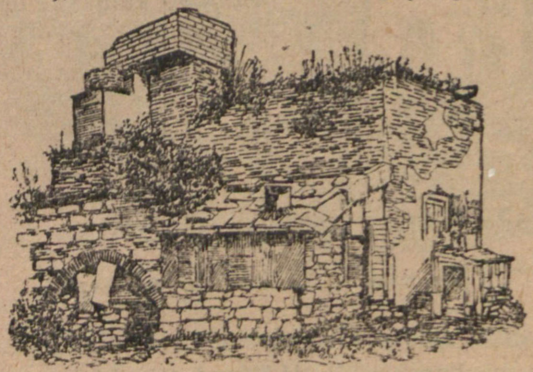
Uzun boylu, iri yapılı bir zattı; çok az konuşurdu, vakur adamdı; İstanbulda Vefada bir konağı, Üsküdarda İhsaniyede de bir yalısı vardı.

Hidiv İsmail Paşanın, veraset fermanını alabilmek için İstanbulda vükelâ ve vüzeraya nakit ve hediye rüşvetleri dağıttığı sıralarda, Abraham Paşanın adamlarından Mısırlı bir bahriye zabiti eliyle o sıralarda Bahriye Nâzırı olan Abdülkerim Nâdir Paşaya da 60,000

altın sunulmuştu; Abdülkerim Paşa: "Abe biz o adama hizmet etmedik!. Bunları aldığınız yere götürün!." diye bu muazzam rüşveti iffetinin alaycı kayıtsızlığı ile reddetmişti.

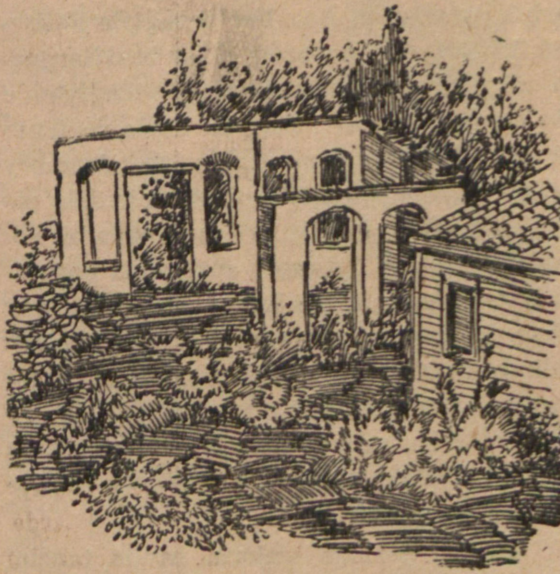
Bibl. : İnönü Ansiklopedisi; A. Şeref, Tarih müsahabeleri.

ABDÜLKERİM NADİR PAŞA KONAĞI — Vefada idi; İstanbul'un en büyük konaklarından, geçen asrın en güzel yapılarından biriydi; Topuzluoğlu İbrahim Paşa yaptırmış, ondan Abdülkerim Paşaya geçmişti.

Abdülkerim Nâdir Paşa konağının harâbesi (Resim: Nezih)

Büyük Zeyrek yangınında mahvoldu. 1944 de, ankazı üzerine kurulmuş kulübemsi bir yapının içinde, civardaki Karamürsel dokuma fabrikası bekçilerinden biri barınmakta idi (Mart 1944). Altında gayet büyük bir yangın sarnıcı vardı, fakat İstanbulun geniş bir kısmını mahveden cehennemî yangında, konağı ve civarını kurtarmak için istifade edilememişti; bu sarnıcın ağzı da her hangi bir kazayı önlemek için kapatılmış bulunmaktadır.

Abdülkerim Nâdir Paşa yalısının harâbesi (Resim : Nezih)

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLKERİM NADİR PAŞA YALISI — Üsküdarda İhsaniye sahilinin en büyük ve güzel yapılarından biriydi; içinden çıkan bir yangında harap olmuştur.

ABDÜLKERİM PAŞA (Yahnı kapan) — Onyedinci asır başlarında Osmanlı vezirlerinden; gençliğinde İstanbula tahsile gelmiş softalardandı, Bayazıd imaretinden yer içerdi, aç gözlülüğünden ötürü de arkadaşları tarafından "Yahnı kapan" lâkabını almıştı. Uzun zaman Bayazıd camiinde hatiplik etti. Birinci Ahmed zamanında Defterdar Ekmekçi Zade Ahmed Paşaya intisap ederek mal tahsilindeki meharetinden ötürü hazineye pek çok faydası dokunduğu gibi kendisi de Vak'anüvislerin tâbiri ile "Karun malına" sahip oldu. Gaddar adamdı, 1625 (H. 1034) de Baki Paşadan sonra Baş Defterdar tayin edildi. Sonsuz hırs ve tamahından bu mühim mevkide de vazgeçemedi, nice mültezimlerin mahiv ve iflâsına sebep oldu; öyleki, hakkında:

Ekmekci zade kıldı dünyayı nâne muhtac,
Ahar sımatı devlet Yahnıkapanın oldu

diye hicviyeler yazıldı. Defterdarlıkta verdiği rüşvet kuvvetiyle vezirlik rütbesini aldı. Fakat ayni yıl sonlarında bir Sipahî fitnesinde dile gelerek azledildi, bütün emlâk ve eşyası müsadere edilerek kendisi de tevkif olundu ve Bostancıbaşı hapsında gizli servetini söyletmek için sorguya çekildi. Mal canlısı adam olduğundan, ötede beride gizlenmiş para ve mücevherlerinin yerlerini ancak korkunç işkenceler gördükten sonra söyledi; bu işkencelerde, cellâtlar, Abdülkerim Paşayı çırıl çıplak soyarak vücuduna ateşte kıpkızıl olmuş demir levhalar yapıştırmışlardı; Yahni kapan bu yaraların acısına dayanamıyarak bir kaç gün sonra öldü. (H. 1934 = 1624)

Bibl. : Naimâ, II.

ABDÜLLÂTİF EFENDİ — Eski mahyacılar arasında bu sanatı ıslah edip ilerleten bir sanatkâr olarak meşhurdur; Süleymaniye camii mahyacıbaşısı imiş. Yaşadığı devir tesbit edilememiştir.

Bibl. : Ahmed Rasim, Menâkibi islâm.

ABDÜLLÂTİF EFENDİ (Dudu) — Aslı Bursalıdır; fakir bir hocanın oğluydu; İstan-

bulda kendi adını taşıyan bir mescit yaptırmıştır; tahsil ve terbiyesini Kemal Paşa zadenin yanında görmüş, taşra kadılıklarında dolaşmış, tekaüt olduktan sonra ömrünü, Yenibahçe civarında yaptırdığı medresede geçirmiş, 1670 de ölmüş ve medresesi yanına gömülmüştür. Gençliğinde sesinin güzelliğinden ötürü Dudu lâkabını almıştı.

Bibl. Hadikatülcevâmi, I.

ABDÜLLÂTİF EFENDİ (**Sütcüzade Hafız**) — Onyedinci asrın bilhassa ilâhileriyle meşhur değerli bestegârlarındandır. İlk müzik terbiyesini babası Sütcüzade İsa'dan almıştır. Pek küçük bir yaştan itibaren vaktini tekkelerde geçirmiş, şeyhlerin meclislerinde bulunmuş, Halvetî şeyhlerinin en meşhurlarından Ümmisinan zade Hasan Efendiye intisap ederek "Ümmisinan hafızı" lâkabı ile de anılmıştır. 1688 de hacca giderken Mısır'da öldü.

Mahurdan bestelediği bu ilâhinin güftesi de kendisinindir:

Gönül pervânei bezm-i visâlin yâ Resûlâllah
Lisanım bülbül-i bağ-ı cemâlin yâ Resûlâllah
Hemîşe sahn-ı mir'at-ı nigâhımda hüveydâdır
Cemâl şahidi nakş-i hayalin yâ Resûlâllah..
Safabahş-ı harîm-i hane-i endîşem olmuştur,
Ziyâ-i nûr-i veçh-i bî misalin yâ Resûlâllah
Zülâl-i afvine ben hasteyi lûtf eyle sirâb et.
Derûnum yakmasın tâb-ı celâlin yâ Resûlâllah
Kapuna intisâb idüb şefaat mültecâ eyler,
Fakirin Hâfız'ı şermende hâlin yâ Resûlâllah.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk dinî musikisi.

ABDÜLLÂTİF EFENDİ (**Şeyh**) — Halvetî şeyhlerinden ve on sekizinci asrın değerli hattatlarındandır; babası Kız Ahmed Efendi Seyyidömer tekkesi ve mescidinin şeyh ve imamı idi. Abdüllâtif Efendi pek genç yaşında sülüs ve nesih yazıyı Mimar Acem tekkesi şeyhi Seyyid İsmail Said Efendiden yazmıştı; asrın büyük hattatı hoca Mehmed Rasim eniştesi olduktan sonra onun çırağı oldu ve icazetnamesini Mehmed Rasim'den aldı. 1747 (H. 1160) de babasının ölümü ile yerine şeyh ve imam oldu ve ölünciye kadar bu vazife ile kanaat etti; 1777 (H. 1191) de öldü. "İtikâfı Hattat" terikibi ölümüne tarihtir.

Bibl. : Müstakimzâde Tuhfei hattâtin.

ABDÜLLÂTİF MESCİDİ — Dudu Lâtif Mescidi diye de anılır; Hırkaişerif altında Yamak sokağındadır, küçücük, kâgir yapı, kiremit örtülü, aydınlık ve şirin bir mescittir. On

Duduabdüllâtif Mescidi (Resim : Nezih)

yedinci asır müderrislerinden Dudu lâkabı ile meşhur Abdüllâtif Efendi tarafından yaptırılmıştır. Harap olmağa yüz tutmuşken 1944 de o civarda oturan tüccardan Silivrili Hasan Efendi tarafından tamir ettirilmiştir.

Bibl. : Hadikatülcevâmi, I; REK, Gezi notu.

ABDÜLLÂTİF PAŞA SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesi Çakırağa mahallesindedir (B. : Çakırağa mahallesi). Belediyenin şehir rehberinde Namıkkemal caddesiyle Kâtip Muslahaddin sokağı arasında doğru bir sokak olarak gösterilmiştir; üzerinde, birincisi Sorguçcu ve Abdullahçavuş sokaklariyle ikincisi de Asımbey sokağiyle kesişerek iki dörtyol ağzı vardır. Öbür başı Sorguççu sokağında olan Sineklibahçe sokağiyle de bir kavşağı vardır. Aslında böyle değildir: Evvelâ: Namıkkemal caddesiyle Asımbey sokağı arasındadır. Kâtip Muslahaddin sokağiyle kavşağı yoktur. Sonra: Doğru bir sokak da değildir. Sorguççu sokağında karşısına harçsız istif edilmiş kaba taştan bir duvar çıkar, bu duvar boyunca sola doğru patika halinde kıvrılarak bir kavis vücuda getirir ve Asımbey sokağına kavuşur; Sineklibahçe sokağiyle de kavşağı yoktur, Asımbey sokağı da Sineklibahçe sokağına kavuşmaz, bir çıkmazla nihayetlenir.

Yangın yerinde açılmış, henüz tanzim edilmemiş toprak bir sokaktır, alt başında tesviye edilmemiş arsalar vardır. Sorguççu -

Abdullahçavuş dörtyol ağzına, bir temel enkazı yanından hafif bir yokuş halinde çıkar. (1944)

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLMECİD — Osmanyı hanedanının otuz üçüncü padişahı İstanbul tahtında oturmuş Türk hükümdarlarının yirmi beşincisi, İkinci Mahmud ile Bezmiâlem kadının oğlu, 23 Nisan 1823 (11 Şaban 1238) de doğdu, babasının ölümü üzerine 3 Temmuz 1839 (19 Rebiülâhır 1255) da henüz on yedi yaşlarında iken tahta oturdu, 25 Haziran 1861 de otuz sekiz yaşında öldü; Çarşamba üstünde Sultanselim camii avlusundaki hususî türbesine gömüldü. 22 yıl 7 ay, 13 gün hükümdarlık yapmıştır. Devri, koyu istibdat ile birinci Meşrutiyet arasında bir uyanık mutlakiyet olmuştur ki müverrihler tarafından "Tanzimat Devri" diye anılır.

Aşağıdaki satırlar, bu devrin, en salâhiyetli bir kalemden çıkmış tarihçesidir.

"Mahmud II. zamanında başlamış olan Mısır meselesinin ikinci safhası Abdülmecid'in tahta çıkışının arifesinde, Nizip mağlûbiyeti ile, yeniden vahim bir şekil almış bulunuyordu (B. : Mahmud II). Bir müddet sonra ihanet eden kapdân-ı derya Ahmed Paşa Osmanlı donanmasını İskenderiye'ye götürüp, Mehmed Ali Paşa'ya teslim etti. Bu askerî hezimet ve felâket karşısında, ıslahat yolunda yeni bir hamle yapmak suretiyle, dahilde halkın, hariçte de Avrupa efkârı umumiyesinin muzaharetini kazanmak üzere, o sırada Avrupa'dan dönmüş bulunan hariciye nazırı Mustafa Reşid Paşa' nın telkini ile, Gülhane hatt-ı humayunu neşir ve ilân olundu (26 Şaban 1255 = 3 İkinciteşrin 1839). Tanzimat-ı Hayriye devrini açan, millî hâkimiyet prensibini ihtiva etmemekle beraber, şahsın emniyeti ve bazı hakların mahfuziyeti gibi esasları kabul ve, devlet ile fertlerin münasebetlerini tayin edecek kanunların konacağını vadetmek suretiyle, keyfî idareye nihayet vermek isteyen, millî tazyik ile değil ise de, dahilî ve haricî vak'aların sevk ve icbarı ile ilân olunan bu hatt-ı humayunun uyandırdığı müsait hava, zaten bir Avrupa meselesi halini almış bulunan Mısır meselesinin hallini kolaylaştırdı.

Sultan Abdülmecid (Resim : H. Çizer)

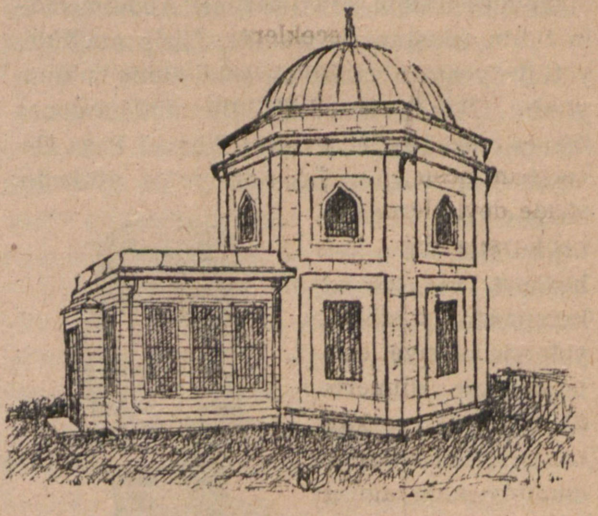
Abdülmecidin turası

"Osmanlı devletinin tamamiyetini muhafazaya çalışon İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya arasında, Mehmed Ali Paşa'yı iltizam eyleyen Fransa'nın müzakere harici bırakılması suretiyle, elde edilen anlaşma neticesinde, Londra mukavelesi akdolundu (15 Cemaziyelevvel 1256 = 15 Temmuz 1840) ve yapılan askerî hareketlerin de tazyiki altında, Mehmed Ali Paşa'nın veraset suretiyle yalnız Mısır valiliğinde bırakılması ve Mısır'ın da devlete senede seksen bin kese akçe vermesi şartları ile, Mısır meselesi halledildi. Bundan sonra, Fransa'nın da iştiraki ile, yine Londra'da Boğazlar muahedesi imzalanarak (1841), Osmanlı devletinin Boğazlar üzerinde hâkimiyeti tasdik ve ecnebi harp gemilerinin Boğazlar'dan geçemiyeceği esası kabul olundu.

"Avusturya'ya karşı, 1848 ihtilâli üzerine, istiklâl mücadelesine girişen ve Rus ordularının yardımı ile mağlûp edilen Macarlardan bir çoğu Osmanlı topraklarına iltica edince, Avusturya ve Rusya hükûmetleri bu siyasî mücrimlerin iadesini ısrar ve tehditle istemişlerse de, Babıâli bu talebi reddetmiş ve bu mukavemet bilhassa İngiltere ile Fransa'da iyi tesirler uyandırmıştır.

"Bu ihtilâlin akisleri Eflâk ve Boğdan'da da görülmüştür: Ayaklanan halkın teşkil ettiği muvakkat hükûmet komşu memleketlerdeki Ulahları da silâha sarılmağa davet etti. Bu ayaklanmayı bastırmak için, serdar-ı ek-

rem Ömer Paşa harekete geçince. Ruslar da Boğdan'a girdiler. Avusturya da bazı emellere düştü. Fakat günün şartlarını harp açmağa elverişli görmeyen Ruslar Bâbıâli ile Baltalimanı mukavelesini akde (1265 = 1849) ve iki beylikte (Memleketeyn) müşterek bir işgal hakkı istihsali ile iktifaya razı oldular. Mısır meselesinin hallindenberi, mülteciler ve Eflâk-Boğdan meselelerinden başka, Suriye ve Lübnan'da İngiliz ve Fransız nüfuz rekabeti ile körüklenen Dürzîler ve Marunîler'in geçimsizliği de zaman zaman Bâbıâliyi işgal etmekle beraber, Gülhane hatt-ı humayununun ileri sürdüğü Tanzimat ile de az çok iştigal edilebiliyordu. Yeni askerî teşkilât ve ıslahat yapılmış, bir taraftan da bir üniversite tesisine, her üç derecesi ile maarif teşkilâtı temellerinin atılmasına teşebbüs edilmişti. Fakat Mukaddes Makamlar meselesinin çıkması, Osmanlı imparatorluğunun bu ıslahat yolunda fazla gelişmesine meydan vermemiştir. Kudüs ve civarındaki hıristiyanlarca mukaddes sayılan yerlere ait olup, eskidenberi katolik ve ortodoks papazlarınca paylaşılamıyan hak ve hizmetler kavgası tekrar canlanmıştır. 1848 ihtilâlini müteakip Fransa cumhurreisi olan ve imparatorluğunu ilâna hazırlanan Louis Napoléon, katolik zümresine dayanmak lüzumunu hissettiği için, katolikler lehine bazı taleplerde bulundu. Bunun üzerine, Kaynarca muahedesinin bir maddesini ileri sürerek, Osmanlı imparatorluğundaki ortodoksları himayeye kalkışan Ruslar da müdahale ettiler; bir taraftan Osmanlı imparatorluğunun taksimine İngiltere'nin ne derece müsait davranacağını anlamağa çalışmakla beraber, Bâbıâliye sefaret heyeti göndererek, taleplerini gittikçe arttırdılar; Bâbıâli müdahale hakkına sahip olduklarını kabul eden bir senet vermekten çekinince, bir ultimatum verdiler ve Eflâk ve Boğdan'ı işgal ettiler. Rusların istilâ emellerine İngiltere ile Fransa'nın muhalefet edeceğini uman ve buna güvenen Bâbıâli de harp ilân etti (1853). Rumeli kumandanı serdar-i ekrem Ömer Paşa emrindeki Türk ordusu, muhtelif muharebelerde muvaffakiyet kazanarak, Tuna'yı geçti. Rusların Silistire'yi muhasaraları muvaffakiyetsizlikle neticelendi. Fakat Sinop limanında bulunan Osmanlı donanması Rus donanmasının baskınına uğrıyarak, yakıldı. Bunun üzerine Frnasa ve İngiltere, Osmanlı devleti ile tecavüzî ve tedafüî bir ittifak akdederek (12 Mart 1854), harbe girdiler. Avusturya bitaraf kaldı ve Osmanlı hükûmeti ile imza eylediği bir mukavelename üzerine. Rusların çekilmek üzere bulundukları Eflâk ve Boğdan'ı, muvakkat olarak, işgal ile iktifa etti. Rusların tahriki ile ayaklanan Yunanlılar da, bir Fransız kolordusunun Atina ve Pire'yi işgal etmesi üzerine, bitaraflıklarını muhafazaya mecbur oldular. Müttefikler harp sahasını Kırım'a nakil ve Sivastopol'u muhasara ettiler. Türk ordusu da buraya nakledildi. Muhasara bir seneye yakın sürdü. Müteaddit muharebeler oldu, zaferler kazanıldı. Anadolu'ya gelince, harbin bidayetinde bazı muvaffakiyetler elde edildiği halde, Ruslar sonradan ilerliyerek, Kars'ı muhasaraya muvaffak oldular. Sivastopol zaptedildi (25 Zilhicce 1271 = 8 Eylûl 1855) ise de, diğer taraftan, zahiresiz kalmış olan Kars Rusların eline geçti (28 İkinciteşrin 1855). Bu da Rusların yegâne mu-

Sultanselimde Abdülmecidin türbesi
(Resim : Sadettin)

vaffakiyeti oldu. İtalya'nın birliğini temine hazırlanan Piemonte (Sardunya) krallığı da, İngiltere ve Fransa'nın Avusturya'ya karşı müzaheretini temin için, ittifaka ve harbe girmişti. Harp devam ederken, Avusturya'nın da iştiraki ile cereyan eden müzakereler neticesinde, sulhün esas şartları taayyün ettiği için, nihayet Avusturya, bunları kabuletmesi şartiyle, harbe nihayet vermesini bir ultimatumla Rusya'dan isteyince, Rusya muvafakate mecbur oldu ve Viyana'da sulh mukaddimatı hazırlandıktan sonra, bütün büyük Av-

rupa devletlerinin iştiraki ile, Paris'te umumî bir kongre toplandı; (23 Receb 1272 = 30 Mart 1856) de sulh imza edildi.

"Bu muahede Osmanlı imparatorluğunun istiklâl ve tamamiyeti esasını kabul ederek, dahilî işlerine her hangi bir devletin müdahalesini men'eyliyordu (madde 9). Bütün devletlerin harp gemilerine Boğazların kapalılığı esasını muhafaza ediyor (madde 10), Karadenizi ticaret gemilerine açıyor (madde 11 ve 12), gerek Rusya'yı ve gerek Osmanlı devletini Karadenizde harp gemisi ve tersane bulundurmaktan men'eyliyor (madde 13 ve 14). Rusya Basarabya'nın bir parçası ile bir Avrupa komisyonunun nezaretine verilecek olan Tuna ağızlarını Boğdan'a terkediyor (madde 20 ve 21), nihayet, Sırbistan ile Eflâk ve Boğdan üzerindeki Rusya himayesini refediyordu. Bu prenslikler, Bâbıâliyi metbu tanımakla beraber, bütün imtiyazlarını muhafaza edecekler ve Avrupa'nın himayesi altında bulunacaklar, müstakil ve millî bir idareden, mezhep, teşri, ticaret ve seyrisefain serbestilerinden istifade edeceklerdi.

"Paris kongresinin toplanmasından biraz evvel, Abdülmecid Gülhane hattı- humayununu tamamlayan ve teyit eden yeni bir ıslahat fermanı neşir ve ilân etmişti. Paris muahedesinde devletlerce ehemmiyeti takdir edilerek, iyi karşılandığı tasrih olunan bu fermanla hıristiyan tebeanın şahıs ve mallarının mahfuziyeti teyit edildikten sonra, mezhepçe ve tedrisatça hürriyetleri, bütün tebeanın müsavatı, gayri müslimlerin de memuriyet ve askerlik hizmetlerine kabul edilecekleri, vergice müsavi tutulacakları ilân ve daha bir takım ıslahat yapılacağı zikrediliyordu (18 Şubat 1856).

"Osmanlı devleti ile hıristiyan tebeasının münasebetleri hakkında Paris muahedesine dercedilecek bir maddenin bir müdahale demek olacağı ve yeni müdahalelere de yol açabileceği düşünülmüş ve müttefik devletler ile anlaşma suretiyle, Bâbıâli kendiliğinden böyle bir fermanın neşir ve ilânını tercih etmişti.

"Paris muahedesi ile Osmanlı devleti, itibarı yükselmiş olarak, bir sulh, sükûn ve terakki devresine girmiş oldu. Bu devrede Bâbıâli ıslâhata devama çalıştı. Adliye ve maarif nezaretleri teşkil edildi, yeni kanunlar vazolundu. Avrupa ile ticarî ve malî münasebetler arttı. Avrupa'dan istikrazlar akdine başlandı; bu da Avrupa sermayesinin siyasî ve iktisadî sahalarda nüfuz ve tesirini arttırdı. İstikraz ile elde edilen paranın, müsmir işlerden ziyade, saray masraflarına vesair israflara hasredilmesi hoşnutsuzluk uyandırdı. Diğer taraftan maziye ve göreneğe bağlı bir halk kütlesinin mecvudiyeti ve mezhep ve milliyetçe tecanüs bulunmayan yerlerde halk arasında gerginlik bulunması, nihayet millî hislerin azçok inkişafta devam etmesi bu devrede bazı karışıklıklar çıkmasına sebebiyet vermiştir: Cidde vak'ası (3 Zilhicce 1274 = 15 Temmuz 1858), Lübnan'da ve Suriye'de Dürzîler ile Marunîler arasındaki vuruşmalar (Şevval 1276 = Mayıs 1860), Eflâk ve Boğdan'da birliğe doğru yapılan hareketler, Karadağ'da ayaklanmalar bu kabildendir. Tanzimat bidayetindenberi devam eden gerginliğin yeni bir tezahürü olan Cebel-i Lübnan vak'ası, Fransa'nın Beyrut'a asker çıkararak, Avrupa namına müdahalesi üzerine büyük ehemmiyet peyda etti. Bâbıâlice, fevkalâde komiser olarak, Suriye'ye gönderilen Fuad Paşa'nın süratli tedbirleri ile had şeklini kaybetmekle beraber, bu vak'a Lübnan imtiyazlarının genişlemesine ve Fransa'nın askerini çekmesine rağmen, bu mıntakada nüfuzunun artmasına yol açmıştır. Bilhassa israfları dolayısiyle, Abdülmecid'in son zamanlarında hoşnutsuzluk artmış, aleyhinde bazı gizli tertibata bile teşebbüs olunmuştu (B.: Kuleli vak'ası).

Pek genç olarak tahta çıkan ve yaradılışı itibariyle çok halûk ve nazik olan Abdülmecid babasının ıslahatına samimiyetle devam etmek istemiş; fakat za'f derecesine varan hilm ve mülâyemeti her zaman vaziyete hâkim olmasına ve ıslahata ayni azimle devam etmesine mâni olmuştur. Ekseriyetle halkın sevgisini ve Avrupalıların takdirini kazanmış olan Abdülmecid'in, Gülhane hattını neşir ve ilânı, mülteciler meselesindeki mukavemeti, Kırım muharebesi ve Paris muahedesi gibi, muvaffakiyetlerinde kendisine en büyük yardımlarda bulunanlar, müteaddit defalar sadareti işgal eden Musafa Reşid Paşa ile arkadaşları Âli Paşa ve Fuad Paşalardır. Bunların dirayeti bu devrin en mühim haricî meselelerinin, faydalı veya nisbete az zararlı bir tarzda, halledilmelerini temin eylemiştir." (A. H. Ongunsu, Abdülmecid, İslâm Ansiklopedisi).

Abdülmecid saltanatında on sadrıâzam tarafından yirmi iki kabine kurulmuştur:

23 Haziran 1839 (20 Rebiülahır 1255) Koca Hüsrev Paşa.

9 Haziran 1840 (8 Rebiülahır 1256) Rauf Paşa (üçüncü defa)

5 Birincikânun 1841 (20 Şevval 1257) Darendeli İzzet Paşa (ikinci defa)

30 Ağustos 1842 (23 Recep 1258) Rauf Paşa (dördüncü defa)

28 Eylûl 1846 (7 Şevval 1262) Mustafa Reşid Paşa

30 Nisan 1848 (25 Cemaziyelevvel 1264) İbrahim Sarım Paşa

13 Ağustos 1848 (13 Ramazan 1264) Mustafa Reşid Paşa (ikinci defa)

27 İkincikânun 1852 (4 Rebiülahır 1268) Rauf Paşa (beşinci defa)

7 Mart 1852 (15 Cemaziyelevvel 1268) Mustafa Reşid Paşa (üçüncü defa)

7 Ağustos 1852 (20 Şevval 1268) Âli Paşa

14 Eylûl 1852 (19 Zilkade 1268) Damad Mehmed Âli Paşa

15 Mayıs 1853 (6 Şaban 1269) Giritli Mustafa Paşa

30 Mayıs 1854 (3 Ramazan 1270) Kıbrıslı Mehmed Paşa

23 İkinciteşrin 1854 (2 Rebiülevvel 1271) Mustafa Reşid Paşa (dördüncü defa)

14 Mayıs 1855 (16 Şaban 1271) Âli Paşa (İkinci defa)

1 İkincikânun 1856 (3 Rebiülevvel 1273) Mustafa Reşid Paşa (beşinci defa)

2 Ağustos 1857 (11 Zilhicce 1273) Giritli Mustafa Paşa (ikinci defa)

22 Birinciteşrin 1857 (3 Rebiülevvel 1274) Mustafa Reşid Paşa (altıncı defa)

11 İkincikânun 1858 (25 Cemaziyelevvel 1274) Âli Paşa (üçüncü defa)

18 Birinciteşrin 1859 (21 Rebiülevvel 1276) Kıbrıslı Mehmed Paşa (ikinci defa)

24 Birincikânun 1859 (29 Cemaziyelevvel 1276) Mütercim Rüşdü Paşa

5 Haziran 1860 (16 Zilkade 1276) Kıbrıslı Mehmed Paşa (üçüncü defa).

Bunların en uzunu da altı seferde dokuz yıl dolduran Mustafa Reşid Paşa sadareti oldu.

Hicrî 1255 yılına rastlıyan cülusuna, arap rakamlarının şekline nisbetle:

Biri iki çifte delik
Abdülmecid oldu melik

lâfzî tarihi söylenen bu hükümdar, halk ağzında "Kız gibi" denilen çok zarif bir yüze sahipti; vücut yapısı da nahif ve narindi; hisli ve içli bir insandı; Kadınefendilerine aşk ile bağlıydı; pek genç yaşında ülfet ettiği içkiyi hayatının son yıllarında kendisini ölüme sürükleyen bir ayyaşlığa kadar götürmüştü; ve nargile tiryakiliği meşhurdu. Kandan nefret ederdi; Kuleli vak'asında hayatına kastedenleri idama mahkûm eden mahkeme kararını: "Meydanda fiili katil yok! tasavvurda kalmış.. ben adam öldürmek istemem, cezaları kalebendliğe tahvil edilsin!" diye bozmuştu. Altı asırlık Hanedanının, mübalâğasız en nazik, çelebi hükümdarı idi. Babası İkinci Mahmud'a isyan etmiş olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, kendisini ziyarete geldiğinde bir ihtiyarlık gafleti ile pek genç imparatora: "Oğul!.." diyivermiş ve derhal kendisini toplayarak af dilemişti, Abdülmecid, diz çöken ihtiyar valiyi gayet zarif bir tavırla elinden tutup kaldırmış: "Pederim.. nasihatlerinize daima muhtacım!" demişti.

Sözlerine inanılır kaynaklardan rivayet edilen bu fıkra Abdülmecid'in karakterine yakıştırılır. İstanbul saray ve konaklarına "alafrangalık" bu devirde girmiş, orta halli ailelere varınca bir lüks ve sefahat düşkünlüğü başlamış, saray inşaatı ve masrafları devlet hazinesini iflâsa doğru sürükliyen korkunç bir hal almıştı (B.: Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı).

Mareşal Molteke "Şark hâtıraları" nda, cülusu sırasında Türkiyede bulunduğu Abdülmecid'i şöyle tasvir ediyor:

"Padişahı, babası merhumun iki sene huzuruna çıktığımız Beylerbeyi Sarayının ayni odasında gördük. Eşkâli Sultan Mahmud'u andırdığından ben adetâ karşımda merhumu görmüş gibi oldum. On yedi yaşında olmasına rağmen güzel yüzünü siyah bir sakal süslüyor. Tavrında bir ciddiyet ve metanet görünüyor. Kıyafeti babasının ayni; o da sorguçlu kırmızı bir fes, mavi bir manto giymiş.. Sefirlerin hiç birisi henüz itimatnamelerini takdim etmemişlerdi.. Sadırazâmın vasıta oluşiyle huzura ilk defa olarak biz girdik, Abdülmecid'in iltifatlariyle hediyelerine gark olduk."

Abdülmecid'in hususî hekimi Dr. Şpit-

ser'in hâtıraları, bu hükümdar hakkında okunmağa değer en güzel yazılardandır-

"Zatı Şâhâne hafif bir soğuk almış, bacağının sol mafsalında şiddetli ağrılar hissetti. O gün Cuma. Öğleyin camiye gidecek. At üzerinde bu hal ile camiye gitmek pek müşkül olacağına zahip olmuş. Kendisine mümkün olduğu kadar çarçabuk bir kolaylık yapmaklığımı emretti. Ağrıyı durduracak bir merhem yapıp derhal getireceğimi vâdettim. Merhemi sürüp bitirdiğim zaman, duvara dayalı bir resmi izah etmekliğimi istedi. Altındaki İngilizce yazıyı okudum. Liverpol Mancester şimendöferinin, muhtelif tren resimleri olduğunu gördüm. Sultan Abdülmecid kendi memleketinde de böyle şimendöferler bulunduğunu görmek arzu ettiğini söyledi, fakat böyle büyük işler için lâzım olan paranın hazinei hükûmetten verilmesi müşkül olduğunu da ilâve etti. Sonra sözüne devam ederek Avrupada olduğu gibi burada da bu gibi işler için hususî şirketler teşekkül etmesi şayanı temenni bulunduğunu söyledi. Ben de cevaben bu gibi teşebbüslerde münferit kimselerin serveti, hükûmete itimad ve emniyet şartı aslî olduğunu, herkesin, kemali itimad ile me'mul ettiği üzere emvalin masuniyeti hakkındaki fermanları sayesinde serveti umumiyenin bir kaç sene içinde artmış olduğunu, Zatı Şâhânelerinin hubbi adaletlerine karşı perverde edilen itimadın bu gibi teşebbüslerin kuvveden fiile iysali için bir dereceye kadar hükûmete de şamil olması lâzım geldiğini anlattım.

Cevaben şu mütalâada bulundu:

— Emin olunuz, bu itimadı hâsıl etmek için tarafımdan her şey yapılacaktır. Zamanı saltanatımda kimsenin emvali meşruasına tecavüz edilemez. Yalnız bizim bankerlerimizde menafii umumiye namına ittihad, müslüman ahalimde ise çalışmağa heves yoktur. Bankerlerimiz ötedenberi sermayelerini paşalarına faizle vermeğe alışmışlardır.

Bu esnada içeriye bir kaç mabeyinci girdi, Zatı Şâhâne sözü başka cihete intikal ettirdi:

— Bu akşam saraya geliniz. Rappo bir oyun verecek, kumpanyası canlı heykeller gösterecek. Bana bu heykellerin asıllarını Roma'dadır dediler. Nasıl oluyor da bu putperest mâbutları hıristiyanlığın merkezinde bu derece rağbete mazhar oluyor?..

Kendilerine izahat verdim. Söz edebiyata, akaidi diniyenin esası ile zâhirî ibadata intikal etti. Zatı Şâhâne bu hususta ezcümle şu mütalâada bulundu:

— Biliyoruz ki, Cenabı Hak her yerde hazır ve nazırdır. En basit ilmi heyet kavaidi de bize gösteriyor ki, dünya güneş etrafında dönüyor. Şu halde, yeryüzünde yaşayanlar için yukarı ile aşağı yoktur. Bununla beraber Halk Cenabı Hakk'ı yine semada arıyor, biz de bunu tasvib ediyoruz. (Bu sırada odaya saray mukallitlerinden Hasan Efendi girdi). Hattâ Hasan Efendi de gûya her istediği şeyi kendisine gökten düşecekmiş gibi iddia ederken ellerini semaya kaldırıyor. Fakat geçende başına bir felâket geldi. Dua ederken arı soktu. Ona cehennemin tadını tattırdı, cennetin gökyüzünde bulunduğu hakkındaki itikadını bozdu.

Sonra, gülerek Hasan Efendiye emretti:

— Hasan Efendi, göster doktora parmağını!

Hasan Efendi elini çarçabuk sakladı, suratını ekşitti:

— Arı beni günahlarım için soktu. İnşallah parmağım kendiliğinden iyi olur, dedi.

Sultan Abdülmecid ciddiyetle sözüne devam etti:

— Bana bundan evvel ibadet ile mukaddes resimlere hürmet beynindeki farka dair söylediğiniz bir çok nikatı nazardan doğru geliyor. Binaenaleyh muhtelif kavimlerin dinî telâkkilerinde hisselunacak derecede terakki göremiyorum. Vahşiler anâsıra, ateşe ve güneşe tapıyor; medenî Mısırlılar ibadet için kendilerine nafi' hayvanlar, zeki Yunanlılar da ibadet ve hürmet için zarif ve kavî insan heykelleri yapıyorlar. Hazreti Musa'nın zeki dimağı zamanına pek ziyade takaddüm etmiş görünüyüor, kavmî tekrar Mısır'lıların hayvana ibadetlerine rucu' ediyor, altın buzağıya tapınıyor. Hazreti İsa Cenabı Hakka ibadeti, ülûhiyeti kendi şahsî şeklinde teşhis ederek teslis ile temin ediyor. Nihayet Peygamberimiz Hazreti Muhammed (S. A) meydana çıkıyor; kavmini yalnız bir Halika ibadete teşvik ediyor. Sonra biz müslümanlar hayatı içtimaîyemizde ve dinde tevakkuf halinde bulunduğumuz sırada Voltaire muvahhitliğe ve bazıların tâbiri veçhile mülhidliğe rucu edinciye kadar da teslis nazariyesi ve bu nazariye-

nin muhtelif suretleriyle tefsiri bir çok cemaatleri hıristiyan zümresine dahil ediyor. Biraz sonra da Fransızlar Allahtan, bittabi kraldan da uzaklaşıyorlar... İşidiyorum, yakın zamanlarda iştirakiyunun mühlik nazariyeleri gittikçe tevessü ediyormuş. Bana öyle geliyor ki, bir gün gelecek Fransa Avrupa'nın sönük bir putperest ocağı olarak kalacak. Cenabı Hak herkesi cismen ve fikren ayni evsafta yaratmıştır; ve hiç bir kanun beşerde hayatı içtimaiyemizin şeraiti esasiyesinden birini teşkil eden bu farkı ortadan kaldıramaz. Ufak bir tecrübe yapalım.

Sultan Abdülmecid, Hasan Efendiye döndü, lâtife tarzında sözüne devam etti:

— Senin arkadaşlarından fazla olarak sakakalın var. Bunu ben haksız görüyorum, huzurumda sakalını kesmeni emrediyorum.

Bir İslâm için sakalı kesilmek büyük bir ayıp sayıldığı cihetle zavallı Hasan Efendi Padişahı bu kararından vazgeçirmek için ne mümkünse yaptı. Bir netice hâsıl olmadı. Berber çağrıldı, Hasan Efendinin veçhi tezyinatı, gülünç tavırlar arasında, bıyıklarına kadar traş edildi.

Sonra Zatı Şâhâne bana dönerek:

— Benim zavallı Hasan Efendiye fena bir oyun oynadım, fakat fedakârlık derecesinde de mükâfat lâzım. Bunun için kendisini mabeyinci ettim, dedi.

Bahtiyar Hasan Efendi, sürurundan ağlıyarak âlicenap, bazan da şakacı hükümdarının ayaklarına kapandı.

"O günün akşamı, tertip ettiğim ilâcın tesirini anlamak için saraya gittim. Zatı Şâhânenin iftarı bahçede etmek istediğini, ve benim de oraya gideceğimi haber aldım... Bir ağaç kümesinin altına oturdum, kimseye görünmeden etrafımdaki faaliyeti temaşa ettim. Gayet müzeyyen bir çimenlik üzerinde saray ricalinden takriben elli kişi bir halka teşkil etmişler, yemekleri alıp veriyorlar, arada sırada lokmalardan hoşlandıkları zaman da yiyorlar. Ramazanda on altı saatlik bir oruçtn sonra beşerî hatalara bakılmıyor. Hizmet görmiyen mabeyincilerin bir kısmı bu mütalâayı behane ediyorlar, çimenler üzerinde oturmuşlar, çubuklarını içiyorlar, beşuşane gülerek etraflarına bakınıyorlar. Zatı Şâhânenin gayet mutantan bir çiçek camekânı içinde ufak bir masanın önüne oturmuş, yalnız başına yemek yediğini gördüm... Nihayet huzuruna girmekliğim emredildi. Padişahı siyah ve sırma işlemeli bir minder üzerinde, etrafı çiçek demetleriyle muhat buldum. Bana daha uzaktan Fransızca seslendi:

— Entrez, Cher docteur, je me porte très bien (giriniz, aziz doktor, çok iyiyim). İlâçların çok iyi tesir etti.

Mabeyincilerden biri nargilesini getirdi. Nargileyi bir köşeye koydurdu, kendinden uzaklaştırdı; kemali huzuz ile bir kaç nefes çektikten sonra beni de yere oturttu, yere oturmayı beceremediğimi görünce, Mehmed Beyi çağırdı, bana gayet, güç fakat pek ziyade rahat olan alaturka oturmak usulünü öğretmesini emretti. Sonra sordu:

— Hayvanları manyatizma nedir, bana anlatır mısınız? Sâiri fil menamlar hakkında işittiklerim doğru ise, buna kanaati tamme hâsıl etmeyi pek ziyade arzu ederim.

Bâdehu bir manyatizma ameliyatı görmek arzusunda bulunduğunu söyledi. Vazgeçirmek için yaptığım teşebbüsler beyhude oldu. Hiç bir netice hâsıl olmasa bile yalnız ameliyatı görmek istediğini anlattı, ve derhal Enderun oğlanlarından birini çağırdı.

Enderunlu Arif, gözlerini öne eğmiş, kollarını kavuşturmuş, içeriye girdi.

— Arif, şuradan iki sandalye al. Doktorun karşısına otur. İstediğini yap, hiç korkma.

Zavallı çocuk, kendisine yapılacak şeyden bihaber, titreyerek karşıma oturdu, ben de bu müşkül işe başladım. Zatı şâhâne uzun müddet kemâli heyecanla bu harikulâde ameliyatı temaşa ettikten ve nargilesinin dumanları arasında birbirini müteakip:

— Acaip! dedikten sonra durmaklığımı emretti. Meğer mabeyincisi Mehmet Beye de benim yanımda bu ameliyatı yaptırmak istiyormuş. Mehmet Bey, padişahın çağırması üzerine, şarapla kızarmış çehresi, parlak gözlerile içeri girdi. Bu esnada gördüğü şeyler onun için halli müşkül bir muamma idi.

Enderunlunun korka korka hükümdarının karşısında oturuşu, küçük hekimin şeytanla uzlaşmış gibi fevkattabia işler yapışı, padişahın istifsarkârane bakışları, bütün bu haller ona havariktan, anlaşılmaz bir şey gibi göründü. Nihayet Sultan Abdülmecid kendisine seslendi:

— Mehmed Bey, bak, bizim doktor, man-

yatizma da biliyor, bu güzel sanatı sana da öğretecek. Haydi çabuk bakalım, ne yaptığını gördünse, sen de aynini yap.

Derhal kendisini yerime oturttum. Esvabını çıkardı, kemâli vekarla diz çöktü. Şişman Mehmed Bey çıplak kolları, sarkık karnı ile manyatizma ameliyatını öyle kuvvet ve şiddetle yaptı ki, zavallı Enderunlunun alnından terler akmağa başladı, padişah ile ben kahkahamızdan bayıldık.

"Ayın on birinci cuma günü Zatı Şâhâneyi hissolunacak derecede müteheyyiç gördüm. Sebebini sual ettiğim zaman, müteessir bir sesle cevap verdi:

— Geçende sana üçüncü kadının hastalığından bahsetmiştim. O da, oğlu da pek fena haldeler. Hele oğlu, Reşad Efendi, kurtulamıyacak bir halde. Fakat valdesinin kurtulması için yine oldukça ümitler var. Meryem Hatun ile onun tavsiye ettiği doktor S.... kendisini birkaç aydır bilâ faide tedavi ediyorlar. Fakat ben herşeye başvurmak istiyorum, bu kadın kendisine karşı kalben en hakikî bir muhabbet hissettiğim yegâne zevcemdir. Onunla ömrümü birlikte geçirdiğim için gençliğimdenberi kendisine bütün kalbimle merbut oldum. Şayet kurtulmasını mümkün görüyorsan, tedavisini üzerine al. Eğer hiç bir imkân mevcut değilse, bana bilâ tereddüt söyle. O zaman bu elîm halde, hastayı üzmemek için o zamana kadar doktorlar ne gibi şeyler kullanmışlarsa sen de onları tasdik et, kendisile artık meşgul olma. Fakat herşeyden evvel bana doğrusunu söylemeni arzu ederim.

"Son cümle üzerine gözleri yaşardı, o zaman hastada göreceğim tereddütlü alâimi saklamak lâzımgeldiğini hissettim, harem ağasına harem kapısını açmasını emretti, kapı açılıncaya kadar beni salona götürdü, haremağası gelinceye kadar sabırsızcasına, acele acele benimle beraber bir yukarı bir aşağı dolaştı. Nihayet harem ağaları kapıyı açtılar, biz girer girmez tekrar kapadılar. Bir koridora geldik; zannederim, benden evvel buraya hiç bir ecnebi girmemişti. Çünkü bu ana kadar hekim ve saire gibi buraya giren kadınlar hareme selâmlıktan getirilmemişlerdi.

"Câbeca dolambaçları ihtiva eden bu koridordan geçmek için takriben on dakika sarfettik. İki haremağası önden gittiler, arkadan Padişah gidiyordu, ben de gözlerim önde biraz geriden takip ettim. Ne zaman bir dolambaca gelsek, padişah gülerek Fransızca:

— **Restez** (durunuz)!

Diye sesleniyordu. Ekseriya önümüze çıkan mütelâşi sedaları, esvablarının hışırtıları, hızla kapadıkları kapıların gürültüleri kulaklarıma akseden başları örtüsüz kadınların kaçmaları için bir kaç defa durdum. Padişah, kalben heyecan içinde bulunduğu halde, hastada göreceği yeni halden mahzuz gibi görünerek:

— **Avancez** (buyurunuz)!

Emrini verir vermez yürüdüm. Bu suretle koridorun nihayetindeki ikinci kapıya geldik, burada Kızlarağası Padişahı istikbal etti, bana da gözlerini açarak baktı. Salona girdik, bizim geldiğimiz tekmil hareme yayılıncaya kadar burada bir müddet bekledik. Sonra tekrar ilerledik Padişah önde, ben arkada, gözlerini gözlerimden ayırmayan Kızlarağası da yanımda duvarları yaldızlı muhteşem bir odadan geçerek gayet mutantan, hakikaten şahane, tepesinden ziyadar, tavanı iki sıra cesim mermer sütunlara müstenid bir salona girdik. Salonun iki tulâni cephesinde nihayete kadar bir sıra kapılar gördüm ki, bunlar ağır ve kırmızı perdelerile bu sahaya ressamâne bir letafet bahşediyordu. Kapıların herbiri bir dairenin, soldan birincisi Valde Sultanın, ondan sonra kadın efendilerin, daha sonra ikballerin daireleri. Zatışahane bu kapılardan dördüncüsüne yaklaştı, perdeyi kaldırdı, perdenin arkasından derhal odaya girilmiyordu, odalardan ikinci bir perde ile ayrılmış ufak bir geçid vardı. Padişahın arkasından giderek bu odaya ilk adımımı atmak istediğim esnada Kızlarağası kolumdan bir tutuş tuttu ki, etrafına bakınarak beni bırakmak istemediğini ima etti. Tam bu sırada başı açık genç bir kızın salondan geçtiğini gördüm, Kızlarağası kıza hiddetli nazarlar fırlattı. Bu esnada Sultan odaya girmişti, bana da girmekliğimi işaret etti. Müzeyyen bir odanın duvarlarından birinin ortasında (fazla tafsilâtta bulunmak bittabi kabil olamaz) gayet sanatkârane bir lâhur şalı örtülü yatak gördüm. Bu yatakta; üzeri ayni kumaştan bir cibinlik altında, yüzü şalla örtülü hasta kadınefendi yatıyordu. Zatışahane hastaya yaklaştı, gayet nazikâne bir sesle sordu:

— Rahatsızlığınız nasıl, efendim?

Tatlı, gayet sevimli bir ses cevap verdi:

— Kendimde iyilik hissediyorum, Efendimiz.

Padişah sözüne devam etti:

— Doktorumu getirdim, kendisinden ben çok fayda gördüm. İstiyorum, sizi de tedavi etsin.

Hasta cevap verdi :

— Emredersiniz.

Padişah hastaya bana nabzını göstermesini rica etti. Bu söz üzerine gayet nazik, son derece mütenasip, fakat üzücü bir hastalığı gösteren zayıf bir el uzandı. Badehu Sultan hastanın dilini de görmek isteyip istemediğimi sordu. Muvafakat cevabım üzerine hastanın yüzüne örtülü şalı kendi açtı, işte o zaman karşımda öyle güzel bir kadın başı gördüm ki, ömrümde böylesini görmemiştim. Iztırabın tesiri, çehrenin solgunluğu, hastalık tesirile gözlerin parlayışı bile gayet cazipti. İcabeden muayeneyi bitirdikten sonra, Sultan şalı yine eski vaziyetine getirdi. Bu esnada mahut Meryem Hatun odaya girmişti. Aramızda uzun bir mükâleme başladı. Meryem Hatun kadınefendinin ahvali sıhhsiyesi hakkında bana izahat vermeğe yelteniyordu. Bu mükâleme esnasında kapının dışındaki perdenin ağır ağır açıldığını, bu suretle peyda olan aralıktan bir sadanın ermeni karısına hitab ettiğini işittim:

— Sen meseleyi güzel anlatamadın, doktor sonra bana gelsin!

Bilâhare öğrendim ki, bu, Valde Sultan imiş. Çünkü biz hastanın odasından çıkınca Zatı Şahane bizi valdesinin odasına götürdü, fakat kendi girmedi. Aramızda bir perde olduğu halde kendisile hastaya dair herşeyde uzun uzadiye, kemâli hararetle bahsettik. Bu esnada Meryem Hatun doktor S... nin tedavisi ile müessir bir iyilik hasıl olmadığına dair Valde Sultan tarafından beyan edilen fikre büyük bir serbesti ile karşı durdu. Badehu Zatışahane beni büyük salondan yukarıda zikri geçen küçük odaya götürdü, burada kemâli isticalle fikrimi sordu. Ötedenberi âdetim olduğu veçhile, muayenenin tekmil mesuliyetini üzerime alamıyacağım için Zatışahaneye tıbbî muayenemin kendi huzurları sayesinde ve merasimin müsaadesi derecesinde tamam olduğunu, fakat bu bapta derhal bir hüküm veremiyeceğimi, şimdiye kadar tedavi eden doktorlarla da bir konsültasyon yapmak lâzım olduğunu söyledim.

"Dün, 16 eylûl, Beylerbeyinde Sultanın huzuruna çıkmazdan evvel baş mabeyinci Hamdi Beye tesadüf ettiğim zaman, tekrar harem için bir vazifem olduğunu söyledi. Fakat bu defa imtinaımda israr etmemekliğimi de tavsiye etti. Bu suretle hazırlanarak huzura girdim. Zatışahane sözü derhal bu meseleye intikal ettirdi, dedi ki:

— Biliyorum, bu gibi vazifeleri memnuniyetle deruhde etmiyorsun. Adâbâ mugayir bir harekette bulunurum diye korkuyorsun. Kadınlarla çok iş görülmiyeceğini zannediyor, tedaviden matlup netice hasıl olmazsa güceneceğimden çekiniyorsun. Bu hususta tamamen müsterih olabilirsin. Sana ben bir kere son derece itimat ettim. Sen de bilirsin ki, ilâçların hiç bir zarar vermez. Cenabı Hakkın inayetiyle daima şifayab eder. Başka düşüncelerine gelince, şu halde bunlar pek nabemahal. Çünkü seni ben genç kadınlardan birine göndermiyorum, valdeme yolluyorum, kendisi gayet sakin ve zekidir. Onun yanında sanatını tatbik için hiçbir müşkülâta, hiçbir mümanaata maruz olmazsın. Bir müddettenberi rahatsızlandı, şu günlerde kendisinde o derece fenalık hissediyor ki, o da — ben de — acı acı ağlıyoruz (son cümle üzerine gözleri yaşardı).

Zatışahane haremin medhal kapısından uzaklaştı, badehu Valde Sultanın Çırağana doğru gezmeğe çıktığını haber verdi. Bana da oraya gitmekliğimi emretti, yanıma bir haremağası kattı, Valde Sultana kendi tabibi olmak üzere takdim edilmekliğimi, kendisini bana tedavi ettirmesini rica ettiğini, icabederse benim de mahcubiyetimi izaleye çalışmasını tenbih etti.

"Çırağan sarayına geldiğim zaman, uzakta bir koltuk sandalyesi gördüm, üzerinde örtülü ve feraceli bir hanım oturuyordu. Bu hanım, Valde Sultandı. Önümde kılavuzum haremağası olduğu halde kemâli ihtiramla yaklaştım. Haremağası padişahın sözlerini söyledikten sonra, Valde Sultan beni gayet samimane kabul etti, yere oturmaklığımı teklif eyledi, oturacak yerden başka birşey görmedim, nîm şeffaf örtünün altında, şâtırane bir humretin yanaklarında cuşan olduğu gö-

rülüyordu; kendisine muhterem oğlunun sıhhatleri hakkında ibraz buyurdukları nazikâne ihtimamlardan bahsettim. Badehu tıbbî suallerime kemâli sükûnet ve suhuletle cevap verdi. Bu esnada takriben 36 yaşında, vücudunu gayet iyi muhafaza etmiş olan bu Gürcü kızının göz kamaştıracak derecede beyaz ve nazik ellerinin harikulâde güzelliği, halâveti veçhiyesinin intizam ve metaneti nazarı dikkatimi celbetti. Çıkarken bana son derece lütufkâr davrandı, kendisine icabeden ilâçları bizzat yapmaklığımı emretti. Feracesinin cebinden bir kese altın çıkardı; yukarıda zikri geçen harem ağasile bana gönderdi.

"Muayenemin neticesi hakkında malûmat vermek için derhal Beylerbeyine, padişahın yanına gittim, valdesini dikkatle muayene edip etmediğimi kalbi sual eyledikten sonra, müteessirane bir sesle:

— Şimdi artık çiçek açacak ve yeni meyvalar verecek bir ağaca bakmak değil, bu ağacın kurumasına meydan vermemek icabediyor, dedi. Valdesine de kendisinin kemâli muvaffakiyetle kullandığı ilâçlardan verip vermediğimi beşuşane bir saffetle sual etti, ve bu sözleri söyledi:

— Bu kadar sıkılmaya lüzum var mıymış? Avrupalılar bizim aile hayatımızı daima yanlış bir noktai nazardan muhakeme ediyorlar. Biz de hep senin gibi insanlar değil miyiz? Benden veya adamlarımdan hoşa gitmiyecek bir muamele gördün mü? Artık müsterih ol, birbirimizi tanımaya iyi fırsat bulduk, dost olduk.

"Sultan Abdülmecid pederinden sıkı bir terbiye görmüş, ezcümle mükemmel bir müslümana lüzumu olan şeyleri herşeyden evvel tahsil etmiş. Gayet zarifane söz söyler ve yazar. Kimsenin görmediğini bilirse, mükemmel surette ata da biner. Ehalinin karşısına çıktığı zaman beşaşetini, cismanî metanetini ne sebebe mebni sakladığına bir türlü aklım ermedi. Bu gibi hallerde nazarlarının bitaplığı ve fersizliği, vaziyetinin ihmalkârane oluşu pek çok defalar nazarı hayretimi celbetti.. Sultan Abdülmecid umuru beytiyede gayet idareli ve hayırhahtı; zulüm elinden gelmez. Oğullarının tahsil ve terbiyesine son derece dikkat eder. Vefatından sonra kardeşi (Abdülâziz Efendi) tahta geçecek olursa, oğullarının başına geleceği kemâli teessürle düşünür. Gerek bu fikir ve gerek yirmi iki yaşında, cesurane ve fakat gaddarane tabiata malik ve gayet kaviyülbünye kardeşinin bütün arzularını tabiî bir surette ifa etmiyeceğini düşünmek, hayatını zehirler.

"1850 senesi mayısında Zatışahane (Kandiye)yi ziyaret etti... Biraderini ve en büyük oğlu Murad Efendiyi ansızın birlikte götürmesi birçok şayialara sebebiyet verdi. Kamaram Sultanın ve diğer iki şehzadenin kamaralarına muttasıldı. Denize açılır açılmaz, Sultan beni çağırttı. Kendisini neş'esiz ve mükedder gördüm. Bana şu sözleri söyledi:

— Denize açıldıkça, kalbim teheyyüc ediyor.. Herkes öyle zanneyliyor ki, ben kardeşimi korkumdan ve kendisine pek ziyade mütemayil olan halk arasında yalnız bırakmak istemediğimden beraber götürüyorum. Halbuki hakikati iyi bilmiyorlar. Bu çocuk ele avuca sığmaz, onu gözönünde bulundurmayı daha muvafık buluyorum. Seyahat tasavvurunda olduğumu haber alır almaz hiddetinden titreyerek yanıma geldi, kendisini böyle ebediyen mahpus mu tutacağımı sual etti. Kendi de dünya yüzü görmek, müstakbel teb'asını tanımak ve onlara görünmek istediğini söyledi. Bu cüretkârane sözler başka devirde, başka kardeşe karşı tehlikeli olurdu. Fakat ben kendisine acıdım, mümkün olduğu kadar muhabbetini kazanmak, benim ektiğim veya elde etmeğe çalıştığım menafii bilâhare mahvetmemesi için onu asrı hazır efkârına vakıf etmek fikrile yanıma aldım. Öyle hissediyorum ki, hiç bir lûtuf onu memnun etmiyor. Hergün başka bir fikre kapılıyor. Meselâ bugün benimle beraber camie gitmesine müsaade etmekliğimi arzu ediyor, ertesi sabah sadrazam olmak istiyor, daha sonra, kendiisni bir vilâyete vali nasbetmekliğimi talep ediyor.. Görüyorsun ya, dost olmamız gayrıkabil. Onun ileride oğullarımı tazyik edeceğine, her türlü isyanlara sebep olacağına kanaatim var. Beni istiklâline ve saltanatına yegâne mâni addediyor.

"Padişah bu seyahat esnasında, bir kere de bana şu sözleri söyledi:

— Kardeşim konsolosların ziyaretini ne suretle telâkki eder, bilir misin? Ekseriya ba-

ğırarak: "Bu gâvurlar size nekadar dost görünürlerse görünsünler, yine hepsi müttefik düşmanlarımızdır. Elimde olsa, hepsini birden bir kayığa bindikleri zaman topları üzerlerine çevirtir, geberdiklerini kemâli zevkle temaşa ederdim" der.

Badehu sözüne şu suretle devam etti:

— Sen de düçar olacağın tehlikeden kurtulmak istersen müslüman ol. Bilirsin ki, ben her dine karşı müsamahakârım, fakat seni yanımdan ayırmak arzu etmem.

Bunun üzerine, vazifemi kemâli dikkatle ifa etmek istediğimi, himayelerine mazhar oldukça hizmetlerinde kalacağımı, fakat hiç bir fikre binaen itikadımı feda etmiyeceğimi Zatışahaneye anlattım. Sultan Abdülmecid hiç sesini çıkarmadan yanından çıkmama müsaade etti." (Ahmed Refik tercemesi, Tarih Encümeni Mecmuası)

Ahmed Refik, bu hükümdarın ölümünü bir makalesinde şöyle anlatıyor:

"Son günlerde öksürüğü artmıştı. Fakat ifrazatını muayene gayri kabildi. Tükürdüğü mendilleri derhal yaktırıyordu. Bu hal günlerce sürdü. Ahvalinde birdenbire iyilik görülmeğe başladı. İlk günlerde hastalık da fasılalı oldu. Fakat zaafı arttı. Doktor Kara Todori neticeyi anlamıştı. Onun için tedaviye o kadar ehemmiyet vermek istemiyordu. Son günlerde padişahın halinde bir fenalık görüldü. O zaman doktor Zografos'u çağırdılar. Fakat Padişahın yanına sokmadılar. Yalnız a'razını anlattılar. Vükelâ telâşta idi. Padişahın hastalığını anlamak için bir meclis toplandı. Bu mecliste Serasker Rıza Paşa, Başkâtip Hakkı Bey, Başmabeyinci Ahmed Bey vardı. Doktorlar padişahın rahatsızlığını heyete anlattılar. Dikkatle muayenesi lâzım geldiğini söylediler. Rıza Paşa şu teklifte bulundu: — Öyle ise padişahın tanımadığı bir kaç doktor getirelim, şüfera sıhhati humayununuzu anlamak istemişler, bu doktorları göndermişler diyelim dedi. Teklif kabul olundu. İtalyan sefarethanesi tabibi doktor Moncer'i, Profesör Kasbar Bey ile Mavroyani çağrıldı. Bunlar her gün huzura giriyorlar, padişahın nabzını ve dilini muayene ediyorlardı. İfrazatını el'an muayene edemiyorlardı. Bir gün doktor Zografos huzura girdiği zaman Abdülmecid geniş bir minder üzerinde oturuyordu. Doktora ilk sözleri şu oldu:

— Hastalığımın ne olduğunu senden dosdoğru anlamak için çağırttım.

Doktor ses çıkarmadı. İçeride Başmabeyinci, yanıbaşında ellerini kavuşturmuş Serasker Rıza Paşa duruyordu. Sultan Abdülmecid sözüne devam etti:

— Neden cevap vermiyorsun? Hakkın var, çünkü doğru bir adamsın, vücudumu muayene etmeden bir şey söyleyemiyeceksin. Zaten ben de seni bunun için çağırttım. Fakat beni âdî bir müşteri gibi muayene et. Padişahlığımı falan unut, gel!

Doktor yaklaştı. Sultan Abdülmecid:

— Yatmak lâzım mı? diye sordu:

— Hayır Şevketmeap, öyle oturursanız daha iyi.. Göğüs muayenesi için bu oturuş muvafık...

— Stetoskope lüzum var mı?

— Şimdilik yok efendimiz.

Arkasında gecelik vardı. Doktor gömleğin üstünden dinlemek istedi. Padişah göğsünü kâmilen açtı. Çok zayıflamıştı. Kemiklerinin arası o kadar çukurlaşmıştı ki... hastalık anlaşıldı, zatürrie idi. Padişah muayede günü soğuk almıştı. Vücudun zaafı hastalığın artmasına sebep olmuştu. Veremden eser yoktu, fakat hastalık müzmin bir hale gelmişti. Ciğerler rahatsız, hastalık ziyade idi. Abdülmecid dedi ki:

— Biliyorsun ya, Selânik'ten dönüşte sıtmaya tutulmuştum. O zaman hastalığı yine sen anlamıştın. Kostantin Kara Todori bana dediki bu hastalık alelûmum ciğerleri tıkarmış, hakikaten ciğerlerimde bir şey var mı?

Sonra kanepeye uzandı. Doktor bir kere de dalağını muayene etti:

— Şevketmeâp bu taraflarda bir şey yok.. dedi.

Abdülmecid çok memnun oldu:

— Çok şükür Allaha.. biraz tut da kalkayım.. dedi. Kalktı, oturdu. Ciddî bir tavır ile sordu:

— Şimdi söyle bakayım... Ne buldun? Nedir hastalığım? Doğru söyle, şunu iyi bil ki ben ölümden korkmam!

— Şevketmeap.. Hiç bir şeyiniz yok.. Yalnız umumî bir zaafınız var. Devlet işlerini

çok merak ettiğiniz için biraz da asap yorgunluğunuz var...

— Ya ciğerim, dalağım!

— Hiç bir şey.. O taraflarda hiç bir şey yok..

Kaşlarını çatıp tehditkâr bir tavır aldı:

— Hazreti İsayı seversen doğru söyle!

Doktor dinî mülâhazattan ziyade sanatını düşündü.

— Evet Şevketmeap.. Hazreti İsa aşkına söylüyorum. Tehlikeli bir şey yok!

Gözleri birdenbire parladı. Simasında bir beşaşet hâsıl oldu. Dudaklarında tebessümler belirdi. Doktora fransızca pek iltifatkâr sözler söyledi:

— Ey güzel adam, bana ne ilâç vereceksin? Beni şu hale koyan zaafı bakalım nasıl yeneceksin?

Doktor bir şey söylemedi. Abdülmecid devam etti.

— Ne o.. Susuyorsun:

— Şevketmeap.. Zatı Şahanelerine bir ilâç vermeden, ötede kulunuzu bekliyen arkadaşlarla konsultasyon yapalım..

Abdülmecid Rıza Paşaya şu sözleri söyledi:

— Anlıyorsun ya.. Paşa.. Bizim doktor arkadaşlarının gönlünü kırmak istemiyor.

Sonra doktora:

— Peki git.. Arkadaşlarınla konuş.. Yine gel.. Paşa! Bana bir kahve getirir misin?.. dedi..

(Konsültasyonda) tedavi kararlaştırıldı. Yoğurt, balıkyağı verilecekti. Abdülmecid balık yağına çocukluğundanberi alışkındı. Reçete yazıldı. Doktor Zografos tekrar huzura girdi. Abdülmecid mesrurdu. Rıza Paşa ile mütebessimane görüşüyordu. Doktoru görünce dediki:

— Arkadaşlarınla ne görüştün? Bakalım bana ne ilâç vereceksin?

— Süt Şevketmeap.. Sonra balıkyağı:

— Bravo. Balıkyağını küçükken çok içtim. Boynumdaki şişleri hep o geçirdi, yarından başlarım.

Abdülmecid çok memnundu. Verilen ilâç ise teselli içindi. Doktor dışarı çıktığı zaman Rıza Paşa da arkasından geldi:

— Aziz doktor, seni tebrik ederim, Zatı Şahâne senden çok memnun oldu. Büyük bir ihsan ile de taltifinizi ferman buyurdu. Keyfi gayet yerinde, hattâ yemekten sonra orta oyunu bile emrettiler.

Vakit gecikmişti. Doktor çıkarken Kaptan Mehmed Ali Paşa'nın yaveri gedli. Mehmed Ali Paşa Abdülmecidin hemşiresi Adile Sultanla evlenmişti. Kaptan Paşanın kendisini dairesinde beklediğini ve hemen gitmesini söyledi. Doktor gitti. Kaptan Paşa tehditkâr bir sada ile dediki:

— Bana doğrusunu söylersen dost oluruz, söylemezsen düşman oluruz. Fakat bilirsin ya, düşmanlığım da fenadır. Doktor açıkça cevap verdi:

— Paşa hazretleri, size söyliyeceğim şey hakikaten kederli, Efendimizin dûçar oldukları hastalık tedavi edilemez.

— Daha ne kadar yaşar zannediyorsun:

— Orasını Allah bilir, fakat felâket yakındır. Şimdiye kadar ne derece uzadiyse bundan sonra da uzayabilir..

— Bana dediğini başkasına söyleme.. Bu meseleyi ne kadar saklarsan devlete o kadar hizmet etmiş olursun!

Ertesi günü birbiri arkasından üç yaver koştu. Doktoru saraydan istiyorlardı. Doktor Zografos Abdülmecidin hastalığına dair yazdığı risalede vak'ayı şöyle anlatıyor:

"Saraya geldiğim zaman, Zatı Şahanenin sabaha doğru birbiri arkasından bir kaç defa bayıldığını, halâ da baygın olduğunu söylediler. Hastanın odasına girdim. İkinci mabeyinci Ali Bey o gece nöbetçi olduğu için yatağın biraz ötesinde duruyor, hastanın mühlik iniltisi işidiliyordu. Mabeyinciye:

— Ne oldu? Burada niçin bekliyorsunuz? diye sordum. Cevabını beklemeden hastanın yatağına doğru yaklaştım. Sultan Abdülmecidin gözleri tavana dikilmişti. Ağzı açık ve gayet kuru idi. Teneffüsü sıktı. Göğsünün hırıltısı fazla, nabzı uzamış, hararet tabiiliği geçmişti. Hulâsa kendisini hiç bilmiyordu. Ali Beye:

— Çabuk doktor Kara Todoriyi çağırınız! dedim.

— Fakat Efendimiz yalnız sizi ferman buyurdular.

— Siz dediğimi yapınız! Biraz su!..

Ali Bey çıktı. Elimi muhtazırın şakaklarında ve kollarında hafifçe gezdirdim. Elle-

rini kolonya ile oğmağa çalıştım. Mabeyinci çarçabuk geldi.. Elinde gümüş bir kap içinde az bir su vardı. Hıristiyan olduğum için Padişahın dudaklarını bu su ile benim ıslatmama müsaade etmedi.

— Zemzemi şerif!.. dedi."

Bir kaç saat sonra toplar atılıyordu, bunlar Sultan Abdülâzizin cülusunu tebşir içindi. (Ahmed Refik, Sultan Abdülmecidin irtihali, İkdam).

ABDÜLMECİD DEVRİNDE LÜKS DÜŞKÜNLÜĞÜ — Abdülmecid zamanında, bilhassa Kırım harbinden sonra, İstanbul halkı; lüks ve sefahat hayatına düşmüştü. Müverrih Cevdet Paşa, gençlik yıllarına rastlıyan o devri şöyle tasvir eder:

"Ötedenberi herkes iradına göre tasarruf ederdi; alafranga hane ve sahilhane tecemmülâtı yoktu. Abdülmecidin saltanatı başlarında Mısırdan İstanbula pek çok paşa, beyler ve hanımlar hicret ettiler, gayet yüksek pahalarla konaklar ve yalılar satın aldılar, alafranga eşya ile süsleyip döşedier, bol bol paralar sarf ve israf eylediler, sefâhet kapılarını açtılar. İstanbulun vükelâ ve kibarı da Mısırlılarla aşık atmağa, vükelâ haremleri, Mısırlı Mehmet Ali Paşa kerimesi Zeynep hanımı taklide kalkıştılar, meselâ Sadrazam Âli Paşanın dairesi masrafı ayda 4000 altına vardı. Âli Paşanın Ali adında çârebru bir delikanlısı vardı ki, masrafı, efendiden bir adamın hanesini kibarane bir surette idare edebilirdi. Sadaret maaşı paşaya yetmez oldu.

"Sultanlara gelince, vükelâ haremlerinden üstün olmalıydılar, hesapsız masraf etmeğe başladılar; maaşlarile idare olunamayıp borca battılar. Eskidenberi sarayda kapalı yaşayan kadın efendiler de, zamane hükmü icabınca, arabalarla gezmeğe başladılar; masrafları arttı, borçlandılar, alıp verişlerine vasıta olan kahveci ve baltacılar pek acaip suiistimallere koyuldular. Meselâ bir tüccardan yüzbin kuruşluk mal alırlarsa elli bin kuruş ta nakid alıp sultan namına yüz elli bine senet verirlerdi; bu yüzden, sarayı hümayunun üç yıl içinde 3 milyon kese akçe borcu çıktı. Sultanların ve kadın efendilerin asım takımı Beyoğlu sarrafları ellerinde rehin kaldı.

"Kırım muharebesinde Fransız, İngiliz ve Sardunya askerlei İstanbula geldiklerinde çarşıya su gibi altın akıttılar, İstanbul esnafı çok para kazandı. O esnada yapılan saray düğünlerinde de çarşı esnafı, bilhassa kuyumcular fevkalâde istifade ederek kibarane yaşamağa alıştılar. Boğaziçinde yalılar tuttular, o zamanlar Kadıköy ve Adalar henüz mamûr değildi, Kızıltoprağın adı bile yoktu; İstanbulun sayfiyesi Boğaziçi idi, Boğaziçinde kiralanacak köşe bucak kalmadı, Büyükderede dört odalı bir kira evi bulmak bir saadet sayıldı. Şeyhülislâm Sadettin Efendi altı aylığı kırk bin kuruşa Balta limanında bir yalı kiralamıştı, nakil tebriki için gelen ihtiyar bir adam "Ben bu yalının filân tarihte kıkr bin kuruşa satıldığını bilirim!" dediğinde herkes hayret etti; ki bu yalı bilâhare Mısırlı Halim Paşa tarafından alınmıştır. Akarların kıymet ve kirası bu kadar yükseldiği esnada, esnaf ve rençbere göre para kazanmak da, çorum vakti balık tutmak kadar kolay bir iş oldu. Gariptir ki, Kırım muharebesinden evvel İstanbul ve civarında pek çok hırsız vardı; harpten sonra hırsızların adı battı, anlaşıldı ki memleketimizde hırsızlığın artması, parasızlıktan imiş.

"Abdülmecid, kızlarağasını Münire Sultana göndererek israflarından dolayı: "Akıllarını başlarına toplasınlar, artık, aşırıp taşırdılar, tekdir şöyle dursun dayak attırırım" diye azarlamış. Bir gün de atla Babıâliye geldi; kimseye iltifat etmiyerek dairesine girdi, vükelâ dehşet içinde kaldı. Kaptanı derya dâmad Mehmed Ali Paşayı karısının 60 bin kese borcundan ötürü tekdir etti, "hain herif" diye bağırdı. Diğer damat paşalara da "Sultanlar gece mehtaplarda gezermiş! Benim gece mehtapta gezer kızım yoktur, onları da red ederim!. Bu heriflerin hareketleri artık namusuma dokunuyor!" dedi; bir gün sonra da hepsini memuriyetlerinden azletti. Saray kadınlarının arabaya binmemeleri için, serasker Rıza Paşanın saray arabalarını zincirle birbirine bağladığı söylendi.

Abdülmecidin ilk zamanları, doğrusu pek güzel geçti, hele 1260 tarihinden yetmiş tarihine kadar İstanbul, bilhassa Boğaziçi ferah ve meserret ve tarif olunmaz eğlence ve şenlik ile cennetten bir nümune idi. Fakat sonraları israf ve sefahet yolları açılmakla çok

sıkıntı çekildi. Devlet borca battı, kendisi de kederinden hastalandı." (Ma'ruzat, Tarih Encümeni Mecmuası)

ABDÜLMECİD EFENDİ — İmparatorluğunun son Veliahdı ve son Halife; 1 Haziran 1868 (9 Safer 1285) de İstanbulda doğdu, Abdülâziz ile Hayranıdil Kadın'ın oğludur. Abdülhamid'in uzun istibdad devrine rastlıyan gençliğinde ağır bir baskı altında yaşadı; muntazam ve sağlam bir tahsil göremedi, fakat, ailesinin diğer şehzadeleri arasında okumağa karşı samimî hevesi ile seçkin bir yer aldı; evvelâ Fransızca ve Almanca öğrendi, sonra İngilizce ve Arabça'ya çalıştı, bu sonuncu dilde de hocası Muharrir Ömer Rıza Doğrul oldu. Babasında, vakit oyalamak yahut canlı tarifler için çizilmiş bir takım taslaklardan ileri gidememiş olan kuvvetli bir resim istidadı, Abdülmecid'de, devrinin kıymet ölçüsüne göre kendisine "Ressam Şehzade" detirdecek hale gelmişti: İmzasını taşıyan, büyük ölçüdeki tablolarının iki yüzden fazla olduğu rivayet edilir; Meşrutiyetin ilânından sonra memleketin güzide münevverleri arasından seçtiği dostlarına bir tablo hediye etmek, devrinin kendi hakkında kullandığı bir tâbirdir, "sanatkârı necib"in en büyük zevklerinden biriydi; öyle ki, bu zevkinde, bazan, meselâ Ahmed Refik'in Lâle Devri" adındaki halk için yazılmış bir eserini okuduktan sonra, Üçüncü Ahmed'le Nevşehirli İbrahim Paşayı ve yârânını Topkapı

Halife Abdülmecid Efendi
(Resim : H. Çizer)

Halife Abdülmecid Efendinin imzası

sarayının dekoru içinde gösteren büyük bir kompozisyon yapacak ve bir kenarına da bu tarih profesörünün eserinden bir kaç satır alıp yazacak kadar ileri giderdi.

O zamanın Türk ressamları da Şehzade Abdülmecid'i, kendilerinin adetâ fahrî reisleri sayarlardı; bunun en kuvvetli delili de, Ressam ve Heykeltraşlar Cemiyetinin çıkardığı mecmuanın birinci nüshasının başlık kompozisyonu içine prensin bir çizgi portresinin konulmasıdır.

Güzel keman çaldığını da burada ilâve etmelidir.

Abdülmecid için tereddütsüz verilecek sıfat "haşmetlû bir kibar adam" oluşudur; ne, kendisine oturmak nasib olmıyan Osmanlı tahtının beklediği siyasî terbiye ve zekâya sahipti; ne de, pek kısa bir zaman için taşıdığı Halifeliğe lâyık İslâm faziletlerini nefsinde toplanmış bir zattı. Şehzadeliğinde Beyoğlu ve Bâbıâli'ye kadar İstanbul caddelerinde yaya dolaşır, kitapçılara uğrar, notacı dükkânlarına girer, kravatlarını ve mendillerini tuhafiyecilerden kendi seçerdi; fakat bu demokrat prens, yazın Bağlarbaşındaki köşküne giderken, istimbotunu vapur iskelesine yanaştırmaz, Ticareti Bahriye mektebinin rıhtımına çıkar, oradan otomobiline atlıyarak Üsküdar halkından adetâ gizlenirdi.

Büyük kardeşi Yusuf İzzeddin'in intiharı ve ihtiyar Beşinci Mehmed Reşadın ölümü üzerine 1918 de Osmanlı tahtının veliahtı olmuştu; bir gün kendisine bu tahta cülus etmek nasip olsaydı, Türkiyenin, teatral tavır ve hareketlere düşkün bir hükümdarın elinde kalacağı muhakkaktı. Büyük Millet Meclisi tarafından Halife seçilir seçilmez elli dört yaşında sakal salıvermesi ve Atatürk'e müracaat ederek, hilâfet alayında, halka, büyük ceddi Fatih Sultan Mehmedin kılık ve kıyafetiyle görünmesinin millî duyguları heyecana getirmek bakımından uygun düşüp düşmiyeceğini sorması bunun kuvvetli delilleridir.

Veliahtlık yılları, Birinci Cihan harbinin bozgun devri ile işgal altındaki İstanbulun kara günlerine rastladı. İstiklâl savaşına muhalif görünmedi; Anadoludaki Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bu savaştan muzaffer olarak çıkması, milletin düşman istilâsına silâhla karşı durmasına muhalefetini hiyanet

derecesine götüren padişah Altıncı Mehmed Vahideddini tahttan düşüreceği için, cumhuriyet idaresinin kurulabileceğini sezecek kadar siyasî uzak görüşten mahrum olan Abdülmecid Efendi, kendi menfaatı bakımından da İstiklâl savaşına muhalefet edemezdi; renksiz adam oldu, oğlu prens Ömer Faruk'a Vahideddin'in kızını aldı; Viyanadaki Tereziyanum mektebinde okumuş ve hanedanın en dilber delikanlısı olarak tanınmış olan bu prensin, İstanbul sularında demirlemiş, Yunanistanın Kılkış zırhlısında verilen bir suvarede bulunarak dans ettiği gazete sütunlarına düştü.

Altıncı Mehmed Vahideddin'in bir İngiliz harp gemisine binerek memleketten kaçması üzerine 1 İkinciteşrin 1922 de Türkiyede saltanatın kaldırılmasına karar veren Büyük Millet Meclisi tarafından bu tarihten on yedi gün sonra, 18 İkinciteşrin 1922 de halifeliğe seçildi.

Bu seçimin kendisini tatmin etmediği bir hakikattır; imzalarının üstünde, "Halifei Müslimin" unvanına "Hadimülharemeyn" terkibini ilâve etti, ötedenberi bir turaya benziyen imzasından da, babasına ait de olsa, "Han" lığı bırakmadı. "Abdülmecid bin Abdülâziz Han" diye imza atmakta devam etti; çok mânalı bir vesikadır, memleketin meşhur adamlarının el yazılarını ve imzalarını toplıyan Yaşar Şadi'nin defterine de bu imzasiyle "Yaşar şâdide hakka istinad eylerse bir millet" mısraını yazdı: Halifei Müslimin, hanedanının hükümranlık hakkının kaldırılmasından gücenmiş, koleksiyon sahibinin isminin lûgat mânasından istifade ederek milletine kötü, karanlık bir istikbal yoruyordu.

İnönü Ansiklopedisinden alınan aşağıdaki satırlar, burada söylenmesi gereken sözlerdir: "İleride bazı siyasî dâvalara dahi kalkışabileceğinin delillerini vermişti. Fakat böyle hareket etmiş olmasa dahi, safha safha gelişen inkılâp ihtiyaç ve hamleleri arasında artık Türkiyede halifeliğin devam edemiyeceği tabiî idi. Bu müessesenin Cumhuriyet rejimiyle ve biraz sonra ilân edilecek olan Lâiklik prensibiyle telifine imkân bulunamıyacaktı. Millî mücadele zaferinin henüz pek yeni ve saltanatın ilgası gibi önemli bir siyasî devrimin çok taze bulunduğu sıralarda, hilâfetin bir iki yıl için muhafazasını ancak bir inkılâp merhalesi olarak kabul etmek lâzımdı. Nitekim cumhuriyetin ilânından dört ay sonra, 3 Mart 1924 de Büyük Millet Meclisi halifeliğin ilgasına ve Osmanlı hanedanının Türkiye hudutları dışına çıkarılmasına karar vermiş ve karar hemen yerine getirilmiştir".

O devrin gazetelerinden İkdam, 5 Mart 1924 tarihli nüshasında, Halife Abdülmecidin İstanbuldan ve Türkiyeden çıkarılmasını şöyle tesbit ve nakletmiştir:

"Büyük Millet Meclisinin evvelki günkü celsesinde hilâfetin ilgasına dair olan kanun tasdik edilir edilmez derhal İstanbul vilâyetine ittihaz edilecek hattı hareket hakkında uzun tebligat icra edilmiştir. Tebligat hakkında her ne kadar derin bir ketumiyet muhafaza edilmişse de icraat ile bu tebligatın aksamı mühimmesi taayyün etmiştir. Bilhassa tedabiri inzibatiye ittihazına dair olan kısım bir gün evvelinden icra edilmiştir. Vali Haydar Beye bu tebligat gece evinde yapılmış ve memurini aidesi vali Haydar Beyin tahtı idare ve nezaretinde olmak üzere icraata başlamıştır.

"Merkez kumandanı sarayda — Saat on buçukta merkez kumandan muavini Atıf Bey, vali Haydar Beyden telâkki ettiği talimat üzerine maiyetine bir bölük asker alarak derhal saraya gitmiştir. Atıf Bey saraya vasıl olduktan sonra maiyet bölüğü idaresini eline alarak kendi yanındaki bölüğü saraya memur etmiştir. Bu suretle bir tedbiri ihtiyatî ittihaz olunduktan sonra gerek Beşiktaş merkez memuru Mehmed ve gerek Atıf Beylerin idareleri altında sarayın etrafı muhafaza altına alınmıştır.

"Girip çıkmak memnu — Telâkki edilen tebligat mucibince sarayın hariçle münasebeti katolunmuş, ve hariçten kimse alınmadığı gibi içeriden de kimse bırakılmamıştır. Yine bir tedbiri ihtiyatî olmak üzere sarayın etrafındaki kapılar kapatılmış ve ikişer askerle muhafaza altına alınmıştır. Atıf Bey, ittihaz edilen tedabiri vali beye bildirmiş, ve zaten harekete âmade bulunan valii müşarünileyhle polis müdürü Sadeddin, emniyeti umumiye müdürü Muhiddin Beyler Beyoğlu Dairesi Belediyesi müdürü İsmail Hâmid Beyi de refakatlerine alarak saraya azimet etmişlerdir.

"On birde tebligat — Sarayda dün gece

seryaver Cemal, yaver Şükrü ve Saim Beylerle seccadecibaşı Zeki ve kilerci Şükrü Beyler nöbete memur edilmişlerdi. Vali Haydar Bey saraya on birde vasıl olmuş ve derhal Zeki Beyi çağırarak kendisini vaziyetten haberdar etmiştir. Zeki Bey, vali ve polis müdürünün Abdülmecid Efendiyi göreceklerini tebliğe memur edilmiştir. Tebligatın Ankaradan telâkkisinden bir saat sonra, Abdülmecid Efendi ile mülâkat talep edilmiştir.

"Abdülmecid Efendi kütüphanede — Sabık halife bir kaç gündenberi kütüphanesinde kitaplarla meşgul olmakta imiş. Tebligatın icra edileceği gece de bermutad kütüphanesinde bulunuyormuş. Zeki Bey vali Haydar Beyin talebini, Abdülmecid Efendiye kütüphanelerinde iblâğ etmiştir. Zaten böyle bir tebligata muntazır bulunduğunu söyliyen Abdülmecid Efendi gelenlerin derhal kütüphaneye alınmalarını bildirmiş ve evvelâ polis müdürü Sadeddin Bey refakatinde Zeki Bey bulunduğu halde kütüphaneye çıkmıştır. Kütüphane, sarayın mabeyin dairesi kısmındadır. Polis müdürü, Abdülmecid Efendiye, Büyük Millet Meclisinin kararını tebliğ ederken vali Haydar, emniyeti umumiye müdürü Muhiddin ve Dairei Belediye müdürü İsmail Hâmid Beyler kütüphaneye girmişlerdir.

"Hudut haricine — Bu heyet, Abdülmecid Efendiye hilâfetin ilgasına ait kanunun tasdik olunduğunu ve kendilerinin de verilen talimat mucibince derhal hudut haricine çıkarılması lâzım geleceğini bildirmiştir. Ayni zamanda, telâkki edilen evamirde müstaceliyet bulunduğu da ilâve olunmuştur. Abdülmecid Efendi, ittihaz edilen kararın gece tebliğinden dolayı hazırlıksız bulunduğunu söylemiş, hazırlık için biraz mühlet talebetmiştir. Vali ve polis müdürü Beyler böyle bir mühlet itası için salâhiyettar bulunmadıklarını ve alınan talimatta Abdülmecid Efendinin derhal hudut haricine nakline nezaret edilmesi mezkûr bulunduğunu kemali nezaketle beyan etmişlerdir. Bu sırada baş mabeyinci Hikmet Bey de telefonla saraya davet edilmiştir. Bunun üzerine Abdülmecid Efendi:

— Memleketimin saadet ve selâmetine çalışılıyor, memleket selâmet bulsun da ben derhal gideyim. Demiştir. Müşarünileyh Zeki Beye bazı şeyler ısmarlamış ve hazırlanmağa başlamışlardır. Bu sırada da çamaşır vesaire gibi eşya bavullara yerleştirilmiş ve aşağıya nakledilmiştir.

"Hareme haber veriliyor — Beri taraftan hareme de ihzarat için haber verilmiştir. Bu haber, haremde büyük bir teessür uyandırmıştır. Abdülmecid Efendi tarafından verilen talimat dairesinde ihzarata başlanmıştır. Bilhassa haremde müşarünileyhin zevceleri, oğlu ve kerimesi hazırlanmağa başlamışlardır. Harem tarafında da ancak çamaşır vesaire gibi eşya toplanmış ve bavullarla mabeyin kapısında ihzar edilen mahalli mahsusa indirilmiştir.

"Otomobiller hazırlanıyor — Istablı âmireden üç otomobil istenmiştir. Bundan başka eşyanın nakli için de otobüsler getirilmiştir. Harem tarafından Abdülmecid Efendi için ihzar edilen eşya, memurlar vasıtasiyle otobüslere yerleştirilmeğe başlanmıştır. Bütün ihzarat hitam bulduktan sonra Abdülmecid Efendi harem kısmına girmiş ve orada bulunanlarla vedalaşmıştır.

"Binektaşı yanında — Sabık halife, alafranga saat beşte, kürklü patlosunu üstüne giydikten sonra yanında oğlu, haremleri ve diğer saray memurin ve müstahdemini bulunduğu halde Hazinei Hassa kapısı tarafına gelmiş ve orada binektaşı yanında kendisini teşyie hazırlananlara hitaben âtideki sözleri söylemiştir:

— Milleime bu âne kadar duada kusur etmedim. Ölünciye kadar da ayni suretle duadan geri durmıyacağım. Böylece Ankaraya yazınız. Ben milletimin emrine ittiba' ederek gidiyorum.

"Sabık halife gerek oğlu Ömer Faruk Efendinin ve gerekse haremlerinin ve kendisiyle beraber gideceklerin otomobile yerleşmelerine bizzat nezaret etmiş ve bütün bunlar bindikten sonra otomobile binmiştir.

"Otomobillere binenler — Birbiri arkasına duran otomobillerin birincisine bizzat müşarünileyh ile iki zevcesi Şehvar ve Hayrünnisa hanımlar ve kerimesi küçük Dürrişehvar hanım binmişlerdir.

İkinci otomile mahdumu Ömer Faruk Efendi ile Abdülmecid Efendinin ikbali ve dadısı ve diğer otomobillere de kâtibi hususisi Salih Keramet, doktor Salâhaddin, üçüncü kâtip İsmail Beylerle hareme mensup kadınlardan üç kişi binmiştir.

"Otomobiller ihzar edildikten sonra önde kılavuzluk vazifesini gören polis otomobili ve arkada vali Haydar ve Emniyeti Umumiye Müdürü Muhiddin, Beyoğlu Dairei Belediyesi Müdürü İsmail Hâmid, Merkez Kumandanı muavini Atıf Beylerin otomobilleri bulunduğu halde saat beş buçukta hareket edilmiştir. Otomobiller hiç bir yerde durmıyarak Çatalcaya gitmişlerdir. Sabık halife ve rüfekası ancak saat sekize doğru Çatalcaya dahil olmuşlardır.

"Sarayın temhiri — Sabık halife ve mahdumu ile diğer isimleri zikredilen zevat harebazı tedabir ittihaz edilmiştir. Evvelâ, evvelce Atıf Beyin idaresi altına geçmiş maiyet bölüğü vazifesine iade edilmiştir. Mabeyin dairesi mühürlenmiştir. Mabeyin içerisinde eski Ağalardan bazıları bekçi olarak bırakılmıştır. Kütüphane de tahtim edilmiştir. Henüz harem dairesinde saraylılar bulunduğu için bu daire açık bırakılmıştır. Istablı âmire ve bunun yanındaki kıymettar bazı âsâriatikayi muhtevi olan müze dahi tahtim edilmiştir. Saraya girip çıkmak da menedilmiştir.

"Arkada kaç kişi kaldı — Sabık halifenin dairesiyle diğer dairelerde 150 kadar saraylı ve hanedan âzası vardır. Bunlar arasında 60 tanesi kadındır. Bu kadınlar arasında Sultan Mecid ve Aziz zamanından kalma saraylılar da bulunuyor. Bunların yirmi beş günlük iaşeleri için sarayda zahire mevcuttur. Mecid Efendiden maada hanedan âzasının cümlesine memaliki ecnebiyeye gitmek üzere hazırlanmaları tebliğ olunmuştur. Bu zevat neresini isterlerse oraya gönderileceklerdir. Hasta olan bazıları teb'itlerinin kesbi sıhhatlerine kadar bir kaç gün tehirini rica etmişlerdir, bu ricaları kabul olunmuştur.

Türkiye tarihinin bu önemli vakasını sahifelerine kötü müşahit ve cahil muhbir kalemiyle geçirmek bahtsızlığına uğrıyan "İkdam", ertesi günkü nüshasında Çatalca yolculuğu hakkında da şu tafsilâtı veriyor:

"Otomobillerin pencereleri kalın perdelerle örtülmüş olup geçilen yollarda polis tarafından pek sıkı tedabiri inzibatiye ittihaz edilmişti. Otomobiller Tophane, Fındıklı tarikiyle Karaköy köprüsünü geçtiler, oradan Mercan tarikiyle Bayazıd, Bayazıddan Lâleli yokuşu, Aksaray-Samatya caddesini takip ederek Yedikule kapısından harice çıktılar. Buradan itibaren Kazlıçeşme tarikiyle Makriköyüne doğruldular. Makriköyünde Emniyeti Umumiye Müdürü Bey ayrıldı ve İstanbula döndü. Otomobiller henüz şafak atmışken Makriköyün tenha sokaklarından geçtiler ve kafilenin seyri Küçükçekmeceyi geçinceye kadar tabiî halini kaybetmedi.

"Sahilde bir öğle yemeği — Küçükçekmece geçildiği zaman vakit öğle olmuştu. O-

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuasının ilk sayısının başlığında sanat hâmisi Şehzade Abdülmecid Efendi.

tomobillere benzin konulmak icabetti. Bunun üzerine Abdülmecid Efendi öğle yemeği yemek arzu ettiler ve çakıl taşlı bir sahilde sarayda ihzar edilmiş olan nevalelerle öğle taamı edildi. Buradaki küçük teahhur esnasında küçük sultan Dürrişehvar hanım biraz gezindi. Abdülmecid Efendi lâkayt görünmeğe gayret ediyordu. Gözleri etrafa iliştikçe mütebessim nazarlar saçıyorlardı. Lâkin bu mütebessim nazarlar altında muhtefi olan hüzün ve keder pek iyi fark olunuyordu. Faruk Efendi küçük kardeşiyle konuşarak sıkıntısını ve teessürünü göstermemek arzu ediyor ve otomobilde olduğu zamanlar şoförle otomobilin sevkine dair bazı sözler konuşuyordu. Lâkin hareketlerinde endişe, nazarlarında asabî bir dalgınlık vardı. En ziyade müteessir olan ve hüzün ve yeisleri tavırlarında beliren kadınlardı.

"Yollarda çamurlar ve manialar — Ye-

mek ve istirahat bitti ve otomobiller tekrar yola çıktılar, buralardan itibaren yollarda çamur başladı, otomobillerin devamı seyri çamurlara saplanmak maniasından yine teahhura uğradı. Bu teahhurlar esnasında sabık halife otomobilinden kat'iyyen inmedi.

"Çatalcaya muvasalat — Saat ikiye yakın Çatalcaya yaklaşıldı. Çatalcaya yakın bir mahalde Çatalca valisi Celâl Bey kafileyi bekliyordu; delâletiyle doğruca istasyonda ihzar edilen daireye gidildi. Dairenin etrafında polis ve jandarmalar hürmetkârane sabık halifeye son selâmı icra ettiler.

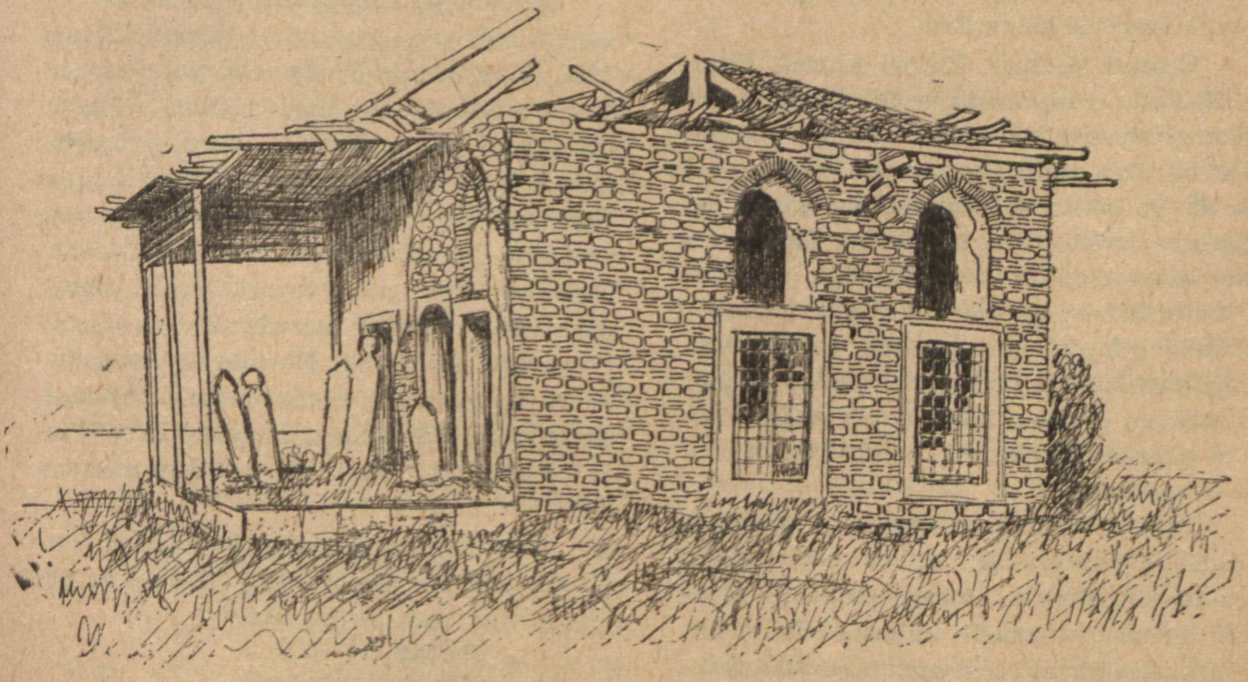
"Çatalcada — Abdülmecid Efendi Çatalca istasyonunda bulundukları müddet zarfında daima istasyonda dolaştı. Şen görünmeğe gayret ediyordu. Fakat dermansız ve yorgundu. İstanbuldan Çatalcaya kadar olan ve hattâ bir saat kadar yayan yürümek mecburiyetinde kaldıkları seyahatin yorgunluğu altında zayıf, sarı bir çehre görülüyordu.

"İstanbuldan kalkan ekspres saat onbiri kırkbeş geçe Çatalcaya vasıl oldu. Ekspreste Abdülmecid Efendi ve ailesine bir yataklı vagon ile 19 numaralı salon vagonu tahsis olunmuştu. Abdülmecid Efendi kısa ve kesik öksürüklerle ifayi selâm eden polis ve jandarmalar arasından geçti. Kerimesi ve mahdumu koltuklarına girmişlerdi. Polis müdürü Sadeddin Bey ve Çatalca valisi takiben yürüyorlardı. Gazeteciler Abdülmecid Efendinin yanına gitmek istedilerse de polis muhalefet etti. Abdülmecid Efendi evlâdlarının yardımıyle vagonun basamaklarından çıktı ve bu sırada arkasına dönüp Çatalca valisi Celâl Beyin elini sıkarak:

— Ne yapalım mukadder buymuş.. İnşallah millet ve memleketim selâmet bulur, bana çok nezaket gösterdiniz, teşekkür ederim dedi.

"Kampana çaldı ve tren yirmi dakika teahhur eden bir tavakkufu müteakip yola çıktı.tı. Saat yediye doğru hududu mürur etti."

ABDÜLMECİD EFENDİ (Şeyh Sivâsî) — On altıncı asır sonlariyle on yedinci asrın, birinci yarısında İstanbulun en büyük şöhretlerinden biri olan bir Halveti şeyhidir; Halvetiye tarikatının Şemsiye kolunun müessisi olan Sivaslı Şemseddin Efendinin biraderi, "Tuhfetül mülûk" ve "Ziyaiyyei Câmi" şarihi şeyh Muharrem Efedinin oğlu ve meşhur şeyh Abdülahad Nurinin dayısı ve mürşididir. 1563 (H. 971) te Zilede doğdu, ilk tahsilini babasından gördü ve yedi yaşında hafızı Kur'an oldu. Tahsil, sülûk ve terbiyesini amıcası Şemseddin Efendiden tamamladı. Devrinin bu namlı şeyhinin yanında 1596 (H. 1005) Egri seferine gidip orada ölen Pirizade Veli Efendi

Eyyub Nişancısında Abdülmecid Sivâsi'nin türbesi

yerine Ziledeki Halveti dergâhına şeyh oldu. 1604 (H. 1013) de de Sivastaki dergâhın ikinci postnişini ve amıcası Receb Efendinin ölümü üzerine de Sivastaki Şemsî dergâhına şeyh oldu. İlim ve irfan yolundaki şöhretini duyan Üçüncü Mehmed tarafından bir hattı hümayun ile İstanbula davet edildi; büyük şehirde ilk va'zını Ayasofya Camiinde verdi ve kısa bir müddet de bu mâbed civarında bir evde oturdu, sonra, kendisine intisap eden vaktin Reisülküttabı Lâ'li Efendi tarafından hediye edilen Eyyub Nişancasındaki bahçeye yerlşeti. Kızlarağası Mehmed Ağanın Çarşambada yaptırttığı Mehmed Ağa zaviyesine şeyh oldu. Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi tarafından cami haline konulan Atpazarındaki Hüsambey Mescidine de Cuma vâizi tayin edildi. İstanbul halkının vaızlarına karşı gösterdiği fevkalâde alâka üzerine birkaç ay sonra Şehzade camiine, bir müddet sonra da Sultan Selim camiine Cuma vâizi oldu. Sultan Selim civarında bir Sivasi dergâhı ile mescid yaptırttı. Bugün bu mescidin yeri Darüşşefakanın avlusuna katılmış bulunmaktadır; yıkılmış olan dergâhtan da duvarı yarı çökmüş bir mezarlık kalmıştır. Sultanahmed camii yapılırken "Temel şeyhi" olan Abdülmecid Efendi, temel taşı konulurken dua ettiği büyük mâbedin halka açıldığı gün de ilk Cuma va'zını vermiş ve ölünceye kadar bu vazife üzerinde kalmıştır.

Üçüncü Mehmed, Birinci Ahmed. Birinci Mustafa, Genç Osman ve Dördüncü Murad devirlerinde ilim ve irfanı, fazilet ve kemaliyle büyük bir nüfuz ve hürmete mazhar olan bu din ve tasavvuf âlimi, mühim işlerde padişah ve devlet erkânı tarafından fikir ve reyine başvurulan bir sima idi. Kara yazıcı ve Uzun bölükbaşı isyanlarının bastırılmasında hükûmete faydalı tavsiyelerde bulunmuştu. Dördüncü Murada Bağdadın İranlılardan geri alınacağını evvelâ o tebşir etmiş, padişah sefere çıkarken de Hazreti Ömerin kılıcını beline o kuşatmıştı.

Yüksek bir medenî cesaret sahibi idi; gördüğü yolsuzlukları açıkça söylemekten çekinmezdi: Birinci Ahmede sunduğu manzum bir şikâyetnamede, bu genç hükümdara memleketin ahval ve idaresinin bozukluğunu acı ve sert bir dille anlatmış, muvaffakiyet için kendisine adalet ve meşveret tavsiye etmişti; aşağıdaki satırlar bu manzumeden alınmış beyitlerdir:

Şahsa mansab mı gerek, mansaba âdem mi gerek
Dinü devlete lâyik nedir ey fahri kiram.
Cevrü zulmün sebebi Rûmü Areb içre bu kim
Cahilü zalimi vali kılarak tutdu zalâm
Biri bu, cahile hiç maslahat ısmarlama kim
Geçe eshabı maarif önüne ola imam.
Ulema zeyyine girdi cühelâ at saldı
Bu dürür sahayi dini bozan ey fahri izam.
Küfr ile mülk durup zulmile durmasa gerek
Sakın ey şahi cihaniyanü cihandar müdam.
Tişei hikmetile mezraayi ma'delete
Meşveret tohumunu saç sula dümâğ ile müdam.

Abdülmecid Sivasinin Türk vatanına eşsiz büyük hizmeti, memleketi boğucu bir karanlığa sürüklemek üzere baş kaldıran koyu taassuba karşı fevkalâde cesurane mücadelesi; tahripkâr bir yobazlığa karşı müsbet ilimlerin ve güzel san'atların hemen tek koruyucusu olarak göğüs germesi ve Kadızadeliler diye anılan mutaassıp fırkayı yere sermesidir (B.: Kadızadeliler - Sivasiler Kavgası).

Bir taraftan taassub ile mücadele eden Abdülmecid Efendi, diğer taraftan da, tarikat ve tasavvuf yolundan herkesin havsalasına sığmıyacak taşkın fikirlerin yayılmasına da mâni olmağa çalışmıştı; devrinin seçkin kıymetlerinden Oğlanlar şeyhi İbrahim Efendinin katli vacib olduğunu söylemekten çekinmemişti (B.: İbrahim Efendi, Oğlanlar şeyhi).

İstanbulda, vaız, irşad ve teslik ile ömrünün kırk yılını geçiren Abdülmecid Sivasi, 1639 (H. 1049) da ölmüş ve Eyyub Nişancasındaki- bahçesine gömülmüştür. Ölümünden iki yıl sonra, gördüğü bir rüya üzerine Kösem Mahpeyker Sultan kâhyası Behram Ağa nezaretiyle kabrinin üstüne türbe yaptırmıştı. Türbe bugün çok harap bir haldedir. Tavanı çökmüş, içi taş, toprak, moloz dolmuş, duvarları da çökmek üzeredir. Karşısında bulunan Şeyh Abdülahad Nurinin türbesi de hemen ayni perişanlık içindedir. Semt halkınca, Abdülmecid Efendininki "Büyük Türbe" Nuri Efendininki "Küçük Türbe" diye meşhurdur.

Yeğeni ve halifesi olan Abdülâhad Nuri Efendi Abdülmecid Sivasinin ölümüne şu güzel mersiye - tarihi söylemiştir:

Bu bağı fâninin gülü
Elbetde fânidir heman
Bâki kalur mu bülbülü
Bâki değilken gülistan

Çün halkı âlem serteser
Geldikleri yire gider
Âyâte ibretle nazer
Eyle gözün açıp ıavan

Ol gavsi âlem Şeyhiya
Sivasîi sahib safa
İttügü dem azmi beka
Ağladı ona insü can

Feryad idüp âşıkları
Muhlisleri sadıkleri
Çâk itti sine her biri
Bâlâü bes doldu figan

Eflâke çıktı hayü hu
Gülbenk ile âlem dolu
Hayran olup keçi (küçük) ulu
Ulu kıyamet koptu san

Anın gibi bir er kani
Şerhide Nuri sadrini
Bildüre nefsü rabbini
Zahir ola sırrı cihan

Sırrına menba' olanı
Nurine matlâ' olanı
Tavrına meşra' olanı
İster bulur ârif olan

Çün sâli gamda intikal
İtti ol mahmud-ilhisal
Ahbabına var mı mecâl
Çeşminden akıtmaya kan

Gam itmiş iken akli çâk
Tarihini didi bu hâk
Bin kırk dokuzda aldı pâk
Sivâsî Uçmakta mekân.

Abdülmecid Efendi büyüklü küçüklü yirmi beşten fazla telif eser bırakmıştır; bunların arasında "Keşşaf tefsiri", "Fatiha tefsiri", "Mesnevî şerhi", "Makasıdı envarı ayniye", "Letâifülezhar", "Düreri akaid", "Meratibi tevhidi", "İradei cüz'iye", "Hadisi erbaîn", Mevlânâ ve İbni Fariz'in kasidei mimiyelerine şerhler tasavvuf erbabınca pek makbul kitaplardır. Abdülâhad Nurinin mersiyesinde işare ettiği gibi "Şeyhî" mahlası ile şiirler yazmıştır, divânı vardır; ifadesi sade halk dilidir; Anadolu ağziyle katıntısız türkçe parçaları çoktur.

Bibl. : Mehmed Nazmi, Hediyetül ihvan; H. Şemseddin, not.

ABDÜLMECİD ÇEŞMESİ — (B. : Mecidiye Çeşmeleri).

ABDULVAHİD EFENDİ — On sekizinci asır başlarında yaşamış İstanbullu bir hattattır.

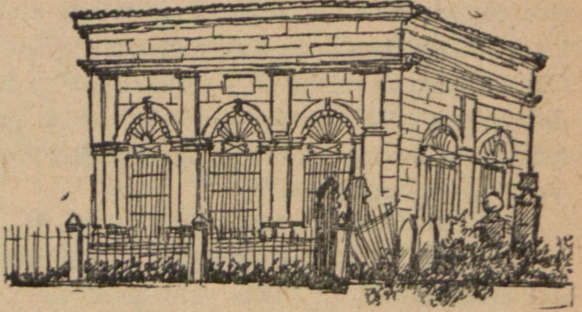
Bibl. : Müstakimzâde Tuhfei hattâtin.

ABDÜLVAHİD MEŞHEDİ — On altıncı asır ortalarında İranın namlı hattatlarından; seyahat yolıyla İstanbula geldi, Kanunî Süleymandan fevkalâde iltifat görerek Türkiyede kalıp yerleşti.

Bibl. : Âli, Menakibi hünerveran.

ABDÜLVEDUD (Şeyh) — Halk ağzında "Yavedud Sultan" diye meşhurdur; Aslen Buharalı olduğu, oradan müridleriyle beraber gelerek İstanbul fethinde bulunduğu söylenir; fetihten sonra Ayasofya civarında yerleşmiş, Ayvansaray kapısı dışında bir mescid ve zaviye yaptırmış, 1455 (H. 860) de ölmüş ve zaviyesi karşısında müstakil bir türbeye defnedilmiştir. Halifelerinin arasında en meşhuru Tokmak Dededir.

Çok harab olan bu türbe, Abdülazizin ölümünün tezine, bu hükümdarın anası Pertevniyal Kadın tarafından bugünkü şeklinde yaptırılmıştır.

Ayvansaray kapısı dışında Şeyh Abdulvedud türbesi (Resim : Nezih)

Şeyh Abdülvedud hakkında Evliya Çelebinin naklettiği on yedinci asır halk rivayetleri ise çok gariptir: İstanbul muhasarasında Yavedud Sultan şehir içinde imiş, muhasaranın elli üç gün uzamasına o sebep olmuş ve Türk ordusu onun ölümünden sonra şehri zabtetmiş. Bu rivayet Bizans mukavemetini de meczup bir müslüman dervişe maletmek istiyen mutaassıp bir heyecanın mahsulü olsa gerektir:

"Menakibi Yavedud Sultan — Sultan Mehmed Ayasofyayı seyrü temaşa idüb devran ederken Terlerdirek nam bir mahalde bir Nuri İlâhî berk urur görüb üzerine vardılar. Gördüler ki pür nuri ilâhî beyaz bir vücudu şerif kıbleye müteveccih olub yatar. Gördüler ki sadrı münevverinde kırmızı âb ile Yavedud ismi yazılmış. Hemen Akşemseddin ve Sivasi Karaşemseddin ve yetmiş adet kibari

evliyaullah buyurdular ki: İşte padişahım İstanbulun elli günde fetholunmasına bâis bunlar idi ki hikmetullah ile İslâmbolun fethini ellinci günde rica edüb ol gün ruh teslim eden bu meczubdur ki mukaddema padişahımı ağâh etmiştik dediler. Hemen cemii ulema ve süleha ve füzelâ cesedi şerifi gasletmek murad edindikleri mahalde Ayasofyanın Terlerdirek köşesinden bir sada zâhir olup Merhum magsuldür hemen defnedin diye nida gelince cümle hazirun dembeste ve hayran oldular. Andan cümle meşayih Yavedud Sultanın na'şı şerifini tabuta koyup şehid kapısına defnetmek murad edinüp bizzarur tabutunu götürenler kendilerini Eminönü iskelesinde bulup andan bir kayığa süvar olup berki hâtıf gibi kayık kürek çekmeden ve yelken açmadan Eba Eyyubül Ensârî Hazretleri kurbinde karar edüp hemen tabut kayıktan biemrillah çıkıp ol mahalde kazılmış bir mezara tabut durup ardı sıra cümle guzat ve ulema varup istima ettiler ki mezkûr kabirde Yavedud ismi işidilir. Cümle ulema ve suleha na'şı şerifi ol kabir içre defnedüp gittiler. Anınçün ol kabri şerife hâlen türbei Yavedud iskelesi derler vesselâm. Ve aleyhi rahmetullah."

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I; Evliya Çelebi, I.

ABDÜLVEDUD CADDESİ — Abdülvedud mahallesinin en büyük yolu, Gazi meydanından (eski Unkapanı meydanı) Eyyuba kadar Haliç sahili boyunca uzanan ana caddenin kara suru dışındaki ilk parçasıdır. Belediyenin şehir rehberinde adı Yavedud olarak yazılıdır (B.: Yavedud caddesi).

ABDÜLVEDUD CAMİİ — Yavedud camii yahut Sultan camii de derler. Ayvansaray dışında Abdülvedud caddesi üzerindedir, ilk yaptıran Buharalı Şeyh Abdülvedudtur. Vakfını hülefasından Tokmak Dede yapmıştır. (B.: Tokmak Dede).

Zamanla vakfı perişan ve mescid harap olmuş; Dördüncü Mehmedin kızı ve Musahip Kuloğlu Mustafa Paşanın zevcesi Hatice Sultan, Ayvansaraydaki sahilsarayının karşısında fevkanî bir mektep, çeşme ve sebil ve bu hayratın yanında Muhammedül Ensârî türbesini yeniden yaptırırken Abdülvedud mescidini de fevkanî olarak ihya ve bir hayli irad vakfetmiştir. Bu sebepten bir ara Sultan Camii diye de anılmıştır.

Zamanla tekrar harap olmuş 1804 (H. 1219) de bugünkü şeklinde tamir edilmiştir. Aşı boyalı ve ahşap olan bu camiin yapı san'atı bakımından kıymeti yoktur. Sadece, eşi günler geçdikçe azalan ahşab binalardan biri olarak muhafaza etmek gerekir.

Cadde üzerindeki kapıdan basık ve küçük bir taşlığa girilir, sağda mescidin altına gelen türbe kapısı, karşıda mescide çıkan merdivenle üç abdest musluğu vardır. Türbe döşemesizdir, içinde kimlere ait olduğunu öğrenemediğimiz dört toprak kabir vardır bunlardan yalnız birinin taşı bulunup üzerinde "Mehmed bin Abdullah 1097" kitabesi mahkûktur.

Mescid, levha tezyinatı, top kandilleri, hasır ve kilim döşemeleri bakımından pek fakirdir. Elektrik ile tenvir edilmiştir.

Bir rivayete göre Evkaf idaresi son yıllar içinde iki defa kadro harici etmek istemiş, fakat elli iki yıllık emektar imamı olan meşhur Gümüşsulu Hafız Rıza merhuma bir saygı göstererek vazgeçmiştir.

Bibl. : Hadikatülcevâmi, I; REK, Gezi notu.

ABDÜLVEDUD ÇEŞMESİ SOKAĞI — Abdülvedud mahallesi sokaklarındandır. Abdülvedud iskelesi sokağiyle Çamur iskelesi sokağı arasındadır; Abdülvedud caddesine de Kahveci Hasan sokağiyle bağlanmıştır.

Kaba taş döşeli, bozukça bir sokaktır, üzerinde beş altı tane ahşap evceğiz vardır. Kahveci Hasan kavşağından Çamuriskelesi sokağı kavşağına kadar olan kısmı, bir araba zor geçebilecek kadar dardır. Kahveci Hasan sokağının tam karşısı da Haliç kenarında genişçe bir arsadır. Bu sokağa adını veren klâsik üslûptaki çeşme, 1735 (Hicrî 1148) de Birinci Mahmud'un anası Saliha Sultan tarafından yaptırılmıştır. (B. : Saliha Sultan Çeşmesi); yanında bir de su terazisi vardır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLVEDUD FABRİKA SOKAĞI — Abdülvedud mahallesi sokaklarındandır. Abdülvedud Kayıkhanesi sokağiyle Arkalık sokak arasındadır, Kayıkhane sokağı kavşağı, açıklık, arsadır; bu taraftan gelirken doksan dereceye yakın dirseklerle evvelâ sola, sonra sağa ve tekrar sağa kırılır.

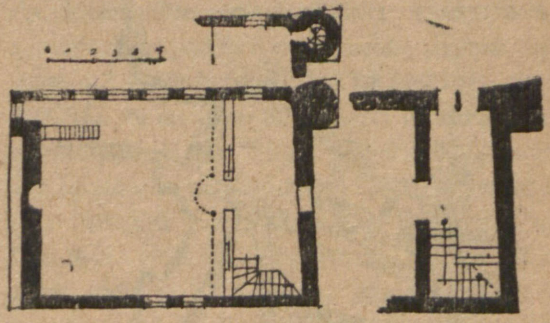
Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLVEDUD İSKELESİ SOKAĞI — Abdülvedud mahallesi sokaklarındandır. Be-

lediyenin şehir rehberinde Yavedud diye kaydedilmiştir. (B. : Yavedud İskelesi Sokağı).

ABDÜLVEDUD KAYIKHANESİ SOKAĞI — Abdülvedud mahallesi sokaklarındandır. Defterdar dörtyol, ağzından iskeleye giderken sağda, kaba taş döşeli, dar, mukavves bir sokaktır. (B. : Abdülvedud mahallesi). Eskiden, Defterdar vapur iskelesi sokağı ile barakamsı ahşap evlerle ayrılmıştı; bunlar kaldırılmış bu iki sokağın arası meydanımsı bir hal almıştır ki, levhası bulunmıyan bu sokağı ilk bakışta farketmek bile güçtür. Sokağa adını veren kayıkhane de yıkılmıştır; arka tarafı da açıklık, arsadır. Denize doğru giderken sağda Abdülvedud fabrika sokağı vardır.

ABDÜLVEDUD MAHALLESİ — Fatih kazasının Eyyüp nahiyesi mahallelerin-

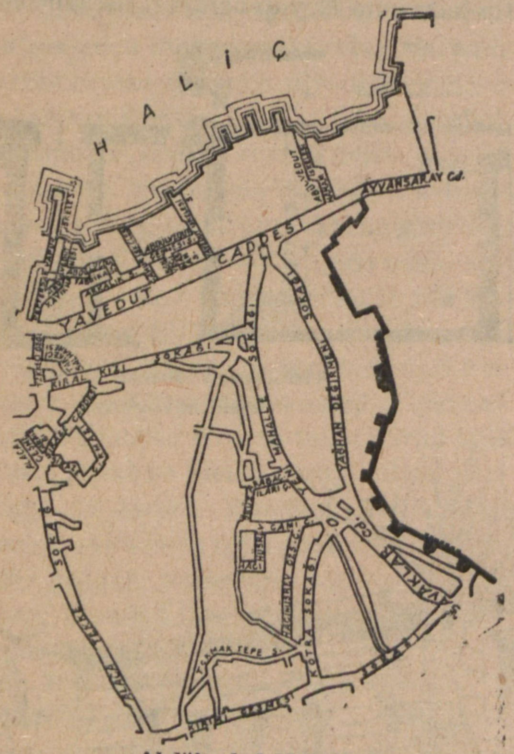

Abdülvedud Mescidi
(Plan : Reşad Sevinçsoy)

Ayvansaray kapısı dışında Abdülvedud Mescidi (Resim : Reşad Sevinçsoy)

dendir. Ayvansaray vapur iskelesi sokağı, Ayvansaray caddesi, İstanbul kara surunun Ayvansaraydan Eğrikapıya kadar uzanan parçası, Kırımî çeşmesi sokağı, Alaca tekke sokağı, Alaca çeşme aralığı, Takyeci değirmeni sokağı, Defterdar vapur iskelesi sokağı ve bu vapur iskelesinden Ayvansaray vapur iskelesine kadar denizle çevrilmiştir. İç cadde ve

Abdülvedud Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

sokakları şunlardır: Yavedud caddesi Abdülvedud hamam iskelesi yolu, Yavedud iskelesi sokağı, Kahveci Hasan sokağı, Abdülvedud çeşmesi sokağı, Çamur iskelesi sokağı, Arkalık sokağı, Abdülvedud fabrika sokağı, Abdülvedud kayıkhane sokağı, Kıral kızı sokağı, Şiraze caddesi, Şiraze çıkmazı, Yeni mahalle sokağı, Yağhane değirmeni sokağı, Öküz arabacıları sokağı, Hacı Hüsrev camii sokağı, Hacı Hüsrev çeşmesi sokağı, Kotra sokağı, Eğrikapı dışarısı sokağı, Savaklar caddesinin alt parçası, Tokmaktepe sokağı. (Bütün bu sokak isimlerine bakınız).

Mahalle, Tokmak tepeyi ortasına almıştır; beton ve tuğla yapılar ben gibi, evlerinin hemen hepsi ahşaptır; orta hallice ailelere mesken olanları da azdır. Halkının ekseriyetini, erkekleri sandalcılık, mavunacılık ve deniz ameleliği eden Karadenizlilerle civar fabrika değirmenlerde amelelik ve arabacılık ile geçinen İstanbullulardır, az bir miktarda da Siirtli vardır.

Tokmaktepe mahallenin mesiresi yerindedir (B. : Tokmaktepe).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜLVEHHAB EFENDİ — Onyedinci asır başında yaşamış ulemadan; Çivizadeden mezun olarak Kasımpaşa, Semaniye, Şehzade, Süleymaniye, Manisada Sultan Murad medreselerinde müderrislik etti, Şam, Bursa ve Mısır kadılıklarında bulundu, 1602 (1011) de İstanbul kadısı oldu, ve ayni yılın zilhiccesinde de tekaüt edildi; üç yıl sonra da öldü (1605 = 1014), Sarıkiraz mesçidi mezarlığına gömüldü. İffet ve istikametile meşhurdu. Vazifesinde gayet titizdi; Mısıra giderken, bindiği kadirganın kürekci esirlerine şarap içirtmemesi Mısırda da meş'alecilerin "Ya leylî" diye bağırmalarını yasak etmesi gibi garip halleri dillere destan olmuş idi; öyle ki, İstanbul halkı, Abdülvehhab Efendinin büyük şehirde de buna benzer neler yapacağını âdeta heyecanlı bir merak ile beklemişti.

ABDÜLVEHHAB EFENDİ (Kulelizade) — Onaltıncı asır sonlarında yaşamış ulemadan ve büyük Türk riyaziyecilerinden, İstanbulun muhtelif medreselerinde tedris ile uğraşarak 1594 (1003) de sahın müderrisi olmuş, 1600 (1009) de kadılık ile gittiği Medinede ölmüştür. Ölüm haberi İstanbulun ilim mahfillerinde büyük acı ile karşılanmıştı. Kâtip Çelebi bu âlim hakkında: "Ulûmu riyaziyede feridi asır ve âvan idi; rub'u müceyb ve usturlapta risaili ve vasfiyatta mergup âsarı ilmi vardır" diyor. Muasırları arasında sadece "Kulelizade Efendi" diye meşhurdur.

ABDÜLVEHHAB EFENDİ (Yâsincizade) — Şeyhülislâmların yüz ikincisi; babası Üçüncü Selim devri ülemasından Osman Efendidir; büyükbabası Mustafa Efendi de Ayasofya Camiinin Yâsinhanı idi, Yâsincizadeliği dedesinden gelir. Gençliğinde Enderunu hümayuna alınmış, Üçüncü Selim'in hizmetinde bulunmuştur; Enderunda, asrın büyük âlimlerinden Gelenbevi İsmail Efendinin en kıymetli talebelerinden olmuştu. Otuz yaşlarında iken saraydan çıkmış, ihsan edilen bir rüusü hümayun ile ülema zümresine gir-

mişti (1200 = 1785); ilk şöhretini Bayazıd ve Yenicamilerdeki derslerile yaptı. Selânik Kadısı oldu, 1810 (1225) de Bilâdı Erbaa payesi aldı. 1811 (1226) de fevkalâde elçilikle İrana gönderildi, iki devlet arasındaki pürüzlü meseleleri Türk menfaatini koruyarak halletmesi İkinci Mahmud'un kendisine karşı olan itimadını kuvvetlendirdi; süratle yükseltilerek Mekke ve İstanbul Kadılıkları payesine nail oldu, 1815 (1231) de Anadolu Kadıaskeri, 1816 (1232) da Nakib-ül-Eşraf oldu, 1819 (1235) da Rumeli Kadıaskerliği payesi aldı, bir sene sonra da, 1820 (1236) de Şeyhülislâm tayin edildi. Bir yıldan fazla süren bu ilk meşiyhatında, Devlet Kâhyası diye meşhur Hâlet Efendi ile devam edegelen dostluğuna kuvvet verdi. Hattâ bu yüzden, Hâlet Efendinin düşmanları tarafından dile düşürüldü; Devlet Kâhyasının sukutu hazırlanırken Hâlet Efendinin son bir entrikasiyle azledilen Sadrazam Salih Paşa'nın tavsiyesiyle azledildi, İzmide sürüldü (1822 = 1238), affedilip İstanbula döndükten sonra Anadoluhisarındaki yalısında inzivaya çekildi. Ancak altı yıl sonra, ikinci defa Şeyhülislâm oldu; bu sefer dört yıldan fazla bu mevdiîke kalarak, başta hükümdar gelmek üzere bütün devlet erkânı ve ricaliyle ülemanın derin itimat ve saygısını kazandı. İhtiyarlığı ve hastalıkları mevkiini daha fazla muhafazasına mani oldu, 1832 (1248) de azledildi. Bir yıl sonra da öldü; cenaze namazında İkinci Mahmud da bulunmuş, devrinin bu temiz ve âlim simasına karşı bir kadirşinaslık göstermişti. Kabri Topkapı dışındadır (1758 — 1833 = H. 1172 — 1249). Fevkalâde nezaketi, ahkâmı şer'iyenin tatbikında adaletiyle, pek kibarane olan hususî hayatında iffet ve doğruluğiyle meşhurdu. Hâlet Efendi gibi her şöhreti rakip bilen korkunç bir kuvvetle, riya ve tabasbus yollarına sapmadan şahsiyetini muhafaza ederek iyi geçinmeğe muvaffak olması Abdülvehhab Efendinin, yukarıda zikredilen kıymetlerini ince bir diplomat zekâsiyle çerçevelediğini pek aydın göeterir.

Bibl. : İlmiye salnâmesi; Cevdet Tarihi.

ABDÜNNEBİ (Gürcü) ve Üsküdar sahralarında Gürcü Abdünnebi Cengi — Onyedinci asır ortalarında, Anadoluda isyan ederek Üsküdara kadar gelen ve büyük şehir halkını fevkalâde heyecan ve korkuya düşüren namlı bir sipahidir; Dördüncü Mehmed'in sadrazamlarından Gürcü Mehmed Paşanın akrabası ve ailesinin yerleştiği yer olduğundan ötürü Adanalı lâkabiyle anılan Cafer Paşanın küçük kardeşidir. Daha pek genç yaşında iken, Dördüncü Murad saltanatının korkunç bir anarşi halinde geçen ilk yıllarında, İstanbulun azılı zorbaları arasında nam almıştı. Bu padişahın on sekiz yaşına basıp anarşiyi kanlı bir istibdad ile boğduğu sırada Abdünnebi de vücudü ortadan kaldırılacaklar arasında defterli olmuş, fakat büyük şehrin bir köşesinde gizlenmişti. Gürcü Mehmed Paşa, Murad'ın gözde silâhdarı Bezirgân zade Mustafa Paşanın himayesini temin ederek Abdünnebi'yi affettirmiş, şöyle ki, aşırı derecede işret içen padişahın fevkalâde neş'e ve şetaret içinde bulunduğu bir an gözetilmiş, Abdünnebinin boynuna bir çatal urgan takılıp bir kolundan Mehmed Paşa, diğer kolundan Cafer Paşa tutarak huzura çıkarılmış, Silâhdar Mustafa Paşa da şefaat etmişti. Dördüncü Murad da gözdesine: "Sana bağışladım bir kıyafetli kâfirdir!" diye affetmişti. Bundan sonra Silahdar Paşanın ağaları arasına katılmış, Paşasının birçok işlerine karışarak büyük bir servet yapmış, Niğde ve Bor taraflarında çiftlikler satın almış, buraların hatırı sayılır mütegallibelerinden biri olmuştu. Dördüncü Murad'ın ölümünden sonra Silahdar Paşa evvelâ Beylerbeyilik ile İstanbuldan uzaklaştırılmış, sonra da idam olunmuştu, Gürcü Abdünnebi de Paşasının felâketi üzerine Niğdeye çekilip yerleşmişti. Dördüncü Mehmed'in cülûsunda İstanbulda ayaklanan Sipahilerin Yeniçeriler tarafından çok kanlı bir şehir muharebesinde katliâmı üzerine (B. : At Meydanı vak'ası) bir gün kendisinin de sağ bırakılmıyacağını hissetmiş ve Sipahilerin kan dâvasını güderek isyan etmişti; Havadarları tarafından "Sipahi gayreti yok mudur? Senin bu mertebe nam ve kâmın var, bu maslahata şurû eylesen âlem sana uyar, İstanbulda halk sipahileri istihza eder oldular, Yeniçerinin neferatı vesair erazil sipahiyi gördükçe birbirinin boynunu urmağa elleriyle işaret ve Sipahilere târiz ve eziyet kasd idüp bizi gezdirmez oldular. Yeniçerinin tasallutu hadden geçti, bunlara haddin bildirmek ve Sipahilik nice

olur göstermek gerektir" diye teşvik edilen Gürcü, bütün servetini dökerek asker yazmağa başladı ve Niğdeden çiftliğine çekilerek Niğde ve civar kasabalar âyan ve eşrafına, kendisine uymadıkları takdirde bütün mal ve mülklerini yağma, müsadere ve tahrip ettireceğini bildirdi. Konya önüne geldiğinde, bu şehir sipahileri de kendisine iltihak etti ve Gürcü isyanı birdenbire alevlendi. O sıralarda şekavetle dolaşan Katırcıoğlu Mehmed'le Kazaz Ahmed'in de çeteleriyle beraber Gürcünün bayrağı altına girmesi İstanbul hükûmetini fevkalâde bir telâşa düşürdü. İstanbuldaki sipahi katliâmının başlıca mürettipleri Sadrazam Sofu Mehmed Paşa ile Şeyhülislâm Adanalı Abdürrahim Efendi idi. Mehmed Paşa azil ve idam olunmuş fakat Abdürrahim Efendi el'an müftü bulunuyordu; Gürcü tarafından ise: "Paşa gitmiş, müftünün dahi hakkından gelmek için dâvamızı huzuru Padişahide görürüz!.." gibi haberler geliyordu. Yeni Sadrazam Kara Murad Paşa ile diğer vüzera ve devlet erkânı ve bu arada bilhassa Yeniçeri Ocağı Ağaları: "Müftiyi verirsek bunlar korkumuza hamledüp padişahdan bizi dahi istemeleri mukarrer" diye Gürcü Nebi ve taraftarlariyle muharebeye ve İstanbulu her ne bahasına olursa müdafaaya karar verdiler. Kubbe vezirlerinden Haydarağa zade Mehmed Paşa Serdar tayin edilerek sefer tedarikine başlandı. 27 Haziran 1649 (16 Cemaziyelahar 1059) Çarşamba günü Paşakapısında büyük bir divan toplandı; bu divana cümle vüzera ve ülemadan gayri Yeniçeri erkânı ve İstanbuldaki Sipahi bölük Ağaları davet olundu. Gürcü Nebi tarafından gönderilen mektup okundu ve cevap verilmemesi kararlaştırıldı. Bu mektup şöyle yazılmıştı: "Elhamdülillâh biz Müslümanlarız ve Padişahın haremi hasından çıkmışız. Ol zâlim ve kaatil Mehmed Paşa nâhak yere bizi kırıp hususan bunca zaman haremi hasda hizmet etmiş celeb yeğitlerinin kanun üzre ekmeklerini istedikleri için kanlarına girüp katleyledi ve hakkımızda kâfirler gibi vâcib-ül-katillerdir deyu fetvalar verildi. Ol fetvayı veren adam kangı kitaptan ve ne makule cürme binaen edüp ne mes'ele ile verilmiştir hâlen bize beyan etsun, ve ne sebeb ile (ölü) lerimizin üzerine namaz kıldırmayup kâfirden tutulan diller gibi katlolunup lâşelerini arabalar ile deryaya döktüler ve küfür ve katlimize ne mesele ile hükmetti. Şer'ullah, şer'ullah, şer'ullah!.." Divanda söz alan Yeniçeri aşağı Karaçavuş sipahilere hitap ederek: "Baka Sipahi yoldaşlar!. Siz niçin ol âsi heriflerle ittifak idüp bu makule kâğıt getürürsüz, ulûfe bahanesiyle gelen Sipahileri menzillerinizde saklarsız, ta ki biz anların üzerine gittiğimizde bunda huruç edip bizim bunda kalan yoldaşlarımızı katleyleyesiz!" diye Sipahileri tehdid etti. Sipahiler adına cevap veren Zülfikar Ağa: "Hâşâ ki biz anlarla ittifak idüp ve haber gönderüp bu kâğıdı biz getirtmiş olalım! Bizim böyle işlerden asla haberimiz yoktur! Biz padişahın vükelâsına mutiiz, isyanımız yoktur, itimad etmezseniz Kelâmullahı getirin de Allahın keskin kılıcıdır, yemin edelim" dedi. Karaçavuş gazep ile: "Sizin yemininize ne itibar!. Biz sizin yemininize ve sözünüze inanmazız!" deyince Sipahiler: "İnanmasanız siz bilirsiniz! Elhamdülillâhi Taalâ biz müslümanlarız, inanuruz ve yemin ederiz ki asla anlarla haberleşmekten ve dediğiniz töhmetlerden haberimiz yoktur" dediler. Karaçavuş bu sefer de Sipahi bölük ağalarına: "Biz yoldaşlarımızı zaptedip eşkiyasını boğup deryaya atarız, siz niçin yoldaşlarınızı zaptetmezsiniz?" dedi. Bölük ağaları da cevap verdi: "Bizi bu taifeye ağa nasbettiler, gelenlere ulûfesin verüp bunda hükmümüz altında olanları zaptederiz. dağda, sahrada gezen herifleri nice zaptedelim ve onlar Sipahi idüği neden malûmdur?" diye susturdular. Bunun üzerine Karaçavuş: "İmdi biz anlar ile cenge gideriz, siz dahi maan gider misiz?" dedikte Sipahiler birden ağız açıp: "Cümle gideriz!" diye cevap verdiler. Karaçavuş: "İmdi evvelâ siz ileru İzmide varmak gereksüz, akabınızdan biz dahi varırız" dedikte Sipahiler: "Yok, bu olmaz ki biz ileru gidip siz ardımızı alasız, şimdi iftira ettiğiniz gibi bizi anlarla müttefiktir deyu müttehem tutup (arkamızı) alup kırarsız! Her kim serdar olursa bizim ağalarımız ve bayrağımız serdar yanından ayrılmaz, biz dahi bayrağımız altında ağalarımız yanında serdar ile maan ve Yeniçeri yoldaşları ile atbaşı beraber gideriz!" dediler. Yeniçeri ağası Yeniçerilere dönüp: "Yoldaşlar, gider misiz?" diye sorunca, odabaşılar ve ihtiyarlar: "Ağamız kande giderse maan gideriz" dediler. Bun-

dan sonra Bektaş Ağa ayağa kalkarak: "Allahımız bir mi? Bir! ve dinimiz bir mi? Bir! Eğer biz şimdi istediklerin verir isek sonra bizi dahi isteyip muradları üzre âleme ve menasıba müstevli olurlar!" dedi, vak'anüvisin tâbiriyle: "Bir kaç mukaddematı bînetice ve kelimatı cahilânei nâmefhum" söyledi. Bu sırada divana bir Hattı Hümayun geldi, çocuk Padişah Dördüncü Mehmed sadece Yeniçeri ve Sipahi kullarının aralarının bulunmasını emrediyordu. Gürcü Abdünnebi ve yanındakilerin kırılması için hazırlanan fetva imza için çıkarılınca, Padişahın bu hattı hümayunundan cesaret alan ulemadan Karaçelebizade Mahmud Efendi itiraz etti: "Hele görelim, harife nasihat olunsun, şimdi imza olunmaz!" dedi. Mahmud Efendinin amcası Abdülâziz Efendi daha ileriye vardı: "Siz bu meşvereti ve fetvayı idersiz amma bir kere halkın ağızlarına da kulak tutun! Görün ne söylerler! Ol taife şer' ile sözümüz var deyüp bu kadar cemiyet ile gelirlerken bir ferdin maline ve ırzına taarruz etmeyüp kendi halleriyle mukayyed iken nice Celâli olurlar?" dedi. Karaçelebizadelerin itirazlarile divan bozulmak üzere iken Yeniçeri ağalarının gayretile ulema. Yeniçeri ve Sipahilere "Gürcü Nebinin hurucu alessultan itmekle isyanı mukarrer olduğuna" bir ittifak senedi imza ettirildi; ve Tavukçu Mustafa Paşa hemen Üsküdara geçirilerek bir miktar süvari ve Yeniçeri ile İzmit geçidini tutmağa memur edildi. Süratle İzmide gidip Yeniçeriler metris kazmağa başladılar ise de, Gürcü Abdünnebi askerinin ağır asker olduğu, öyle metrisle falan tutulamıyacağını öğrenen Mustafa Paşa "durmak hamakattır" diye geri döndü, götürdüğü Yeniçeriler de dağıldılar.

1-3 temmuz (21-23 cemaziyelâhır) arasında üç gün Yeniçeri odabaşıları İstanbulda semt semt defter açıp büyük şehir esnafile kayıkçı ve hammal gibi ayak takımından Abdünnebi cengine gitmek istiyenleri Yeniçeri yazdılar ve yazılanlar, kafile kafile Üsküdara geçirildi. Serdar Haydarağazadenin otağı ve tuğları da geçirilerek Doğancılar meydanına kuruldu. Temmuzun (cemaziyelâhır) birinci günü Sadrazam Kara Murad Paşa da kapısı kulile Üsküdara geçerek Çamlıca yolu üezrine kondu. Sair âyan, erkân, İstanbulda oturan mazul beyler ve paşalar sefere memur oldular. Her gün İstanbulda divan toplanır, Sadırazam divandan sonra Üsküdara, otağına geçerdi. Altı bin kadarı Yeniçeri olmak üzere, Sipahi, cebeci, topçu Üsküdara on bin kadar asker geçirilmişti. Bütün yolların ağızları metrisler ve hendekler kazılarak tutulmuştu. Ayrıca mühim miktarda top geçirilmişti. Fırıncılara emir verilerek Galataya 2000, İstanbul ve Eyyübe de biner ekmek dağıtılıp her gün Üsküdara, Üsküdar fırınlarında işlenene ilâve olarak 5000 ekmek temin edildi. Bu sırada acemi oğlanları bir arzuhal sunup: "Biz bunca zamandır hizmetteyiz, yolumuzca Yeniçeri olalım ve illâ acemi oğlanlığı dahi bırakup varup hamallık edüp onar kuruş peyda edüp odabaşılara veririz. Yeniçeri yazılırız" diye şikâyette bulundular. Bunun üzerine acemi oğlanlarından bir kısmı da ocağa yazılıp Üsküdara geçirildi. Üsküdarda mahşerî bir asker kalabalığı toplandı; İstanbulda kışlalar muhafazasına memur olanlarla oturaklardan gayri bir nefer kalmadı. Mahallelerin muhafazası bile halka tenbih olunup her gece beşer onar kişi nöbetle bekçilik eder oldular. Dışardan gelen çoban ve mandıracı makulesinin şehirde silâh ile dolaşması yasak edildi. 3 temmuz (23 cemaziyelâhır) da da Topkapı sarayının muhafazasına memur bostancılar Üsküdar sarayına nakledildi. Bu sırada Gürcü Abdünnebi tarafından: "Dâvamız Şeyhülislâm ile oğlunun katli iken bu defa azline razı olduk, Yeniçerilerle barıştık, ahvalimiz Padişaha arzedilsün" diye mektup geldi. Buna: "Şeyhülislâmın azli talebinden vazgeçsin ve cemiyetini dağıtsun" diye cevap verildi; ki Abdünnebi de Maltepeye gelmiş bulunuyordu. Hükûmet tarafına ise, Yeniçeriler: "Gürcünün bizden bir talebi yoktur ve bizimle cengi yoktur." diye Abdünnebinin askeri üzerine silâh çekmemeğe Sipahilerle anlaşmışlardı. Fakat Nakibüleşraf Zeyrekzade Abdurrahman Efendinin Sancağışerifi alıp Üsküdara geçirmesi, Yeniçeriyi ordu bozanlıktan vazgeçirten bir heybet ve korku getirmişti. Sarayda kızlarağası: "Alemi şerif küffar üzere çekilegelmiştir, müslümanlar üzerine nice verilir" diye engel olmak istemiş ise de söz bilir bir dilli adam olan Abdurrahman Efendi tarafından susturulmuştu.

Gürcü Abdünnebi Niğdeden çıkarken hayattan ümidini kesmiş, karısını boşayarak

nikâhını vermiş ve bütün mal ve mülkünü nakde çevirmişti. Yanındakilere harçlıklarını muntazaman ödemekte idi, yolda aldıkları ekmek, yiyecek ve yem bedelleri halka derhal verilmekte idi, fıkara köylünün hakkına tecavüz edilmiyordu. 6 temmuz (26 cemaziyelâhır) çarşamba günü, Abdünnebiden bir mektup daha geldi: "Biz cenk için gelmedik, bizi tekfir ve demimizi ibahat etmenin veçhi nedir, malûm edinmek için gelmiştik; bu müftü ehli garaz olmağla tebdilin iltimas etmiştik; çün bu mültemisatımızdan biri karini kabul olmadı, bari şu Katırcıoğlu dedikleri herifi ki, kat'ı tarik edüp huccacı müslimin ve sair ebnai sebile zararı mukarrer idi, yanımıza alup şerrini ümmeti muhammetden defeyledik, sen bir bahadır yiğitsin, sana rehzenlik ayıptır, Padişahımızdan seninçün bir şey rica edelim deyu getirdik, mezbure ve Kazaz Ahmede birer sancak inayet olunsun, dönüp gidelim, ara yerde kan olmasun" diye rica ediyordu; Sancağışerifin çıkarılması onu da ürkütmüştü. Kendisi için de Türkmen ağalığını istiyen Abdünnebi, Karahisarlı sabık Sipahiler ağası Cebecizade Ali Ağa ile namlı Sipahilerden Bahçeli Ahmed Beyi de ricacı olarak göndermişti. Sadırazam Kara Murad Paşa Abdünnebinin bu son ricalarına müsait göründü. Sancağı şerifin çıkarılmasına Kızlarağasının muhalefeti, sarayın da Gürcü Abdünnebi ile anlaşmak arzusunda olduğunu gösterdiğinden Yeniçeri ocağı erkânı telâşa düşmüş ve o gece Yeniçeriler asla göz yummamışlardı. Üsküdar ordugâhında: "Vezir Gürcü ile gizlice anlaşmıştır" diye bir şayia çıktı; Kara Murad Paşa bundan vahşete düştü, Gürcü falan derken kendi hayatı tehlikeye girebilir, ocak erkânının suikastine uğrayabilirdi. 6 temmuz (26 cemaziyelâhır) sabahı Gürcü Nebi ordusu Bulgurlu sırtlarını tutmuş bulunuyordu, ertesi gün de Üsküdara gelip barış olacağı söyleniyordu. Üsküdardaki Yeniçeri ve Sipahiler çadırlarını bozmağa hazırlanmışlardı. Divanda da Katırcıoğlu ile Kazazın sancakbeylikleri ve Abdünnebinin Türkmen ağalığı emirleri yazılıp hazırlanmıştı ki Bursa tarafından gelen bir bey divana çıkıp: "Celâliler beni soydu, kıtale başlamışlardır!" diye şikâyette bulundu. Aslında, bu tecavüz, Katırcıoğlu ile Kazaz Ahmed ve ayakdaşları tarafından Gürcü Abdünnebinin haberi olmadan yapılmıştı. Sadırazam yazılan emirlerin turalarını çekmek üzere idi, mahremlerinden Koyunoğlu ile Müneccimbaşı: "Sultanım! iş sühuletle bitmekten kaldı, kılıç kınından çıktı, gayrı lâzım olan cenktir" diye mâni oldular. Paşayı alıp Üsküdara geçirdiler ve ordugâhta tellallar "cenktir!" diye bağırmağa başladı. 6 temmuz (26 cemaziyelâhır) ki bir çarşamba günüydü, öğle üzeri bütün paşalar, beyler ve asker atlandı ve cenk başladı.

Serdar Haydarağazade Mehmed Paşa, yanında bulunan Sefer Paşazade Rüstem Paşa, Ketegaç Mustafa Paşa, Hanzade Sultan kocası Mustafa Paşa, Prevezeli Mustafa Paşazade Mehmed Paşa, İshak Paşa, Hamamcı Mehmed Paşa, Müezzin Hüseyin Paşa, Emir Paşa, Arabkirli Süleyman Paşa, Ömer Paşazade Mehmed Paşa vesair ümera ve vüzera cümle alaylarla ileri yürüdüler ve Bulgurlu dağı etrafında durdular: Yeniçeri ve Sipahi alayları sağ cenahı, Haydarağazadenin askerleri merkezi, Sadrıazam askeri de sol cenahı teşkil ediyordu. Tavukçu Mustafa Paşa öncü gönderilerek Kayışdağı pınarını tuttu. Bunu haber alan Gürcü Abdünnebi de cenge hazırlandı. Kazaz Ahmed Ağayı 800 atlı ile İzmid yolunu tutmak üzere ardçı tayin etti. Katırcıoğlunu da dört yüz pürsilâh levend ile öncü çıkardı. Tüfenkendaz sekbanları da yaya yapıp orman arasına yerleştirdi. Kendisi de Katırcıoğlu arkasından ileri yürüdü.

İlk çarpışma Tavukçu Paşa ve Rüstem Paşa ile Katırcıoğlu arasında oldu: iki taraftan bir kaç kişi yaralı ve ölü düşünce, paşalara Sadırazam kolundan imdad geldi. Katırcıoğlu yüzgeri edip kaçmağa başladı. Paşalılar gafil avlanıp ardına düştüler ve orman kenarına varınca, ormanda pusu kurmuş sekbanların her biri yirmişer otuzar dirhem fındık kurşunu atar tüfeklerinin ateşile karşılaştılar; altı yüz kadar Paşalı bir anda ölü olarak yere serildi, bu ilk yaylımdan canını kurtaran da geri dönüp kaçmağa başladı; bu sefer Katırcıoğlu takibe koyuldu; Tavukçu Paşa ile Rüstem Paşayı bizzat önüne kattı ve hattâ bir ara Rüstem Paşaya yetişip mızrağını: "Bir namdar ve yarar paşazadesin.. Caba!.." diye bağırıp Paşalılardan başka birisine savurdu (B. : Mehmed Katırcıoğlu) ve takibden vazgeçti. Güneş ufuk üzerinde sa-

rarıncaya kadar her iki taraf içinde kat'î netice alınamayan çarpışmalar devam etti. Kaynaklar Abdünnebi askerinin elinde olduğundan Paşalılar fevkalâde susuzluk sıkıntısı çekti; sakalar ve kayıklarla İstanbuldan mütemadiyen Kırkçeşme suyu taşınıyordu. Yeniçeri alayları civar bağlara dağıldı. Sipahiler Kadıköy sahiline çekilip karşı İstanbula geçmeği kolladılar. Eğer o gece bir baskın yapmış olsaydı. Gürcü Abdünnebi Üsküdar ordugâhını ve Üsküdarı zaptedebilirdi. Fakat bunu yapmadı, bir harb meclisi topladı: "Çün muradımıza temşiyet olunmadı, bîvecih yere müslümanlar birbirlerin niçün kırarlar? Mukatele caiz değildir!" diye geri dönülmesini emretti, Bulgurlu sırtlarına kurulmuş çadırlarına bile uğramadan, geceleyin ılgar ile Gebzeye çekildiler; Gürcü Abdünnebinin bu emri üzerine de, sancağı altında toplanmış olan on beş bin kadar Sipahi, baş kaygusuna düşüp dağıldılar. Sadırazam Kara Murad Paşa da, ertesi sabah peşleri sıra kol kol asker çıkarıp baş getirenlere bahşişler vâdetti; ve Sipahidir diye bir hayli bîgünah katlolundu, öyle ki, bizzat Sadırazamın leventlerinden Kasım adında bir delikanlının da başını getirdiler; hattâ Paşalılar, kendi ölülerinin başlarını kesip bahşiş almağa başlayınca Murad Paşa bu maddeden vazgeçti. Üsküdar cenginde bulunmuş olanların rivayetine göre Paşalılardan 1000, Abdünnebi tarafından ancak 100 kişi telef olmuştu.

Gürcü Abdünnebi yolları bırakıp dere ve tepe gidip ve Gebzeye uğramayıp bir gecede İzmide ulaşmıştı; Kazaz Ahmed Ağayı alarak Kütahyaya çekildi. Bir müddet, Gürcü Abdünnebi ağzından: "Bundan sonra Anadolu bizimdir, Rumeli sizin" gibi mânasız rivayetler dolaştı.

Sadırazam Kara Murad Paşa, ihtiyata riayet etmiş olmak için Üsküdarda iki gün daha oturdu ve 9 temmuz (29 cemaziyelâhır) da bütün askerle İstanbula dönüldü.

Gürcü Abdünnebi Kütahyada da çok kalmadı; Niğdeye döndü, Kazaz Ahmed Akşehir, Katırcıoğlu da Söğüt dağlarına, sair Sipahiler de memleketlerine çekilip dağıldılar.

İstanbuldan Anadoludaki bütün vali ve sancak beylerine, Abdünnabi, Katırcıoğlu ve Kazaz Ahmedin her nerede tutulursa katledilip başlarının gönderilmesi için fermanlar yollandı. Kırşehir beyi İshak Bey, Abdünnebiyi Karapınarda bastı ve başını kesip bizzat İstanbula getirdi. Fevkalâde iltifat ve ihsan umarken, her nedense soğuk karşılandı ve hizmeti karşılığı Karaman valiliği ile taltif edildi. Abdünnebinin kesik başı, bir kaç gün, büyük şehir halkına Babı Hümayun önünde teşhir edildi (şaban - haziran).

Bibl. : Naimâ, IV.

ABDÜNNEBİ (Seydişehirli) — Onyedinci asır başlarında Seydişehir âyanından, bu şehrin Sipahi mütegallibesi Deli İlâhi Beyin zulmünden İstanbula kaçıp sığınanlar arasında bulunmuş, İlâhi Bey İstanbula geldiğinde, hemşehrileriyle beraber indiği hanı basarak mütegallibeyi buradan yalın ayak ve yaya olarak zorla Divanı Hümayuna sürükleyip götürerek idam ettirmiştir. (.B : İlâhi Bey, Deli).

ABDÜRRAHİM EFENDİ (Adanalı) — Onyedinci asır ulemasından ve politika adamlarından, Şeyhülislâmların otuz birincisi; medrese tahsilini bitirdikten sonra imtihan ile müderris oldu; genç yaşında, doğruluğu, hak ve hakikat uğrunda fevkalâde cesareti ile tanındı; Sultan İbrahimin ilk yıllarında, 1640 (1050 H.) da İstanbul kadısı oldu, Dördüncü Muradın kanlı istibdad devrinde yârân tegallübü ile bozulmuş olan esnaf nizamı ve narh işlerini düzeltmeğe ve para ayarsızlığından doğan pahalılık sıkıntısını gidermeğe çalıştı. Vazifesinde hatır saymaz adam olduğundan devrinin ileri gelen simalarından bir çok kimseyi gücendirmiş olmasına rağmen Sultan İbrahimin güven ve himayesile kazasker ve nihayet 1647 (1057) H.) de Şeyhülislâm oldu; fakat bu hükümdarın olağanüstü taşkın hareketlerile Sadırazam Hezarpâre Ahmed Paşanın Yeniçeri ocağı erkânına cana kasteder düşmanlığının doğurduğu ihtilâlde, velinimetinin aleyhine Ocak Ağalarile anlaştı; ve ihtilâlin, ferd ve irade arzusuna hâkim olan tazyikinden kurtulamıyarak bu padişahın ölümüne kadar yürüyenlerden biri oldu. Aşağıdaki satırlar. Vak'anüvis Naima Efendinin bu ihtilâli nakleden sahifelerinden alınmıştır.

"1058 recebinin on yedinci cuma günü Ağalar, mürettep ve müsellâh Yeniçerilerle

Orta camie müçtemi olup salâtı subhdan evvel Murad Ağayı cümlenin lisanından bir tezkere ile Şeyhülislâma gönderdiler. Gelüp tezkere okundu. Hususu merkumeyi cümle ittifak ile yazmışlar. Abdürrahim Efendi feryada başlayup:

— Ağa oğlum! Bu çektiğimiz ne azaptır, mal ve canımızdan emnü rahatımız gitti, bulayki bu gaile sühuletle husule geleydi! dedikte, Murad Ağa takviyeti kalb için:

— Behey Efendi: Bu işler cümle sizin sükûtunuz ve ademi ittifakınızla bu mertebelere gelmiştir, yoksa bunun çaresi görülmek emri sehildi, heman siz ulemayı cem ve Sultan Mehmed (Fatih) camiine buyurun, bu gaile bertaraf olmadıkça cemiyetimiz münhal olmak muhaldir! Deyüp gitti. Badehu ulema defter olunup cümlesine davet tezkereleri gönderilip Molla dahi süvar ve Sultan Mehmed camiine varup mihraba kuud eyledi".

"Eazımı devlet bilittifak Sultan İbrahim olduğu mahalle teveccüh ettiler. Silâhdar ve Çuhadar Ağa ve Bostancıbaşı cümlesinin önüne düşüp teeddüb ile varup:

— Padişahım! Ulema ve âyan reyleri üzere içeri buyurun! dediler. Allahü Ekber, Sultan İbrahim Han âvâzı bülend ile feryada başlayup:

— Bre hainler, bre falanlar, bu ne asıl iştir ,ben her birinize ihsanlar etmedim mi, şimdi havanıza tâbi olmadığım için beni kaldırmak tedarikin ettiniz, ben padişah değil miyim, bu ne demektir! deyu ref'i savt eyledi... Dönüp Şeyhülislâma bakup:

— Bre Abdürrahim! Ben seni müftü etmedim mi? Şimdi sen bana kastedersin! dedikte Müftü cevap verdi:

— Hayır, beni sen Müftü etmedin, Allahü Taalâ eyledi! dedikte ziyade müteellim oldu.

"Manasıbı ilmiye ve seyfiyeyi ehline vermeyip rüşvetle nâ ehile tevcih etmekle nizamı âleme halel veren padişahın hal' ve izalesi caiz olur mu deyu istifta ve olur deyu imza ettiklerinden sonra kalkıp Müftü Abdürrahim Efendi ve Sadrıazam Sofu Mehmed Paşa ve Kazaskerler ve Yeniçeri Ağası ve Murad Ağa ve Kara Çavuş cemiyet ile saraya varup Müftü Efendi mahsus fetva vermekle recebin yirmi sekizinci salı günü ve ağustosun sekizinci günü idi ki padişahı mahlûun izalesine mübaşeret ettiler. Cümhur bu niyet ile saraya vardıklarında cemian iç halkı taraf taraf kaçup kimesne el urmayıp maazallah deyu girizan oldular. Hapishanenin kapısını vezir ve müftü hizmetkârları yıkıp saraydan kimesne yaklaşmadı... Sultan İbrahim bir gülgûn atlas entari giymiş, kırmızı çakşır mutalla uçkurları taşra çıkmış, başında bir kellepuş, sol elinde Mushafı şerif Müftüye hitap edup:

— Baka Abdürrahim!. Yusuf Paşa bana senin için bir fettan dinsizdir, tepele demiş idi, seni öldürmedim, meğer sen beni öldürecek imişsin, işte Kitabullah, beni ne hüküm ile öldürürsüz zalimler!. diye feryad eyledi,,.

Recep ihtilâlinden sonra Abdürrahim Efendi bir yıl kadar tam istiklâl ile Müftülük etti, fakat padişah katline fetva vermiş bir adam olarak sarayın ve payitaht halkının menfuru oldu; hâtır ve gönül sayar olmadığından kibar ulema ve İstanbul âyan ve eşrafının da muhabbetini kazanamadı. Gürcü Abdünnebi vak'asından sonra mevkii tamamen sarsıldı (B.: Abdünnebi, Gürcü); ve Kara Murad sadaretinde 18 temmuz (8 recep 1059) pazar günü azledildi, azli fermanını çocuk padişah Dördüncü Mehmed kendi elile yazdı; Abdürrahim Efendi konağından bir koçuya bindirilerek yirmi kadar çavuş muhafazasında oğlu Galata Kadısı Mehmed Çelebinin Topçulardaki çiftliğine götürüldü; ki Mehmed Çelebi de lüks ve debdebe düşkünlüğü ve babasının nüfuz ve servetine dayanarak taşkınlık ve hoppalıklarile o devirde İstanbulun halk diline düşmüş şöhretlerindendi; ulemazâdeler şöyle dursun, vezirleri kıskandıracak yetmiş seksen kadar nadide atları ve otuz kırk tane nevcivan hizmetkârı, türlü dedikodu mevzuu olmuştu; araba ile çiftliğine giderken yanısıra tantanalı bir kapıkulu halkı yürürdü, İstanbul zürefası kendisine "Sultan Mehmed" lâkabını vermişti; hattâ "Sultan Mehmed geçiyor!" diye yüzüne karşı harfendazlık edilirdi; Abdürrahim Efendi de "oğluna bu kadar fırsat vermek makul müdür" diye ayıplanırdı. Azli İstanbullular tarafından "Sultan İbrahim Hanın hal'ine ve velinimeti iken katline sebebi müstakil oldu" diye sevinçle karşılandı.

Topçulardaki çiftlikte de huzur içinde yaşayamıyacağını gören Abdürrahim Efendi

hacca gitmek üzere izin istedi, bu istek hükûmetçe de uygun görülünce, gizlice Üsküdara geçti ve Hicaza gitti. Dönüşünde Kudüs kadılığına tayin edildi. Mütegallibe Ocak Ağalarile dostluğunu devam ettirdiğinden Üsküdar kadılığı ile payıtahta döndü; fakat Ocak Ağalarını deviren ihtilâlde Belgrad kadılığı ile tekrar uzaklaştırıldı, ve bir müddet sonra da 1655 (1066 H.) de orada öldü.

Bibl. : İlmiye salnâmesi; Naimâ, IV.

ABDÜRRAHİM EFENDİ (Kayserili Sarıbabazade, Abaza Şeyhi) — Bayramî tarikatından idi, On yedinci asır ortalarında, Genç Osmanın kan dâvası bahanesiyle isyan ederek pek kanlı vak'aların kahramanı olan, affedilip İstanbula geldikten sonra Dördüncü Muradın en mahrem dostlarından biri sıfatiyle büyük şehir halkını zarif giyim ve kuşamına hayran bırakan, bu hükümdarla olan münasebetleri de türlü dedikodulara yol açan meşhur Abaza Mehmed Paşa üzerindeki büyük nüfuzu, adını bu namlı vezirin ismine bağlamış, Abazanın ikbal devrinde İstanbulun büyük şöhretlerinden biri olmuştur. "Sen müeyyedi min indallahsın, Allahü taalâ seni bu kavmi zalimin üzerine musallat etmiştir, korkma fırsat senindir" diye Abaza Paşayı tuğyana teşvik eden bu Abdürrahim Efendi olmuştu. Abaza Paşa aman dileyüp Erzurum önünde sadırâzam Hüsrev Paşaya teslim olduğunda, Abaza şeyhi de hatırı hoş tutularak Paşasile beraber İstanbula getirildi. Abaza, padişahın gözde bir musahibi olunca şeyhi de kibar ve rical saraylarında sık sık görülen ve herkesten hürmet gören bir sima oldu; Üsküdarda mükellef bir konak yaptırıp yerleşti. Fakat Paşası hünkâr gazabına uğrayıp idam edilince, o da memleketine sürüldü. Lâkin bir müddet sonra, vak'anüvisin tarifine göre, "erbabı devlete mukarenet ile vasıl olduğu nimet ve devletin lezzeti damağından gitmeyip arzuyu zuhur ve iştihar ile" tekrar İstanbula geldi. Saraya mensup müridlerinin sayesinde Dördüncü Muradın yakınları arasına girdi. Sık sık huzura çıkmağa ve padişaha gördüğü rüyaları nakletmeğe başladı, bu vesile ile de hükümdara Yeniçeri düşmanlığı aşılamağa çalıştı, "Yeniçeri taifesinden sizin vücunuza zarar görünür, katliâm mümkün olmadığı surette bari bunların kisvelerini değiştirip keçe ve üsküf namını sahifei ruzigârdan kaldırmanız mühim olmuştur. Âlemi gayibden bu husus için tenbih ve işaret vardır" yollu şeyler söyledi. Bunlar da, şeyhin nüfuzunu çekemiyenlerin elinde bir silâh oldu; hükümdarı "dimağı fesatta ve kelâmı fitneengiz" olduğuna ikna ettiler. (1047) de Üsküdardaki konağından alınarak idam olundu. Kabri Üsküdarda, Mihrimah camii mezarlığındadır.

Abaza şeyhi Abdürrahim Efendi, Yeniçeri ocağının kaldırılması lüzumunu, Vak'ai Hayriyeden iki asır kadar evvel gören ilk adamdır.

On yedinci asrın büyük hânendesi Nefesanbarı lâkabı ile meşhur Kayserili Osman Efendi, bu Abaza şeyhinin zâkirbaşısı idi; şeyhinin felâketinden sonra şeyh Abdülahad Nuri Efendiye intisap etti (B. : Abaza Paşa ve Osman Efendi Nefesanbarı).

Bibl. : Naimâ, II.; Hadikatül Cevâmi, I.

ABDÜRRAHİM EFENDİ (Magribi) — On sekizinci asır Nakşî şeyhlerinden, Oluklubayır tekkesinin banisi Şeyh Hacı Ali Efendinin babasıdır, ömrünü Eyyüpteki Kâşgârî dergâhında ve oğlunun tekkesinde münzeviyane geçirmiş, kemal sahibi bir zat idi; rivayet olunur ki: Bir gün Üçüncü Mustafa Oluklubayır tekkesine gider, Abdürrahim Efendiden fevkalâde hoşlanır ve kendisini saraya davet eder; efendi hem daveti reddeder, hem de Hünkârın verdiği ihsanı kabul etmez; fakat kararında ısrar ederek saraya döner dönmez Şeyhi zorla getirtmek üzere iki haseki ile bir at gönderir, hasekiler Abdürrahim Efendiyi ata bindirir, fakat bostanlar arasından şehre doğru ilerlerken Şeyh Efendi teessüründen at üstünde ölür, ömrünün büyük bir kısmını münzeviyane geçirdiği Kâşgârî Dergâhına gömülür.

Bil. : Hadikatül Cevâmi, I.

ABDÜRRAHİM EFENDİ (Müeyyedzade Şeyh) — On altıncı asır ulemasından ve Kadirî Şeyhlerinden; Şeyhülislâm Abdülkadir Efendinin babası; Ebüssuud Efendinin babası Muhyiddin Efendinin yerine Keçeciler Dergâhına Şeyh oldu (1514 = H. 920); yirmi yıldan fazla irşadda bulunarak 1537 (944) de öldü ve oğlunun mescidi altındaki türbeye defnedildi.

Bil. : Hadikatül Cevâmi, I.

ABDÜRRAHİM KÜNHİ DEDE — Şair,

musikişinas, bestegâr; Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Ebubekir Dedenin oğludur, 1769 (Hicri 1183) da doğru, bir sanat ocağı olan Mevlevihanede pek küçük yaştan ciddî bir tahsil ve terbiye ile yetiştirildi, gençliğinde sesinin harikulâde güzelliği İstanbulun bir şöhreti oldu, dergâhın kudümzen başılığına tayin edildi. Bir ara kendisini cezbei ilâhiye kaptırdı. Bu hali gittikten sonra 1829 da Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi oldu ve 1831 'le öldü.

Mahvoldu aşkı haktan Abdürrahim Efendi

(Hicri 1247)

ölümüne tarihtir. Kabri dergâhındadır; sandukasının üzerinde şu kitabe vardır:

Yek sâzkâra düşmüş âgazei usûli
Vaktinde Faryâbî aczile ebkem olmuş
Bir pişrev çalınmış gûşuna İrciiden
Peyrevlik ol nevâya hakkında elzem olmuş

Abdürrahim Dedenin Hicaz makamında bestelediği âyin, klâsik Türk musikisinin en güzel eserlerinden biridir; ve san'atkârın zamanımıza kadar intikal eden tek bestesidir.

Nihavend ile başlıyan, karargâhı olan Rast perdesine geldikte Acemaşiran, Irak, tekrar Acemaşiran ve Yegâh perdesi gösterip Yegâhta karar kılan ve "Anberefşan" adı verilen bir terkip icadetmişti.

Yenikapı Mevlevihanesi menkulâtındandır: Üçüncü Selim, Dergâhı ziyaretinde Kudûmzenbaşı genç Abdürrahim Dedeyi Enderunu Hümayuna almak istemiş, fakat mürebbisi Nutki Ali Dedenin bir nazarı ile kendisini cezbe deryasına kaptırmış; bu halden, Nutki Dedenin ölümünden sonra kurtulabilmiştir.

Bibl. : S.N. Ergun, Türk dinî musikisi.

ABDÜRRAHMAN (Arab) — Geçen asır sonlarında, kira sandallarının güzelliği ve temizliği ile meşhur Kanlıca iskelesinin en namlı ve meraklı sandalcılarındandı; ayakdaşlarile rekabet ederek, her yıl otuz kırk altın harcayarak takım ve döşemelerile beraber yepyeni bir sandal yaptırır, eskisini de ucuzca bir bedel ile diğer iskelelerde işliyen sandalcılardan birine satardı. Göksu tenezzühleri için hususî sandalı olmıyan ve fakat gösterişe düşkün zevk ve safa ehli tarafından Arab Abdürrahmanın sandalı, günlerce evvelinden peylenip tutulurdu; müşterileri arasında İstanbulun ve Boğazın en uzak köşelerinden gelenler vardı.

Bibl. : A. C. Vada, Kanlıca.

ABDÜRRAHMAN (Hancı) — İkinci Abdülhamid devrinde Fatih hanlarından birini işletirdi; hangi han olduğu öğrenilemedi; o zamanlar İstanbulun kalender şairlerinden Azerî Remzi Baba bu adamın hanında otururken bir gün, para vermediğinden ötürü Abdürrahman tarafından kovulmuş, Remzi Baba da onun hakkında ağır bir hicviye yazmış; Hazreti Aliyi şehid eden Abdürrahman Mülcemi hatırlıyan şair:

Handan meni taşra salarsan men incimem
Ceddin çıkardı ceddimi Darüsselâmdan;
Hemnâmın urdu Haydere mihrab içinde tiğ,
Havfetmeden Hüdâ ü Resul ü İmâmdan

diyor; bu fıkrayı hâtıratında nakleden Ahmed Rasim de, "bu iki beyitten mâdası ne cehren okunabilir, ne de hafızaya emanet edilir" diye ilâve ediyor. (B. : Remzi Baba).

Bibl. : Ahmed Rasim, Edib, şair, muharrir.

ABDÜRRAHMAN (Hasahırlı) — İkinci Abdülhamidin son devrinde ortaya güreşen namlı pehlivanlardan.

Bibl. : Vâsıf Hoca, Not.

ABDÜRRAHMAN (P...) — Abdülâziz devri ile Abdülhamidin ilk yıllarında hemen bütün İstanbul hovardaları tarafından tanınmış bir sima; ömrü fuhuş batağında geçmiş, son günlerini sefalet içinde geçirmiş tipik bir İstanbul kopuğu, büyük şehrin yetiştirdiği şeytanî zekâlardan biridir. Ahmed Rasim "Fuhşi - atik" de Abdürrahmanın bir macerasını kendi ağzından şöyle nakleder ki büyük şehrin en büyük yaralarından birine vurulmuş bir niştedir.

"Bir akşam üstü Yenicamiden geçiyordum. O zaman caminin merdivenleri yanlarında, üstlerinde bizim salapuryacıların, Memetçiklerin zeybekleri otururlar, kısmet beklerlerdi. O gün de beş altı tanesi yine orada toplanmışlar, şişmanca bir karı ile kavga ediyorlardı. İçlerinden zayıf, yeldirmesi yırtık pırtık, şaşı... şaşı ama tatlı bakışlı biri de musluklarn tarafına çekilmiş, korka korka kavgayı seyrediyordu. Olacak bu ya... Bu kız hoşuma gitti. Yanaştım, dedim ki:

— Benimle beraber gelir misin?

— (Kavgacı şişman karıyı göstererek) ablam salıverirse gelirim!

Sordum:

— Bu senin asıl ablan mı? Yoksa...

— Asıl ablam değil... sonradan ablam.

— Öyle ise gel!. Seni bizim eve götüreyim!..

Önceden durdu, düşündü, bana:

— Öyleyse sen kemeri geç, beni orada bekle.. dedi.

"Yürüdüm, saatin bulunduğu yere doğru gidiyordum. Arkama baktım ki geliyor. Tesadüf, bir de araba geçiyordu, durdurdum, o içeriye, ben arabacının yanına bindik. Doğru bizim eve. Girer girmez bizimkine dedim ki:

— Senin eskilerden bir gömlek, bir entari, bir don çıkar.. buna giydir!

Yaptı.

— Yarın için bir kat daha çıkar, sabah hamama götür, güzelce yıka.. temizle..

"Henüz on sekiz, on dokuz yaşlarında idi ama pek cılız olduğu için göstermiyordu. Ertesi gün birkaç yerden vurgun vurdum. Buna entarilik, gömlek, çorap, ayağına bir iskarpin aldım. Ayağı uğurlu geldi, birkaç gün sonra bir vurgun daha vurdum. Bir de yanar döner çarşaf yaptım... Her akşam pirzola, balık.. biraz et bağlasın diye pilâv, makarna, patates, tatlı.. Zavallı günlerce aç, sefil kalmış.. Öyle hantallarla gezen ne olur.. İki ay sonra baktım ki gelişti, kaşı gözü belirdi. Yanaklarına, dudaklarına kan geldi. Vücudu biraz et tuttu.. Bir kandil akşamı bunu yaşmakladım, başına bir elmas dal koydum.. Sırtına gül kurusu bir grün ferace giydirdim, kulaklarına bizimkinin salkım küpelerini taktım. Ellerine eldiven, fildişi saplı bir ipek yelpaze, ayağına ipekli diz çorabı, rugan iskarpin.. Bir gün evvel de Arabacı Recebe tenbih etmiştim. O da geldi. Bizimki ile beraber bindirdim, salıverdim piyasaya!.. Fitnat bizimkini tanır (B. : Fıtnat ve Acemin evi). Gezinirken görmüş, eğilmiş bakmış.. Kaşile gözüyle işmar etmiş.. Bizimki dudağını ısırarak: Şimdi sırası değil.. sonra anlatırıma getirmiş.. Akşam bana anlattı.. Derhal keşfettim.. Yarın Fitnat beni çağırtır, dedim. Bayezidde Rizanın gazinosuna oturdum. Bekliyordum, dediğim gibi de çıktı, baktım ki yelyeperek yelken kürek geldi. Beni çırakla istetti. Evvelden Abdürrahman diye çağırır, ağa bile demezdi. Bu defa:

— Abdürrahman Efendi!.. diye yüzüme güldü. Halet de, Esma da beraberdi. Dedi ki:

— Dün akşam sizinkinin yanında bir taze vardı.

Düşünür gibi durdum.

— Canım esmer üstüne.. az kaçık bakışlı!. Gül kurusu bir grün ferace giymiş.. Canım, Recebin arabasında idi.. Kuzum Abdürrahman Efendi.. Yeni bir Arnavud beyi var.. Paralı.. Beğenirse sen de biz de sebepleniriz!.. Hem sen bana bugünlerde sık sık uğra... diye ısmarladı. Ertesi gün gitmedim.. Her zaman ben beklerim, birkaç gün de onlar beklesinler.. Üçüncü günü yine beni buldu. Dedim ki:

— Kim olduğunu anladım, fakat güç iş.. Bizimki düğüne müğüne deyip gündüzün atlatabilirse.. Olacak!. Gecelik olamıyacak!..

Fitnat kendi dalaveresi için pek ziyade gözüne kestirmiş olacak ki:

— Gündüzlük olsun.. Şu herifi kaçırmıyalım.. dedi. Hattâ bana: "Belki lâzım olur! diye beş mecidiye verdi.. Hak berekât! dedik. Cebe indirdik. İki gün sonra Fitnata gittim: Yola getirdik.. Galiba kız anasile tanışık dönüşük.. Bizimkine açılmış, en sonunda rehinde on beş liraya küpem var.. diye bir söz atmış!. On beş lirayı duyunca Fitnatın gözleri açıldı. O zaman on beş lira piyasa fevkında bir bedel idi.. Düşündü: Olur! Ben sana haber yollarım! dedi. İki gün mü ne geçti, beni gazinoda buldu, ertesi gün için alıp gelmemi sıkı sıkı tenbih etti.

Evde kıza dersini verdim: Kendini sat, utangaç görün, rakı içme.. Zorla içirirse istifrağ eder gibi yap! dedim. O, sen olmıya idin şimdiye kadar ölürdüm! diye elimi bırakır, eteğimi öperdi. O sabah bizimkile beraber arabaya koyup yolladım. Fitnat karşılamış, kahveler, şerbetler ikram etmiş.. Beyden kimbilir araba parası demişlerdir, çekmişlerdir, vasıta bahşişi demişlerdir çekmişlerdir, şu demişlerdir çekmişlerdir.. Öyle olacak ki Fitnat bizimkinin eline on beş lira saymış.. Bir lira daha vermiş.. İki mecidiye de araba parası.. Meded Allah.. Kimbilir Arnavuddan ne aldılar.. Kız eve döndüğünde bana dedi ki: O bey beni yarın çarşıda Tuhafçı *** nın dükkâna davet eyledi!.

— Durma git!. Kaçta?

— Öğleden sonra.. Hangi saatte gelirsen beni orada bulursun!.

— Anneni alır gidersin..

"Ertesi gün gittiler.. İki saat sonra araba ile geldiler.. Kutu kutu üstüne!. Araba bir türlü boşanamıyor.. Birini açtım, mendiller,

birini daha açtım, çoraplar... Üçüncüsünü açtım, dantelâların, krepdöşin fiyongaların envaı.. Şişe şişe Lâvantalar, ipek fanilâlar... Bre bre! Neler, neler.. neler.. Anladım, kız çattı.. Biz de beraber.. Derken piyasa dalgalandı.. İstiyen istiyene.. Fitnat çırpınır.. Ah ne ettim de o herife çıkardım. Çünkü bizim bey âşık.. Kimse ile görüştürmüyor, para veriyor, üst baş yapıyor, ayağını yere bastırmıyor.. Kızın ağzından mektup yazdırıyoruz, götürüyorum, bir lira.. O yazıyor, ben dönerken yalvarır gibi: Belki canı balık ister.. Şu para ile de bir iki okka al! diyor, veriyor... Ben ayrılıyorum, o arkamı bırakmıyor.. Bir sepet de yemiş alıyor.. Taşı babam taşı!. Bu hal altı ay sürdü.. Saymadım ama altı yedi yüz lirayı buldu.. Cerrahpaşadaki evi işte o zaman aldım.. Sonra sattık a.. Bizimki öldü.. Bey kızın zihnine girmiş, çekti aldı.. Ben işi tazeliyeyim diye evlendim, uymadı.. Kıza gittikçe öteberi verirdi.. O beyi memleketten kardaşları gelmişler, almışlar, götürmüşler.. Bende ev yok.. Bu açıkta kaldı.. Fitnat tırnağını taktı.. Velhasıl bizim Yenicami zeybeği birinci sınıfta karar kıldı... Gümrükte *** Bey.. Babıâlide *** Bey.. Bilmem daha kim.. Seven sevene!. En nihayet şimdiki beyi çekti çıkardı.. Bu üçüncü çekilişidir, hem de nikâhlı.. Allah için iyi de bakıyor.. Fakat bu defa kendisini çelimsiz gördüm.. Verem galiba.. Kesik kesik öksürüyordu!." (B. : Zeybek)

Bibl. : Ahmed Rasim, Fuhşi atik.

ABDÜRRAHMAN ADİL EREN — (B. : Eren, Abdürrahman Adil).

ABDÜRRAHMAN AĞA — On sekizinci asır hattatlarındandır. Babası Hasan Ağa saray aşçılarından idi; kendisi de Enderunu Hümayuna alındı. Firuzağa camii civarında otururdu. Hüsnühattı üstad Hoca Rasimden öğrendi, fakat icazetnamesini alacağı sırada Rasim Efendi öldü, icazetnamesini Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendiden aldı.

Bibl. : Müstakimzâde Tuhfei hattâtin.

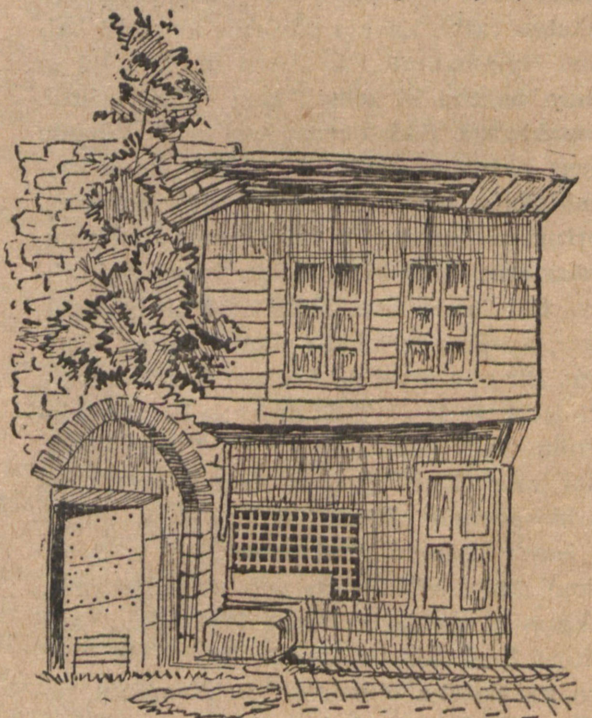
ABDÜRRAHMAN AĞA (Eskisaray ağası) — On sekizinci asır başlarında İstanbul sarayının nüfuz sahibi zenci hadım simalalarından, 1703 (1115 H.) ihtilâlinde payitahta hâkim ihtilâlciler tarafından Kızlarağası tayin edilmek üzere Edirnede bulunan Üçüncü Ahmedin yanına gönderildi. Abdürrahman Ağanın, sarayca âsi ve şaki telâkki edilen İstanbuldaki ihtilâlcilerin emir ve arzusile hareket etmesi Edirnede iyi karşılanmadı, bununla beraber kendisine sade samura kaplı iki hıl'ati fahire giydirilerek memuriyeti tasdik ve kabul edildi, fakat bir kaç ay sonra azledilerek, yıllardanberi hizmeti karşılığı edinip biriktirdiği kıymetli eşya ve mücevheratı elinden alınarak Mısıra sürgün gönderildi (B. : 1115 ihtilâli).

Bibl. : Râşid Tarihi, III.

ABDÜRRAHMAN AĞA (Sekbanbaşı) — İstanbul muhasarası ve fethinde büyük yararlıklar göstermiş bir Yeniçeridir; surların Ayakapı dışındaki muharebelerinde şehid olmuştur; sembolik merkadi Ayakapı dışında Ayakapı (Ahmed Çelebi) mesçidinin altındadır. Yeşil boyalı ve ahşap bir yapı olup pek harap bir haldedir.

Bibl. : Hadikatülcevâmi, I; REK, Gezi notu.

ABDÜRRAHMAN AĞA (Silâhdar) — Üçüncü Mustafanın Silâhdarı; Paşalimanında kendi adile anılan bir cami yaptırmıştır, 1770

Sekbanbaşı Abdurrahman Ağa türbesi
(Resim : Ahmed Bülend Koçu)

(1184 H.) de ölmüş ve Üsküdarda Yanık Ömer Kapısı civarındaki mezarlığa gömülmüştür (B. : Abdürrahmanağa Camii).

ABDÜRRAHMANAĞA CAMİİ — Üsküdarda Paşalimanında, deniz kenarındadır, halk ağzında Paşalimanı Camii denilir. Üçün-

cü Mustafanın Silâhdarlığında bulunmuş Abdürrahman Ağa adında bir hayır sahibi tarafından yaptırılmıştır. Zamanında Fehminin aşağıdaki tarihi, camiin içine bir levha halinde asılmıştı ki, 1944 deki bir ziyarette görülememiştir:

Fehmi hatiften dinildi bî bedel tarih kim
Secdegâh olsun Resulün ümmetine bu mekân

Bazı hayır sahipleri, sonraları civarına bir de çeşme yaptırmışlardı; yanına bir de Bektaşi tekkesi yapılmıştı ki Yarımca Baba Tekkesi diye meşhurdur (B. : Yarımcababa).

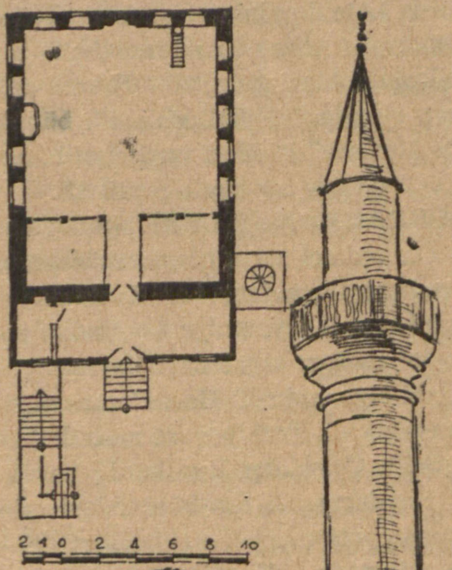
Paşalimanı Camii İkinci Mahmud tarafından esaslı bir surette tamir ettirilmiş olup, tamirine Pertev Paşa şu arihi söylemiştir:

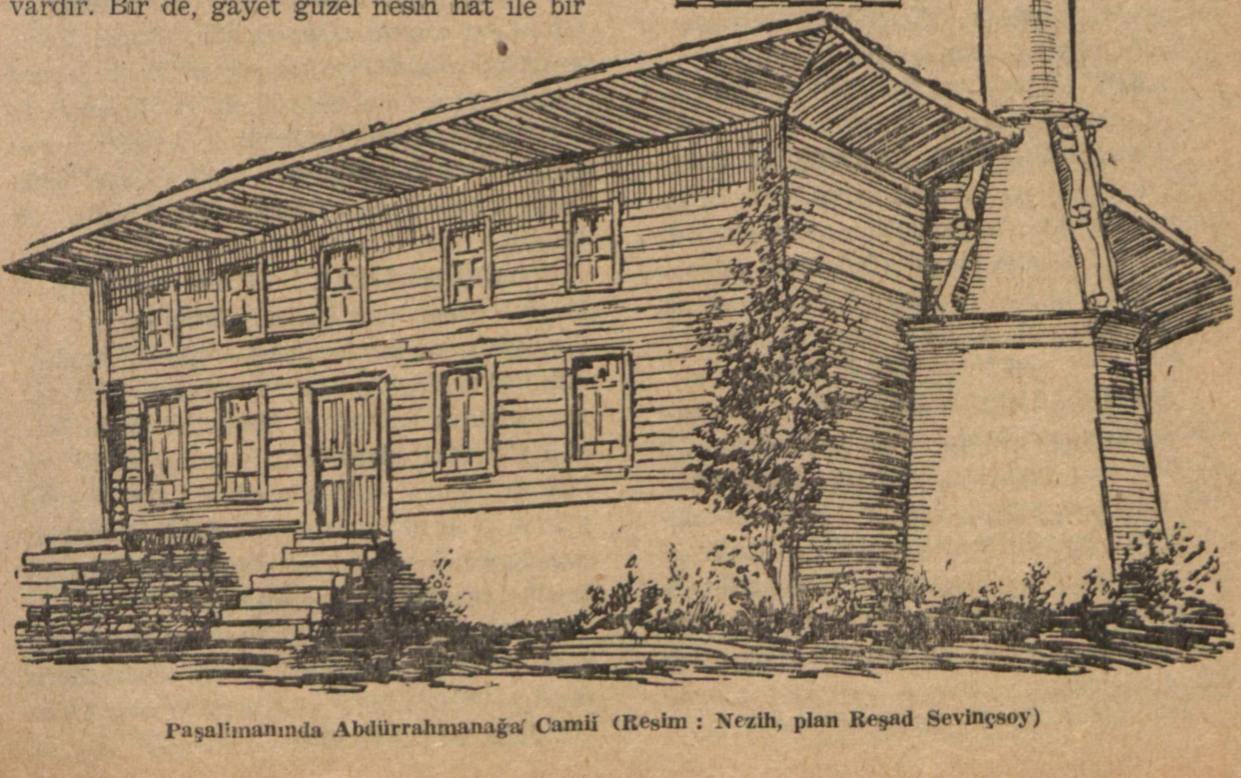
Mustafa Hanın silahdarı yapub bu camii
Eskimişti eyledi tecdid anı şahi cihan.
Söyledi berceste tarih Pertev esselâ
Kıldı nev bünyan bu dilcû ma'bedi Mahmud Han

Bugünkü görünüşünde, bir bodrum katı üstüne yapılmış ve dört duvar üzerine kiremit örtülü bir çatıdan ibaret olan mâbede yedi basamaklı bir taş merdivenle girilir; cephenin solunda görülen diğer merdiven ile de Hünkâr mahfiline çıkılır; ki son zamanlarda imamlarına ikametgâh olmuştur. Son cemaat yeri ahşap bir bölme içine alınmıştır. Taş minaresinin kaidesinde de bir güneş saati vardır. Mâbed harapça olup, içinde de döşeme olarak eski hasırlar ile bir kaç parça kilim vardır. Bir de, gayet güzel nesih hat ile bir kâğıda yazılmış ve tahta bir levha üzerine yapıştırılmış ve bir çok yerleri kurd yeniğile delik deşik olmuş Hicrî 1180 tarihile Hattat Mustafa Rakımın imzasını taşşyan bu cami hakkında kaleme alınmış yirmi dört beyitlik arabça bir manzume asılıdır.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II; REK, Gezi notu.

ABDÜRRAHMAN BEY (Bulğur Ağa) — Sancak beylerindendir. Kayseriye sancağından mazul olarak İstanbulun bir köşesine çekilmiş yaşıyordu. İstanbul zürefası tarafından takılan Bulgur Ağa lâkabının nereden geldiğini kestirmek zordur.

Paşalimanında Abdürrahmanağa Camii (Resim : Nezih, plan Reşad Sevinçsoy)

1565 (H. 1004) yılı cemaziyelâhırinde bir cuma namazından dönen Üçüncü Mehmede bir Kadı Efendi, Abdürrahman bey hakkında bir şikâyetname sundu, bu kâğıtta "Abdürrahman bey benim nikâhlı karımı ayartıp ırzımızı ayaklar altına attı" diyordu. Gazaba gelen padişah da devrin Sadrazamı Sinan Paşaya:

— Bu bey nerede ise buldurup aman vermeyüb siyaset edesin!

Emrini yolladı; Bulgur Ağa, derhal tevkif ve cellâda teslim edildi.

Bibl. : Silahtar Tarihi, yazma kısım.

ABDÜRRAHMAN ÇELEBİ — On sekizinci asırda Lâle devrinin meşhur çiçekçilerinden. Tohumdan elde edilmiş mor fitilli beyaz bir lâlesinin kuzu çiçeğine "Tohmü nâzenin", orta çiçeğine "Nihâli gülşen", büyük çiçeğine de "İşverîz" isimleri verilmişti ki aslında her üçü de tek bir çiçek çeşidi idi.

ABDÜRRAHMAN ÇELEBİ (Süleymaniyeli) — On yedinci asrın namlı müzehhib, mücellid ve hattatlarından, aslı Kastamonuludur; İstanbulda Süleymaniye semtinden yetiştiği için muasırları arasında Süleymaniyeli Abdi Çelebi diye anılırdı: Hacı Hamza mescidinin müezzini idi. Tezhibde ve mücellidlikde ustası Salih Çelebidir; kendisi de bu sanatlarda Haydarpaşalı İbrahim Çelebi gibi güzide bir usta yetiştirmiştir. Hüsnühattı Suyolcuzade Mustafa Efendiden öğrenmişti. 1686 (H. 1098) da ölmüştür.

ABDÜRRAHMAN ÇELEBİ CAMİİ — Bak: Kadıasker Camii.

ABDÜRRAHMAN EFENDİ — Üsküdarlıdır. On sekizinci asrın namlı hattatlarındandır; Üsküdarda Çavuşbaşı mektebinin de hocasıydı. Haftada bir gün İstanbula geçerek üstad Mehmed Rasim Efendiden sülüs ve nesih yazı öğrenmiş ve icazetname almıştır.

Bibl. : Müstakimzâde Tuhfei hattâtin.

ABDÜRRAHMAN EFENDİ — Yeniçeri odabaşılarından Hasan Ağanın oğludur; On sekizinci asır hattatlarındandır. Hoca Mehmed Rasim'in yetiştirmesidir, fakat hocasının ölümü üzerine icazetnamesini Cibalilizade Mehmed Nuri Efendiden 1185 tarihinde almıştır. Sadrazam Ragıp Mehmed Paşa kapısında hizmet etmiş, en son Topçular ocağı kâtibi olmuştu.

Bibl. : Müstakimzâde Tuhfei hattâtin.

ABDÜRRAHMAN EFENDİ (Çinicizade) — Onsekizinci asrın namlı hattatlarındandır. Sülüs ve nesih hattı Ramazan Efendiden öğrenmişti; kendisi gubarin hattı severdi, yüz Mushafı şerif yazmıştır; yazdığı eserleri de devrinin meşhur üstadlarından Baruthaneli Abdullaha tezhib ettirirdi.

Asrın büyük hattatı Hafız Osman Efendinin ihtiyarlığında kalemlerini kesmek şerefine nail olmuştu. Derviş tabiatli, hoş sohbet bir zattı. Evi, Hekimoğlu Ali Paşa camiinin büyük kapısı karşısında Abdal Yakub tekkesi şeyhi Üveys Dede türbesinin üstünde idi, ölümünde o türbeye defnedildi. Çinicizade Abdürrahman Efendi ayni zamanda devrinin meşhur mevlidhanlarından ve musikişinaslarındandır, 1724 (H. 1137) de öldü.

ABDÜRRAHMAN EFENDİ (Karabaş) — On altıncı asır şeyhlerindendir. Tacına siyah tülbend sardığından ötürü halk ağzında Karabaş efendi diye meşhur olmuştu. Meşhur "Karabaş tecvidi" ni yazmış, İstanbulda Yenibahçede lâkabına nisbetle anılan bir mescid yaptırmış; kabri mescidinin mihrabı önünde olup taşındaki ölüm tarihi 1533 (H. 940) dür. (B. : Karabaş Mesçidi).

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I.

ABDÜRRAHİM EFENDİ (Kınalızade) — (B. : Kerami Çelebi).

ABDÜRRAHMAN EFENDİ (Kızıl) — On altıncı asır ülemasındandır; Rumeli Kadıaskerliğine kadar yükselmiştir. Emîr Buharî türbesi karşısında yaptırttığı bir sibyan mektebinin avlusuna gömülmüştü. Abdürrahman Çelebi diye de tanılırdı. Molla Gürani civarında bir cami yaptırtmıştır. (B. : Kadıasker Camii).

ABDÜRRAHMAN EFENDİ (Kürd) — On dokuzuncu asır başında İstanbulun namlı dersiamlarından; Yeniçeri ocağının kaldırıldığı Vakai Hayriyede saraya davet edilen ulema arasında bulunmuş, Sünnetodasında İkinci Mahmudun riyasetinde yapılan tarihî toplantıda isyan eden Yeniçerilere karşı Sancağı şerifin çıkarılmasında tereddüt olunurken son derece heyecanlı ve şiddetli bir hitabede bulunmuş, ağzı köpüre köpüre:

"Bu din ve devletin devam ve bekası muradı ilâhi ise o habisleri urur, mahvederiz, değil ise biz de bu din ile beraber batıp gideriz, daha ne olmak ihtimali vardır!" diye ba-

ğırarak elindeki tesbihi yere çalmış, tesbih kopmuş, daneleri mermer üzerine dağılırken mecliste bulunanlar hüngür hüngür ağlamağa başlamıştı. Gözyaşlarını tutamıyan İkinci Mahmud da derhal yerinden kalkarak Hırkai Saadet odasına girmiş, Sancağı şerifi çıkarmış, Sadrazama teslim etmişti. O gün, bu zatın büyük heyecanı herkese bir şevk ve gayret vermişti.

ABDÜRRAHMAN EFENDİ (Nadajlı Sarı) — On altıncı asır sonu ulemasından, 1604 de Behram Kethüda medresesinin hariç pâyesiyle müderris bulunurken dinsizlikle suçlanmış, Divanı hümayunda görülen muhakemesinde Rumeli Kadıaskeri Ahizade Efendi muhakeme safhası hakkında kendisintaraflarından idamına hükmolunarak Divanı hümayun önünde boynu vurulmuştur. Bilâhara bu hükmü veren hâkimlerden Es'ad Efendi muhakeme safhası hakkında kendisinden izahat istiyen Tırnakcı Hasan Paşaya, şu mektubu yollamıştı:

"Benim Sultanım, Nadajlı hususu sual buyurulmuş, böyle zındık görmedim. Haşir ve neşir ve cennet ve cehennemi ve sevap ve ukbayı bilkülliye inkâr idüp **Eveleysellezi halekassemavati vel erda bikadirin** (yeri ve gökleri halk eden Allah kadir değil midir — Yasin sureti) nassı kerimine ne dersin dedim. Kadirdir lâkin vukua gelmez dedi. Bu kârhaneye zeval ihtimali yoktur dersin **Yevme tübeddelül ardu gayrel erdi** (Ogün ki yer yüzü ve ondan başka şeyler tebeddül edecek — İbrahim Suresi) ve **Vessemavatü matviyyatün biyeminihi** (Gökler avucunun içindedir — Zümür Suresi) nususuna ne dersin dedim. Tevili ve tevcihi vardır murad yine bu nesne de olan ahvaldir dedi. **Yevme yekûnünnâsü kelferaşil mebsûsi ve tekûnülcibalü kel ihnilmenfuşi** (Ogün ki, insanlar çekirgeler gibi kaynaşacaklar, korku içinde ve titreşerek dağlar da atılmış pamuk gibi olacaklar — Karia Suresi.) ne demektir dedikte dağlar gibi adamlar âlemde perişan olurlar demektir dedi. Dahi çok nususu kaviyye ile şüphei reddiyesini izale ve kabulü hakka îsale kasd eyledik mecal olmadı, bu mertebe zındıktır. Kusuru aklında eğerçe şüphe yok feamma dairei teklifden hâriç olacak kadar mecnun değil idi. Zu'munca hayli idarei bahis eyledi; mecnun tevili nususa kadır olmaz. Zındığın ise bâdelahaz tövbesi makbul olmayüb bilâ tehir katli vâcib olmağla şer'i şerif mucibince katline hükmolundu. Hazretiniz hâzır olsanız kendu elinizle katli caiz idi. Kendu zuumu fâsidince dünya belâsından halâs oldu, müslimîn dahi elinden ve Dini İslâm dilinden halâs buldu".

Bibl. : Kâtib Çelebi, Fezlike.

ABDÜRRAHMAN EFENDİ (Tarikatçızade Şeyh) — On sekizinci asrın namlı hattatlarındandır; Aksarayın Yakup ağa mahallesindendir. Üstad Hoca Mehmed Rasimin yetiştirmelerindendir. Bir çok Mushafı şerif, delâil, ve Tefsiri ibni Abbas yazmıştır. 1764 (H. 1178) de ölmüştür.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

ABDÜRRAHMAN EFENDİ (Tulumcude) — Şeyhülislâmların otuz dördüncüsü, on yedinci asrın Türk fıkıh âlimlerinden; babası Tulumcu Koca Hüsameddin Efendidir, 1594 (H. 1003) de doğmuştur; "Hüsamzade" olarak da maruftur.

1640 (H. 1050) da Halep, 1641 (H. 1051) de Şam, 1644 (H. 1054) de İstanbul kadısı olmuştur. Zamanının namlı tâlik hattatlarından olan efendinin İstanbul kadılığını kaydederken Naima "Pençegirlikte pehlivan ve taliknüvislikte nadirülakran idi" tabirini kullanır. 1649 (H. 1059) da Anadolu Kadıaskeri, 1651 (1062) de Rumeli Kadıaskeri tayin edildi. 1654 (H. 1065) de de, İbşir Paşanın felâketine sebep olan Sipahi ihtilâlinde Ebusaid Efendi yerine Şeyhülislâm oldu. Naima bu tayin münasebeti ile de şu satırları yazar: "Hüsamzade Abdürrahman Efendi saraya çağrıldıkta dûrendiş ve âkil adam olmakla istifa ve itizar eyledi. Tekrar hattı davetle Çavuşbaşı geldikte varup huzuru hümayunda beyaz sof samur hil'at ilbas olunup Şeyhülislâm nasbettiler". Tulumcuzadenin müftülüğü ancak on bir ay sürdü.

1655 (H. 1066) Çınar vak'asında, ihtilâlcilere karşı Padişah ile Müsahib ağaları korumak kastile ihtilâlcilerin istediği ayak divanına mâni olmağa çalışmış, muvaffak olamayınca da, Sipahi ve Yeniçerilerin nefret ve intikamına hedef olacağını bildiği için hükümdardan kendisine Kudüs Kadılığı ihsanile müftülükten affını rica etmiş, saraya sadakatinden ötürü istediği derhal kabul edilerek İstanbuldan uzaklaşmıştır.

Tulumcuzade bir daha payitahta dönmemiş, 1669 (H. 1080) da Mısırda ölmüştür. (B. : Çınar vak'ası ve Abdullah Ağa, Sipahi Kara).

Bibl. : Râşid Tarihi, I; İlmiye salnâmesi.

ABDÜRRAHMAN GUBARÎ (Hoca) — On altıncı asrın namlı şair ve hattatlarından, aslı Akşehirdendir; pek genç yaşında İstanbula gelip yerleşmiştir. Gubarin yazıyı sevdiğinden bu ismi mahlâs olarak almıştır. Sülüs ve nesih hattı Şeyh Hamdullahzade Mustafa Dededen öğrenmiştir. Uzun zaman Hicazda mücavir olarak kalmış. İstanbula dönüşünde Şeyh Vefa dergâhına kapanarak inzivaya çekilmiş iken Şehzade Bayezidin oğlu Orhana muallim tayin olunmuştur.

Şehzade Bayezid ve oğullarının felâketi ile biten vak'ada Kanunî Süleymanın gazebine uğrayacağından korkarken o yıl Hicaza giderek hacıların mahfil kadısı tayin edildiğine dair bir Hükmü Hümayun almıştı; Padişah bu hükmün kenarına kendi elyazısile şu mısraı yazmıştı:

Şimdi bildim kim imiş mahfile kadı olsun!

Hoca Abdürrahman Gubari de teşekkür makamında padişaha:

Şöyle hizmet edeyim kafile razı olsun!.

mısraını yazıp göndermişti; bu zarafet Süleyman Kanunînin çok hoşuna gitmiş, Gubariye Mısır darphanesinden yevmiye kırk para harçlık bağlamıştı.

Gubari bu ikinci Hicaz seyahatinden dönmedi, Mekkede mücavir olarak yerleşti ve orada 1566 (H. 974) da vefat etti.

Gubari, hoşsohbet, nükteci adamdı; şu zarif kıt'a edebiyat tarihimizin kaydettiği en güzel medhiyelerdendir:

Ey Gubari bu cihan içre benim
Kimse eş'arıma toz konduramaz
Meğer ol kâtibi müstâcel kim
Hattı şi'rim kuruyunca duramaz.

Şu beyti de Şeyh Vefâ Dergâhına girdiği sıralarda yazmıştı:

Seri kûyi Vefânın hâkisâri
Ayaklar toprağı miskin Gubâri..

ABDÜRRAHMAN HÂTEMÎ (Amasyalı Müeyyidzade) — On beşinci asrın büyük âlimlerinden ve namlı hattatlarındandır. 1456 da Amasyada doğmuştur. Ebu İshak neslinden olduğu söylenir. Çocuk denilecek bir yaşta iken Amasya valisi bulunan Şehzade Bayezidin hizmetine alınmış, büyük yazı üstadı ve âlim Şeyh Hamdullahın derslerinden istifade etmek fırsatını bulmuştu. Şehzadenin gözde bir nedimi olmuştu. Fakat Şehzade ile münasebetlerinde bazı dedikodular olmuş ve bunlar İstanbulda Fatih Mehmedin kulağına kadar giderek Abdürrahman Hâteminin katline ferman çıkmıştı. İstanbuldaki adamları vasıtasile nedimi hakkında babasının gazebini, idam fermanının Amasyaya gelmesinden evvel haber alan Bayezid, o zamanlar yirmi iki yaşlarında bulunan Abdürrahmanı derviş kıyafetine sokarak bir gece Amasyadan Halep taraflarına kaçırmıştı. Abdürrahman Hâtemi, yedi yıl Suriye, Irak ve İranda seyahat etmiş, Şirazda asrın büyük âlimlerinden Celâl Devvaniden icazet almıştı. Bayezidin Osmanlı tahtına cülûsunu işitir işitmez de vatanı olan Amasyayı ziyaretten sonra süratle İstanbula gelmiş, hüsnü kabul görmüş, İstanbul üleması önünde imtihan olarak Kalenderhane medresesine müderris tayin edilmişti.

1486 da asrın allâmelerinden Muslâhaddin Kastalaniye damad ve sahnı seman müderrisi olmuştur.

Rumeli Kadıaskerliğine kadar yükselmiş, bu mevkide altı yıl kalmış, bir hâdise zımnında (?) Tâcizade Cafer Çelebi gibi kibar ulema ile beraber padişahın gazebine uğrayarak azledilmiş, Yavuz Selimin cülûsunda tekrar Rumeli Kadıaskeri olmuş; İran seferine iştirak etmiş, dönüşte azledilerek Amasyaya çekilmiş, fakat pek az sonra tekrar İstanbula gelmiş ve 1516 yılında burada ölerek Eyyüp türbesi civarında defnedilmiştir.

Farsçaya ve arapçaya ana dili kadar hâkim idi; mektuplarını bu üç dilden birile manzum yazardı. Ölümünde 7000 ciltlik zengin bir kütüphane bırakmıştır.

ABDURRAHMAN HİLMİ EFENDİ — On sekizinci asır sonlarında yaşamış değerli hattatlardandır; Eğrikapılı Hoca Mehmed Rasim Efendinin talebelerindendir; Ayasofya medresesinde oturur, genclere yazı öğreterek geçinirdi; 1805 de öldü, Karacaahmed mezarlığında Şeyh Hamdullah'ın kabri yanına defnolundu.

Bibl. : M. K. İnal, Son Hattatlar.

ABDURRAHMAN HİLMİ EFENDİ — On sekizinci asır sonlarında yaşamış değerli hattatlardandır; Ekrem Hakkı Ayverdinin koleksiyonunda Hicrî 1227 (M. 1812) tarihli

Abdülmecid devrinde Haliç Köprüsü
(W. H. Bartlett'in gravürlerinden)

Süsler Matbaası

Türkiye Klişehanesi

Ömer Vasfi şâkirdi Abdürrahman Hilmi Efendinin yazısı (M. K. İnal, Son hattatlar, Ayverdi koleksiyonu)

bir yazısından öğrenildiğine göre hattat Ömer Vasfi Efendinin yetiştirmesidir. Hayatı hakkında başka kayda rastlanamamıştır.

Bibl. : M. K. İnal, Son Hattatlar.

ABDÜRRAHMAN NACİ DEMİRAĞ — (B. : Demirağ, Abdürrahman Naci).

ABDÜRRAHMAN NESİB EFENDİ — Üsküdarda Hüdaî dergâhı şeyhlerinden, şair ve musikişinas; 1818 (H. 1234) de şeyh oldu, 1842 (H. 1258) de öldü; kabri bu tekkenin mezarlığındadır.

Beyati makamından bestelediği Gülşenizade Hayalinin "Gönül hayran oluptur aşk elinden" ilâhisi, dinî musikimizin en sanatkârane parçalarından biri olarak meşhurdur. Kendi el yazısiyle olan divanı Üsküdarda Selimağa kütüphanesindedir.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi, II.

ABDÜRRAHMAN NESİB EFENDİ — Şeyhülislâmların yüz yirmi ikincisidir; 1842 (H. 1258) de Üsküpte doğdu, babası Üsküp naipliğinde bulunmuş Halil Feyzi Efendidir, ailesinin aslı da Avlonya köylerindendir. Babası öldüğü zaman, Abdürrahman Efendi henüz ana rahminde imiş. Halil Efendi eğer Cenabıhak evlâdını erkek ihsan ederse, Üsküdarda Hüdaî dergâhının postnisini ve kendisinin şeyhi olan Abdürrahman Nesib Efendinin adıyla çağrılmasını vasiyet etmiş ve çocuğa bu isim konmuştur.

İlk medrese tahsilini Ergiride görmüş, Gülşeni tarikatından Edirneli Şerafeddin Şuayıb Efendiye intisap etmiş, İşkodra rüşdiyesini bitirdikten sonra 1863 de İstanbula gelerek devrin derin âlimlerinden ve Fatih dersiamlarından Mustafa Şevket Efendiden tahsilini ikmal etmiştir. Yarım asır kadar Anadolu ve Rumeliyi memuriyetle dolaşmış; üç yıl kadar da Mısır kadılığında bulunduktan sonra 1911 de yetmiş iki yaşında iken Şeyhülislâm olmuştur.

Çâr aktare yazıldı tarih
Şeyhülislâmı hasib oldu Nesib

Beyti tarih düşülmüştür. Şeyhülislâmlığı altı ay devam etmiş ve istifa eden kabine ile beraber ayrılarak o aylar içinde Bakırköyde satınaldığı köşküne çekilmiş, son yıllarını tetebbü ve ibadetle geçirmiştir; orada 1913 (H. 1332) de ölmüş ve Bakırköy mezarlığına gömülmüştür.

Çâr yârın aşkına tarih olur
Menzil etti sadrı firdevsi Nesib

Beyti de ölümüne tarihtir. Her iki beyit de Ali Emirî Efendinindir.

Halûk, mütevazi, eski âşinalıklarına sadık bir zattı. Hemen bütün dolaştığı yerlerde kendisini sevdirmiş, bilhassa Şam kadılığı zamanında fevkalâde hürmet ve riayet görmüştü; buradan ayrılırken, kendisine Şamlıların bir hâtırası olarak hurda elmas ve kıymetli taşlarla işlenmiş bir tarafında tuğra, bir tarafında da arabca bir kıt'a yazılı gümüş bir mahfaza içinde bir mecelle hediye edilmişti.

Şeyhiekber Muhiddin Arabiden tercüme ettiği Hikmetler Tercümanı Hakikatte neşredilmiştir.

Bibl. : İlmiye salnâmesi.

ABDÜRRAHMAN NUREDDİN PAŞA (**Hacı**) — Devlet adamı; İkinci Abdülhamid devri vezirleri arasında malûmatı, irfanı ve eşine az rastlanır doğruluğu ile tanınmış bir simadır. Germiyan oğullarından Hacı Ali Paşanın oğludur; mutasarrıflıklarda, valiliklerde bulunmuş, uzun zaman İkinci Abdülhamide adliye nazırlığı yapmış, iki buçuk ay kadar da sadarette bulunmuştur. Meşrutiyet inkılâbından sonra tekaüt olarak 1912 de ölmüştür. Kabri Fatih camii mezarlığındadır. Halvetiye tarikatına mensuptu, bu tarikatta devrinin büyük şeyhlerinden Mudurnulu Seyid Halil Efendinin halifesi olmuştu.

Abdürrahman Nureddin Paşa (Resim : H. Çizer)

ABDÜRRAHMAN REFİA EFENDİ — On sekizinci asır başında İstanbulun en namlı ulemasından ve Halveti Şeyhlerinden; Abdülâhad Nurinin halifesi ve "Hediyetülihvan" müellifi ve kendi adına nisbetle "Nazmi dergâhı" da denilen Şehremininde Baruthane

caddesinde Yavaşçamehmedağa Tekkesi şeyhi Mehmed Nazmi Efendinin oğludur. Babasının ölümü üzerine bu dergâha şeyh oldu.

Bayazıd camiinin cumartesi vâizi idi; bilgisi sağlam, sohbeti tatlı, vaızlarını gayet açık bir lisan ve parlak bir üslûp ve eda ile verir, emsal ve akranı arasında eşsiz bir zattı. Her vadide konuşabilir, hür fikirli, şiire hakkiyle âşina, hal ve tavırları merdane, hâfızası muasırlarını hayran bırakmış bir şeyh efendiydi.

Dergâhında müridi ve uşak, bahçıvan ve ırgat gibi horandası yoktu, bekârdı, bir odalık cariyesi ve bir de aşçı Arap cariyesile yaşardı.

Şeyh Rafiâ Efendi, 1720 yılı şubatının ikinci çarşamba günü sabahı (14 recep 1132) dergâhında, on yedi on sekiz yerinden bıçaklanarak katledilmiş bulundu; odalığı olan cariye de yanındaki odada boğularak öldürülmüştü.

İstanbulda derin bir merak ve heyecan uyandıran bu cinayette ilk sorguya çekilen aşçı kadın oldu.

Zenci:

— Mutfakta misafirlere yemek hazırlıyordum, gürültüyü işitince efendi darılmış, kadını dövüyor sandım. Şimdi gelir beni de döver diye tavuk kümesine girip saklandım. Efendi gün doğmadan kalkardı, sabahleyin görünmeyince, oda kapısını vurdum, sada yok, mandalı kaldırıp içeri girdiğimde kadını boğazlanmış görünce feryad ederek sokağa fırladım, dedi.

Nazmi dergâhı cinayetinin esrar perdesi pek çabuk çözüldü; zenci cariyenin bahsettiği misafirleri gören vardı, bunlar: Tellâk kılık ve kıyafetli bir Arnavut ile yine ayni ayak takımından şâbıemred bir oğlandı. Şeyh efendinin de, her vâız dönüşünde Zeyrek yokuşu üstündeki Kaptanpaşa hamamına (Barbaros Hayreddinin Mimar Sinana yaptırdığı meşhur büyük Çinili hamam) uğradığı cümlenin malûmuydu. Sorguya çekilen hamamcı, Refiâ Efendinin en hatırlı müşterilerinden olduğunu, hamamında daima izzet ve ikram gördüğünü, hattâ son zamanlarda kendisine kabaca muamelede bulunan Arnavud tellâklardan birini kovduğunu, fakat efendinin ayağına düşüp af diledikten sonra bu hatırlı müşterinin şefaatile terbiyesiz tellâğı yine hizmetine aldığını söyliyerek cinayetin ilk ipucunu verdi.

Tellâklardan biri de vakayı büsbütün aydınlattı:

Refiâ Efendiyi hamama son gelişinde, on beş on altı yaşlarında genç bir tellâk yıkamıştı; bu çocuk da, tellâklar arasında bir âdete göre, şeyh efendinin vaktiyle kızıp hamamdan kovulmasına, sonra da şefaat edip işine alınmasına sebep olduğu Arnavudun ortağıydı.

Çocuk, efendiye kese sürerken, ortağı olan herif gelmiş:

— Sultanım.. bana suizan edip hatırımı yıktınız, yoldaşların arasında hamamdan kovdurmakla beni hacil ettiniz. Bunu size helâl edemem, meğer bir ziyafet ile gönlümü hoş edesiz" demiş.

Şeyh efendi de:

— Pekâlâ.. Sana ve ortağına bir değil iki ziyafet ederim!" cevabını vermiş.

Efendiyi son defa yıkayan çocukla ortağı Çinili hamamda gafil avlanıp yakalandılar. Çocuk cinayeti tereddütsüz itiraf etti:

Ortağım, muradım hasıl oldu, fırsatı fevtetmek olmaz, diye benimle söyleşti, sen ilerden git, ben de gün battıktan sonra varırım, dedi. Ben ilerden vardım, ortağım da gün battıktan sonra üç yoldaşı ile geldi. Efendinin uşağı ve sofusu olmadığından kapıyı kendisi açtı. Ne acep geciktiniz, size taam hazırlıyayım dedi. Bizim karnımız tok taam istemeyiz. Hemen sohbet edelim, dediler. Efendi bari kahve getireyim diye içeri gidip kahve pişirip getirdi. Kahveler içildikten sonra sohbet ve lâtifeleri kavgaya çevrildi, şeyh efendi onların kasitlerini anladı, kurtulmak fikriyle sizin karnınız aç, varayım taam çıkarayım, aç ile eceli gelen söyleşir yollu lâtife edip kalkıp içeri giderken odanın kapısı dibinde cerh ve katlettiler, sonra hareme girip cariyesini de kütüphanesi önünde boğazladılar" dedi.

Cinayete çığırtkanlık eden tellâk çocuk ile katil ve cinayet ortağı olan dört tellâk İstanbulun muhtelif yerlerinde idam edildiler.

Abdürrahman Râfiâ Efendi dergâhının yanındaki mescidin altında bulunan babasının türbesine gömüldü.

Bu vakayı tarihinin beşinci cildinde kaydeden Raşid, şeyh efendi hakkında: "Allah

günahlarını affetsin" duasını ilâve ediyor. Refiâ Efendinin ölümüne sebep olan günahlarının neler olduğunu da muasırlarından şair Hâmii Âmedinin şu hicviyesi pek aydın anlatır:

"Zen" den remide şöyle Refiâ Efendi kim
Hatmetse Mushafı, okumaz "sûrei Nisa"
Namı nisayı itti firamûş o rütbe kim
Nisyan ile "nisa" dise dir fethile "nesa"
"Neyzen" dimez ki zahir olur âhırında "zen"
Evraka "ney demide" yazar itse iktiza.

Bibl. : Râşid Tarihi, IV; Faik Reşad, Eslâf.

ABDÜRRAHMAN ŞAMÎ TEKKESİ — Ayasofyada bir rifai dergâhi idi (B. : Sancaktar Tekkesi).

ABDÜRRAHMAN PAŞA YALISI — Kuruçeşmede, Boğaziçinin namlı yalılarından biri idi. Üçüncü Selim zamanında Medhi Efendi Yalısı diye meşhurdu. İkinci Abdülhamid zamanında Adliye Nazırı Abdürrahman Paşaya intikal etti; 1890 yıllarında hemen yeni sayılacak derecede esaslı bir tamir gördü; yeni şekli de, o devrin zevkine göre pek zarifti, 1920 de yandı. Yeri arsa halindedir.

Bibl. : Bostancıbaşı defteri; Suud Bey, Not.

ABDÜRRAHMAN ŞEREF BEY — Efendilikle de anılır; Osmanlı imparatorluğunun son vak'anüvisi, muharrir, Türk maarif ve devlet adamı; 1853 (H. 1269) da İstanbulda doğdu. Babası Tophanei Âmire Muhasebe mümeyyizlerinden Safranbolulu Hasan Efendidir; tahsilini Mektebi Sultanide (Galatasaray Lisesi) yaptı. 1873 de mezun olduktan sonra tarih ve coğrafya muallimi olarak maarife intisap etti. 1877 (H. 1294) de Mektebi Mülkile müdürlüğüne tayin edildi, ayni zamanda Mektebi Sultaniye de tarih muallimi oldu. 1892 (H. 1310) de muallimlik vazifesi üstünde kalmak üzere Mektebi Sultani müdürlüğüne getirildi; on dört yıl bu namlı müessesenin başında bulundu. 1908 Meşrutiyet inkılâbında yeni teşkil olunan Âyan meclisine âza tayin edildi; 1907 ve 1909 (H. 1324 ve 1327) da iki defa Maarif Nazırlığı ile kabineye girdi. Sultan Reşadın cülûsunda Lütfi Efendinin yerine Devlet vak'anüvisi tayin edilerek Türkiyede saltanatın ilgasına kadar bu vazifesine devam etti. Bu vazifesine ilâve olarak 1909 (H. 1327) da kurulan Osmanlı Tarih Encümeni (saltanatın ilgasından sonra Türk Tarih Encümeni) reisliğine tayin edildi: Bu vazifesini de ölünciye kadar ifa etti. Mütareke yıllarındaki son Osmanlı kabinelerinden İzzet Paşa kabinesinde Evkaf Nazırı, Damad Feridin ikinci kabinesinde nezaretsiz nazır, Ali Rıza Paşa kabinesinde Maarif Nazırı oldu.

Abdürrahman Şeref Bey
(Resim : H. Çizer)

1923 de Türkiye Büyük Millet Meclisine Cumhuriyet Halk Partisi namzetleri arasında İstanbul Meb'usu seçildi ve meclisin en yaşlı âzası sıfatile ikinci seçim devresini açtı. 1924 de İstanbulda Gureba hastanesinde öldü. Sur dışında Otaktepeye defnedildi.

Eserlerinin büyük kısmı, devrinin muhtelif derecedeki mektepleri için yazılmış olup şunlardır: Tarihi Devleti Aliyyei Osmaniye (iki cild), Fezlikei Tarihi Devleti Aliyyei Osmaniye, Fezlikei Tarihi Düveli İslâmiye, Zübdetülkısas, İstatistik ve Coğrafyayı Umrani, Coğrafyayı Umumî (3 cild). Diğer Tarihi etüdlerini makaleler halinde İkdam gazetesinde neşretti ki bunlar da "Tarih Musahabeleri" adı altında toplanmıştır, büyük bir kısmı kendi müşahede ve hâtıralarının mahsulü, millî kütüphanemizin kıymetlerindendir. İkinci Abdülhamidin ölümü üzerine yazdığı bir makalesi de, Ahmed Refikin ayni mevzu üzerine kaleme aldığı makale ile beraber bir risale halinde basılmıştır. Abdürrahman Şeref Efendinin Devlet Vak'anüvisi olarak kaleme aldığı en orijinal eseri ise basılmamıştır, tek nüshası reisi bulunduğu Türk Tarih Encümeni kütüphanesinde idi; bu encümen lâğvedilerek kütüphanesi Türk Tarihi Tetkik Kurumuna devredilip Ankaraya nakledilmiştir; Şeref Beyin tarihi bugün orada bulunmak lâzım gelir.

Abdürrahman Şeref Bey, istibdad devrinde Mülkiye mektebi ve Sultani kürsisinden Türkiyenin müstakbel idarecilerinde hürriyet aşkı uyandıracak sağlam bir seciye aşılayan. çalışkan, zarif, nazik, ifadesi fevkalâde cazip, güzide bir kalem ve renkli bir üslûp sahibi, talebesi tarafından çok sevilmiş ve sayılmış bir muallim olmuştur.

Profesör Mükrimin Halil Yinanç, hocası olan Abdürrahman Şerefin ölümü münasebetile Tarih Encümeni mecmuasına yazdığı makalede:

"Zamanımız vakayiinden ve ricalinden bahsederken kendi efkâr ve kanaatini daima bir perdei ibham altında saklamış, kimseyi rencide etmemek ve tarafgirlik yapmamak arzusuna kapılarak bir çok şeyleri yazmamış ve kendi hükümlerini vermemiştir. Efkâr ve hissiyatını eski müverrihler gibi nükteler ve vecizeler içinde ifade eylemiştir. Eslâftan Naima ile muasırlarından Cevdet Paşanın meftunu idi. Tarihî ve lâtifeamiz bir çok menkıbeler mahfuzuydu. Gerek derslerinde ve gerek bulunduğu mecaliste bunları tatlı tatlı anlatırdı. Rahlei tedrisinde yetişen ve ekseri mühim mevkiler işgal eden rical kendisine son derece hürmet ederlerdi. Asrımızın vakayiini gözüyle görmüş ve vakıaların âmil ve şahitlerile yakından temas eylemiş olması dolayısile meçhulümüz olan son devir tarihini yazmak onun için bir vazife idi. Sultan Abdülhamid devrinde bu eseri yazmak mümkün değildi; meşrutiyetten sonraki zamanlarda ihtiyarlamış ve diğer taraftan iştigalâtı resmiyesi de buna munzam olunca, mütemadiyen tetkik ve tetebbü edecek hal ve zamanı kalmamıştı. Bu sebepten çok kıymetli olan mahfuzat ve malûmatını yazmağa muvaffak olamamıştır. Sultan Mehmed Reşad zamanına dair yazdığı tarihin büyük ehemmiyeti vardır; merhum bu eserini her günkü tahassüsatına göre yazdığını ve vukuatın bilâhare aldığı şekil ve neticeden müteessir olup düzeltmeğe mecbur olmamak için tekrar bir daha okumadığını söyler idi-" diyor.

Cenazesi binlerce talebesinin elleri üstünde götürülmüştür.

ABDÜRRAHMAN ŞEREFBEY CADDESİ — Adı, muallim, vak'anüvis ve İstanbul Meb'usu Abdürrahman Şeref Beyi anmak için konmuştur. Fatih kazasının Eyüp nahiyesinin Nişancı Mustafapaşa mahallesindedir. Çömlekçilerle Otakçılar arasındadır. Paket taşı döşeli, sur dışının en temiz ve düzgün yollarından biridir. İki araba rahat rahat geçebilecek kadar geniş ve oldukça işlek bir caddedir.

Çömlekçilerdeki üç yol ağzından yukarı Otakçılara doğru sağda Sirkeci sokağı, Takkeciçeşmesi sokağı, Aşhane sokağı ve Paşmakçıçayırı caddesi; solda Arpacıhayreddin sokağı, Aşçıbaşı çıkmazı, Arakiyeci camii sokağı ve Helvacışerif sokağı vardır. Arakiyeci camii sokağı kavşağından Otakçılara kadar oldukça dik bir yokuştur.

Evleri hemen tamamen ahşap ve orta

Abdürrahman Şerefbey Caddesinde Yavuz Sultan Selimin dayası Gülşirin Hatunun kabri ve muallimhânesi. (Resim: Nezih)

halli Türk aileleri tarafından iskân edilmiştir; içlerinde en az yarım asırdan fazla bir ömre sahip tipik ve pitoresk yapılar vardır. Üzerinde bulunan hayır eserleri, tarih ve san'at kıymeti taşıyan yapılar şunlardır: Arpacıhayreddin mescidi, Eba Eyyub-ül-Ensarinin sakası Edhemin sembolik meşhed-türbesi, Esma Sultanın hazinedar ustası Hoşnaz Kadın çeşmesi, Arakiyeci camii (Takkeci camii), Yavuz Selimin dayası Gülşirin Hatun kabri ve muallimhanesi, Takkeci imamı Mehmed Efendi çeşmesi, Mühendis Ali çeşmesi (Bütün bu isimlere bakınız).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜRRAUF EFENDİ (Arabzade) — On altıncı asrın ikinci yarısında yaşamış ulemadan; Mısır kadısı olup giderken ölen meşhur Arabzade Mehmed Efendinin aralarında pek çok yaş farkı bulunan küçük kardeşidir. Sahn müderrisliği Galata ve Üsküdar kadılığı yapmış, Üsküdar kazasına Şile ve Kandıranın ilhakı da zamanında olmuştur. 1598 (H. 1007) de Eyyub kadısı olmuş, ve iki yıl sonra da ölmüştür. Cenaze namazı Fatih camiinde Şeyhülislâm Sunullah Efendinin imamlığı ile kılınmış ve Kovacı Dede mezarlığına gömülmüştür. İlmî faziletleri ile tanınmış, zarif bir zattı. Ulema katında muteber eserlerden olan "Uyun-ül-Mezahib" e yazdığı bir şerhi meşhurdur; türlü şer'i meseleler üzerine de bir çok risaleler kaleme almıştır.

Bibl. : Kâtib Çelebi, Fezlike, I.

ABDÜRREZZAK BEY (Bedirhanzade) — (B. : Bedrihan Bey ve Bedirhanzadeler).

ABDÜRREZZAK EFENDİ — (B. : Abdi, Abdürrezzak Efendi).

ABDÜRREZZAK EFENDİ (Müezzinbaşı) — On sekizinci asır Eyyub eşrafından ve Eyyub Camii kebiri baş imamı; bu camie ve Ebâ Eyyubi Ensârî türbesi civarında medfun olan eşhâsa dair risâleler yazmıştır. Doğum târihi bilinmiyor; aynı camii şerifin baş müezzini iken vefat etmiş Gülşenî tarikatinden Abdülgani Efendinin oğludur ki Abdürrezak Efendi pederinden bahsederken "Ebül fukarâ vel mesâkin" diyor, 1705 de vefat eden Abdülgani Efendinin vefatı üzerine söylenmiş tarihde de onun fukara ve garib dervişler hâmisi olduğuna işaret edilmiştir:

Dediler hırkapûşan fevtine târih
Şefi' ola ona ya Rab E bâ Eyyubi Ensârî

Abdürrezak Efendi 1757 de ölmüş ve Eyyub civârında Küçük Emir Efendi yanına defnedilmiştir.

Bibl. : M. K. Özergin'in "Osmanlı tarihinin yerli kaynakları" adlı basılmamış eseri.

ABDÜRREZZAK NAŞİR PAŞA — On sekizinci asır devlet adamlarından; aslen İstanbulludur, bir çok defalar Reisülküttaplık etmiş Tavukçubaşı lâkabile anılan Mustafa Efendinin oğludur. Divanı Hümayun kaleminden yetişti. Reisülküttab oldu, ikinci riyasetinde vezirlik rütbesine nail oldu, 1746 (H. 1159) da valilik ile gittiği Rehada öldü.

Kâtipzade Mustafa Efendiden sülüs ve nesih yazı öğrenmiş, devrinin sayılı hattatlarından idi; Lâle devrinin en parlak yılları da gençliğine rastlamış, namlı çiçek meraklılarından biri olmuş, tohumdan 9 çeşit lâle yetiştirmişti ki Enmuzeci Saadet, Tâbeşi Çemen, Çekidei Yâkut, Deşnei Lâ'lin, Şafaknümâ, Sun'i Rezzak, Mayei neşat, Musavver, Necmi seher isimleri verilmişti.

ABDÜSSELÂH ÇIKMAZI — Beyoğlu kazasının Galata nahiyesinin Emekyemez mahallesinde, Abdüsselah sokağı üzerindedir (B. : Emekyemez mahallesi); bu sokaktan daha geniş, kaba taş döşeli ve yaya kaldırımlı ve çok kısa bir çıkmazdır, sağda bir kulübemsi evle büyükçe bir kârgir ev var dır; geri kalan kısmı da arkadaki evlerin küçücük bahçeleri önüne çekilmiş tahta tarabalar çevirmiştir ki bu evlerin kapıları da bu çıkmaza açılır (1944).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜSSELÂH SOKAĞI — Beyoğlu kazasının Galata nahiyesinin Arabcamii ve Emekyemez mahalleleri sokaklarındandır; Yemeniciler caddesile Yanıkkapı sokağı arasındadır; Alacamesçit sokağı, Tersane caddesi, Fütuhat sokağı, Sarızeybek ve Galata mahkemesi sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir, Hocahanım sokağı, Aylâk sokağı, Devedikeni sokağı ve Abdüsselah çıkmazı ile de kavşağı vardır. İstanbul belediyesi şehir rehberinde, halkın Bankalar caddesi dediği Voyvoda caddesinin devamı olan Okçumusa caddesine kadar uzanır gösterilmiştir; aslında ise, sokak levhası ve nümerotaj ile, Yanıkkapı sokağı ile Okçumusa caddesi ara-

sında kalan kısmı Tenha sokaktır(B. : A-rabcamii ve Emekyemez mahalleleri) ; kaba taş döşeli, yaya kaldırımlı, bozukça bir sokaktır; Yemeniciler caddesile Tersane caddesi arasındaki kısmı iki araba geçebilecek kadar geniştir, Tersane caddesile yanıkkapı sokağı arasındaki kısmı ise ancak bir arabanın rahatça geçebileceği kadar daralır; evleri ikişer üçer katlı, çoğu ahşap, eski ve harapça yapılardır; Tersane caddesile Yanıkkapı arasındaki kısmında da Musevi aileleri oturmaktadır. Yanıkkapı kavşağında Sokullu Mehmed Paşa hayratından bir çeşme vardır (B. Sokollu Mehmed Paşa çeşmesi). Tersane caddesinden Aylak sokağı kavşağına kadar olan kısmında Galata Perşembepazarının manifaturacılar, kunduracılar, eskiciler ve hırdavatçılar kolu kurulur; pazarcılar yazın sokağın üzerine boydan boya tenteler gererler, bu da sokağa, altında kaynaşan kalabalığın gürültüsile beraber bir değişiklik verir (1944).

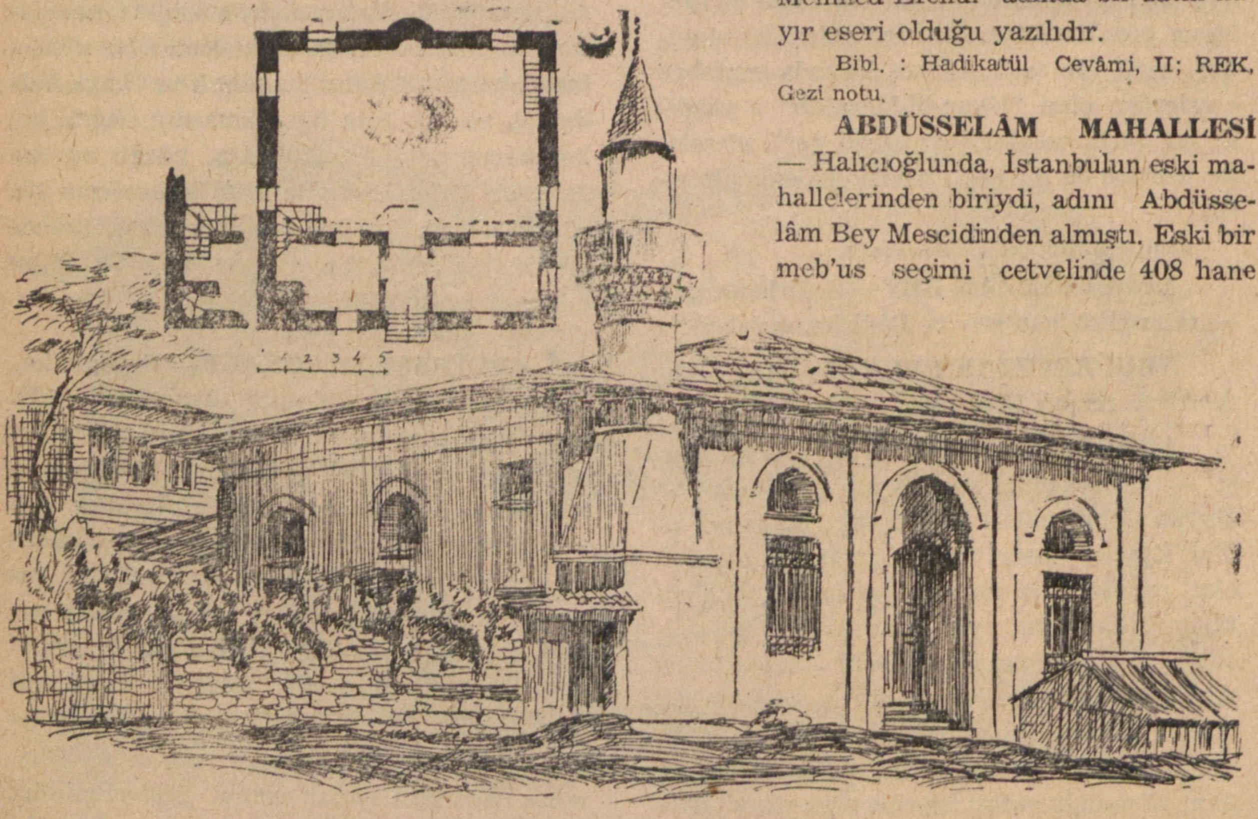
Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜSSELÂMBEY MESCİDİ — Halıcıoğlunda, iskeleden çıkıp asfalt yolu aşınca karşıya gelen Abdüsselâm sokağının üst sağ başındadır. Cephesi meydanımsı bir arsaya bakar. İlk yaptıran Defterdar Abdüsselâm Beydir; minberini de yalnız adı bilinen bir hayır sahibi Aşçı Hüseyin Ağa yaptırmıştı.

Zamanımızdan on beş yıl kadar evvel yer ile bir olmuş denilecek derecede harap halde idi, adını öğrenemediğimiz bir hayır sahibi çıkmış, Evkaf idaresi de yardım ederek mesçit ihya edilmiş, eski yapının yalnız minaresi muhafaza edilip yeni ve beton bir mescid yapılmıştır. Dört duvar üzerine kiremit örtülü bir çatıdan ibaret olan bugünkü Abdüsselâm Bey mescidinin hiç bir yapı hususiyeti yoktur. İçi temiz, aydınlıktır. Levhalarının içinde san'at kıymeti olan eserler yoktur; hattâ en güzeli Arif Beyin matbu hilyei saadetidir. Beyaz boyalı tahtadan yapılmış taklid mihrap mumları, fitil yerine takılmış ampullerile hazin bir zevksizlik eseridir. Sokakta, mescid kapısının tam karşısında, etrafı ve üstü saç levhalarla çevrilip örtülmüş önü demir parmaklıklı yekpare mermer bir tekneye takılmış üç lüleli bir şadırvanı vardır ki 1309 tarihini taşıyan kitabesinde İstanbullu Hacı Mehmed Efendi adında bir zatın hayır eseri olduğu yazılıdır.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II; REK, Gezi notu.

ABDÜSSELÂM MAHALLESİ — Halıcıoğlunda, İstanbulun eski mahallelerinden biriydi, adını Abdüsselâm Bey Mescidinden almıştı. Eski bir meb'us seçimi cetvelinde 408 hane

Halıcıoğlunda Abdüsselâmbey Mescidi
(Resim ve plan : Reşad Sevinçsoy)

olarak gösterilmiştir. Yeni idarî taksimatta kaldırılmış, evleri kısmen Piripaşa, kısmen de Sütlüce mahallelerine düşmüştür.

ABDÜSSELÂM MEKTEBİ — İstanbulun eski mahalle mekteplerindendir, Küçükpazarda idi.

ABDÜSSELÂM SOKAĞI — Beyoğlu kazasının Hasköy nahiyesinin Piripaşa ve Sütlüce mahalleleri arasındadır (B. : Sütlüce mahallesi). Halıcıoğlu vapur iskelesinden çıkıp asfalt caddeye gelince tam karşıya rastlar. Yokuşumsu, sol tarafa kıvrılan, kaba taş döşeli bir sokaktır. Sağ yanında Halıcıoğlu ve Turşucuhüseyin sokaklarının kavşakları ile İbrahim Paşanın 1756 (H. 1170) da yaptırılmış kâgir vakıf dükkânları ve 1939 tarihiyle halk çeşmesi kitabesini taşıyan üslûbsuz bir beton çeşme vardır. Abdüsselâm Bey Mescidi bu sokağın üst köşesindedir.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABDÜSSELÂM ŞEYBANÎ — On sekizinci asrın en namlı Sa'di şeyhlerinden ve Ayasofya vâizlerinden (B. : Abdüsselâm tekkesi).

ABDÜSSELÂM TEKKESİ — Koskada, Bayezidden Ragıp Paşa kütüphanesine inerken solda Börekçiali sokağının öbür başında, Ağaçeşmesi sokağı ile olan kavşağının sol köşesindedir. Üzerinde vaktile mamur bir bahçeden kalmış dört beş ağaç bulunan genişçe bir arsanın ortasında, çökmüş bir kapı ve Ağaçeşmesi sokağına bakan demir parmaklıklı geniş bir pencereden ibaret bir harabe parçası halindedir, ki bu da Şeyh konağının methal kısmı olsa gerektir. Mezarlığının duvarı çökmüş, kabir taşlarının büyük bir kısmı olsa gerektir. Mezarlığının duvarı çökmüş, kabir taşlarının büyük bir kısmı toprağa gömülmüş, kırılıp parçalanmıştır. Halk ağzında Kovacıdede tekkesi adile de anılır bir Sa'di dergâhıydı. Ayin günü pazartesi idi. Bânisi on sekizinci asrın en namlı şeyhlerindenden ve Ayasofya vâizlerinden Abdüsselâm Şeybânîdir; 1751 (H. 1165) de ölmüştür. Arzusu üzerine Ayasofya camiine: "Yâ Hazreti Sa'dettini Cibâvî" yazılı bir levha astıracak ve Kadir geceleri başta Sa'diler olmak üzere bir kısım tarikat mensuplarının bu muazzam camide âyin yapmalarına izin alacak kadar nüfuz sahibi idi; dolayısiyle Ayasofyada ilk defa olarak türkçe ilâhiler okutan bir zat olmuştu. (1944).

1945 de bu tekkenin arsası üzerine Kocaragıppaşa İlkokulu yapılmıştır.

Bibl. : A. Münib, Mecmuai tekâyâ; REK, Gezi notu.

ABDÜSSELÂM TEKKESİ — Halıcıoğlunda Abdüsselâm Bey mescidi yanındadır. Kadirî ve pazar tekkesiydi, kurulduğu tarih katî olarak tesbit edilemedi. Evliya Çelebiden, on yedinci asır ortasında mevcudiyetini öğreniyoruz. Bugün harap, boyasız ahşap bir yapıdır, içinde son şeyhin evlâdından ve bakkaliye ticareti ile uğraşan bir zat oturmakta imiş.

Bibl. : Evliyâ Çelebi, I; REK, Gezi notu.

ABDÜSSELÂM TEKKESİ BAHÇESİ — On yedinci asır ortasında Halıcıoğlu ile Piripaşa arasında İstanbulun namlı mesirelerinden biriydi. Evliya Çelebi "Bir hiyabânı İrem misaldir, âdem içinde gaib olur" diye tarif ediyor. Yazın bazı esnaf ve san'atkârların toplu olarak çıkıp eğlendikleri bir yer imiş. Bugünkü Abdüsselâm Tekkesi bahçesi bu tarife hiç uymıyacak kadar küçük ve bakımsızdır.

Bibl. : Evliyâ Çelebi, I; REK, Gezi notu.

ABDÜSSETTAR EFENDİ — İstanbulda, İkinci Abdülhamid devrinin namlı muallimlerinden idi. Mülkiye mektebinde mecelle okuturdu. Ulumu şeriyede derin bir âlimdi; takriri fevkalâde güzel, bilgi sağlamlığından gelen beliğ bir sadelikte idi. Talebelerine karşı çok şefik ve nazikti. Yalnız garip bir âdeti vardı, derste söz söylerken, ikide bir, cüppesinin yakasını ensesine yerleştirmeğe uğraşırdı.

Bibl. : O. N. Ergin, Maarif Tarihi, II.

ABGAR TIBİR (Tokadlı) — On altıncı asırda yaşamış, İstanbulda ilk ermeni matbaasını kurmuş bir ermeni asılzâdesidir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor; Tokadda doğmuştur, babasının adı Amirbek'tir; 1563 de oğlu Sultanşah ile birlikde ermenilerin en büyük rûhânî reisi Eçmiadzin katogikosu Mikael I. in Papa Dördüncü Pius'a şahsî bir mesajını tevdi etmek üzere Romaya gitmiş, İtalyada yerleşerek matbaacılık ile uğraşmış ve 1565 - 1566 yıllarında Venedikde ermenice iki kitab basmıştır. 1567 de matbaasını da alarak İstanbula gelmiş ve Edirnekapusu civarında Surp Nigogos ermeni kilisesinin bod-

rumunda ilk ermeni matbaasını kurmuştur. Bu matbaada ermenice dini mevzular üzerinde altı kitab basılmıştır. Bir müddet sonra yazıları bozulduğu ve yenilemek imkânı da bulunamadığı için matbaa işleyemez hale gelmiş, tarihi tesbit edilemeyen bir yangında da kilise ile beraber yanmıştır. Abgar Tıbir 1569 da Eçmiadzine'e gittikten sonra izi kaybolmuştur.

Bibl. : Andreasyan, Eremya Çelebinin İstanbul tarihi; K. Pamukcuyan, Not.

ABIHAYAT SOKAĞI — Eminönü kazasının Kumkapı nahiyesinin Tavşantaşı mahallesi sokaklarındandır; Midhatpaşa caddesiyle Turanlı sokağı arasındadır, gayet az meyilli yokuş, iki araba rahat rahat geçebilecek kadar geniş, iki kenarı yaya kaldırımlı ve paket taşı döşeli bir sokaktır. Üzerinde beton yapı on altı ev ve üç dört arsa vardır. İstanbulun Bayazıd meydanı gibi en kalabalık ve şenlikli bir yerine gayet yakın sessiz ve temiz bir sokaktır. (1944).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ABI KEVSER (= Kevser suyu) — On sekizinci asır İstanbul çiçekçilerinden Üsküdarlı Baltacızade Mustafa Çelebinin elde ettiği nadide bir lâlenin adıdır. Beyaz üzerine mor fitilli ve dayanıklı bir çiçekti. (B. : Mustafa Çelebi, Baltacızade).

ABI RUMMANİ (= Nar suyu) — On sekizinci asır İstanbul çiçekçilerinden Üsküdarlı Baltacızade Mustafa Çelebinin elde ettiği nadide bir lâlenin adıdır. Kırmızılı beyazlı, orta kadeh, badem şeklinde, boyu kısa, içi fitilli siyah, dayanıklı bir çiçekti (B. : Mustafa Çelebi, Baltacızade).

ABI YAKUT (= Yakut suyu) — On sekizinci asır çiçekçilerinden Üsküdarlı Baltacızade'nin tohumdan elde etiği nadide bir lâlenin adıdır. Koyuca kırmızı ve mor fitilli bir çiçekti. (B. : Mustafa Çelebi, Baltacızade).

ABİD ÇELEBİ MESCİDİ VE TEKKESİ — Darüşşefaka arkasına düşen Kadıçeşmesi semtinde idi, son büyük Fatih yangınında harap olmuştur; 1944 de Otlukcu yokuşundan inerken solda Hüseyin Remzibey sokağı kavşağı köşesinden bir kaç adım ileride bir duvar parçasiyle bazı temel izleri, ve üç dört taşı ayakta duran bir mezarlık harabesi görülmektedir; etrafına kulübemsi evler yapılmıştır; bir sadî dergâhiydi, âyin günleri perşembe idi.

Yaptıran Abdi Çelebi, Mevlâna Celâleddin Rumi torunlarındandır. Kabri mescidin mihrabı önünde idi, vaktiyle mezarlığın sokağa bakan bir penceresi üzerinde bulunduğu tahmin edilebilen mermer bir kitabe taşı duvar ankazı taşlar arasında yerde durmaktadır. Kabartma bir mevlevi sikkesi altında tâlik ile "Evlâdı hazreti Mevlânâdan Abid Çelebi hazretlerinin makberei âlileridir, tarihi vefatı 903" ibaresi hâkkedilmiştir ki yangından evvelki tamirlerin birinde konduğu ifadesiyle taş işçiliğinden aydın olarak anlaşılmaktadır. 1497 (H. 903) de ölen Abid Çelebinin ölümüne zamanında şu tarih kıt'ası söylenmişti:

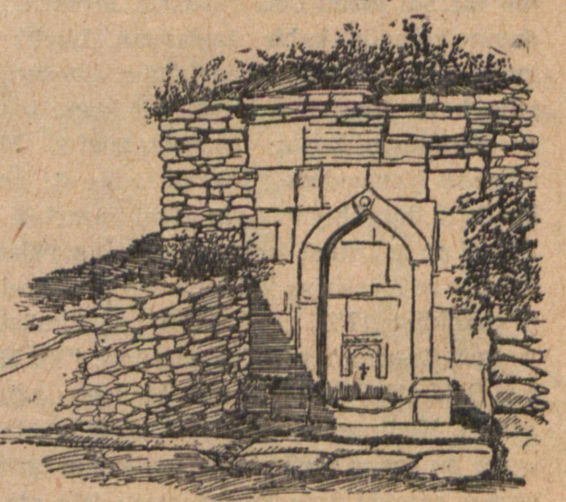
Gafleti koy, gözün aç hu diyerek,
İresin lütfüne lâbüd giderek,
Tekkenin sahibine di düa,
Gitti Abid Çelebi Hak diyerek.
(H. 903)

Ayni mezarlıkta Nadirî Mehmed Efendi (ölümü 1626 = H. 1036), Mevlâna neslinden Sahib Efendi (ölümü 1570 = H. 978), Dursunzade Abdülbaki Efendi (ölümü 1610 = H. 1019) medfundur.

O civarın tanziminde, yangın yeri ortasında kalmış bu küçük mezarlığın kaldırılması ve mevcut kabirlerin başka bir yere nakli icabeder.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ÂBİDEHANIM ÇEŞMESİ — Hekimoğlualipaşa Camii civarında yanmış Sormagir odaları mescidinin avlusunda yedi basamak merdiven ile inilir bir çukur çeşmedir.

Hekimoğlunda Âbidehanım Çeşmesi
(Resim : Nezih)

Kesme taştan klâsik üslûptadır. Üç beyitlik tarih kitabesi kemerin üzerinde ve sol yana doğru kaymıştır. Yangında harap olduğu ve mahalleli tarafından bugünkü görünüşünde tamir edildiği anlaşılıyor. Edirneli şair Bihişti'nin kaleminden çıkmış kitabesinin kaydına göre bu çeşmeyi Hacı Hüseyin ve kızı Sâfiye hatun adında iki hayır sahibi yaptırmış, 1732 (H. 1145) de Âbide Hanım tarafından tamir ettirilmiştir; tarih beyti şudur:

Ayni zemzemdir Bihişti tarihin dir teşnegân
İçelim ruhi Hüseyin aşkına abı sâfiye

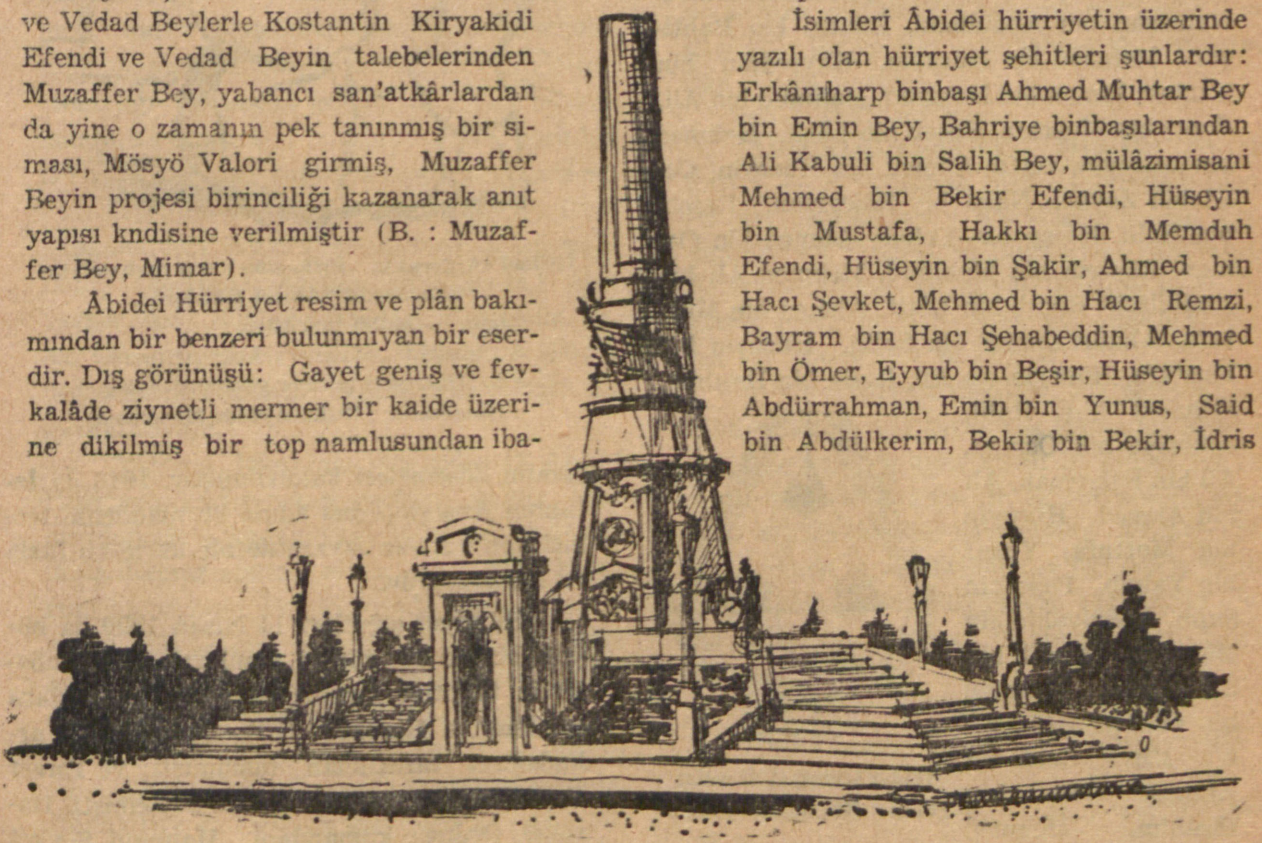
Bibl. : İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; REK, Gezi notu.

ÂBİDEİ HÜRRİYET — Büyük şehirde yapılmış ilk millî anıttır; Şişlinin ötesinde, Kâğıthane vadisine hakim ve bu âbideye nisbetle "Hürriyetiebediye tepesi" denilen yerdedir; Otuz bir Mart vak'asından sonra, İttihad ve Terakki fırkasının en kuvvetli olduğu bir devirde bu vak'ada, İkinci Meşrutiyet uğrunda şehid olan zabit ve neferlerin Anıt-Kabri olarak yaptırılmıştır.

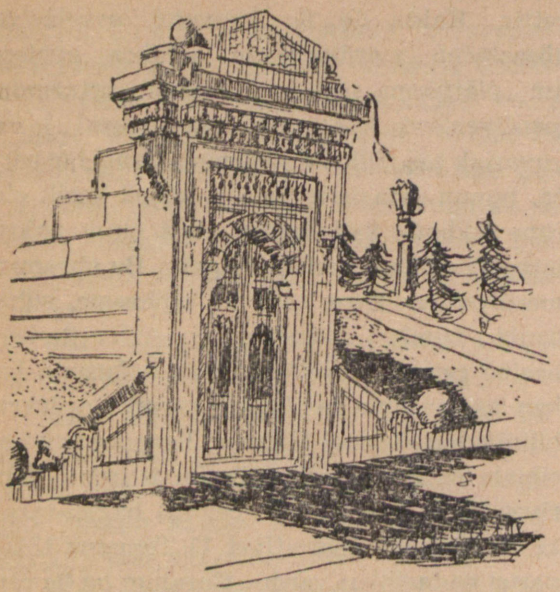
Âbidei Hürriyet için 1909 nisanında açılan müsabakaya Türk san'atkârlarından, devrin büyük şöhretleri olan mimar Kemaleddin ve Vedad Beylerle Kostantin Kiryakidi Efendi ve Vedad Beyin talebelerinden Muzaffer Bey, yabancı san'atkârlardan da yine o zamanın pek tanınmış bir siması, Mösyö Valori girmiş, Muzaffer Beyin projesi birinciliği kazanarak anıt yapısı kndisine verilmiştir (B. : Muzaffer Bey, Mimar).

Âbidei Hürriyet resim ve plân bakımından bir benzeri bulunmıyan bir eserdir. Dış görünüşü: Gayet geniş ve fevkalâde ziynetli mermer bir kaide üzerine dikilmiş bir top namlusundan ibarettir. Kaide de üç kısımdır, evvelâ üç köşesinden merdivenlerle oldukça genişçe bir plâtforma çıkılır; bunun ortasında, merdivenlere karşı olan üç köşesi birer yuvarlak taş gülle ile süslenmiş ikinci bir parça, bunun ortasında da altı köşeli kesik ehram şeklinde üslûplaşmış türk çiçek nakışlariyle bezenmiş asıl kaide gelir. Bu ehramın, merdivenlere karşı olan üç cephesine, şühedanın isimleri vazılmıştır; diğer üç cephesine gelince: Âbidenin gün doğusuna bakan asıl yüzüne rastlayan tarafta o devrin hükümdarı Beşinci Mehmed Reşadın tuğrası, şimale bakan tarafta "Tarihi istirdadı hürriyet 10 Temmuz 1324", cenuba bakan tarafta da "Timsali Meşrutiyet 11 Temmuz 1325" yazısı ve tarihleri vardır. Ehramın bu üç cephesinde, âbidenin içine ışık veren birer mermer şebike vardır. Kesik ehram şeklindeki bu kaidenin üstüne istalaktitli bir mermer çember konmuş, onun üstüne de örme taştan top namlusu inşa edilmiştir. Namlunun gün doğusu tarafında: Bir can kurtaran simidi, bir gemi çapası süngüleri takılmış on tane tüfek ve bir Türk bayrağından mürekkep bronz bir plâk vardır.

İsimleri Âbidei hürriyetin üzerinde yazılı olan hürriyet şehitleri şunlardır: Erkânıharp binbaşı Ahmed Muhtar Bey bin Emin Bey, Bahriye binbaşılarından Ali Kabuli bin Salih Bey, mülâzimisani Mehmed bin Bekir Efendi, Hüseyin bin Mustafa, Hakkı bin Memduh Efendi, Hüseyin bin Şakir, Ahmed bin Hacı Şevket, Mehmed bin Hacı Remzi, Bayram bin Hacı Şehabeddin, Mehmed bin Ömer, Eyyub bin Beşir, Hüseyin bin Abdürrahman, Emin bin Yunus, Said bin Abdülkerim, Bekir bin Bekir, İdris

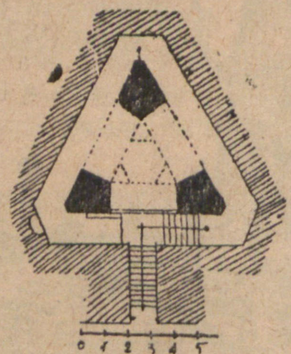

Abidei Hürriyet (Resim : Reşad Sevinçsoy)

Âbidei Hürriyette mescidin kapısı
(Resim : Reşad Sevinçsoy)

bin Yusuf, Mahmud bin Rüstem, Mustafa bin Ahmed Said, Hüseyin bin Derviş, Hasan oğlu Neşat, Timur Melek oğlu Ali Mustafa, Hüseyin bin Mehmed, Osman bin Mahmud, Maksud bin Ali, Riza bin Mahmud, Mehmed bin Hüseyin, Arap Mustafa bin Şuayıb, Nüsret bin Ahmed, Şahin bin Ahmed, Ramazan bin Abdülbaki, Edhem bin Bahtiyar, Mehmed bin Hüseyin, Hayreddin bin Kanber, İsmail bin Mehmed, Mahmud bin Ali, Ömer bin Mustafa, Receb bin Lâtif, Mehmed bin Hüseyin, Hafız Ahmed bin Hüseyin, Celâl bin Zeynel, Naim bin Süleyman, Ramiz bin Halil, Recep bin Yakub, Ahmed bin Osman, Rüstem bin Mahmud, Mehmed Ali bin Abdüllâtif, Receb bin Lâtif, Ahmed bin Mustafa, Abdürrahman bin Salih, Hüseyin bin Mustafa, Hüseyin bin Ali, Refik bin İbrahim, Mehmed bin Halil, Zekeriya bin Osman, Ali bin Süleyman, Ali bin Ahmed, Hüseyin bin Mustafa, Yusuf bin Yakub, Paşo bin Salih, Abdülvahid bin Mehmed, İsmail bin Süleyman, Hüseyin bin Osman, Hüseyin bin Musa, Said bin Ahmed: Ömer bin İbrahim, Mehmed bin Abdullah, Kadir bin Kadir, Bekir bin Seyid, Mehmed bin Hamid, Selko bin Dalyan.

Âbidei Hürriyet Mescidi
(Plan : Reşad Sevinçsoy)

Âbidei Hürriyetin içine, gün doğusuna bakan cephesinin önünde, bir minber kapısı şeklinde yapılmış gayet zarif mermer bir kapıdan girilir; kapının üstünde "Makberei Şühedayı Hürriyet" kitabesi vardır. Kapı kanatları oymalı bronzdandır. Âbidenin içi bir camidir. Mihrap sol köşededir, şehitlerin lâhidleri bu mihrap duvarının içindedir. Âbidenin bütün ağırlığı, üç tane gayet kalın fil ayağı ile bunlar arasına atılmış üç kemer üzerine oturtulmuştur. Bu kemerlerin ortasına tutturulmuş renkli camdan bir kubbeciğe bir âvize asılmıştır. Camilerin içine yazılması mutad âyetler, mermer plâklar üzerine oyularak duvarlarla fil ayaklarının ortaya bakan yüzlerine konulmuştur. Camiin içindeki yazılar, Mızıkai Hümayun İmamı Haci Hasan Sabri Efendinin eseridir. İçini su bastığı için

İttihad ve Terakki Fırkasına karşı muhalefetin mizahında "Âbidei Hürriyet".
— Kızım bu kimin taşı böyle?
— Â.. bilmiyor musunuz.. Âbidei Hürriyet!.
— Yâ... Hürriyeti buraya gömmüşler demek!..
(Karikatür : Rıfkı. Aydede Mecmuası)

camiin döşemeleri kaldırılmıştır. 1946 da İstanbul Ansiklopedisi adına bu maddenin tesbiti için yapılan ziyaretde bir karıştan fazla su bulunuyordu.

Hürriyet şehitleri 14 Nisan 1909 da büyük bir cenaze töreni yapılarak gömülmüşlerdi; tabutlar kırmızı ve yeşil bayraklara sarılmış ve Hareket Ordusundaki silâh arkadaşları tarafından taşınmıştı; ve Enver Bey (Enver Paşa) bir nutuk söylemişti. Hareket Ordusu kumandanı Mahmud Şevket Paşa da, Âbidei Hürriyetin civarında kendi-

siyle beraber şehit düşen iki yaveriyle müstakil bir açık türbede yatmaktadır. O devrin kahramanlarından Talât Paşa merhumun Berlinden getirilen kemikleri de, 1944 de Âbidei Hürriyet yanında hazırlanan bir kabire konulmuştur.

1945 yılında Âbidei Hürriyette, inşası tarihindenberi bekçilik yapan Rizeli Hüseyin Ağa, Hürriyetiebediye tepesiyle âbide civarındaki çamları ve diğer ağaçları kendi eliyle dikip yetiştirmiş emektar bir ihtiyar idi. (Nisan 1945).

ÂBİDEİHÜRRİYET CADDESİ — Büyük şehrin en uzun caddelerinden biridir. Beyoğlu kazasının Şişli nahiyesinin Cumhuriyet mahallesinin Duatepe mahallesi ile sınırını teşkil eden Ergenekon caddesinden başlar, Cumhuriyet ve Meşrutiyet mahalleleri içinden Âbidei Hürriyete kadar uzanır. (B. : Cumhuriyet ve Meşrutiyet mahalleleri)

1945 de caddenin manzarası şöyle tesbit edilmişti:

Ergenekon caddesinden İzzetpaşa sokağiyle teşkil ettiği dörtyol ağzına kadar asfalttır, iki kenarında geniş yaya kaldırımı vardır. Ergenekon caddesinden sağdaki Rumeli caddesi kavşağına kadar olan kısmı katolik mezarlığının arka duvarı ile protestan mezarlığı arasından geçer; caddenin bu kısmında bir Pazartesi pazarı kurulur, buradan ilerisi birkaç katlı tuğla ve betondan temiz evlerle bezenmiştir; bu parça üzerinde bir Rum ilkokulu, Sen Mişel Fransız lisesi bulunmaktadır. İzzetpaşa sokağı kavşağından tam karşısındaki Silâhşör caddesi kavşağına kadar olan küçük bir parçası paket taşı döşelidir; köşede Transval lokantası ile bahçeli bir gazino vardır.

Transval lokantası yanından tâ Âbidei Hürriyete kadar asfalt yoldur; yalnız Şişli meydancığına kadar, yaya kaldırımları henüz tamamlanmamıştır; ondan ötede yaya kaldırımı hiç yoktur. İki tarafında bir kaç tanesi ahşap, büyük bir ekseriyeti beton ve tuğla apartmanlar vardır. Fakat içlerinde yüksek san'at kıymeti taşıyan tek yapı yoktur.

Şişli meydancığının batı kenarını teşkil eden Âbideihürriyet caddesi bu meydanda, Büyükdere caddesi ile bir çatal kavuşak yapar. (Bu kavuşakda Şişli Camii inşa edilmiştir, B. : Şişli Camii).

Şişli meydancığından öte, Palaz sokağı kavşağından itibaren şehir dışına çıkar. Son mühim yapı Karagözyan Ermeni Eytamhanesidir; onun ilerisinde Musevi mezarlığı vardır, sol tarafta, gözün alabildiğine tarlalar uzanır ve bu arada İspironun aile bahçesi ve lokantası, Gümüşpark ve Arab Mehmedin gazinosu sıralanır. (Arab Mehmedin gazinosunun yerine Kaplanca Mensucat Fabrikası inşa edilmiştir, 1957).

Âbideihürriyet caddesinin Şişliden öte bu son kısmı, bilhassa ilkbaharın ılık lâtif günlerinde, kalabalıktan sıkılan masum gençlerin istikbale ait binbir cazip hayal içinde dolaştıkları bir âşıklar yolu olur. Kır çiçekleri toplanır; uçurtmalar uçurulur; birbirinden şirin çingene çocukları mor menekçe demetleri satar, küçük bahşişler için göbek atıp oynarlar, çingene karıları "güzel hanımlara ve güzel beylere" fal bakarlar. Buraların bahar ve yaz geceleri eğlenceleri de hoştur. Yalnız, yaya gidilmez, yolda uygunsuz adamlara, mütecaviz sarhoşlara, tehlikeli serserilere rastlanabilir. Âbideihürriyet caddesinin bu kır gazinolarına geceleyin otomobille gidilir, buralarda hovardaca para sarfedenler pek çok olur, mehtaplı gecelerde îyş ve nûş ile sabahlamak mümkündür. (1944 haziran).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ÂBİDEİHÜRRİYET - MECİDİYEKÖY YOLU — Beyoğlunda Şişli nahiyesinde Meşrutiyet mahallesinin sokaklarındandır. Âbideihürriyet caddesi ve Büyükdere caddesiyle üçgen şeklindeki bir adayı kapatır ve bu iki cadde arasında batı - doğu istikametinde uzanır (B. Meşrutiyet Mahallesi)

Âbideihürriyet Caddesi kavşağından girildiğine göre sağ tarafında Kaplanca Mensucat fabrikasının arka kısmı ile musevî ve ermeni mezarlıkları vardır. Sol tarafında, Kuştepe sokağı ile olan kavuşağına kadar uzanan sahada bira fabrikasının işçi evleri yapılmıştır. Bu yolun Büyükdere caddesiyle olan kavuşağından itibaren de Mecidiye köyü başlar.

Bibl. : F. Düngelen, Gezi notu.

ÂBİDEİHÜRRİYET MESCİDİ — (B. : Âbidei Hürriyet).

ABİDİN DAVER — (B. : Dav'er, Abidin).

ABİD MOLLA YALISI — Son asırda

Rumelihisarının meşhur yalılarından biri idi; Abid Molla tarafından Roberkollej idaresine satıldı; bugün yeri, bu müessesenin elindedir.

Bibl. : M. Ziya, İstanbul ve Boğaziçi, II.

ABİD PAŞA — Geçen asır sonlarının, asıl mesleğindeki yüksek kıymetinden başka Ansiklopedik malûmatının genişliği ve tasavvuf ilmindeki derin bilgisiyle tanınmış kumandanlarından; 1844 (H. 1260) de İstanbulda Sarıgüzelde doğdu; babası kereste ticareti yapan Geredeli Osman Efendidir; dedesi Mehmed Ali Ağa Macaroğlu lâkabıyle anılıp Gerede'de büyük arazi ve birçok değirmen sahibi bir zatmış.

Abid Paşa Harbiye mektebinden 1867 de Kurmay Yüzbaşı olarak çıkmış ve hemen Giride gönderilen bir kıtaya verilmiştir; o sırada isyan halinde bulunan bu adadaki temizleme muharebelerinde büyük yararlıklar göstermiş, Girid muharebesi madalyasını Sadrâzam Âli Paşa bu genç zabitin göğsüne kendi eliyle takmıştır.

Giridden dönüşünde Kolağası olmuş, Bingazi ve havalisinin haritalarını çıkarmağa memur edilmiş, bir müddet şimalî Afrikada kaldıktan sonra İstanbula geldiğinin tezine, âsi İbni Ahid'in tenkiline memur bir kıt'a ile Yemen'e gönderilmiştir; Yemen harekâtındaki hizmeti karşılığı Binbaşı olmuş, İstanbula dönüşünde Feshane fabrikası müdürlüğüne, bir müddet sonra da Askerî İdadisi ders nazırlığı ile umumî tarih muallimliğine tayin edilmiştir. 1877 Türk - Rus harbine iştirak etmiş, Silistredeki Selâmi Paşa fırkasının erkânını harp reisi iken liva olmuş, harb sonunda Serasker kapısındaki istihkâh ve inşaat dairesi reisliğine tayin edilmiştir. Bu vazifede uzunca bir müddet kalmış ve kıymetli hizmetleri görülegelmişken, 1894 de, İstanbulda pek büyük tahribat yapan depremde, yol hazırlığına bile izin verilmeden 12 nci nizamiye fırkası kumandanlığı ile Kerkük'e sürülmüştür.

Âbid Paşa
(Resim : H. Çizer)

Abid Paşaya vurulan bu darbenin sebepleri olarak şunlar gösterilebilir:

Bu müthiş depremin ilk anında, Paşa, Karaköyde Ekonomi lokantasında öğle yemeği yiyormuş, dışarı fırlar fırlamaz, Göztepedeki ailesini düşünerek köprüye koşmuş ve Haydarpaşa vapuruna binmiş, kendisini gören köprü başındaki Aziziye karakolu hafiyeleri de: "Ailesini, sıhhatce selâmeti padişâhîden akdem tutuyor" diye jurnal vermişler .

Seraskerkapısının bazı ana duvarları çatlamış, bugibi işlerde mütehassıs olan paşa bunu tehlikeli görmüş: "Zelzele fasılalarla devam ediyor, bina çökebilir, efrad ve memurini meydana barakalar yaptırıp çıkaralım, sakat duvarları da kenetliyelim, destekliyelim" demiş. Bu sözleri de mabeyine "Paşanın kasdı zabitan ve efrada bozgunculuk aşılamak ve askeri ayaklandırmaktır" diye aksettirilmiş.

Bugünlerde tamiri biten Zincirlikuyu karakolunu görmeğe gitmiş, meğer o gün Veliaht Reşad Efendi de Zincirlikuyu çiftliğine gitmiş imiş.. Paşayı, Efendi ile gizlice görüştü diye jurnal etmişler...

İstanbuldan pek perişan bir halde ayrılan Abid Paşa, askerî rüşdiyeden pek sevgili çocukluk arkadaşı olan Mabeyin Başkâtibi Süreyya Paşanın şefaatiyle Kerkük yerine Haleb'te ikamete memur edilmiş ve 1908 yılına kadar orada kalmıştır; İstanbula ancak bu tarihte, Meşrutiyetin ilânı üzerine dönebilmiştir; bir müddet Harbiye Nezareti Muhakemat Dairesi Reisliğinde bulunmuş ve yaş tahdidine tabi tutularak Ferik rütbesinden tekaüt edilmiş, 1916 da ölmüştür.

Abid Paşa ilim ve irfanı ile olduğu kadar sohbetinin tatlılığı ile meşhurdu; şair tabiatlı idi, birçok manzumeler, tarih mısra ve beyitleri kaleme almıştır. Bir Erkânıharbin bilmesi zarurî olan garp yabancı dillerinden gayri arapca ve farsçeyi bile anadili gibi konuşurdu.

Abid Paşa, Askerî Müzenin kurucularından sayılan Ferik Ahmed Muhtar Paşanın kaynatası, İstanbul Ansiklopedisine çok kıymetli notlar vermiş aziz dostumuz merhum Sermed Muhtar Alus'un anababasıdır.

Bibl. : : S. M. Alus, Not.

ABİDPAŞA KÖŞKÜ VE BAHÇESİ — Göztepede, İstasyondan Bağdad caddesine i-

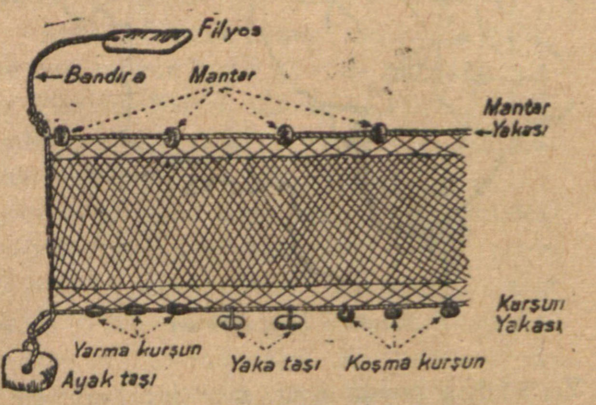
nen yolun üzerinde, geçen asır sonlarının en güzel ve büyük yapılarından biriydi. Yapının güzelliği sahibinin bu işlerdeki bilgisinin canlı bir şahidi, bahçesinin güzelliği de, paşanın zerafet ve zevkinin eseriydi. Paşanın ölümünden sonra 1936 ya kadar Sermed Muhtar Alus ile zarafet ve nezaketi ve çok tatlı sohbetleriyle tanınmış olan muhterem validesine ikametgâh olan bu köşk, bu tarihte tamir ve muhafazası çok ağır masraflara mal olduğu için satılmış ve yıkıcılar eline geçerek birçok emsali gibi yok olmuştur, köyde dolaşan rivayetlere inanılırsa, ankazından kazandıkları para ile, ulu çamlar, akasyalar ve yüzlerce meyva ağacı ile bezenmiş gayet büyük bahçesi bu adamlara bedavaya kalmıştır.

Semt halkının ağzında yanlış olarak Abidinpaşa bahçesi diye anılan bu bahçenin bülbülleri meşhurdu; mehtapta, bazan yüzlerce bülbülün, bir çağlayan halinde şakıdığı olurdu.

ABLAK ÇELEBİ — On yedinci asır ortalarında yaşamış İstanbulun namlı hanende ve mukallitlerinden, Evliya Çelebinin "Mahbubu hâs beyaz bir çelebi idi" dediği bu zatın asıl adı malûm değildir. Babası Şengül Çelebi, amcası Surna Çelebi de devrinin büyük şöhret sahibi mukallitleriydi.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

ABLATYA AĞI — İstanbul suları balıkçılarının kullandıkları ağlardan biridir. Sade bir ağdır, geniş ve dar ablatya diye iki çeşidi vardır. Her ikisinin de uzunluğu yüz ellişer kulaç ve gözleri üç parmak genişliğinde, yani kefal gözünden az büyükçedir. Geniş ablatyanın yüksekliği on, dar ablatyanınki dört kulaçtır; üst yakaları mantarlı, alt yakaları

Ablatya ağı (K. Deveciyandan)

kurşunludur. Dar ablatya lüfer avına mahsustur; kıyılarda uzatma suretiyle kullanılır. Geniş ablatya ile lüferden başka kefal, palamut ve torik de tutulur, lüfer avına çıkılmış ise alt yakasının dibi bulması şarttır.

Çifte fanyalı kefal ağı ile palamut uzatmasının fanyaları çıkarılıp sade olarak kullanılırsa balıkçılar bunlara da ablatya adını verirler.

Bibl. : K. Deveciyan, Balık ve balıkçılık.

ABOUT (EDMOND) — İki defa İstanbula gelmiş ve seyahatlerinden biri hakkında bir kitap yazmış Fransız romancı ve gazetecisi. Fransız edebiyatına "Le roi des Montagnes" (Dağların kralı) gibi eser kazandırmış olan E. About'nun herhalde Kırım harbi sırasında olan ilk İstanbul seyahati hakkında bir şey bilmiyoruz. Bu ziyaretinden edindiği intibaları herhangi bir surette neşredip neşredemediğini de tesbit mümkün olmamıştır. Ancak 1883 sonbaharında yaptığı ikinci seyahatini "De Pontoise à Stanboul" (= Pontuazdan İstanbul'a) adındaki Paris'de 1884 de basılan küçük kitabında anlatmaktadır, Müellifin çeşitli konulardaki yedi yazısını ihtiva eden bu cild içinde İstanbul seyahatnamesi baştan itibaren 144. sahifeye kadar olan kısmı işgal etmektedir. Doğu Ekspresinin ilk defa yataklı vagonlar işletmesi münasebeti ile yapılan ve kırk kadar davetlinin iştirak ettiği bu seyahate, Times gazetesinin muhabiri olarak katılan M. de Blowitz de bir seyahatname yazmıştır (bk. BLOWİTZ) Bu kalabalık davetli topluluğunun arasında Osmanlı devletinin tayin ettiği mihmandar da, Paris'deki sefarethane memurlarından Missak efendi idi. Kitabının başlarında Macarların Türk menşeine temas eden About, Türkler hakkındaki düşüncesini "..Onlar da asil bir kavim ve vakur bir millettir" cümlesi ile belirtir. Yolcular Varna'ya kadar trenle gelmişler, buradan Esparo adındaki vapura geçerek onunla İstanbula ulaşmışlardır. Luxembourg oteline inen E. About ve yol arkadaşları şehir içinde ressam Şeker Ahmed Paşa tarafından gezdirilmişler . Dolmabahçe, Beylerbeyi ve Topkapı saraylarını ziyaret ettikten sonra, ertesi gün müze müdürü Hamdi, Galatasaray lisesi müdürü İsmail Beyleri ve bu sonuncunun muavini D'Hollys ile tanışmışlar, ve aynı gün About arkadaşlarından ayrı-

larak Hamdi Beyi makamında ziyaret etmiştir. About, Türk müzesinin idaresini henüz iki senedir elinde tutan bu kıymetli insandan ve kurduğu müze ile Sanayii Nefise mektebinden etraflıca bahseder, ve onun rehberliği ile İstanbulu gezmediğine hayıflanır. About seyahatnamesinde Şehzade Yusuf İzeddin Efendi'den, Üsküdar'daki tekkeden, İstanbul ahalisinin kıyafetinden bahsettikten sonra, Kurban bayramı münasebeti ile yapılan merasimi ve Padişahı da anlatır. 13 Ekim Cumartesi günü yine aynı vapurla dönen yolcular Romanya üzerinden yine trenle yurdlarına dönerler. (E. About 1825 de doğdu, 1885 de öldü.)

Semavi Eyice

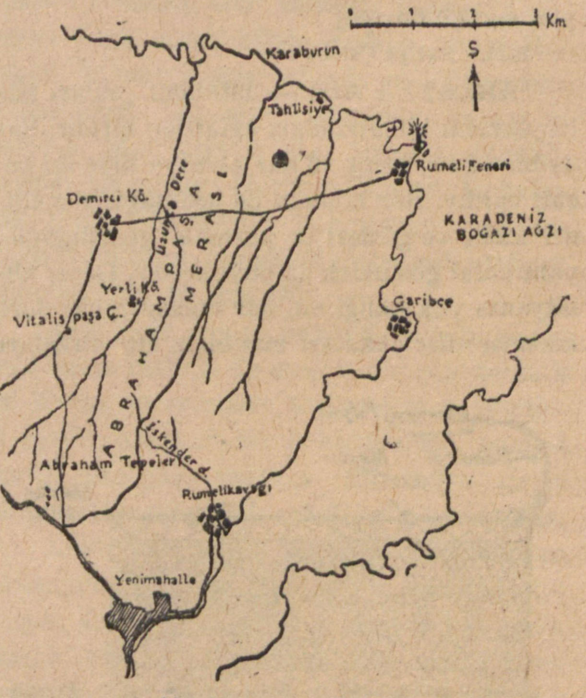
ABRAHAM PAŞA — (B. : Apraham paşa).

ABRAHAMPAŞA CADDESİ — Beykoz'un gerisinde Akbaba ile Dereseki köyü arasından, Karadenizde de Anadolufeneri köyüne kadar uznan yola vaktiyle verilmiş bir isimdir. Kanlıkavak tepesiyle Midhatefendi çiftliği arasından, tuğla harmanlarından, Viranmandıra önünden ve Poyraz köyü gerilerinden geçer.

ABRAHAMPAŞA BAHÇE, KORU VE ARAZİSİ — Zengin Ermeni vezirin, Boğaziçinde Paşabahçesi ile Beykoz arasındaki koydan, Karadenizde İrva'ya kadar uzanan gayet geniş topraklardır.

Boğaz sahilinde olan bahçe, bugün bakımsız, rıhtımları harap bir haldedir. Birinci Cihan harbinden evvel yukarı Boğazın en güzel safa yerlerinden biriydi. Koruda, meselâ Hüş ağacı gibi, Türkiyede bulunmıyan nadide ağaçlar yetiştirilmişti; son zamanlara kadar, orman mektebi talebesi ağaç çeşitleri üzerinde bu koruya gelip tetkiklerde bulunurdu. Abdülâzizin hal'inden birkaç ay evvel, bu arazi yüzünden İstanbulda oldukça heyecanlı günler yaşanmıştşı. Padişahın Kâğıthane Kasrında oturduğu sırada İstanbullular arasında şöyle bir haber yayılmıştı: Korudan İrva'ya bir yol yapılıyormuş, Genç Osmanlılardan korkan Sultan Aziz, Mahmud Nedim Paşa vasıtasiyle Rusya Çarından rica etmiş, Ruslar İrva'ya asker dökecek, bu yoldan Beykoza inecek ve İstanbulu işgal edeceklermiş. İstanbul halkı dehşet içinde kaldı, çoluk çocuğa varıncaya kadar herkes silâhçı dükkânlarına koştu, silâhçılarda ve bedestende yeni ve eski, tabanca, kılıç, hançer, hattâ bıçak ve çakı bile kalmadı; kapış kapışa satıldı. İstanbullular, her ne pahasına olursa. Ruslara karşı koymağa azmetmişti. Fakat bir müddet sonra, bu haberin bulanık suda balık avlamak istiyen Rusya elçisi İngnatief tarafından para ile tutulmuş Sırplar, Karadağlılar ve Hırvatlar tarafından yayıldığı anlaşıldı. 1887 de İkinci Abdülhamid, Abraham Paşa arazisinin satın alınmasını bu türlü şayia ve entrikaların önünü almak için uygun gördü; ve hemen keşfinin yapılması için de emir verdi. İkinci Meşrutiyette "Hürriyet Bahçesi" adı verilen sahil kısmı ile koru, halka bir mesire olarak açıldı, Beykoz - Paşabahçesi caddesinin arkasında, korunun ilk kısmı içinde bir de ahşap gazino - tiyatro yapıldı, ki bu bina, 1936-1937 yılları arasında yanmıştır. Mîriye intikal eden bu arazinin koru ve bahçe kısmı için, Birinci Cihan harbi içinde Enver Paşa tarafından satın alındığı söylenirdi.

ABRAHAMPAŞA MER'ASI — Rumelikavağı köyü ile Zekeriya köyü arasındaki Abraham tepelerinden Karadeniz sahillerine doğru, Çınarçiftliği ile Vitalispaşa çiftliği ve

Abraham paşa mer'ası

Yerli köy arasında uznan mer'alara, vaktiyle, sahibi olan zengin Ermeni verizin adına nis-

betle verilmiş isimdir. Rumelikavağı köyünden geçen İskender deresinin kaynağı bu mer'adadır.

ABRAVAYA (Dr. Smoil) — (B. : Marmaralı, Smoil Abravaya).

ABRO ÇELEBİ — On yedinci asırda Divanıhümayûn nezdinde ve ermeni cemaati işlerinde en nüfuzlu simalardan biridir. Aslen Belgradlı olup bundan dolayı "Makedonyalı" diye de anılır. 1550 tarihinde Şarkî Anadolu'dan Belgrad'a hicret eden Alpiar adlı bir tacirin torunu ve yine ticaretle meşgul olan Muradhan adlı bir kimsenin de oğludur. Gösterdiği büyük yararlıklar sayesinde Devlet ricalinin ve bilhassa Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın itimadını ve sevgisini kazanmıştır. Bu sayede hem kendi ticarî işlerini genişletmiş hem de cemaat nezdinde de yüksek bir mevki ve itibara sahib olmuştur.

Abro Çelebi, 1646 da, yani Girid seferinin başlamasından bir yıl sonra, Deli Hüseyin Paşa ile beraber, muhtemelen ordunun iaşesine yardım etmek gayesiyle, Giride gitmiştir. Kapusuna intisab ettiği Hüseyin Paşa 1658 de idam edilince, Abro Çelebi de devkif edilmiş ve serveti müsadere edilmiştir. Bunun üzerine Belgrad'da kalmak istemiyerek 1661 de ailesiyle birlikte önce Edirneye ve aynı sene oradan da İstanbul'a gelmiştir. Bu sıralarda vazife ile tekrar Giride gönderilmiştir.

27 Eylûl 1669 da Girid'in fethi tamamlanırken, Abro Çelebi de Kandiyenin tesliminde hazır bulunmuştur. Buradaki kiliseler camie tahvil edilirken, Osmanlı ordusunda hizmet gören birçok Ermeni tüccar ve işçiler adına Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'ya müracaatla kiliselerden birini 1400 riyala satın alıp, tamir ettirerek "Surp Karabet" adını vermiştir.

Abro Çelebinin, Ermeni cemaatına ait diğer bazı mühim hayır işleri de zikredilmektedir. Ezcümle Silivri, Mıhaliç ve Filibe şehirlerinde birer kilise inşa ettirmiştir. 21 Temmuz 1660 tarihinde vuku bulan İstanbul'un en korkunç yangınında harap olan Hisardibindeki Surp Sarkis kilisesini de muhtemelen ertesi yıl yeniden yaptırmıştır. Fakat mezkûr inşaat izinsiz ve rüşvetli olduğu için yıkılmasına irade çıkmıştır. Bunun üzerine keyfiyet, o sırada Giridde bulunan Abro Çelebi'ye bildirilmiş, o da kilisenin mihrabının bir duvarla kapatılarak mektebe ifrağını tavsiye etmiştir. Bina bir müddet bu suretle kullanıldıktan sonra 6 Nisan 1662 de, diğer bazı Rum kiliseleri ile birlikte yıktırılmaktan kurtulamamıştır.

Abro Çelebi 15 Nisan 1676 da Edirnede vefat etmiştir. Mezartaşında, ermenice kitabeden maada Ermeni harfleriyle türkçe olarak şu beyit de hakkedilmişti:

Belirğadlı koca Abro Çelebinindir bu mezar
Görince hâk ile yeksan işdir ruzigâr

Abro Çelebinin en büyük işlerinden biri Onyedinci asır Ermeni edebiyatının en seçkin siması olup o asırdaki İstanbul için pek kıymetli bir kaynak olan bir "İstanbul Tarihi"-nin müellifi Eremya Çelebi Kömürciyanı himaye etmiş olmasıdır. Eremya Çelebi Kömürciyan hâmisi olan Abro Çelebi ve zamanının mühim hâdiseleri hakkında 5 cildlik manzum müfassal bir eser meydana getirmiştir. Maalesef ilk dört cildi kaybolan bu eserin 5. ci cildi Viyenna Mıhitarist rahiplerinden değerli tarihçi Nerses Akinyan tarafından 1930 da Münich'de bir kitapçı nezdinde bulunmuştur. Bu 5. ci cild sayesinde diğer cildlerin de muhteviyatı meydana çıkmış ve Abro Çelebinin hayatı hakkında bazı kıymetli bilgiler elde etmek imkânı hasıl olmuştur.

Bu mühim eserden maada Eremya Çelebi, Abro Çelebi hakkında ikisi ermenice ve ikisi de türkçe olmak üzere dört methiye yazmıştır. Bunlar diğer perakende manzum ve mensur yazılariyle birlikte "Ruznâme" adındaki eserinin sonunda neşredilmiştir.

Kevork Pamukcuyan

ABRO EFENDİ (Sahak) — Osmanlı devleti hizmetinde bulunan Ermenilerden, 15 Eylûl 1823 de İzmirde doğup 1900 de İstanbulda vafet etmiştir. Abro Çelebinin ahfadındandır (B.: Abro Çelebi)

Genç yaşında İstanbul'a gelerek. Bâbıâlideki Tercüme Kalemine girmiştir. 28 Şubat 1852 den 8 Ağustos 1853 tarihine kadar Kirkor Markosyan adlı muharrir ile birlikte "Noyyan Ağavni" (Nuh'un Güvercini) adlı haftalık ermenice bir mecmua neşretmiştir.

Hariciye nezâretinde mühim vazifeler deruhte ettikten sonra, Âli Paşa'nın Sadrazamlığı zamanında Mâbeyini hümayun baş tercümanı, bir müddet sonra da hariciye nezâreti umumî kâtibi olmuştur. 1876 da Filibedeki

Fevkalâde Komisyona âzâ ve müteakiben reis olmuştur. Bilâhare birkaç mühim vazifede bulunduktan sonra Şûrâyı Devlet âzâlığına tayin edilmiş ve ölümüne kadar bu vazifede kalmıştır.

Sahak Abro Efendi cemaat işlerinde de mühim mevkiler işgal etmiştir. Edebî sahada ise bazı mühim eserleri türkçeye çevirmiştir. Bunlar meyanında "Büyük Petro", Voltaire'in "Onikinci Şarl'ın tarihi" adlı tarihi eserlerle J. B. Sey'in "Politik Ekonomi" ve Machiavel'in de "Hükümdar" eserlerini zikredebiliriz. Bunlardan maada Rifat Paşa ile birlikde siyasî mühim şahsiyetler hakkında etüdler neşretmiştir.

Kevork Pamukcuyan

ABROYAN (APRAHAMYAN) (Yeprem Vartabed) — Venedik Mıhitarist rahiplerinden. 21 Şubat 1869 da Ankarada doğmuş ve 5 Ocak 1935 de İstanbulda vefat etmiştir.

İlk tahsilini İstanbul'da yaptıktan sonra 1884 de Venedikteki Ermeni Mıhitaristler Manastırına gönderilmiştir. 1892 de papaz takdis olunup, tedris hayatına atılarak, gerek Manastırda, gerekse Venedikteki Murad Rafaelyan Mektebinde bazı mühim vazifeler deruhde etmiştir.

1912 - 1926 yıllarında Byoğlundaki Mıhitaristler Mektebinin müdürü, ve ölümüne kadar da baş râhib olmuştur .

Tercüme ve tetkik yazıları, organları olan Venedikteki 'Pazmaveb" adlı mecmuada ve İstanbul Ermeni basınında neşredilmiştir.

Kevork Pamukcuyan

ABROZ — On dokuzuncu asrın son yıllarında namlı tabiplerden, dükkânı Hocapaşada idi.

ABUD EFENDİ (Mehmed) — Geçen asır sonlariyle içinde bulunduğumuz asrın ilk yıllarında memleket piyasasını halkın menfaatine tanzim eden, İstanbulun en büyük ve muteber tüccarlarından, 1839 da Şamda doğdu, 17 İkincikânun 1917 de İstanbulda öldü.

Orta tahsilini Şamda yapan Mehmed Abud Efendi on sekiz yaşında İstanbula gelmiş ve kendisine temiz bir şöhret ve doğruluk mahsulü byük bir servet temin eden ticaret hayatına hemen ehemmiyetsiz denebilecek bir sermaye ile atılmış; ilk iş olarak ipek ticaretine başlamıştır; işleri süratle gelişmiş, 1883 de ipek ticaretinin yanına yeni işler ve bilhassa manifatura ve deri ticaretini eklemiştir. 1884 de İstanbul Ticaret Odası İdare Heyeti Reisi olmuş ve bu vazifeyi ölümüne kadar otuz üç yıl büyük bir muvaffakıyetle başarmıştır. Şirekti Hayriye Meclisi İdare Reisliğinde ve Balkan harbinde Harbiye Nezareti mübayaa komisyonu reisliğinde bulunan, Donanma Cemiyeti faal âzalığını yapmış olan bu büyük iş adamı, ölümünden az evvel de, 1916 da yeni kurulan İtibari Millî bankası İdare heyeti âzalığına tayin edildi. Kendisi ticaret müessesesinin en parlak devrinde İstanbulda "Yeni Ticaret Türk Anonim Şirketi" Bulgaristanda da "Karadeniz Şirketi" adıyla önemli iki ticaret müessesesinin de müessisi oldu. Fukaraya devamlı yardımları, Hilâliahmere, Donanma Cemiyetine ve Hicaz Demiryolu gibi millî teşebbüslere zengin bağışları ile tanınmış olan Mehmed Abud Efendi İdare Meclisi ve âzalıklarından alması lâzım gelen huzur haklarını da bu müesseselere ve hayır işlerine bırakırdı. Abud Efendinin halkcıl hüviyetini canlandıran bir vak'a olarak anlatılır: 1896 da İstanbulda devamlıca bir et buhranı olmuş, Şehremaneti celeplerin ihtikâr oyunlarıı önlemekte âciz kalmıştı; Abud Efendi, İstanbula kesim hayvanı gönderen yerlere telgraflar çekerek ellerinde mevcut bütün hayvanları kendi adına yollamalarını bildirmiş ve ilk partide İstanbula dört vapur dolusu koyun ve sığır gelerek muhtekirlere âni ve ağır bir darbe indirmişti.

Mehmed Abud Efendi
(Resim : H. Çizer)

Birinci Cihan harbi içinde Türkiyenin Almanyadan, Avusturyadan pek çok mal aldığı, komisyonculuğun da gayri müslim anasır elinde kaldığı gözönüne getirilerek Türk sermayedarlariyle Avusturya tebaasından müslüman Boşnaklardan mürekkep merkezi İstanbulda, Peşte, Viyana ve Berlinde şubeleri bu-

lunacak büyük bir şirketin kurulması düşünülmüş; İstanbula, Bosna Evkaf müdürü Şerif Efendinin başkanlığında gelen Bosnalı bir tüccar grupunun iştirakiyle muteber tüccarlardan mürekkep İttihad ve Terakki merkezi umumî binasında bir toplantı yapılmıştı.

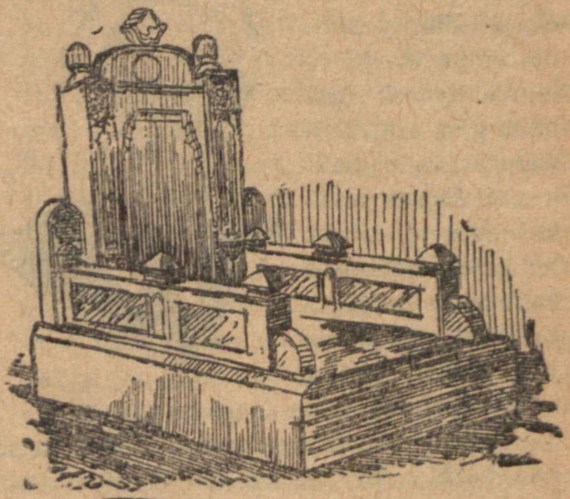
Bu toplantıya çağrılan Mehmed Abud Efendi ticaret hayatına dair şu fıkrayı nakletmişti: "1293 seferine gelinceye kadar Bosna ile ticaret yapıyorduk, Bosnalılar hâlâ Hama kumaşlarını, abani sarıklarını bırakmamışlardı, oraya da bu malları bizim şirketimiz ithal ederdi. Harp oldu, ticaret durdu, biz kalktık İstanbula geldik. Bosnada şunun bunun zimmetinde bir kaç yüz bin lira alacağımız kaldı. Bosnada âdet mal tüccardan veresiye alınır, satılır ve parası da bir yıl sonra verilirdi. Harb bitti, Bosna Avusturyalılar tarafından işgal edildi, beş altı yıl ne içeriden dışarıya ne dışarıdan içeri kimse girip çıkmadı. Bosnalıların ticarette çok sağlam bir ahlâk sahibi olduklarını bilmekle beraber bu karışıklık dolayısiyle alacaklarımızdan ümitlerimizi kesmiştik. Altı sene sonra seyahat yasağı kalktı. Bir gün İstanbula bir çok Boşnak geldiğini öğrendik. Mercandaki ticarethanemize omuzlarında heybeleriyle kırk, elli Boşnak girdi hal ve hatır sormağa gelmiş olmalarını sanmıştık.

Meğer heybelerinde şirketimizin o yüz binlerce altını varmış, sağ kalanlar borcunu bizzat getirmiş, ölenler, ödenmesini vasiyet etmiş. İşte ben bugünkü servetimi Boşnakların bu sadakatine borçluyum. Boşnaklarla kurulacak bir şirkete derhal üç yüz bin lira veriyorum" demişti.

Abud Efendi bu fıkrayı anlatırken hüngür hüngür ağlamıştı, toplantıda hazır bulunanlar heyecana gelmiş yarım milyon sermayeli bir şirket teşkili düşünülürken hemen o gün bir milyonu mütecaviz bir sermaye bulunmuştu.

Fakat Türk-Boşnak münasebetlerini kendisi için tehlikeli gören Avusturya hükûmeti bu şirketin kurulmasına mâni olmuştu.

Ahmed Abud; Ahmed Abud Efendi, Mehmed Abud Efendinin küçük kardeşi; İstanbulun namlı tüccarlarından, 1852 de doğdu, 1922 de İstanbulda öldü, kabri Eyubda Mihrişah Valide Sultan Türbesi mezarlığındadır. Zamanımızın büyük müesseselerinden "Karamürsel Türk Ticaret Şirketi" nin kuruluşunda önemli yardımları olmuştu. Ticaret âleminde Mehmed Efendiye "Büyük Abud Efen-

Ahmed Abud Efendinin kabri (Resim: Nezih)

di", Ahmed Efendiye "Küçük Abud Efendi" denilirdi.

ACAR (Nazmi) — Zamanımızın nevi şahsına münhasır, taşkın zekâsiyle otodidakt münevver, ansiklopedik malûmatı ve tatlı dili ile mükemmel meclis adamı, keyif ehli, zevk sahibi, olgunluğunun eseri sonsuz tesâmuhu ile her zaman her yerde her tabakadan bütün aşinaları tarafından sevilmiş bir iş adamıdır. İlmiyeden ve Divrikinin Savrun köyünden Abdullah Şureyh Efendinin oğlu olup 1898 de babasının Arnavutlukta Kalkandelen kadısı bulunduğu sırada o kasabada doğdu. Küçük yaşta ailesiyle beraber İstanbula gelerek Fatih Askerî Rüştiyesine girdi ve bu mektebden mezun olduğu sırada Bitlis kadısı tayin edilen babasiyle beraber şarka gitti. Bitlis idadisinde de iki sene okudu ise de bitiremedi, babasının ölümü ve Bitlisin sukutu üzerine elinde bir filinta ile at üzerinde tek başına İstanbula geldi ki o devirde genç bir idadi talebesi için büyük macera idi. İstanbulda Birinci Kolordunun muhabere kıtasında askerliğini yaptı, terhisinde büyük şehrin namlı manifatura tüccarlarından İbranosyan' ın yanına kâtip olarak girdi. Bir ara da sivil polis oldu, Saraçhanebaşında İkbal kıraathanesini işletti, 1936 da "Ekonomi Postası" adiyle haftalık bir mecmua çıkardı, İstanbul Maarif Müdürlüğünün kitab tevzi bürosunda memurluk yaptı, küçük bir matbaa açtı, fa-

kat hiç bir mesleğe hiç bir işe ısınıp bağlanamadı, memuriyette terfi ve terakki, tuttuğu işte muvaffakiyet düşünmedi, tek endişesi, dünya mihnet ve gailelerini umursamıyarak gününü gün etmekten ibaret oldu, muhakkak ki hiçden zevklerle mes'ud büyük bir kalenderdi. Her halinde bir mübalâğa görülürdü, günde yüz kadar sigara içerdi, bağırır gibi konuşurdu, çenesinin ortasındaki küçücük sakalı, barbişi, kendisini bütün Türkiye halkı içinde seçtirecek alâmeti farika idi; içkiye düşkün değildi, fakat yâran meclisinde kadehi aksamadan dolup boşalırdı.

Nazmi Acar
(Resim - H. Çizer)

Boyu kısa ile orta arası, bedenen güçlü kuvvetli idi, küçük yaştanberi sporla meşgul olmuş, hattâ bir ara "Türk Gücü" adiyle bir spor kulübü kurmuştu; barfikste, güreşte temayüz etmiş, Birinci Cihan Harbinin üçüncü yılında Fenerbahçede yapılan bir müsabakada horoz siklet şampiyonu olmuştu. Denizciliği de ihmal etmemişti, iyi yüzerdi, bir ara "Ördek" adında bir kotrası vardı. Kuşa merak eder, evini kafeslerle doldurur, bir müddet sonra kuşları ihmal eder, akvaryum hevesi hakim olur, evine çeşit çeşit balık taşırdı.

Son yıllarında Ankara Hanında bir yazıhane tesis ederek ticari tavassut işleriyle uğraşıyordu, 1956 da hastalandı, kanser teşhisi konuldu, bu müthiş illeti de umursamadı, ve hattâ, çetin rakib arayan bir baş pehivan gibi, kanseri, kendisini yere sermek için şanına lâyık buldu. Tedavi için evvelâ Londraya, oradan da Bonn'a gitti, sıhhati düzeldi, İstanbula dönünce yakınlarının ve hekimlerinin bütün ısrarlarına rağmen sigarayı bırakmadı, hastalığı nüksetti. Fakat ölümü kalb sektesinden oldu. İstanbul gazetelerine verilen ölüm ilânı Nazmi Acarı çok iyi tanımış bir yakın dostunun kaleminden çıktığı muhakkaktır :

İstanbul efendisi
NAZMİ ACAR

vefat etti. Acarı bugün (24 ocak perşembe) Modadaki evinden alarak öğleyin Kadıköyü Osman Ağa Camiinde namazını kıldıktan sonra, Çamlıcada, Çakaldağındaki aile medfenine tevdi ediyoruz.

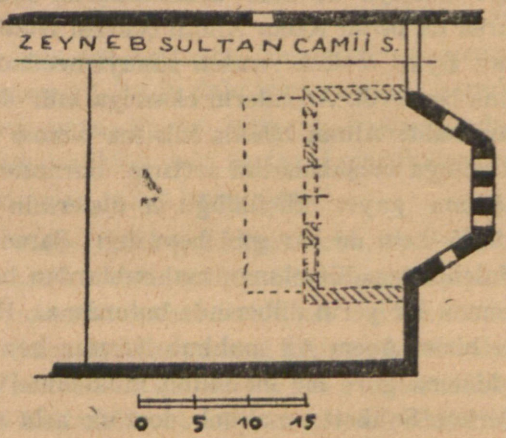
Dostların bu acı haberi, dostlarına duyurmalarını rica ederiz.

Ahmed Bey isminde bir zatın kızı Sungur Hanım ile evlenmiş, biri oğlan biri kız iki evlâdı olmuş, oğlana Kuzgun, kızına da Pıtırcık adını koymuştu.

Mehmed Ali Akbay

ACEM AĞA MESCİDİ — Alemdar mahallesinde, Zeynep Sultan camiinin üst tarafında, Alemdar sinemasının (bk. Alemdar sineması) bitişiğindedir (İstanbul Belediyesi, İstanbul rehberi, 1934, harita 2). Caddenin kenarındaki ufak bir arsanın gerisinde yükselen şekilsiz bir harabeden ibaret olmasına rağmen, Lala Hayreddin mescidi de denilen Acem Ağa mescidi, Bizans devrinin çok mühim kiliselerinden bir tanesinin yerinde ve bu eski yapının bazı kısımlarından istifade edilmek suretiyle yapılmış olduğundan, oldukça dikkat çekici bir eserdir. Acem Ağa mescidi yerindeki kilise Khalkoprateia'daki Theotokos yani Meryem kilisesi olarak şöhret bulmuştu. Khalkoprateia adı burada evvelce mevcut bakırcılar çarşısından gelmişti. Bizansın erken devirlerinde daha ziyade musevilerin oturduğu bu yerde bir de havra bulunuyordu. Tamamen biribirine uymıyan çeşitli rivayetlerden ve kaynaklardan öğrenildiğine göre, İmparator Theodosios II (408-450) nin kızkardeşi Pulkheria, kardeşinin saltanatının son yıllarında bu havranın yerinde bu kiliseyi inşa ettirmiştir. Bazı kaynakların bâni olarak gösterdikleri, Leon I (457-474) in karısı Verina'nın ise, henüz tamamlanmayan bu inşaatı bitirttiğine ihtimal verilir. Iustinos II (565-578) bir zelzeleden hasar gören bu kiliseyi tamir ettirmiş ve yanına bazı ilâveler de yaptırmış, Basileios I (867-886) ise içi fazla karanlık ve basık olan binanın çatısını yükseltmek ve kemerler açtırmak suretiyle daha ferah bir hale gelmesini temin etmiştir. Lâtin işgali sırasında (1204-1261) başta kıymetli kapı kanatları olmak üzere çeşitli aksamı, eşyası, hattâ arazisi soyulmuş olan Khalkoprateia kilisesinin Bizans İmparatorluğunun son devrinde harap ve metrûk bir halde olduğuna ihtimal verilmektedir (R. Janin, Eglises et monastères, Paris 1953, s. 246 v.d.). Kilisenin Samatyadaki eski Studios

manastırı kilisesi olan İmrahor camii gibi basilika şeklinde olduğu bilinmektedir. İki sütun dizisi ile üç sahna ayrılmış olan binanın üstü kiremit örtülü ahşap bir çatı ile kapatılmıştı. Bu kilisenin yanındaki muhtelif müştemilât yapıları arasında bir de İustinos tarafından yaptırılmış bir şapel vardı ki, burada uzun zaman Meryemin kuşağının saklandığı bilinmektedir. Kati olarak tesbit edilemeyen bir tarihte bir rivayete göre Zile'den diğer bir rivayete göre ise Kudüs'ten getirilen bu kuşağın mucizevi tesirlerine o derece ehemmiyet veriliyordu ki, onun sayesinde

Acemağa Mescidi (kroki-plan: S. Eyice)

şehrin düşmandan dahi korunabileceğine inanılmıştı (J. Ebersolt, Sanctuarires de Byzance, Paris 1921, s. 54 v.d.). Khalkoprateia kilisesinin yanında ayrıca Aziz İakobos adına yapılmış bir de ibadethane vardı (Janin, ay. esr. 261 v.d). Ayasofya 532 de yandığında Patrikhane kilisesi olarak kullanılan bu kilisede 536 da bir ruhani meclis de toplanmıştı. Birçok mukaddes eşya ve hatıra muhafaza edilen bu kilise, birçok yortu günlerinde İmparatorlar tarafından ziyaret ediliyordu (Constantin Porphyrogénète, Le livre des cérémonies, I Commentaires, Paris 1935, s. 76). Daha Lâtin işgali sırasında harap olan bu kilise ve ek binaları Fetihten sonra yeni kurulan mahallelerin arasında kaybolmuştur. Ancak esas Khalkoprateia kilisesinin üç cepheli dışarı taşkın apsis kısmı, bir duvarla çevrilerek Lala Hayreddin tarafından H. 889 (1484) da mescid haline getirilmiştir. Acemi ağalarından Ahmed Ağa bu mescide eczaı şerife vakf ettiğinden mescid onun adı ile tanına gelmiştir. Fakat mescidin harap olup tamir edildiği bir sırada esas kitabesi kapısı üstünden, yanındaki çeşme üzerine nakl edilmiştir. Mescidin minberini, Sadrazam Ali Paşa (öl. H. 1169-1756) koydurtmuştur (Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, Hadikatül cevami, I, 149). Halen avlu kapısı üstünde görülen bir kitabeden anlaşıldığına göre mescid Sadrazam Mehmed Said Paşa tarafından H. 1169 (= 1756) da tamir ettirilmiştir. Eski kilisenin pek küçük bir kısmı, böylece mescid halinde günümüze kadar gelmiştir. Evkaf idaresi tarafından hayli zaman önce "kadrodışı" bırakılan bu tarihî binanın, 1937 de minaresi yıktırılmış, ve az sonra da çatı, kiremit, döşeme, ve pencerelerinin herhalde satılması sonunda soyulan bina, yalnız dört duvardan ibaret bir harabe halini almıştır. Mescidin yanındaki Zeynep Sultan camii sokağındaki avlu kapısı yanında H. 1230 (1814) tarihinde Baş çuhadar Seyyid Ömer Ağa tarafından yaptırılmış, mermerden muhteşem bir çeşme vardır ki, kitabesinin nazımı Enderunlu Vasıf, yazının hattatı ise Üstat Rakım'dır. (İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, İstanbul 1943, I, s. 236, no. 246). XIX. asır Türk sanatının her bakımdan dikkate değer bir eseri olan bu çeşmenin kitabesinden de aynı yerdeki bir çeşmenin ihyası suretiyle yapıldığı anlaşıldığına göre, herhalde Ömer Ağa çeşmesi Hadika'nın bahsettiği çeşmenin yerini almış olmalıdır.

Bizans devrinin bu çok mühim kilisesinin yerinde Acem Ağa mescidinin bulunduğu, 1912 de bu havalide yapılan sinema inşaatı sırasında anlaşılmıştır. Eski kilisenin ve müştemilâtının muhtelif aksamı bu sırada meydana çıktıktan başka, burada birçok eski işlenmiş mimari parçalar da bulunmuştur (F. Schrader, Konstantinopel, Tübingen 1917, s. 101; E. Mamboury, Les fouilles byzantines, "Byzantion", XI, 1936, s. 234). Yine bu mahalde bulunan eski bir vaftiz teknesi ise 1886 da İstanbul Arkeoloji müzesine götürülmüştür (G. Mendel, Catalogue, İstanbul 1914, III, s. 420). Mescid haline getirilen eski kilisenin apsisi ile bema kısmı önünde son cemaat yeri de olan bir duvarla bölünmüş olmakla beraber, gerek sinemaya bitişik sağ tarafta, gerek ise solda, Zeynep Sultan camii sokağının kenarında eski kilisenin tuğla duvar kalıntıla-

rını görmek kabildir. Adı geçen sokak hemen hemen kilisenin sol sahnının üstünden geçmektedir (M. Jugie, L'église des Chalcopratia, "Echos d'Orient, XVI, 1913, 308; D. Lathoud ve P. Pezaud, Le sanctuaire de la Vierge aux Chalcopratia, "Echos d'Orient", XXIII, 1924, s. 36 v.d.; A. M. Schneider, Byzanz, Berlin 1936, s. 56). Bu civarda az aşağıda, Güzel Sanatlar sokağındaki evlerin arasında harap bir yuvarlak bina da vardır ki, uzun zamandır kâğıt deposu olarak kullanılan bu yapının da Bizansın bu meşhur kilisesinin parçalarından biri olduğuna muhakkak nazarı ile bakılabilir. Şimdiye kadar ciddi surette tetkik edilmiyen bu yuvarlak bina belki mukaddes kuşağın muhafazası için yapılan şapel, belki de kilisenin yanında bir martyrion (azizlere mahsus türbe) dur. Etraflı bir tetkike muhtaç olan bu eski eserin duvarlarında yer yer hâlâ eski fresko resimlerin kalıntıları görülebilmektedir. İstanbulun halen duran en eski eserlerinden olan bu harabelerin bugün mezbelelik halinden kurtarılmaları, bilhassa şehrin başlıca turistik merkezinde olmaları bakımından elzemdir.

Semavi Eyice

ACEM ALİ BEY — Ahmed Midhat Efendinin "Dürdane Hanım" romanında yarattığı, o devir için aşırı hayal mahsulü sayılabilecek bir tiptir. Bu romanın baş kahramanıdır; büyük şehrin Galata gibi haşarat yatağında en azılı katilleri bıçağı altından geçirip sindirmiş erkek kıyafetinde dolaşan zengin bir kadının takma adıdır. Romanın birinci kısmı da "Acem Ali Bey" başlığını taşır. Eserine eski Galata meyhanelerinin ve bekrilerin tasviriyle başlıyan muharrir, bu meyhanelerden birinde orta boylu sarı bıyıklı, sarı benizli, tahminen otuz beş yaşında ve mavunacı kıyafetinde bir adam ile kalıbı kıyafeti hırsızlıkta ve yankesicilikte artık pîr olmuş bulunduğunu ilk bakışta hükmettiren kıranta bir Rum tanıtır, birincisi Galatanın namlı kabadayılarından sandalcı Çerkes Sohbet, ikincisi de sabıkalı hırsızlardan Papazoğlu Andondur. Bu adamlar mirasyedi Acem Ali Beyi beklemektedirler ve bu tüysüz delikanlının müdhiş kuvvetinden bahsederler.

Ahmed Midhat Efendi bu kahramanın portresini şöyle çizer.

"On sekiz, nihayet on dokuz yaşlarında tahmin olunabilecek bir delikanlı olup vücudu nahif, boyu uzunca ve elleri küçük, sakal ve bıyık henüz belli bile olmayıp sandalcı Sohbet ona "Acem Ali" unvanından ziyade "Köse Ali" unvanını lâyık görürdü. Eğer kendisi ziyadece esmer olmasaydı o kara kaşlarla kara gözler bir kat daha letafet bahş olurlar idi ise de bu kadar güzel kara kaş ve kara gözler öyle beyaz tenlerde pek nadir olarak bu nevi gözlerin en güzelleri Alide bulunması tenindeki esmerliği dahi ziynetlendirirdi. İran mahbubları ekseriya Ermeni delikanlılarını andırırlarsa da bizim Acem Alinin çehresi İranlılardan ziyade evlâdı Arabın simayi necibanelerine benzerdi. Acemlerin ekseriya kıllı oldukları halde Alinin bilâkis kılsızca olması dahi Arablığa müşabehetini arttırıp burnunun ve ağzının gayet küçüklüğü ve dişlerinin hem küçük hem de kar gibi beyazlığı Şamda ve Halebte tesadüf olunan mahbublardan başka hemen bir yerin dilberinde bulunamaz. Hülâsa bizim Acem Ali mahbub lâfzının her müeddasına göre bir mahbubu mükemmel olup Çerkes Sohbette mahbub dostluk asla mevcut olmadığı halde Aliye olan nigâhı âşıkanesinin Ali dahi farkında olur idiyse de o kuvveti bâzu kendisinde bulundukça hakikaten hiç bir tehlikeden ürkmezdi".

Muharrir, romanın ilk sayfalarında kahramanını sandalcı Sohbet ile beraber Galatanın batakhane otellerinden birine götürtür ki, aşağıya alınan bu satırlar, hem galatanın fuhuş ve rezalet âlemlerini göstermek, hem de Acem Ali Beyin tipini canlandırmak bakımından okunmağa değer:

Bir gece delikanlının içkili bir âlem teklifine sandalcı Sohbet: "Biz öyle, rakıyı bir meyhanede, yemeği bir lokantada, eğlenceyi bir tiyatroda yapacağımıza şuradan seninle kalksak, *** oteline gitsek tâ yarın sabaha kadar her eğlencemizi orada ikmal eylesek fena mı olur?" der. Ali Bey razı olur. *** oteline giderler, kendilerine mahsus bir oda açtırırlar:

"Zaten sandalcı Sohbet her yerde meşhur olduğu gibi namı bu otelde dahi maruf olduğundan ilk defa geldiği zamandanberi orada hizmetçilik eden bir uşak, sandalcı Soh-

betin oraya geldiğini herkese haber verince otel içinde bulunan kadın erkek, hizmetçiler değil hattâ müşteriler meyanında dahi henüz Sohbetin yüzünü görmemiş olanlar "böyle Galatayı sindirmiş olan Sohbet acaba nasıl bir adam mış görelim" diye kapının önünden geçmiş ve bir çoğu dahi birer behâne ile odaya girmişti.

"Sandalcı Sohbetin yanında bir de güzel delikanlı bulunmasına bâdii emirde herkesin ne mâna vereceğini izaha lüzum var mıdır? Fakat bu şüphe çok vakit devam etmedi. Zira içkileri, yemekleri emrederken bu delikanlının bir mirasyedi Sohbetin dahi onun yanında dalkavuk olduğu hükmünü verdirip bir de delikanlının adı Acem Ali Bey olduğu anlaşılınca zaten Ali Beyin dahi ismi galatada şurada burada yavaş yavaş iştihara başladığından bu ikinci hüküm dahi bertaraf olarak herkeste en doğru itikat husule geldi.

"Kadehler boşaldıkça derhal doldurulur ve sanki kadehlerin dolu durmaları ayıpmış gibi hemen boşaltılır ve yine doldurulurdu. Vürutlarından yarım saat sonra bunlar çakır keyif derecesini geçerek âdeta gök kandilleşmeğe başladılar. Hattâ o zamana kadar musahabeleri hususî iken ondan sonra odalarına gelen bir kaç aşifteye dahi hüsnükabul yüzü göstererek cemiyetlerini büyüttüler. Acem Ali Bey bir aralık kendisini yokladıkta sarhoşluğun derecesinden ürkerek ihtiyata lüzum gördü. Sohbete dedi ki:

— Bugün ağzıma habbe koymadım desem yalan değildir, karnım bir aç ki! Bütün aç karnına içtiğimiz için rakı da iyi sardı, amma ne parlak neşeliyim!

— İstersen artık yemek yiyelim!

— Fena olmaz!

— Yemekten sonra şarapla da keyifleri tazelemek mümkündür.

— Öyle ya!..

"Taam lâkırdısı ortaya çıkınca misafireten işret etmekte bulunan bir iki âşifte kalkıp gitmeğe davrandılar Acem Ali Bey Sohbetin ne diyeceğini görmek için bir şey demedi, Sohbet dahi hiç ses çıkarmayınca Ali Bey kızlara dedi ki:

— Ismarladığımız yemek hepimize yeter, oturunuz, güle oynıya beraber yiyelim de sonra gidersiniz!

"Hemen hiç bir vakit karınları güzelce doymamakta bulunan aşifteler Acem Ali Beyin şu semahatinden memnun kaldılar. Hattâ kendileri hizmete kalkıştılar. Bunlar hizmette iken bir aralık Acem Ali Bey sandalcı ile yalnız kalınca Ali demişti ki:

— Nasıl arkadaş! Bu kızlardan hangisini beğendin?

— Ben mi?

— Ya kim olacak? Artık bu geceyi bekâr geçirmek olamaz ya!

— Eğer benim için düşünüyorsan hiç düşünme! Kendin için düşünüyorsan hiç ummam ki senin gibi bir Bey böyle murdar karılara tenezzül etsin!

"Sofradan kalkıldığı zaman iki arkadaşın ikisi dahi gökkandil sarhoştular. Hattâ Acem Ali Bey mutlaka kesreti işretle me'luf adamlardan olmamalıdır ki işretin tesiriyle daha ziyade müteessir görünmekte idi. Binaenaleyh taamadan sonra eğlencede devama kalmadı. Hemen yataklara yuvarlanmak ihtiyacı başgösterdiğinden hizmetçilere o yolda emirler verildi. Gece henüz saat dörde gelmemiş olduğu halde bunlar sekir mahmurluğu ile gözleri kapanmak derecelerine gelip nihayet soyundular yataklarına girdiler. Hem de yatakların ikisi dahi bir odada olup buna Acem Ali lüzum göstermişti. İhtimal ki gençlik ve güzelliğin bazı yerlerde zenginlikten ziyade enzarı hırs ve tamaı calip olduğunu nazarı dikkate alarak sandalcı Sohbetin himayesine kendisini tevdi eylemek için böyle ikisinin bir odada yatmasına lüzum görmüş ve göstermiş olmalıdır. İki arkadaş ikisi dahi yatağa girer girmez horlamağa başladılar. Hattâ sandalcı Sohbet Acem Aliden daha evvel uyumuştu. Lâkin bu horultu çok zaman devam etmedi. Sandalcı Sohbet bir aralık yatağından başını kaldırıp etrafını teftiş eyledi. Ancak kaldırdığı başı tekrar yastık üzerine koydu. Gözleri Acem Ali üzerine dikilip orada dahi mıhlandılar, kaldılar. Acem Ali hâlâ horlamakta idi. Çerkes Sohbet hem Aliyi temaşa eder hem de çehresinde o kadar tagayyurlar gösterirdi ki yüreğinden dahi çok şeyler geçmekte olduğuna hükmedilirdi; zira çehre yüreğin aynasıdır derler. Sakın bu sandalcı genç acem püseri hakkında efkârını

değiştirmiş olmasın? Sohbet ağa kalktı bir de sigara yaktı. Anlaşıldı ya? Sandalcının uykusu kaçtı! Sigarasını içinciye kadar dahi yatağı içinde oturarak ba'dehu yatağından çıktı. Tâ Alinin yanına kadar sokulup iki gözlerini delikanlının yüzüne dikti. O kadar dikkatle bakardı ki bu bakışa bir âşık bakışı denilse pek de hata edilmemiş olur. Acem Ali Bey derin uykuya varmış, âdeta vücuduna iğne sokulsa duymıyacak. Sandalcı Alinin yatağına biraz daha sokuldu, Alinin yorganını biraz kaldırmağa kadar vardı. zira Ali yorganına tamamiyle bürünmüş olarak yalnız yüzünü göstermekte idi. Ne garip hal! Sohbet yorganı kaldırıp da Alinin vücuduna bakar bakmaz sanki yorgan altında korkunç bir şey görmüş gibi birdenbire tekrar örterek iki adım dahi geri çekildi. On dakika kadar daha, fakat hareketsiz bir halde durduktan sonra tekrar Alinin yatağına sokularak yorganını bir daha açtı. Acaba bu ikinci bakışta biz dahi Aliye Sohbet ile beraber bakmış olsaydık ne görürdük? Ne göreceğiz? Soyunduğu zaman caketini, yeleğini, frenk gömleğini çıkarıp yalnız fanilâsı ile yatağa girmiş olan Acem Ali Beyin göğsündeki fanilânın altına sanki iki turunç koymuşlar gibi bir hal! Eğer sandalcı Sohbet biraz daha cesaret edip de Alinin göğsüne elini koymuş olsaydı bu küreciklerin en güzel kız memelerinden bir çift meme olduğunu anlar ve hükmederdi. Demek oluyor ki Acem Ali bey denilen ve rıhtım üzerinde on kişiyi çil yavrusu gibi dağıtan kahraman âdeta bir duhteri nazikter imiş!..".

Baş kahramanı olan Acem Ali Bey tipi, o devirler icin ne kadar aşırı bir hayat mahsulü ise, "Dürdane" romanı da bu tipe denk vakalaradan mürekkeptir. Romanın sonunda, Mısırlı Ulviye Hanım (Acem Ali Bey), sandalcı Sohbet ile evlenir (B. : Dürdane Hanım ve Sohbet, Sandalcı)

ACEM DÜETTO VE KANTOLARI — Abdülâziz devri sonlariyle İkinci Abdülhamidin istibdat devrinde Galatanın batakhane - tiyatrolarının gedikli seyircileri arasında büyük şehrin İran tebaası kahveci, çaycı ve tütüncü esnafı göze batacak bir cömertlik, o âlemin tabiriyle hovardalık gösterirlerdi. Bu tiyatroların okuyucu Ermeni Rum ve Yahudi kızları da, bu cömert müşterilerini hoşnud etmek için o devrin tabiri ile Acem kanto ve düettoları okurlardı.

Bunların en namlı ve en güzellerinden biri "Yeni Acem Kantosu" adı ile tanınmış bir hüzzam kantodur:

İsfahanda bir kuyu var
İçinde tatlı suyu var
Her güzelin bir huyu var
Ne yaman acem güzeli!..
İsfahandan ben geçerim
Dolu bâdeyi içerim
Hem içerim hem biçerim
Ne yaman acem güzeli...

Acem kantolarından o zamanlar en çok alkışlananlardan biri de Şamram'ın okuduğu yine hüzzam faslından bir kanto idi:

İsfahanda olur servi
Yanağında çifte beni
Acem kızı ince belli.
Dükkânımda çay satarım,
İçine anber katarım
Koynuma alıp yatarım.
Sevdim seni güzelim aman
Meftun oldum hayli zaman.
Namım acem, memleketim İran
Kokolu tönbeki keşan,
Mübtelâ oldum ben sana,
Sevdim seni aman duhter
Nane suyu, nane şeker,
Saplandı ciğere hançer;
Bu da gelir bu da geçer.
Ah ne şeker, vah ne şeker,
Benim canım seni çeker.
Penbe beyaz keten helva.
Her güzelde vardır keder
Çabuk alın şimdi gider,
Keten helva ne beyazdır,
Anın dudağı kirazdır,
Gerdanı da sütten beyazdır.
Keten helvayı ben satarım
Her güzele harf atarım,
Koynuma alır yatarım.
Mahmutpaşa vatanımız,
Var tütüncü dükkânımız,
Hep rakiptir her yanımız.
Ne yaman acem güzeli,
Neylemeli, neşlemeli,
Dükkânımı bellemeli,
Ustasına söylemeli.
Edâsına, cilvesine,
Can dayanmaz gülmesine.
Hiç rahmi yok bendesine.

Bu kantolardan bir kısmı da okuyucuların kendi reklâmları yerine geçerdi, kız, bir İranlı delikanlı kıyafetinde sahneye çıkar ve kantosunda kendisine aşk ilân ederdi; bu çeşit acem kantolarının en namlıları da şunlardan:

Küçük Virjininin râst kantosu

Sevdi gönlüm bir dilberi,
Feda kıldım cânü seri;
Kimgöre olmaz müşteri.
Sevdim ise vardır yeri,
Mehpâredir ol gülcemâl
Dili bülbül, kaşı hilâl,
Tavrı endamı huri misâl;
Böyle güzel mehpeykeri,
Sevdim seni Küçük Virjini.

*

Küçük Virjininin nihavent kantosu

Garib gönlüm aşkına daldı,
Bir nigâhta kalbimi yaktı,
Beni candan usandırdı.
Sensin sebeb berbadıma,
Yetiş Virjin ah imdadıma;
Bülbül ağlar efganıma,
Rahmetmiyor feryadıma,
Vurdu neşter cengâhıma.
Ahım yakar elbet seni
Bu âfetten kurtar beni.

Kantolar bazan da Farsca "duhter" ve "püser" kelimeledinden ötürü "Acem kantosu" adını alırlardı; bunlar arasında da Şamramın iki namlı kantosu vardır:

Hüzzam kanto

Meftundur ağlar sana
Ne bu çektiğim cânâ.
Cevrü cefa itme bana
Canım feda olsun sana,
Rahmeyle gel feryadıma,
Cânâ yetiş imdadıma,
Geçti firkatin canıma,
Cânâ yetiş imdadıma
Yâreler açdın sîneme,
Çâre yoktur bu derdime,
Ey püser gel sen rahmeyle,
Acı bana insaf eyle!

Müstear kanto

Gönül gamzene bend oldu
Özüm bu duhteri buldu
Tigi ebrusunu vurdu

Hüzzamdan bir meşhur acem kantosu da Öjeni'nin vardı ki, o devirlerdeki bir çaycı yahut kahveci İranlı delikanlının kabataslak çizilmiş bir portresidir denilebilir:

Bu bağrım kan ile doldu.
Müjdeler olsun a beyim,
Mehperi bir can gelecek.
Hüsnü güzel (?) çeşmi siyah,
Kaşları keman gelecek.
Gözleri âhû gibidir,
Nâz ile reftar idecek.
Ayağında kundurası,
Üstü fıransız boyası
Penbe ipek çorabı
Nazlı civânım gelecek!

Düettolara gelince, bunların hemen hepsini, Şamram ile Peruz okurlardı; Peruz bir "Acem civanı", Şamram da mâşukası olurdu:

Hüzzam Düetto

Şamram — **Böyle değildim eyvah ne oldum,**
Aşkınla yandım, sararıb soldum.
Peruz — **Aşkımdan yanmış, sararıp solmuş,**
Ben mübtelâsı, o aşk delisi.
Ş. — **Gel ey meh rû,**
Kalbim aşkınla doldu;
Lütfeyle keremkâr,
Kurbanım cilvekâr.
P. — **Yazık, çare yok,**
İtme bana serfürû.
Aşk nedir bilmem,
Gönlümü sana vermem!
Ş. — **İtme bu nazı, yandım ben sana,**
Rahmeyle güzel yazıktır bana.
P. — **Aşkınla yanayım,**
Bedbaht mı olayım?!
Ş. — **Yanma sen civanım,**
Sana ben kul olayım!
P. — **Bana ne oldu, bana ne oldu,**
Kalbim tık tık vurdu.
Sevda nedir anladım,
Ben de sana yandım.
Ş. — **Cânâ gel bana gidelim,**
Şivekârız, bahtiyarız,
Bahtiyarız, bahtiyarız!

Hüzzam Düetto

Şamram — **Durma karşımda püser,**
Nedir san'atın göster
Peruz — **Menem sanatım duhter,**
Nâne suyu, nâne şeker,
Severim ben seni duhter.
Saplarım ciğerime hançer!
Bana cemâlin göster,
Bu biçâre bunu ister.
Ş. — **Ben duhterim, namım Şamram,**
Söyle nedir meram?
Yaktın, yaktın meni balam,
Beyaz penbe keten helvam.
P. — **Men püserim, namım Peruz,**
Duramam aşkınla henüz;
Parasızım, menem kokoz,
Men yanarım gece gündüz.

. . . .

Hüzzam Düetto

Şamram — **Aşkına düştüm, halim yaman,**
Sevda ile yandım aman.
Gönül, muhabbet nedir,
Aşkın bildir ey nevcivan.
Peruz — **Ciğerim pâre pâre**
Yüreğim pâre pâre
Var mıdır bu derde çâre
Biçâresin yanma nâre.

. . . .

Bestenigâr Düetto

Peruz — **Meftun oldum sana ey peri**
Derig etme sen bu kemteri.

Şamram — Yaktın yandırdın ah beni
Feda ettim can ile teni.
P. — Ebrû keman, hokka dihan
Nazik meyan, nazlı hûban.
Ş. — Tıgi müjgân, sim gerdan
Servi fidan, huri gılman.
P. — Aşk ateşi sinemde nihan
Çeşmim akar hep kızıl kan.
Ş. — Vay aman balam balam
Ben oldum sana meftun.

Bibl. : Şarkı ve Kanto Mecmuaları.

ACEMİNEFER SOKAĞI — Adı "Acemioğlanı" isminden bozularak konmuştur; Eminönü kazasının Bayazıd nahiyesinde Kemalpaşa mahallesi sokaklarındandır; İstanbul Belediyesi şehir rehberine göre Vidinli Tevfikpaşa caddesiyle Saffetpaşa sokağı arasında üç dirsek çeviren ve bir isimsiz çıkmazı bulunan, bir araba geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli, bozuk, henüz tanzim edilmemiş bir sokaktır (B. : Kemalpaşa mahallesi).

Vidinli Tevfikpaşa caddesi kavşağından girildiğine göre, sol köşe başında Acemioğlanlar hamamı vardır. Hamamın aşı boyalı tipik yapısı, önünde ağaçlarla bezenmiş küçük bahçesi bu sokak başına bir şirinlik vermektedir. Fakat sağ kolda, Millî Sinema ile Hilâl Sineması ve Şehzade başındaki Şu'le kıraathanesinin arka duvarları çıplak ve kasvetlidir. Acemioğlanlar hamamını geçince, solda bir çeşme ankazı görünmektedir, haznesi dar gelirli bir aile tarafından ahşap bir ilâve ile mesken haline konmuştur.

Sola kıvrılan birinci dirsekte iki akasya ağacı vardır ki yeşillik ve gölgeleri sokağın kasvetini kısmen gidermektedir. Bu dirsekte sağda bir arsa vardır, civar evlerin halkı tarafından süprüntü dökülmektedir. Sokak, buradan itibaren sola doğru bir kavis halinde kıvrılır ve kaba taş döşeli üç geniş basamaktan sonra tekrar sağa kıvrılır ve sola doğru ikinci bir kavisle Saffetpaşa sokağına kavuşur. (Eylûl 1944).

1958 Şehzadebaşı caddesi genişletilirken Millî Sinema ile Hilâl Sinemasının ve Şûle kıraathanesinin bulunduğu ada yıkılmış, Aceminefer sokağının ilk parçası caddeye katılmış, tarihi kıymeti pek büyük olan Acemioğlanlar Hamamı da cadde üzerine çıkmıştır.

ACEMİN EVİ — Abdülâziz devri ile İkinci Abdülhamid saltanatının ilk yıllarında, 1880 - 1882 (H. 1300) İbrahim adında serseri bir İranlı tarafından, Macuncuda, Çapa çeşmesinde açılmış büyük şehrin en meşhur gizli umumî evlerinden biridir; devrin çapkın ve kabadayıları arasında sadece "Acem" diye de anılırdı. Müdavimlerinin ekseriyetini, başta Zaptiye Nazırları gelmek üzere devrin paşaları, beyleri, mirasyedileri teşkil ederdi. Aksarayın Onikileri de —şerlerine lânet— gece gündüz bu evin gediklilerinden idi; hattâ bir tarihte Onikilerden Dökmeci Hayrullah Acem İbrahimi bıçaklamış ise de herif ölmemişti. Evin müdiresi, eski yosmalardan İbrahimin dostu Fitnat idi; Ferruh adında namlı bir aşçısı, Aleksan adında meşhur bir de uşağı vardı. Kalfahanım isminde, elinde tespih, beş vakit namazında bir kadın da ortalığın düzenine bakardı. Acemin umumhanesinde şöhretleri İstanbulu tutmuş yosmalar takma isimleri, lâkabları yahut has adlariyle şunlardır:

Kumru, Pesend, Gonca, Büyükallı, Küçükallı, Tarife, Cihanyandı, Sidikli Perver, Cami gelini Seher, Şaşı İfakat, Teranedil, Büyük İnci, Küçük İnci, Bacaksız İncitap, Büyük Cenap, Küçük Cenap, Uzunküpe Firdevs.

Bu nazeninlerden bir çoğuna devrin hovardaları tarafından şarkılar tanzim edilmişti. Meselâ şu şarkı Kumru için çıkmıştı:

Yüzünü görmiyeli hayli zamandır
Aceb ol Kumru civan kande nihandır.

Şu şarkı da Pesend'e çıkmıştı:

Hiç itaat etmemek mümkün müdür fermanına
Bahri dil cevlângâh olmuştur anın çeşmanına
Hükmider pek âşıkane âşıkan vicdanına
Dilpesendin gözleri bin cana değer kurbanına.

Acemin evi, İkinci Abdülhamidin istibdat devri başlarında diğer emsaliyle beraber kapatılmıştı; Ahmed Rasim, "Fuhşi âtik" in sonuncu kısmında bu evin son günlerini Şadi Bey adında bir hovarda ağzından şöyle nakleder:

"Dün gece Acemde idik.. Fakat son gece!. Artık geçti beyim, kapandı.. Dün gece son gece idi.. İrade varmış, içtima oluyormuş, jurnal edilmiş.. Kanbur Esma, Fıtnat ile karılardan bir kaçı.. Mumcu Ahmed.. sürülüyorlar!.. Evlerin etrafında devriye, polis geziyor... Biz nasıl girdik? Asıl tuhaf olan burası.. Anlatayım. Geçen pazar gecesi ben bizimkinde idim.. Söz arasında bizimki dedi ki.. Acem, Hürmüz falan kapanıyormuş.. İnanmadım, yemin etti.. Derken efendim.. Baktım

ki bizimkinin gözleri sulandı.. Çünkü ben onu oradan aldım, çektimdi.. Baktım ki ağzımın tadı bozulacak, dedim ki: Mümkün olsa da gitsek! Dedi ki: Ben yarın anlar, sana haber veririm: Filvaki ertesi günü kaleme kendisi geldi.. Biraz müşkülmüş amma.. her halde girebilirmişiz.. Hatırıma yine bizim Süleyman geldi, bir koşu ona gittim, anlattım, ertesi akşama kararlaştırdık.. O da: Benimkine söyliyeyim de beraber gidelim! dedi. Dün bizimkiler ikindiye doğru yollandılar. Süleymanla Lângaya indik.. Malûm a.. kar buram buram yağıyordu.. Saat bir kalktık.. Sokaklarda in cin top oynuyor.. Yürüdük, Çapaçeşmesinden saptık.. Eve doğrulduk. Bir de bakalım ki evin önünde bir aşağı bir yukarı biri geziniyor! Nokta koymuşlar!. Soldaki sokağa saptık.. Ne berbat yerler.. boyuna duvar.. Kimi yeri yıkılmış, kimi yeri hiç kalmamış.. köpekler ulur.. şimdi ne yapalım? diye düşünüp dururken meğer evden bizi görmüşler, girdiğimiz sokağa bakan pencerelerden biri açıldı. Lâmba önde, arkada biri, eliyle: Durun. bekleyin! işaretini verdi. Rüzgâr esiyor, soğuk... Ortalık donuyor... Duvarın bir tarafına siper alacak yerine sindik, gözlerimiz pencerede... Hava azdırıyor, dehşetli bir tipi yapacak, biz sırıtacağız.. Aradan bir çeyrek mi geçti, yirmi dakika mı ne.. Öteki sokaktan acı acı bir polis düdüğü işidildi.. eyvah.. Süleymana dedim ki: Ulan ne düztaban şeysin.. Seninle ne zaman buluşsam bir çapariz çıkar!. Bir taraftan ayaklarım donmağa başladı. Süleymanın çeneleri çakır çakır ötüyordu.. Ne bıyığım kaldı, ne kaşım. Dondu.. Bir taraftan da geliyorlar mı? diye kulak vermek için muşambanın kukuletesini açıyordum.. Bir aralık gitmeğe karar verdim. Süleymana da haydi yürüyelim diyecektim, yine o pencere önünde bir lâmba göründü. Bir el çabuk gelmemizi işaret ediyordu, fırladık. Koşabilirsen koş.. Yamrı yumru sokak! Üç adımda bir karları kulaçlıyordum.. Bin belâ kapının önüne geldik.. Baktım ki kapı ardına kadar açık.. Daldım.. Süleyman da atladı.. Ev halkı merdiven başında.. Yukarıya çıktık. Doğruca yeşil odaya.. Oda mı istersin? Fakat o yuvaların, o çiftehanelerin cümlesi bomboştu.. Bülbülleri de uçmuştu.. Taş odası, meclis odası ıssız, cam odası kırık dökük, sofa tenha, yandaki oda kilitli, yukarı kat bomboştu.. Haletlerden, Goncalardan, Allılardan, Pesendlerden, Tarifelerden eser yok.. Ne Cihanyandı, ne Sidikli Perver, ne Cami gelini, ne Uzunküpe Firdevs, ne Şaşı İfakat, ne Teranedil, ne Büyük İnci, ne Bacaksız İncitap... Efendim, o Cenablar, Pamuklar kalmamış... Ne bir ses, ne bir geziniş işidiliyor, ne oda kapılarından bakıp kaçışmalar görülüyordu. Ne kadar hoşuma giderdi, evin müdirelerinden bir Kalfahanım vardı ki elinde daima tespih, beş vakit namazını kılar, sofu mizac bir kadındı.. Kör kemancı, uşak Aleksan, aşçı Ferruh da görünmedi. Yeşil odayı görmeyin.. Ne sandalya kalmış, ne sedir!. Bir kaç yer minderi.. Kırık bir mangal.. Buz gibi döşeme!. Böyle bir mangal ne kadar kömür alır?.. Biz gelir gelmez bacı bir kürek daha getirdi amma Okmeydanında buhurdan yakar gibi bir şey!.. Bereket versin rakıya!.. Ortada ateş, etrafında biz.. pervane.. Hepimiz dizildik.. Ne kadeh var, ne sürahi!. Hepsi kalkmış.. İki üç fincan, kara babam binlik, bir teneke maşraba!. dön bire dön!.. İşte samanlık seyran, bu!.. Meze portakal, peynir, sahanda yumurta.. sardelâ.. kâfi.. Bereket versin hizmetçiye, bir ara kendi mangalını da tepeleme doldurmuş, getirdi, biraz elimiz ayağımız ısındı, bir taraftan da çakıntı.. Fıtnat büzülmüş duruyordu. Bizimki: Ah anneciğim, üşüyorsun, gel kürkümün altına gir.. dedi. Bunu der demez. Kanbur Esma kalktı: Durun çocuklar, sizi ben şimdi ısıtırım! diyerek dışarı çıktı, hizmetçi ile beraber dört ayak bir şey getirdi, mangalın birini bunun altına yerleştirdiler, üzerine bir iki yorgan serdiler, onları da birbirine iliştirdiler.. Bir de büyük örtü getirip örttüler. Eşyaları kitledikleri odayı da açtılar.. Beş altı sandalya çıkardılar.. Oldu bir tandır!. Etrafına dizildik.. Arkalarımıza da paltoları çektik.. Gelsin şarkı:

Unkapanının koca karısı
Zanpara alır gece yarısı!..

Fakat ne okundu ise tesir etti. Fıtnat da, Esma da, Bizimkiler de ağladılar.. Malûm a.. Süleyman iyi musiki bilir, birini bırakıp birini okuyordu:

Hicran oku sinem deler...

Hele:

Bozuldu lânesi üftadegânın
Evin yıktı felek biçâregânın..

Şarkısında bütün coştular.. Bu şarkı, Kaymak'ın evvelce Geliboluya sürüldüğü za-

man çıkmıştı.. Bir âlem ki hem ağladık, hem güldük.. Fakat geldiğimiz zaman mangal biraz başıma vurmuştu. Tandır da rehavet verdi, ben olduğum yerde sızmışım.. Gözlerimi açtım ki yine tandır başındayım.. Ortada bir tepsi yemek.. Hepimiz ellerimizin üzerine yatmışız.. Sabah olmuş. Kar yine o kar.. Fakat nasıl çıkacağız!. Fıtnat sabahşerifler hayır olsun diye girdi.. Birer kahve!. Kâr eder mi?. Birer limonlu!. Bir, iki.. Fakat nasıl çıkacağız!.. Fitnete sordum: Yine polis dolaşıyor mu?.. dedi ki: Dolaşmaz olur mu?. Bugün bizi Kapıya götürecek!. Biz nasıl çıkacağız?.. Kolay, o bizi götürür, siz de ardımız sıra çıkarsınız!.. Dediği gibi de oldu!.."

Bibl. : Ahmed Rasim, Fuhşi atik; S. M. Alus, Not.

ACEMİOĞLANI, ACEMİOĞLANLAR, ACEMİOĞLANLAR OCAĞI — Sert bir disiplin altında talim ve terbiye edilerek, başta Yeniçeri Ocağı, bütün Kapukulu asker ocaklarına (Devletin ücretli daimî asker ocakları) dağıtılıp kaydedilmek üzere devşirilen çocuklara devşirildikleri günden bir asker ocağına verilecekleri güne kadar bu talim ve terbiye yıllarında Acemioğlan, Acemioğlanı adı verilirdi. Bu talim ve terbiye müessesesi de bir asker ocağı olup "Acemioğlanlar Ocağı" denilir.

Acemioğlanlar, İstanbulun fethinden Yeniçeri Ocağiyle beraber ocaklarının lâğvına kadar İstanbul tarihinde mühim bir yer alır. Büyük şehri ihya eden su tesislerinin inşaatında, bendlerin, su yollarının, savakların, havuzların yapılarında, mîri sarayların ve sair mîri binaların, selâtin camileri ve medreseleri ve hamamlarının inşaatında, yol tamirlerinde, şehrin temizlik işlerinde amele ve ırgad olarak daima Acemioğlanları kullanılmışlardı. Acemioğlanlar, İstanbuldaki askerî ihtilâllere katılmak suretile İstanbulun tarihî vekâyiinde de yer almışlardı. Acemioğlanlar Ocağının en büyük zabiti, kumandanı "İstanbul Ağası" unvanını taşırdı (B. : İstanbul Ağası).

İstanbulun en büyük zabıta âmiri Yeniçeri Ağası idi, şehrin asayiş ve inzibatını korumak için, Yeniçeri Ocağının "Orta" adı verilen ve birbirinden numaralarla ayırd edilen taburlarından her biri büyük şehrin bir semtine memur edilmişti, ve şehrin her semtinde şimdiki polis karakolları gibi bir "Yeniçeri Kolluğu" vardı. Yeniçeri Ağası sefere gittiği zaman İstanbuldaki vazifesine Ocağın ikinci büyük zabiti olan Sekbanbaşı Ağa vekâlet eder, İstanbulda, kışlalarının bekçisi ve Kolluklar efradı olarak bir mikdar Yeniçeri bırakılırdı. Eğer büyük Ağa ile beraber Sekbanbaşı da sefere memur edilirse o zaman İstanbulun muhafazası, zabıta vazifesi İstanbul Ağası ile emrindeki Acemioğlanlara kalırdı (B. : Yeniçeri; Yeniçeri Kollukları; Yeniçeri Ağası; Sekbanbaşı).

Acemioğlanlar Ocağının İstanbul Ağasından sonra gelen zabitleri, yukarıdan aşağıya rutbe sırasiyle şunlardı:

Acemioğlanlar Rumeli Ağası — Rumeliden devşirilen oğlanların sicil ve kayıdlarını tutan âmir.

Acemioğlanlar Anadolu Ağası — Anadoludan devşirilen oğlanların sicil kayıdlarını tutan âmir.

Acemioğlanlar Kethüdası — Ocağın her işinden mes'ul âmir. Oğlanların esvabları, çamaşırları, ocağın iaşe ve ibate işleri cümle Kethüda tarafından tanzim edilirdi.

Acemioğlanlar Çavuşu — Oğlanların asker ocaklarına devrine kadar ocaktaki hizmetlerini tayin ederdi.

Meydan Kethüdası — Ocağın disiplin âmiri, suçlu oğlanların cezalarını tayin ederdi.

İki Meydancıbaşı — Oğlanlara verilen dayak cezasının tatbikına memur zabitler.

Yayabaşılar — Her yetmiş nefer acemioğlanı bir bölük sayılırdı; gece ve gündüz başlarında bulunup oğlanların her türlü uygunsuz harekâtından mes'ul zabitler.

Acemioğlanları en küçük 7 - 8 yaşlarında, en fazla da 14 - 16 yaşlarında devşirilirdi. Devşirme kanununa göre oğlanların vücud yapılarının gayet düzgün, hiç kusursuz, sıhhatli ve yüz çizgilerinin de güzel olması şarttı. Acemioğlanlar kışlasında gereken talim ve terbiyelerinden sonra asker ocaklarına 18 yaşında, en geç olarak 20 yaşında devrolunurlardı.

Acemioğlanların büyük kışlası, İstanbulda Şehzadebaşında idi, Yeniçeriliğin kaldırılmasından bir müddet sonra yıktırılmış olan bu kışlanın yalnız hamamı kalmıştır ki Yavuz Sultan Selim, bir rivayete göre de Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmış o-

lan bu hamam, eski kışla hamalarımızdan tek örnektir, Türk yapı sanatı bakımından müstesna bir kıymet taşımaktadır ve bir çarşı hamamı olarak işletilmektedir, halk ağzında Acemioğlanından bozma "Acemoğlu Hamamı" diye de meşhurdur (B. : Acemioğlanlar Hamamı).

Acemioğlanların hepsi Şehzadebaşındaki kışlada kalmazdı; bir kısmı İstanbuldaki hünkâr saraylarının ve diğer mîrî müesseselerin hizmetlerinde kullanılırlardı; meselâ:

Tophanede mütehassıs amelelik, işçilik;

Bayazıttaki eski sarayda, Galatasarayında, Atmeydanındaki İbrahimpaşa sarayında baltacılık, ekmekçilik, aşçılık, çamaşırcılık, hamallık;

Mîrî salhânelerde kasablık;

Mîrî peksimed ve fodula fırınlarında hamurkârlık, pişiricilik, pasacılık, hamallık

Mîrî yoğurthane, peynirhane, bozahanelerde amelelik;

Mîrı ağıllarda çobanlık;

Mîrı inşaatta ve yollarda amelelik, ırgadlık.

Acemioğlanlarından bir kısmının İstanbulun temizlik işlerinde, zamanımızın belediye çöpçüleri yerinde kullanıldıklarını Evliya Çelebi kesin olarak kaydediyor. Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılan ordu - esnaf alayını anlatırken: "Acemioğlanları bin mikdarı ûcûbelikaa, matruş, kec külâh, pür silâh olup ellerinde süpürge ve küreklerle tari ki amları pâk ederek ubûr ederler.." diyor.

Bütün bu hizmetlerin hepsi ayrı bir bölük sayılmıştı. Her bölüğün de acemioğlan, nefer sayısı, işin, vazifenin ihtiyacına göre 6 - 7 neferden 70 nefere kadar çıkardı.

Gerek acemioğlanlar kışlasında, gerekse hizmetleri icabı başka yerlerde bulunan acemioğlanlarının Yeniçeri Ocağına nefer kaydedilmelerine "kapuya çıkma", yahud sadece "çıkma" denilirdi. Çıkma, Yeniçeri Ocağının ihtiyacına göre yapılırdı. Yedi sekiz senede bir çıkma olması kanun icabından ise de daima riayet olunmamıştır. Çıkma geciktiği zamanlar acemioğlanlarının ayaklandıkları dahi görülmüştür; meselâ Hicri 1042 (Milâdi 1632) yılında, çıkma yapılmadığı için dörtbinden ziyade acemioğlanı kışlalarının kapılarını kırıp şehire dağılmışlardı.

Hicri 1058 (Milâdi 1648) de "Sultanahmed camii vakası" yahud "Atmeydanı vakası" denilen Sipahi ihtilâlinde Galatasarayı ile Atmeydanındaki İbrahimpaşa sarayında bulunan içoğlanları da zabitlerini dinlemeyip boşanmışlar, onlarla beraber bu saraylarda hizmet gören acemioğlanları da ihtilâlci Sipahilere karışmışlardı. (B. : Atmeydanı Vak'ası; İçoğlanları; Galata Saarayı; İbrahimpaşa Sarayı)

Fatih Sultan Mehmed sefere giderken Gebze civarında Sultan Çayırında vefat ettiği zaman Yeniçerilerin ayaklanmasından korkan Sadrâzam Karamanî Mehmed Paşa büyük vak'ayı askerden gizlemiş, orduyu mezkûr konak yerinde bırakarak nâşı araba ile gizlice getirmişti. Şehirde asker olmadığı için kale kapılarını kapatmış, İstanbulda bulunan tek silâhlı kuvvet acemioğlanlarını da, Bakırköy civarında Fil Çayırından akan çay üzerinde yıkılmış bir köprünün tamiri bahanesi ile şehirden çıkarılmıştı. (B. : Mehmed, Fatih Sultan; Fil Çayırı)

Üçüncü Sultan Ahmed zamanında Nevşehirli Damad İbrahim Paşa sadaretinde Dâvud Gerçek Ağanın himmetiyle yangınlara karşı Yeniçeri Ocağına bağlı ilk tulumbacılık teşkilâtı kurulurken bu ilk tulumbacılar da acemioğlanların arasından seçilmişti. (B. : Tulumba, Tulumbacılık, Tulumbacılar; Dâvud Ağa, Gerçek).

Acemioğlanlarının Kapıya çıkması, Yeniçeri Ocağına kaydedilmesi an'anevî merasim ile olurdu. Tanzim edilen defterlerile beraber kışlalarından alınıp Et Meydanındaki büyük Yeniçeri kışlasına, "Yeni Odalar" a götürülürler, isimleri bu defterden naklen Yeniçeri Ocağının ana kütüğüne kaydedilirdi. Takım takım hangi Yeniçeri ortalarına, taburlarına verilmişlerse birer birer o ortanın Odabaşısı önünden geçerler, ve Odabaşı Ağa da artık kendi emir ve idaresi altına girdiklerine işaret olarak önünden geçen her oğlanın ensesine birer tokat atardı; sonra kışlanın kocaman bir alan halinde olan orta avlusunun bir ucunda bir hizaya dizilirler, kendi aralarında bir kıdem kazanmak için ortalarının koğuş kapısına doğru koşarlardı, kapıdan ilk giren diğerlerinden kıdemli sayılır, en geride kalan da Ortasının en kıdemsiz acemi neferi olurdu. Yeniçeri olarak bu en kıdemsiz

neferin vazifesi, koğuşu ve koğuşun ayakyollarını süpürüp yıkamak, koğuş ihtiyarları ile gelen misafirlerin papuclarını çevirmek idi; onun bir üstündeki orta bulaşıkcısı olurdu; geriden üçüncü koğuş hamalı olup koğuş ocağına ve mutbağına odun taşır, dördüncü de koğuş kandilcisi olurdu.

Acemioğlanlar Yeniçeri Ocağına kaydedilir edilmez de ikişer akça yövmiyeye bağlanırlardı.

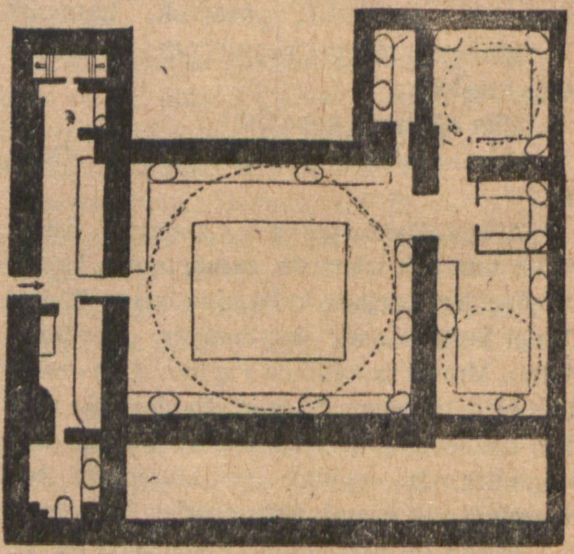
Devşirme usulünün kaldırılmasından ve Yeniçeri Ocağı zabt ve rabtının da bozulmasından sonra çarşı ve pazarda esnaflık edip evlenmeğe başlayan Yeniçerilerle Yeniçeri oturaklarının (mütekaitlerinin) çocukları, ocak ihtiyarlarının "Odamız kulu oğludur" diye şahadetile acemioğlnaı yazıldılar.

AEMİOĞLANI SOKAĞI — İsimlerini İstanbulun eski haritalarından öğrendiğimiz, zamanımızda yok olmuş, güzergâhı diğer yollara karışmış eski sokaklarındandır. Ekrem Hakkı Ayverdinin neşrettiği 1882 tarihli İstanbulun haritasiyle 1934 Belediye Şehir Rehberinin bu sahayı gösteren 4 numaralı paftası karşılaştırıldığı zaman Acemioğlanlar sokağının, Acemioğlanlar mescidiyle beraber Vidinli Tevfik Paşa caddesine karıştığı görülür. 1882 haritasında Acemioğlanlar mescidi köşesinden Direklerarası caddesindeki su terazisine kadar uzanan bir yoldur ki mezkûr su terazisinin de 1882 den pek az sonra kaldırılmış olması gerekir.

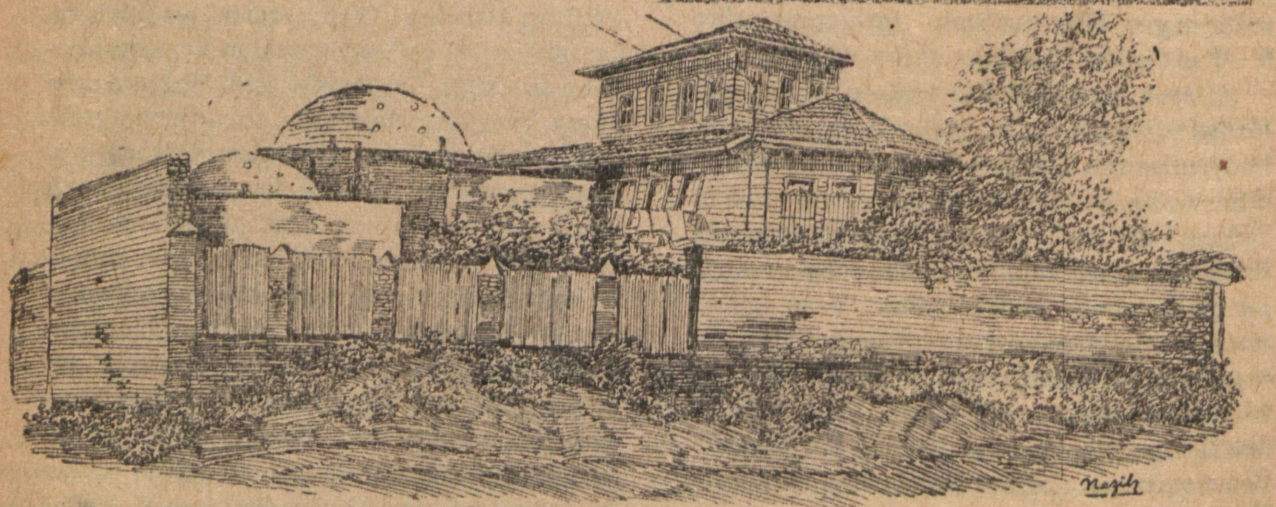
Bibl. : E. H. Ayverdi, 1882 İstanbul haritası.

ACEMİOĞLANLAR HAMAMI — Şezadebaşında küçük fakat tarihî kıymeti olan bir hamamdır, Türk Kışla Hamamından kalmış tek örnektir. 1958 de önündeki yapı blokunun yıkılmasiyle cadde üzerine çıkmış bulunmaktadır. Acemioğlanları Ocağının Yeniçeri Ocağiyle beraber kaldırılmasından sonra bir çarşı hamamı olarak işlemeğe başlamıştır. Kışla hamamı iken Câmekân kısmının ne şekilde olduğu bilinemez; Acemioğlanlarının kışla müştemilâtından bir koğuş - câmekânda soyunup giyindikleri muhtemeldir; zamanımızda görülen câmekânın çarşı hamamına tahvilinden sonra yapıldığı muhakkaktır. Bu tarihî hamamın ilk ciddi tamirinde câmekânında tadili, diğer küçük hamamlarımızdaki emsaline benzetilmesi yerinde bir iş olur.

Soğukluğun solunda ayakyolları, bir temizlik kurnası, sağında ise iki kurna bulunan halvetimsi bir bölme vardır.

Acemi oğlanlar Hamamı (Kroki-plan: A.B. Koçu

Acemi oğlanlar Hamamı (Resim : Nezih)

Kapıdan girilince, harâre kısmının göbektaşı dört köşelidir; sağında iki, solunda üç, giriş kapısının karşısında da iki, cem'an yedi kurna vardır. Soldaki koridorumsu bir geçitten iki kurnalı bir halvetciğe girilir. Giriş kapısının tam karşısında üç kurnalı bir halvetle onun içinde ve ayrı bir bölmesi olan iki kurna daha vardır, bu halvetin sol duvarındaki bir geçitten de iki kurnalı büyükçe bir halvete geçilir.

Bu tarihî hamam Şehzadebaşının tanınmış simalarından sinemacı Rasim Beyin mülküdür.

ACEMİOĞLANLAR KIŞLASI — Yeniçeri yapılmak üzere devşirilen çocukların yetiştirildiği kışladır. İşlemekte olan ve eşsiz bir tarihî kıymet taşıyan Şehzadebaşındaki Acemioğlanlar Hamamı ile beraber Kanunî Süleyman tarafından yaptırıldığı kuvvetle tahmin olunabilir. Fatih zamanında yaptırılmış bir mescidin de kışla mescidi olduğu söylenebilir. Bugün bu kışladan hemen hemen hiç bir iz kalmamıştır. Belediyenin şehir rehberi haritasına nazaran, Vidinli Tevfikpaşa caddesinden Fevziye caddesine kadar uzanan geniş bir sahayı doldurduğu muhakkaktır ki bu takdirde, Şehzadebaşındaki eski meşhur Osmanbaba türbesinin de Acemioğlanlar kışlası kapısının önüne rastladığı yollu kayıtlar doğru olur.

Tarihî kayıtlara göre bu kışla 9000 nefer acemi oğlanı alabilecek kadar büyüktü (B. : Acemioğlanı).

Yeniçeri ocağının kanlı bir şehir muharebesile kaldırıldığı Vak'ayı Hayriye'de, Aksarayda Et Meydanındaki "Yeniodalar" denilen Yeniçeri kışlası topla yakılıp yıkılmış, yerle bir edilmişti. Şehzadebaşında camiin karşısına düşen diğer kışla, "Eskiodalar" da yıktırılmıştı. Acemioğlanlar kışlasının bu tahribattan kurtulduğunu, Cevdet Tarihinin XII. cildindeki şu kaydından öğreniyoruz:

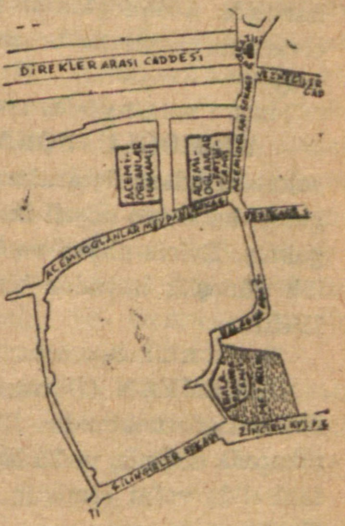
"Şehzade camiişerifi civarında kışlaları olan Acemioğlanlar ki Yeniçerilerin bir şubesi olup tavaifi askeriyenin odun maslahatına memur idiler, bu sırada, onlar dahi ref ve ilga ile zabitleri olan İstanbul Ağası unvanı, Hatabemini unvanına tahvil kılındı. Asakiri Mansure silkine tahrir olunmakta olan neferat içinde on beş yaşından aşağı çocuklar zuhur edip bunların askere yazılması kanuna muhalif ise de meyûsen geri döndürülmeleri dahi münasip görülmediğinden salifüzzikir Acemioğlanları kışlası onlar için talimhane ittihaz olunarak velilerinin rizası şartile orada iskân ve terbiyeleri için hocalar ve zabitler tayin olundu".

Acemioğlanlar kışlasının izinin bile kalmıyacak şekilde ne zaman yıkıldığı tesbit edilemedi.

Bibl. : O. N. Ergin, Maarif Ttarihi; O. N. Ergin, Mecellei umûri belediye; Atâ, Enderun tarihi; Cevdet tarihi, XII; Lutfi tarihi, I; M. Ziya, İstanbul ve Boğaziçi.

ACEMİOĞLANLAR KIŞLASI MESCİDİ — Acemioğlanlar Mescidi halk ağzında acemioğlandan bozma Acemoğlu Mescidi de denilirdi; Şehzadebaşında Acemioğlanlar Kışlasında idi. Hadikatülcevâmi: "Bânisi Fatih Sultan Mehmed Handır; Kışla derununda olan hamam Sultan Süleymanındır, ittisâlinde, Yeniçeri Ocağının fodula fırını, mukabilinde Tulumbacılar Kârhanesi ve Kışlası vardır, bunlar Sultan Sultan Ahmed Han Sâlisin vaz'ıdır. Bu mescidin minberini Şehzade Sultan Mehmed Vakfı kâtibi Kazanasmaz lâkabiyle maruf Hacı Mustafa Efendi koymuştur". diyor (B. : Acemioğlanlar Kışlası; Acemioğlanlar Hamamı).

Bugün mevcut değildir. Eski İstanbulu iyi bilenlerden olup Acemioğlanlar Kışlası Mescidi içinde namaz kıldığını söyleyen muhterem Esad Serezli Mescidin yerini, 1934 Belediye Şehir Rehberi haritasına göre, Aceminefer Sokağ ile Vidinlitevfikpaşa caddesi kavuşağındaki arsa olarak göstermektedir, ki bu arsanın gerisinde Acemioğlanlar Hamamının bahçe kapısı bulunmaktadır. Yine eski İstanbulu iyi bilenlerden sayın Osman Ergin Maarif Tarihinde bu Mescidin 1909 (1327) yangınında yandığını, yerinin yola

Acemi oğlanlar Mescidinin yeri (1882 tarihli haritadan)

verildiğini söylüyor; Esad Serezli ise İstanbul Ansiklopediisne verdiği notta 1909 yangınında Hamam ile berabe r Mescidin de kurtulduğunu, Evkaf Nezaretinin bu yangından dokuz sene sonra, 1336 - 1337 arasında Mescidi tasnif dışı bıraktığını ve harab olup yıkıldığını söylüyor ki çok daha salâhiyetli kaynaktır

Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından İstanbul tarihine hakikaten çok büyük bir hizmet olarak neşredilen tahminen 1882 tarihli bir İstanbul haritasında Acemioğlanlar Kışlası Mescidi kesin olarak gösterilmiştir ki yukarıdaki tariflere tamamen uymaktadır.

Bibl. : Hadikatül cevâmi, I; Esad Serezli, Not; O. N. Ergin, Maarif Tarihi; E. H. Ayverdi, İstanbul Haritası.

ACEMİOĞLANLAR MEYDANI SOKAĞI — İsimlerini İstanbulun eski haritalarından öğrendiğimize, zamanımızda yok olmuş, güzergâhı diğer yollara karışmış, yer yer üzerine binalar inşa edilmiş eski sokaklardan biridir. Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından neşredilen 1882 tarihli İstanbul haritasında, Acemioğlanlar Camii köşesinden başlayıp Acemioğlanlar Hamamı yanından geçmekte ve büyük ve dar bir kavis çevirerek Çilingirler sokağına kavuşmaktadır; Çilingirler sokağı da yok olmuş sokaklardandır, bugün Haliç Fenerinin iç kısmında Hızırçavuş ve Kasım Gönânî mahallelerinden geçen bir sokak Çilingir sokağı adını taşır. Bu sokağın adındaki Meydan ise 1882 tarihinden evvel ortadan kalkmıştır, sokağı tesbit eden mezkûr tarihî haritada Acemioğlanlar Mescidi ve Hamamı civarında meydana benzer bir açıklık görülmüyor.

Bibl. : E. H. Ayverdi, 1882 İstanbul Haritası.

ACEMOĞLU SOKAĞI — Bağlarbaşı sokaklarından; üç araba geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli iken toprak yol haline gelmiş. Evleri ahşap ve bahçeli, sessiz, günlük güneşlik havadar bir sokaktır. (Mayıs 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ACEMYAN (Dikran Bey) — Ünlü bir Ermeni göz hekimidir. 13 Şubat 1852 de Yenikapıda doğmuş ve 25 Nisan 1913 de yine İstanbul'da vefat etmiştir. Babasının adı Avedis'dir.

Önce tahsilini Kumkapıdaki Bezciyan Mektebinde yapmıştır. 1866 yılında leylî olarak Askerî Tıbbiye Mektebine girip 1873 de, meşhur Marko Paşa'nın gününde, yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Müteakiben imtihan neticesinde muvaffakiyet göstererek Devlet tarafından Viyanaya gönderilmiş ve orada iki sene nazarî ve amelî olarak göz tedavisi tahsil etmiştir. Avdetinde evvelâ üç yıl Selânik Hastahanesinde hizmette bulunmuş, sonra Haydarpaşadaki Askerî Hastahaneye naklolunmuştur. Burada 35 yıl kadar hizmet etmiş ve aynı zamanda Mektebi Tıbbiyei Şahânede "Oftalmoloji" profesörlüğünü deruhte etmiştir. Böylece bu şubede büyük ihtisas kesbederek, hazakatı ve dürüstlüğü sayesinde umumun takdirine mazhar olmuştur. Bir müddet Şehremanetinde de vazife görmüş ve Haseki Hastanesinin göz hekimliğini ifa etmiştir.

Dikran Bey Acemyan (Resim: H. Çizer)

Dr. Dikran Bey 26 Mart 1909 da Tıbbiyei Şahâne Cemiyetine âzâ seçilmiştir. Bilâhâre ikinci reis de tayin olunmuştur. Miralaylığa kadar yükseldikten sonra 1911 de tekaütlüğe sevk edilmiştir. 1899 da 3. üncü sınıf Osmanî ve Mecidî nişanları, 1900 de de altın İmtiyaz Madalyası ile taltif edilmiştir.

Göz tıbbına dair türkçe, ermenice ve fransızca kaleme alınmış mühim yazıları mevcuttur.

Dikran Bey Acemyan Ermeni Cemaatı işlerinde de mühim vazifelerde bulunmuş, ezcümle Patrikhane Meclisi, İdare Heyetine âzâ ve reis seçilmiştir. (Dr. Mezburyanın gayrı matbû eserinden).

Kevork Pamukcuyan

ACEMYAN (Mıgırdıç) — Bir Ermeni şairi ve mütercimi. 1838 de Ortaköyde doğmuş ve 1917 de yine İstanbul'da vefat etmiştir.

İlk tahsilini doğduğu semtte yaptıktan sonra Venedikteki Murad Rafaelyan Mektebine gönderilmiştir. 1858 de İstanbul'a dönerek kendini edebiyata vakfetmiştir. Aynı zamanda uzun müddet Posta - Telgraf Nezaretinde mühim vazifelerde bulunmuştur.

İstanbul Ermeni Tiyatrosunun inkişafın-

da da Acemyan'ın rolü olmuştur. Meselâ 1870 de Naum'un Tiyatrosunda, Otraköy Ermeni Tiyatro Hey'eti tarafından temsil edilen "İhtiyar âşık" adlı eser onundur. Bundan maada Schiller'in "Haydutlar" adlı piyesi, Lamennais'nin Halkın Kitabı" nı (870) "İki Çavuşlar" ve "Pancinella" adlı bir komedya'yı ermeniceye çevirmiştir.

Muhtelif zamanlara ait şiirleri 1908 de neşredilen bir cildde toplanmıştır. Avrupalı şairlerden tercüme ettiği şiirler de kitap halinde çıkmıştır.

Kevork Pamukcuyan

ACEMYAN (Ohannes yahut Hovhannes) — Bir Ermeni aktör ve heykeltraşı. 1840 sıralarında doğmuştur. (Diğer bir kayda göre de 1828 de doğmuş) ve 1871 de ölmüştür.

1855 - 1861 yıllarında Venedikteki Murad Rafaelyan Mektebinde okumuştur. İstanbul'a dönüşünde heykeltraşlık ve ressamlıkla meşgul olmuştur. Bilâhare tiyatroya intisap ederek önce Hekimyan trupunda çalışmış, sonra da Şark Tiyatrosuna girmiştir. Halk tarafından çok takdir edilen sanatkâr, müellifi bulunduğu "Komitas'ın Listesi" adlı piyeste üç rol birden deruhte etmiştir. Tiyatro arkadaşları Atamyan, Vartovyan, (Güllü Agop), Arusyak ve Eranuhi Karakaşyanlar olmuştur.

Alexandre Dumas fils'in "Kamelyalı Kadın" eseri ile bazı piyesleri ermeniceye çevirmiştir.

Kevork Pamukcuyan

ACEMYAN (Ohannes veya Hovhannes) — Ermeni tenoru ve tiyatro münekkidi. 1895 de vefat etmiştir. Bestekâr Çuhacıyan'ın operetlerinde başlıca roller deruhte ederek zamanında büyük ün salmıştır. Tiyatroya dair tenkid yazıları İstanbul Ermeni ve Fransız basınında ve bilhassa ermenice "Arevelk" (Şark) adlı gazetede neşredilmiştir.

Kevork Pamukcuyan

ACIBÂDEM — Kadıköyünün semtlerinden, Küçükçamlıcanın güney-batı eteğinde, Koşuyolu semti ile Gazhâne semtleri arasındadır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 29 numaralı paftasında kabataslak bir kroki ile tesbit edilmiş, 1955 tarihli Haritalı Şehir Rehberinde ise (Kadıköy kazasının birinci haritasında) hemen hiç işlenmemiştir.

Kadıköy - Acıbâdem asfalt yolu semtin bel kemiğini teşkil eder. Bu uzun yol, Haydarpaşa - Söğütlüçeşme arasındaki tren yolu yarması üzerinde bulunan beş taş köprüden, Haydarpaşadan gelindiğine göre dördüncü köprünün doğu başından başlar, yeni İstanbul - Ankara şehrâhının üstünden büyük bir beton köprü ile atlıyarak Küçükçamlıca eteğine kadar uzanır. Ankara yolu üstündeki köprüye belediyece ne isim verildiği mechulumüzdür, halk ve şoförler "Menderes Köprüsü" adını takmıştır. Bu uzun yolun, tren yarmasındaki köprüden Menderes köprüsüne kadar olan kısmı Hünkârimamı semtinde kaldır; bu bakımdan Acıbâdem semtinin batı - güney sınırı Menderes köprüsüdür demek yerinde olur.

Tertemiz havası ve derin sükûneti ile Acıbâdem semti, yakın geçmişin kibar sayfiye yerlerinden biriydi. Eski köşklerden çoğu yıkılmış, ben gibi kalanlar pek harab bir haldedir., metrûk büyükbahçeler, bahçelerdeki korumsu ağaçlıklar eski servet ve kibarlığının son hatıralarıdır. Acıbâdemin en mükellef eski ahşab köşklerinden olup taravetini muhafaza eden tek yapı, Çamlıca Kız Lisesi olarak kullanılan Ratıb Paşa köşküdür. (B.: Çamlıca Kız Lisesi) Çamlıca Askerî Sanatoryomu da bu semtin sınırları içindedir (B. : Çamlıca Askerî Sanatoryomu).

Kadıköy - Acıbâdem asfaltının Köftüncü ve Zaamet sokaklariyle kesiştiği dört yol ağzında Abdülmecid devri eserlerinden Acıbâdem çeşmesi vardır (B. : Acıbâdem Çeşmesi).

Semtin tek camii de Tekin sokağında Faik Paşa camii olup halk ağzında Acıbâdem Camii diye anılır (B. : Acıbâdem Camii); bu sokaktan Karacaahmed Mezarlığının görünüşü ancak "uhrevî haşmet" diye târif olunabilir. Bu sokağın asfaltla olan kavuşağının karşısında Acıbâdem polis karakolu bulunmaktadır. Kaba taş döşeli, dar ve bozuk Faik Bey sokağının bitimine yakın bir yerde de Acıbâdem Örnekbağı ve Gazinosu vardır (B. : Acıbâdem Örnekbağ ve Gazinosu).

Semtin Küçükçamlıca eteğine rastlayan isimsiz bir toprak yol kenarında da İkinci Mahmudun bir nişan taşı görülür (B. : Acıbâdem Nişantaşı).

Acıbâdemde de yeni yapı tarzında villalar, villamsı evler yapılmağa başlamıştır. Semt Kadıköyüne, asfalt üzerinden geçen be-

lediye otobüsleri ile bağlanmıştır. Çamlıcadan Tomruk suyu getiren atlı sucu arabaları da bu yoldan geçerler. Ara sokaklarda geniş bahçeler ortasındaki küçük ahşab evlerde nazarı dikkati çekecek şekilde kümes hayvanları beslenmektedir. Bu orta halli ailelerden bir kısmının da sürü halinde koyun besliyerek sütçülük yaptığı görülmüştür. Havasının son derece letafeti buraya parlak bir istikbal vadeder. Acıbâdem, bilhassa Edebiyat-ı Cedide hikâye ve romancılarının sık sık hatırladığı semtlerden biriydi.

Bibl. : REK, Mehmed Koçu ve A. Genceli, Gezi Notu.

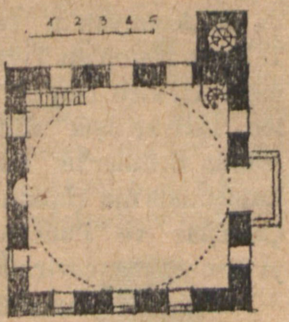
ACIBÂDEM CAMİİ — Kadıköy - Acıbâdem asfalt yolu üzerindeki Acıbâdem polis karakolunun karşısında Tekin Sokağındadır. İkinci Abdülhamid devrinde yapılmış bir mâbed olup bânisine nisbetle Faikpaşa Camii diye de anılır. Kesme taştan dört duvar üzerine oturtulmuş taş kasnak üstünde kurşun örtülü bir kubbeden ibarettir, minaresi de kesme taştandır.

Altda, kapunun iki yanında iki, üstte üç penceresi bulunan ve binaya bir yama gibi eklenmiş olan beton cebhe duvarının hangi sebeble inşa edildiği aydınlatılamadı; bir rivayete göre, camiin bânisi ölmüş, yapı kalmış, elde mev-

Acıbâdem Camii (Resim : R. Sevinçsoy)
(Resim pencere sayısında hatalıdır)

cut nakid kifayet etmediğinden, cebhe duvarı betondan çıkılmıştır; bu ihtimal biraz garibtir, zira, kubbenin de Faik Paşanın ölümünden sonra yapılmış olması gerekir, bu takdirde, cebhe duvarı da binanın plânına göre yapılır, yahud ki üstü, ağır masraflı kubbe yerine kiremit örtülü bir çatı ile örtülürdü.

Acıbâdem Camii
(plan : R. Sevinçsoy)

Mihrab duvarında iki, sağ ve sol duvarlarda üçer, üstü "ogive" üslûbunda kemerli yüksek pencere vardır. Dış taraftan köşeler, baklava ve istalaktit kabartmalı yarım sütun başlıkları ile tezyin edilmiştir. Ahşab minberinin ve vâiz kürsüsünün sanat kıymeti yoktur; kubbeye asılmış küçük bir âvizesi vardır. Minareye sağ köşede ahşab ve helezonî bir merdiven ile çıkılır, duvar içinde birkaç adımlık bir koridor geçilerek minarenin gövdesi içine girilir, gövde içinde şerefeye yükselen asıl merdiven taştır.

Son cemaat yeri 1956 - 1957 arasında yapılmıştır, bu tarihe kadar giriş kapısı doğrudan cami içine açılırdı; son cemaat yeri yapılırken avlusuna da büyük bir su haznesi yapılarak 16 abdest musluğu konmuştur ki semt halkı tarafından bu tesise Başvekil Adnan Menderesin gösterdiği alakaya nisbetle "Menderes Çeşmesi" adı verilmiştir.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ACIBÂDEM ÇEŞMESİ — Kadıköy - Acıbâdem asfalt yolu üzerinde, bu yolun Köftüncü ve Zaamet sokaklariyle kesiştiği dört yol ağzındadır. Köfeki taşından klâsik uslûbda bir çeşme olup 1958 ağustosunda suyu kesilmiş, lülesi kopmuş, teknesi kırılıp yerle bir olmuş, tamamen harabiye terk edilmiş durumda idi. Yaptıranlar Abdülmecidin Kızlarağası Tayfur Ağa ile mânevî oğlu ve padişahın ser müsahibi Besim Ağadır. Beş beyitlik tarih kitabesi şudur:

Hazreti Abdülmecid Hânı meâli menkibet
Âli Osman Hanı El-gazinin o şehder ekremi
Yâni kim Dârüssaade ağası Tayfur Ağa
Ol veliyyün nimetin mesrûri şâdü hurremi
Ser müsâhib mânevi oğlu Besim Ağa ile
Kıldılar bünyad bu nev çeşmei muhkemi
Hak velini'meti nusretle kılsın dâimâ
Hızrü İskender gibi âbı hayatın mahremi
Târihin bende Nazif cevher didim anber gibi
Kıldı irvâ yekkadem baba oğul bu zemzemi

Bu Mücevher tarihden çeşmenin Hicri 1260 yılında yapıldığı anlaşılır. Çeşmenin yanında bir namazgâh taşı vardır. Semt kırlık olmaktan çıktığı için bu namazgâh taşının da pek yakında yok olacağı muhakkaktır.

Bibl. : REK ve A. Genceli, Gezi Notu.

ACIBÂDEM NAMAZGÂHI — Acıbâdem Çeşmesinin yanındadır. Çeşmenin yapıldığı tarihde buralar kırlık olduğundan teferrüçe çıkan mü'minler için bir su başında, çeşmenin bânilerini hayır ile yâd ettirecek eserdi. Yol kenarında, pek yakında yok olacağı muhakkaktır. Taşının bu zamana kadar durması dahi şayanı hayrettir; mezkûr namazgâh taşının yol kenarından alınarak yine o civarda münasib bir yere konulması adab-ı diniyemize uyan bir iş olur.

Bibl. : REK ve A. Genceli, Gezi notu.

ACIBÂDEM NİŞAN TAŞI — Semtin Küçükçamlıca eteğine rastlıyan isimsiz bir toprak yol kenarında ve mîrîye ait olduğu muhakkak bir arsa üzerindedir. Tahminen 7-8 metre irtifaında dört köşeli bir mermer sütundur; üzerinde İkinci Sultan Mahmudun Tuğrası ile manzum ve taşa tâlik hat ile hâk edilmiş bir kitabe vardır. Kitabenin tarih beytt şudur:

Sütûnu tekke böyle nakş oldu ey Ârif
Bu menzilde yumurta kırdı Şeh Mahmudu pâkendâz

H. 1232 (M. 1816-1817)

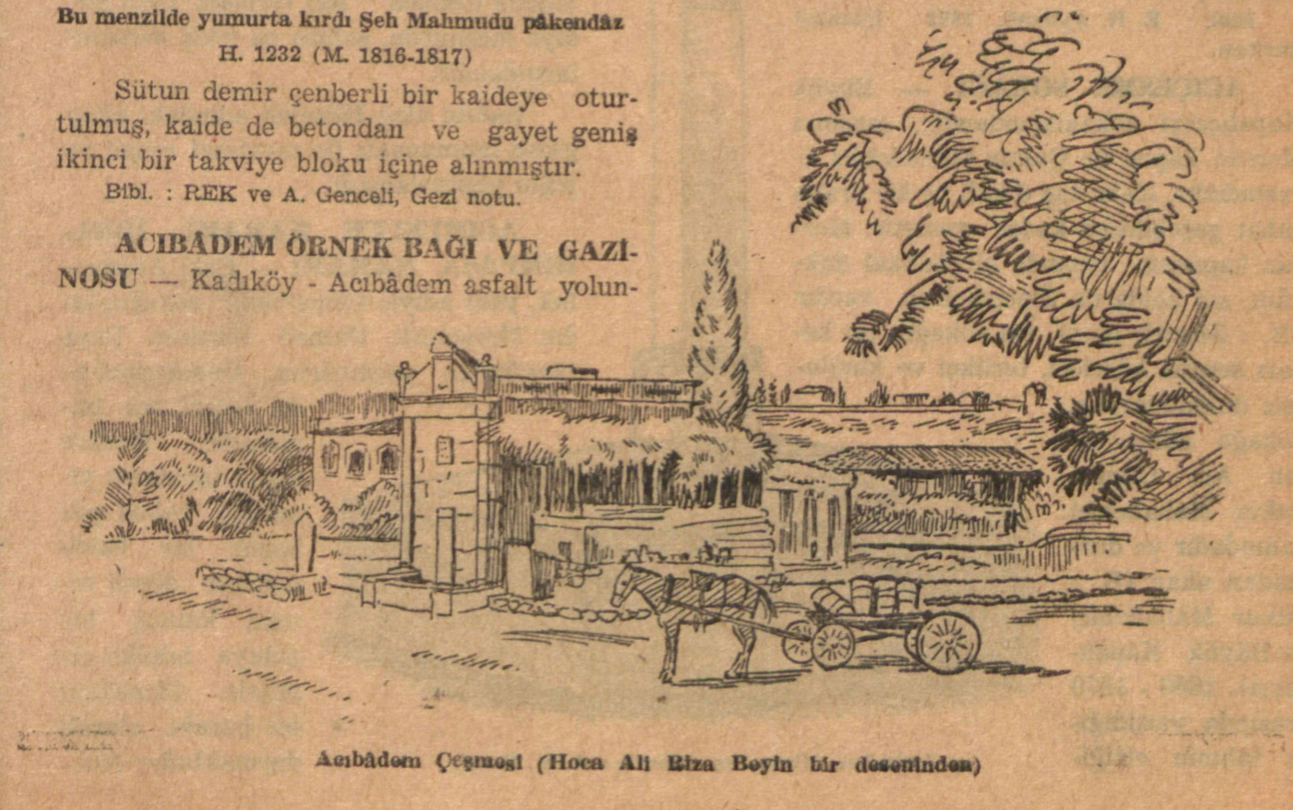
Sütun demir çenberli bir kaideye oturtulmuş, kaide de betondan ve gayet geniş ikinci bir takviye bloku içine alınmıştır.

Bibl. : REK ve A. Genceli, Gezi notu.

ACIBÂDEM ÖRNEK BAĞI VE GAZİNOSU — Kadıköy - Acıbâdem asfalt yolundan kaba taş döşeli ve gayet bozuk Faikbey sokağına sapılarak gidilir, bu sokağın bitimine yakın bir yerde, vaktile hakikaten pek güzel bir bağ iken sahibinin ihmali yüzünden adının mânasını hayli kaybetmiş bir yerdir; bağın arkasındaki bahçede bir yazlık gazino bulunmakta olup 1957 denberi Mustafa Çeşmeli adında bir zat tarafından işletilmektedir; fakat gazinonun bilfiil idaresi, iş arkadaşı Hakkı Savaşın elindedir. Sükûnet içinde oturulup kese talanına uğramadan masraf ödenir bir gazinodur ki zamanımızda emsali yerlerde görülmeyen bir şeydir. Yerin sapalığı yüzünden muhit dışı müşterileri az tahmin edilir. Mevsimlerinde civar sekenenin sünnet düğünleri de bu gazinoda yapılagelmektedir, fakat bu düğünlerin de gazino müstecirlerinin yüzünü güldürdüğü söylenemez. Burada yapılacak küçük bir Otel-pansiyon her halde rağbet görecektir. Gazinonun alt kısmında bir bahçe parçası, Acıbâdem Spor Kulübü gençlerine voleybol ve basketbol sahası olarak ayrılmıştır.

Bibl. : REK ve A. Genceli, Gezi notu.

ACIBÂDEM SPOR KULÜBÜ — Tesisi için 1952 de teşebbüse geçilmiş ve ancak 1955 de kurulabilmiş, İstanbulun genç bir spor kulübüdür; amatör kulüblerdendir; delikan-

Acıbâdem Çeşmesi (Hoca Ali Rıza Beyin bir deseninden)

lılar için futbol, basketbol ve voleybol, kızar için de basketbol ve voleybol şubeleri vardır. Kulübün idare yeri ve oyun sahası Acıbâdemde Dörtyol denilen yerde, antreman sahası da Örnek Bağı ve Gazinosu avlusundan ayrılan bahçe parçası üzerindedir. Kulüp kurucuları ve kulübün âza sayısı, 1958 den bu yana faaliyet tarihçesi öğrenilemedi.

Bibl. : REK ve A. Genceli, Gezi notu.

ACIBÂDEM TEKKESİ — Selâmi Ali Efendi Tekkesi diye de anılır; yıkılmış, izi kalmamıştır. İkinci Mahmudun Acıbâdemdeki Nişan Taşının tarih kitâbesinde mezkûr Tekkede rekz edildiği kaydedilir ki Nişan Taşının etrafı bu notların tesbit edildiği tarihde bomboş bir arsadan ibaretti (1958).

Bibl.: REK ve A. Genceli, Gezi notu.

ACIÇEŞME MEYDAN, ACIÇEŞME MEYDANI SOKAĞI, ACIÇEŞME SOKAĞI — Küçük Mustafapaşa hamamının önündeki meydanımsı üç yol ağzına eskiden "Acı çeşme meydanı", ve bu sokaklardan birine de "Acıçeşmemeydanı sokağı", bu sokağın yokuş halinde Müftü Hamamı civarına kadar uzanan kısmına da "Acıçeşme sokağı" denilirdi. 1934 Belediye Şehir Rehberinde bu isimlerin üçü de yoktur.

Bibl. : E. H. Ayverdi, 1882 İstanbul haritası.

ACIÇEŞME SOKAĞI — Büyük Kapalıçarşı sokaklarındandır, çarşının Mercan kapısı ile Çukur Mahallebici arasındadır. Kaba taş döşeli ve bir araba rahat geçebilecek kadar geniştir. Mercan kapısının başında bir bakkal dükkânı, sol kolda da Zincirli Han vardır (B. : Zincirli Han). Bu sokağın iki kenarı serapa köseleci, terlikçi ve kunduracı dükkânlarıdır. Sokağa adını veren Acı Çeşme, Çukur Mahallebici yanındadır ve durmadan akar (B. : Çukur Mahallebici ve Büyük Kapalıçarşı). 1860 - 1870 arasında yazıldığını tahmin ettiğimiz 36 kıt'alık taş basması bir "İstanbul çarşısı, Kalpakçılarbaşı Destanı" nda 9 uncu kıt'a bu sokak üzerinedir:

> **Acıçeşmesinin mahallebisi**
> **Dâima gelür yerler kibarların hepsi**
> **Gün begün serilir beş on tepsisi**
> **Satar hummas şerbeti hem limonata**

Adı meçhul bu halk şairi Büyük Çarşı'ya Mahmutpaşa yokuşundan çıkarak geliyor, bir Acıçeşmeden de bu yokuşda, destanının 5 inci kıt'asında bahsediyor (B. : Mahmudpaşa Çarşısı):

> **Şu Mahmudpaşanın Acıçeşmesi**
> **Aceb şu dilberin nedir küsmesi**
> **Selâmı sabâhı bizden kesmesi**
> **(Güzelim) rakibin sözüne uyma.**

Bibl. : REK, Gezi notu.

ACIÇEŞME YOKUŞU — Beyoğlu kazasının merkez nahiyesinin Kuloğlu mahallesinde, Faikpaşa yokuşu ile Çapanoğlu sokağı arasında, oldukça dik meyilli, genişçe, kaba taş döşeli ve merdivenli bir yokuştur. Çok bozuk gayet pis bir yoldur (1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ACI HAMAM — Sultanahmetten Çenberlitaşa çıkarken sağ koldaki sokak içinde bir tek hamamdır; bir on yedinci asır yapısıdır. Erkekler hamamıdır. Adının su acılığı ile ilgisi yoktur, bilâkis eskiden "Acı Hamam Tatlı su" diye meşhurdu, şehrin en işlek hamamlarındandır.

Sahibi olan Hüseyin adındaki zâtın garib mümanaatı ile maalesef resmi ve plânı yaptırılamadı.

ACIMUSLUK HAMAMI, İBRAHİMPAŞA HAMAMI — Eski Acımusluk, yeni adiyle Cemalnâdir sokağındadır. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından yaptırılmış, Onsekizinci asır eseri tek hamamdır. Harâre kısmı tamamen yıkılmış, yalnız çok bozuk bir halde mermer döşeli zemini kalmış, bir avluya inkılâb etmiştir. Câmekânı bir harabe olarak durmaktadır. Kub-

Acıbâdem Nişan taşı (Resim : A. B .Koçu)

besinin tepesindeki fener boşluğu tahta ile örtülmüştür. 1958 de bütün hamam sahası Bay İsmailin sandık imalâthanesi olarak kullanılmakta idi.

Bibl. : E. H. Ayverdi, 1882 İstanbul haritası; REK, Gezi notu.

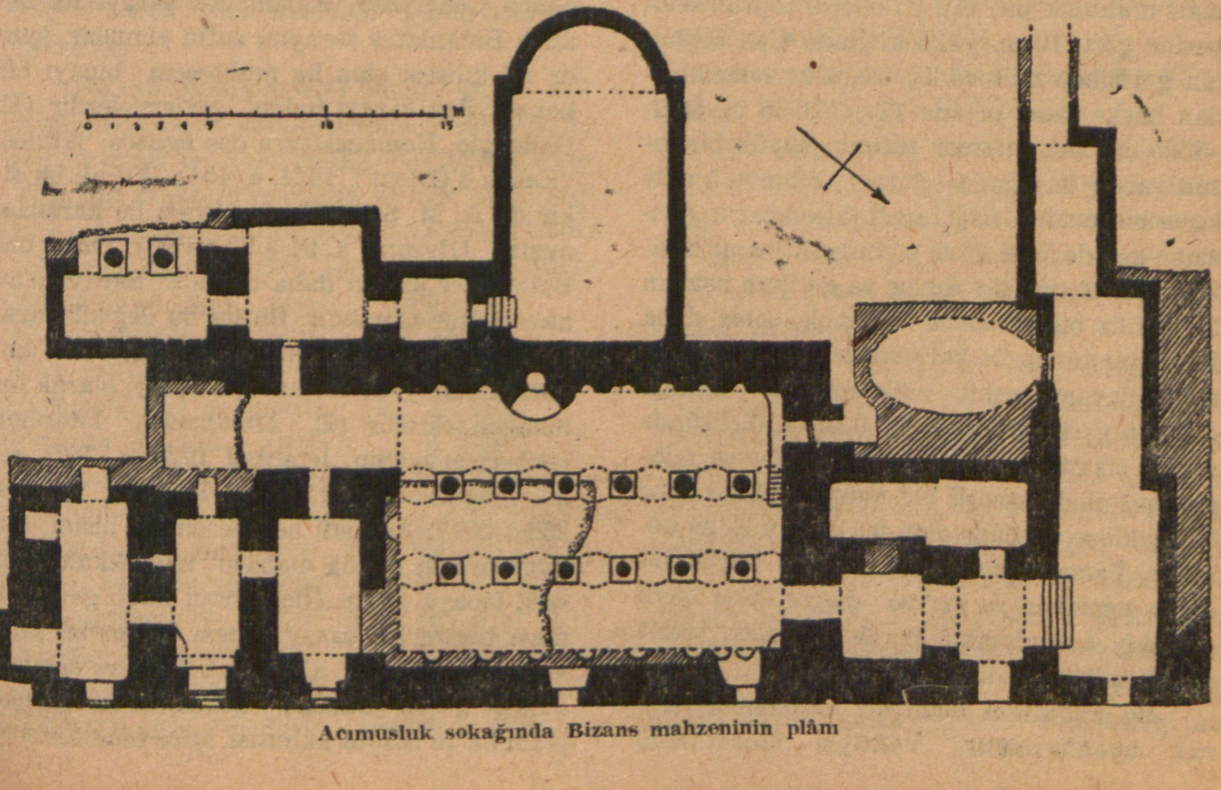
ACIMUSLUK MAHALLESİ — Adını Acımusluk mescidinden alan eski bir mahalle adıdır; şehrin son mahalleler bölümünde Acımusluk mahallesi kaldırılmıştır, bugün bir kâğıt deposu olan mescid ile Acımusluk sokağı Hobyar mahallesi sınırı içindedir.

ACIMUSLUK MESCİDİ — Acımusluk (Cemal Nâdir) sokağındadır; yaptıran Sahhaf Süleyman Efendi adında bir hayır sahibidir, kabrinin nerede olduğu ve bu mescidin yapı tarihi bilinmiyor; minberini Sadrazâm Nevşehirli İbrahim Paşa koydurtmuştu; bu mescidin karşısında İbrahim Paşanın bir darülhâdisi ve bir tek hamamı vardır. İbrahim Paşanın, az aşağıda postahanenin arkasından geçen Âşir Efendi sokağile Hocakasım köprüsü sokağı kavşağında bir sibyan mektebi ile altında sebili vardır. Acımusluk mescidi bugün Vakit gazetesi müessesesinin kâğıt deposu olmuştur; uzun zamandanberi yarı yıkık duran minaresi temelinden yıkılıp kaldırılmıştır. Kesme taştan dört duvar üzerine çekilmiş kiremit örtülü bir çatıdan ibarettir. Karşısındaki İbrahim Paşanın tek hamamı da bir sandıkcı atölyesi olmuştur. (B. : Acımusluk Hamamı).

Bibl. : Hadikatül Cevami I; REK, Gezi notu.

ACIMUSLUK SOKAĞI — (B. : Cemalnâdir sokağı).

ACIMUSLUK SOKAĞINDA BİZANS MAHZENİ — Cağaloğlu ucundan girildiğinde, Acımusluk sokağı (şimdi Cemal Nadir sokağı) nın nihayetine doğru sol tarafında görülen eski duvarın gerisinde gayet dikkat çekici bir bizans mahzeni mevcut olup, burası uzun zamandır depo olarak kullanılmaktadır. Eski Çiftesaraylar arsasının alt tarafındaki mahzen ötedenberi yabancı ilim adamlarının alâkasını çekmiş ve geçen asrın sonlarına doğru İstanbul'un bizans devrinden kalan eski sarnıç ve mahzenlerini tesbit eden J. Strzygowski ve Ph. Forchheimer tarafından tanıtılmıştır (Die byzantinischen Wasserbehaelter von Konstantinopel, Wien 1893, s. 91). Fakat o devirde İstanbul'un hemen hemen bütün eski sarnıç ve mahzenlerini görüp, plânlarını çizen bu araştırıcılar buraya girememişlerdir. Ancak kısa bir zaman sonra, Sadrazam Cevad Paşanın eski su tesislerini ihya ve tamir ettirmek istemesi üzerine Benjamin Paluka burasını tetkik ederek, bu harabeyi

Acımusluk sokağında Bizans mahzeninin plânı

etraflı bir makale halinde bir plânı ile tanıtmıştır (Ruinen eines byzantinischen Baues, "Mitt. d. Deutschen - Excur. Clubs," N. F. II, 1895, s. 22 v. d.). Aynı harabe bir müddet sonra da bir defa daha K. Wulzinger tarafından incelenerek yeni bir plânı daha çıkarılmıştır (Die byzantinischen Substruktionsbauten, "Jahrb. d. Inst.", XXVIII, 1913, 376) aynı plân, A. M. Scheider, Byzanz, Berlin 1936, res. 45 de de yayınlanmıştır).

Bu çalışmalardan anlaşıldığına göre Acımusluk sokağı harabesi İstanbul'un Bizans devrine ait kalıntılarının en fazla ilgi uyandıranlarından biridir. Burasının aslında hayli büyük bir binanın mahzeni ve bodrumu olduğu anlaşılmaktadır. Halice nazır iyi bir mevkide kurulan bu binanın üst kısımlarından herhangi bir iz görülmemekle beraber, mevcut mahzenin ana çizgileri bakımından üstteki binayı aksettirdiği muhakkaktır. Sokağın kenarındaki cephe ise ilk şeklini günümüze kadar muhafaza edememiş, Türk devrinde açılan muhtelif pencereler ile içeriye ışık ve hava girmesi temin edilmiştir ki, böylece bu mahzenin kullanılması da temin olunmuştur. Mahzenin içindeki bazı kısımlar su sarnıcı haline getirilmiş ve bunlardan bir tanesi bir boru ile sokak üstündeki bir çeşmeye bağlanmıştı ki, sokağa adını veren çeşmenin bu olması muhtemeldir. Elli yıl önceki toprak seviyesine göre 10 m. yüksekliğinde olan cephenin gerisinde müteaddit, tonozlu odacıklardan başka tam ortada 11 $\times$ 16.30 m. ölçüsünde, iki sıra mermer sütunlu büyük bir kısım vardır ve bunun duvarı dibinde bir de kuyu mevcuttur. Sağ taraftaki odaların gerisinde geç devirde ilâve edilmiş intibaını bırakan oval biçimli bir sarnıç ve gerilere uzanan bir dehliz bulunmasına karşılık, solda daha farklı bir tertip ile karşılaşılır. Ancak bu kanadın devamı tesbit edilememiştir. ütunlu salonun gerisinde 10,25 $\times$ 6,70 m. ölçüsünde (apsis çıkıntısı hariç) beşik tonozlu ve mihrap biçiminde apsisli bir mekân daha vardır ki bir kilise şeklinde olan bu kısmın içi su doludur. Yamaca yaslanmış olan bu büyük binanın yanlarda ve geriye doğru daha hayli uzandığı anlaşılmakla beraber bunları tesbit etmek mümkün olmamaktadır.

Bu kalıntının mahiyeti eskidenberi merak uyandırmıştır. Vaktiyle Mordtmann (Esquisse topographique de Constantinople, Lille 1892, s. 48) burasının İstanbul'un Latin işgali altında bulunduğu sıraada 1209 da Venediklilerin kendi bölgelerinde yaptırdıkları içkale (Castrum fori) nin kalıntısı olabileceğini ileri sürmüş ise de bu fikir bir kaç bakımdan kabul edilmemiştir. Paluka, burasını bir Bizans sarayının bodrumunda yapılmış özel bir hamam olarak kabul ederek, içeride bulduğu iki tuğla damgasının yardımiyle 939-941 yılları Romanos Lekapenos zamanında yaptırıldığını ve 1281 - 1349 yılları arasında Andronikos III zamanında tamir edilmiş olabileceğini muhtemel gördüğünü ortaya atmıştır. Fakat bu tahminler de çok zayıf temellere dayandığından kabul edilmemiştir. Daha sonraları, J. B. Papadopulos, Paris Akademisinde okunan bir tebliğinde, burasının bir fermanla Cenevizlilere bırakılan Botaniates sarayı kalıntısı olması ihtimalini hatırlatarak pek az ileride o sıralarda bulunan 12 m. aralıklı dört payeyi de bu bina ile ilgili görmüş ve hattâ bunun sarayın hamamına ait olabileceğini iddia etmiştir (Découvertes archéologiques à Constantinople, "Compte Rend. de l'Acad. Ins. et B. L.", 1925, s. 115; M. Schede, "Archaeolo. Anzeiger", 1929, s. 342).

Filhakika XII. asrın ikinci yarısında Bizansdan şehrin içinde bir imtiyaz bölgesi elde edilen Cenevizler, Kalamanos sarayı da denilen Botaniates sarayını satın almışlar, içinde iki kilisesi olan bu muhteşem binayı bir konsolosluk sarayı haline getirmişlerdir (E. Dalleggio, Nomenclature des églises latines, "Echos d'Orient", 1924, s. 454). Ancak bu fikir de A. M. Schneider'in itirazı ile karşılaşmıştır (Byzanz, s. 91 - 92 ve 98). Ona göre Botaniates sarayı daha doğuda Sarayburnu havalisinde olmalıdır. Bütün bu değişik faraziyelere rağmen, Acımusluk sokağındaki kalıntı, umumiyetle Botaniates sarayı olarak tanınagelmektedir (E. Mamboury, İstanbul, rehberi seyyahin, İstanbul 1925, s. 356; ay. müel. İstanbul touristique, İstanbul 1951, s. 256 - 257). Asıl adı her ne olursa olsun, bugün görülen büyük mahzen muhakkakki bir sivil binaya aittir. Ölçülerinin hayli geniş olması bunun bir saray olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Şimdilik bilinen ve sayıları onikiyi geçen odaları, dehlizleri ve karışık plânı ile bu Bizans kalıntısı, iyice temizlenerek

gezilir bir hale getirildiği takdirde İstanbulun merak uyandırıcı köşelerinden biri olabilir.

Semavi Eyice

ACISU SOKAĞI — Beşiktaş kazasının Vişnezade mahallesi sokaklarındandır; Spor caddesile Vişnezade camii önü sokağı arasındadır; Spor caddesi kavşağından girildiğine göre, kaba taş döşeli, iki araba geçebilecek kadar geniş, üzerinde hali vakti yerinde ailelerin oturduğu ikişer üçer katlı büyük ahşap evlerin bulunduğu bir sokaktır; Vişnezade Camii sokağı kavşağı başında beton yapı "konak yavrusu" diyebileceğimiz bir ev ile, yine beton yapı iki katlı şirin bir apartımancık, "Nimet Apartımanı" vardır; sokağın bu kavşağı karşısında da temellerine kadar çıkıp kalmış olan "Aziziye Camii?" bulunmaktadır. (Mayıs 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ACUDOĞU (Râtib Âşir) — Türk heykeltıraşlık san'atının en büyük simâsı; 20 şubat 1898 (nüfus kaydındaki rûmî tarih ile 8 şubat 1313, hicrî 28 ramazan 1315) bir pazar günü İstanbulda Mollagûrânî de doğmuştur; 1957 de bir Salıyı Çarşambaya bağlayan 15/16 ocak gecesi Çubukludaki yalısında kalb sektesiyle vefat etti. Râtib Âşirin şahsında Türkiye elmas yürekli arslan gibi bir evlâdını ve dünya, pek büyük bir heykeltraş kaybetmiştir. Elli sekizinci yaşını bitirmek üzere idi.

Babası Hüseyin Âşir Molla, geçen asır sonlarında taşra kadılıklarında bulunmuş, en son vazifesi de Bolu hukuk mahkemesi reisliği olan zevki selim sahibi ve hür fikirli seçkin bir münevverdi; Râtib ikisi erkek dört kardeşin üçüncüsüdür. İlk tahsilini Çubuklu mektebinde yaptı, sonra Aksarayda Mahmudiye Rüştiyesini bitirdi. Birinci Cihan harbinde Ankara Sultanisi son sınıfından askere alındı. İstanbulda ihtiyat zabit talimgâhına gönderildi. O felâketli harbe depo taburlarında ve 37 nci Kafkas fırkasında iştirâk etti, mütarekede mülâzimi sâni rütbesiyle terhis olundu ve, yirmi yaşında Sanayii Nefise Mektebi âlisinin heykeltraşlık şubesine girdi. Burada ilk türk heykeltraşı merhum İhsan Özsoyun en istidatlı talebesi, gözbebeği oldu. Hocasının teşviki ve tavsiyesi ile tahsilini ikmal etmek üzere babası tarafından 1921 de Almanyaya gönderildi; Münihde Millî Yüksek Güzel sanatlar akademisinde o zamanlar Almanyanın en kuvvetli sanatkârlarından Prof. Beller'in atelyesinde iki yıl çalıştı; Akademiden lisans ve kocasının el yazısiyle bir takdirname aldı. Almanya iktisadî ve siyasî bir buhran içinde idi. İstanbuldaki babasının türlü güçlüklerle gönderebildiği harçlıkla Almanyada geçim pek sıkıntılı bir hal alınca Fransaya gitti ve orada da yine asrın büyük üstadlarından Bourdelin atelyesine girdi. Bourdel yalnız zamanının değil, zaman kayıdlarının üstünde beşeriyetin dehâlarından Rodinin yetiştirdiği bir sanatkârdı. Bir gün atelyesinde çalışan Türk gencinin bir etüdü karşısına geçti ve:

Râtib Âşir Acudoğu
(Resim: H. Çizer)

— Delikanlı, heykeltraşide artık benden ve yeryüzünde başka bir fâniden öğreneceğiniz hiç bir şey yoktur.. Dedi ve gözleri yaşararak ilâve etti:

— İbdâ edeceğiniz eserlerin neler olacağını bilemiyorum, bildiğim şey o eserlerde Türk milletinin ruh asaletinin ve kudretinin tecelli edeceği hakikatidir..

Fransada ikinci hocası, yine azametli bir şöhret olan Aristide Maillol oldu.

Vatanına dönen Râtib Âşir bir ara Edirne lisesinde, sonra İstanbulda Zeyrek, Bakırköy ve Beykoz orta mekteplerinde resim ve iş muallimliği yaptı; ölümünden ancak on üç gün evvel kendi isteği ile emekliye ayrılmış bulunuyordu.

Üstadın ilk büyük eseri Menemen'de Kubilay âbidesidir. Bu güzel eserde yolunu henüz aramakta olan büyük bir sanatkâr görürüz. Kazandığı ikinci müsabaka Boludaki Atatürk heykeli oldu. Diyebiliriz ki, mareşal üniformasiyle Türkiyede dikilmiş olan Atatürk heykellerinin en mânâlısı, ifade ettiği kudret ve vekar ile en güzelidir. Son yaptığı büyük eserde Ankara Üniversitesine rekzedilen Atatürk heykelidir; bu heykelde Râtib Âşiri artık kemal çağında buluyoruz. Ata-

türk'ün vücudunda ve yüzünde yıllarca evvel Bourdel'in dediği gibi, Türk ruhunun asalet ve kudreti tecelli etmiştir. Bir sanat şaheseridir.

En büyük, en azametli eseri ise 1943 te başlayıp galiba beş yıla yakın bir zaman içinde tamamlayabildiği Erzincan âbidesidir. Bu âbidenin müsabakasını kazanmak sanatkâr için hakikaten parlak bir zaferdir. Râtıbın maketi Akademideki jüri salonuna götürülürken yolda bir kaza geçirmiş, hemen hemen hurda hâle gelmiş, heykeltraş maketini salondaki yerinde elinden gelebildiği kadar tâmir edebilmiş, müsabakayı kazanma ümidlerini de tamamen kaybetmişti. Fakat o kırık maket bir üstadın coşkun ruhunun ibdâ ettiği öyle bir eser idi ki, jüri tereddüt etmeden bu büyük işi Râtibe verdi.

Erzincan âbidesi iki gruptan müteşekkildir; birinci grup altta, galiba tabii cesametin bir buçuk misli büyüklükte üç figürden mürekkeptir, ortada sembolik bir kadın, vatan timsali, bir eliyle, zelzele felâketinde mahvolan Erzincanı yeniden yapan işçiye bir çelenk vermekte, diğer eliyle de bir Erzincanlıya yeni şehrin anahtarını uzatmaktadır.

Râtıb işçi heykelinin başında, kendi mânâlı sanatkâr kafasını ve yüzünü yapmıştı; bu figür bir yapı amelesi esvabı altında Râtıb Âşirin kendi heykelidir; bu bakımdan tek başına müstesna bir kıymet taşımaktadır. Âbidenin ikinci grupu da yüksek bir taş kaide üzerinde yine üç figürden mürekkeptir; bu figürler de zannederiz tabii cesametin iki misli büyüklüğündedir; ortada o devrin Cumhurreisi İsmet İnönü, Erzincanlı bir anayı bağrına basmış, bir elini de kendisine sokulan bir kız çocuğunun omuzuna koymuştur.

Bu muazzam figürlerin çamurdan yapılabilmesi için kâfi derecede büyük atölyesi olmayan heykeltraşa müzeler müdürlüğü atölye gibi kullanmak üzere Yeni Cami karşısındaki Hatice Turhan Sultan türbesinin medhal kısmını tahsis etmişti. Üstad eserini orada tamamlamış, altı figürün tunç düğümleri de yine kıymetli bir sanatkâr olan Yusuf Akpınarın dökümhanesinde yapılmıştı.

Türbe medhalindeki muvakkat atölyenin her günkü misafirlerinden biri Neyzen Tevfik idi, iskelenin üstünde dev gibi bir işi başarmağa çalışan Râtıbi mey'inin sihirkâr nağmeleriyle coşturürdu.

Âbide müsabakalarında Râtıp Aşirin projeleri daima bir azametin ifadeleri olmuşlardı. İstanbulun Türkler tarafından beşyüzüncü fetih yıldönümü hazırlıkları arasında R. E. Koçu bir gün kendisine ne düşündüğünü sormuştu; "Şöyle bir şey.." dedi, ve masanın üzerinden bir kâğıt alarak kurşun kalemiyle çizdi: Kadim Anadolu medeniyetini temsil eden arslanlar üzerine oturtulmuş bir taht üzerinde yirmi bir yaşında bir Fatih... Kartal burunu ile bir delikanlı ki, cengâver çizgileri şair hüviyetinin zerafeti ve mütefekkir başının melâhati ile yoğurulmuştur. Kucağında bir kılıç.. Bir kılıç ki, âlemi medeniyete yeni bir tefekkür ufku açan kalem gibi mânâlı.. Tahtın arkasında üç sütun.. İki yandakiler bizantin ve ortadaki Türk başlıklı.. Türk başlıklı sütunun üzerinde bu hükümdarı zişanın turası...

Sonra güldü:

—Böyle başlarım da, bakarsın bir gün ata bindiririm.. Fakat benim Fatihim ata bindi mi o atlı figürün etrafına kabartmalar hariç, heykel olarak en az elli figür toplanır...

Dedi.

Râtıbın sanatkâr dehâsının hakiki mâkesi yurdumuza yadigâr bıraktığı âbideler ve âbide projeleri değil, hepsi kayıp olmuş olan küçük şaheserleridir... Üzerlerinde aylarca kendi kendine, gizli gizli vecd içinde çalışır, sonra bir gün çamurun üstündeki ıslak bezleri açıp bir yarü vefakârına gösterir.. Kendisine: "Aman Râtıb.. Alçıdan dök.. öbürlerine benzetme!." diye yalvarılır.. "Yok.. der.. Kafamın içindekini henüz veremedim!..". Bir hafta sonra uğrarsınız.. O çamur şâheser, onu ibdâ eden sanatkâr ellerle bozulmuştur, yok olmuştur, kaybolmuştur..

R. E. Koçu bir gün Tanbûri Cemil Beyi görmüş idi, iki el üstünde büyük bestekârın düşünen kafası.. Bu bir büst değil, klâsik Türk musikisinin tarihçesiydi.. Ve adı "Ferahfezâ saz semaisi" idi.. O düşünen baş karşısında insan o meşhur saz semaisinin nağmelerini duyuyordu.. "Râtıb.. Yarın Mesut Cemili alıp getireceğim.." diyen Reşad Ekreme: "Aman sakın ha!.. dedi.. Beste henüz bitmedi.. Bir hafta sonra.." Ne bir haftası, üç

gün sonra Cemil Bey, o şaheser, bir yığın çamur olmuştu..

Sanatkârın yâri gaarı olan bu ansiklopedinin müellifi kendisinden yalın ayak, tülü kafa, koltuğunda gazeteler bir müvezzi çocuk, heykelciğini ısrar ile ister idi. Bir gün sofranım başına oturdular.. Sehpa üzerinde ve ıslak bez altında bir şey duruyor, heykeltraş:

— Sana sürprizim!..

Dedi, ve bezi açtı.. Ruhunun bütün kudretiyle kavrayıp ibdâ ettiği gazeteci çocuk, pırpırı, çıplak ayakları koşarlı külhanî, bir sanat hârikası olarak duruyordu. Reşad Ekrem sofradan kalkıp:

— Gidiyorum.. ve gazetecimi götürüyorum! dedi.

— Acele etme.. Yaş çamur, kuruyunca çatlayacak, dökülecek.. Sana onu alçıdan dökeceğim.. Bu kadar bekledin, üç gün daha sabret!.. dedi.

Muharrir o üç günü iple çekti. Üç gün sonra Çubukluya gitti. Gazeteci yoktu, Tanburi Cemilin başı gibi o da bir yığın çamur olmuştu. Reşad Ekrem:

— Sen gaddar, honhar, barbarsın, bir delisin!..

Diye bağırdı. Râtıb boynunu büktü:

— Hamdolsun akıl iddiasında değilim!.. Üzülme, o cılız bir biblo idi, sana şöyle seksen santim boyunda bir heykel yapacağım.. dedi.

Heykel olarak bir kız başı, Mimar Sinan ve kabartma olarak Fatih Sultan Mehmed ile Mehmed Âkifin madalyonları, yine heykel olarak "mumdirek" adını verdiği yalın ayaklı oğlan ve elinde tanbur ile ikinci bir Cemil Bey hep bu kaybolan şaheserler arasındadır. Gazeteciler Cemiyetinin yeni binası için taahhüt ettiği İbrahim Müteferrika, Şinasi, Agâh Efendi büstleri de vakıtsız ölümiyle yarım kaldı. Beykoz Halkevi için alçıdan döktüğü "Ah-

Râtıb Âşir, vücudca bir pehlivan yapısına

med Mithad Efendi" si halen bilemeyiz ne haldedir, nerededir.

sahip, buğday benizli, geniş alınlı, güzel adamdı. Çocukluk ve delikanlılık çağlarında akran ve emsali arasında güreşmiş, Vefa Kulübünde futbol oynamış, güreşte de fudbolda da istikbal için bir as şöhreti vaadederken sanatkâr hüviyeti galip gelmişti.

Acı kuvvetiyle pek sıhhatli görünürdü. Soğuktan yılmazdı, ömrü boyunca paltoyu taşınmaz bir yük telâkki etmiş, kışları daima su geçmez bir pardisö ile geçirmiştir, ve frenk gömleğini de daima kolsuz bir atlet fanilânın üstüne giymiştir.

Fes zamanında baş açık gezilmezdi. Fes, kıyafet inkılâbı kanuniyle yasak olunca başı şapkanın her çeşidini yadırgamış, serpûş olarak kendisine "bere" yi, seçmiş, ona da bir hususiyet vermişti:

Lâcivert ve küçük bereyi giymez, başının üstüne bir limon kabuğu gibi şöyle koyuverirdi. Öyle ki, bu şekliyle ve taşınış tarziyle yalnız Râtıbın başında görülen bu bere onun alâmeti farikası olmuştu.

İyi bir avcı idi. Fakat balıkçı olarak, mübalâğasız İstanbul sularında parmak ile gösterilen bir şöhretti; hattâ son zamanlarında balıkçı olarak şöhreti Kapıdağı yanında Marmara adasına kadar yayılmıştı. Bilhassa mercan avında, derin sulardaki mercan yatağı kayaların kurdu olmuş profesyonel balıkçıları hayrette bırakmış muvaffakiyetleri vardır. Balık avı Râtıb Aşir için cinnet mertebesinde bir ihtiras olmuştu. En çetin havalarda denizden aslâ yılmamış, Marmarada boralara, fırtınalara tutulmuş, bir iki sefer ölüm tehlikesi atlatmış ve yakın dostlarını bir gün bir deniz kazasının kurbanı olacağından daima ürkütmüştü. Öylesine bir balıkçı idi ki, biricik evlâdı ve kendine has çizgileriyle hakikaten pek zarif ve dilber olan kızı Sadâ'yi, Kandilli Kız Lisesinin voleybol takımı kaptanı olduğu zamanlar "Benim uskumru gibi kızım!." diye severdi.

Evinde veya herhangi bir yerde, sofrasında daima mükrim, dili ve damağı lezzette itisasa ulaşmış, sohbeti tatlı, bâdeye daima iltifat etmiş rind adamdı.

Uzun yıllar Cerrahpaşada, camiişerifin yanında bir şeyh kızı olan kayınvâlidesinin hissedarı bulunduğu büyük şehrin pek az kalmış konak yavrusu bir evinde oturmuştu. On yıldanberi de Çubukluda iskele civarında ve lebideryâdaki kendi evinde oturmakta idi. Râtıb Aşire aşk ile bağlanmış refikası Fahrünnisâ Hanımefendi, bir gün hâtıralarını kalem diline verirse çok büyük bir sanatkârın hayatı hususiyesi muhakkak ki, muhalled bir eser olacaktır. Bu hayat hikâyesini en hurda teferrüatiyle okuyanların gözü önünde hey-

keltraş Râtıb Aşir Acudoğu hançer gibi dikenleriyle billûrdan muhteşem bir gül gibi görünecekti. O gülün yavaş yavaş solması, yaprak yaprak dökülmesi gerekirken bir gün çıt diye kopup toprağa düşmesi hakikaten, hakikaten pek hazindir.

AÇIKBAŞ ECZAHANESİ — 1839 (H. 1255) da, Abdülmecidin tahta çıktığı yıl, Veznecilerde açılmış, ilk eczahanedir, yerinin bugün nereye düştüğü tayin edilemedi. Adını sahibinin lâkabından aldığı muhakkak olan bu eczahanenin sahibi hakkında da bilgi edinilemedi.

AÇIKBAŞ SOKAĞI — Fatih kazasının Karagümrük nahiyesinde Derviş Ali mahallesinin sokaklarındandır; Kefevi sokağı ile Senâ yokuşu ve Kasımodaları sokağı arasındadır. Senâ yokuşu ve Kasımodaları sokağile olan kavşağı bir üç yol ağzı teşkil eder (B. : Derviş Ali Mahallesi). Henüz tanzim edilmemiştir.

Sokaktan ziyade bir dere yatağını andırır. Kefevi sokağı kavşağından girildiğine göre, az meyilli bir yokuş halindedir, sağda tuğla yapı iki katlı bir evceğiz, solda kulübemsi üç dört ev vardır; sağda genç bir selvi ağacının altında taşsız bir kabir vardır ki, halk ağzında "Hüseyin Baba" diye meşhurdur. Bu sokak ile geniş ölçüdeki çevresi, orta halli ve yoksul ailelerin imarına çalıştıkları yangın yerlerindendir. Hüseyin Baba kabrinden sonra sağ tarafı arsadır; Senâ yokuşu ve Kasımodaları sokağı ile olan üç yol kavşağı da meydanımsı bir açıklıktır. Semt çocukları kuzu otlatır ve uçurtma uçururlar. Ka'riye, Tekfur Sarayı, Kefevi camii ve Drağman camii arasındaki vâdi ile Halicin karşı sırtları bir panorama halinde serilmiştir; bu panoramanın bilhassa akşam üzeri seyri pek lâtiftir. Geceleri de, etraf tenha olduğundan sevdazede gençler dolaşırmış; başbaşa verip oturmuş çiftlerin tatlı fısıltıları işidilirmiş.

Semt halkının büyük bir ekseriyeti, memleketlerinin Rusya tarafından ilhakında hicret etmiş Kırımlılardır, İstanbulda bu müslüman ırkdaşlarımız "Tatarlar" diye anılır; fakat Anadolu ve Rumeli Türklerile kan karışmaları yüzlerinin has çizgilerini bir hayli değiştirmiştir.

Ka'riye Camiinden Kefevi Mescidinin bulunduğu vâdiye inen sırt, eskiden bir Rum mahallesiydi; mütareke yıllarının kara günlerinde gafletin şımarttığı bu vatandaşların delikanlıları ile, muhaceretin acı hâtıralarını dinliyerek büyümüş Tatar şehbazları arasında, hemen her akşam buralarda büyük taş kavgaları olurmuş.. Çoğu terlikçi, sandıkçı, arabacı gibi ele avuca sığmıyan ve bileğine, bazusuna güvenen esnaf yiğitleri olan Tatar gençleri Hüseyin Baba merkadının bulunduğu sırtı tutarlar ve karşı tarafı hemen daima sindirip kaçırırlarmış.. İtilâf devletlerinin işgal zabıtası da buralara pek sokulamazmış. (Eylûl 1944)..

Bibl. : REK, Gezi notu.

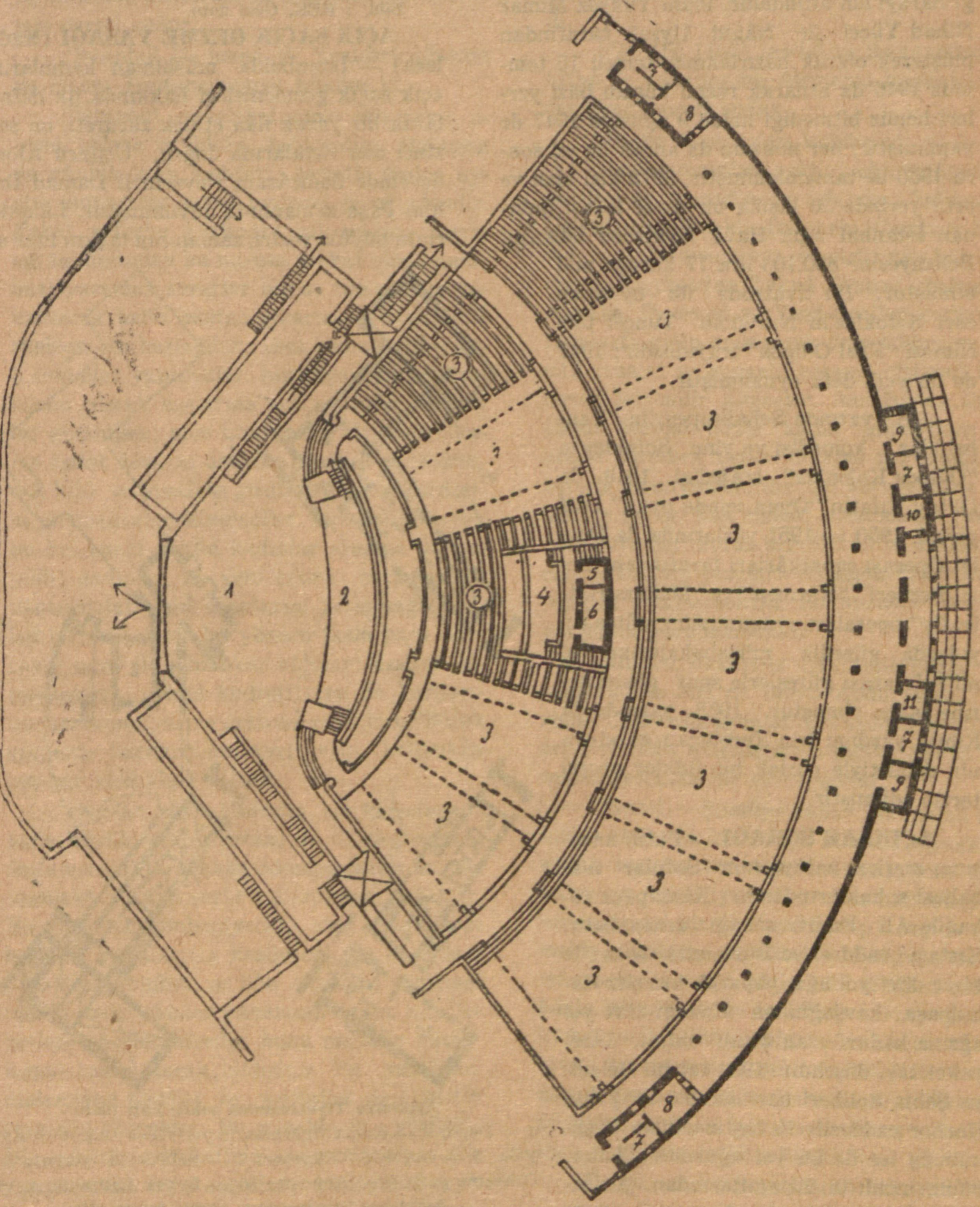
AÇIKBAŞ HOCA — İstanbulun, on dokuzuncu asır başında esrarengiz şöhretlerinden biridir; (H. 1224) 1809 Rus seferine gönüllü gitmiş, Baba Paşa ile beraber esir düşmüş, 1812 de Bükreş sulh muahedesinin imzasından sonra (H. 1229) 1813 de İstanbula gelerek Ayasofya Camiinin bir köşesinde yerleşmiş, nereli olduğunu kimsenin bilmediği bir adamdı, sabahtan akşama kadar, etrafına toplanan ayak takımı kalabalığına vâz ve nasihat adı altında zamanın fenalığından bahseder, devlet erkânının gâvur olduğunu, memleketi sattıklarını anlatır, artık buralarda durmak doğru olmadığını, Anadoluya, diyarı islâma hicret lüzumunu telkin eder, kendisinin de bu halleri görmektense mücaviri Beytullah olmak niyetinde olduğunu ilâve ederdi. Hükûmet, bu bozguncu vâizin cahil halk üzerindeki tehlikeli propagandasına karşı kayıtsız kalmadı, hiç beklemediği bir anda, Ayasofyadan, etrafını saran kalabalığın ortasından, izzet ve ikram ile kaldırıldı, kendisine "selâmı şahane" tebliğ edildikten sonra arzusu vechile Hicaza gönderilmesi hususuna irade çıktığı ve harcırahı da devlet tarafından temin edildiği söylendi ve derhal Bahçekapısından bir kayığa bindirilerek Hicaza gitmek üzere Üsküdara geçirildi. Bir müddet sonra da İstanbulda Açıkbaş Hocanın adı unutuldu.

Bibl. : Cevdet Tarihi, X.

AÇIKGÖZ SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesinin Keçihatun mahallesi sokaklarındandır; Haseki caddesini Cerrahpaşa caddesine bağlayan Nakşi sokağı üzerindedir. Her iki başı da bu sokakta, ahşap evceğizlerden bir adacığı çevirmiş, toprak, bozukça bir yoldur; bir evin duvarında siyah

boya ile ve arap harfleriyle "Toprak sokak" diye eski adı da okunmaktadır ki haline, şehir rehberindeki adından daha uygun görünmektedir; halkı dar gelirli ve orta hallice insanlardır. Haseki caddesi tarafına düşen ağzından girildiğine göre, karşıya meydanımsı bir arsa gelir, mahalle çocuklarının oyun yeridir. Bayrampaşa medresesinin de arkasına düşer. (Nisan 1945).

Bibl. : REK. Gezi notu.

Açıkhava Tiyatrosunun plânı

1 — Sahne; 2 — Orkestra yeri; 3 — Seyirci yerleri (gradenler); 4 — Şeref Locan; 5 — Rejisör; 6 — Projeksiyon; 7 — Gişeler; 8 — Büfeler; 9 — Telefonlar; 10 — Bekci; 11 — Memur.

(Arkitekt Mecmuasından)

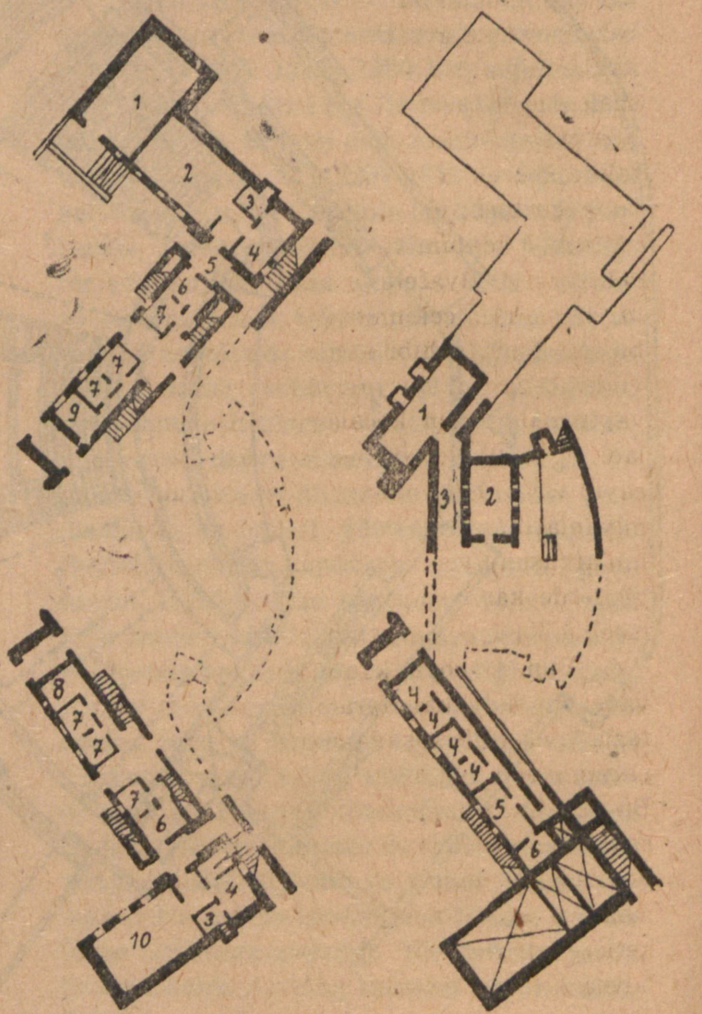
AÇIKHAVA TİYATROSU — İstanbulda Lütfü Kırdarın valiliği ve belediye reisliği devrinde başlayan ilk büyük imar işleri arasında tahakkuk ettirilmiş eserlerdendir. Harbiyede yine Kırdar devrinin eserlerinden Sergi Sarayı'nın altındadır. Plânı Yüksek Mimar Nihad Yücel ile Nâhid Uysal tarafından müşterek olarak hazırlanmış, temeli 15 temmuz 1946 da atılarak resmi küşadı bazı yerleri henüz bitmediği halde 9 ağustos 1947 de yapılmıştır; her noksanı da ancak üç yıl sonra 1950 de tamamlanmıştır. 3972 kişi alan ve orta yerinde 30 kişilik bir şeref locası bulunan İstanbul Açık Hava Tiyatrosu İstanbul Belediyesine 850,103 lira 77 kuruşa mal olmuştur. Bu tiyatroda ilk oynanan eser Sofokles'in Nureddin Tunçel tercümesi "Kral Odipos" trajedisidir; 1947 de on yedi defa oynanmıştır.

1948 yazında Schakespear'in "Yanlışlıklar" komedisi ve yine Sofokles'in "Odipos Kolon'da" trajedisi, 1949 da Oktay Rıfatın "Oyun içinde oyun" telif piyesi, 1950 ve 1951 yazlarında da Devlet Operası sanatkârları tarafından "Sevil Berberi" "Karmen" ve "Madam Butterfly" operaları oynanmıştır; müteakip yıllarda güzellik müsabakalarına ve milletlerarası güreşlerle spor gösterilerine sahne olmuştur. 1958 yazında da Kıbrıs yardımı için Tercüman gazetesinin delâletiyle parlak bir folklor gecesi tertib edilmiştir.

AÇIKLAR SOKAĞI — Fatih kazasının merkez nahiyesinin Sofular mahallesi sokaklarındandır; Kâmilpaşa sokağile Ali Emiri sokağı arasındadır, Kıztaşı caddesi ve Binaemini sokağile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Kâmilpaşa kavşağından Kıztaşı dört yol ağzına kadar olan kısmı asfalt, ötesi paket taşı döşelidir. 1934 tarihli Belediye Şehir Rehberi haritasında, bu yolun Horhor caddesile kavuşturulması düşünülmüş ise de bu yol uğurunda, İstanbulun namlı tarihî anıtlarından Amcazade Hüseyin Paşa medresesinin feda edilmesi lâzım gelmektedir. Bu da olmıyacak şeydir. Açıklar sokağının iki boyunca sıralanmış olan binalar, ikişer üçer katlı, asalet güzelliğinden mahrum beton apartımanlardır; yalnız sokak levhasının asılı bulunduğu bina, üç katlı bir ahşap yapıdır ki sokağın en güzel meskenidir denilebilir (Nisan 1945)..

Bibl. : REK, Gezi notu.

AÇIK SAÇIK GEZME YASAĞI (Kadınlara) — İstanbulda müslüman kadınlarının açık saçık gezmemeleri hakkında ilk defa olarak bir yasak ilân etmek zarureti, on sekizinci asır ortalarına doğru, Üçüncü Ahmed devrinde Sadırâzam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa zamanında duyulmuştur. Lâle devrinin büyük veziri, zamanının taşkın lüks sal-

Açıkhava Tiyatrosunun sahne katı plânı

1 — Depo; 2 — Kadın figüranların yeri; 3 — Duş; 4 — Ayak yolu; 5 — Geçid; 6 — Berber; 7 — Solistlerin yerleri; 8 — Orkestra şefi; 9 — Konduit; 10 — Erkek figüranların yeri.

Açıkhava Tiyotrosunun servis kısmı plânı

1 — Artistler büfesi; 2 — Elektrik santrali; 3 — Geçid ve dinlenme yeri; 4 — Solistlerin yerleri; 5 — Elbise deposu; 6 — Depo.

(Arkitekt Mecmuasından)

gını yüzünden kendisile yârânının müteassıp muhalifler tarafından dile düşürüldüğünü görmüş, türlü çirkin dedikoduların önünü almak için İstanbul kadınlarının kılık ve kıyafetine bir düzen verilmesini istemiş ve bir ferman ilân ettirmişti ki bugünkü dile çevrilmiş sureti şudur:

"İstanbul Kadısına ve Yeniçeri ağasına ve Hassa Bostancıbaşıya hüküm ki,

"İstanbul, memleketimizin yüz suyu, ulema, suleha ve üdeba beldesidir; Halkının da günlük kılık kıyafeti şeriatin iznine uygun bulunması devlet namusu gereğindendir. Fakat, seferler yüzünden çok mühim işlerle uğraşıldığından bu hususa dikkat olunamadı; bazı yaramaz avratlar bunu fırsat bilip sokaklarda halkı baştan çıkarmak maksadile süslenmeğe başladılar; yeni biçimlerde çeşitli esvaplar yaptırdılar, hıristiyan kadınlarını taklid ederek başlarına acaip şekilde serpuşlar geçirdiler; nice utanılacak biçimler çıkarıp ismet âdabını ortadan tamamen kaldıracak kılık ve kıyafete girdiler; namus perdesini yırtmaktan çekinmediler. birbirini görerek bu hal ismet sahibi kadınlar arasına da yayıldı; kadınlar, bu yeni çıkma esvaplardan yaptırmaları için kocalarını zorlamağa başladılar; zenginler bu yüzden fazla para harcayıp israf ile günahkâr oldular; kudreti olmıyanların, yahud kudreti olup da karılarının arzusunu yerine getirmiyenlerin mübarek günlerde karılarından ayrı yatıp kalkmağa mecbur kaldıkları işitildi.

"Bundan böyle kadınlar, bir karıştan ziyade büyük yakalı ferace ve üç değirmiden fazla yemeni ile sokağa çıkmıyacaklardır. Bir parmaktan kalın şerid kullanılması yasaktır. Bu yasakları dinlemiyecek olan kadınların sokakta yakalarının kesileceği ve esvapları yırtılacağı tenbih ve ilân olunsun; dinlememekte ısrar edenler yakalanıp başka memleketlere sürüleceklerdir, bunu mahalle imamlarına kesin olarak bildiriniz. Bu yasakları dinlemiyen terziler ve şeritçiler de şiddetle cezalandırılacaktır. Bu yasakların yürürlüğüne bütün dikkatinizi vereceksiniz; göz yumduğunuz veya suçluları himayeniz veya ihmaliniz öğrenilirse sizler de şiddetle cezaya çarptırılacaksınız. (Şevval başları 1138) Haziran 1725".

İstanbul kadınlarının uygunsuz takımı, zabıtanın en küçük bir gevşekliğinden istifade ederek, yukarıdaki fermanda kullanılan tabir ile, halkı baştan çıkarmak maksadile açılıp saçılırlar, bilhassa yazın mesire yerlerinde, muhakkak ki olgun bir zevkin mahsulü pek şûhâne bir kılık ve kıyafetle görünürlerdi.

1751 (H. 1165) tarihli ve Bostancıbaşıya hitap ile yazılmış bir fermanın bugünkü dile çevrilmiş sureti şudur:

"Hassa Bostancıya hüküm ki,

"Bahar mevsimi geldi, kadın taifesinden bazılarının tenezzüh ve teferrüç bahanesile Üsküdardan Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca, Merdivenli (Merdivenköy) ve etrafına; bazılarının da Beykozdan Tokad (Tokad bahçesi), Akbaba, Dereseki ve Yuşâ denilen yerlere arabalarla gidip açık saçık dolaştıkları ve çeşitli rezalet ve şenaate cesaret ettikleri sözlerine güvenilir kimseler tarafından ihbar edildi. Bundan böyle kadın taifesinden hiç kimse buralara araba ile veya her hangi bir suretle gitmiyeceklerdir. Bu yasağı lâzım gelenlere gereği gibi tenbih edeceksin; yasağı dinlemiyenler olursa kendilerini ve arabacılarını yakalayıp cezaları verilmek üzere huzurumuza göndereceksin. Bu hususta zerrece gevşeklik görülmemelidir".

Kadınlar hakkında açık saçık gezme yasaklarından biri de İkinci Abdülhamid devrinde 1305 eylûlünün on dokuzuncu günü gazetelerle ilân edilmiştir; o günkü Sabah gazetesinde çıkan bir sureti şudur:

"Resmî — Şimdiye kadar vukubulan tenbihatı ekîde ve kaviyyeye muhalif olarak bu aralık nisvanı islâmiyeden bazılarının şıarı islâmiyet ve diyanetten olan hali edep ve mesturiyete ademi riayetle, açık saçık gezmekte oldukları görülmekte olduğuna ve bu ise muğayiri rızayı bâri ve âli idiğine mebni âdabı islâmiyeye ve tenbihatı vakıaya muhalif hal ve harekette bulunanların men ve terbiyesi bu kerre makamı fehamet ittisamı sadâreti uzmâdan bâ tezkere Zaptiye Nezareti aliyesine emir ve işar buyurulmuş olmağile ilânı keyfiyete iptidar kılındı".

Fakat, asırlar boyunca bir cemiyet dâvası olarak devam edegelen İstanbul hanımlarının açıklık saçıklık düşkünlüğü bu yasak ile de önlenemedi. Kâğıthane ve Göksuda sandal safaları, Kalpakçılarbaşında ve Direklerara-

sında ramazan piyasaları, İstanbul hanımının, şûhâne bir zarafet içinde güzelliğini teşhir ettiği yerler oldu. Devir devir, Bostancıbaşının feraca yakası ve eteği kesen makası, hapis ve sürgün cezası, Zaptiye nezareti, ve:

Yandan yırtmaç çarşaflar
Görünüyor tombul bacaklar
Kapanın şeytan postallar
Bayılıyor sizi gören esnaflar

şarkısı gibi tehzil ile karışık tehditler büyük şehrin kadınlarını korkutup yıldıramadı. Kadınlarımızın tesettür mecburiyeti kalktıktan sonra da "açık saçıklık", İstanbul karikatüristlerinin üzerinde ısrarla durdukları bir mevzu oldu.

Bibl. : Ahmed Refik, Hicri Onikinci asırda İstanbul hayatı, Gazeteler.

AÇIKSÖZ GAZETESİ — 1936 da merhum Velid Ebüzziyadan devren alınan "Zaman" gazetesi yerine kurulmuş siyasî sabah gazetesidir; imtiyaz sahibi Edhem İzzet Benicedir (B. Benice, Edhem İzzet), başmakaleleri de o yazardı; yazı işleri müdürü Nizameddin Nazif idi, bazı başmakaleler de N. N. Tepedelenlioğlu imzasile onun kaleminden çıkardı. Nizameddin Nazif Açıksözün programını anlatırken: "Gazete, o zamanlar şiddetli ve cüretli sayılan bir iç politika takibediyordu. Hırsızlık, ihtikâr ve taahhüt işlerindeki suiistimallerle mücadele etmiş, devlet kadrolarında umumî bir gençleşmeyi ileriye sürmüştür. Dünya hâdiselerini yakından takibeden bir gazete olmuştur. Bu arada 1921 Türk - Fransız anlaşmasının bize vermiş olduğu bir hakkı hatırlatarak İskenderun sancağı ile Antakyanın Türkiyeye doğrudan doğruya ilhakını istiyen ilk Türk gazetesi olmuştur. Hatayın ana vatana ilhakında Açıksözün bir şeref hissesi vardır," diyor. Açıksözün yazı ailesi içinde Vaşington başkonsolosluğunda ölen Mehmed Ali Tevfik, Akagündüz, Bürhan Cahid ve Şükrü Esmer ile bir otomobil kazasının kurbanı olmuş bulunan Tahir seçkin isimler olarak hatırlanır. Açıksöz kısa ömürlü bi rgazete olmuş, 1937 şubatında sahibi tarafından kapatılarak yerine "Son Telgraf" akşam gazetesi kurulmuştur.

Açıksözün normal baskısı 6 - 7 bin arasında idi; en çok satıldığı Hatay mücadelesi ve ilhakı sıralarında 17 - 18 bine çıkmıştı.

AÇIK TÜRBE — Duvarı olmayan, kubbesi veya çatısı sütunlar üzerine oturtulmuş türbelere verilen isimdir ki İstanbulda en güzel açık türbeler Süleymaniyede Mimar Sinanın, Eyyubda Sadrazam Ayas Paşanın ve Üsküdarda Gülnûş Valide Sultanın türbeleridir. (B. : Sinan, Mimar; Ayas Paşa; Gülnûş, Vâlide Sultan).

AÇIK TÜRBE ÇIKMAZI — Üsküdar sokaklarından, İmrahorda tramvay yolu üzerindedir, Belediye Şehir Rehberinde çıkmaz sokak olarak gösterilmiş ise de, arkası yangın yeri olduğundan Hüdâyiazizmahmudefendi soşağına çıkılır. Cadde kavşağının sol kö- "Saklı Evliya" denilen bir merkad, üst başında vardır (Mayıs 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AÇIK TÜRBE SOKAĞI — Üsküdarda, İmrahordan Şemsipaşaya kadar, Hâkimiyetimilliye caddesi ile Doğancılar caddesini bağlıyan gayet uzun bir yoldur. Hâkimiyetimillye caddesi kavşağından girildiğine göre, sağ köşede bir küçük kahvehane, sol köşede Üsküdar postahanesi vardır. İki araba rahat geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli ve az meyilli yokuştur; küçük bir parçası da alçak ve geniş beş basamak merdivenli sokaktır. Merdivenin alt başında ve solda semt halkınca "Şaklı Evliya, denilen bir merkad, üst başında ve sağda da adrazam Halil Paşanın, Türk türbe yapısı sanatının şaheserlerinden olan muazzam türbesi vardır; fevkanî olan bu nefîs sanat eseri, 1945 de acınacak derecede harap idi, Açıktürbe sokağı, Sünbülzade ve Hüdaimahmud sokakları ile olan kavşağına kadar yokuştur, bu kavşakta Ahmedçelebi camii bulunmaktadır; sokak, buradan, Şemsipaşaya doğru inmeğe başlar; yolun bu ikinci kısmı, paket taşı döşelidir; iki sıralı ve ekserisi geçen asır sonlarının yapısı ahşap evler görülür, bunların içinde sağ kolda çift merdivenli bir konak yavrusu ve sol kolda, yüksek bahçe duvarının önünde bir sıra çınar ve akasyalar dikilmiş bir konak, o devrin temiz Türk yapılarının güzel örneklerindendir (Mayıs 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

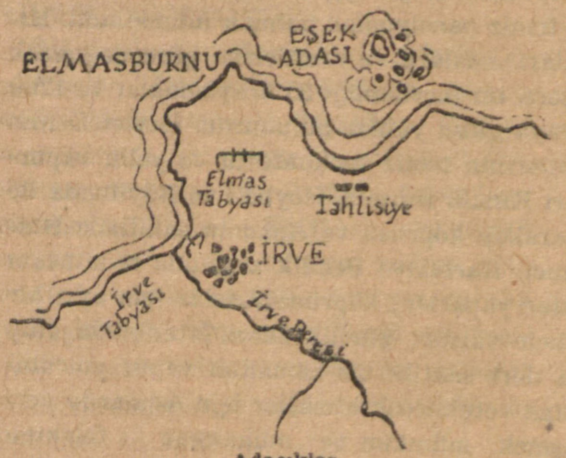
AÇIKYOL SOKAĞI — Beyoğlu kazasının Şişli nahiyesinin Feriköy mahallesi sokaklarındandır, bir çayır kenarı toprak yoldur; çayır, yaz akşamları oldukça şenlikli-

dir; bir köşede bir bahçeli gazino - kahvehane vardır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ADACAMİİ SOKAĞI — (B. : Büyükada Camii).

ADACIKLAR — İstanbul hududu içinde, Karadeniz Boğazı dışında Anadolu kıyısında İrvanın şimalindeki Elmas burnunun doğu-

Adacıklar

sunda bir takım kaya parçalarıdır; en büyüklerinin adı Eşek Adasıdır. Bu adacıkların karşısında bir tahlisiye istasyonu vardır.

ADAK — (B. : Evliya, İstanbulda yatan evliyalar).

ADAK SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesinin Nevbahar mahallesinde, eski yangın yeri sokaklarındandır. Suphipaşa sokağı ile Bakibey sokağı arasında, kaba taş döşeli, bozuk bir yoldur. Bakibey sokağı kavşağından girildiğine göre, sol köşede tuğladan derme çatma bir ev vardır; yolun her iki kenarı yığma taş ile yapılmış ve yer yer çökmüş bahçe duvarıdır; sağ kolda da yangından kalma yüksek bir konak duvarı parçası, etrafı tuğla yapı büyük bir konak kapısı vardır (1945).

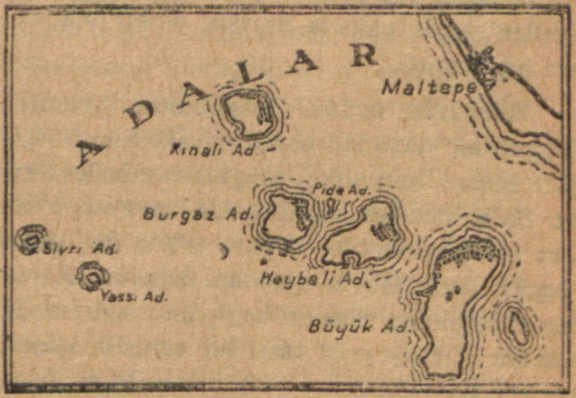
Bibl. : REK, Gezi notu.

ADALAR — İstanbulun eşsiz güzellikte bir yazlığıdır; ecdadımız toprağının renginden "Kızıl Adalar" derdi, Avrupalılar, tarihi hâtıralarla "Prens Adaları" der, biz ise sadece "Adalar" deriz. Müverrih Hammer, Bizans manastırlarındaki münzevi keşişlerin hâtırasına nisbetle "Evliya Adaları = Iles des Saints", Dethier de ayni izden giderek "Keşiş Adaları" tabirlerini kullanırlar.

Marmarada, Anadolu yakasında Bostancıdan Kartala kadar uzanan sahil parçasının karşısına serpilmiş dokuz adadır. Bu takım adalar, iki küme teşkil ederler. Tam sahil karşısına düşen yedi adanın isimleri, şimalden cenuba doğru: Kınalıada, Burgazadası, Kaşıkadası, Heybeliada, Büyükada, Tavşanadası ve Sadefadasıdır. Daha açıkta olan ikinci küme Hayırsızadalar adını taşır. Sivriada ve Yassıada denilen iki adacıktır. (Bütün bu isimlere bakınız).

Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükadada bu isimleri taşıyan İstanbulun en mamur ve en güzel dört köyü kurulmuştur; diğer beş ada gayet küçüktür, gayri meskûndur, üzerlerinde bazan balıkçılar tarafından kurulmuş kulübeler görülür. Hayırsız Adalardan Yassı Ada da son yıllar içinde ordu emrine verilmiştir.

Adalar mülkî teşkilâtta İstanbul vilâyetinin bir kazasıdır. Büyükada, Heybeli ve Burgaz adı ile üç nahiyeye ayrılmıştır; Kınalıada Burgaz nahiyesine bağlıdır: merkez nahiyesi Büyükadadır, Adalar kaymakamlığı konağı Büyükadada Çankaya caddesindedir. Bir sulh mahkemesi vardır ve kaymakamlık binası içindedir. Her üç nahiyede motörlü itfaiye grupları bulunmaktadır.

Adalar

Adalar, pitoresk bir tabiat yapısı ile zengin tarih hâtıralarına sahiptir; hemen her adımda yirmi asırlık bir tarihin izlerine rastlanır. Çam ormanlarile örtülmüş tepeleri, türlü kır çiçekleri bezenmiş vâdileri, Marmara dalgalarının çırpındığı kıyıları, bir zamanlar buralarda, taç ve tahtından mahrum edilmiş imparatorların işkenceler, mahrumiyetler altında ve korkunç bir sefalet içinde inleyip mahvolduklarına inandıramaz. Adala-

rın bugünkü hali, bir cinayetin kurbanı olmuş bir bahtsızın nâşı üstüne örtülmüş altın nakışlı bir şala benzer. Büyüklerinde asfalt yollar, konforlu birinci ve ikinci sınıf oteller bulunan, İstanbula telgraf ve telefon hatlarile bağlanmış olan Adalar, Marmaranın küçücük birer cennetidir.

Adalar, jeolojik ve topoğrafik yapı bakımından, bir çöküntü ile Kocaeli yarımadasından kopmuş toprak parçalarıdır. Adaları bugünkü kıta sahilinden ayıran deniz kolu az derindir; ve su seviyesinin altında birçok kayalıklar serpilmiştir; bunların en tehlikeli olanlarının üzerine birer deniz feneri konulmuştur ki biri Batmak Fener, diğeri Vartonos Feneri adını taşır.

Adalar, İstanbul ve bütün civarı arazisi gibi, devonien devri yapısıdır; şu fark ile ki Adalarda fosil bulunamamıştır.

Adaların esas arazisini teşkil eden kireç tabakalarına bol demir filizi karışıktır; bu filiz, ada topraklarına kızıl rengini verir. Ada topraklarının bu rengi, hidrate demir oksidi halinde bulunan demir tabakalarının varlığını gösterir. 1820 den evvel Büyükadada bugün Mâden denilen yerdeki bu maden işleniyordu. Eski çağlarda Heybelide Çamlimanı denilen yerde bakırla karışık demir madenleri işletilmişti.

Rüzgârlar rejimi, İstanbulun aynidir; durgun bir havadan sonra evvelâ cenup rüzgârı başlar, onu şimal rüzgârı takibeder; kışın Balkanlardan kopup gelen karayel, Adalara bütün şiddetile çarpar. Arada da doğu rüzgârı eser. Mayıs ayından itibaren, Karadeniz üstünden esmeğe başlıyan meltem ile Adalar, yaz aylarını tatlı bir serinlik içinde geçirir. Sonbahar, kış ve baharın ilk aylarında da ılık lodos eser. İstanbul civarının her tarafında olduğu gibi, Adalarda da bütün yıl oturulabilir. büyük şehir zenginleri için yazlık gözile bakılması, sadece, şehrin ticaret ve fikir çalışmaları merkezine uzaklıklarıdır.

Daha kış bitmeden, bahçeler yeşerir, hava mimozaların lâtif kokusile dolar, arkasından erik ve badem baharları açar, derken akasyalar çiçeklenir, bir taraftan da salkımlar ve erguvanlar donanır; onları zakkumlar karanfiller, lâleler, yaseminler takibeder. Bu çiçek kokularına on iki ay boyunca, Adaların meşhur çam ormanlarının ilâhî ıtrını ilâve etmek lâzımdır.

Köyler, Adaların, şimal, şimal doğu ve doğu kıyılarında kurulmuştur. Yerlisinin büyük kısmı balıkçıdır. Oteller kâfi gelmediğinden, pansiyonculuk da Adalıların kârlı işlerinden olmuştur. İkinci Cihan Harbinden evvel her keseye uygun, döşeli ve hemen hepsi temiz pansiyonlar bulmak mümkündü. Kiraları Adalara ve semtlerine göre değişmek üzere, bir mevsimliği 25 liraya odalar ve 1200 liraya güzel yalılar bulunurdu. Devlet Denizyollarının temiz ve konforlu ve yollu vapurları Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükada ile Karaköy köprüsü ve Anadolu sahilinde Bostancı, Kartal ve Pendik arasında muntazam sefer yaparlar; köprüde Adalar için ayrı bir iskele vardır; günlük işleri İstanbulda olup da dört saatlik bir zamanını vapur yolculuğuna verebilecek kimseler için Adalarda yerleşmek mümkün ve muhakkak ki felekten kâm almaktır. Dört büyük Adada hekim, dişçi, ebe ve eczacı bulunur; büyük bakkaliyeleri ve terzihaneleri vardır; mescitleri ve kiliseleri vardır; İstanbul gazeteleri ilk vapurla gelir, gazinoları, sinemaları büyük şehri aratmaz.

Adalar, en ileri snobizm düşkünlerile dünyasına küskün münzevileri ve mutlak istirahate muhtaç hastaları ayni zamanda hoşnut eder. Deniz sporları bakımından ve bilhassa balık avcılığı için bulunmaz yerlerdir. Son pahalılık devri, durmadan yükselen kira bedelleri orta halli ailelerin Adalardan yazlık olarak faydalanmasını tamâmen selbetmiştir ve Adalarda bir yeni zenginler kolonisi kurulmuştur.

Adaların tarihine, Şark kilisesi keşişleri tarafından burada kurulan manastırlarla başlanır; Bizans müverrihleri de bu manastırlardan ancak Milâdın sekizinci asrından itibaren bahsetmeğe başlarlar. Adaların bu asırdan çok evvellerindenberi meskûn olduğu muhakkaktır; meselâ Burgazda, tepenin üstünde kitabesi lâtince bir mezar taşı bulunmuştur; Kınalı ve Büyükadada altıncı ve yedinci asırlar mimarisine ait harabeler vardır; Adalarda Romalılar zamanında mevcut putperst mâbetlerin buralardaki manastırlara temel olduğunu söyliyenler yanılmamışlardır.

Müslüman tarikatleri mensuplarının Adalara rağbet göstermemesi, buralarda hiçbir tekke ve zaviyenin kurulmayışı üzerinde durulacak bir mevzudur. Büyükada ve Heybeli camileri de son zamanların yapılarıdır.

Bizans devrinde de, Adaların halkı sadece keşişlerden mürekkep değildi.

1182 de Lâtin korsanlarının bir baskınına uğrayıp yağma edilmişti.

1204 de de, Dördüncü Haçlı seferine çıkan Lâtinler, İstanbula geldikleri zaman, Venedik Duçesi Dandolo, Haçlıları "Halkı, tarla ve sürü sahibi zengin insanlardır" diye Adaların yağmasına teşvik etmiş, fakat kandıramamıştı. 1302 de, Eğribozlu ve Giritli korsanların hücumuna uğrayıp yağma edilmişlerdi; korsanlar en namlı keşişleri de alıp götürmüşlerdi ki İmparator İkinci Andronikos Paleologosun korkusundan bir müddet sonra Adalara iade etmeğe mecbur kalmışlardı.

1412 de Yassı Ada önünde Musa Çelebi ile Manuel Paleologos arasında bir deniz muharebesi olmuştu.

Adalar türkler tarafından, İstanbul muhasarasının on ikinci salı günü (17 nisan 1453) 30 kadırga ve bir miktar küçük gemi ile gelen donanma kumandanı Baltaoğlu Süleyman Bey eliyle fethedildiler.

Fetihten sonra, Adalardaki manastırlar boşaltıldı, Adalılardan çoğu da İstanbula ve civar kasaba ve köylere hicret etti.

On dokuzuncu asır başındanberi Adalar nüfusunun artmağa başladığı görülür. Skarlatos Bizantiyos, 1816 da Adaların yerli halkını 1200 olarak gösteriyor; yarım asır kadar sonra, 1865 de Kleantimos ve H. Papadopulos bunu 6000 e çıkarıyorlar; 1900 sularındaki resmî istatistiklerde Adalarda kışın 12,000 kişi oturduğunu, yazın da bu nüfusun bir misli çoğaldığını gösteriyorlar. 1935 istatistiğinde ise yerli Adalıları 16814 can buluyoruz, yazlığa gelenlerle de bu nüfus 45 - 50 bin arasında çoğalıyor.

Ecnebiler arasında Adaları yazlık olarak ilk bulanlar, XVIII inci asır sonlarına doğru Fransızlar olmuştu. O zamanlar buralara pazar kayıkları ile gelinirdi; Ada kayıkları Tophane iskelesinden öğleden sonra dörtte kalkardı. Büyükadaya, öbür Adalara da uğrayıp uğrayıp mola vermek şartile üç saatte gelinirdi ki bu pazar kayıkları hamlacılarının denize pek yaman kürek çaldıklarını gösterir.

İstanbula gelen ilk buharlı gemi 1828 de geldi ki tersane için İngilizlerden satın alınmış idi.

İstanbul, Kadıköy ve Adalar arasında vapur seferleri ise, bu tarihten on sekiz sene sonra, 1846 da başladı; tek gemi, sabahleyin Büyükadadan kalkıp İstanbula gelir, akşam da Adaya dönerdi; sabahleyin İstanbuldan Adalara, akşam üzeri de Adalardan İstanbula vapurla gidilemezdi. 1861 de Kadıköy ve Adalar yolu için devlet elile Fevaidi Osmaniye adında resmî bir vapur işletme idaresi kuruldu ve emrine tersaneden iki küçük vapur verildi; birkaç yıl sonra bunlar işe yaramaz bir hale gelince, idare İngiliz tezgâhlarına 11,000 İngiliz lirasına ahşap tekneli üç vapur sipariş etti, bunlar gelinciye kadar da Kadıköy ve Adalar yolu seferleri Şirketi Hayriyeye bırakıldı. Bu üç yeni vapur 1875 de geldi ve Ada seferleri de intizama girdi. Fevaidi Osmaniye idaresinin adı, devrin hükümdarı Abdülâzize nisbetle "İdarei Aziziye" oldu; 1876 da bu hükümdarın hal'i üzerine, bu isim de "İdarei Mahsusa" olarak değiştirildi. Abdülhamid devri sonlarında İdarei Mahsusa vapurlarının köhneliği ve yolsuzluğu, İstanbul halkının dilinde destan olmuştu. Öyle ki hükûmet Adalar hattını bir ara yine Şirketi Hayriyeye vermişti. 1912 de, İdarei Mahsusa lâğvedilerek "Seyrisefain" adile sağlam bir Denizyolları idaresi kuruldu ki, Cumhuriyet devrinin Devlet Denizyolları İdaresinin ve bugünkü Denizcilik Bankası Liman İşletmesinin temel taşıdır. (Bütün bu isimlere ve Devlet Denizyolları İdaresi, Denizcilik Bankası maddelerine bakınız).

	Kilometre kare hesabile toprak yüzü genişliği	Nüfus	
		Kışın	Yazın
Büyükada	5,400	7428	30000
Heybeli	2,350	6778	10000
Burgaz	1,500	1408	3500
Kınalı	1,350	1200	3000
Tavşan	0,157	—	—
Yassı	0,052	—	—
Sivri	0,045	—	—
Sedef	0,010	—	—
Kaşık	0,008	—	—

	İstanbul Şehrinden uzaklığı	Karşı sahilden uzaklığı	Deniz yüzünden en yüksek yeri
	(Kilometre)		(metre)
Büyükada	20.300	2.300	202
Heybeli	19. —	5. —	136
Burgaz	17. —	6.500	170
Kınalı	14. —	6. —	116
Tavşan	23.500	5. —	55
Yassı	17. —	15.500	46
Sivri	16. —	15. —	90
Sedef	25. —	9. —	40
Kaşık	17. —	6. —	18

ADALAR (Türk şiirinde) — Divan edebiyatında "Divanı İhsan" müstesna, Adalar için yazılmış tek mısra bile yoktur denilebilir. Adalar, Türk şiirine edebiyatı cedide ile girmiş, şiirimizin Yahya Kemal gibi en mümtaz şöhretlerinden mizah şairlerine ve piyasa şarkıları nâzımlarına varınca nesil nesil, tabaka tabaka zengin bir ilham kaynağı olmuştur.

Yahya Kemalin bir şarkısı:

Şen şarkıların durduğu bir lâhza kenarda
Yâdet ki seviştikti ilâhi Adalarda
İçlen! soğuk ellerle alnını sar da
Yâdet ki seviştikti ilâhi Adalarda

Ey şimdi elâ gözleri süzgün, sesi şakrak,
Kumral saçın üstünde görürsen iki üç ak,
Çık kuytu hiyabanlara, al bir kuru yaprak,
Yâdet ki seviştikti ilâhi Adalarda

Nefîs bir Adalar peyzajı da, Tevfik Fikretin kalemile "Sezâ" adlı şiirinde çizilmiştir:

Garibdir; ne zaman geçse pişi çeşmimden
Ufukta bir mütemevviç bulût, ya bir yelken
Sezâ gelir o geniş cebhesile hatırıma.
Sezâ... o neş'eli, rikkatli bir tabiatdı...

. . . .

Bu bir sabah bularak bir çamın dibinde beni:
— Benimle şimdi gelirsen, demişti, zan iderim,
Pek istifadeli bir gün geçirmeyiz ammâ
Epiyce eğleniriz...
— Pek güzel, Sezâ, giderim.
Evet; bugünkü gibi hatırımdadır hâlâ:
Yeşil dikenler içinden, yosunlu bir yardan,
Sukut ider gibi indik kenarı deryâye.
Yağardı sahili tezyin iden ağaçlardan,
Sadefli kumlara titrek rakik bir sâye.
Bu gölgelikti Sezânın sedîri müntehabı,
Hayalini buradan mezciderdi dalgalara.
Uzakta, Heybelinin tâ ucunda, marti gibi,
Küşâde bâli tenezzühtü bir bir beyaz kotra.
Güneş, tülûu henüz başlamış kadar mahmur,
Pamuk bulutlar üstünde eyliyordu huzur;
Bu yanda çamları örten buharı berrâkın
Kebûdi girye nemûdunda bir yığın zerrat
Bir iltimâ ile titrerdi; şimdi âfâkın
Sükûni pür darebanında muhtefiydi hayat.

(Rübabı Şikeste)

Adaların coşkun bir âşıkı, Profesör Ahmed Refik merhumdu. Büyük tarih bilgini "Gönül" adı ile toplayıp neşrettiği şarkılarında Adalardan çok bahseder :

ADALAR'DAN NİYE SIR OLDU

Nazlı bir şuhu idin gamla geçen sevdamın,
Adalar'dan niye sır oldu güzel endamın?
Hasreti dağı derun tatlı yeşil gözlerinin,
Adalar'dan niye sır oldu güzel endamın?

İçemem bâdeyi seyreylemeden zülfi terin;
Gidemem çamlara, yoksun, göremem hiç eserin;
Pâyine yüz süreyim, söyle Güzel, nerde yerin?
Adalar'dan niye sır oldu güzel endamın?

ŞEN ADALAR

Yüreğim sızlıyarak gözlerim âfâka dalar,
Yâda geldikçe çiçeklerle dolu şen Adalar.
Leblerim sineni, çeşmim gene mehtabı arar,
Yâda geldikçe çiçeklerle dolu şen Adalar.

Güllerin rengini görsem lebini yâdederim,
Düşünür çamları, leylâkları, artar kederim,
Şimdi gül sineli yârim acaba nerde derim,
Yâda geldikçe çiçeklerle dolu şen Adalar.

ADALAR'DAN YARALANDIM

Ruhsarını gördüm, Adalar'dan yaralandım
Sinende nihayet sarı güller gibi yandım
Gönlünde de varmış bir ateş artık inandım
Sinende nihayet sarı güller gibi yandım

Çamlarda dolaştıkça hayalinle yaşardım
Bin hâtıranı yâd ile ağlar ve coşardım
Hiç rahmi de mi yok diye billâhi şaşardım
Sinende nihayet sarı güller gibi yandım

İstanbul âşıklarından ve büyük şehri iyi tanıyanlardan şâir Hamamîzade İhsan bir şarkısında Adada geçen bir günün hâtırasını terennüm ediyor:

Dağıldı hep Adalardan füsûnu şi'rü semen
Hamakta sallıyorum ey güzel çocuk seni ben
Utanmasın mı bu şeb gökte mahi şu'le feken
Hamakta sallıyorum ey güzel çocuk seni ben

Ziyayi hüsne bürünmüş cemali manzurun
Yanaklarında gülen gamzeler de meshûrun
Şarabı hâbını içmez mi çeşmi mehmûrun
Hamakta sallıyorum ey güzel çocuk seni ben

Nedir bu nazü edâ böyle inceden ince
Nigâhü işveü reftâr hepsi gönlümce
Uyandı bak uyuyan talîim benim bu gece
Hamakta sallıyorum ey güzel çocuk seni ben

Fazıl Ahmed Aykaçın "Yazın" başlığını taşıyan manzumesi, Adaların eşsiz bir zara-

طولمبه رئيسى	طولمبه‌جى باشى	قانجه جيلر	يكيچرى طولمبه جيلرى	بوريجى
Tulumba Reisi	Tulumbacı başı	Kancacılar	Yeniçeri Tulumbacıları	Borucu

Yeniçeri Tulumbacıları
(Suluboya Resim : Rıza, 1287=1870-1871)

Süsler Matbaası

Türkiye Klişe Atelyesi

fet ve şetaret ile çizilmiş bir resmidir ki mizah edebiyatımızın da bedialarındandır:

Yavaş yavaş denize
Uzamıyor her bir bağ
Çamlıcayla diz dize
Akşamları Kayışdağ

Uzaklarda şimdi var
Kımıldayan bir buğu:
Hep tiryaki bacalar
Tellendirmiş çubuğu!

Uyuklayor uzakta
Tek başına bir yalı;
Marmaraya, sıcakta,
Sermiş postu Kınalı

Suya düştü, gezinen
Gölgelerin bir ucu:
Hacı baba, elinden
Attı artık marpucu!.

Sivriada, uzakta
Şimdi çökmüş bir hecin
Nikâhlandı saçakta
Bir çift beyaz güvercin..

Dalgaları dinleyen
Sade kızıl yamaçlar.
Gelmiş gibi Kâbeden
Yeşil giymiş ağaçlar!.

Çekiyor bir küçük muş
İri tembel bir salı.
Hep martılar tutturmuş
Yine eski masalı.

Hele var ki bir tablo
Görse şaşar Anibal:
Ördeklerden bir filo
Bir de kazdan amiral!..

Piyasa şarkıları arasında, Adaları terennüm eden en eskilerinden biri, ayni zamanda en güzellerindendir :

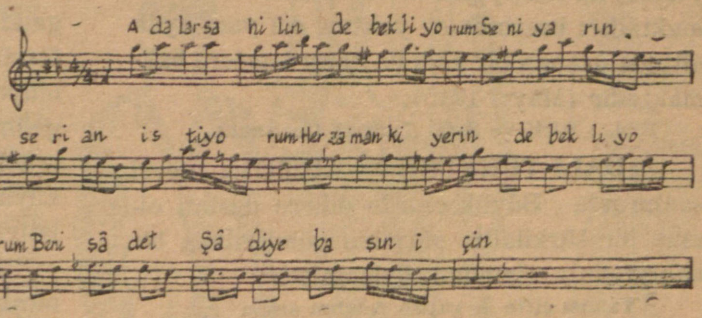
Adalar sahilinde bekliyorum
Seni yarın serian istiyorum
Her zamanki yerinde bekliyorum
Beni şad it, Şadiye başın için

Nerede o misk gibi leylâklar
Sararıp solmak üzre yapraklar
Bana mesken olunca topraklar
Beni şad it, Şadiye başın için

Bir zamanlar bütün dillere destan olmuş şarkılardan biri de şudur:

Adalardan bir yâr gelir bizlere
Aman Allah gözlere bak gözlere
İpek çorap varsın düşsün dizlere
Yallah...
Hoş yaratmış Allah
Şivekârsın billah
Çapkınlardan kolla...
Adaların ıssız tenha yolları
Boynumda kaldı o yârin kolları
Menekşelerden biçilmiştir şalvarı
Yallah...

. . . .

"Adalar sahilinde,, piyasa şarkısı (Nota: M. Erev)

ADALET MEYDANI — (B. : İkinci avlu).

ADALET SOKAĞI — Bakırköy sokaklarındandır; 120 metre kadar uzunluğunda, 6 metre enindedir, mıcır taşların üzerinden silindir geçirilerek yapılmış toz toprak içinde bir sokaktır. Bütün boyunca birer katlı ahşap amele evleri sıralanmıştır, bu amelelerin hemen hepsi de Bakırköy Bez fabrikasında çalışırlar; Osmaniye caddesile olan dört yol ağzında karşılıklı iki köşede iki kahvehane vardır (1945).

ADALIFETTAH SOKAĞI — Boğaziçinde Arnavutköyü sokaklarındandır; köyün arkasında sırtta, köyün sınırı yerindedir (B. : Arnavutköy); ayak izile açılmış toprak yoldur. Arnavutköy Mumhane sokağı kavşağından Sekbanlar sokağına doğru yüründüğüne göre, sağ kol, yol boyunca bahçe duvarıdır; sol kolda, bir toprak tümsek vardır ki Adalıfettah sokağını Körkadı sokağından ayırır, bu tümseğin üstü, evleri civar sokaklarda olan çocukların uçurtma uçurup kuzu otlattıkları yerlerdendir, üzerinden Boğazın çok güzel bir görünüşü vardır, gemi ve vapurların ayak altından gidişine ise doyum olmaz (Mayıs 1945).

Bibl. : REK ve Saim Turgud, Gezi notu.

ADALI SOKAĞI — Boğaziçinde Arnavutköyü sokaklarından, köyün arkasındaki sırtın üsütndedir (B. : Arnavutköy). Arnavutköy Mumhanesi sokağı ile Adalıfettah sokağı arasında bir dirsekli bir sokaktır; Mum-

hane sokağı kavşağından girildiğine göre, birinci kısmı kaba taş döşeli, geniş bir yoldur; iki kenarında üçer katlı büyük ahşap evlerde hali vakti yerinde aileler oturmaktadır; bir dirsekle sağa kıvrılan ikinci kısmı ise, toprak yoldur, az ilerleyince de bir patika halini almaktadır; üzerinde ev yoktur, sol yanı ayak altında uzanan bir vâdi ile karşı tepelere bakmaktadır (Mayıs 1945).

Bibl. : REK ve Saim Turgud, Gezi notu.

ADALI TÜRKÜSÜ — Abdülâziz devri sonlarında Büyükşehirde dillere destan olmuş bir türküdür; sürgüne gönderilmiş bir bahriyelinin ağzından söylenmiştir:

Yakası çifte de çapalı Adalım aman
Sen kime yandın?
Fizana gideni, gideni, Şaziyem aman
Gelmez mi sandın?
Sana da yaptırayım Şaziyem aman
Fildişi tarak
Tara da kâküllerini Şaziyem aman
Bir yana bırak.
Sana da yaptırayım Şaziyem aman
Bin dallı fistan
Üstüne yazdırayım Şaziyem aman
Bir yanık destan..

1922 de "Ay Dede" nin bir nüshasında bu türküyü sohbet mevzuu olarak alan Refik Halid Karay, şu şirin satırları yazıyor:

"Baba coşuyor, köpürüyor, zamane Nazırının ayaklarına kapanıyor:

— Bir çapkın kızıma musallât oldu, diyor, namusumu kurtarınız.

Öteki de yaman bir adammış:

— Yakalayın şu külhanbeyini, atın geminin sintinesine, yollayın Fizana!..

diyor. Ah, ne fecaat!.. Bir gün haber alınıyor ki yakası çifte çapalı o bahriye güzeli kızgın Afrika çölünün yolunu tutmuş... Minimini mâşuka gece gündüz kanlı gözyaşları döküyor.. yanıyor, tutuşuyor.. Fakat araya kocakarılar, nasihatçılar giriyor.. ve allem ediyorlar, kallem ediyorlar, mâşukanın zihnini çeliyorlar, bir başkasına gönlünü çeviriyorlar. O esnada âşık Fizandan kaçıyor, binbir mehalik atlatarak, bir gün, senelerden sonra sevgilisinin penceresi önüne geliyor.. Siz artık hayalhanenizde bu elîm macerayı aşkı tevsi ediniz. Vakanın kahramanlarını gözünüzde canlandırınız; eski bahriye mektebi kıyafetinde o gürbüz delikanlıyı harareti aşkla yanan iri, siyah gözleri, güneşte kavrulmuş sıcak esmer teni ile ve o sarışın, oynak, hoppa Şaziye'yi katmerli kirpikleri ardından erkeğe yarı vahşi, yarı munis, fakat daima iştihalı bakışları ile, kıvrak yürüyüşü, tenbel yatışı, ateşîn dudaklarile tecessüm ettiriniz; Fizan çölünü, Kasımpaşa hayatını, babanın gaddarlığını, kadının vefasızlığını, hepsini teferrüatile düşününüz... Vallahi, bazı günler oluyor ki vapur Heybelide mektebin önüne gelince güvertedeki bütün halkın, kadın ve erkek bu güftesi sade ve bestesi oynak türküyü tutturarak hep bir ağızdan çağırmasını istiyorum..."..

Kahramanı Şadiye adında bir kız olan meşhur bir şarkıyı da büyük muharririn bu tasvirine bağlamak mümkündür (B. : Adalar, Türk şiirinde).

ADAM SOKAĞI — Beyoğlu kazasının Taksim nahiyeisnin Bostan ve Çukur mahalleleri sınırındadır (B. : Bostan mahallesi). Kaba taş döşeli iken toprak yol olmuş, iki araba geçebilecek kadar geniş, ikişer üçer katlı kârgir evlerinde orta halli Rum aileleri oturan, üzerinde küçük bir mahalle bakkalı bulunan bir sokaktır (Mayıs 1945). Polonyanın namlı şairlerinden Adam Miskiyewisz'in, bu sokaktaki evlerden birinde öldüğü ve sokağın bu ilgi ile adlandırıldığı söylenir (1945). (B. : Mirkiyewisz, Adam)

Bibl. : REK, Gezi notu.

ADA YAVRUSU — Boğaziçinde balık avlarında ve nakil vasıtası olarak kullanılan bir nevi kayığa verilen isimdir ki, piyadenin kabası ve balıkçı kayığının da narini idi. Ada yavruları tek, iki veya üç çifte olurdu, zamanımızda artık yapılmamaktadır, eskilerinden de pek nadir, ben gibi kalmıştır.

ÂDEMBABA — İstanbulun külhani ve serseri argosunda, "som serseri" mânasına, barınacak yeri olmıyan, gecesini, rastgele, Büyükşehrin her hangi bir serseri in veya kovuğunda geçiren, yaz ve kış yalınayak, başı açık, hattâ yarı çıplak dolaşan ve istisnasız hepsi heroin ve esrar iptilâsının esiri olan bedbahtlara verilen isimdir.

Âdembaba tipi temizlikten ve işten nefret eder; tek endişesi uyuşturucu maddelerin keyfidir; cemiyetin bütün iffet kıymetini kaybetmiş, çocukluk ve körpe delikanlılık çağlarında vücudunu şerir sefillerin baziçesi yapmış, ve yaşı ilerledikçe, sefalet girdabının

gavrine düşmüştür. Çocuk olsun, körpe delikanlı olsun, kimsesizlikten âdembabalığa düştükten sonra cemiyete faydalı unsur olarak kurtulma çok zor, belki imkânsızdır (B. : Köprüaltı Çocukları; Kimsesiz Çocuklar; Kimsesiz çocuklar yurdu.)

Âdembabayı, pelâspâreler içindeki dilenci ile karıştırmamalıdır. Hangi yaşta olursa olsun âdembaba dilenir, fakat o gün, o akşam için kendisine gereken keyf maddesini temin edecek parayı toplayıncaya kadar avuç açar.

Âdembabalardan korkunç bir tip, 1940 yılına kadar geceleri Eminönü, Balıkpazarı ve Tophane caddesinde ve ara sokaklarında dolaşan, saçı sakalına karışmış bir adamdı. Birkaç yaralama vakasından ömrünün sekiz on yılını mahpushanede geçirmiş olan ve boğulduğu sefalet girdabında yaşı tahmin edilemiyen bu serseri, çıplak etine giydiği lime lime bir çulun yeninde, maşa demirinin taşa sürtülmesile sivriltilmiş bir silâh taşırdı. Dilenmek üzere girdiği meyhanelerden kendisini kovmak istiyen meyhane sahip ve uşaklarına bu silâhla saldırdığı olurdu. Sefil halinden umulmıyan paralayıcı bir hayvan kuvvetine sahipti.

Âdembabatipleri: Soldan sağa Erdoğan çocuk, küçük delikanlı Sabahaddin, genç adam Abdulah. (Resim; Fotoğraflardan S. Bozcalı eliyle)

ÂDEMBABA SOKAĞI — Fatih kazasının Karagümrük nahiyesinin Mimarsinan mahallesi sokaklarındandır; "U" harfi şeklinde bir sokak olup her iki başı da, Mimarsinan ve Neslişah mahalleleri sınırını teşkil eden Arpaemini sokağı üzerindedir (B. : Mimarsinan Mahallesi) Keçeciler tarafından gelindiğine göre, Âdembaba sokağının birinci kısmı, üç araba rahat geçebilecek kadar geniş, kabataş döşeli ve bozukça bir yoldur; üzerinde orta halli ailelerin oturduğu bakımlı ahşap evler vardır; sağ tarafında büyükçe bir bostan bulunmaktadır ki, bu bostan, Âdembaba sokağının çevirdiği adacığın ortasını teşkil eder. Solda Keçeciçeşme sokağile bir kavşağı vardır ki bu yol Keçecilere çıkar. Bu kavşaktan ilerisi birdenbire daralır, iki yanındaki evler de dar gelirli aile meskenleri olarak küçülüverirler; sonra, sokak sağa bir dirsek yapıp kıvrılır ve bir toprak yol olur. İki yanı, bahçe ve bostandır. Nihayet ikinci bir dirsekle tekrar sağa kıvrılan âdembaba sokağının üçüncü kısmı yine toprak bir yol halinde devam eder, bir araba ancak geçebilecek kadar dardır, gayet bozuktur, kışın geçilemiyecek kadar çamur olur. Bu sokağın toprak yol olan ve bostanlar arasından geçen kısımlarında, bir yolcu kendisini büyük bir şehrin kenar mahallelerinden ziyade bir köyde dolaşıyormuş sanır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

ÂDEM DEDE — Onyedinci asır şairlerinden ve Galata mevlevihanesinin en namlı şeyhlerinden; aslı Antalyalıdır, Çavuşoğulları diye anılan çok zengin bir ailedendir; doğum tarihi bilinmiyor, 1627 (H. 1037) de Antalya mevlevihanesi şeyhi Zincirkıran Mehmed Dedeye derviş olmuş, bir müddet Konyada bulunmuş, sonra İstanbula gelerek Galata mevlevihanesi şeyhi mesnevî şarihi Ankaralı İsmail Efendinin terbiyesile yetişmiş, 1631 (H. 1041) de şeyhinin ölümü üzerine Galata mevlevihanesi şeyhliğine tayin edilmiştir.

Büyük şehirde, mesnevi takrirleri, şiirleri ve fukaraya karşı en az yüz dinar sadaka vermek gibi fevkalâde cömertliği ile çok parlak bir nam almıştı; ailesinden kalan muaz-

zam serveti bu yolda dağıtmıştı; fakat Âdem Dede için, "kimya ile altın yapıyor" diyenler bulunduğu gibi onun kerametine inananlar da pek çoktu. Meselâ Safaî şu menkıbesini nakleder:

"Âdem Dede, dördüncü Murad devrinde bir gün bazı dervişleri ile Hisarlara gezmeğe gider, ikindiden sonra kayık ile dönerken, neyzen ve bir iki kudüm ile deniz üzerinde mevlevî âyini yaparlar. Meğer bostancıbaşı Yalı köşkünde oturmuş, uzaktan dervişlerin sadasını işitince, bir gürüh bostancı ile bir kancabaş sandal gönderir, şeyh ve dervişlerini, Tophane iskelesine yanaşırlarken çevirirler. Yalıköşkü önüne getirirler. Bostanbaşı bunları karaya çıkarıp kayıklarını deldirir, neylerini ve kudümlerini bir taş üzerinde kırdırıp: "Badelyevm bu makule vazı' ile deryada gezmiyesiz!" diye şeyhi azarlar ve dervişlerile beraber yol verir; Âdem Dede ile dervişleri, kalbleri incinmiş, Bahçekapısı iskelesine gelinciye kadar akşam olur, karanlık basar, bin zahmet ile bir kayık bulup Galataya geçerler. Tekkeye geldikleri saat şeyh, odasının saraya bakan iki penceresini kapatır, ve yirmi bir gün pencereleri kapalı tutar, yirmi birinci günü pencere kepenklerini açtırdığından az sonra bostancıbaşının padişah gazabına uğrıyarak idam olunduğu haberi gelir... Dervişlerden biri merak edip saraya koşar, ve büyük saray zabitinin kesik başını, kendi ney ve kudümlerini kırdırdığı taşın üstünde görür!".

Dördüncü Murad Âdem Dedenin hükümdarlarla boy ölçüşürcesine cömertliğine sinirlenirmiş.. Bir gün kendisini dervişlerile beraber saraya çağırmış.. Mesnevî okutturmuş... Bir hayli sohbet ve safadan sonra da, şeyhin fukaraya verdiği gibi Âdem Dedeye yüz dinar ihsanda bulunmuş.. Şair şeyh de padişahın ne demek istediğini anlıyarak bundan böyle sadakada ileri gitmeyip fıkaraya "bahşişi dervişâne" olan on sekiz dirhem vermeğe başlamış!..

Devrin kıymetli şairlerinden olup sohbetlerinin zenginliği ve lâtifeleriyle meşhur olan Şeyhülislâm Bahai Efendi de mevlevî idi, sikkeyi de Âdem Dedenin elinden giymişti, aralarında çok samimî dostluk bağları vardı. Bir gün Âdem Dede kendisinin mesnevî okuyucusu olan dervişi bir iş için Şeyhülislâma gönderir; efendi:

— Sen kimsin?

— Âdem Dedenin karisiyim (okuyucusuyum)! der.

Bahaî Efendi lâtife fırsatını kaçırmaz:

— Öyleyse hoş geldin Havva Ana!. der.

Âdem Dede, 1652 (H. 1063) de hacca giderken Mısırda öldü ve Mısır mevlevihanesine defnedildi. Fakat ölüm haberi İstanbula ertesi yıl geldiğinden tarih yazan şairler ve tezkere sahipleri de ölümünü hicrî 1064 olarak tesbit ettiler. Âdem Dedenin ölümüne söylenmiş en güzel tarihlerden biri Fevzinindir:

Âdem Dedemiz raksiderek irdi Cinâne!
(H. 1064)

Yerine Galata mevlevihanesine Mehmed Arzi Dede şeyh olmuştu; bir zarif ölüm tarihi de bu münasebetle söylenmiştir:

Değildir devri Âdem geçti bu devri Muhammeddir!
(H. 1064)

Âdem Dede, mevleviler arasında hece veznini kullanan ilk şairdir.

Bir ilâhisinden bir kıt'a

Derd ehli libasını aşkile giyen gelsün
Zehrini şeker gibi zevk ile yiyen gelsün
Ol günlerini sâim, hem gicelerin kaim
Fakr âteşine daim sabr ile yanan gelsün.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Şairleri.

ADIVAR (Dr. Abdülhak Adnan) — Seçkin devlet adamı ve âlim; yeni Türkiyenin kuruluşunda büyük hizmetleri geçmiş üstün kıymette şöhretlerden; 1882 de Geliboluda doğdu, küçük yaşta İstanbula gelerek tahsilini burada yaptı, mülkiye tıbbiyesini bitirdiği sıralarda, İkinci Abdülhamid istipdadının tazyikine tahammül edemiyen gençlerden biri olarak 1905 de Avrupaya kaçtı, bu vesile ile meslekî tetebbülerine daha geniş ölçüde imkân buldu, Berlin tıp fakültesinde dahiliye asistanı oldu; İkinci Meşrutiyetin ilâhile 1909 da İstanbula döndü; İstanbul tıp fakültesinde muallim muavini, sonra profesör oldu; iki yıl kadar bu fakültenin müdürlü-

Dr Adnan Adıvar
(Resim; H. Çizer)

ğünde bulundu; Hilâliahmer (Kızılay) cemiyeti müfettişi olarak Trablusgarp harbine iştirak etti, Hilâliahmer cemiyeti umumî kâtibi oldu, Birinci Cihan harbinde sıhhiye umum müdürü tayin edildi, ihtiyat tabib binbaşı sıfatile de karargâhı umumî sıhhiye müfettişliği muavinliğinde bulundu. 1917 de, büyük romancı Halide Edip ile evlendi; mütarekenin imzasından sonraki seçimde İstanbul mebusu oldu, İstanbulun itilâf devletleri tarafından işgali sırasında zevcesile beraber Anadoluya kaçtı, Ankarada birinci Büyük Millet Meclisi tarafından Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili seçildi; ikinci toplantı yılında Büyük Millet Meclisi ikinci reisi oldu (o zamanlar ayni zamanda devlet reisi olan meclis reisi Mustafa Kemal Paşa idi); ve zafere kadar bu mevkide kaldı. Zaferden sonra Büyük Millet Meclisi hükûmetinin İstanbul murahhası oldu; 1926 da siyasî fikir ayrılıkları yüzünden zevcesi ile Avrupaya gitti. İngiltere ve Fransada yaşadı, Paris Şark Dilleri mektebinde Türkçe lektörlüğüne seçilerek sekiz yıl bu vazifede bulundu. Londrada iken "Encycklopaedia Britannica" nın on dördüncü tab'ına "Türkiyenin yeni zaman tarihi" maddesini yazdı. 1939 da vatanına döndü; Maarif Bakanlığı tarafından neşredilmesi kararlaştırılan İslâm Ansiklopedisinin tahrir ve tercüme heyetinin başkanlığına tayin edildi. Bu satırlar yazılırken de bu büyük işin başında bulunmaktadır.

1935 de İngiliz feylesofu Bertrand Russel'den tercüme edilmiş "Felsefe Meseleleri" ni neşretmişti; Pariste iken fransızca olarak yazdığı "La Scienc chez les Turc Ottomans" adındaki eserinin türkçesini Maarif Bakanlığı, "Osmanlı Türklerinde İlim" adı ile yayınlamıştır. 1940 da Ahmed Halid Kitabevi yayınları arasında "Faust'a dair bir tahlil tecrübesi" ni, 1944 de "Tarih Boyunca İlim ve Din" ini neşretti. Vefa Lisesi Edebiyat öğretmeni Ali Nüzhet Göksel, İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlarda, Doktor Adnan Adıvar hakkında şu satırları yazıyor:

"Onun en çok üzerinde söz söylenen eseri: "Osmanlı Türklerinde İlim" kitabıdır. Fuad Köprülü Akşam gazetesinde iki uzun sütün üzerine çıkan bir makalesile bu eserin önemini belirtti. Köprülü, bu kitabın ilmî kıymetini tam bir vuzuh ve salâhiyetle anlattı. Eser, o zaman daha henüz satışa çıkmadığına göre, muhterem Fuad Köprülünün bu eseri daha evvel görüp okuduğu muhakkaktır. Nihayet bu makaleden bir iki gün sonra kitap, satışa çıkarıldı. Kısa bir zaman zarfında, ağızlarda, gazete ve dergilerde eserin lehinde veya aleyhinde birçok şeyler söylendi. Bütün bu olan bitenlere karşı Adnan Adıvarın ne düşündüğünü bilmiyorum. Fakat bu yazılar arasında, müellifin külfetli ve uzun ilmî araştırmalar neticesinde ortaya koyduğu dâvaları çürütecek hiçbir salâhiyetli kalemin yazısını görmedik. Ancak bu arada bir takım his feveranlarından ve hayal kırıklıklarından doğan küskün ve sinirli yazılar ve sözler duyuldu, fakat bunlar da bu kubbenin boşlukları arasında sönüp gitti. Bugün eser dipdiri yaşıyor.

Adnan Adıvar, kitabın başında tarihçi ve filozof Benedetto'nun şu sözlerini almıştır: "Fikir sahasında vazifesi cidalcileri sermest etmek değil, hakikatin şuurunu vazih ve berrak tutmak olan tarih yerine hurafeleri koymamaya çalışalım" diyor. İşte doktor Adnan kitabını yazarken, bu fikirleri kendine rehber edinmiş, tarih boyunca olan biten ilmî hareketleri vesikalara dayanarak, kördüğümleri çözmeğe, vakaların sebeplerini aramaya çalışmıştır.

İmparatorluğun kuruluşundan itibaren fikir hayatını adım adım takip ederek o devirlere ait eserler üzerinde metodlu ve ilmî bir karşılaştırma yaparak hissin, hayalin ve zaman icabı olan mecburiyetlerin hâkim unsurlarını ayırt ettikten sonra geri kalan hakikî malzeme ile eserinin çatısını kuruyor. Bilhassa Fatih devrinde gelişen ilmî hareketleri, derin bir dikkatle inceliyor. Eserde bakınız o devirdeki sosyal muhiti bize canlandırıyor: "Şark ve Garp ulemasını sarayında toplamayı pek seven Fatih, Ali Kuşcuyu Ayasofya medresesine günde 200 akçe maaşla tayin etmiş ve Kuşçu, Uzun Hasan nezdine avdetle sefaret vazifesini ikmal ettikten sonra, aile ve adamlariyle Türkiyeye dönmüştür ki bu seyahatte kendisine günde 1000 akçe harcırah verilmiştir. Bu âlicenabane harcırah Fatih'in hakikî ulemaya olan muhabbetini göstermek için kâfidir." diyor. İşte eserde böyle örnekler vererek tâ ilk çağlardaki sosyal mu-

hitin verimliliği ile ilmin ilerlemesine ne kadar tesirli olduğunu açık bir dille anlatmaktadır. Fakat yavaş yavaş bu muhit bozuluyor, bir taraftan padişahlar diğer taraftan kara taassup, bereketli neticeler veren o güzel ve feyizli muhitin geleneklerini bozuyor. Ve artık haksız yere, fakat fetvalı idamlar çoğalıyor, müsbet ilimlere dair yazılan eserleri yakmak hususunda gösterilen cehalete karşılık, o devir Avrupasında Rönesans ve Reform hareketleri oluyor. Bunu icat ve keşifler takip ediyor. Müsbet ilimler ilerledikçe, oradaki insanlarda yepyeni bir dünya görüşü doğuyor. Orada bu yeni anlayış hareketleri devam edip giderken, bizdeki sosyal muhitin müsaadesizliğine rağmen ferdî zekâların ortaya koydukları eserler görülmekle beraber, hakikatlerin artık mutlak surette hurafelere boğulduğunu görüyoruz. Bu hal XIX uncu asra kadar artan bir hızla devam ediyor. Bu kitabın son bahsında birer fikir adamı olarak tanıdığımız Hekimbaşızade Behçet ve Hekimbaşızade Abdülhak Mollanın hazırladıkları: "Herar" kitabından örnekler vermek suretile o devirde ilim adına nelerle uğraşıldığını gösterek eserini bitiriyor. Biz de onlardan bir ikisini buraya alıyoruz: 11 inci Esrar: Beher sene cüz'i bir kısrak südü içirilen sabî, sene nihayetine kadar çiçek çıkarmaya ve çıkarsa da az çıkara. 61 inci Esrar: Suçlu bir kimseye bıldırcın kuşunun dili yedirilirse bütün suçlarını itiraf eder.

Eserin sonunda italik harflerle şu cümleleri yazıyor: Tefekkürün, vicdanın ve kalemin serbest olması ilmin terakkisi için elzemdir. Ve içtimaî terakkiyi temin edecek yegâne vasıta ilimdir." diyor ve bu sözlerle eserini bitiriyor.

Adnan Adıvar'ın, bu ilim eserlerini nasıl bir hazırlıkla yazdığını anlamak için en küçük eseri olan Faust kitabının başına koyduğu "Söze başlarken" yazısından şu satırları alıyorum: "Almanyada talebe iken arkadaşlarının sık sık Faus'tan parçalar okuyarak sözlerini güzelleştirdiklerine dikkat ederdim. Fakat o zamanlar Faust'u anlamağa uğraşamadım, çünkü başka işlerim vardı. Bir kaç kere teşebbüs ettim, bana çok çetin geldi, galiba insanların kolay anlayamadıkları bir şeye bağlılıkları daha ziyade oluyor. Faust bağından kendimi kurtaramadım, nihayet şerhiyle beraber Faust'u evvelâ ingilizceye en iyi tercümesi olan Bayard Taylor'dan okumaya başladım. Sonra Pariste Goethe'nin yüzüncü yıldönümünde verilen derslerden, konferanslardan çok istifade ettim, artık kafamız ile zaman yormak ve bu yorgunlukla başka bir şeyi düşünmemek istersem Faust'u okurdum. En büyük hocam Sorbonun Alman Edebiyatı profesörü Henri Liehtenberger'dir. Onun bir sene süren Faust derslerinde bir saat bile kaçırmadım. Hazır bulundum, muhterem hocamın tatlı ve derin dersi bugün hâlâ hatırımdadır. O, Faust'un pek az olmıyan korkunç güçlüklerini bize hissettirmeden anlatırdı. Ve bu derslerden sonra artık kendi kendime Faust şaheserini okuyabilecek hale gelmiştim.

"Von Aster'in konferansı bana kısaca bir Faus tahlili yapmak hevesini verdi. Mephisto âdeta içime girmiş, beni belki de hiç muvaffak olamıyacağım bu işe zorluyordu. Bu zora karşı koyamadım. Ve bu eser meydana çıktı.." diyor. Böyle birçok çalışma ve araştırmalardan sonra bu küçük fakat çok özlü eserini yazıyor. Bu suretle bize gösteriyor ki yazmak için çok okumak ve araştırmak ve bilhassa yazacağı şeyi duymak lâzım geldiğini bize: "Söze başlarken" faslında anlatmış oluyor. Bir eserinde de belirttiği gibi o gurbet yıllarının verdiği sıkıntılar arasında eşi Halide Edibin teşvikleri de onu ilmî hakikatleri bulmak yolunda çalışmalara sevkettiği anlaşılıyor. Doktor Adnanda tâ çocukluğundanberi başlayan ilim aşkını bu gurbet yılları, kuvvetle beslemiştir, bugün o aşk çiçeklerini ve yemişlerini vermektedir.

Onun en son eseri: "Tarih boyunca İlim ve Din" dir. İki cilt içinde toplanan bu eseri, Ahmed Emin Yalman bir başmakale ile tahlil etti. Bu kıymetli eser de düşüne düşüne okunmağa değer bir ilim kitabıdır. Memleket ilmine büyük hizmetlerde bulunan Adnan Adıvar'ın mizacı da tam bir ilim mizacıdır. O alkışlanmaktan hoşlanmaz, onun ilmî karakterini anlatmak için bir arkadaşına yazdığı bir mektubun şu cümlesini hatırlıyorum: "Gazeteler benden bahsettikleri gün, pijama ile sokağa çıkmış gibi kendimden utanıyorum." diyor. Fakat bu mütevazi âlim adam için, kim ne derse desin; memleketimizde ilim hareketlerinin pek o kadar geniş olmadığı bu

yıllarda Adnan Adıvar'ın arka arkaya sıraladığı değerli eserlerini hatırlamak insana bir gönül ferahlığı veriyor. Fakat ne yazık ki ilk tenkidini yapan profesör Fuad Köprülü'den son tenkidini İstanbulda dergisinde yazan edebiyat doktoru Mehmed Kaplan'a kadar gelen yazılar da dahil olduğu halde Adnan Adı Var'ın daha tam bir tahlili yapılmıştır denemez. Belki o, ileride daha büyük eserler verecektir. Fakat bugün muhakkak olan şu ki: Bir âlim anlayışile hakikatlere göz kırpmaksızın bakan ve hakikatleri korkusuz söyliyen nadir insanlardan biri de doktor Adnandır. Yarınki fikir tarihimizi yazacak olanlar, bu kıymetli âlimden hürmetle bahsedeceklerine hiç şüphe etmiyorum."

Dr. Abdülhak Adnan Adıvar 1957 de vefat etti.

Bibl. : İ. A. Gövsa, Türk meşhurları; A. N. Göksel, Not.

ADIVAR (Halide Edib) — Namlı roman muharrirlerinden, Türk edebiyatının milletler arası şöhretlerinden, İstiklâl harbinde Türk kadınlığına şeref veren mücahidlerden, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin İngiliz edebiyatı profesörü, profesör Dr. Adnan Adıvar'ın zevcesi; 1884 de İstanbulda doğdu; Ceybi hümayun başkâtipliğinde, Yanya ve Bursa Reji müdürlükerinde bulunmuş Mehmed Edib Beyin kızıdır; tahsilini Amerikan kız kollejinde yaptı; İstanbul basımında ilk yazıları 1908 denberi Tanin, Vakit ve Akşam gazeteleriyle Resimlikitap, Yeni Mecmua ve Şehbal mecmualarında çıktı: Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) ve kız idadisinde pedagoji ve tarih muallimliklerinde, Vakıf kız mektepleri müfettişliğinde bulundu, Birinci Cihan harbi sonlarında (1917) Cemal Paşa tarafından Suriyeye çağırıldı, Beyrut ve Şam kız mektepleriyle Aynitura Darüleytamını kurdu. 1918-1919 da İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesinde Garp Edebiyatı müderrisi oldu; mütarekede, Fatih ve Sultanahmed meydanları mitinglerinde Türk İstiklâlinin yok edilemiyeceğini cihana ilân eden en coşkun hatiplerden biri oldu. Fatih mitinglerinde bulunmuş Hamdi Kayalı'nın hâtıra defterinde şu satırlar yazılıdır: "Siyah bir çarşaf ile kürsiye çıkan Halide Edib Hanım, siyahlara bürünmüş bir melek gibiydi. O ne füsunkâr, o ne coşkun sesti... Vallahi.. Onda vatanın hüsün ve ismeti tecessüm etmişti, acz ile değil şevk ile ağlaştık". 16 Mart işgalinde işgal kuvvetleri tarafından tevkif edilmek üzere evi basıldı; fakat bu kadın muharrir, 1917 denberi evli bulunduğu doktor Adnan Bey ile beraber Anadoluya kaçmış bulunuyordu; İstanbuldaki Osmanlı hükûmetinin Kürt Mustafa Paşa reisliğindeki divanı harbi tarafından başta Mustafa Kemal Paşa bulunmak üzere gıyaben idamlarına hükmedilen ilk altı kişiden biri de Halide Edib oldu. Ankarada Erkânıharbiye emrinde çalışan bu seçkin kadına evvelâ onbaşılık, İzmirin kurtuluşundan sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından çavuşluk, iki gün sonra da Fevzi Paşa tarafından başçavuşluk rütbeleri verildi.

1926 da, bazı siyasî fikir ayrılıkları yüzünden Halide Edib kocasile beraber oldukça uzun sürecek bir gurbet hayatına katlanmağa mecbur oldu; 1939 yılına kadar İngiltere ve Fransada yaşadılar. Romancı, 1928 - 1929 da Amerikaya çağrıldı, yeni dünyanın başlıca üniversitelerinde Yakın Şark fikir ve san'at hayatı üzerine konferanslar verdi. 1931-1932 de, Columbia üniversitesinde misafir profesör unvanile "Asrımızın Türk fikir ve edebiyatı" konusu üzerinde dersler verdi. 1935 te bir Hind seyahatine çıktı; Delhi İslâm Üniversitesi misafir profesörü oldu; dersleri Hind müslümanları arasında geniş bir ilgi uyandırdı. Kalküta, Benares Hindu üniversiteleriyle Haydarâbâd, Aligar, Lahur ve Peşâver İslâm üniversitelerinde konferanslar verdi; 1939 da vatanına dönen Halide Edib, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz edebiyatı kürsüsine getirildi.

Romanları: Raikin Annesi, Seviye Talib, Handan (Almancaya çevrilmiştir), Mev'ud Hüküm, Son Eseri, Dağa Çıkan Kurt, Ateşten Gömlek (Arabca, İngilizce, Rusça, Almanca, ile İsveç ve Ordu dillerine çevrilmiştir, Türkiyede filmi yapılmıştir), Vurun Kahpeye, Kalb Ağrısı, Zeynonun Oğlu, Sinekli Bakkal (The Clowr and his Daughter'in türkçesi, Cümhuriyet Halk Partisinin ilk roman mükâfatı birinciliğini kazanmıştır). Yol Palas Cinayeti, Tatarcık, İngiliz Edebiyat tarihi (iki cilt).

İngilizce yazdığı eserler: Türkey Faces

West (Garba Dönen Türkiye), Memoirs of Halide Edib (Halide Edibin Hâtıraları), The Turkish Ordeal Conflict of East and West (Türkiyede Garp ve Şark Mücadelesinin Geçirdiği İmtihan), İslâm (H. Masse'den tercüme), The Clovn and his Daughter (Hokkabaz ve Kızı; Norveç ve Hollanda dillerine ve "Sinekli Bakkal" adı ile türkçeye çevrilmiştir).

İstanbulun muhalefet mizahında. Halide Edib, adı sık sık anılanlardan biri olmuştu; 1922 de Türk ordusunun Anadoluda son büyük zaferi kazandığı sırada neşredilen şu destan o yazılardan bir örnektir:

Ben bir onbaşıyım, ismim Halide
Vatana, millete oldum valide
Asıl mayasını benden almıştır
Köpüren heyecan bu ahalide

Kalemi bırakıp aldım silâhı
Bu cihan içinde bulunmaz eşim
Tarihe aşina olanlar bilir
Kara Fatma ile Jandark kardeşim

Bir yanar dağım sönmez ateşim
Çarşafı çıkarıp giydim külâhı
Süngümün ucundan doğacak benim
Selâmet güneşi, zafer sabahı

Geçende bir mektup yazıp Adnana
Dedim ki: "Zahmetim var biraz sana
Yarım okka kadar tiftik büktürüp
Kalınca bir çorap örüver bana"

Rahatım yerinde hasılı kelâm
Bizi soranların hepsine selâm
Söyleyin askerden kaçan olursa
Analık hakkımı ederim haram...

(Aydede Mecmuası)

Halide Edib, zaferin tezine, Türkiye Büyük Millet Meclisinin İstanbul mümessili tayin edilen doktor Adnan Adıvar'la beraber İstanbula gelmişti, bu yeni devrin en güzel mizah mecbuası olan "Akbaba" nın ilk nüshalarında şu manzume çıkmıştı:

VATAN ANASI HALİDE ÇAVUŞA

Kimsesiz yurdumuzun odur asıl anası
Halis düşman kanıdır ellerinin kınası

Memleketi uğrunda terkedip her şeyini
Kahramanca harbetti toplayıp eteğini

Bize zafer müjdesini getiren bir kuş oldu
Geçen yıl onbaşıydı, bu sene çavuş oldu

Aldı iğneye bedel tüfengini eline
Taktı kemer yerine kılıncını beline

Önüne gelenleri kırdı, geçirdi, vurdu
Nihayet bize zafer perisini doğurdu.

Bibl. : İ. A. Gövsa, Türk meşhurları; Nevsâli millî.

ÂDİL (Süzan) — İstanbul'da doğmuş bir Ermeni ressamı. Daha çocuk iken resme karşı fıtrî bir istidad göstermiştir. Bilhassa portre sahasında muvaffakiyetli eserler meydana getirmiştir. İlk sergisi 1935 de açılan san'atkârın teşhirettiği tablolar ciddî bir takdire mazhar olmuştur. Bu arada "Köroğlu" adlı eseriyle Kızılay'ın bir sergisine iştirak etmiştir.

Süzan Âdil 1936 da dört kıymetli eserle Ankarada açılan Elişleri Sergisine de iştirak ederek jürinin takdirini kazanmış ve İktisad Vekâleti tarafından da bronz madalya ile taltif edilmiştir. Sözü geçen dört eser meyanında en fazla Atatürk'ün yağlı boya bir portresi rağbet görmüştür.

Kevork Pamukcuyan

ÂDİLE SULTAN — İkinci Mahmud ile Zernigâr kadının kızı, 30 mayıs 1826 (H. 22 şevvel 1241) da doğdu, 1845 (H. 1261) de Tophane Müşiri Mehmed Ali Paşa ile evlendi, bir hafta süren düğünleri, on dokuzuncu asrın en parlak saray düğünlerinden biri oldu. Âdile Sultan divan sahibi olacak kadar şiirle meşgul olmuş; cömertliği, fıkaraya geniş ölçüde yardımları, san'at ve bilgi sahiplerini himayesi ve dindarlığı ile tanınmış bir kadındır. 12 şubat 1899 (1 şevval 1316) da öldü. Eyyübde Bostan iskelesinde kocasının kabri yanına gömüldü. Ölümüne söylenmiş olan aşağıdaki tarih beyti kütüphaneler tasnif heyetinden merhum Bay Sabrinindir.

Çâr yâr imdad id-i visâl itti bugün
Ruhi pâki Âdile Sultanı Cennetmekân
(H. 1316)

İkinci Abdülhamidin, halası olan bu yaşlı Sultana fevkalâde hürmeti olduğu söylenir, ölümünden birkaç ay evvel Yıldızda padişahı ziyarete gittiğinde hükümdarlara mahsus merasim ve bando ile karşılanmıştı.

Mehmed Ali Paşa ile evlenmesi üzerine şöyle bir rivayet dolaşır: Abdülmecid kızkardeşini çok severmiş, evlendirmeği ister, kimi teklif etse Âdile Sultan reddedermiş; meğer Sultan bir gün "Sandıkçı Güzeli" denilen Mehmed Ali isminde bir delikanlının medhini duymuş, merak edip, dükkânının önünden geçince de bu esnaf dilberine gönül vermiş-

Keyfiyet hünkâra aksetmiş, ve delikanlı hemen Enderunu Hümayuna alınmış... İtinalı bir tahsil ve terbiye devresinden sonra Âdile Sultanla nikâhları kıyılmış...

Aslı Rizeli olup Galata Başağası hacı Ömer ağanın oğlu bulunan Mehmed Ali Paşa, pek küçük yaşta İstanbula gelmiş ve hemşehrilerinden Kaptanı Derya Papuççu Ahmed Paşa delâletile Enderuna verilmişti.

Âdile Sultanın Hayriye isminde bir kızı olmuştu, 1869 (H. 1286) da, babası Mehmed Ali Paşadan az sonra ve dört yıllık yeni gelin iken ölmüştür. Halk ağzında bu Hanım Sultan için de şöyle bir menkibe dolaşır: Kız pek güzelmiş. Babası çok severmiş. Anası da kıskanır, çok hırpalarmış.. Pek küçükken Şûrayı Devlet âzasından İşkodralı Mustafa Şerif Paşazade Rıza Beyle evlendirilmiş. Fakat anasının eza ve cefasına dayanamıyarak verem olmuş. Sermed Muhtar Alus, Âdile Sultandan bahsederken: "Gayet kapalı, horozdan kaçan takımdan olduğu söylenirdi. Halbuki sarayındaki saraylı cariyeler, içlerinde kartları bile boyalı, süsler içinde seyir yerlerinden ayrılmazlardı" diyor.

Âdile Sultanın yazlık köşkü, Küçük Çamlıca civarında, Validebağında idi. Yalısı da Fındıklıda idi. Kütüphaneler tasnif komisyonu üyelerinden Bay Sabri: "Fındıklıdaki sarayı mecmai huffaz ve meşayih ve ülema ve eytamü erâmil ve fukara idi" diyor.

Âdile Sultan nakşibendiye tarikatından idi. Bâlâ dergâhı şeyhi Ali Efendiye müntesip idi; Sultanın tekkeye geldiği günler pek coşkun âyinler yapıldığı anlatılır. Âdile Sultan Fûzulî, Muhibbi (Kanunî Süleyman), Şeyh Galib gibi şöhretlere nazireler yazmış olmasına rağmen ne duygu ne de teknik bakımından seçkin bir şair olamamıştır. En çok münacat, nait, medhiye, mersiyeler ve kendi hayatını nakleden manzumeler yazmıştır; bir miktar da gazeli vardır.

İftiraknameden bir parça

Başka bir acı da gösterdi bana zâlim felek
Ya'ni kim zevcim Ali Paşa da gitti adne dek
Yâdigârı kalmış idi Hayriye Sultan bana
Kalbi mahzunum anınla eğlenürdi daima.
Nûri çeşmimdi surûri kalbi virânım idi
Hemdemü yâri şefikim sinede cânım idi.
Hüsnü hulki veş cemali pek güzel idi kızım
Hayre mâil merhametlü bi bedel idi kızım.
Âh kim ol nev cevânü gülfidanım nâgehan
Uğradı bin derde aslâ bulmadı çâre heman.
Bülbüli ruhi lâtifi uçtu bâği cennete
Mâderiyle zevcini yandırdı nâri firkate.

Bir gazelden bir beyit

Goncei hüsnün bıraktı cânıma geçti firak
Rahm kıl mürgi dile kurtar bu firkatten beni

Bibl. : S. N. Ergun, Türk şairleri; S. M. Alus, No.

ÂDİL HAN (Ziyad hanlı, Cevad oğlu — İstanbulda yaşayan tanınmış Azerbaycanlı simalardan ilim ve siyaset adamı, uzun zaman İstanbul Üniversitesinde Rus dili ve edebiyatı muallimi olarak tedrisatta bulunmuş ve bu vazifeden tekaüd olmuştur.

Şimali Azerbaycanda Gence vilâyetinin eski hanlarından Büyük Ziyad Han'ın neslinden olup geçen asrın ortalarında Gence'de doğmuştur; ilk ve orta tahsilini orada Rusların açtığı gimnazya'da görmüş, aile an'ane-

Gülcamii civârında Âdilesultan Mektebi (Resim: Nezih)

si olarak da hususi muallimlerden islâmî ilimler, arabca ve farsca tahsil etmiştir. Sonra Petersburg Üniversitesinde hukuk tahsili yapmış, uzun zaman da Pariste ve İsviçrenin muhtelif şehirlerinde kalarak ilmî ihtisasını tamamlamıştır; Genceye avdetinde avukatlığa başlamış, bir kaç defa Tiflis, Tahran, Tebriz ve İstanbula seyahatlerde bulunmuş, Avrupaya gidip gelmiş, Azerbaycan Türklerinin istiklâli için çalışanlar arasında mümtaz bir yer almıştı, ve Finlandiyada Helsengfors'da toplanan Rusya Müslümanları Kongresinde Kafkasya Müslümanlarının mümessili olarak bulunmuştu. 1918 de Azerbaycan Türk Müsavat Cumhuriyeti kurulunca bu devletin Tahran büyük elçiliğine tayin edilmiş, 1920 de mezkûr cumhuriyetin sukutunda Tahranda bulunmuştu; Bolşevik istilâsına uğramış olan memleketine dönememiş, İran Şahı merhum Rıza Pehlevî tarafından himaye görmüş, bir yıl kadar yüksek bir memuriyetle Tebrizde İran Azerbaycanı demir yolları idaresinde çalışmış, sonra bütün ailesi efradiyle beraber tavattun etmek üzere İstanbula gelmişti; ve büyük şehirde yerleşmesinden az sonra da İstanbul Üniversitesinde yukarıda zikredilen vazifeye tayin edilmiş, üniversiteden 1951 de tekaüd edilmiş ve 1958 yılı başlarında vefat ederek Karacaahmed kabristanına defnedilmiştir.

Irken Türk olan Kaçar hanedanından Bahman Mirza'nın torunu bir prensesle evlenmiş olup bu kadından beş kızı dünyaya gelmiştir; bunlardan Melek hanım Newyork da, Turan ve Saliha hanımlar Ankaradadırlar, Mahruh hanım İstanbulda Azerbaycanın eski Şeki hanı merhum Hüseyin Hanın oğlu İskender Beyle evlidir, Ziver hanım da İstanbulda muallimdir.

Eserleri: Azerbaycan hakkında tarihî, siyasî, içtimaî ve edebî malûmat (1918 de Bakû'da türkce olarak basılmıştır); Kafkasya müslümanlarının hali hazır vaziyeti ve istikbali (Tiflisde Rusça olarak basılmıştır); Tayarânı Kalem (Farsca bir kısım hatırası).

Ali Genceli

ADİLŞAHKADIN CAMİİ — Tekfur Sarayı civarında idi; kiremit örtülü küçük bir camî idi; yaptıran Üçüncü Mustafanın üçüncü kadını, Beyhan ve Hatice sultanların anası Âdilşah Kadındır; Mâbedin kapısı üzerindeki tarih kitabesinde 1805 (H. 1220) de yapıldığı yazılıydı; daha eskiden bu camiin yerinde Bizans yapısı Aya Yorgi adına bir kilise varmış. Çok harap bir halde bulunan Âdilşahkadın camii 1942-1943 arasında temellerine varıncıya kadar yıkılmıştır; bu satırların yazıldığı sırada ancak izi seçiliyordu.

Âdilşah Kadının kabri, Lâlelide Üçüncü Mustafa türbesinin yanındadır (B. : Mustafa III ve Lâleli Camii).

Bibl. : M. Ziya, İstanbul ve Boğaziçi, II; REK. Gezi notu.

ADLİYE SARAYI YANGINI, 3 - 4 Birincikânun 1933 — İstanbulun büyük tarihî yapılarından birini yok eden, Türk Adliyesi tarihinde bir eşi görülmemiş bir facia olan bir yangındır. Vilâyet hududu içinde kışlalardan sonra en büyük bina olan Adliye Sarayı 217 salon ve odadan mürekkepti. Abdülmecid zamanında Hukuk Mektebi olarak yapılmış, Maliye Nezareti, Adliye Nezareti, Meclisi Meb'usan olmuş, ve nihayet içine İstanbul Adliyesi yerleşmişti. Yangın bir pazar gününü pazartesiye bağlıyan gece (o zamanlar resmî tatil günü cuma idi), saat 20 yi 10 dakika geçe çıktı; ortalık henüz ayakta, Sultanahmed ve Ayasofya civarı kalabalıktı. Saniyede elli metre sür'atle esen bir rüzgârla derhal büyüdü ve üç katlı koca binayı sararak sabaha kadar süren bir âfet halinde temellerine varıncıya kadar mahvetti. Alt kat koridordaki merdiven altından çıkan ateşte kasit delilleri bulunamadı, tahkikatın sonunda hademelerin ve gece bekçisinin vazifelerinde ihmaline varıldı ve mahkûm oldular. Gazetelerde bu yangındaki maddî zararın 100 milyondan fazla olduğu ve yarım milyondan fazla dâva dosyası mahvolduğu yayınlandı. Vezne dairesi odacısı Mehmed efendi de yanarak öldü. Yangını sabaha kadar seyreden mahşerî kalabalığın arasından yer yer yükselen hıçkırıklar İstanbul halkının bu güzel tarihî binanın mahvoluşu karşısında duyduğu derin teessüre tercüman olmuştur.

İstanbul itfaiyesi vazifesini tam yaparak ateşin etrafa sirayetini önlemiş, bilhassa, o zamanlar Belediyenin benzin deposu olup içinde 30 ton benzin bulunan Ayasofya hamamını korumaya muvaffak olmuştur.

Bibl. : Gazeteler.

ADLİYE SOKAĞI — Eminönü kazasının

Alemdar nahiyesinin Cankurtaran mahallesi sokaklarındandır. Belediye şehir rehberi haritasında, Utangaç sokağı ile Terbıyık sokağı arasında bir yol olarak görünürse de aslında, Utangaç sokağı ile Karacehennem İbrahim sokağı arasındaki parçası mevcut, geri ri kaln kısmı, açılması tasarı halinde kalmış, arsalar üzerinde ayak izinden ibarettir. Açılmış olan kısmı üç araba geçebilecek kadar geniş, vaktile kaba taş döşeli iken toprak yol haline gelmiştir.

Bibl. : REK ve Saim Turgut, Gezi notu.

ADL-Ü İHSAN — Meşrutiyetin ikinci ilânında İstanbulda her fırsat bulanın gazete çıkardığı, çıkan gazetelerin de şahsiyet düşüklüğü yüzünden bir kaç nüsha sonra kapandığı devirde intişar etmiş yarı mizahî gazetedir, İlk nüshası 6 nisan 1327 (19 nisan 1911) bir çarşamba günü çıkmıştır. Nüshası on paradır, "Necmi İstikbal" matbaasında basılmıştır. Ser muharriri Ahmed Nebil, imtiyaz sahibi Zülfü, mesul müdürü de Riza isminde bugün basın tarihinde mezkûr gazetelerinden başka hatıra bırakmamış kimseler olup meslekdeki acemiliklerini gazetelerinin başına "Şimdilik haftada bir neşrolunur ve her şeyden bahseder gazetedir, ileride daha çok neşredeceğimizi vaad ederiz" diye bır kayıd düşmekle göstermektedirler. Serlevhanın altına da "Gölge etme adl-ü ihsan istemem" cümlesi yazılmıştır ki bu gazetenin adını aldığı Hakkı Paşanın "Adl-ü İhsan" kabilesinin icraatına bir tariz olsa gerektir.

Yazılarından İttihad ve Terakki Fırkasına muhalif olduğu anlaşılıyor, muhalefeti bayağı dedi kodu çerçevesi içindedir, gazeteye sözde mizah yollu derc edilen fıkralar da gayet soğuktur. Bugün asıl gülünecek nokta "Mebuslar ve müntehibler" başlıklı bir bendin başına "Ciddî (!.)" diye işaret edilmesidir. Birinci nüshasının birinci sahifesindeki karikatürün yazısı da soğuktur; züğürt (gazetenin sahipleri) sandalcı olmuştur, müşterisi Eşek de halk olsa gerektir; Kâğıthane deresinde dolaşırlarken Züğürt:

— Vaktiyle Damad İbrahim Paşa buralara ihsanlar saçarmış, arayalım bakalım.. Belki bakiyesi kalmıştır!..

Diyor; ve bu da nükte oluyor.

27X39 ebadında dört sahife olan gazetenin üçüncü sahifesinde bulunan bir manzume de gazetenin ve sahiplerinin hüviyetini pek hazin bir belâgatla belirtmektedir:

BEN NEYİM?

Bonjur ey kaarilini hoş meşreb

عدل و احسان
١٣٢٩

Adlü İhsan gazetesinin ilk sayısının birinci sayfası

İhtimalâtı cem idüb ağleb
Ben neyim bir müzâkere ediniz..
Ben neyim? işte gördüğün gazete
Mesleğimse mizah disen enseb..
Öyle sersem ve mangafa oldum
Ki müsâvi yanımda taşla haşeb
Hele hiç yok ya pantalonum da
Caketimde de yok deliksiz ceb
Bir perişan, harab ve bi derman
Bir garibim, garib değil ağreb..
Ben neyim? ihtimal ki bir umman
Belki bir zırhlı, ihtimal ki şileb...

1908-1914 arasında memlekete hâkim olan bayağı siyasî entrikacılık ve siyasî fikir yoksulluğu bu gazetede de aksetmektedir.

ADRUNİ (Bedros) — Ermeni muharriri. 1862 de İstanbul'da doğmuş ve 14 Temmuz 1922 de orada vefat etmiştir. 188-91890 yıllarında "Gırtaran" adlı ermenice bir mecmuanın neşriyat müdürlüğünü ifa etmiştir. Bir müddet Ortaköy Tiyatrosunda aktörlük de yapmıştır. Avrupalı ediplerin bazı eserlerini ermeniceye çevirmiştir.

Kevork Pamukcuyan

ADRUNİ (Bedros) — Evvelkinin oğludur. Tanınmış bir riyaziyeci ve müderris. 1883 de Ortaköy'de doğmuş ve 1944 yılı Eylûl ayında yine İstanbul'da vefat etmiştir.

1900 da Üsküdarda Berberyan mektebinde ve Galatasaray liselerinde okumuş, Darülfünun Riyaziye Şubesinden mezun olmuştur. 1903 de Vefa İdadisine Fizik muallimi tayin edilmiştir. Aynı zamanda Maarif Nezareti Muhasebat Kaleminde de bir vazife deruhte etmiştir. Bilâhare Matbaa-yı Âmire'nin baş muhasipliğine getirilmiştir. Bir ara da Şirketi Hayriyede bulunmuştur. İlerde diğer vazifelerini terkederek kendisini tedrisata vakfetmiştir. Önce Darül Muallimin'de Matematik kürsüsü kendisine tevdi edilmiştir. Bu sıralarda Galatasaray Lisesi'nde de ders vermeğe davet olunmuştur. Bu son vazifesini ömrünün sonuna kadar muhafaza etmiştir. 1908-1933 yılları zarfında Galatadaki Getronakan Lisesinde hocalık etmiştir. Keza Mıhitaryan (Pangaltı), Bezazyan, Esayan, Şişli Terakki, Işık, Yeni Koley ve Bene Berit liselerinde de riyaziye okutmuştur. 1927-1933 yıllarında ise Getronakan Lisesinin Müdürlüğünü ifa etmiştir.

Bedros Adruni Ermeni Patrikhanesi ve Cemaat işlerinde de mühim vazifelerde bulunmuştur. Çok takdir edilen beş cildlik ermenice aritmetik kitabı bugüne kadar Ermeni mekteplerinde okutulmaktadır.

Kevork Pamukcuyan

AFACAN — İlk sayısı 1932 Birinciteşrin başında çıkmış resimli bir çocuk mecmuasıdır; sahibi ve umumî neşriyat müdürü, çocuk mecmuaları ve kitapları tabii olarak tanınmış, eski bir öğretmen ve Ülkü matbaası sahibi M. Faruk Gürtunca idi; Afacan, önceleri büyük kıtada dört sahife halinde perşembe günleri çıkardı, sonraları kıtası biraz küçülerek sahifeleri arttırıldı ve çocuklar için çok faydalı bir dergi haline geldi. Baskı sayısı bir ara otuz bine kadar çıkan Afacan, 1939 daki ilk kâğıt sıkıntısı ve Faruk Gürtuncanın mühim miktarda sipariş edilmiş ve şehrimize gelmiş olan kâğıtlarının, limanda bir kaza neticesi batması yüzünden kapandı. 1932 - 1939 arasındaki ilk ve ortaokul çocuklarının bilhassa ansiklopedik kültürü üzerinde önemli hizmetleri geçen Afacan, 1945 haziranında yine Gürtunca tarafından "Afacan Çocuk Gözü" adı ile tekrar çıkarılmağa başlanmıştır; bu satırlar yazıldığı sırada ilk sayısını gördüğümüz bu yeni çocuk dergisi, üç renkli resimlerle bezenmiş olarak ilk ve ortaokul çocukları ve kütüphaneleri için değerli bir eser olacağını göstermektedir. İstanbul basınının tanınmış iki ressamı, Münif Fehim ile Avni Ekener, yeni dergisinde Gürtuncanın iki kıymetli arkadaşı olarak görünmektedir.

B. Olker.

AFACAN SOKAĞI — Beşiktaş kazasının Vişnezade mahallesi sokaklarındandır; her iki kavşağı da Şair Nedim caddesi üzerinde iki dirsekli bir sokaktır. Tramvay yolu tarafından gelindiğine göre, bu sokağın birinci kısmı 5,5-6 metre genişliğinde ve 28 basamaklı ve oldukça dik bir merdivenli yokuştur; sağ köşe başında da, geçen asır sonlarının güzel sayılacak yapılarından bir büyük ahşap ev vardır. Sağa kıvrılan bir dirsekle başlıyan sokağın ikinci kısmı iki arabanın rahat geçebileceği kadar geniş, gayet temiz bir sokaktır, üzerindeki yapılar ahşap, ikişer üçer katlı, bakımlı, hali vakti yerinde Türk ailelerinin oturduğu evlerdir. Tekrar sağa kıvrılan ikinci bir dirsekle bu sokağın üçüncü kısmı başlar, kaba taş döşelidir, ve yüklü bir arabanın

çıkabileceği bir meyil ile Şairnedim caddesine kavuşur (Mayıs 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AFANDOS — İkinci Abdülhamid devrinde yaşamış nev'i şahsına mahsus İstanbullu tiplerinden: rum olduğu halde rumlarla görüşmez, Ahmed Rasim ve arkadaşlarile düşer kalkar, ehlidil, kalender bir adam. Afandosun hâs dostu, lâkabı hüviyetini pek güzel gösteren bir İyi Daşidtir. Rasim, "Gülüp Ağladıklarım" da şöyle anlatır:

"Bütün Galata, Balıkpazarı, Beyoğlu bu ikisinin handezari idi. Beraber oldular mı hem gülerler hem güldürürlerdi. Fakat günün bir saatinde yekdiğerine muarız, düşman, diğer saatinde muhibbi vefakâr. Öbür saatinde her ikisi giryan ve nâlân, daha öbür saatinde kolkola şurada burada puyan idiler. Bir haldeki hemen her gün grup kendilerini beraber görürdü. Para, pul, yiyecek içecek mutlaka müşterek idi. İyi Raşid bir gün bana geldi, dedi ki:

— Afandos hasta!. Dün Balıklı hastanesine götürdük!

— Nesi var?

— Karnım ağrıyor, diyordu.

— Karında bin türlü hastalık olur!..

— Orasını pek bilmoyorum amma gözlerini hiç beğenmedim.

— Ne gibi?

— Şimdi gideceğim, anlar, gelir, sana söylerim... Beni burada bekle!..

"Cebinde iki elma, elinde bir paket bisküi yola revan oldu. İki saat sonra geldi, beni buldu. Gözleri yaşarmış, yüzü sararmış bir halde önümde dikildi.

— Ne haber aldın?

Şaşkın şaşkın bakındı, dedi ki:

— Peri tutmuş!..

— Kimi?

— Afandosu!

— Kim söyledi?

— Doktor!

— Hangi doktor?

— Hastanenin doktoru!

"Durdum, düşündüm, işin içinden çıkamadım. Ağlıyordu:

— Çıldırmış, çarpılmış mı?

— Yo..k!. Aklı başında!. Karnım deyip duruyor.. Güzel güzel de konuşuyor... Görsen, herife hastalık ne kadar da yaramış!. O zayıf, o kuru Afandos şişmanlamış.. Yanaklar, bacaklar tombul tombul!..

"Bittabi bu gibi ârazı maraziye iyi alâimden değildir.. Dedim ki:

Sakın Abbas?

Başını salladı:

— Yolculuğuna, yolcu!.

— Yarın yine git, benden de selâm!..

"İki gün sonra idi, Raşidi Galatada mest ve bihuş gördüm. Elinde iri bir mendil çakıp ağlıyordu.

— Raşid bu ne hal?

"Kıpkızıl gözlerini kemali teessürle bana çevirdi:

— Afandos, ölmüş!..

— Sahi mi?

— Gömmüşler bile!.. Bunca senedir arkadaşıyım, bir sözümü dinlemedi!

— Ne dedindi?

"Göz yaşlarını silerek:

— Üç dört ay evvel eline iki üç bin lira geçti.. Borcunu verdi.. Keşki geçmeyeydi..

— Neden?..

— Sen bilmezsin, Afandos yirmi otuz senedir sicak yemek yememiştir.. Parayı alır alır almaz lokantalara düştü, dedim ki: Afandos, sen böyle yemek yemeği unutmuşsundur, sıcak yeme, barsakların delinir.. Bir türlü dinletemedim, nihayet delindi, gitti!..

— Sakın peritoniyet olmasın?

— Hah.. İşte o mel'un tutmuş!.

Bibl. : Ahmed Aasim, Gülüp ağladıklarım; Ahmed Rasim, Muharrir buya.

ÂFET — On dokuzuncu asır başında, iki namlı meyhane göçeğinin takma adıdır.

Büyük Âfet, asıl adı Yorgakidir, gayet dilber bir Hırvat genci imiş, Enderunlu Fazıl Çenginamesinde bu delikanlıyı şöyle medih ve tasvir eder:

> Büyük Âfet, o güzel Yorgaki,
> Sîme benzer o vücudi pâki;
> O edâ, o reviş, o çalâki,
> Sanma dünyada anın benzeri var.
>
> Tavrü endamına âlem meftun,
> Deli eyler bizi vakti düğün;
> Olmasa onda o endaze burun,
> Âşıkın burnuna girse yeri var.
>
> Goncedir çıktı dikenden ol zât
> Pederü mâderi yâni hırvat
> Nesli şûmunda bulunur soltât
> Bagiban vâr bir iki rencberi var!

Yine Fazılın şu iki şarkısı, bu namlı rakkas hakkında yazılmıştır:

1 — Dili biçare gami aşk ile na kâm olsun,
Bestei silsilei zülfi siyehfam olsun
Dilber olursa da mümtâzü hoşendam olsun
İşte Âfet gibi bir şûhi dilâram olsun.

Çünki bidar iken üftâdene yok insafın
Emeyim bâri uyurken o vücudi sâfın
Eyleyim hırs ile diş yâresi hep etrafın
Seni âleme teşhir ideyim, nâm olsun!

2 — Behey Âfet, ne kıyâmetsin sen,
Âşıkın canına hasretsin sen;
İşidirdim ki bir Âfet var imiş
Şimdi bildim ki ne âfetsin sen.

Af idüb hüsnüne gec baktım ise
Seni sairlere benzettim ise
Bilmeyüb zerre kusur itdim ise
Şimdi bildim ki ne âfetsin sen.

Sana Fadıl dahi divâne imiş
Hayli dem şem'ine pervâne imiş
Sende bu cezbei zibâ ne imiş,
Şimdi bildim ki ne âfetsin sen.

Büyük Âfet hakkında, tasvir bakımından Miskalinin de güzel bir şarkısı vardır:

Sende nedir bu letâfet,
Bu güzellik, bu zerafet,
Sırma saçlı, kalem kaşlı;
Bir nevcivan güzel Âfet.
Semtini bilsem, yanıma gelse, bir bûse verse
Aman aman gonce lebinden.

Güzel oynar edâ ile
Yakdı dili sevdâ ile
Fes eğilmiş, perçem saçmış
Şarkı okur sedâ ile.
(Nekarat).

Gümüş gibi beyaz gerdan
Gören âşık olur hayran
Niyazım var kuzum Âfet
Bir bûse ver bana andan
(Nekarat).

Küçük Âfet, kara kaşlı kara gözlü bir Ermeni güzeliydi, asıl adı Gaspar idi. Enderunlu Fazıl, şu mısraları köçek Gaspar hakkında yazmıştır:

Küçük Âfet, beli âfeti cân,
Nice âfet bu ki dilsûzi cihan;
Bir zamanlar işte bu cânanım idi,
Mesnedi işvede sultanım idi.
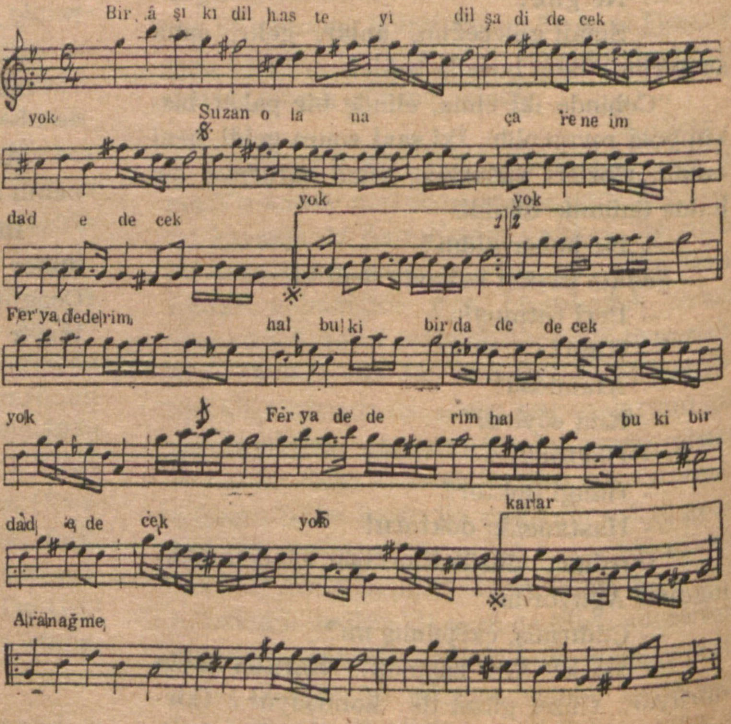
Nedir ol çeşmi siyah, kaşı siyah,
Nedir ol barikai çehrei mah!
Ermeni olmasa, eyvah eyvah,
Hücceti işte bu kim Kasparı var.

Bibl. : Enderunlu Fazıl, Çenginâme; Enderunlu Fazıl, Divan; Haşim Bey, Şarkı mecmuası.

ÂFET (Ûdi) — Geçen asır sonlariyle asrımz başının namlı piyasa sazendelerinden ve bestekârlarından, ermenidir ve asıl adı Hapet'dir. 1847 de İstanbulda Kumkapı semtinde doğdu. O zamanlar meyhaneleriyle meşhur lan Kumkapı piyasa sâzende ve hânendelerinin bilhassa akşamları akın ettikleri bir yer olduğu için, Hapet muhitinin bu gürültülü hayatına pek küçük yaşta iken atıldı. 1866 da on dokuz yaşında iken Mısıra gitti, iki yıl kaldığı bu memleketten sazda hayli ilerlemiş olarak döndü ve o tarihten itibaren adının sonuna bir "Mısırlıyan" ünvanı taktı. Geçim yolu olarak ud hocalığını seçti; o tarihte İstanbulda bilhassa genç Türk kızları arasında ud çalma hevesi bir salgın halinde idi, kibar konaklarından kenar mahallelerdeki evlere varınca hemen her çatının altında bir ud var-

Ûdi Âfet
(Resim: H. Çizer)

Ûdi Âfetin bir bestesi

dı ve ud hocalığı pek verimli olmuştu. Öğretmede takib ettiği pratik metodlar, derslerine devamdaki intizamı, edebi, terbiyesi, kız talebelerine karşı mûnis fakat gayet ciddî tavrı ile Hapet Mısırlıyan bu hocaların en değerlisi oldu. Akşamları, piyasa saz takımlarındaki yerini bırakmadı, o âlemde de pek sevilen bir sima oldu. Ud çalmadaki hünerini bazen cambazlık haline sokar, ellerini arkasına uzatarak sırtında, ensesinde ud çalardı. Ud hocalığına ölünceye kadar, yarım asır devam etti, günde en azdan üç eve uğrar, haftada bir ders vermek üzere ayda bir altın alır, bu suretle aylığı doksan altını bulurdu ki o devir için kendisini refah içinde yaşatan pek üstün bir gelirdi. Bestelediği piyasa şarkılarının çoğu curcunalı bir hava taşıyan Udi Afet, zamanının namlı aktrisleri, bunların arasında da bilhassa Peruz hanım için pek çok kanto yazmış, bestelemiştir. İhtiyarlığında "Haspayı asla unutamam.." diye bahsettiği Peruzun aşırı tutkunlarından olduğu da bilinir. Kendi yazdığı şarkılarda Ermeni ağzı bellidir,; meselâ şu:

Kemendi zülfün esiri ben zülfiyâr oldum
Senin aşkınla cânânım ben bî karar oldum
Beni berbad eyliyen kâkülündür mehveşim
Şivekârım âlemde şimdi bahtiyâr oldum

karcığar şarkıda olduğu gibi.

Mıstık diye bağırır iken
Fıstık gibi sesi var!.

nakaratlı bir kantosu İstanbul halkının ağzında dolaşmıştı.

1905 de "Saz ve söz" adında bir musiki mecmuası çıkardı; ömrü Meşrutiyetin ilânına kadar üç yıl süren bu mecmuada kendi eserleriyle devrinin üstad bilinen bestekârlarının eserlerini notalariyle beraber neşretti. 1919 da öldü.

Bibl. : S. M. Alus, Not; M. Rona, 50 yıllık Türk musikisi.

AFFAN EFENDİ (Oyuncakcı) — Rûşen Eşrefin, bu adı taşıyan bir hikâyesinde yaşattığı gayet şirin bir İstanbullu, Büyükşehrin artık benzeri kalmamış bir mahalle attarı tipidir. Bir mevlevi dervişi olan Affan Efendinin dükkânı Üsküdarda Selimiyededir.

"Dükkânı evinin altında idi. Fakat öyle dar bir dükkân ki, Affan Efendi öteberi vermek için tümseğinden ayağa kalktığı zaman sikkesi tavana asılı Eyyüp beşiklerine, kaynana zırıltılarına değerdi. Esasen yerinden pek de az kımıldardı ya!. Beyaz Ankara keçisi pöstekisinin üstünde müzehhep sülüs bir "Elkâsibi Habibullah" levhasile tâlik bir "Yâ Hazreti Mevlânâ" hitabının önünde bağdaş otururdu. Âhretlikler, uşaklar darçın, zencefil, karanfil, hindistancevizi gibi baharata ait öteberi istediler mi haydariyesinin göğsünü kavuşturur; bembeyaz sakallarile bıyıklarının arasından dudaklarına leylek gagası gibi sarkan beyaz burnuna takılı gözlüğü alnına kaldırır:

— Şu ikinci kutuyu çekiver evlâd! Şu beşinci kutu.. Bak, üst rafta, sana zahmet, uzatıver!. derdi.

"Terazisi, para çekmecesi, dividi, mesnevisi yanıbaşında idi. Yemeğini küçücük bir sinide, önüne getirirlerdi. Ufacık mangalı, yaz kış yanından eksilmezdi. Kahvesini kendi elile pişirirdi.

"Yaftalarının yazısı silinmiş beş on esmer baharat kutusile beş on tane kök kavanozu, yirmi otuz tane çıngıraklı teneke düdükle, seki zon tane toprak kumbara, tavana asılı dört beş Eyyüp salıncağile, beş altı kaynana zırıltısı, beş altı da kursak düdük, Oyuncakçı Affan Efendinin bütün sermayesi idi. Öyle taş bebekti, kurşun askerleri, zilli çengileri düdüklü lâstik köpekleri filân satmazdı. Gayet müslümandı. Sûret namına bir karagöz bulundururdu. O da zannederim, karagöz bizde teamül olduğu için mahzursuz görürdü. Şarkın nesillere neşe veren mudhik kahramanı, camekânda sarkar, her gün akşama kadar Karacahmed mezarlığına getirilen tabutları, Harmanlığa talime çıkan askerleri, Haydarpaşa ile Üsküdar arasında işliyen arabaları seyrederdi.

"Oyuncakçı Affan Efendinin ticarette acelesi yoktu: Sabahleyin dükkânını ikide açar, öğleyin kapar, ikindiye doğru yine açar, namaz vakti kapının çengelini tekrar iliştirirdi. Her kapısını açışta beş altı çocuk birden içeriye dalar, dükkâna sinen baharat kokuları içinde uçurtma kâğıdı seçerler, çiriş isterlerdi. Akşama doğru alışveriş seyrekleşirdi; çünkü babaları eve dönen çocuklar korkudan sokağa çıkamazlardı. Yalnız Selimiyeden Nuhkuyusuna giden taburlardan bir iki çocuk, bevvabı kandırabilirse, bir lâhza girer, iğde, hubbülleziz, amerikanfıstığı, sakız gibi şeyler alırdı.

"Oyuncakçı Affan Efendinin dükkânı bazı akşamlar hususî bir kahvehane gibi olurdu. Eve gelince soyunup dökünen kalem efendileri Şam hırkalarile, itfaiye zabitleri mintanlarının üstüne avniyelerini çekerek birer ikişer toplanırlardı. Orada kahveler içilir, sohbetler edilirdi. Hattâ Affan Efendiden mesnevi dinliyen mevlevi muhibbi komşular bile vardı. Babaları yanlarına çocuklarını da almışlarsa Affan Efendinin elini öptürürler, o da öpülen elini kişniş şekeri şişesine uzatıp bir avuç hediye verirdi.

"Mahallede çok hürmet ve itibar sahibi olan Affan Efendinin iki âdeti çocuklar için çok fena idi. Biri çeşidi az ve biçimleri eskiydi. Evvelki nesilleri avutabilen bu oyuncaklar zamanenin çocuklarına az ve basit gelirdi. Öteki de veresiye hiç mal vermezdi. Çocuklar: "Oyuncakçı amca, annem misafirlikte, şimdicik dönsün, getiririm" diye on paralık pestil isteseler:

— Oğlum, maşallah! okuma yazma biliyorsun.. Bak ne demiş, oku!. diye iç kapıyı gösterirdi. O, "bugün peşin, yarın veresiye" vâdini gören çocuk boynunu büker: "Ben batakçı değilim oyuncakçı amca.. Annem dönsün, vallahi şimdicik getiririm!" der, burnunu çeke çeke giderdi. Fakat bir defa haylâzlardan biri:

— Ee, sen de artık çok oldun! Canın isterse ver! Ben sanki Ligordan alamaz mı imişim! Ucuz da veriyor, veresiye de veriyor, malı da iyi fendi baba! dedi.

"O çelebi adam, bu cüretten bir öfkelensin!. Mangalın kenarındaki cezveyi devirerek tavandaki beşik hevengini sallıyarak tümseğinden atladı:

— Git yumurcak, sen de ondan al, başımı ağrıtma! diye üzerine yürüdü. Çocuk, korkusundan pabuçlarını yolda bırakmış, mezarların arasına kadar kaçmıştı. Affan Efendi de nefes nefese yerine çıkıp bağdaşını kurdu.

"Ligorun bu mahalleye zehirli bir örümcek ağı kurduğunu, kırk yıllık müşterileri sinek boğar gibi emdiğini Oyuncakçı Affan Efendi de bilirdi (B. : Ligor, Attar); fakat vekarı, rakibinin aleyhine taşmasına mânidi. Birkaç ay içinde bütün kâr ve kisbi Kaygusuz İbrahim Baba ile Karacaahmed Sultanını ziyarete giden kadınlara okunmuş, üflenmiş adak mumları satmağa münhasır kaldı. Güneş, uzun müddet yerlerini değiştirmiyen karagözlerin renklerini soldurmuş, mukavva vücutlarını kötürüm insan uzuvları gibi kıvırmağa başlamıştı.

"Affan Efendi, o senenin Berat kandilinde dükkânın önüne son defa olarak sebil fıçıları dizdi. Doğancılara Sürre seyrine gidenlere kalaylı küçük maşrabalarda su dağıttı. O gün ne kadar düşünceliydi? Bir gece evvel Haydarpaşada kafayı tütsüliyen ayyaş İshak Bey kapısının önünden geçerken:

— Sen yine başına Elkâsibi Habibullahı as da altında pinekle, e mi!. Bak bakalım lâfla peynir gemisi yürür mü? Üç günlük kokmuş Ligor, ocağına incir dikti, sana külâhı tamam şimdi giydirdi!. diye bağırmıştı.

"İki gün sonra Sultan Hamidin velâdet donanması vardı. Gecesi, mahallenin fakir ve öksüz çocukları kışla boyunda sünnet edilecekti. Kırmızı taslı itfaiye mızıkası defne dallarile süslü çardağın içinde alafranga bir hava çalarken sırtında zenbil, bir ihtiyar mevlevinin sehpasına dayana dayana çadırdan içeri girdiği görüldü. "Selâmü leyküm" dedi. Kadınlar, erkekler fenerlerin ışığında Oyuncakçı Affan Efendiyi tanıdılar. Zenbilini bir karyolanın ayak ucuna koydu, içinden karagözler, kapsül tabancaları, aynalı yaldızlı Eyyüp beşikleri, gursak düdükler çıkardı:

— Maşallah.. Maşallah.. Kordelâ bağladılar mı?! Ne yapalım, karınca kaderince! Bunlar da size Affan Dededen yadigâr olsun evlâtlar!" diye dükkânının son sermayesini sünnet çocuklarına dağıttı. Atlı tramvaylarla, piyanolarla oynıyan çocuklar, Affan Efendinin oyuncaklarını şöyle bir kenara koydular. Kadınlar: "Allah razı olsun, Allah ne dileğin varsa yerine getirsin" diye dua ediyorlardı. Affan Efendi:

— Bizden artık geçti, nasip bu kadarmış!.. dedi".

AFİFE — Sahne artisti, sahneye çıkan ilk Türk kadınıdır; 1902 de İstanbulda doğdu, ve 1923 de Kadıköyünde Hale tiyatrosunda temsil veren Darülbedayi heyeti arasında Jale adiyle sahneye çıktı; yirmi bir yaşında bulunuyordu, devrin zihniyeti, bir islâm kadınının bu cesaretini yadırgadı, o gece tiyatro birbirine girdi, zabıta müdahaleye mecbur kalarak temsil yarıda bırakıldı ve Jale-Afife karako-

la götürüldü, fakat mesele büyütülmeden örtbas edildi; bu gürültülü vaka genç kadındaki sanat aşkını söndürmedi, ilk fırsatta Darülbedayi sahnesinde tekrar göründü, bir müddet sonra Şadi Fikretin "Millî Sahne" sinde, ve nihayet Raşid Rızanın "Türk Tiyatrosu" heyetlerinde çalıştı. Fakat, sanat kabiliyet ve istidadı çok büyük olan Afife, az zamanda büyük roller almış bulunmasına ve kendisini tanıtmış olmasına rağmen kendisini idare edemedi, eroin ve morfin kullandı ve bunda iptilâ derecesine vardı. Raşid Rıza, Afifeyi heyetinden çıkarmak zorunda kaldı. Raşid Rıza, Şadi Fikretle birlikte Tepebaşında temsiller vermeğe başlayınca iptilâsından vazgeçmiş görünen Afifenin çalışma teklifini memnuniyetle kabul ettiler; fakat genç kadının bu zehirlere karşı tövbekârlığında durmadığını görünce sahneden kat'î olarak uzaklaştırdılar; zavallı kadın, bütün sanat kıymetlerini kaybetmiş, derin bir sefalet uçurumuna sürüklendi, son günlerde, Kadıköyünde müteverrim ve perişan dolaşmağa başladı; sanatseverlerden, eski sahne arkadaşlarından en küçük bir yardım görmedi, 1941 de otuz vereleri zaptedilmiştir:

Bibl. : Mahmut Yesârî, Not.

AFİFE KADIN — Onyedinci asır ortalarında İstanbul sarayının en büyük şöhretlerinden, güzelliği, zekâsı, hassasiyeti ve sadakati ile Dördüncü Mehmedi kendisine bendetmiş bir kadındır; öyle ki, kırk yıl süren pek tantanalı ve haşmetli bir saltanattan sonra tahttan indirilen bu hükümdar, sarayda hapsedildiği dairede felâket yoldaşı olarak çılgın bir aşk ile bağlandığı karısı Rabia Gülnuş Sultan ile bu Afife kadını seçmişti.

Dördüncü Mehmedle Afife kadının, Fatih devrinin büyük şairlerinden Molla Husrevin bir gazelini taklid ederek şöyle bir müşaereleri zaptedilmiştir:

Dördüncü Mehmedin kıt'ası

Beyazlar giydiğince bir dürri yektâya benzersin,
Siyehler giydiğince sen hemen leylâya benzersin,
Yeşiller giydiğince tûtii gyûâya benzersin,
Benim hoş bû Afifem, sen güli ra'naya benzersin.

Afife Kadının cevabı

Beyazlar giydiğince pâdişehim âye benzersin,
Siyahlar giydikçe Kâ'beyi ulyâya benzersin
Siyahlar giydiğince Kâ'beyi ulyâya benzersin
Benim heybetlû hünkârım hemen deryaya benzersin

Afife kadının, Dördüncü Mehmed üzerine yazılmış bir de güzel destanı vardır; ki tarihî vakalar üzerine kaleme alınmış bu çeşid manzumelerin en eski ve güzel örneklerinden biridir:

Sultan kardeşlerim hatırım sorsun
Sultan Süleymana taht mübarek olsun
Er olsun, arasın hasmını bulsun
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Barıştırdım tavşan ile tazıyı
Görsem gerek başta olan yazıyı
Cenge saldım nice yüz bin gaziyi
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Kâfirlere otağımı verdiler
Eski sarayıma ateş vurdular
Anan öldü uğrun döndü dediler
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Söyleyin Gülnuşa kareler bağlasun
Ah ettikçe ciğerimi dağlasun
Sultan Mehmed Şimşirlikde ağlasun
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Afife Sultan bunu böyle söyledi
İnip aşkın deryasını boyladı
Tacını tahtını viran eyledi
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

A kullarım suçum nedir bilmedim
Yeğeni hırsız iken paşa eyledim
Bostancıbaşı Musaya neyledim
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Her ne dediniz ise hep eyledim
Vezirin başını size yolladım
Kızlarağasını âzad eyledim
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Ahmedimin figanına duramam
Mustafamın dahi yüzün göremem
Hatice Sultanın halini soramam
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Hasekimin tacın tahtın aldılar
Yüreğimi bölük bölük böldüler
Sultan Süleymana tahtımı verdiler
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

(B. : Mehmed IV; Gülnûş Sultan; Hatice Sultan; Mustafa Paşa, Müsahib; Turhan Sultan; Musa Paşa, Bostancıbaşı; Süleyman Paşa; Şimşirlik).

AFİF MOLLA — Geçen asır sonlarının kibar ulemasındandı. 1823 e doğru İstanbulda doğdu; Meclisi Kebiri Maarif Reisliğinde bulunmuş ve Maarifi Umumiye Nazır Vekilliği etmiş olan babası sudûrdan İmamedin Efendi de İkinci Mahmuda Başimamlık etmiş Kastamonulu Zeynelâbidin Efendinin oğluydu.

Çocukluğu İstanbulun ulema yatağı olan Sultanselims emtinde geçen Afif Molla, tahsil ve terbiyesine itina edilerek yetiştirilmiş, ailesinin mensup olduğu ilmiye mesleğinde Mısır Kadılığına kadar yükselmiş, Mısırdan dönüşünde "İstanbul Payesi" almış, Evkafı Hümayun Nezareti Müfettişliğinde bulunurken 1316 ramazanının 14 üncü gecesi sabah ezanı okunurken, (26 ikincikânun 1899) on beş gündenberi kendisini yatağa esir eden bir barsak iltihabından kurtulamıyarak yetmiş altı yaşlarınla vefat etmiştir. Kabri Haydarpaşada "İncirili Sofa" diye anılan aile mezarlığındadır; her nedense mezarına taş dikilmemesini vasiyet etmiş olduğundan dedesinin ve babasının yanında yatan Afif Mollanın bu hazirede nişanı yoktur.

Adı ahlâkının tercümanı olmuş, fukara paşada "İncirli Sofa" diye anılan aile mehallesinde bulunan ve devrinin namlı güzel yapılarından biri olan konağının kapısı dostlarına ve gariplere her zaman için açık bir zat idi. Uzun boylu, levend yapılı, güzel yüzünü, ağarmadan evvel kumral bir sakal çevirmiş olan Afif Molla Bey, şefkati kadar asabiyetile de meşhurdu; bundan ötürüdür ki, devrinin İstanbul Payeli uleması arasında bir istisna teşkil ederek gayet ufak bir sarık sarardı.

Gür bir sesle gayet güzel konuşurdu. Ahret kardeşi olan Sikkezenbaşı Abdülfettah Efendiden yazı meşketmiş, kendisinin "tâlik" hatda büyük bir istidadı görülmüştü; devrinin namlı hattatları sırasına girmeğe çalışmamış, fakat gayet kıymetli zengin bir levha ve yazı koleksiyonu sahibi olmuştu. Ne kadar yazıktır ki, ölümünden sonra, bu koleksiyon ailesi efradı tarafından elden çıkarılmış ve sahaflar çarşısında satılmıştır. Afif Molla Bey, Şark mutbağında, kelimenin has mânasile bir aşçıbaşı hünerine sahipti; o zaman için en dolgun aylıklarla tuttuğu en namlı aşçılar, arada bir kolunu sıvayıp mutbağa inen efendi hazretlerinin yanında birer yamak oluverirlerdi. Molla Beyin büyük zevklerinden biri de bahçesindeki nadide meyva ağaçlarile uğraşmaktı; meyva aşılamakta en usta bahçıvanları kıskandıracak kadar mahirdi, konağının, yapısı kadar meşhur olan meyva bahçesinde bilhassa incirleri, portakalları ve limonları dillere destan olmuştu.

AFİFMOLLABEY KONAĞI — Bugünkü idare taksimatına göre yeri Abdisubaşı mahallesinin üst tarafına düşen; eski adı ile Tabakyunus mahallesinde bulunan Afif Molla konağının ilk sahibi Hafız Paşa idi. Afif Mollanın babası İmadeddin Efendinin evi Sultanselimde idi; evladlarına "daha çocukluğumda Hafız Paşa konağının önünden her geçişimde şu konak benim olsa diye içimde bir incizap duyardım" diye anlatan Molla Bey merhum, arzusuna Mısır Kadılığından dönüşünde kavuşmuş, pek küçük yaşlardan itibaren sahibi olmak istediği konağı Hafız Paşa veresesinden satın almış, fakat, 45 oda kadar olan bu tarihı antika yapıyı kendi zevkine feda ederek selâmlık dairesi olarak muhafaza ettiği bir parçası müstesna, yıktırtmış, Harbiye Nezareti İnşaat Dairesi Reisi Hüsnü Paşaya, devrinin yeni bir bediasını, yeni adı ile "Afif Molla Konağı" nı yaptırtmıştı. İnşaat üç yıl sürmüştü. O zamanlar fabrika keresteşi yoktu, bütün döşemeler, nakışlı oymalar, arsada kurulmuş çadır ve barakalarda çalışan İstanbulun en mahir ince marangozluk ustalarının elinden çıkmıştı.

Yapının bitmesi 93 bozgununa raslamıştı; Afif Molla henüz yarısı boyanmış olan konağının üst katına Rumeli muhacirlerinden yirmi beş aile yerleştirmişti. Afif Molla konağının Hafız Paşadan kalan selâmlık kapısı, Çırağıhamza mahallesinde Saitçavuş sokağında idi. Gayet büyük, üstü geniş saçaklı ve kırmızı aşı boyalı bir kapı idi. Bu kapıdan bir meyva bahçesine girilirdi. Bina ile sokak kapısı arasında iki yanı taflanlı 80 - 100 arşınlık bir yol vardı.

Methalin sağında, selâmlık mutbağı, üç çift araba hayvanı alabilecek kadar geniş bir ahır ve üstünde ispir ve bahöçıvan odaları; solunda da çifte merdivenli bir mermer binektaşı vardı; merdivenlerden çıkılınca bir salon ile etrafında dört odadan mürekkep olan binaya girilirdi. Bu hatıratı tevdi eden Afif Molla torunu sayın İmadeddin Orhon, Hafız Paşadan kalmış olan bu daire için "o ne revaklar, o ne köşeler, o ne tavanlar, o ne raflar, dolaplar, musandıralardı..." diyor.

Bütün konağın olduğu gibi selâmlık salonu da Molla Beyin Mısırdan getirdiği hasırlarla döşenmişti... Erkân minderleri vişne rengi çuhadan, perdeler ayni renkte ağır Hereke kumaşındandı. Molla Bey selâmlıkta soba

yaktırmazdı. Salona iki tane konmak üzere büyük Süleymaniye mangallarını tercih ederdi. Selâmlıkta kendi oturma ve mütalâa odası da, erkân minderleri çuhadan, perdelerle koltuk takımı da Hereke kumaşından olmak üzere en sevdiği bir renk olan kanarya sarısıydi.

Konağın harem kapısı Sultanselim Türbesi karşısında idi, sokak kapısından merdivenle bir koridora inilirdi, bu koridorun sağ tarafı, iki sed halinde meyva bahçesiydi, Afif Mollanın nadide incirleri de burada idi ki, mevsiminde, İkinci Abdülhamide bir büyük tabak dolusu gönderir ve sarayca fevkalâde makbule geçerdi; sarayda Molla Beyin kış ortasında yetiştirip gönderdiği erikler de meşhurdu.

Bu koridorun solunda büyük bir kapı, karşısında harem kâhyasının odası vardı; bu kapıdan girilince; harem methaline kadar bir kaldırım uzanırdı, sağında harem mutfağı, üstünde dört kurnalı gayet zarif, nakışlı taşlarla tezyin edilmiş iki kubbeli bir konak hamamı vardı. Konağın methal kapısından gayet büyük mermer döşeli bir taşlığa girilirdi. Sağda yemek odası, yemek odasının karşısında Hafız Paşa devrinden kalma gayet sanatli işlenmiş bir mermer konak çeşmesi vardı. İkisinin ortasından iki ahşap sütun arasından bir salona geçilirdi. Bu salondan geniş bir çifte merdivenle üst kata çıkılırdı; üst kat da bir büyük salon etrafında altı oda idi. Bu üst kat salonun sağında bir koridor ile mabeyn dairesine geçilirdi ki, selâmlık dairesinin üstü idi. Mabeynde bir salon dört oda vardı.

Afif Molla Bey, biri erkek olmak üzere üç evlât bırakmıştı; oğlu, eski Mutasarrıflardan Hacı Mehmed Bey; kızları, Sırkâtibi Mustafa Nuri Paşazade Miralay Muhsin Beyin zevcesi Emine Zekiye ve eski Şûrayı Devlet Mülkiye Dairesi muavinlerinden Mahmud Sadi Beyin zevcesi Ayşe Sıdıka Hanımefendilerdir. Miras taksiminde konak küçük kızı Ayşe Sıdıka Hanımın hissesine düşmüş, onun tarafından da yıkıcılara satılmıştır.

Afif Molla konağının dışı da sarı yağlı boya idi. Bilhassa bahçesindeki meyva ağaçları bahar ile donandığı aylarda, bu güzel yapının hariçten seyrine doyum olmazdı. İstanbulun ziyneti olan yapılardan idi. Bugün Ayşe Hanımın elinde bulunduğu söylenilen Darüşşafaka imamının oğlu eski gümrük memurlarından Muhiddin Beyin yaptığı yağlı boya bir resim, Afif Molla konağından kalmış en son hâtıradır (1945).

ÂFİTAB (Kâğıthane köylü) — Abdülhamid devrinde İstanbulun namlı falcılarından bir çingene karısıdır; Abdülâzizin son günlerinde, ki o zaman Afitab genç ve dilber bir kadınmış, Şehzade Abdülhamidin Kâğıdhane çayırında bir tenezzühü sırasında falına bakmış: "Üç ay sonra tahta çıkacaksınız" demiş, dediği gibi de olmuş, üç ay sonra, Abdülâziz, arkasından Sultan Murad tahttan indirilip Abdülhamid padişah olmuş.

ÂFİTABİ — On dokuzuncu asır başında İstanbulun namlı köçek oğlanlarından; şair Enderunlu Fazıl bu rakkas gençi şu mısralarla medheder:

> **Âfitabi ile aceb kim savaşır,**
> **Zatine bir derece nâz yaraşır...**
> **Yüzüne bakmağa gözler kamaşır,**

Bibl. : Enderunlu Fazıl, Divan.

ÂFİTABİ (İstanbullu) — On altıncı asır şairlerinden ve Divanı Hümayun kâtiplerinden; asıl adı Hasan Çelebidir, kimsesiz ve gayet güzel bir çocuk iken "Emin Kösesi" lâkabile anılan Yahya Çelebi adında biri tarafından evlâdlık edinilmiş ve mükemmel bir tahsil ve terbiye ile büyütülüp yetiştirilmiştir. Farsça, arapça öğrenmiş, hüsnühatta çalışmış, Divanı Hümayun kalemine girmiş ve divan kâtipleri arasında güzel yüzü, tatlı sözü, temiz huyu, ve çalışkanlığı, doğruluğu ve bilgisi ile seçkin bir şöhret olmuş idi. Şiirlerinde kullandığı Âfitabi mahlâsının da, kendisine güzelliğinden ötürü verilmiş "Âfitab" lâkabından almıştı.

Âfitabi bir ara "Kurd" lâkabile meşhur bir "keman ebrû" nevcivana tutulmuştu, şairin aşağıdaki beyti sevgilisinden naz ve cefa görmediğini anlatır:

> **Kemanı bahtını ra'dile kurdu,**
> **Kara bağrına kim ki çekti Kurdu.**

Âfitabi 1573 (H. 911) de öldü.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk şairleri.

ÂFİTAB KIRTASİYE MAĞAZASI — 1890 - 1900 yıllarında Bayezidde, Kâğıtçılar ve Mürekkebçiler denilen, İnkılâp müzesi olan Bayezid medresesinin önündeki baraka dükkânların en nihayetinde namlı bir ticarethane idi, ki bu dükkânlar, medresenin meydana çıkarılması için Cumhuriyet Belediyesi tarafından istimlâk edilerek yıktırılmıştır. İ-

ranî kırtasiyecilerden yeni dükkânı Ankara caddesinde olup "Ece" muhtıra defterlerini basan B. Sadık tarafından yarım asır kadar evvel açılmış olan Âfitab kırtasiyle mağazası, o zamanlar, malın en iyisini ve en pahalısını satmakla tanınmıştı; vitrinleri en süslü olan bir dükkândı, Sadık Efendi, o zaman genç, kara bıyıklı, yakışıklı, çok ciddi, pazarlıktan hiç hoşlanmazdı; "cebi yufka olan" mektep talebeleri bu mağazanın semtine pek uğrayamazlardı; çiçekli nakışlı renk renk kâğıtlar, manzara kartpostalları, türlü boya takımları, Bayezidde hemen yalnız bu dükkânda bulunurdu; İstanbulda ilk dolma kalem getirtip satan da Âfitab mağazası sahibi Sadık Efendidir.

Bibl. : S. M. Alus, Not.

ÂFİTAB SOKAĞI — Beyoğlu kazasının Şişli nahiyesinin Gazihalâskâr ve Meşrutiyet mahalleleri sokaklarındandır; Ebekızı sokağile Şafak sokağı arasında uzanır; Şairnigâr sokağı ve Rumeli caddesile birer dört yol ağzı yaparak kesişir, Hacımansur sokağile de bir kavşağı vardır. Her iki başındaki sokak levhasında da Matbaacı Osmanbey sokağı yazılır; mahallelinin rivayeti üzere sokağın eski adı mıdır, yoksa, 1934 de basılmış olan Belediye Şehir Rehberinin yayınlanmasından sonra Âfitab sokağının adı mı değişmiştir, kestirilemedi. Üç araba geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli, yaya kaldırımlı temiz bir sokaktır. Üzerinde, yarım asır evvelki ahşap yapılardan güzel bir iki ev vardır; diğer binaları kârgir ve beton yapıdır ve çoğu 4 - 5 katlı büyük apartımandır; bunların içinde orijinal sanat kıymeti taşıyan tek bina yoktur.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AFİYET SOKAĞI — Boğaziçinde Sarıyer sokaklarındandır. Arsalar arasında henüz tanzim edilmemiş, üç araba geçebilecek kadar geniş bir yoldur (Mayıs 1945).

AFİYON, AFİYONCULAR — Bugün yalnız tababette kullanılan ve serbest satışı Milletlerarası Afyon Kongresi kararile yasak olan afiyon, eskiden serbest satılırdı; afiyon tiryakiliği de, zabıtaca takibedilmiyen, pek düşükleri çoluğun çocuğun maskarası olan basit bir iptilâ olarak görülürdü; afiyoncular bilhassa Süleymaniyede Tiryakilerçarşısında toplanmıştı; kendileri de umumiyetle afiyon tiryakilerinden olurdu. İstanbul esnafı arasında sohbeti tatlı, zarif adamlar olarak tanılırlardı. Esnaf alaylarında afiyon yutarak, dalga halinde, dilleri ağızlarından fırlamış, yahut afiyon tesirile hatır hatır kaşınarak geçerler, halkı güldürürlerdi. Afiyoncular, attarlara yamak esnaftan idi ve attarlara katılarak alay gösterirlerdi. İstanbulda afiyoncuların büyük bir kısmı da Yahudi idi.

AFİYONCU BABA — Büyük şehrin, on sekizinci asırda yaşamış namlı tiryakilerindendir; aslı Urfalı, adı Ahmed Efendidir, 1801 (H. 1216) da öldü, kabri Edirnekapı dışında Lâ'lizade sofasındadır, hal ve şanı hakkında bilinen de kabir taşındaki şu şirin satırlardan ibarettir:

"Meşhur, yevmiye elli dirhem sülmen ve afiyon ekleden, yüz otuz dört yaşında fevt olan Rehâvî Esseyyid Elhac Ahmed Efendi ruhuna fatiha. Sene 1216".

Kabri, mezarlık bekçilerinin barakası yanında bulunduğundan bakımlıdır; o civarın görülmeğe değer yerlerinden biri olarak bilinir.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AFİYON TİRYAKİLİĞİ YASAĞI — Sarhoşedici içkiler şeriatçe haram olduğundan, keyif ehli ulema arasında insanı uyku halinde türlü hayal dünyalarında dolaştıran afiyon tiryakiliği yerleşip yayılmıştı. Hele on yedinci asır başlarından Tanzimata kadar geçen devir içinde bilhassa İstanbulda afiyon kullanmıyan ilmiye mensubini parmakla gösterilirdi denilse, yeridir. Divanı hümayun toplantısında dalga geçen kadıasker efendiler bile görülmüştür. Ramazanlarda, afiyon tiryakileri, ne miktar afiyon ile keyfe geliyorlarsa, onu, sahurda, razakı üzümlerinin içine koyup yutarlardı; geceleyin mideye inen bu kalın kabuklu üzümler, ancak öğleye doğru hazmolur, afiyon da o zaman tesirini göstererek "efendi" konak veya yalısında tatlı hayal âlemlerine dalardı. En namlı afiyoncular da, ulema yatağı olan Süleymaniye çarşısında toplanmıştı ki, bu çarşı da "Tiryakiler çarşısı" adını almıştı; garip tesadüflerdendir ki, Vak'ai Hayriyeden sonra, Süleymaniyedeki Yeniçeri ağalığı sarayı da eyhülislâm kapısı olmuştu.

Afiyon tiryakilerinden birçoğu da hemen hiç ayılmadan, yarı deli halinde dolaşırlardı. Bu gibilerin bir hayal âlemi içinde söyledikleri

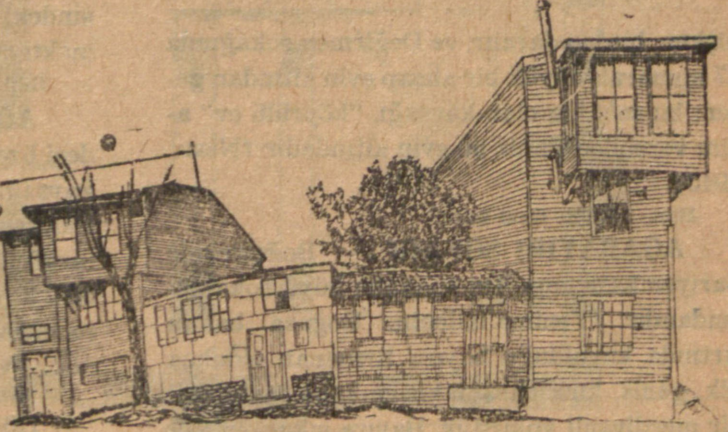
sözlere, cahil halk "keşif ve keramet" kıymeti verirler, derviş kılıklı tiryakileri de evliya yerine koyarlardı. Nihayet on sekizinci asır ortalarına doğru, afiyon tiryakiliği halk arasında da tehlikeli bir surette yayılmağa başlayınca, hükûmet (H. 1136) 1723 de Şeyhülislâmdan fetva alıp bir afiyon tiryakiliği yasağı ilân etmeğe mecbur kalmıştı; ve halk arasında, ayak takımından ne kadar tanınmış afiyon tiryakisi varsa hepsi toplanarak taşrada birer tarafa sürüp dağıtmıştı.

Bibl. : Raşid Tarihi, VI.

AFŞAR SOKAĞI — Beyoğlu kazasının taksim nahiyesinin Yenişehir mahallesi sokaklarındandır (B. : Yenişehir mahallesi); Yenişehir dere caddesinin geçtiği derin vâdinin batı yamacı üzerinde, kaba taş döşeli iken bozulup toprak yol halini almış; evleri ahşap, orta hallice ve dar gelirli Rum aileleri oturan aydınlık ve havadar bir sokaktır. Kömürcümahmud sokağı ile olan kavşağında bir kulübecik vardır ki, bahçe merakı olan sahibi, avuç içi kadar bir yerde türlü çiçekler, bir erguvan fidanı, bir yenidünya fidanı ve hattâ meyvalarile donanmış limonlar yetiştirmiştir; yoksulluk içinde temizliğin ve bahtından hoşnud olarak yaşamanın güzel örneğidir. Afşar sokağının üstbaşı, bozuk merdivenli bir yol halinde Direkçibaşı sokağına kavuşur (Mayıs 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

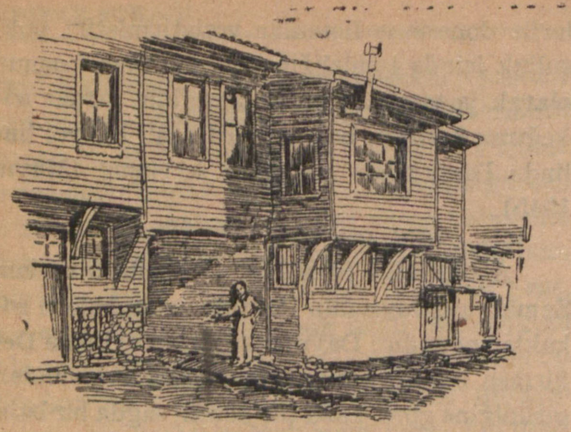
AĞABABA SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesinin Davutpaşa mahallesi sokaklarındandır; Davutpaşa camii avlusile Değirmen sokağı arasındadır; cami avlusundan girildiğine göre, kaba taş döşeli, sağda bir bahçe duvarı, solda fakir ahşap evceğizler vardır; yarısına kadar bir araba geçebilecek kadar ge-

Afşar Sokağında ahşab evler (Resim: A. Bulend Koçu)

Edirnekapusu dışında Lâ'lizâde sofasında Afyoncu Babanın kabri, kabir bir yıldızla gösterilmiştir. (Resim: Nezih)

Agababa sokağında köprülü ev
(Resim: Nezih)

nişken, birden daralır, ve Değirmen sokağında 17 numaralı büyük bir ahşap evin altından geçer; bu sokakla olan kavşağı, "köprülü ev" adını verebileceğimiz bu evin altındadır (Nisan 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞABAYIRI SOKAĞI — Boğaziçinde Sarıyer kazasının Yenimahalle köyü sokaklarındandır. Yenimahallenin, Boğaza bakan sırtında kurulduğu bayıra tırmanan oldukça dik, geniş, kırk basamaklı ve kaba taş döşeli bir merdivenli yokuştur. Bayıra çıkarken sağ yanı fundalıktır, sol yanı da, bayırın üzerinde bulunuan Şirketi Hayriye mühendisi Bay Yervantın ahşap köşkünün yüksek bağçe duvarıdır. Sokağın üstbaşı bir cihannüma gibidir; Boğaz, ayak altına bütün haşmet ve letafetile serilmiş bulunmaktadır. Karşı Anadolu sahillerinin panoraması ise, yeşil rengin çeşit zenginliği içinde dalga dalga uzanmaktadır. Bu tepede, dört katlı bir yapı olan Bay Yervant köşkünün Boğaza olan nezareti ise, dil ile anlatlamaz, insan, hazzından büyülenir (Mayıs 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞABEY HAMAMI — Kadıköyünde, Altıyol ağzından iskeleye inerken solda birinci sokak içinde küçük bir tek hamamdır; gündüzleri kadınlara, akşamları da saat 6-7 den sonra erkeklere açılır.

AĞABEY SOKAĞI — Kadıköy ile Moda arasında Sakızağacında, Moda caddesile Şairnef'i sokağı arasındadır; cadde denilmeğe değer, üç araba geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli, temiz bir yoldur. Üzerindeki evler ikişer üçer katlı, kârgir bodrum üstünde ahşap, yahut tamamen kârgir yapılardır; hemen hepsinin ikinci katlarında birer şahnişini vardır; hali vakti yerinde ailelerin meskenleridir. Moda caddesi kavşağından girildiğine göre biri sağ köşede, diğeri de bu sokağın Ruşenağa sokağile olan kavşağında birer bakkal vardır. Merasim kapısı Cem sokağında bulunan Fransız L'Assomtion kilisesinin arka yüzü ile iki arka kapısı da Ağabey sokağı üzerindedir; kilise avlusunun çok bakımlı olan bahçesindeki ulu ağaçlar bu sokağa bir renk vermektedir.

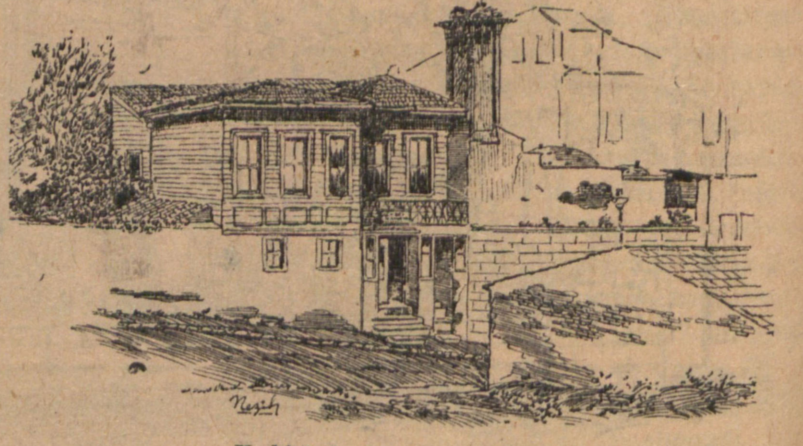
Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞA CAMİİ — Beyoğlunda, İstiklâl caddesi üzerinde, bu cadde ile Sakızağacı caddesi kavşağının köşesindedir. 1596 (H. 1005) da Galatasaray Ağası Şeyhülharem Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Hadikatül-cevamideki kayda göre eski yapısının kapısı üzerinde şu tarih kitabesi bulunuyordu:

Çün tamam oldu dedim cür'et idüb tarihin
Camii Eşrefü me'vai Ubeydül-ıslah.

Hüseyin Ağa adile mahallesi vardı; fakat Ağacamii, şehrin yeni taksimatında Şehitmuhtarbey mahallesi hududu içinde bulunmaktadır. İlk yapısı kubbeli idi; zaman ile çok harab olmuş, İkinci Mahmud tarafından yenilenerek tamir ettirilmiş, sonra yanmış, Suzan Hanım adında bir hayır sahibi tarafından tekrar yaptırılmış, en son 1938 de Evkaf elile bugünkü şeklinde tamir edilip yenilenmiştir.

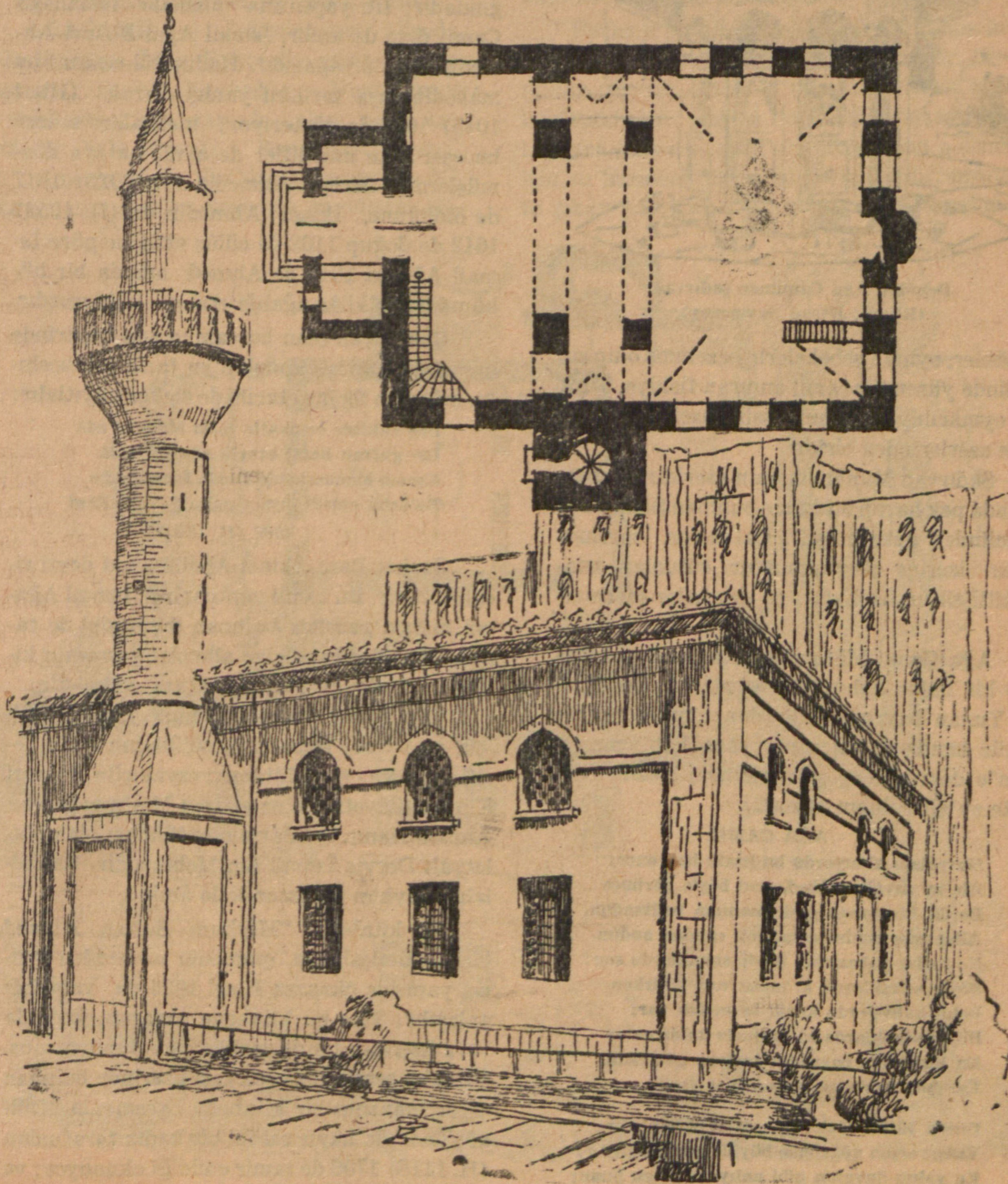
İçini süsliyen çiniler, Kütahyada yeniden

Kadıköyde Ağabey Hamamı
(Resim: Nezih)

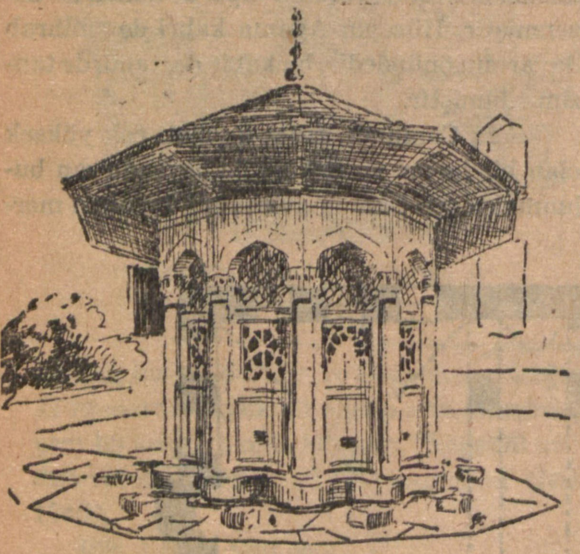
yaptırılmıştır. Üst pencerelerine alçı çerçeveler içinde renkli camlardan üslûplaştırılmış Türk çiçek tezyinatı yaptırılmıştır. Tavan ve duvar nakışlarında da büyük bir muvaffakıyetle klâsik devir motifleri kullanılmıştır. Duvarlar, alt pencerelere kadar mavi çiniler, pencere içleri de yeşil çinilerle kaplanmıştır. Yazılarını, zamanımızın büyük üstadı merhum İsmail Hakkı Altınbezer yazmıştır. Bu son yapısında, secde yerleri, ayak değmemesi için, yerden azıcık yüksekçe yapılmıştır ki camilerde şimdiye kadar görülmemiş bir yeniliktir. Yerler, hususî olarak dokutulan Isparta halılarile döşenmiştir. Hüseyin Ağanın kabri de mihrab duvarının önündedir, bu kabir de, tamirde tanzim edilmiştir.

Ağa Camiinde sanat kıymeti çok yüksek olan bir havuz ve fiskiye ile bir şadırvan bulunmaktadır. Camiin avlusunda bulunan mer-

Beyoğlu Ağa Camii (Resim ve plân: Reşad Sevinçsoy)

mer havuz ile havuzun ortasındaki mermer fiskiye Eyyüpte Oluklubayır tekkesinden getirilmiştir. Tek parça mermerden, iki katlı ve

Beyoğlu Ağa Camiinde şadırvan
(Resim: Reşad Sevinçsoy)

kubbeler, oymalı şebekelerle bezenmiş olup su, üstünde yüzen bir camii andıran fiskiye, Türk taş oymacılığı sanatının eşsiz güzellik ve incelikte eserlerinden biridir.

Şadırvan Mimar Sinanın eseridir. Kasımpaşada pek harap bir halde bulunan Sinanpaşa Camiinden getirilmiştir. Çatısı, on mermer sütun üzerine oturtulmuştur, sütunlar, istalaktitli sütun başlıkları ve şebekeler mermerdir.

Ağa Camii Mütareke yıllarında, pek harap bir halde bulunduğu sıralarda, Beyoğlunu Yunan bayrakları ile donanmış gören ve henüz kendisini solcu cereyâna kaptırmamış olan o devrin genç şairlerinden Nâzım Hikmete şu şiiri ilham etmişti:

AĞA CAMİİ

Havsalam almıyordu bu hazin hali önce;
Ah, ey zavallı mâbed, seni böyle görünce
Derdli bir çocuk gibi imanıma bağlandım.
Allahımın ismini daha çok candan andım.
Ne kadar yabancısın böyle sokaklarda sen?
Böyle sokaklarda ki anası can verirken
Işıklı kahvelerde kendi öz evlâdı var;
Böyle sokaklarda ki çamurlu kaldırımlar
En kirlenmiş bayrağın taşıyor gölgesini,
Üstünde âşifteler yükseltiyor sesini...

Burda bütün gözleri bir siyah el bağlıyor;
Yalnız senin göğsünde büyük ruhun ağlıyor!
En yakın duygum gibi anlıyorum ben bunu;
Anlıyorum bu yerde elem çeken ruhunu...
Bu imânsız muhitte öyle yalnızsın ki sen
Bir arkadaş bulurdun ruhumu görebilsen!...

* * *

Ey bu camiin ruhu! Rabbimize git, dile,
Sana hürmet etmiyen bu mukallid mahalle
Bir gün harab olmazsa Türkün kılıç kınıyle,
Baştanbaşa tutuşsun göklerin yangınıyla

Bibl. : Hadikatül Cevami, II; Muhit mecmuası.

AĞA CAMİİ — Üsküdarda Doğancılarda, Dönmedolap sokağile Şairnailî sokağı kavşağındadır; İlk yaptırana nisbetle İsmailağa Camii diye de anılır, İsmail Ağa, Birinci Ahmedin iç kilâr ağasıdır. Hadikatül-cevami bu mâbedin inşa tarihini yanlış olarak (Hicri 1045) 1635 de gösteriyor; mehazları sadece bu eser olan müellifler de ayni hataya düşmüşlerdir; Birinci Ahmedin (H. 1026) 1617 de öldüğüne, İkinci Ahmedin de (H. 1052) 1642 de doğup 1102 de cülûs ettiğine göre İsmail Ağanın 1045 de Ahmed adında bir hükümdara iç kilâr ağalığı etmesi imkânsızdır.

Çok harab olan bu camiin son tamirinde kapısının üzerine konulan şu tarih kitabesinde, mâbedin ilk inşa tarihi de açıkça kayıtlıdır:

Beş vakitde cemaatle salât oldukça edâ
İde gufran banii evvelü sâniye hudâ
Esasın binonsekizde yapdu İsmail Ağa
Ba'dehu eyledi ihya camiin Şevket Pâşâ

1902 (H. 1320)

Şevket Paşa, İkinci Abdülhamid devri ricalindendir. Bu camii yaptırırken, İsmail Ağanın mâbed yanında bulunan çeşmesini de camiin cephe duvarı içine almıştı; çeşmenin kitabesi de olduğu gibi muhafaza edilmiştir:

"Bu çeşme ve cemiyethane rızaen lillâh için ve sevabı Hazreti Resûlüllahın ruhu şerifleriçin ve cemi ehli iman ervahıçün Hazreti Kur'an tilâvetine bina ettiren Merhum Sultan Ahmed Hanın iç kilârının ketühdası olan Malatyalı Derviş İsmail bin Mehmeddir. Radiallahü aleyhim ve limen kale âmin".

Bu kitabede "Merhum Sultan Ahmed Han" cümlesinden, çeşmenin mâbedden sonra, yani hiç olmazsa Hicrî 1026 da yapıldığı anlaşılır; yine bu kitabeye nazaran, yanında veya üzerinde bir de darülkura bulunuyormuş. Nitekim çeşmenin ayna taşı üzerinde bulunan diğer manzum bir kitabede, çeşmenin "Gülnûş" adında hayır sahibi bir kadın tarafından (H. 1118) 1706 de tamir edildiği okunuyor; ve

Bin yirmi altı oldu tarihi bu çeşmenin

mısraı ile de ilk yapıldığı tarih de gösteriliyor.

Kesme taştan dört duvar üzerine kiremit örtülü bir yapı olan bugünkü Ağa Camiinin sanat kıymeti yoktur; minaresinin de şerefesinden yukarısı yıkılmıştır. Malatyalı İsmail Ağanın camii karşısında bir tekkesi, az ileride de bir çifte hamamı vardır (B. : Malatyalı İsmail Ağa Tekkesi, ve Ağa Hamamı).

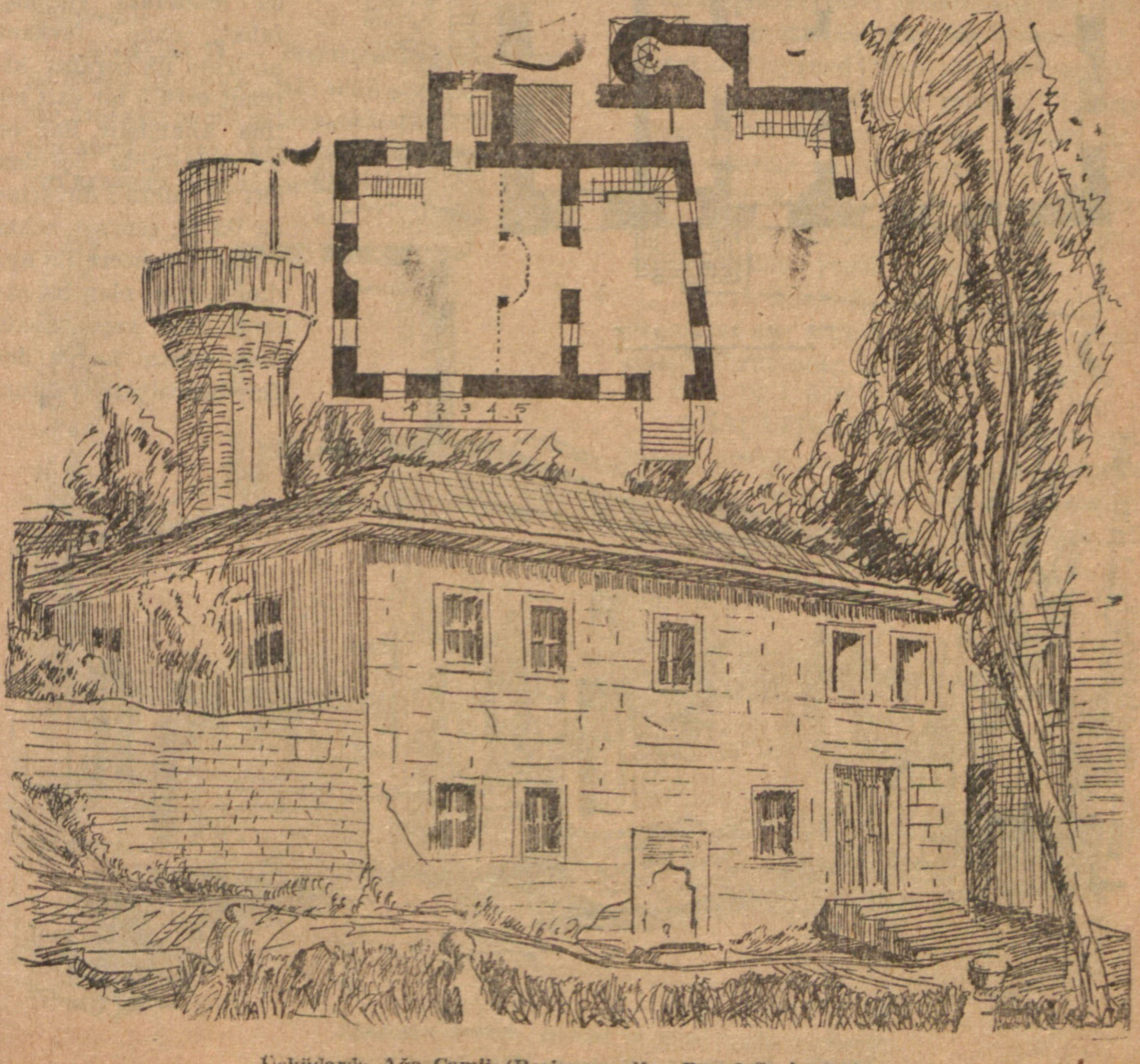
Bibl. : Hadikatül Cevami, II; REK Gezi notu.

AĞACAMİİ — Sultanahmed altında, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre. İshakpaşa mahallesinin Kapuağası, Mustafapaşa ve Oğul sokakları arasında kalan ada üzerindedir; halk ağzında "Kapuağası Camii" adı ile meşhurdur. Tezkiretül-ebniyede Mimar Sinanın eserleri arasında kayıdlıdır. Hadikatül cevamiin kaydına göre Babüsaade Ağası Mahmud ağanın hayır eseridir; yanında mektebi, altında medresesi vardır. Camiin kapısı üstündeki farsca tarih kitabesi şudur:

Mahmud Ağayı sipihr ikbâl an
Kâni sehâ ü menbai cûd
Ez beher sevab mescideş
Şüd târihi bina hayri Mahmûd
961 (M. 1553)

1948 nisanında ziyaret edilmiş ve aşağıdaki notlar tesbit edilmiştir:

Fevkani olan bu cami üç büyük tonos ile bir büyük sarnıç üzerine inşa edilmiştir. Tonoslar metrûk, ortadaki tabutluk olarak kullanılmaktadır. Sarnıç iki küçük pencerenin hizasına kadar su dolu olup itfaiyenin o semt için su hazinesi hizmetini görmektedir, semtte çıkan yangından sonra suyu motopomp-

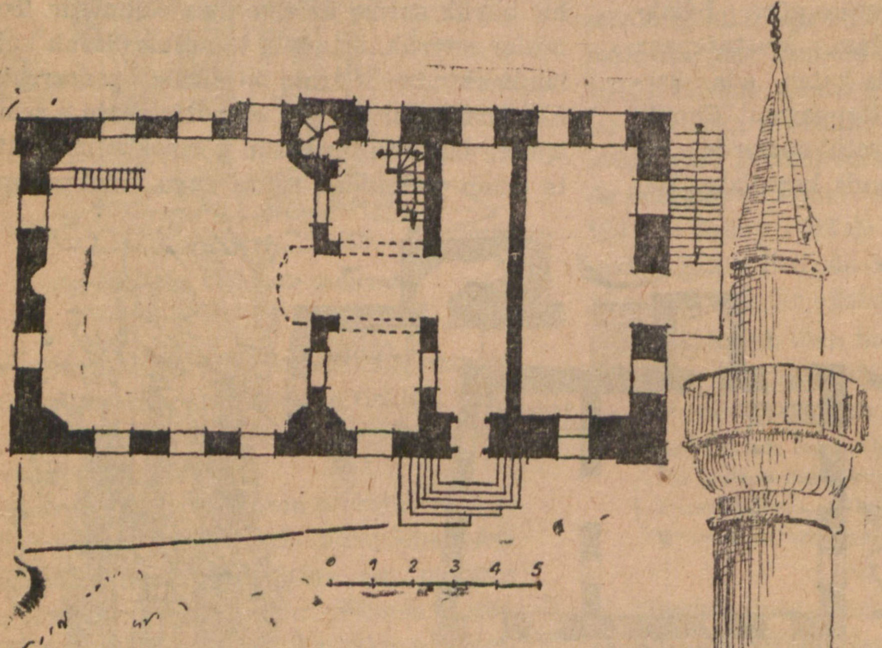

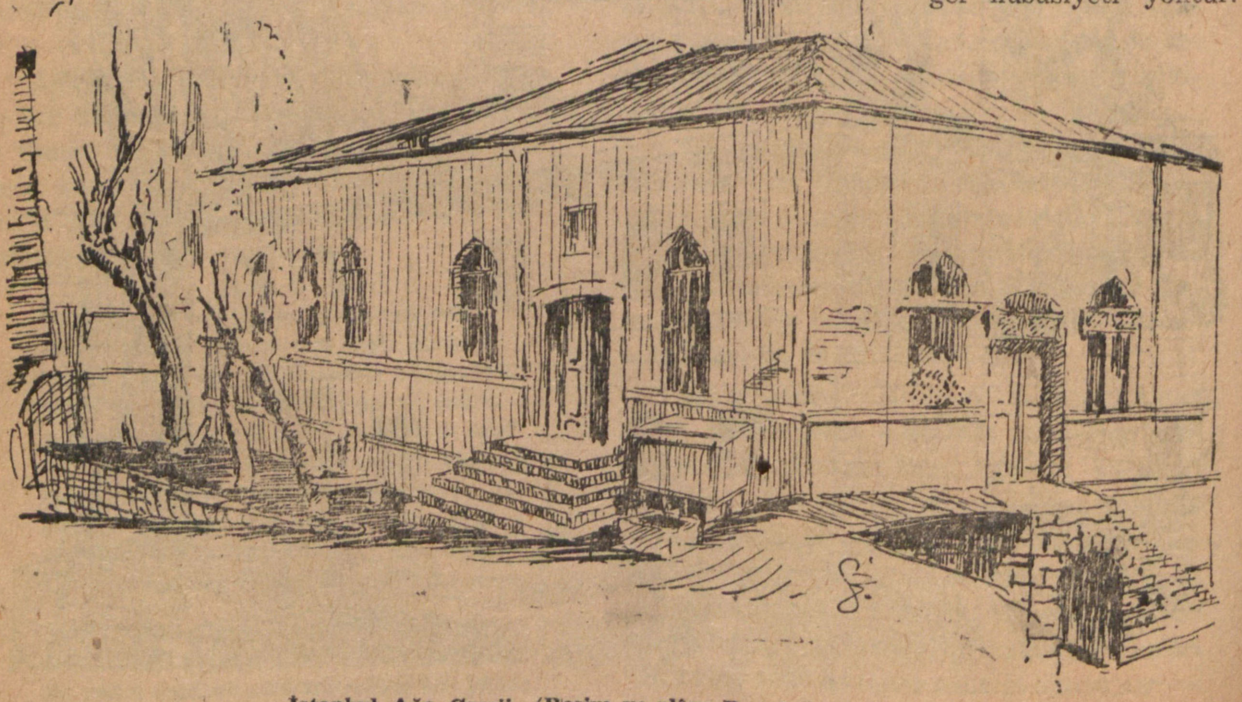
Üsküdarda Ağa Camii (Resim ve plân: Reşad Sevinçsoy)

larla doldurulur. Hadika tahtında bir medreden bahsetmektedir, büyük Hocapaşa yangınında yanmış olan bu camiişerifin bugünkü yapısı Hadikatülcevâmi müellifi Ayvansaraylı Hüseyin efendinin gördüğü binadan çok farklı olması lâzımgelir; tonoslar bir medrese olmak ihtimalinden çok uzaktır; tecdiden ihyasında medresesi camiin arkasına ve üste alınmıştır ki, bu satırların yazıldığı sırada, iki odası camie ilhak edilerek diğer kısmı müezzinine ikametgâh ittihaz edilmiş idi.

Camie üç taraflı bir piramid taş merdiven ile çıkılır, son cemaat yeri yoktur, medhal kapusundan evvelâ dar bir koridora girilir, bunun ortasında ve solunda ikinci bir küçük koridor, bu koridorun iki yanında kafeslerle bölünmüş iki küçük oda, gerisinde de asıl ma'bed bulunmaktadır. Minareye, aşağıdaki kafesli odadan çıkılır. Kadınlar mahfili yoktur; kadınlar, alttaki kafesli odaların üstüne isabet eden ve medreseden camie ilhak edilmiş olan iki oda da ve cami içindeki maksurelerde namaz kılarlar.

Semt halkının hafızasında yaşayan bir rivayete göre, camiin eski yapısı dört fil ayağı üzerine oturtulmuş bir kubbe ile örtülü imiş, ki, dört köşede dört paye yeni yapıda da muhafaza edilmiş, fakat, cami, fevkani medrese ile beraber kiremit örtülü bir çatı altına alınmıştır. Sağ ve sol duvarlarda üçerden altı ve mihrab duvarında iki ki, cem'an sekiz yüksek pencere ile aydınlatılmış olan bu camiin, Türk yapı sanatı bakımından kayde değer hususiyeti yoktur.

İstanbul Ağa Camii (Resim ve plân: **Reşad Sevinçsoy**)

Yukarıdaki iki odanın ortasında küçük bir balkon şeklinde bir müezzin mahfili, bir ahşab minberi, ahşab bir vâiz kürsüsü, biri büyük dördü küçük beş demir top kandili, mihrabın iki yanında fenerli iki pirinç kandil ve duvarlarında kayde değer bir kıymet ifade etmiyen müteaddit yazı levhaları vardır, bunların en güzeli, Sipahiler kâtibi Mehmed Hıfzı imzasını taşıyan bir "Hasenatül-ebrar Seyyidülmukarribin" levhasıdır.

Camiin haziresi, taş merdivenli cebhesi önünde, yol kenarında dar ve uzun bir sed üstündedir. Minare arka tarafda ve tuğla, yapı, kurşun örtülü ahşab külâhlıdır. Medreseye on beş basamak kadar taş merdiven ile çıkılır, bu merdivenin altında kemerli ve yüksek bir kapudan camiin altındaki tonoslu bölmelerden birine girilir.

AĞA CAMİİ — (B. : Beşirağa Camii ve külliyesi).

AĞAÇALTI — Boğaziçinde Kireçburnu ile Kefeli köy arasındaki sahil parçasının adıdır. Boğazın namlı balık yataklarındandır, Kefeli köyü dalyanı Ağaçaltı ile Büyükdere çayırı arasında kuruluyordu.

AĞAÇALTI SOKAĞI — Boğaziçinde Kireçburnu köyü sokaklarındandır.

AĞAÇALTI VOLİYERİ — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında namlı balık yataklarındandır; Çakalderesi ile Kireçburnu arasındadır. Boğazın eski balıkçılık teamülüne göre, Sarıyer, Rumelikavağı ve Büyükdere kancabaş ığrız kayıklarına mahsustur, kayık başına da senelik muayyen bir ücret alınmaz, her yıl balıkçılardan işlerine uygun bir resim tayin edilirdi; bu voli yerinde tutulan balıklar, mevsimine göre çiroz, uskumru, palamut, çinekop, lüfer, istavrit ve hamsidir.

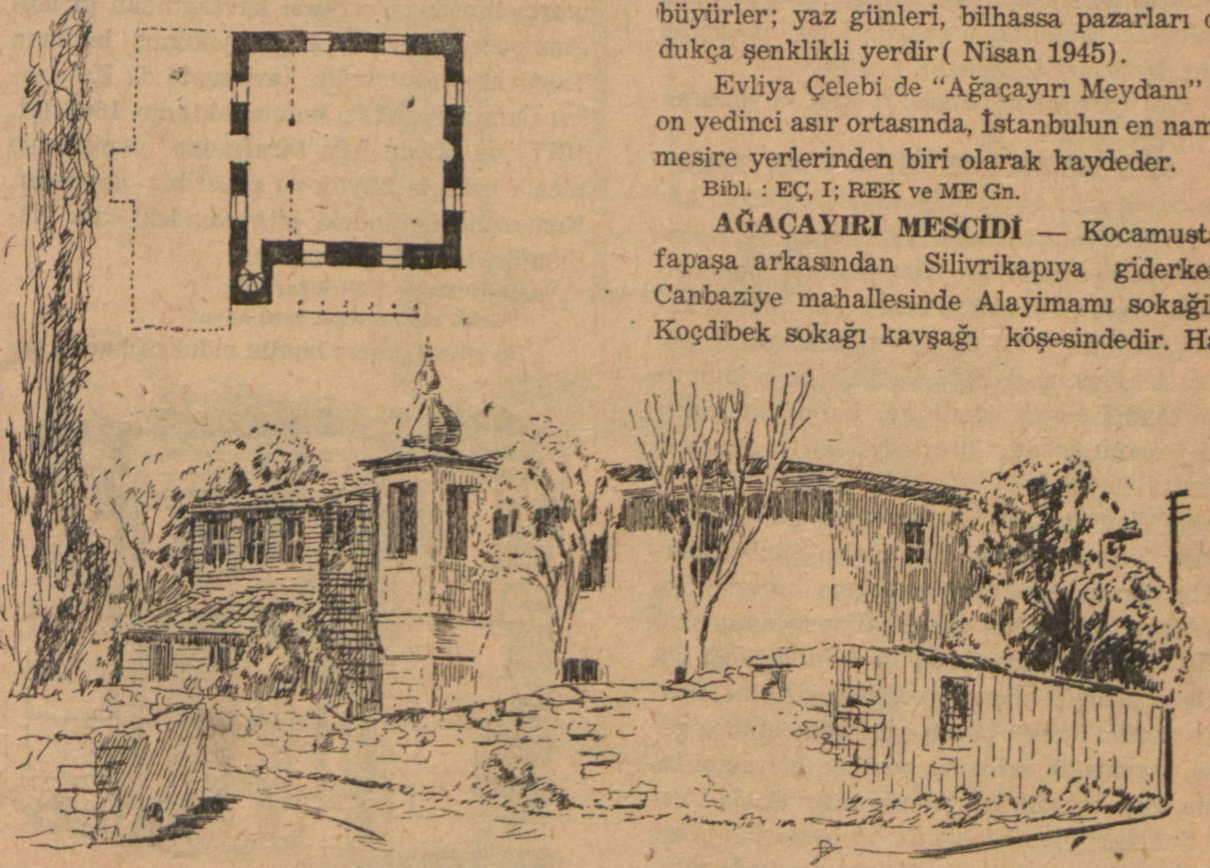
Bibl. : Deveciyan, Balık ve balıkçılık.

AĞAÇAYIRI — İstanbulun Silivrikapı ve Kocamustafapaşa semtleri arasında oturan orta halli ve fakir halkının bir mesire yeridir; Silivrikapı surları önünde uzanan dalgalı bir arazidir. Etrafı birer ikişer katlı ve bahçeli evceğizlerle çevrilmiştir; bir köşesinde "Çayırtekkesi" yahud "Pazartekkesi" adiyle anılan Sünbülî dergâhı ve yanında Ağaçayırı mescidi, bir meydan çeşmesi ankazı, bir de demir çıkırıklı bir kuyu vardır. Civar sokakların çocukları bu çayırda koşup oynaşarak büyürler; yaz günleri, bilhassa pazarları oldukça şenklikli yerdir (Nisan 1945).

Evliya Çelebi de "Ağaçayırı Meydanı" nı on yedinci asır ortasında, İstanbulun en namlı mesire yerlerinden biri olarak kaydeder.

Bibl. : EÇ, I; REK ve ME Gn.

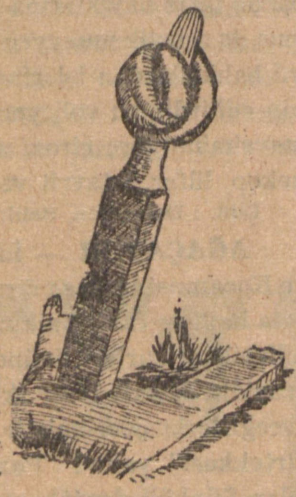
AĞAÇAYIRI MESCİDİ — Kocamustafapaşa arkasından Silivrikapıya giderken, Canbaziye mahallesinde Alayimamı sokağile Koçdibek sokağı kavşağı köşesindedir. Ha-

Ağaçayırı Mescidi (Resim ve plân: Reşad Sevinçsoy)

rapça bir haldedir, 1940-1941 de Evkafça tasnif harici bırakılmış, içinde namaz kılınmamaktadır. Dört kârgir duvar üzerine kiremit örtülü bir çatıdan ibaret olan bu mescidin kendine has yeri minaresidir; Taştan, dört köşeli, Şimalî Afkida minarelerinin, sanat kıymeti olmıyan küçücük ve basit bir kopyasıdır.

Ağaçayırı Mescidini yaptıran, Hadikatülcevamiin kaydına göre, Kasım Çavuş adında bir zattır; camiin mihrabı önünde medfundur. Kabir taşında kitabe yoktur; halk ağzında Fatih Sultan Mehmedin devecibaşısı olduğu söylenir. Mescidin yanında "Çayırtekkesi" denilen bir Sünbülî dergâhı vardı; şeyhlerinden (H. 1185) 1771 de ölen Mehmed Şemseddin Efendi ile 1214 de ölen Ebubekir Efendinin kabirleri de mescidin mihrab duvarı önündedir (1946).

Devecibaşı Kasım Çavuşun kabir taşı (Resim: A. Bülend Koçu)

Bibl. : Hadikatül Cevami, I; REK ve Muzaffer Esen, Gezi notu.

AĞAÇAYIRI SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesinin sokaklarından, Alifa ve Hacıhamza mahalleleri arasında, Kocamustafapaşa caddesile Alayimamı sokağı arasında uzanır. İki araba rahat geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli ve bozukça bir yoldur. Alayimamı sokağı, kavşağı, meydanımsı bir açıklık teşkil eder, tam karşıda, kapısı Alayimamı sokağı üzerinde olan Ağaçayırı Mescidi ile mescide bitişik ve halk ağzında sadece "Çayırtekkesi", yahut âyin gününe nisbetle "Pazartekkesi" diye anılan Sünbülî dergâhı vardır. Ağaçayırı sokağına buradan girildiğine göre sağda bahçe haline sokulup ekilmiş bir arsa, solda ikişer katlı kulübeden büyükçe bahçeli ahşap evceğizler görülür; esasen semtin hemen bütün evlerinin oldukça geniş, mevsimlik sebze ve yeşillik ihtiyacını temin eden bakımlı bahçeleri vardır. Solda "Yedi Şehidler" denilen küçük bir mezarlığı gölgelendiren bir selvi ile ulu bir çınar sokağa pitoresk bir güzellik vermektedir. Üzerinde bir terkos çeşmesi bulunan Ağaçayırı sokağı Belediyenin bir elektrik fenerile aydınlatılmıştır. Sağda Ağaçkakan sokağile olan kavşağı köşesinde de "Uykubaba" türbesi vardır; içindeki bir "Ya Hazreti Mevlânâ" levhasından cezbeli bir mevleviye ait olduğu anlaşılan bu türbe semt halkınca gayet temiz tutulmuş, fakat son zamanlarda yapılan bir badanada, gûya tezyin kastile mavi ve kırmızı boya ile gayet sakil birtakım nakışlar yapılmıştır. Yolun bu kısmı daha geniştir; evleri de büyük, ikişer üçer katlı, gayet temiz, ahşap orta halli aile meskenleridir. (Nisan 1945).

Bibl. : REK ve ME Gn.

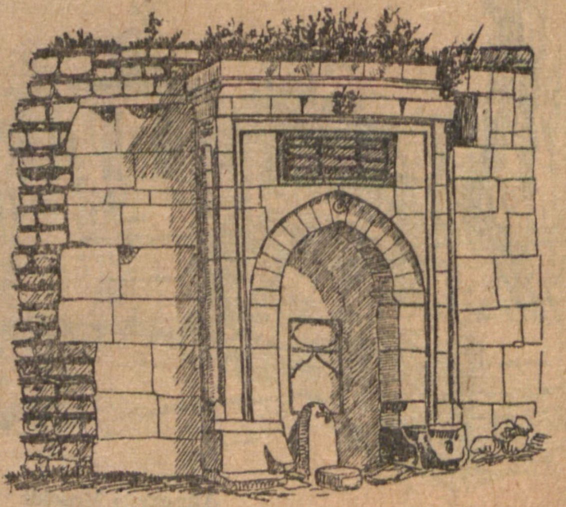
AĞAÇÇILEĞİ SOKAĞI — Beyoğlu kazasının merkez nahiyesinin Kamerhatun mahallesi sokaklarındandır. Kaba taş döşeli, iki araba geçebilecek kadar geniş, evleri kârgir, taşıdığı isim ile tam tezat halinde gün görmez küçük bir sokaktır. Lüle sokağı ile olan kavşağı karşısında, yanmış iki evin duvar iskeleti durmaktadır (Mayıs 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞA ÇEŞMESİ — Sultanahmed Camiinin altında Torun sokağındadır, bu sokağa Mimarmehmedağa caddesi kavşağından girildiğine göre, sol kolda, bugün yıkılmış bulunan Taşmektep altındadır, karşısında da Kabasakal Camiinin ankazı bulunmaktadır. 1666 (H. 1077) da Muslu Ağa tarafından yaptırılmış klâsik üslûpta büyük ve güzel bir çeşmedir. Kemerinin üstündeki kitabesindeki kıta Nâlinindir, tarih beyti şudur:

Devletin de Nâliyâ tarihtir.
"Geldi akdı çeşmei ayni hayat"

Bu güzel çeşme bugün oldukça harab bu-

Musluağa Çeşmesi (Resim: A. Bülend Koçu)

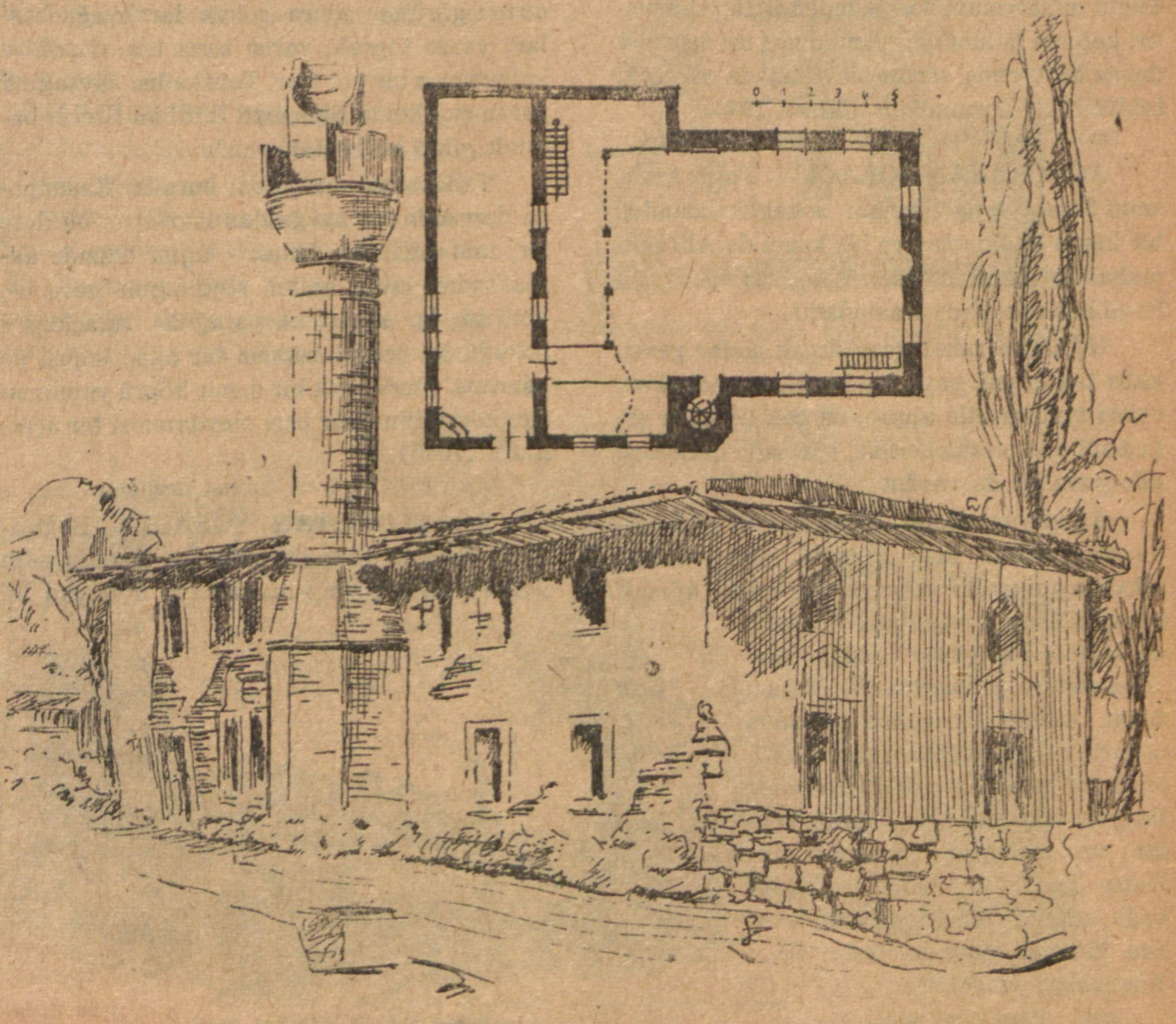
lunmakta ise de az masrafla tamir edilebilir. Teknesi tamamen kırılmış, lülesi de ayna taşından çıkarılarak uydurma bir çimento çıkma üzerine oturtulmuştur. Bu satırların yazıldığı sırada Büyükşehrin akar çeşmelerinden biri bulunuyordu (Nisan 1945).

Bibl. : İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; REK, Gezi notu.

AĞAÇEŞMESİ SOKAĞI — Eminönü kazasının Kumkapı nahiyesinin Mimarkemaleddin mahallesi sokaklarındandır; Kocaragıppaşa caddesile Sovanağa ve Hazinedar sokakları arasındadır, bu son iki sokak ile üç yol ağzı yaparak kesişir, Kocaragıbpaşa kavşağından girildiğine göre de, görünüşü cadde denilmeğe değer, dört araba rahat geçebilecek kadar geniş, paket taşı döşeli, yaya kaldırımlı temiz bir yoldur. Sağ köşede, İstanbulun en büyük yapılarından Antalya apartımanı bulunmaktadır. Üzerindeki yapılar, 3 - 4 katlı beton ev ve apartıman yavrularıdır. Solda Börekçiali sokağı kavşağından ileri kısmı birdenbire daralır. Bu satırlar yazılırken kavşağın üzerinde bulunan Kovacıdede tekkesi ankazı ile yanındaki mezarlık kaldırılmış, yerinde büyük bir beton yapıya başlanmış bulunuyordu. (1946). (B. : Abdüsselâm Tekkesi).

Bibl. : REK ve Saim Turgud, Gezi notu.

AĞAÇIRAĞI SOKAĞI — Beyoğlu kazasının Taksim nahiyesinin Gümüşsuyu mahallesinin sokaklarındandır; üst kısmı cadde denilmeğe değer asfalt yoldur ve Park Otelin arkasından geçer, alt kısmı ile henüz tanzim edilmemiş toprak yol olup yine bir toprak yol olan Ülker sokağına iğri büğrü ve gayet dik; yokuş halinde iner, ne araba geçebilir, ne de ortasından insan inebilir, iki yanında merdivenli beton yaya kaldırımı vardır.

Ağaçkakan Mescidi (Resim ve plân: Reşad Sevinçsoy)

AĞAÇKAKAN MESCİDİ — Kocamustafapaşadan Belgradkapısına giden yol üzerinde ve kendi adını taşıyan sokaktadır. Hadikatül-cevamide bir tarih söylenmeden Debbag İskender Çelebi adında bir zat tarafından yaptırıldığı, kendi kabrinin de mescidinin mihrabı önünde bulunduğu kayıtlıdır; İskender Çelebinin kabri, mihrap önünde değil, mihrap divarının bir kenarındadır, bugün etrafı yığma taşla çevrilmiştir. Dört duvar üzerine kiremit örtülü bir çatıdan ibaret olan Ağaçkakan Mescidi pek harab bir halde bulunmaktadır. Pencerelerinde cam ve çerçeve kalmamış, duvarlarının sıvaları dökülmüş, yere döşenmiş olan maltataşları yer yer kırılıp sökülmüş, tavan çökmek üzere, Kalaycızade Mehmed Efendi tarafından konulmuş olan ahşap minberi kırık, sofalarının ve kadınlar mahfelinin ahşap parmaklıkları düşmüş, içi moloz doludur. Tuğla minaresinin şerifesinden üstü yıkılmıştır, kapının bulunduğu yan duvarı ise dışarıya doğru bel vermiş, sertçe bir fırtınada çökecek, tehlikeli bir durumdadır (Nisan 194.).

Bibl. : Hadikatül Cevami, I; REK, Gezi notu.

AĞAÇKAKAN SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesinin sokaklarındandır, bir kısmı Hacıhamza ve bir kısmı da Alifakih mahalleleri sınırı içinde, Ağaçayırı sokağı ile Koçdibek sokakları arasındadır.

Üç araba rahat geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli, yaya kaldırımlı bir sokaktır, evleri umumiyetle ahşap, en çok üç katlı orta halli aile meskenleridir, içlerinde dargelirli aile yuvaları da vardır.

Ağaçayırı sokağı kavşağından girildiğine göre, sağda, köşe başında "Uyku Baba" lâkabile anılan bir yatır vardır; solda, Ağızlık sokağile olan kavşağının köşesinde Mümin Sarıgülün çömlek imalâthanesi ve arkasında da çömlek fırını vardır; üç ustanın ayakla çevirdiği üç tezgâhta güveç, desti, künk ve kavanoz gibi Büyükşehir ihtiyacı için her çeşit toprak kaplar ve malzeme yapılmaktadır. Daha ileride sağ kolda da bu sokağa adını veren harab Ağaçkakan Mescidi bulunmaktadır (B. : Ağaçkakan Mescidi).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞAÇKAKAN TEKKESİ — Ağaçkakan Mescidine bitişik bir bedevî tekkesiydi, Ahmedefendi tekkesi diye de anılırdı, âyin günü çarşamba idi. Çok harab olduğundan yıkılmıştır.

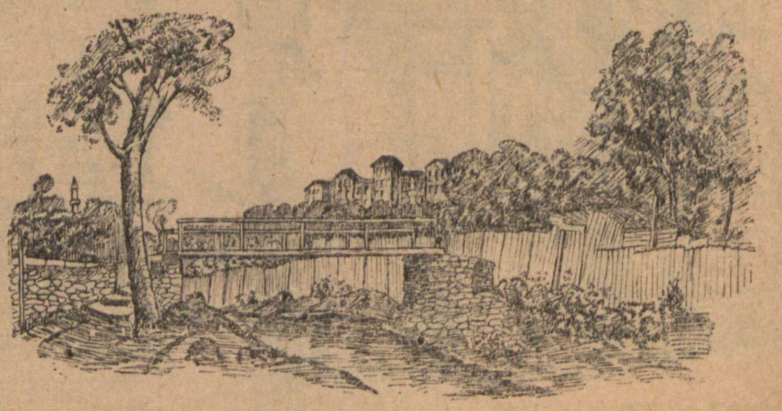
Bibl. : Mecmuai Tekâya; REK Gezi notu.

AĞAÇKÖPRÜ SOKAĞI — Kasımpaşada Hacı Hüseyin ve Küçükpiyale mahalleleri sınırında, Kasımpaşa Zincirli kuyu yolu ile Tahtkadısı sokağı arasında, kaba taş döşeli, bozuk bir sokaktır. Küçük bir beton ev müstesna, evleri ikişer üçer katlı ahşap yapılardır, çoğu harab, dargelirli ailelerin meskeni gibi görülüyor; hemen hepsinin bahçesi vardır. Zincirlikuyu kavşağının bir köşesinde bir ahşap ev altında bir kömürcü dükkânı vardır. Ağaçköprü sokağına bu kavşağından girildiğine göre, evvelâ bir araba rahat geçebilecek kadar geniş, gayrı muntazam ve bozuk yaya kaldırımı görülür; sonra, sokak daralmağa başlar; yarısı toprak, yarısı kaba taş döşeli ve kaldırımsız bir yol olur. Tahtkadısı kavşağına yakın sağ kolda Bahçıvan İbrahim İlterin bakımlı, güzel bir bostanı vardır.

Tahtkadısı sokağı da, burada, Kasımpaşa deresinin bir ayağından ibarettir; bu dere ise, müteaffin bir batak - lâğım halinde akmaktadır; civar halkın söylediğine göre de, korkunç bir sivrisinek yatağıdır. Ağaçköprü sokağı, bu dereyi eskiden bir ağaç köprü ile aşarmış, şimdi basit bir demir köprü yapılmıştır; köprünün öbür başı meydanımsı bir açıklıktır (1945).

Bibl. : REK ve Saim Turgud, Gezi notu.

AĞAÇLIBOSTAN SOKAĞI — Boğaziçinde Sarıyer sokaklarındandır taşıdığı adın muhayyilede çizdiği manzaraya uymıyan iki

Ağaçköprü Sokağı (Resim: Nezih)

araba rahat geçebilecek kadar geniş bir toprak yoldur. Şehir Rehberine Atabek sokağile Kekik sokağı arasında uzanmış gösteriliyorsa da, aslında Atabek sokağile Kudretullah sokağı arasındadır; Rehber, ileride açılması tasarlanmış şekli göstermiş olsa gerektir (1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

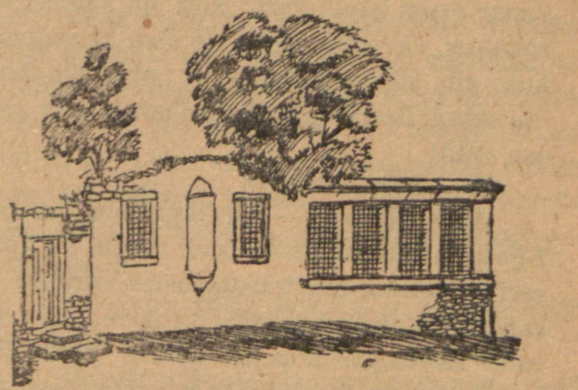
AĞAÇLIÇEŞME SOKAĞI — Fatih kazasının Fener nahiyesinin Atîkmustafapaşa mahallesi sokaklarındandır (B. : Atîkmustafapaşa mahallesi). Adı, Esnaf Sokağı nihayetindeki klâsik uslûpta kitabesiz büyük çeşmeye nisbetle konulmuş olsa gerektir; Esnaf sokağı kavşağı başında, bu satırların yazıldığı sırada pek harab bir halde bulunan Ebuzerigaffarînin kabri vardır. Kaba taş döşeli, bozuk, toprak yol haline gelmiş bir sokaktır, evleri ikişer üçer katlı tuğla ve kârgir yapıdır, halkı orta hallice Rum ve Türk aileleridir; sokakta oynaşan çocukların çoğu yalınayaktır (1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞAÇTULUMBA SOKAĞI — Beyoğlu kazası Galata nahiyesinin Kemankeş Karamustafapaşa mahallesi sokaklarındandır. Necatibey caddesi (Tophane caddesi) ile Galata Mumhanesi caddesi ve Gümrük sokağı arasındadır; bu sonuncularla bir üç yol ağzı yaparak kesişir iki araba geçecek kadar geniş, paket taşı döşeli ve yaya kaldırımlı bir yoldur; iki kenarı, altları mağaza hanlardır. Tophane caddesi kavşağından girildiğine göre, sağ köşede ve kapısı cadde üzerinde Galata ayyaşları arasında namlı bir işkembeci vardır; burası Galata sokaklarında dolaşan kimsesiz pırpırı çocukların, gecenin geç saatlerinde midelerine sıcak bir şey indirebildikleri yerlerden biridir. Sol tarafta bir mermer perdahçı atölyesi; sağda Galata semtinin umumî gazete ve mecmua bayilerinden Ürenay'ın dükkânı vardır; bu sokakta bir küçük lokanta ile iki tane de berber dükkânı vardır ki, müşterileri gelip geçici olmaktan ziyade gediklidir. Hanlarda olan tüccar ve tüccar kâtipleridir (1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

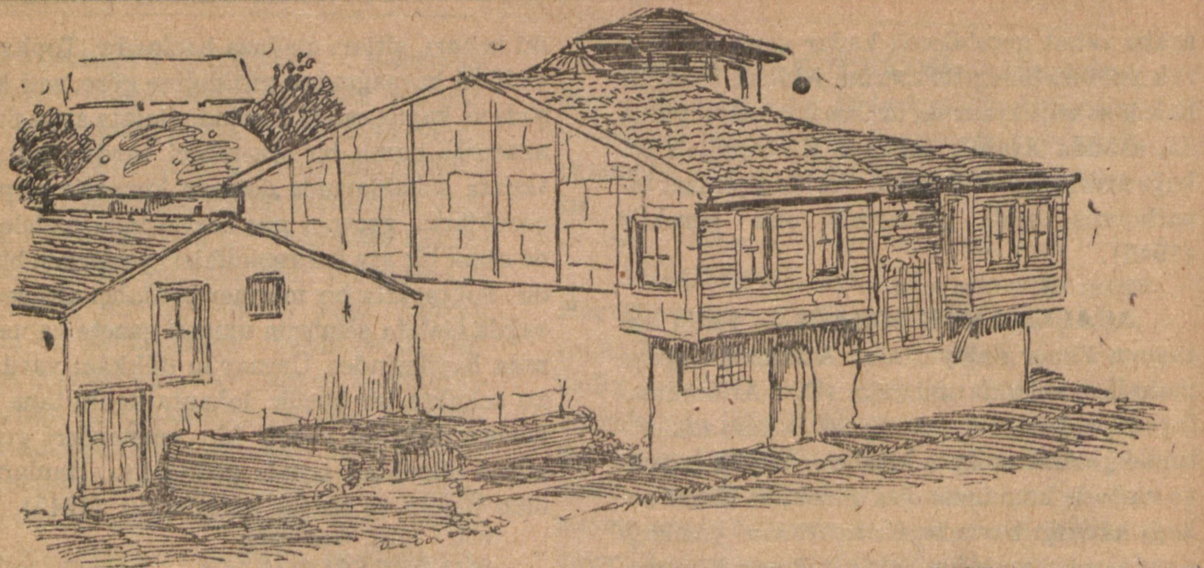
AĞADERESİ SOKAĞI — Beyoğlu kazasının Taksim nahiyesinin Bülbül Mahallesi sokaklarındandır (B. : Bülbül Mahallesi); yapı

Ağaçlıçeşme Sokağında Ebuzerigaffârînin türbesi (Resim: Nezih)

Ağaçlıçeşme Sokağında kitâbesiz çeşme (Resim: Nezih)

Üsküdar Ağa Hamamı Cadde yüzü (Resim: Nezih)

ankazı üzerinde açılmış iki araba geçebilecek kadar geniş gayet kısa, kırk elli adımlık bir sokaktır. Dereotu sokağı ile olan kavşağında kutu gibi küçücük, kapısı ve bahçeciği Dereotu sokağı üzerinde bir kahvehane vardır (Nisan 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞA DİVANİ — Ağakapısında, Yeniçeri Ağasının başkanlığında ocak erkânı ve Yeniçeri çorbacılarının toplanmasile kurulan divandır. Bu divanda ocağın dirlik ve düzen ahvalile Büyükşehrin zabıta umuru görüşülür, bir suç işlemiş Yeniçerilerin muhakemesi yapılırdı; Ağa divanı, ayak takımından bazı uygunsuzlar, serserilerle Yeniçeriler hakkında idam cezası dahi verebilirdi.

AĞA HAMAMI — Üsküdarda Doğancılarda, Gündoğumu caddesile Pırnal sokağı kavşağındadır, çifte hamamdır, kapıları da cadde üzerindedir. Birinci Ahmedin içkiler ağası Malatyalı İsmail Ağa tarafından, bu hamamın karşısında bulunup 1609 (H. 1018) da yapılmış olan cami ile beraber inşa edildiği söylenebilir (B. : Ağa Camii). Bu ansiklopedi için ancak erkekler kısmı görülebilmiştir. Küçük, fakat güzel bir hamamdır. Câmekân ta-

Üsküdar Ağa Hamamı, ara sokaktan (Resim: A. Bülend Koçû)

vanının göbeği içerden, yumurta biçiminde ahşab bir kubbe ile kapanmış olup dışdan kiremit örtülü çatıdır, bu ahşab kubbenin ortası da yine ahşab, sekiz köşeli bir fenerle bezenmiş, fenerin üstü de kiremitli bir çatı ile kapanmıştır. Kapıdan girilince sağda ve solda itibarlı müşteriler için iki soyunma odası, sağlı ve sollu iki de soyunma peykesi vardır, bu peykeler de son zamanlarda camlı bölmeler içine alınmı..ır. Kapının sağında bulunan bir merdiven ile üst kata çıkılır ki taksimatı alt kısmın aynidir, ortası, camekân taşlığına bakan boşluk, üç yanı parmaklıklı koridor şirvan, iki soyunma peykesi ile sokağa bakan cebhesi iki soyunma odasıdır, bu üst odalar altdakilerden geniş olub, hamama sokakdan bakıldığına göre, ikişer pencereli ve sağdaki eliböğründeki ahşab şehnişin-çıkıntılara rastlar.

Asıl hamam kısmına gelince, camekândan küçük bir soğukluğa girilir, solda ayak yolları ve iki küçük temizlik bölmesi vardır. Harâre, sekiz köşeli bir göbek taşının etrafında üç sofa ve dört köşede dört halvettir. Halvetler küçük ve teker kurnalıdır, sofalarda da, göbek taşına karşı yanyana, araları birer mermer levha ile bölünmüş ikişer kurna vardır. Bütün hamam onsekiz kurnadır.

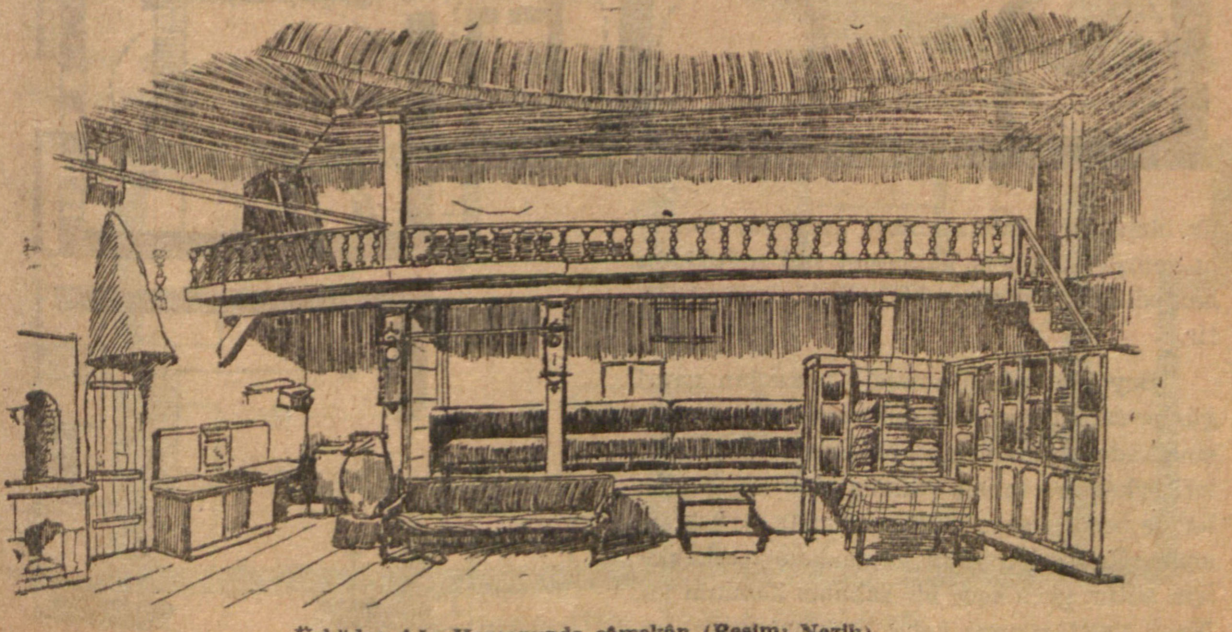
Hamam 1958 de ayni zamanda mülk sahibi, yaşı sekseni aşmış çok sevimli bir ihtiyar olan Bay Abdullah Turunç tarafından işletilmekte idi; bu hamama 1945 de, yine bu ansiklopedi için gidildiğinde sahib ve hamamcısı olarak Bayan Nazmiye Turunç'un adı tesbit edilmişti ki, bu mülkün Bay Abdullaha bu tarihden sonra Nazmiye hanımdan intikal etmiş olacaktır.

Temizliğine itina edilen bir hamamdır; 1945 de hizmetkâr olarak bir natır, biri genç biri ihtiyarca iki dellâk, bir de yanaşma görülmüştü; 1958 de ise bir natır ile bir dellâk ve bir yanaşma çalışıyordu. Halbuki onsekizinci asra aid bir hamam defterinde Üsküdar Ağa Hamamında natır, dellâk, yanaşma, külhancı onüç kişinin çalıştığı gösterilmiştir.

AĞA HAMAMI — Beyoğlunda Kuloğlu Mahallesinde Turnacıbaşı Sokağı üzerindedir; onaltıncı asır yapısı, klâsik üslûbda küçük bir tek hamamdır; sokağa bakan yüzü kâgir bir bina ile kapanmış, hamam çukurda kalmıştır, sokak kapısı bu binanın altındaki dükkânlar arasında olup hamama on basamakdan fazla merdivenle inilir. 1945 de camekân kısmında bir soyunma peykesi, merdivenle çıkılan iki asma katında da müteaddit odalar var idi. 1958 de hamam tekrar gezildiğinde bu katlara bir üçüncü katın ilâve edildiği görülmüştür.

Hamamı tasvir yolunda şu satırlar 1945 de tesbit edilmiştir:

Dar bir soğuklukdan geçilerek girilen asıl hamam kısmı yirmi kurnadır. Kapıdan girildiğine göre sağdaki köşede ve karşıya gelen iki köşede üçer kurnalı üç küçük halvet var-

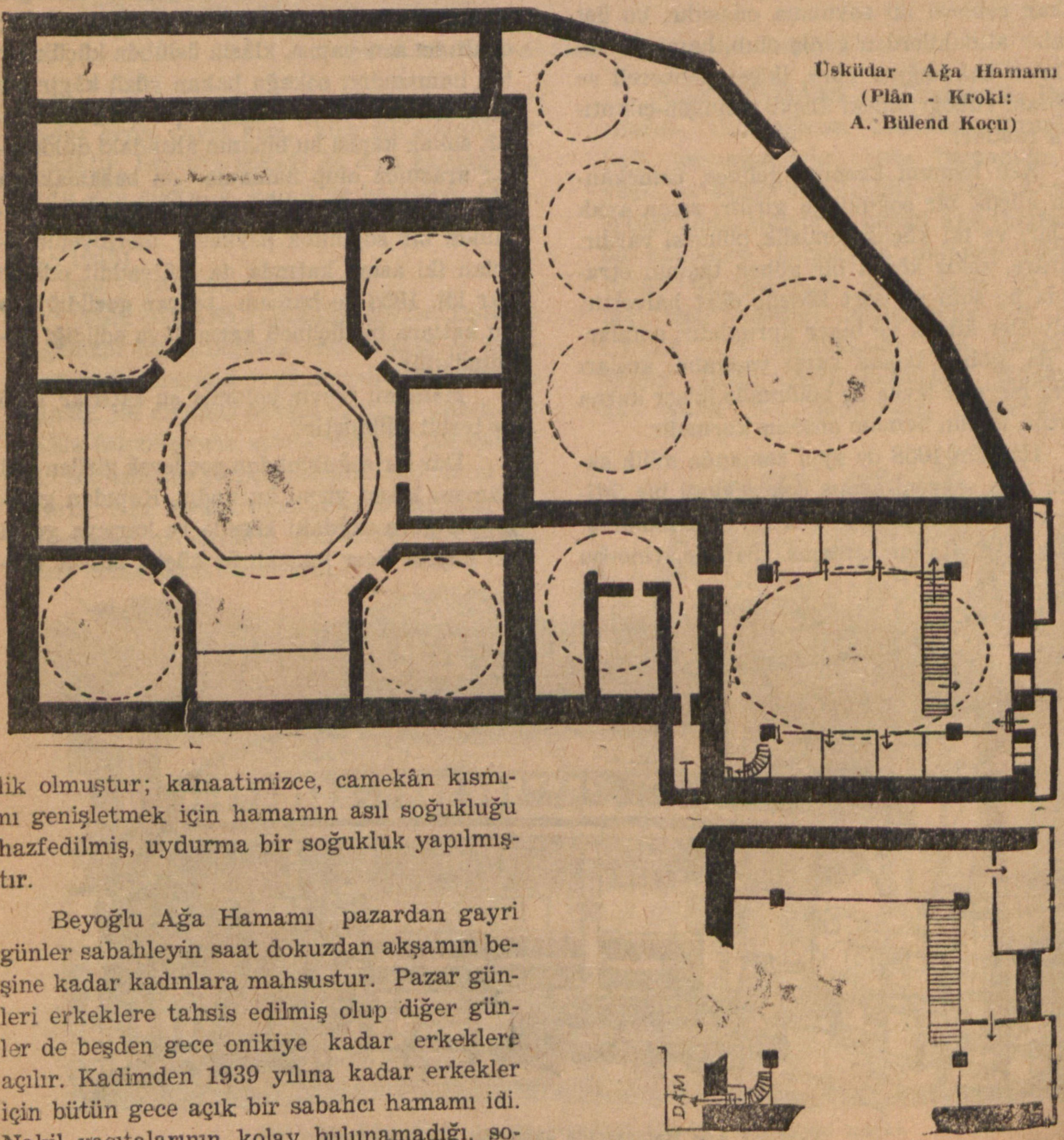
Üsküdar Ağa Hamamında camekân (Resim: Nezih)

dır. Sağ sofada dört, kapının karşısındaki sofada üç ve sol tarafdaki sofada da altı kurna vardır. Sol köşedeki halvetin göbek taşına bakan kapısı örülmüş, örülen kapı yerine de bir kurna konulmuş, sofamsı bir yıkanma yeri olmuş, bu halvete soğuklukda yeni bir kapı açılmış ve bir temizlenme yeri haline konulmuştur. Sağdaki halvetin de bir kısmı dıvarla bölünmüş, bu bölünen yere soğuklukdan bir kapı açılmış, buraya da ayak yolları yapılmıştır.

Plânda da vazıh olarak gösterildiğine göre Beyoğlu Ağa Hamamının bu kısmında, tesbit edemediğimiz bir tarihde mühim değişiklik olmuştur; kanaatimizce, camekân kısmını genişletmek için hamamın asıl soğukluğu hazfedilmiş, uydurma bir soğukluk yapılmıştır.

Beyoğlu Ağa Hamamı pazardan gayri günler sabahleyin saat dokuzdan akşamın beşine kadar kadınlara mahsustur. Pazar günleri erkeklere tahsis edilmiş olup diğer günler de beşden gece onikiye kadar erkeklere açılır. Kadimden 1939 yılına kadar erkekler için bütün gece açık bir sabahcı hamamı idi. Nakil vasıtalarının kolay bulunamadığı, sokakların karanlık ve otellerin de pis olduğu devirlerde Beyoğlunun hovardalık âleminde gecikmiş istanbullu çapkınlar, evine gidemeyecek derecede serhoş olanlar, bu arada uygunsuz güruhu için Beyoğlu Ağa Hamamı, kendi tâbirleri ile "düşüb sabahladıkları", sabahleyin de yıkanıp temizlenerek çıktıkları bir yerdi. Bıçkın takımından bazı bekârlar da, otel gibi, gedikli müşteri halinde geceleri hamamda yatarlardı.

1945 de Beyağlu Ağa Hamamında bir natır, bir dellâk, bir yanaşma ve bir külhancı olarak dört hamam uşağı bulunmakda idi. O tarihdeki mülk sahibi ile ermeni olan hamam-

Üsküdar Ağa Hamamı (Plân - Kroki: A. Bülend Koçu)

cısının adı maalesef tesbit edilememiştir. Hamam, yine tesbit edilemeyen bir tarihde matbaacı Cemal Azmiye intikal etmiş, onun tarafından da 1953 de Galatasaray Hamamcısı Bay Hüseyin Yılmaza satılmıştır, bu tarihden itibaren bu zat tarafından işletile gelmektedir. Pek çok mermer harcanarak hamamın câmekân ve harare kısımları tamir edilmiş, bilhassa içerde mermer bolluğu, çiğ beyazlık ile, klâsik hamam güzelliğini maalesef bozmuştur. Hamamın temizliğine son derece itinâ edilmektedir. 1958 de Beyoğlu Ağa Hamamında natır, dellâk, yanaşma ve külhancı on iki hamam uşağı çalışmakta idi.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞA HAMAMI — Samatyada Sulumanastırda, tramvay yolu üzerinde, İstanbulun en büyük ve en güzel çifte hamamlarından biri idi. Yirmi yıldanberi işlememektedir. Her iki hamamın camekân kısımları, boydan boya Enis Aygen zımpara fabrikası olmuş ise de, bu satırların yazıldığı sırada bu fabrika da muattal bulunuyordu. Asıl hamam kısımları da bir ara dökümhane yapılmış idi. Hamamın tramvay caddesine bakan yüzünün altında 9 göz dükkân vardır. Bunların da çoğu kapalıdır, yalnız iki tanesinde bir kunduracı ile bir demirci işlemektedir. Samatya Ağa Hamamının eski halini bilenler nakleder. Vaktile erkeler kısmının yanında, hamamın bir de güzel havuzlu, fıskiyeli bahçesi varmış ki, yazın, yıkanıp çıktıktan sonra havuz başında kahve ve şerbetler içilir, zevk ve safa edilirmiş.

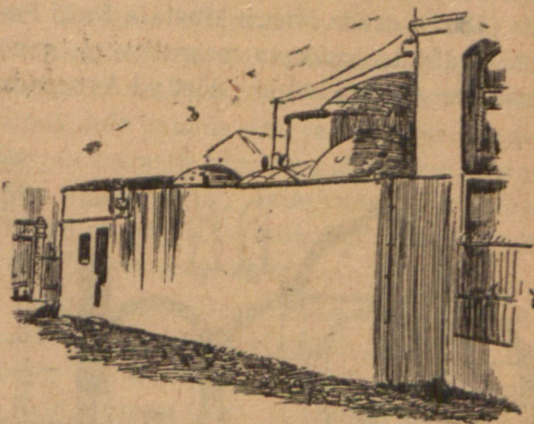
On dokuzuncu asırda İstanbula gelmiş ingiliz ressamı Thomas Allom'un Büyükşehirden yaptığı meşhur gravürlerinin en güzellerinden biri Samatya Ağa Hamamının muhteşem câmekânını gösteren resimdir ki bu Ansiklopedinin metin dışı resimleri arasındadır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

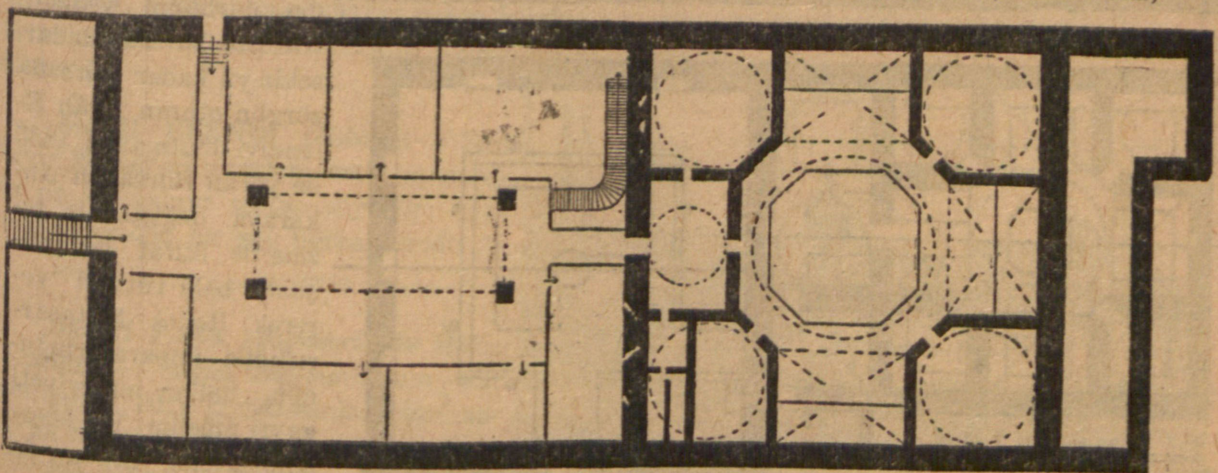
AĞAHAMAMI SOKAĞI — Beyoğlu kazasının merkez nahiyesinin Kuloğlu mahallesi sokaklarındandır (B. : Kuloğlu Mahallesi); paket taşı döşeli, bozukça, yaya kaldırımlı, apartıman altı dükkânlar sıralanmış bir çarşıdır. Firuzağa polis karakolu, bu sokak üzerinde, Ağakülhanı sokağı ile olan kavşağının köşesindedir.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AGÂH EFENDİ — İstanbulda ilk hususî gazeteyi çıkarmış ve Türkiyede ilk posta pullarını yaptırtmış Türk fikir ve devlet adamlarından; Yozgatlı Çapanoğullarından Ömer Hulûsi Efendinin oğludur; Anadolu Müfettişi unvanile tanınmış Müşir Şakir Paşanın da büyük kardeşidir. 1832 (H. 1247) de

Beyoğlu Ağa Hamamı (Resim: Nezih)

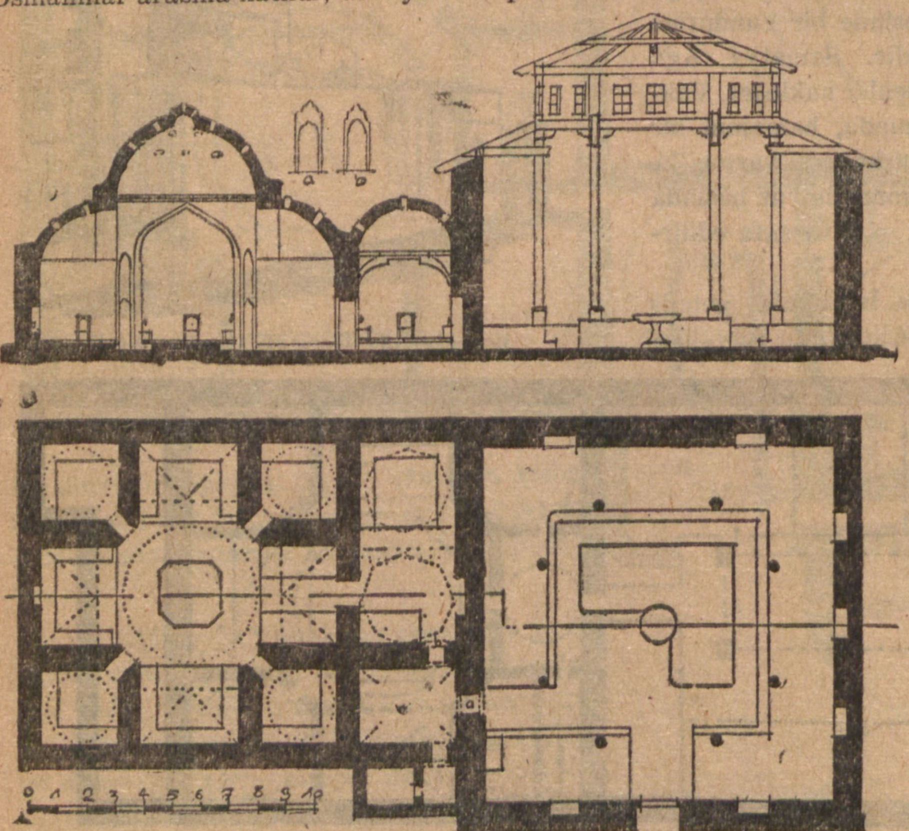

Beyoğlu Ağa Hamamı (Plân - Kroki: A. Bülend Koçu)

İstanbulda Sarıyerde doğdu. Tıbbiye mektebinden doktor çıkmak üzere iken, fransızcayı çok iyi öğrendiğinden ötürü mektepten Babıâli tercüme kalemine alındı, az sonra da elçi kâtipliği ile Parise gönderildi. Abdülâzizin cülûsu sıralarında İstanbula dönmüş ve 1860 (H. 1277) da "Tercemanı Ahval" adile bir gazete çıkarmıştır, Türkiyede ilk hususî gazete olan Tercümanı Ahvalin idarehanesi, Şekerci Hacı Bekirin Bahçekapıdaki dükkânının tam karşısında bir ahşap konaktı. Bir ara "Fevaidi Osmaniye" denilen Devlet Denizyolları Nazırlığında bulunmuş, Postahane Nazırı olmuş, bu vazifede iken de devrin hükümdarı Abdülâziz adına Türkiyenin ilk posta pullarını yaptırtmıştı; ki o zamana kadar, devletin, posta harcı karşılığı olarak mektup zarflarına damga vurulurdu. Postahane Nazırlığından Divanı Muhasebat âzalığına yükselen Agâh Efendi, kendi ifadesine göre bu vazifeden Avrupaya giden Ziya Beyin (Ziya Paşa) ahpablarındandır diye Âli ve Fuad Paşaların garezleri üzerine azledildi; ve tezine kendisi de Parise kaçtı (1867), orada Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın etrafında toplanan meşrutiyetçi genç Osmanlılar arasına katıldı; dört yıl Avrupada kalarak Fransa, İngiltere ve Belçikada dolaştı, vatanına, Türkiyede uyanık mutlakiyet diye tarif ettiğimiz Tanzimat devrinin son mümessili olan Âli Paşanın ölümünden sonra 1871 de döndü. Abdülâzizin tahttan indirilmesini hazırlıyan vakalardan biri olan "Talebei ulûm" ayaklanmasını hazırlıyanların başında bulundu. Birinci meşrutiyetin ilânında Şûrayı Devlet âzası tayin edildi; fakat, kendi ifadesine göre, İstanbulda idarei örfiye ilânı, ve Seraskere fevkalâde mezuniyet verilmesi üzerine Redif Paşanın düşmanlığı ile muhakeme edilmeden Rumî 18 mayıs 1293 de Bursaya sürüldü. Aslında ise, yıllarca sonra, yakınlarından Besim Beye hâtıralarını yazdırtırken Talebei ulûm ayaklanması vakasından "birtakım cahil ve hâcegân beyninde kadir ve haysiyeti mefkud asker kaçkını yobaz makulesi birer mecidiyeye toplanılarak Agâh Efendi namında bir leîm gibi birçok müfsitlerin riyaseti tahtında Yıldız sarayı pişgâhında toplandılar" diye bahseden İkinci Abdülhamidin darbesini yemişti. Nitekim bu hükümdar, sekiz yıl kadar Bursada sürgün oturan Agâh Efendiyi unutmamış, 1883 de yerini Bursadan Ankaraya değiştirmiş, tezine de, iltifat görünüşünde bâlâ rütbesi vererek Rodos Mutasarrıflığile imparatorluğunun, halkın ekseriyeti gayri müslim bir köşesine atmış, oradan da Atina Elçiliği ile mem-

Agâh Efendi (Resim : H. Çizer)

Samatya Ağa Hamamı (Plân ve Maktâ resim: Heinrich Glück)

leket dışına çıkarmıştı. Agâh Efendi, 1885 de Atinada öldü. Nâşı İstanbula getirilerek İkinci Mahmud Türbesi bahçesine gömüldü.

Agâh Efendi — Bu satırlar yazılırken İstanbul Basın Direktörü bulunan "Aylık Ansiklopedi" sahibi Server İskitin bu gazeteci - devlet adamı hakkında bu isim altında orijinal bir etüdü neşredilmiştir.

Bibl. : Ahmed Rasim, Edib, muharrir, şair; S. İskit, Agâh Efendi; A. Şeref, Tarih musahabeleri, İ. A. Gövsa, Türk meşhurları.

AGÂH EFENDİ (Hezarfen Şeyh) — Geçen asır sonlarının namlı Kadirî şeyhlerinden, Hasekide, Bostan hamamı sırasında Erdibaba tekkesi postnişini iken 1328 de öldü; tekkenin türbesine gömüldü; ölümünde 85 yaşlarında idi.

Hal sahibi ve marifetli bir zat idi. Pek genç yaşlarından itibaren ince el işlerine merak etmiş ve bu yolda eşsiz bir sanatkâr olmuştu. Tekkesi, bu bakımdan, bir elişleri sergisi halinde idi; hemen bütün dervişlerinin ırakiyelerinde Efendinin kendi elile işlediği Kadirî gülleri bulunurdu; tekkelerin dervişleri içinde Agâh Efendinin güllerinden edinmek kıymet biçilmez bir varlık sayılırdı. Sünbülefendi ve Bâlâ tekkelerinde medfun eski namlı şeyhlerin sandukaları üstünde taçların çoğunu da bu zat işlenmişti ki, Bâlâ türbesindeki eserleri, bu türbenin son yıllarda uğradığı tahribatta mahvolmuştur (B. : Bâlâ Camii ve Tekkesi).

Mütevazı hayatında, elinin emeği ve gözünün nuru ile geçinen bu sanatkâr şeyhin bazı eserleri Bayezidde İnkılâp Müzesine konulmuştu; tekkesi kapandıktan sonra içindeki zengin metrukâtı ne olmuştur, öğrenilemedi.

AGÂH EFENDİ (Kıbrıslı — Son devir karagözcülerinden; orta oyununda da kavukluya çıktığı söylenir: hayatı hakkında bir şey öğrenilemedi.

Bibl. : S. N. Gerçek, Türk temâşası

AGÂH PAŞA (Kasidecizade Hafız İbrahim) — Geçen asır sonlarının kalem sahibi Türk kumandanlarından, askerlik hayatının büyük bir kısmını Arabistanın Hicaz ve Yemen bölgelerinde geçirmiş ve 1916 (1334) da İstanbulda ölmüştür. Yüksekkaldırımda harab bir halde bulunan Sarımusa Mescidini tamir ettirmiş, kendisi de bu mescidin mezarlığına gömülmüştü (B. : Sarımusa Mescidi). Yemen üzerine kıymetli notları olduğu söylenirdi; "Vakayii Tarihiye" adında "Takvimütteva-rih" e zeyil yollu yazılmış bir eseri vardır. İkd-ül-cemil fi müteşabih-it-tenzil adında bir eseri de Mekkede basılmıştır.

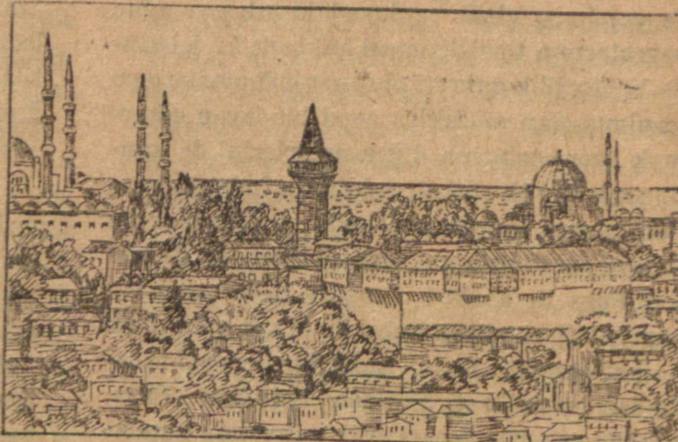
Bibl. : Bursalı Tahir, Osmanlı müellifleri

AGÂHPAŞA ÇIKMAZI — Üsküdarda Selimiyededir; Kavakiskelesi caddesile Kışla önünden geçen Çeşmeikebir sokağı kavşağındaki adanın içinde ve Kavakiskelesi caddesi üzerindedir.

AĞA HÜSEYİN PAŞA — (B. : Hüseyin Paşa, Ağa).

AĞAKAPUSU — Bugün, Süleymaniyede, İstanbul Müftülüğü ile İstanbul Üniversitesi Biyoloji Enstitüsünün bulunduğu yer; Yeniçeri ocağının kanlı bir şehir muharebesile kaldırıldığı Vakayı Hayriyeye gelinceye kadar Yeniçeri ocağının en büyük zabiti olan Yeniçeri Ağasının resmî ikametgâhı ve kumandanlık makamiydı (B. : Yeniçeri Ağası). Birçok defa yanmış olan ve her seferinde devrinin en kıymetli mimar ve dülgerleri elile yapılan Ağakapısının, İstanbulun haremli selâmlıklı en büyük ve mükellef saraylarından biri olduğu muhakkaktır.

Ağakapısını, temellerine varıncıya kadar mahveden ilk ateş âfeti 1659 (H. 1070) yangınıdır ki, İstanbulun dörtte üçünü kül etmişti. İkinci yanışı 1749 (H. 1163) Küçükpazar yangınındadır; bu yangından sonra yeni Ağa sarayına gayet yüksek ve zarif ahşap bir yan-

Eski bir gravürde Ağakapusu
(H. Y. Şehsüvaroğlu, Cumhuriyet Gazetesi)

gın köşkü (kulesi) yapıldı. İstanbulda yangın gözcülerine "Köşklü" adı verilmesi bu tarihten sonradır, ki, Yeniçeri ocağının kaldırılmasından çok sonra, yangının nerede olduğu haberini kulelerden aldıktan sonra durmadan koşarak tulumbacı koğuşlarına ve mahalle bekçilerine ulaştıran ulaklara da köşklü denirdi (B. : Köşklü).

Ağakapısını mahveden diğer bir âfet 1774 (H. 1192) yedinci Cibali yangınıdır; bu yangında Ağakapısile beraber yangın köşkü de tutuştu ve ahşap kule, İstanbulluların bir daha göremiyecekleri korkunç bir meşale halini aldı.

Bu yangından sonra yapılan Yeni Ağakapısı, yarım asır kadar sonra yenilenircesine bir tamir görmüştü ki, Keçecizade İzzet Molla şu tarih kıtasını söylemiştir:

Ahdinde memalik oldu ma'mur
Batmıştı adalet itti icad
İzzet dedi cevherin tarih
"Ağakapusu olundu bünyad".
(H. 1234) 1818

Ocağın kaldırılmasından sonra, Ağakapısı eyhülislâm sarayı oldu. Yeniçeri Ağasile emrindeki ocak zabitlerinin üzerinde bulunan Büyükşehrin asayiş ve inzibatını korumak vazifesi, yeni kurulan Seraskerlik makamının eline verildi. Ağakapısındaki ahşap yangın kulesi de yıktırılarak, Serasker kapısında kârgir bir yangın kulesi yapılmasına karar verildi; fakat kârgir kulenin inşası uzun süreceğinden muvakkat bir ahşap kule yapıldı; bu ahşap kule bitinceye kadar da köşklüler yangın gözleme vazifesini Süleymaniye minarelerinden yaptılar. Bu ahşap kule az bir zamanda yapılmış, içinde ve dışındaki talaş ve ağaç parçalarının temizlenmesi kalmıştı ki, içlerinde Yeniçerilik gayreti olup asakiri mansureye yazılmış olan müfsitler, yeni bir isyan çıkarmak üzere taburun diğer neferlerini de kandırarak büyük rütbeli zabitlerin haberi olmadan yangın kulesinin altında toplandılar ve kuleye ateş verip yaktılar; maksatları Serasker Paşa ile asakiri mansure binbaşısını vesari zabitleri yangın sebebile oraya getirtmek ve katletmekti. Fakat sadık bir bendesi tarafından bu suikasti öğrenen Serasker Paşa, sekban askerile Seraskerlik dairesinin kapılarını tuttu (B. : Serasker Kapısı), isyan bastırıldı, âsi tabur Akdeniz Boğazı Muhafızlığı ile Üsküdara geçirilirken elebaşıları yakalanarak iskelede idam olundular.

Ağakapısı Şeyhülislâm sarayı olarak tamir edilmiş ve döşenmiş idi, vaka münasebetile Babüssaade önüne dikilmiş olan Sancağı Şerifin yerine kaldırılmasından sonra da Müftü Efendi ve kapısı halkı yeni yerlerine taşınacaklardı; 1241 yılı zilhiccesinin 27 inci günü erkenden Sancağı Şerif Babüssaade önünden içeriye kaldırıldı; Sadrıazam vesair devlet erkânı da kuşluk vakti saray meydanındaki çadırlardan Babıâliye nakletmek üzere iken Hocapaşadan yangın çıktı, süratle büyüyerek bir âfet halini aldı; Salkımsöğüt ve Cağaloğlundan Büyükçarşı içini ve Okçularbaşını kül edip Kumkapı ve Yenikapıya kadar olan mahalleleri mahvetti; bu arada Babıâli de yandı. Meşihat dairesi olarak hazırlanmış olan Ağakapısına da, muvakkat olarak açıkta kalan Sadrıâzam ile Babıâli memurları yerleştirildi.

Ağakapısının bu son tamirinde kapısının üzerine konulan tarih kitabesinde şu mânalı beyit okunur:

Ağa kapusunu verdi bize Sultan Mahmud
Babı tezvir idi, Hak kıldı makamı iftâ.

Ağakapısı, bugün İstanbul Müftülüğü binasıdır. Şeyhülislâmlık makamının kaldırılmasından sonra, en mükellef kısmına İstanbul kız lisesi yerleştirilmişti; bir yangın ile mahvoldu, yalnız fetvahane kısmı kurtulabildi ki bu satırlar yazılırken Müftülük olan yerdir. Yanan kısmın yerinde de, muazzam bir beton bina, İstanbul Üniversitesinin Biyoloji Enstitüsü yapılmıştır.

Ağakapısında geçen vak'aların en mühimmi ve heyecanlısı, Genç Osmanın Yedikulede feci bir surette öldürülmesine varan ihtilâlde, bu hükümdarın Ağakapısına gelip sığınmasıdır (B. : Osman II Genç; 1621 (H. 1031) ihtilâli).

AĞAKAPUSU MESCİDİ — Süleymaniyede eski Ağakapısında idi. Yeniçeri ağalarına imam olanlar bu mescidin de başimamı olurlardı. Ağakapısı Şeyhülislâmlara tahsis edildikten sonra mescid, Fetvahane ve İstanbul Kadılığı arasında kalmıştı. Yangında da Şeyhülislâm dairesi ve İstanbul Kadılığı (İstanbul kız lisesi) ile beraber yandı (B. : Ağakapısı).

Bibl. : Hadikatülcevâmi, I; Esad Serezli, Not.

AĞAKAPUSU ZİNDANI — Ağakapusunda, suçlu Yeniçerilerle Büyükşehrin azılı şerirlerinin, hırsız ve uygunsuz takımının atıldıkları bir zindandır. Bu zindana girenlerin de ekseriya nam ve nişanı kaybolurdu, geceleyin boğulur ve cesedine bir taş bağlanıp Ahırkapı-Kumkapı sahillerinden Marmaraya atılırdı.

AĞAKAPUSU ZİYAFETLERİ — Yeniçeri Ağaları tarafından ocak ananelerinden olarak Sadrıâzamlara verilen resmî ziyafetlerdir.

Şeker (Ramazan) Bayramı Ziyafeti — Şevvalin onuncu günü verilir, akşam yemeğidir. Sadrıâzam Ağakapısına öğleden sonra gelir, saz fasılları ve raks seyri ile eğlenilir, ikindi namazı Ağakapısı Mescidinde kılınır, yemekten sonra Yeniçeri ağası Sadrıâzama kıymetli eğer takımı ile donanmış bir at vesair nadide hediyeler takdim eder, vezir de ağanın sırtına bir hil'at giydirirdi.

Bibl. : VT, I.

Nevruzusultan Ziyafeti — Nevruzda verilen bir öğle ziyafetidir. Sadrıâzam, Ağakapısına bütün Divanıhümayun erkânı ile beraber giderdi. Yemekten sonra, Sadrıâzam, Yeniçeri ağasına bir samur kürk hediye ederek iltifat ederdi.

Bibl. : Vâsıf Târihi, I.

AĞAKÜLHANI SOKAĞI — Beyoğlu kazasının merkez nahiyesinin Kuloğlu Mahallesi sokaklarındandır (B. : Kuloğlu Mahallesi); Turnacıbaşı sokağı ile Ağahamamı sokağı arasında dirsekli bir sokaktır; Ağahamamı sokağı kavşağından girildiğine göre, sol köşede, Firuzağa polis karakolu bulunmaktadır; tam karşıya da, Ağahamamının külhan kapısı rastlar; doksan derecelik bir zaviye ile sağa kırılan yolun sol kolunda Ağa Hamamı bulunmaktadır. Paket taşı döşeli, bir araba rahat rahat geçebilecek kadar geniş bir sokaktır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞALAR CAMİİ — Topkapı Sarayında, üçüncü avluda, Üçüncü Ahmed kütüphanesinin karşısındadır; sarayın içinde en eski yapılardan biri ve en büyük mâbeddir. Eski ve ilk adı Hünkâr Camii ise de, Enderunun zülüflü ağaları, bilhassa hasodalılar burada namaz kıldıklarından "Ağalar Camii" denilegelmiştir. Yapıldığı tarih bilinmiyor, fakat Fatih Mehmed devrinden kaldığı muhakkak sayılıyor. Plânı sadedir, mustatil bir kaide etrafında yükselmiş dört duvar üzerinde bir beşik örtüsünden ibarettir.

Ağalar Camiinin önüne sonradan bir mescid yapılmıştır ki, duvarlarına kaplanmış çiniler 1608 (H. 1017) tarihli, on yedinci asır Türk çiniciliğinin en güzel ve kıymetli örnekleridir. Bu mescidin kapısı üzerinde bulunan ve yalnız "Esseyyid Mehmed Ağa" ismini taşıyan 1722 (H. 1136) tarihli kitabe sonradan konulmuştur.

1881 (H. 1298) tarihine kadar içinde namaz kılınan Ağalar Camii sonradan metruk kalmış, sarayın kırık dökük eşya deposu olmuştu, yanındaki mescid de hasodalılara yemekhane yapılmıştı. 1910 da üzerindeki kurşunlar da sökülmüş, mâbed tamamen yıkılıp çökmeğe mahkûm bırakılmıştı; 1925 de Müze Müdürlüğünün himmetile esaslı bir tamir görerek mahvolmaktan kurtarılmış, Ağalar Camii kütüphane, mescid de kütüphanenin okuma salonu olmuş; Ahmed III kütüphanesi müstesna, sarayda dağınık bir halde bulunan diğer bütün kütüphaneler bu tarihi yapı içinde toplanmıştır.

İkinci Mahmud Yeniçeri ocağının kaldırılması hakkındaki kararını bu camide vermiş, ve bu kanlı vakanın devamınca, saraya davet olunan İstanbul uleması ile şeyhleri üç gün üç gece bu camide misafir edilmişlerdi.

Bibl. : Topkapı Sarayı Müzesi rehberi

AĞALAR MENZİLİ — İstanbulda ok atıcı pehlivanların Okmeydanı eteğindeki menzillerinden biridir; ayak taşı Hasköyde Yeniçeri ağalarının karlığı yanında bir küçük mermerdi; tâ buradan Kâğıthane caddesi tarafına atılır. Menzili kuran, Dördüncü Mehmedin hocası ve bu hükümdarın ilk zamanlarında büyük nüfuz sahibi saray erkânından Reyhan Ağadır (B. : Reyhan Ağa); lodos rüzgârile atılan bu menzilde devrin birçok namlı kemankeşleri bazu denemişler ve rekor kırmışlardır; ki Mehmed Vahid Efendinin "Tirendâznâme" sinde zikredilen bu pehlivanlar arasında on yedinci asrın büyük muharriri ve seyyahı Evliya Çelebinin de adı vardır; bu kayıt, seyahatnamesinden gayri, adı zamanının muharrirleri tarafından hiçbir yerde zikredilmiyen büyük muharririn hayatı bakımından çok kıymetlidir. Tirendâznâmede Ağalar Menzi-

linde ok atıp taş dikmiş 14 pehlivanın adı vardır:

	Gez
Reyhan Ağa	827,5
Tekrar Reyhan Ağa	851,5
Hazinedar Ali Ağa	878,5
Musahib Bilâl Ağa	920
Evliya Çelebi	925,5
Rüstem Paşa vakfı cabisi	927,5
Eski saray teberdarlarından Hacı Abdülbaki Çelebi	937
Batman Hacı Mustafa Efendi	954,5
Feridunzade Mustafa Ağa	982,5
Arnavut Hüseyin Bey	993
Teberdar Ahmed Bey	1000
Çerkes Mehmed Paşa	1040
Rahiki Ali Ağa	1056
Küçük Mehmed	1093,5
Hasodalı Pehlivan Ali Ağa	1139

Zamanında zenginliği dillere destan olan Musahib Bilâl Ağa, gayet güzel bir somaki taş diktirmişti; Feridunzadenin taşı da atıcılarla yapıcı esnafı arasında meşhur münazaaya sebep olup mahkemede hükmü şer'i ile dikilmiş idi. Bu pehlivanların arasında Rahiki Ali Ağa, Okmeydanı tekkesine şeyh olmuştur.

Bibl. : Tirendazlar Risâlesi

AĞA MERHUM — İkinci Mahmud devrinde, İncili Çavuşvari nükteleri ile meşhur bir zattır. Vezirlerin kavasbaşılıklarında bulunmuş, mühim simalardan pek çoğunu yakından tanımış "bir koca kurt" imiş. Son hizmet ettiği Ispartalı Ali Paşa Sadaretten ayrılınca tekaüt olarak Bozdoğan kemeri civarındaki evinde otururmuş. Vezir kapılarındaki ağalar arasında fevkalâde hürmet görürmüş. Kendisinden menkul pek çok fıkra ve menkıbe vardır; bunlar tekrarlandıkça "Ağa merhum şöyle derdi" diye diye asıl ismi unutulmuştur. Ağa merhumun Hâlet Efendi hakkında şu fıkrası meşhurdur: Hâlet Efendi Konyaya sürdürüldüğünde, "Çelebi Efendi himaye edecekmiş, teslim etmiyecekmiş" gibi sözler çıkmış. Kapı ağaları ve kavaslar Ağa merhumun fikrini sormuş, o da: "Bana kalırsa, dedem, sen düdüğünü çal, böyle işlere karışma derim" cevabını vermiş.

Bibl. : A. Şeref, Tarih müsahabeleri

AĞA MESCİDİ — Üsküdarda Şemsipaşada Kavaklı iskele sokağındadır; yaptıranın adile "Husrev Ağa Mescidi" de denir, halk ağzında ise "Eski Hamam Mescidi" diye meşhurdur, bu son adını da yanındaki sokağın içinde bulunan "Eski Hamam" dan almıştır. Husrev Ağanın kabri mihrab duvarının önündedir, mezar taşı ve kitabesi yoktur.

Taş ve tuğla ile yapılmış, yalnız tuğla ile örülmüş olan mihrabı dışarıya doğru taşmıştır, kıble ile sağ ve sol taraflarında ikişer penceresi vardır. Son cemaat yeri ve minberi ahşaptır.

İbrahim Hakkı Konyalı

AĞA MESCİDİ — Üsküdarda Hakimiyeti Milliye caddesinde, Hale sineması, postahane ve malmüdürlüğü binalarının çevrelediği parkın yerinde idi, 1935 - 1936 arasında yol genişletilirken yıktırılmıştır. Minaresinin bulunduğu yerde, şimdi İş Bankasının diktiği saat vardır. Mescidin halk ağzındaki adı Yeni Çeşme Mescidi idi, yaptıran, Çarşambada güzel bir camii bulunan Kızlarağası Mehmed Ağadır.

İbrahim Hakkı Konyalı

AĞA MESCİDİ — (B. : Âlipaşa Camii)

AĞAOĞLU (AHMED) — Namlı gazeteci ve fikir adamı; 1869 da Azerbaycanın Karabağ yaylâsının merkezi olan Şoşan şehrinde doğdu; babası Mirza Hasan, oranın tanınmış bir ailesinden, şark ilimlerile pek çok uğraşmış bir zat idi; anası Taze Hanım da Karabağlı diğer bir büyük ailenin kızı idi; oğlu Ahmedi çocukluğunda zengin bir folklor ile beslemiş çocukluğunda zengin bir folklor ile beslenmiş bir kadındı. Doğduğu kasabadaki Rus ortaokulunu bitirip de Tiflis lisesine gönderildiği sırada, Ağaoğlu, Ahmed, baba ocağında öğrendiği farsça ve arapçanın yanında rusçayı da, ana dili olan türkçe kadar mükemmel konuşuyordu. Ağaoğlu, ortaokul hayatını şöyle anlatıyor: "Biz beş Türk çocuğu, senelerce devam eden tahsil esnasında, Ermeni çocuklarından çektiklerimizi tarif etmek imkân haricindedir. Teneffüs esnasında çabuk davranıp arkamızı bir duvara dayamayı büyük bir

Ahmed Ağaoğlu
(Resim: H. Çizer)

muvaffakıyet sayardık. Yüzlerce Ermeni çocuğu üzerimize hücum ederek birisi başımızdan kalpağı alıp atıyor, diğerleri tekmelerle kalpaklarımızı eziyorlardı. Bazan ittifak edip üzerimize iftira ve isnadda bulunuyorlardı, bizi haksız yere cezalandırıyorlardı. Arkadaşlarımın çoğu dayanamadılar, mektebi terkettiler, mektebi bitirinciye kadar yalnız ben dayandım." (Ali Nüzhet Göksel, İstanbul Ansiklopedisine verilmiş notlar).

Tiflis lisesini bitirdikten sonra yüksek tahsil için Parise giden bu genç azerbaycanlı, orada da hukuk mektebi ile Collège de France'den diploma aldı. Pariste, Fransız mecmualarında Şark meseleleri üzerine ilk kalem tecrübelerinde bulunan Ağaoğlu, büyük Fransız İnkılâbının beşiği olan bu büyük ilim ve hürriyet merkezinde "İttihat ve erakki" cemiyetinin âzalarile tanıştı.

1894 de Azerbaycana döndü; Azerbaycan Türklerinin millî benliğini uyandırmağa çalışan İsmail Gasprenski Hüseyinzade Ali ve Ali Merdan Topçubaşının, "Hayat", "İrşad" ve "Terakki" gazetelerinde kıymetli bir arkadaşı oldu, bir taraftan da öğretmenlik yaptı; Çarlık Rusyası zabıtasınca tehlikeli adam olarak tanındı; takip ve tazyika uğradı. 1908 Meşrutiyet inkılâbının tezine İstanbula geldi, maarif müfettişi tayin edildi; "İttihat ve Terakki" fırkasına girdi ve az sonra memuriyeti bırakarak tamamen serbest gazetecilik hayatına atıldı.

Ziya Gökalp, Yusuf Akçora ve Şair Mehmed Emin gibi Türkçülük cereyanı liderlerinin en yakın dost ve arkadaşı; Türkocağı ile "Türk Yurdu" mecmuasının kurucularından biri oldu. 1911-12 yıllarında İstanbul Darülfünunu Türk medeniyeti profesörlüğüne ve Rusça muallimliğine tayin edildi; "Tercümanı Hakikat" gazetesinde başmuharrirlik yaptı. Birinci Cihan Harbi yıllarında İttihat ve Terakkinin namzedi olarak Afiyonkarahisarından mebus seçildi, fırkanın Merkezi umumî âzası oldu; 1917 de, Kafkas ordusunun siyasî müşaviri olarak Azerbaycana gönderildi; 1918 de İstanbula döndüğünde, İttihat ve Terakki ricali arasında Maltaya götürüldü; üç yıl orada kaldı, 1921 de serbest bırakılınca Anadoluya geçti, Ankarada, Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Matbuat Umum Müdürü oldu; zaferden sonra Halk fırkasının namzedi olarak Karstan mebus seçildi, Ankara Hukuk fakültesine profesör tayin edildi. Hükûmetin fikirlerini yayan yarı resmî Hâkimiyeti Milliye gazetesinin başmuharriri oldu. Fethi Okyar "Serbest Cumhuriyet Fırkası" nı kurarken bu liderin en kuvvetli arkadaşı oldu; fırkaları dağıldıktan sonra faal siyasî hayattan çekildi, İstanbul Darülfününunda profesör oldu, "Akın" mecmuasını çıkararak ilmî ve siyasî düşüncelerini yaymakta devam etti. 1933 de profesörlükten emekliye ayrıldı; bir muharrir olarak ölüm anına kadar çalıştı. 19 mayıs 1939 da öldü.

Siyasî hayatı çetin mücadelelerle dolu olan Ağaoğlu Ahmed, aile hayatında, evlâtlarının coşkun bir aşk ile taziz ettikleri bir babalık saadetine kavuşmuş adamdı; Samed Ağaoğlu ve Bayan Tezer Ağaoğlu Türk basın ve maarifinin iki genç kıymetidir.

Ağaoğlunu yakından tanımış olan Ziya Gökalpın damadı ve Vefa lisesi edebiyat öğretmeni Ali Nüzhet Göksel, İstanbul Ansiklopedisine gönderdiği notlarda şöyle yazıyor:

"İkinci Meşrutiyet devrinin iki üç büyük muharririnden biri de hiç şüphesiz odur. Bir başmuharrir için gereken bütün vasıflar onda vardı. Prensip sahibiydi. Kültürü zengindi, inandığı fikirleri yaymaktan çekinmezdi, memleketi çok iyi tanırdı. Şark ve garp hakkında çok şeyler okumuş ve bunları benimsemişti. Muntazam tahsil görmüştü. Konuşma dili, memleketinin şivesini bırakmadığı halde yazı dili İstanbul şivesine uygundu. Memleket işlerinde milliyeti, sosyal ve ekonomik meselelerde ferdiyetçi; siyasette liberaldi. Ağaoğlunun makale ve kitaplarında daima bu prensiplerin çerçevesi içinde hareket ettiği görülür.

Bu fikirlerine karşı ne kadar bağlı olduğunu "İçtihad" dergisinde Süleyman Nazifle, "Kadro" dergisinde ve "Cumhuriyet" gazetesinde Yakup Kadri ve Şevket Süreyya ile yaptığı münakaşaları okumak lâzımdır.

Münakaşalarda pervasızdı; inandığı şeyler onun için mukaddesti, ona dil uzatanlara karşı şiddetle hücum ederdi. Fakat hiçbir zaman, münakaşa ettiği adamın şahsiyetini kötüliyecek kadar yazılarında zaaf gösterdiği görülmemiştir. Filhakika Ağaoğlu yazılarile, bize yeni fikirler bulup verememişti. Fakat memleketin millî bünyesine göre bulunan yeni

fikirleri müdafaa edenlerin yanında yer aldığı muhakkaktır.

Onun fikirlerini ve şahsiyetini en iyi izah eden eseri: "Serbest İnsanlar Ülkesinde" adındaki kitaptır. Bu eserde, ta çocukluğundan itibaren ruhuna sinen demokratik fikirlerini serbest insan ülkesinde diyalok şeklinde ve eserine edebî bir çeşni vermek şartile canlı bir halde belirtmiştir. Bu eserin son sayıfasında filozof pîrler ona şu meseleler üzerinde and içiriyorlar:

"Hürriyete sadık kalacağıma and içiyorum".

"Serbest insanlar ülkesi yasasının bütün maddelerine harfi harfine riayet edeceğime and içiyorum".

"Bulunduğum her yerde hürriyeti neşir ve yasa maddelerini temsil edeceğime and içiyorum".

"Hürriyeti ve serbest insanlar ülkesinin yasasını müdafaa için icabında nefsimi feda edeceğime and içiyorum".

Hayatının son yıllarında neşrettiği bu kitaptaki andlarını, hayatı müddetince kendine bir mefkûre edinmiş ve bu uğurda hayatını harcamıştır.

Ben, Ağaoğlunun hastalığının son günlerinde ziyaret etmiştim. Yaşlılık ve hastalık gibi iki yıkıcı kuvvet üzerine çöktüğü halde, o yine ğenç, diri ve gür sesile bütün o sarî ve sıtmalı heyecanile konuşuyordu. Sözleri fikir meselelerine yaklaştıkça, odasının havası zaman zaman onun hiddetlerile, arasıra bıraktığı şen kahkahalarile doluyordu.

Dikkat ediyordum. Uzun yılların didinmeleri, girdiği cemiyetlerin fırtınalı politika hayatı, o mânalı baş üzerinde sanki hiçbir tesir yapmamıştı. Amcasının istediği gibi, o genç kalmıştı. Ağaoğlunun ruhu daha genç olduğu halde yıllardanberi beklediğimiz terkibi bir eser veremeden aramızdan ayrılıp gitti".

Ağaoğlunun kitap halinde çıkan eserleri: Şiî Mezhebi ve Kaynakları, İslâm ve Ahund, İslâmlığa Göre ve İslâm Âleminde Kadın, Üç Medeniyet, Hindistan ve İngiltere, Serbest İnsanlar Ülkesinde, Devlet ve Ferd, Türk Teşkilâtı Esasiyesi, Türk Hukuk Tarihi (Üniversite için notları), Ben Neyim, İran ve İnkılâbı, Gönülsüz Olmaz, İhtilâl mi, İnkılâp mı, ve Kropatkinden tercüme ettiği Etika.

Bibl. : A. N. Göksal, Not; İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları.

AĞAOĞLU (Samed) — Ahmed Ağaoğlunun oğlu, siyaset adamı ve edib, 1909 da İstanbulda doğdu, Hukuk Fakültesini bitirdi. 1946 da Ticaret Vekâleti İç Ticaret Umum Müdürü iken Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına karşı Demokrat Partinin muhalefet safında politika hayatına atıldı; partisini iktidara getiren 1950 seçiminde Manisa mebusu ve ilk Menderes Kabinesinde Başvekil Yardımcısı oldu, sonra İşletmeler Vekâletinde bulundu; uzun bir müddet partinin kabine dışında bir rüknü olarak çalıştı; 1957 seçiminden sonra Sanayi Vekili ve Devlet Vekili oldu; 1958 eylülünde kabineden çekildi.

Ağaoğlu ailesinin ananevi sağlam kültürüne sahib, güzel konuşur, fikir mücadelesi adamı olarak tanınmıştır. Lise tahsili çağlarında iken edebiyat ile meşgul olmuş, gazete ve mecmualardaki yazıları nazarı dikkati çekmiş ve küçük hikâyecilikte bir isim yapmıştır. Eserleri arasında Zürriyet, Öğretmen Gâvur, Büyük Aile ve Babamın Dostları bilhassa zikredilmeğe değer.

AĞA RIZA — Aslı İranlı olup Onaltıncı asırda İstanbulda yaşamış namlı bir nakkaştır; Pîripaşada Câferâbâd tekkesinin (?) nakış işlerinde çalışmış, ve bu arada bir "kayalar üstünde geyik" yapmıştı ki, Evliya Çelebinin tâbiri ile Bihzad ve Mâni kalemini çekmekten âciz kalırlardı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AĞA SEBİLİ SOKAĞI — Belediye şehir rehberi haritasına göre, Beyoğlu kazasının Taksim nahiyesinin Kâtipmustafaçelebi mahallesi sokaklarındandır (B. Kâtipmustafaçelebi Mahallesi). Bu sokağı yazmak için yerine gidildiğinde bulunamadı. Şehir rehberinde sokak olarak gösterilen yerde meydanımsı bir arsa görüldü; bir köşesinde, yekpare mermerden oyulmuş bir bilezik taşı bulunan bir kör kuyu vardır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞASEKİSİ MESİRESİ — Onyedinci asır ortalarında Eyyüp civarında Halice nazır bir mesire idi; "Ağa kırlığı" da denilirdi.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AĞA SOKAĞI — Büyük Kapalı çarşının

sokaklarındandır; Kuyumcular caddesile Çuhacılarhanı sokağı arasındadır (B. Büyük Kapalıçarşı); Kuyumcular caddesi kavşağından Altıncılar sokağı kavşağına kadar olan kısmı çimento döşelidir ve üstü örtülüdür, bu kavşaktan çuhacılarhanı sokağı kavşağına kadar olan son parçası da parke döşelidir ve üstü açıktır; iki kenarı serapâ kuyumcu dükkânlarıdır, solda Varakçı hanı vardır (B. Varakçı Hanı). Çuhacılar Hanı kavşağının sol köşesinde de küçük ve temiz bir lokanta bulunmaktadır. Ağa sokağı, bir araba rahat geçebilecek kadar genişçe bir yoldur.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞASYAN yahut AĞASİYAN (Manuk Bey) — Bir Ermeni tabibi. Yenikapıda doğmuş ve 1895 de Ortaköyde vefat etmiştir. Ağasi adlı bir. kuyumcunun oğludur.

Doktor Ağasyan 27 ubat 1861 de Askeri Tıbbiyeden mezun olmuştur. 1865 de kolera salgını esnasında sıhhiye müfettişi olarak hizmeti görülmüş bir müddet de Toptaşı Timarhanesinde çalışmıştır.

Kevork Pamukcuyan

AĞASYAN (Nikoğos Başpiskopos) — Bir Ermeni ruhanisi. 1826 da doğmuş ve 11 Şubat 1874 de vefat etmiştir. Kuruçeşmedeki Ermeni Kilisesinin avlusunda medfundur.

Bir zamanlar İzmit ve Egin Ermenilerinin murahhası olan Ağasyan Piskopos, 27 Kasım 1873 de Patrik kaymakamı tayin edilmiş ve vefatına kadar bu vazifede kalmıştır.

Kevork Pamukcuyan

AĞATON — Bir Ermeni ziraatçısıdır. 1757 de Kartal'da doğup 1849 da Hasköy'de vefat etmiştir. Kirkor Ağaton Efendinin büyük babasıdır.

Kartalıda büyük tarlalara sahip olan Ağaton, bazı kimselerin kıskançlığı yüzünden İstanbula kaçarak Ali Bey köyünde bir çiftlik tesis etmiştir. Türkiyede ilk patates ziraati yapan adamdır.

Kevork Pamukcuyan

AĞATON EFENDİ (Kirkor) — Geçen asır sonlarında Türkiyenin seçkin maarif adamlarından, 1823 de Hasköyde doğmuş ve 1868 de Pariste vefat etmiştir. Babasının adı Keteon'dur. İlk tahsilini Hasköy'deki Nersesyan mektebinde yaptıktan sonra 1840 da, ziraat tahsili için, Mıgırdiç Amira Cezayirliyan tarafından Paris'e gönderilmiştir. 1843 de Grignon Ziraat mektebine girerek pek iyi derece ile mezun olmuştur. Bu muvaffakiyetinden dolayı Türk Elçisi tarafından Fransız Kıralı Louis-Philippe'e takdim edilmiştir. 1847 (H. 1264) de Halkalı Ziraat Mektebinin kuruluşunla büyük hizmetleri geçmiş ve bu mektebin başöğretmenliğini yapmıştı; bu tarihte 19 müslüman ve 28 hıristiyan talebesi olan bu mektebin müdürü Elhaç Bekir Ağaya 750 kuruş maaş verilirken Hoca Agaton Efendiye 4000 kuruş maaş bağlanması, ilk ziraat mektebindeki mevkiinin ne kadar önemli olduğunu gösterir; 1849 da mektebden istifa ederek Cezayirliyan'ın şahsi işlerine bakmaya başlamıştır. 1852 den itibaren kendini telifata vererek Fransa basınında ve İstanbul'da münteşir "Journal de Costantinople" adlı gazetede ziraat mevzularına dair makaleler neşretmiş ve "Türkiyede ziraî iktisad" adlı eserini hazırlamağa başlamıştır. 1856 da Yüksek Ticaret Encümeni'ne âza olmuş, 1858 de İtalya'da Torino şehrinde açılan sergiye Türk Hükûmeti tarafından murahhas tayin edilmiş, 1859 da Torino Ziraat Akademisi'ne muhabir âza seçilmiş, 1860 da Divanı Muhasebat ve Islahatı Maliye Meclisi'ne âza olmuştur. Aynı yılın sonlarında Fuad ve Ali Paşalar, Hazinei Hassa Nezaretinin Muhasebe defterlerinin tanzimini kendisine teslim etmişlerdir. Bu işi bir ay zarfında büyük bir muvaffakiyetle başarmıştır. 1863 de İstanbul'da açılan sergide büyük gayret ve hizmeti görülmşütür. 1865 de de Paris'te toplanan P.T.T. Kongresinde Türkiyeyi temsil etmiştir. Paristen dönüşünde de dahilî postacılığı tesis etmiştir. 1866 da Postahane Nazırı tayin edilmiştir. 1867 de Pariste toplanan Milletlerarası P. T. T. Kongresine gitmiş ve Osmanlı İmparatorluğu dahilinde mevcut ecnebi postahanelerin lâğvı meselesini de halletmiştir ki bu muvaffakiyetinden dola-

Kirkor Agaton Efendi
(Resim: M. Çelik)

yı Sultan Aziz, Ağaton Efendiye 5000 altın hediye etmiştir ve henüz Pariste iken onu Nafıa Nazırı nasbedip, fermanını da Parise göndermiştir. Fakat memleketine dönemeden orada vefat etmiştir. Naaşı İstanbul'a naklolunarak mutantan merasimle Hasköy Ermeni Mezarlığına defnolunmuştur.

Ağaton Efendi'nin ölümünden sonra Türkiye'deki ecnebi postahaneler tekrar faaliyete geçmişlerdir.

Kirkor Ağaton, Ermeni cemaatine de mühim hizmetlerde bulunmuştur. Patrikhane İdare Meclisi'nde de mühim mevkiler işgal etmiş, 1859 da teessüs eden "Ermeni Hayırsever Cemiyetinin müessislerinden biri ve ölümüne kadar da reisi olmuştur.

Ağaton Efendinin en mühim eseri sayılan "Türkiyenin Ziraî İktisadı" adlı kitabının müsveddeleri vefat ettiği gün Paris'te zayi olmuştur.

Kevork Pamukcuyan

AĞAVNİ (Şişman) — İkinci Abdülhamid devrinde, Galatanın batakhane - tiyatrolarında namlı kantocu kızlardan; Ahmed Rasim, bu Ermeni kızının adını, sadece, Galata âlemlerinin yadigârlarından biri olarak kaydediyor. Sermet Muhtar Alus da, ölümünü, kendine has dil ile şöyle anlatıyor:

"Şişman Agavni, gitgide şişmiş, fil lâkabını alacak derecede azmanlaşmış olan meşhur Fil Agavnidir. Rivayete göre son zamanlarında 120 okkâyı geçmiş, Kaymaktabağile bir araba beygiri olacak cüsseye gelişmiş. Büyük Hareket olurken korkudan yüreğine inmiş. Malûm a, o zamanlar hareket bir hafta kadar devam etmiş, herkes ev yüzü görmemiş, çadırlarda, barakalarda yatmışlardır. Hareketin ardı kesildikten sonra eve girerlerken aman Yarabbim, öyle müthiş bir koku ki, Burunlarını tuta tuta, öğüre öğüre bir de baksınlar ki Fil Agavni, merdivenin altbaşında, hüt dağları gibi şişmiş, yatıyor. Leşine yanaşabilirsen yanaş. Nasıl tabutlamışlar, nasıl mezarlığa götürmüşler, orasını sormadım doğrusu".

Bibl. : Ahmed Rasim, muharrir buya; S. M. Alus, Not.

AĞA YOKUŞU — Eminönü kazasının Bayazıd nahiyesinin Kemalpaşa mahallesi sokaklarındandır; Fethibey caddesile Gençtürk caddesi arasında, dört arabanın rahat rahat geçebileceği kadar geniş, ortası kısmen paket taşı döşeli ve kısmen asfalt, iki yanı kaba taş döşeli ve ayrıca geniş yaya kaldırımları bulunan bir caddedir. Dört tane atkestanesi ağacı, caddeye renk vermektedir. Evleri 2 - 3 katlı, beton yapı, orta halli ve orta hallinden üstün durumda aile meskenleridir. Gençtürk caddesi ile olan kavşağında Kemalpaşa camii ve bu camiin önündeki mezarlıkta da 1723 (1136) da ölen Yeniçeri ağası Mehmed Ağanın kabri vardır ki, sokağın adı ile ilgili bir kabir olsa gerektir. Belediye şehir rehberinde, bu kavşaktan ileri görülen kısmı, aslında, iğri büğrü, ileride tamamen kapanacak gibi görülen ve Yeşiltulumba sokağına inen bir aralık sokaktır. Ağayokuşunun, bugün yokuşlukla hiçbir ilgisi yok, dümdüz bir sokaktır.

Bibl. : REK ve Saim Turgut, Gezi notu.

AĞILCILAR VE AĞIL OĞLANLARI — Kasap ve celeplere yamak olan esnaftandır; Evliya Çelebi, bir hayli mübalâğalı olarak, İstanbul etrafında 2000 agıl bulunduğunu kaydediyor; bu ağıllarda, gayet şeci ve bahadir, kavkacı ve vurucu takımından tuvâna ağıl oğlanları bulunurdu. Bunların şehre silâhlı olarak girmeleri şiddetle yasaktı; umumiyetle hıristiyan, Bulgar, Hırvat ve Arnavud idiler; bir müslüman adı taşıyanları da din ve ibadetten haberi yok nursuz adamlardı. Evliya Çelebi, ağıl oğlanlarının sayısını da 4000 olarak gösteriyor.

Hıdırellezde kuzulara narh verilmesi münasebetile, İstanbul halkının zevk düşkünleri ağıllara giderler, taze peynir, kaymak, yoğurt, tereyağı vesair çoban nimetleri safası ederlerdi.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AĞIRŞAK SOKAĞI — 1934 Belediye şehir rehberi haritasında gösterilmiş bir sokak ise de açılması tasarıda kalmıştır; Şehzade camii köşesinden Aksaraya inecek olan Mustafakemal caddesi, Atatürk Bulvarı adile bugünkü yerinden geçince bu sokağın açılmasına da lüzum kalmamıştır.

AĞIRTOPÇU SOKAĞI — Boğaziçinde Sarıyerin Yenimahalle sokaklarındandır; vapur iskelesinden çıkınca, meydanda, tam karşıya gelen bir balıkçı kahvesinin yanındadır, öbür köşesinde küçük bir müskirat bayii vardır; kaba taş döşeli, gittikçe daralan bir sokakçıktır, üzerinde üç dört tane de sandalcı-balıkçı ailelerinin barındığı ahşap evceğizler

vardır; bu sokağın, Bozacızeynel ve İbnisina sokaklarile birleştiği üç yol ağzında kitabesiz ve akar bir çukur çeşme vardır; teknesi kırık ve etrafı batak haline gelmiştir ki, temizlenmesi mahalleliye düşen vazifelerden olsa gerektir.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AĞIZLIK, AĞIZLIKÇILAR — Eskiden halk ağzında "takım" kalem efendisi ağzile de "sigaralık" denilirdi; bizde, Abdülâziz devri başlarında cigara kâğıdı kullanılmasından az sonra yayılmıştır, daha evvel, Türkler, tütünü asırlarca çubuk ile içmişlerdir. Cigara kâğıdı ve ağızlığın yayılması da, Türk güzel sanatları arasına girmiş olan çubukçuluğu ve lüleciliği körletmiş, öldürmüştür (B. : Çubuk ve Lüle). İstanbul küçük el sanatları arasında ağızlıkçılık, İstanbul çubukçuluğu ve lüleciliği ayarında yükselememiştir. Kullanılagelen çeşitleri ağaç ağızlıklar (yasemin ve kiraz), kehriba ağızlıklar ve taş ağızlıklardır. İstanbul kuyumcuları elinden çıkmış altın çenberli ve murassa ağızlıkları, Büyükşehre has işlerden ziyade yüksek servet sahiplerinin ziynet düşkünlüğü olarak kıymetlendirmelidir.

Bu satırların yazıldığı sıralarda, ağızlık yapıcılar, Hakkâklarçarşısında ve Mercan yokuşundadır; seyyar ağızlıkçıların en kârlı alış veriş yerleri de, akşam üzeri Galata ve Balıkpazarı meyhaneleridir; "ağızlık" ve "takım" kelimeleri satıcı ağzına uymadığı için bunlar "sigaralık!" diye bağırırlar; ve ekseriya, mallarını, istedikleri fiatın yarısından çok aşağı ve "hatır için!" satarlar. Eski ramazanlarda cami avlularında, bilhassa Bayazıd camiinde kurulan sergilerde ağızlıkçı tezgâhları önünde tiryaki kümeleri toplanırdı; ramazanın otuz gününde iftardan sonra cigarasını yeni bir ağızlıkla tellendiren ve artık öbür ramazana kadar da ağızlık almıyan pek çoktu.

İçinde lületaşından nikotin filtresi bulunan "Doktor Apostolun ağızlıkları" 1933 - 1938 yıllarında İstanbulda nam almış ve hemen her ağızlık meraklısının elinde görülmüştür; seyyar ağızlık satıcılar ise, bunları pamuklu kutular içinde ceplerinden çıkarırlar, ekseriya bir meyhanede, içki ile cömertlik damarı kabarmış müşteri yerine: "Size kıymetli bir şey vereyim!" diye verirlerdi.

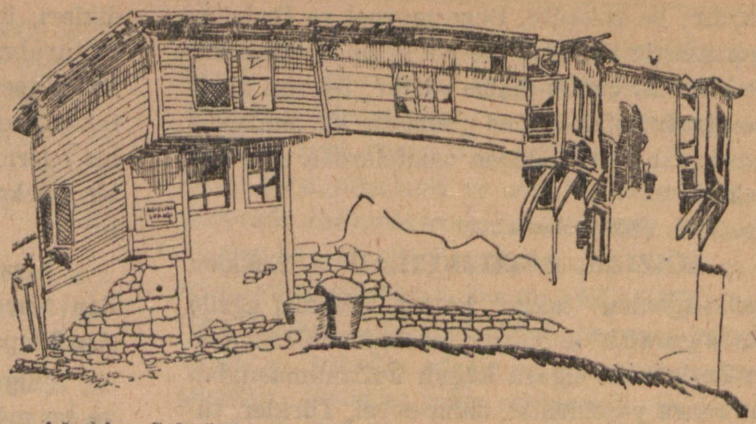
Seyyar ağızlık satıcılarda, tahta el sandıkları, üzerine ağızlıklar lâstik kolanlarla tutturulmuş mukavva el işportalarile dolaşırlar. Yasemin ağızlıkçılar ise, mallarını, bir tahta üzerine çakılmış çiviciklere geçirip teşhir ederler; ekseriya bu tahtanın ortasında bir direkçik vardır, bu da ağızlıklarla donatılır.

Ağızlık hakkında, antikacılık bakımından Nureddin Rüştü Büngül "Eski Eserler Ansiklopedisi" nde şunları yazıyor:

"Sigaralıkların ucuna takılan kehribaya ve bu münasebetle de bütün sigaralığa ağızlık derler. Bunlar alelekser kırmızı, sarı, siyah kehribadan yapılır. Tek bir parçadan ibaret olanlarına yekpare derler. Üç parçadan olanının ağıza gelen kısmına "başlık", ortasına "orta" ve sona gelen kısmına da "etek" tabir olunur. Başı bir çavuşüzümü şeklinde olup gittikçe kalınlaşıp tekrar eteğe doğru incelenlere "keçi memesi" tabir ederler ki bu kısım ağızlık eğer kırmızı kehribadan olursa yüz lira kadar edenleri vardır. Ağızlık ucu yassı olanlara "damaklı" ve yuvarlak ve kertikli olan kısmına da "imame" derler. Bunlardan kalın ve ucu palamut şeklinde olanların yekpare ve iyi kısmı da elli lira kadardır. Sadefi, bergamî renkleri yirmi lira ve siyah kehribadan olanlar da on lira kadar ederler. Parçalıların ise derece derece kıymetleri vardır. Ortaları zernişenli yeşil ve lâcivert taşı olanlar beş altı lira kadar ederler. Fildişi, boynuz, kuka, yüsri ağızlıkların ucu kehribalıları ikiden beşe kadar eder. Bunlardan sonra yasemin, acemkirazı, pelesenk gibi ağızlıklar da birer ikişer lira ederler. Gümüşten mamul olan kehribalı Pirzerin usullü ağızlıkların da üç liradan on beş liraya kadar edenleri görülmüştür. Bunlardan başka müteaddit ucuz pahalı kısımları da vardır. İcap ettikçe bunlar yenileştirilerek ve bazı nikotin filtresi teşkilâtı yapılarak ve yeni zarif şekiller verilerek ihracata elverişli hale getirilebilir".

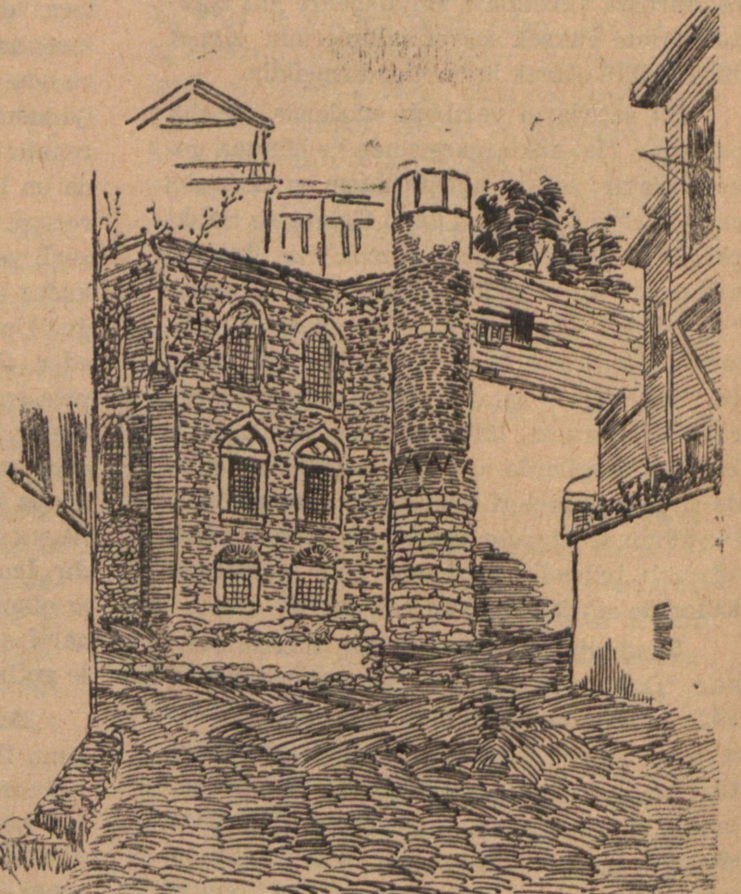
AĞIZLIKÇI SOKAĞI — Eminönü kazasının Bayazıd nahiyesinin Süleymaniye-elmaruf mahallesi sokaklarındandır. Belediye şehir rehberi haritasında Siyavuşpaşa sokağı ile Uzunçarşı caddesi arasında -ileride alacağı şekle göre olacak- doğru biri yol olarak gösterilmiş ise de, bu satırların yazıldığı sırada, Uzunçarşı kavşağından girildiğine göre, sol-

da Şahende sokağı kavşağına kadar hafif meyilli bir yokuş halinde çıkar; iki tarafı yangın yeri viranelerdir; solda etrafı kısmen yığma taş ve kısmen tel ile çevrilmiş bir bahçecik içinde tahta sandıklar üzerine oturtulmuş eski bir kamyonet karosesinden ibaret İstanbulun belki en küçük ve en garip bir meskeni vardır; kapısında iki top kilit asılı duran bu meskenin üstüne yerleştirilmiş başka bir sandık da bu Bohem köşkünü bekliyen köpeğin kulübesi olmuştur! Sağda da akşamları bir arabacık ile piyasaya çıkan seyyar pilâvcı Şahin Ustanın mutbağı bulunmaktadır. Karşıda da Samanveren çeşmesi (Şekerali çeşmesi) harabesile Samanveren mescidi bulunmaktadır, Fatih devrinden kalma İstanbulun en eski mescitlerinden biri olup bilhassa tuğla yapı minaresi yüksek bir sanat kıymeti taşıyan bu harap mescit Muhiddin Usta adında bir sandıkçının atölyesi olmuştur (B. : Samanveren Mescidi). Sokağın bu kısmının eski adı "Şekeraliçeşmesi sokağı" idi.

Ağızlıkçı Sokağının üst başında bir konak yavrusu; 1945 de yıktırıldı. (Resim: A. B. Koçu)

Ağızlıkçı sokağı mescit önünden evvelâ sağa, sonra sola dönerek bir dirsek yapar; bu dirsekte sağdan Deveoğlu yokuşile bir kavşağı vardır. Yolun bu ikinci kısmında meyli daha fazladır, oldukça dikleşir ve alt kısmına nazaran ancak bir araba geçebilecek kadar da daralır. Siyavuşpaşa kavşağının sağ köşesinde İstanbulun eşi hemen hiç kalmamış en eski evlerinden aşı boyalı ahşap bir konak vardır. Vaktile Türk Terzihanesi sahibi merhum Hakkı Bey tarafından satın alınıp oğlu Bay İbrahim ile gelini Bayan Naciyeye intikal etmiş olan bu konak fevkalâde harap bir haldedir. Ev sahibinin yana yakıla anlattığına göre oda oda kiraya verilen bu antika mesken ayak takımından olan kiracılar tarafından bu hale konmuştur. Döşemeler sökülmüş, kapılar koparılmış, merdivenler esneyip sallınmaktadır. Konağın bahçede olan koca mutfağından bir baca ile ocak kemerinden başka bir şey kalmamıştır; üst katın limana doğru harikulâde bir nezareti vardır ve burada, yalnız tek bir oda, konağın eski hali hakkında bir fikir verebilmektedir. Bu odanın krem boyalı ve göbeğinde yaldızlı bir kabartma gül bulunan ta-

Ağızlıkcı Sokağının alt başında Samanveren Mescidi (Resim: Nezih)

van nakşı, has mânasile, bir sanat eseridir. Bu konak, devlet tarafından satın alınarak mütehassıslar elinde eski haline konulmağa değer; yoksa, örnekleri hemen hemen hiç kalmamış olan İstanbulun eski Türk evlerinden birinin daha yok olduğunu görmek gecikmiyecektir. (Nisan 1945).

Bu sokaktan tekrar geçildiğinde, altbaşındaki kulübenin kaldırıldığı görülmüştür. Antika konağın da, üst katının köşeye rastlayan kısmı tamir kasdile yıktırılmış bulunuyordu, yapının büsbütün yok olması da birgün meselesi gibi görünüyor. (Temmuz 1945).

Bibl. : REK, M. Esen ve S. Turgut, Gezi Notu

AĞIZLIK SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesinin Alifakih mahallesi sokaklarındandır; Alifakih üzerinde Ağaçkakan sokağı arasındadır; İki araba geçebilecek kadar geniş, vaktile kaba taş döşeli iken toprak yol haline gelmiş, iki tarafı arsa ve bahçe, ıssız bir sokaktır; bu satırların yazılması için geçildiğinde, ortasından çeşme sızıntısı bir su akmakta, civar sokaklardaki evlerden atılmış süprüntülerle pek pis bir halde bulunuyordu; üzerinde Ağaçkakan sokağı kavşağına yakın tek bir ev bulunmaktadır, ayni sokak ile olan kavşağının sol köşesindedir bir çömlek imalâthanesi vardır. (Nisan 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AGOP (Balıkçı) — İkinci Abdülhamid devri sonlarında tulumbacı olmadığı halde "çalgılı kahve" yahut "semaî kahvehanesi" denilen tulumbacı kahvelerinde en iyi mânî, semaî, destan ve kalenderî söyliyenlerden —ve muhtemel ki Samatya taraflarında oturan— balıkçılık ile geçinir bir Ermeni gencidir. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl. : O. C. Kaygılı, Semaî Kahveleri

AGOP (Güllü) — Has adı ile Agop Vartoviyan, Türk tiyatro tarihinin büyük şöhretlerinden; Gedikpaşada Osmanlı tiyatrosunun direktörü, ve aktör; 1840 da İstanbulda doğdu, babasının adı Bağdasardır, ilk tahsilini Ermeni mektebinde gördü, onyedi onsekiz yaşlarında iken Balıkhaneye küçük bir memuriyetle girdi; fakat bir artist olarak doğmuş olan bu genç boş zamanlarında resim yaptı, kendi kendine heykeltraşlığa çalıştı, tiyatro en büyük zevklerinden birini teşkil etti. "1861 de Beyoğlunda Şark Tiyatrosunda İki Ahbab Çavuşlar piyesinin ermenice temsilini seyrederken, bir sahne, ona ailevî vaziyetinin bir cephesini hatırlattı. Bu teessür ve heyecanla sahneye intisap kararını verdi, hayatının sonuna kadar o gecenin ve bu kararın tesiri altında kaldı." (R. A. Sevengil, Türk Tiyatrosu) Ertesi gün tiyatro müdürüne müracaat ederek, rejisör İtalyan Asti'nin derslerine kabul edildi, Balıkhanedeki memuriyetini bıraktı, temsillerde ufak roller aldı. Bir ara, 1863 de kısa bir müddet için İstanbuldan ayrıldı; Büyükşehre dönüşünde Şark Tiyatrosunu dağılmak üzere buldu. Hekimyan tarafından kurulup Ermenice temsiller veren trupa katıldı. Bu trupun da dağılmak üzere bulunduğu bir sırada Türkçe temsiller verecek yeni bir trup teşkil etmeği düşündü; devrinin bir sahne yıldızı olarak parlıyacak olan Yeranuhi Karakaşyan Hanımı tanıdıktan sonra, bu harikulâde dilber ve hassas kızdaki büyük istidadı keşfettikten sonra, düşüncesini cesaretle tatbik sahasına geçirdi. Gedikpaşadaki Suliye canbazhanesini tiyatro haline koyarak ilk temsillerini verdi; arada Üsküdar, Kadıköy ve Beyoğlunda dolaştı. Küçük Karakaşyan denilen Verkine Karakaşyan, Serope Benliyan, Magakiyan, Riştoni, Haçik Papaziyan, Tospatiyan, Narlıyan, Mari Nwart, Pirtos Areksiya gibi devrinin şöhretli aktris ve aktörleri bu zeki ve müteşebbis adamın etrafında toplandılar.

Güllü Agop, sahne hayatının en parlak devrini Abdülâzizin son yıllarında yaşadı, süflörlü tiyatro imtiyazı alarak adeta bir tiyatro inhisarı kuran bu Ermeni sanatkâr, edebî eserleri sahneye koymak suretile bir san'at inkılâbının mübeşşirlerinden oldu; genç Türkler, onun Gedikpaşa tiyatrosuna tercüme ve telif eserler hazırlamayı üzerlerine almışlar, bir taraftan da Ermeni aktör ve aktrislerin Türkçe telâffuzlarını düzeltmeğe çalışmışlardı (B. : Gedikpaşa Tiyatrosu). İkinci Abdülhamid istipdadı Gedikpaşa tiyatrosunu

Güllü Agop
(Resim: H. Çizer)

kapattıktan sonra, Güllü Agop, bu hükümdar tarafından saraya alındı; orada müslüman olarak Yakub Efendi adını aldı; saray tiyatrosunun diğer artistleri gibi, Müzikai Hümayunda neferlikten mülazimliğe kadar terfi etti. Hayatının bu son devri, tahammül edilmez yıllar oldu; Esvabçıbaşı İlyas Bey tarafından himaye edilen Minakyanın saraya rejisör olarak girmesile büsbütün ihmal edildi; 1891 de öldü. "Güllü" lâkabı, Ermenice, soyadının Türkçesidir, Vartoviyan Güllüoğlu demektir; garip bir tesadüftür, zevcesinin adı da Roz idi; bu kadından biri oğlan biri kız iki çocuğu olmuştur.

Büyük Muharrir Ahmed Rasim, Güllü Agoba pek genç yaşlarında iken erişmişti, portresini şu satırlarla çizer: "Mektepten çıktıktan sonra tanıdım. Esmer, az mülehham, uzun boylu, dolgun simalı, burun, kulak, ağız tam Ermeni tipinde biri idi. Bir aralık ihtida ederek galiba Agobun İbranicesi olan Yakub ismile Müzikai Hümayuna alınmıştı, tiyatroculukta mehareti şayi ise de ben "Besa" oyunundaki tabancasının sesile ağladıktan sonra bir daha görmedim. "Leblebici Horhor" da "Leyla ile Mecnun" da mucit addedenler vardır" (Ahmed Rasim; Muharrir, Şair, Edib).

Bibl. : Musavver Medeniyet Gazetesi; Ahmed Rasim, Muharrir, şair, edib; K. Pamukcuyan, Not.

AGOP (Karabatak) — 1840-1910 arasında yaşamış İstanbulun namlı oburlarından, lâkabını da bundan ötürü almış kaçık bir Ermenidir; az kanburca idi, son yıllarında saçı ve pos bıyıkları ak olmuş, yağdan ve kirden kapkara palaslar içinde dolaşırdı; rivayet edildiğine göre, İkinci Abdülhamidden, her gün kaç tanesine uğrıyabilirse her fırından bir ekmek sadakası vardı; ve ömrünü fırından fırına dolaşmak ve durmadan ekmek yemekle geçirirdi.

AGOP EFENDİ (Köçeoğlu) — (B. : Köçeoğulları).

AGOP KALFA (Edirneli Koca) — Sarayı Hümayun mimarlarından; takriben 1745 sıralarında Edirnede doğmuş 1803 de Beylerbeyinde vefat etmiştir. İstanbul'a geldiği tarih belli değildir. Ancak önce Samatya semtinde ikamet ettiği iki vesikadan anlaşılmaktadır. Oğido adlı ilk zevcesinin ve genç yaşta iki oğlunun 25 Kasım 1775 de bir kazanın kurbanı oldukları, bugüne kadar Balıklı Ermeni Mezarlığında mevcut müşterek ve muazzam mezartaşlarının kitabesinde belli olmaktadır. Agop Kalfanın Sarayı Humayun mimarı olması da bu kabir taşında kayıtlıdır. Beylerbeyinde ikamet ettiği, ilk defa olarak, Üsküdardaki Surp Haç Kilisesinin vaftiz kütüğünün başlangıç tarihi olan 1791 de Beylerbeyinde tek ermeni ailesi bulunmadığına, ve Beylerbeyi Camii ve müştemilâtı da az evvel yapıldığına göre Agp Kalfa'nın bu inşaatta çalıştığı, belki de yapıların mimarı lduğu tahmin edilebilir.

Kevork Pamukcuyan

AGOP KATOGİKOS (Culfalı) — Eçmiadzin'de mukim Ermenilerin meşhur ruhanî reislerinden biri. 1598 de doğmuş ve 1 Ağustos 1680 de İstanbul'da vefat etmiştir.

Agop Katogikos iki defa İstanbul'a gelmiştir. Birincisi 1667 yılındadır. Bu seyahatın amili bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki Ermenileri kendi idaresi altına almağa yeltenen Kudüs Ermeni Patriği Ayntablı Eğyazar'ın bu teşebbüsünü akamete uğratmaktı. Bu maksatla Edrine'ye de gidip Padişaha (Sultan Mehmed IV.) müracaat etmiş ve Kaymakam'ın yardımiyle gayesinde muvaffak olmuştur.

Mumaileyh yine bazı dinî içlerin halli için Agop Katogikos ilk defa İstanbul'a gelmiştir ve ölümüne kadar orada kalmıştır. Sekiz aylık bu müddet zarfındaki faaliyeti hakkında sarih bir bilgiye sahip değiliz.

Agop IV Culfalı 2 Ağustos 1680 de sabık Pangaltı Ermeni Mezarlığına defnolunmuştur. Yüksek demir parmaklıklarla çevrili muazzam mezartaşı 1939 sıralarında Balıkpazarındaki Üç Horan Ermeni Kilisesinin avlusuna nakledilmiştir. Üzerinde daimî surette yanan bir de fener bulunmaktaydı. Eskiden muhtelif milletlere mensup kimseler için bir ziyaretgâh olan kabrinde, mezartaşının kitabesinde de kaydedildiği veçhile, imanı kuvvetli olan hastalar ve sakatlar şifa bulmaktaydılar. Muasır tarihçi Zakarya Sargarak (B. Tarih, Vağarşabad. 1870, Cild II. s. 91), bir Paşanın Pir Yakub'un kabrinde felç hastalığından şifa bularak onun etrafında hizmet ettiğini yazmaktadır.

Kevork Pamukcuyan

AGOP PAŞA — (B. : Kazazyan, Agop Paşa).

Bir İstanbul şarkısı: *"Mâni oluyor hâlimi takrire hicâbım"*
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Süsler Matbaası

Türkiye Klişe Atelyesi

AGOPYAN (Dr. Istepan) — Tanınmış bir Ermeni doktoru. 1849 da Kumkapıda doğmuş ve 1917 de Kadıköyde vefat etmiştir.

Tahsilini Üsküdarda ve Kumkapıdaki Bezciyan Mektebinde yapmıştır. 1873 de Askerî Tıbbiye'den mezun olmuştur. Bir müddet orduda hizmet ettikten sonra istifa etmiş ve İstanbul'da Belediye doktoru olarak vazifede bulunmuştur. Önce Üsküdarda, bilâhare Kadıköyde ikamet etmiştir. Birinci Cihan Harbinde Kadıköydeki Askerî Hastahanede çalışmıştır.

Dr. İstepan Agopyan
(Resim: H. Çizer)

Dr. Agopyanın bir mütefekkir olarak da İstanbul Ermeni basınında kıymetli makaleleri neşredilmiştir. Tıbba dair, halk için, kitap halinde neşredilmiş Ermenice iki eseri vardır. (Müteveffa Dr. Arto Mezburyan'ın el yazması eserinden)

Kevork Pamukcuyan

AGOPYAN (Sinan) — İstanbullu bir Ermeni ressamdır. Asrımızın başlarında Yedikule Ermeni Hastahanesinin salnâmderinde resimleri dolayısı ile adı geçer. Hayatı hakkında başka bir kayde rastlanamadı.

Kevork Pamukcuyan

AGUADO (A.) — İstanbula gelerek Ayasofyanın resimlerini yapmış olan İspanyol ressamı. 1784 de İstanbul'a gelen İspanyol seyyahı J. Moreno'nun yanındaki dört ressamdan biri olan A. Aguado Ayasofyanın içini gösteren resimler yapmıştır. Moreno'nun seyahatnamesi, "Viage à Constantinopla en el anno de 1784 escrito de orden superior" (Madrid 1790) adı altında neşredilmiştir. J. Ebersolt, Constantinople byzantine et les voyageurs du Levant, Paris 1917, s. 190 da tanıtılan bu eseri bulmak kabil olmadığından, ressam Aguado hakkında daha fazla bilgi edinilemedi.

AĞUSTOS AYI — Yaz mevsiminin son ayı, Ağustosun ilk yarısında, bazan sıcaklar Temmuzdan ziyade olur; fakat güze de gelinmiştir; bundan ötürü, halk ağzında "Ağustosun on beşi yaz, on beşi kış" derler. Geceleri pek çok çiğ düşer.

Ağustosun başında gündüz 14 saat 33 dakika, gece 9 saat 27 dakika sürer; sonunda gündüz 13 saat 22 dakika, gece 10 saat 38 dakika olur, bu ay içinde günler 1 saat 11 dakika kısalır.

1 Ağustos, Bâhur günlerinin başlangıcı, 18 Ağustos da sonudur. Bu ayın 11, 14, 17, 20 (2 gün) ve 30 uncu günleri için İstanbul takvimi fırtına yazar.

22 Ağustosta yapraklar sararmağa başlar. 25 Ağustos sam rüzgârlarının sonudur. 29 Ağustosta leylekler gider, bu gün sıcakların da sonudur.

Eskiden Ağustosun 12 sinde Kadıköy ve Alemdağında, 15 inde İvaz köyünde, 25 inde de Bakırköy civarında Çıfıtburgazda üçer gün süren birer panayır kurulurdu. Bu ayın başlarında esen çok sıcak cenup ve batı rüzgârları nebatlara çok tehlikelidir, kurutup mahveder; bu rüzgârlara karşı dikilmiş körpe fidanlar, çiçekler, mümkünse rüzgârı önliyecek siperlerle korunmalıdır. Şeftali, kaysı ve erik ağaçlarının yaprak aşısına devam olunur; şeftali ağaçlarının yaprakları koparılır; asmalardaki üzüm salkımlarına siyah bezden yapılmış torbalar geçirilip bağlanırsa, hem büyür, hem tatlılaşır. Bağ kütüklerinin toprakları sathice kabartılarak havalandırılır. Patlıcan, hiyar, biber gibi sebzeler gün aşırı, ihtiyaç gösterirse her gün bolca sulanır; haftada bir veya iki defa gübre şerbeti verilir, soğan, sarmısak, lâhana, kereviz ve karnabahar fideleri dikilir. Turfanda havuç, frenk maydanozu, Brüksel lâhanası, sonbahar fasulyesi, bezelye, turp, yeşil salata, marul dikilir. Naneler biçilerek sulanır. Olgunlaşan soğan sapları kırılır. Enginarların dipleri doldurulur. Son turfanda kabak ve hiyar dikilir. Kereviz samanla örtülerek beyazlatılır.

Çam fidanları ve tarlalara çiçek, çilek fideleri dikilir. Arslanağzı, susam (süsen) çiçeği, yaz papatyası, şekaik, safran da bu ayda dikilir.

Barbunya ile tekirin en âlâ ıskara mevsimidir. Lüfer ve kofananın ve haşlamalık balıkların en lezzetli zamanlarıdır İstakos, midye ve yengeç de makbuldür.

AĞUSTOS AYI (Türk şiirinde) — Türk

şiirinde İstanbul ikliminin Ağustosu, Edebiyatı Cedidenin büyük üstadı Tevfik Fikret tarafından "Âvengi Şühur"un bir parçasında terennüm edilmiştir; şiir şudur:

> **Sünbüllî bir hava ki mesti rükûd;**
> **Duruyorken muhit ü nâ mahdud,**
> **Birden**
> **Acı bir hisle sanki ra'şelenir.**
> **Hasta bir nağme, bî mecali suud,**
> **Dökülür katre katre, eşk âlûd;**
> **Bu sönen**
> **Nefesi vâpesini mevsimdir...**
> **Bu soluk nagme dir ki: "Ey bî sûd.**
> **"Ömri nalende, geçti faslı sürûd;**
> **"Sen kudûmi baharı beklerken,**
> **"Yaz vedâi hayat idüb gidiyor,**
> **"Seni desti hazane terk ediyor!..**
> ((Rübabı Şikeste)

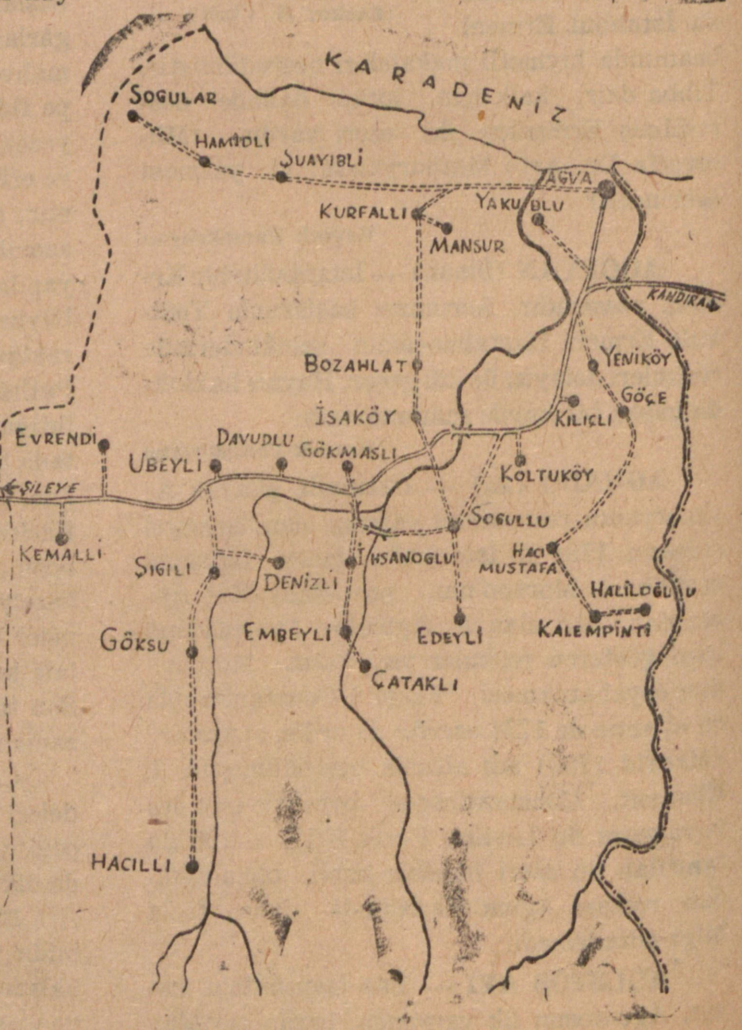
AĞVA — On sekizinci asır ortalarına doğru Üçüncü Ahmed zamanında yapılmış ve Maarif Vekâleti tarafından "Tarih Vesikaları" dergisinde neşredilmiş bir haritada adı Ak Ova olarak gösterilmiştir; başka bir kayda rastlamadığımıza göre telâffuzu biraz güç olan Ak Ova'nın halk ağzında bozularak ve kısaltılarak Ağva olduğu söylenebilir.

İstanbul vilâyetinin Şile kazasının Karadeniz kıyısında bir nahiye merkezi olan Ağva, vilâyet hududu olan Ağva deresinin denize karıştığı noktada, en müşkilpesend peyzaj ressamlarını cezbedecek son derecede pitoresk bir yerdir.

Derenin sağ kıyısı İzmit vilâyetinin Kandıra topraklarıdır, dereye, üzeri yemyeşil dik bir kale duvarı gibi iner ve derenin sol küyısındaki Ağvaya, hiç bir yerde görülmiyen azametli ve haşmetli bir fon teşkil eder, derenin mansabı bu sert burnun dibinde, geniş ve açık bir koyun kenarındadır; koy, gözün alabildiğine uzanan bâkir bir plâjdır; en namlıları da dahil, İstanbulun hiç bir plâjında bu kadar temiz, bu kadar ince, rıh gibi kum yoktur; çıplak ayakla dolaşırken ipek üstünde geziyormuş gibidir. Ağvanın denizden, bu kumsaldan görünüşü de pek şirindir. Asırdîde ahşap evceğizlerine, eski tipik çargısına salaş kahvelerine dokunmamak ve hâlen sahip olduğu küçük ölçüde de olsa, faaliyeti iktisadiyesini zedelememek şartiyle Turizm Bakanlığının ve turistik kurumların göstereceği yakın alâka, bu nahiye merkezi köyü kısa bir zamanda iç ve dış turizm bakımından parlak bir isim yapabilir. Yeni müesseselerin kurulması için arazi, Şile yolu üzerinde ve deniz tarafında son derece müsaittir.

Ağva nahiyesi otuzbir köy ve on bir muhtarlıktır; şöyle ki köylerin bir kısmı birbirine çok yakın, ev sayısı da az olduğu için mülkî teşkilâtta iki köy, üç, köy, hattâ altı ve yedi köy bir muhtarlığa bağlanmış, muhtarın bulunduğu köye nisbeten diğerleri mahalle olarak gösterilmiştir. On bir muhtarlıkla mahalle - köylerin isimleri şunlardır:

1 — Ağva; aynı zamanda nahiye müdürlüğü merkezi.
2 — Yakublu
3 — Çataklı
4 — Hacılı

Ağva Nahiyesi haritası

5 — İsâköy (Bu muhtarlığa bağlı mahalle köyü: Bozahlad).

6 — Şuayıblı (Bu muhtarlığa bağlı mahalle köyler: Hamidli, Soğular).

7 — Soğulu (Bu muhtarlığa bağlı mahalle köyler: İhsanoğlu, Embeyli, Edeyli).

8 — Kurfallı (Bu muhtarlığa bağlı mahalle köyü: Mansur).

9 — Gökmaslı (Bu muhtarlığa bağlı mahalle köyü: Davudlu).

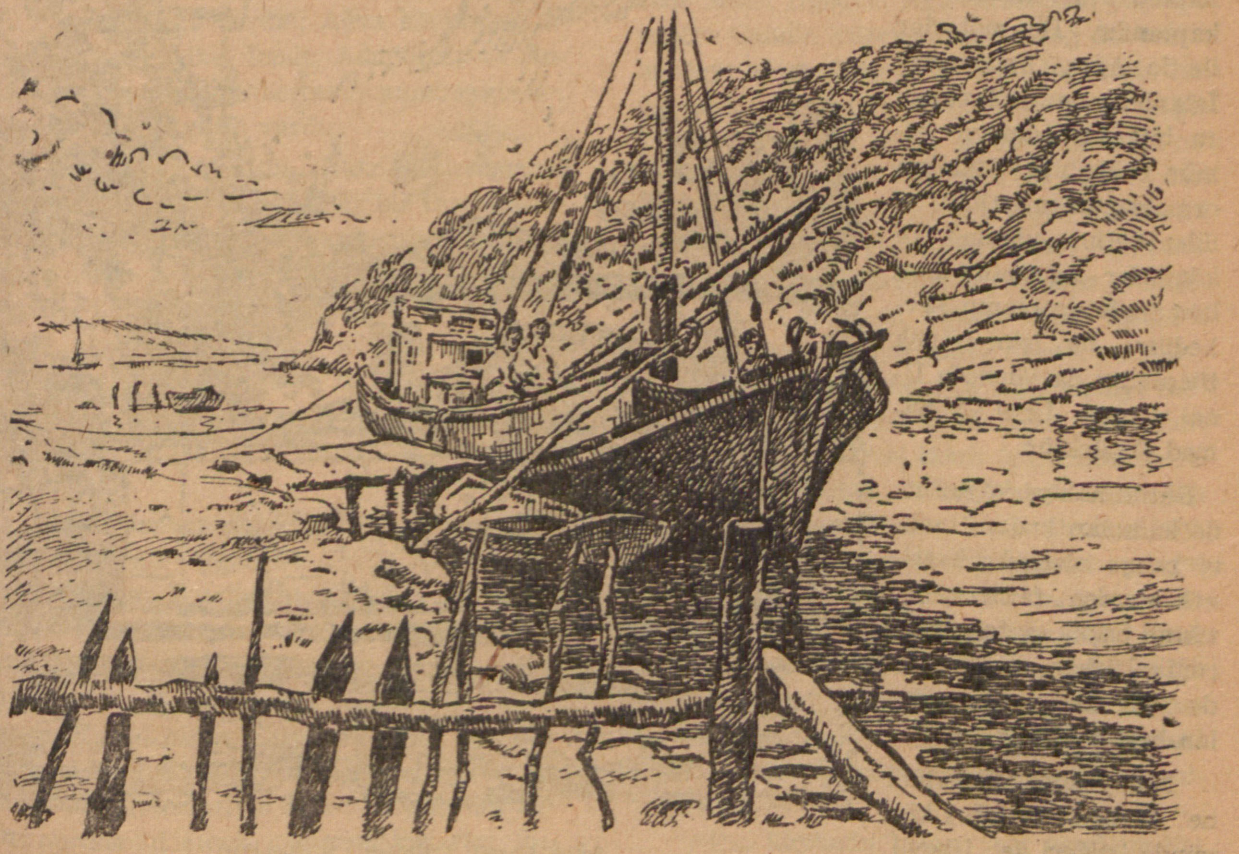
10 — Göksu (Bu muhtarlığa bağlı mahalle köyler: Ubeyli, Evrendi, Kemallı, Şığlı, Denizli).

11 — Gökçe (Bu muhtarlığa bağlı mahalle köyler: Müslimicedid, Kılıçlı, Koltuköy, Köseler, Hacımustafa, Kalempinti, Haliloğlu).

1955 nüfus sayımına göre nahiye nüfusu 5000, nahiye merkezi Ağva köyünün nüfusu da 255 dir. Fakat başka yerde rastlamayan şayânı dikkat bir hususiyetdir, bu 255 - 300 can, Ağva köyünün gece nüfusudur, gündüz ahalisi 1500 dür. Civar köylerden ve hattâ vilâyet hududu dışında Kandıra topraklarında kâin olup Ağvaya yakın bulunan Bucaklı, Dikbucaklı Aşağıköy Büyük Aşağıköy, Kadıköy, Karamadin, Ahadlı ve Yağcılar köylerinden pek çok kimse işlerini Ağva köyünde kurmuşlardır; sabahları kamyonlar, motosikletler ve bilhassa bisikletlerle Ağvaya gelirler, dükkânlarını açarlar, akşamları da kendi köylerine dönerlelr.

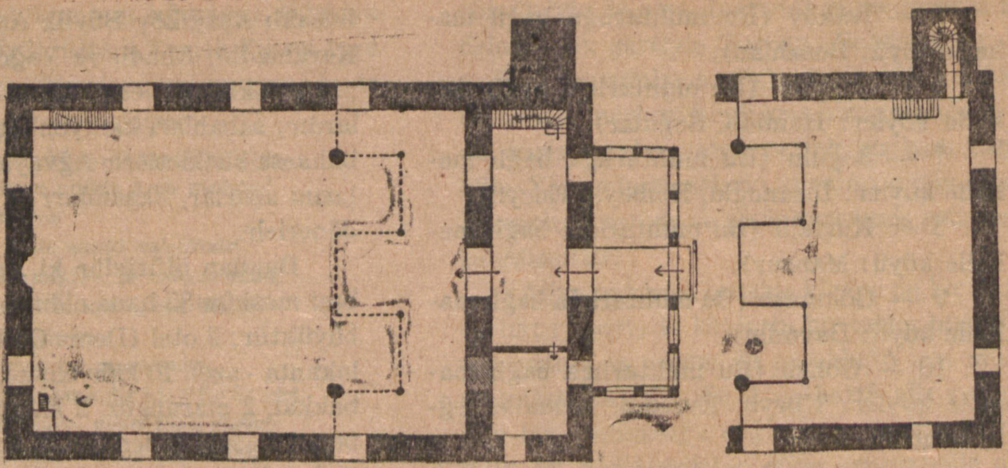
Bundan ötürüdür ki Ağva köyü altmış beşi meskûn 85 hane olduğu halde çarşısı çok büyüktür; 2 otel (Deniz Oteli, Ferah Oteli), 5 lokanta - aşçı, 10 kahvehane, 17 kunduracı, 24 bakkal, 2 marangoz, 2 kalaycı, 5 terzi, 3 berber, 4 kasap, 3 demirci, 1 simitçi fırını, 1 ekmekçi fırını, 1 gazoz imalâthanesi, 1 yorgancı, 1 saatçi, 1 makine (dikiş makinesi, motosiklet, bisiklet) tâmircisi vardır. Köyde ayrıca bir un deposu ile bir petrol ofis mağazası bulunmaktadır. Köyde Cuma pazarı kurulur; Ağva pazarı onbeş yirmi köyün pazarıdır ki her hafta Cuma günleri âdeta panayır gibi kalabalık olur; Ağvaya İzmitden, hattâ Adapazarından gelen alıcı ve satıcılar vardır.

Nahiye halkının pek azı rençber bahçıvan, bir kısmı motörcü - gemici, büyük ekseriyeti de orman istihsali ile meşgul, oduncu,

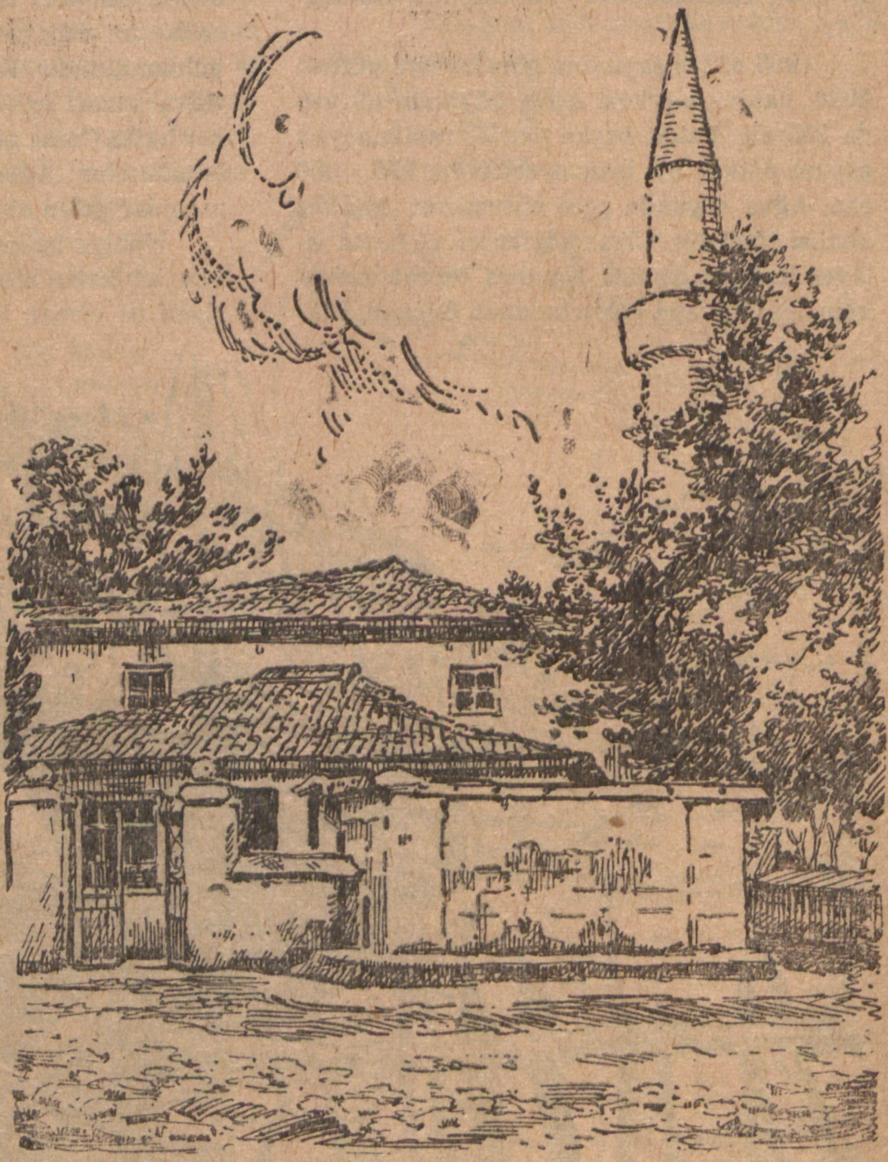
Ağva deresi ağzı ve Ağva iskelesinde bir motor (Resim: S. Bozcalı)

kömürcüdür. Odun - kömür işi patronları Ağva köyünden Ömer Sönmez, İsmail Şengül, İbrahim Çelebi ve Şükrü Toprak (iş yeri Gökmaslıda), Ubeyli köyünden Hüseyin Çakır (iş yeri Ağvada) dır.

Ağva Camii (Plân : A. B. Koçu)

Karadenizde işleyen 60 kadar motorun sahipleri de Ağvalıdır, fakat Ağva köyünde liman reisliği bulunmadığı için motorları Şile limanı ile diğer Karadeniz limanlarına kayıtlıdır. Ağvalı motor armatörlerinin başlıcaları Şükrü Kaptan, Niyazi kaptan, Rahmi kaptan, Nuri kaptan, Ali kaptandır. Bu motorlar ile de Ağva limanından İstanbula vesair limanlara bilhassa odun ve kömür nakledilir, Kandıra ormanlarından istihsâl edilen bütün odunlar ve kömürler Ağvanın dere limanında depolanıp sevkedilir; bu işin büyük tüccarları da Mustafa Ünal, Cemal Ünal ve Ahmed Öztürktür.

Ağva Camii (Resim : S. Bozcalı)

Bütün nahiye köylerinde kadınlar, kızlar tarla ve bahçe işlerinde, hattâ erkeklerden fazla çalıştıktan başka ev tezgâhlarında Türkiye piyasasında "Şile bezi" diye anılan bezi dokurlar.

Nahiyenin "Kaşerhâne" denilen biri Ağva köyünde diğeri de Ubeyli

köyünde iki büyük peynir imalâthanesi vardır.

Ağva köyünde ve nahiyenin bütün köylerinde cinayet, hırsızlık gibi zabıta vakaları, işitilmemiştir. Bunun içindir ki merkezde, nahiye müdürlüğünde suçlular için bir nezarethane tesisine dahi lüzum görülmemiştir.

Ağva köyünün suyu, 800 metre uzaktan, Kandıra hududu dahilinde Dikbucaklı mevkiinden getirilmiştir. 1958 de nahiye müdürü bulunan ve hem çalışkanlığı ile hem de temiz ahlâkiyle kendisini halka sevdirmiş olan Hasan Bal köye, Kurfallı civarında "Bot Suyu" denilen yeni bir su getirmekle meşgul idi; ve Bot suyunun dört köye dağıtılması için bir proje mevcut idi.

Nahiye merkezi olan Ağva köyünde yeni ve mükemmel bir dispanser bulunmaktadır, dispanserin bir doktoru, bir ebesi, iki sağlık memuru ve bir hademesi vardır.

Köyde nahiye müdürlüğü, merkez muhtarlığı jandarma karakol kumandanlığı ve nüfus memurluğu hükûmet konağı binası içinde toplanmıştır; ayrıca bir orman bölge şefliği ve birinci cihan harbinde tesis edilmiş bir P. T. T. müdürlüğü vardır; Ağva köyünden İstanbul, Zonguldak, İzmit, Adapazarı ve Ankara ile telefon muhaberesi de yapılmaktadır. Bir de tekel bayiliği vardır.

Ağva köyü 1956 da elektriğe kavuşmuştur; mazotla işler 30 beygirlik bir Dizel motörü ile 220 voltluk bir cereyan temin edilmiş ve resmî dairelerle beraber yetmiş bina elektrikle tenvir edilmiştir; yalnız faaliyeti devamlı değildir, akşam 6 da başlar, 12.30 a kadar devam eder; halkın elindeki radyoların hemen hepsi pilli olduğu için bu yalnız altı buçuk saatlik cereyanı şimdilik Ağvayı tatmin etmiş durumdadır.

Ağva deresinin derinliği 6 - 8 metredir. 200 - 300 tonluk motörler Ağva - Kandıra yolundaki ahşap köprüye kadar dereye girebilirler. Direkleri yatar olanlar ise bu köprü altından geçip denizden üç kilometre gerilere kadar gidebilirler. Bu bakımdan Ağvanın bu derelimanı Karadenizde işleyen motorlar için mükemmel bir sığınaktır; kışın Ağva deresi yük ve balıkçı motorlariyle dolar, bu tekneler fırtına mevsimini burada geçirerek kışlarlar. Bunu nazarı dikkate alan hükûmet Ağvada bir balıkçı limanı tesisi için 1958 Temmuzunda ilk tekkiklerine başlamış bulunuyordu.

Ağva köyünde göze çarpan büyük bir iş de dere boyunda gemi inşa tezgâhlarının bulunmasıdır; 1958 Ağustosunda 200 tonluk bir gemi inşâ halinde idi. Usta ve amele 8 - 10 kişilik bir ekibin elinde böyle bir tekne bir yıl içinde tamamlanabilmekte ve teçhizatı hariç, kuru tekne olarak 200 - 250 bin liraya mal olmakta idi.

1958 de Ağvaya, evvelki yıllara, nisbetle nazarı dikkati çekecek derecede yaz misafiri gelmiştir, köyün iç turizm bakımından inkişafı yolunda hayırlı alâmettir.

Şileye 43 kilometrelik güzel bir şose ile bağlanmış olan Ağva köyü Üsküdara 115 kilometre mesafededir. Sabahları Ağvadan Üsküdara 5,30 ve 6,30 da, ve Üsküdardan Ağvaya 7,30 ve 10 da ikişer otobüs hareket eder. Otobüslerin durak yeri çarşı boyundaki meydandır; bu meydanı da Atatürk'ün bir büstü süslemektedir.

Ağva köyünün tek ve eski camii çarşı ortasındadır; kapısının üzerindeki kitabe taşına göre Hicrî 1228 (Milâdî 1813) de Hasan Ağazâde Molla Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Camiin kıbleye nazaran sağ duvarının bahçeye nâzır yüzünde de ikinci bir kitabe hayır sahibi olarak Çelebi oğlu Hacı Ahmet Ağayı göstermektedir ve bu kitabedeki tarih rakamı da Hicrî 1197 (Milâdî 1782 - 1783) dür. Köyün yaşlılarından bir zat, camii şerife ait vakıfların da bu Çelebi oğlu Ahmet Ağa tarafından yapılmış olduğunu söylemiştir. Bu takdirde, Molla Hüseyin Ağanın camii tecdiden tâmir ettiren bir hayır sahibi olması gerekir.

Hem Ağvalılar hem de Ağva nahiye müdürlüğü camiin tâmiri imkânlarını bulmuşlar, fakat vakıflar idaresi tâmir için müsaade etmediği gibi kendisi de, her nedense, gereken tâmiratı yapmamaktadır. Bunun üzerine köyde "cami yaptırma derneği" diye bir cemiyet kurulmuş ve bu cemiyet 30.000 lira toplamağa muvaffak olmuştur; bu meblâğın 5000 lirası ile de Şile yolu üzerinde nahiye müdürlüğü karşısında yeni cami için bir arsa satın alınmıştır. Bizce yeni camiin inşasından evvel eski tarihî binanın hangi yoldan olursa olsun tâmiri gerekir.

Ağva köyünün binası yeni yapılmış beş sınıflı ve iki öğretmenli bir ilk okulu vardır.

Şayanı dikkat ve hayrettir ki bütün bu havalideki köy mektepleri hep beşer sınıflı ve ikişer öğretmenlidir; beş sınıfın iki öğretmen tarafından nasıl doldurulduğu kolay anlaşılır, çözülür bir muammâ değildir.

1957 seçiminde D.P. den İstanbul mebusu olan Selim Erengil Ağva köyündendir; köydeki petrol ofisi mağazası da onundur.

Ağvalı gençlerden bay Hakkı Özkan da 1957 de "Şile" adiyle haftalık bir gazete tesis etmiştir. İstanbulda Vakit matbaasında 70 X 100 kâğıdın yarısı üzerine dört sayfa olarak hazırlanan bu gazete 3000 nüsha olarak basılmaktadır.

Üçüncü Selim zamanında Tersânede kalyoncular arasında Kaptanıderyâ Küçük Hüseyin Paşa çıplaklarından Ahmed adında Ağvalı bir genc müstesnâ güzelliği ile İstanbulda devrin bir halk şairi tarafından şehrengiz yollu bir manzumede övülen bir sîma, şöhret olmuştu (B. : Ahmed, Ağvalı). İkinci Mahmud devrinde Trabzon eşrafından Gülalioğlu Mehmed Ağa adında bir nevcivanın macerâ ile dolu hayatının en korkunç sahnesi de Ağva Deresi boyunda geçmişti (B. : Mehmed Ağa, Gülalioğlu).

Onsekizinci asır şairlerinden Siyahî Ahmed Efnedi, gemi ile bir Karadeniz seyahatinde Ağva sahilinde ölmüştü ki pek garib bir fıkra olarak nakledilir. (B. : Ahmed Efendi, Siyahî).

Bibl. : Galatalı Hüseyin, Destan Mecmuası; Cevdet Paşa, Tarih; REK, M. Akbay ve Bn. Mesih, Gezi notu.

AĞYA (Kemani) — Geçen asır sonlarında İstanbulun namlı piyasa sazendelerinden bir ermeni sanatkârıdır; kemanı kalın telden çalar, bu tarz davudî sesle gazel ve şarkı okuyan gazelhan ve hanendelere pek uyardı; nağmeleri oynak değildi, curcunalı âhenklere uymazdı; bu bakımdan Ağyanın kemanına "kağnı arabası" yahut "bostan dolabıdır" diyenler vardı. Usul ve notada sağlam bilgi sahibiydi; kibar konaklarına keman derslerine giderdi; İstanbul küçük hanımlarından pek çok talebe yetiştirtirmiştir. Silindirli (kovanlı) fonograflar İstanbulda ilk çıktığında kaba telden taksimlerile doldurulmuş kovanları vardı. Bu namlı kemanî 1898 - 1899 arasında öldü.

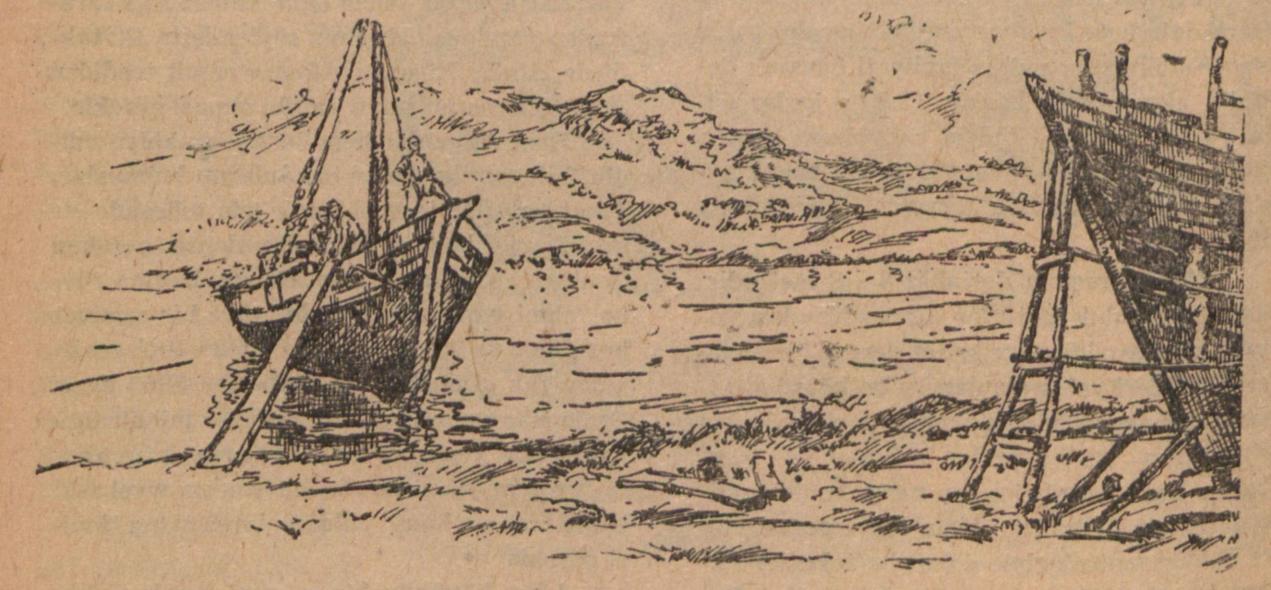

Kemânî Ağya
(Resim : H. Çizer)

Bibl. : S. M. Alus, Not.

AGYAZAR — (B. : Akyüz, Agyazar).

AHALİ SOKAĞI — Üsküdarda, İhsaniyenin Salacak üstüne rastlayan kısmının sokaklarındandır; üç araba geçebilecek kadar geniş, bahçeli ve 2-3 katlı beton ve tuğla yapı

Ağva deresi ve dere
(Resim:

olan evleri hali vakti yerinde ve orta halli aile meskenleridir. Eski bir yangın yeri olup yavaş yavaş imâr edilmekte olan bir semtin sokaklarındandır. Tunusbağı caddesile olan kavşağı üzerinde köşede demir bir terkos çeşmesi vardır. (Haziran 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

ÂHAR — Eski kâğıtların cilâsı; kâğıda mürekkebi iyi tutması için yapılan bu terbiyeye âharlamak denilirdi.

Pirinç unu veya nişasta bol suda eritilerek kaynatılır, gayet ince, sulu bir hamur elde edilir; bir süngerle kâğıdın üzerine sürülür. Bunun üzerine de bir iki defa şaplı su ile karıştırılmış yumurta akı sürülür.

Süleymaniye Camiinin yazılarını yazmış olan on altıncı asrın büyük hattatı Karahisarî Ahmed Efendi, âharlarını hususî surette âharlatırken yumurta akının içine azıcık da misk attırırlardı ki kâğıda lâtif bir koku verirdi. Kâğıt âharlanırken, bazı san'atkârlar boya da kullanırlar, kâğıtları gayet tatlı renklerle boyarlardı; renkli kâğıtların içinde de en makbulleri: Gül kırmızısı, gül penbesi, kanarya sarısı, filizî ve açık mavi kâğıtlardı.

Bibl. : Muallim Cevdetin matbu notları; NB, EA.

AHAVEYN MESCİDİ — Yenibahçe civarında idi; Kanunî Süleyman devri ülemasından Ahmed ve Mehmed Efendiler adında iki kardeş tarafından yaptırılmıştı ki; her ikisi de, birkaç ay ara ile 1566 (H. 974) da ölmüşlerdir. Bu mescidi, Fatihten Mesihalipaşaya oradan Yenibahçeye doğru uzanan semtleri mahveden büyük yangında yanmış, bu satırlar yazılırken izine bile rastlanamamıştır.

Bibl. :Hadikatülcevâmi, I; İstanbul Camileri haritası; REK. Gezi notu.

AHBÂRİ DARÜLHİLÂFE — İkinci Abdülhamid devri başlarında, Darüşşefakanın Farsça öğretmeni Hindli İskender Efendi tarafından çıkarılmış Farsça bir gazetedir (B. : İskender Efendi, Hindli).

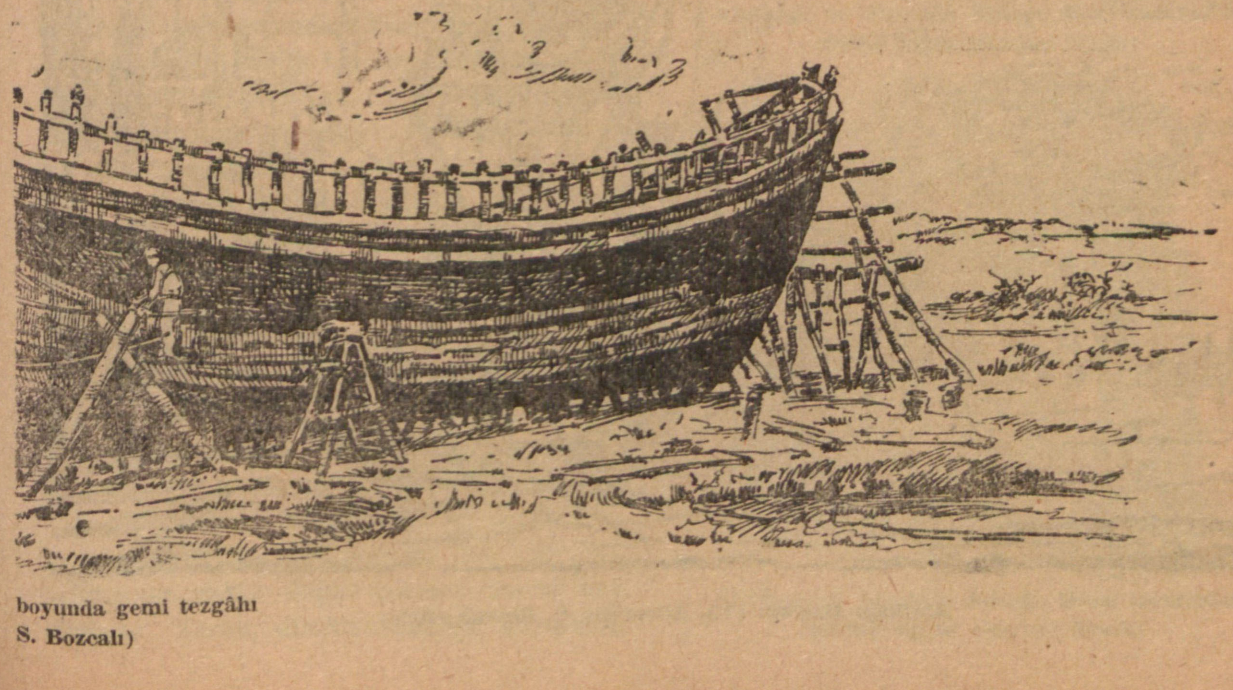
Bu gazetenin en sadık okuyucuları da Darüşşefaka talebesi idi; gazete, onlarca yardımcı el kitabı yerinde idi. Darüşşefakalı Ahmed Rasim mektep hâtıralarını naklederken; "banii mektep merhum Yusuf Paşa Trabzon valiliği ile bizden ayrılmış, bu defa da Süleyman Paşa Bağdada gönderilmiş, yani Darüşşefakanın iki temeli yerinden oynatılmıştı. Bu son vak'ayı farisiyülibare Ahbâri Darülhilâfede okumuştuk" diyor.

Bibl. : Ahmed Râsim, Muharrir buya

ÂHENİ MEHMED ÇELEBİ (Nalbur) — Onyedinci asrın seçkin sülüs ve nesih hattatlarından ve namlı bestekârlarından; ömrünün büyük bir kısmını Kefe valisi diye meşhur Ahmed Paşanın divan efendiliğinde geçirmiş-ti 1709 (H. 1112) de öldü.

Mum itti Âheniyi desti haddadi ecel.

Mısraı ölümüne tarihtir. Suphizade Feyzi de bu sanatkârın ölümüne şu tarih kıt'asını söylemiştir:

boyunda gemi tezgâhı
S. Bozcalı)

Âzimi dârı adem oldu Muhammed Âheni
Mâteminden ehli diller eylediler sâyiha
Seyyiatı mahvolub ola sezâyi mağfiret
Kabrine gülzâri cennetden irişsün râyiha
Düştü bu vechile Feyzi fevtine târih anın
"Oku rûhine Muhammed Âhenin fatiha"
(1114-2 = 1112).

Âheni Mehmed Çelebi güfteleri Mısri Niyazinin olan:

Uyan gafletten ey nâim
Hakka yalvar seherlerde

ilâhisini hüseyniden;

Ey çerhi dûn netdim sana
Hiç vermedin rahat bana

ilâhisini de muhayyerden bestelenmiştir ki, tekke ehli tarafından pek sevilmiş parçalar arasında asırlarca terennüm edilmiştir.

Eşkim dökülür hasret ile çeşmi terimden
Bir lâhza nihan ola cemalin nazarımdan

matla'lı bir hüseynî murabbaı da pek meşhurdur.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk dini musikisi.

AHIMŞAHIM SOKAĞI — Beyoğlu kazasının Kasımpaşa nahiyesinin Bedrettin mahallesi sokaklarındandır. Belediye şehir rehberi haritasında Ahımşahım sokağı olarak gösterilen yol, yerinde, Yaşmaksıyıran sokağı; Yaşmaksıyıran sokağı da Ahımşahım sokağıdır; aşağıdaki gezi notları yerine göre yazılmıştır.

Kaba taş döşeli iken toprak yol olmuş, bozuk, tozlu, pis bir sokaktır, tuğla, beton, ahşap ve çinko kaplı ahşap ikişer üçer katlı karaktersiz çirkin evlerinde, dar gelirli Musevi aileleri oturmaktadır. Evlerin hepsi bahçesizdir; hemen her gün, üç beş tanesinin pencerelerinde kurumak üzere asılmış çamaşırlar bulunur ki sâkinlerinin geçim derecesini aydın olarak belirtir. (1945 Haziran).

Bibl. : REK, Gezi notu.

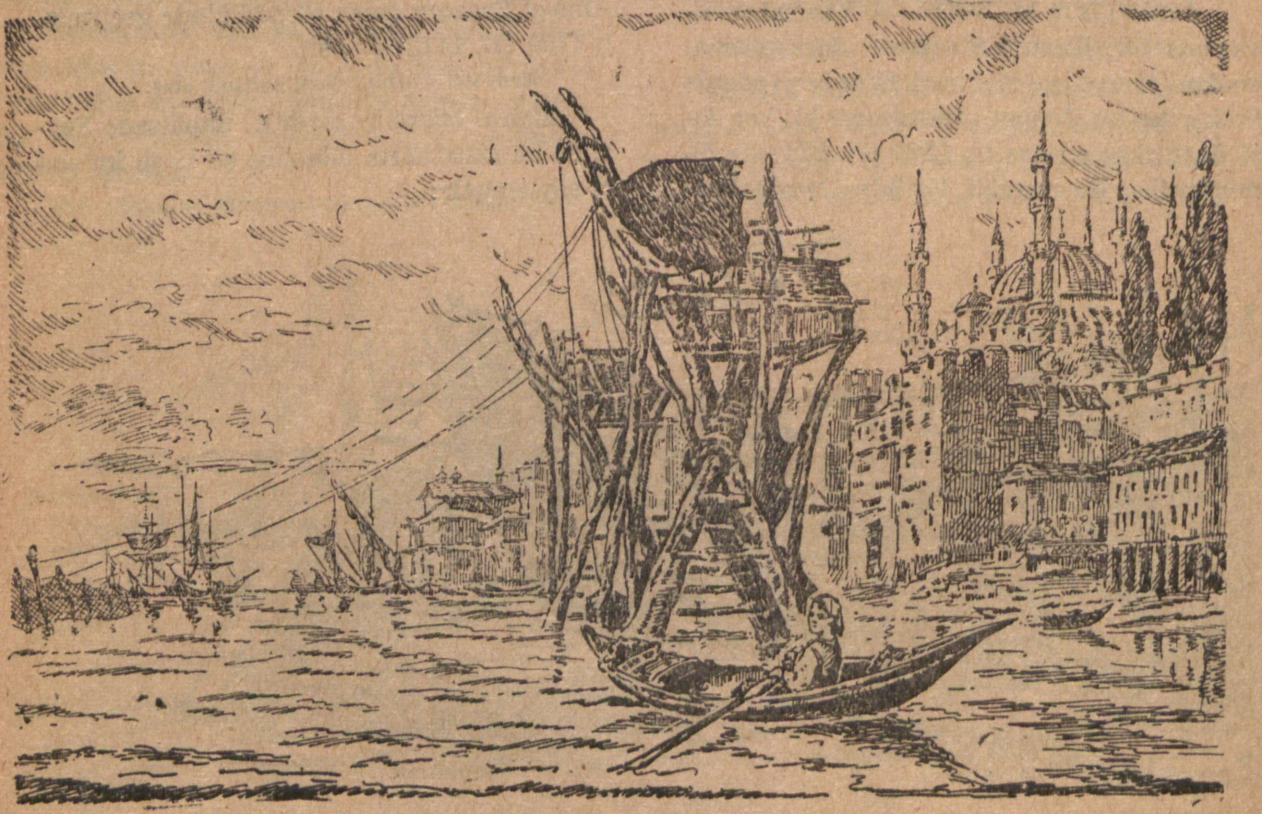
AHIRKAPI — (B. : Surlar; Sur kapıları).

AHIRKAPI — Ressam Tepedelenlizade Kâmil Beyin bir yağlı boya tablosu; 1319 resim salonunda teşhir edilmiştir.

AHIRKAPI DALYANI — İstanbulun en namlı dalyanlarından idi, seksen yıldanberi kurulmamaktadır; Mart başından Haziran sonuna kadar devam ederdi; bilhassa kefal, çiroz ve lüfer avlanırdı; bu dalyanın kurulduğu zamanlar, civarında sair balıkçıların kayıkla avlanmaları yasaktı.

Bibl. : K. Deveciyan, Balık ve balıkcılık

AHIRKAPI FENERİ — İstanbul limanı

Ahırkapı Dalyanı (Th. Allom'dan S. Bozcalı eliyle)

ağzının en büyük deniz feneridir; ilk defa taştan, kale burçlarından biri üzerine (H. 1169) 1755 de Üçüncü Osman tarafından yaptırılmış, sonra gördüğü tamirlerle bugünkü şeklini almıştır.

Ahırkapı Feneri (Resim: Nezih)

Beyaz boyalı kırk metre yüksekliğinde (127 kadem) olan Ahırkapı Feneri kulesi, deniz yüzünden 37,5 metreye kadar (115 kadem) yüksekliğinde ve açık havada 16 milden görülebilen ve her altı saniyede bir husuf gösterir beyaz ışıklı bir fener yakar.

Bibl. : İstanbul Liman; Vâsıf Tarihi, I.

AHIRKAPIİSKELESİ SOKAĞI — Eminönü kazasının Alemdar nahiyesinin Cankurtaran mahallesinden, Ahırkapı sokağile deniz arasındadır; çok kısa bir yoldur, Ahırkapı sokağı kavşağı üzerinde geniş bir kemer vardır; bu kemer ile surun "Ahırkapı" denilen kalekapısı arasındaki kısmı paket taşı döşelidir. Sağda küçük bir aşçı dükkânı, solda da üç kulübecik vardır. Kapı ile deniz arası da toprak ve yer yer moloz yığınları bulunan bir meydancıktır. Sağda Talât Naşarın "Şen Yuva" gazino-kahvehanesi (B. : Ahırkapı Kahvehane - Gazino) solda da harap bir çeşme vardır, üzerinde şu kitabe vardır: "Sahibül hayrat banii sanî Mustafa Rasim Bey"

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHIRKAPI KAHVEHANE - GAZİNOSU — İstanbulun, Sarayburnu Parkı Gazinosu müstesna, liman ve boğaz ağzına ve karşı Anadolu kıyılarına bakan biricik kahvehanesidir. Seksen yıl kadar evvel yerinde Ahırkapı Mescidinin bulunduğu söylenir. Ahırkapıdan sahile doğru çıkınca hemen sağ koldadır. Yarısı, direkler üzerine kurulmuş salaştır. Yazın en ağır günlerinde Boğazdan esen tatlı ve serin bir rüzgâr eksik olmaz; gürültüden uzak, baş dinliyecek, can sohbeti edilecek yerlerdendir. 1945 yazında, Belediye burada Bira satışına da müsaade edilmiş, kahvehane gazinomsu bir yer olmuşsa da, içecek fiyatlarında mütevazı halk ölçüsü muhafaza edilmiştir, bir kahve 15 kuruştur. Bu kahvehane 1945 de "Şen Yuva" adını taşımakta ve Talât Naşar adında bir zat tarafından işletilmekte idi.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHIRKAPILILAR (Millî mücadelede) İstanbul Fatihlerinden kırk bir şehidin kabri

Ahırkapı ve Ahırkapı Sokağı, Kara tarafından denize doğru (Resim: Nezih)

Ahırkapı ve Ahırkapı Sokağı, Deniz tarafından içeriye dğoru (Resim: Nezih)

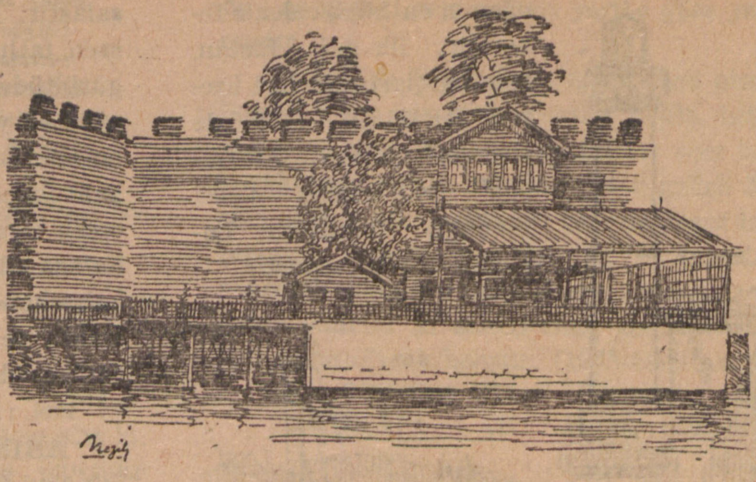
bulunan bu semtin halkı, Millî Mücadelede bu mukaddes hâtıralar arasında büyümüş insanlara lâyık fedakârlıklar göstermişlerdir.

Aslı Refahiyeli, kendisi doğma büyüme İstanbullu olan Ahırkapılı Yusuf Konuk, ki 1945 yılında Kumkapı iskelesi hamallar kâhyası idi, İstanbul Ansiklopedisi müelliifne anlatmıştır.

"Millî Mücadele, Ahırkapılılar, on üç, ondört yaşında oğlancıkları da dahil büyük devletlerin işgal kuvvetleri tarafından yapılacak her türlü tazyik ve işkenceye göğüs gererek Anadoluya silâh kaçıran teşkilâtın, isimleri her hangi bir defterde kayıtlı olmıyan ve hizmetleri karşılığı hiç bir maddi mükâfat beklemeyen fedaileri olmuştur. Ahırkapı surlarının her kovuğu, semtin bakkal dükkânları ve kahveleri, hemen bütün evleri birer silâh ve cephane deposu idi.

1945 de beton bir ilkokul haline konulan bir bina vardır ki, içinde o zamanlar bir şimendifer taburu varmış... Millî müdafaanın İstanbuldaki gizli mümessilliği tarafından, Yusuf Kâhyanın emrine bu taburdan on sekiz yirmi nefer verilmiş.. hepsi de güçlü kuvvetli ve yürekli olan bu yiğitler Yusuf kâhya ile beraber Anadoluya silâh ve cephane kaçırmağa memur edilmiş..

"Şehremanetinde memur olan Emin Bey adında bir genci, evinde Anadoluya kaçırılacak silâh vardır diye işgal kumandanlığına ihbar ederler .Bir Kadir gecesi Emin Beyin Ahırkapıdaki evi basılır, her taraf aranıp haber verilen silâhlar, bulunmadığı halde delikanlı kelepçeye vurulup ihtiyat tedbiri olara ktevkif edilir. O sırada Yusuf kâhyanın eline şöyle bir tezkerecik gelir: "Yusuf ağabey.. Beni götürüyorlar. Sofadaki çiviye asılı havlunun arkasındaki deliğin içinde 28 tüfek var Evi aramak için yine geleceklerdir. Sen bu tüfekleri bizden kaldır ve hemen karşıya attır". Bu yirmi sekiz tüfek çuvallara doldurulup güpegündüz Ahırkapı iskelesine taşınır. Tam sandala konulacağı sırada altı yedi tane Fransız neferi belirir. Bunlar hergün oraya gelir surların dibinden denize girerlermiş. Çuvallar içinde ne olduğu besbelli. Namluların bir kaçı, yırtıklardan dışarı, çıkmış...

Ahırkapı Gazinosu, denizden görünüş (1946) (Resim: Nezih)

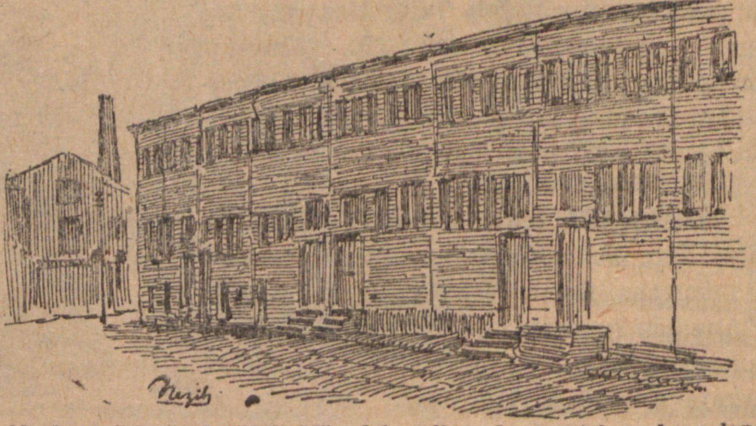
Şimendifer taburu erlerinden bir Çorlulu Emin varmış; tosun gibi, tığ gibi bir delikanlı: "Yusuf ağabey!. Demiş.. Ben bunların hepsini şişiririm... Tüfeklerle beraber beni de karşıya atabilir misin?!.." Yusuf kâhyanın cevap vermesine meydan kalmadan Fransız neferleri çuvalları şöyle bir gözden geçirince kâhyaya yaklaşmışlar, içlerinden biri :

— Kemalist?!.. Bom bom??!.

Diye sormuş.. Kâhya da Allaha sığınıp:

— Vuy müsyü!

Demiş.. Bu sefer, Fransızlar hep birden:

Ahırkapı Sokağında Millî Mücadele yıllarında Anadoluya kaçırılan silâhlara depo olan tarihî sıra evler. (Resim: Nezih)

— Bon!. Bon!.

Diye bağırışarak kâhyayı hararetle tebrik etmiştir.."

Büyük inkılâbın kanlı yıl'arında yurtlarını yabancı orduların ayakları altından kurtarmış bir milletin evlâdı olan bu Fransız askerleri cedlerinin başından geçenleri hatırlayı pkıymetlendirmek'e kendi hayatlarını bir Çorlulu Eminin elinden kurtarmış olduklarını belki de hiç sezmemişlerdi.

AHIRKAPI MESCİDİ — Hadikat-ül-cevamiin kaydına göre Ahırkapı dışında Kızlar Ağası Mahmud Ağa tarafından yaptırılıp minberi Kızlar Ağası maktul Beşir Ağa tarafından konulmuş olan ve banisinin nerede gömülü olduğu bilinmiyen bu mescid, bugün mevcut değildir. Doğma büyüme Ahırkapılı olup doğum tarihi 1878 (H. 1296) olan Yusuf Konuk, Ahırkapı dışındaki "Şen Yuva" gazino - kahvehanesinin yerini göstererek: "Çocukluğumuzda şurada bir mescid olduğunu işitirdik, fevkanî bir mescid imiş, altında iki dükkânı varmış, Ahırkapı dalyanının balıkçıları yatıp kalkarmış, öbüründe de galiba arabacılar barınırmış, yıkılalı seksen yıldan fazla olacak" diyor.

Bibl. : Hadikatülcevâmi, I; REK Gezi notu.

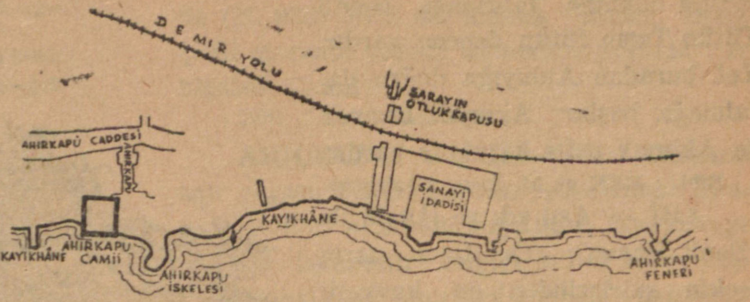
AHIRKAPI MEYDANI — Eminönü kazasının Cankurtaran mahallesinde, Topkapı Saray surunun "Otluk kapısı" denilen kapısı önündedir, doğu - cenup kenarından demiryolu geçer (B. : Cankurtaran Mahallesi). Meydanda İshakpaşa caddesi başından Ahırkapı sokağının demiryolu altındaki başına doğru, çaprazlama bozuk ve kaba taş döşeli bir yol uzanır. Meydanda dört katlı kârgir bir bina altında bir akar çeşme vardır ki kitabesindeki tarih beyti şudur:

Geldi bir lebteşne Vasıf söyledi tarihini
"Sıhhat olsun bu güzide çeşmeden iç zemzemi"

Meydanda bir kavak ve üç dört tane kadar akasya ve atkestanesi ağacı; bir taş kuyu bileziği, yanında bir çeşme teknesi, geride bir kahvehane, Yeni Saraçhane sokağı ağzında da iki bakkal dükkânı vardır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHIRKAPI SOKAĞI — Eminönü kazasının Alemdar nahiyesinin Cankurtaran ve Sultanahmed mahallelerinin sokaklarındandır, surlar ile demiryolu arasında, Cankurtaran istasyonundan Akbıyık Camii önüne kadar uzanır. Cankurtaran itasyonu başından yüründüğüne göre, ilk parçası kaba taş döşeli ve üç araba geçebilecek kadar geniştir. Solda, bir kısmı boyahane, bir kısmı da lâstik fabrikası olan Tevhid Neccar ve şerikinin Pekiş fabrikası, yolun sağ kolunda da kulübe - evceğizler ve İstanbul fethi şehitlerinden birinin harçlı tuğla ile yapılmış, yeşil boyalı demir parmaklık içinde kitabesiz kabri vardır; ki o semtte muhtelif yerlerde böyle kırk bir şehit mezarı bulunmaktadır. Yolun ikinci kısmı paket taşı döşelidir, sağ kolda küçük ahşap evceğizler devam eder, solda Osman Tuncerin odun deposu vardır; yine sol kolda eskiden şimendifer bölüğünün bulunduğu bir bina bir ilkokul olarak yeniden yapılırcasına tamir edilmektedir, bu binanın avlusunda da bir şehit kabri vardır, baş taşında: "Hüvelbaki, İstanbul fatihlerinden bir şehidin kabridir, elfâtiha. Sene 857", ayak taşında da: "İkinci şimendifer taburu tarafından müceddeden tamiri tarihidir. 1326 Rumî. Amele asker" yazılıdır. Ahırkapı sokağının, sağda Şadırvan sokağı ile olan kavşağı köşesinde bir bakkal, yanında bir berber dükkânı vardır; solda, denize doğru Ahırkapı iskele sokağı uzanır, bu sokağın kavşağı üzerindede geniş bir kemer vardır.

Ahırkapı sahilinde Ahırkapı Mescidi
(E. H. Ayverdi, 1882 tarihli İstanbul haritası)

Ahırkapı sokağı buradan ileriye yine kaba taş döşeli bir yol olur, sağ kolda, akar olarak yapılmış bir çatı altında üçer katlı on tane ahşap ev vardır; solda iki akasya ve bir aylandoz ağacı sokağa renk verir; ve yine sol kolda Mehmed Tahir Atalık ve çocuk-

larının dokuma fabrikası, Nemli Tütün Taşın tütün deposu vardır. Yol buradan Akbıyığa doğru daralmağa başlar; Akbıyık başında da Akbıyık polis karakolu vardır.

Bibl. : REK ve M. Esen, Gezi notu.

ÂHÎ — Asıl adı ve lâkabı ile "Benli Hasan"; Onaltıncı asrın seçkin şairlerinden; en kuvvetli rivayete göre 1472 ye doğru Tuna boyunda Nikbolu kasabasında doğdu. Zengin bir tüccarın oğlu idi, babasının ölümünden sonra anasının kocaya varmasına gücenerek, henüz bir taze yiğit iken, evine uğramadan ve dükkânından esvap ve harçlık almadan ocağını ve yurdunu bırakmış, tek başına yaya olarak İstanbul yoluna düşmüş,nimet içinde nazlı büyümüş olduğundan bin zahmet çekerek vücudu bu gurbet seferinde zebun düşmüş bir halde büyük şehre gelmişti. İçinde okumağa, bilhassa edebiyat ve şiire karşı taşkın bir sevgi vardı, çok muhtemeldir ki o zamanlar böyle garip gençlerin kolaylıkla sığınabilecekleri medreselerden birine yerleşti; şair Mevlâna Celâli ile tanıştı. Celâli, Şeyhinden ilham alarak bir "Hüsrev ve Şirin" nazmına başlamıştı; Âhî de ayni hevese kapıldı, ilk gazellerile beraber mesnevî tarzında bir "Hüsrev ve Şirin" manzumesine başladı:

Megerkim vaz'ı haml itmişti Nâhid
Anınçün kan içinde doğdu Hurşid.
Doğurdu subhden bânûyi devran
Bir altun başlı sırma saçlı oğlan.

Gibi beyitler kendisine parlak bir istikbal vadediyordu. Eserinin daha ilk kısımlarında iken, bir gün nakşî şeyhlerinden Mahmud Efendiye okudu;bu şeyh efendi,genç şairin seçtiği bu mevzua itiraz etti, "Perviz, Peygamber Efendimizin namei şerifini yırtmış bir adamdır. Ekâbirden câize almak ümidile vaktini zayi ettiğine yazık! Bu eserden vazgeç.. Ceza yerinde ben sana şefaat ederim" yollu nasihatte bulundu. Âhî de "Hüsrev ve Şirin" müsveddelerini bir daha üzerinde çalışmak üzere bir köşeye attı. Bir müddet sonra, Fenarizadenin ısrarile Lâmii'nin o zamanlar pek rağbette olan "Hüsnü Dil" ine bir nazire yazmağa başladı. Âhî bu yeni eserinde de büyük bir muvaffakiyet gösterdi; ve adı bir gün devrin hükümdarı Yavuz Selimin meclisine kadar gitti; "Hüsrev ve Şirin" den bazı beyitler dinliyen padişah şairi takdir etti, onun pek fakirâne bir hayat sürdüğünü öğrenince de Anadolu Kadıaskeri Kemalpaşazade ve Rumeli Kadıaskeri Zeyrekzade'nin bulundukları bir mecliste, ilmiye mansaplarından münasip bir vazife ile korunmasını emretti. İbni Kemal derhal, yirmi akçe ile Bursada Bayazıd medresesi müderrisliğine tayinini arzetti. Zeyrekzade ise şairi buldurtarak: "Padişahın sana büyük bir teveccühü var.. Seni Bursada Bayazıd medresesine tayin etmek istiyorlar, bu senin şerefinle denk değildir. Kabul etme.. hem padişah senin daha yüksek bir vazifeye tayinini emretmişti" diye kötü bir tavsiyede bulundu. Şair Rumeli Kadıaskerine aldanarak Kemal Paşazadenin tayinini kabul etmedi; şairin bu garip hareketi Yavuz Selimi fevkalâde kızdırdı: "Bir daha bana bu adamdan bahsetmeyiniz!" diye emretti. Yıllardanberi her mahrumiyete karşı manevî desteği olan ümitlerinin bir anda ve hem kendi gafleti yüzünden yıkıldığını gören şair, derin bir teessüre kapıldı; bu teessürle, Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa ile Necati Beyin "Eğri" redifli meşhur gazellerine bir nazire yazdı; burada, büyük bir cesaretle Yavuz gibi gazaba gelince insanı kahrediveren bir hükümdara acı, fakat samimî bir dil ile şikâyette bulundu:

Ahırkapı Sokağında İstanbul fethi şühedasından birinin kabri
(Resim: Nezih)

Kamer gibi yüzü benli güzeller pâdişâhısın
Yaraşır mâhi nev gibi giyersen şebkülâh eğri

Benim râhi muhabbette günahım noldu â kâfir
Günehliler sana doğru ola ben bî günâh eğri.

O kad bâlâ vü zülf eğri diyârı hüsn pür âşüb
Memâlik fitne şah zâlim âlem serkeş sipah eğri

Gehî meyhâne yolunda gehî mesciddedir Âhî
Harabı mesti âşk olmuş yürür gehî doğru gehî eğri

Âhîden kendisine bundan böyle bahsedilmemesini emreden hükümdara, şairin bu gazeli eğer okunmuş ise, onun cellâda verilmemesi, Yavuzun Âhîye karşı hâs mânada bir teveccühü olduğunu isbat eder ki, Bayazıd müderrisliğinin kabul edilmemesi karşısında gösterdiği teessüre de hak verdirtir. Bazı dostlarının himayesile ve birkaç yıl sonra nihayet Karaferiye medresesine tayin edilen Âhî hiç tereddüt etmeden bu yeni vazifeyi kabul ederek İstanbuldan ayrıldı. Oraya gittiğinin tezine de, o sırada Karaferiyede bulunan Manastırlı şair Hâverinin kızı ile evlendi; fakat çok geçmeden 1517 (H. 923) de Karaferiyede öldü.

Sûzi Âhi ile tutuştu cihan

mısra ölümüne tarihtir; ölümünde henüz kırk beş yaşlarında bulunuyordu.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk şairleri

AHİ BABALIK — Yeniçeri Ocağının lâğvına kadar, esnaf loncalarının başındaki ihtiyarlarına verilen resmî bir unvandır; bu an'ane bilhassa debbağlar ve saraçlar arasında kuvvetle yaşatılmıştı. Ahi babalık, Anadoludaki kadîm "Ahilik" teşkilâtından kalmış son izlerden biridir. Halk ağzında, bozulmuş bir şekilde "Ahu baba" denilirdi.

AHİ ÇELEBİ — Zindankapı dışındaki Ahi Çelebi Camiinin banisi, on altıncı asır tabiplerinden, Halk ağzından zabtedilmiş gibi görünen kayıtlara göre Mahmudpaşa çarşısında dükkânı varmış müracaat eden hastaları hemen ayağa kaldırmakla büyük şöhret kazanmış, Fatih Darüşşifasına hekimbaşı olmuş, bu padişahın hastalığında "tedbiri taam" için mutbak emini tayin edilmiş, sonra Hekimbaşı olup hacca gitmiş ve hac dönüşünde (H. 930) 1523 de Mısırda ölmüş, İmam Şâfii merkadi yanına defnedilmiştir (B. : Ahiçelebi Camii).

Bibl. : Hadikatülcevâmi, I.

AHİÇELEBİ CAMİİ — Bir Onaltıncı asır yapısı, Tezkiretül ebniyede Mimar Sinanın camileri arasında kayıtlıdır, Zindankapıda, sur dışındadır; bugün kendi adını taşıyan mahallenin sınırları dışında kalmıştır, Zindankapı mahallesinde Balıkpazarı Değirmen sokağı, Yoğurtçuhüseyin sokağı ve Zindankapı caddesi arasında kalan adacığı doldurur, kapısı Balıkpazarı Değirmen sokağındadır, üç tarafı dükkânlar, mağazalarla çevrilmiştir. Dört kâgir duvar üzerine oturtulmuş kurşun kaplı bir kubbeli ve taş minareli bir camidir. Çınar ağaçlarile bezenmiş renkli ve yazın her saatinde gölge içinde serin bir yol olan Değirmen sokağında görünüşü pek şirindir.

Ahiçelebi Camii, ilk bakışta, on altıncı asır yapısı sanatına hiç uymaz:

Mükâp şeklinde on iki fil ayağı üzerine atılmış olan on altı kubbeli ve kubbelerin üstü, kiremit döşenmiş bir ahşap çatı ile örtülmüş bir son camâat yeri vardır. Kemerlerin

Ahiçelebi Camii (Resim: Nezih)

yerden yüksekliği ancak 3 metre kadardır. Asıl mâbette de, tek kubbeyi tutan kemerler mükâp şeklinde altı fil ayağına bağlanmıştır. Bu camide elli beş yıl imamlık yapan merhum Hacı Hasan Efendinin semt halkına anlatmış olup tarafımızdan zaptedilen hâtıralara göre, ki bu hâtıraları en azdan 70 - 80 yıl ile kıymetlendirmelidir, birgün, camiin mihrabının sağından, bir tatlı su fışkırır, camiin içini adam boyu ölçüsüyle bele kadar su basar, suyu denize akıtırlarsa da arkası kesilmez, camiin halile muhafazası imkânsız görünür, hattâ kısa bir zaman içinde, yüzümüzü mihraba verdiğimize göre yapı sola doğru hafifçe meyleder, bunun üzerine esaslı bir tamire geçilir, su basan kısım toprakla doldurulur, kalın fil ayakları da bu tamirde yapılır. Ahiçelebi Camiinde son cemaat yerinin loşluğu ile içinin gönüle ferahlık veren bol ışığı arasında romantik bir tezat vardır. Filiz yeşili boyalı ahşap minber, sağlam ve temiz olmaktan gayrı bir kıymet taşımamaktadır. Mihraba gelince tereddütsüz kaydedilmeğe değer, bu camiye lâyık olmıyan çirkin nakışları, şimdilik hiç olmazsa bir beyaz badana ile kapatılsa yeridir.

Ahiçelebi Camii, on yedinci asrın büyük Türk muharrir ve seyyahı Evliya Çelebinin hayatında hâtıraları bulunan bir mâbed olarak da eşsiz bir tarihî kıymet taşımaktadır. Evliya Çelebi, cihanı gezip dolaşacağı müjdelenen meşhur rüyasında, kendisini işte bu Ahiçelebi Camminde görmüştü. Büyük muharrir rüyasını haşmetli seyahatnamesinin birinci cildinin ilk sahifelerinde şöylece nakleder:

"Bu müsveddelerimize başladığımız sırada, hizmetile şerefyâb olduğumuz Bağdad fatihi Dördüncü Sultan Murad merhum rahmete gark ola; onun zamanı saltanatında, Hicretin 1041 (M. 1631) tarihinde İstanbul etrafında olan köyleri, kasabaları ve nice bin gül ve gülistanlı bağları seyir ve temaşa ile yaya olarak dolaşırken hâtıra büyük seyahat arzuları gelirdi; "Âyâ!. Peder ve mâder ve üstad ve birader kahırlarından nice hâlâs olup cihankeş olurum!" diye her ân Cenabı Haktan dünyada beden sıhhati ve seyahat, son nefeste îman ricasında idim. Ve daima dervişlerle ülfet edüp sohbetleri şerefile müşerref olup yedi iklimin ve yeryüzünün dört köşesinin vasıflarını dinledikte can ve gönülden seyahati isterdim. "Âyâ!. Âlemi temaşa edüp Mısır ve Şama ve Mekke ve Medineye varıp mefharı mevcudat hazretlerinin ravzai mutahharasına yüz sürmek müyesser ola mı?" diye zâr ve giryan ve serseri ve nalân olurdum. Bin kırk Muharreminin Aşura gecesiydi ki, İstanbuldaki evimizde şöylece bir dalmış iken bir rüya gördüm. Yemiş iskelesi yanında Ahiçelebi Camii ki helâl mal ile yapılmış bir eski camidir, kendimi orada gördüm. Derhal camiin kapısı açılıp bu aydınlık camiin içini nurlu bir cemaat dolduruverdi. Sabah namazının sünnetini eda edip salâvatla meşgul oldular. Ben hakir minber dibinde sakin olup bu cemaati temaşada hayran oldum. Hemen yanımda olan cana bakıp: —Benim Sultanım! Cenabı şerifiniz kimdir? İsmi şerifinizi bize ihsan buyurunuz! dedim.— Aşerei mübeşşereden Kemankeşlerin pîri Saad ibni Ebivakkas'ım! dedikte elini öptüm:

— Yâ Sultanım! Bu sağ yanınızda nura gark olmuş cemaat kimlerdir? dedim. — Onlar cümle Peygamberlerin ruhlarıdır ve geri saflarda olan cümle evliyalardır, bunlar sahabelerin, muhacirinin ve Kerbelâ şehitlerinin ruhlarıdır, mihrabın sağında olan Hazreti Ebu Bekir ve Hazreti Ömerdir, solunda Hazreti Osman ve Hazreti Alidir, mihrabın önünde olan Hazreti Veyselkaranidir ve camiin solunda duvar dibinde olan esmer adam senin pîrin Peygamberimizin müezzini Bilâli Habeşidir, ve işte bu alem ile gelen asker ki kızıl kanlı esvaplar giymişlerdir, Hazreti Hamza ve cümle şehitlerin ruhlarıdır! dedi. Ben: — Yâ Sultanım! Bu cemaatin bu camide toplanmalarının aslı nedir? dedim. — Azak taraflarında Kırım Hanının askeri sıkıntıya düştşü, imdada gideriz! Şimdi Hazreti Peygamber dahi imam Hasan ve Hüseyin ve on iki imamlar ve bizden gayri aşerei mübeşşere ile gelüp Sabah namazının sünnetini eda edüp sana "ikamet eyle" diye işaret buyururlar sen dahi yüksek sesle ikameti tekbir edüp selâmdan sonra Âyetülkürsi'yi oku; Bilâl "Süphanallah" desin, sen "Elhamdülillâh", Bilâl "Allahü ekber" desin, sen "âmin âmin" de ve cümle cemaat tekbir

ederiz. Sonra sen "Ve salliâlâ cemiülenbiyai velmürselîn velhamdülillâhı rabbilâlemin" deyüp kalk, hemen mihrapta Peygamberimiz otururken elini öp, "şefaat ya Resulallah!" deyüp meded rica eyle! deki. Gördüm ki cami kapısından bir nur çaktı, camiin içine nur doldu, nur üstü nur oldu. Cümle ayak üzere hazır durdular. Peygamberimiz yüzünde nikabile, elinde asâsile, belinde kılıcile sağında İmam Hasan, solunda İmam Hüseyin ile göründü. Mübarek sağ ayaklarını cami içre Bismillâh ile koyup mübarek yüzünden nikabı açtı. — Esselâmü aleyküm ya ümmeti!.. Buyurdular. Cümle bulunanlar: — Ve aleykümüsselâm ya Resulallâh! diye selâm aldılar. Hemen mihraba geçip iki rekât sabah namazı sünnetini eda edüp hakire bir dehşet, vücuduma bir titreme geldi, amma, Hazretin bütün eşkâline nazar eyledim; Hilyei Hâkani'de yazıldığı üzre idi, yüzünde nikabı al şal idi, destarı şerifi on iki kolanlı beyaz şâş idi, ve hırkai şerifleri sarımtırak deve yününden idi, gerdanında sarı sof şalı vardı, ve ayaklarında sarı çizmeleri vardı. Selâmdan sonra sağ tarafta bana bakıp mübarek sağ elile dizine vurup hakire hitaben: — İkamet eyle! dediler. Hemen Saad ibni Ebivakkas'ın talimi üzre segâh makamında "Allahümme sallialâ seyyidina Muhammed ve âlâ âli Muhammed ve sellimü aleyhim" diye ikamet edüp tekbir ettim. Hazreti Peygamber dahi segâh makamında hazin bir sesle Fatihai serifeyi okuyup cümle cemaat dinleyüp Hazret imamet etti. Selâmdan sonra hakir Ayetülkürsi, Bilâl Süphanallah, hakir Elhamdülillââh ve Bilâl Allahüekber deyüp Bilâli Habeşi ile müselsel müezzinlik hizmetinde oup duadan sonra bir Tevhidi sultânî olmuştur ki aşkı ilâhî ile mestoldum. Hulâsa Saad ibni Ebivakkas talimile hizmetimi tamam edüp Hazreti Risalet mihrapta savtı muhrik ile bir Yâsini şerif ve üç sûrei İzacae okuyup Bilâl fatiha deyip Hazret mihrapta ayak üzre dururken hemen Saad Hazretleri elimden yapışıp Huzuru Hazrete götürüp: — Âşıkı sadıkın ve ümmeti müştakın Evliya kulun şefaat rica eder! deyüp bekledikte: — Mübarek desti şeriflerini bus eyle! deyince ağlıyarak Mübarek eline küstahane dudak vurup heybetlerinden "Şefaat Ya Resulallâh!" diyecek yerde "Seyahat Ya Resulallâh" demişim. Hemen Hazret tebessüm edüp: — Şefaat ettim, sıhhat ve selâmetle seyahat eyle! Fatiha! dediler. Cümle sâhabei kiram fatiha tilâvet edüp cümle hazır bulunanların ellerini öperdim ve her birinin hayır duasını alıp giderdim. Kiminin eli misk gibi, kimi anber ve kimi sünbül gibi, kimi gül, ve kimi reyhan ve kimi safran ve kimi menekşe ve kimi karanfil gibi kokardı. Peygamberimizin sağ elini öptüğümde gûya pamuk gibi kemiksiz bir desti şerif idi. Ama sair Enbiyanın elleri ayva kokardı. Hazreti Ebubekirin eli kavun gibi kokardı, Hazreti Ömerinki anber kokusuydu, Hazreti Osmanınki menekşe, Hazreti Alininki yasemin gibi kokardı. İmam Hasan karanfil, İmam Hüseyin beyaz gül gibi kokardı. Hazreti Peygamber mihraptan: — Esselâmü aleyküm ya ihvan!.. deyüp camiden taşra revan olunca cümle sâhabei kiram hakire gûna gûn dua ettiler ve camiden çıkıp gittiler. Hemen Saad Hazretleri belinden saydağını çıkarıp hakirin beline kuşatıp tekbir edüp:—Yürü gaza eyle ve Allahın hıfzü emanetinde ol! Müjde olsun sana, bu mecliste ne kadar ruhlarla görüşüp ellerini öptünse cümlesini ziyaret etmek müyesser olup seyyahı âlem ve feridi beni âdem olursun? Amma gezip dolaştığın ülkeleri, kal'a ve beldeleri vesair eserleri ve her diyarın methedilmiş sanayiini, yiyecek ve içeceğini yazıp bir eser meydana koy, dünya ve ahret benim oğlum ol! Ekmek ve tuz hakkını gözle! Yârı sadık ol! Yaramazlarla yâr olma!.. İyilerden iyilik öğren!. diye nasihat edip alnımdan öptü, Ahiçelebi camiinden taşra çıkıp gittiler". (B. : Evliya Çelebi).

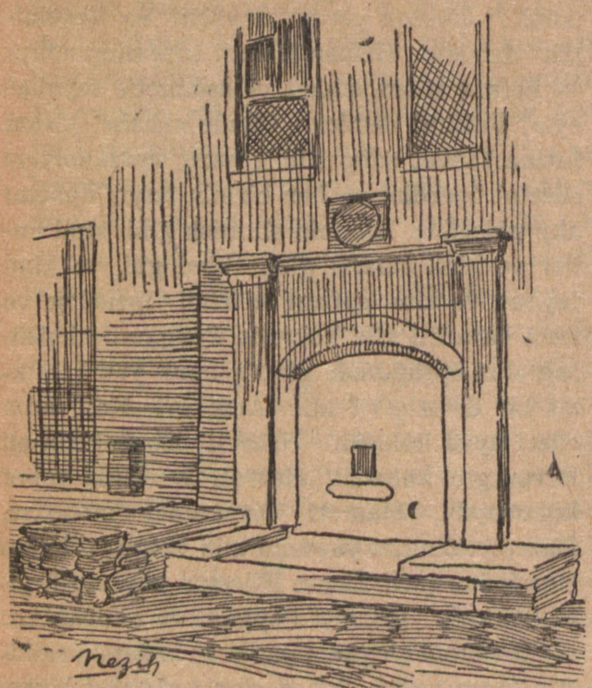
Bibl. : Evliya Çelebi, I; REK, Gezi notu.

AHİÇELEBİ CAMİİ ÇEŞMESİ — Yemiş iskelesi civarında Balıkpazarı Değirmen sokağında Ahiçelebi camiinin duvarı köşesindedir. Yüzü mermer döşelidir, teknesinin kenar taşları kalkmış, musluksuz, muattal bir haldedir. Yapı tarihi 1804 (H. 1238) dir. Yuvarlak bir madalyon içindeki kitabesinde:

Maşallah
Tevekkeltü alâllah
Ve Tevfiki illâ billâh
1281

yazılıdır, yaptıran meçhuldür.

Bibl. : REK, Gezi notu.

Ahiçelebi Camii Çeşmesi (Resim: Nezih)

AHİÇELEBİ MAHALLESİ — Eminönü kazasının merkez nahiyesi mahallelerindendir; Eminönü meydanı, Balıkpazarı caddesi, aşçılar caddesi, bu cadde üzerinde Halice doğru uzanan Çiroz sokağı ve denizle çevrilmiştir, İç sokakları şunlardır:

Çardak caddesinin bir kısmı, Yemişiskelesi sokağı, Çobansuyu sokağı, Handanağa sokağı, Hasırıskelesi sokağı, Kemerli sokağı, Demirtulumba çıkmazı, yağcılar sokağı, Balıkhane sokağı, Balıkçılarlokantası sokağı, Lülecirüstem sokağı, Balıkpazarıkarakol sokağı, Tütüngümrüğü sokağı, Balıkpazarıfırını sokağı, Tuzcular sokağı.

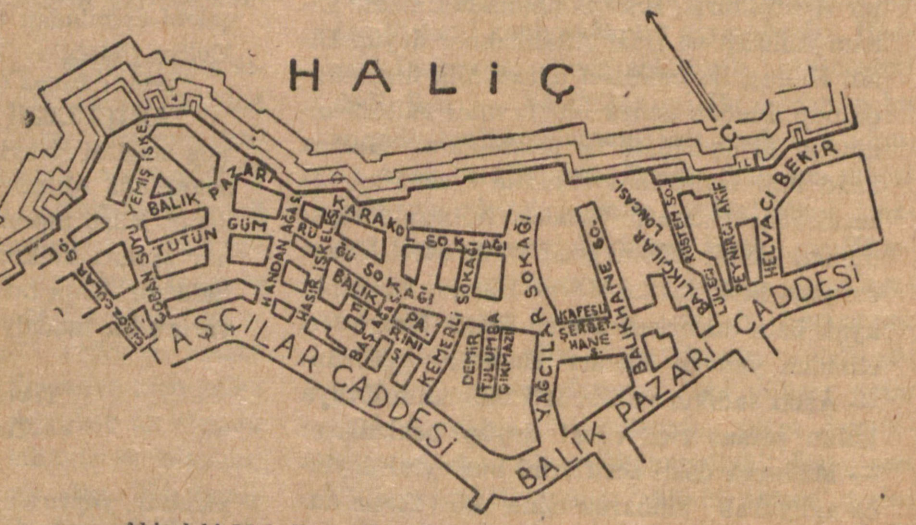
Peynirciâkif sokağile Helvacıbekir sokağı adında eski iki sokak bugün Eminönü meydanına katılmış bulunmaktadır; bunlardan birincisi, meydanın batı kenarında, paket taşı döşeli ve çukurda sokak hüviyyetini muhafaza etmektedir. Bu mahalle fetihten bugüne kadar, Büyükşehrin en faal bir ticaret merkezinin mühim bir parçasını teşkil eder. Bütün yapıları dükkân, mağaza, mahzen, han, imalâthane ve fabrikadır; ev yoktur, gece halkı, han odabaşıları, mağazaların ve imalâthanelerin gece bekçileri, dükkânlarda barınan bekâr uşaklardır.

İstanbul balıkhanesi ve Balıkpazarı, meşhur Balıkpazarı meyhaneleri, Bekri Mustafanın sembolik merkadi ve Kapalı Yemiş çarşısı bu mahallenin sınırları içindedir. (Bütün bu isimlere bakınız).

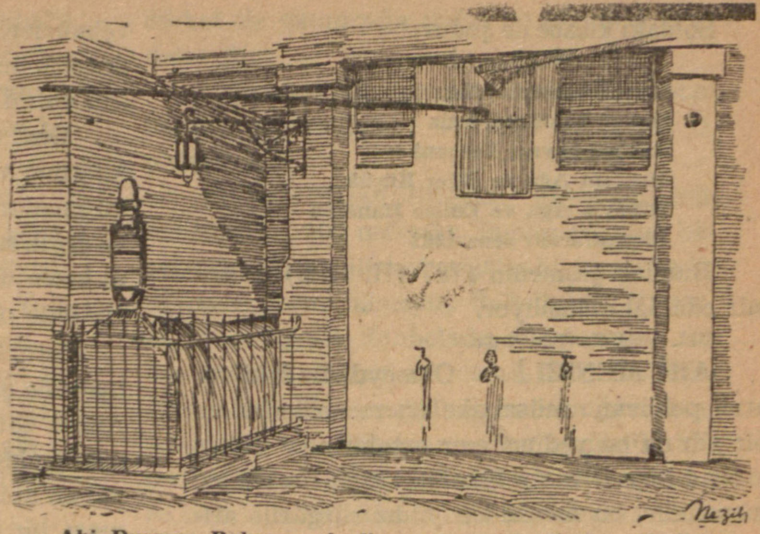
İkinci Mahmud zamanında tanzim edilmiş bir bostancıbaşı defterinde bu mahallenin deniz boyu şöyle tesbit edilmiştir:

Gümrükmeydanı (Eminönümeydanı), Silâhşor Süleyman Ağanın kayıkçı odası, yanında Keleş Halilin kahvesi, Ortaköy ve Beşiktaşa işliyen kayıkların iskelesi, İzzetmehmedpaşa camii, Tophaneye işliyen kayıkların iskelesi, Balıkpazarı iskelesi, Seyyid Mustafanın kahvehanesi, Zecriyeemini zadelerin bekâr odaları, Karaköye işliyen kayıkların iskelesi, Bostancıbaşı zade Mehmed Beyin bekâr odaları, Pazarbaşının bekâr odaları, Yaşyemiş gümrüğü, Hasköye işliyen kayıkların iskelesi, Başyasakçı odası ve kayıkhanesi, Tütüngümrüğü, önünde Tütüngümrüğü iskelesi, Ellialtılı Ömerin kahvehanesi, boydan boya tütüncü dükkânları, Hasırıskelesi, boydan boya limoncu dükkânları, Çardakkolluğu ve iskelesi, boydan boya yemişçi dükkânları, Yemişiskelesi.

Belediye şehir rehberi haritasında, Peynirciâkif sokağı ile meydan arasında kalan

Ahiçelebi Mahallesi (1934 Belediye Şehir Rehberinden)

Ahi Durmuş Baba merkadi ve Çeşmesi (Resimi: Nezih)

kısım, İstanbul Belediyesinin meydanı genişletmek ve Yenicamiin önüü açmak için yapılan son büyük istimlâkda yıkılmıştır ki, bu arada, meydana nazır meşhur Valide Hanı ile deniz kenarındaki İzzetmehmetpaşa Mescidi bulunmaktadır (B. : Valide Hanı; İzzetmehmetpaşa Mescidi).

Bugün Ahiçelebi mahallesinde görülen tüccar, esnaf ve zanaat ehli arasında bilhssa göze çarpanları yağcılar, zeytin ve zeytinyağcılar, sabuncular, peynirciler, yoğurtçular, pastırmacılar, tuzcular, makarnacılar, kuruyemişçiçiler, balıkçılar, meyhaneciler, aşçılar, bakkallar, şarapçılar, esnaf işi kunduracılar, yemeniciler, çarıkçılar, ipçiler, manavlar ve seyyar satıcılardır. Bu arada hemen her sokağında raslanan berber dükkânları ve kahvehaneleri, han kahvecilerini ilâve etmek gerekir. Sabahın ilk saatlerinde başlıyan gürültü ve bir hayıhuy, akşamın dokuzuna, onuna kadar devam eder. Araba ve kamyon patırtısının, seyyar satıcı âvazelerinin, hamal seslerinin ardı arkası kesilmez. Bu kalabalığa, satıcı yamağı, manav, meyhaneci, aşçı, berber, bakkal çırağı, gazeteci, küfeci, dilenci, bir de çocuk çığlığı karışmıştır.. Hele Balıkpazarı ağzı, meyhanelerin bulunduğu sokaklar bir âlemdir.

Eskiden, İstanbulun meşhur sokak köpeklerinin saltanat devrinde, en besili, en iri köpekler bu ve civarı mahallelerin sakinleri idi. Tüccar tarafından sureti mahsusada beslenen bu hayvanlar, han, mağaza ve dükkânların amansız bekçileri idi; ellerde sopa olmadan ve en az dört beş kişilik bir kafile teşkil etmeden Balıkpazarından Unkapanı köprüsüne kadar olan cadde yürüyüp geçilemezdi (B. : Sokak Köpekleri).

Mahalleye adını vermiş olan Ahiçelebi camii, bugünkü taksimatta sınır dışında, Zindankapı mahallesinde kalmıştır (B. : Ahiçelebi Camii).

Bibl. : REK, Gezi notu, Bostancıbaşı defteri.

AHİ DURMUŞ BABA (Horasanlı) — İmam hanı mescidinin (Camilihan Mescidi) ve bu hanın avlusundaki bir çeşmenin bânisi olmakla maruf mazanneden bir zat, kabri de Camilihan avlusunda ve çeşmenin yanındadır, çeşme ve kabri kitabelerine göre, İkinci Bayazıdın sakası imiş. Etrafı demir parmaklıklı, çimentodan yüksekçe bir sandukanın üzerinde zemini yeşil boyalı kabir taşının beş satırlık kitabesi şudur: "Yahu, Sultan Bayazıdı Velînin sakası Ahi Durmuş Baba ruhiçün sene 911 (1505)".

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHİ DURMUŞ BABA ÇEŞMESİ — Bayazitta Çadırcılar caddesi üzerindeki Hacımemiş sokağında İmam hanının avlusundadır; bu han halk ağzında daha ziyade Camilihan adile meşhurdur; hana adını veren fevkanî mesçit ve çeşme, İkinci Bayazıdın sakası Horasanlı Ahi Durmuş tarafından yaptırılmıştır; kabri de han avlusunda çeşmenin yanındadır. Çeşmenin yakın zamana kadar akan suyu, Halkalı suyu imiş, bu satırlar yazılırken kesilmiş bulunuyordu; demir hazine kapağının iki tarafında altışar satırlık, zemini yeşil boyanmış sülüs hat ile iki kitabesi vardır; sağındakinde:

MAŞAALLAH

Gör imdi ehli Horasanın
Bânii Cami Durmuş Ahi babanın
Abdest al kıl namazı iç âbını
Hem Sakası Bayazıdı Velinin.
Gitdi "Çâr" gûşine tarih cevherle Riza
"Ola Cennet Makamı şu piranın"

Sene 917

Fakat, tarih mısraı hesap edildikte, 921 (M. 1515) çıkıyor ki rakamla gösterilen 917 (M. 1511) tarihini tutmamaktadır.

Soldaki kitabe de şudur:

MAŞAALLAH
Hanı Sürreemini Sarı
Osman banii mai leziz
Sahibül hayrat Yorgani
Mustafa Ağa ve diğer Küçük
Hüseyin Ağa ve Emine Hanımın
Hayratlarıdır sene 1202

Bundan çeşmenin 1787 (H. 1202) de tamir edildiği anlaşılıyor.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHİ MENZİLİ — Okmeydanındaki ok atıcı pehlivan müsabakaları menzillerinden, bir adı da on yedinci asır ortalarında rekor kıran bir pehlivanın lâkabına nisbetle Parpul menzilidir, bu menzilden yıldız rüzgârile atılırdı. Ayak taşı Çakıllıtepede Ali Bali taşı ile Yeksüvar menzili arasında, ana taşı da Ağa menzilinin aşırısında idi. Bu menzilde ok atıp taş diken pehlivanlar şunlardır:

Tubâ İskender	986	Gez
Avcubaşı Kara Mustafa	1097	"
Şirmerdoğlu Bâli	1143	„
Karga Mustafa	1157	„
Sinoblu Hacı Mustafa	1161	„
Silâhdar İshak Bey	1182	„
Yaycı Arabzade	1191	„
Parpul Hüseyin Efendi	1207	„

AHLÂK ZABITASI — Büyük şehir halkının sağlık durumunu koruyan ve dirlik ve düzeni için çalışan bu teşkilât İstanbul emniyet müdürlüğünün ikinci şubesinin beşinci kısmını teşkil eder. Başlıca vazifeleri de şu maddeler üzerinde toplanır:

1 — Fahişelerle umumi evlerin sıhhî ve inzibati durumunu daima gözü altında bulundurmak .

2 — Fuhuş yoluna sapdığı halde vesika almamış olan kadınları (Gizli fâhişeleri), vücudlarını sapık zevklere âlet etmiş uygunsuz erkek çocuklarla gençleri, zabıtaya kaydettirilmeyerek fuhuş icrasına tahsis olunan evleri (gizli umumhaneleri), fuhuş kasdiyle buluşma yeri olarak kullanılan evleri (randevu evleri ni) meydana çıkarmak.

3 — Genç erkekleri ve kadınları, bilhassa hüsün sahibi erkek ve kız çocuklarla namus erbabından güzel kadınları para ile veya türlü vaid ve hediyelerle kandırarak fuhşa teşvik eden ve alıştıran uygunsuz kimseleri) muhabbet delââlı ve simsarlarını takip etmek: bu bakımdan oteller pansiyonlar, gazinolar, kahvehaneler, hanlar, bekâr odaları, hamamlar, deniz hamamları ve plâjlar gibi umumi yerleri daimî bir kontrol altında bulundurmak.

Gizli fuhş ile ahlâk zabıtasının sivil teşkilâtının uğraşması bir zarurettir. Fakat sivil memurların da raporlarını şüpheler üzerine değil, suç delillerini ve yerlerini ve tarihlerini kesin olarak tesbit ederek vermek mecburiytinde olduklarını asla unutmamalıdır.

İstanbul ahlâk zabıtasının vazife mes'uliyetinin çok nazik ve ağır olduğu kabul edilir. Ahlâk zabıtası memurlarının sağlam kültür sahibi olması, türlü taassup kaynaklarına dayanan amansız sabit fikirlere sahip bulunmaması, bir sahada cemiyete son derece faydalı bir takım ruh hastalarını fuhş ile meluf hayta ve hezele güruhundan ayırdedebilmesi, umumi heyecanı mucip olan fuhuş yüzünden cinayetler müstesna, fuhuş takibatının daima mahrem olduğunu asla unutmaması, bunun içindir ki, gazete muhabir ve fotoğrafçılarının fuhuş takibatına ve baskınlarına asla şahit olmaması, bu gibi vekayiin basına intikal etmemesi lâzımdır.

Maalesef son yıllarda İstanbuldaki fuhuş takibi ve baskınlarına gazete muhabir ve fotoğrafçılarının sureti mahsusada davet edildiklerini, ve çekilen hazin ve perişan resimlerin gazete sahifeleri üzerinde teşhir edildiğini görmüşüşdür (1957, 1958).

Zaptiye ve polis teşkilâtından evvel, 1845 (hicri 1262) yılına gelinceye kadar İstanbuldaki ahlâk zabıtası işleri de, şehrin bütün zabıta işleriyle beraber Seraskerlik emrinde idi.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından önce de İstanbulun en büyük zabıta âmiri (İstanbul emniyet müdürü) yeniçeri ağası, ahlâk zabıtasının âmiri de ocağın büyük rütbeli zabitlerinden Sübaşı ağa idi.

Sübaşı ağa uygunsuz eşhası bir mahkeme kararı olmadan tevkif ve hapsedebilir, içinde fuhş icra edildiğinden şüphelendiği evleri de semtin mahkeme naibi ve mahallenin imamı ile basabilirdi.

Dini islâmın iffet ve ismetin muhafazasına verdiği önem, büyük şehir İstanbulun tarihi boyunca, her ne isim altında bulunursa bulunsun, İstanbul ahlâk zabıtasının manevi yardımcısı olmuştur: "Mahalle namusu" İstanbulluların üzerine titredikleri bir kıymet

olmuş, asırlarca bekâr uşağı taifesi mahalle içine sokulmamış, semt semt bekâr odaları, bekâr hanları yapılmış, kadın ve erkek uygunsuz takımına karşı mahallenin namus havası bir ahlâk zabıtası vazifesini görmüştür.

Sübaşı Ağa ile adamlarına da bekâr hanlarının ve bekâr odalarının bulunduğu semtlere nezaret işi kalmıştır ki, bu arada Fatih, Samatya, Kumkapı, Hocapaşa, Sirkeci, Tahtakale ve civarını, Bahçekapısını, Galata ve etrafını, bilhassa Tophaneyi zikretmek lâzımdır. Kasımpaşa ve civarının ahlâk zabıtası ayrı bir teşkilâta, kaptan paşalığa bağlıydı ve oranın en büyük idare zabıta âmiri de Tersâne Kethüdası Ağa idi.

Şehrin Marmara sahilleri, Boğaziçi sahilleri, Sur dışından Küçükçekmeceye ve Anadolu yakasında da Bostancıya kadar uzanan sahillerin zabıta âmiri de Bostancıbaşı Ağa idi. (B. : Tersâne Kethüdâsı; Bostancı başı.)

Sübaşı, Tersane Kethüdası ve Bostancıbaşı Ağaların o devirlerde kullandığı başlıca zabıta nizamı "zincirleme kefâlet" idi. İş bulmak için İstanbula gelen bekâr taifesinin büyük şehirde yerleşip kalabilmesi çok zor idi. Rumelinde Küçükçekmece köprüsünde Anadoluda da Bostancıbaşı köprüsünde (Bostancıda) bir yoklama yapılır, İstanbula gidenlerin kimin yanında kalacakları, hangi işi tutacakları kayıt ve tesbit edilirdi.. İstanbulda da kefilsiz olarak hiç kimse hanlara, bekâr odalarına ve medreselere kabul edilmezdi.

Herhangi bir sanat işinde, devletçe tâyin edilmiş miktardan fazla kalfa, çırak, yanaşma, işçi ve amele çalıştırılamazdı. Her üç senede bir de bütün çarşılar, dükkânlar, hanlar, hamamlar, iskeleler sıkı bir teftişten geçirilir, hamal, kayıkçı ve dellâk makuulesi ile dükkân ve imalâthane çırak ve işçilerinden, fırın uşaklarından lüzumundan fazla bulunanlar, kefilleri dahi olsa İstanbuldan çıkarılıp memleketlerine gönderilirdi. Asırlar boyunca İstanbul zabıtası, hareketlerini daima gözönünde bulunduramayacağı bir nüfus kalabalığını "Nice fesadlar ve şenaatler ve fuhşiyata yol açacak" bir mesele olarak görmüştür. (B. : Bekâr nizâmı).

Dördüncü Muradın ölümünden bir yıl evvel, 1633 (Hicri 1048) de İstanbulda yapılan büyük esnaf alayını tasvir eden Evliya Çelebi, on yedinci asırdaki ahlâk zabıtası bakımından dikkat ile okunmağa değer şu bendleri kaydetmiştir:

"Esnafı Zenkahbegân (muhabbet simsarları, çöp çatanlar) — Nefer 212 Hâşâ ki, pirleri ola.

"Esnafı Hizan dilberan (uygunsuz delikanlılar) — 500 neferdir. Bunlar bir alay hâneberduş hizan ulûfeci celâftır ki, kendi kadir ve kıymetlerini bilmeyüp Babullukda, Fundada, Kumkapuda, Sanbolada, Meydancıkta, kilise ardında, Tatavlada vesair fisık mahallerinde sürü sürü gezüb boğazı tokluğuna saydolunurlarken Sübaşının dâmına düşüb defterli olurlar. Neûzibillâh daha bunlar gibi nice esnafı mühmelân vardır ki, tahrir ve tasvirinden kalem utanır; bunları Sübaşı bilir, gayrileri bilmez. Alayda Sübaşı ile günâgûn şakalar ederek geçerler..".

Divanı hümayun defterlerinde kayıtlı 1565 (Hicri 973) yılına ait bir vesikadan Galatada oturan Arab Fati, Narin, (Giritli?) Kirtelü Nefîse, Atlıases Kamer ve Balatlı Ayni adında İstanbul ahlâk zabıtası tarihçesinin en eski beş fahişesini öğreniyoruz. Mahallelinin ihbarı üzerine yapılan zabıta takibatında bunlardan Arap Fati gizlenip izini kaybettirmeğe muvaffak oluyor, diğerleri de, evleri cebren sattırılarak İstanbuldan sürgün ettirilmek üzere tevkif ediliyor. Daha evvel Arap Fatinin evinde baskın veren, Kalafatçı mahallesinde bulunan kendi evinde de nâmahrem ile basılan ve kapısının önüne gelen imam, müezzin ve cemaate: "İmamınıza ve kadınıza ve şeriatınıza lânet!" diye küfreden bir yeniçeri avreti de tecdidi iman ettirildikten sonra eri gelinceye kadar zindana atılıyor.

10 ağustos 1567 (H. 4 safer 975) tarihli bir ferman ile, İstanbul kadısına, mahallelerde fahişelerin ne sebep ve suretle olursa olsun asla himaye edilmemesi, fuhşu sabit olan avratların derhal sürgüne gönderilmek üzere hapse atılmaları emrediliyor.

16 Mayis 1571 (H. 21 Zilhicce 978) tarihli bir fermanda da, bekâr çamaşırı yıkayan avratların, dükkânlarına gelen bazı levendleri fahişelerle buluşturdukları zikredildikten sonra, kadınların asla bekâr çamaşırcılığı yapamıyacakları ve bu gibi kadınlarla onlara dükkân verenlerin şiddetle cezalandırılması emrediliyor.

24 Mayis 1573 (H. 23 Muharrem 981) ta-

rihli Eyyubsultan kadısına hitaben yazılmış bir fermanda da şu şayanı dikkat satırlar okunuyor:

"Kaymakçı dükkânlarına bazı kadınlar kaymak yemek bahanesile girip oturup nâmahremlerle cem olup şeriata aykırı vaziyetler ve tecavüzler olurmuş. Kaymakçı dükkânlarına kadınların girmesinin yasak edildiğini dükkân sahiplerine muhkem bildiresin".

1 Birincikânun 1580 (H. 23 Şevval 988) tarihli ve peremeciler kethüdasına hitaben yazılmış bir fermanda da şunlar okunuyor:

"Tâze avratların levendlerle beraber peremelere binüp gezmeğe gitmelerine şiddetle mâni olasın" (B. : Kayık; Pereme).

On altıncı asırda bazı uygunsuz esirciler de, esir alım satımından ziyade gizli fuhuş ile meşgul olurdu. Bunlar ellerindeki cariyeleri esir pazarına götürürler, gûya müşteri imiş gibi pazara gelen levend tayfasına sureta bir pazarlıkla bir miktar pey akçesi alıp cariyeyi teslim ederlerdi; cariye levendin odasında birkaç gece kapatılır ve şu özrü çıktı diye iade edilirdi; hattâ bazı fahişe avratlar, bu uygunsuz esirciler vasıtasile, baskın tehlikesi olmadan bekâr tayfasile kapanmak yolunu bulurlardı. (M. 1583 = H. 991 tarihli ferman). Bu yüzden, kadın ve erkek esircilerin zincirleme kefaletine çok dikkat edilir, fakat her türlü şiddete rağmen esirciler arasında muhabbet dellâllığı yapanlar daima bulunurdu.

İstanbul ahlâk zabıtası tarihinde fuhuş ile mücadelenin bir maddesi de kadınların açık saçık gezme düşkünlüğü, lüks ve moda iptilâsı idi (B. : Açık saçık gezme yasağı).

Sokollu devrinin sonlarında olan şu vak'a da şayanı dikkat olduğu kadar tuhaftır:

Kuklacı Mustafa denilen bir adam Katırcı Hanında bir yer açar, buraya uygunsuz takımından dokuz nefer şâbı emred oğlan toplar, saçlarını uzattırır, allık, aklık, saç boyası ve asım takım ile avrat gibi düzüp kuşar, feraceleyip yaşmakladıktan sonra da bu oğlanları bazı evlere götürür, evli kadınlarla buluşturur; nihapet kız kıyafetindeki oğlanlardan biri baskın verir, Katırcı Hanı basılır, Kuklacı Mustafa ve saçlı oğlanlar yakalanır; her biri bir tarafa sürülür, fakat vak'a İstanbulda gürültülü dedikodular uyandırır, bu yüzden pek çok kimseler şüphe üzerine karılarını boşarlar, hanümanlar viran olur (M. 1577 = H. 985 tarihli ferman).

İstanbul ahlâk zabıtasının en âciz devirleri, on yedinci asır ortalarile Yeniçeri ocağının en kuvvetli mânada bir haşarat yatağı olduğu on sekizinci asrın sonlarından ocağın lâğvına kadar geçen yıllardır; bu devirlerde kül halinde bütün zabıta teşkilâtı felce uğramış, söz ayağa düşmüş, ırz ehli evlerine kapanmış, kadın, kız oğlan değil, dört kaşlı delikanlılar bile sokağa çıkamaz olmuşlardı. On yedinci asır ortasında İkinci Osmanı tahtından düşüren kanlı ihtilâl ile başlayan ve Birinci Mustafanın bir buçuk senelik saltanatı ile Dördüncü Muradın ilk yıllarını dolduran büyük anarşi devrini gözlerile görerek tasvir eden bir muharrir, Tarihi Gilmani müellifi Mehmed Halife, Yeniçeri zorbalarının sokaklarda alenen ve ayak üzere fili şeni ve livata yaptıklarını yazar. Nihayet ocaklarının kanlı bir şehir muharebesile kaldırılmasına varan son Yeniçeri azgınlıklarının tafsilâtı ise başta Cabi Saidin el yazması vakayinamesi gelmek üzere Şânizadede ve Cevdet Paşanın tarihinde vardır.

1810 (H. 1225) vakayiinden:

Sadaret kaymakamı Osman Paşanın zevcesinin sevici bir çengi karı ile geceleri Babıâli hareminde saz ve nakkare ile gulgulei âhenkleri etraftan işitilirdi. Kaymakam Paşa ise zevcesinin mağlûbu olduğu cihetle çengiye irat tanzimile meşgul olurdu. Padişaha aksedince Paşa azledilerek Limniye, zevcesi Bursaya sürüldü, çengi karı da idam olundu.

Balıkpazarı semtinde birkaç hammal bir ırz ehli hatunu tutup cebren ve kahren odalarına götürecek oldukta hatunun feryadı etrafta bulunan esnafa tesir etti, rica ve mülâyemetle ellerinden kurtarmak istediler, hammallar inat ve ısrar edince halk gazaba gelip hatunu ellerinden cebren almağa kalktı, hammallar silâha davranıp hemcinslerinden birkaç nefer eşkıya daha onlara katılınca kepenk sırığı, sopa ve taş ile hücum eden esnaf hammalları kaçırmağa muvaffak oldu ve biçâre kadını âdeta küçük bir sokak muharebesi ile kurtarabildi. (B. : Balıkpazarı Vak'ası).

1811 (H. 1226) vakayiinden:

Üsküdarda Balaban iskelesi arkasında ve debbağhane civarında ve sahili deryaya ya-

kın diğer köşe ve kenarlarda bulunan bekâr odaları ötedenberi Darünnedvei Eşkiya ve erazili eşhasa me'va olup bu esnada bazı eşkiya birkaç ehli ırz hatunları cebren mezkûr odalara götürmek üzere yoldan çevirecek olduklarında Üsküdar ahalisi toplanıp kurtarmakla keyfiyeti Babıâliye ihbar etmeleri üzerine bu odaların yıkılması için ferman çıkıp Bostancıbaşı, Sekbanbaşı ve Mimar Ağa recebin üçüncü çarşamba günü Üsküdara geçip iki yüz kadar bekâr odalarını yıktılar, bazılarında çocuklu kahbeler için beşikler çıkmıştı. (Tarihi Cevdet, IX).

1812 (H. 1227) vakayiinden:

Vebâ salgınının başlıca sebeplerinden biri fisk ve zinâ çokluğu olduğundan uygunsuz takımın oturdukları bekâr odalarının yıkılmasına ferman çıktı; Kaymakam Paşa, Mimar Ağa ve ocaklıdan bir miktar zâbit ile Bahçekapısına gelip Melekgirmez sokağındaki ve kayıkhaneler üzerindeki odaların cümlesini birkaç saatde yıktılar. Kaptan Paşa da Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki kalyoncu ve kalafatçı erazili odalarını yıktırttı, bazı kâgir hanlarda olan erazil ve fahişeler de çıkarılarak odaları mühürlendi. Yıkılan, yıkılmayup da mühürlenen odaların bazılarında vebadan yeni ölmüş erkekler ve fahişelere rastlandı (B. : 1227 Vebâ Salgını; Hidayet Camii; Melekgirmez sokağı).

1817 (H. 1232) vakayiinden:

Softalar ise medreselerde genç talebelerle uluorta Kavmı Lût hikâyesi okumakla meşgul idiler (Sânizâde, II).

1818 (H. 1234) vakayiinden:

Hasköyde yine fahişe münazaasile bir kumbaracı, tersane vardiyanlarından bir kürdü katletmekle ertesi gün on beş kadar kürt toplanarak bir kumbaracı kahvehanesini basıp birkaç bîgünah kumbaracıları katlettiler; bunûn üzerine iki taraf gayrete gelip rast geldikleri yerde kumbaracılar kürtleri, kürtler kumbaracıları katleder oldular (B. : Hasköy Vak'ası).

Tayyarzade Atâ Bey de Enderun tarihinde Üçüncü Sultan Selimin silâhşorluktaki maharetinden bahsederken bir zabıta vakası nakleder :

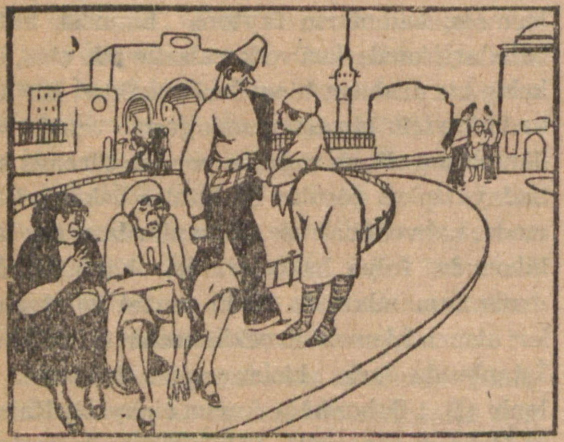
Padişah bir gün kalyon kaptanı kıyafetinde tebdil gezerken Sultanahmet camii altında Sokullu Mehmed Paşa camii yokuşunda, yalın ayaklı pırpırı bir yeniçeri tulumbacısının ırz ehli bir kadını tecavüz etmek kastiyle o civardaki bir viraneye cebren sürüklediğini görür, kadın padişaha yalvarmağa başlar. Sultan Selim evvelâ tatlı bir dil ile vakaya müdahale eder ise de serseri hemen bıçağını çeker, fakat padişah daha çevik davranıp palasını sıyırır ve mütecaviz tulumbacıyı bir darbede belinden ikiye biçer!.

Sultan Selim gibi şair, musikişinas, son derece şefkatli, merhametli, mûnis, kandan nefret eder bir insanın velev ki, bir şenaate mâni olma ve nefsini müdafaa yolunda da olsa pala sallayıp adam öldürmesi kolay inanılacak vaka değildir, bu fıkranın, o zamanlar âsayişin ne kadar bozuk olduğunu göstermek bakımından kıymeti vardır.

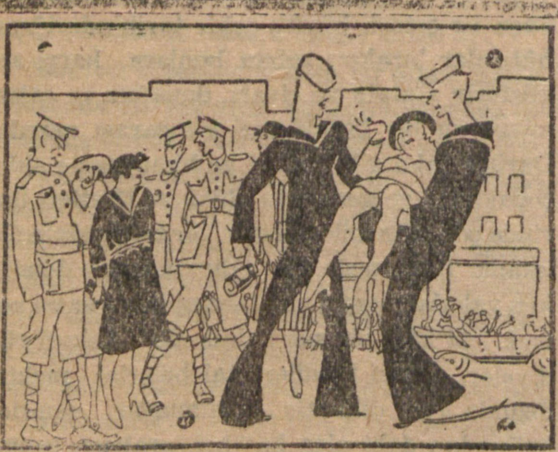
İkinci Abdülhamidin istipdat devrinde ise büyük şehrin ahlâk zabıtasında gayrı ciddî, sathî bir faaliyet görülür: Genç mekteplilerin Galata ve Beyoğlu taraflarında gezip dolaşması, kadınların faytona binmesi, hattâ babaları, kardeşleri ve kocalarile bile olsa, erkekle bir arabaya binmeleri yasaktır. Bir ara kadınlar için bir açık saçık gezme yasağı bile ilân olunur. Buna rağmen yer yer türemiş kabadayı tipleri görülür ki, bunlar bekâr odalarında, kahvehânelerde, bostanlarda, mısır tarlalarında, fulya bağçelerinde, hamamlarda, deniz hamamlarında türlü şenaet ve rezaletleri alenen işlemekten çekinmezler, bu yollarda İstanbulda derin akisler yapan cinâyetler işlenir (B. : Sabunhâne arsası cinayeti; Kalaycı Bahçesi Cinayeti). namlı saray hafiyelerinin âleti olan bir takım şerirler, şenaatlerile ve ırz şekaveti ile övünürler; bir hafiye Fehim Paşa ve çetesi, büyük şehir tarihinde iğrenç hâtıralar bırakır; zabıta bunlara karşı aciz gösterir. Galata ve civarı, duvarsız ve çatısız muazzam bir batakhane manzarası arzeder. Darüşşefaka gibi şefkat ve himayesine aldığı çocukların ve gençlerin ahlâk ve iffetleri üzerinde çok titiz müesseseler, bir talebesinin Galatada, Tophanede, Beyoğlunda âvare dolaşırken yakalanmasını mektebden tard cezası vermek için kâfi bir suç kabul eder. Askerî rüşdiyeler, askerî îdadîler talebelerini mekteb dışında aynı dikkatle korumuşlar, semtleri halkından dahi olsa kayıkçı, arabacı, tulumbacı, kahveci takımından kimselerle hattâ şöyle bir âşinalıklarını dayak, senli benli ül-

fetle düşüp kalkmalarını ise hapis cezasiyle önlemeğe çalışmışlardır. Mektebce eclâfdan kabul edilmiş ve akranı olmıyan güruh ile bu cezalara rağmen münasebetini devam ettirenler de mektebden tardedilmişlerdir.

Ceridei Askeriye, Ceridei Bahriye, Ceridei Mahakimi Adliye ve günlük gazetelerin zabıta sütunları, şayanı hayret derecede bol iffete tecavüz ve harfendazlık ve bu yüzden işlenen cerh ve katil vak'alarile doludur. Bu devrin yüksek kibar mahfillerinden de bilâhare romanlara mevzu teşkil edecek skandallar sızmıştır. Kalpakçılarbaşı ve şehrin göbeğinde Direklerarası piyasaları bostanlar, çiçek bahçeleri bilhassa fulya bahçeleri dillere destan olur. Yaz akşamları Direklerarasından, gizli umumhanelerin namlı fahişeleri, lüks arabaların içinde birer prenses edasile geçerler (B. : Abdurrahman, P...; Kalpakçılarbaşı, ve Direklerarası).

İşgal yıllarında İstanbula bir muaşaka sahnesi (Karikatür: Ahmed Münif, Akbaba Gazetesi)

İşgal yıllarında Beyoğlunda bir muaşaka sahnesi (Karikatür: Ahmed Münif, Akbaba Gazetesi)

Birinci Cihan Harbi sonunda, İstanbulun İtilâf devletleri askerî kuvvetlerinin işgali altında kaldığı yıllar, ahlâk zabıtası tarihinde iğrenç ve korkunç sayfalar dolduran bir devirdir.

Bir taraftan İstanbula, Bolşevik ihtilâlinden canını kurtarmış felâketzede beyaz ruslar doldu. Erkekleri Çarlık ordusunun generalleri, zabitleriydi, yahut ressam, musikişinas, sahne artisti gibi pek aydın bir yüksek tabakaya mensuptu: İstanbulda rızık peşinde kadınları, kızları, körpe oğlanları koşup dolaştı, hepsi makbule geçti, bu rus güzelleri ağızlarında dolaşan bir kelimeye nisbetle "Harâşo" adını aldı. (B. : Haraşo) Çarlık generali, sırtında apoletleri sökülmüş kaputu, patlak çizmesi, armasız kasketiyle bir köşe başında, boynuna astığı bir tahta kutu içinde, hicabından bağıramadığı için sessiz bir put gibi durarak kibrit, çeşitli sigaralar satarken, karısı bir izbe odada yırtık yamaladı, kızı ve oğlu gazinolarda, pastahanelerde ve onların şehire ayak basmasiyle açılan ilk İstanbul barlarında garson ve komi oldular: sapsarı saçlariyle ve maviş gözleriyle mûnis mûnis sokuldular, bol bol koklandılar öpüldüler, sadece aldıkları paraya bakarak hiç tereddüt etmeden her tabakadan erkeğin koynunda sabahladılar. Kız veya oğlan, sabahın ilk saatlerinde anasının ve babasının yanına cepleri dolu döndüğünde bir : "Harâşo!" takdir nidasiyle karşılandı.

İstanbula meteliksiz ve aç gelen beyaz Ruslar, iki sene içinde İstanbuldan Avrupaya çantaları, koyunları, koltukları para ve mücevher ile ve valizleri eşya ile dolu olarak gittiler. İstanbulda açık bir fuhuş yarası bıraktılar.

Diğer taraftan, harbin ve mağlûbiyetin doğurduğu açlık ve sefalet te bazı Türk kadınlarını fuhuş girdabına sürükledi.

O devrin İstanbul musevileri, azınlıklar arasında pek asil vatandaş oldular, işgal kuvvetlerine, Türk gibi düşman gözüyle baktılar; Ermeniler kararsızdı, içlerinden çıkan yabancı yardakçısı pek az oldu. Fakat Rumlar için İstanbulun işgali, Bizansın, o lâşei tarihin hortlaması gibi oldu, öylesine şımardılar, azdılar ve işgal kuvvetlerine öylesine yaltaklaştılar ki zenginleri dahi bu yakınlığı fuhşa kadar götürdü; kız bir Fransız zabitinin, oğlan da

— Aman abla, keşki arabadan inmeseydik, gördün mü, babama rastgeldik!..
(Resim: Cevad Şakir, Akbaba Gazetesi)

sapık zevkli bir İngiliz çavuşunun koynuna koşa koşa, seve seve fahir ve gurur duyarak atıldı.

Türkler arasından da bir takım maceraperest ahlâksızlar çıktı. İstanbulda bekâr hayatı sürmeğe mahkûm işgal kuvvetlerinin genç zabitleri ile ecnebî ve Türk bir takım maceraperestlerden mürekkeb öyle bir "ecnebi kibar mahfilleri" vücut buldu ki, fuhuş, teşekkül hikmetinin içinde idi; ki, Yakub Kadrinin "Sodom ve Gomore" adındaki romanı, bu devrin Tarihe verilmiş edebî bir raporudur (B. : Sodom ve Gomore).

Bibl. : Polis Nizamnamesi, O. N. Ergin, Mecellei Umuru Belediye; Mehmed Halife, Tarihi Gilmânî; Ahmed Refik. Onuncu H. asırda İstanbul hayatı; Cevdet Tarihi; Câbi Said Vakayinâmesi; Gazeteler

AHLAT SOKAĞI — Eminönü kazasının Küçükpazar nahiyesinin Hocagıyaseddin mahallesi sokaklarındandır; Mehmedpaşa yokuşu ile Küçükpazar Mektep sokağı arasında bir aralık sokaktır; kabataş döşeli, yaya kaldırımlı, Mehmedpaşa yokuşundan Küçükpazar Mektep sokağına doğru az meyilli yokuş bir yoldur; üzerinde, kapıları üçer dörder basamak taş merdivenli dört tane büyükçe ahşap ev vardır. (Mayis (1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHMED I — Osmanlı padişahlarının on altıncısı, İstanbul tahtında oturmuş Türk hükümdarlarının sekizincisi; 1589 (H. 988) da doğdu; babası Üçüncü Mehmedin ölümü üzerine 17 Birincikânun 1603 (18 Recep 1012) de on dört yaşlarında bulunurken imparatorluk tahtına oturdu. On dört sene padişahlık etti. 22 İkinciteşrin 1617 (H. 23 Zilkade 1026 çarşamba gecesi bir mide hastalığından öldü.

Hanedanının içinde fevkalâde güzelliği ile tanınmış bir sîma idi, saraydaki hasekilerinin en şöhretlisi de, dilberliği, zekâsı ve sonsuz hırsı dillere destan olan Kösem Mahpeyker Sultan olmuştu (B. : Kösem Mahpeyker Sultan).

Nâşını gasleden Hüdai Aziz Mahmud Efendi dervişlerinden Şaban Dede "Bu genç padişahın siyah sakalında iki beyaz tel gördüm ki, hayatında seçilmezdi; en yakın bendelerine gösterdim, Serdarı İrana gönderdiği gün belirdi dediler..." diye bir fıkra nakledermiş.

Asrının en büyük devletinin hükümdarına lâzım bilgiye hiç bir zaman sahip olmamıştı, on yedinci asır başında hudutsuz bir mutlakiyet ile idare olunan bir imparatorlukta hükümdarlık san'atını öğrenmiş göründüğü bir çağda, henüz yirmi sekiz yaşında nevcivan iken öldü; Genç Osmanın, Dördüncü Muradın ve İbrahimin babası olan Birinci Ahmed, üzerinde dikkatle durulmağa değer bir sîmadır (B. : Osman II, Genç; Murad IV; İbrahim).

Burada iki fıkranın nakli gerektir:

Asrının büyük vezirlerinden Lala Mehmed Paşa ölüm döşeğinde iken Kapıağası padişaha: "Şöyle bir vezirin kıymeti bilinmedi" demiş; Sultan Ahmed kayıtsız: "O giderse yerine başkası gelir!.." cevabını vermişti.

Sadrıâzam Derviş Paşa huzuru hümayunda çadır ipile boğularak idam edilmişti; yerde yatan cesed, bir sinir gerilmesile bir müddet sonra ayağını oynatmıştı, bunun üzerine genç padişah yerinden gazap ile fırlamış, hançerini çekerek Derviş Paşanın boğazını kesmişti! Vak'a, her halde, Paşanın ölümüne tarih olan:

Kıydı Dervişine şâh

mısraı kadar basit değildir.

Çok dindardı, ulema ve meşayih ile uzun sohbetlerden zevk alırdı, Üsküdarlı Hüdai Aziz Mahmud Efendinin ise hayranlarından idi, Efendiye intisabı bile söylenir. Rebiülevvelin on ikinci gecesi Sultanahmed Camiinde,

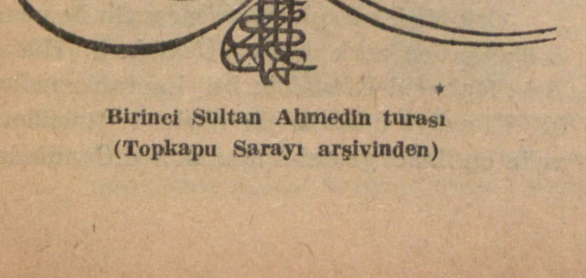
Birinci Sultan Ahmed
(Resim : H. Çizer)

Osmanlı hanedanının an'anevî mevlûd kıraatını o koymuştur; Kâbe ve Ravzai Mutahharayı yenileyerek tamir ettirmiş ve zengin hediyelerle tezyin ettirmiş, evlâdı resulü İstanbul tahtının haşmetine denk cömertlikle himaye etmiştir. Bütün ömrünce ağzına müskiratın katresini koymamıştı, hassas bir gençti, pek küçük yaştan itibaren şiirle uğraşmıştı. Şiirde 'Bahtî" mahasını kullanırdı, bir doğuş kabiliyeti samimî bir dindarın heyecanlarile birleşince ona cidden güzel münacâtlar, naitler, ilâhiler yazdırmıştı. Serdarını İran üzerine gönderirken yazdığı şu münacât Birinci Ahmedin bu bakımdan kıymetine güzel bir örnektir:

Yâ ilâhi cümle iman ehlini mesrur kıl,
Şarkü garbi dari islâm eyleyüb mağfur kıl!
Rafiziler katline azmetti ceyşi müslimin,
Çâr yârın hürmetiyçün anları mansur kıl!
Atlu ve yayaya lütfun mutfasıl idüb müdam,
Cümlesini mihneti derdü belâdan dûr kıl!
Askerin Bahtî kulun sânâ sipariş eyledi,
Her kazadan anları mahfuz idüb mestur kıl!

Hazreti Muhammedin ayağı resminde mücevherli bir sorguç yaptırmış, sorgucun elmasları arasına yerleştirilmiş mineler üstüne de şu kıt'asını yazdırmıştı:

Nota tâcım gibi başımda götürsem dâim,
Kademi resmini ol Hazreti Şâhi Resulün.
Güli gülzarı muhabbet o kadem sahibidir,
Ahmedâ durma yüzün sür Kademine o gülün.

Birinci Sultan Ahmedin turası
(Topkapu Sarayı arşivinden)

Birinci Ahmed, cuma ve bayram günlerinde vesair mübarek günlerde başına bu sorgucu takardı.

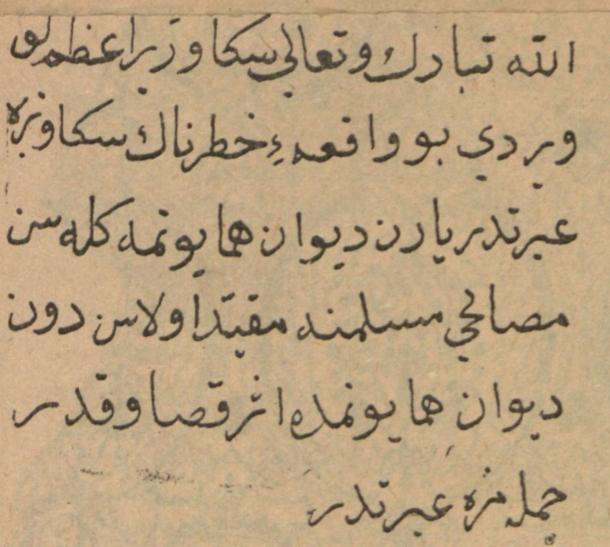
Şu kıt'ası da devrin namlı musikişinaslarından Hafız Kumral tarafından düyek usulünde ve Pençgâh makamında bestelenmiştir:

Dilhanesi pür nûr olur
Envarı zikrullah ile
İklimi dil mâmur olur
Mimarı zikrullah ile

Gençliğine doyamamış bu bahtsız hükümdar, İstanbulda, asrının büyük san'atkârı Mimar Mehmed Ağaya muhteşem bir mâbed, Sultan Ahmed Camiini yaptırmıştı; ki altı nârin minaresinin on altı şerefsi, hanedanının on altıncı hükümdarlığına işarettir (B. : Sultan Ahmed Camii).

Birinci Ahmed, İstanbul tahtına hiç beklenmedik bir anda oturmuştu, babasının kısa süren hastalığı, saray tarafından devlet erkânından bile gizlenmişti; Sadrıâzam Yavuz Ali Paşa ordu ile beraber seferde idi; Sadaret Kaymakamı Kasım Paşa, sabah namazını kılıp Divanı Hümayuna riyaset etmek üzere Kubbealtına henüz gelmişti ki, Kapıcılar Kethüdası Hüseyin Ağa acele olarak Babüssaadeye çağrılmış ve Kapıağası tarafından çevreye sarılı bir tezkere verilerek: "Bu hattı hümayunu Kaymakam Paşaya teslim edesin" diye tenbih edilmişti, o da derhal Kasım Paşaya getirip vermişti. Paşa çevreyi açmış, fakat gayet karışık olan yazıyı söküp okuyamamıştı, Kapıcılar Kethüdasına: "Bunu sana kim verdi?" diye sormuştu; Hüseyin Ağa: "Kapıağası verdi, hattı hümayundur" demişti. Bunun üzerine Paşa yazıyı tekrar muayene etmiş: "Bu noktasız hat padişahımızın hattına benzemez ve elfâz ve ibarâtı okunmaz, içinde babam tabiri vardır ki, padişahımızın hayatta babaları yoktur!" diyerek müverrih Hasan Beyzadeyi çağırıp kâğıdı vermiş, o da, vezirin kulağına yavaşça okumuştu ki şunlar yazılıydı: "Sen ki Kasım Paşasın, babam Allah emriyle vefat etti ve ben tahtı saltanata cülus ettim. Şehri muhkem zapt eyleyesin, bir fesat olursa senin başını keserim."

Naimâ Efendi cülus merasimini şöyle nakleder: "Kaymakam Paşa Müfti Efendiye tezkere yazıp Çavuşbaşı ile gönderdi. Sonra Mimar Ağaya cenaze mühimmatı sipariş olundu. Sair huzuru lâzım olan devlet erkânı

Birinci Sultan Ahmedin el yazısı
(Topkapı Sarayı arşivinde)

davet olundu. Babı Hümayun önüne taht kurulduğunu gören Divanı Hümayun halkı bir mâna veremedi, aslını bilmediklerinden Sultan Mehmedi çıkacak sanırlardı. Müfti Mustafa Efendi divana gelince bütün vezirler Kubbealtından çıkarak tahtın kurulduğu yere gittiler; bu sırada Babüsssadeden bir siyah şemleli çocuk çıkıp iki tarafına selâmlar vererek şevket ve heybetle tahta oturdu. Çavuşlar gülbank çektiler. Müfti ve vüzera vesair devlet erkânı Birinci Sultan Ahmede biat etti".

Birinci Ahmedin hususî hayatına dair Vak'anüvislerde görülen kayıtlar şunlardır:

Cülusun ikinci yılı, (1014 Cemaziyelevvel) 1605 Eylülünde avanmak üzere Çatalcaya ve oradan üç günde Edirneye gitti, Edirnede sekiz gün kaldı, Anadoludaki Celâli isyanı yüzünden altı günde ılgarla İstanbula döndü.

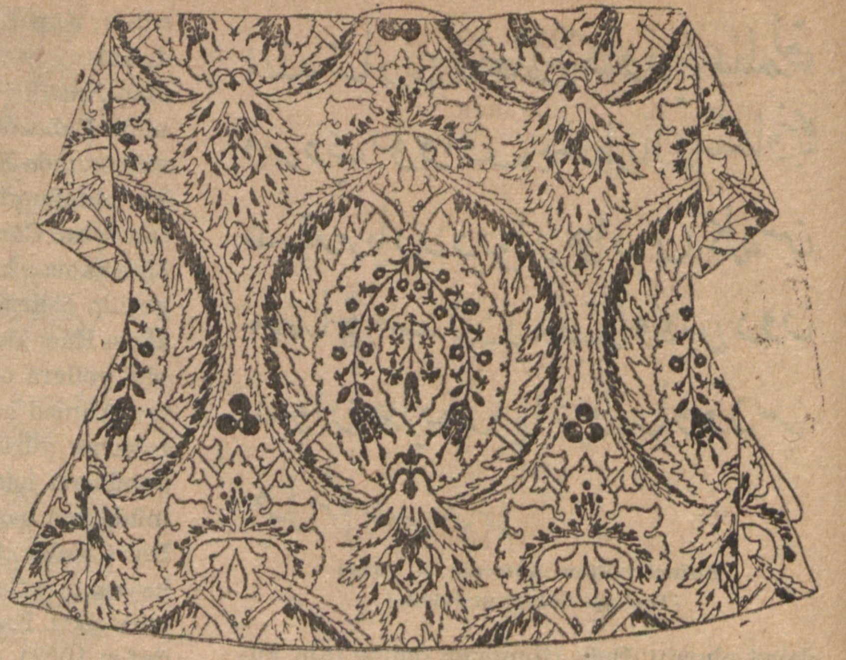
(8 Zilkade 1021) 31 Birincikânun 1612 de ikinci bir Edirne seyahatine çıktı. Evvelâ Davudpaşa sarayından tantanalı bir alay gösterilerek kalkıldı. Florya sahilinde kurulan gölgelikler altında Şeyhülislâmın imamlığı ile açık havada çok kalabalık bir cemaat ile bir öğle namazı kılındı. Büyükçekmece ve Silivride birer gece konaklandı. Karıştıran menzili ile Lüleburgaz arasındaki sahrada büyük bir cirid oyunu tertip edildi; genç padişah şevka gelerek Sadırazâm ile ciride çıktı. Eşsiz bir ciritçi olan Nasuh Paşa bir hürmet eseri olarak yenildi. Babaeski ve Hafsa üzerinden muharremin onunda Edirneye varıldı; vakit öğleye yakın olduğundan Birinci Ahmed doğruca Sultan Selim Camiine indi ve "cemaati kübra" ile öğle namazı kılındı. Sultan Selim köprüsünden geçilip Edirne Sarayına indiği zaman Kızlarağası Hacı Mustafa Ağa ile sair saray mensubini yollara o kadar çok para saçtılar ki Sultan Ahmed has odaya kadar altın ve gümüşe basarak yürüdü; ve saray içinde bir mescid yapılması için emir verdi. Edirnede kaldığı müddetçe başlıca meşgalesini av teşkil etti. Biri Çömlekköyü ve civarında, diğeri de Kurtkayası taraflarında dört defa büyük sürgün avına çıktı. Kışı Edirnede geçiren padişah, (24 Safer 1022) 15 Nisan 1613 te yollarda avlanarak, Ergene köprüsü, Karapınar, Malkara, Kayganlı üzerinden Geliboluya gitti; yolda hayli kar ve yağmur sıkıntısı çekti. Bolayırda Süleyman Paşa merkadını ziyaret etti. Bir gece Kilitbahir kalesinde kaldı, karşı kalelerle beraber mevlûd okutturdu, hafızlar içinde "bir bülbüli hoş elhan" olan Tarakçızade Mahmud Çelebiye fevkalâde ihsanlarda bulundu. (19 Rebiülevvel) 5 Mayısta Geliboludan İstanbula doğru yola çıktı. Devlet erkânı ve ülema tarafından Silivriden karşılandı; Büyükşehre girdiği (24 Rebiülevvel = 10 Mayıs) gün ise pek muhteşem bir alay gösterildi. İstanbul halkı da genç hükümdara karşı parlak bir sevgi gösterisinde bulundu.

Abdest alan çocuk Birinci Sultan Ahmed (Resim: Saim Özeren)

İstanbula dönüşünün tezine, babası tarfından 50,000 altına satın alınarak bir tek taş yüzük yaptırılan, kendisinin de parmaparmağında taşıdığı "Şebçırağ" adındaki eşsiz kıymetteki bir pırlantayı, altın bir plâk üzerine koydurtarak ayrıca 220 parça kıymetli elmasla da süsliyerek Ravzai Mutahharaya gönderdi.

(Cemazielâhir 1022) 1613 Temmuzunda, en şiddetlisi İstanbulda tatbik edilmek üzere bir içki yasağı ilân etti ve ne kadar meyhane varsa kapatıldı, Hamir Eminliği kaldırıldı; fakat hükümdraın gösterdiği şiddete rağmen, Vak'anüvisin tabiri ile "çünkü beşerin tab'ında fesad ve şer galibdir, çok geçmeden eskisi gibi içilir oldu" (B. : İçki yasağı).

Birinci Sultan Ahmedin Kaftanı (Topkapu Sarayı müzesinde)

İstanbulda en sevdiği mesirelerden biri olan İstavroz bahçesinde bir mescid yaptırttı. (9 Şevval 1022) 22 İkinciteşrin 1613 te bir cuma günü anî bir karar ile üçüncü bir Edirne seyahatine çıktı; o kışı da Edirnede geçirdi, Tuncadaki kayık sefası için İstanbuldaki hünkâr filikalarından biri kızaklar üstünde Edirneye getirtilerek Tuncaya indirildi. İstanbula bir hattı hümayun gönderilerek tersane bahçesinde bir Kasır inşası emredildi. (1023 Muharremi başları) 1614 şubatı başlarında Edirneden İstanbula doğru yola çıkan Birinci Ahmed, kar ve yağmur altında ve atların diz kapağını bulan çamurlu yollarda bir hayli sıkıntı çekerek pâyitahta ancak on beş günde dönebildi. Davudpaşa Kasrında üç gün istirahattan sonra şehre tantanalı bir alay ile girdi; onar yaşında bulunan oğulları Şehzade Osman ile Mehmed de, at üzerinde babalarının yanında yürüyordu, manzara Büyükşehir halkının rikkatini tahrik etti ve Birinci Ahmed coşkun bir sevgi ile alkışlandı.

Tersane Kasrı, geceli gündüzlü çalışılarak tamamlanmış ve döşenüp dayanarak hazır edilmişti, bahçesini süslemek için de bütün İstanbul çiçekcileri ve en namlı çiçek meraklıları ellerindeki en kıymetli çiçekleri hediye olarak sunmuşlardı.

Yapısı yedi yıl süren Sultan Ahmed Camiinin kubbesinin kilit taşı konduğu gün (4 Cemazielâhir = 9 Haziran 1617), Birinci Ahmed, camiin avlusunda devlet erkânı, İstanbul ülema ve âyanı ile askere büyük bir ziyafet verdi.

Birinci Ahmedin yedi oğlu olmuştu ve en büyükleri Osman doğduğunda baba henüz on yedi yaşında bir çocuktu:

Şehzade Osman, İkinci Osman unvanile tahta çıktı ve 1621 ihtilâlinde şehit edildi.

Şehzade Mehmed, kardeşi İkinci Osman tarafından, Hotin seferi yılında öldürtüldü.

Şehzade Murad, Dördüncü Murad unvanile tahta çıktı.

Şehzade Bayazıd, Dördüncü Murad tarafından Revan seferi yılında öldürtüldü.

Şehzade Süleyman, kardeşi Bayazıd ile beraber öldürüldü.

Şehzade Kasım, Dördüncü Murad tarafından öldürtüldü.

Şehzade İbrahim, Sultan İbrahim unvanile tahta çıktı ve 1648 ihtilâlinde öldürüldü.

Şiirde Bahtî adını kullanan bu hükümdarın altı oğlunun elim âkibeti de bu mahlası ile hazin bir tezad teşkil eder.

On dört yıllık saltanatında Birinci Ahmede yedi vezir sadırazâmlık etmiştir:

1603 (H. 1012) Yavuz Ali Paşa, cülusunda sadırazâmdı; ve Belgradda ölümüne kadar bu mevkide kaldı.

1604 (H. 1013) Lala Mehmed Paşa ölümüne kadar sadrıazâmlıkta kaldı.

1606 (H. 1015) Derviş Paşa, idam olundu.

1606 (H. 1015) Kuyucu Murad Paşa, ölünciye kadar sadırazâmlıkta kaldı.

1611 (H. 1020) Nasuh Paşa, idam olundu.

1614 (H. 1023) Mehmed Paşa.

1616 (H. 1025) Halil Paşa.

Birinci Ahmed devrinin başlıca vak'aları ise, dedesi Üçüncü Muradın mirası olan Avusturya ve İran harplerinin son muharebeleri, Anadoluda Kuyucu Murad Paşa tarafından bastırılan büyük isyandır. Tütünün Türkiyeye ve bu arada İstanbula ilk girişi de bu hükümdarın zamanına rastlar.

Birinci Ahmed, camiinin yanındaki türbesinde yatar.

AHMED I. CAMİİ — (B. : Sultanahmed Camii).

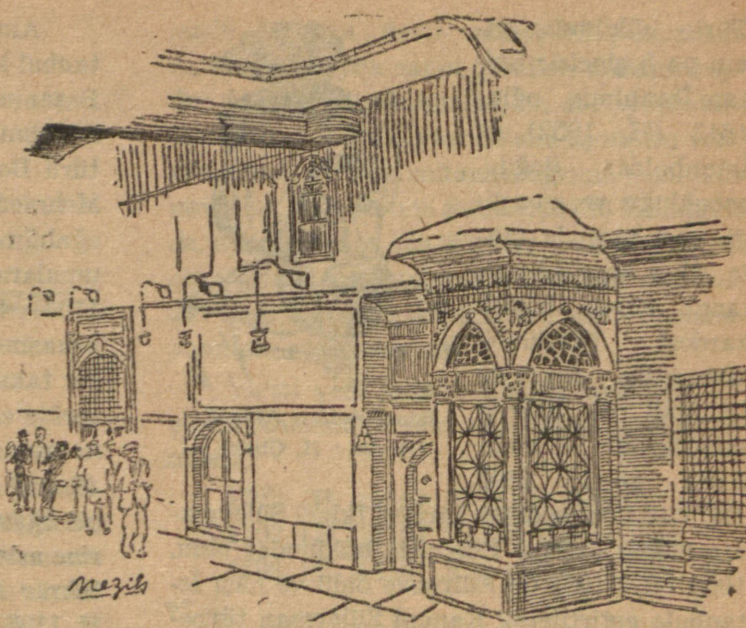
AHMED I. KÖŞKÜ — Beşiktaş,ta çok kuvvetle tahmin olunur ki deniz kenarında idi; Naimâda bu köşk üzerine mühim bir tarihî vak'a kayıtlıdır:

Hicrî 1039 yılı Zilkadesinin 14 üncü salı günü (M. 1630), gök gürültüleri ve yıldırımlarla tufanı andıran bir yağmur boşanır; o sırada devrin hükümdarı Dördüncü Murad, Beşiktaşta babası Birinci Ahmedin köşkünde imiş, Nefinin hicve müteallik "Sahâmı Kazâ" adındaki eseri elinde imiş, Hekimbaşı Emir Çelebi de huzurunda imiş, köşke yıldım düşmüş, Enderun Ağaları yüzleri üstüne kapanmışlar, meclise bir dehşet gelmiş. Padişah elindeki kitabı yırtmış ve Nefiyi hiciv yazmaktan menetmiş; tövbe ve istiğfar ile pek çok sadaka dağıtmış; devrin zürefasından bir zat da bu vak'aya işaret ile:

Gökden nazire indi Sehamı Kazasına
Nef'i diliyle uğradı Hakkın belâsına

beytini söylemiş (B. : Nef'i; Murad IV).

Bibl. : Naimâ, III.

Eyyubsultan Türbesi avlusunda Birinci Sultan Ahmed Sebili
(Resim : ezih)

AHMED I. SEBİLİ — Eyyubda Camii Kebir hareminde, türbe tarafında, camie karşıdır; üç cepheli, ancak dış tarafları müdevver, içleri düz kesilmiş dört sütun üzerine atılmış kemerlerin etrafı alçak kabartma çiçeklerle bezenmiş, sütun başlıkları istalâktitli, çiçek kabartmalar ve sütun başlıkları filizi yeşil üzerine altın yaldızlı bir küçük sebildir: bronz şebekeleri, motif bakımından basit, dolayısile bir işçilik kıymeti de taşımamaktadır. Yedi beyitlik tarih kitabesinden ilk üç beyti, sebilin birer cephesine, geri kalan dört beyti de, ziyaret edene göre sol yanına düşen kapısının üstüne yazılmıştır'

Hazreti Sultan Ahmed, banii hazessebil
Rahi Hakda hayriçün yapdı bir âli sebil.
Eyleyüp ruhi Ebaeyyubi Ensariyi yâd
Ravzai pâki yanında yapdı bir hayri cemil.
Akıdup ol çeşmede kevser gibi mâi muin
Eyledi âbi zülâli sâfı anda selsebil.
Nûşidüb âbi hayat ol şahi iskender sifat
İde Mevlâ zıllini o sayei arşin zalil.
Ol binai hoşnüma itmamına tarih içün
Varid oldu ey Muhammed çünki fermanıcezil.
İsmal idüb didim bir beyt kim her mısraı.
Müstakil tarih olub olmuştur itmama delil.
"Eyledi Sultan Ahmed şükri na'mâyi halil"
"Bin iğirmi ikisinde yaptırıb bir nev sebil"

1022 (M. 1613).

Bibl. : REK ve İhsan Hamami, Gezi notu; Evliya Çelebi I.

AHMED II. — Osmanlı padişahlarının yirmi üçüncüsü, İstanbul tahtına oturmuş

Türk hükümdarlarının on beşincisi; Sultan İbrahimin oğlu; 1642 (H. 1052) de İstanbulda doğdu, çocukluğu ve gençliği, yedi yaşında tahta çıkıp kırk yıl saltanat süren büyük kardeşi Dördüncü Mehmedin devrinde İstanbul ve Edirne saraylarında mahpusta geçti; 1690 (H. 1102) da da diğer kardeşi İkinci Süleymanın ölümü üzerine Edirnede hükümdar oldu, 1695 (H. 1106) de Edirnede öldü ve nâşı İstanbula getirtilerek Kanunî Süleyman türbesine gömüldü. 3 yıl 8 ay 25 gün süren hükümdarlığında Edirneden hiç çıkmamış, İmparatorluğunun pâyitahtına ayak atmamıştı. Hükûmet de daimî surette Edirnede bulunmuş, İstanbul, sadaret kaymakamları ile idare edilmiştir. Hanedanının sönük simalarındandır. Zamanı, İkinci Viyana muhasarasile başlıyan Avrupa harbinin felâketli muharebeleri içinde geçmiştir. Sadırazamları şu zatlardır:

İkinci Sultan Ahmed
(Resim : H. Çizer)

1690 (H. 1102) Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa, Slankamen meydan muharebesinde şahadetine kadar mevkiinde kaldı.

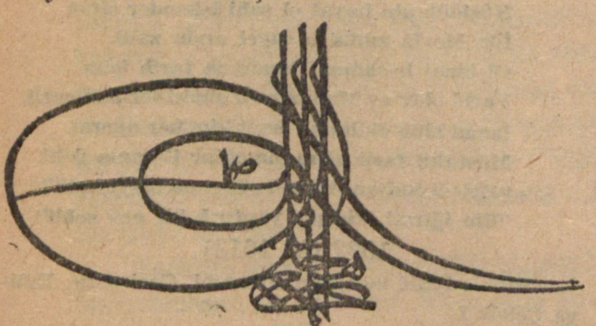
1690 (H. 1103) Arabacı Ali Paşa, azledildi, sürgüne gönderildi.

1691 (H. 1103) Hacı Ali Paşa, azil ve tekaüt edildi.

1692 (H. 1104) Bozoklu Mustafa Paşa azledildi.

1693 (H. 1105) Defterdar Ali Paşa, İkinci Ahmed bu zatın sadaretinde öldü.

Bu devirde İstanbulu idare eden sadaret kaymakamları da şunlardır:

İkinci Sultan Ahmedin Turası
(Topkapu Sarayı arşivinden)

Amcazade Hüseyin Paşa, cülûsunda İstanbul kaymakamı bulunuyordu; Arabacı Ali Paşanın gadrine uğrayan Yeniçeri ağası Eğinli Mehmed Ağanın idamını geciktirdiğinden ötürü Boğaz muhafızlığına naklolundu (B. : Mehmed Ağa Eğinli); İsmail Paşa, Yeniçeri ağalığında kendisinden daha büyük hizmetler umularak bu vazifeye alındı (M. 1691 = H. 1103); Sarı Hüseyin Paşa, İstanbulda birbiri arkasından yangınlar çıkması ve yangınları bir takım kundakçıların çıkardığı rivayeti üzerine eşkiyayı zabıt ve rabıtta acz ile suçlanarak azledildi (M. 1693 = 1105); Kalaylıkoz Ahmed Paşa, Büyükşehrin asayişini temin içün başvurduğu garip ve gülünç tedbirler üzerine azledildi (B. : Ahmed Paşa, Kalaylıkoz); tekrar Amcazade Hüseyin Paşa (M. 1693 = H. 1105); Esir Mustafa Paşa.

Bibl. : Râşid Tarihi, II.

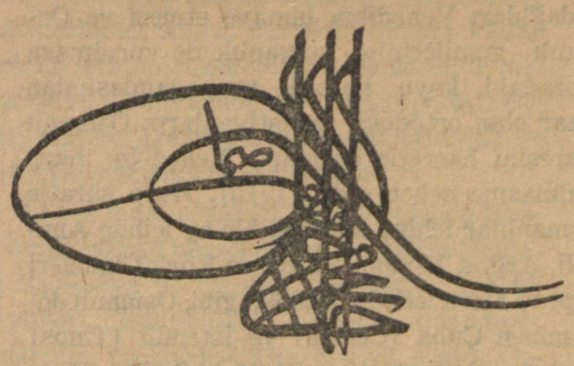
AHMED III. — Osmanlı padişahlarının yirmi beşincisi, İstanbul tahtında oturmuş Türk hükümdarlarının on yedincisi; 1673 (H. 1083) de doğdu; Dördüncü Mehmed ile Rabia Gülnûş Emetullah Sultanın oğlu; büyük kardeşi İkinci Mustafanın Edirne vakasında tahttan indirilmesi üzerine (10 rebiülevvel 1115) 23 ağustos 1703 perşembe günü otuz yaşında hükümdar oldu, yirmi yedi sene padişahlık etti, 1730 (H. 1143) da, Büyükşehrin ayak takımı tarafından çıkarılıp koyu müteassıpların desteklediği kanlı ihtilâlde tahttan indirildi; 1736 (H. 1149) da Topkapı sarayında kapatılmış olduğu dairede altmış üç yaşlarında öldü. Kabri, Yenicami karşısında büyük anası Turhan Valide türbesindedir.

Damadı Nevşehirli İbrahim Paşanın sadırazâmlık ettiği saltanatının son on iki yılına, bir buçuk asır kadar kadar sonra "Lâle Devri" adı verildi (B. : İbrahim Paşa, Nevşehirli Damad; 1730 İhtilâli; Lâle Devri; Altınay, Ahmed Refik).

Üçüncü Sultan Ahmed
(Resim : H. Çizer)

Çocukluğunun ilk yılları o devrin Avrupalıları tarafından "Büyük" unvanile anılan babası Avcı Mehmedin en parlak

Üçüncü Sultan Ahmedin turası
(Topkapu Sarayı arşivinden)

devrine rastladı.. Büyük kardeşi Mustafa ile beraber Edirnenede yapılan sünnet düğünü, Osmanlı hanedanı tarihinde en muhteşem saray düğünlerinden biri oldu; bu düğün üzerine devrin seçkin bir şairi, Nâbi Efendi tarafından manzum bir "Sûrnamei Hümayun" kaleme alınmıştır ki, şairin dilile:

Lûlei simden itti cereyan
Bâdei sâf gibi hûni revan

Olduğu demde, şehzade Ahmed henüz iki yaşında idi; yatağının üzerine ve etrafına ise bir yarı cihan imparatorluğunun vezirleri tarafından sunulan hediyelerden bir hazinecik yığılmıştı, çeşitli kıymetli taşlar, elmaslar, pırlantalarla süslenmiş murassa ciltler, hançerler, top top kıymetli kumaşlar arasında, meselâ, Tevkii Ahmed Paşanın verdiği "tâze gulâm mahbublar" bile bulunuyordu.

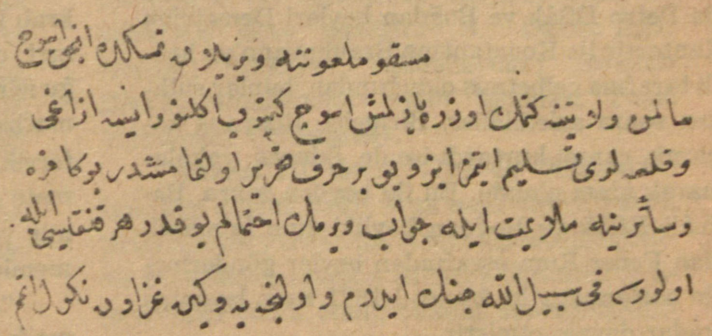
Babasının felâketinde (B. : Mehmed IV), on dört yaşında idi; iki amcasının ve bir kardeşinin (Üçüncü Süleyman, İkinci Ahmed ve İkinci Mustafa) on altı yıl süren hükümdarlık zamanı, bu prens için, tereddütsüz, sarayda geçmiş bir mahpus hayatı, heba olmuş bir nevcivanlık diye kaydedilebilir. Otuz yaşında ve hiç beklemediği bir anda kendisini Türkiye tahtına davet ettikleri zaman, yüreğinin merhamet kaynakları kurumuş, vefa ve sadakat bilmez, dünya mal ve zevklerine karşı susamış bir adamdı; fakat bu hırslarını tatmin için lâzım gelen cesaret ve iradeden mahrumdu; on yıldan fazla, babasının Köprülüleri ayarında vezirler aradı; çok genç Silâhtar Ali Paşanın Petervarandinde şehadetinden sonra ihtiyar Nevşehirli İbrahim Paşadır ki bu hükümdara saltanat nimetlerini umduğundan fazlasile tattıran devlet adamı oldu; onun adını, tarihin büyük sanat hâmileri arasına koydu; fakat Üçüncü Ahmed, on dört yaşındaki kızı Fatma Sultanı yaşı ellisini aşmış bu vezire vermek suretile saltanatı uğruna nasıl feda etmiş ise (B. : Fatma Sultan), 1730 ihtilâlinde de, ayni saltanat için Türkiye tarihinin bu necip simasını boğdurtmakta tereddüt etmemiş idi. Lâle Devrinin hükümdarı, son vezirinin yanında, sönük isimdir.

Yirmi yedi senelik hükümdarlığında Üçüncü Ahmede on dört vezir sadırazâmlık etmiştir:

1703 (H. 1115) Kavanoz Ahmed Paşa,
1703 (H. 1115) Enişte Hasan Paşa,
1704 (H. 1116) Kalaylıkoz Ahmed Paşa,
1704 (H. 1116) Baltacı Mehmed Paşa,
1706 (H. 1118) Çorlulu Ali Paşa,
1710 (H. 1122) Köprülüzade Numan Paşa,
1710 (H. 1122) Baltacı Mehmed Paşa (ikinci defa),
1711 (H. 1123) Ağa Yusuf Paşa,
1712 (H. 1124) Silâhdar Süleyman Paşa,
1713 (H. 1125) Hoca İbrahim Paşa,
1713 (H. 1125) Silâhdar Ali Paşa (Şehid Ali Paşa).
1715 (H. 1128) Halil Paşa,
1716 (H. 1129) Nişancı Mehmed Paşa,
1717 (H. 1130) Nevşehirli İbrahim Paşa.

Aşağıdaki satırlar, Prof. Enver Ziya Karal'ın İslâm Ansiklopedisinde çıkmış makalesinden kısaltılarak alınmıştır:

"Edirnede isyanı müteakip, âsiler tarafından iktidar mevkiine getirilen sadırazâm

Üçüncü Sultan Ahmedin el yazısı
(Topkapu Sarayı arşivinden)

Kavanoz Ahmed Paşa ile iki yıl içinde üç halefi (Enişte Hasan, Kalaylıkoz Ahmed, Baltacı Mehmed Paşalar) nefî, katil ve azillere rağmen, memlekette nizam ve inzibat tesis edemediler.

Ruslara mağlûb olan İsveç kıralı Demirbaş Şarlın Osmanlı memleketine ilticası, Rusya ile bir harbin zuhuruna sebep oldu. Baltacı Mehmed Paşa ikinci sadaretinde ordunun başında Rusya üzerine gönderildi. Prut nehri, bataklıkları arasındaki Rus ordusunu sarmağa muvaffak oldu. (H. 1123 = 1711). Rus ordusu teslime mecbur olacak bir vaziyete düşmüş iken, Çar Baltacıya sulh tekliflerini yolladı. Taarruz etmek istemiyen ve beklemekten usanan yeniçerilerin halini nazarı dikkate alan Baltacı Mehmed Paşa, bu teklifleri kabul etti ve 21 temmuz 1711 de, muvakkat Prut muahedesi ile, sulh aktedildi. Bu muahede ile, Ruslar düştükleri bitkin halden, pek müsait şartlar ile, kurtuldular: ancak Azak kalesini, bütün mühimmat ve istihkâmatı ile, Osmanlılara teslim ve Osmanlı hududunda son zamanlarda inşa olunan kaleleri tahrip edecekleri gibi, Rusya Kırım hanlığının ve Lehistanın dahilî işlerine müdahale etmiyecekti. İsveç kıralı Şarlın memleketine salimen avdetini de kabul ediyordu. Bu muvakkat muahede 16 nisan 1712 de, İstanbulda tecdit edildi. Evvelâ padişah ve halkı memnun eden ve hattâ şenlikler ile tesid edilen bu sulh, sonradan Baltacının ihaneti eseri gibi gösterildi. Bu hususta kat'î bir hüküm vermek güç olmakla beraber, Demirbaş Şarlın Baltacı aleyhinde yaptığı propagandaların tesiri de inkâr olunamaz. (B. : Mehmet Paşa, Baltacı) Maamafih bu Prut muahedesi, Türklere karşı Viyana bozgunundan sonra kurulan mukaddes ittifaka indirilen ilk darbe olmuştur. Bu harp esnasında Petro Eflâk ve Boğdan beyleri Demetrius Kantemir ile Konstantine Brankovano'yu kendi tarafına celbetmiş olduğundan, bunlar sulhten sonra azledildiler. Birincisi, Rusyaya kaçarak, canını kurtardı ise de, ikincisi, yakalanarak idam olundu. Bu iki beyden sonra, Babıâli Eflâk ve Boğdan beyliklerine İstanbuldan Fener Rum eşrafından beyler göndermeğe başlamıştır ki, bu usul 1821 Rum isyanına kadar devam etmiştir.

Damat Silâhdar Ali Paşa, sadaretinde Karadağdan kaçıp Kattaro'ya iltica eden Karadağlıları Venedikin himaye etmesi ve Osmanlı gemilerinin korsanlık ile vurulması, Moradaki koyu katolik propagandasından bizar olan ortodoks hıristiyanların Osmanlı idaresini hasretle araması Venediğe harp açılmasına sebeb oldu (1715). Harp süratle Osmanlılar lehine dönerek bir ay içinde Anapoli, Argos, Modon, Koron ve Korint kaleleri zapt ve Mora istirdat edildiği gibi, Osmanlı donanması Çuha (Cerigo) ve İstendil (Tinos) adalarını da zaptetti ve Giritteki Suda ve Spia Longa limanları da Türklerin eline düştü.

Bu muzafferiyetlerden sonra, Damat Ali Paşa Korfu adası ile Venedik sahillerine taarruza kalkışınca, Avusturya, Karlofça muahedesinin ihlâline razı olamıyacağını ileri sürerek, müdahale etti. İmparator Karl VI. garptaki İspanya veraset harplerini 1715 de, Rastadt sulhü ile hitama erdirdiği için, Osmanlıların Dalmaçya sahillerinde Venedikten aldıkları yerleri geri vermesini talep edince, Avusturya ile harp başladı (1716). Ordu, Belgradda Sava nehrini geçerek Petervaradinde büyük bir muharebeye tutuştu. Bu muharebede Damad Ali Paşa, alnından vurularak şehit düştü (B. : Ali Paşa, Şehid). Avusturya kumandanı Prens Eugen, Tamşvarı ve Banat beyliğini ve hattâ 1717 de Belgradı aldı, bu sırada Sadırzâm olan Damad İbrahim Paşa Avusturya ve Venedik ile Pasarofça muahedesini akdetti. Bu muahede ile Venedik, Morayı Osmanlı devletine terketti ise de, Arnavutluk ve Dalmaçya sahillerindeki müstahkem mevkileri muhafaza etti; Tamşvar, Belgrad ve Eflâkın Oltu ırmağına kadar olan kısmı, Avusturyaya verildi.

"Bu harp esnasında, Macar âyânı üzerine tesir ederek, onları Avusturya aleyhine harbe sokacağı ümidi ile, Türkiyeye getirilen Erdel kralı Rakoczi, hududtan uzak bir mahalde ikamet ettirilmesi muahede şartlarından olduğu için, maiyetine, Türkiyede bilâhare ilk Türk matbaasını tesis edecek olan İbrahim Müteferrika tercüman verilerek, Tekirdağında ikamete memur edildi. Kendisi orada vefat etmiş ve Abdülhamid II. zamanında kemikleri memleketine nakledilmiştir.

"Ahmed III.'in sevgili sadırazâmı ve damadı İbrahim Paşanın sadarete gelmesi ile, Ahmed III. saltanatının ikinci bir devresi başlamıştır. Damad İbrahim Paşa, Pasarofça

muhedesinden sonra, mümkün olduğu kadar harbten içtinap etmiş ve 12 sene süren devrini zevk ve sükûn içinde, etrafına topladığı şairler, âlimler arasında, İstanbulu saraylar ve köşklerle süslemekle geçirmiştir.

"Prut muahedesinin akdine rağmen Rusya tehlikesi zail olmuş değildi. Bu defa Rusların Kafkasya ve İrandaki tecavüzkârane temayülleri, İstanbulda endişeler uyandırdı. Pasarofça muahedesinden beş yıl sonra, Osmanlı devleti ile İran arasında harb başladı. İran 1694 tenberi dahilî bir anarşi içinde idi. Sünnî Afganlılar şi'î safevîlere karşı ayaklanmışlar ve 1772 de Afganlılar Isfahanı istilâ etmişlerdi. Dağıstan taraflarında bulunan ehli sünnet ümerası, Osmanlı devletinin himayesini istedi. Ahmed III., garpta Avusturyaya karşı uğradığı mağlûbiyet neticesinde kırılan nüfuzunu ve kaybedilen toprakları telâfi için, İranın anarşisinden istifadeye kalkıştı. Şi'îlerin sünnîlerle harb yapması, İran şahının Osmanlılar ile imzaladığı muahedeyi nakzetmesi gibi telâkki edilerek, harb için fetvâ çıkarıldı. 1723 te Tiflis, 1724 te Hoy Osmanlılar tarafından işgal edildi. Bu sırada Ruslar, bir kervanlarının İranlılar tarafından yağma edildiğini bahane ederek, Derbend ve Bakû kalelerini zaptetmiş ve İran anarşisinden istifade etmek niyetinde olduklarını göstermişlerdi. Rusyanın bu hareketi İstanbulda heyecan uyandırdı. Bir aralık Rusyaya ilânı harb etmek bile düşünüldü. Fakat ihtilâf, Fransa elçisinin tavassutu ve İran hakkında bir Osmanlı-Rus taksim muahedesinin (13 haziran 1724) imzalanması ile halledildi. Rusyaya Derbend, Bakû ve Dağıstanın bir kısmı bırakıldı. Osmanlı imparatorluğu, hissesine düşen Kirmanşah, Hemedan, Revan ve Şirazı işgal etti. Isfahanda kendini şah ilân etmiş olan Şah Eşref Osmanlılarla sulh yapmağa ve İrandaki fütuhatı tanımağa mecbur oldu. İran harpleri, Osmanlılara, netice itibarile, zafer ve toprak kazandırmış olmasına rağmen, halk tarafından hoş görülmedi.

"Pasarofça muahedesinden sonra, Osmanlı devlet adamlarında bir zihniyet değişikliği oldu. Şair Nedimin:

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyadan

mısraı, devrin şiarı oldu. İstanbulun klâsik dekorunda değişiklikler görüldü; cami, mescid ve türbe yerine, Garptan ve Şarktan getirilen plânlara göre, güzel saraylar, köşkler ve bahçeler yapıldı. Bu dekor içinde şiir ve musiki yeni kıymetler aldı. Nedim, divan edebiyatının mecazî mefhumları yerine, fânî hayatın hakikî ve yaşayan kıymetlerini koydu.

"Ahmed III. devri, edebiyat ve san'atta olduğu kadar tefekkür sahasında da hamleler gösterdi. Zamanın ulemasından bir tercüme encümeni kuruldu. Nadir yazmaların memleket haricine çıkarılması menedildi. İstanbulun muhtelif taraflarında beş kütüphane inşa edildi. Yirmi-sekiz Mehmed Çelebi Parise elçilikle gönderildiği vakit, (1724), kendisine verilen talimatta, Fransanın "vesaiti umrân ve maarifine dahi lâyıkıyle kesbi ıttılâ ederek, kabili tatbik olanların da takriri" tenbihi vardı. Türk elçisi birçok müesseseler gezdi; hattâ ressam Antoine Coypel tarafından portresinin yapılmasına müsaade etti. Kendisine seyahatte refakat etmiş olan oğlu Said Mehmed Efendi de, oradan aldığı ilham ile, İbrahim Müteferrikanın İstanbulda ilk Türk matbaasını açmasına yardım etti (1724). Bu bakımdan da Ahmed III. devri Osmanlı imparatorluğunun Garplılaşmasında bir başlangıç teşkil etmektedir. Hattâ De Rochfort isminde bir Fransız mühendis zabit celbedilerek, ordunun ıslahı için, bir askerî heyet hakkında projeler hazırlatıldı; fakat İbrahim Paşa şiir ve edebiyatı ve zevkü safayı harbü vegaya tercih ettiği için, bu proje ortaya çıkmadı. Ahmed III. devrinde yapılan hayırlı işler arasında, Kütahya ve İznik'teki çini fabrikasının ihyası ile İstanbulda Tekfur Sarayında bir çini fabrikasının kurulması teşebbüsleri vardır. Bu teşebbüslere, tersanenin ıslahı ile, ilk olarak üç anbarlı gemilerin inşa edilmesi ve İstanbul yangınlarına karşı, Fransız mühtedilerinden Gerçek Davud idaresinde, bir tulumbacı ocağının tesisi teşebbüsleri ilâve edilebilir (B. : Davud Ağa, Gerçek; Tulumba, Tulumbacılar; İbrahim Efendi, Müteferrika; Said Mehmed Paşa, Yirmisekiz Çelebizâde).

"Ahmed III. devri, 1729 da birdenbire buhrana maruz kaldı. İran şahı Eşref, rakibi Tahmasb ile yardımcısı Afşar aşiretinden Nadir tarafından mağlûp edilerek, İrandan firara mecbur edildi. Nadir bundan sonra, Eşrefin Türkiyeye muahede ile terketmiş olduğu yerleri geri almağa teşebbüs etti. Türk ordusu mağlûp oldu. Bu karışıklıklar esnasında, Ah-

med III. ile Damad İbrahim Paşa mütereddit ve gevşek davrandılar. Devlet ricalinin yaşayış tarzını beğenmiyen bir zümre ile, yeni bir askerî sınıfın teşkil edileceğinden korkan yeniçeriler, ulemadan bazılarının muavenetine mazhar olan Bayazıd Hamamında dellâk Patrona Halilin elebaşılığı ile patlayan isyana müzaharet ettiler. Ahmed III. Birinciteşrin 1730 da, âsileri tatmin etmek için Sadırazâmı, Kaptan Paşayı ve Sadaret Kethüdasını boğdurup, cesetlerini Atmeydanına yolladı. (B. : İbrahim Paşa, Damad Nevşehirli) Âsiler padişahın feragatini istediler. Ahmed III. kendisinin ve çocuklarının hayatına kıyılmamak şartile, tahttan feragat etti."

Üçüncü Ahmed, yüz ve vücut yapısı bakımından, yakışıklı adamdı; on sekizinci asır İngiliz edebiyatının seçkin şöhretlerinden Lady Montague, (B. : Montague, Lady Mary), Şark mektuplarında ondan şu satırlarla bahseder:

"Biz Edirneye gelmezden birkaç gün evvel, bu şehirde padişahın (Üçüncü Ahmedin) büyük kızının (Fatma Sultanın) düğünü olmuştu. Yeni gelin fevkalâde bir debdebe ile kocasının sarayına götürüldü. Sultan, Petervaradinde vurulan Sadırazâmın (Şehid Ali Paşanın) zevcesiydi, fakat bu birinci evlilik, sadece bir akid halinde kalmış, zifaf olmamış, fakat Sadırazâma saraya gidip Sultanı görmek için izin vermişler. Kendisi devletin en güzel, en yakışıklı ricalinden olduğu için Sultan tarafından çok sevilmiş, şimdi elli yaşında yeni kocasını görünce göz yaşlarını tutamamış. Yeni kocası değerli bir adam, padişahın gözdesi, fakat bunlar on üç yaşında bir kızın gözünü doyuracak meziyetler değildir.

"Fransa sefirinin zevselie beraber padişahı camie giderken görmeğe gittik. Önünde bir sürü Yenieçri yürüyor, Sipahilerle bostancılar, yarısı yaya, yarısı atlı büyük bir kalabalık teşkil ediyordu. Rengârenk elbiseleri uzakça bir yerden bakılırsa bir lâle bahçesini andırıyordu.

"Arkadan Yeniçeri Ağası geliyordu. Elbisesi al kadifeden, astarı gümüşî renkte idi. Gayet süslü giyinmiş iki köle beygirini çekiyorlardı. Ondan sonra Kızlar Ağası geliyordu. Elbisesi koyu sarı renkte idi. Kürk kaplı idi ve Ağanın kara rengine uygundu. Daha sonra da Zâtişahâne geliyordu, arkasında yeşil bir esvap ve bin ingiliz altını değerinde rus tilkisi bir kürk vardı. Gayet güzel bir ata binmişti. Eyer takımı işlemeli ve sıvama mücevherliydi. Daha sonra yaya giden seyislerin çektiği muhteşem surette eyerlenmiş altı at geliyordu. Sarayın ağalarından biri altın bir sürahi, diğeri gümüş kahve takımı götürüyor, bir üçüncüsü de başında padişahın oturmasına mahsus bir gümüş iskemle taşıyordu.

"Padişah, tahminen kırkını biraz aşmış; güzel adam, sert yüzlü, gözleri iri ve siyah. Penceremizin altında durdu. Kendisine bizim orada olduğumuzu söylemiş olacaklar, bize pek dikkatli baktı. Biz de bundan istifade ederek kendisini iyice seyrettik." (Reşad Ekrem Koçu, Lâle devri başında İstanbul; Çığır Kitabevi.)

Şiir ile uğraşmaktan zevk alırdı; fakat şiir perisi, kendisine ancak bir mısralık ilhamlar lütfederdi; hoş bir fıkradır:

Bir gün bahçede dolaşırken, üzerinde yavrularla dolu bülbül yuvası bulunan bir ağaca bir yılanın sarılıp çıkmakta olduğunu görmüş, yılanı öldürtmüş ve şairliği tutup vak'a üzerine:

Tırmanıp çıktı dirahtı ömrüne mâr-ı ecel

Mısraını söylemiş... Fakat arkasını da bir türlü getirememiş, derhal Nâbinin saraya çağırılmasını emretmiş. Yolda gelirken vak'ayı öğrenen şair, huzura çıkıp da padişahın ağzından tamamlanması istenilen mısraı dinler dinlemez:

Aşiyan-ı tende yatur bülbül-i cân bihaber!

Mısraını okuyuvermiş.

Bazan da kendisine:

Senindir hâne, minnetin yoktur sevketlü hünkârmı,
Kerem kıl, sohbetli helvâya gel ikbalü şevketle

Yollu manzum davetiyeler gönderen sadırazâmına, şiire âşına olduğunu göstermek kaygusu ile:

Beni sen eyledin dâvet
Ne mümkün eylemek ben ret

Gibi çocukça cevaplar yazardı. Şiirdeki mahlası "Necib" idi.

Devrinin büyük yazı üstadı Hafız Osmandan hüsnühat meşk etmişti; Mirahur Camii imamı Emir Efendi ve Hoca Mehmed Rasim Efendi gibi Türk yazı san'atının en büyük şöhretleri bu hükümdarın himayesini görmüşlerdi. Yazdığı levhaları, ekseriya, zamanın seçkin san'atkârlarından Sırkâtibi Tozkondurmaz

Mustafa Ağa tezhip ederdi. Ayasofya Camiine bir "Resülhikmeti mahafetullah" levhası, Üsküdarda anası Gülnûş Sultan adına yaptırdığı Yenivalide Camiine de bir "Elcennetü tahte akdamil ümmehat" levhasını yazıp astırmıştı. Babıhümayun önündeki ve Üsküdar iskele meydanındaki çeşmelerin yazılarını da kendisi yazmıştı (B. : Ahmed III Meydan Çeşmeleri).

Yazdığı Mushafı şeriflerden birini Kocamustafapaşa şeyhi Nureddin Efendiye, bir tanesini de Hafızpaşa Camii imamı Veliyüddin Efendiye hediye etmişti, iki Mushafı şerif de Ravzai Mutahharaya göndermişti.

Kız ve erkek 31 evlâdı olmuş, çoğu küçük yaşta ölmüştür; oğullarından ikisi, Üçüncü Mustafa ve Birinci Abdülhamid isimlerile tahta çıkmışlardır.

AHMED III. ÇEŞMESİ — Kâğıthanede Sâdabâdda Çağlayan önündedir; bugün, orada Lâle devrinden kalmış tek eserdir; kesme taştan, yüzü mermer, türk rokokosunun en güzel çeşmelerinden biridir. Teknesi yarım çanak şeklinde, iki yanında ayni şekilde iki teknecik daha bulunan, üslûplaşmış kabartma çiçek nakişlarile süslü, kitabe taşı kemerinin üstünde, en üstünde de boydanboya istilâktitli bir korniş bulunan bu güzel çeşme bugün susuzdur, küçük tekneler kırılmıştır. Sür'atle tamir edilmezse, Sâdâbâdın bu son izi de kurtarılamıyacak harabeler arasına karışabilir. Kitabesindeki kıt'anın tarih beyti şudur:

Âbını nuş eyleyüb Vehbi didi târihini
"Dehre Sultan Ahmed icra eyledi mai hayat"
1135 (M. 1722)

Bu kıt'a beş satır üzerine yazılmıştır.

Devrinin büyük şairi Nedimin şu meşhur şarkının ikinci kıt'asında "Çeşmeyi nevpeydâ" dediği bu çeşmedir ki, buradan bu şarkının da 1722 de yazılmış olduğu çıkar:

Bir safâ bahşidelim gel şu dili nâşâde
Gidelim servi revânım yürü Sâdâbâde
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim servi revânım yürü Sâdâbâde

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyadan
Mai tesnim içelim çeşmei nevpeydâdan
Görelim âbi hayat akdığın ejderhadan
Gidelim servi revânım yürü Sâdâbâde

Geh varub havz kenârında hirâman olalım
Geh gelüb kasri cinan seyrine hayran olalım
Gâh şarkı okuyub gâh gazelhan olalım
Gidelim servi revânım yürü Sâdâbâde

İznalub cum'a nâmâzına deyû mâderden
Bir gün oğruyalım Çarhi sitem perverden
Dolaşıb iskeleye doğru nihan yollarden
Gidelim servi revânım yürü Sâdâbâde

Bir sen ve bir ven ve bir mutribi pâkize edâ
İznin olursa eğer bir de Nedimi şeydâ
Gayri yâranı bugünlük idüb ey şûh fedâ
Gidelim servi revânım yürü Sâdâbâde

AHMED III. KÖŞKÜ — Sarayburnunda şehir evleri tarzında ahşap bir küçük köşktü, Lâle devrinin zarif yapılarından biriydi (M. 1709 = H. 1121). Birinci Mahmud 1733 (H. 1146) de buna bir daire ilâve ettirmiş, 1741 (H. 1154) de civarına yine bu hükümdar tarafından "Mahbubiye Kasrı" inşa ettirilmiş, fakat bütün bu kasırlar, padişahın günlük maiyet halkı için dar geldiğinden sahilde büyük bir ahşap sarayın inşasına başlanmıştır, ki bunun da inşaatı 1748 (H. 1162) de bitmiş ve Topkapı sarayı adını almıştır; ki 1863 (H. 1280) de içinden çıkan bir yangında gayet kıymetli olan eşyasının büyük bir kısmı ile beraber yanmış, bu arada bütün bu inşaatın ilk yapısı olan Üçüncü Ahmedin kasrı da mahvolmuştur (B. : Topkapı Sarayı).

Bibl. : Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi.

AHMED III. KÜTÜPHANESİ — Topkapı Sarayının üçüncü avlusunda, Arz odasının önünde Lâle devrine ait güzel yapılardan biridir; bu binanın yerinde evvelce İkinci Selim zamanında Mimar Sinan tarafından yapılmış güzel bir köşk, "Havuz Köşkü" vardı; bir havuzun ortasında ve küçük bir bahçenin içinde mermerden, etrafı on iki yeşil somaki sütunlu bir köşktü.

Sarayda dağınık bir halde bulunan kütüphaneleri bir çatı altında toplamak istiyen Üçüncü Ahmed harabiye yüz tutmuş olan bu güzel küçük köşkü feda etmiş, yerine bugün kendi adını taşıyan kütüphanesini yaptırtmıştı.

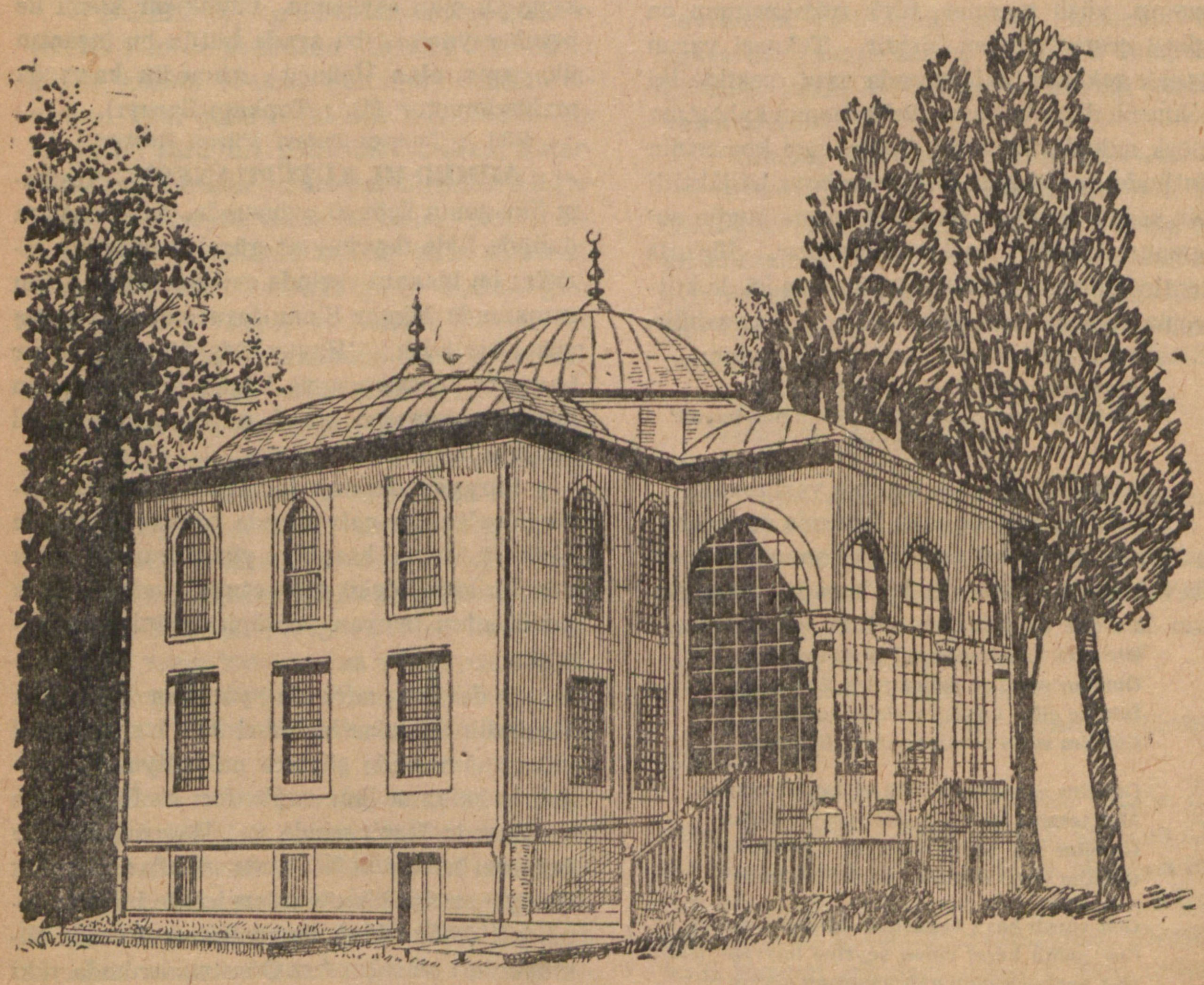
O devirde sarayda yaşamış müverrih Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa bu yapı işini vakayinâmesinde şöylece naklediyor: "Padişah iç halkının ilme rağbetleri ve İçhazinede ve Hasoda Hazinesinde ve Haremişerifinde bulunan kütübi nefîse anda mahfuz durmak fikriyle sarâyi hümayunları içinde bir musannâ kütübhâne binâ buyurulması muradı hümayunları olmağın Arz Odasının ardında vâki Sultan Selimi Sânî bina eylediği Havuz Bağ-

çesi dimekle mâruf sagir bağçe içindeki sâfi mermerden yapılmış havuz ve üstü tekne kubbe ve etrafı oniki aded kebir somâkî direkli köşk hedim ve yerine kütübhâne tarh ve bina olunmak üzere münasip görmeğin hedmine mübaşeret olunub birkaç günde taşı toprağı ayrılandıktan sonra pâdişah bir mübârek günde... dedeleri Sultan Ahmedi kadîm hazretleri At Meydanında inşa buyurdular camiişerifin temelinin hafrine ibtidâ kendi urdukları altun kazma hâlâ Hasoda Hazinesinde mahfuz idi... o altun kazmayı getirüb Havuz Bağçesinin içinde vaz'ı esâsı kütübhâne kılınacak mahalle varub Kilâr ve Seferli odalarının hocalarına dua ettirdikten sonra teberrüken ol kazma ile ibtidâ kendüleri ve sonra şehzâdeleri Süleyman Han ve dahi sonra arz ağaları hafir ve andan mimaran ve neccaran mübaşeretiyle temeli kazılub hazırlandı... vaz'ı esası kılındı ve ikdamı tamam buyurmağın altı ayda tamama irdi".

Üçüncü Ahmed Kütübhânesi türk mimarisinde kütübhâne yapısının şaheser örneğidir. Aşağıdaki satırları Topkapu Sarayı Müzesi kütübhânecisi Şükrü Yenal'ın Güzel Sanatlar mecmuasında intişar etmiş "Topkapu Sarayı Müzesi Enderun Kitablığı" başlıklı makalesinden alıyoruz:

"Mimarlarımız, kitaplıkların, rutubetten ve hattâ depremden korunması için tonoz ve bodrum üzerine yapılmasını, yangın tehlikesine karşı da her tarafının açık bulunmasını usul tutmuş olduklarından, Enderun kitablığı da hava cereyanını temin etmek üzere karşılıklı pencereli kemerli bir bodrum üzerine yapılmıştır. Dış cepheleri beyaz mermerle kaplanmıştır. Bu mermerlerin muntazam olmaması belki de Havuz köşkü enkazından istifade edildiği kanaatini uyandırmaktadır.

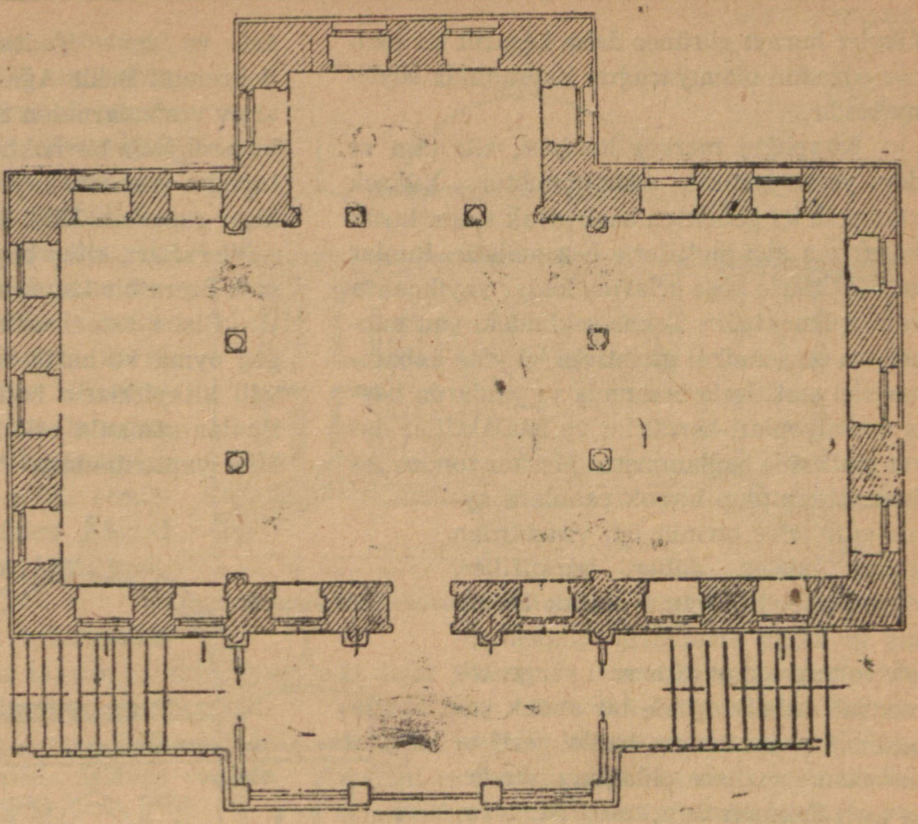
"Kitaplığa ön cepheden iki taraflı mermer merdiven ile girilmektedir. Bu merdivenin sonraları tâdile uğradığı, âdi pik korku-

Üçüncü Ahmed kütübhânesi (Resim : Behçet)

luklar konduğu görülür ki asli şekli Sûrname-i Vehbideki resimlerden ve bazı gravürlerden kolaylıkla anlaşılıyor.

"Bina 235, 18 metre murabbaında bir sahaya kurulmuş ve merkezde bir kubbe, bunun arka ve iki yanında birer tekne kubbe, önünde üç ufak kubbe bulunmaktadır. Bunların üzerleri kurşun ile örtülü olup bakır alemleri de lâle, nar şekillerinde ve en nadir tipdedir. Merdivenlerden çıkılınca istalâktitli başlıklı dört sütunun taşıdığı sivri kemerlerle çevrilmiş üzeri üç kubbeli bir sahanlığa girilir. Tam ortada fildişi ve bağa ile bezenmiş kapının üzerinde binanın yapılış tarihini gösteren aşağıya yazdığımız arapça kitabesi bulunmaktadır. (Kitâbe İstanbul Ansiklopedisi için Hasan Aksonlu tarafından okunmuş ve tercüme edilmiştir.):

Üçüncü Ahmed kütüphânesi (Plân : Güzel Sanatlar dergisinden)

Enşe'e daran melikü Ahmedin
Camiaten likütübilkayyimeti
Binefsihi bâşera te'siseha
Biniyyetin sadikatin mülhemetin
Mürevvicen lililmi terviceten
Kâsibeten liehlihi tekrimeten
Erşedehüllahü binurihilhüda
Muhalliden devlete hüddaimeti
Ve dâafallahü lehu ecrahu
Mesubeten min indihi mün'imetin
Yekfike fi tarihihe fâizen
"Beyanün FİHA KÜTÜBÜÜ KAYYİMETİN"

1131 (M. 1719)

(Türkçesi: Melik Ahmed (Sultan Ahmed) bu yeri, muhalled olan kitapların bir araya konulması için yaptırdı. Kendi nefsi için mübaşeret ettiği bu tesiste temiz, sadık ve hulûslu bir niyet kendisine bu ilhamı vermiştir.

İlmi terviç ve onu iktisap edecekler için bu bir ikramdır. Allah onu nuru hidayet ile irşad etsin ve saltanatta ebedî kılsın. Ve Allah onun ecrini kat kat versin. Bu hareketini indinde şavap kabul edip onu in'am etsin, sana şu tarih yeter:

Kur'anı Kerimde beyan olundu: Bu kitaplar; ölmiyen kitaplardır).

Kapının tam karşısında ufak bir çeşme ve merdiven şahanlığının önünde, üç kısımdan mürekkep, üzerlerinde rumilerden meydana getirilmiş bir taç bulunan diğer bir çeşme daha vardır ki, çeşme aynaları istalaktitler ve lâlelerle bezenmiş olup aşağıdaki kitabeyi taşımaktadır:

Sordum ol ab-ı lâtifi çeşmeden
Hal-i dille dedi kim Han Ahmedin
Hayrıyım hem ecriyim mahşerde Hak
Ecrin ita eyleye ol emcedin
Ayn-ı ibretle nazar kıl ey Lebib
Bais-i gufranına ol erşedin
Eyle bu tarihi beş vaktine zam
Abdest al sünnetiyle Ahmedin

1131

"Binaya girilince; önceden tasavvur edilemiyecek bir güzelliğin ve topluluğun karşısında kalırız. Çünkü binanın kuruluş ölçüleri, mermer işçilikleri, alçı kabartmaları, çinileri, alçı camları, sedef ve bağa işleri, kullanılan renkler, taşıdığı kitabeler, elhasıl her şey güzeldir. Zaten dünyanın her tarafından gelen

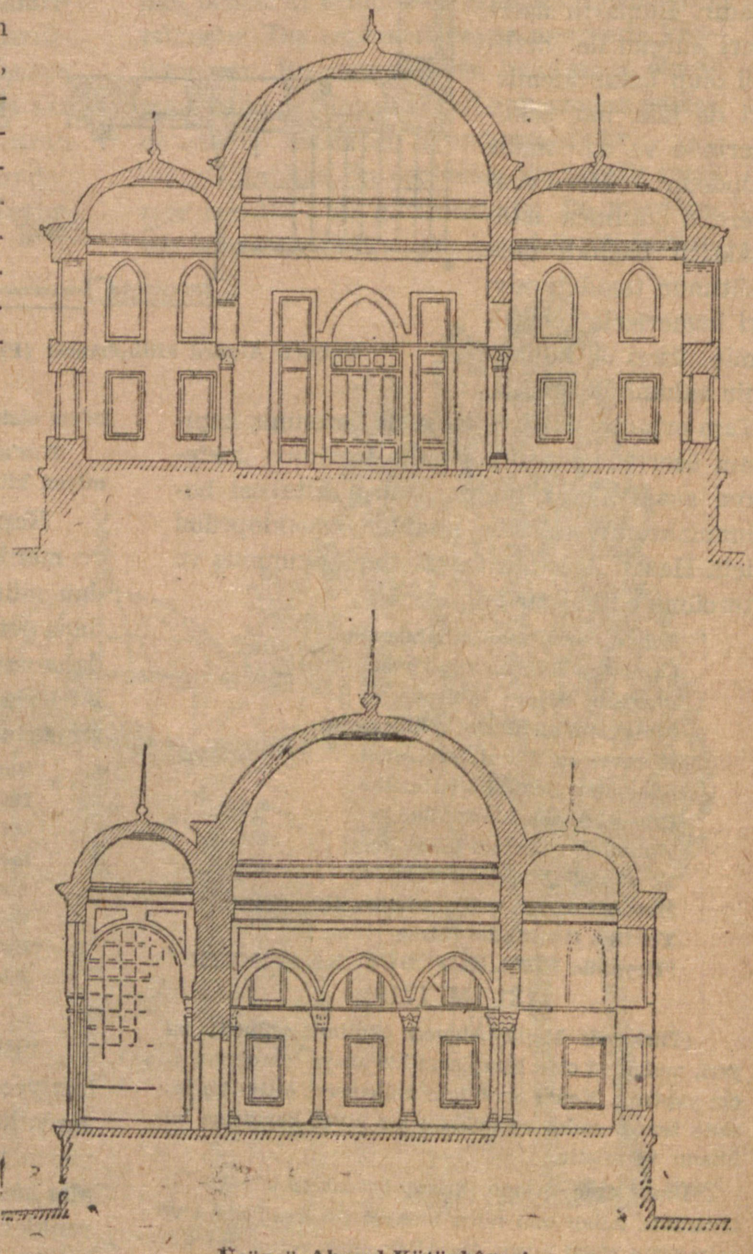
âlimler burayı görünce daha başarılı bir okuma odasının olamıyacağını hayranlıkla söylemektedir.

Kitaplığın merkez kubbesi, altı tam ve dört yarım sütuna oturtulmuştur. Yüksek kubbenin içi göbekten başlıyarak kısım kısım kabartma alçı motiflerle bezenmiştir. Bunlar istalâktitlerle köşe uçlarına kadar yayılmakta ve serpilmektedir. Tekne şeklindeki yan kubbelerin ortasındkai girintinin içi yine kabartma alçı motiflerle bezenmiş ve yanlarda beyzi madalyonlar, bordürler ve istalâktitler duvar çinilerine bağlanmıştır. Merkez tonozu ise daha itinalı olup birçok panolara ayrılmıştır. Her birinin içi, vazolardan çıkmış lâleler, güller, karanfiller, yüksek alçı kabartma olarak bezenmiş ve kalan kısımların içindeki çiçek ve yapraklar tatlı sarı renge boyanarak sadelik içinde bir ahenk yaratılmıştır. Bu kısmın hadîsi şerif okunmasına mahsus olduğunu, duvarda asılı bulunan ve Ahmed III. tarafından yazılmış güzel bir levha göstermektedir:

Eşhedu en lâ ilâhe illâllah
Yaptım bu makamı limerza-tillah
Okundukça tefasir ü ehadis
Şefaattir ümidim ya Resulallah

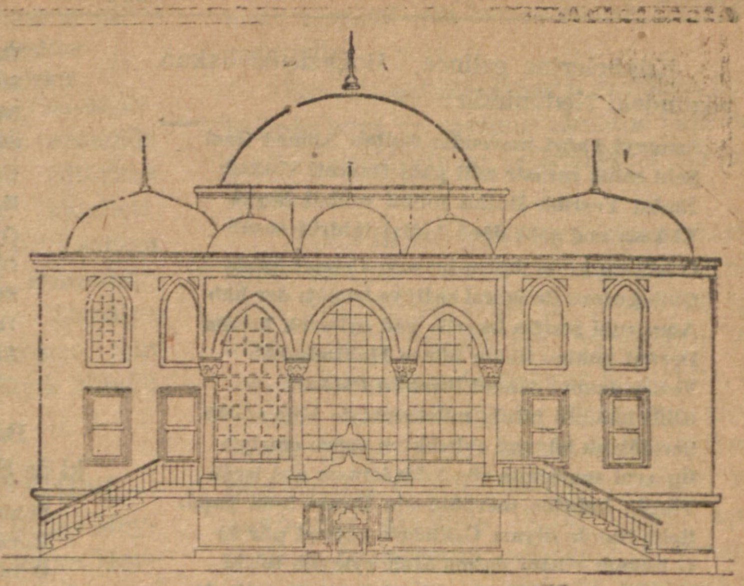
"Filhakika meşrutiyet devrine kadar, salı günleri buradaki sedirlere kırmızı ehramar serilir, vazife sahibi hoca efendiler enderun memurları karşısında takrirlerini yaparlardı. Bu okuma yerinin önündeki kemeri, gayet nefis istalâktitlerle işlenmiş ve uçları lâleli başlıkları taşıyan sütunlar tutmaktadır.

"Kitaplığın duvarları en güzel ve çeşitli Türk çinileriyle bezenmiştir. Filhakika bu asırda Türk çiniciliği sukut devresinde ise de bu binada görülen çiniler XVI. asrın en iyi parçalarıdır. Bunların Boğaziçinde Kara Mustafa Paşa yalısından sökülerek getirildiği arşiv malzemesinden anlaşılmaktadır. Alçı pencereler de, kitaplığa uygun bir ışık verecek şekilde yapılmıştır. Kapı ve pencere kanatları da fildişi işlemeli olup, elhasıl binanın her köşesi bir sanat ve zevk ifadesidir. Bu güzel eserin Şehremini Bekir Ağa eliyle yapıldığı da yine arşiv vesikalarından anlaşılıyor. Bu gün iyice bilmediğimiz bir nokta kitap dolaplarıdır. Kitaplığın yanındaki ayrı bölmelerde bulunan ikişer camekân XIX. Yüzyılın işidir. Bunların sabit rafları, kitap boylarına göre hareket etmek üzere bir kaç sene evvel tâdil ettirilmiştir. Bizim tahminimiz, evvelce buralarda ağaç oyma ve hattâ altın yaldızlı ince kafes telli kitaplıkların bulunduğu merkezindedir. Bunlar zamanla eskimiş ve yerlerine şimdikiler yaptırılmıştır.

Üçüncü Ahmed Kütüphânesi
(Kasit Resim : Güzel Sanatlar dergisi)

Kütüphanenin açılış töreni de, 24 ikinciteşrin 1719 (10 muharrem 1132) da bir huzur dersi de yapılmıştı. Başta Sadrıazâm Nevşehirli Damad İbrahim Paşa bulunmak üzere, bütün devlet erkânı Şeyhülisâm ve kibar ulema davet olunmuşlar, yevmiye iki yüz akçe ile kütüphane muallimi tayin edilen Üsküdar Kadılığından mâzul Selim Efendi, karşısında diz çöken Enderunu Hümayunun zekâlarile seçkin gılmanlarından birkaç çocuğa Sûrei Fâtiha okutmuş ve kendisi de bu sûreyi tefsir etmişti. Duadan sonra, Üçüncü Ahmed davetlilerine birer samur kürk hediye etmişti.

Üçüncüahmed Kütübhânesi (Kesit resim: Güzel Sanatlar dergisi)

Üçüncü Ahmed kütüphanesinde yirmi ilim şubesi üzerine taksim edilmiş olarak 4364 cild kitap vardır; bunarın 29 u murakkaat, 13 cildi basma kitap, 115 cildi de Yunanca, Lâtince, İbranice, İslâvca vesair yabancı dillerdeki eserlerdir.

Bibl. : Raşid Tarihi, V; Topkapı Sarayı Rehberi; Şükrü Yenal, makale (Güzel sanatlar Mec.).

AHMED III. MEYDAN ÇEŞMESİ — Üsküdarda, İskele meydanındadır; Üsküdarın eşsiz kıymette sanat eserlerinden, Türk çeşme yapısı sanatının şaheserlerinden, mimarının kim olduğu maalesef bilinmiyor. Dört yüzlü bir meydan çeşmesidir, köşelerinde de birer küçük çeşme bulunduğuna göre bir büyük ve geniş çatı altında sekiz çeşmeden mürekkep bir âbidedir.

Ahşap çatının istinat ettiği en üst kısmını, fırdolayı çeviren biri çiçekli, diğeri istelâktitli iki kabartma şerid süsler. Cepheler, serapâ, gayet zengin çiçek kabartmalarla bezenmiştir; ve her cephede biri diğerinden güzel ayrı motifler kullanılmıştır. Denize bakan yüzü, şekil itibarile de, diğerlerinden biraz farklıdır, şöyle ki:

İstalâktitli şeridin altında, çeşmenin bütün cephesi boyunca, gayet nefis bir sülüs yazı ile iki satır halinde Sadırazâm Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın şu tarihi beyti bulunmaktadır:

> Didi Han Ahmed ile bile İbrahim tarihin
> "Suvardı âlemi desti Muhammedle Cevadullah".

Altında ayrıca rakkam ile gösterilmiş olan âbidenin inşa tarihi 1720 (H. 1131) dir; ki diğer yüzlerinde, kemerlerin üzerinde, bir satırda üçer mısra'dan altışar satır halinde dokuzar beyitlik devrin şairlerinden Nedim, Rahmi ve Şakirin tâlik hat ile birer tarih kıtası vardır. Denize bakan yüzünün bir farkı da, ayna taşının iki yanında kenarları kabartma çiçeklerle bezenmiş ve yarım kubbesi dilimli birer mihrab - yuva, eski tâbirile birer "ağzı açık" bulunmasıdır; diğer yüzlerinde bunlar yoktur.

Köşelere gelince:

Üst kısmı, istalâktitli ve dilimli yarım bir ters kubbe halinde toplanmış ve kubbenin ucu köşe sathında gayet zarif üslûplaşmış kandil gibi sarkan bir lâle motifi ile bezenmiştir. Bunun altında, küçük köşe çeşmesinin ayna taşının üstündeki yelpazeli kemeri bulunmaktadır. Ayna taşının iki kenarında da istalâktitli kaidelere oturmuş birer burmalı sütuncuk vardır, sütunların üst kısmında yine istalâktitli birer başlık, onların üstünde de dilimli bir külâhçık vardır. Bu küçük köşe çeşmelerinde, tekne yerine birer zarif kurna bulunmaktadır; kurnanın alt kısmı, yukarı köşe altının aynıdır; yani, istalâktitli ve dilimli bir yarım ters kubbe halinde toplanmıştır.

Bu köşe çeşmeciklerinden üçünün kurnaları, ne kadar yazıktır, kısmen kırılmış, sakatlanmıştır; yalnız bir tanesi, kıble yüzü ile Boğaziçine bakan yüzünün köşesinde bulunanı sağlam kalmıştır.

Tunç muslukları da, zmaanında konulduğu gibi durmaktadır.

Kitabelerine gelince, Boğaziçine bakan yüzündeki Nedimindir:

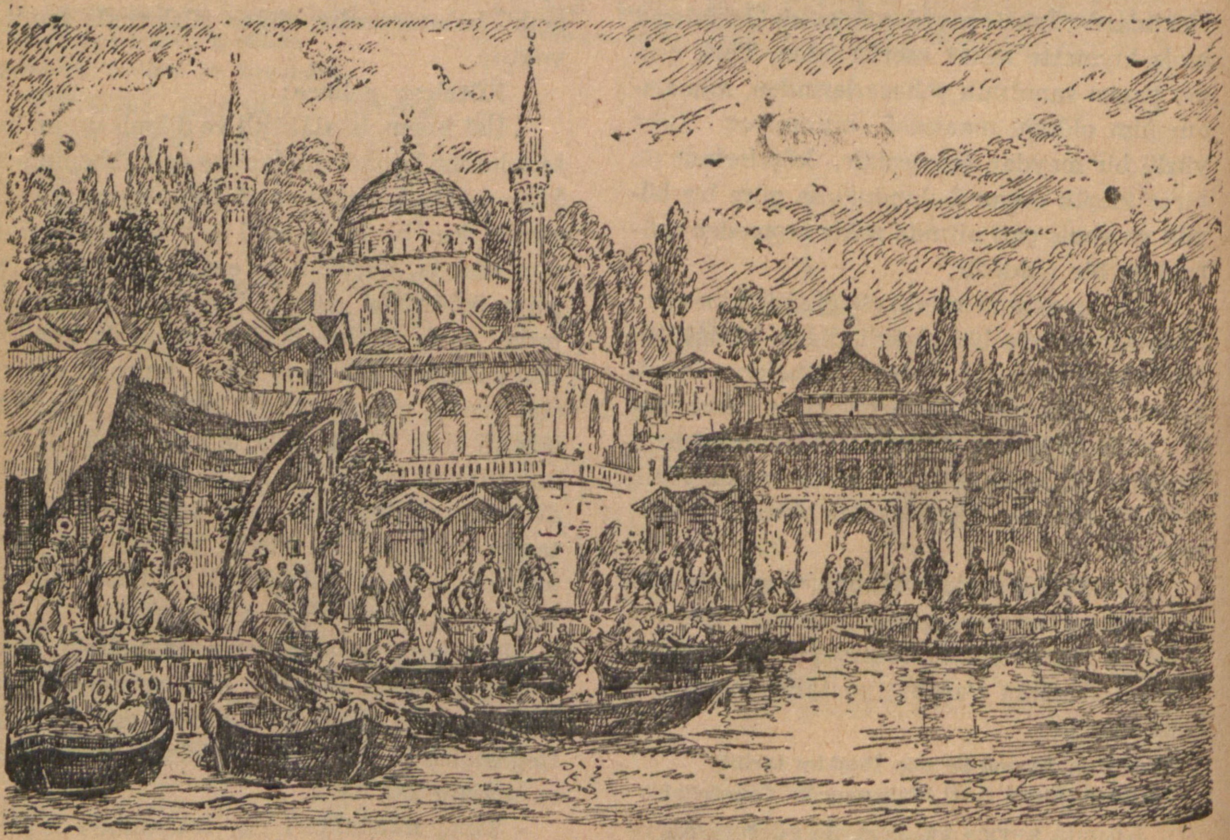
Semiyyi Fahri mevcudat Sultan Ahmed Gazi
Şehi sahib measir zılli pâki Hazreti Vehhab.
Emini Yesribü Butha mûini milleti beyzâ
Ebâ an ced şehi dânâ hidivi tâhirül ensâb
O hâkanı keremkârın bu arzı Cennet âsâda
Olub gufran ile ümmi safiyye haslâtı der hâb
Anın ruhi şerifin hayrile yâd eylemek kasdin
Derûni pâkine ilhâm idince Halikulesbâb
Vezirü âzamü dâmad İbrahim Pâşânın
Külli kââmin hitabı müstatabiyle idüb sâdâb
Şerefâbâdı bünyad eyledikten sonra emriyle
Bu ayni zemzemin çün kıldı icrasın anâ işrâb
Türabı kabrine merhûmenin ikram için yapdı
Rehi Hakde diyarı Üsküdare çeşmei pür âb
O hâkanı cihanı daimâ Hak eyleyüb te'yid
Ne kâre azmiderse hüsni takdir itsün istisvâb
Bu mısra'la Nedimâ söyledi târihi itmamın
"Bu şehri mâ ile Sultan Ahmed eyledi sirâb"

Kıbleye bakan yüzündeki Rahminindir:

Âbi rûyi saltanat Han Ahmedi Gazi ki anın
Dâima icrayi şer'i Ahmedidir hemdemi
Mazhari te'yid idüb Hak âne âsan eyledi
Gayre müşkilter olan her emri sa'bi ma'zemi
Bû keramet kutbi âfak oldığın isbat ider
Buldu İbrahim Pâşâ gibi sadri efhami
Râhetiyle kesbi şevkü ihtiyat itmek içün
İhtira' itti Şeref âbâdı şahi âlemi
Namın almış bir güherdir sûyini bulsun deyü
Sû yerine bezlü isar itti bî had dirhemi
Çeşme bünyad itmeği imâü işrab eyleyüb
Kıldı me'mur âsafi deryâ neval ekremi
Öyle dilcû Çeşmesâri bî bedel yapdırdı kim
Oldu her bir lûlesi âbi hayatın maksemi
Sa'yini hüsni kabule eyleyüb Mevlâ karin
Hıfzide dâim hatâlardan o şâhi efhami
Şâkiren Rahmi içüb âbın didi târihini
"Hükmi Sultan Ahmed icra itti elhak zemzemi"

Balaban iskelesi tarafına bakan yüzündeki de Şakirindir:

Şehinşâhi hümâyun pâye Sultan Ahmed Gazi
Kerametir olan sâdır o hakanı müeyyedden
O yektâ zılli hak kim bir nefes haktan udûl itmez
İder kesbi safâ icrayi ahkâmı Muhammedden
Vücûdi enveri kim matlai mihri saadettir
Olur mânayi şevket zâhir o! şehbeyti müfredden
Vücûda gelmemiştir öşri mi'şarı fütühatı
Ki âcizdir kalem âsari âlişanını adden
Şerefâbâdı bünyâd eyledikde izzü devletle
Anâ bir sû bulundu kim nişandır ömri sermedden
Veziri a'zam İbrahim Pâşâya idüb ferman
Olunca yümnile me'mür o şehinşahi es'adden
Bu şehre çeşme bünyad eyleyüb cümle ehâlisi
Hayati tâze buldu ra'feti hakanı emcedden

Üsküdarda Sultanahmed Meydan Çeşmesi
(Resim : Th. Allom'dan Sabiha Bozcalı'nın kalemi ile)

Hemişe desti cûdin maksemi erzak idüb Mevlâ
Vücûdi kâmilin âsûde kılsun didei bedden
Tamam oldukta atşane didi târihini Şakir
"Gel iç mâni hayati Çeşmei Sultan Ahmedden"

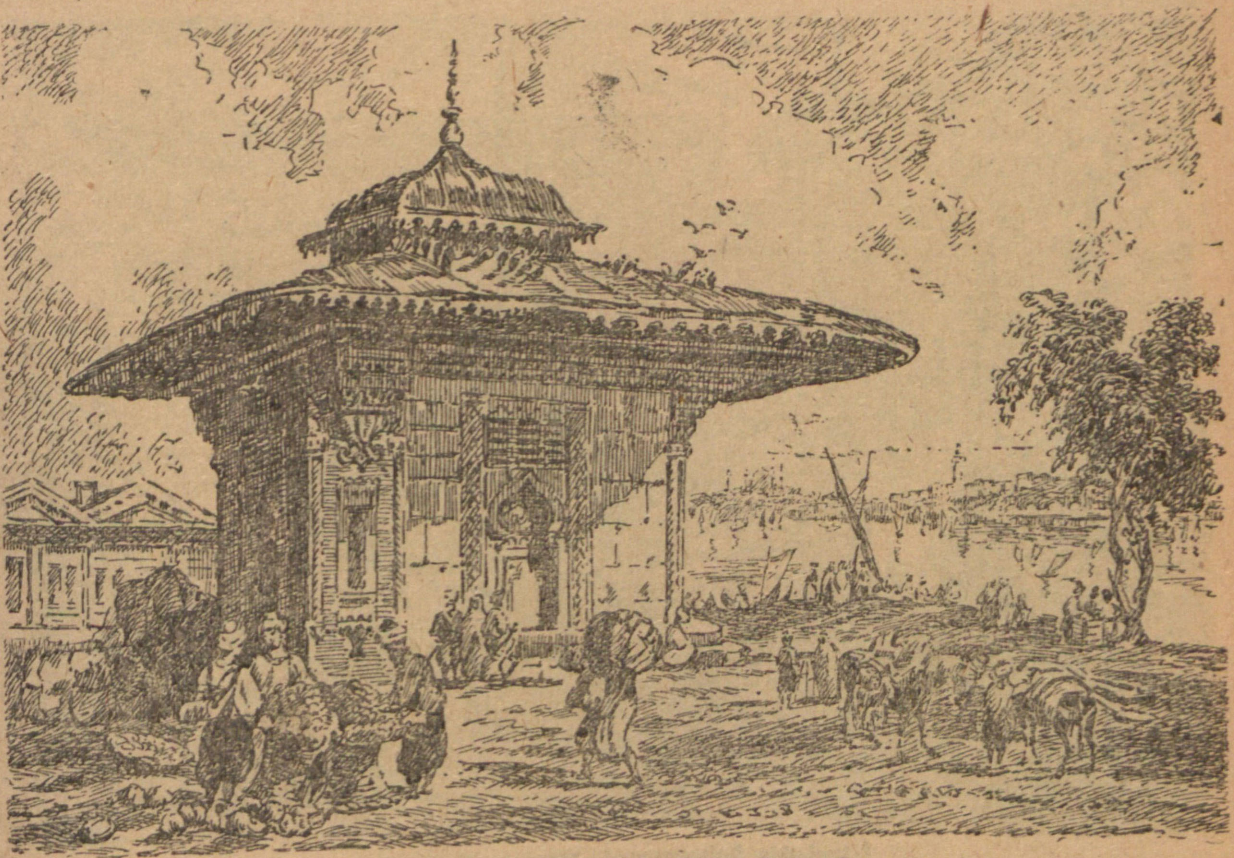
Bu güzel çeşme, 1943 - 1945 arasında Üsküdar iskelesi meydanı tanzim edilirken meydanın ortasında çukurda kalmıştı. Uzaktan bodur bir görünüşü vardı ki şanına ve kıymetine lâyık değildi. Prof. Fahreddin Kerim Gökay'ın İstanbul Vali ve Belediye Reisliği zamanında meydan bu çeşme için tekrar tanzim edilmiş ve âbide lâyık olduğu yere çıkarılmıştır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHMED III. MEYDAN ÇEŞMESİ — İstanbulda Babıhümayun önünde Saray Meydanındadır; ki bugün buraya Ayasofya Meydanı denilegelmektedir. Türk İstanbulun eşsiz güzellikte bir âbidesi, çeşme yapısı sanatının Türk Rokokosu üslûbunda bir şaheseridir. Geniş saçaklı bir çatı altında toplanmış som mermerden dört çeşme ve köşelerinde dört sebilden mürekkeptir. Kütle halindeki güzellik, lâtif kabartma nakışlar, tunç şebekeler, ve nefis çinilerle bezenmiştir; ve bu kıymetli tezyinat göz kamaştıracak derecede de zengindir.

Evvelâ; çatının altında, fırdolayı üç sıra halinde boya ile yapılmış akantus yaprakları, yeşil ve çiçekli çiniler ve istalâktitli bir korniş vardır.

Âbidenin asıl yüzü Ayasofyaya karşıdır. Güzel bir tunç musluk takılmış olan ayna taşının üstünde yuvarlak bir madalyon içinde altın yaldızla "Maaşallah" yazılmıştır. Ayna taşının iki kenarında mermer kabartma, birer iskemle üzerinde çiçek şişesi ve çiçekler vardır. Kemerin alt kısmı da ayni motiften kabartmalarla tezyin edilmiştir; kemer, beyaz mermerler arasında demir oksitli kırmızı şistlerle örülmüştür; çeşmenin iki kenarında iki mihrab vardır. Bu cephede, çeşmenin tarih beyti boydan boya bir satır halinde, bakır yeşili bir zemin ve kırmızı porfirden bir çerçeve içine yazılmıştır. Baştanbaşa zengin çiçek kabartmaları ve kitabenin kabartma yazıları altın yaldızlıdır. Çeşmenin bu yüzü, diğer üç yüzünden iki noktada ayrılır: Bu yüzün mermer çiçek kabartmaları tabiatten taklid edil-

Üsküdarda Sultanahmed Meydan Çeşmesi
(Resim : W. H. Bartlett'den Sabiha Bozcalının kalemi ile)

miştir; diğer yüzlerin kabartmaları, üslûplaştırılmış çiçeklerden yapılmıştır. Bir de, diğer üç cephenin, tarih kasidesinin muhtelif parçalarından mürekkep olan kitabeleri, demir oksitli kırmızı şistten çerçeve içine ve bakır yeşili zemin üzerine tâlik ile yazılmıştır ve her çeşmenin üzerinde birer satır üzerine beş beyit bulunmaktadır. Âbidenin İshak Paşaya bakan yüzünde ise, mihrapların yerinde, sebillere girilen iki kapı bulunmaktadır. Bu kapıların bugünkü kanatları, bu şahesere lâyık değildir. Bu kapı kanatlarının, on sekizinci asır Türk Rokokosu üslûbunda yapılacak yenilerile değiştirilmesi gerekir.

Dört köşedeki dört sebil üçer yüzlüdür. Sütun başlıkları istalâktitli dört sütun arasına yerleştirilmiş tunç şebekelerde süs motifi olarak üslûplaştırılmış lâle kullanılmıştır. Ve her sebilde, tarih kasidesinden üçer beyit bulunmaktadır; bunlar da tâlik hat ile ve sebilin bir yüzüne iki satır halinde bir beyit olarak yazılmıştır.

Âbidenin tarih kasidesi on sekizinci asır Divan şiirinin büyük üstatlarından Seyyid Vehbinindir; bu kasidenin sonlarında, şairin de söylediği gibi, yalnız son tarih beyti Üçüncü Ahmedin kendisi tarafından söylenmiştir ki. Divan Edebiyatının tarihçilik yolunda yazılmış en güzel mısra'lardan biridir.

Kaside Babıhümayun ile Ayasofya arasına bakan köşedeki sebilin üzerinden başlamaktadır:

Şâhinşehi âli neseb, Sultani memdûhül haseb
Fermandehi Rûmü Areb Han Ahmedi kişverkşüâ
Adlü kerâmet menbai şemsü velâyet matlai
Dergâhının her mısraı şehbâli Simürgü Hümâ
Zâti mülûke âbirû şemşiri bagı fethacû
Gülzâri mülke virdi rû mızâbı kilki daima

Babıhümayuna karşı olan çeşmenin üzerinde:

Hem pâdişehdir hem veli zâtinde olunmuş münceli
Adli Ömer cûdi Ali hulki Muhammed Mustafâ
Destinde devlet hâtemi kılmış müsahhar âlemi
Hak resmi ismi a'zemi nakşi cebin itmiş anâ
Hükmi revan her kişvere fermanberi şâhü gedâ
Hayret verir sad Kavsere galib hezar İskendere
Hem hamii beytülharem hem hadimi şâhi ümem
Rûmü Areb mülki Acem mahkûmudur sertâbepâ
Oldur imamül müslimin zıllı hüdavendi muin
Bâ nassi Kur'anı mübin emrine vâcib iktida

İstanbulda Sultanahmed Meydan Çeşmesi
(Resim : Th. Allom'dan Sabiha Bozcalının kalemi ile)

İkinci köşe sebil üstünde:

Şehler anâ kişver verir ol şehlere efser verir
Seyfine düşmen ser verir oldukça tuğu sernümâ
Ol menbai cûyi meram ol maksemi rızki enâm
Olsun ilâ yevmilkıyam şâhanı dehre mülteca
İskender idüb cisticû zulmetde gezmiş mültecâ
Babı hümayûnunda bu itti revan âbi beka

İshakpaşaya bakan çeşmeinn üzerinde:

Bu tarihi pâki hurremi sevk itti sadrıa'zemi
Damadı hassı ekremi hemnamı ceddül enbiyâ
Oldu o düstûri celil bu hayri câriye delil
Halka idüb zemzem sebil celbe ol şâhe düâ
Ol şehriyâri zernisar bezletti mâli bi şümar
Yapdı sebilü çeşmesar me'cur ola ruzi ceza
Bu mevkii âbad idüb bir tarhi nevicad idüb
Rûhi Hüseyni şâd idüb itti sebil âbı safâ
Bu ayne ey sâfi derun destini kevser gibi sun
Her katrei saffet numûn olmakta bir ayni şifâ

Üçüncü köşe sebil üstünde:

Âbi zülâle mâsedak tâki felekle yeknesak
Gök kubbenin altında bak var mı bu resme binâ
Oldukça bercâ mihrümah zibi serir olsun o şâh
Sadri güzinin yâ ilâh itme rikâbından cüdâ
Ey hüsrevi âli tebâr âsarına yoktur şümar
Amma bu dilçü çeşmesar oldu aceb hayret fezâ

Sultanahmede bakan çeşme üzerinde:

Bak simü zerden tâsına âbi hayat efzasına
Benzer gümüş sakkasına bekler kapun subhi mesâ
Yapdın Saray meydanına kıldın salâ attâşına
Cennetde kevser yânına gûyâki kasr ittin bina
Altın suyun idüb sebil yapdın uyûni selsebil
Birinde bin ecri cezil virsün cenabı kibriyâ
Medhinde hâmem oldu lâl izhari acz itti mekal
Evsafın eylerken hayal hâtiftan irdi bir nidâ
Vehbi hamuş ol besteleb haddin değil eyle edeb
Senden mukaddem oldu heb şairlere bizden salâ

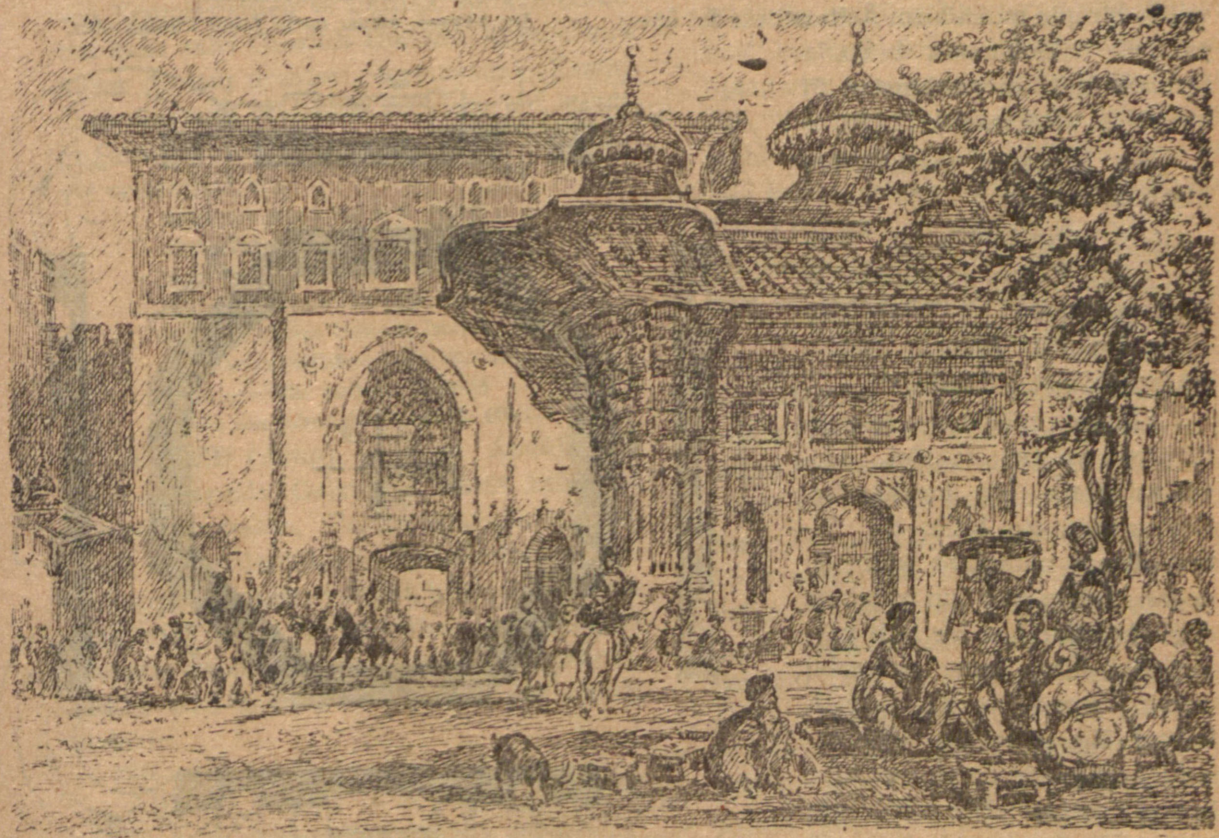
Dördüncü köşe sebil üstünde:

Vasfinde idub güftügû çok kimse dökdü âbi rû
İttirdi âhir serfürû o husrevi şevket nümâ
Tarih için danişveran hayretde iken nâgehan
Buldu şehinşehi cihan bir mısrai âlembehâ
Her lâfzı bahri mevcezen mânâsıdır dürri aden
Görmek dilersen ânı sen ey teşmei hüsni edâ

Ayasofyaya karşı olan asıl cephede boydan boya bir satır halinde büyük celî sülüs hat ile:

Târihi Sultan Ahmedin câri zebanı lûleden
Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmede eyle düâ

Bu kitabelerin yazısı da Üçüncü Ahmedin olup bu son tarih beytinin altında da imzası vardır.

İstanbulda Sultanahmed Meydan Çeşmesi
(Resim: Th. Allom'dan Sabiha Bozcalının kalemi ile)

Rivayet edilir ki, Üçüncü Ahmed bu tarih mısraını:

Han Ahmede eyle düâ aç besmeleyle iç suyu

şeklinde yazmış ve devrin seçkin şairlerine bunu bir kaside haline koymalarını emretmiş.. fakat "suyu" kelimesi, kafiye bulmak bakımından şairleri çok üzmüş; Seyyid Vehbi, bu mısraın ikinci parçasını başa alarak "düâ" gibi kafiye bakımından zengin, bir kelime elde etmiş ve en güzel kasideyi yazmağa muvaffak olmuş. Bu mısraın gösterdiği yapı tarihi Hicrî 1141 dir. Bu âbidenin yapısına dair de Divanıhümayun kayıtları arasında şu vesika bulunmaktadır:

"Marmara naibine ve zabitine hüküm ki;

"Sarayi Cedidi Âmirem babıhümayunu pişgâhında tarafı hümayûnumdan müceddeden binasına mübaşeret olunan çeşmesar için mermer taşın lüzumu olmağla iktizâ iden behaları bina emini tarafından verilmek üzre tâyin olunan mübaşir haseki marifeti ile gönderilen defter mucibince saf ve beyaz damarsız olmak üzre.... zira' mermer taşı katı' ve tedarik olunub aceleten kayıklara vaz-ü tahmil ve bir gün mukaddem Âsitanei saadet âşiyanıma naklolunmak babında fermanı âişanım yazılmıştır. Fî evasıtı n. (Ramazan) 1141".

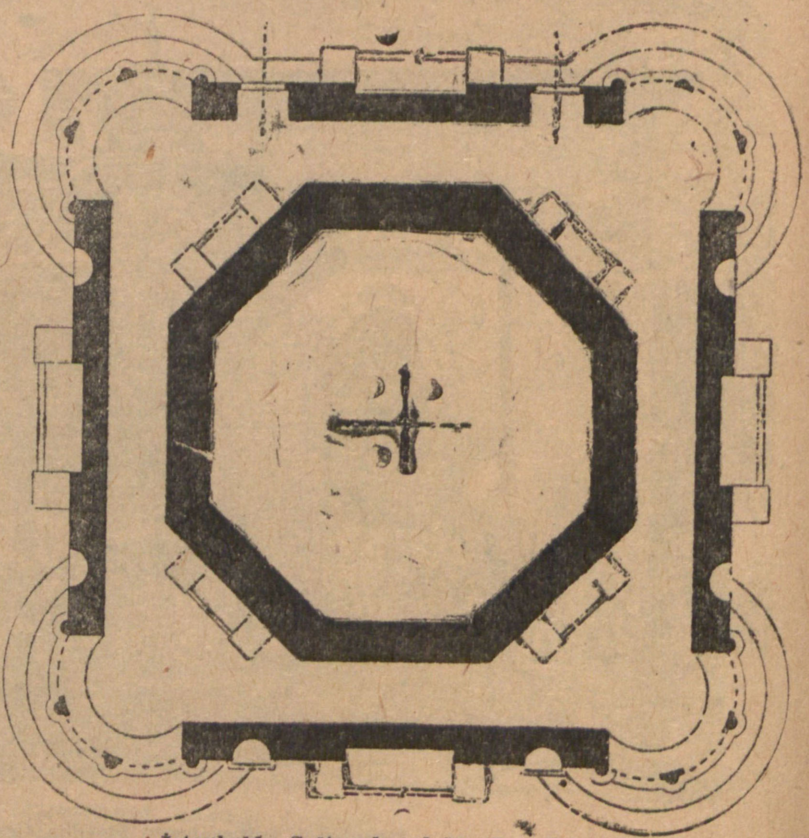
Bu fermanın tarihi 1729 nisanına rastlar.

Geçen asrın büyük bir İtalyan edibi, Edmondo de Amicis "Constantinopoli" adındaki eserinde, Üçüncü Ahmed çeşmesinden şöylece bahsediyor:

"İnsan elinin oyup işlemediği yeri yoktur; zarafet, servet ve sabrın bir harikasıdır. Hiç tereddütsüz, billûr bir fanus altında muhafaza edilmeğe değer. Yalnız göz için yapılmış değil, kendine has bir tadı varmış gibi, insan onun usaresini azıcık emmek, ondan tatmak istiyor. Bir mücevher çekmecesi ki, açıp içinde ne varmış diye bakmak istiyor: Bir çocuk mâbude mi? Şahane bir inci mi? Yahud sihirli bir yüzük?.. Zaman altın yaldızarını azıcık dökmüş, boyalarını biraz uçurmuş ve mermerlerini karartmış.. Bu koca pırlanta, ilk günü kimbilir nasıl parlıyordu; Bugün yüz altmış yıllık bir mazisi var.. Onu bir dafa görmek, hayalinin ölünciye kadar hafızadan silinmemesi için kâfidir. Hiçbir başka güzel şey, onu unutturamaz; ve kulağınıza İstanbul adının çarptığı her yerde her zaman bu çeşmenin hayali de gözönüne gelir".

AHMED III. ÜN ÇADIRI — İran seferi için sadrıâzam Damad Nevşehirli İbrahim Paşanın emrile yaptırılmış altından sırma işlemeli bir otağı hümayundur ki, dillere destan olan türk çadırcılığının onsekizinci asır ortalarında vücuda getirdiği bir şaheserdir. 1730 ihtilâli arifesinde Üsküdarda yapılan büyük ordu alayında halka teşhir edilmiş ve İstanbulluları millî bir san'at gururiyle karışık hayranlığa düşürmüş, Büyükşehrin her köşesinde, görenlerin görmeyenlere tarif edip anlattıkları bir sohbet mevzuu olmuştu. Bu muhteşem otağın kapısı üstüne, şair Dürrinin şu tarih kıt'ası işlenmişti:

Bu hayme, atlası çarhi felek kumaş olsa,

İstanbulda Sultanahmed Meydan Çeşmesi
(Plân : Güzel Sanatlar dergisinden)

Bu mertebe olamaz nakşi zeyne erzanı
Ne hayme, güllerini seyriderse bülbülü zâr
Tamamı ömründe yâd eylemezdi gülistani.
O padişâhı felek bârgâhı devran kim
Anınla buldu şeref Hanidâni Osmani
Kurub bu çetri gazâya âzimet ettikce
Müsahhar eyliye bilcümle kâfiristani.
Bu bârgâhı hümayuna bu letafetle
Nigâh ittikçe didi Dürrii senâhani.
Cihanda olmaya bundan ziyade bir tarih
"Mübarek ola ilâhi bu çetri sultani"

Bibl. : Sâlim, Tezkirei Şuera

AHMED III. ÜN FİLİKASI — Lâle devrinde, İstanbulun süslerinden biri de bu hükümdarın, altın yaldızlı ve muhteşem nakışlı filikası idi. Boğaziçi ve Haliç sularında sık sık görülen bu muhteşem ve kıymetli kayığın etrafına, devrin şairlerinden Dürrinin şu kıt'ası yazılmıştı:

Sutûr âsâ olub emvac gûya safhai deryâ
Zer ender zer anâ serlâvhadır bu filkei garrâ.
Süvar oldukca Sultan Ahmedi Salis saadetle,
Okur ruhil-emin ardınca Bismillâh mecrahâ..

Bibl. : Sâlim, Tezkirei şuerâ

AHMED (**Ağvalı**) — Kaptanı deryâ Hüseyin Paşa çıplaklarından bir nevcivandır ki son Yeniçerilerden ve Çardak kolluğu çorbacısı halk şairi Galatalı Hüseyin Ağanın kırk küsur destanı muhtevi mecmuasında Kasımpaşa, Tersane ve Çeşme meydanı için yazdığı Şehrengiz yollu bir manzumede, şöyle tasvir ve methediyor:

Hüseyin paşalı kalyon çıplağı
Filâr tutmaz o şahbazın ayağı
Al çubadan Câmedanı sırmalı
Bin güzelde bir dânedir Ağvalı
Kâkülü alnına taramış berber
Sol yanak üstünde beni var anber
İsmi şerifidir neferin Ahmed
Onda cem olmuştur hüsn ile iffet..

AHMED (**Arap**) — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Galatanın namlı kabadayı tulumbacılarından, Galata tiyatrolarının devamlı müşterilerinden ve foricilerinden, kantocu kızlara tutkun vurucu, kırıcı hercaî sevdazedelerden; bu yüzden birkaç defa mahkûm olmuştu, son günlerinin, bu gibi insanlara mukadder olan koyu bir sefalet içinde geçtiği söylenir.

Bibl. : Ahmed Rasim, Muharrir buya.

AHMED (**Arap**) — Son orta oyuncularından; halk ağzında Tekkekapısı denilen Üsküdarda Selâmi Ali Efendi mahallesi bekçilerindendi, orta oyununda Şataret Kalfaya çıkardı; koyu esmer tenli, orta boylu, tıknazca, şakacı bir adamdı. Kendisini yakından tanımış Üsküdarlı halk şairi Vasıf Hoca nakleder: Bir gün Tekkekapısı kahvehanesinde oturuyorlarmış, Arab Ahmed de bir köşede nargile içiyormuş, içeriye bir kıpti girerek mahalle bekçisi bulunduğundan ötürü Arab Ahmede: "Ahmed Efendi bizim çocuk minfaat etti!" demiş; Arab Ahmed vefatın kıpti ağzında bozulmuş şeklini anlamazlıktan gelerek: "Şu menfaati yarıya bölüşelim!" diye cevap vermiş.

Ahmed Rasimin, Selâmsız bekçilerinden ve son orta oyuncularından biri olarak kaydettiği Arab Abdinin bu Arab Ahmed olduğu kuvvetle tahmin edilebilir. Bu semtin en yaşlıları arasında yapılan tahkikatta Arab Abdi isminde bir şöhrete rastlanmamıştır. Muharrir Sermed Muhtar Alus da, İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlarda: "Kendisi beyazdı, yüzünü, kollarını. ellerini karaya boyayarak oyuna çıkardı" diyor ki, Şataret Bacı için boyanmak bir zaruret dahi olsa Arab Ahmedin beyaz tenli olmadığı bir hakikattir; Sermed Muhtar Alusun yine bu notlarda: "Üsküdarda esnaf, galiba terlik dikiciliği yaparmış" kaydı da doğru değildir. Arab Ahmedin oyunlarını seyretmiş olan bu kıymetli muharrir: "Şetaret Bacılıkta bir eşi daha gelmemiş ve bir daha da gelmez denilirdi; zenci bacılar gibi salpak salpak yürür, öfkelendiği Kavuklunun arkasından yuvarlana yuvarlana koşar, kavgaya girişip terliği tutturur; hele babası tutunca ağzından tükrükler, salyalar saça saça yerlere yuvarlanırdı" diyor.

Bibl. : Vasıf Hoca, Not; S. M. Aluş, Not.

AHMED (**Arab, Yalancı borazan**) — Sultan Hamid devrinin son yıllarında İstanbulun her tarafında, seyir yerlerinde, Beyoğlunun umumhane sokaklarında dolaşan, herkesçe tanınmış ayak takımından bir gençti. 18-20 yaşlarında kadar vardı. Teni habeşe yakın, akçıl zenci, tonbalak, şen, şakrak, elinde arşın boyunda, huni şeklinde bir boru; borunun üstünde birkaç ıvır zıvır, zil ve çıngırak, gûya perdeli imiş ve her âhenge uyduruluyormuş gibi, parmaklarını oynata oynata öttürür, zilleri çınlatır, bu esnalarda gayet fiyakalı vaziyetler alırdı. Külhanbey ve omuzdaş kıyafetinde idi. Belinde ucu sarkık yün kuşak, bacaklarında (Pötikare), bol paçalı pantalon, ayaklarında yumurta ökçeli şıpı-

tıklar, arada da boruyu bırakıp mâniler, türküler söylerdi, bir omuzu kalkık, bir omuzu inik, afili tavırlar alır, gözlerini süzerdi.

Yanında iki üç arkadaşı daha vardı: Bir lâvtacı, def çalan hanende, bir de çatır çatır udunu çalan udî; böyle her tarafı dolaşırlar, çağırılınca âhenge koyulur, çeyreği alırlardı.

Bu tipik ve şirin külhaninin semti, ve hayatının son günlerinin nasıl geçtiği öğrenilemedi.

Bibl. : S. M. Alus, Not.

AHMED (Arnavudzade) — Onsekizinci asır hattat ve hafızlarından; Şehremini çarşısında Mehmed adında bir hattat - attarın oğluydu, küçük yaşta hafız olmuş, Hoca Mehmed Rasimden yazı öğrenerek icazatname almış, baba mesleği olarak da, ayni dükkânda attarık ile geçinmiştir. Baba oğul bilhassa Mushafı şerif yazmışlardır.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattatin.

AHMED (Attar Hacı) — Ondokuzuncu asrın namlı zâkirlerinden; Sünbül Efendi türbedarı Osman Dedenin kardeşidir; kendisi de bu dergâha mensuptu; 1874 (H. 1291) de öldü.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi, II.

AHMED (Balıkçı Deli) — İkinci Abdülhamid devri sonlarında ayak takımı arasından sivrimiş, Üsküdarın namlı kabadayılarından, meşrutiyetin ilk yıllarında ölmüştür.

Bibl. : Vasıf Hoca, Not.

AHMED (Balıkcıgüzeli) — Reşad Ekrem Koçu'nun "Aile Gazinosu" adındaki hikâyesinin kahramanı, hakiki hayatdan alınıp işlenmiş bir istanbullu tipidir. Balıkcıgüzeli Büyükşehirde kadimden beri balıkcı muhiti şöhretini taşıyan Kumkapunun namlı reislerinden ve zenginlerinden, beş çift gırgır ile Boğazda Tellitabya ve Marmarada Ahırkapu, Kumkapu ve Yedikule dalyanlarının sahibi Hüsam Reisin oğludur. Ahmedin çocukluğu, yetişmesi ve körpe delikanlılık çağı balıkcıların günlük hayat sahneleri tasvir edilirken anlatılmıştır:

"Balıkcı, gece gündüz dalyan köşkünde, mavunada, gırgırda, alamanadadır. Derisi denizde ve güneşde pişer. Ayak parmaklarının üstünde, el parmaklarının içinde boğum boğum nasırlar vardır. Balıkcı çekirdekten yetişir; onbeşini geçmiş çocuklar balıkcı olamazlar. On yaşında tütün, birkaç yıl sonra da rakı ve şarab içer. Şeker bayramında, reisin verdiği mintanın içinden mendilin yanında bir çift de tire çorab çıkarsa yiğitlik çağına basdığını öğrenir. Çuha esvabını, yemenisini, fesini alacağına tuta reis yaptırır; güvey girdiğinde saat ve kordon sahibi olur, fakat hemen bütün ömrünce saatlik işi yok gibidir, bayramlık urubasının yelek cebinde, sandıkda durur. Reis çocukları bazan bir iki yıl mektebe giderler, kitabları defterlerini ancak mektebde açarlar. Balıkcı mahalleleri daima şenliklidir, gırgırlarda, alamanalarda, balıkcı kahvelerinde eline tez ve ayağına koşarlı çocuklara daima iş bulunur. İlk

Balıkcı güzeli Ahmed (Resim : Sabiha Bozcalı)

mektebi bitirenlere de mektebli denilir, kahvede yüksek sesle gazete okur, yılda bir kere, ramazanlarda ölmüşlerinin ruhuna hatim indirir. Kumkapulu Hüsam Reisin oğlu da ibtidaiyi bitirdikten sonra mektebe gitmemişti. İstanbulun sayısız taşmekteblerinden o civardaki birinin muallimi olan bir Laz Hoca, hıfza çalışması için hiç olmazsa bir yıl daha, haftada iki üç gün Ahmedin mektebe gönderilmesini istemişti, oğlunun hâfızı Kur'an olması Hüsam Reise de çok tatlı görünmüştü, fakat çocuk, o yıl birden bire boy atmıştı, babasının genc tayfaları ile akran gibi gezib dolaşmağa başlamıştı ve artık mektebe gitmek istememişti. İki yıl sonra da, Hüsam Reis evdeki çekmecesinin anahtarlarını ona teslim etmiş idi.

"On altı yaşında bir erkek çocuk, küçük delikanlı eğer zengin bir balıkcının oğlu ise, elini cebine atınca bir iki altın çıkarmalı idi. Dalyanlarda, gırgırlarda, kayıkhânelerde, balıkcı kahvesinde ve evde Ahmedin işi, kendisini yorgunlukdan yarı baygın uyutacak kadar çokdu. Düşüb kalkdıkları da, gece ve gündüz iş arkadaşları idi. Gizli içilen tütüne, haftada bir arkadaşlarla yapılan meyhâne âlemine, yılda bir iki defa da Galata ve Yüksekkaldırımda sabahlamamak şartı ile ve yine arkadaşlarla şöyle bir dolaşmaya babası tarafından göz yumulabilirdi. Yürürken topukları kütürdeyen bir delikanlının bu kadarcık dünya zevkleri ve eğlenceleri hakkı idi".

Sîmâsının târifi üzerinde durulmadan pek güzel bir genç olan Ahmedin lakab alışı, ve bunun muhitce benimsenmesi şöyle anlatılıyor:

"Saçlarının dışı altın sarısı, içi koyu kumral; gözleri kırlangıç kanadı; derisi, yanık beyaz üzerine kızıl pullu Ahmede "Balıkcı Güzeli" lâkabını kimir ve ne zaman takdığını kimse bilmiyordu; belki de son gazel şairlerinden bir derbederin yâdigârı oldu; fakat evvelâ Kumkapudan Yedikuleye kadar bütün sahil halkı balıkcı güzelliğini Hüsam Reisin oğluna çok görmedi. Anası, bir akşam, başının üstünde kor söndürdü. Baba, daha ciddi oldu, uygun bir kız bulub Ahmedi başgöz etmek zamanının geldiğini anladı; el altından kız sorub soruşdurmağa, eşinin dostunun ağzını aramağa başladı. Fakat, babasının aradığını, Ahmed kendisi buldu".

Bu aşkın hikâyesi, Birinci Cihan Harbinden evvelki İstanbulun havası son derece dikkatle belirtilerek nakledilmiştir:

"Bir gün Hüsam Reis Galatdan haber yollamıştı; "Falanın dükkânında iki çift küreğimiz var, Ahmed gelüb alsın" diye; Balıkcı güzeli ağ tâmirinde idi, bir rum balıkcıya: "Haydi Sakızlı.." dedi, kendisi kahvenin salaş direklerindeki çivilerden birinde asılı yeleğini giydi, beyaz yün kuşağını düzeltti, çıplak ayağına da orada duran beş on çift yemeniden birini geçirdi. Kumkapudan Galata balıkcı yürüyüşü ile kaç adımdır? Kürek almağa giden iki balıkcı yolda ne konuşur?

"Dönüşde, küreklerin bir çiftini Sakızlı, bir çiftini de Ahmed omuzuna vurmuştu. Fincancılar diktir ama kestirmedir, Bayazıda çıkınca Soğanağadan Kumkapuya iniliverir. Soğanağada, alt katı kırmızı tuğla, üstü ahşab, mermer merdivenli bir konağın önünde, içeriye girmekde olan bir kadın kalabalığına rastladılar, Ahmedin ayağı sürçdü, kendisini toparlar iken gözü kapuya kaydı, kadınların arasında yeni örtüye girmiş bir kızcağız ile gözgöze geldi. Delikanlının, omuzundaki kürekler ile boylu boyunca yuvarlanacağını sanan bu kız "Hay.." diye hafif bir çığlık atmıştı. Zaten, delikanlının gözünü kapuya çeken de bu ses olmuştu. Ahmed, ayağından fırlayan yemenisinin tekini arar iken, kulağına: "Gir içeri kız.." ihtarı ile beraber güm diye kapanan kapunun sesi çarpmıştı. Gülümsedi, yürüdü. On adım atınca da, sürçdüğünü, kızı ve kapunun sesini unuttu, gitti. Fakat bir hafta kadar sonra, yolu yine o konağın önünden geçti: "Hay!.. Gir içeri kız!... Güm!"; Hani bir an, içine "Kapu açılsa da şu kızı bir daha görüversem" arzusu düşdü. Bir başka gün, Tellitabya Dalyanından Balıkhaneye balık getirmişlerdi; o akşam yine dalyana dönecekleri için hepsi pırpırı kıyafet idi; Balıkhanede, babasının kendisini Mercanda bir ahbabının evine göndereceği tuttu; eline, hediyelik bir çevalya da balık verdi, "Oradan Kumkapuya inersin.. Tabyaya bu gece ben giderim.." dedi. Ahmed, yeleksiz, yalın ayak, Mercana çıktı, babasının selâmı ile balıkları bırakdı, elinde boş çevalya, Bayazıda gelince kafasına şeytan girdi: "Şu benim kızın kapusu önünden geçeyim.." dedi. Sen misin geçen? O kadın kalabalığı ile, tam konağın önünde, fakat bu sefer yol ortasında karşı karşıya geldi. Kadınlar ayağı sürçen balıkcıyı ve kızlarının çığlığını çokdan unutmuşlardı. Fakat kızcağız, omuzlarında bir çift kürek ile ayağı sürçen delikanlıyı unutmamıştı. Ahmedi, fes kenarından alnına dökülmüş bir tutam saçından, çıplak ayaklarına kadar süzdü. Delikanlı bu sefer gülümseyemedi. Utancından, yüzü ve ayakları kızardı. Kadınlara yol vermek için kenara çekilir iken ayağını kaldırım taşına çarptı, sendeledi; kızcağız kendini tutamadı: "Hay.." dedi. Lâkin bu sefer azarlanmadı. Kadınların içinden bir tanesi, Ahmedin işidebileceği kadar yüksek: "Çocuğun gözlerini gördünüz mü?.. Bir çift tahrirli zümrüd..." dedi. Arkadan gelen zenci bacı da: "Fakir zavallıcık.. çıplak ayak geziyor.. ayağını da taşa vurdu.." diye acındı. Balıkcıgüzeli, koşar gibi uzaklaştı. Sokakda olmasa ağlayacaktı. Bu vak'adan bir hafta kadar sonra idi ki, bir akşam anası, Hüsam Reisin neş'eli bir anından istifade ederek: "Ahmedde bir değişiklik var.. benzi sararıp soldu.. bir yerde bir kız mı görmüş ne.. falan hanımdan işittim, ona da oğlu söylemiş, o da falandan işitmiş, ona da Ahmed söylemiş.." diye kapusunu yaptı. Nihayet, Ahmedin, o kızı istediğini söyledi.

Kızın babası, Mısırçarşısı tüccarlarından idi. Hüsam Reis: "Bir de ben sorup soruşdurayım.. dengimiz, küffümüz ise gidip istersin" dedi. Baba oğul, aralarında bu meseleden hiç bahsetmediler. Bir kaç gün geçti; Hüsam Reis karısına Ahmedin kararı

kat'i ise kızı gidip istiyebileceklerini bildirdi. Mısırçarşılının kızı henüz onbeş yaşlarında kadardı. Sırtında basma entarisi, saçı topuklarında, şimdiye kadar hiç görmediği misafir hanımlara kahve verir iken görücüye çıktığının farkında bile olmamıştı. Kızın babası, kılı kırk yaranlardan idi. Hüsam Reis ile oğlu hakkında derin tahkikat yaptırdı; her tarafdan müsbet cevablar gelince, bir kere de oğlanı görmek istedi; Hüsam Reis Ahmedi alıp Hacı Efendinin dükkânına gitti. Mısırçarşılı, müstakbel damadının yelek cebine, kâğıda sardığı bir parça göztaşı ile bir kaç dane üzerliği kendi eli ile yerleştirdi; "Bedestende şal, halı, mücevher sandıkları.. dört dalyan da her gün gürül gürül işliyor.. oğlan ise bir içim su.."; bu bir kuyruklu yıldız idi. Söz kesildikden sonra, kız tarafı, Hacı Efendiden gizli Ahmede haber uçurdular: "Küçükbey perşembe günü falan saatde konağın önünden geçsinler.. kızımız kendilerini görmek istiyor.." diye yalvardılar. Balıkcıgüzeli, sırtında bayramlık urubası, yeleğinin cebinde altın saat ve kösteği, belinde yeni kuşağı, ayağında yeni kundurası, başında bayramlık fesi, ve yanında, üstü başı temiz yaşlıca bir balıkcı ile konağın önünden geçti. Yüzü kızarmış, gözleri yerde idi, fakat, kulakları, kafeslerin ardından: "A.. A.." diye yükselen hayret seslerini işitmişti. Hacı Efendinin kuyruklu yıldızını kıskanan bir yenge hanım belki de: "Güzellik Allah vergisi.. Önünde sonunda balıkcı oğlu.. yarın kızımızı aldıktan sonra da ister misiniz başında tabla sokaklarda balık satsın.." diyecekti. Belki de bu sözleri, kızın kendisi söyliyecekti: "Reis oğlu deyince ben de bir şey sanmıştım.. kapumuzun önünden geçen tabanı yarık balıkcıyı istemem" diyecekti Ahmed, nişan götürmekde acele etmemelerini söylediği zaman, anası şaşırdı; Hüsam Reis kızdı, "Elâlemin haysiyet ve itibarı ile oynanmaz, ben adamı ayağımın altında eziveririm" dedi. Balıkcıların nişanı, Mısırçarşılılar tarafından geri çevrilmedi. Yalnız, nikâh için, kız küçük dediler, hiç olmazsa iki yıl, onyedisine basana kadar beklemelerini şart koştular. Nişanın tezine idi ki cihan harbi başladı. Harbin birinci yılı sonunda Ahmed askere gitti; askerliğinin yılı dolmadan, bir bahriye silâhendazı olarak iştirak ettiği Çanakkale muharebelerinden birinde, yüzünden ve gözlerinden ağır yaralandı. Kasımpaşa Bahriye Hastahanesinde dörtbuçuk ay yattı. Hüsam Reis, oğlunun hastahanede olduğunu, Ahmedin ağır haftaları geçtikten sonra haber aldı. Nihayet doktorlar, bir gün, zengin ve yaşlı balıkcıya biricik oğlunun iki gözünün de kör olduğunu söylediler. Burada, bir babanın acılarını niçin yazmalıdır?

Kör bahriyeli, Balıkcıgüzeli Ahmed hastahaneden babasının kolunda çıkdığı zaman dünya yüzünü ve insanları artık asla göremiyeceğinden haberi yoktur, "gözlerin ters dönmüş, bir yılda yerlerine gelir" diye avutulmuştur. R. E. Koçu bu hastahaneden çıkış sahnesini de hünerli işlemiştir, ve aslında "Aile Gazinosu" hikâyesi bu sahne ile başlar:

"— . . . . . .

— Hastahanede herkesin ağzında bir sulh lâfı var baba..

— . . . . .

— Sen niye geciktin?

Yaşlı baba "gecikmedim.. Kapının açılmasını bile bir saat bekledim" diyemedi.

— Bir kere gece ile gündüzü ayırd etmeğe başlayabilsem.. Pek sıkıldım artık.. Hani, gülle gelip de bacaklarımı alıp götürseydi razı idim vallahi..

— Büyük lâf etme.. Büyük lâf etme.. Doktorlar..

— Bırak doktorları baba, benim onlara hiç inanım kalmadı.. Önce iki ay dediler, iki ay geçti dört ay dediler, dört ay geçti yıl dediler.. Yok ameliyat yapacağız, yok damarları kopmuş bağlıyacağız dediler.. Bir gün Alaman doktor geldi.. Fin fon fin fon bir şeyler anlattı.. Bizim doktor, Ahmed dedi bak Alaman doktor ne diyor, bu delikanlının gözleri ters dönmüş bıçak istemez diyor, artık evine gönderelim, gözleri bir yıla varmaz yerine gelir diyor, siz bilirsiniz doktor bey dedim...

— . . . . .

— Baba, Hatice Hanımla Hüseyin Onbaşıya para verdin ya..

— Beşer kâğıt verdim..

— İyi etmişsin.. Hani çok baktılar bana.. Biri sırtında gezdirdi biri ağzıma besledi..

— . . . . .

— Oh.. Hava mis gibi kokuyor be.. Günlük güneşlik galiba?.

— Eh.. Güzelce..

Babanın gözleri doluvermişti. Yanlarından geçen bir çocuk, ona, kuşağından çevresini çıkarıp gözlerini kurutmak fırsatını verdi. Pantalonunun paçaları kıvrık, çıplak ayaklarının bir baş parmağında paçavra sarılı, basma mintanının üstünde düğmeleri çözük yeleği, alın zülüflü, kulağı cigaralı, fesi püskülsüz, bu küçük Kasımpaşalı, türkü söylyordu, sesi yaşına nispetle biraz kalınca idi:

Gemilerde talim var
Bahriyeli yarim var
O da gitti sefere
Ne tali'siz başım var
Hani benim Recebim.. Recebim
Sarı lira vereceğim
Gelmezsen anafora vereceğim..

O sabah Bahriye hastahanesinden çıkan, gözleri kara bir bez ile bağlı olan delikanlı durmuş, gülümser, kulağı çocuğun sesinde, sağ koltuğundaki babasını da durdurmuştu:

Gemi gelir yanaşır
İçi dolu çamaşır
Recebimi sorarsan
Mavi kuşak yaraşır..

Küçük baldırı çıplak, bu yaz sabahında iskeleye doğru uçuyordu; başı boş, balık tutacak, denize

girecek, kavga edecek, belki dayak yiyecek, belki öpülecek, sevilecekti..

— Baba, çok hoşuma gidiyor bu türkü benim, hastahanede herkesin ağzında..

— Yeni çıktı, bütün İstanbulu tuttu.

1918 yazında, Osmanlı İmparatorluğu Recebim ile çöküyordu. Cihan harbi başladığı zaman, kâğıt paranın kıymeti altun ile denk idi. Taşıması kolay diye, kâğıdı altına tercih edenler çoktu. Beşibiryerde, lira, lira çeyreği, gümüş mecidiye, çeyrek, yüzlük, kırklık, nikel ve bakır ufaklıklar iki yıl içinde görünmez oldu. On paralık ve beş paralık karton pullar basıldı. Kâğıt para itibarını o kadar kaybetti ki yeni zenginlerin beşyüzlük, binlik kâğıtlarla metres cigarası yaktıkları söylendi. Sekiz cebhede döğüşen bir milletin, harbin dördüncü yılının son günlerinde, on altı on yedi yaşlarındaki tüysüz çocukları da asker olmuştu. Recebim, işte bu gençlerin türküsüydü. İstanbulda, İspanyol nezlesi yılında çıkmıştı. Anadoluya kalkan son trenlerde, vagonların içi kadınlarla ihtiyarların, hastaların idi, on iki yaşındaki oğlanlar bile, ya vagonların basamaklarına asılıp yahud vagonların üzerine çıkarak gidiyorlardı. Bu trenlerle Anadoluya, payitahtın humması ve Recebim türküsü de gidiyordu.

Askerlikten ihrac kâğıdı gelinciye kadar hastahane raporu ile izinli çıkan genç bahriye neferi, Kasımpaşa iskelesinden kayığa bindikten sonradır ki babasına evlerini sordu:

— Anamın haberi var mı benim bir yıl daha böyle kör gibi dolaşacağımdan?

— Var.. var ama, kör gibi filân deyip de kadının yüreğini kaldırma..

— Ben bir şey demem ama..

— Ona da senin canın lâzım, anladın mı?. Bir yıl dediğin rüya gibi gelip geçer..

Delikanlı sandala biner binmez elini denize sokmuştu. Uzun zaman hasret kaldığı denizle oynamağa başlamıştı; eline çarpan suları şarıldatıyordu. Sabah serinliği eline ne iyi geliyordu:

— Baba...

— . . . . . .

— Ne sustun ya?

— Hastahanede iken aklıma iyice koydum..

— . . . . . .

— Biz nişanı geri gönderelim.. bozalım..

Baba, yutkunmadan cevap veremedi:

— Olmaz öyle şey, ben verdiğim sözü bozmam.. Sağ salim döndün çok şükür, inşallah sonbahara da nikâhı, düğünü yaparız..

— Gözlerim iyice yerine gelmeden evlenmem ya...

— Olur be oğlum.. Bir yıl da nikâhlı durursunuz.. Biz nasıl bekledik onları iki yıl, senin başına gelen kaza da vatan oğrunda oldu, bir yıl da onlar beklesinler...

Sahile kıçlarından bağlanmış yelkenlilerin yanından geçiyorlardı; bu mavi, yeşil, sarı, kiremit renkli *İhsanıhüdâ*'ların, *Necmibahri*'lerin' *Yunus*'ların mahmuzları altında fırlak gözlü, penbe yüzlü, tombul memeli deniz kızları vardı.

Gemilerde tâlim var...

— Sandal!..

Yanlarından, sürünürcesine bir sandal geçti; içinde acaba kim vardı? Genç miydi? Kadın mıydı? Asker miydi?

Recebim, sarı lira vereceğim
O da gitti sefere....

— Hani benim Recebim.. Recebim, sarı lira vereceğim!..

— Sen hastahanede iken kızın babası bana iki defa geldi, kız benim değil, sizin dedi...

— . . . . . .

— Hazır Ahmed gelmiş iken nikâhı yapalım, kızın başını bağlıyalım dedi,

— . . . . . .

Beylik bir romorkör, arkasına altı yedi tane boş mavuna bağlamış, çekiyordu. Bir ateşçi, takunyalı ayakları geminin kenarında, kömür tozu ile sıvanmış, adamdı, yalnız gözerinin akı duruyordu:

Gemi gelir yan gelir
İskeleye mal gelir

— Baba, hastahanede herkesin ağzında bir sulh lâfı var..

Burada, sandalcı da söze karıştı; bıyıkları terlememiş, kırmızı balçık renkli, atlet yapılı bir çocuktu. Küreklere her asılışında, sandalı boyunca ileri fırlatıyordu:

— Bizi bu hafta çağıracaklar diyorlardı, çağırmadılar..

— Kaçlısın?.

— On sekizliyim ağabey..

Delikanlı, zihninde sandalcının yaşını hesaplarken beriki: "on altı yaşıma bastım" dedi. Genç bahriyeli hafızasını şöyle bir karıştırıverdi. Askere gittiğinde on yedisini bitirmişti. Yüzüne ilk usturayı gemide vurmuştu. Eli yüzüne gitti, avucu ve parmakları, uzamış sakalının kılları arasında, yanaklarında dolaştı; avucu ve parmakları nasırlıydı, bir şarapnelin güzel bir yüzdeki tahribatını bütün fecaatı ile anlayacak kadar hassas değildi. Eğer sesi olmasaydı, Bahriye hastahanesinde yatan Ahmedi babası Hüsam Reis bile tanıyamıyacaktı. Delikanlının kalb gözüne, on altı yaşlarında bir civan göründü; saçlarının dışı altın sarısı, içi koyu kumraldı, gözleri kırlangıç kanadı idi, derisi yanık beyaz üzerine pullu idi; eli ayağı erkek işi, büyüktü; adı Ahmed, şöhreti Balıkçı güzeliydi.

Gözleri bağlı olduğu için pek o kadar sıkılmadı:

— Baba, dedi, bana bir cigara verir misin.. Askerde alıştım...

Hüsam Reis, oğlunun on iki yaşından beri tütün içtiğini bilirdi:

— Ben de yakacaktım zaten.. dedi.

Kuşağındaki tabakadan iki kalıp cigarası çıkardı, evvelâ birini ağzına aldı, yaktı, bir kaç nefes çekti ve oğlunun dudaklarına verdi, sonra kendi cigarasını yaktı.

— Dalyanları kurabiliyor musun?

— İki yıldır kuramadım.. Sen gideli beri.. Tayfa yok..

— Yakında sulh olur inşallah da...

Kara yeldirmeli, tire çorablı, elleri kınalı, düzgünlü, rastıklı, lâden benli bohçacı kadınlar, kayığa dolmuş, neş'eli, yırtık, Halicin bir yakasından öbürüne geçiyorlardı:

Gözüm yollarda kaldı
Helbet yârim sağ gelir
Hani benim Recebim..

Hüsam Reis evvelâ derhal muhit değiştirir ve işlerini tasfiye eder, kör olmuş güzel oğlunu Erenköyünde satın aldığı bir büyük köşke yerleştirir, ve kırk yıl denizden gürül gürül akmış servetini Ahmedin adına bankaya yerleştirir. Sonra ona Soğanağadaki kızı alır.

Delikanlı kör olduğunu anlamıştır, işkenceyi, gülünç olmay, haksızlığı ve kıskançlığı dilinin dönebildiği kadar anlatarak bu düğünün olmamasını istediği halde ona kızın ağzından asil bir tevekkülün cevabı getirilmiştir, kız "Ahmedin başına bu felâket kocam olduktan sonra da gelebilirdi, Ahmed benim kısmetimdir" demişti. Bu fazilet timsali kız yeni muhitinin Kör Ahmed Beyine üç oğlan doğurur. Hüsam Reis; bu çocukları görmeden ölür.

Aslında ise Mısırçarşılılar Balıkçı güzelinin kör olduğunu öğrenir öğrenmez Ahmedin nişanını geri göndermişlerdir. Hüsam Reis biricik talihsiz evlâdının hiç olmazsa kalb gözlerilye avunabilmesi için ona İstanbulun kenar semtlerinden, bir babanın büyük acısını ve endişesini pek güzel anlayan fakir bir kızcağız bulup getirmiştir. Balıkçı güzeli aldatılmış ve mes'ud olmuştur (B. : Aile Gazinosu).

Muzaffer Esen

AHMED (Benli) — On yedinci asır sonlarında büyük şehrin halk şöhretlerinden bir hamam dellâki olup Hamamcılar Kethüdası Derviş İsmailin 1686 - 1687 (H. 1098) de telif ettiği "Dellâknâme" adlı tezkiresinde on bir nefer hamam çıplağı dellâkin arasında adı ve ahvali kayıd ve tespit edilmiştir. "Mahmudpaşa hamamında çalışır, bâla kaamet ve çârebrû bir taze yiğit olup kendisi libâsı pelâspâre ve yalınayak gezer bîçâre" lerden iken kazandığını kulu kölesi olduğu Sarac Ahmed Bey adında bir nevcivana harc edermiş. Sarac Ahmed Bey Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Viyana önündeki bozgunundan sonra Engürüs seferine memur edilen İstanbul esnafı arasında büyük şehirden orduya iltihak için ayrıldığında bu dellâk Benli Ahmed de beraber gitmiş ve 1684 (H. 1095) de Serdar Bekrî Mustafa Paşanın Hamzabey palangası önündeki hezimetinde yararlıklar göstererek Sarac Ahmed Beyle beraber şehid olmuş.

AHMED (Berber) — Onsekizinci asır sonlarında Hocapaşa çarşısının en namlı berberlerindendi, aynı çarşıda oturan Yedikuleli Emir Efendi yetiştirmesi Kadiri İbrahim Dededen yazı meşkedip icazet almış, berber dükkânı Hocapaşa yangınında yandıktan sonra ayni çarşıda bir attar dükkânı açmış, gece gündüz Mushafı şerif yazarak hattatlık ile geçinmeğe başlamıştı. Yaşı seksene yakın bulunurken 1765 (H. 1179) de öldü.

Bibl. : **Mustakimzâde, Tuhfei hattâtin.**

AHMED (Bindallı) — "Güngörmez Lebibe Hatun" adındaki eski bir İstanbul masalında bir uçarı zenpâre tipidir (B. : Güngörmez Lebibe Hatun).

AHMED (Çin) — İkinci Mahmudun saray soytarılarından ve Seferli odası oğlanlarından; bilhassa çeşitli maskaralıklar yaparak Musahib Abdi Beye takılırmış... Abdi Bey her huzura çıkışında "aman, Cinin yüzünü görmeyeyim" diye yalvarırmış... Vaktile Seferli odasından çırağ edilmiş "Şamata teli" denilen cüceye yakın kısa boylu bir ihtiyar ile başlarına ucu çıngıraklı sivri külâhlar geçirir, türlü acayip ve korkunç kıyafetlerle Abdi Beye hücum eder. Abdi Bey de ciddî (?!) telâş eseri göstererek çavuşlara: "Bana bir daire çizin!.. Tütsü getirin.. Cin tütsüden kaçar.." diye çırpınırmış...

Bibl. : **Hafız İlyas, Letâifi Enderuniye.**

AHMED (Cin) — Türk futbolunun Birinci Cihan Harbi içindeki şöhretlerinden, ayni zamanda iyi bir hokeyci ve atlet; şöhretini Anadoluhisarı İdman Yurdunun futbol takımında yaptı, "Vahdeti Bedeniye" kulübünün seçkin âzalarından biri oldu; futbolda, karşı takımın zayif noktalarını gören ve fırsatlardan istifade etmesini bilen bir oyuncu olduğundan arkadaşları arasında Cin lâkabını aldı. 1945 - 1946 arasında Devlet Denizyollarının (eski Şirketi Hayriyenin) Kandilli iskelesi gişe memuru bulunuyordu.

Bibl. : **Saim Turgud, Not.**

Anadolu Kavağında Çarşı, Kahvehâne, Çınar

(Warwick Goble'nin suluboyasından S. Bozcalı eli ile)

AHMED (Cin) — Ercümend Ekremin "Kopuk" romanının kahramanı, nüfusu milyonu aşan Büyükşehir içinden, çok canlı işlenmiş bahtsız bir kopuk tipi, İstanbul rengi bakımından çok kıymetli olan bu romanın vak'aları şu plân içine yerleştirilmiştir:

Süleymaniye civarında oturan Cehdi Paşanın Feridun Bey adında ve on beş yaşlarında her türlü kötülüğü nefsinde toplamış şımarık oğlu, evin Gülsüm adında ahiretliğini izdivaç vâdile kirletir; küçük beyden gebe kalan kızcağız, aşçının genç yamağiyle oynaşmış iftirasile konaktan kovulur, bir müddet şurada burada sürten Gülsüm bir hastahanede Ahmedi doğurur, çamaşıra tahtaya giderek oğlunu on dört yaşlarına kadar getirebildikten sonra da verem olup ölür. Küfecilik yapan küçük Ahmed, Cehdi Paşanın kendi dedesi olduğunu bilir. Bir gün konağa baş vurur ve Paşa tarafından hakaretle kovulur. Biraz gelişen Ahmed, Galatada bir esrar kahvesinde çıraklık etmeğe başlar; ve bu arada Makbule isminde, hayatı kendisininkine çok benziyen bir kızcağızı sever ve onunla beraber bir kulübede yaşamağa başlar, iftira yüzünden bir aylık mevkufiyeti sırasında, Makbule ayyaş üvey babası tarafından meçhul bir yere götürülür. Serbest bırakılan Ahmed bir gece bu adamın yangın yerinde yolunu bekler ve Makbuleyi sorar, küfürle mukabele görür, boğuşurlar ve ayyaş, genc Ahmedin pençesinde cansız olarak yere serilir; bu ölüm zabıtaca şüpheli görülmez, bir katil aranmaz. İşini bırakmış ve işrete başlamış olan Ahmed, Büyükşehrin haşeratı arasına karışır, Çağanoz, Sulu, Tekir gibi lâkaplar taşıyan çocukları tanır, köprüaltı dubalarında yatar. Fakat Makbuleyi unutamaz, gece gündüz onun izini nasıl bulabileceğini düşünür. Makbuleyi bulabilmek için bir Meyhaneci Yervant vasıtasile İstanbulun en namlı bıçkınlarından yardım diler; vaktile Kız Cemal isminde bir çocuk yüzünden parmakları doğranmış Haddehaneli Kel Nazmi, meyhaneciye: — Bu oğlan nasıl şey usta, parlak mı? diye takıldıktan sonra böyle bir kızın ancak umumî evlerde aranabileceğini söyler: — Senin sevdalıya söyle, evleri birer birer dolaşırız, bütün kancıkları gözden geçiririz, bulursa bulur, bahtına! diye Amhede yardım vâdeder. Muharririn ifadesile "zavallı garip! Dildadesini bulmak için, ancak kendi yaşındakilere has olan bir taannütle atıldığı yolda, her adım başında müsadif olduğu mânialardan en mühimmi şimdi çıkanı idi. Birçok sefahet evini dolaşmak hayli paraya mütevakkıf idi. Bu kadar çok parayı nerede ve nasıl bulacaktı?". Ahmed hırsız olmağa karar verir. En kabacaları on sekizlik çocuklardan mürekkep bir hırsız kumpanyasına katılır.

Fakat yağmurlu bir kış gecesi çıplak ayakları ile buz gibi çamurlara bata çıka indiği Bâlipaşa yokuşunun altında hırsızlık için girdiği yarı metruk bir konakta son eşyasını satarak hasta evlâdına ilâç parasını tedarik etmiş olan bir kadına rastlaması Ahmedi hırsızlık yolunda bir kahraman yapar ve kısa bir zaman sonra İstanbulda nam verir. Bütün gazeteler doğru, yalan onun menkıbelerini yazarlar:

Bugün, zengin bir tacirin kasası soyulur; fakat buradan çalınan binlerce liradan, büyük bir kısmı yangın yerinde oturan fakir bir iki muhacir ailesine dağıtılır.

Diğer bir gün, ekmek parası bulamıyan bir biçarenin, penceresinden içeriye meçhul bir el bir zarfla para bırakır, bilâhare bu paranın, bir mahalle ötede oturan zengin fakat sui ahlâkile, hisseti tab'ı ile maruf bir büyük zattan karmanyolacılık suretinde gasbolunduğu anlaşılır.

İlk hırsızlığa başladığı zamandanberi geçen üç sene zarfında yüze yakın vukuatın kahramanı olduğu halde yalnız bir defa yakayı ele verir, on beş günden ibaret bir müddet mahpusiyetten sonra, duvarı delmek suretile kaçar. Bundan sonra her yeni suçu esbabı müşeddededen addedilerek, hakkında üç seneden on beş seneye kadar verilen hükümlerin hepsi icrasız kalır.

İstanbulun en süfli muhiti, sayılı külhanbeylerinden en âciz kopuğuna kadar, Cin Ahmedin huzurunda hürmetle baş eğerler, onu ele vermek kimsenin aklından geçmez.

Akbıyık taraflarında, ötedenberi tanıdıkları, fakat hayli zamandır gitmedikleri bir eve, gündüzden bir adam vasıtasile haber yollamışlar, tabiri mahsusile evi kapatmışlardı.

Akbıyıklı Şekûre Hanım, yalın ayaklı, yarım pabuçlu fakat veçhen dilber tığ gibi de-

likanlılara son derece düşkündür; o pırpırı külhânilere parasını, pulunu yedire yedire sefaletin son derkesine düşmüş, servetinin son habbesini sarfederken şebabetin de son faslı baharını itmam ettiği cihetle onları artık kendi füsunu aşkı ile değil, başka genç kadınların sihri letafetile mahzuz kılmaktan zevkalmaktadır.

Cin Ahmed bir gece bu eve gelir. Şekûre Hanım da eline yeni düşmüş bir sermayeyi bu namlı kopuğun koynuna koymak ister, Melâhat, hastahanede bir piç doğurmuş kimsesiz bir kızdır. Fakat son derecede sarhoş olan Ahmed Melâhati görünce deliye döner, bu fâhişe, çocukluk sevgilisi Makbuledir. Kız da Amhedi hatırlar, tanır. Delikanlı:

— Buraya ne zaman, nasıl düştün? diye sorar.

Makbule, bir kadın tarafından yerleştirildiği Cehdi Paşazade Feridun Beyin konağında beyefendi tarafından kirletilmiş ve çocuğunu düşürmeğe razı olmadığından, sokağa atılmış, bir gün de Şekûre Hanımın eline geçmiştir.

Birkaç gün sonra bir gece, Feridun Bey, evinde, Cin Ahmed tarafından öldürülür, katil de hâdisesiz tevkif edilir. Muhakemesinde, Feridun Beyin gayri meşru oğlu olduğu anlaşılan Ahmed, geçmişteki suçlarına eklenen taammüden katilden idama mahkûm olur. Muhakeme salonundaki dinleyici kalabalığı arasında ihtiyar, âbani sarıklı, esnaf kıyafetli bir adam, bu büyük şehir faciasını şöylece hulâsa eder:

— Feridun Beyin ölümü, adaleti İlâhiyeye, Cin Ahmedinki adaleti beşeriyeye ne güzel bir nümunedir!.

AHMED (Çiroz) — Ömer Seyfeddinin, "Keramet" adındaki bir fantezisinde yaşattığı tipik bir İstanbul kopuğudur. Muharrir, hikâyesine bir yangın sahnesile girer; ahali, yarım saattenberi devam eden yangının iki ev sonra söneceğine inanmıştır, çünkü orada bir "zatı şerif" in türbesi vardır, mümkün değil, o türbe tutuşmaz.

"Çiroz Ahmed, etrafına bir göz gezdirdi. Kaşarlanmış bir külhanbeyi idi, onca yangın, vurgun demekti, ama mahalle çok fakirdi. Biliyordu ki şu yanan zavallı kulübeciklerin içinde yatak yorgandan başka bir şey yoktu. Halbuki vurgunda âdet "yükte hafif pahada ağır şeyler" i bulmaktı: — Allah belâsını versin!. Faydasız yangın!. diye başını salladı. Ahali türbenin önüne toplanmıştı:

— Buraya gelince söner!. diyorlardı. Çiroz Ahmed, yeşil boyalı türbenin penceresine sokuldu. Kör bir kandilin hafifçe aydınlattığı sandukaya baktı. Baş ucunda iki büyük şamdan duruyordu, iki tarafında iki seccade yayılıydı, açık rahlelerde büyük Kur'anı kerimler vardı. Çiroz Ahmed, gözüyle asgarî bir hesap yaptı, içinden: — Şamdanlar, onar liradan yirmi.. Seccadeler beşerden on. Kitaplar, mutlaka yazmadır, yirmi de onlar.. etti elli.. dedi. Yeşil boyalı kapıya gitti, kemikli omuzlarile kapının kuvvetini yokladı, kilidine baktı. Yavaş yavaş dayanmağa başladı. Halk yangınla meşguldü. Çiroz Ahmed son derece kuvvetliydi, hani o, yalnız külhanbeylerine mahsus, bazusuz, idmansız, sporsuz, gizli, harikulâde kuvvet... Dayandıkça kapı çıtırdamağa başladı. Nihayet küt etti açıldı. Çirozun içeri girince ilk işi kör kandili üflemek oldu. Fakat alacağı şeyler her nekadar pahada ağır ise de yükte öyle pek hafif değildi. Pilân zihninde teşekkül ettikçe teferrüatını tatbik ediyordu: Şamdanların mumlarını çıkarıp attı, rahlelerdeki kitapları, belinden çıkardığı Trablus kuşağına sardı; seccadeleri topladı. Bunları, beygirin üzerine çul vurur gibi sandukanın sırtına örttü. Şimdi kapıdan çıkmak lâzım geliyordu ama, dışarısı dolu idi. Sandukaya dayandı, biraz düşündü, kavuk da bırakılacak bir şey değildi, üzerinde sırmalı bir çevre vardı. Sanduka birdenbire kaydı, Çiroz Ahmed düşmemek için toplandı. Acaba evliya diriliyor muydu?. Durdu, baktı, gülümsedi:

— Vay canına, yere mıhlı değilmiş be!. dedi. Zihninde çıkış plânı tamamlandı. Kitaplarla şamdanları kucakladı. Kendisi sandukanın altına girdi, yavaş yavaş yürüdü. Durdu, sandukanın altından elini çıkarıp kapıyı açtı. Sol taraf caddeye çıkıyordu. Yakalanlanmak ihtimali vardı, sağ taraftaki sokak tenha idi. Viranelikler çoktu. Ama yangın o tarafta idi, herkes o tarafta birikmişti. Uzun müddet düşünmedi. Paldır küldür kapıdan çıktı. Gürültüye başını çeviren halk şaşırdı. Herkes olduğu yerde kaldı. İşte evliya kalkmış, yürüyordu. Tulumbalar durdu. Şiddetle

esen rüzgâr birdenbire durdu. İtfaiye askerleri korkularından ellerindeki baltaları, kancaları, hortumları düşürdüler. Sanduka yangına doğru yürüyordu. İki tarafa açılıp yol veren ahali korkudan titriyordu. Sanduka, korkunç, mânevî bir heybetle sallana sallana aralarından geçti, karanlıklarda kayboldu. Türbeden iki evvelki ev de ateşten kurtulmuştu. Yanmayıp evliyasız kalan türbe yine mahalledeki kutsiyetini muhafaza etti. Yalnız okuyanlar, yüzlerini artık eskisi gibi boş binaya çevirmiyorlar, kıbleye bakıyorlardı:

— İki gözüm! yangın gecesi bu tarafa gitti! diyorlardı".

Bibl. : Ömer Seyfeddin, Gizli Mâbed.

AHMED (Davlunbaz) — Geçen asır sonlarının namlı damacılarından, "Davlumbaz" ve "Dört taşlı çarpma" adındaki iki açmazı tesbit edilmiştir ki, lâkabını da, bir Yahudi oyuncuyu mat ettiği birinci açmazından almıştı. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl. : Dama risalesi.

AHMED (Deruni) — Geçen asır sonlarında yaşamış İstanbulun namlı semaicilerinden ve tulumbacılarından; Balatta kahvecilik eden semai ve koşmacılardan meşhur Çarkçı Edhemin ustası imiş. Deruni Ahmedin:

Düşme dâvâya
Ahır kavgaya
Girme araya
O bedler deniz

Silâhı çekmeğe
Yakıp yıkmaya
Yıkıp gitmeye
Nöbetlerdeniz

diye yıldız usulünde okunan bir manzumesini son genç semaiciler pek beğenir; içinde derin mânalar arar ve bulurlarmış.. Kahvehanelerde oturup bunun tefsirlerile uğraşırlarmış (!)

Bibl. : O. C. Kaygılı, Semai kahveleri.

AHMED (Derviş) — On altıncı asır sonlarına doğru İstanbulda kerametine inanılmış bir meczubdu. Uzun boylu, köseç kızıl benizli, yüzünün çizgileri düzgün ve merdane ve harabati kıyafetli bir adamdı. Kendisini yakından tanımış olan müverrih Selânikli Mustafa Efendi şöyle bir vakasını nakleder: Bir gün Fatih camiinin dış hareminde oturmuş, sohbet ediyorlarmış, devrin padişahı Üçüncü Muradın yolu uğrayarak oaradan geçmiş.. Cami etrafındaki büyük bir kalabalık dua ederek padişahı seyretmişler. Derviş Ahmed: "Bununla ne âyar bir padişah gördünüz? Bu kararsız dünyada bu gaflet uykusu nedir? Ulema, vükelâ, züzera cümlesi Allah emanetini unutup ibadeti hiyanetle hor ve hakir ettiler. Ahlâksızlık bu şehir halkına huy ve haslet oldu. Korku kalmadı. Bu geçen hâkiminizin maslahatı iki ay tamam olunca olur biter!" demiş.

Selânikli, merak etmiş; o güne işaret koymuş, Üçüncü Murad ikinci ayın tamamında ölmüş!..

Bibl. : Selânikli tarihi, yazma.

AHMED (Derviş Küçük) — On yedinci asır ortasında Galata mevlevihanesi dervişlerinden ve zamanının namlı neyzenlerinden, hayatı hakkında başka bir kayda rastlanamadı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AHMED (Dönme) — İkinci Abdülhamid devri sonlarında, Ermeniden dönme namlı bir kuklacıdır; bir gözü şaşı, her ne istenilse baş üstüne diyen uysal adamdı. Bir oyunu bir çeyreğe oynatırdı. Yanında onbeş onaltı yaşlarında Habeş bir çocuk gezdirir. Ona canbazlıklar yaptırırdı; bu da ayrı bir numarasıydı.

Habeş oğlanın sırtında penbe fanilâ ve dondan canbaz elbisesi vardı, üstünde partal bir ceket; canbazlığa girişti mi partal ceketi çıkarır, taklaklar, perendeler filân atardı.

Kuklacı Ahmedin hususî hayatı ve son günleri hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl. : S. M. Alus, Not.

AHMED (Enserci) — Namlı çiçekçilerden, Rumi lâlede tohum sahibi, "Mümtazı Âlem" adında bir çiçeği tescil edilmiştir, 1697 (H. 1109) de öldü.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED (Eskicigüzeli Yetim) — "Eskicigüzeli Yetim Ahmed ile Şalcı kızı Buhurikat Hanım" adındaki eski bir İstanbul masalının kahramanıdır: Sultan İbrahim zamanında Ayvansarayda Hançerli Hamamın kapısınla eskicilik yapan Yetim Ahmed, on beş on altı yaşında bir taze civan, yalın ayaklı, yalın ayağı yarım papuçlu, şalvarı kırk yamalı, gömleğinin yırtığından eti görünür bir garip oğlandı. Fakat dilberlikten yana bir içim su, kaşları alnına güzellik beratının turası gibi çekilmiş, saçları telli turna misali, esmer

derisi müzehheb, bakışında naz, dilinde cilve, vücud yapısı tığ gibi elhak Eskicigüzeliydi.

Bir gün Yetim Ahmed Balat şarşısından geçerken yolda bir musevi kızı görür ve hemen âşık olur. Öğrenir ki mâşûkası Erguvanlı Yalıda oturan altunküpü zenginlerden Şalcı Buhuraçi'nin kızı Buhurika hanımdır. Yetim Ahmed bu sevda ile yediği bir kuru ekmekten kesilir ve eskici sandığı başında elinden iş çıkaramaz.. Hançerli hamama gelen Bekri Mustafa yırtık yemenisini dikdirtmek istedikte Ahmedin ağlamakta olduğunu görünce çocukla alâkadar olup derdini öğrenir:

— Gözünün yaşını sil, yemenilerimi dik, yıkanıp çıkayım ben sana o kızı alırım! der..

Koca ayyaş hamamdan çıkınca:

— Evlâd yüzme bilir misin? diye sorar.

— Şehir uşağıyım Bekri baba, balık misali yüzerim..

— Yürü öyle ise benimle.. Bu gece sana ve bana uyku yoktur...

— Babacığım ben o nigârın ateşi aşkı ile zaten her gece mum gibi uyanık dururum...

— . . . . .

— . . . . .

Bir yaz gecesi sona ermek üzeredir, Halicin iki sahilindeki mescid ve camilerde sabah ezanlarının okunması yakın.. .Balatta Şalcı Buhuraçi'nin Erguvanlı Yalısının hemen dibinden, denizden bir ses yükselir:

— Buhurika Hanımı!. Buhurika Hanım!..

Diye üç defa seslendikten sonra:

— Hançerli hamamda Eskici Yetim Ahmedden bir oğlun olacak, dünyaya Sultan olacak!..

Der.. Daha ikinci seslenişte yalının pencere kepenkleri açılır ve denizde gaibden gelen bu haberi hemen bütün yalı halkı işitir. Fakat denizde, dibden yüzerek kaçan Yetim Ahmedin yakamozlarından başka bir şey göremezler, bu yakamozları da esrarengiz bir kuvvete hamlederler.

Yetim Ahmedi kayıkta bekliyen Bekri Mustafa:

— Aman oğlum.. der, dikkat et!. Yarın hamama Yahudiler gelecektir, sakın renk verme.

Sabah namazını Yavedûd Mescidinde kıldıktan sonra ertesi geec aynı iskelede bulunmak üzere ayrılırlar. Oğlan eskici sandığının başına oturur oturmaz Şalcı Buhuraçi'nin bir adamı damlar:

— Delikanlı.. Şu papuçlarımı çabucak dikiver...

— Başüstüne bezirgânbaşı!..

— Kaç para vereceğim..

— Siftaha pazarlık olmaz, gönlünden kopana Hak bereket versin!.

— Nerelisin?

— Keşanlıyım..

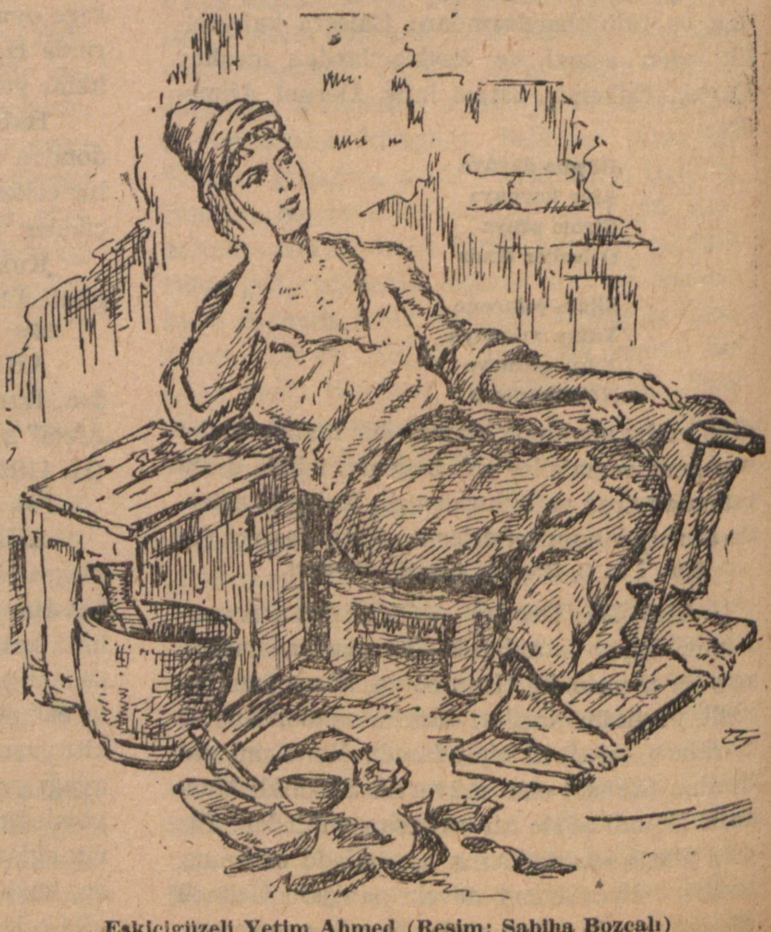
— Oralarda deniz var mıdır?.

— Dere bile yoktur..

— İstanbula ne zaman geldin..

— Altı ay oluyor..

— Nerede oturursun?

Eskicigüzeli Yetim Ahmed (Resim: Sabiha Bozcalı)

— Topçularda.. Ya sen nerede oturursun;

— Balatta!..

— Balat neresidir?..

— !....

— ....

O gün akşama kadar Şalcının adamlarından biri gider, öbürü gelir.. İkindiye doğru Yetim Ahmed sandığını toparlayıp kilitler, hamama emanet bırakır, evvelâ Eğrikapu yolunu tutar, takib edilmediiğne kanaat getirdikten sonra Yavedûd iskelesine iner.

O gece Erguvanlı Yalıda herkes uyanıktır... Kepenkler iğreti kapanmıştır. Bu ikinci gece gaibin sesi, hem daha erken, gece yarısı, hem de daha uzaklardan gelir:

— Buhurika Hanım!. Buhurika Hanım!. Hançerli hamamda eskici Yetim Ahmedden bir oğlun olacak, dünyaya sultan olacak!..

Üçüncü gece ise ses çok daha uzaklardan, tâ karşı sahilden gelir!. Şalcı Buhuraçi aklını oynatacak; bu bir külhaninin oyunu muydu? Yoksa hakikaten gaibden bir haber miydi? Bir hamam kapısında eskicilik yapan yalınayaklı oğlanla altun kafes içinde büyüttüğü biricik kızının ne münasebeti olabilirdi. Vaka bütün Balata yayılır, Hançerli hamam musevi müşterilerin akınına uğrar, gelenler eskici sandığının başında Bekri Mustafayı bulururlar, sakalına kına çalmış, sırtına bir kanbur oturtmuş, kılığını da pırpırı oğlanın kılığına benzemiştir ve kulakları da ağır işitmektedir.

— Eskici Dayı!.

— Ha?!

— Burada bir taze yiğit vardı..

— Bağır.. bağır.. ağır işitirim..

— Bu sandıkta bir taze yiğit oturur..

— Oturur..

— Bugün kandedir!!.

— Evde.. Hastadır...

— Nesi vardır?.

— Cin tuttu oğlanı.. cin..

— . . . . .

— Su cinleri tuttu.. çeşme ile konuşur, küp ile testi ile konuşur...

— Sen nesi olursun?..

— Dayısı!..

— . . . . .

— . . . . .

Bir hafta da böyle geçer. Buhuraçi ihtiyar hahamlardan Israł'e başvurur; o da: "Gaibden iki türlü ses gelir.. Rahmanî, şeytanî.. Gök yüzünden ve denizden gelenler Rahmanîdir.." der.

Yalıda ise Buhurika Hanım Eskici Yetim Ahmedin harikulâde güzel bir şehbaz oğlan ouduğunu öğrenmiştir:

— Babam bu delikanlıyı Yalıya almakta hâlâ niçin tereddüt ediyor.. Alsın da dünyaya sultan olacak oğlanı bir an evvel doğurayım!.

Demeğe başlamıştır. Görenlerin tarif ettikleri Yetim Ahmed rüyalarına girmektedir:

— On altı yaşında civan, güzeller şahı âfeti devran!.

— Bir fidan selvidir diyelim boya..

— Gazal gözlerinde kirpikler oya..

— Esmer güzelidir..

— Alnı kâküllü, yanağı gamzelidir..

— Ağzı gülbeşeker, dudağı yakut...

— Eskiciymiş.. fakirmiş, onları unut...

— Gömleği yırtıkmış, şalvarı yamalı.. Olur a, ne güne duruyor babanın malı!..

— Kızım ele geçmez böyle bir fırsat..

— Safayı hatırla al koynuna yat!..

— . . . . .

— . . . . .

Nihayet, bir hafta fasıladan sonra denizden son ihtar gelir:

— Buhurika Hanım!. Devlet kuşu uçuyor!..

Şalcı Buhuraçinin seksen sekiz can olan ailesi bir divan kurup toplanırlar:

"Bu oğlan bize oyun oynayacak külhanî değildir. Gayetle saf oğlandır. Her sabah Topçulardan hamam kapısına gelir, akşam da evine döner.. Balat nered
edir bilmez.. Güzellikten yana sultan hanım alıp padişaha damad olmağa lâyıktır. Ama bizden bu kadar şahbaz delikanlı var iken Buhurika Hanımın bu yalınayaklı eskiciye verilmesi de olmaz.. Bize lâzım olan eskici değil, hanım kızımızın ondan doğuracağı oğlandır ki dünyaya sultan olacaktır. Oğlanı alırız, kızımız da murada erer. Döl aldıktan sonra zifafın haftasına boğup lâşesini denize atarız.

Karar mıdır?! Karardır.." derler.

Seçilen bir heyet hamam kapısında yine Bekri Mustafayı bulur:

— Yetim Ahmedi görmek isteriz..

— Göremezsiniz!.

— . . . . .

. — Oğlan sevdalı.. Hekimler hocalar derdine deva bir nigâr ile zifaftır dediler..

— Sonra!

— Sonrası kızı bulduk, bu gece gerdeğe koyacağız!.

— Aman dayı ağa bu olmaz!

— Ne diye?

— Ayağına düştük ağa, imdad senden... Her gün bir Mısır hazinesine mühür vurur Şalcı Buhuraçi bezirgân o oğlanı kendine damad edinmek ister..

— Çekil git bre adam.. Bu aslı olmıyacak iştir..

— Ağa sana elli altun var bize imdad eyle..

— Çekil günaha sokma..

— Yüz altun var..

— Bre olmaz..

— Beşyüz altun var..

— Bağır!. Bağır!. Sağırım..

— Bin altun var..

— Olmadı.. Bağır!.

— Beş bin altun var..

— Paranın yüzü sıcak.. Ama gel sen şunu on bin altun yap da beşbin de oğlana vereyim, öbür kızdan caydırayım..

— Onu da verdik dayı!.

— Sayın paraları, yarın sabah da gelin benden hayır haberi alın!.

Ertesi sabah eskici dayıdan hayır haber almağa gelenler hamam kapısında oğlanın kendisini bulurlar. Yetim Ahmed dört kese içinde on bin altunu gelenlere iade ederek:

— Bir şartım vardır, kabul edilmezse altunlarınızı iade edip bu gece başka bir nigâr ile zifafa girerim.. Ayağım çıplak, gömleğim yırtığından etim görünür, dışım perişan garibim amma içim mâmûrdur.. Şartım odur ki Buhurika Hanım nikâhtan evvel müslüman olmak gerektir..

Der.. Bu şart da kabul olunur. Hemen oğlana büyük bir bohça içinde çamaşır ve esvab gelir. Hançerli hamama girip dellâklar elinde bir âlâ yıkanan eskici güzeli giyinip kuşandıktan sonra peri peyker bir şehzade-i civanbaht olur. Kanbur ve sağır dayı Bekri Mustafa yanında, Şalcı Buhuraçinin gönderdiği koçu'ya binerek (B. : Araba; Koçu) Erguvanlı Yalıya gider ve şartı gereğince Buhurika Hanım islâm dinini kabul ederek nikâh kıyılır, Eskicigüzeli de Bekri Mustafa sayesinde dildâdesine kavuşur.

Oğlan kıza âşık, kız oğlanın divânesi o gece tâbesabah muhabbet ederler; kız:

— Ey benim helâlimden erim Yetim Ahmedim, bana dünyaya sultan olacak çocuk ne lüzum, bana sen lâzımsın!.

Diyerek ailesi tarafından bir hafta sonra yapılacak suikasti haber verir ve hemen o zifaf gecesi, yükte hafif bahada ağır mücevheratını alarak yalıdan kaçmayı teklif eder. Fakat nasıl, nereden kaçacaklardı. Yetim Ahmed ertesi sabah meseleyi Bekri Mustafaya açtığında koca ayyaş:

— Gam etmeyin.. Buhurika Hanım mücevheratını koynuna koltuğuna doldursun, akşama doğru Bostancıbaşıyı bekleyin!.. der.

Akşam olup ortalık karardıkta karı koca denize nâzır odalarına girip kapıyı içerden sürgülerler.. Arası çok geçmeden yalıya Kancabaş kayık ile ve kırk nefer ejder misali Bostancı ile Bostancıbaşı Ağa gelir (B. : Bostancıbaşı; Kancabaş kayık). Üç bostancı ile yalıya çıkan ağa:

— Eskici Yetim Ahmed dedikleri kanlı oğlan kandedir!..

Diye gürler; ve telâşa düşen yalı halkını da teskin eder:

— Başka kimseye zararımız yoktur, Keşanda bir cana kıyıp İstanbula kaçmış o kanlı oğlanı alıp gideriz ki kısas lâzımdır...

Buhuraçi bunu nimet bilir ama içinden de keşke bir hafta sonra olsaydı muradımız yolunda daha emin olurduk der ve oğlanın odasını gösterir. Yetim Ahmed Bostancıbaşının ayağına düşüp:

— Gençliğime acı, güzelliğime acı, bana siyaset etme, bir günlük güveyim ağam!. Diye yalvarır. Bostancıbaşı:

— Yiğit doğru söylersin.. Ben sana acıdım.. Seni padişahımıza götüreyim, ola ki haline o dahi acır ve seni nigârına bağışlar..

Bunu işiten Buhurika Hanım da:

— Aman ağam padişahımıza beni dahi götür ki erimin halâsı için beraber yalvaralım..

Bostancıbaşı neferlerine:

— Bu civanla bu nigârı alın kayığa koyun!...

Emrini verir. Kancabaş kayık yalıdan

açılınca görürler ki Bostancıbaşı ağa da tebdili kıyafet eylemiş Bekri Mustafadır:

— Yetim Ahmed.. Oğlum, der, sana olan hizmetim artık tamam oldu. Varın bir yastıkta safayı hatır ile kocayın!..

AHMED (Frenk) — Son Yeniçeri zorbalarından Çardak Kolluğu çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağanın kölesidir. Bir Fransız tüccar gemisinde tayfa yamağı iken İstanbul limanında gemi mürettebatından birini serhoşluk ile katletmiş ve gemiden denize atlayıp kaçmış, ve yüzerek Hüseyin Ağanın Çardak iskelesindeki Yeniçeri kahvehanesine çıkmış, bu namlı zorbaya iltica etmiş, Galatalı Hüseyin Ağa da kan diyetini ödeyerek takibden kurtarmış, henüz on altı yaşında olan Fransız gemicisi de islâmiyeti kabul ederek o devirdeki İstanbulun bu namlı kahvehanesinde kahve uşağı olmuş, ayrıca ocağa da kaydedilmiş; Vak'ai Hayriye'de Sancağı şerif altına koşan halk arasında bulunduğu halde vak'adan iki gün sonra "Yeniçeri erazilinden bir bed tıynettir" diye ihbar edilerek çocuk sayılabilecek yaşta olduğu halde Çardak iskelesinde boynu vurulmuş.

(Bibl. : Galatalı Hüseyin Ağa Mecmuası).

AHMED (Hasırcıbaşı Hacı) — Hadikatül Cevamiin kaydına göre, Kanunî Süleymanın hasırcıbaşısı ve Kasımpaşada Hacıahmed Camiinin bânisi bir hayır sahibi; kabri mihrab önündedir (B. : Hacıahmed Camii).

AHMED (İmameci Kırbalı) — Geçen asır sonlarında İstanbul akşamcıları arasında büyük şöhretlerden, her akşam bir okka rakı nafakası olan ayyaşlardan; bıyıklarını yeni burmağa başladığı ilk delikanlılık çağlarında, esnaf bekârı bir imameci kalfasıydı. Daha çocukluğundan çığırtma üflemeğe heves etmiş ve bu sazda eşi emsali bulunmıyan bir hüner sahibi olmuş, Büyükşehrin çığırtma dinlemekten zevk alacak muhitlerinde parlak bir şöhret olmuştu. Eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerinde, sohbeti de tatlı bir genç olduğundan, yakasını esnaf akşamcılarının elinden kurtaramamış, her akşam birinin hatırı için meyhâne meyhâne dolaşmağa başlamıştı, çığırtma hatırı için de rakıya, mezeye para verditmezler, Ahmed de rakıyı bol, ahbabı da teklifsiz bulunca kısa bir zaman içinde, o âlemlerin tabirince, okkalıklardan olmuştu. Gitgide meyhanede içtiklerine kanaat etmeyip yaptırdığı yarım okkalık bir kırbayı da meyhaneden çıkarken doldurur, son keyfini de onunla evde yapardı; "Kırbalı" lâkabını da bundan ötürü almıştı. Gidişini beğenmiyen imameci ustaları bu şirin gencin ayağını meyhaneden kesmek için evlendirmeği düşünmüşler. Kumkapıda Bâlipaşa mescidi imamı Hafız Mustafaya içgüveyi olarak vermişlerdi. Kendi anlatır imiş ki:

Esnafın tahmini beş on gün için doğru çıkmış... Bir cuma gecesi akşamı yine zenbili omuzlayıp yolda ötebedi alarak evine gitmek üzere iken, Kumkapıda "Karabıçak" diye meşhur meyhaneye giden eski kadeh yoldaşlarına rastlamış.. Israr edince Kırbalı dayanamamış, birkaç kadeh derken iş uzamış.. "Maya olmadığından!." Kırbalı Ahmed de sarhoş olmuş, içinde elma ve armut gibi yemiş bulunan zenbilini omuzlamış, kabahatini bastırmak için zenbili biraz daha doldurmağı düşünmüş, önüne ihtiyar bir balıkçı çıkmış, bir çevalye içinde iki üç tane irice istakoz göstererek: "Bir dostluk!" demiş.. Kırbalı da zenbili uzatıp içine attırmış.. İmam efendi camide imiş.. Karısı ile kaynanası da ömürlerinde sarhoş görmemişler, Ahmedin halinden fevkalâde ürkmüşler.. Kırbalının "bakın size neler aldım" diye zenbili baş aşağı çevirince, canlı istakozlar kadıncağızları büsbütün dehşet içinde bırakmış.. Kırbalı: "Kaynatam, gün görmüş adamdı, camiden geldi de aradaki soğukluk kalktı. Fakat sabahleyin karıma ve kaynanama karşı duyduğum hicabı tarif edemem" dermiş.

Bibl. : M. Tevfik, Meyhâne.

AHMED (İngiliz) — Meşrutiyetin ilk yıllarında seksenlik bir ihtiyar olarak öldüğüne göre, İkinci Mahmud devrinde doğmuş, gençliği Abdülmecid devrinde geçmişti; Sultan Aziz zamanında, saçı sakalı ağardığı halde Galata ve Tophanenin ele avuca sığmıyan kabadayı külhanilerindendi. "İngiliz" liği, tazelik çağlarına rastlıyan Kırım harbi yıllarında, İstanbul külhanilerinin "donsuz asker" dediği İskoçyalılarla düşüp kalkarak bu milletin dilini kulaktan dolma öğrenmiş olduğundan ötürü almış olsa gerektir; ayakdaşları arasında bir lâkabı da "Camcı" idi; camcılığı da cam alıp satmaktan değil, mahalle namusunu lekeliyen uygunsuz kadınların oturduğu evlerin camlarını geceleyin taşlayıp indirmek-

teki hüner ve maharetinden gelmişti.

Camcı Ahmedin vakalarından biri, Tophanede İlyasçelebi mahallesinde bir gece Ş... Hanım isminde bir kadının kapısına dayanması olmuştur. Ş... Hanım, İkinci Abdülhamidin saray tüfekçilerinden birinin karısıydı. Kocası gayet sofu, beş vakit namazını mahalle mescidinde cemaatle eda eder, gece gündüz ibadette, kendisi de beş vakit namazında, âbide, zahide bir taze olarak tanılırdı. Camcı gibi bir külhanbeyinin içip içip de elinde koca saldırma ile Ş... Hanımın kapısına dayanması bütün mahalle halkını ayağa kaldırmıştı.

Külhanbeyi nâra atıp: "Aç kapıyı kaltak!" diye bağırdıkça, tüfekçinin karısı da "can kurtaran yok mu?" çığlığını basıyordu. Hayret ve merakla sokağa fırlıyan mahalleli arasında Camcıyı kapıdan çekip atmağa kimse cesaret edemiyordu. İlyasçelebi mahallesi sakinlerinden ve semtin namuslu kabadayılarından bir demirci Rifat Efendi vardı, ancak o, "kardeşim.. ağabeyim.. ne derdin varsa yarın sabah gelir görürsün" diye tatlı dil ve bin dert ile Camcıyı alıp götürebilmişti; külhanbeyi giderken de bağırıyordu: Elde tesbih, dilde Kur'an.. ard eteğinde namaz kıl kadının... Eve erkek aldığını gözlerimle gördüm!" diyordu.

Ş... Hanım, ertesi sabah alaca karanlıkta mahalleden kaçmış, kendisinin özene bezene yaptırttığı evini de tez elden tellâla verip sattırmıştı. Hanımın esrarı da evin yeni sahipleri içeri girdikten sonra çözülmüştü. Duvarlardan birinin içinde gizli kapısıyla bir zampara dolabı bulunmuştu.

İngiliz Ahmed son yıllarını Salıpazarı deniz hamamında peştemalcılık yaparak sefalet içinde geçirdi.

Bibl. : Vasıf Hoca, Not.

AHMED (Kaliçeci Hacı) — On yedinci asır çiçekçilerinden, zerrinleri ve bilhassa sayısız nadide sünbülleri ile meşhurdu, "Dilnüvaz", "Dilnişin" ve "Hayatbahş" adında üç zerrini tescil edilmiştir; sünbül soğanlarının çoğunu Hac dönüşünde getirmişti. 1684 (H. 1096) te öldü.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei Şükûfeciyan.

AHMED (Kandil) — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Beyoğlunun ve Yüksekkaldırımın batakhane - meyhanelerinde çalan piyasa sazendelerden.

Bibl. : Ahmed Rasim, Şehir Mektupları.

AHMED (Kaptan) — (B. : Kaptanın Kahvesi).

Kara Ahmed
(Resim : H. Çizer)

AHMED (Kara) — 1900 - 1910 arasında Kadıköyünün namlı serserilerinden; İstanbulda heyecanlı akisler uyandıran Çengelköy cinayetinde Tatlıcı Raif çetesinin en korkunç simalarından, çete reisi Raifle beraber Kadıköyünde idam olundu (B. : Çengelköy Cinayeti ve Raif, Tatlıcı).

AHMED (Kasımpaşalı Küçük Kara) — Birinci Cihan Harbinde Çanakkale müdafaasına iştirâk etmiş İstanbullu delikanlılardan biridir ki sesinin eşsiz güzelliği o mahşer günlerinde Türk siperlerinin manevî gıdası olmuş, silâh arkadaşları ve komutanlarında unutulmaz bir hâtıra bırakmıştı. Merhum Cevad Abbas Gürer, hâtıralarında, Kasımpaşalı Küçük Kara Ahmedden şu satırlarla bahseder:

"İlk günlerde Almanların karşısında harb ettiklerini zanneden ve büyük savletlerle muannidane taarruzlarda bulunan ve dinlenmek, ateş kesmek nedir bilmiyen Hindliler, kahraman yedinci fırkanın bu mevzideki bölüklerine istirahat imkânını vermemekte idiler.

Halbuki; insanların her günlük tabiî ihtiyaçlarının teminine imkân bulmak ateş hatlarında da zaruridir.

"Bir gün işittik ki; bu sabır tahammül, ve metanet timsalleri kahramanlarımızın süngüleri kadar keskin zekâları sıkıntılarının tahfifine imkân bulmuşlardı. Nefes aldırmıyan ateş kasırgalarının önüne "güzel sesle" geçmişlerdi.

"Kayacıkağıl dilâverlerinden Kasımpaşalı Küçük Kara Ahmed namında bir erimizin güzel sesi; tannan olduğu kadar sehhardı. Ruhları dinlendirici ve gergin asabı gevşetecek kabiliyette idi.

"Ahmed ses talimini gramofon plâklarından talim etmiş, öğrenmişti. Yanlış kelime-

lerle bellediği şarkı ve gazelleri bile düşman kıtaatının ateşlerini kesmeğe kâfi geliyordu. İşte bu sesle, mevziî mütareke iki taraf muhasımlarının beyaz bayraklı, bağlanmış gözlü murahhaslarına lüzum gösterilmeden külfetsizce her gün bir defa yapılıyordu.

"Ahmedin başlıyan gür ve güzel sesiyle tarafeyn muharebelerine fasıla veriyorlar, ve mütarekenin devamı Ahmedin hançeresinin kuvvetine bağlı kalıyordu.

"Kara Ahmed gayrimüsellâhtı. Fakat bölüklerine yaptığı hizmetin pek büyük olduğunu takdir ettiğinden ses ve musikiyi çok seven kumandnım (Atâtürk) Ahmedin bu vazifesinden uzaklaşmaması için onu görmek bile istememişti.

"Ahmedin vakti tabur ağırlığında geçtiğinden siper muharebelerine pek alışkan değilmiş. Sesinden istifadeyi düşünen arkadaşları önceleri onun kum torbalarının mazgallarında devamlı kalmasını temin için çifte nöbetçi ile bekleşirlermiş.

"Kafkas cephesinde Atatürk'ün devrü teftiş istikameti olan Lice - Hani - Hazra yolu üzerinde yürüyüşte bulunan bir kıt'a ağırlığına bir gün tesadüf etmiştik. Kıt'a kumandanı Atatürk'e vazifesini, ve kıt'asının mevcudunu söylemişti. Huzurundan geçenler arasında sevimli Küçük Kara Ahmed kumandanının nazarı dikkatini celbetmiş ve kıt'a kumandanından Ahmed hakkında izahat almıştı.

Öğrendik; Ahmed Anafartaların Ahmedi idi.

Ahmed vesilesiyle biz de ufak bir molaya kavuştuk.

Atatürk;

— Ahmed anlat bakayım! emrine karşı Ahmed; sesinin ilk ihtizazını düşman efradının kulaklarına işittirinciye kadar pek sıkıntı çektiğini ve:

— Elimde silâhım yok paşam. Sesim yüzünden doğrusu kurban olmak istemezdim paşam. Fakat arkadaşlarımın bir müddet sesimle istirahate ihtiyaçları ürkekliğime galebe çaldı. Artık hiç bir şey düşünmeden okumağa başladım. Hey heyim Hindlilere ateş kes kumandası gibi tesir ettiğini öğrendikten sonra açılır, rahat bir nefes alır, ve bölüğümüzün mütarekesini uzatmak azmiyle fasılasız denecek surette okurdum paşam.

"Kumandanım gülümsiyerek:

— Bu vaziyete ne kadar dayanabiliyordun?

— Bazan bir saat, bazan da bir kaç dakika fazla sürerdi. Bölük arkadaşlarım ihtiyaçlarını görürler, derlenir, toplanırlar, sesim kısılmağa başlayınca erler ateş yerlerine geçerler ben mazgaldan bitkin bir halde çekilirdim paşam.

"Şirin yüzlü Küçük Kara Ahmedi dinleyen Atatürk:

— Bu cephede siper muharebeleri olmadığı için bölüğünün sana ihtiyacı kalmamıştır. Seni karargâhıma alayım, fakat evvelâ bir gazel oku!.. buyurdular. Kilometrelerce yayan yürüyen yorgun Ahmed "Mahitaba bakamam yar gelir hâtırıma" gazelini okumağa koyuldu.

"Bu gazel, derin nefeslerle ağır ağır çektiğimiz sigaralarımızın dumanları müfekkiremizden birbiri ardınca devrederek kaybolan tatlı hayallerimizi yaşatıyordu.

"Lice - Hani yolunu çevreliyen korkunç ıssız dağların yumuşak akisleri kalblerimizde Ahmedin güzel sesine kandıra, kandıra gönüllerimizi neşelendirmiş, yorgun vücudlarımızı dinlendirmiş, molamızı mütareke müddetine ulaştırmıştı.

"Atlarımıza binerken Atatürk; Ahmedi bir gün yine arkadaşlarına lâzım olur düşüncesile arkadaşlarına bırakmıştı."

Kasımpaşalı gazi küçük Ahmedin hususî hayatı hakkında bu notlardan gayri bir bilgi edinilemedi.

AHMED (Kazasker) — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Aksarayın meşhur Onikilerinden bıçkın bir külhanbeyi, lâkabını Şeyhülislâm kapısındaki memuriyetinden ötürü almıştı.

Muharrir Sermed Muhtar Alus "Onikiler" adındaki eserinde onun bir portresini, çok mübalâğalı olarak çizer:

"Ahmede Kazasker denilmesinin sebebi, kallâvi sarığı, davul karnı, kalantor cübbesi, samur kürkü bulunmasından ve kazaskerlere benzemesinden ötürü değildi. Kendisi bilfiil sadrı Anadolu payeli (!?) Meclisi tetkikatı şer'iyede âza, yani Şeyhülislâm kapısının en

yüksek mansablarından birine postu sermişlerdendi.

Huy canın altındadır demezler mi? Ayıp değil a, bunun da merakı hovardalık, bıçkınlık, kabadayılık.

"Dairedeki kucak sakallı, çatık kaşlı, kem suratlı kapı yoldaşlarının arasında, bağdaş kurup harar gibi yayılırken onu gör. İçlerinde en nuranî çehresile, en mübareki budur dersin; hemen yanaşıp iki eline varırsın... Bir halimlik, selimlik, bir sofu sulehalık ki halis muhlis veli. Ermişin boynuzu kulağı mı olur, bundan ötesi sağlıktır.

"Elinde kehlibar tesbih, boyuna tecvidli sesle: (Ya hak!.. Ya kadir!.. Ya kayyum!..) dilinde ayetler, hadisler, kelâmı kibarlar (Estağfirullah!.. Sübhanallah!.. Nesteizübillâh!..)

"Bir de daireden çıkıp evine gelsin, asıl kılığına girsin de seyret:

"Başında mosmor, boru gibi fes, şakaklarında kıvır kıvır zülüfler. Bıyıklar yukarı burulmuş, yelpaze sakal hacıyağına bulanıp sipsivri bir hale konmuş.

"Arkasında omuzdan ilikli mintan, yardan ayrıldım ,kavuşturma camadan; kol kapakları kadife siyah ceket, belinde 10 kulaç yün kuşak. Ayaklarında şıbıdık...

"Silâhtan yana da pürnakıl. Koltuğunun altında saldırma; sol böğüründe altıpatlar, sağ böğüründe Lâz kulaklısı.

"Onikilerin en pazısı demirlerinden ve gözüpeklerndendi. Binliklerle rakı devirir, bir yumrukta koca mermerleri tuzbuz eder, çekitaşını bohça gibi havalar, Yakacık, Ömerli, Dudullu köy düğünlerinde yağlanıp başa güreşirdi."

AHMED (Kazazzade Seyyid) — On sekizinci asır sonlarında Uzunçarşı esnafından ve namlı hattatlardan; yazıyı Kevkebzade Hafız Mehmed Efendiden meşk etmişti; aslı Konyalı idi, 1751 (H. 1165) de öldü.

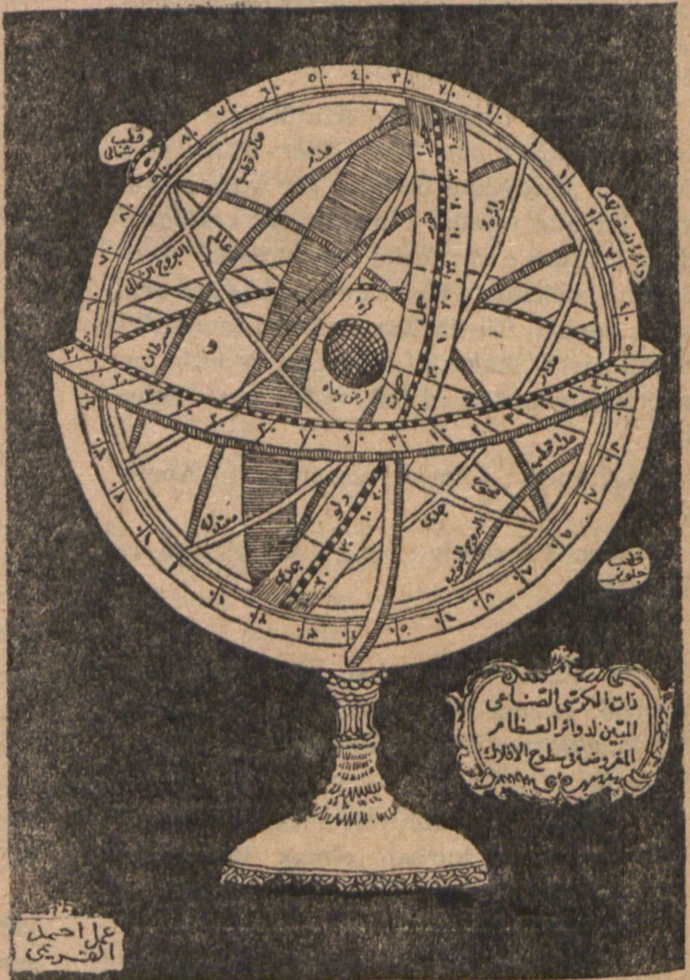
Bibl. : Mustakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED (Ketenci Hacı) — On sekizinci asır ortalarında yaşamış tüccardan ve büyük şehrin namlı çiçekçilerinden; Beşiktaşta otururdu; tohumdan elde edip tesçil edilmiş üç rumî lâlesi vardır:

"Gülreng Ketânî", "Beyaz Ketânî" ve "Hümayun Kırlangıç" ki isimler Solakzadenindir. Girid lâlelerinden elde ettiği iki çiçek te "Nadire" ve "Donluk" yahut "Ziyabahş" icmile tescil edilmişti, ki bu isimler de çiçekçiler tezkiresi sahibi Ubeydullah Efendi tarafından konmuştur.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei Şükûfeciyan.

AHMED (Kırımlı) — On sekizinci asır ortalarında yaşamış namlı bir hakkâk, ilk Türk matbaasının mensublarından ve İbrahim Müteferrikanın iş arkadaşlarından; Kâtib Çelebinin meşhur eseri "Cihannümâ" bu matbaada basılır iken levhalarından bir kısmını şimşir üzerine bu hakkâk oymuş idi. Hayatı hakkında başka bir kayda rastlanamadı.

Kırımlı Ahmedin Kâtib Çelebinin Cihannümâsı için hak etdiği "Semâ Küresi" levhası (Sanatkârın imzası levhanın sol köşesinde)

AHMED (Kıvırcık) — İkinci Abdülhamid devrinin son yıllarında Üsküdarın namlı kahvecilerindendir; Araba vapuru iskelesi yanındaki maruf balıkçı kahvehanesini işletirdi (B. : Kıvırcığın Kahvehanesi).

Bibl. : Vâsıf Hoca, Not.

AHMED (Kız) — Geçen asır başlarında, İkinci Mahmud devrinde İstanbulun namlı meddahlarından; Musahib Meddah Nuri Efendinin çırağı ve Musahib Meddah Piç Emin ağanın da arkadaşı, Meddah Camcı İsmailin de ustasıdır. Hayatı hakkında bundan fazla bir şey öğrenilemedi. Meşhur şair Keçecizade İzzet Molla, muasırları olan Kız Ahmedle Piç Emin Ağa hakkında şu zarif kıt'ayı söylemiştir:

Bahsü temyizi iki meddahın
Etti efsanei bezmi mümted
Dedi nâgeh zürefadan birisi
Piç Emini doğurur Kız Ahmed.

AHMED (Köşklü) — İkinci Abdülhamid devri sonlarının namlı kabadayılarından; semtine nisbetle "Avratpazarlı" diye de anılırdı, Aksarayın Onikilerinin ikinci derece ayakdaşlarındandı (B. : Onikiler).

Bibl. : Ahmed Rasim, Muharrir buya.

AHMED (Küçük) — Geçen asır sonlarında kira sandallariyle meşhur Kanlıca iskelesinin en güzel piyadelerinden birine sahip namlı bir sandalcı idi.

Bibl. : A. C. Vada, Kanlıca.

AHMED (Küçük) — Üsküdarın en namlı olta balıkçılarından, 1945 - 1946 arasında Vâsıf Hoca tarafından, İstanbul Ansiklopedisine verilen kıymetli bir notta kendisi hakkında şu satırlar yazılıdır: "Artık çok ihtiyarladığından kâh kendi başına kâh iyilerin yardımı ile beş on balık tutar, nafakasını toplar, ona yardımda bulunanlar da bilgisinden faydalanırlar. Oğlu Topal Cemil de zamanımızın namlı oltacı balıkçılarındandır" deniliyor.

Bibl. : Vâsıf Hoca, Not.

AHMED (Külhan) — İkinci Abdülhamid devrinin namlı kumarbazlarından; bilhassa Paseta da hüner sahibiydi; bu oyunda ekseriya karşı karşıya oynamaktan çekindiği en çetin rakipleri de Kumaş Ali, Çingene Kosti, Manici Zeruhi, İlikçi Mıstık, Karaman Abdi ve Eğriboyun Nuri idi.

Bibl. : Ahmet Rasim, Şehir mektupları.

AHMED (Mezov?) — Onyedinci asırda yaşamış namlı bir tanburidir; Evliya Çelebinin kaydına göre bu sazı ıslah etmiş bir sanatkârdır. Fakat tanburda yaptığı yeniiğin ne oduğu, ve hayatı hakkında bu kayıttan başka bir şey bulunamadı.

Bibl. : Evliya çelebi, I.

Müezzin Ahmed
(Resim: H. Çizer)

AHMED (Müezzin) — İkinci Meşrutiyetin ilk yıllarında, İstanbulda nefretle karşılanmış bir cinayetin faili; ana katilidir; Hırkaişerif Camiinin müezzini, yirmi dört, yirmi beş yaşlarında bir gençti; günlük vazifesinin ulviyetine rağmen kendisini Beyoğlu batakhanelerinin kumar ve karı âlemleri girdabına kaptırmış, en son olarak anasının ölü parası olarak sakladığı bir kaç altına göz koymuş, istemiş, kadıncağız vermeyince de, bir gece uyurken üzerine atılarak canavarca boğmuş ve bahçelerinin bir köşesine gömerek, devrin gazetelerinin yazdığı gibi "üzerine prasa dikerek tab'ında olan âsarı vahşet ve habasetine şu suretle de bir âbidei denaet rekzetmiş" idi. Şüphe üzerine tevkifinden sonra mahkeme huzurunda cinayetini itiraf eden Müezzin Ahmed Bayazıd meydanında asılarak idam olundu.

Bibl. : Polis Mecmuası.

AHMED (Mürekkebci) — Son seçkin orta oyunu sanatkârlarından, meşhur zennelerinden; hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl. : Ahmed Rasim, Muharrir buya.

AHMED (Nikbolulu) — On sekizinci asır başlarında yaşadığı tahmin olunan namlı bir tüfenkçi ustasıdır; yaptığı "sarma ve bağa kundaklı kaplama çifte bilezikli şişhane tüfenkler" vezirler tarafından satın alınır ve hazinede hediyelik olarak saklanırdı. Bu tüfeklerden bir tanesini, Sadırazam Nevşehirli İbrahim Paşa, Üçüncü Ahmedin oğullarına yaptırdığı büyük sünnet düğününde hükümdara sunduğu zengin hediyelerin arasına koymuştu.

Bibl. : Seyyid Vehbi, Surnâme.

AHMED (Pehlivan) — On yedinci asır

ortalarında namlı orta oyuncularından, kendi adına nisbetle anılan Ahmed kolunu kurmuştu, takımın da ayni zamanda pişekârı idi (B. : Ahmed Kolu).

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AHMED (Reisoğlu Cihan) — Kanunî Sultan Süleyman devrinin ilk yıllarında, Makbul İbrahim Paşa sadaretinde, İstanbulun, güzelliği dillere destan olmuş nevcivanlarından; asrın büyük şairlerinden Taşlıcalı Yahya Beyin Şehrengizinde medhettiği esnaf güzellerinden; hakkındaki beyitler şunlardır:

Biri Eyyubiensâride Ahmed,
Reisoğludur ol yâri serâmed.
İdeliden âşıkın her lâhze kurban
Virirler âne kurban olmağa can.
Kenâre gelmeğe ol mûmiyanı hûb,
Gerektir ömri Nuh-u sabri Eyyub.

AHMED (Saray hocası Derviş) — On sekizinci asrın namlı hattatlarından ve sesinin letafeti ile tanınmış hafızlarından; aslı Tokadlıdır, Enderunu hümayundan yetişmiştir; sülüs ve nesih yazıyı da orada Belgradi Mehmed Efendiden öğrenmiş, Nasuhpaşazade Ömer Bey ve Anber Mustafa Ağa gibi yazı üzerinde bilgi sahibi arkadaşlarla yapılan sohbetler, kaleminin kendine has bir üslûp yaratmasına yol açmıştır; öyle ki, Enderundan, sarayın yazı hocalığı ile çırağ edildi.

Has mânada san'at eseri olarak, Hekimoğlualipaşa Camiine büyük kıt'ada bir Mushafı şerif hediye etmişti; yeni istidatları teşvik yollu "Ârayiş el-Hat" adı ile bir risalesi vardır. 1715 (H. 1127) de öldü, Çenberlitaşta Alipaşa Camii mezarlığına defnedildi.

Bibl. : Mustakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED (Şeyhcamili Tabak) — Geçen asır sonlarında Üsküdarın namlı kabadayılarından; okuma yazma bilmez, gençliğinde tabakhanede çalışmış, ceket omuzda, kiraz ağızlık ensede sokulu, havlu omuzda, fiyakası yerinde ve gayet cesur olduğu halde iş bilmez, bir çok kişiden yara almış, yüzü ekmekçi çetelesine dönmüştü. Son zamanlarda işi ayyaşlığa dökmüş, "oğlum bir kahve içelim.. oğlum rakı içelim" gibi sözlerle ahbabını selâmlar, gece ve gündüz bir ayık ânı görülmezdi.

Bibl. : Vâsıf Hoca, Not.

AHMED (Şişko) — Geçen asrın sonlarında, Lonca çingenelerinden namlı bir zurnacıdır, Loncanın üstündeki Hançerlibostanda zurna çaldığı zaman, Halicin karşı yakasının üstünde Tepebaşı bahçesinden dinlenirdi (!) diyenler vardır. Bir zamanlar Kavuklu Hamdinin orta oyunu takımında zurnacılık yapmış, ömrü, mesleğinin icabı bir hay huy içinde geçmiş, ihtiyarlığında sefalet çekmiş, zurnasının dillere destan olan şöhreti sönmüş, geçimi derme çatma köy düğünlerine ve pehlivan güreşlerine kalmıştı; ara sıra da yanına bir macuncu alıp sokak sokak dolaşıp sürüklenmişti. Kendisini yakından tanımış olan muharrir Sermed Muhtar Alus: "pancar gibi yüzlü, göbekli, yüz okkayı aşkındı; zuhûrî kolu fasıllarında onun kadar ustaca zurna çalan, oyuna zurnanın âhengini uyduran, curcunalı yerlerde zurnayı gidişata uyduran görülmemiştir. Çarşamba günleri Mamada orta oyunu oynanır, oyun bittikten sonra Şişman Ahmed Göztepe istasyonunun yanındaki kahvehaneye gelir, (on yıl kadar evvel Dede Tevfik'in kahvesi diye meşhur olan kahvehane) tren beklerken yarım saat kadar zurna çalar, etraftan beş on para toplardı" diyor.

Bibl. : O. C. Kaygılı, Çingeneler; S. M. Alus, Not.

AHMED (Şûride) — Kanunî Sultan Süleyman devrinin ilk yıllarında, Makbul İbrahim Paşa sadaretinde, İstanbulun, güzelliği dillere destan olmuş bir nevcivanıdır. Asrın büyük şairlerinden Taşlıcalı Yahyanın "Şehrangiz" inde övülmüş esnaf güzellerindendir, hakkındaki beyitler şunlardır:

Biri Şûride Ahmed, mâh peyker
Dihanı şems içinde mime benzer.
Olubdur gamzesi şehbâzi kattâl;
İki saf kirpiği âne perü bâl.
Gönül mürgin şikâr itse maheldir,
Kuşi kuş ile avlarlar meseledir.

AHMED (Tayfa) — Şirketi Hayriyenin en emekli tayfalarından idi; yaşı altmışa yaklaşmış hizmet ve sadakatının mükâfatı olarak lostromo aylığı ile 64 numaralı vapurun çımacılığında çalıştırılırdı.

Gençliğinde eşsiz bir yüzgeç olarak Boğaziçinin şöhretlerindendi; harikulâde güzel bir vücut yapısı, gayet sevimli bir çehresi vardı; tayfalık ettiği vapur kayık yarışlarına seyirci götürdüğü zamanlar yahut Meşrutiyetin ilk yıllarında esnaf ve hayır cemiyetleri ve mektepliler tarafından deniz tenezzühü için tutulduğunda tayfa Ahmedin bir hüneri günün en heyecanlı ve güzel bir gösterisi olurdu. Ahmed soyunur, vapurun direğine, ipsiz,

bir canbaz gibi tırmanır ve direğin tepesinde, harikulâde çevik bir hareketle birkaç saniye ayak üstünde durur, ve oradan denize atlardı, suya dalmadan önce de, havada bir iki takla atardı.

Bibl. : Vâsıf Hoca, Not.

Tayfa Ahmed
(Resim : Sabiha Bozcalı)

AHMED (Tesbihci) — Son orta oyuncular arasında zenneye çıkan san'tkâr l a r dandır, uzun boylu ablak çehreli, sakallı bir adamdı, fakat ferace ve yaşmak altında sakal ve bıyığını o kadar ustaca gizler ve sesini kadın sesine o kadar benzetirdi ki kendisini yakından tanımıyan gerçekten kadın zannederdi.

Bibl. : Vâsıf Hoca, Not.

AHMED (Toricanlı) — On sekizinci asır Yeniçerilerinden, Küçükçekmece kolluğu neferlerinden iken, İkinci Mustafanın tahttan indirilmesi ve bu hükümdarın üzerinde büyük nüfuz sahibi Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin feci ölümüne varan 1703 (H. 1115) İstanbul ihtilâlinde en seçkin simalardan olmuştu. Padişahın bulunduğu Edirne şehri üzerine yapılan yürüyüşte, üçbin tüfekendaz Yeniçeri ile öncülük yapmış, Edirnenin ihtilâlciler tarafından zaptından sonra da, sipahilerden Karakaş Mustafa, Cebecilerden Küçük Ali adındaki ayakdaşlariyle beraber Şeyhülislâm Feyzullah Efendiye servetini nerede gizlediğini söyletmek için işkence yapanların başında bulunmuş, efendinin idamı fetvasını aldıktan sonra bir hamal beykirine bindirerek türlü hakaretle Edirne Bitpazarına götürerek öldürtmüş, nâşını da, civardan toplattırdığı üçyüz kadar hıristiyan ile birkaç rahibe teslim ederek ve kendilerini ölümle tehdit ederek hıristiyanlara mahsus merasim ile kaldırtmış ve Tunca ırmağına attırmıştı. Yeni padişah Üçüncü Ahmedle beraber İstanbula döndükten sonra, diğer bütün ihtilâl zorbaları gibi ve bu ihtilâldeki ayakdaşlarile beraber, askerin ve halkın tuğyan ve heyecanı yatışır yatışmaz tevkif edilmiş. Sultanahmed meydanında idam olunmuş, bir müddet ibret olmak üzere teşhirden sonra cesedi denize atılmıştı.

Bibl. : Raşid Tarihi, II.

AHMED (Tosunun) — İkinci Abdülhamid devrinde, Kasımpaşada kahveci Tosunun evlâdlığı pırpırı bir oğlan, Tersane sıbyan taburundan İhsan isminde bir çocuk yüzünden Midyeci Süleyman adında bir kopuğun teşviki ile o devrin namlı kabadayılarından Kasımpaşalı Arab Süleymanı vurmuş, bu cinayet İstanbulun tulumbacı ve kabadayı muhitinde derin akisler bırakmış, meşhur halk şairi Üsküdarlı Vasıf Hoca da vak'a üzerine maktul Arab Süleymanın ağzından 26 kıt'adan mürekkep bir destan yazıp neşretmişti.

Cinayetin tarihi tesbit edilemedi; Vâsıf Hoca merhum 1895-1900 (H. 1313-1318) arasında olacak, Tosunun Ahmed de Arab Süleymanı vurduğu zaman 15-16 yaşlarında idi, yıllarca süren bir muhakemeden sonra galiba on iki sene habse mahkûm oldu idi" diyor.

"Sen Arabı vur, yaşın küçük, üç dört sene ile kurtulursun, mahpushanede biz sana bakarız" yollu teşvik edilen Tosunun Ahmed, "Arab Süleyman beni vuracakmış, hayatım tehlikededir" diye karakola bir de istida vermişti ki muhakemesinde cezasını hafifletici bir vesika olarak göstermişti. Aşağıdaki kıt'alar "Kasımpaşalı Arab Süleyman destanı" nın 11-16 ncı kıt'alarıdır:

Midyeci Süleyman, kahveci Faik
Arab Nuri dersen onlara lâyık
Cümlesi mest olmuş yoktur bir ayık
Tosunun Ahmedin yanında İhsan

Kapının dibinde oturdum lâf bitti
Tosunun Ahmed bir kaç kelâm etti
Eyvallâh etmezim gücüme gitti
Kalktım ol dem yanına vardım heman

Bir darbe vurarak altıma aldım
Aşku şevk ile bir kaç yumruk çaldım
Şu aziz canımı odlara saldım
Kim umardı ondan gelecek ziyan

Meğerse çekmiş o altımda kama
Vurunca sineme girdi pek fena
Fırlayıp ayağa dedim vâhayfa
Kıydın mı akibet a hain nâdân

Sarub etrafımı kalbleri kare
Yaktılar cismimi büsbütün nâre
Üç bıçak ile açıp beş yâre
Kahbece ettiler vah beni kurban

Ne yana döndümse yedim de bıçak
Barsaklarım sarkar salkım saçak
Bir dakika kadar yatarak ancak
Teslim edüp hakkıma kaldım bîcan.

(B. : Süleyman, Kasımpaşalı Arab).

AHMED (Uzun) — On sekizinci asrın namlı çiçekçilerinden, Katmer Kehruba adile bir lâlesi tescil edilmiştir.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED (Uzun) — İkinci Abdülhamidin son devirlerinde çalgılı kahvehane yapmış namlı tulumbacılardan, Karagümrükteki kahvehanesi, Büyükşehrin büyük şöhretlerinden bir yerdi (B. : Karagümrükte Uzun Ahmedin Kahvehanesi).

Bibl. : Vâsıf Hoca, Not.

AHMED (Üsküdarlı Siyahi) — Tekkelerin son devrinde değerli kıyamî zâkirlerinden; İstanbulda oturur ve İstanbul tekkelerinde zâkirlik ederdi; mersiye okumakta eşsizdi; Merkezefendi Camiine müezzin oldu. 1926 da öldü ve Merkezefendi kabristanına gömüldü.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dinî Musikisi, II.

AHMED (Yorgancı Serdar) — Son Yeniçerilerin en namlılarından; Vak'ai Hayriyede padişah tarafında bulunarak sadakat göstermiş, hassa silâhşorluğu ile taltif edilmiş, fakat İstanbulda oturması uygun görülmiyerek İslimiyeye sürülmüş, arkasında da fermanı gönderilip idam edilmiştir.

Bibl. : Lûtfi Tarihi, I.

AHMED AĞA — Hadikatül cevamiin kaydına göre, yaşadığı devir tesbit edilememiş, Kumkapı civarında Çadırcı Mescidinin banisi bir hayır sahibi. Bu mâbede halk ağızında Çadırcı Ahmed Çelebi camii da denilir. (B. : Çadırcı Mescidi).

AHMED AĞA — On yedinci asır vezirlerinden Defterdarzade Mehmed Paşanın vekilharcı; Şeşhane denilen altı telli bir sazda eşsiz bir sanatkârdı; Dördüncü Murad Ahmed Ağanın sazının hayranlarındandı, zamanında türlü dedikodulara mevzu olan işret âlemlerine sık sık getirtirdi.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AHMED AĞA — On sekizinci asır sonlarında İstanbulda güzelliği dillere destan olmuş bir nevcivandır; şair Enderunlu Fazıl bir gazelinde:

Ah o mahbubu cedidim, o cıvanım ki anın
Vasfına söz ne belâ geh uzanur, geh kısalur

diye takdim ettiği bu gencin adını ve emsali arasında boyunun uzunluğu ile seçkin olduğunu da :

Ahmed Ağa ki kameti bâlâ amma..

mısraında söylüyor.

Bibl. : Enderunlu Fazıl, Divan.

AHMED AĞA (Arakiyeci Hacı) — Hadikatül cevamiin kaydına göre Silivrikapıda Meşeli Mescidin banisi bir hayır sahibidir; kabri de orada imiş, nişanı kaybolmuş. (B. : Meşeli Mescid).

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I.

AHMED AĞA (Bakkal) — Hadikatül cevamiin kaydına göre, yaşadığı devir tesbit edilememiş, Fatih Camii civarında fevkani Bakkalahmedağa camiinin banisi bir hayır sahibidir.

Bibl. : Hadikatül cevâmi, I.

AHMED AĞA (Bolpaça) — Devlet ve iş adamı; on dokuzuncu asrın birinci yarısında, İstanbulun namlı zenginlerinden; aslı Tekirdağlıydı; pek genç iken İstanbula gelmiş ticarete atılmış, gayret ve namusunun hakkı olarak zengin olmuş, bilhassa gümrük ve zahire işlerindeki ihtisasından devletçe istifade edilmiş, gümrük ve zahire Nazırlıklarına kadar yükselmiş, uzun müddet bu nazik mevkilerde kirlenmeden çalışmıştı. Zamanının sözü geçer devlet erkânından sayılırdı, fakat 1829 (H. 1245) da, hiç bir suçu yok iken, o devrin tabiridir, kendisini çekemiyen bazı müfsitlerin işi olacak, bir hattı hümayun ile azil ve Midilliye sürgün edildi. Buradan dönüşünün tezine de, 1832 (H. 1248) de kolundaki bir yaraya, tabib Macar Maroni ve cerrah İtalyan Pikinin yanlış bir yakı tedavisi yüzünden öldü, hükûmet de her ikisini Avusturya ve İtalya elçilikleri vasıtasiyle hudut dışına attırdı.

Ahmed Ağa, Beylerbeyinde saraya yakın bir yerde büyükçe bir yalı yaptırmıştı. Bu yalı her nedense devrin seçkin şairi ve devlet adamı Keçecizade İzzet Mollanın sinirine dokunmuş ve meclislerde "Herif saray kadar yalı

yaptırdı" diye Ahmed Ağanın yalısından bahseder olmuştu. Bu söz Ahmed Ağanın kulağına gidince: "Bu adam beni diline doladı, başıma bir felâket getirtecek!" diye telâş ve korkuya düşmüş, hatırını hoş edip kalbini kazanmak emelile, kendi divan efendisi ve Mollanın eniştesi bulunan Nafiz Paşa vasıtasile İzzet Mollayı yalıya davet etmişti. İzzet Molla daveti kabul etmiş, kayıkla rıhtıma yanaşırken Ağanın kethüdası ve yalı kapısında da bizzat Ahmed Ağa tarafından karşılanmış, dönüşünde de ayni saygı ile uğurlanmıştı; devrin âdeti üzere, kayığa binince önüne, içinde hediyelik kıymetli kumaşlar bulunan bir de bohça konmuştu. Davetin, gösterilen hürmet ve ikramın niçin yapıldığını ve kayığa konulan bu zengin bohça ile ne istenildiğini daha yalıya adımını atar atmaz sezmiş bulunan İzzet Molla, kayık rıhtımdan ayrılırken; karşısında oturan Ahmed Ağanın kethüdasına:

— Bohça hoş, yolunda:.. fakat yalı ağaya yine büyük! yine büyük!.. demişti.

Bibl. : Lütfi Tarihi, II.

AHMED AĞA (Çilingiroğlu) — İkinci Mahmud devrinde Enderunu hümayun seferli odası ağalarından ve saray kolunun namlı orta oyuncularından, zenneye çıkardı; Enderunlu Hafız İlyas "Letaifi vakayii Enderun" adındaki eserinde (H. 17 zilhicce 1239) 22 kasım 1824 de, Silâhdarı şehriyâri Ali Ağanın Ayazağadaki çiftliğinde oynanan bir oyundan şu sahneyi nakleder :

Musahib Abdi Bey kadın nine, saray cüceleri de çocuk olurlar, Abdi Bey değneğini kakarak çocuklara: "Sizi bir mektebe başlatayım da o kadar olsun bir mürüvvetinizi göreyim!" der ve cüceleri havuz başına getirir. Cüceler "âmin âmin!" diye bağrışarak mektep hocası olan Hayali Said Efendinin huzuruna diz çökerler. Çilingiroğlu Ahmed Ağa da zenne olup Abdi Beye yaklaşır: "Çanım hanım nine! Bu hoca efendi pek okumuş mudur" diye sorar: Abdi Bey: "Ne okuduğunu bilmem, fakat hoca olalı abdest aldığını gören olmamış" cevabını verir.

Çilingiroğlu Ahmed Ağa, musikideki derin bilgisi ile sarayda ve Büyükşehirde san'at mahfillerinde seçkin bir sima idi. Devrin büyük üstadı Hamamî İsmail Dedenin en kıymetli talebelerinden olmuştu.

Bibl. : Hafız İlyas, Letâifi Enderun; Tayyarzâde Atâ, Enderun tarihi, III; Selim Nüzhet, Türk temâşası; S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi, II.

AHMED AĞA (Ebusseyfoğlu) — Dördüncü Mehmedin tahttan indirilmesine varan 1686 (H. 1098) ihtilâlinin Sipahi zorba başılarından, pek az bir zaman içinde yağma ve gasb yolu ile muazzam bir servet sahibi oldu, Binbirdirek üstünde meşhur Fazlı Paşa sarayına yerleşerek vezirâne bir haşmet içinde yaşadı, geçmişteki zorbaların âkibetinden kurtulmak için Tokad Voyvodalığını alarak İstanbuldan uzaklaştı ise de, Büyükşehirde kalan ayakdaşlarının idam edildikleri sırada Ebüseyf oğlu ile kardeşi Mustafa Ağa hakkında da idam hükümleri çıktı, Bolu Beyi Kemankeş Ahmed Paşa tarafından yakalanıp ileri gelen adamlarından üç kişi ile beraber idam olundular, kesik başları İstanbula gönderildi, Babı hümayun önüne atılarak teşhir edildi.

Bibl. : Silâhdar tarihi, II.

AHMED AĞA (Eğribozlu Hacı) — On sekizinci asır ortalarında İstanbulun sayılı büyük zenginlerinden, mısır tüccarı; hayratından, Beşiktaş civarında 1765 (H. 1179) de yapılmış bir sıbyan mektebi vardı ki, Beşiktaş Sarayı yapılırken yıkılmış, yeri saraya alınmıştı.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II.

AHMED AĞA (Eminzâde Hacı) — On sekizinci asır Türk yapı san'atının en güzellerinden biri olan Üsküdardaki Ahmediye külliyesinin banisi, Lâle devri ricalinden, Tersane kethüdası, 1730 (H. 1143) da öldü ve hayratının yanına gömüldü; kabrinin kavuksuz, köşeli bir sütun halinde bulunan baş taşında talik hat ile kitabesi şudur:

Elfatiha

Driga Hacı Ahmed Sahibülhayrat Eminzâde
Ki terki âlemi fâni idüb azmitti ukbâye
Rizayi Hakka mâlü cânını bezlidüb merhum
Ki bilmişdi cihan baki değil âlâ-ü ednâye
Neşimensâzi Firdevsi berin olub Hüdâvendâ
Resuli ekrem olsun Cenneti âlâde hemsâye
Bu mısra'le didi tarihi fevtin geldi bir dâl
Eminzâde Cihanden göçdü tâ Firdevsi âlâye
Sene 1143

Caddeden okunması için, bu kitabenin birer sureti, baş taşının her iki yüzüne de yazılmıştır. Rivayet edilir ki, külliyesinde bulunan altı sütun üzerine bir kubbeden ibaret açık türbeyi kendisi için yaptırmıştı, fakat rüyasında gördüğü Kepçe Dedenin işareti üzerine türbeye gömülmemesini vasiyet etmişti,

Bu açık türbede İstanbul Kadısı İbrahim Beyin hicrî 1207 yılında pek genç iken ölen bendesi Süleyman Ağa medfundur (B. : Ahmediye Külliyesi ve Kepçe Dede).

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II; REK ve İhsan Hamami, Gezi Notu.

AHMED AĞA (Helvacıbaşı) — On yedinci asır başlarında Sarayı Hümayun helvacıbaşısıdır; evi Şehremininde idi, öldükten sonra 1625 (H. 1035) te oğlu Şeyh Mahmud Efendi bu evi bir gülşeni tekkesi haline koymuş, bir de mescid yaptırmıştı.

AHMED AĞA (Hezargradlı) — Sultan İbrahimin Bostancıbaşılarından, 1643 (H. 1053) de Yeniçeri Ağası oldu; ve ağalığı zamanında tütün düşmanlığı, bu yoldaki şiddetli icraatı ile şöhret kazandı, her gün tebdil gezer, evler ve dükkânlar basıp tütün tiryakisi arar, geçtiği sokak ve mahalleleri korku ve dehşet içinde bırakırdı. Ayni yılın sonlarında Bosna ayaleti tevcih olunarak İstanbuldan uzaklaştırıldı.

Bibl. : Naimâ tarihi, IV.

AHMED AĞA (Kapânî Hacı) — On sekizinci asır başlarında yaşamış İstanbul zenginlerinden olup 1817 (H. 1233) de semti olan Unkapanında deniz kenarında büyük bir meydan çeşmesi yaptırmıştır. (B. : Ahmedağa Meydan Çeşmesi). Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

AHMED AĞA (Kasab Hacı) — Hadikatül cevamiin kaydına göre Haydarda Yorgancıibrahimağa mescidinin ilk banisi bir hayır sahibidir.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I.

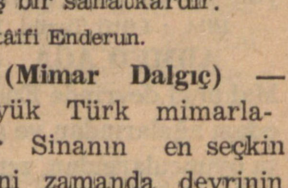
AHMED AĞA (Kazancızade) — On yedinci asır ortalarında Yeniçeri ocağı ricalinden, Sekbanbaşılıkta ve Yaya Beyliğinde bulunmuştur; asrın büyük müverrihi Peçevili İbrahim Efendinin yakın dostu, yârı garı idi. Genç Osman vak'asına ön safta karışmış simalardan başçavuş Kara Mezzak bu Ahmed Ağanın yetştirmesi, müverrihin tabiri ile "zifte bulanıp yanacak çırağı" idi; ihtilâlin Ortacamide geçen fevkalâde şayanı dikkat bir sahnesini tafsilâtile Ahmed Ağaya anlatırken mecliste İbrahim Efendi de bulunmuş, Kara Mezzakın sözlerini zabtetmiş, böylece büyük ve kanlı bir ihtilâlin gürültülü bir sahnesini tarihe maletmiştir. Kazancızade Ahmed Ağa ihtilâlcilere katılmamıştı, bilâkis ihtilâlciler tarafından Ortacamide parçalanan Kırkçeşmeli Kara Ali Ağanın yakın dostlarından idi (B. : Genç Osman Vak'ası; Kara Mezzak; İbrahim Efendi, Peçevili; Ali Ağa, Kırkçeşmeli Kara).

Bibl. : Peçevili Tarihi, II.

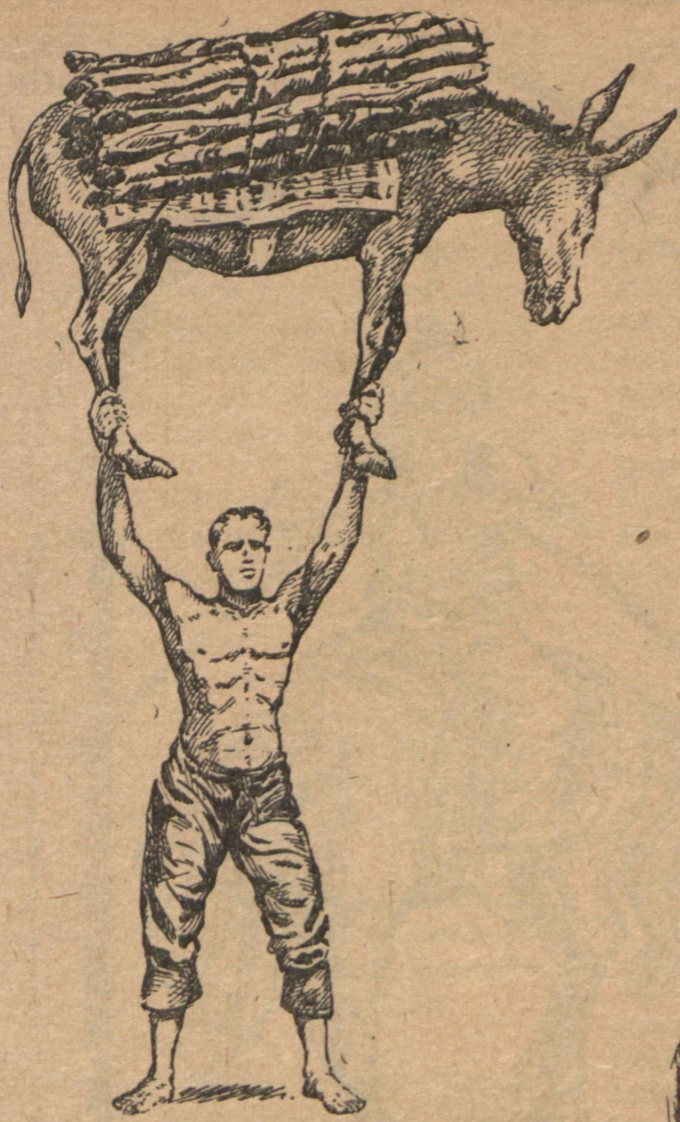
AHMED AĞA (Kemiksiz) — İkinci Mahmud devrinde saray sazendelerinin en namlılarından, asrının seçkin bir tanburîsi; pek küçük yaşta Galata Sarayına alınmış, oradan bu hükümdarın cülusunda Seferli odasına çırağ edilmişti. 1812 (H. 1227) de saray saz takımını idare eden çavuşlar arasına girmiş, ve 1824 (H. 1240) te dördüncü çavuş bulunurken genç denilecek bir yaşta ölmüştü. Sarayda kendisini çekemiyenlerin suikastlerine uğramış, ne tarif ederse aksinin yapılması gibi üzücü, ve yorucu ve çirkin muamelelerle karşılaşmış ve bu yüzden, hakkı olduğu halde başçavuşluğa yükselememişti. Musikideki sağlam ve derin bilgisi devrinin üstadları tarafından teslim edilmiş bir sanatkârdır.

Bibl. : Hafız İlyas, Letâifi Enderun.

AHMED AĞA (Mimar Dalgıç) — On altıncı asrın büyük Türk mimarlarından, Koca Mimar Sinanın en seçkin yetiştirmelerinden; ayni zamanda devrinin namlı bir sedef kakmacısı; Yenicami mimarı Davud Ağanın ölümünden sonra 1598 (H. 1007) den 1604 (H. 1013) e kadar Hassa Mimarları başı; yaptığı binaların en büyük ve nefisi Ayasofyada Üçüncü Mehmed ve Üçüncü Murad türbesidir; Sultan Murad türbesinin, arabesk kabartmalı ve sedef kakmalı gayet kıymetli ahşap kapı kanatları da Dalgıç Ahmed Ağanın elinden çıkmıştır, ve nadir rastlanan bir şey olarak da, sol kanadının üst kısmında "Ameli Dalgıç Ahmed Ağa" diye sedef ile imzası vardır. Üçüncü Mehmed Türbesi, 1604 (H. 1013) de, bu padişahın ölümünden sonra oğlu Birinci Ahmed tarafından yaptırılmış, ayni yıl içinde, Dalgıç Ahmed Ağaya Mirimiranlık rütbesile sancak beyliği verilmiştir. Bu arada, mimar olarak ihtisasından da istifade edilmiş, büyük Silivri köprüsünün

Üçüncü Murad Türbesinin kapısında Mimar Dalgıç Ahmed Ağanın sedef kakma imzası

Mirlalem Ahmed Ağa onlatı yaşında ve kırk yaşında (Resim: Sabiha Bozcalı)

inşasında bina emini tayin edilmiştir. 1607 (H. 1016) de şaki Kalenderoğlunun Bursa üzerine yürümesi üzerine, Silistre Beyi bulunan Dalgıç Ahmed Paşa kendi sancağı askeri ve Dobruca gönüllülerile tenkil harekâtına memur edildi ve Manyas gölü civarındaki çarpışmada mağlûp olarak ağır yaralandı, ve öldü. Naima, bu kıymetli san'atkâr devlet adamının ölümünü şöyle nakleder: "Geliboludan mürur ve Gönene vardıkta Kalenderoğlu karşı gelib döğüştüler. Canibi serdardan imdad muhal olmakla Dalgıç derdmend bedeninde sağ yer kalmayınca döğüşüb ahirülemir bir kenara çekilip teslimi ruh etti".

Bibl. : Naimâ Tarihi, II; Zarif Orgu..., Mimar Dalgıç Ahmed.

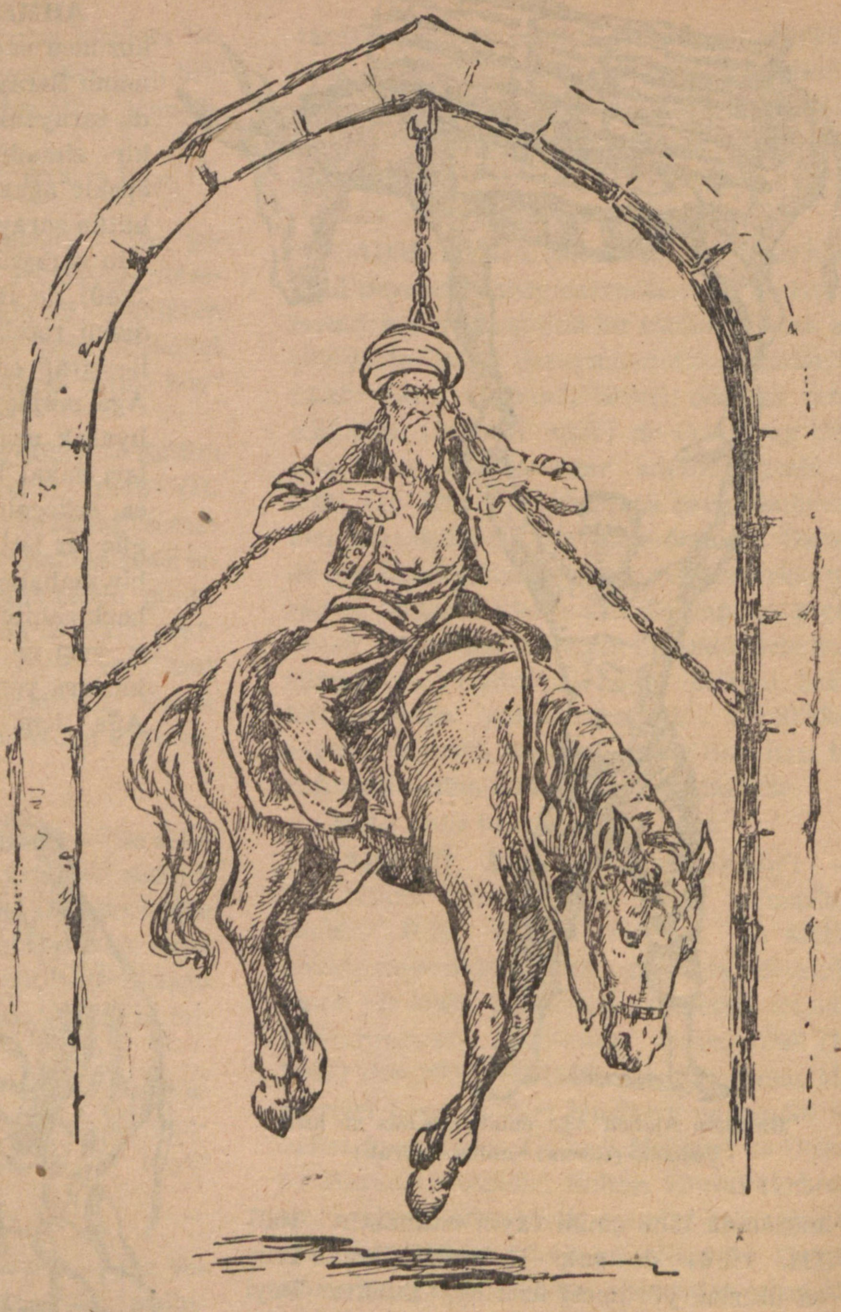
AHMED AĞA (Miskalî) — On dokuzuncu asır başlarında, İstanbuldaki Osmanlı Sarayının Enderun Ağaları arasında saraydaki uzun hizmeti ie rekor kırmış bir simadır; son yıllarında Has odada epşkir ağası idi; yaşı sekseni aşmıştı ve bütün saray halkının da en yaşlısı idi; bir gün sarayda öleceğini umarken, 1824 (H. 1240) de İkinci Mahmud tarafından kendisini refah içinde geçindirecek tahsisat ile çirağ edildi; fakat Mıskalî Ahmed Ağa müjdeye gelenleri, teessüründen ağlıyarak azarladı ve koğdu. Enderun ağaları sakal bırakmazlardı, saraydan çıkınca, sekseninden sonra sakal salıvermek güç bir işti. O zamanın şehir hayatınca, bir mahallede yerleşip oturması ve ev bark sahibi olabilmesi için evlenmesi şarttı, yaşı ne olursa olsun, mahallelerde bekârlara yeni bir ev açtırılmazdı. Ahmed Ağa için çarşı içi bir bekâr odasın-

da yahut bir bekâr hanında oturmak da pek zordu. İkinci Mahmudun ona bir ihsan ve lütuf olarak düşündüğü şey bir zulüm ve gadir olmuştu.

Bibl. : Hafız İlyas, Letâifi Enderun.

AHMED AĞA (Mîrialem) — On altıncı asır ok atıcı pehlivanlarının en namlılarından; Kanunî Süleymanın şehzadeliğindeki İçoğlanlarındandı, cülûsunda Manisadan beraber getirmiş,İstanbul sarayında Has oda ağaları arasına yerleştirmişti; buradan da Mîrialemlik ile çırağ etmişti. Meşhur Tozkoparan İskender pehivandanberi metrûk oan lodos menzilinde, atıcılar risalesi sahibi Hasan Çelebi işi bir ok ve Edirneli Usta Ali işi bir yay ile, son rekordan 35 gez ileri atıp taş dikmiş, diğer menzillerde rekor kurmakla beraber: "Bana lodos menzili kâfidir!.." diye taş dikmemişti. Lodos menzilindeki taşını dikerken, Okmeydanının tarihî günlerinden sayılan bir âlî ziyafet vermişti. Saraydan çıktığında ilk okunu Ahi menzilinde atmıştı; o zamanlar sağ olan Tozkoparan pehlivan: "Benim menzillerimi atarsa bu atar!.." diye hayıflanmıştı.

Mîrialem Ahmed Ağa seksen yaşında (Resim: Sabiha Bozcalı)

Mîrialem Ahmed Ağa, muasırlarının tabiri ile "âdem ejderhası" idi, "her bir kolu bir çınar dalı" idi.

Daha Manisada bir tazt yiğit iken odun yüklü bir merkebi bacaklarından tuttuğu gibi havaya kaldırır, bir deve yavrusunu omuzuna alıp gezdirir; kesilmiş iki koyunu, iki serçe parmağına takar, kasaplara yüzdürürmüş. Kanunî Süleymanın Rodos cenginde bulunan Mîrialem Ahmed Ağa, bir gün bir kantar demirden yapılmış bir gülleyi Rodos kalesi duvarlarından aşırarak içeriye düşürmüştü; yaşı yetmişi aşmış iken bir gün, at ile yaycılar çarşısına gitmişti. Yaycı esnafından bir haddini bilmez adam:

— Gayrı kocadınız!.. demişti. Bunun üzerine Ahmed Ağa, atını çarşının zincir gerili kapısı altına sürmüş, iki kolunu zincire geçirmiş, bacak ve ayaklarile de hayvanı kıskaçlamış, kollarile kendini yukarıya çekince, altındaki hayvanı da beraber havaya kaldırmış: "Yay gerip ok atamıyacak kadar kocamamışız!.." cevabını vermişti.

AHMED AĞA (Mücavir) — On yedinci

asır çiçekçilerinden, "Hanzadeler" diye anılan Sokollu Mehmed Paşa hanedanının Sütlücedeki yalısının bahçıvan başısıydı. Bu bahçede Dördüncü Mehmedin şerefine verilen bir çırağan ziyafetinde hükümdar bahçeyi fevkalâde beğenmiş ve bahçıvan Ahmed Ağaya: "Dile benden ne dilersin!" demişti. O da, son günlerini Mücavir olarak geçirmek üzere Hicazdaki Sokollu Mehmed Paşa evkafı mütevelliliğini istemişti, ve isteği derhal yerine getirilerek Hicaza gitmişti. Ahmed Ağanın "Ağustos Buuhru" adında eşsiz güzellikte bir çiçeği tescil edilmiştir.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED AĞA (Pazarbaşı) — Hadikatül cevamiin kaydına göre, ne zaman yaşadığı bilinmiyen, Üsküdarda Pazarbaşı Mescidinin banisi bir hayır sahibi.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II.

AHMED AĞA (Saraylızade) — On sekizinci asır çiçekçilerinden; mor "Pertevi Asüman" düz açık sarı "Zeri Afitab" ve leylâkî "Hüma Pervaz" adında üç lâlesi tescil edilmiştir.

AHMED AĞA (Sâzende) — Hadikatül cevamiin kaydına göre, on altıncı asırda yaşamış Aksaray civarında Kemani Mescidinin banisi bir hayır sahibi; Mısırda ölmüş.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I.

AHMED AĞA (Sekbanbaşı) — Yeniçeri ocağının son Sekbanbaşılarından, Vak'ayi Hayriyede padişah tarafında bulunarak sadakat göstermiş, vak'adan sonra taltif edilmekle beraber İstanbulda oturması hoş görülmiyerek Kütahyaya sürülmüş arkasından idam fermanı gönderilmişti.

Bibl. : Lütfi Tarihi, I.

AHMED AĞA (Tabak) — On sekizinci asırda Yedikule tabakhanelerinde işliyen ustalardan bir hayır sahibi, 1764 (H. 1178) de, Yedikule dışında Tabaklar Mescidini yaptırmıştır.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I.

AHMED AĞA (Teberdar Hammâmî) — On altıncı asrın namlı ok atıcı pehlivanlarından, Okmeydanında Hacı İsmail yahut Uşakî menzilinde taş dikmiştir. Enderunu hümayundan yetişmiş, Teberdarlıkla çırağ edilmiş, sonra İstanbul hamamlarından birini tutup işletmiştir. Oğlu Hamamcıoğlu Mehmed Ağa da devrinin namlı Tirendazlarından olmuştur.

AHMED AĞA (Tekeli) — Dördüncü Mehmedin tahttan indirilmesine varan 1686 (H. 1098) ihtilâlinin Sipahi zorbabaşılarından, çok kısa bir zamanda yağma ve gasb yolile muazzam bir servet sahibi olmuştu, bu gibi ihtilâllerin sonunda olageldiği gibi hükûmet kendisini kâfi kuvvette bulunca, ayakdaşlarından sekiz kişi ile Süleymaniyedeki Ağakapısında boğularak idam olundu; cesetleri de Ağakapısı önünde sokağa bırakıldı, geceleyin köpekler tarafından parçalandı. Kemiklerinin denize atılması emrolunmuş iken, balıklara gıda olur diye ülema itiraz etti, bir çöpçü beygirine yükletilerek Topkapı dışındaki hıristiyan mezarlığına gömüldüler.

Bibl. : Silâhdar Tarihi, II.

AHMED AĞA (Usturacı) — Geçen asır sonlarında, Şehzadebaşındaki usturacı esnafı üzerinde nüfuz sahibi ihtiyar bir usta, İstanbulun sağlam bir esnaf terbiyesini temsil eden son tipik simalardan biri; Ahmed Rasim, çocukluk hâtıraları arasında onun canlı bir portresini şu satırlarla çiziyor:

"Şehzade Camii meydanında usturacılar, onların da ayrıca bir kahvesi vardı. Ahmed Ağa isminde ihtiyar bir usta bu kahvede sabahtan akşama kadar oturur, çırakları, kalfaları işlerlerdi. Ağanın o meydanda nüfuzu cari idi. Herkese karışırdı; hattâ biz minimimilere... Kavga ettiğimizi gördü mü, kunduraları çeker, üzerimize yürür, en ufağımızın kulağını çeker, büyüceğimize de bir iki hafif tokat indirirdi. Kocasından ayrılmış kadınlara akıl öğretir, açıkta kalmış olanlara iş bulur, başı sıkılmış tanıdıklarına dal kese ikraz eder, cami kayyumunu azarlar, sesi parlak çıksın diye müezzine tatlı yedirir, koç dövüştürenlerle azîm mubahasata girer, horozcuları kovar, Salıpazarında el arkada dolaşır, ihtiyar dul kadınları aldatmasınlar diye nezaret eder, fakat her Cuma namazdan sonra usturacı ustalarını, ileri gelen kalfalarını etrafına toplar, esnafın vukuatını dinlerdi. Anlamadan ben de dinlerdim. Bu cemiyette verilen kararlar hemen hemen şöyle idi:

— Salih usta! Sen Alinin gündeliğini kırk para daha artır! O artık geldi, yetişti.

— Veli usta! O senin çırak Hüseyinin ayağına bir yemeni al, günahtır!..

— Murad kalfa! Niye Mehmedi o kadar dövdün? Bir gündeliğini vereceksin!

— Cemal usta! O senin büyük taş gibi bir taş var! Yerde duruyor, istersen bir kere bak!

— Ne tuhaf şey! Esnafın içine hırsız da girdi! Herif üç ustura vermiş, hayır iki verdin diye kavga gürültü! Bu nasıl hal?! Esnaf gayreti, namusu yok mu? Böylelerini kovun!

— Hasan usta taşınacakmış, yarın çıraklarınızı yollayın da yardım etsinler!

— Hastamız var mı?

Var denilecek olursa:

— Biraz para toplayın gönderelim, alın benden yirmi kuruş! Gelecek hafta yine düşünürüz!

— Kaçıncı karı bu? Tahir usta yeni aldığını da boşamış! Herif usturacı değil, otlakçı!

— Kahveci! Ağalara birer kahve!

İşte bundan sonra cemiyet, gelecek Cuma günü yine toplanmak üzere birer ikişer dağılırdı. Ustalar:

— Allaha ısmarladık! derler, çekilirler, kalfalar el öperler, sıra bize gelirdi.. öyle ya.. meydan şenliğiyiz! Döver amma, sever de.

— "Kahveci! Çocuklara da birer lokum!"

Bibl. : Ahmed Rasim, Gülüp ağladıklarım.

AHMED AĞA (Üsküdarlı) — Geçen asır başlarında İstanbulun namlı çiçeklerindendir. Üçüncü Selim tarafından Saray bahçıvan başılığına tayin edilmişti. Bahçıvanbaşı Ahmed Ağa, İstanbulda ilk çiçek serini yapan adamdır. Devrin bir muharriri, Câbi Said Efendi onun hakkında: "Topkapı Sarayında altı fırın gibi ateş yakmakla vakitsiz nebatat yetiştirecek ve türlü çiçek yetiştirmek mümkün bir yer yapmıştır." diyor. (H. 1218 = M. 1803).

Bibl. : Câbi Said Vakayinâmesi.

AHMED AĞA (Vardakosta) — "Seyyid" lik ile de meşhurdur; on sekizinci asrın sonunda namlı musikişinaslardan, Üçüncü Selimin müsahiplerinden, Amasya kazalarından birinde doğmuştu; İstanbul sarayına çocuk denilecek yaşlarda gelmişti. Pek genç iken mevlevi tarikatine girmiş, sıkca devam ettiği Yenikapı ve Galata mevlevihaneleri, musikiye karşı olan istidadının pek parlak bir surette gelişmesine fırsat vermişti. Galata mevlevihanesinde asrın büyük şairi Şeyh Galibin yakın dostlarından oldu; bu şairin bazı manzumeleri ile beraber hicaz, nihaved ve saba makamlarında üç mevlevi âyini besteledi; ki bunlardan sonuncusu bugün tamamen unutulmuş bulunmaktadır.

Vardakosta Ahmed Ağanın hicaz peşrevi ve sazsemaisi, suzidilâra peşrevi, rahat-ül-ervah peşrevi ve sazsemaisi, suzinâk ve suzidil besteleri, muhayyer sünbüle şarkısı, mevlevi âyinlerile beraber klâsik Türk musikisinin şaheserleri arasında sayılır. Bu büyük artist "Darbı hüner" adını verdiği on dokuz darblı bir de usûl bulmuş: "Ferahfeza" terkbini de o icat etmiştir. Şiir ile de uğraşmış, fakat muasırları tarafından manzumeleri "üstâdâne" görülmemişti; öyle ki, Esrar Dede, tezkerei mevleviyesinin şiir üstadları ceridesi olduğunu söyledikten sonra Musahib Ahmed Ağanın şiirlerini kaydetmediğini yazar.

1794 (H. 1209) de öldü. Galata mevlevihanesine bitişik kabristana gömüldü. Şeyh Galib ölümüne şu tarih kıt'asını yazmıştır:

Müsahib Seyyid Ahmed ol hünermend
Ki olmuştu bu devre pîri Fârab
Diriga eyleyüp ahengi rihlet
Sâdayi irciiden oldu bitâb
Karar itti makamı Mevlevide
Ola âyini rahmetten safâyâb
Olur tarihi fevti Galib
"Müsahib oldu hâmûşana ahbab"
(1209)

Hal tercemesi bilginlerinden merhum Nurullah Pertev Beyin şu notunu Mahmud Kemal İnal son eseri "Hoş Sedâ" da neşretmiştir: "..saba, hicaz, nihâvend makamlarından âyini şerifleri vardır; rivayet olunur ki, âyinlerini Selimi Sâlisin huzurunda okumuş, bu keyfiyet padişahın "Sûzidilârâ" nâmı ile yeni bir makam vücuda getirmesine sebep olmuştur".

Vardakosta Ahmed Ağa Üçüncü Selimin "tavşan" denilen dilber köçek oğlanlardan Yorgaki için yazdığı şu şarkıyı da mâhur makamında bestelemişti:

Misâli goncei handan
Tebessümle gelir ol can
Ne candır âfeti tâban
Ne âfet, âfeti devran

Perişan saçları anber
Vücudu pek beyaz dilber
Dudağı hem sözü şekker
Ne âfet âfeti devran

Görenler tarzu etvârın
Oyunda raksü raftârın

Fedâ eyler bütün vârın
Ne âfet âfeti devran

Sarılsam sîneme çeksem
Eziyyet etmese öpsem
Lebin sorma, öpebilsem
Ne âfet âfeti devran

Yaşı onbeş hilâl kaşı
Ayın ondördü kardaşı
Bütün dilberlerin başı
Ne âfet âfeti devran

Virir âşıklara hâlet
Güzel tavşan kamer tal'at
Adı Yorgaki hem âfet
Ne âfet âfeti devran

(B. : Selim III; Yorgaki, Köçek).

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi; M. K. İnal, Hoş sadâ.

AHMED AĞA (Vaybelim) — Yeniçeri Ocağı kaldırılıp "Asâkiri Mansu Muhammediye" adı ile yeni ordu teşkilâtı kurulurken hassa süvarilerine trampet ustası - muallimi tayin edilen zât; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi, Enderun ağaları arasından yetişdiği tahmin edilebilir. Bu Vaybelim Ahmed Ağa ile beraber yine o hassa süvarilerine borazan ustası tayin edilen biri vardır ki onun da adı Ahmed Ağadır.

Bibl. : Atâ, Enderun Tarihi.

AHMED AĞA (Yedikuleli) — Onsekizinci asır çiçekçilerinden, leylâkî beyaz ile karışık koyu güvez "İkbali Saadet", beyaz ile karışık açık güvez "İksiri Saadet", beyaz ile karışık koyu kırmızı "İkbali Ferah", alaca güvez "Mucibi İzzet" adında dört lâlesi tescil edilmiştir.

AHMED AĞA (Zülüflü) — Geçen asır başlarında İstanbulun ileri gelen esnaf zenginlerinden, şişeciler esnafı kethüdası; 1829 (H. 1245) da, Ruslarla yapılan harb hakkında ileri geri dedikodular yaptığından, Edirnenin Ruslar tarafından istilâsı üzerine de "mugayiri rizai âli gizlice ve aşikâre söyleştikleri eracif sohbetler sem'i hümayuna gidince" emsalinden birkaç kişi ile beraber Serasker Hüsrev Paşanın emrile idam olundu.

Bibl. : Hafız İlyas, Letâifi Enderun.

AHMEDAĞA ÇEŞMESİ — Aksaraydan Sofulara giden Sofular caddesi üzerinde, Aksaraydan gelindiğine göre sağ koldadır; bir onsekizinci asır çeşmesidir; akar çeşmedir, suyu terkostur, eskiden Kırkçeşme suyu akarmış. İlk yapısından yalnız kitabesi kalmıştır gibi görünüyor. Ampir üslubundaki dantel kemerli ve ince sütunlu ayna taşı eski bir tamirde konulmuş olacaktır, alt kısmı kırılmış ve çimento ile tutturulmuştur. Terkos suyu verilirken de arkasına betondan yüksek bir hazne yapımıştır. Hiç bir san'at kıymeti taşımıyan, fakat kalabalık bir semtin gayet işlek bir çeşmesidir. Dört satır üzerine yazılmış dört beyitlik tarih kitabesi şudur:

Sofularda Ahmedağa Çeşmesi (Resim: Nezih)

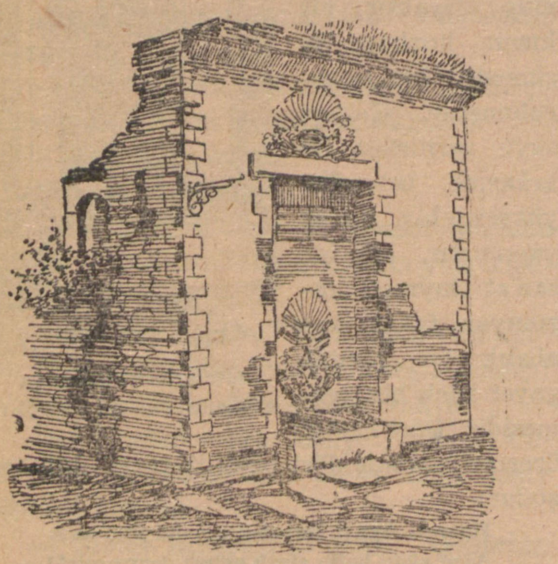
Hazreti Ağayi Dergâhi müallâ kim ânın
Ayni cûdu halkı sîrab eyledi derya misâl
Cümleden bu çeşmei dilcûyu tesbil ittikim
Nûş idenler selsebilin aynini eyler hayâl.
Neyyiri ikbali rûzefzun ola iclâl ile
Nûrbahşola cihâne görmiye rûyi zevâl.
Harfi cevherdar ile Meyli didi tarihini
Hacı Seyyid Ahmed Ağa kıldı icray: zülâl.
Sene 1163 (M. 1749)

Ayna taşının üstünde de "Aynen fihâ selsebilâ" ibaresi yazılıdır.

Bibl. : REK ve İhsan Hamami, Gezi Notu; İ. Hilmi Tanışık, İstanbul çeşmeleri, I.

AHMEDAĞA ÇEŞMESİ — Aksarayda, Yusufpaşa civarında, Sülüklü sokağında, bu sokağın Sofular caddesi başına yakın, Sadiçeşmesi sokağı ile olan kavşağı köşesindedir. Esası, bundan evvelki maddede yazılan çeşmenin sahibi Hacı Ahmed Ağa tarafından yaptırılmış bir on sekizinci asır çeşmesi ise de, Abdülmecidin Harem hazinedarı Şevkinihâl Usta tarafından yenilenerek tamir edilmiştir. 1945 de teknesi kırık, yer ile bir olmuş, musluğu kopmuş çok harap bir halde susuz çeşme idi. Tuğla yapıdır, ayna taşı kabartma bir arma şeklindedir. Kitabe taşının üstünde Abdülmecidin Turası vardır. Tâlik yazı ile dört beyitlik tâmiyeli tarih kitabesi şudur:

Şehinşahı cihan Abdülmecid Han adl âgâh
Mekârimi cûyibârın sûbesû icra ider hergâh.
Hâzinedarı kim Şevkinihâl Usta idüb ihya
Sûya kandırdı cümle teşnegânı hasbeten lillâh.
Harab olmuş idi Ahmed Ağanın çeşmesi evvel
Güzel resmiiye tâmir eyledi ber mucibi dilhâh
İki teşne gelüb didi Cemili böyle bir tarih
"Akıttı âbını bu çeşmeden iç fi sebilillâh"
1260 + 2 = 1262 (M. 1845)

Aksarayda Sülüklü sokağında Ahmedağa Çeşmesi (Resim: Nezih)

AHMEDAĞA MENZİLİ — Ok atıcı pehlivanların Okmeydanındaki müsabaka menzillerinden, lodos rüzgârı ile atılırdı; Ayaktaşı tekke önünde mezarlık başında kırık beyaz bir mermerdi; Bahtiyar deresi denilen yere doğru atılırdı. Bu menzilde ok atıp taş diken pehlivanlar şunlardır:

Pehlivan Arab 1024 Gez
(Taşı yassı kayadır).
Şirmerd Pehlivan 1033 „
(Taşı Delikli kayadır).
Benli Karagöz 1154 „
Deve Kemal 1205 „
Bursalı Şüca 1243 „
Mîrialem Ahmed Ağa 1271 „

Menzil, adını son rekoru kuran pehlivandan almıştır (B. : Ahmed Ağa, Mîrialem).

AHMEDAĞA MEYDANÇEŞMESİ — Unkapanında, deniz kenarında, ki eskiden bir dekovil yolu döşendği için Belediye şehir rehberinde Demiryolu sokağı adını almış olan sokağın nihayetindedir. Hemen yarısına yakın kısmı yere gömülmüş, şimale rastlayan deniz tarafı da arazi çökmesi neticesi bir hayli eğilmiştir. Kesme taştan, ampir üslûbunda güzel bir çeşme imiş; 1945 de toprak üstünde kalan kısmının etrafına da hemen üst pervazlarına yakın taş yığılmış bulunuyordu. Denize bakan cephesindeki sülüs hat ile yazılmış dört beyitlik manzum kitabesi şudur:

Bihamdillâh muvaffak eyledi Bâri
Bu câyi dilküşâyı kıldı âbâd
Rızaen lillâh içün sahibülhayrat
İmameyn aşkına eyledi icâd,
Kapânî Hacı Hafız Ahmed Ağa
İlâ yevmilkıyâme namı ola yâd.
Bu tam tarihi görüb didi Kenzi
Kıl ervahi şehidi Kerbelâyı şâd.
Sene 1233 (1817)

Bu cephenin müdevver olan iki köşesi üstünde de tâlik hat ile "Maşaallâh" yazılıdır. Geçen asrın servet sahibi bir tüccarı tarafından yaptırılmış olan bu çeşme, tamir ve ihya edildiği takdirde, Atatürk Bulvarına yakın güzel bir eser elde edilmiş olacaktır.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHMED AĞAOĞLU, AHMED AĞAYEF — (B. : Ağaoğlu, Ahmed)

AHMED ALEVÎ — 1949 - 1950 arasında İran karayolları umum müdürlüğünde bulunmuş iranlı bir mühendis, Türkiyeye kısa süren bir ziyarette bulunmuş, bu arada İstanbula gelmiş, memleketine avdette "Hâtıratı. Seferi Türkiye = Türkiye Seyahat hâtıraları" adı ile bir eser neşretmiş, ve eserinde İstanbulu bilhassa tasvir etmiştir. Seyahatnâmenin şayanı dikkat tarafı misafir kaldığı otelde odanın eni boyu, eşyası, yemek yediği lokantalarda tabak sayısı ve yemek bedelleri, her şeyin ölçü ve rakamla gösterilmiş olması-

Unkapanında Ahmedağa Meydan Çeşmesi (Resim: Nezih)

dır. Gezip gördüğü yerler hakkında hurda teferruat vardır; İstiklâl Caddesinde Beler Oteli, Ayasofya, Sultanahmed, İstanbul Gümrükleri, İstanbul sokakları, Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Sarayı, İran Konsoloshanesi, Kadıköyünde ressam Tahirzadenin evi, Florya, Yeşilköy Hava Alanı zevkle okunur yerlerdir; meselâ: "Otele indiğimde odamı otel sahibinin güzel kızı Hayda gösterdi" gibi alelâde şahıs isimleri dahi kayıtlıdır. Hal tercemesi öğrenilemedi, çok güzel türkçe konuşan Ahmed Alevînin Azerbaycanlı olduğu tahmin edilebilir.

Ali Genceli

AHMED ALİ PAŞA, ŞEKER AHMED PAŞA — Türk resim tarihinin ilk büyük isimlerinden; 1941 de Üsküdarda doğdu, ilk tahsilini Üsküdar mekteplerinden birinde yaptıktan sonra Tıbbiye mektebine girdi; resimde bir doğuş kıymeti olan fevkalâde istidadı nazari dikkati çekerek henüz talebe iken mektebin resim muallimine muavin tayin edildi; Abdülâzizin cülus ettiği yıl, 1861 de, resme karşı kendisinin de büyük bir istidadı ve sevgisi olan bu hükümdar tarafından resim tahsili için Parise gönderildi; ressam Seyyid Beyle beraber, oradaki "Mektebi Osmanî" nin ilk seçkin talebelerinden oldu; Fransız romantizminin şöhretlerinden, mevzularını Şarktan ve Tarihi Kadimden seçen Gustave Boulanger ile ayni zamanda heykeltraş, arkasında zengin bir san'at mirası bırakacak olan Jean-Léon Gérome'un atölyelerine devam etti. 1867 salonunda, karakalem bir Abdülâziz portresi teşhir etti ki, bu büyük ressamın bu sahada hemen tek eseridir denilse yeridir. Fransa - Prusya harbinin başında memleketine döndü, piyade yüzbaşısı rütbesile Mektebi Tıbbiye resim muallimliğine tayin edildi. Bayazıd ve Zeyrek rüşdiyelerinde de resim dersleri aldı, hünkâr yaveri tayin edildi, ve 1875 de binbaşı, 1877 de kaymakam, 1880 de miralay, 1884 de mirliva, 1890 da ferik oldu; 1892 de Osmanlı sarayının ecnebi misafirler teşrifatçısı tayin edildi, 1906 da öldü, kabri Eyyubda Feshâne caddesi üzerinde, Defterdardan gelirken sol koldadır. Bu kabristanın demir parmaklıklı kapısının üstüne şu kitabe konmuştur:

Ahmed Ali Paşa
(Resim : H. Çizer)

Yaverânı Hazreti Şehriyariden misafirini ecnebiye teşrifatcısı Ferik Ahmed Ali Paşa ruhuna fatiha. Fi 5 rebiülevvel 1325 ve fi 5 mayıs 1323.

Şeker Ahmed paşa, memleketinde bir natürmort ve peyzaj ressamı; Garp san'at yolunda Türk resminin de bu ilk çağında, bugün ittifakla verilen bir hükümdür, bir büyük müjdeci olmuştur. Muasırlarından ne Zekâi Paşanın sağlam klâsik peyzaj tekniğine, ne de Seyyid Beyin natürmortlarındaki renk ve ışık inceliklerine varabilmiştir; fakat, bilhassa peyzajlarında kendine has safiyet ve samimiyeti, hâkim olduğu fırçasının büyük sabır mahsulü darbelerile, taklit edilmez güvez ve yeşillerile tamamen orijinal bir san'atkâr olmuştur.

Şeker Ahmed Paşanın büyük kıymetlerinden birisi de, Türkiyede ilk san'at hareketlerinin başına geçmiş bulunmasıdır. İstanbulda ilk Türk resim sergisini, 1874 de Çenberlitaştaki Maarif Nezareti binasında (bugün İstanbul Belediyesinin bazı daireleri bulunmaktadır) o açmıştı. Devrinin Avrupalı ressamlarından tablolar satın almak istiyen Abdülâziz, bu işi yerinde bir karar ile paşaya havale etmiş, o da Boulanger, Gérome, Chaplin, Harpignies, Daubigny ve Yvon gibi devrinin en namlı Fransız üstadlarının en güzel eserlerini seçip Türkiyeye getirmişti.

Kendisinin Mercan yokuşundaki konağı da, küçük ölçüde bir resim salonu halinde idi; devrinin Türk ressamlarının zengin eserlerinden bir koleksiyona sahipti; saraydaki hizmetinden kurtulunca, kendisini bu konaktaki atölyesine atardı. Sohbeti zengin ve tatlı bir zat idi, "Şeker" lâkabını da bu yüzden almıştı. Ressam Sami Yetik merhum nakleder:

Abdülâziz, oğlu Yusuf İzzeddin Efendiyle otururken, padişah mabeyincilerinden birine yaver ressam Ahmed Beyi kasdederek: "Yaver Ahmedi çağırınız" demiş. Mabeyinci birden bunun yaverlerden hangi Ahmed Bey

olduğunu kestiremiyerek duraklayınca genç prens: "Canım.. bizim Şeker Ahmedi.." demiş. Şehzadenin bu tarifi hükümdarın fevkalâde hoşuna gitmiş ve kahkahalarla gülmeğe başlamış. "Şeker" lâkabı da o günün hâtırası olarak kalmış.

Yine Sami Yetik, Paşaya ait şöyle bir hâtıra da nakleder:

"Talebelik zamanında şöhretini işite işite bende eserlerini tetkik etmek aşkı uyandıran Şeker Ahmed Paşayı ancak Sanayii Nefise mektebini bitirdikten sonra lütufkâr bir tesadüfle tanıdım; ve bu tanıyış bana Şeker Ahmed Paşayı istediğim gibi etüd edebilecek serbest zeminler hazırladı. Bir gün Bahçekapısında ötedenberi resim edevatı satın aldığım Gayret ismindeki kırtasiye mağazasına uğramıştım. Ben bu dükkânda ara sıra akuarel ve guaş resimler teşhir ediyordum. Bu resimlerden bazıları ara sıra san'at muhibleri tarafından satın alınırdı; o hafta da küçük bir guaş resim koymuştum, karlı ve tipili bir havada eski Galata köprüsünün kalabalığını gösteren bu resmin teşhirden birkaç gün sonra satıldığını haber verdiler. Dükkâna girdiğim gün namıma bırakılmış küçük bir zarf buldum. Bu minimini zarfın içinden çıkan zarif bir kart Şeker Ahmed Alipazâde Ahmed İzzet imzasile beni Mercandaki konağına davet ediyordu.

Ahmed İzzet merhum o zamanlar süvari yüzbaşısı ben de piyade mülâzimisânisi bulunuyordum. Beni pek mültefitane kabul etti ve babası Şeker Ahmed Paşaya takdim etti. Ressam Ahmed Paşayı bu ilk görüşlerimin bende bıraktığı intiba, onu devrin riyâ ve iftira havası içinde insanî hislerini muhafaza ederek yaşayan temiz bir san'at âşıkı olarak buluşumdur. O, iyi bir nam kazanabilmek için devrin nüfuzuna kapılarak mağrur olmamak, hemcinsine birer kıymet vererek kibirsizce görüşmek ve iltifat etmek prensibini itiyat haline getirebilmiş bir ressamdı. Resme çalışan gençlerle hemen dost oluverişi, iltifatlara gark edişi en mümtaz vasıflarından idi. Şeker lâkabının verilmesi de şefik, mültefit tabiatının kazandırdığı güzel bir mükâfattır" Şeker Ahmed Paşanın eserlerini yakından ve toplu olarak tetkik etmek fırsatını elde ettiğini söyliyen Sami Yetik, büyük ressam hakkında şu hükmü veriyor:

"Ne kadar yazıktır ki, Avrupadan avdetini müteakip yaptığı tablolar, tedricen sönen heyecanının ufûl eden kudretinin âdeta tarih numarasile sıralanmış birer hüzünlü mersiyelerini söylerler".

Bibl. : Sami Yetik, Ressamlarımız; İ. A. Gövsa, Türk meşhurları.

AHMED ÂRİF HİKMET DEDE — On dokuzuncu asır mevlevi şeyhlerinden ve mevlevi bestekârlarından, Üsküdar mevevihanesinde otuz dokuz yıl şeyhlik yaptı ve 1874 (H. 1291) de öldü. Muasırlarının bir şaheser olarak zikrettikleri mâhur âyini, bugün klâsik Türk musikisinin kaybolmuş eserleri arasındadır.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi.

AHMED ÂRİFİ BEY — Geçen asır sonları ile asrımız başlarının bestekârlarından; 1858 de İstanbulda doğdu, babası ulemadan Harputlu Mustafa Faik Efendidir; çocukluğu babasının memuriyetle bulunduğu Ruscukda geçti, onüç yaşında ilkokulu bitirdi ve devrin geleneğine uyarak Ruscuk (Tuna) vilâyeti maktubî kalemine girdi, tahsiline hususî olarak devam etti; arabca, farsça ve beş garb garb dilni ana dili gibi öğrenen Ahmed Ârifi Bey memuriyet hayatında gayret ve doğruluğu ile temâyüz ederek Edirne, Şam, Ankara vilâyetlerini dolaştı, 1887 de Maarif Nezareti teftiş encümeni reisi oldu, Vessaf ve Fuad Beyerle beraber "Muhaderat ve Muktetifât" adında edebî bir mecmua neşrteti. 1905 de mutasarrıf olarak bulunduğu Kayseride öldü.

Ahmed Ârifi Bey
(Resim : H. Çizer)

Bütün sazları büyük başarı ile, kemanı ise üstad hüneri ile çalardı. İkinci Abdülhamid şânında bir marş yapmıştı. Bestelediği şarkıların en güzeli:

Bilse bir kerre o şûh hâli perişânımızı
Rahmedip yakmaz idi bu derece cânımızı
O ne hikmetdir ki aceb yâre mi tesir etmez
Kâfir imana gelir dinlese efgaanımızı

rast şarkısıdır.

Bibl. : M. Rona, 50 yıllık türk musikisi.

AHMED ÂŞIKI (Âşıkpaşazâde Derviş) — On beşinci asır şair ve müverrihlerinden ve ilk fütuhat devri cengâverlerinden; Türkiyenin en eski tarih kaynakları olan "Tevarihi Âli Osman" dan soyadına nisbetle "Âşıkpaşazâde Tarihi" denilen meşhur eserin müellifi; 1400 (H. 803) e doğru Amasyanın Mecidözü kazası içinde, kaza merkezine iki saat yerde Elvançelebi tekkesi denilen bir ahi zaviyesinde doğdu; kendi kaydına göre künyesi "Derviş Ahmet Âşıkî ibni Şeyh Yahya, ibni Şeyh Süleyman, ibni Bâli Âşık Paşa, ibni Baba İlyas"dır.

İlk tarih zevkini, Yıldırım Bayazıdın oğlu Mehmed Çelebinin maiyetinde Rumeline Musa Çelebi ile cenge giderken, 1413 (H. 816), ki henüz on üç yaşında bir çocuktu, Geyvede Orhan Gazinin silâh arkadaşlarından ve imamı İlyasın oğlu Yahşi Fakihi dinlerken almıştı. Dervişlik hayatına da Konyada Sadreddin Konevî şeyhi Abdüllâtife intisap ile başladı. Hicretin dokuzuncu asrının bu en namlı şeyhinin en seçkin dervişlerinden oldu, öyle ki bu zâtın, siyasî, içtimaî ve dinî büyük bir buhranın başlangıcını teşkil eden Şeyh Cüneyd ile olan mülâkat ve münakaşasında hazır bulunanlardan biri de Ahmed Âşıkî oldu. 1436-1437 (H. 840-841) yıllarını hac ziyaretinde geçirdi. Hicaz ve Mısır ulema ve meşayihi ile tanıştı. Hac dönüşünün tezine, ümerâdan İshak Beyin yanında Üskübe kadar bir Sırbistan akınına iştirâk etti. 1442 (H. 946) de İkinci Muradın yanında ilk Macaristan akınında bulundu, on yıl sonra, bu hükümdarın Jean Huniad'e karşı olan cengine iştirâk etti, padişah kendisine bir at hediye etti. İstanbul fethinden sonra Büyükşehirde yerleşti. Haydarda ceddi Âşık Paşanın adına bir cami, kendisi için de bir türbe yaptırdı. İstanbulun Türkler tarafından iskânında en seçkin simalardan biri oldu. Öyle ki, 1457 (H. 861) de Fatih Sultan Mehmed oğulları şehzade Mustafa ile Bayazıdı Edirnede sünnet ettirirken, dâvetlileri arasında Ahmed Âşıkî de bulunuyordu. Kızı Rabia hatunu, 1469 (H. 874) da devrin namlı şeyhlerinden Seyyid Velâyete verdi.

1484 (H. 889) de seksen dört yaşında bir ihtiyar iken, etrafın ısrarı ile meşhur tarihini yazmağa başladı; kendisi bunu eserinin ilk satırlarında şöylece nakleder:

"Güncü fenâda sabır hırkasın giyip oturmuştum, Kostantaniyede. Nâgâh bir cemaat Âli Osmanın tevarihinden ve menakiberinden zikrettiler. Ben fakire dahi sual ettiler. Bilip işittiğimden bazı ahvalinden ve menakiblerinden ihtisar edip kalem diline verdim."

Açık bir halk dili ile ve kendisine has akıcı, şirin bir üslûp ile kaleme alınmış ve yer yer manzumelerle bezenmiş olan "Âşıkpaşazâde Tarihi" 1502 (H. 908) vakayiine kadar gelir. Yani Derviş Ahmed Âşıkî yüz iki yaşlarında iken eli kalem tutacak ve hâtıralarını tesbit edebilecek sağlam zihin ve enerjiye sahiptir. "Şekaik" in kaydına göre 1522 (H. 929) de öldü ve vasiyetine uyularak Âşıkpaşa Camiinin mihrabı önüne gömüldü; bugün kabrinde yazılı bir nişan yoktur (B. : Seyyid Velâyet ve Âşıkpaşa Camii).

AHMED AVNİ KONUK — (B. : Konuk, Ahmed Avni).

AHMED BABA — Vak'ayi Hayriyde Paşalimanındaki bektaşi tekkesinin babasıydı; bektaşi tekkeleri kapatılıp babalar ve müridleri birer tarafa sürülürken bu Ahmed Baba da Hâdime gönderildi.

Bibl. : Lütfi Tarihi, I.

AHMED BABA — On dokuzuncu asır bedevî şeyhlerinden, Ağaçkakan tekkesinin banisi.

AHMED BÂLİ — On altıncı asrın ikinci yarısında Sarı Selim devrinde güzelliği dillere destan olmuş esnaf civanlarından; devrin şairlerinden Ülvi Çelebi tarafından Şehrengizinde şöyece methedilmiştir:

> **Birine Ahmed Bâli dirler**
> **Olubdur tâcı anun şemsi enver.**
> **Ruhi âyinei nuri Hüdadır**
> **Cemali matlâi şemsi duhâdır.**
> **Cihanın yüğrüğüdür hüsnile o!**
> **Nola şehler katında olsa makbul.**
> **Bâşım tâcıdır ol sultanı hûban**
> **Ayağı tozu olsun tanrı heran,**
> **Ana itsem nola tahsinü sâbaş**
> **Ki hakkıdır güzellik tâcı bin baş.**

AHMED BEŞE (Eyyublu) — On sekizinci asrın namlı çiçekçilerinden, Eyyub âyanından Salih Ağanından Salih Ağanın kapısından yetişmişti; kırmızı "Tezhibi Çemen", güvez alaca "Lâal Nisar", düz koyu kırmızı "Lâ'li Bedehşaşn" ve mora yakın koyu leylâkî "Ruhi Gülrenk" adında dört lâlesi tescil edilmiştir.

AHMED BEŞE (Sipahi) — On yedinci asır ortalarında yaşamış, İstanbulun meşhur neyzenlerindendir; hayatı hakkında başka bir kayda rastlanmadı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AHMED BEY — On sekizinci asır hattatlarından, Câbîzâde Abdi Beyin yetiştirmesidir. Memuriyet hayatında Koyun halifeliğine kadar yükselmiştir; Damad Mehmed Paşanın oğlu, Defterdar şair İzzet Ali Paşanın kardeşidir, 1756 (H. 1170) da öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattatin.

AHMED BEY — On sekizinci asır kapıcıbaşılarından, Kösec Halil Paşanın oğlu, Enderunu hümayundan yetişti, 1766 (H. 1180) da öldü. Enderunda iken Mirahor Camii imamı Seyyid Abdullah Efendiden sülüs ve nesih yazı meşki görmüş ve icazetnâme almış, devrinin namlı hattatları arasında anılmıştır.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattatin.

AHMED BEY (Dizdar) — Hadikatül cevamiin kaydına göre, Kasımpaşa civarında Dizdar Mescidinin banisi bir hayır sahibi.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II.

AHMED BEY (Domates) — Geçen asır sonlarının namlı amatör hanendelerinden, makam ve usûl bilir, gayet yanık, hazin bir sesle gazel okurdu, aslı Üsküdarlıydı, nezaretlerden birinde beş altı yüz kuruşlu bir kâtipti; devrin zevk ve safa düşkünü büyüklerinin konak, yalı ve köşklerinde beyden efendiden sâzendelerle beraber bulunurdu, 1900 den evvel, genç denilecek yaşlarda öldü; lâkabını, yusyuvarlak yüzü ve daima kıpkırmızı olan yanak'arından ötürü almıştı.

Bibl. : S. M. Alus, Not.

AHMED BEY (Fazlipaşazâde) — On sekizinci asrın namlı çiçeklerinden bilhassa Girid lâlesinde seçkin bir şöhreti vardı; en güzel çiçeği "Yakut Nişin" adı ile tescil edilmiştir.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED BEY (Fırça) — İkinci Mahmudun namlı kuşçularından; bilhassa kanaryalarile meşhurdu. Pek küçük yaşta Enderunu hümayun hazine koğuşuna alınmış ve yirmi yıl sarayda kalmıştı. Tok sözlü olduğundan Fırça lâkabını almıştı; sarayda kimse ile dostluk kuramamıştı, fakat herkese elinden gelen iyiliği yapan çok temiz kalbli bir insan hâtırası bırakmıştı.

Bibl. : Hafız İlyas, Letâifi Enderun.

AHMED BEY (Kandillili Kavas) — Geçen asır ortalarında Kandillinin meşhur simalarından, Kaptanı Derya Halil Paşanın kavası; birinci meşrutiyetin liderlerinden Ziya Paşanın çocukluk hâtıralarında yer almış bir adam; mütefekkir şair, Kavas Ahmed Beyi şu şirin vak'a içinde hatırlıyor:

"Sabavetimde yaz kış Boğaziçinde Kandillide sakin olurduk. Benimle beraber mektebe gidip gelmek, hem de evin sokak işlerini görmek için babam, on yedi on sekiz yaşlarında ve Ömer namında bir köle almıştı. Köle, memleketinde hırsızlıkla terbiye olunduğundan kiraz, üzüm mevsimlerinde beni bağlara götürür, kendisi eli yetiştiği meyvalardan çalardı; birlikte yerdik. Tahminime göre altı yedi yaşlarında idim. Bir gün köle ile beraber Kaptanı esbak Damad Halil Paşanın Kandilli üzerinde vaki bağlarından Havuzlubağ derler bir bağına gittik. Bağın etrafı dikenli çalılarla mahfuz olmakla köle bir medhal bulup da giremedi. Elindeki sopa ile çalıları aralıyarak güçle bir küçük delik açabildi. Bana: "Ben buradan sığamam, sen küçüksün, içeri gir! yakındaki kütüklerden üzümleri kopar bana ver, beraberce yiyelim" dedi. Ben de peki dedim. İçeri daldım ve üzüm devşirmekle meşgul oldum. Meğer Halil Paşa merhum, o esnada nişan atmak üzere o bağa gelmiş, nişan testisi bittesadüf tamam benim çapul ettiğim mahalle konulmuş olmakla uzaktan beni görmüş; merhumun dairesi kavaslarından Kandillili Ahmed Bey derler, koca bıyıklı bir kavas vardı ki, her rast geldikçe bıyıklarından korkardım. O gün paşanın yanında bulunmuş ve paşa beni ona gösterip yanına getimresini tenbih ile göndermiş. Ben ise dünyadan bîhaber! muttasıl üzüm salkımlarını koparıp çalı arasından köleye vermekle meşgul iken ansızın arkamdan biri gelip beni kucağına kaptı, ve korkutmıyarak bilmem ne sözlerle temin ve tesliyetler ederek paşanın yanına götürdü. Önünde duran birkaç tabak üzümü benim önüme sürüp yemek teklif etti; onun bu nüvazişi korkuyu ve hicabı büsbütün zail edip bilâ teklif, yemeğe başladım. Kimin çocuğu olduğumu, evi-

mizin ne semtte olduğunu sordu; ben de söyledim. Niçin üzüm çaldığımı sorunca hiç ketim etmeyip kölenin talimatını tamamiyle nakletttim. Benim sadakat ve saffetim besbelli merhumun hoşuna gitti; zira elime bir hayli para verdi; ve Ahmed Beye teslim ile hanemize gönderdi".

AHMED BEY (Kolozluzâde) — On sekizinci asırda Karakızzade Mehmed Efendiden sülüs ve nesih öğrenmiş Büyükşehir uşağı bir Yeniçeridir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattatin.

AHMED BEY (Kürkçübaşı) — Hadikatül cevamiin kaydına göre, Topkapıda kendi adına nisbetle anılan camiin, biri Cerrahpaşa civarında diğeri de İstinyede iki Mescidin banisi olan bir hayır sahibidir (B. : Kürkçübaşı Camii, Kürkçübaşı Mescidi). Şamda ölmüş.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I - II.

AHMED BEY (Mabeyinci) — Padişah Abdülmecidin sevgili gözdesi, Tanzimat devri ricalinin en genci, harikulâde güzelliği İstanbulda dillere destan olmuş, zarafeti ile de ecnebi mahfillerde Osmanlı Sarayının seçkin bir siması olarak tanınmıştı; Beşiktaştaki konağı da Büyükşehrin, alafranga mobilya ile fevkalâde mükellef olarak döşenmiş ilk meskenlerinden olmakla meşhurdur; kendisini, hayatının son günlerinde Baş mabeyinci yapan Abdülmecide ölüm ânında dudaklarına zemzem döken de bu sevgili bendesi olmuştu. Efendisinin ölmü üzerine 4000 kuruş maaşla tekaüt edilen Ahmed Bey de çok yaşamamış, genç yaşında veremden ölmüştür.

Üniversite kütüphanesindeki el yazması hâtıraları geçen asrın çok kıymetli ve zengin bir vesikası olan Aşçı Dede İbrahim Bey, süt kardeşi olan Mabeyinci Ahmed Beyden bahsederken şunları yazıyor: "Sene 1271; evimiz Lâleli Camii karşısında çıkmaz sokakta idi. Bir gün sabahleyin civarımızdan yangın çıktı; biz de yandık. Hemen bir ev buluncıya kadar süt biraderim Ahmed Beyin Beşiktaştaki konağına gittik. Ahmed Bey Müzikai Hümayuna girmişti; oradan Abdülmecid Han görüp gayet beğenmiş olduğundan içeriye alıp mabeyinci etmişti. Ara sıra ziyaretine giderdim. Akşam oldu, süt birader mabeyinden geldi. Bizleri görünce fevkalâde memnun oldu:

— Hayrolsun, böyle teşrif ettiğiniz yoktu, ne oldu dedi; hanenin yandığını haber verince:

— Artık sizin için hane aramak yoktur! dedi.

"Ahmed Beyin validesi ve pederi ölmüş, akrabasından kimse kalmamıştı. Zaten bizim vâlide de süt annesiydi. Ahmed Bey o zaman gerçi yedinci mabeyinci idi ise de Zati Şahânenin gayet sevgilisi idi. Efkârı şahâne bunu Baş Mabeyinci etmekti. Ahmed Beye nöbet gelsin diye ayda bir birisini baş mabeyinci edip bir ay sonra tekaüt eder, diğerini baş mabeyinci ederdi. Bunun için vükelâ da cümleten Ahmed Beyin hatıralarını ele almak isterlerdi. Bir gün Ahmed Bey yanına tenha bir odaya çağırdı:

— Birader! Konağın irat ve masrafı görüyorsun ya bir ayvazın elindedir, isterim ki zâtınız her şeye nezaret edesiniz! dedi.

"Filhakika bir akıllı kefere ayvazdı. Her şey elinden gelirdi. Derhal ayvazın hesabını görüp ruhsat verdi. Diğer bir ayvaz aldı, konağın her bir umur ve hususu da bana havale olundu. Lâkin şimdi vaktile kaleme gidip gelmek biraz müşkül oldu. Artık çarşıdan alınacak, bazı şeyleri de kaleme getirmeğe başladık. Bir uşak da her gün beraberce gidip gelirdi. Elhasıl bu halime hased edenler çoğaldı. Bazı mücevherata dair alınacak şeyleri kuyumcu Petraki kaleme getirdikçe bir başka süs olurdu. Bir sene kadar böyle zevk ve safa ile demgüzar olduk. Ahmed Bey de ikinci mabeyinci oldu. Her şey iki katlı oldu." (B. : Aşcı Dede'nin hâtıraları)

AHMED BEY (Mirasyedi) — İkinci Abdülhamid devri sonlarının namlı piyasa hanendelerinden, Kemanî Memduhun takımında en hatırlı bir sima idi: "Bey" liği efendiden bir zatın oğlu oluşundan ve okur yazar takımından bulunmasındandır. Daha mahalle mektebine giderken, âmin alaylarının ilâhici çocukları arasında sesinin güzelliğinden ötürü parmakla gösterilen bir şöhret olmuştu, sonra nezaret kalemlerinden birine kâtiplik ile girmiş, kendisine amatör saz takımlarında seçkin bir yer temin etmiş, ve nihayet babadan kalma bir serveti bitirdikten sonra geçim kaygısile kalemi büsbütün bırakarak piyasa sazlarına girmişti. Hayatının son günlerinin nasıl geçtiği öğrenilemedi.

Bibl. : S. M. Alus, Not.

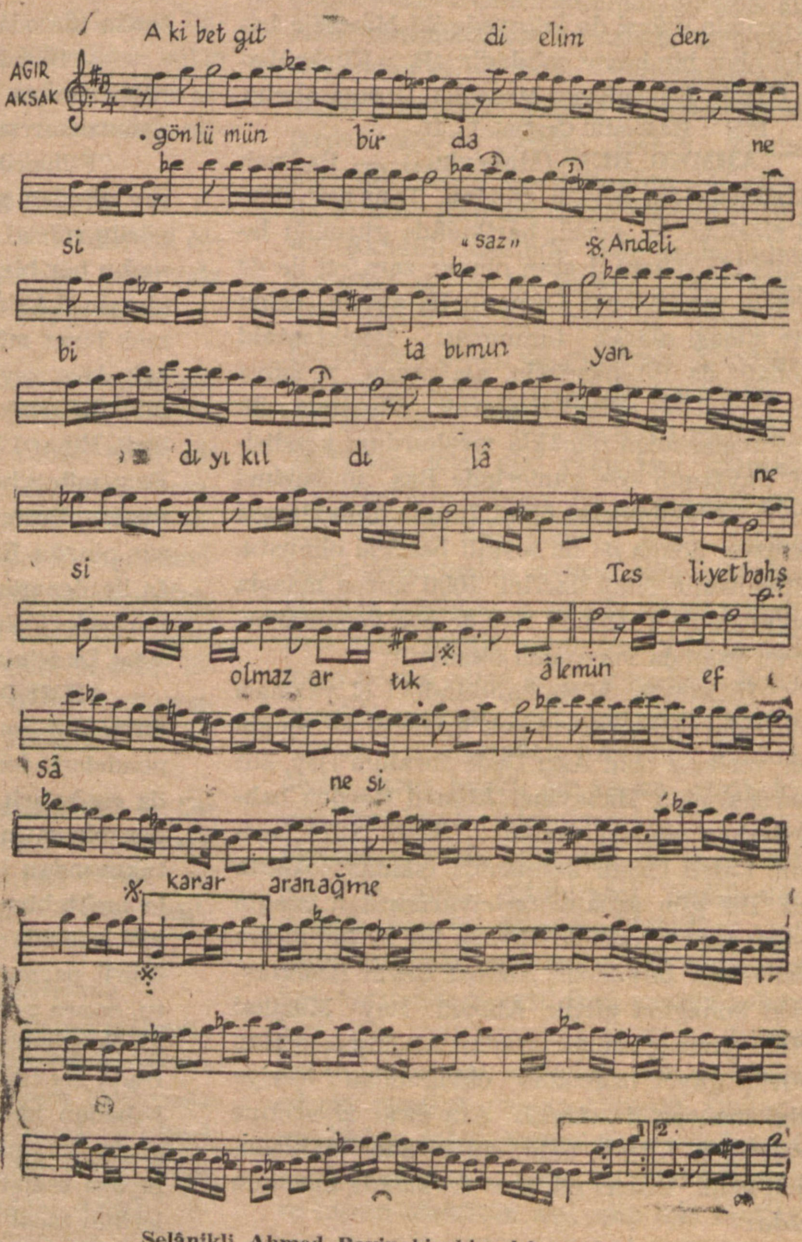
AHMED BEY (Selânikli Ûdî) — Geçen asır sonları ile asrımız başının en velûd bestekârıdır; yediyüzü bulan şarkılarının çoğu, başda Türk radyoları, hâlâ her yerde okunmakdadır; bilhassa "acem kürdî" ve "kürdili hicazkâr" makamlarını ihya etmiştir.

1896 da Selânikde çok fakir bir ailenin evlâdı olarak dünyaya geldi, çocukluğu yalın ayak yarım pabuçla geçerek tahsil imkânı bulamadı, berber olan dayısının dükkânında çırak oldu. Allah vergisi gayet güzel bir sesi vardı, kulakdan kaparak okuduğu şarkılar, henüz oniki onüç yaşlarında bulunan bu fakir çocuğa karşı büyük bir alâka topladı; berber dükkânının müşterileri ve muhitinin musiki perverleri tarafından el birliğile yetiştirilmek istendi; hânende Refik Bey Ahmede ağır şarkılar geçti, matbaacı Freid Bey ud dersleri verdi. Halebli Şavul Efendi nota öğretti, dükkânın müşterileri de aralarında para toplayarak çırak çocuğa bir ud, ilk sazını aldılar. Kendisini aşk ile musikiye vermiş olan güzel sesli berber çırağı hâmilerinin teşviki ile Selânik mevlevîhânesine devama başladı; Türkiyenin her yerinde olduğu gibi bu mevlevîhânę de bir musiki mektebi idi; kısa zaman içinde bilgisi ve görgüsü son derecede arttı, sazı ile ve sesi ile Selânikde bir şöhret oldu, berberliği bırakarak akranı gençlerden mürekkeb bir saz takımı kurdu ve hayatını sâzende ve hânende olarak kazandı; kendisi tarafından bestelenmiş yeni yeni şarkıların okunması takımına müstesnâ bir rağbet sağladı; öylesne ki, kendsinden çok evve "Selânikli Ahmed Beyin" kaydi ile şarkıları İstanbula geldi.

1909 da 31 mart vak'ası üzerine Hareket Ordusunda gönüllü nefer olarak İstanbula gedi ve 39 - 40 yaşlarında iken büyükşehirde yerleşti. Trablusgarb ve Balkan harbleri, Birinci Cihan Harbi, Mütâreke ve onu takib eden İstanbul işgali saz ve söz meclislerini dağıtdı; bütün emsâli gibi değerli bir sâzende, hânende ve bestekâr Selânikli Ahmed Bey de çetin gailelerin yükü altında unutuldu. 1921 de belden aşağı kısmına felc darbesi geldi, bu elîm halde altı yıl yaşayarak 4 ikincikânun 1927 de öldü.

Selânikli Ahmed Bey
(Resim : H. Çizer)

Selânikli Ahmed Beyin bir hicazkâr şarkısı

Okuması yazması olmadığı halde besteliyeceği eserleri seçerken gösterdiği üstün zevk, notaya hâkimiyeti, mızrabındaki tatlılık, hânende olarak güzel okuyuş tarzı ve nihâyet velûd karihası ile Selânikli Ahmed Beyin bir musiki dehâsı olduğu muhakkaktır. Onaltı onyedi yaşlarında iken yaptığı ilk bestesinin:

Görmedim uysun felek âmâlime

hüzzam şarkısı olduğu söylenir.

Bibl. : M. Rona, 50 yıllık türk musikisi.

AHMED BEY (Sarac) — On yedinci asır sonlarında İstanbulda güzelliği dillere destan olmuş bir esnaf civanıdır. Kapucubaşılardan Bursalı Câfer Ağa adında birinin oğlu olup, babası gençliğinde Dördüncü Sultan Muradın karcıbaşılığında bulunmuş; Sarac Ahmed Bey 1684 (H. 1095) de Engürüs seferine memur edilen esnaf arasında İstanbuldan ayrılarak serdar Bekrî Mustafa Paşanın Hamzabey Palangası önündeki hezîmetinde, kölesi yerinde meclûbu ve adaşı Dellâk Benli Ahmed adındaki yiğitle beraber yararlıklar gösterüb şehid olmuş (B. : Ahmed, Benli).

Bibl. : Derviş İsmail, Dellâknâme.

AHMED BEY (Servili) — Topçu kaymakamı Servili Ahmed Emin Bey; geçen asrın ikinci yarısında İstanbulun san'at mahfillerinde tanınmış seçkin bir sîma, ressam, devrinin usta bir taş ve fildişi oymacısı ve fotoğrafçısıdır. 1845 de İstanbulda doğdu, tahsilini Mühendishânede yaptı, buradan 1865 de topçu mülâzimi rutbesile diploma alarak resim ve elişlerindeki üstün başarısı göz önüne alınarak Tophâne resimhânesine tayin edildi. Bu sırada fotoğraf ile uğraşmak fırsatını bulup o zamanlar için yeni olan bu san'atın teknik incelikleri üzerinde çalıştı; makine, san'atkâr elinde, yalnız İstanbul ve Türkiye için değil, dünya ölçüsünde en güzel eserler verdi. Şöhretini duyan İkinci Abdülhamidin emrile Anadoluda tetkikata memur bir heyetin

Servili Ahmed Bey
(Resim : H. Çizer)

âzası olarak, Bozöyük, Eskişehir ve İzniğin ve daha bir çok Anadolu köy ve kasabalarının zengin birer fotoğraf albümünü yaptı, bu hükümdar tarafından sağlam hüneri takdir edilerek Hünkâr yâveri tayin edildi. Bir ara Fransa fen akademisine gönderdiği bir gravörü, orijinal san'at eseri olarak takdirname aldı. İkinci Abdülhamide nâçiz bir hediye olarak verdiği Eskişehir taşından kuşlarla süslenmiş bir kibritlik de, zamanın tabirile "Mahzûziyeti Seniyeyi mûcib" oldu. Türkiyeye ilk defa olarak çinkoğrafi san'atini soktu. Ressam Sami Yetik'in bir san'at münekkidi olarak verdiği hükümdür, "Heyecanı dağınık, istidadı mütenevvi, aşkı sebatsız, seyyal ruhlu görünen bu kabına sığamıyan zekâ", uykularını fedaya kadar varan yıpratıcı çalışkanlığı yüzünden oldukça uzun süren bir sinir hastalığına tutuldu, şifa bulamıyarak 28 İkincikânun 1892 de öldü. Yine Sami Yetik, bu san'atkâr hakkında şu satırları yazıyor: "Ressamlığın pentür kısmında şahsiyetini tebarüz ettirecek bitmiş bir eserini görmediğim için mütalâa yürütemiyeceğim. Yalnız nâtamam etütlerinde, bir iki ufak yarım kalmış peyzajlarında fırçasının klâsik ve realist ekolün izleri üzerinden yürüdüğünü hissetmiştim. Aynadan portresini yaptığını ve mektebe hediye ettiğini işittim. Bu portre meydana çıktığı vakit Servili Ahmedin kudreti ressamânesi herkesce anlaşılmış olacaktır".

AHMED BEY (Teberdar) — On yedinci asırda yaşamış namlı ok atıcı pehlivanlardan, Ağalar menzilinde taş dikmiştir; Bayazıdda Eski Saray teberdarlarındandı.

AHMED BEY (Tombalak) — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Fatih ve civarı semtlerin namlı bir meczubu; 40-50 yaşlarında, kısa boylu, şişman, çehresi yakışıklı bir adamdı, bıyıkları ağzının üstüne düşmüş, başında püskülsüz bir fes, fesin ibiğinde sarımsakla mavi boncuk, pantalonunun üstüne diz kapaklarına kadar inen kısa bir entari giyerdi, sırtında solmuş bir cübbe, ayaklarında da yarım papuç, etrafına bakınmaz, kendi kendine homurdanır, söyledikleri anlaşılmaz, sabahtan akşama kadar âvare dolaşır dururdu. Avuçlarına da kendisine takılan mahalle çocuklarına atmak için çakıl taşları doldururdu; çocuklar:

— Yemiş, yemiş, ... mamış Tombalak Ahmed Bey!

Diye bağırışırlar. Ahmed Bey de kızar, köpürür, küfür ederek ve çakıl taşlarını atarak çocukları kovalardı; onlar dağılınca da attığı taşları birer birer toplardı. Çocuklardan biri taşlardan birini alır, kendisi de onu yakalayamıyacağını kestirdi mi, boynunu büker:

— Köpeğin olayım evlâdım, taşımı bana ver!.

Diye ağlaya ağlaya yalvarırdı.

Bibl. : S. M. Alus, Not.

AHMED CELÂLEDDİN DEDE — Galata mevlevihânesinin son şeyhi, klâsik Türk musikisi üzerinde derin bilgi sahibi; son yüz yıl içindeki mevlevî şöhretleri hakkında zengin hatıraları olan hal tercümesi bilgini; 1853 (H. 1270) de Geliboluda doğdu; babası Gelibolu mevlevihânesi şeyhi Hüseyin Azmi Dedededir. Bu zat 1870 (H. 1287) de Mısır mevlevihânesi şeyhi olunca, bu tarihte on yedi yaşlarında bulunan oğlunu da beraber götürdü; Ahmed Celâleddin orada Cami-ül-ezher derslerine devam ederek icazetnâme aldı. Dergâhta da edebiyat ve musiki tahsilini temin etti; klâsik Türk musikisinin en güzel parçaları ile mevlevi âyinlerini ve mevlevihânelerde okunan naatleri öğrendi; Garp notasile Hamparsum notasını sağlam bir şekilde elde etti. Mısır hidivi Birinci Abbasın kölesi neyzen Mehmed Subhi Beyden ney üflemesini tahsil etti; devrinin seçkin neyzenleri arasına girdi. 1873 (H. 1290) de, yirmi üç yaşında çileye girdi, sırasile dergâhın ayakcılık, meydancılık ve kazancılık hizmetlerini gördü. Çilesini doldurduktan sonra kudümzenbaşı, sonra neyzenbaşı oldu. 1893 (H. 1311) de babasını kaybetti; babasının şeyhliği büyük kardeşi Ahmed Bahaeddin Efendiye verildi; Ahmed Celâleddin Dede de bir müddet sonra İstanbula döndü, Üsküdarda bir ev satın alarak yerleşti ve bir münzevi hayatı sürmeğe başladı; 1908 (H. 1326) de vekil olarak, bir yıl sonra da asaleten Üsküdar mevlevihanesine şeyh oldu; 1910 da da ilâve olarak Galata mevlevihanesi şeyhliği vekâleti ile mesnevi hanlığı vazifeleri verildi; Galata şeyhi Ataullâh Efendinin ölümü üzerine de bu meşhur dergâha şeyh oldu. Tekkeler kapanıncıya kadar bu vazifeyi büyük bir ehliyet ve vekar ile ifa etti; tekkesini kapadıktan sonra kendisi de Üsküdardaki evine kapandı.

Edebiyat ve musiki tarihi bilgini merhum Sadeddin Nüzhet Ergun büyük bir Türk musikisi antolojisi yazar iken Ahmed Celâleddin Dede çok zengin hatıralar tevdi etti.

Celâleddin Dede, şiir ile de meşgul olmuştur, şiirleri bir divan olabilecek kadar çoktur: "Mevlevi âyinlreini yapmak hususunda mühim bir âmil olmuştur, Çargâh, Şetarban gibi bir takım âyinlerin unutulmamasında yegâne âmil olan odur, beste vücuda getirmemiş olmakla beraber pek çok eser meşketmiş, öğrendiği eserler üzerinde hiç bir tahrif yapmağa teşebbüs etmemiştir, nadide ve kıymetli birçok musiki eserlerinin notalarına da sahiptir" diyen Sadeddin Nüzhet Ergun, bu mevlevi şeyhinin şiirlerini de Türk Şairleri adındaki büyük eserinde neşretmiştir. Ahmed Celâleddin Dede Arabca ve Farsçaya ana dili gibi sahip; tasavvuf ilminde ise zamanımızın en derin âlimlerinden biri olarak sayılır.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk dinî musikisi, II.

AHMED CELÂLEDDİN PAŞA (Çerkez, Serhafiye) — İkinci Abdülhamid devri ricalinden; hademeyi hassai şahaneden yetişmiştir; aslına nisbetle "Çerkes" saçları az ve seyrek ve tepesi çıplak olduğu için "Kel", ve sonraları, İkinci Abdülhamid devri hafiye şebekesinin en seçkin simaları arasına girdiğinden "Serhafiye" lâkaplarile anılırdı.

Endamlı, yakışıklı, açık göz adamdı. Okuması yazması kıtca fakat girginliği, cerbezesi çokça idi. Mısır Hidivi meşhur İsmail Paşanın kızı Prenses Fatma hanımın kızı İsmet hanımla evlenmişti. Mizancı Murad Beyin Avrupaya firarı ve Jön Türklere karışması üzerine Sultan Hamid son derece telâş etmiş, Yıldız Sarayının içi allak bullak olmuştu; Murad Beyin Jön Türklerin arasında, başlarında bulunması hünkârca pek büyük bir tehlike sayılmış, ne yapıp edip bu adamı onlardan ayırmak, İstanbula getirtmek istenmişti.

Bu işi Çerkes Ahmed Paşa üzerine almış, Avrupaya gitmiş, Murad Beyi bulup, uzun uzadıya konuşmuş, rivayete göre Kanunu Esasinin iadesi ile meşrutî idarenin memlekette tatbikine padişahın söz verdiğini, hat-

tâ yemin ettiğini söyliyerek, hayatına kat'iyyen ilişilmiyeceğini sıkı sıkı temin ederek Mizancıyı kandırıp İstanbula getirimş, bu muvaffakiyeti Yıldızca pek büyük hoşnudluğu muci polmuştu.

Ahmed Celâleddin Paşanın ikbal ve nüfuzu, bu muvaffakiyetten sonra çok devam etmemiştir. Murad Beyi İstanbula getirdikten sonra, yine gûya, Kanunu Esasinin iadesine vâadler, yeminler edildiğini ileri sürmüş, bu sırada Abdülhamide karşı gelmiş, hükümdarın kendisinden sıdkı sıyrılmıştı.

Gidişatında ve sözlerinde doğruluğu sever, mertlikten ayrılmaz, hattâ hürriyet taraftarı göründüğünü söylerlerdi. Hünkârın emniyetini kaybettikten sonra Saraya nadir uğramağa başlamış, münzevi yaşamış, sık sık Mısıra, Avrupaya gider gelir olmuştu.

Kumara fevkalâde düşkünlüğü meşhurdur. Montekarlo, Paris, Viyana kumarhanelerinde yüz binlerce lirayı su gibi akıttığı, oralarda bir milyoner hayatı sürdüğü, karısının servetinin altından girip üstünden çıktığı rivayet edilir.

Karısı Prenses İsmet Hanım, genç yaşında gırtlak vereminden öldü.

Çerkes Ahmed Paşa, Serhafiyeliğinde, Nişantaşında, saraydan farksız mükellef bir konakta otururdu. Küçükçamlıca eteklerinde, Uzunçayıra karşı Köçeoğullarının meşhur köşkünü, gayet geniş koruluğunu ve arsalarını almış, eski Köçeoğlu köşkünü güzelce tamir ettikten sonra yanına iki köşk daha yapmış, orayı âdeta bir şato haline koymuştu

İçerden çıkan bir yangında bu köşklerin hepsi yanmış, ilk köşk ,Köçeoğlununki her nasılsa yangından kurtarılabilmişti, el'an durur (1945). Beş on sene evvel "Güzel Orman Çiftliği" adile bir gazino haline getirilmiş, cazlar çalınıp dans edilmiş, halkla dolup dolup durmuştu.

Ahmed Celâleddin Paşa üzerine naklolunan fıkralardandır:

"Paşa, ikbalde bulunduğu sıralarda bir gün Beşiktaş muhafızı Hasan Paşanın Beşiktaştaki dairesinde misafir bulunur. Dereden tepeden lâf ederlerken, birdenbire kapı açılıp bir adam paldır küldür odaya dalıyor. Pejmürde kıyafetli, bir alaylı mülâzim; kucağında da iki üç yaşında, param parça entarili bir kız çocuk.

Adam, çocuğu hemen Hasan Paşanın masasının üstüne koyuyor:

— Allah aşkına, padişah başı için alın şu ma'sumu. Ben nafakasından âcizim; bakamıyorum yavrucuğuma. Bu gidişle ölüp gidecek!..

Çocuk gayet güzel, yumuk yumuk. Ahmed Celâleddin Paşa:

— Ben alırım, evlâdım yok; öz evlâdım gibi bakarım diyor. Kızı konağına getiriyor. Karısı görünce son derece seviniyor, adını (Neş'e) koyuyorlar.

Prenses çocuğu yatağında, koynunda yatırıyor. Gözünün içine bakıyorlar, okutuyorlar. Sesi güzel olacak, musiki meşk ettiriyorlar, Fransızca öğretiyorlar.

Kız 14 - 15 yaşında. Biraz ufak tefekce, fakat tıpkı hûri. Erik gibi gözler, gür kirpikler, ahu gibi bakış.

İsmet Hanım bîaman derdinden kurtulamayıp ölüyor. Aradan bir müddet geçiyor. Paşa (Neş'e) yi kendine nikâhlayıp alıyor.

Ahmed Celâleddin Paşa mütareke ve cumhuriyet devrimizin ilk yıllarında İstanbulda yaşamıştı. Bayazıdda,, Elektrik idaresinin sırasındaki konaklardan birinde otururdu, bütün vaktini Beyoğlunda Serkldoryanda, oyunla geçirirdi. Ölünce Neş'e Hanım kimsesiz, yoksul kalmıştı, geçinmede zorluklar çekti. Daha kürkını bulmamış, taze bir duldu. Tanıdıklarından şunun bunun yanına sığındı. Nihayet Kahireye gitti. Orada zengin bir Mısırlı ile evlendiği söylenir.

Sermed Muhtar Alus

AHMED CEMİL — Büyük romancı Halid Ziya Uşaklıgil'in baş eserlerinden "Mai ve Siyah" ın kahramanı; Türkiyede, birinci meşrutiyet inkılâbından sonra tamamen gelişen yeni münevver neslin içinden seçilmiş ve üstad bir kalemin mahsulü olan bir romanın bütün yükünü taşıyan bir İstanbullu tipi (B. : Mai ve Siyah).

AHMED CEVAD EMRE — (B. : Emre, Ahmed Cevad).

AHMED CEVDET — İkinci Abdülhamid devrinin sonları ile meşrutiyetin ve cumhuriyet devrinin ilk yıllarının namlı gazetecilerinden, İkdam Gazetesinin müessis, sahib

ve başmuharriri; İstanbul basın âeminde "İkdamcı" lakabı ile mâruf olup 1862 de İstanbulda Aksarayda doğdu, babası tütün tüccarı Hacı Ahmed Efendidir, büyükşehrin ticâret âleminde bir asırlık mâzisi olan temiz isimli bir aileye mensubtur; Kaptanpaşa Rüştiyesinde okumuş, hususî muallimlerden arabca, farsca ve fransızca öğrenmiş, otodidakt olarak da gayet geniş ansiklopedik bilgi sahibi olmuştur. Pek genç yaşında muharrirliğe heves ederek Tercümanı Hakikat gazetesine girmiş, bir yandan da Hukuk Mektebine devam ederek yüksek tahsilini tamamlamıştır. Hukukdan diploma aldıktan sonra resmî devlet gazetesi Takvimi Vekayi'e muharrir olmuş, bir müddet de Tömbeki Rejisi ile Osmanlı bankasında memurluk yapmıştır; yazıları ile, bilhassa öğretici makaleleri ile halkın alâkasını çekerek sevgisini kazanmış, devrin büyük günlük gazeteleri olan "Sabah" ve "Tarik" de başmuharrirlik yapmış, sonra "İkdam" ı tesis etmiştir. Gazetesinin yanında, kiymetli yazma metinleri tabı ve neşir gibi büyük bir işe başlamış, Evliya Çelebi Seyahatnâmesinin ilk altı cildini, Seyyidi Ali Reis'in "Mir'atül Memalik" ini, Mustafa Sâi Çelebinin "Tezkiretül Bünyan" ını neşretmiştir. 1908 Meşrutiyet İnkılâbında İttihad ve Terakki fırkasına karşı muhalefetde bulunmuş, 31 mart vak'asından sonra da siyasî hayatdan çekilmek ile de kalmıyarak Avrupaya gitmiş, evvelâ Nis'de oturmuş, Birinci Cihan Harbinde İsviçrede yerleşmiş ve cumhuriyetin ilânına kadar orada kalmıştı; İstanbuldaki gazetesine arada sırada zirâî ve fennî başmakaleler yazup göndermiştir. Cumhuriyetin ilânında vatanına dönen Ahmed Cevdet gazetesinde bir haber neşri yüzünden, fikir ve ictihad bakımından tamamen ayrıldığı muasırı diğer iki büyük gazeteci, Velid Ebuzziya ve Hüseyin Câhidle beraber İstanbul İstiklâl mahkemesine verilmiş, berâaterinden sonra siyasî hayatdan tekrar ve kesin olarak çekilmiştir. 1935 de Ankara'da toplanan matbuat kongresine dâvet edilmişti, orada kab sektesinden öldü, nâşi İstanbula getirilerek Eyyubda defn edildi. Türk diline, târihine büyük hizmetlerde bulunmuş, hürriyet âşıkı, hususî hayatında da afif bir insandı.

Ahmed Cevdet Bey
(Resim : H. Çizer)

AHMED CEVDET PAŞA — Tanzimat devrinin seçkin devlet adamlarından, büyük hukuk bilgini, islâmi ilimler bilgini, zengin dil ve câzip üsûbu ile büyük edip, kendi adına nisbetle anıla gelen oniki cild vekaayinâmesi ve "Kıssası Enbiyâ ve Tevârihi Hulefâ" sı ile büyük müverrih; 1822 (H. 1238) yılında Hıdıreleze kırk gün kala şimdi Bulgaristanda bulunan Lofça'da doğdu; babası bu kasabanın eşrafından Yularkıranoğlu Hacı İsmail Ağa, anası da Lofçanın Topuzoğlu hânedanından Ayşe Sünbül Hanımdır.

Onsekizinci asır başlarında Kırkkilise (Kırklareli) sipâhierinden Yularkıran Ahmed Ağa Baltacı Mehmed Paşa ile beraber Prut Muharebesinde bulunmuş, fevkalâde yararlıklar göstermiş, harp sonunda da Lofçada yerleşmiş; medresede okuyarak ilmiye mesleğine girmiş oan oğlu İsmail Efendiye pek büyük bir servet bırakmış. İsmail Efendinin oğlu Ahmed Ağa ise Lofçanın namlı bir mirasyedisi olmuş, fakat dedesinin kılıçla babasının da kalemle hizmetlerini hatrılayarak bu ailenin kapusunu kapatmamak, maişetine medar olmak üzere, devlet, mirasyedi Ahmed Ağaya Lofçanın Kile ve Kantar Ağalığını nanpâre, geçim kaynağı olarak tahss etmiş, ve Ahmed Ağa seksen yaşında ölmüş, onun oğlu Ali Efendi, Ai Efendinin oğlu ve Ahmed Cevdet Paşanın babası İsmal Ağa, Yularkıran oğullarının muazzam çftliğinin ve üç değirmenin geliri ile refah içinde yaşamışlar.

Ahmed Cevdet Paşa
(Resim : H. Çizer)

İçinde çocukuğu geçmiş olan bu çiftliği büyük âlim ve

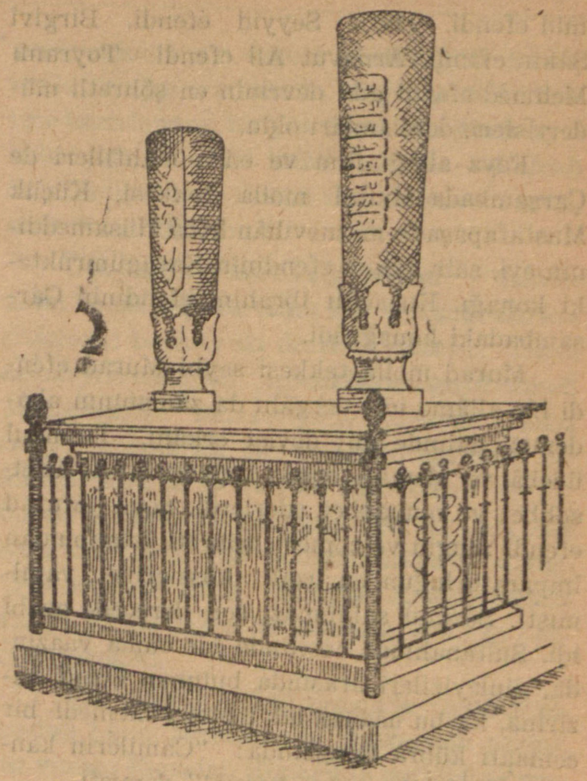
devlet adamı ömrü boyunca unutamamıştır.

Osma Nehri çiftliğin ortasından geçer miş, çiftlik içinde iki kola ayrılır, geniş bir araziyi ada halinde çerçeveleyerek tekrar birleşirmiş· bu adada güzel bir koru varmış. Çiftlik mahsulünün başında buğday ve üzüm gelirmiş; nehir üzerinde durmadan işleyen üç değirmen ile büyük bir şaraphâne varmış, bir taraftan da arıcılık yapılır, hem bal istihsal ve ihraç edilir, hem de bir mumhâne işletilirmiş. Hacı İsmail Ağa ancak okur yazar, son derece zeki ve çalışkan adammış.

Lofça o tarihte Rumelinin en münevver kasabalarından biriydi; Ahmed küçük yaşta mektebe verildi, tahsili ile babasından ziyade dedesi Ali Efendi meşgul oldu; ilk mektepten sonra Lofça müftüsü Hafız Ömer Efendiden arabça öğrenmeğe başladı, henüz bulûğa ermemiş idi ki ulûmi şeriyeye başladı ve "Halebi"· "Mültekaa" gibi kitapları okudu. Hafız Ömer Efendiye Deli Müfüt denilirdi, bilgisi çok derin ve geniş, fakat bir sinir hastası idi, derslerini camide takrir ettiği halde zamanı, saati belli değildi, talebeleri peşinde dolaşır, koşarlardı· hattâ bir gün sokakta çevirip yalvarmışlar, o da gençlerin ricasına dayanamıyarak yol kenarında bir ağacın dibine oturmuş, talebeleri de yol ortasına, toz toprak üstüne çökmüşler, saatlerce sokakta ders vermişti. O zaman onyedi yaşında bulunan Ahmed Efendi o gün, bu adamdan feyz alarak yükselmenin çok zor olacağını, ciddi bir medrese tahsilinin zaruretini anlamış· dedesinden İstanbula gönderilmesini rica etmişti. İlk günlerde babasının ve bilhassa anasının muhalefetine rağmen, nihayet dedenin ısrarı ile 1839 (H. 1255) de İstanbula gönderildi.

Onyedi yaşındaki Lofçalı Ahmed efendi Büyükşehirde Çarşambada Papasoğlu medresesinde bir odaya yerleşti. Fatih camiindeki derslere devama başladı. Ayni yıl içinde İkinci Sultan Mahmud ölmüş, Abdülmecid imparatorluk tahtına oturmuş idi ki, bu diyar garibi genç talebe ile hemen aynı yaşta bulunuyordu.

Memleketinden bol harçlık gelen Lofçalı ortalık temizletmek, çamaşırlarını yıkatmak ve yemeğini pişirtmek için fakir bir softayı canyoldaşı uşak olarak odasına almıştı, gelen para ile beraberce refah içinde geçinmeğe başladılar. Birbuçuk iki sene sonra hizmet-

Ahmed Cevdet Paşanın kabri (Resim: Behçet)

man medreselerinden Akdeniz tarafındaki Başkurşunlu medresede camiişerife karşı olan köşede bir odaya geçti ki, softalar ağzında "Mutavvel muhşisi Hasan Çelebinin odası" diye meşhurdu.

Lofçalı Ahmed efendinin geceli gündüzlü hummalı bir çalışma ile geçen ve tatili yılda iki bayramın yedi gününe münhasır olan medrese hayatının hatıratı· o devirdeki medreselerin bir tarihçesi olur.

Bu medrese hayatı 1839 dan 1845 (H. 1261) yılına kadar altı sene sürmüştür. Bu altı yıl içinde şeriat ilimlerinden başka farsça ve otodidaki olarak okuduğunu anlayacak kadar Fransızca öğrenmiş, matematik, felsefe, kozmoğrafya ve tabii ilimlerle meşgul olmuş, zamanın hekimleri kadar da tıb kitabı okumuştu. Parlak zekâsı ile ve yaşından umulmayan bilgisi ile hem medreseler muhitinde hem de devrinin sanat ve fikir mahfillerinde bir şöhret, meclislerde sohbeti aranılan bir genç olmuştu.

Derslerini takip ederek feyz aldığı hocalar Akşehirli Ömer efendi, İmamzâde Esad efendi· Denizlili Yahya efendi, Vidinli Hoca Giridli Hoca, Şehri Hafız efendi. Hekim Ha-

mid efendi. Hafız Seyyid efendi. Birgivî Şâkir efendi. Arnavut Ali efendi. Toyranlı Mehmed efendi gibi devrinin en şöhretli müderrisleri, dersiamları oldu.

Feyz aldığı ilim ve edeb mahfilleri de Çarşambada Murad molla tekkesi, Küçük Mustafapaşada mesnevihân hoca Hüsameddinin evi, şair Fehim efendinin Karagümrükteki konağı. Kuşadalı İbrahim efendinin Çarşambadaki konağı idi.

Murad molla tekkesi seyhi Murad efendi bir allâme idi; dergâhı da zamanının akademisi halinde idi; devlet erkânı, İstanbul üdebâ ve ulemâsı orada toplanırlardı, ülfet sohbet ve muhabbet ederlerdi. Şeyh Murad efendi zengin ve cömert, şöhreti İstanbuldan imparatorluğun en uzak köşelerine yayılmıştı. Sözünü sakınmaz, son derecede asabi idi. Sultanahmed camiinde bir cuma vaazında, dinleyicileri arasında bulunan evkaf nâzirina, ki, bu nâzirin adı tesbit edilemedi bir cemaati kübrâ karşısında: "Camilerin kandil yağlarından çalan hırsız!" demişti.

Lofçalı Ahmed efendi mesnevi icazetini bu şeyh Murad efendiden almış idi .Bir gün tekkeye vardığında şeyhi, kolları paçaları sıvalı gayet hiddetli bulmuş; "Ahmed görüyorsun ya hâlimi!. aşçıyı, uşakları kovdum, bugün aşçılık ve hizmetkârlık var bana talebe değil yamak lâzım!" demişti.

Lofçalı Ahmed Efendi Muradmolla Tekkesinde devrin en seçkin simaları ile tanışma fırsatını bulmuştu, ve Şeyh Efendinin sonsuz itimadını kazanmıştı. Murad Efendi Sultanahmed Camiinin cuma vâizi idi, bir hafta mâzereti çıkmış, vekil olarak Lofçalı Ahmed Efendiyi göndermek istemişti, henüz yirmibir yaşında bulunan talebesi:

— Af buyurun, size vekâlete ne yaşım ne de edebim müsaid...

Deyince sırtından cübbesini çıkarıp talebesine zorla giydirmiş:

— Yürü.. demiş idi bu vekâlet yaş ile değil baş iledir...

Camide Şeyh Efendiyi bekleyen vüzerâ, vükelâ ve rical karşılarına vekil olarak oğulları ve hattâ torunları yerinde bir genci gönderdiğini görünce şaşırdılar, fakat dinlediler; delikanlının geniş bilgisi, mevzuunu ihatâsı ifâdesinin aydınlığı, dilinin fasâhat ve belâgati, yaşından umulmayan vekar ve ciddiyeti bu vekâletin sır ve hikmetini gösterdi. Lofçalı Ahmed Efendiye birkaç gün sonra Harbiye Mektebinin Farsça muallimliği teklif edildi: fakat bu muallimliği yapabilmek için kıyafetinin tebdili, yâni sarıksız fes ve setre pantalon giymek mecburiyeti olduğunu öğrenince genç molla: "Mâzur görün, yıllardır geceli ve gündüzlü gayretim şu sarıkla şu cübbe ve şalvarın tadını çıkarmak içindir, benim yolum müderrislik yoludur.." diye reddetti.

Mesnevihân Hüsam Efendi fars edebiyatında deryâ gibiydi, evi dâimâ şiir havası içinde idi, bir ara Küçükmustafapaşadan Eyyuba taşınmıştı; yârânı peşini bırakmadılar o uzun yolu göze alarak belli günlerde yine etrafında toplanır oldular; burası da Lofçalıya pek seçkin dostlar kazandırdı, gönlünü, güzel, iyi ve doğruya olan aşkını besledi.

Şair Fehim Efendi bir filozofdu, masrafını iradına uydurmuş kalenderâne bir refah içinde yaşıyordu, konağı üdebâ ve zürefâ derneği gibiydi, toplantılarda başda politika, her şeyden bahsedilirdi. Lofcalı Ahmed Efendiye ana diline mutlak tasarruf ile yazıda câzip bir uslüba sahib olma aşkı o konakda aşılandı, kendisine "Cevdet" mahlasını da bu şâir Fehim Efendi verdi.

Kuşadalı İbrahim Efendi devrinin en derin bir din âlimi idi, son derece de vekarlı mücessem nezâhat bir simâ idi, konağı bir üniversite gibi idi. Efendi hazretlerinin huzuruna girmek için sofada nöbet beklenirdi; en büyük ilmi müşkiller onun huzurunda hal edilirdi, onun muğlak bir dâvâyı aydınlatıp çözecek iki satırlık bir hükmü el yazısı ile elde etmek için tâ Hindden, Çinden adam gelirdi.

Kendisinden en çok on yaş büyük hekim Hamid Efendi afif bir adamdı, cami derslerindeki bu çalışkan talebesinin hususi hayatı ile alâkadar oldu, dersin dışında ona bir ağabey gibi yaklaştı, sıhhati ile bütün istikbalini kaybedebileceğini acı bir hakikat olarak anlattı, çılgın mesaisini aklın nizamı içine koydu, geceleri muayyen saatde yatırdı, kaldırdı, perşenbe ve cuma günleri mesirelere gönderdi, götürdü: Lofcalı o devrin İstanbul mesirelerinin lâübâli hây-u hûyundan haz etmedi, fakat ilmin yanında neş eve şetâretin de gönül gıdası olduğunu anladı, dünya-

yı ve insanları sevdi, bu sevgi ile de müşahade kudreti arttırdı, bu da müverrihliğinin temeli oldu.

Ahmed Cevdet Efendi 1839 dan 1945 yılına kadar, "cami ve medreselerdeki öğrenme ve öğretme âleminin nazarı dikkati çekmiş bir talebe - muallim" olmuştu.

O zamanlar medreselerde "Ehli kıyâm" denilen iddialı softalar vardı, hocalar ders verirken hurda meseleler üzerinde sual sorarlar, hoca efendi durakladı mı: "Biz de bu kadar ders yapabiliriz." diye dersi terk ederlerdi; bu nümayişi de genç müderris muavinlerine yaparlar idi. Devrin üstadlarından Vidinli Hoca "Tehzib" den derse çıkmış, fakat "Ehli Kıyam" dan olan talebesinin lâyiki ile mantık okumadıklarını görünce genç müderrislerden Şerif Efendiye: "Siz bunlara bir müddet Bürhânı Gelenbevî okutun da benim derslerime hazırlayın" deyince Şerif Efendi: "Ben böyle anasının ipliğini pazarda satarak bahis meydanına çıkmış güruh ile uğraşıp şöhretimi kıramam!" diye teklifi kabul etmemiş, derse Nasuh Efendi çıkmış, "Ehli kıyam" da zavallı genç adamın etrafını alarak berbad etmişler, sonrada dersi terk etmişlerdi. Vidinli Hoca kendilerini tekdir edecek olmuş: "Vakit zayi edecek olsak kendi hocalarımızı terk ederek size gelmezdik.." cevabını almış. Bunun üzerine Vidinli Hoca, yaşları yirmi iki ile yirmi beş, otuz arasında olan "Ehli kıyam" ı tedib için karşılarına "Bürhan Gelenbevî" okutmak üzere henüz ondokuz yaşındaki talebesi Lofçalı Ahmed Efendiyi çıkarmış; berikiler ise Fatih Caminde verilecke derste onu da berbad etmek için hazırlanmışlar, fakat her suallerine tokat gibi inen en sarih cevaplarla karşılaşınca yaşı küçük ilmi büyük hocalarının karşısında pes etmişler, ikinci dersine de koşa koşa gelmişler. Medrese hayatını en tatlı hatıraları arasında saklamış olan Ahmed Cevdet Paşa: "Ehli kıyam idiler, fakat hakkı teslim eden fazilete de sahip idiler" diyerek Vidinli Hocanın itimadını kazanışını şöylece anlatıyor:

"Vidinli Hoca pek mütekebbir ve mutaazzım bir zat idi, fakat gururu hakkaniyete engel olmazdı, bir gün bir bahisde sual sorup ziyadece ısrar ettim, canı sıkılarak beni tekdir etti, noktai nazarında haksızdı, beni tatmin edecek yerde, yahut kendisini tashih edecek yerde tekdiri son derece gücüm gitti derslerinde hiç ağzımı açmadım. Meğer işaretim üzerine hazırlanmış, bir gün derse çıktığında ayni bahsi açtı ve güzel tafsil ederek: —Lofcalı haklı imiş!. dedi. Benim ona ihtiramım arttı, onun bana itimadı...".

Üçaylarda medreseler boşalır, "talebei ulûm" rızık peşinde taşra köy ve kasabalarına dağılırdı; hocalar da dersleri keserdi. Dersi kesmeyen tek hoca, Çarşambada İsmail Efendi Medresesinde münzeviyâne yaşayan Hafız Seyyid Efendi idi, her müşkülü hal edici bir âlimdi, Ahmed Efendi bu zâte koşar, üç ay, talebe bulamayan bu muhterem adamla baş başa kalırlardı; onu da daima hayırla anmış. "Pek istifade ettim" demiştir. Ahmed Efendi altı yıl içinde yalnız bir ramazan sıla için Lofçaya gitmişti.

Yine o 1839 - 1845 arasında "müridi olmadığı halde Muradmolla Tekkesinin parlak bir yıldızı, Kuşadalı Konağının makbul ve muteber bir müdavimi, şâir Fehimin aziz bir dostu" olmuştu. İstanbul üdebâsı ve şuerâsı Ahmed Efendinin dostluğunu kazanmak istediler; parlak zekâsı, başının yaşı ile asla ölçülmiyecek kadar büyük ilim hamulesi ve melâhati vechiyesi ile Lofçalı Ahmed Cevdet Efendi hakikaten çok cazip bir simâ idi. Medresesine giden yollar tutulup ısrar ile çevrildi, kışın konaklara, yazın Boğaziçine götürüldü.

Altı senelik medrese hayatında Ahmed Cevdet Efendinin tek sıkıntılı günü olmuştu; bu genç meşhur adamın memleketinden gönderilen harçlıktan gayri bir yerden bir metelik aylığı, geliri yoktu. Bir kış yollar kapanmış, Lofça postası üç ay gelmemişti. Mevcud parasını son derecede ihtiyatla harcadığı halde bir gün, bir kuru ekmek alamayacak kadar parasız kaldı; kendisini düşünmüyordu, medresedeki odasında hizmetini gören bir nefer softası vardı ki, beslemeğe mecburdu. Ömründe kimseden para istemiş değildi, akşam üzeri Fatih camiinden bu ıztırap ile büzülmüş olarak çıktı, hizmetkârı talebeye hâlini nasıl anlatacağını düşünerek yürürken karşısına hemşehrisi bir tüccar çıktı: "Ahmed efendi oğlum, memleketten aylardır posta gelmedi, harçlığın kalmamıştır, şimdilik şunu al da posta gelmezse yine veririm.." diyerek altı altın verdi. Bu hâdiseyi ölünceye kadar unutamayan Ve-

zir Ahmed Cevdet Paşa, her sene, parasız kaldığı o günün yıldönümünde Fatih medresesine gider, medresedeki fakir talebeye kendi eliyle altı altın tutarında para dağıtırdı.

1844 sonunda medrese tahsilini tamamlayarak beş yüz yirmi kuruş aylıkla Rumelinde Premedi kazası kadılığına tayin edildi. O zamanın âdetince kadılık müddeti iki yıl idi, dolunca ya başka yere gönderilir, yeni yeri bulununcaya kadar da ekseriya bir müddet açıkta beklenirdi. Bu iki yıla "müddeti örfiye" denilirdi. Ahmed Cevdet Efendiye müddeti örfiyesi dolmadan 1845 (H. 1261) de İstanbulda "İbtidai hariç" derecesiyle ve ayda yüzelli kuruş maaşla müderrislik verildi. Yirmi üç yaşında gayesinin ilk basamağına kavuşan Ahmed Cevdet efendi, bu saadet gününü medresedeki talebelere, on aylık maaşı tutarında binbeşyüz kuruş harcayarak üç gün ziyafet verdi.

1846 da Mustafa Reşit Paşa Sadrâzam oldu; vefat eden Mekkizade Asım efendinin yerine Arif Hikmet Bey de Şeyhülislâm tayin edildi. Yeni kanunların tanzimi ile meşgul Reşit Paşa, Şeyhülislâmdan, şer'î meselelerde istişarede bulunmak üzere ülema içinde en bilgili, en aydın fikirli bir kimsenin gönderilmesini istedi, Arif Hikmet Bey de Ahmed Cevdet Efendiyi seçip gönderdi. Reşit Paşa gelen zatın pek genç olduğunu görünce evvelâ hayret etti, fakat Lofcalının parlak mavi gözlerinden saçılan zekâ ışığı, kendisine istediği adamla karşılaştığını anlattı. O tarihten itibaren Ahmed Cevdet Efendinin Mustafa Reşit Paşa ile sıkı teması başladı; öyle ki, bu ilmi müşavire Reşit Paşa konağında bir daire tahsis edildi ve Sadrazam, Ahmed Cevdet Efendiyi oğullarına da muallim tayin etti. Sonraları kendisi anlatmıştır: "Mahdumlarını okutmak için Reşit Paşadan maaş kabul etmedim, fakat pek çok nimetini yedim, pek çok iltifat ve ikramını gördüm. Medresedeki odamı kapamadım, masrafım çok azaldı, müderrislik maaşımla babamın gönderdiği harçlık hemen tamamen cebimde kalırdı. Arif Hikmet Bey maaşıma yüz elli kuruş zam yaptı. Reşit Paşa da Babıâlinin atâya (ihsan, bahşiş) tahsisatından her sene iki bin dörtyüz kuruş himmet buyurdu" demiştir.

Mustafa Reşid Paşanın yanı hem siyasi, hem edebi bir mektepti; tarihimizde Tanzimat Devri denilen, Garp müverrihlerinin daha yerinde tâbiri ile "münevver mutlakiyet" in bu seçkin mümessili evvelâ resmi yazı dilinde büyük bir inkilâp yapmış, yazının maksadını, ruhunu mahveden seci ve cinaslarla dolu tumturaklı elfazı kaldırmış, kalemde vakur belâğat aramış, bu yolda da iki peyki olan Âli ve Fuad Efendilere Ahmed Cevdet Efendi katılmıştı.

Genç müderris efendi Keçecizâde Fuad Efendi ile ayrıca yakın arkadaşlık bağı tesis etmişti; öyle ki, Fuad Efendi haftada bir kaç akşam Lofçalıyı yalısına götürürdü.

1846 (H. 1262) da şair Fehim vefat etti, şerh etmekte olduğu Sâib divanını yarım bırakmıştı; bu şerhi süratle Ahmed Cevdet Efendi tamamladı ve Fehim Efendinin eseri olarak hâmisi Şeyhülislâm Arif Hikmet Beye arzetti, ölen üstadının ailesine bir maaş bağlanmasını temin etti.

1848 de Reşid Paşa azledildi, Ahmed Cevdet Efendi velinimetinin kapısından ayrılmadı, mâzuliyet zamanında büyük vezirin mahrem dostu olarak kaldı, paşanın beş ay kadar sonra tekrar iktidara gelmesi ikbal yolunu daha sağlam olarak açtı, maaşı 5000 kuruşa çıktı, müderrislikte "ibtidai hariç" den "hareketi hariç" e yükseldi.

Macar ihtilâli üzerine Türkiyeyi müşkül duruma düşürecek bir ihtilâtı önlemek üzere Âmedii Divanı Hümayun olan Fuad Efendi Bükreşe gönderilmişti. Reşid Paşa mütemmim şifâhi tâlimatını tebliğe Ahmed Cevdet Efendiyi memur etti. Efendi, Rustuçta tebdili kıyafet ederek ilk defa sarığı çıkardı ve ilk defa setire pantalon giydi, Bükreşte bir ay kaldı, dönüşte de ilk işi, Ruscukta tekrar müderris kisvesine girmek oldu.

Macar ihtilâlini bastıramayan Avusturya imparatoru Rusya Çarından yardım istemişti, Rus ordusu Macaristanı kana boğdu, ihtilâlci Macarların bir kısmı Türkiyeye iltica etti, bunların iadesini talep eden Avusturya ile Rusyaya karşı Babıâlinin hattı hareketi bütün Avrupayı ilgilendiren bir mesele oldu. Mustafa Reşid Paşa mülteciler hakkındaki kararını yakınları ile istişareden sonra verdi, Âlî Paşa ile Fuad Efendi "iki büyük komşunun gücendirilmemesi" fikrinde idiler, Ahmed Cevdet Efendi:

— Hattı hareketimizi Kuran-ı Kerim tayin ediyor!. dedi ve paşaya: "Ve in ahadü minelmüşrikine isticârehu fe ecrihü lillâhi" âyeti kerimesini okudu. Avusturya ile Rusyaya red cevabı verildi. Bu celâdet Batı Avrupada Türkler lehine büyük bir prestij sağladı, Pariste ve Londrada fevkalâde nümayişler yapıldı.

O sırada girişilen maarif ıslahatı arasında Ahmed Cevdet Efendi hamilerinden Şeyhülislâm Arif Hikmet Beyin ısrarı karşısında ilmiye mesleğinin dışında ilk resmi vazifeleri kabul etti, 1850 (H. 1266) de Meclisi Maarifi umumiye azası ve Darülmuallimin müdürü oldu. Bu memuriyetleri kabul ettiği gün Arif Hikmet Beye irticâlen:

Hûbânı bi fevâ gibi dehri desisebâz

Nâz ehline niyâz eder, ehli niyâza nâz!

Demişti, yıllarca sonra da kızı Fatma Aliye Hanıma o zamanki hâlini: "İşte o gün bir ağa tutuldum, çabaladıkça dolaştım, ağdan bağdan kurtulayım dedikçe yeni kayıdlar içine düştüm; evvelce bir hizmetkârım vardı, at umumiye azası ve Darülmuallimin müdürü oldum, zâhiren rif'at kesbettim, bâtinen gaaileyi çoğalttım" diye anlatmıştı.

Keçecizâde Fuad Efendi bacaklarındaki ağrıların tedavisi için Bursa kaplıcalarına giderek arkadaşı Ahmed Cevdet Efendiyi de götürdü, bu seyahattadır ki, memleket iki mühim eser kazandı:

"Kavâidi Lisani Osmanı" adı ile garp ilim metodu üzerine ilk Türk gramerini orada yazmağa başladılar; Bursa dönüşünde Fuad Efendi bu yazı işine devam edemedi, eseri Ahmed Cevdet Efendi tek başına tamamladı.

Bir gün kaplıcanın büyük havuzunda yıkanırlarken Boğaziçinde vapur işletmek için bir anonim şirket kurulmasını, bu şirketin de İstanbula sağlayacağı gelişmeyi düşündüler, ve hemen hamamın soğukluğuna çıkarak hamamcılardan kâğıd kalem istediler, şirketin kuruluş lâyihasını yazdılar. İstanbula döndüklerinde bu lâyiha Sadrazam Reşid Paşaya verildi, büyük vezirin takdir ve tasvibini kazandı; İstanbulda çok parlak bir hatıra bırakmış olan "Şirketi Hayriye" bu suretle kuruldu. Şirket, hakiki iki kurucusundan biri olan Ahmed Cevdet Efendiyi biraz geç hatırladı ve Birinci Cihan Harbi arifesinde İngiltereye sipariş ettiği 71 numaralı vapuruna "Cevdet Paşa" adını koydu, fakat bu vapur İstanbula işgal yılları içinde geldi ve İngiliz bayrağı altında işgal kuvvetleri kumandanlığı emrinde çalıştırıldı, İstanbulun kurtuluşundan sonradır ki, Şirketi Hayriyeye teslim edilerek Türk bayrağı çekildi, adı da "Halâs" oldu.

1851 (H. 1267) de Meclisi umumii Maarifin eseri olarak "Encümeni Dâniş" adı ile Türk Akademisi kuruldu, bu akademinin kırk azasından biri de Ahmed Cevdet Efendi oldu, padişahın açış nutkuna akademi adına verilecek cevabı da o hazırladı. Müderrislikte o yıl altmışlıya terfi etti. Encümeni Dânişde bir tarih komisyonu bir de dil komisyonu teşkil edildi. Tarih komisyonu mufassal bir Osmanlı tarihi kaleme alacaktı, bu eserin hicri 1188 - 1241 yılları (milâdî 1774 - 1826) arasını Ahmed Cevdet Efendi yazacaktı, vazifesini yapan tek âzâ o oldu, kendi adına nisbetle anıla gelen on iki cildlik meşhur eseri yazdı, diğerleri tek bir yaprak dahi yazmadılar. Dil komisyonunun takdim ettiği tek eser de yine onun himmeti ile tamamlanan "Kavâidi, Lisâni Osmani" oldu.

1851 de bir nazırlar toplantısında maliye nazırı Nafiz Paşa: "İşte bu ay başında aylıklar verilemiyor, bir hafta teahhüre mecburiyet görüldü" deyince meclis telâşa düştü. "kriz" i korkunç "iflâs" dan ayırd etmek için kelime bulunamadı, arz tezkeresinin yazılması çok iyi Fransızca bilen Fuad Efendiden rica edildi, o da akşam yalısına götürdüğü Ahmed Cevdet Efendiye baş vurdu, Fransızcayı konuşamayan, sadece okuduğunu anlayan Ahmed Cevdet Efendi "Kriz" in tam karşılığını derhal buldu, "buhran" dedi, arz tezkeresine "hazinei mâliyenin hâli buhranı" diye yazıldı..

1852 (H. 1268) de Mısır valisi Abbas Paşa ile ailesi erkânı arasında çıkan Mehmed Ali Paşa mirası ihtilâfını hal etmek üzere Fuad Efendi ile beraber Mısıra gitti, bu seyahat da Mısır, ve bilhassa El-Ezher üleması ile yakın temasını sağladı.

1852 yılı başında Reşid Paşa azledildi, yerine geçen Rauf Paşa da sadarette ancak iki ay kalabildi, mührü hümayun tekrar Reşid Paşaya verildi, büyük vezirin de beş ay sonra üçüncü azlinde, kendi yetiştirmesi Âli Paşa sadrazam oldu, Fuad Efendi de hariciye nezaretine getirildi: ve üstad ile bu iki peykin ara-

sına bir soğukluk girdi. Ahmed Cevdet Efendi Reşid Paşayı bu menkûbiyetinde de yalnız bırakmadı, fakat yâri gaarı Keçecizâdeden de ayrılamadı. Reşid Paşaya sadakati Bâbıâlide, Fuad Efendiye muhabbeti Reşid Paşa konağında hoş görülmedi, büyük hâmisi ile samimi arkadaşı müstesna, iki taraftan da istiskal gördü. Hattâ Âli Paşa da istiskal etti; Bâbıâliye Tunusdan, Yemenden, Dağistan ve Türkistandan gelen Arapça ve Farsça Çağatay Türkçesi ile yazılmış evrakı Ahmed Cevdet Efendi tercüme eder ve icabeden cevapları yazarken bu evrakı kendisine verdirtmedi, yerine ayni kudrette mütercim de bulamadı, okunmayıp cevapsız bırakılan evrak bir köşede yığılı kaldı. Fuad Efendiyi ziyarete geldiğinde Bâbıâli memurları kendisinden kaçtılar, Reşid Paşaya gittiğinde ise bendegân daha açık davrandı: "Ya tamamen bizden ol, ya öteye git!.. İki bayraktan birinin altına!" dediler. Ahmed Cevdet Efendi: "Ben küçük bir memurum, vükelâ arasındaki ihtilâfa karışmak bana yakışmaz. Herkesle barışığım, kendi bayrağımın altındayım..." cevabını verdi. Fakat bu muamele son derece gücüne gitti, geldiği yere, medreseye dönmeye karar verdi:

Yârin vefâsı yok, dili ağyar kinecû
Cevdet, azimet etmeli uzlet diyarına.

Diyerek Fatih Medresesindeki odasının döşemelerini yeniletmeğe başladı. Bu yoldaki kati kararını Fuad Efendiye bildirmeğe gittiği gün Bâbıâliye ansızın padişah geldi, dairei hümayunda istikbal edecek mutad kimseler arasında Ahmed Cevdet Efendi de bulundu.. Abdülmecid kimsenin yüzüne bakmayarak yürürken Lofcalının önünde durdu. Âli Paşaya:

— Cevdet Efendi bu değil mi?

Diye sordu, sadrâzam:

— Evet Efendim... deyince :

— Ben onu çok severim, hem dirayetli ve malûmatlı bir zattır, hem de hüsnü ahlâk sahibidir..

Dedi ve yürüdü.. Pâdişah Bâbıâliden ayrıldıktan sonra sadrazam Ahmed Cevdet Efendiyi çağırttı:

— Hakkınızda teveccühü Şâhâneyi gördünüz.. Tercüme edilecek birikmiş evrakı niçin almıyorsunuz?.

Dedi. Bâbıâlideki soğuk hava birden değişivermişti, mütebessim yüzler etrafında dolaşarak Lofcalının iltifatına mazhar olmağa bakıyordu. Vaka Reşid Paşa konağında duyulunca oradaki hava da değişti. Ahmed Cevdet Efendi medreseye dönme kararını tatbik edemedi.

Âli Paşanın bu ilk sadareti ancak iki ay sürdü, azlinde, Ahmed Cevdet Efendiden arapça öğrenmek istedi, fakat Lofcalının tabiri ile "bu zeki ve müstaid talebe" İzmir valiliği ile İstanbuldan uzaklaştırılınca dersler yarım kaldı, lâkin bundan sonra Âli Paşa ona yazdığı mektuplarda daima "Hâcei muhteremim efendim." diye hitap etti.

1853 (H. 1270) de yazmakda olduğu Osmanlı Devleti tarihinin ilk üç cildini tamamlayarak pâdişaha takdim etti; Süleymaniye müderrisliği pâyesi ile taltif edildi.

1854 de, vefat eden Âkifpaşazâde Nâilî Beyin yerine devlet vak'anüvisliğine tayin edildi.

en yüksek mevkilerinden Anadolu Kadıaskerliği pâyesini aldı, bir sene sonra da, 1865 de, ilmiye rütbesi vezirliğe tahvil olundu. "Paşa" oldu, kırküç yaşında başından sarığı ve sırtından cübbeyi çıkarıb fes ve setire pantalon giydi; 1866 da Haleb vâliliğine tayin edildi. 1868 de H. 1284 "Divânı Ahkâmı Adliye" reisliği ile İstanbul'a geldi; ve bu vazifesine ilâve olarak Bâbıâlide kurulan "Cemiyeti İlmiye" reisliği verildi. Ayni yıl içinde Divânı Ahkâmı Adliye Reisliği unvanı "Adliye Nazırlığı"na tahvil edildi, bu suretle Türkiyenin ilk adliye nazırı (adliye bakanı) da Ahmed Cevdet Paşa oldu. Bir müddet sonra "Cemiyeti İlmiye", reisliği yine Cevdet Paşanın üzerinde bulunmak üzere Bâbıâliden Şeyhülislâmlık dâiresine naklolundu. Büyük ilim ve devlet adamı en büyük hizmetlerinden birini de işte bu cemiyetin başında "Mecellei Ahkâmı Adliye" nin yazı işinde başardı. Türk hukuk ilminin azametli bir temel taşı olan bu eser Ahmed Cevdet Paşanın çelik iradesi, beşeri tâkatın kat kat üstünde enerjisi ile tahakkuk etti, Mecellenin tedvininde en ağır yükü de onun kalemi taşıdı, umumî hükümleri, düsturları o yazmışdı ki bugün Türk hukukunda atasözü kudret ve kıymetindedir.

İlk adliye nazırlığı iki sene sürdü. 1870 -

1874 arasında Bursa vâlisi, şûrâyidevlet azası, maarif nazırı oldu, 1875 de Yanya vâlisi, ayni yıl içinde ikinci defa maarif nazırı, 1876 da ikinci defa adliye nazırı, rumeli müfettişi, tekrar maarif nazırı, az sonra üçüncü defa adliye nazırı, 1877 de dahiliye nazırı, evkaf nazırı, 1878 de Suriye vâlisi, ticaret nazırı, 1878 de sadaret vekili, ve teşekkül eden yeni kabinede dördüncü defa adliye nazırı oldu, 1880 de çekilerek 1885 de beşinci defa adliye nazırı tayin edildi; 1889 da meclisi hassı vükelâya memur edildi, zamanımızın tâbiri ile devlet bakanı oldu; 30 mayıs 1895 ve hicrî 5 zilhicce 1312 de yetmiş üç yaşında vefat etti. Ölümü Büyükşehirde derin teessür uyandırdı, şânına lâyik cenâze merasimi ile İkinci Sultan Mahmud türbesindeki hazireye defnedildi.

Bütün vazifelerinde tertemiz bir alın ile hizmet etmiş olan bu devlet adamının ilmî hüviyet ve şahsiyeti resmî unvan ve rütbelerinin dâima önüne geçmişti. Başda "Mecelle", sonra tarihi ve Kısası Enbiyâsı, bir belâgat örneği olan İbni Haldun Mukaddimesi tercümesi millî kütübhânemizin ölmez eserleri arasındadır. "Târihi Cevdet" ile İkinci Abdülhamide takdim etdiği "Mârûzat" adındaki müşahede ve hatıraları İstanbul Ansiklopedisinin kaynakları arasındadır. (B.: Târihi Cevdet; Mârûzât; Şirketi Hayriye).

Kabir taşının manzum kitâbesi şudur:

Asrımızın İbni Kemâli idi
Hayfâ ki terki hayat eyledi
Edib idi, hayli eser bırakdı.
Tezyini zâti sıfat eyledi
Takdire idüb rızasın izhar.
Allah deyû azmi cennat eyledi
Tarihini yazan kalem kırılsın
"Ahmed Cevdet Paşa vefât eyledi."

AHMED ÇAVUŞ (Galatalı) — On sekizinci asrın namlı meddahlarından; hayatı hakkında adından başka hiç bir kayda rastlanmadı.

AHMED ÇAVUŞ (Kethüdâyerizâde) — On sekizinci asır çiçekçilerinden; zamanının çiçekçileri arasında olgun zevk sahibi bir zat olarak tanınmıştı, ahbabları tarafından elde edilmiş nâdide çiçeklere bu Ahmed Çavuş isim koyardı, koyduğu isimler de ekseriya çok uygun düşer, beğenilirdi. Kendisi de tohumdan bir lâle elde etmiş, "Sultanı Cihan" adı ile tescil edilmiştir.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED ÇAVUŞ (Kiraz) — İkinci Mahmudun ilk saltanat yıllarında tersâne çavuşlarından ve Galatanın namlı zorbalarından; körpe bir rum fâhişesinin saçlarını kestirip şabı emret kalyoncu neferi oğlan kılığına sokarak gemiye alır, zıpırlık ve uygunsuzluk ile tanınmış üç ayakdaşı ile gece işret sofrası kurarak kızı oynatırlar, nöbetçi kaptan: "Tâze neferi köçek oğlanı gibi oynatmak ne mânadır" diye sofralarını ve meclislerini dağıtmak ve neferi ellerinden almak istedikte yatağan çeküp kaptanı yaralarlar, ertesi gün hepsi yakalanarak Kaptanıderyâ Râmiz Paşaya götürülür; Paşa huzurunda da küstahça konuşan Kiraz Ahmed Çavuşun el ve ayaklarına demir bukağı ve zencir vurularak kayıkla Rumeli Hisarına yollanır, gece orada boğularak ildam olunur. Oynatılan neferin de oğlan olmayup fâhişe avret olduğu anlaşılınca Baba Câfer Zindanına atılır, Tersâne önünde lenger atmış olan gemilerin efrâdı arasında umumi bir yoklama yapılır, bu yoklamada da, sözde gemi efradındanmış gibi Galata ve civarından yüzden fazla uygunsuz oğlanın gemilerde yatıp kalkmakta oldukları anlaşılır, efrada nezâret vazifelerini ihmal etmiş olan kırk kadar zâbit ve çavuş hapis ve dayakla cezalandırılır.

Bibl. : Galatalı Hüseyin Ağa Mecmuası.

AHMED ÇAVUŞ (Tanrıbilmez) — On altıncı asrın namlı sübaşılarından; Üçüncü Muradın kırk gün kırk gece süren oğullarının sünnet ve kızının evlenme düğünlerinde Büyükşehirde asayiş ve inzibatı gereği gibi korumağa muvaffak olmuş, fakat kırkıncı günü çıkan bir vaka üzerine azledilmişti.

Sultanahmed civarındaki Sipahi odalarında birkaç delikanlı tâze yiğitin fisik meclisi kurup fâhişe avratlar kapadıklarını haber almış, bir bölük yeniçeri ve ases ile bu odaları basmış, fâhişeleri delikanlıların elinden almıştı. Fakat bu baskını duyan bütün sipahiler ayaklanmış, Tanrıbilmez Ahmed Çavuş ile bir bölük yeniçeriyi çevirmiş, fâhişeleri geri aldıktan başka yeniçerileri döve döve mecruh etmişler, Ahmed Çavuşu da kıskıvrak bağlayıp Atmeydanı sarayından düğün seyreden padişahın gözü önüne bırakmışlardı. Bunu duyan yeniçeriler, acemi oğlanları ve yasakçılar da sipahiler üzerine saldırmış, vak'a büyümüş, Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa (az sonra paşa) vak'a yerine koşmuş, onun gelmesiyle mey-

danda yeniçeriler çoğalmış, ve ortalıkta iki sipahi öldürülmüştü. Sadırazam Sinan Paşa gazaba gelerek Ferhad Ağayı; "Bre kara köpek niye geldin?! iki kana sebep oldun, yıkıl" diye kovmuş, Yeniçeri Ağası gidince yeniçeriler de meydandan çekilmiş, kavga basılmıştı. Hemen o gün Subaşı Ahmed Çavuş da azledilmişti (1582). Bu vak'a Ferhad ve Sinan Paşalar arasındaki can düşmanlığının başlangıcı olarak kaydolunur (B.: Ferhad Paşa; Sinan Paşa, Koca).

Bibl. : Peçevili Tarihi, II.

AHMED ÇELEBİ — On altıncı asırda yaşamış hayır sahiplerinden, Üsküdarda kendi adına nisbetle anılan camiin banisi, kabri camiinin mihrabı önündedir (B.: Ahmed Çelebi Camii).

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II.

AHMED ÇELEBİ — On yedinci asrın namlı zâkirlerinden, Şeyh Abdülmecid Sivasinin zâkirbaşısı idi.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dinî Musikisi.

AHMED ÇELEBİ (Çaylak) — On sekizinci asır halveti şeyhlerinden ve namlı musikişinaslardan; bir kıt'adan 1680 (H. 1091) de Cağaloğlundaki halveti dergâhına şeyh olduğu öğreniliyor:

Zâkir Ahmed Çelebi posta geçüb şeyh olicak
Çoğu endişei tarihe düşüb yâranın
Herbiri bulmak için zevki tecellii müdâm
Halkai fikre girüb devrederler iken anın
Dedi Şâhin Dede târihini âhır dönerek
"Kondu Çaylak Çelebi Tekkesine â'manın"

Lâkabının gençliğinde "Çâlâk" iken halk ağzında bu şekle girdiği söylenir; 31 yıl şeyhlikten sonra 1711 (H. 1123) de öldü, dergâhına gömüldü. Birçok ilâhileri besteleri vardır; bu arada Abdülahad Nurinin meşhur:

Ey beni aşk âteşine yandıran
Aşk senin, âşık senin, mâşuk senin

ilâhisini de uşşaktan bestelemişti.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dinî Musikisi.

AHMED ÇELEBİ (Çırınık) — On yedinci asır ortalarında yaşamış namlı musikar ustalarındandır; hayatı hakkında başka bir kayda rastlanamadı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AHMED ÇELEBİ (Hammal) — Üsküdarlı, on sekizinci asırda yaşamış namlı çiçekçilerden, "Şûride" ve "Sihriye" isimlerile tescil edilmiş iki nâdide Girid lâlesi yetiştirmişti.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED ÇELEBİ (Hezarfen) — On yedinci asır ortalarında, İstanbulda yaptığı bir âlet ile uçmağa muvaffak olmuş bir fen adamı - canbazdır. Tarih kaynakları arasında kendisinden yalnız Evliya Çelebi bahseder; hayatı ve yaptığı âlet hakkında, büyük muharririn şu satırlarından başka bir şey bilinmiyor:

İstanbul Milletlerarası Sivil Havacılık Kongresi hâtıra pulunda Hezarfen Ahmed Çelebi (Resim : Hüsnü)

"İptida Okmeydanının minberi üzere, rüzgârın şiddetinde kartal kanatlarile sekiz dokuz kere havada pervaz ederek talim etmiştir. Ba'dehu Sultan Murad Han Sarayburnunda Sinan Paşa köşkünden temaşa ederken Galata kulesinin tâ zirvei bâlâsından lodos rüzgârile uçarak Üsküdarda Doğancılar meydanına inmiştir. Sonra Murad Han kendisine bir kese altın ihsan ederek: — Bu adam pek korkulacak bir adamdır, her ne murad ederse elinden gelir, böyle kimselerin bekası câiz değil! diye Cezayire nefi eylemiştir. Orada merhum oldu".

Türkiye Cumhuriyeti P.T.T. idâresi 1950

yılında 17 ekimde İstanbulda toplanan Milletlerarası Sivil Havacılık Kongresi için üç hâtıra pulu çıkarmış, bunlardan zeytûni yeşil - mâvi 20 kuruşluk pulun resim mevzuu olarak Hezarfen Ahmed Çelebinin Galata Kulesinden Üsküdara uçuş sahnesini seçmiştir.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AHMED ÇELEBİ (İmamzade Celeb) — On sekizinci asır çiçekçilerinden; Tophanelidir; kendi tohumlarından olmadığı söylenmiş nâdide bir beyaz zerrin yetiştirmişti.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan, I.

AHMED ÇEL[illegible] (Kemanî) — On yedinci asır ortaların[illegible] yaşamış namlı san'atkârlardandır; devrinin büyük üstadlarından kemanî Mustafa Ağanın yetiştirmesidir; Evliya Çelebi: "Kabili tahsil olan üstad olur üstaddan mazmununca bu Ahmed Çelebi öyle bir kemanidir! Taksimini dinliyen adam hayran kalır" diyor.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AHMED ÇELEBİ (Kürdzâde Mir) — On sekizinci asrın zengin tohum sahibi namlı çiçekçilerinden; "Külâhı Şerif", "Mîr Ahmed", "Kürdi Süleymanî", "Şerefrâz", "Ahmedâbâd", "Hurşid Bey" ve "Şivekâr Süleymani" isimlerile tescil edilmiş yedi zerrini vardır; sicile geçirilmemiş nâdide çiçek olarak yüze yakın zerrin elde etmiş bir çiçekçiydi. Bir çok da Rumî lâlesi vardı. Zerrinlerinin en güzeli sayılan Külâhı Şerif ilk açtığında kar yağmağa başlamıştı; Ahmed Çelebi çiçeği örtecek bir şey aramış, ve gözüne ilişen bir bostancı külâhını üzerine geçirivermişti. O sırada kendisini ziyarete gelmiş bulunan Şehremini Camii hatibi ve devrin namlı çiçekçisi Ubeydullah Efendi bunu görmüş, çiçeğe "Külâhı Şerif" adını vermişti.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED ÇELEBİ (Meczub) — On yedinci asır ortalarında yaşamış namlı meczublardan; Büyükşehirde ana doğması çıplak dolaşır, halk tarafından kerametine inanılmıştı. Kendisini çok yakından tanımış olan "Hediyetülihvan" muharriri Şeyh Mehmed Nazmi Efendi: "Nefes sahibiydi, celâli galib, zarîf, ârif, güzel konuşur, padişaha nedim olmağa lâyık, her sınıf halkın meşrebince ve tavrınca sohbet eder, bilhassa celâli son dereceyi bulduğu zaman sohbetinden zevk alınır bir adamdı" dedikten sonra, o asrın cemiyet ilmi bakımından dikkat ile okunmağa değer şu hal tercümesini nakleder:

Sevgi ve hürmetini kazanmış bir zat bir gün Ahmed Çelebiye:

— Üryan gezmeseniz, bir libas giyseniz! der. Meczub:

— Sonunda Hak huzuruna varacak değil miyiz? Ben kendimi şimdiden ölü bilirim, Hak huzurunda cehennem ateşi ile yanmaktayım! cevabını verir. Beriki cesaret edip:

— Cezbenizin sebebi nedir? diye sorar. Ahmed Çelebi de anlatır:

— Kadıasker Azmizade merhumun kapı çuhadarı idim. Bir gün divanhanede oturup gelene gidene bakardım. Birden kapıda bir adam belirdi. Merkep kadarca bir ata binmişti. Boyu posu bir buçuk insan kadar iri, kudretten sürmeli, şâhâne gözleri vardı. Merdiven başında attan inip ata: — Dur şurda! dedi, ve çıkıp yanıma gelince atcağızı urdular, döğdüler, asla yerinden kımıldamadı. Bilirim ki keramet sahibi bir zattır. Kalbimde kendisine karşı bir muhabbet uyandı: — Sultanım şuraya buyurun! diye önüne düşüp Efendime götürdüm. Gördüm ki Efendi ayağa kalkıp maslahatını muradı üzre yaptı; ve i'zaz ile uğurladı; koltuğuna girip indirdim. Atına bindikte bana hitab edüb: — Ben şimdi sana Yeniçeri ağası ol, Vezirazam ol desem bed dua etmiş olurum; Cenabı Hak istidadını bir kâmil himmetile fiile çıkara!. diye fâtiha okudu; ve: — Sivasi Efendiye benden selâm eyle!. dedi. Bu selâmda bir hikmet vardır diye hemen Sivasi Efendinin tekkesine vardım; ve huzuruna çıkıp selâmı söyledim ve vak'ayı anlattım. Sivasi Efendi: — O zat Nasuh Efendi biraderimizdir, seni bize terbiyeye göndermiş, amma senin hattın celâldendir, beş vakitte şu camide hazır ol, sair zamanlarını camii şerifin altında mutaflar vardır, onlara iki akçeye işçi ol, bir akçe ile ye iç, bir akçesini sadaka ver, gündüz saim gece kaaim ol, kimse ile konuşma, şu dolâpta bir aba hırka ile külâh var, esvabını çıkar onları giy!. dedi ve fâtiha okudu. Tafsili ahvalim çok, icmalim budur, hemen o saat bodruma girdim, yedi yıl riyazet ettim, sonra tekrar huzuruna çıktım, Kapanî Saçlı Mehmed Efendiyi çağırdı, baş açık, ayak yalın bir kebe içinde Kapanî Efendi geldi; Sivasî Efendi: —

Şu adam seni ister! dedi. Mehmed Efendi celâle gelip biraz küfür ettikten sonra: — Benden ne istersin?! Sen de benim gibi üryan ol!. sokaklara düş! yıkıl şuradan! diye bağırdı. Kendimde bir hâlet ve keyfiyet buldum ki hemen çırılçıplak soyunup kendimi sokakta buldum, kırk yıldır o haldeyim!..

Şeyh Mehmed Nazmi Efendi bu namlı meczubun ölümünden şöylece bahseder:

"Bir sene Atikmustafapaşa Camii şerifinde halveti erbainde oturmuştum. Ahmed Çelebi gelip: — Yarın inşallah namazımı kılıp telkin etmenizi niyaz ederim! dedi. Sabahleyin görürler ki sağ elini başı altına koyup ruh teslim eylemi, namaz ve telkin için vasiyetini yerine getirmek isterdim amma Atikmustafapaşada misafir gibi idim, Mustafapaşa şeyhi varken tarikat âdabına muhalif idi, meğer o gün Sultanlardan biri vefat etmiş, Şeyh Efendiye intisabı olduğundan namazını ona vasiyet etmiş, Mustafapaşa şeyhi oraya gitti, ben de Ahmed Çelebinin namazını kıldırdım" (B.: Mehmed Efendi, Kapanî Saçlı).

Bibl. : M. Nazmi, Hediyetül ihvan.

AHMED ÇELEBİ (Nâne) — On yedinci asrın namlı bestekâr ve hânendelerinden; muasırlarından Evliya Çelebinin "malûmatı firavan sahibidir" dediği bu sanatkâr: Galata taraflarında otururdu. Dördüncü Sultan Mehmed zamanında meşhur oldu. Musiki fennini zamanının irfan ehli ses sahiplerinden talim etmiş ve üstadlar arasına yükselmiş, gayet yanık bir sesi olup, musiki fenninin inceliklerine vakıf olmıyanlara da asla talim etmezmiş. Zamanında yetmiş parça kadar bestesi zaptedilmiş olan bu kıymetli san'atkâr 1686 (H. 1098) da ölmüştür.

Bostanı Adn ola Yarab câyi Nânenin

mısraı ölümüne tarihtir.

İrak İlâhi

— Güfte Üsküdarlı Yahya'nın —

Gel vücudun perdesin kaldır cemâli yâri gör
Can gözünden sil gubârı çehrei didarı gör
Oyalanma aldanub ârâyişine âlemin
Menzili maksuduna bir gün ulaşıb varıgör

Bibl. Evliya Çelebi, I; S. N. Ergun, Türk Dinî Musikisi.

AHMED ÇELEBİ (Remmal) — On yedinci asır ortalarında yaşamış namlı bir remmaldır; hayatı hakkında bilinen tek fıkradan bir hayli yaşlı olarak öldüğü tahmin olunabilir; fıkra şudur:

Kıyafetini tebdil ederek şehirde sık sık dolaşan Dördüncü Murad bir gün esnaf kılığında Üsküdardan bir kayığa biner, Ahmed Çelebi de kayıkta imiş, dereden tepeden konuşulurken hükümdar:

— Nedir şu Sultan Muraddan çektiğimiz, keyif namına bir tütünümüz vardı, onu da yasak etti!

Dedikten sonra kuşağından bir çubuk çıkarıp doldurmuş; kayıkçı ile Ahmed Çelebiye

— Yoldaş sen merd bir adama benziyorsun; baba, sen de mazlûm bir adamsın, her ne olursa olsun ben bir kaç nefes çekiyorum! deyip çubuğunu ateşlemiş.

Ahmed Çelebi:

— Oğul, şu çubuğu uzat da bir nefescik de ben çekeyim:

Kayıkçı da:

— Şehbâzım beni de unutmayın! demişler.

Ahmed Çelebi:

— Oğul senin işin gücün nedir? diye sormuş. Murad da:

— Eskiciyim, ya sen ne iş görürsün? demiş. Çelebi:

— Remmalim! demiş; ve şöylece konuşulmuş:

— Öyleyse bir remil at bakalım, şu anda Sultan Murad nerededir?

İhtiyar remmal bir kâğıt parçası üzerinda bir takım hesaplar yaparak:

— Deniz üstünde görünüyor! demiş.

— Hele bir remil daha at bakalım!. Yakınlarda mı, uzakta mı?!

Ahmed Çelebi yeni bir takım hesaplardan sonra gözlerini korku ile açmış:

— Oğul demiş.. Sultan Murad bizim yanımızda.. Ben remmal Ahmed olduğuma göre devletlu hünkâr ya sensin ya da şu kayıkçı!...

Bunun üzerine Murad kolunu sıvayarak hükümdarlık nişanı olan bâzubendini göstermiş; ve :

— Ey remmal Çelebi! demiş.. Bir remil daha atıp benim şehre hangi kapıdan gireceğimi bulabilirsen kallenizi kurtarırsınız!..

İhtiyar remmad da:

— Baş üstüne hünkârım.. Amma benim de bir şartım var... demiş.

— Şartın nedir ki?

— Bir remil atıp hangi kapıdan gireceğini öğreneceğim fakat, sana söylemeyip şu kâ-

ğıda yazacağım, sen şehre girinceye kadar kâğıdı okumıyacaksın.. Girdikten sonra açıp okuyacaksın.. Eğer remilde isabet yoksa boynumuz kıldan incedir!..

Murad gülmüş:

— Kabul ettim! demiş. Ahmed Çelebi de hesaplarını yaparak bir kâğıt parçasına bir kaç yazı yazıp katlamış ve padişaha sunmuş.. Padişah da kayıkçıya:

— Çek bakalım Langa sahiline!.

Demiş.. Ve kayığı oraya yanaştırdıktan sonra, derhal Langa kolluğuna haber salarak ustalar ve ırgatlar getirtmiş, surda bir kaç saat içinde yeni bir kapı açtırmış.. Ve şehre buradan girdikten sonra Ahmed Çelebinin kâğıdını açmış ve hayretinden dona kalmış.. Kâğıtta: "Padişahım, yeni kapın mübarek olsun.." yazılıymış!..

Bunun üzerine Murad, remmal ile kayıkçıyı affetmiş; o şiddetli tütün yasağında, tütün içip de padişahın eline düşdükten sonra canını kurtaran da yalnız bu iki kişi imiş..

Bibl. : Halk rivayetleri.

AHMED ÇELEBİ (Sarraç) — On yedinci asır ortalarında yaşamış namlı neyzenlerden, hayatı hakkında bundan başka bir kayda rastlanamadı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AHMED ÇELEBİ (Selânikli) — On yedinci asır ortalarında yaşamış davudî seste namlı bir hânende; Müneccim Selânikli Ahmed Dede ile ayni şahıs olduğu kuvvetle söylenebilir (B.: Ahmed Dede).

AHMED ÇELEBİ (Solak) — On sekizinci asır çiçekçilerinden; sarı katmer bir zerrin elde etmiştir ki çiçekçiler arasında seçkin çiçeklerden sayılır, asla sade açmaz, daima katmer gelir.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED ÇELEBİ (Sûreta) — On yedinci asır ortalarında yaşamış namlı bir mukallid ve hokkabaz; hayatı hakkında Evliya Çelebinin şu kaydından başka bir şey bilinmiyor:

"Mukallid Şengül Çelebinin biraderidir, feridi asır mukallid idi, tiryaki taklidi yapınca insan hayret ederdi. Tiryaki olup tütün doğrarken elini kesip bir san'at ile parmağından ol kadar kan akıtır idi ki ahir-ül-ömür bîhuş olup yatardı. Biraz sonra kalkarak parmağından kan aktığı halde: — Rüyamda gördüm, senin bu kanın dinmek ihtimali yoktur bir dilber oğlan kanına yapışıp alnına süre!.. diye alnına bir elif çekerdi, derhal kanı dindirirdi. Bu esrarına simyailer bile akıl erdiremezlerdi".

Bibl. : Evliya Çelebi, I; S. N. Gerçek, Türk temâşası.

AHMED ÇELEBİ (Şalgam) — On sekizinci asır çiçekçilerinden, pek çok zerrin ve lâle tohumu sahibiydi; "Eşrefül Ezhar" adında bir zerrini. ve "Nevatâyi Ahmedî" ve "Mercan Peyker" adında iki rumî lâlesi tescil edilmiştir. Bir de devrin namlı kibar çiçekçilerinden Sihanpaşazade Süleyman Bey tarafından "Nakşi Bihzad" adı verilmiş harikulâde güzel bir karanfil yetiştirmiştir.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED ÇELEBİ (Tabib) — On altıncı asırda Kanunî devrinin namlı tabiblerinden, babası İsa Çelebi de Büyük şehrin tanınmış bir tabibi idi; Süleymaniyedeki tıb medresesinin ilk müderrisliği altmış akçe ile bu Ahmed Çelebiye verilmişti, fakat ömrü vefa etmiyerek pek az sonra ölmüştür.

Bibl. : Peçevili tarihi, I.

AHMED ÇELEBİ (Zâkirbaşı) — On yedinci asrın namlı zâkir ve bestekârlarından; Abdülmecid Sivasinin zâkirbaşısı; bu şeyhin meşhur bir ilâhisini beyâtiden bestelemişti ki ilk kıt'ası şudur:

> Hadden aştı iştiyakın
> Yâ Resul göster camalin.
> Yakdı beni iftirakın
> Yâ Resul göster cemalin,

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi.

AHMED ÇELEBİ CAMİİ — Üsküdarda İmrahor ile Şemsipaşa arasında Ahmedçelebi mahallesinde, Açıktürbe sokağı ile Hüdaî Mahmud sokağının kavşağındadır. Dört kâgir duvar üzerine keremit döşeli çatı ile örtülmüş, minaresi ahşap bir mâbeddir. Minare, binanın üzerinde olup kapısı son cemaat yerinin üstündeki kadınlar mahfelindedir. Aşağıdaki satırlar 1946 yılında bir ziyâret esnasında tesbit edilmiştir: Camiin duvar ve mihrap nakışları ruha kasvet verecek kadar karışık ve mânasızdır; ilk fırsatda hiç olmazsa düz beyaz bir badana ile örtülmesi pek yerinde bir hizmet olur. Hasırları eskimiş, bir iki parçası güzel ve kıymetli seccadeler ve halıcıklar döşenmiştir. Bir İran büyük elçisinin hediyesi olan gayet büyük mihraplı bir halı, 1944 de Evkaf Müdürlüğü tarafından her ne sebebten ise kaldı-

rılmıştır; Duvarlarda müteaddit yazma ve mat bu levhalar asılıdır. Mihrabın iki yanında pirinçden iki küçük cami şamdanı, kapıdan girilince sağ köşeye yakın bir yerde de, açık leylâkî boya ile boyanmış tahta kutusunun üzerinde "Sene 1175" tarihi bulunan eski bir rakkaslı saat vardır ki kadranında "Wilm. Clarke London" yazılıdır; saat bozukmuş, getirilen saatçılar tamir edememişler. Tavanının göbeğine sekiz fanuslu bir demir âvize asılmıştır; tavan sathının birçok yerlerinden de top kandilcikler, tek kandiller, fanuslar, tavan lâmbaları, asma fenerler, Kâbe süpürgeleri, devekuşu yumurtası, hasır, örülmüş çiçek sepetleri sallanmaktadır, bunların arasında içine Mehmed Rifat adında bir hattat tarafından ismi Celâl ile ismi Resul yazılmış bir şişe vardır.

Camiin banisi Ahmed Çelebinin kabri, mâbedin Açıktürbe sokağı üzerindeki küçücük bahçesindedir; yeşil boyalı baş taşındaki kitabesi şudur:

"Hüvelbaki Sahibül hayrat merhum Elhac Ahmed Çelebi ruhuna elfatiha. Sene 975 (M. 1567)". Kabrin ayak ucunda, duvara dayalı olarak yine yeşil boyalı ikinci bir taş vardır ki onun üzerinde de:

"Bu Mescidi şerifin banisi merhum Elhac Ahmed Çelebinin ruhu için elfatiha. Sene 1181 (M. 1767)" yazılıdır; bu ikinci taşın, mâbedin iki asır sonraki bir tamirinde konduğu bellidir. Ahmed Çelebinin yanında, İkinci ordu muhâsebecisi olup 1336 da ölen Hacı Rüşdü Bey yatmaktadır.

Sohbeti tatlı, eski bir muallim ve İttihadcı olan camiin kırk senelik imamı Ahmed Çitli, bu mâbedin, Millî Mücadelede vatanperver Üsküdarlıların gizli merkezlerinden biri olduğunu, yatsı namazından sonra yalnız kendisinin mühürleyip imzaladığı mazbatalarla Anadoluya 2000 nefer ve 400 zabit kaçırıldığını söylemektedir. Semt halkından olup Vahideddinin riyaset ettiği Şûrayi Saltanatta Sevr muahedesinin imzasına tek muhalefet reyini vermiş olan topçu feriki Ali Rıza Paşa merhum da bu Ahmed Çelebi caminin cemaati arasında sık sık görülen simalardan imiş.

Bu camiin karşısında Şeyhülislâm Minkaarîzâde Yahya Efendinin medresesi ile türbesi vardı, her ikisi de yer ile bir harap olmuştur; efendi ile ailesi efradinin kemikleri bir sandık içine konularak Ayşe Sultan Camii mezarlığına naklolunmuştur.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II; REK, Gezi notu.

AHMED ÇELEBİ SOKAĞI — Eyyubun Nişancımustafapaşa mahallesi sokaklarından; Alaca çeşme ve Nazperver sokakları ile yaptığı üç yol ağzından yüründüğüne göre, ilk kısmı az meyilli yokuş ve topraktır; sağda tümsek bir arsa, solda üç katlı bir ahşap ev vardır; bu evin yanı başından bir kavis halinde sola

Üsküdarda Ahmedçelebi Camii (Resim : Nezih)

kıvrılır; sokağın bu ikinci kısmı, bir araba geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeliyken bozulmuş, bir toprak yol haline gelmiştir; evleri birer ikişer katlı ahşap yapılardır; sokakta, ağzı çimentodan yapılmış ve demir kapağı bir top kilitle kapanmış bir kuyu vardır. Sağda basamaklı ve kaba taş döşeli Aşhane sokağile olan kavşağından itiabren bu Ahmed Çelebi sokağının üçüncü kısmı, daha ziyade Aşhane sokağının devamı imiş gibi, kaba taş döşelidir; esasen eskiden de bu parça, Aşhane sokağına aitmiş, kazındığı halde okunan eski levhası da hâlâ durmaktadır, az bir meyil ile bir vâdiye iner, Nazperver sokağının öbür başı, Takkeci sokağı ve Haydarbaba caddesile bir dört yol ağzı yapar.

Ahmed Çelebi sokağı, sekenesi orta halli aileler, gürültüsü, masum çocuk cıvıltılarından ibaret, aydınlık, havadar, şirin bir sokaktır. Çatıları kiremit örtü ahşap evleri ve mahalle Mescidlerinin bodur beyaz minareleri yeşilliklere gömülmüş karşı sırtların manzarası, payzaj ressamlarına renk hünerleri göstermek fırsatını verecek kadar güzeldir.

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHMED ÇELEBİ - Yahud - REY (Defterdar) — On altıncı asır ricalinden, Defterdarlıkta, Avlonya Sancak Beyliğinde bulunmuş, İstanbulda bir Mescid yaptırmıştır. (B.: Lütfipaşa Mescidi), kabri Sofular Camii karşısındaki Ekmel tekkesi mezarlığındadır, kabir taşının kitabesi şudur;

Oldu Avlonya Beyi vasıl cinanı izzete
Eyleyüb mahi saferde bu cihandan irtihâl
Nice ehle destgir olmuş idi defterdar iken
Destgiri ola mahşerde Habibi Zülcelâl
Var idi anın ibadı sâlihîne ragbeti
Anduguncа Fatiha oku ona ey ehli hâl
Fevtine piri hired didi düa tarihini
"Ahmedin ruhini daim şad kıla Lâyezâl"

AHMED ÇORBACILAR — Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı sırada on birinci, elli üçüncü, kırk beşinci ve yetmiş altıncı odaların çorbacılıklarında bulunan dört Yeniçeridir ki Vak'ayi Hayriyede padişah tarafında bulunarak sadakat göstermiş, vak'adan sonra da kendilerine hassa silâhşorluğu verilerek taltif edilmişler, sonra İstanbulda oturmaları hoş görülmiyerek birincisi Edirneye, ikincisi Hırsavaya, üçüncüsü İspartaya ve dördüncüsü Nikboluya sürülmüş, arkalarından da idam fermanları yollanmıştı. Yetmiş altı çorbacısı yoldaşlar arasında "Ahmed Usta" diye mâruftu.

Bibl. : Cevdet tarihi, XII; Lütfi tarihi, I.

AHMED DEDE (Doğani) — On yedinci asır başlarında İstanbulun kerametine inanılmış namlı mevlevi şeyhlerinden, Yenikapı Mevlevihanesi postneşini; aslı Konya Aksarayından idi; doğum tarihi bilinmiyor, kuşbazlığı ile meşhur büyük arazi sahibi zengin bir sipahi oğlu idi, Aksaraydaki konağının kapısı fıkaraya ve garip seyyahlara açık ve sofrası da bu gibilere daima hazır bulunurmuş.. Genç denilecek bir yaşta insan varlığının felsefesini öğrenmek arzusuna düşmüş, seyahate çıkarak Konyada, Mevlevihanede Şeyh Bostan Çelebi ile tanışmış, malını ve mülkünü, evlâd ve ayalini bırakarak çileye girmiş, bir fakir mevlevi dervişi olmuş ve "Doğani Dede" adiyle şöhret bulmuştu. 1601 (H. 1010) de Kemal Ahmed Dedenin ölümü üzerine İstanbulda Yenikapı mevlevihanesine şeyh tayin edilen Doğani Ahmed Dede, fazilet ve kemalile kısa bir zaman için Büyükşehrin de seçkin bir şöhreti olmuştu. Tarikatlerin aleyhinde bulunup musikinin küfür olduğunu söyliyen asrın koyu taassubunun mümessili Kadızade Efendi Mevlevilere de "düdük çalanlar" diye hücum eder, Doğani Ahmed Dedeyi en büyük düşmanlarından biri olarak görürdü; devrin hükümdarı Dördüncü Murad yanında bu namlı şeyhin İstanbuldan uzaklaştırılması için çok çalışmış, muvaffak olamamıştı. Başta hükümdarlar gelmek üzere, (Birinci Ahmed, İkinci Osman, Dördüncü Murad) İstanbul âyan ve kibarı şeyhin şahsına ve Mevlevihaneye hediyeler gönderir, bağışlarda bulunurlardı; Ahmed Dede bunlara elini bile sürmez, memleketindeki emlâk ve akarından gönderilen harçlıklarla beraber, tekkenin zarurî masrafları görüldükten sonra artanı İstanbul fıkarasına dağıtırdı. Sık sık borçluların kapatıldığı Baba Câfer zindanına gider, onların borçlarını öderdi; (B. : Baba Câfer Zindanı) "Dini islâmın eşrefi mahlûkat diye tarif ettiği insanın şerefi, hürriyetidir" derdi; borç yüzünden hapsin en şiddetli aleyhtarı idi. Çok güzel konuşurdu, sohbeti zengin adamdı, kemalinin miyarı olarak herşeyi hoş gören, muarızlarının fikirlerine hürmet etmesini bilen yüksek bir terbiye sahibiydi. Yakından tanıdığı hükümdarlardan Dördüncü Murad kendisine karşı derin bir hürmet ve muhabbet beslerdi; işret âlemleri dillere

destan olan bu hükümdar, Doğani Dedeyi sarayı hümayuna sık sık dâvet ederek sofrasında bulundurur, Şeyh Efendinin huzuru bu toplantılarda vekarlı bir hava yaratırdı. Bazan da bu buluşmalar bir musiki ziyafeti olur, Ahmed Dede, sesleri asrının üstün kıymetleri olan zâkirleri ve namlı neyzen ve kudümzenlerile gelir, mesnevii şerif dinlendikten sonra en ağır ilâhiler, besteler okunurdu. Büyükşehirde kuvvetle yerleşen bir inana uyarak, birçok kimseler, yeni doğan çocuklarını Yenikapı Mevlevihanesine götürürler, yavruya, uzun ömürlü olması için, Şeyhin elile bir mevlevi sikkesi giydirtirlerdi. Büyük seyyah ve muharrir Evliya Çelebi kendi hal tercümesini yazarken kundağının Şeyhin eline verildiğini söyledikten sonra: "Hazreti Doğan Dede bu hakiri kucağına alıp havaya atarak: — Bu oğlan bu cihanda bizim uçurmamız olsun! buyurmuştur" diyor. Zamanın bir şairi de Büyükşehir halkının bu inanına işaret ile:

İstanbulun dahi taze doğanı
Olub perverdei Piri Doğani

demiştir.

Doğani Ahmed Dede 1630 (H. 1040) da öldü; kabri Mevlevihanede, Kemal Ahmed Dedenin sağ yanındadır. Evliya Çelebi Doğani Dedenin aslını Rumeliden Bergofçalı olarak gösterdikten sonra göbek adını da "Hüseyin" olarak kaydediyor (?).

Bibl. : Evliya Çelebi, I; M. Ziya, Yenikapı Mevlevihânesi.

AHMED DEDE (Fasih) — On yedinci asrın ikinci yarısında yaşamış büyük şair ve hattat bir mevlevi dervişi; aslı İstanbulludur; meşhur Dokakinzadelerdendir; Divanı Hümayun kalemi kâtipleri arasından yetişmiş, bir zamanlar Sadrıâzam Köprüzade Fazıl Ahmed Paşaya intisap etmiş, paşanın itimat ve muhabbetini kazanmış, fakat akranı arasında seçilip yükselirken bir gün cezbei ilâhiye kapılıp Sadrıâzamın hizmetini bırakarak evine kapanmış, bir lokma bir hırkaya kanaat etmiştir; en sonunda da başına bir mevlevi külâhı geçirip Galata dergâhında bir hücreye kapanmıştır; görünüşte harabatî, içi mâmur bir derviş olmuştur. Kâtiplik zamanında, yazısının fevkalâde güzelliği ile meşhurdu; Mevlevihanede de zamanının büyük kısmını mecmualar, kitaplar istinsahile geçirmeğe başlamış ve bu sırada Ruznâmecizâde Mehmed Ağa adında bir gençle tanışmıştır. Ruznâmecizâde Mehmed harikulâde güzelliği ile İstanbulun büyük şöhretlerinden biriydi, muasırlarından birinin yazdığına göre, âlem gün yüzünün hayranıydı; fakat bu sefer;

Sanma bu çarhı bir kararda döner
Kâh şâhı gedâyâ âşık ider

Delikanlı, Derviş Fasihin fazilet, irfan, hassasiyet ve zarâfetine meftun oldu; Derviş Fasih de, yegâne meşgalesini teşkil eden o nefîs istinsahlarını genç dostu Mehmede hediye etti, onun için en nâdir ve kıymetli eserleri sı reti mahsusada kopye etti; ayrıca, delikanlının muallimi, mürebbisi oldu; ona şiir ve sanat zevki verdi (B.: Mehmed Ağa, Ruznâmecizâde).

Bir aralık Derviş Fasihin şu kıtası dillere destan olmuştu:

Cây idinsem itmen istib'ad dâri mihneti
Âşıkım bir kâfirî hüsne Muhammed ümmeti!
Giceler azmettiğim ol maha, sâyem havfidir,
Bir tarik ile kabul etmez muhabbet şirketi!.

Bu kıta Galatada garip bir meyhane macerası sonunda söylemişti ki vaka Mirzazâde Sâlimin tezkiresinde şöyle nakledilir:

"Rivayet olunur ki, Derviş Fasih bir gün:

Gumûm âlûde olmaktan, humârı dehri çekmekten
Varub piri mugaana yine serhoş olmamız yektir!

sözüne uyarak Fener iskelesinden bir kayığa binip Galataya geçmiş, bir meyhaneye girmiş, içmeğe başlamış. Bir ara bakmış ki, bir köşede bir sofra kurulmuş, âfeti devran bir civan sâkilik ediyor.. Fasih biçâresi o civana derhal can ve gönülden âşık olmuş, saatler geçmiş, karşıdakiler ayağa kalkıp gitmeğe başlamışlar· güzel sâkileri de peşleri sıra meyhâneden çıkmak üzereyken Fasih Dede, tahammül edememiş, hemen oracıkta söylediği şu beyitle onu kendi sofrasına dâvet etmiş :

Nice bir küşede hamuş olalım,
Beri gel sâki, bâdenûş olalım!...

Nevcivan bakmış ki karşısında ilim ve irfan sahibi bir derviş var, tereddüt etmeden Fasihin sofrasına gelmiş ve bir dolu da ona sunmuş, diz dize oturup can sohbetine başlamışlar.. Nihayet akşam olmuş, gün kavuşurken güzel sâki, ertesi sabah erkenden ayni meyhânede buluşmak üzere söz vererek evine gitmiş. Derviş Fasih o geceyi meyhânede geçirmiş, gözüne bir damla uyku girmemiş·

fakat ertesi sabah elîm bir hayal kırıklığı ile karşılaşmış.. Erkenden geleceğini vâdeden Güzel hiç görünmemiş, şair dayanamamış, meyhâneden fırlamış.. Maksadı, o geceyi de başını o güzelin kapısı eşiğine koyup geçirmekmiş, fakat: "yâr ağyarsız, gül de dikensiz olmaz" sözünün icabı, meğer o civanın da Galatanın baldırı çıplaklarından Pırpırı Mustafa ve Bekri Hasan isminde iki belâlı vurgunu varmış; bir gece evvelki meyhâne macerasını işitmişler· berikini evinden çıkartmadıkları gibi, Derviş Fasihin de yolunu beklemişler.. onu görür görmez de nâra atarak saldırmışlar, üstünü başını paralıyarak yere yuvarlamışlar ve hançerlerini sıyırıp telef etmek isterlerken, şair Derviş :

Cây idinsem itmen istib'ad dâri mihneti

diye başlıyan meşhur kıtasını söylemiş... Meğer Bekri Hasan gençliğinde bir ara mektep medrese görmüş imiş. Pırpırı Mustafayı tutarak:

— Birader şöyle bir marifetli vücuda kıymıyalım!..

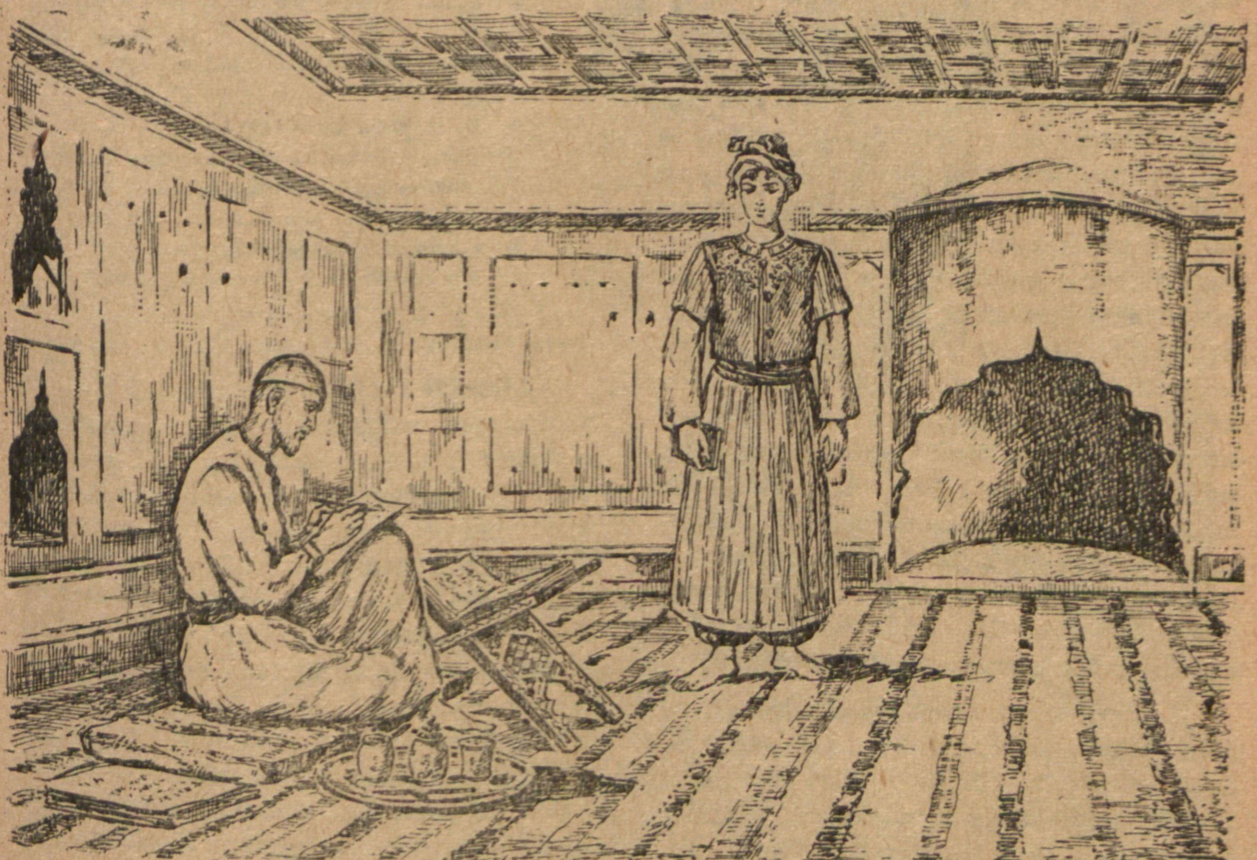
Demiş ve ayakdaşile beraber Fasihin koltuklarına girmişler, bir kayığa bindirerek karşıya yollamışlar...

Derviş Fasih ölümünden evvel iki gün bütün dost ve ahbaplarını dolaşmış, helâllaşmış, Galata Mevlevihanesinde de hücre hücre gezerek: "Fasihte alacağı olan gelsin!" diye bağırmış, sonra höcresine kapanmış· ertesi sabah ölüsünü bulmuşlar, cenazesi pek kalabalık olmuş, muasırı şairler tarafından mersiye ve tarihler yazılmıştır.

Kırım Hanı Hacı Selim Girayın oğlu olup şiirde Şâhî mahlâsını kullanan Şahin Giray, pek sevdiği Fasih Dedenin ölümünü işitince bir tarih manzumesi yazmış ve bunu bir taşa kazdırtarak Dedenin kabrine konulmak üzere Galata Mevlevihanesine yollamıştı. Taşı dikilmiş olduğu halde Prensin bu arzusu da yerine getirilmiş, şairin kabrine böylece yanyana iki taş konulmuştur ki, Şahin Girayın tarih mısraı şudur:

Göçdi bâki mülkine Derviş Fasihi Mevlevi

Aşağıdaki mısralar, Derviş Fasihin şiirlerinden örnektir:

Fasih Ahmed Dede ile Ruznâmecizâde Mehmed Ağa (Resim : Sabiha Bozcalı)

Geh mesti bâdei lâ'li lebin, gehi,
Mahmûru çeşmi gamzei fettanının senin;
Râhi derinde böyle gubar olmama sebeb
Müştaki bûsi kûşei damanının senin.

AHMED DEDE (Kemal) — On altıncı asrın namlı mevlevi şeyhlerinden. Yenikapı Mevlevihanesinin ilk postnişini; 1453 (H. 950) e doğru Akşehirde doğdu, babası Şeyh İzzeddini Mevlevîdir. Gençliğinde Konya Mevlevihanesi şeyhi Husrev Çelebinin, ve bu zatın ölümünden sonra oğlu ve halefi Şeyh Ferruh Efendinin hizmetinde bulunmuş; Ferruh Çelebinin padişah gazabına gelerek azlinden sonra, (H. 1000) yılında Konyayı terketmiş, dervişâne bir seyahatle yaya olarak İstanbula gelmiş, sur dışında Yeniçeri kâtibi Mehmed Beyin bahçesinde bir ulu çınarın kovuğunda yerleşerek inzivâya çekilmişti, ve burada altı yıl ibadet ve istiğrak halinde yaşadı. O sırada mâzul bulunan bahçe sahibi Mehmed Bey bu garip dervişte mânevî bir kudret sezerek kendisinin bir muradı olduğunu ve bunun için dua etmesini diledi. Kemal Ahmed Dede bir kâğıt parçasına bir şeyler yazıp: "Muradın olacaktır, bu kâğıdı sakla fakat açma! Muradın olduğu gün aç!" dedi. Mehmed Beyin muradı eski vazifesine tayin edilmek idi ve bir gün tekrar Yeniçeri kâtibi oldu ve derhal, daima başında ve sarığının arasında taşıdığı kâğıdı açtı, Derviş Ahmedin, Yeniçeri kâtipliğine tâyin edildiği tarihi ayile, günile kaydetmiş olduğunu hayretle gördü; esasen İstanbulda bir mevlevihâne inşasını da nezretmiş bulunuyordu; nezrini Derviş Ahmedin misafir olduğu bahçede yerine getirdi, 1597 (H. 1006) de İstanbulun meşhur Yenikapı Mevlevihanesinin inşasına da bu suretle başlanmış oldu. İlk şeyhliğine de Ahmed Dede tayin edildi; bir zamanlar kovuğunda barındığı çınar, yıllarca sonra kuruyup çöktüğü zaman, Dedenin hâtırasına hürmeten yeri bir metre kadar yükseklikte tuğla ile örtülmüş ve bir ağaç mezarı olarak hürmetle muhafaza edilmişti.

Dört yıl kadar süren şeyhliğinde şöhreti bütün İstanbulu tutmuş olan Ahmed Dede dünya malına ve âlâyışına hiç ehemmiyet vermemiş, bir lokma bir hırka ile yaşamış, bir mukabele günü de dervişleri ve ahbaplarile helâllaşıp vedalaştıktan sonra sabaha kadar ibadet ile meşgul olmuş, gün doğarken de abdest alıp yatağına uzanarak ruh teslim etmişti (M. 1601 = H. 1010).

Bu namlı mevlevi şeyhi şiir ile uğraşmış, içli ve tatlı bir kalem ile Mevlâna Celâleddini Rumi hakkında, Eflâki Dede rivayetine kadar, manzum bir menakibname yazmıştır. aşağıdaki kıta bu eserindendir:

Sûrei Kevser okudum ağlayub,
Sûzişi candan ciğerler dağlayub;
Hak bana nâgâh tecelli eyledi,
Ben kulun ol şah tesélli eyledi.

Kabri Yenikapı Mevlevihanesindedir.

Fasih Ahmed Dededen seçme beyitler:

Nihâli tâze resi gülbünü, sâbâ lütfet
Şikest eyleme kim müttekâyi bülbüldâr

★ **Dime esrârımı ne yâr ne bigâne bilir**
Orayı ey dilì şeydâ iki peymâne bilir

★ **Hâli dili süal ne hacet ki dembedem**
Söyler zebânı hal ile her bir nigâhımız

★ **Âşıkız vaslı yâre muntazırız**
Bülbülüz nevbahâre muntazırız

★ **Ne bilsün çaşnii ızdırâbı şâmı hicrânı**
Felekde olmamış bir mâha ol nâ mihriban mâi!

★ **Seni candan ziyâde cânânım**
Sevdiğimdir, günâhımı bilirim

★ **Kimin meftunu oldum, ey peri rûyum aman söyle**
Nedir bâis sükûta söyle, ey şûhi cihan söyle

★ **Ol seyyidin gami ruhi âliyle ey Fasih**
Terk eyledim kabâları, giydim abâları

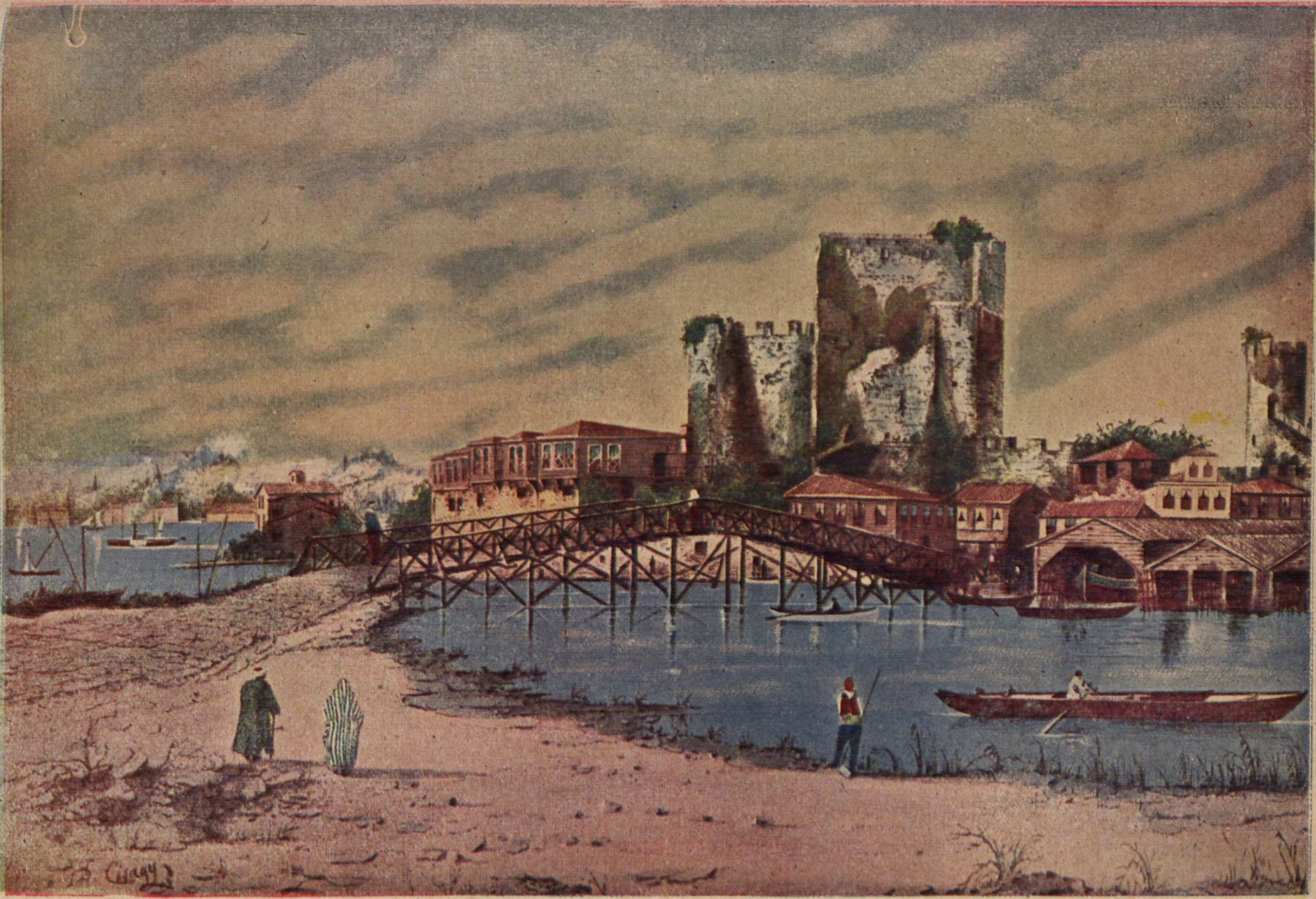
★ **Sandım açınca sînesin ol mâhi tâbnâk**
Ceybi sabâhı pençei hurşîd itdi çâk

★ **Çeşmimden egerçi nakşi âlem çıkdı**
Bir vechile tasviri cemâlin çıkmaz

Bibl. : M. Ziya, Yenikapı Mevlevihânesi Sâlim, Şuera Tezkiresi; Muallim Naci, Muallim Mecmuası.

AHMED DEDE (Müneccimbaşı) — On yedinci asır ortalarında yaşamış zürefadan bir şair; "Müneccimbaşı Ahmed Efendi" diye de meşhurdur. Aslı Selânikli idi, Selânik Mevlevihanesi Şeyhi Mehmed Dedeye intisap etmiş, sonra İstanbula gelerek Galata Mevlevihanesinde yerleşmiş, oradan Kasımpaşa Şeyhi Halil Efendiye intisap ederek ilmi nücum ve remil ile uğraşmağa başlamıştı. Muhitinde uyandırdığı sevgi kendisinin devrin hükümdarı Dördüncü Mehmede takdimine yol açmış, tatlı dili ile bu hükümdarın da muhabbetini kazanmış, İstanbul sarayının gözde nedimleri arasına girmişti. Zarafetine misal olarak şu fıkra naklolunur:

Bir gün Dördüncü Mehmed:

1890 - 1895 arasında Anadolu Hisarı ve Göksu Köprüsü

(Macar ressamı D. Ciragy'nin sulu boya tablosundan. Hacı Vesim Paşa torunu Neş'ecan Hanımefendi koleksiyonu)

Süsler Matbaası

Türkiye Klişe Atelyesi

— Ahmed Dede! Şeyhiniz merhumun hiç kerametini gördün mü? diye sormuştu; şair:

— Şevketli efendim! Şeyhim kuluna bu keramet yetişmez mi ki benim gibi hakir bir dervişi fakiri senin gibi şanlı bir padişahın meclisi şerefine nail etti! demişti.

Şiirde "Âşık" mahlâsını kullanırdı; zamanında:

Yine sahni çemen reşki cinan olduğu çağlardır,
Değil nergis görünen câbecâ zerrin ayağlardır.

şarkısı büyük bir şöhret kazanmıştı.

Müneccimbaşılığa tayini de şu fıkra ile naklolunur:

Şairin ilmi nücum ve remildeki kudretini anlamak istiyen Dördüncü Mehmed bir gün gözde musahibi ikinci vezír Kuloğlu Mustafa Paşaya: — Şu Dedeyi nezaketle bir imtihan eyle! demişti. Paşa da avucunda bir ûd ağacı parçası gizliyerek remil ile ne olduğunu bilmesini istemişti. Ahmed Dede bir kâğıt parçasına yazıp döktüğü rakamlar üzerinde sıkıntılı dakikalar geçirirken, padişahın mühürdarı Abdullah Ağa kendisine acımış, yanından geçerek, ancak kendisinin işidebileceği bir sesle:

Mecmeri cûdi selâdan bir bütün dûd isteriz
Gerçi kim sûi edebdir bir yakım ûd isteriz

mısraını okumuştu. Ahmed Dede derhal nakış alıp Mustafa Paşaya avucundakinin ûd ağacı olduğunu söylemiş, bu keşfi üzerine de müneccimbaşı olmuştu.

Bu hükümdarın tahttan indirildiği 1689 (H. 1098) ihtilâlinde zorbalar tarafından işkence gören ricalden biri de Ahmed Dede oldu; bu asrın kıymetli vekayinamelerinden birini yazan Silâhdar Fındıklı Mehmed Ağa: "Hekimbaşı Mustafa Efendi ve Müneccimbaşı Ahmed Efendi ve Haseki Ali Ağa ve Kapıağalığından çıkma Hacı İbrahim Ağa ve Kilârcıbaşılıktan çıkan Arap Ali Ağa ve Gazanfer Ağa ve İstanbul Ağası Mehmed Ağa ve mutbak emini Ahmed Efendi ve oğlu Yastık Mehmed Efendi ve iç hazinedarbaşı ,koyun Mehmed Ağa ve İstanbul bazirgân ve navluncularından ve bedestan hâcegilerinden gerek müslüman gerek zimmi yüzden mütecaviz adamlara bölükbaşılar gönderip getirttiler ve Hazinei âmireye imdat edin deyu ciğerlerin doğradılar ve ekserin tomruğa vurup zincire çektiler ve ömürlerin zevk ile geçirip hapis bilmiyen halka éttikleri cevrü hakaret ve munsibet bir tarihte olmuş değildir. Bu korkudan çok adam terki vatan edip ehli ayalden dûr oldular" diyor. İşte bu aradadır ki Ahmed Dede 1690 (H. 1099) da Hicazda yerleşmek üzere İstanbuldan ayrıldı ve 1704 (H. 1113) de Mekkede öldü.

Bibl. : Sâlim, Tezkirei şuerâ, Silâhtar tarihi, III.

AHMED DEDE (Neyzen) — On yedinci asrın namlı neyzenlerinden bir mevlevi dervişidir; 1726 (H. 1139) da öldü; Vakanüvis şu ölüm tarihini söylemiştir:

"Seyid Ahmed Dede gülzarı bihişti ide câ"

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi.

AHMED EFENDİ — On sekizinci asır hattatlarından; Tophanenin namlı berberlerinden Hasan adında birinin oğludur; sülüs ve nesih yazıyı Aralık imamı Hafız Mehmed Efendiden öğrenmiş, hattatlığı baba sanatına tercih etmişti.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ — On sekizinci asır hattatlarından pek çok eser bırakan bir sanatkâr olmuştur, Atike Sultan sarayı ağalarına da imamlık ederdi; Saraçhanebaşındandı bir ara Kanlıcada oturmuş ve ömrünün son günlerini de Eğrikapı taraflarında geçirmişti. Delâildeki peygamberin isimleri arasında nokta içine salavat yazmağı bu zat icad etmişti .

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ — On sekizinci asır hattatlarından ve divan kâtiplerinden, bilhassa celî ve divanî yazıda büyük hüner sahibi sanatkâr idi. 1735 (H. 1148) de öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ — İnkinci Abdülhamid devri sonlarile meşrutiyetin namlı gazete muhabirlerinden; meslek hayatının büyük kısmını Mihran Efendinin Sabah gazetesinde geçirmişti. İşine son derece bağlı, ve son derece perhizkâr adam olarak tanınmıştı; o zamanın gazetecileri arasında istisnâ teşkil eden içki düşmanlarından idi. Bir gün bir haber peşinde koşup dolaşırken yorgunluktan düşüp bayıldığı nakledilir; her gün muhakkak gazetesine yeni bir haber bulur çıkarır, getirirmiş. Mihran Efendinin sonsuz itimadını kazanmış olup, istiklâl harbini müteakib Mihran Türkiyeden kaçarken bu Ahmed Efendiyi umumî vekili olarak bırakmıştı. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : E. T. Til, Basın hâtıraları (Makaleler).

AHMED EFENDİ (Acem) — On sekizinci asır tabiplerinden, 1699 (H. 1111) da dükkânı Divanyolunda idi.

Bibl. : Ahmed Refik, Onikinci hicrî asırda İstanbul hayatı.

AHMED EFENDİ (Ahıshalı) — Geçen asır başlarında, İkinci Mahmud devrinin namlı ulemasından; Yeniçeri ocağının çok kanlı bir şehir muharebesile kaldırıldığı vakada, Sancağı şerif saray meydanına çıkarıldığı zaman zafer duasını okuyan zat; bu duayı söz ve ses bakımından o kadar tesirli tertip edip okumuştu ki, meydanda ağlamadık adam kalmamıştı.

AHMED EFENDİ (Ahleb) — On yedinci asır hattatlarından· halk arasında "Bekri" lâkabile meşhurdu; sülüs ve nesih yazıyı Hattat Kırimînin yetiştirmelerinden Emrullah Agâh Efendiden öğrenmişti. 1647 (H. 1057) den sonra ölmüştür.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Arab) — Geçen asrın sonlarile asrımızın başında, İstanbulun en namlı mersiye okuyucularından; Yeniköylü Hafız Hasan Efendinin yetiştirmelerindendir.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dinî Musikisi.

AHMED EFENDİ (Avcıbey İmamı) — On sekizinci asır hattatlarından· babadan kalma olarak Eğrikapıda Avcıbey mahallesi imamıydı; sülüs ve nesih yazıda Çavuşzade Seyyid Alinin yetiştirmesidir; ömrünü Mushafı şerif vesair muteber eserler yazmakla geçirmiştir. 1728 (H. 1141) de öldü, Eğrikapı dışında babasının ve dedesinin kabirleri yanına gömüldü. Kabir taşındaki yazı, ayni sofada yatan asrın büyük yazı üstadı Eğrikapılı Hoca Mehmed Rasimindir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Bakkalzade) — On sekizinci asır hattatlarından, Topkapıda oturudu, yazıyı İmrahor camii imamı Seyyid Abdullah Efendiden meşketmiş, kendisi de pek çok genç yetiştirmişti; 1754 (1168) de öldü. Şu beyit ölümüne tarihtir:

Dükkânı kubûra kalem cismini koydu
"Me'vâya gidüb cid ile Bakkalzâde,,

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Bâlâzede) — On yedinci asır sonlarında· sülüs yazıda namlı hattatlardan, hattat Suyolucuzadenin yetiştirmelerindendir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Bayazıd kâtibi) — On yedinci asrın namlı ok atıcı pehlivanlarından; Uşakî menzilinde taş dikmiştir; Bayazıdı Veli evkafı kâtiplerinden idi.

AHMED EFENDİ (Benlizade) — On sekizinci asır başında yetişmiş Eyuplu hattatlardan ve Suyolcuzadenin çıraklarından, sülüs ve nesih yazıda icazet aldıktan sonra çeşitli yazılara da heves etmiş ve bunlarda da hüner sahibi olmuştu. 1703 e doğru öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Berber) — En son karagözcülerden, 1930 da hayatta idi. Hayatı hakkında bundan gayri bir bilgi edinilemedi.

Bibl. : S. N. Gerçek, Türk temâşası.

AHMED EFENDİ (Beyazizade) — On yedinci asır ulemasındandır; Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş, 1682 (1094) de azlinden sonra Kanlıcada kendisinin yaptırdığı yalıya çekilerek 1685 (1096 Şevvalinde) de orada ölmüştür.

Fıkıh ilmindeki derin bilgisi ile maruftur; fakat gayet asabi idi, ifrat derecesinde olan şiddeti ile de halkın nefretini kazanmıştı. Türkiye adliyesi tarihinde bir eşine daha raslanmıyan recim (taşa tutularak idam) cezasını veren Rumeli kazaskeri bu Beyazi zade Ahmed Efendi olmuş· yine ayni mevkide bulunurken, Patburun zâde Mehmet Efendi isminde bir zatın da haksız yere kanına girmişti.

Recim vakası 1679 (1090) da olmuştu. Aksaray semtinde kavaf Abdullah Çelebi adında bir zatın hatunu bir bezzaz Yahudi ile basılmıştı. Şeriatte recmi icap ettiren zina fiilinin göz ile görülmesi şarttı. Beyazi Zade bu gibi hallerde suçun göz ile görünmesinin imkânsız olduğunu söyliyerek baskını zinanın vukuuna kanaat için kâfi telâkki etti. Erkeğin idamına, kadının taşa tutulmasına hükmetti ve Abdullah Çelebinin hatunu, Sultanahmet meydanındaki Burmalı sütun dibinde göğsüne kadar toprağa gömülerek büyük şehrin mutaassıp halkı tarafından taşla keşkek (linç) edildi. (B.: Recin Vak'ası).

Patburun zâde Mehmed efendi, ruznamçei evvel kalemi kâtiplerinden tavırları lâübaliyâne· meşrebi rindâne bir şehir uşağiydi. Fevkalâde asabi, nükteci, zarif, asabileşince

dilini sakınmaz, mevki gözetmeden, hatıra gönüle bakmadan birçok kimseleri kolay kolay sabır ve tahammül olunmaz şekilde hicvederdi. Ayni kalemde arkadaşlarından birkaçı bu yüzden kırgındılar, kırgınlıklarını da Mehmet Halifenin mahvına kadar götürdüler. Patburun zâdeye dinsiz iftirası attılar. Uğrıyacağı felâketi sezen Mehmed efendi Şeyhülislâmlığa sığındı: "Ben elhamdülillâh vahdaniyeti bâriyi tasdik ve ikrar ve şeriati mutahharai Muhammediyeden hariç vaziyetten sakınır bir derdmendim, beni mahva iftira ediyorlar" dedi. Şeyhülislâm efendi de:

— Senin gibi itikadı sahih bir adam hakkında dünyevî garazla o makule cahillerin sözüyle hüküm verilemez· bu gibi ahvalde saf müslümanların şehadeti şarttır" diye teminat verdi. Fakat Rumeli kazaskeri Beyazizade Ahmed Efendi, Patburunzâdenin çocukluk arkadaşıydı ve onun hicvine uğramışlardandı. Bilhassa recim vakasında efendinin asabiyet ve fakihlikteki ifratı hakkında pek çok şeyler söylemişti. Beyazizade müfterilerin şikâyetini fırsat bildi, altı ay evvel gûya Hazreti Muhammedin şânına halel veren bir iftirayı, tesbite dahi lüzum görmeden kâfi bir suç bularak idamına hükmetti ve tevkif ettirdiği Mehmed Halifeyi, Kâğıthaneye bir gezintiye çıkmış olan Dördüncü Mehmedin huzuruna getirerek padişahtan idamı için ferman alıp derhal boğdurttu.

Zavallı Patburunzâdenin kesik başı da emsaline ibret olarak Babıhümayun önünde teşhir olundu. Garip tesadüflerdendir ki müfterilerden afyon tiryakiliği ile meşhur kâtip Deli Halil, bu vakanın tezine evinde karısı tarafından öldürüldü; ayni kalemden diğer bir arkadaşı da bir müddet sonra bir yolsuzluğu görülerek vazifesinden koğuldu ve sefil, perişan sürünerek öldü. Beyazizade Ahmed Efendi de, ulema arasında itibardan düşerek akranı kendisile selâma gelmez oldu.

Efendiyi devrinin namlı tâlik hattatları arasında zikreden Tuhfei Hattatin müellifi Müstakimzade içinde öldüğü yalısının Çubukluda, ölüm tarihinin de (1098 cemaziyelûlâsında) 1687 olduğunu kaydediyor; Üsküdarda Divitçizade Zaviyesi yanındaki aile sofasına gömülmüştür. Eserlerinden "Fıkhı ekber" şerhi, "İşâratülmeram", "Fıkhi ebsat", "Kitabül âlem" ve "Kitabül vasiyye" medrese ulemasınca pek muteber kitaplardan sayılırdı.

AHMED EFENDİ (Bostancızade) — On sekizinci asır hattatlarından; sülüs ve nesihte Mirahor Camii imamı Emir Efendinin yetiştirmesi, (H. 1150) 1737 de genç yaşında veremden öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Cihangirli) — On yedinci asır bestekârlarından; Cemali Halveti'nin:

Safhai sadrında dâim âşıkın efkârı Hû

ilâhisi ile; Âdem Dede'nin:

Derd ehli libâsını aşkile giyen gelsin

ilâhisini hüseyniden bestelemişti ki, tekke ehli arasında makbul eserlerden olarak kalmıştır.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi, I.

AHMED EFENDİ (Çolakimamzade) — On sekizinci asır bestekârlarından, güftesi Muhyinin olup kürdiden bestelediği:

Arzet cemâlin göreyim ey mâhi tâban Mustafa
Ref'et nikabı rûyi şemsi dırahşan Mustafa

ilâhisi meşhurdu.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi, I.

AHMED EFENDİ (Çöpçüzade) — On sekizinci asırda Eyyublu hattatlardan· Suyolcuzadenin yetiştirmelerinden; Eyyubun Kasımçavuş mahallesindendi; riyaziye ve bilhassa ilmi nücum ile de meşgul olmuştu. (H. 1139) 1726 da öldü ve Zalpaşa türbesi civarındaki medresenin önüne defnedildi.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Damadzade Ebülhayır) — On sekizinci asır ulemasından, şeyhülislâmların altmışıncısı; Anadolu kazaskerliğine kadar yükselmiş Kangırılı Mustafa Efendinin oğlu olarak (H. 1076) 1665 de doğdu, medrese tahsilini görüp müderrisliklerde bulunduktan sonra Bursa kadısı, İstanbul kadısı, (H. 1122) 1710 da Anadolu kazaskeri, (H. 1126) 1714 ve (H. 1130) 1717 de iki defa Rumeli kazaskeri oldu; (H. 1131) 1718 de tekaüt edildi. (H. 1136) 1723 de de üçüncü defa Rumeli kazaskeri, (H. 1144) 1731 de Paşmakçızâde Abdullah Efendi yerine şeyhülislâm oldu. Yetmişine yaklaşmış, hastalıklı· elleri titrer, mesleğinin bu en yüksek makamında bir yıl sekiz ay kaldı, son kırk gün içinde artık "umûri nâsı tedvire muktedir olamadığı" görülerek azledildi; fakat kendisi bu tarihten sonra daha on yıl yaşa-

dı; bir müddet Büyükderedeki sahilhanesinde oturdu, bu yalı bir yangında mahvolunca da bir kaç ay Anadoluhisarında oturdu, sonra Sütlicede yerleşti ve orada (H. 1154) 1741 yılında öldü, Eyyub Nişancasında Şeyh Murad Efendi zâviyesinde babası yanına gömüldü. Sütlice iskelesi meydanında bir çeşme yaptırmış, Büyükdere yanındaki Kefeli köyünde Kaptan Hasan Paşa mescidine de bir minber koydurtmuştu.

Bibl. : İlmiye salnâmesi.

AHMED EFENDİ (Deli) — Son orta oyunculardan ve namlı mukallidlerden; hayatı hakkında bir bilgi edinilemedi .

Bibl. : S. N. Gerçek, Türk temâşası.

AHMED EFENDİ (Durmuşzâde) — On sekizinci asır ülemasından ve asrın namlı tâlik hattatlarından; Şehir emini unvanile meşhur Durmuş Efendinin oğludur, itinâlı bir tahsil görmüş tâlik yazıyı Siyahî Ahmed Efendiden meşketmiş, bu yazıda zamanının büyük üstadları sayılan Kazasker Ârif Efendi ve Kırımî Camii imamı Ahmed Efendi ile de yazı hakkında "sohbet ve müzakere" edecek dereceye yükselmişti. Tâlik yazıyı pek seven meşhur Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin hususî kâtibi olmuş, efendinin oğullarına yazı hocalığı yapmış, bu hizmetleri karşılığı da mesleğinde himâye edilerek İstanbulda altmışlı medreselerden birine müderris olmuştu. Hâmisinin feci ölümüne varan Edirne vak'asından sonra bir ara gözden düşdü, Çorlulu Ali Paşa sadaretinde Üçüncü Amhed kendisine bir nüsha "Gurabzâdei Bağdadî tefsiri" sipariş etti ve bu münasebetle Sultanahmed müderrisi tayin olundu, Süleymaniye pâyesi verildi bir müddet sonra da İzmir kadısı oldu. Fakat nüshayı bitirmeden İzmire gitmesine izin verilmeyip bir nâib göndermesi bildirildi. İzmir müddetini doldurduktan sonra altı yıl mazul kaldı, Damad İbrahim Paşanın rikâbı hümayun kaymakamlığında Edirne kadısı oldu, Mekke pâyesi aldı, bu vazifeden tekaüde sevkedildi, İznik arpalığı ile İstanbuldaki evinde münzeviyâne yaşarken 1717 (H. 1129) de öldü. Kabri Topkapıdadır. Yakın dostlarından olan vak'anüvis Raşid Efendi bu seçkin hattatın İzmir kadılığına tayininde onu şöylece över:

İmadı bünyei darülkemal Ahmed Efendi kim,
Sezâdır kıt'ası tâlik olunsa arşı tahrire
Şehi vâlâ seriri mesnedi hatdır nola olsa
Eğer mülki hünerde şevketi galib Ali Mir'e.

Zamanında İstanbulda ve Edirnede yapılan bir çok hayratın, bu arada Çorlulu Ali Paşanın Tersâne yanındaki camiinin, Süleymaniye civarında Kaptanibrahimpaşa Camii ve sebilinin, Fatihte Feyzullah Efendi Medresesinin (millet kütüphanesi), Üsküdarda Yenivâlide Camiinin kitabelerini o yazmıştı. Kaleminin süratile de meşhurdu Büyük kıt'ada olmak üzere günde otuz kırk beyit yazdığı ve derhal yerine teslim ettiği olurdu. Ölümü münasebeti ile kendisine dört sayfa ayıran Reşid Efendi: "Vâdii sohbet ve ülfette ise fevkalâde nazik idi, bu bakımdan yerini boş bırakanlardan biri oldu. Zengin fakir demeyip herkesle düşüp kalkardı, gece ve gündüz yârân tedariki mizacında idi, evi, nüktedanı yârânın toplandığı bir mektebi irfan idi" diyor.

Bibl. : Raşid Tarihi, IV; Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Eskizağralı Hafız) — Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra kurulan Asakiri Mansurei Muhammediyeden Davudpaşa kışlasındaki efradın ilk usulü diniye, âdabı askeriye ve fezaili cihâdiye muallimi; zamanın üleması arasında gayet düzgün ve tesirli konuşmasile tanınmıştı; kışlaya haftada iki gün giderdi. Hayatı hakkında bundan başka bir kayda rastlanamadı.

Bibl. : Lütfi Tarihi, I.

AHMED EFENDİ (Eyyublu Bülbül) — İstanbul tekkelerinin son zâkirbaşılarından; bedevi şeyhlerinden İsmail Hakkı Efendinin oğludur, kendisi ise rufai şeyhlerinden Odabaşı şeyhi Ahmed Muhtar Efendinin halifesidir. (1331) 1912 de yetmiş bir yaşlarında iken öldü, kabri Merkezefendi mezarlığındadır.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dinî Musikisi, II.

AHMED EFENDİ (Fenârîzâde) — On sekizinci asır ülemasından ve seçkin çiçekçilerinden; İstanbul kadılığına kadar yükselmiş, (H. 1109) 1697 de ölmüştür; bilhassa Kıbrıs lâleleri meşhurdu, iki sarı lâlesi "Zerbift" ve "Bektaşi" adlarile tescil edilmiştir ki isimleri Tezkirei Şükûfeciyan müellifi Ubeydullah Efendi tarafından konulmuştur.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED EFENDİ (Hafız Şeyh) — İstanbulun son namlı şeyhlerindendir; Haydar-

hâne tekkesi şeyhi idi; kıyamî ve devranî zâkirbaşılarından; (1334) 1915 de öldü, tekkesi mezarlığına gömüldü.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi, II.

AHMED EFENDİ (Hayli) — On yedinci asır ricalindendir; halk arasında zenginliği ile meşhurdu, lâkabını da bundan ötürü almıştı, (1098) 1686 da Ordûyu hümayun büyük ruznâmecisi iken öldü; hazine darlığından nakdinin müsaderesi emrolunduğunda Sülüymaniyedeki evinin tavanında gizlenmiş elli bin altını bulundu.

Bibl. : Silâhdar Tarihi, II.

AHMED EFENDİ (Hocazade Seyyid) — On sekizinci asır ülemasından ve namlı hattatlarından, aslı Uşşaklıdır, babası Seyyid Mehmed Efendi orada nakibüleşraf olmuştur; yazıda Emir Efendinin yetiştirmelerindendir. (H. 1172) 1758 de öldü. Seyyidhüseyinpaşa Medresesi altındaki celi yazılar, Mimarşeyhi İsmail Efendinin kaleminden çıkan çeşme tâkındaki yazılar müstesna, bu san'atkârın eseridir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Horos) — On sekizinci asır hattatlarından, kalem kâtiplerinden, en son kapıcılık rütbesile tekaüt edildi; (H. 1136) 1723 de öldü; şu beyit ölümüne tarihtir:

> **İntikalin gûş iden târihini**
> **Didi mülki bâkiye uçdu Horos.**

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (İmam) — On sekizinci asır hattatlarındandır; Eyyub civarında Davudağa Camiinin imamı idi, aslı da Rumelinde Uzuncaovalıydı; sülüs ve nesih yazıyı Necib Efendiden meşketmişti.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (İmamzade) — On sekizinci asırda Tophâneli hattatlardan, Aralıkimamı Hafız Mehmed Efendinin yetiştirmelerindendir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (İstabli âmire İmamı) — On sekizinci asır hattatlarından; kendisine babasından kalan İstabli âmire imamlığı ile geçinirdi; sülüs ve nesih yazıyı ressam Ömer Efendiden öğrenmişti, Tuhfei Hattatin müellifi Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, bu meşhur eserini, bu zatın Ayasofya civarındaki evinde kiracı olarak otururken beyaza çekmişti. (H. 1139) 1726 da öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (İstanbulağasızâde) On dokuzuncu asır ülemasından; Vak'ai Hayriyede bektaşilik ve dinsizlikle suçlanarak idam olunanlardandır; hüküm Tophanede yerine getirildi.

Bibl. : Lütfi Tarihi, I.

AHMED EFENDİ (Kâğıtcı) — Son orta oyuncularından, zenneye çıkardı; hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl. : S. N. Gerçek, Türk temâşası.

AHMED EFENDİ (Kasabzâde) — On sekizinci asır ülemasından ve namlı tâlik hattatlarından, icazatnamesi Zeyrek camii müezzini Hüseyin Efendidendir; (H. 1181) 1767 de öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Kasımpaşalı) — On sekizinci asrın tohum sahibi namlı çiçekçilerinden, "Ahmedî" ve "Cihandarı Süleymanî" adında iki nadide zerrini tescil edilmiştir, ölümünden sonra da rumî lâle tohumundan "Ahmedî" adı verilen bir çiçeği açmıştır.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED EFENDİ (Kızkapanzâde) — On yedinci asırda sülüs ve nesih yazıda namlı hattatlarından, (H. 1068) 1657 de öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Köse Hacı) — Geçen asrın ikinci yarısında, İstanbulun namlı tâbi ve matbacılarından, "Şirketi Sahhafiyei Osmaniye" nin Selânikli Cevdet Efendiyle beraber en seçkin siması ve reisi (?). Osman Nuri Ergin'in Türkiye Maarif tarihinden alınmış olan aşağıdaki satırların bu zata ait olması gerekir:

"Şirketi Sahafiyei Osmaniyenin dağılması toplantı yasağından olmuştur; şöyle ki, bu şirket reisinin kızını evlendirmek üzere düğün yaptığı sırada, elinde bir matbaa bulunduğu için davet tezkerelerini bastırıp göndermiş olması, kendisi için de müessesesi için de felâketi mucip olmuş, basma davetiyelerle halkı evinde toplantıya çağırıyor diye jurnal edilmiş, ve düğün gecesi evi matemhâneye döndürülmüştür". Pek yazıktır ki, mufassal bir eser olan bu Maarif tarihinde bu şayanı dikkat baskın vak'ası hakkında tafsilât verilmemiştir.

Bibl. : O. N. Ergin, Maarif Tarihi, III.

AHMED EFENDİ (Kurşuncuzâde) — On

yedinci asır sonlariyle on sekizinci asrın ilk rub'unda yaşamış, sülüs ve nesih yazıda Suyolcuzâde Mustafa Efendi yetiştirmelerinden namlı bir hattat; ve zamanında kerametine inanılmış cezbei İlâhiye sahiplerinden, muasırlarından birinin kaydına göre "gök kubbenin altında bir eşi bulunmaz, şöhreti âsümane ulaşmış bir âlicenab vücut idi". (H. 1120) 1708 de öldü. Aslı Eyyubluydu, üstadı Suyolcuzâdenin Eyyub camii şerifi için yazmağa başlayıp ölümü üzerine yarıda kalan büyük Mushafı şerifi bu Kurşuncuzâde tamamlamıştı.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Kuyumcuzâde) — On sekizinci asrın Üsküdar hattatlarından ve musiki üstadlarından, Üsküdarda Yenivâlide Camiinin müezzinbaşısı; sülüs ve nesih yazıyı Şekercizâde Seyyid Mehmed Efendiden meşketmişti; Mihrişahsultan Camiindeki sibyan mektebinin de hocasıydı; çocukların yazı ve sesleriyle de ayrıca meşgul olurdu. (H. 1189) 1775 de öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Medineli Hacı) — Geçen asır sonlarında İstanbula gelmiş, Büyükşehirde otuz yıldan fazla zâkirlik etmiş bir zattır. 1933 de memleketine dönmüş ve orada ölmüştür.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dini Musikisi, II.

AHMED EFENDİ (Mestcizâde) — On sekizinci asrın namlı hattatlarından; Mehmedpaşa Camii civarında oturan Hacı Abdullah Efendi adında bir zâtin oğludur; büyük üstad Hoca Mehmed Rasimin seçkin talebelerindendi, (H. 1144) 1731 de icazetnâme almış ve uzun zaman üstadının yanında hizmet etmişti; ve onun yerine Galatasaray oğlanlarına yazı hocası tayin edilmiş, hattat Hüseyin Hablinin ölümü üzerine de Enderunu hümayun yazı hocalığına naklolunmuştu. Enderunu hümayun yazı hocalarına kaftan parası olarak bir miktar yıllık ikramiye verilmesi ilk defa Mestcizâde de âdet hükmüne girmişti. San'atkâr hüviyetine denk yüksek bir ahlâk sahibi, sohbeti tatlı, şiir ile meşgul olur, hassas bir zat idi. İhtiyarlık çağlarına basmadan (H. 1174) 1760 da öldü.

Rûzigâr eyledi sergerdan,
Bir ma'rifet perveri bâ desti ecel,
Ehli hat Ahmed Efendi yâni,
Hâcei meşki serâyı ecmel;
Hazreti Râsimi fâzıldan idi,
İzni almıştı o kâmilden el;
Beyti Adn etti yerin çün Mevlâ,
Sâli yazılsa bu bir beyte mahel;
Mestcizâde bekaya göçtü,
"Pâ bürehne komaya Hayyi ezel".

Kabri Mahmudpaşa Türbesi dışında Tophâneli Mehmed Efendinin kabri yanındadır; kabir taşının yazısı, üstadı Mehmed Rasimin taşına kendisinin yazdığı satırlardır ki isim değiştirilerek aynen oyulmuştur.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Mevlevihânekapılı) — Son karagözcülerden, 1930 da hayatta idi, hal tercemesi öğrenilemedi.

AHMED EFENDİ (Meydan mütevellisi) — On yedinci asrın namlı ok atıcı pehlivanlarından; Tersânei âmire kâtiplerinden idi; poyraz menzilinde taş dikmiştir.

AHMED EFENDİ (Muallimzâde) — On altıncı asır ülemasından, Üsküdarda Kazasker Mescidinin bânisi, İlmiyede Rumeli kazaskerliğine kadar yükseldi ve (H. 980) 1572 de yetmiş yaşlarında iken öldü, cenaze namazı Fatih camiinde kılındıktan sonra nâşı Bursaya nakledilerek Zeynilerde babası Şeyh Muslihiddin Efendinin yanına gömüldü.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II.

AHMED EFENDİ (Muid) — On yedinci asır ortalarının seçkin ülemasından, şeyhülislâmların otuzuncusu; doğruluğu, adalete karşı olan aşkı, halkın haklarını görme yolunda gösterdiği medenî cesareti, vazife başında, şeriat hükümlerinden gayri hiçbir kuvvet ve nüfuza boyun eğmemesi, fukaraya karşı cömertliği ile tanınmıştı. Aslı Kazabadlıdır, çocuk denilecek yaşta İstanbula geldi, bütün medrese tahsilini Büyükşehirde yaptı; (H. 1045) 1635 de İstanbul kadısı, (H. 1047) 1637 de Anadolu kazaskeri oldu; fakat, Hicri 1048 muharreminde (mayıs 1638 M.) Dördüncü Murad Bağdad seferine çıkarken Üsküdar ordugâhında padişah gazabına uğrıyarak azledildi; Naima, vak'ayı şöylece nakleder:

"Mevkibi hümayun Üsküdara indikte Molla Hüseyin nam kimse, ki Şeyhülislâm Yahya Efendinin mülâzimlerinden idi, medrese için Rumeli kazaskerine gelir dururdu; bir utanmaz adamdı, istediği medrese başkasına verilince eline kitap alıp kazasker divanına varıp: — Hasmım gelsin imtihan olurum! Benim istediğim müderrislik imtihansız başkasına verilmek zulümdür! diye feryad edip edebsizlik

etti. Rumeli kazaskeri Ebüssuudzâde Efendi aldırış etmedi ise de Anadolu kazaskeri Muid Ahmed Efendi hak gözetir ve ciddî adamdı, Molla Hüseyinin edepsizliğine tahammül edemedi: — Çık bre habis utanmaz! deyince herif karşı geldi: — Hayâsız sizlersiniz ki, müstahak olmıyanlara ilmiye mansaplarını verirsiniz! dedi. Bunun üzerine Muid Efendi gazaba gelip herifi alaşağı edip deynekle dövdü. Şeyhülislâm vak'ayı işittiğinde, Molla Hüseyin kendi mülâzimi olduğundan çok müteessir oldu. Muid Ahmed Efendi doğru kimse idi amma kabaca ve haşin idi: "Ben rüşvet almam! Rüşvet ve himayeden çıkan şefaati de tutmam!" diye vüzera ve erkânı devletin şefaatlarını reddetti. Devlet erkânının şan ve makamlarına riayet edip hatır gözetmediğinden azli istenirdi; padişahın yakınlarından Silâhdar Mustafa Paşa ile ruznamçeçi İbrahim Efendi bunların başında idi, o gün vak'a kendisine derhal nakledilen padişah Musahib Deli Hüseyin Paşaya: — Var kazaskerlere, bilhassa Anadolu Efendisine şöyle, böyle fukaraya merhamet etsinler, sert muameleden ve şikâyet olunmaktan sakınsınlar! dedi. Ertesi sabah erkenden Hüseyin Paşa fermanı tebliğ etti. Muid Ahmed Efendi yine huşunet ile cevap verdi: "Paşa hazretleri! Biz bu taifeden akçe almayız! Her birinin ne zaman azil ve tayin olunacaklarını ve istihkaklarının ne olduğunu da biz biliriz!" dedi ve bir kaç sitemli söz ile de paşayı tekdir etti. Hüseyin Paşa da huzura varıp: "Padişahım bu kazasker kimseyi salındırmıyor, azil ve nasbı ben iyi bilirim, kimse karışmasın diyor!" dedi. Silâhtar Paşa da fırsat bulup tazir edilenin müftünün adamı olduğunu ve Ahmed Efendinin huşunete mütealliki pek çok noksanları olduğunu söyledi, padişahı gazaba getirdiler. Şeyhülislâm davet olundu. Yahya Efendi de şikâyet yollu bir iki nükte ve hâkimane sözlerle azle taraftar olduğunu anlatınca Muid Efendinin hemen azil ve Belgrada sürgün edilmesi için ferman çıktı. Meğer padişah o anda otağı hümayundan kazaskerlerin çadırları tarafına bakıyorlarmış, Hüseyin Paşaya: "Deli!.. Ne durursun!.. Var şu herifin çadırını başına yık! Yıkılıp gitsin!" buyurdular. Hüseyin Paşa baş üzerine deyip varıp bostancılara emretti, bîçâre Muid Efendinin çadırının iplerini kesip çerge başının üzerine kapandı; efendi çadır altından kalkıp Belgrada gitti".

Bir müddet sonra affolunan Muid Ahmed Efendi (H. 1051) 1641 de Rumeli kazaskeri, (H. 1055) 1645 de Ebu Said Efendi yerine Şeyhülislâm tayin edildi; ve bu makamda bulunurken (20 muharrem 1057) 26 şubat 1647 de öldü; namazı Fatih Camiinde kılınarak Kadıçeşmesinde yaptırttığı medresenin avlusuna gömüldü.

Gitti ah Ahmed Efendi o reisi ulemâ

mısraı ölümüne tarihtir.

Bibl. : Naimâ tarihi III ve IV; İlmiye salnâmesi.

AHMED EFENDİ (Muradpaşalı Hafız) — On sekizinci asır hattatlarından, Dükkânı Muradpaşa Camiine bitişik Mehmed adında bir yorgancının oğludur, küçük yaşta hafızı Kur'an oldu, asrının büyük üstadı Hoca Mehmed Rasimden de hattatlık icazetnâmesini aldı. İlmiyeye girerek Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendiden mülâzim, Şifai şerif şarihi İbrahim Hanif Efendiye de damad oldu. Şehidalipaşa kütüphanesine hafızı kütüp tayin edildi, hemen bütün ömrü de bu ilim müessesesinde geçti. Hattat olarak kaleminin sür'atiyle tanınmıştır; (H. 1177) 1763 de öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Mutafzâde) — On dokuzuncu asrın namlı musikişinaslarından; medrese tahsili gördü, bir müddet taşrada naipliklerle dolaştı, Mısır Mollalığı yaptı; İstanbula yerleştikten sonra Hamamizade İsmail Dedenin en yakın dostlarından biri oldu; Dede Efendiye Hac yolculuğunda Dellalzâde ile beraber arkadaşlık etti. Dedenin hemen bütün eserleri ve musiki bilgisi hafızasında idi; bunların kaybolmaması için çalışmış, fakat etrafına toplanan genç kalabalığı arasında, klâsik Türk musikisine karşı hevesi olan zevk sahiplerini bulamamıştı; bilhassa: "Mi'raciyenin nevâ bahri ile mevlûd besteleri kaybolmak üzeredir, arzu edenlere memnuniyetle öğretmek isterim" dediği halde bunları öğrenmeğe iltifat eder kimse bulamamıştı ve ölümü ile bu nefis parçalar, kaybolmuştu. Kendisi Büyükşehrin zâkirleri arasında bilhassa durak ve mersiyelerile tanınmıştı. Bir ara Sadırazam Âli Paşaya imamlık eden Mutafzade, (12 safer 1301) 23 Aralık 1883 cuma günü hayli yaşlı olarak öldü.

Bibl. : S. N. Ergun, Türk Dinî Musikisi, II.

AHMED EFENDİ (**Müneccim başi**) — (B.: Ahmed Dede).

AHMED EFENDİ (**Pavuryazâde**) — On sekizinci asır çiçekçilerinden; düz koyu sarı bir âlâ lâlesi, "Şerefi Zerrin" adı ile tescil edilmiştir.

AHMED EFENDİ (**Saatcizâde**) — On sekizinci asır Üsküdar hattatlarından Birinci Mahmud devri sonlarında öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (**Seyyid Köseç**) — On sekizinci asır hattatlarından, aslı Antalyalı olup Sadırazam Ahmed Paşa vakfı kâtipliği ile geçinirdi; sülüs ve nesihte yazı icazetnâmesini Rakım Mustafa Efendiden almıştı; başta büyük hattat Hafız Osman gelmek üzere, namlı hattatların elinden çıkmış kıt'a ve müsveddelerden mürekkep zengin bir yazı koleksiyonu vardı. Sa'diye tarikatından Lâğari tekkesi şeyhi Seyyid Abdürrahman Efendinin halifesidir. (H. 1194) 1780 de öldü.

AHMED EFENDİ (**Sırkâtibi**) — On sekizinci asır Osmanlı sarayı ricalinden; aslı Bursalıdır, küçük yaşta Enderunu hümayuna alınmış. Üçüncü Ahmede Sırkâtibi olmuş ve saraydan bu vazifesine denk bir zeametle çırağ edilmişti; Ayasofyada Sinan Erdebilî tekkesi karşısında mükellef bir konağı, Üsküdar sahilinde de yalısı vardı. Sarayda iken Bursalı hezarfen Mehmed Efendiden yazı ve tezhip öğrenmiş, sülüs ve nesihte seçkin bir hattat olmuş; bir şükran borcu olarak da dul anasını üstadile evlendirmişti. Kendi eliyle yazıp tezhip ettiği Mushafları Medinei Münevvere ricaline hediye olarak gönderirdi. Ahmed Efendi: "Bir hattat, eserinde ancak hakikî kıymetinin yarısını gösterebilir, ziyaret edilen eserlerde sahibinin kudretini bir misli üstün olarak kabul etmelidir", dermiş. (H. 1174) 1760 da öldü, Üsküdarda Tunusbağı civarında Sadırazam Maktul Ali Paşanın kabri civarına gömüldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (**Sinek**) — On sekizinci asır hattatlarından ve kalem kâtiplerinden; baş halifeliğe kadar yükseldi, divani yazıda, hurda kırık tâlikte bilhassa namlıydı, iyi farsca, arabca bilir, şiir ve inşâda derin bilgi sahibi bir zât idi. Bulunduğu kalemlerde kendisinden bir ayaklı kütüphane gibi istifade edilirdi. (H. 1135) 1722 de öldü.

Sinek Ahmed bu kış bâl açub uçdu şehdi ukbâyâ

mısraı ölümüne tarihtir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (**Siyahî**) — On yedinci asır şairlerinden ve zamanının tâlik yazıda büyük üstatlarından "Tophâneli" lâkabile de anılırdı; yazıyı yakın akrabasından Tophâneli Mahmud Efendiden öğrenmiş, ve pek çok talebe yetiştirmiştir; memuriyet hayatında askerî kassamlık kalemi başkâtipliğine kadar yükselmişti; (H. 1099) 1687 de Küçük Kılıç Ali Paşanın maiyetinde Trabzona giderken Ağvada öldü ve oraya gömüldü; bu tarih mısraı Himmetzâde Abdullah Efendinindir:

Haşirde rû sefid ola Siyahîi elemdîde

Ölümü üzerine şu garip fıkra naklolunur:

Boğazdan çıktıktan sonra bindikleri gemi büyük bir fırtınaya tutulmuştu ve pek çok zorlukla Ağva deresine sığınmışlardı. Ahmed Efendi bir kaç arkadaşiyle karaya çıkarak etrafı gezip dolaşırken bir kaç mezar görmüş ve onlara lâtife yollu hitab ederek: — Biçareler!.. Şile kasabası işte şuracıkta iken biraz daha dayanıp da kendinizi bir şenlik yere düşürememişsiniz!.. demişti. Fakat kendisi o gece çadırına döner dönmez hastalanmış ve sabaha karşı ölmüş, bir gün evvel gördüğü kabirlerin yanına gömülmüş, Şileye kadar gidemiyen biçarelere kabir komşusu olmuştu.

Dördüncü Mehmedin Beşiktaş Sarayında deniz kenarında yaptırdığı Çinili köşkün yazılarını bu san'atkâr yazmıştı ki, devrinin en narin ve zarif yalılarından biri olan bu yapı, bugün mevcut değildir.

Siyahî Ahmed Efendi zamanının namlı çiçek meraklılarından idi; bilhassa Girid lâleleri meşhurdu. Tezkerei Şükûfeciyan müellifi Şehremini Camii hatibi Ubeydullah Efendi, şair hattatın ölümünü iki yıl farkla (H. 1101) 1689 olarak gösteriyor ki; bu ölümden kendisinin haberdar olduğu yıl olsa gerektir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin, Salim, Tezkirei şuerâ· Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED EFENDİ (**Solakzâde**) — On sekizinci asır ulemasından ve hattatlarından; sülüs ve nesihte icazetnâmesini Hocazâde Seyyid Efendiden almıştır. Kaleminin sürati ile tanınmıştı; İbni Abbas tefsiri, Şeyhzâdenin haşiyeleriyle beraber Beyzavi tefsiri, İmam Fahreddini Razinin tefsiri gibi hattatları yıldıran bü-

yük eserlerden bir kaç nüsha yazmış olmakla meşhurdur.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Şârihülmenarzâde) — On yedinci asır ulemâsından, müverrih; doğum tarihi bilinmiyor, 1656 da Davudpaşa Medresesinde müderris iken ölmüştür. Vekayi nâmesi Naimânın başlıca kaynaklarından biri olmuştur.

AHMED EFENDİ (Şeyh) — On sekizinci asır Kadiri şeyhlerinden ve hattatlarından, gençliğinde halvetiyeden Yoğurtçular şeyhi Mustafa Efendiye intisap etti, kıymetli bir hattat olan bu zattan sülüs ve nesih yazıyı öğrendi; bu zatın ölümü üzerine kadiri şeyhlerinden Eşrefzade Ahmed Efendinin müridleri arasına girdi ve sülûkünü ondan tamamlıyarak halifesi oldu. Nahilbend mahallesinde otururur, gece ve gündüz ibadet ve zikr ile meşgul olur, haftada bir gün de Zeyrek civarında bir camide va'zederdi. (H. 1149) 1736 da öldü. Üsküdarda Seyyid Ahmedderesinde gömüldü. Hafız mahlâsı ile ilâhileri vardır.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED EFENDİ (Terlikci) — Geçen asrın seçkin orta oyuncularından, Pişekâr; hayatı hakkında malûmat edinilemedi.

Bibl. : S. N. Gerçek, Türk temâşası.

AHMED EFENDİ (Tuğçuzade) — Geçen asır başlarının namlı tabiblerinden, bir ara saray hekimleri arasına alındı, Dördüncü Mustafanın cülusunda hekimbaşı oldu, bir yıl kadar sonra bu hükümdarın sukutunda azledildi, ve kendisi ile temasdan çekinilen bir sultan Mustafalı olarak münzevi hayatı sürmeğe mecbur oldu; iki üç yıl sonra da öldü.

AHMED EFENDİ (Uzundudak) — En son karagözcülerden, 1930 da hayatta idi.

Bibl. : S. N. Gerçek, Türk temâşası.

AHMED EFENDİ (Üsküdarlı) — On yedinci asır sonu hattatlarından, Fil İbrahim diye meşhur bir imamın oğlu idi, ilk yazı dersini de babasından görmüş, hattatlık icazetini devrinin büyüük üstadlarından Suyolcuzâdeden almıştı.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

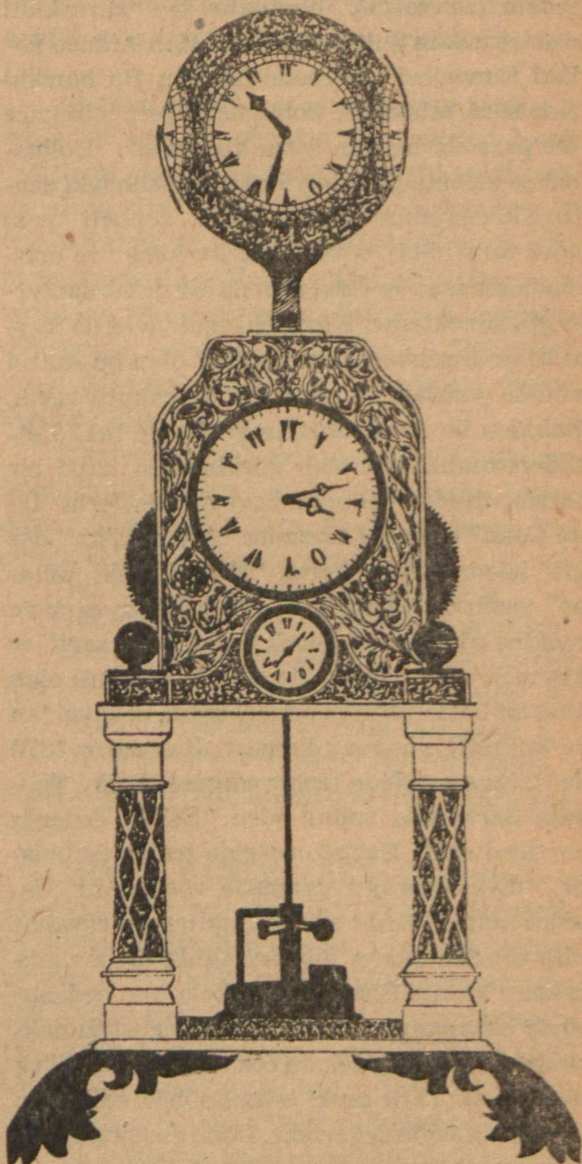
AHMED EFENDİ (Yüzbaşı Balatlı) — Asker, mühendis, kartograf ve ressamlarımız dan; Mühendishâneden 1956 de mezun olmuştur, yüzbaşı iken ölmüştür. Değerli bir sanatkâr olduğu söylenir ise de hayatı ve eserleri hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl. : Pertev Boyar, Türk Ressamları.

AHMED EFENDİ TEKKESİ — (B.: Ağaçkakan Tekkesi).

AHMED EFLÂKÎ DEDE — Geçen asrın mevleyî Dedelerinden ve bugün artık mevcut olmıyan Türk saatçiliğinin nevi şahsına münhasır son büyük ustalarından: Nureddin Rüşdi Büngül, "Eski Eserler Ansiklopedisi" adındaki eserinde bu san'atkârın hayatını şöylece naklediyor:

"Halveti şeyhlerinden Kırımlızade Ali Efendinin oğludur. 1808 (H. 1223) de Tekirdağında doğmuş ve 18 yaşında İstanbula gelmiş, Yenikapı Mevlevihânesinde çile çıkarıp dede olmuştur. Tekkede heves edip öğrendiği

Ahmed Eflâki Dedenin şaheser saati
(Resim : Hüsnü)

saatçiliği ilerletmek için bir aralık Parise giderek Bireke fabrikasına girmiş ve hüviyetini bildirmeden minayı öğrenmiş ve mihver altına yakut vazını da kendisi Fransızlara öğretmiştir. Avrupa dönüşünde İkinci Mahmuda muvakkit olmuş ve saatçiliği fevkalâde ileri götürmüş ve kendi zekâsile on adet saat ibda etmiştir. Bunlardan ikisi elime geçti, birisini Topkapı Sarayına, diğerini de çok sene evvel şimdi hatırlıyamadığım bir zata satmıştım. Diğer sekizini görmedim. Benim sattığım iki adedi aynı şekilde masa saatı idi ve altlarında rehâvileri vardı; Avrupa saatlerine asla benzememektedir. Daha sonra ise dede üstad bu saatleri beğenmemiş ve yeni baştan bir saat ibdâına muvaffak olmuştur ki "Muvakkiti cennetmekân Sultan Mahmud Han (Ahmed Eflâkî Elmevlevi" ibaresini hâvidir. Bu harikulâde saat, müzemize konulmak üzere mühimce bir para ile benden satın alınmıştır. Dolmabahçe salonundaki büyük kule şeklindeki saatın küçüğüdür. Başta dört cepheli yani dört tarafında dört saat bir küre ve ortasında bir saat ve daha altında bir de tıb saniyesi görülmektedir. Küredeki makinelerde kuvvetli çelik zenbereklere merbut olan bu saatın nâdide çarkları ve güzel bir de yakutu vardı. Rakkası ile Avrupalıların görüp de taklid ettikleri muhakkak olan görülmemiş, zarif bir tarzda düyek ayar edilmiş ve mevlevilerin "İsmi Celâl" çekmesi tarzında "Allah Allah" der gibi işlemektedir. Gerek "Eflâkî Dede Âsitane" yazılı olan minası ve gerek bütün çark ve makine aksamı ve gerek fevkalâde zarif ve kuvvetli civa yaldızı ile altınlaştırılmış olan aksamı hariciyesi dede merhumun zekâsından ve kudretli elinden çıkmıştır. Bu saatın 1870 de Paris sergisinde teşhir edilmiş olduğu Topkapı Sarayında zuhur eden "Eflâkî dedenin nev icad saatı Pariste sergide teşhir edilmiştir." diye bir kâğıt parçasile vesikalıdır. Üstadın Sultan Mecid emrile İngiltereye seyahat edip oradan saatçı âletleri aldığı da muhakkaktır. Yalnız Bireke fabrikası her nedense böyle bir adamın fabrikalarında çalıştığı hakkındaki malûmatı tekzip etmektedir. Bir Türk ruhu ile ve Türk zevki selimile ibdâ edilen bu saat harikulâde değerlidir. Dede merhumun en mükemmel eseri budur ve bir de Dolmabahçe Sarayının salonun içerisindeki gayet büyük kule şeklindeki saatidir. Kendisi muvakkit olduğundan Sadırazam Fuad Paşanın konağına gider ve saatleri ayar edermiş. Bunu takdir ile seyreden Fuad Paşa merhum da :

Parmağile dönderir saâtı Eflâki Dede
Dindirir hem bindirir mikatı Eflâki Dede

diye lâtifeler yaparmış. Ahmed Eflâkî Dede 1876 (H. 1293) da Cağaloğlunda İshakağa çeşmesindeki hanesinde vefat etmiştir."

AHMED EYYUB PAŞA — Osmanlı müşirlerinden; 1834 de doğru doğdu, 1858 de Harbiye mektebinden Erkânıharb yüzbaşılığı ile diploma aldı; ordudaki her vazifesinde üstün bir başarı göstererek 1869 da paşa oldu. 1873 de müşir rütbesile yedinci ordu kumandanı ve Yemen valisi tayin edildi. Bir yıl sonra istifa ederek İstanbula döndü; Sırbistan ve Rusya muharebelerine ikinci ordu müşiri olarak iştirak etti, sonra beşinci ve üçüncü ordular kumandanlığında, Manastır ve Yanya valiliklerinde, 1838 de Yunan hududu kumandanlığında bulundu. Yunan muharebesine ordu kumandanı olarak iştirak etti ve harbin kazanılmasına âmil olan simalardan biri oldu. 1888 de Yanya, 1889 da Kosova valisi tayin edildi; az sonra İstanbula çağrılarak mabeyin müşiri oldu. 1891 de Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşanın hidivlik fermanını götüren heyete reislik etti, 15 mayıs 1894 cumartesi gecesi kalb sektesinden öldü. Ölümünde altmış yaşlarında kadardı, parlak bir cenaze alayı ile Sultanmahmud türbesine gömüldü. Ordudaki kıymetli hizmetlerinden ötürü tabutunun üzerine Türk bayrağı örtülmüş idi ki, o devir için nâdir görülen ve ancak padişahın irâdesine bağlı olan bir sevdi.

Ahmed Eyyub Paşa (Resim : H. Çizer)

Ahmed Eyyub Paşa, zarafet ve zekâsı ve bilhassa metin olan hafızasile meşhurdur. Bir defa gördüğü bir araziyi, yıllarca sonra bütün teferruatile hatırlardı. Az konuşur, fakat söz söylediği zaman,

karşısındakini sağlam bir mantık ile ikna ederdi.

İkinci Abdülhamidin en sevgili kızı olduğu rivayet edilen Refia Sultan, Ahmed Eyyub Paşanın gelini idi. Paşanın Feneryolunda, hatboyunda bir saray - köşkü vardı; ki1930 - 1932 arasında yıktırılmış ve yerlerine küçük beton köşkler yaptırılmıştır ki Prof. Salih Murad Uzdilek'in kökü de bunların arasındadır. Ahmed Eyyub Paşa köşkünden ancak 8-10 odalık bir selâmlık dairesi kalmıştır.

Bibl. : Nevsali Servetifünun.

AHMED FAİZ EFENDİ (Sırkâtibi) — Üçüncü Selim devri ricalinden, bu hükümdarın en sadık bendelerinden ve islâhat işlerinde hükûmete saray tarafınca destek olan en nüfuzlu simalardan; Enderunu hümayundan yetişmiş, Sultan Selimin sonsuz güvenini kazanmıştı; Türkiyenin Avrupa medeniyeti topluluğunun bir uzvu olarak kalkınması yolundaki islâhata "dinsizlik" damgasını vuran koyu mutaassıplar tarafından da bir can düşmanı bilinmişti; bu zümreye dahil olan Müverrih Âsım Efendi, Tarihi Osmani Encümeni mecmuasında neşredilmiş olan perâkende notlarında Ahmed Faiz Efendi hakkında yazdığı hal tercümesinde, şahsî garazkârlık ile iftira yoluna sapmış görünür, kanlı bir ihtilâlin baldırı çıplak sergerdelerine "gaziler, dilâverler" gibi unvanlar veren Âsım Efendi, bir şair ve musikişinas hükümdara Sırkâtibi liyakatını göstermiş bulunan Ahmed Faiz Efendiyi de:

"Filasıl yaycı esnafından... nam bir şecerei mel'unenin nutfei habisesinden hasıl ve kibrü gururda Fir'avne mümasil bir şahsı nemrudu müşahhas olup unfüvanı şebabı emredîsinde gündüzlerde Okmeydanında kemankeşler üçer beşer pâre vermeleriyle oklarını devşirir ve gece de hânelerinde yatur erazili nâstan bir mel'un olup müddeti medîde felekzede ve hakaret keşide olduğundan neşei ulâsından beri (sihirbazlık ve büyücülükte) eli olmakla on dokuz senedenberi derûn ve birûnu teshir ve bâhusus hüdavendi sabık hazretlerini pençei pûlâdı tegallübatile zebun ve esir eden kâtibi esrarı tâcidari" diye tarif ve takdim eder. Ahmed Faiz Efendi, ihtilâlde, Bozdoğan kemerinde aşçıbaşısının evinde gizlenmişti; ev ihtilâlci asker tarafından basılınca evin damına çıkmış, buradan karşıdaki evin damına atlamak isterken eteği takılarak sokağa düşmüş, yarı ölü bir halde iken düşmanları elinde parçalanmıştı. Âsım Efendi bu feci sahneyi de şöyle anlatır:

"Kiremitlere çıkıp andan karşısındaki dama atlamak efkârı dilfikârile lebi bâme gelip yalancı pehlivan gibi bir kaç kere ellerini birbirine çarpıp, kemankeş taifesi oklarına küşad verdiklerinde verasından yâ Hak deyu meddi sadâ ile nidâ etmek resmü rveişleri olmağla berveçhi muharrer kenârei bâmde üç kere ellerini birbirine vurduktan sonra bir kere dahi yâ Hak çağırıp karşıdaki dame pertâb edeyim derken ettikleri yoluna gelmek mücazâtile etekleri yelkovan tahtasına ilişip tîri sakimin kavsi nâ müstekimden nüzulü gibi sokağın ortasında fütâde oldukta hurdahaş olup müteheyyii hurucu olanlardan bir acemioğlan neferi:

Buldum ey mâh seni gökte ararken yerde

müfâdile murdar olmasın deyu derhal bıçak yetiştirip ve seri maktuunu yevmi mezburda meydana irsal ve lâşei kelbiyyesi ayağına ip takup yahud ve nesârâya sürümdürerek Şehzadebaşında Kavaflar pişgâhında bir kaç saat ve andan yine ayağından sürüyerek meydanı dilâverâna nakleylemişlerdir" (Müverrih Asım Efendinin metrukâtı tarihiyesi, Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası).

Ahmed Faiz Efendi, devrinde Enderunu hümayunun seçkin şairlerinden olarak tanınmıştı; Tayyarzâde Atâ Beyin Enderun Tarihine kaydettiği iki beytinden biri:

Bir hadengi cangüdâzı âhdır sermâyesi
Biz bu meydanın nice çâpüksüvarını görmüşüz

Cumhuriyet inkılâbından evvelki neslin ağzında darbı mesel gibi dolaşırdı; diğeri de:

Rûzigârın pâkdâmenler çeker serpindisin
Kande bir âlûde dâmen var ise serper geçer

kendi hazin ve feci akibetinin ifadesidir denilebilir.

AHMED FARÛKÎ BEY (Itriyatcı) — Abdülhamidin son yıllariyle İkinci Meşrutiyet devrinin namlı iş adamı; ticaret hayatına ilk defa, Rumî 1309 a doğru büyük kapalı çarşıda Kalpakçılar caddesindeki çeşmenin yanından Zenneciler içine sapılırken bir küçük dükkânda yağlıkçılıkla atılmıştır. 1310 zelzelesinden sonra çarşıdan ayrılmış, Sultanhamamında köşe başındaki meşhur büyük mağazayı açmış ve işini büyütmüştür.

Ahmed Farûkinin matbuat mensupların-

dan pek çok tanıdığı vardı, bunlar vasıtasile mağazası hakkında zengin reklâm yaptırtırdı: meşhur malûmatçı Baba Tahir de yakın ahbablarından idi; hattâ bir ara onunla bir "Osmanlı Nakliyat Şirketi" kurmuştu; fakat bu ciddî iş adamı, doğru çalışmaktan pek hazetmiyen Baba Tahirle bağdaşamamış, istikbali pek parlak bir şirketi yaşatamamıştı. Ahmed Farûki, Türkiyede ilk kolonya suyu yapan bir müteşebbis olarak meşhurdur ki, ticaret alanındaki lâkabını da buradan almıştır. Meşrutiyetten sonra bir ara işleri aksamış, küçültmeğe mecbur olmuş, yine Sultanhamamında "Cici" ismiyle küçücük bir ıtriyat dükkânına çekilmişti. "Cici" etiketini taşıyan pudralar, rujlar, losyonlar, kolonyalar yapar bunları üstün bir zevkle, Avrupa mamulâtından ayırt edilemiyecek şekilde ambalâjlardı. Farûkinin bu yerli mamulâtı fevkalâde rağbet görürdü.

Ahmed Farûki hayli yaşlı olarak; gününü takvim ile tesbit edemediğimiz şu son yıllarda öldü. Reisicumhur Celâl Bayarın oğlu merhum Refi Bayar Ahmed Farûki Beyin damadı idi; oğlu Kemal Farûki de 1935 - 1940 arasında Galatasaray futbol takımının as oyuncularından bir şöhret idi.

AHMED FARÛKÎ MAĞAZASI — İkinci Abdülhamidin son yılları ile İkinci meşrutiyet devrinde İstanbulun en meşhur ticârethânelerinden bir tuhafiye mağazası idi. Itriyatçı lâkabı ile mâruf Ahmed Farûki Bey tarafından evvelâ Büyük kapalı çarşıda Kalpakçılar Caddesindeki çeşmenin yanında Zenneciler içine sapılan köşede açılmış; bilhassa Kapalı Çarşıda pek büyük tahribat yapan 1310 zelzelesinden sonra da Sultanhamamındaki köşebaşına nakledilmişti. Sermed Muhtar Alus, İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlarda: "Büyük konaklar halkı evlenme sünnet cemiyetleri levazımını, lohusalığa ait eşyayı, bayramlarda eve alınacak, halayıklara, uşaklara, seyislere, kayıkçılara, bekçilere dağıtılacak iç çamaşırlarını vesair tuhafiye ve manifatura eşyasını, lâvanta, kolonya, pudra gibi tuvalete müteallik şeyleri hep oradan alırlardı. Mağaza her zaman tıklım tıklım doluydu" diyor.

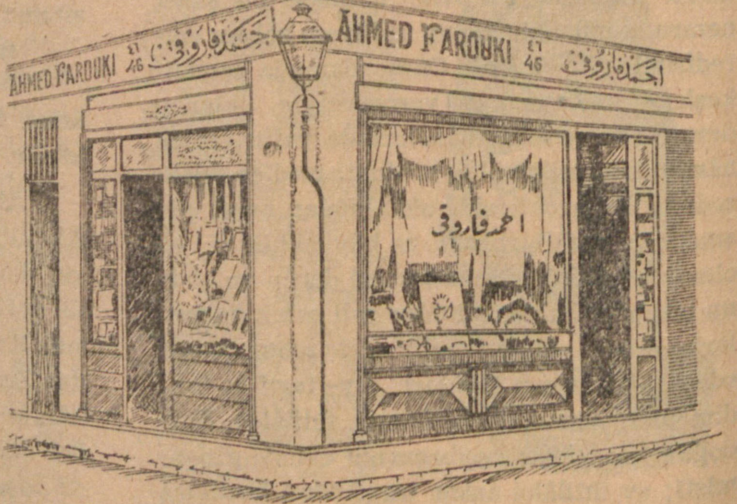
Tuhafiyecilik ermeni ve rum ekalliyetinin elinde iken Ahmed Farûkî Mağazasına Türk sermayesini bu ticâret yoluna sevk iden bir öncü olarak bakmalıdır. Ahmed Farûkî Bey gayri müslim rakiblerinin arasında mağazasını yaşatmak için, bu rakiblerden alacakları para ile her türlü fesâdı karıştırabilecek yüzlerce hafiye ve jurnalcı şerrinden korumak mecburiyetinde idi. Bunun için de müstebid Pâdişahın sâdık kullarından tanınması lâzımdı.

Pâdişahın, bir bayram günü gibi kutlanan cülûs günü (tahta oturma yıldönümü) için devrin şâirlerinden birine bir kaside yazdırır, ve bu şiiri şatafatlı bir çerçeve içinde o zamanın en çok satılan "Malûmat" gazetesinin koca bir sahifesinde neşrettirirdi.

Bu şatafatlı çerçevenin sağında Arab harfleriyle, solunda da Lâtin harfleriyle kendi isminin markaları, üstüne de, kolonya şişeleri, kadın mendilleri, kadın çorapları, tuvalet kutuları, ve korseler, yelpazeler, eldivenler, şemsiyeler, pudra pomponları, krem ve pudra kutuları ile mağazasının işini temsil eden bir arma bulunurdu. Altında da mağazanın adresi: "Sultan Hamamı 46 İstanbul".

Bu cülûsiyelerden birinin metni şudur :

Rûzi cülûsundanberi ey mefhari Osmaniyan
Servet, sanayi, mârifet buldu kemâli itilâ
Binlerce tesisat ile iklimi ihyâ eyledin
Her sûde oldu lâyüad âsârı umran rûnemâ
Şehbâli adlü re'fetin âfâka oldu sâyeban
Ol sâyede itmektedir Osmanlılar kesbü safâ
Efzâyişi iclâline herkesle hem âheng olup
Eyler bu Fârûki kulun ihlâs ile herdem duâ

Sultanhamamında Ahmed Faruki Mağazası, 1900.
(Resim : Behçet)

AHMED FEHİM EFENDİ — Türk tiyatrosunun ilk büyük sanatkârlarından, 1857 de Üsküdarda doğdu; babası Abdülkadir Efendi adında bir hattattır. On iki on üç yaşlarında iken Tophâne askerî fabrikasına çıraklık ile girerek tornacılık öğrendi, bir müddet İdarei mahsusa fabrikasında ve Sanayi mektebinde çalıştı. O devrin, kabadayılar yatağı olan renkli ve gürültülü Tophane - Galata muhiti, Galatanın meşhur tiyatroları, genç bir tornacıyı türlü heyecan ve macerâ peşinde koşturacak kadar kuvvetliydi; ilk tiyatro hevesleri bu suretle beslenen Ahmed Fehim, Türk sahnesinde özlü bir sanat hamlesi yapmak gerektiğini pek genç yaşında duymuş, ve sahneye henüz on dokuz yaşlarında iken Güllü Agobun Gedikpaşa tiyatrosunda "İki Sağırlar" adındaki tercüme bir komedide Bonifas rolünde çıkmıştı. O sırada Bursa valisi bulunan Ahmed Vefik Paşanın aktörlerinden Fasulyaciyan, Ahmed Fehimi fevkalâde beğenerek Bursaya götürdü (B.: Ahmed Vefik Paşa); orada, Paşanın himayesinde Molyer temsillerine başladı; o âna kadar, Türk sahnesinde onun kadar kuvvetli ve sempatik bir komedyen görülmemişti; pürüzsüz talâffuzuna, kuvvetli mimikleri ve taklid edilemez jestleri inzimam ederek kendisine parlak bir istikbal vâdetmişti. Ahmed Vefik Paşanın Bursa valiliğinden azli üzerine İstanbula döndü. Derme çatma trupların başında, sahnenin bütün yükünü omuzlarına alarak uzak ve yakın turnelere çıktı, Edirne, Trabzon, Çanakkale ve Ankaraya gitti. İstanbulda, Meşrutiyetin ilânına kadar (Mnagyan) Manakyan ve Holâs ile beraber çalıştı, kendi başına, arasıra dağıtmak zorunda kaldığı kumpanyalar kurdu. Türk sahnesinde, ilk defa olarak, vodvil çığırını açtı; "Düran - Düran", "Madam Mongoden" ve "Fö Tupinel" artisti, muvaffakıyetin şahikasına çıkardı. 1908 Meşrutiyetinin ikinci günü, çılgın bir sevinç içinde çırpınan İstanbullulara Şemseddin Saminin "Besa" sını, ve Namık Kemalin "Vatan" ını oynadı. Bir ara Raşid Rıza ile beraber çalıştı; bugünkü sahne şöhretlerinin yalnız lâfzen üstadı değil, has mânada hocası oldu; Parisin namlı tiyatro direktörlerinden André Antoine, yeni kurulan Darülbedayiin başına getirilirken Ahmed Fehim de komedi muallimi tayin edildi. Ahmed Fehim, yarım asırlık parlak bir sahne hayatından sonra 1930 da 73 yaşında öldü.

Ahmet Fehim Efendi
(Resim : H. Çizer)

Oğlu Ahmed Münif Fehim, İstanbul matbuatının namlı bir illüstratörüdür; ailenin sanat mayası, dedeyi hattat, oğlu komedyen, torunu ressam yapmıştı (B. : Münif Fehim).

Mahmud Yesari

AHMED FEVZİ PAŞA, (Firârî, Hain) — Geçen asrın Osmanlı müşirlerinden; doğduğu tarih bilinmiyor. Enderunu hümayundan yetişmedir: Enderun tarihi müellifi Tayyarzâde Atâ Bey, bu zatın hal tercümesini yazarken, bir türedi macerâperest olarak göstermektedir, Atâ Beyin anlattığına göre:

Gençliğinde Çengelköy iskelesinde bir çifte piyadede işler ayağı yalın, baldırı çıplak bir pırpırı kayıkçı idi. Vücud yapısının ve yüzünün fevkalâde güzelliği ile devrinin ricalinden Berberbaşı Ali Ağanın kardeşi Kapıcılar kethüdası İbrahim Ağaya çatmış, bu zâtin hamlacıbaşısı olmuştu; İbrahim Ağanın Çengelköyündeki yalısında, rıhtıma kanca atarak yanaşıp ilişerek, denize kürek sallayıp pala çalarak ve kayıkhânede yatıp barınarak vakit geçirirken, İbrahim Ağanın ölümünden sonra, İkinci Mahmud üzerinde büyük nüfuz sahibi olan ve Berberbaşılıktan Silâhdarlığa yükselen Ali Ağa tarafından himâye edilmiş, sarayı hümayunun Sofa ocağına alınmış, tebdil hasekisi olmuş, Asakiri Mansure teşkilâtında da zabitlik ile kayrılmış ve bundan sonra kendisine ikbal yolu açılmıştır..

Yeniçeri ocağının kaldırılması vakasında büyük yararlıklar göstererek İkinci Mahmudun tam güvenini kazanan Ahmed Fevzi Ağa, (B. : Ahmediye Caddesi; Fevziye Caddesi) padişahın bir yıl Râmikışlasında oturduğu sırada (B.: Râmi Kışlası) padişahın harp yaverliği hizmetinde bulunmuş; yine Tayyarzâdenin tabiri ile "Çâpik ve çalâk bir şahsı nâpâk, lâubali ve küşâde meşreb ve memur olduğu umûru bilistical rüyetle rızâyi hümâyunu istihsal etmek yolunu serüülidrak olduğu cihet-

le" az vakitte mirliva, çok geçmeksizin de, Osmanlı ordusunun ilk feriki (orgeneral) oldu; ve nihâyet 1831 de (H. 1247) de Mabeyin müşiri (mareşal), 1837 (H. 1253) de Çengeloğlu Tahir Paşa yerine Kaptânı Deryâ tayin edildi. İlk zamanlarda kendisine karşı bir hayli dostluğu olan Serasker Husrev Mehmed Paşa, sonraları Fevzi Ahmed Paşanın ikbalini çekemez olmuş, ve bu iki Osmanlı müşiri yekdiğerinin can düşmanı olmuştu; Vakanüvis Abdürrahman Şeref Efendi, Seraskerin hal tercümesini yazarken: "Mesmuatımıza nazaran Sultan Mahmud Hanın evâhiri saltanatında zâfı beden ve marazı müzminine mebni saltanattan el çektirilerek büyük şehzâde Abdülmecid Efendinin iclâsını istiyen bir fırka zuhur edip Husrev Paşa bu fırkanın mürevviçlerinden imiş. Bunlara karşı Enderunda diğer bir fırka dahi Abdülmecid Efendinin ifnâsile henüz pek yaşlı olmıyan padişahın tahlisi gayretini güdermiş.. Mabeyin Müşiri Ahmed Fevzi Paşa işbu ikinci fırkanın elebaşısı imiş.."

İkinci Mahmud 1839 (H. 1255) da Mısır meselesinin en buhranlı bir devrinde öldüğü zaman, Kaptânı Deryâ Ahmed Fevzi Paşa, yirmi beş parça gemiden mürekkep donanmayı hümayun ve gemilerde mevcut 25,000 muvazzaf bahriye askeri ile Çanakkalede bulunuyordu; Sultan Mahmudun ölümile Abdülmecidin cülûsu ve yeni padişah tarafından da mührü hümayunun Husrev Mehmed Paşaya verilmesi üzerine Kaptan paşanın mahrem adamlarından ve hazinedarı Hacı Akif İstanbuldan kaçmış, mümkün olan süratle bu mühim değişikliği efendisine haber vermişti. Ahmed Fevzi Paşa da, kendisini vatana ve devlete şenî bir ihanete kadar sürükliyen bir can kaygusuna düşmüş, cülûs haberini maiyetindeki zabitlerle askerden gizli tutarak donanmayı Çanakkaleden kaldırıp Boğazdan çıkmış ve İskenderiyeye götürerek devletin o sırada en büyük düşmanı olan âsi Mısır valisi Mehmed Ali Paşaya teslim etmişti. Yine Abdürrahman Şeref Efendi şöylece anlatır:

"Cülûsu Abdülmecid Hâniyi ihbar ve iltifat ve teşrifatı padişahiyi iblâğa memuren Mısıra gönderilen Köse Âkif Efendi İskenderiyede Mehmed Ali Paşanın konağında müşarünileyh ile tatlı tatlı musahabet etmekte iken Kaptânı Deryâ Ahmed Fevzi Paşanın donanmayı hümayun ile İskenderiye limanına girdiği haber verildikte Husrev Paşanın televvünü mizacını bilen Mehmed Ali Paşa birdenbire telâşa düşüp Âkif Efendiye hitaben: — Bir taraftan hattı hümayun ile affedildiğimi, geçmiş vukuatın unutulduğunu tebşir ediyorsunuz, diğer taraftan İskenderiyeyi urmak için donanma gönderiyorsunuz.. Bu perhiz ne, bu lâhna turşusu ne!.

diye izharı tehevvür eylemiş ise de donanmanın niçin geldiğini öğrenince müsterih olmuştu".

Donanmanın ve içindeki bahriye zabitan ve efradının geri alınması uzun bir siyasî mesele olmuş, firarî hain Ahmed Paşa da, 1842 (H. 1258) de Mısırda bir kalb sektesinden ölmüştür.

Kasımpaşada, Divanhâne arkasındaki tepecikte Gedikli bahriye efradı mektebi ile Heybeliada Bahriye mektebini yaptıran bu Ahmed Fevzi Paşadır.

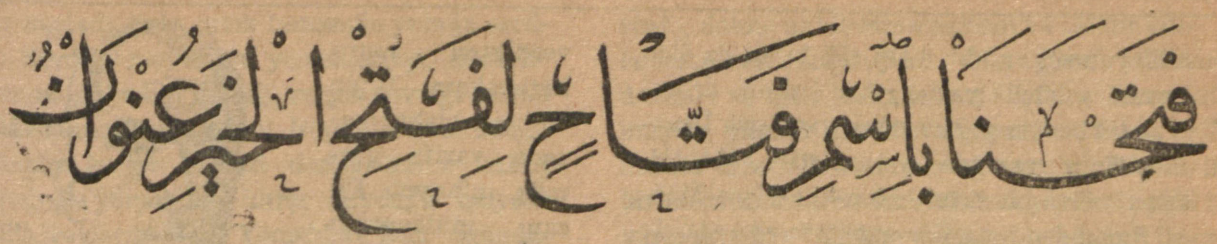
Bibl. : Atâ, Enderun Tarihi, II; A. Şeref, Tarih musahabeleri.

AHMED GARİBANÎ — On yedinci asrın en meşhur usulbend sazendelerinden, padişah huzurunda yapılan fasıllarda tef vurmuş bir sanatkârdır; hayatı hakkında bundan başka bir kayda rastlanamadı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

AHMED HALİD YAŞAROĞLU (Muallim) — B.: Yaşaroğlu, Ahmed Halid; Ahmed Halid Kitabevi).

AHMED HALİD KİTABEVİ — Ankara (Bâbıâli) caddesinde İstanbulun namlı bir yayınevi; 1928 de Muallim Ahmed Hâlid Yaşaroğlu tarafından tesis edilmiştir (B.: Yaşaroğlu, Ahmed Hâlid). Ahmed Hâlid bey, kütübhanesini tesisden yirmi yıl kadar evvel, 1908 de, Cağaloğlunda, Bâbıâli Caddesinin Şerefefendi Sokağı ile teşkil etdiği kavuşağın köşesinde kendi küçük neşriyatı için bir dükkân açmışdı ki meşhur yayınevi bu temelden doğmuştur, 1958 de Aşdoğan pastahânesinin bulunduğu yerdir. 1928 de, ayni caddenin Postahâne Caddesi ile olan kavuşağına yakın 157 numaralı dükkân ilk defa müessisinin adını taşıyan kütübhâne olmuştur. 1932 de eski İbrahim Hilmi Kitabevinin bulunduğu, şimdi yıkılan köşebaşındaki Maarif Kütübhânesinin yerine taşınmış, 1935 de de Reşidefendi Hanının müştemilâtından eski Sûdi Kütübhânesinin yerine geçmiştir ki bu satırların yazıldığı

Ahmed Hamdi Efendinin bir yazısı (M. K. İnal, son hattatlar)

1958 de bu binada bulunmakda idi. Kütübhânenin müessisi Ahmed Hâlid Bey 1951 de vefat etmiş, müessese zevcesi muallim ve muharrir Naima Hâlid Hanım ile dört oğluna intikal etmiş, bunlardan Ayhan Yaşaroğlu ile Yıldız Yaşaroğlu da kütübhânenin işlerini tedvir mesuliyetini yüklenmişler, Türk irfanına son demi hayatına kadar hizmetde bulunmuş olan babalarına hayrülhalef olmuşlardır (B.: Yaşaroğlu, Ayhan; Yaşaroğlu, Yıldız).

Muallim Ahmed Hâlid Bey merhum editörlüğe mecmuacılıkla başlamış, bu yolda da Türk gençliğinin mahrum bulunduğu didaktif, öğretici terbiyevî mecmuayı seçmiş, "Talebe Defteri" ve "Çocuk Dünyası" mecmualarını çıkarmışdır ki zamanının hakikaten büyük boşluğunu doldurmuştur (B.: Talebe Defteri; Çoçuk Dünyası). Bunları da "Türk Kadın Mecmuası" tâkib etmiştir ki yine o zamanın yegâne aile dergisi olmuştur.

Otuz yıllık inkıtasız faaliyetinin neticesi Ahmedhâlid Kütübhânesi mekteb kitabları, çocuk hikâyeleri, ansiklopedik ve didaktik kitab serileri, antolojiler, monografiler, edebî ve siyasî hatıralar, edebî hikâyeler, romanlar, seçme klâsik metinler, lügatlar ve çeşidli mevzularda halk kitabları olmak üzere zengin bir kataloğa sahiptir. Bu zengin katalogda Ömer Rıza Doğrulun iki cildlik "Tanrı Buyruğu", Ömer Seyfeddin külliyatı, Hâlide Edib külliyatı, şarkdan ve garbdan seçme klâsikler, "İbni Sina" bilhassa kaydedilmeğe değer.

Müessisinin hâli hayatında kütübhâne akademik bir mahfil idi; güzel konuşan bir meclis adamı olan Hâlid Bey Büyükşehrin fikir ve sanat hayatının en seçkin sîmâlarını nesil nesil toplamaya muvaffak olmuştu. Hiç tereddüt etmeden kaydedebiliriz, ayrı nesillere mensub bu seçkin sîmâların çoğunun tanışdığı yer Ahmedhâlid Kütübhânesi olmuştur.

1928 de çocuk denilecek kadar genç çağında Ahmed Hâlid Beyin kütübhânesinde kitabcılık hayatına atılmış olan Tâhir Yücetürk, 1958 de de Yaşaroğlu kardeşlerin sadık ve vefâkâr dostu olarak müessesenin sevilen bir sîmâsı idi. Sadakat ve vefâ yolunda, yalnız müesseseye değil, bu kütübhânenin dostlarına da bağlı insandır; bir lise talebesi iken arkadaşları arasında "Baba Tâhir", Ticaret Mektebine devam ederken "Kitabcı Tâhir" denilen Yücetürk, 1958 de muhitinin "Tâhir Ağabey" i olmuştu (B.: Yücetürk, Tâhir); "Yücetürk Çocuk Yayınları" da Tâhir Ağabeyindir.

AHMED HAMDİ EFENDİ — Geçen asır sonları ile asrımız başının hattatlarından, 1877 (H. 1294) de doğdu, Sultanselim Camii baş imamı Hacı Abdullah Zekâi Efendinin oğludur. İlk mektebi bitirdikten sonra islâmî ilimlerde cami derslerine devam ederek üçmihrablı Hoca İbrahim Efendi, Tekirdağlı Hoca Ali Rıza Efendi, Sultan Selim baş imaı "Kutub" nâmile mâruf Hafız İsmail Efendi, Ödemişli Hafız Abdüllâtif Efendi gibi devrinin şöhretli ulemâsından icâzetnâmeler aldı. Yazıad Bakkal Ârif Efendiden sülüs ve nesih, Çırçırlı Ali Efendiden celi, müezzin Hulûsi Efendiden tâlik meşk etmiştir. Fakat aldığı icâzetnâmelerle kanaat etmiyerek, meselâ Hacı Kâmil Beyden tekrar sülüs ve nesih yazmıştır. Kur'an kıraatinde zamanımızın en salâhiyetli siması olup bu yolda hevesli gençlerin yetişmesi için en küçük bir hediye kabul etmeden çalışmıştır. Reissül kurrâlık, Sultan Selim Camii baş imamlığı ve Fatih Millet Kütüphanesi memurluğu gibi vazifelerde bulunmuştur.

Ahmed Hamdi Efendi
(Resim : H. Çizer)

AHMED HAMDİ EFENDİ (Ensercizâde) — On sekizinci asır hattat ve şairlerinden;

aslı Eyyub sultanlıdır, 1716 (H. 1130) da ölen babasından küçük yaşta yetim kalmış, dedesi Eyyub türbedârı ve Müezzinbaşısı Şeyh İsmail Efendinin yanında yetişmiştir. 1754 (H. 1168) de ölen bu zatın himmetile Hoca Mehmed Rasimden yazı öğrenmiş, hurda tâlikte zamanının seçkin bir şöhreti olmuştur; kaleminin sürati ile tanınmıştı. Defterdar Hacı Mehmed Paşaya mühürdarlık etmiş, paşasının azlinden az sonra da 1767 (H. 1181) de ölmüştür. Şiirde Hâmid mahlâsını kullanırdı.

GAZEL

Hattı şebgûni gelürse ruhine dildârın
Sünbülün seyrideriz bu sene biz gülzârın
Doğrusu ey dili şeydâ eğer incinse dâhi
Çekemem çilei hicrin o peri ruhsârın.
Lükneti olsa da hânende civânın ne güzel
Çeçe bülbül olur nağmeleri tekrârın
Çünki dilşiftei zülfüsin ol mehrûyun
Hâmidâ olsa perişan ne aceb güftârın.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattatin.

AHMED HAMDİ TANPINAR — (B.: yeli, Ahmed Hamdi).

AHMED HAMDİ TANYELİ — (B.: Tanyeli, Ahmed amdi).

AHMED HÂMİD ONGUNSU — (B.: Onyeli, Ahmed Hamdi).

AHMED HAN — Geylân hâkimi iken Şah Abbasın gazabına uğramış ve Türkiyeye sığınarak İstanbulda yerleşmişti. 1599 (H. 1008) da öldü. Sohbeti tatlı, zarif bir zattı; meclisinde misafirlerini sıkmadan vatan hasreti ile gurbet elemlerinden şikâyet eder ve ekseriya ıstıraplarını Farsça manzumelerle trennüm eder, misafirlerine bunları okurdu.

Bibl. : Kâtib Çelebi, Fezlike, I.

AHMED HÂŞİM — Eserleriyle ve eşsiz nükteleriyle İkinci meşrutiyetten sonraki Türk şiirinin en seçkin simalarından; 1885 de Bağdatta doğdu, 1933 de İstanbulda öldü. Alûsizâde Ârif Hikmet Beyin oğludur. Annesi Sâra Hanım, Bağdatlı Kâhyazâde Said Efendinin kızıdır. Bunun babası devrinin âlimlerinden ve ilk Osmanlı Meclisi Mebusanı âzasından Emin Efendidir; bu zatın babası da müfessir Abdullah Behaeddin Efendidir ki "Ruhülmeâni" adındaki otuz ciltlik meşhur tefsirin müellifidir. Hâşimin bütün ailesi, ilim ve tedris işlerile uğraşmışlardır. Yalnız babası Ârif Hikmet Bey, idare hayatına heves etmiş, orta tahsilini memleketinde yaptıktan sonra İstanbula gelmiş, mülkiye imtihanını verdikten sonra kaymakam tayin edilmiş, birkaç kazada vazife görmüş, nihayet Fizan mutasarrıfı iken emekliye sevkedildikten sonra İstanbulda yerleşmiş ve 1915 de ölmüştür. Mezarı Eyyubtadır.

Ahmed Hâşim
(Resim : H. Çizer)

Ahmed Hâşim İstanbula 1896 da getirildi; babasının seyyar memuriyet hayatında ilk tahsili hayli gecikmiş ve on dört yaşında olduğu halde Türkçe konuşamıyan bir çocuktu; evvelâ Türkçe öğrenmesi için Nümunei Terakki mektebine verilmiş, bir yıl sonra da leylî olarak Galatasaray sultanisine bırakılmıştı. Mektebi sultaninin son sınıflarında edebiyat muallimi Ahmed Hikmetin teveccühünü kazanmış ve ilk şiirlerini, "Şiri kamer" leri bu zamanlarda yazmıştır. Bu şiirleri, arkadaşları ezberler ve onu taklide kalkışırlardı. 1907 de Galatasaraydan diploma aldı. Tütün Rejisi idaresinde memur oldu. Bir müddet sonra, İzmir sultanisi Fransızca ve edebiyat muallimliğine tayin edildi. Oradan Maliye Nezareti mütercimliği ile İstanbula döndü, maliyeyi bırakıp Düyunu Umumiyeye girdi, bir aralık İaşe müfettişliğinde ve Osmanlı Bankasında memuriyette bulundu; daha sonra kısa bir zaman için Kabataş Lisesinde edebiyat muallimliği yaptı; buradan ayrıldıktan sonra Güzel Sanatlar Akademisinde estetik ve Siyasal Bilgiler okulunda da fransızca muallimliğine, hayatının son yıllarında da Anadolu Demiryolları idare meclisi âzalığına tayin edilmişti. Bu vazifede iken biraz refaha kavuşur gibi oldu. Fakat çok geçmeden hastalığının şiddetlenmesi üzerine tedavi için Frankfurta gitti. "Göl Saatleri" ve "Piyâle" gibi iki şiir kitabı, ayrıca "Gurebâhânei Lâklâkan", "Bize Göre" adlarını taşıyan iki nesir eserinden sonra güzel ve özlü kitabı olan "Frankfut Seyahatnâmesi" ni bu hastalık ayları içinde yazdı. Frankfurtta biraz iyileşir gibi olduktan sonra memlekete döndü. Birdenbire hastalık yeniden ve eskisine nazaran daha şiddetli bir şekilde tek-

rar başladı. Şair, artık tamamile yatağa serildi. Sevdiği meyva ve yemeklerden, çilek ile kırmızı gül adını verdiği ve çok sevdiği salçalı pilâvdan mahrum edildi. Bugünlerde okuduğu kitaplar kadar, sevdiği dostlar kadar alâka duyduğu yemeklere karşı duyduğu iştiyakı Mülkiye dergisinde "Yemeklere Dair" adındaki bir fıkrasile ifade etti. Ve artık herşeyi biliyordu. Hastalık bütün azgınlıklarile onu kemiriyordu. Ölümle yüzyüze geldiğini hisseden Hâşim, bütün son günlerinde yanından ayrılmıyan bir bayanla nikâhlandıktan sonra o çok sevdiği hayata karşı gözlerini bir daha açmamak üzere kapadı.

Şiir ve nesir yazan Ahmed Haşimin bir de kendisini yakından tanıyanların anlattıklarına göre, bunlardan daha güzel bir konuşma dili varmış. O dil, dost, arkadaş, ayırd etmeksizin zaman zaman bir yanardağ gibi fikir lâvları saçarmış. Bazan bulanık bir nehir gibi taşkın dalgalarile etrafını silip götürürmüş. Bu arada bir şimşek aydınlığı içinde renk renk mecaz oyunları yapar; ve dinleyeni zevkin sonsuzluklarına alıp götürürmüş. Şair iğneli dili ile teşhisini koyduğu o andaki düşmanını yere serinceye kadar hücumlarına devam edermiş. Bugün bunların ağızdan ağıza geçenlerinin pek azını hatırlıyoruz; fakat Hâşimin, bunları anlatmak için yaptığı hareketler, renkten renge giren çehresi, alçalıp yükselen sesi kaybolduktan sonra okunan fıkraların eşsiz şiir zevkine pek varılamaz. Son devrin iki mübalağacı hiciv zekâsının, Süleyman Nazif ile Ahmed Hâşimin fikir ve his mahsulleri ne yazık ki bugün ancak onların dostluklarını kazanmış olanların hafızasında yaşamaktadır. Bunların hakkında Abdülhak Şinasinin "Varlık" dergisinde neşredilen hâtıraları bize onun duyduğu zevki vermemektedir.

İkisi de titizdi. İkisi de hayattan memnunluk duymaksızın yaşadılar., ve öldüler. Hâşimi, çok yakından tanıyan Yakub Kadri, mizacını şöyle anlatıyor:

"Konuşması daimî bir şehrâyindi. Her cümlesi bir havaî fişengini andırırdı. Birbiri ardı sıra durmaksızın türlü türlü renk ve ışık parıltılarile gözlerimizi kamaştırır, ve çok defa havaî fişeklerde olduğu gibi genzimizde acı bir barut kokusu bırakırdı." Haşimin, bu hiciv mizacını besleyen en büyük kuvvet, onun hayata karşı olan kötümserliğidir, o sohbetlerinde, daima anlaşılamamaktan ve takdir edilememekten şikâyetçidir. Ona göre, bütün dostları ve fikir arkadaşları refaha kavuşmuşlar, yüksek mevkilere geçmişler, fakat o, herkes tarafından ihmale uğramıştır. Hâşim, bir mektubunda bu üzüntüsünü şöylece açığa vurmaktadır: "Kırkını geçmiş bir adamın beyaz saçlarile, mektepten henüz çıkmış bir genç gibi hayatını tanzim edememiş bir vaziyette kalışından daha hazin bir şey tasavvur edemiyorum. Bütün nesiller, yanımdan kahkahalarla ve şarkılarla geçip gidiyor, ve ben bu dünyanın nimetlerine hâlâ bir dilenci gözüyle kenardan bakıp durmaktayım".

Bu takdir edilememenin endişesi, hüsranı ve çilesi ne yazık ki muhataplarını hayran eden güzel konuşmaların çevresini aşamadı. Şair, bu duygularını şiir veya nesir örgülerile yazı haline getirebilseydi, muhakkak ki Hâşim, daha büyük bir şairimiz olacaktı. Fakat Ahmed Hâşim zamanında hakikaten takdir edilmemiş değildir. Daha henüz en güzel eserlerinden biri olan "Piyâle" yi vermeden evvel, Riza Tevfik, ondan bahsederken: "Gençler ittifak edebilseydi, bu adam, hakkiyle onların başına geçebilirdi" diyor. Hele "Piyâle" yi neşrettikten sonra büsbütün şöhreti arttı, ve çok beğenildi, fakat şiir san'atı, maddî hayatın anahtarı değildir. Kuvvetle tahmin edilir ki, onu çok üzen kendi yüzünün yapısı hakkında verilmiş kendi amansız hükmü idi; Yakup Kadrinin şu satırları dikkatle okunmağa değer:

"Hâşim, evlenmekten daima kaçtı. Çünkü alacağı kızın kendisini sevmiyeceğine önceden kanaat getirmişti... O, daima kadın benim neremi sevecek? diyordu. Son derece çirkin bir adam olduğunu zannediyordu. Ve bu zan ona, ilk gençlik çağından, son gençlik demine kadar hayatı zehreden tasalardan biri olmuştu. Bir gün demişti ki: — Monşer, dün gece, bu suratımın hali uykumu kaçırdı. Onu şöyle, hayalimde bir tashih edeyim dedim. Meselâ alnımı daha muntazam bir şekle soktum. Kafamı lâpiska saçlarla örttüm, yanağımdaki Halep çıbanını hazfettim, ağzımı ufalttım.. yine bir şeye benzemedim. Anladım ki bu kafayı kökünden kesip atmaktan başka çare yoktur.."

Yine Yakub Kadri: "Hâşim, her gördüğü kadına âşık oluyordu, fakat bu aşklarının ço-

ğundan mâşukalarının haberi bile olmuyordu. Bu meyanda İzmirde bir İtalyan kızına gönül vermişti. Bize, ondan, mukaddes ve erişilmez bir şey gibi bahseder dururdu. Bu genç kız hemen her gün bizim muhitimizde bulunmakla beraber ona ne bir kelime söyliyebilmiş ne de dikkatle yüzüne bakabilmişti. Tanıdıklarımızdan bir madam, kendisini güzel İtalyan kızına takdim edeceği zaman, Hâşim, ortadan kayboldu. Sonra yine kızın etrafında dolaşmağa başladı..." diyor. Arkadaşı, Namık İsmail, Hâşimin bu ruh haletini de şu kelimelerle anlatıyor: "Gerçi o canlıydı, zayıftı; yaramazdı, usluydu; mâkuldu, mantıksızdı; çirkindi, güzeldi; acıydı, tatlıydı; kızgındı, serindi; mundardı, pâkti; nazikti, kabaydı; sertti, rakikti: iyi idi, fena idi; tıpkı hayat gibi."

Onun bu garip temayülleri, büyük bir acı halinde bir an olsun onu, rahat bırakmamıştır. Namık İsmail ile beraber Pariste bulunduğu zamana ait şu hâdiseyi anlatırlar: Hâşim, "Mercure de France" da Türk edebiyatı hakkında bir makale yazar. Onun bu yazısı çok beğenilir. Bu münasebetle kendisini gazete idarehanesine çağırdıkları zaman gitmek istememiştir. Namık İsmaile:

— Makale sahibinin böyle çirkin bir adam olduğunu görmelerini istemiyorum, benim yerime sen gider, Hâşim benim dersin...

demiş, ve ancak arkadaşının son derece ısrarı üzerine fikirlerini değiştirmek mecburiyetinde kalmış, dâveti kabul etmiştir.

Ahmed Hâşim, bütün hayatı boyunca duyduğu bu iç acısını "Başım" adındaki manzumesile açığa vurmuştur. Bu nefis şiiri burada okumak lâzımdır:

Bi haber gövdeme gelmiş, konmuş,
Müteheyyiç, mütekallis bir baş;
Ayırır sanki bu baştan etimi
Ömrü ehrama muadil bir yaş.

Ürkerim kendi hayalâtımdan
Sanki kandır şakağımdan akıyor
Bir kızıl çehrede âteş gözler
Bana gûya ki içimden bakıyor.

Bu Cehennemde yetişmiş kafaya
Kanlı bir lokmadır ancak mihenim
Ah Yarabbi, nasıl birleşti
Bu çetin başla bu suçsuz bedenim.

Dişi tırnakları geçmiş etime
Gövdem üstünde duran ifritin
Bir küçük lâhzei ârâme fedâ
Bütün alâyişi nâm-ü siytin.

Bu şiirile çirkinliğinin azabını anlatan Hâşimin gönül hasretini de unutmadığını "O belde" şiirinde görüyoruz:

Kadınlar orda güzel, ince, saf, leylîdir,
Hepsinin gözlerinde hüzün var,
Hepsi hemşiredir veyahut yâr,
Dilde tenvimi ıztırabı bilir.

Hâşim, ömrünü dolduran kırk sekiz yıl içinde bu sevgiyi aradı, ve belki zaman zaman gösterdiği sinirlilik ve çevresine karşı olan memnuniyetsizliği aradığını bulamamasına hamledilebilir.

Ruhundaki bu tezatlar ve kötümserlikler içinde serpilip gelişen büyük ıztırap şiirini, oradan söküp çıkaramadı. Bunu yapabilseydi bu şiir, insanlığın ortak malı olurdu. Fakat buna rağmen edebiyatımızda Hâşim adı, büyük şair olarak kaldı, filhakika şair Hâşimin, nazmında sakatlıklar bulunabilir. Mevzularının darlığı kabul edilebilir. Hattâ denildiği gibi duygularında, imajlarında da tekrara benzer yakınlıklar vardır. Hele ilk şiirindeki dil, hakikaten eskidir. Bazılarının dediği gibi seçtiği mevzularda cemiyet meselelerine de hemen hemen hiç temas etmemiştir. Manzumelerinin kabukları dikenli, ağdalı özleri gölgeli hattâ bir kısmının karanlıktır da.

Ahmed Hâşimin, hayal oyunları Galib Dedeye, kelime sihirbazlıkları Cenab Şehabeddine benzer. Fakat onun yazılarında: Renk, ışık denilen iki tabiat cevheri vardır ki birincisi nazmında, ikincisi nesrinde birer ana kaynak halinde okuyucusunu büyülemektedir. "Piyâle" nin mukaddemesinde şiir telâkkisini anlatırken: "Şairin lisanı, nesir gibi anlaşılmak için değil, fakat duyulmak üzere vücut bulmuş musiki ile söz arasında sözden ziyade musikiye yakın mutavassıt bir lisandır." diyor.

Hâşimdeki hayal zenginliği ve yeniliği, bugün onun en çok sevilen tarafıdır. Ahmed Hâşimin şiir telâkkisi ve verdiği örnekler, onu edebiyatımızda senbolizm cereyanının bir mümessili olarak tanıtmıştır.

Hâşimin şiirleri derece derece Emin Bülende ve bilhassa Tahsin Nâhide tesir yapmıştır. Hâşim, ilk şiirlerini "Göl saatleri" nde topladı. Bu kitabın dili hayli eskidir. Fakat hececilik ve sâde dil cereyanı alıp yürüdükten sonra, hece veznine iltifat etmemesine rağ-

men dilin bu saf akışından o da müteessir oldu.

Havuz

Akşam yine toplandı derinde..
Cânan gülüyor eski yerinde
Cânan ki gündüzleri gelmez
Akşam görünür havz üzerinde..

Mehtab kemer tâze belinde
Üstünde semâ gizli bir örtü
Yıldızlar onun güldür elinde...

Karanlık

Aşkın bu karanlık gecesinde
Bülbül yine vahşi müterennim,
Terk itti mi Mecnunu Leylâ?
Vahşi sesi firkat sesi sandım.

Aşkın bu karanlık gecesinde
Hicranımı duydum, seni andım,
Firkatzede bülbül gibi yandım.

Hâşim, şiirlerinde, günün saatleri, mehtap, ay, yıldız, ışık, karanlık, yaz, sonbahar, kış, rüzgâr, ağaç, orman gibi birer tabiat parçasını kendi ruhunun menşurundan geçirerek bunlardan çeşit çeşit hayaller ördü, ve bu füsunlu âlemi nazım ve nesir diliyle ifade etti.

"Göl saatleri" ni 1918 de, ikinci kitabı olan "Piyâle" yi sekiz yıl sonra neşretti.

Ahmed Hâşimde, Türk şiirinden çok daha ziyade, Fransız sembolistlerinin tesiri görülür. Fakat bu tabiî tesirlere rağmen, çok duygulu şairimizin orijinal buluşlarındaki hususiyetler onu bugün de sevdirmekte devam ettiriyor. Bütün şiirlerini içinde toplıyan "Ahmed Hâşimin şiirleri" adındaki eserde "Bahçe" şiiri onun Türk edebiyatındaki özelliği gösteren güzel şiirlerinden biridir:

Bir acem bahçesi, bir seccâde,
Dolduran havzu ateşten bâde..
Ne kadar gamlı bu akşam vakti..
Bakışın benzemiyor mûtâde.

Gök yeşil, yer sarı, mercan dallar,
Dalmış üstündeki kuşlar yâde.
Bize bir zevki tahattur kaldı
Bu sönen, gölgelenen dünyâde!

Hâşim, son yıllarında şiirden çok nesir yazıyordu.

Filhakika dilimizde onun, büyük bir nesir eseri yoktur. Küçük kitaplarının içine sıkıştırılan bir takım makaleler, fıkra ve seyahat notları vardır. Fakat bu, kitaplarına alınmıyan gazete ve dergilerde kalmış ve asıl onun mizacını gösteren polemikleri vardır. Akşam gazetesinde, Hayat dergisinde ve daha başka yerlerde neşredilmiş fakat kitaplarına girmemiş yazıları toplansa, Hâşim, daha iyi anlaşılmış olur. Ondaki isyan ve nedamet duyguları hep bu yazılarında kaldı. Onun polemikleri pek kuvvetlidir. Komprime halinde bulunan cümlelerindeki kuvvet, elektriklenmiş bir bulut gibi şimşek, yıldırım ve yağmurla doludur.

Hâşimin nesirleri güzel türkçenin en güzel örneklerinden sayılır.

Bunların arasında, "Frankfurt seyahatnamesi" Tanzimattan bugüne kadar neşredilen seyahat edebiyatına ait eserlerin en güzellerinden biridir. O bize bu eseriyle, gördüğü yerlerin bir takım ilmî, tarihî kitaplara dayanarak izahlarını yapmaz. O, esasen hakikatlardan ziyade güzeli aramak ve çirkinliğinin ifadesini güzelleştirmek ister. Onun kalemi bazan bir fırçadır, uçan renkleri cümle halinde tesbite çalışır. Fakat bu renklerdeki çeşitlilik ve hareket, güzel bir rüya gibi duyulduğu ve yaşandığı zaman vazıhtır. Fakat aradan zaman geçince, hafızadan bu renklerin nisbetleri küçülür, tıpkı rüya gibi görüldüğü ve yaşandığı gibi izah edilemez. Fakat lezzeti uzun müddet devam eder. Şiirlerindeki kapalılığa rağmen nesir yazıları çok açıktır. Bu yazılarda üslûp daha şahsidir. Bunlarda fikir ve hayal unsurları daha mütekâsiftir...

Bugün birçok eski kıymetleri okumak ve onlardan zevk almak ihtiyacı pek duyulmuyor. Fakat Hâşimin eserlerine olan alâka, sıcaklığını muhafaza etmekte devam ediyor. Çünkü Hâşim hâs mânasiyle bir büyük şairdi.

Ali Nüzhet Göksel.

AHMED HÂŞİM EFENDİ (Kahvecizade Seyyid). — On sekizinci asır hattatlarından ve namlı ok atıcı pehlivanlardan; sülüs ve nesihte icazetnamesini Yedikuleli Emir Efendiden almıştı, (H. 1184) 1770 de öldü, kabri Eyyubtadır.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattatin.

AHMED HIFZI EFENDİ — On sekizinci asır hattatlarından, aslı Moralıdır, babasiyle beraber küçük yaşta İstanbula gelmiş, ilk yazı meşklerini hasırcılar imamı Mustafa Efendiden görmüş, sonra hocasının üstadı Mehmed Rasim Efendinin yanında çalışarak

icazetnâme almış, üstadın son yıllarında kıymetli bir yardımcısı olmuş, ve (H. 1181) 1767 de henüz genç sayılabilecek bir yaşta ölmüştür.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattatin.

AHMED HİKMET (Müftüoğlu) — Edip ve diplomat; (3 rebiülevvel 1287) 3 temmuz 1870 de İstanbulda doğdu; babası Girid ve Cezairi Bahrisefit kapı kethüdalıklarında bulunmuş, basılmamış mürettep divan sahibi mutasavvıf bir şair olan Müftüoğlu Sezai Efendidir; dedesi, Yunanlı âsiler tarafından şehid edilmiş Mora müftüsü Abdülhalim efendidir; ailesi de Aslen Moralı olup ecdadı Modon, Koron ve Trapoliçe taraflarında müftiliklerde bulunmuştur.

Aşağıdaki satırlar, "Nevsali Millî" de neşredilmiş hal tercümesindendir.

"Yedi yaşında iken babasını kaybetmiş olan Ahmed Hikmet Bey, iptidaî tahsilini Dökmeciler mahalle mektebinde yapmış, sonra Mahmudiye ve Soğukçeşme rüşdiyelerinde okumuş oradan Galatasaray Sultanisine verilmiştir. O zamana ait hâtıratını kendisi şöyle nakleder:

"Mektebi rüşdiyeyi bitirip Sultaniye girdiğim zamanlar Beyoğlunun, gelip geçtikçe, rengârenk camekânları, huyu hayı zihnimi oyalardı, her dükkânın önünde beş on dakika geçirmeden yoluma devam edemez ve bana refakat eden lalamın daima tevbihlerine düçar olurdum. O zaman edebiyattan gayri bir meşgale pek de muteber olmamasından ve belki irsî bir temayül neticesinde edebiyat ile meşgul olmağa başladım. Mektebin dördüncü sınıfında yaptığımız bir uzunca vazifenin Mektebi Sultanî müdürü İsmail Beyin takdirini celp etmesi ve sonra bu vazifenin kitap şeklinde "Leylâ - yahut bir mecnunun intikamı" namile Asır kütüphanesi külliyatı meyanında neşredilmesi küçük ruhumu teşvike bâdi olmuş ve o yaşta gayet cüz'i bir hakkı telife nail olmaklığım beni sevindirmişti. Meğer bu mevzuu vazife olarak bize veren muallimimiz hikâyenin esasını o sırada neşrolunan diğer bir romandan almış imiş."

"Ahmed Hikmet Bey Mektebi Sultaniden çıktıktan sonra Fransız kadın muharrirlerinden Baronne de Staff'in kadınların tuvaletine, güzelliklerinin muhafaza ve idamesine dair neşreylediği "Kabine dö tuvalet" ismindeki kitabını bizim çarşaf ve feracelerimizden ve o zamanki İstanbul tarzı telebbüsünden de bahsederek "Tuvalet ve letafet" unvanile Türkçeye tercüme ederek kitapçı Arakil Efendi vasıtasile tabettirmişti. Bundan başka A. Dumas Fils'in "Kamile bir loca" namındaki küçük romanını "Bir Riyazinin Muaşakası" namile tercüme ve tabettirdikten sonra Şark ve Garb ahlâkı arasında olan büyük tezat cari olduğunu anlıyarak bir daha eser tercüme etmemiştir. Ahmed Hikmet Bey âlemi neşriyata ilk atıldığı zamandan bahsederken: "O zamanki muharrirleri takliden herşeyden bahsetmek, hezarfen görünmek istiyordum. Bu hevesle patates ziraatine dair ufak bir kitabımı Asır kütüphanesi meyanına ithal ettim" der.

Ahmed Hikmet
(Resim : H. Çizer)

1889 da Hariciye mesleğine Ahmed Hikmet Bey, Pire, Poti, Kerç konsolosluklarında bulunmuş, merkeze döndükten sonra Mektebi Sultanide senelerce ve sırasiyle imlâ, kıraat, sarf, nahiv, kitabet ve edebiyat muallimliklerinde bulunmuştur. Bu sıralarda maruz kaldığı müşkülâttan lisanımız imlâsının muttarıt bir kaide altına alınmasında ve tarzı tahririmizin sadeleştirilmesinde, medeniyet ve milliyet fikirlerinin tamimi için, zaruret olduğunu anlamıştır; kendisi:

"Servetifünunda vaktiyle yazmış olduğum küçük hikâyelerin "Hâristan" namiyle tab'ından sonra sadeliğin tumturaklı ifadeden daha mânidar ve müessir ve maamafih belki daha güç olduğunu, uyuyan fikirlerimizi sarsmak, duran yüreklerimizi çarpındırmak için fikirlerde hattâ bir parça mübalâğalı asabiyetin, ifadede bir parça fazla açıklık ve sadelik lüzumunun derecei ehemmiyetini takdir ettim." diyor.

Ahmed Hikmet Bey bu lüzumun ehemmiyetini bilhassa son senelerde Darülfünunun Alman ve Fransız edebiyatı tarihlerini tedris ederken daha kat'î ve vazıh bir surette duy-

muştur:

"Yükseklik, büyüklük, incelik, derinlik gibi ruhu cellâlendirecek duyguların avama pek yabancı gelmiyecek kelimelerle, anlatılması ve millet efradının seviyesinin Avrupa ahalisi mertebesine yükseltilmesine çalışılması türk ve islâm muharrir ve şairleri için millî bir vazife, dinî bir borç olduğuna iman ettim. Alman medeniyeti ve edebiyatı tarihlerinde bu hususta pek mukni misaller vardır. Yine anladım ki halkın duygusunu, âdetini, ruhunu, istidadını nazarı dikkate almıyarak yazılan hodkâm eserlerin okuyanların üzerinde bir tesiri olmuyor. Tesirsiz âsarın ise bir kıymeti„ bir ömrü olacağına kail değilim. Bugün fasih ve beliğ divanlar ne kadar okunuyorsa şimdi dâhi, üstat yerine koyduğumuz edipler de yarın o kadar okunacak. Bu asır milliyet, vuzuh ve benlik asrıdır. Avrupadan gördüğümüz tahkirler, geçirdiğimiz buhranlar yazı yazanlarımızı müfrit birer milliyetperver yapmağa kâfi değil midir?"

İbrahim Alâeddin Gövsa, "Türk Meşhurları" adındaki eserinde onu "Türkçülük, halkçılık ve öz dil için ilk çalışan edip" olarak belirttikten sonra: "Serveti Fünunda Edebiyatı Cedide zümresi sırasında iken dahi onun dili ve mevzuları gittikçe Türkçeleşmiş ve millî bir renk almıştır. 1900 de çıkan "Hâristan ve Gülistan", o zamanların mahsulü olan küçük hikâyelerini toplar. 1908 inkılâbından sonra yazdıklarının mühim bir kısmı "Çağlayanlar" adlı kitabındadır ki 1922 de basıldı. Son yıllarında edebî Türkçülüğün en ileri gelenlerinden biri olmuştu" diyor.

Bir muharrir olarak son yazılarını "Resimli Gazete" de yazdı. "Gönül Hanım" adındaki romanı tefrika halinde neşredildi. Mesleğinde, Türkiye Cumhuriyetinin Hariciye Müsteşarlığına kadar yükseldi ve bu memuriyetten tekaüt edildi. 1927 de Fransız hastahanesinde kanserden öldü. Kabri Maçka mezarlığındadır.

AHMED HUSÛSÎ — İkinci Abdülhamid devri sonlarında kuklacı; Anadolu Ermenilerinden bir mühtedi, önceleri karagöz oynatırmış, sonra kuklacılığa başlamış; bilhassa Üsküdar, Boğaziçi ve Kadıköy taraflarında dolaşırdı; ilk zamanlarında yanında lâterna, zilli lâterna, üç dört kişi ile dolaşır, kukla perdesini mecidiyeden aşağıya kurmaz. Fakat sonraları işi gittikçe bozulmuş, lâterna gezdiremez olmuş, sırtında kukla sandığı, omuzunda perde çıtası, üst baş paramparça, yüz paraya bile oyun oynatırdı. Beşiktaşta otururdu; son günleri derin sefalet içinde geçti, sürünerek öldü.

Bibl. : S. M. Alus, Not.

AHMED İHSAN BEY (Binbaşı Hasköylü) — Asker ressamlarımızdan, 1864 de doğdu, 1882 de onsekiz yaşında mühendishâneden diploma alarak topçu zabiti oldu; 1891 de Kocamustafapaşa Askerî Rüşdiyesi resim muallimliğine tayin edildi, bilhassa karakalem ressamı idi, pekçok talebe yetişdirdi; sevimli ve müşfik, güzel sanatlara meyli olan çocuklara karşı teşvikkâr, bu mektebin pek sevilen bir siması oldu. 1901 de muallimlikten ayrılarak topçu dairesine nakledildi, 1906 da öldü. Kocamustafapaşa Askerî Rüşdiyesi resimhânesinde, geçen asır sonu İstanbulundan yapılmış zengin bir manazır albomu bırakmıştı, bu kıymetli eser maalesef kaybolmuştur.

Bibl. : Pertev Boyar, Türk ressamları.

AHMEDİHSAN MATBAASI — İstanbulun eski ve namlı matbaalarındandır. Hâlen de "İstanbul Matbaacılık T. A. O." adı ile Cağaloğlunda Türbedar Sokağında (İstanbul Kız Lisesinin arkasındaki sokak) 14 numaralı binada faaliyet hâlinde büyük bir matbaadır. Açıldığı gündenberi kurucusu Ahmed İhsan'ın ismi ile anılan bu Matbaa (B.: Tokgöz, Ahmed İhsan) edebiyatımızda çığır açmış olan Servetifünun ve Edebiyatı Cedide ile Fecriâti cereyanlarını hazırlayanlara yuva olmuş, matbaacılık sahasında pek çok ustanın yetişmesine rehberlik etmiştir.

Son yarım asır siyasî tarihimizin çok karışık yıllarında, 1890 (1306) da "Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı" adıyle kurulmuştur. İlk açıldığı yer Ebussuut Caddesinde, bu caddenin tramvay caddesile kavuşağına yakın iki katlı iki dükkândır; açılışından bir sene sonra büyütülerek beş dükkân işgal etmiştir.

Ahmed İhsan Matbaası biraz da Servetifünun mecmuası demektir. Gerçekten Ahmed İhsan'ın Mektebi Mülkiyeden mezun olduktan sonra ilk gayesi Matbaa ile birlikte iyi bir resimli haftalık gazete çıkarmaktı (B.: Servetifünun).

1891 (1307) yılında Servetifünun tesis olunduğu zaman Matbaada kâfi derecede hazırlık olmadığı gibi, Avrupada henüz doğmuş olan çinkografiyi İstanbulda bilen bile yoktu. Ancak Avrupadan getirtilen galvano kalıplar, ki bunlar zaman meşahirinin resimleriydi, ve Mercandaki Bible House'dan kiralanan tabiî manzaralar ile 1891 Martının 27 sinde Servetifünunun ilk sayısı çıkarıldı. Fakat Matbaada makinelerin kazan silindirine yazılar eskimesin diye çuha sarmak mutad olduğundan, getirtilen çinko resimler de basılamadığından, matbaacılığın yeni tekniğini tetkik etmek üzere Ahmed İhsan Avrupaya gitmeğe mecbur oldu. Avdetinde, kendi ifadesi ile: "matbaanın ciheti fennî ve amelisi islah olunarak memleketimizde ilk olarak güzel resim basılmıştır". Gerçekten Ahmed İhsan Viyanada Angerer ve Gösehol çinko ve hâk fabrikası ile yaptığı anlaşma neticesinde İstanbulun manzara fotoğraflarının klişelerini yaptırmıştı. Bu yeni icad klişelerin nasıl basıldığını, ne gibi mürekkep kullanıldığını da öğrenmiş, Pariste ısmarladığı kâğıtlar da gelince baskı tekniğinin iyi bir nümunesini vermiştir: Servetifünunun 27. inci sayısındaki Ortaköy Camii resmi.

Müteakip sayıda ise çıkan Kız Kulesi resmi Padişahın o kadar hoşuna gitmiştir ki iradei seniye ile Servetifünuna aylık 3240 kuruş yardımdan başka maaşı devletçe verilecek Parisli hakkâk Mr. Napier'nin matbaa için getirilmesine karar verilmiştir. Ancak bu zat Paristeki çalışkanlığını burada göstermemiş, vaktini balık tutmak, güvercin beslemek, gevezelik etmekle geçirmiştir, denmektedir. Hattâ Ebussuut Caddesindeki matbaanın aydınlığını kâfi bulmayınca kendisi için şimdiki Akşam Matbaası binasında yani eski Basiret matbaasında büyük bir oda tutulmuştur. Fakat Napier burada da çalışmamış, nihayet birgün Abdülhamide jurnal edilip yurd dışına çıkarılmıştır, ve Ahmed İhsan Matbaası bir kâbusdan kurtulmuştur; fakat bu sırada pâdişahın matbaaya olan teveccühü de sarsılmıştır.

Ebussuut Caddesindeki matbaa görüldüğü gibi mühim gelişmeler kaydetmiştir, hattâ o zamanlar makineler hamallar tarafından çevrilirken yeni çıkan bir petrol motörü tecrübe edilerek İstanbulda ilk defa havagazi motörü konmuştur. Bu esnada, binanın karanlık, basık ve arkasına yüklenen Babıali bahçesinin sızıntılarile rutubetli oluşundan dolayı matbaanın başka bir yere taşınmasını düşünür iken garib bir hâdise Ahmed İhsana yardım etmiştir.

Vak'a şudur: Ahmet İhsan Matbaasının biraz ilerisinde Ebussuut sokağında bulunan Mahmud Bey Matbaasında, Babıalinin o sırada ihya eylediği "Takvimi Vekayi" basılmaktadır. Gazetede hattıhümayuna ait bir yazıda "hasbel icab" tabirinde eliflâmın elifi lâm eliften sonra gelerek "hasblaicab" şeklinde çıkar. Abdülhamid şüphelenir, Takvimi Vekayi kapatılır, Müdürü bir daha devlet memuriyetine alınmamak üzere azlolunur. Bu havadis Servetifünunda da çıkar. Ancak Servetifünun Alphonse Daudet'nin Jak adlı romanını tefrika etmektedir, o günkü fıkra ise şöyle nihayetlenmektedir: "elde bir gazete lâzımdı; iş görüldükten sonra gazetenin kapatılması kolay idi", ve tefrika devam etmekte olduğundan mutad "mabadı var" ihtarı ile bu cümle biter. Bu kötü tesadüfü kasde hamleden Matbuat müfettişleri Servetifünun ve Matbaasının kapatılmasına karar verirler iken Ahmed İhsan romanın durdurulması şartile meseleyi kapatır; fakat vakit kaybetmeden Servetifünun idarehanesini Matbaadan ayırır, Sanayi ve Maadin Bankasının bulunduğu bina hazinei hassa tarafından kat kat kiraya verildiğinden birinci katı derhal ayda 4 altına kiralar ve oraya yerleştirir. Servetifünun büyük caddeye çıkınca Matbaa kısmının idaresi, o zamanki "Alem Matbaası ve Şürekası" firmasına dahil bulunan iki şerike bırakılır. Ahmed İhsanın bu iki ortağı ticaret iktisat ve hesaba da yabancı kaldıklarından Matbaa iflâs mevkiine düşer; Ahmed İhsan ortaklarının haklarını satın alır ve tekmil makine aksamı ile matbaayı Servetifünunun bulunduğu yere nakleder. Bu göç sırasında vukubulan bir hâdise de devrin zihniyet havasını göstermek bakımından şayânı dikkatdir. Matbaa açmak gibi matbaanın nakli de izin almağa muhtaçtı; Ahmed İhsan da böyle bir izni almış, eski dükkânları tahliye etmiş, makinelerini Babıali karşısındaki Maadin ve Sanayi Bankasına taşıttırdığı sırada oradan arabası ile Zabtiye Nazırı geçer ve Matbaanın taşınmasına mani olur. Makineler sokak ortasında kalır.

Ahmed İhsan derhal Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşaya istida verir, Sadrazam da istidanın altına şu ibareyi yazar: "Babıalinin karşısındaki binada Matbaa bulunması teftiş ve nezarete daha ziyade elverişli olduğundan ve esasen mezuniyet dahi almış olduğundan mümanaat olunmamak üzere Zabtiye Nezaretine." Zabtiye Nazırı müdahalesini keser matbaa da yeni yerine yerleşir (Bu bina son imar faaliyeti içinde yıkılmıştır).

Babıali karşısındaki bu binada Matbaa şöyle tanzim edilmişti: bodrum katını makineler işgal ediyor en üst katta mürettiphane bulunuyordu. Matbaanın idaresi ise bizzat Ahmed İhsan tarafından ele alınmıştır. 1897 de "Âlem Matbaası" namı kaldırılmış, matbaanın ismi "Matbaai Ahmed İhsan" olmuştur.

Ahmed İhsanın hareket tarzı gösteriyor ki o Gazete ile Matbaa idaresini daima ayrı tutmayı ön plâna almıştır. Bu bilmecburiye oportünist davranışın sebebini zamanın hürriyetsizliğinde, jurnalcılık zihniyetinde aramak gerekir. Bu düşünce ile olacak Ahmed İhsan yeni binaya taşınır taşınmaz Servetifünun için ayrı bir idarehane tutar.

Türk matbuatının dalkavukluk rüzgârına kapıldığı, kapılmak mecburiyetinde kaldığı ve hammallarına kadar bütün personeline rütbe, nişan ve madalyalar aldığı bir sırada diğer matbaalar gibi Ahmed İhsan Matbaası da Padişaha sunulmak üzere bir liste tanzim eder; bu listede kendi ismi, Tevfik Fikretin ismi ve muharrirlerin isimleri yoktur. Matbaaların taltifi "emsali misillu" şeklini aldığından, mucibince irade çıkar, başmürettib "mütemayiz", abone memuru "saniye" olurlar, makine hamalları Sanayii nefise madalyalarını göğüslerine asarlar. Usulden olduğu üzere de Matbaanın nail olduğu "iltifatı cihandereceat" tan dolayı Servetifünunda bir teşekkür fıkrası yazılır. Fakat Tevfik Fikret matbaa halkına nişan istenilmiş olmasını, gazetede teşekkür yazılmasını acı acı tenkid eder, matbaaya küser, uğramaz olur. Mecmua ve Matbaa buhranlı günler geçirir. Hattâ 1908 Boer harbi dolayısile İngiliz taraftarlığı göstermiş olan bir çok Servetifünun mensubu nefyolununca matbaaya kimseler uğramaz olmuştur.

Sansür, baskı ve hürriyetsizliğin daha da şiddetlendiği bu senelerde matbaada bazı teknik yenilikler yapılır. O zamana kadar memleketimizde renkli baskılar yapılmış ise de Avrupada yapılmaya başlanılan "üçrenklitrikromi" denilen yeni usul bizde henüz görülmemişti. Bu yeni icad ilk defa Servetifünunda tatbik olunur. Klişeler Viyanada yaptırılıp getirtilmiştir. Matbaa sınai vâdide gelişmekte, hasılatın bir kısmı ile gazete de yaşatılmaktadır. Fakat faaliyet Servetifünunun yavan münderecatı içinde güzel resim basmak, o tarihte ilk çıkan Ziraat Bankası piyango biletleri ve Mushafı Şerif tabına inhisar etmektedir. İlmî, fennî, fikrî eserlerin basılmasına vedâ edilmiştir. Bu sırada Mushafı Şerifin basılması ile litografi (taş baskı) faaliyeti temin edilmiş ise de tipo makinelerine iş bulmak lâzım geldiğinden 1902 de yapılacak nüfus sayımı için lüzumlu olan Nüfus teskerelerinin baskısı alınır. 1883 de dağıtılan ilk nüfus teskerelerinden sonra "Hamidiye" tabir olunan bu teskerelerin baskısı matbaa için elle tutulur bir gelir temin eder, istibdadın matbaalara saldırdığı ve Matbaai Âmire adlı Devlet Matbaasının bile kapatıldığı o sıralarda İstanbulda Türkler elinde kalabilen 4-5 matbaa içersinde Ahmed İhsan Matbaasına mühim bir yer kazandırır.

1908 haziranında Rumelide istibdada karşı başlayan isyan belirtileri tesirini İstanbulda da hissettirir, 9 Temmuzda Sadarette değişiklik olur. Babıâlinin tam karşısında fevkalâde bir nokta işgal eden matbaadan hükümetin telâşı ve faaliyeti yakından takib edilmektedir. Hadiseler hızla gelişmektedir. 10 Temmuz sabahı İstanbul halkı seneelrce zaptettiği isyanını haykırmak üzere sokaklara dökülmüş tezahürat yapmaktadır. Sirkeciden Babıâliye doğru akan kalabalık bir ara Ahmed İhsan Matbaasının önünde toplanmıştır. Günlük olarak basılan Servetifünun tek taraflı basan iki makina ile matbaa gece gündüz durmadan baskı yaptığı halde ancak 25 bin nüsha çıkabilmektedir. O anları canlandıran Ahmed İhsan aynen şöyle yazmaktadır: "muharrirler gazeteyi yazıyor, makineler basıyor, memurlarımız dağıtıyor, halk da kapışıyordu".

Halk istibdaddan kurtuluşun sevinci içindeydi. Fakat bu hararetli günler çok sürmedi, gazete alanlar azaldı, gazeteciliğe kalkanlar büyük zararlara uğradılar. Servetifünun da zarar etmeğe başlayınca Ahmed İhsan

günlük Servetifünunu 17 Mart tarihinde kapattı. Günlük gazeteciliği tekâmül ettirmek gayesile Pariste iken satın aldığı küçük Rotative makinesini de Şûrâyı Ümmet gazetesini çıkarmak isteyenlere fransız ustası ile birlikte devretti.

Ahmed İhsan yevmî gazete çıkarmanın oynak siyasî hava altında gayet tehlikeli olduğunu anlayınca Servetifünunu tekrar haftalık olarak takviyeye karar verdi. Matbaaya çinkoğrafi yapmak üzere yeni âletler satın aldı bir de mütehassıs usta getirdi.

Bu kararlar isabetliydi, zira istibdadı yıkanlar hürriyet adına daha iğrenç denebilecek bir şahıslar idaresi kurmuşlardı. Dahildeki sıkıntıları unutturmak gayesile nazarları harice çevirmek için çığırtkanlarına "Ya Girit yahut ölüm" dedirtenlerin yoluna sapanlar irticaı da körüklüyorlardı. İşte böyle bir günde Ahmed İhsanın matbaasına göz diken politikacılardan biri: — Siz iyi lisan bildiğiniz halde burada faaliyet gösteremiyorsunuz, panislâmizm yapmak üzere sizi Tiflise şehbender göndereceğiz dedi. Bu sürgün bâdiresinden Ahmed İhsan zor sıyrıldı.

Yeni idarenin körüklediği fakat kendi aleyhine tezahür eden ihtilâl meşum 31 Mart günü patlak verir. Tanin ve Şûrâyi Ümmet matbaaları darmadağın edildi. Babıâliye doğru yürüyen bir güruh da Ahmed İhsan Matbaası önünde durur, sesler yüşselir: "Burası da matbaa!.. İttihatçı mı? Hayır". Bir "Hayır!" ile matbaa kurtulur. Bunlar olup biterken matbaada yalnız başına Ahmed İhsan bulunmaktadır, pencereden dışarısını gözetlemektedir. Tanin ve Şûrayı Ümmet gazeteleri batmıştır, Ahmed İhsan Servetiüfünunu yeniden yevmî olarak çıkarmaya karar verir. 6 Nisanda ilk sayıyı yayınlar. 11 Nisan Cuma günü Hareket ordusu İstanbulu taraf taraf zaptetmeye başlar. Babıâli ele geçer fakat buraya atılan mermilerden bir tanesi Matbaanın kenarlarını silip geçer. İstanbul kan ve ateş iiçndedir, matbaada Servetifünun yevmî olarak basılmaktadır. Ahmed İhsan ise o sırada Yeşilköydeki Hareket Ordusu karargâhından gazetesine günde 3-4 defa adamla haber göndermektedir (1909 da İstanbulda henüz telefon yoktu).

Sükûnet günleri gelince, Ahmed İhsan siyasî gazetecilikten çekilmeğe bir kere daha karar verir. Ancak Matbaada da iş yoktur. Anarşi, ihtilâl ve onu takip eden tedipler ilmî, fikrî ve edebî hareketleri büsbütün durdurmuştu. Matbaanın yaşamasını düşündüğü bir günde eski mektep arkadaşlarından İsmail Müştak Bey gelir ve yeni çıkaracakları bir siyasî gazete için matbaacılık ve kitapçılık da yapmak üzere bir matbaa kurmak istediklerini fakat bir yenisini kurmaktansa Ahmed İhsanın matbaası ile kuracakları şirkete girmesini teklif eder. Kurulacak şirkette Mebus Mazliyan Efendi, Mr. Hugnen v.s. bulunmaktadır. Sermaye 25 bin altın olacaktır, Ahmed İhsan 4500 altın sermayeli matbaası ile katılacaktır. Ahmed İhsan matbaasının istiklâlini koruyan bir mukavele yapar, tasarlanan İttihad gazetesi yayınlanmaya başlar, fakat ancak 3 ay dayanır. Ahmed İhsan tedbirlerini önceden aldığı için Matbaa zarara iştirak etmez. Sermayedarlardan Mr. Hugnen ise kalan sermaye ile matbaaya yalnız matbaacılık için kullanılmak üzere iştirake karar verir ve böylece "Ahmed İhsan ve Şürekâsı Komandit Şirketi" doğar (1910 Ocak ayında). Bu sırada Matbaaya mahsus bir bina inşasına, sermayenin dahi % 6 faizle avans alınmasına karar verilir. Eski Mektebi Mülkiye (şimdi İstanbul Kız Lisesi arkası) karşısında müceddet bir bina inşa edilir ve Matbaa oraya nakledilir (Matbaanın bu günkü yeri). On sene devam eden bu şirketin şerikleri yavaş yavaş hisselerini Ahmed İhsana satarlar, böylece Komandit Şirket ticarî mahiyette ve kanunî olarak tasfiye olunur.

1929 da İsviçre Banknot Matbaası Orell Füssl ve Viyana Kâğıt Fabrikaları Elbemühl' ün iştiraki ile "Ahmed İhsan Matbaası Limited Şirketi" doğdu, fakat Ahmed İhsanın müteakip senelerde mebus olması dolayısile Matbaa gitgide ihmal edilmeye başladı. 1942 de Ahmed İhsanının ölümü üzerine daha da bakımsız hale düştü, nihayet 1945 yılında vârisleri tarafından İstanbulun kâğıt, kırtasiye ve matbaacılıkta eski bir firması olan "Âfitab" a satıldı, 1950 de "İstanbul Matbaacılık" adı ile Anonim Şirket oldu.

Memleketimizde en iyi baskı sanatının daima öncülüğünü yapmış olan bu matbaa bugün dahi ayni ananeyi devam ettirmektedir.

Enver Esenkova

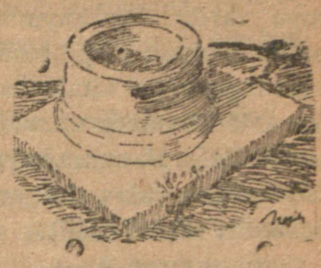
AHMED İHSAN TOKGÖZ — (B : Tokgöz, Ahmed İhsan).

AHMEDÎ — On sekizinci asır çiçekçilerinden Kasımpaşalı Ahmed Efendinin tescil edilmiş çiçeklerinden bir zerrin ile bir rûmi lâlenin adıdır; lâle, sahibinin ölümünden sonra açmıştı.

AHMEDİYE — Üsküdarda, bu isim altında toplanmış hayratın bulunduğu bir semtin adıdır. Bugünkü teşkilâtta Kefçedede mahallesi sınırı içindedir. Ahmediye, yarım asır kadar evvel, Üsküdarın en mâmur bir semti: Ahmediye çarşısı da en şenlikli ve kalabalık bir yeri idi; sadece beş tane büyük ve mükellef kahvehanesi vardı ki bugün bunların bir tanesi bile kalmamıştır.

AHMEDİYE BOZASI — Üsküdarda Ahmediye çarşısında Büyükşehrin şöhretlerinden idi; en son 1944 yılına kadar yapılmıştır; son yapan da, 1945 de hayatta bulunan ermeni Misak ustadır. Gayet lezzetli, sertçe, üç bardağı insana hoş bir sekir veren bir boza idi.

AHMEDİYE CADDESİ — Fatih kazasının Fatih merkez nahiyesinde İskenderpaşa mahallesindedir; adını Vakai Hayriyede o semte verilen isimden almıştır. Yeniçeri ocağı kanlı bir şehir muharebesile kaldırıldığında, vakada büyük yararlığı görülen Ahmed Fevzi Paşanın adına nisbetle, Yeniçerilerin Şehzadebaşındaki kışlalarının (Eskiodaların) bulunduğu yere Fevziye, Etmeydanındaki kışlaların (Yeniodaların) bulunduğu yere de Ahmediye isimleri verilmişti (B. : Ahmed Fevzi Paşa, Firari). Aşağıdaki notlar 1945 yılında tesbit edilmiştir. Sofular caddesile Aile sokağı arasında bulunan Ahmediye caddesinin Aile sokağı ile olan kavşağı da hemen hemen Yeniodaların bulunduğu eski Etmeydanına rastlar. Üç araba rahat rahat geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli, iki yanında yine kaba taştan yapılmış yaya kaldırımı bulunan bozukça bir yoldur. Solda Sofular caddesi kavşağına yakın isimsiz bir çıkmaz vardır, aslında sahibi çıkmamış bir arsa iken yanındaki arsalara yapılan evceğizlerin kapılarını buraya açmış olmalariyle sokaklaşmışa benzemektedir; Sofulardan gelindiğine göre sağ tarafta Hacısalih ve Havlucu sokaklarile birer kavşağı vardır. (B. : İskenderpaşa mahallesi).

Ahmediye Caddesinde Refiahanım kuyusu (Resim : Nezih)

Sağlı sollu, hemen bütün evleri ikişer katlı, altları tezgâhlar kurulmuş küçük dokumacı atölyesi, üstleri mesken, ahşap yapılardır. Pazardan mâda günlerde, caddeyi tezgâhların muttarid çatırdısı doldurur. Hemen bütün evlerin geride bahçeleri vardır. Bu cadde üzerinde bir küçük mahalle - esnaf kahvehanesi, Havlucu sokağı kavşağının köşesinde bir mahalle bakkalı, yanında küçük bir berber dükkânı, biraz daha ileride, Aile sokağı kavşağına yakın Ahmediye polis karakolu ve bir de ağzına varınca doldurulmuş kör bir

1945 de Ahmediye Caddesi (Resim : Nezih)

kuyu vardır. Bu kuyunun ağzı yekpare bir taştan oyulmuş olup üzerinde hayır sahibinin adını taşıyan bir kitabe var: "Sabıka Defterdar Ârif Efendinin hemşirezâdesi sahibetülhayrat Refia Hanımın hayratıdır. Sene 1253". Caddeyi ona yakın akasya ağacı gölgelendirmektedir, (Eylûl 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHMEDİYE CAMİİ — "Üsküdarda Ahmediye camii" Ahmed Ziya Beyin bir yağlı boya tablosu, 1903 resim salonunda teşhir edildi.

AHMEDİYE CAMİİ VE KÜLLİYESİ — Üsküdarı süsliyen ve on sekizinci asır Türk yapı sanatının en güzel örneklerinden sayılan bir külliyedir; bir cami, bir medrese, bir kütüphane, bir dershane, bir sebil ve iki çeşmeden mürekkeptir. Hayratı yaptıran Tersane kethüdası Eminzâde Hacı Ahmed Ağadır ki kabri de külliyesi içindeki mezarlıktadır (B. : Ahmed Ağa, Eminzâde Hacı). Kefçedede denilen bir mescidin ihyası kasdile vücut bulan bu yapılar, Gündoğumu caddesile Esvapçı sokağı arasındaki adayı doldurur. Kitabeli büyük kapısı Gündoğumu caddesindedir. "Tekke kapısı" denilir; Esvapçı sokağında da bir yan kapısı vardır ki "Kütüphane kapısı" adını taşır.

Ziyaret edene göre, büyük kapının sağında çeşme, solunda da sebil vardır.

İstalâktitli enlice bir korniş altında büyük bir kitabe taşı, onun altında, etrafı kabartma çiçek nakışlı ve kenarı dantelli bir kemer bulunan bu kapı, kendi başına bir sanat eseridir; dört satır üzerine yazılmış sekiz beyit lik manzum kitabesi şudur:

Eminzâde cenâbı Hac Ahmed
Sütûde menkibet ağayı zişan

Bu nazikter mahallin Üsküdârın
İdüp müstağrakı na'mâyi ihsan.

Yapıb cami bu Kefçe Mescidini
Geturdi su idûb atşana reyyan

Bina etti bir âlâ dershâne
Bu yolda sarfidüb mâli firavan

Okunsun ilmi din fikhu ferâiz
Ehâdisi Nebî tefsiri Kur'an

Olub hayratı makbuli ilâhi
Muammer ide anı Rabbi Rahman

Müzehheb nushai ikbâli tâ haşr
Ola vârestei âsîbi devran

Didi bir ehli dil tarihi Sâlin
Zehî tahsilgâhi ilmü irfan

Sağdaki çeşme, Türk çeşme mimarisinin en güzel eserlerindendir; som mermer, zengin kabartma çiçek nakışları ile bezenmiş, yarım kubbesi yelpâze şeklinde oyulmuş bir mihrap içindedir. Teknesi sağlam, musluğu çalınmış, ufak bir himmetle ihyası mümkün görünen bir şaheserdir. Beş beyitlik tarih kitabesi şudur:

Zehî dilcûyi zibâ çeşmesâri rûh perver kim
Atşı ümmete mâ-ül hayatı eyledi icra

Zehî hâtır küşâ aynül hayat hub manzer kim
Bakub reşk eyler âna çeşmei mihri cihan âra

Hilâli id eger zenciri râhi kehkeşan birle
Asılsa küpe asâ tâkına şâyestedir Hakkaa

Bu dilkeş çeşmesârın âbveş bânisinin daim
Zülâli tab'ını gerdi kederden pâk ide Mevlâ

Bu mısra'le didi âna bir bî bedel târih
"Eminzade bu ayni çeşmesârı eyledi icra"
Sene 1134 (1722)

Bu tarihten yüz elli yıl kadar sonra yapılan bir tamirinde ayna taşının üstüne şu kitabe konmuştur:

"Cennetmekân Gazi Sultan Mahmud Hani sâni aleyhi rahmetülbâri hazretlerinin haremi ismetpenâhilerinden üçüncü ikbal devletlû Tiryâl Hanım hazretleri işbu mâ-ül hayatın menbainden bed' ile mecrasının mücedded hükminde tâmir ve ihyasına himmet ve bu babda nâili muvaffakıyet olmuşlardır. Sene 1280 (1863).

Soldaki sebile gelince:

O da Lâle devri sebillerinin en güzellerinden biridir. Som mermerdir; her cephesi için, saçağından aşağıya doğru kitabesinden iki beyit, altında yelpaze şeklinde ve etrafı kabartma çiçek nakışlı bir altlık, altında kitabesinden bir beyit, onun altında da pirinç şebekeler bulunmaktadır. Kitabesi şudur:

Sağdan birinci yüzünde üst kısımda:

Eminzâde Hac Ahmed kim bu âlemde
Âna oldu müyesser hâk bûsi Kâ'bei Ulyâ.
Zehi zîbâ sebil mai selsiri musaffâdir;
K (i) olur nûş eyledikte ayni zemzem veş safâ bahşâ

Orta yüzünde üst kısımda:

İdüb teşmiri bâzuyi fütüvvet fî sebilillâh
Pür itti ni'meti hayriyle Çeşmi Kepçeyi hakkaa

Terazûde nola tartılsa âbı dürî gevherle
Letâfette ana lû'lûi lâlâ olamaz hemtâ

Sol yüzünde üst kısımda:

Attâşı nâre bir âbi musaffayi sebil etti
Yenabii himemden bu mahalle eyleyüb icrâ
Safâyi lezzetin bir gez dişinde gûhgen görse
İderdi ömr oldukça lebi şirinden istiğnâ

Sebilin sağ birinci yüzünde alt kısımda:

Aceb mi teşne lebler olsa şirinkâm dâvası
Ziyafet eyledi atşâne şehdü şir ile gûyâ

Orta yüzünde de alt kısımda:

İdüb hayratını mebrûr ide Hak sâyini meşkûr
Mûin ola hemişe âne lütfi hazreti Mevlâ

Sol yüzünde alt kısımda:

Gelen dil teşneye her gûzesi Sâlim didi târih
"Zülâli pâki nûş it bu sebili âbden sahhâ"
Sene 1134

Külliyenin bu yüzünde ve Esvapcı sokağı kavşağına yakın bir güzel çeşme daha vardır, kitabesiz, ayna taşı yüksek, gayet sade, teknesi sağlam, musluğu yerinde susuz bir çeşmedir; ufak bir himmetle ihyası mümkündür.

Bu çeşmenin yanında eskiden külliyenin muvakkithanesi bulunuyordu; icarei müeccele ile satılmış, satın alan adam tarafından da bir kömürcü dükkânına kalbedilmiştir.

Tekke kapısından, üzeri tonos kemer örtülü bir koridora girilir. Sağdaki bir kapıdan iki dirsekli bir merdivenli fevkanî olan dershaneye çıkılır. Sekiz köşeli ve tek kapılı olan dershanenin önünde bir plat form = hayat vardır ki, zarif mermer sütunlar üzerine atılmış, geniş bir saçak ile örtülmüştür. Dershane bugün bir güvercinlik halindedir, içi ve plâtformu güvercin gübresile dolmuştur. Neşih hat ile kitabesi şudur:

Cenabı sâhibülhayrat yâni Elhac Ahmed kim
Anın nakşı nigini iştiharıdır Eminzâde
Hezâr ahsenet o merdi âkibet endişü agâh
Ki olmaz ziynet dihi rûzei dünyâye dildade
Bilüb dehrin fenâsın daimâ fikri muad eyler
Bugünden hâzır eyler zahrü zâdın yevmi miâde
Bu beyti ilmü fazlı hasbeten lillâh idüb mâmur
Ulûma sâyiden tâlibler içün itti amâde
Selimâ zeyli itmamında nakş ittim bu tarihi
"Bu darüzzeyni ilmi eyledi tekmil Eminzâde"
Sene 1134

Bu dershane, Hicrî 1316 (1898) da ölen Ahmediye Camii İmamı ve Rifai tarikati şeyhlerinden Mahmud Râci Efendi tarafından bir Rifai tekkesi haline kalbedilmişti. Sonraları tekkeye dar geldiğinden, camiin son cemaat yerine ayrıca bir ahşap tekke yaptırılmıştı ki "Kepçedede dergâhı" diye anılırdı; Mahmud Efendinin kabri de camiin haziresinde ve Kepçe Dede merkadinin ayak ucundadır; kitabesi şudur:

Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Resulullah

"Tarikati âliyeyi rifaiye meşayihi kirâmından Kepçedede Dergâhi şerifi postnişini Şeyh Elhac Esseyyid Mahmud Râci Efendinin ruhi şerifine ve kâffei ehli iman ervahına elfâtiha. 3 şevval 1136".

Yazı hattat Nevresindir.

Dershanenin içinde, bugün, tekkelere ait bazı hurda eşya, bu arada birçok da küdüm bulunmaktadır.

Üzeri tonos kemer örtülü koridordan külliyenin avlusuna çıkılır. Avlunun sol yanını ve Ehram sokağı boyunu medrese odaları çevirmiştir. Küçük kubbelerle ve on bir tane olan bu medrese odalarının önünde de, sütunlar üzerine atılmış kemerler üzerinde on bir kubbe ile örtülmüş bir ruvak uzanmaktadır. Medrese odaları, bu 1945 de, Evkafın ve Kızılayın Üsküdar fıkarasına yardım teşkilâtının mutfak ve erzak anbarları olarak kullanılmakta idi. Bazı odalarda da Evkafa ait muhtelif eşya bulunmakta idi. Tekke kapısından girildiğine göre sola rastlıyan sütunların arası da bir duvarla örülmüş, kapatılmış bulunuyordu. Bu iki sıra medrese odalarının kavuştukları köşedeki bir kapıdan da medreselerin ayakyollarına geçilmektedir; bu ayakyollarında uygunsuz takımının bazı çirkin buluşmaları görülmüş, ve rivayete göre hattâ bir de cinayet işlenmiş ve kapısı kapanarak battal edilmiştir. Avlunun Ehram ve Esvapcı sokakları köşesinde fevkaanî bir kütüphane, Esvapçı sokağile Gündoğusu caddesi köşesinde de cami bulunmaktadır. Cami ile dershanenin arası da külliyenin mezarlığıdır. Fevkaanî Kütüphâneye, iki dirsekli bir merdivenle çıkılır, önünde beş sütun üzerine atılmış kemerler üstünde üç tane küçük kubbe ile örtülü bir plâtform vardır, burada bir küçük çeşme ve geride de bir ayakyolu bulunmaktadır. Çeşmenin suyu, hazinesine sakalar tarafından taşınarak doldurulmaktadır. Kütübhâne bir büyük kubbe ile örtülüdür; ikisi plâtforma, üçü Esvapçı sokağına, biri de Ehram sokağına açılmış altı penceresi, kapıdan girince solda üç gözlü mermerden bir ağzı açık, bir de yaşmaklı ocağı vardır. 1945 de kütübhânede, yukarıda bah-

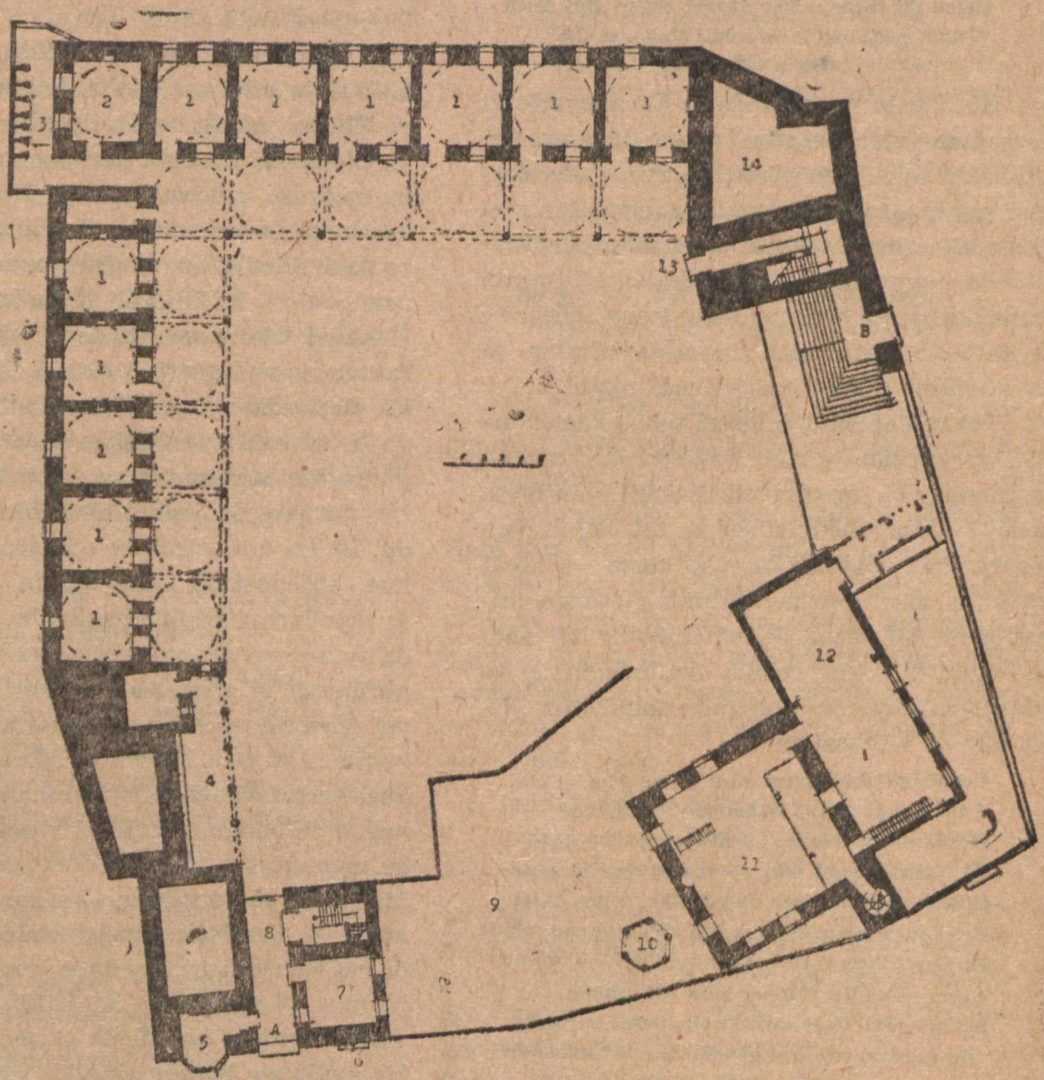
sedilen fıkaraya yardım teşkilâtına bakan Evkaf ve Kızılay memurları oturmakta idi; ve Ahmediye külliyesinde her gün Evkaf 250, Kızılay 2300 fakire yemek dağıtmakta idi.

Ahmediye külliyesinin bulunduğu arazi meyilli olduğundan, Esvapcı sokağı üzerindeki kütüphane kapısına on basamak merdivenle inilir.

Ahmediye camiine gelince, yukarıda da kaydedildiği gibi, bu mâbedin yerinde eskiden küçük ahşap bir mescid bulunuyordu. Kendisine nisbetle anılan bu mescidin bânisi Kepçe Dede, camiin mihrap duvarı önündeki mezarlığında ulu bir çitlenbik ağacı altında yatmaktadır. Ahmediye camiinin yapıldığı sırada yenilenerek konulduğunu tahmin ettiğimiz kabir taşındaki kitabe şudur:

Sahibül hayrat Merhum Kefçe Dede ruhuna Fâtiha Sene 947 (1540)

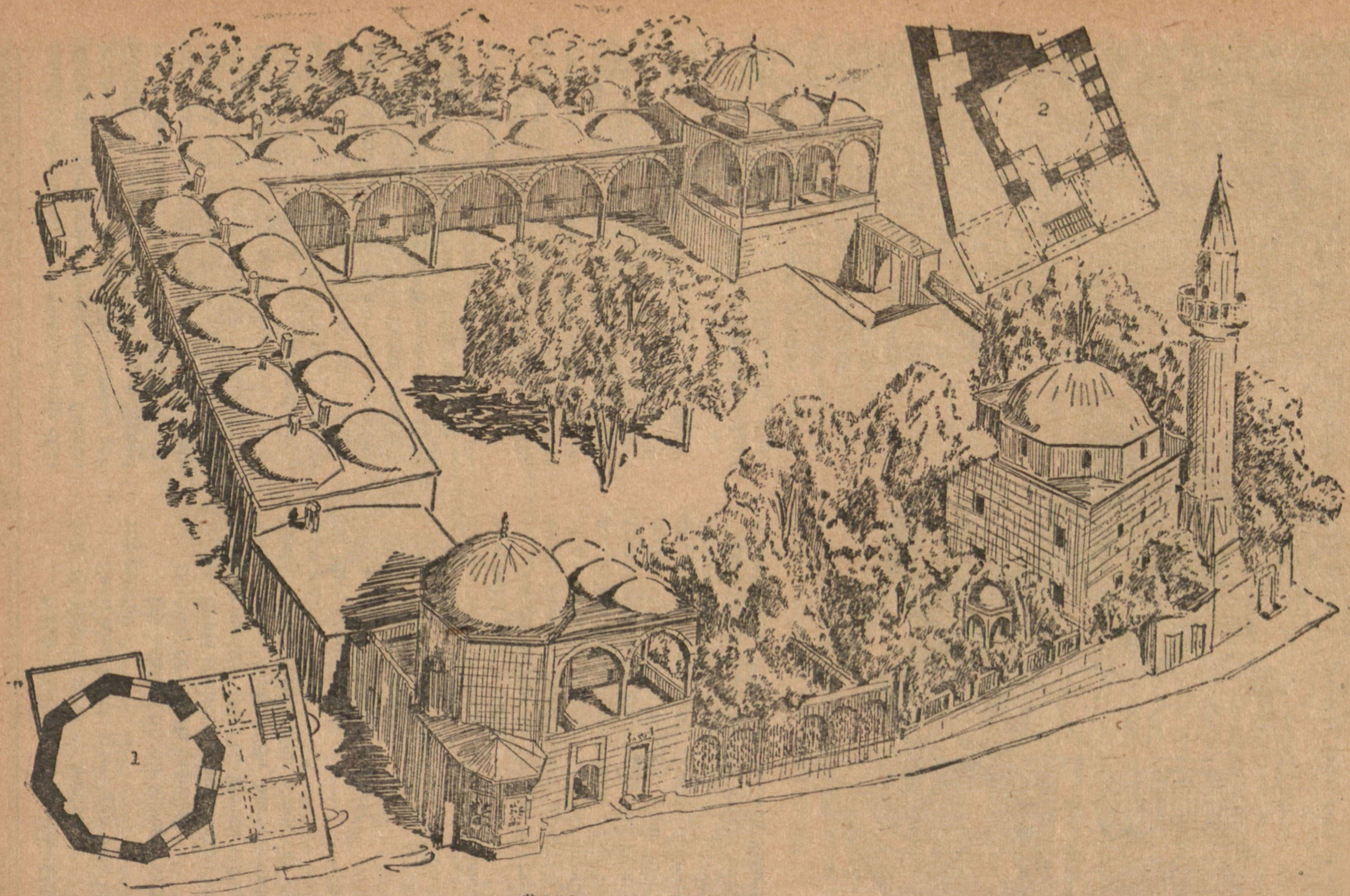
Dört duvar üzerine tek kubbeli bir camidir. Son cemaat yeri üzerindeki ahşap Rifai dergâhı, 1945 de imamlık hizmetinde bulunan Mustafa Uzeri-nin rivayetine göre, 1931 - 1933 arasında bir kış, yağan karın ağırlığına dayanamıyarak çökmüştür. Ankazı ile bugünkü ahşap bölme yapılmıştır. Müezzinlere meşruta, bir de ahşap odası varmış, o da 1940 - 1941 arasında çirkinliğinden ötürü yıktırılmıştır. Üsküdarın sanat süslerinden bu külliyeyi asıl çerçevesi içinde görebilmek için son cemaat yeri üzerindeki ahşap yapının kaldırılması gerekir. Camiin içinde kubbe ve duvar nakışları tereddütsüz kaydedilebilir ki, kaba ve çirkindir. Hele son badanasında yapılmış kırmızılı

Üsküdarda Ahmediye külliyesi

A — Tekke yahud Dershâne kapısı; B — Kütübhâne kapısı; 1 — Medrese odaları; 2 — Gusulhâne; 3 — Ayak yolları; 4 — Mutbak, aşhâne 5 — Sebil; 6 — Çeşme; 7 — Dershânenin zemin katı; 8 — Taşlık, gecid; 9 — Mezarlık; 10 Açık türbe; 11 — Cami 12 — Ahşap meşruta 13 — Kütüphâneye çıkan geçid ; 14 — Kütübhânenin altında bodrum.

(Plân : Reşad Sevinçsoy)

Üsküdarda Ahmediye Külliyesi
1 — Tekke - Dershânenin plânı; 2 — Kütübhânenin plânı
(Resim ve plân : Reşad Sevinçsoy)

mavili çiçek nakışları, kahvehane ve aşçı dükkânlarında görülegelen şeylerdendir. Camiin içinde mermerden nakışlı vâiz kürsüsü çok güzeldir, nakışlı ve oymalı mermer minberi ise bir şaheserdir. Cemaati kalabalık bir camidir, bilhassa cuma günleri ve ramazanlarda oturacak yer bulunmadığını söylerler. Yarım asırdan fazla burada imamlık eden Mustafa Uzeri, camiin ayni zamanda müezzin ve hatipliğini de yapmaktadır. Gayet temiz olan mâbedin billûr avizesi, minberinin yeşil çuhadan perdesi ve merdiven halısı da bu zatın hediyesi imiş. Camiin ilk vaizi de, asrının kerametine inanılmış seçkin ulemasından Ruhülbeyan müellifi İsmail Hakkı Efendi olmuştu; hattâ bu meşhur eserini de burada yazdığı söylenir.

Bibl. : Hadikatülcevâmi, II; REK ve İhsan Hamâmi Gezi notu.

AHMEDİYE MAHALLEBİCİSİ — İkinci Abdülhamid devrinde Üsküdarda Ahmediye çarşısında Büyükşehrin şöhretlerinden bir muhallebici idi; ustası Marko adında bir hıristiyan arnavud idi. Saraya götürülmek üzere mahallebi alınır, büyük kayık tabaklar tülbentlere sarılıp üzerleri de Markoya mühürletilerek götürülürdü.

AHMEDİYE MEDRESESİNDE LAZ MOLLA VAK'ASI — 1812 (Hicrî 1227) yılında Üsküdarda Ahmediye medresesinin bir odasında Lâz Molla denilen, arasıra seyahate çıktığını söyliyerek kaybolduktan sonra tekrar çıkıp gelen garip bir adam otururdu; Buharalı dervişler kılık ve kıyafetinde, başında Özbek tacile gezer, fakat Karadeniz ağzile konuşur, o yalı halkının bütün inatçı ve parlayıcı tabiati de üzerinde idi. Bazı hastalara okur, nefesinin de şifalı olduğu söylenirdi. Ekseriya odasından çıkmaz, ekmekçi her gün ekmeğini bırakır; birkaç günde bir de bir kadın gelir, odasını silip süpürür, çamaşırlarını yıkardı. Bu yıl recep ayının başında odasından hiç çıkmaz olmuş, merak edip soran oda komşularına: "Erbainim var.. İzin olmadıkça dışarı çıkamam!" demiş ve mahalle imamını çağırtmıştı; ona da:

— İmam efendi, bana harçlık iktiza eyledi.. Şu saatimi satıver.. demişti.

Saati alan imam, ertesi gün otuz bir kuruş getirip:

— İşte saatin otuz bir kuruşa çıktı!

Deyince, Lâz Molla şaşırmış:

— İmam efendi!.. Benim saatim yüz elli kuruşluk saattir.. Otuz bir kuruşa verdim demek ne gûne sözdür? Bir hizmetimizde bulundun ise elli kuruşu senin olsun, var yüz kuruşu getir!

diye çıkışmış, İmam:

— Bana bu kadar verdiler!

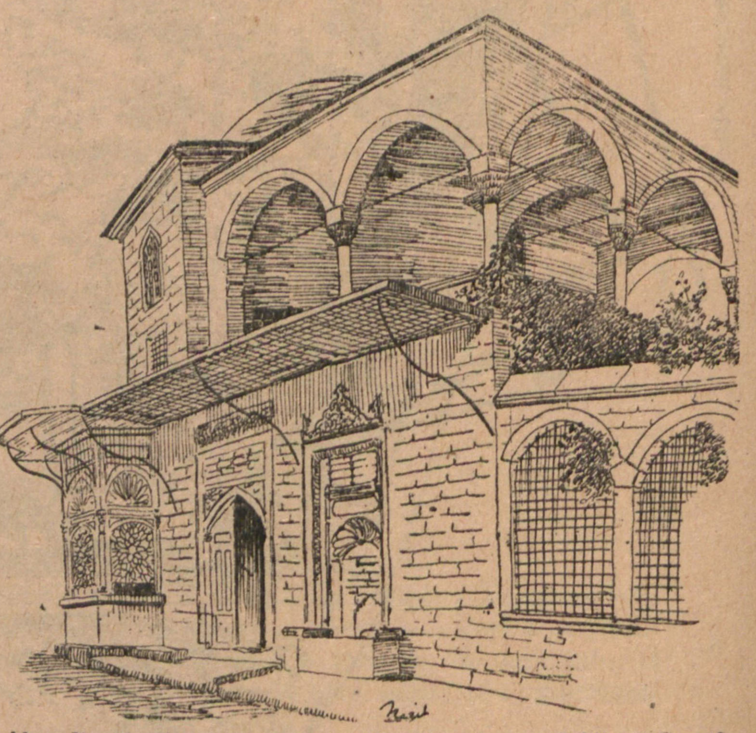
cevabını verince de:

— Öyleyse saatimi geri isterim!

demişti. İmamın:

— Mezatta sattım, kim aldı bilmem, akçayı tellâl getirip verdi!

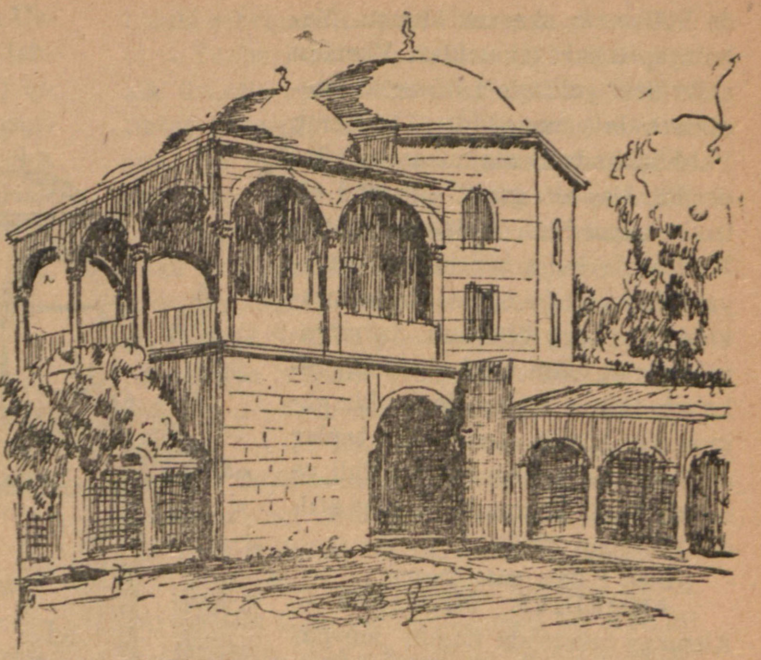
Demesi üzerine de bir ağız kavgası başlamış, kavgaya medresenin müderris vekili olan İbrahim Efendi de karışmıştı. Bu zat, evlâdı araptan, medresede odası ve medrese civarında bir âlâ konağı olan kibar Rifai şeyhlerinden idi; hastalara okur, nüsha verir, şehzadelere, saray ricaline okumuş, padişaha rüya tâbir etmiş, arkası kuvvetliydi. Nâdir olarak karşılaştıkça kıyam edip elini öpmediğinden ötürü Lâz Hocaya kızardı, ne-

Ahmediye külliyesinde Tekke - Dershâne kapısı Sebil ve Çeşme
(Resim : Nezih)

fesinin şifâlı olduğu sözü çıktıktan sonra, ona tehlikeli bir rakip olarak bakardı. İmam efendi Lâz Mollanın iddia ettiği irtikâbı yapabilecek tıynette olmasına rağmen şeyh efendi onu himaye etti ve o günlük aralarına girip ayırdı.

Medresenin ayakyollarına giden yol, Lâz Mollanın odası önünden geçerdi, artık Lâz Mollanın işi gücü penceresi önünde oturup gelip geçene vak'ayı anlatmak olmuştu: "Mahalle imamı ne alçak herifmiş.. Erbaine girmeden yüz elli kuruş verdiler, vermedimdi.. Saatimi istedim, kim aldı bilmem diye irtikâp eyledi.."; imam da dışarda, kendisini müdafaa yollu: "Saat kim.. sen kimsin!." diyordu; fakat etraf Lâz Mollaya hak veriyor, o da imam ile şeyh efendiye durmadan küfür savuruyordu; şeyh efendi ile imam, onun ağzını tutabilmek için medresedeki odasından atmaktan başka çare olmadığını gördüler. Bunun için de medresenin su yollarını bozdurtarak, tâmire çağrılan suyolcuyu: "Künkler Lâz Mollanın odasından geçer.." diye kışkırttılar; o da:

Ahmediye külliyesinde Tekke - Dershânenin iç avludan görünüşü (Resim : Reşad Sevinçsoy)

— Efendi kapıyı aç.. urubalarını bir tarafa kaldır, döşemeleri kaldırıp su yolunu tâmir ederiz!.

dedi. Molla da:

— Zamanı değildir, Erbainim tamam oldukta gel dilediğini yap!. cevabını verdi.

Bunun üzerine medrese komşuları da Mollanın aleyhine döndü:

— Bu ne demektir?. Cünûn ancak!. Ashabı hayratın suyun bu makulenin taaddisi ile tatil olur mu?

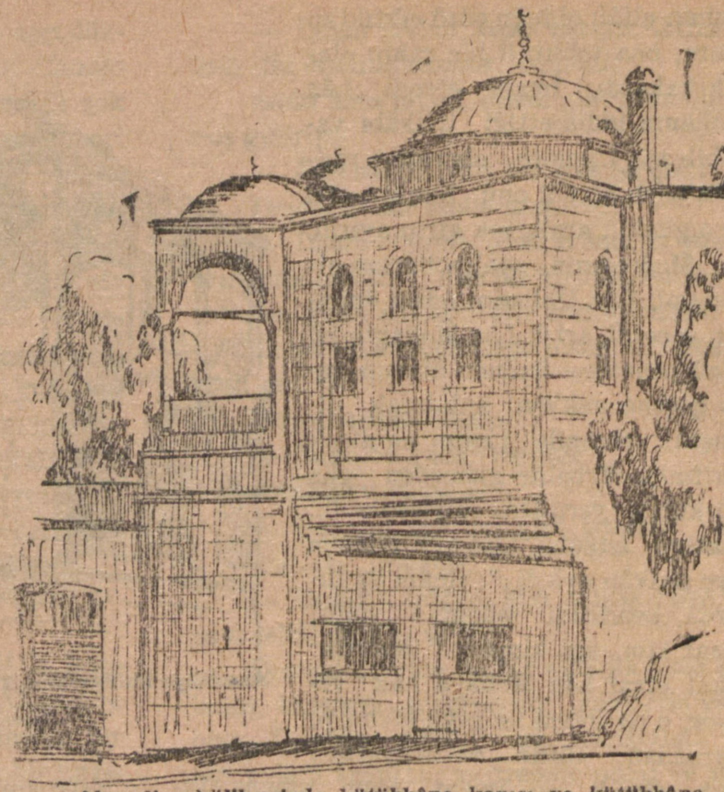
demeğe başladılar. Bazıları da: "Dışarı yıkın!" "erbainim dediği nedir" diye söylendiler; kendisine güzellikle müraccat edildi, Karadeniz uşağının inadı tuttu, kapısını açmadı; bunun üzerine medrese halkı odasının açılması için mahkemeye müracaat ettiler; Lâz Molla, "Davacın var, seni hâkim ister!" diyen muhziri de: "Benim kimseye borcum yok. Kimseye tecavüz etmedim.. Dâvacımın alacağı ne ise söylesin.. Hakkı şer'isi var ise vereyim!." diye kovdu. Üsküdar Mollası meseleyi İstanbulda Şeyhülislâm Efendiye bildirdi, o da rikâbı hümayuna arzederek medrese odasının boşaltılması için bir ferman aldı ve bir memur ile Mollaya tebliğ ettirdi; Molla: "Sizin padişahınız odadan çık diyor ise benim padişahım da bana buradan çıkma diyor!." dedi. Bunun üzerine artık deliliğine hükmedildi. Ferman Üsküdar kolluğuna bildirilerek odadan cebren çıkarılmasına karar verildi. Bir odabaşı, oda neferlerile medreseye gelerek: "Odadan çık!. Yoksa kapıyı kıracağız!" deyince, günlerdenberi sinirleri son haddine kadar gerilmiş olan Lâz Molla, tabanca ile ateşe başladı; kolluk neferlerinden birile Süleyman isminde bir kalyoncu çavuşunu yaraladı; kendisi odanın bir köşesine sinmiş, saklanmıştı; dışardan da tabanca ve tüfek atmağa başladılar, Ahmediye medresesi etrafı mahşer yerine döndü. Odanın kapısını yıkmağa kalktılar, Alemdar Paşa vak'asını hatırlıyanlar: "Yanında cephane vardır; ateş eder!" diye mâni oldular. Bunun üzerine civardan yangın tulumbası getirip odayı suya boğmağa başladılar, az sonra, içerden: "Aman!.. Aman!..' feryatları işitildi ve oda kapısının açılıp aralandığı görüldü.. İçeriye evvelâ Gözlemeci Deli Hüseyin adında bir adam ile Ahmed isminde bir delikanlı girdi. Lâz Molla, iki sandık arasına sinmiş, yüzünü

de kollarının arasına almıştı. Yakalayıp dışarı çıkardılar. Vurulan neferlerin yoldaşları dövmek istediklerinde menedildi; bağlanıp Yalıköşkünde Bostancıbaşıya gönderildi. Beş altı gün Yalıköşkü altında hapsedildi. Mollanın vaktile İzmitte de buna benzer bir vak'aya sebep olduğu öğrenildi, istintakında bir sözü öbürünü tutmıyarak cinnet alâmetleri gösterdi; nihayet, işareti Hümayun ile bir akşam Yalıköşkü önündeki toplar arasında boğularak idam edildi ve cesedi Sarayburnundan denize atıldı (19 recep 1227).

Bibl. : Câbi Said Tarihi.

AHMEDİYE MEYDANI — Aksaray civarında bugün mevcut olmıyan bir meydandır; "Yeni odalar" denilen Yeniçeri kışlasının yeri idi; Yeni odalar Vak'ai Hayriyede yanmış, geniş arsası, ileride parça parça satılarak ev, dükkân ve bostan yapılmak üzere tesviye edilmiş ve adına da vakada yaralnığı göRülen Ahmed Fevzi Paşaya nisbetle Ahmediye meydanı denilmişti. Zamanımızda bu sahadan geçen bir cadde Ahmediye adını taşımaktadır (B. : Ahmediye Caddesi, Yeniodalar, Vak'ai Hayriye).

Bibl. : Lütfi Tarihi, I.

Ahmediye külliyesinde kütübhâne kapısı ve kütübhâne
(Resim : Reşad Sevinçsoy)

AHMED İRSOY — (B.: İrsoy, Ahmed).

AHMEDKÂHYA CAMİİ SOKAĞI — Fatih kazasının Samatya nahiyesinin Keçihatun (Keycihatun) mahallesi sokaklarındandır: Haseki caddesiyle Cerrahpaşa caddesi arasında iki dirsekli bir sokaktır; adını, Cerrahpaşa caddesi kavşağının karşısında bulunan Ahmed kethüda mescidinden almıştır. (B.: Ahmed Kethüda Mescidi). Haseki caddesinden girildiğine göre birinci kısmı iki araba geçebilecek kadar geniş ve kaba taş döşelidir: sol köşede Hacıbayram kaftanî Camii, sağda da Kız Hastabakıcı Mektebi vardır; tam karşıya 45 inci ilkokulun bahçe duvarı gelir; sokak bu duvar boyunca sağa kıvrılır; bu ikinci kısım bir araba geçemiyecek kadar dar ve bir toprak yoldur. Sonra tekrar sola ikinci bir dirsek yapar, Ahmedkâhya camii sokağının bu son parçası vaktile kaba taş döşeli imiş, hayli bozukçadır, Cerrahpaşa caddesinin az meyilli bir yokuşu halinde iner, sol köşede beton parmaklıkla çevrilmiş bir küçük mezarlık vardır ki, on sekizinci asır ulemasından Kazabâdî Ahmed efendi ile oğlu Mehmed Nâfi efendi burada medfundurlar.

AHMED KÂMİL EFENDİ (Belgradlı) — On sekizinci asırda yaşamış bir kalem sahibi, "Esamii lâle" adında bir risalenin müellifi, hayatı hakkında bilgi edinilemedi; basılmamış, yazma bir nüshası İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde bulunan eserinden, kendisinin sadırazam huzuruna girebilecek yahud bir sadırazamın dostu olabilecek bir mevkide olduğu anlaşılıyor. Eserine:

> Vaktidir ey kalemi câdû fen
> Göstere sihrile i'cazi sühen
> Hamdü temcidü sipâse başla
> Sana hemdem ola ezhâri çemen

diye bir manzume ile başlıyan müellif, Peygamberimiz, ashabı kiramı, devrin padişahı Birinci Mahmudu ve zamanın veziri Mustafa Paşayı medhü senadan sonra "Muhakemei ânasır" başlığı altında bir bendde çiçekten bahsediyor ve sonra Türkiyede lâlenin ne zaman şöhret ve rağbet kazandığına dair bir fıkra naklediyor:

On yedinci asrın büyük şeyhlerinden Üsküdarlı Hüdaî Aziz Mahmud Efendinin tekkesine (B.. Aziz Mahmud Efendi, Hüdaî) çileye girmiş tekkedeki vazifesi ihvanın papuçlarını dikmek, yamalamak olan bir derviş varmış. Şeyh efendi birgün bu dervişin odasına uğradığında, bir takım lâle soğanlarile meşgul olduğunu görmüş:

— Bunlarla iştigalinden maksat nedir?

Diye sormuş. Derviş :

— Şeyhim, bunlar, doğup büyüdüğüm memleketin dağlarında bitip yetişmiş bir yadigârdır, bir yere ekeceğim. Bendeniz burada terbiye oldum. Bakalım himmetinizle bunlar ne olacak? demiş.

Aziz Mahmud Efendi de:

— Papuççu lâlesi mübarek olsun! demiş.

Ve o soğanlardan,, çiçekciler siciline Papuççu Lâlesi diye kaydedilen çiçek yetişmiş. Bundan sonra evvelâ Hüdaî dergâhında, ve oradan da bütün İstanbulda lâle merakı başlamış.

Bundan sonra "Mahiyeti lâle" başlığı altında bu çiçeğin vasıflarından bahs eden Belgradî Ahmed Kâmil bir fıkra kaydediyor: Bir gün sadırazam Mustafa paşayı ziyarete gitmiş, huzurundan çıkınca da bir müddet sadaret kethüdası Abdullah Efendinin odasına oğramış içinde ateş bulunmıyan ocağın önünde, gayet kıymetli çiçek şişelerinin içinde lâleler duruyormuş, Belgradlı Ahmed Kâmilin gözü "Al esvaplar giymiş bir dilber"e benziyen bir lâleye saplanmış, adını sormuş:

— Henüz açtı, bir muvafık isim düşünüyoruz demiş.

Belgradî de:

— Eseri tecelli!.. deyivermiş. Sadrazam kethüdası da bunu pek beğenerek yeni açmış olan bu al lâleye bu adı vermiş.. Bunun üzerine Ahmed Kâmil Efendi, çiçek meraklılarını isim arama külfetinden kurtarmak için altı yüze yakın isim uydurarak alfabe sırasile bir risale vücuda getirmiş ve adını "Esamii lâle" koymuş.

AHMED KÂMİL EFENDİ (Kırımlı) — Ulemadan ve klâsik Türk musikisinin büyük üstadlarından; (H. 1156) 1743 e doğru, pek küçük bir yaşta iken akrabalarının delâleti ile Enderunu hümayuna alındı; sesinin fevkalâde güzelliği nazarı dikkati çekerek, on sekizinci asır sonundaki Osmanlı sarayının, musahibi şehriyari Kemani Hızır Ağa, Ama Corci ve Tanburi Ortaköylü İsak gibi büyük musiki üstadları tarafından sağlam bir tahsil ve terbiye ile yetiştirildi. Enderun çavuşları arasına; bir müddet sonra da müezzinbaşılık ile Hasodaya alındı. Üçüncü Selim zamanında, devrinin seçkin musikişinasları arasında sayılan bu hükümdara ikinci imam tayin edildi. Alemdar Mustafa Paşanın hükûmet darbesinde, Üçüncü Selimin şehid edildiği gün, katillerin elinden Şehzade Mahmudu kurtaranlardan biri de, Enderun tarihi sahibi Atâ Beyin babası Tayyar Efendi ve Recep Paşa zade Mehmed Beyle beraber bu Ahmed Kâmil Efendi oldu. İkinci Mahmudun cülûsunda, fedakârlığına mükâfat olarak, Sultan Mustafa tarafdarlarından Aygır imam lâkabile maruf Derviş Efendinin yerine başimam tayin edildi ve (H. 1226) 1811 e kadar bu hizmette kaldı: Bu tarihte Cennet Filizi Abdülkerim Efendi başimamlığa getirilip Ahmed Kâmil Efendi Rumeli kazaskerliği pâyesile çırağ edildi; (H. 1227) 1812 de bilfiil Rumeli kazaskeri oldu ki, bu yıl, İstanbul tarihinde en korkunç bir veba salgınına rastladı (B.: 1227 Veba salgını). Burada, vak'anüvis şu şayanı dikkat satırları yazar: "Rumeli kazaskerliği, maâzallahü taâlâ bir şiddetli tâuna tesadüf etmekle, ölenlerin mirası taksiminden çok para kazandı. Kazaskerlik müddetini doldurduktan sonra hacca gitti. 1233 de tekrar kazasker olup tecdidi servet etti. İmamlığında dahi eline hayli dünyalık geçmiş olduğundan yüklüce servet sahibi idi. Safdil Enderun çavuşları tavrında letaife mail bir zat idi" (Cevdet Tarihi). Tayyarzade Atâ Bey de: "Efendi duası aldığından, seksen yaşına yakın kemali rahat, refah ve ikbal ile yaşadı" diyor. (3 Cemaziyelevvel 1235) 17 şubat 1820 de öldü.

Bibl. : Cevdet tarihi, XI; Atâ, Enderun tarihi, III.

AHMED KAPTAN — Şirketi Hayriyenin emektar ve gayretli kaptanlarından, 26 numaralı Sahilbend araba vapurunun süvarisi

Ahmed Kaptan
(Resim : H. Çizer)

idi: Birinci Cihan harbinde bu vapur Çanakkaleye mühimmat ve levazım naklinde büyük hizmetler başarmış, Çanakkale zaferinde hissesi olan bir teknedir. Ahmed Kaptan ve cesur gemicileri kendilerine uykuyu haram ederek vazifelerine ulvî bir heyecan ve şevk ile devam etmişlerdi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Harbi Umumide Şirketi Hayriye.

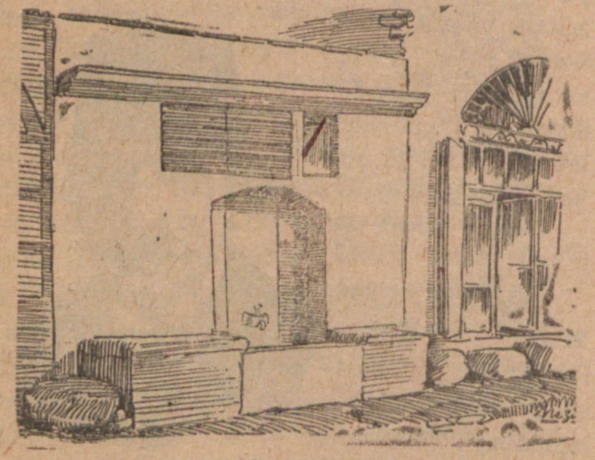
AHMED KAPTAN — 1940 1945 arası mavunada yatup kalkar altmışını aşkın bir mavunacı olup ayakdaşları arasında "Kaptan" lakabı ile mâruf idi, her akşam beş galon şarab içer, dili dolaşmadan konuşur ve ayağı tökezmeden yürür bir ayyaş idi. İstanbul Ansiklopedisine eski Galata Balozları hakkında zengin hâtıralar nakletmiştir.

AHMED KAPTAN (Fırtına) — On sekizinci asırda İstanbulun en namlı armatörlerinden ve zenginlerinden; hoş sohbet, bir zat idi. (H. 1200) 1785 de öldü; şair Enderunlu Fazıl şu tarih manzumesini yazdı:

> **Fırtına Elhac Ahmed Kapdan kim nâgihan**
> **Filki ruhi bâdban açdi muhiti Cennete**
> **Sûyi Hakden çün işaret kaldirub gösterdiler**
> **Ol dahi yelken kürek can atdi semti da'vete**
> **Kâm alub bû rûzigârın doydu kerm ü serdiae**
> **Lengerendâz oldu bu sahilsarayi Hazrete**
> **Fatiha Allah içün yâhû ki bû limande**
> **Cümlemiz bir gün ola yatsak gerek bû növbete**
> **Vey didim Fazıl miâtiyle yazub tarihini**
> **Fırtına Elhac Kapdan daldı ka'ri rahmete**

AHMEDKETHÜDA ÇEŞMESİ — Nuriosmaniye caddesindedir. Babıâli caddesi kavşağından gelindiğine göre sol koldadır. İlk yapı tarihi ve yaptıran hayır sahibinin hal tercümesi bilinmiyor. Hocapaşa yangınında harab olmuş. (H. 1297) 1879 da İkinci Abdülhamid tarafından tamir ettirilmiştir; bu tamirinde konulmuş olan tâlik hat ile altı beyitlik kitabesi şudur:

> **Bani'i evvel ki Ahmedkethüda bir ehli hayır**
> **Bu mahalde çeşme yapmışdı suyu cari iken**
> **Hocapaşa yangınında muhtarik olmuş idi**
> **Çeşmei nevle hayatın buldu bu câyi köhen**
> **Hazreti Abdülhhamid Hanın ulüvvü himmeti**
> **Her harabezarı kıldı rûberû mâmur ve şen**
> **Cûyi lûtfün akıtub yaptı yeni bu çeşmeyi**
> **Sa'yini meşkûr ede anın Hüdayı Zülmenen**
> **Ehli hayrın namı âsarile dillerde kalur**
> **Âdemi âsaridir âlemde daim andıren**
> **Söyledim atşâne Sâib cevherîn târihini**
> **"Aynidir âbı hayatın nûş kıl bu çeşmeden".**

Cağaloğlunda Ahmed kethüdâ Çeşmesi
(Resim : Nezih)

Suyu vardır ve çok kalabalık olan bir semti sulamaktadır.

Eski şekli hakkında bir fikir edinmek mümkün değildir. Teknesi ve yan sedleri sağlam; ayna taşı âdi düz bir mermerdir. Kitabe taşı sol yana doğru tenazür gözetilmiyerek konulmuştur.

Bibl. : İ. Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I; REK, Gezi notu.

AHMED KETHÜDA MAHALLESİ — Adını Ahmed Kethüda mescidinden almış İstanbulun eski mahallelerindendir. 1293 mebus seçimi defterinde 61 ev olarak gösterilmiştir. İstanbulun son idare teşkilâtında bu mahalle kaldirılmış, büyük bir kısmı Kürkcübaşı mahallesine katılmıştır (B. : Kürkçübaşı Mahallesi).

AHMEDKETHÜDA MESCİDİ — Cerrahpaşada, Cerrahpaşa caddesi üzerinde, Aksaraydan gelindiğine göre sol kolda yüksek bir bahçe duvarı arkasındadır. Aşağıdaki notlar 1945 de tesbit edilmiştir. Sokak kapısından girilince, bahçeye birkaç basamak merdivenle çıkılır. Solda camiin haziresi, hazirenin hemen önünde duvar kenarında da mescidin bânisi Ahmed Kethüdanın kabri bulunmaktadır.

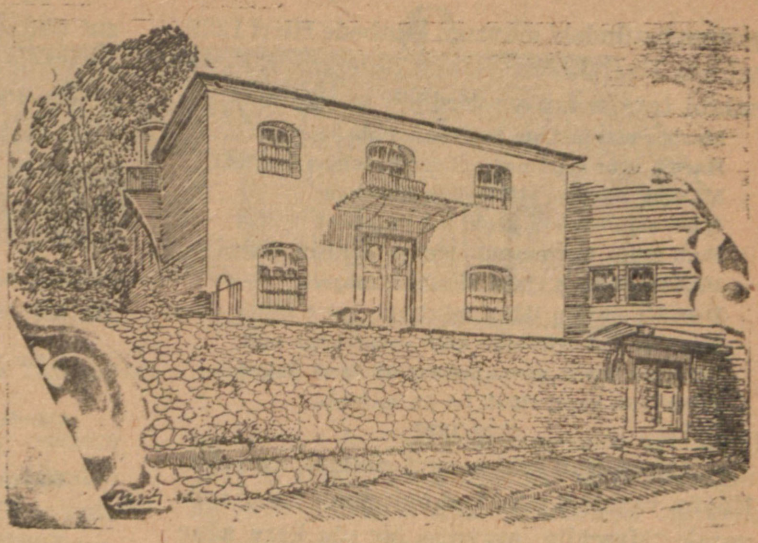
Ahmed Kethüda mescidi çok harab bir halde iken Şem'i Mollanın haremi Ayşe Revnak Hanım tarafından zevcinin ruhunu şad etmek için tamir edilmiş, bundan sonra da bu mâbede halk ağzında Şem'i Molla camii denilegelmiştir. Cami kapısının yanına yapılan küçük bir çeşmeye, bir madalyon içinde şu kitabe konmuştur:

> Sahibülhayrat velhasenat
> ruhiçün elfatiha
> Sene 1243 (1827)

Bir mahalle hatırası olarak anılır: Ayşe

Revnak Hanım, camiin küşadı gününden itibaren bir ay bu çeşmeden şerbet akıtmış.

Mescit 1936 - 1937 yıllarında Evkafca kadro harici bırakılmıştır ve ahşab olan son cemaat yeri de, mesken olarak kiraya verilmiştir. Zemini Malta taşı döşeli, dört duvar üzerine kiremit örtü çatı çekilmiş, sağda ve solda üçer, mihrabın iki yanında da birer penceresi bulunan basit bir yapıdır.

Cerrahpaşada Ahmed kathüdâ Camii
(Resim : Nezih)

AHMED KOLU — On yedinci asır ortalarında İstanbulun meşhur oyuncu kollarından biridir. Saray düğünlerinde, bu kolda üç yüz kadar oyuncu toplanırdı: Balatta otururlardı. Kol sahibi Pehlivan Ahmed, takımın ayni zamanda çegaanebazı idi. Pişekârları Dişlenk Hasan ile Boynukısa Hacı idi. Bu takımın "âfitab misal" köçekleri arasında Mazlûm Şah, Küpeli Ayvaz Şah, Saçlı Ramazan Şah, Küçük Şahin Şah, Memiş Şah, kardeşi Bayram Şah pek namlı gençlerdi.

En parlak zamanını Sultan İbrahim devrinde yaşamış olan bu oyuncu kolu, Dördüncü Murad devrinde bir ara diğer kollarla beraber dağıtılmış, kol sahibi ve köçekler küreğe atılmıştı ki Mehmed Halife bu vak'ayı Tarihi Gilmanî de kayit ile: "Deccal misal zuhur eyleyüp halkı fiska meylettiren Ahmed Kolu ve Petko kolu ve Cevahir kolu nam ehli fesadı bilkülliye bunları devşirüp küreğe kodurup şehri İstanbulu bunlardan pâk eyledi" diyor.

Bibl. : Evliya Çelebi, I; Mehmed Halife, Tarihi Gilmânî.

AHMED KUDSİ TECER — (B.: Tecer, Ahmed Kudsi).

AHMEDLİ KÖYÜ — Şile köylerindendir: asfalt yol üzerinde 66 - 67 inci kilometreler arasında, yüzü gün doğusuna karşı taşlık bir bayır eteğinde, bilhassa tipik ahşap evleriyle şirin, pitoresk, suyu ve havası lâtif bir köydür. Bir evinde bir odacık bulunabilirse büyük şehrin yorgun iş adamları için hakikaten dinlenilebilecek bir yerdir.

İstanbul fethini müteakip kurulmuş Türk köylerindendir. Şile istikametinde asfaltın sol tarafındadır, köyün merkezi bayırda iken asfalt yola inmiş, bu yolun öbür tarafına doğru da büyümeğe başlamıştır.

60 hane, nüfusu da 350 kişidir. Eskiden tamamen bir kömürcü köyü iken halkı yavaş yavaş elini ormanlardan çekmeğe başlamış, son yıllar içinde rençber olmuştur. Şile kazasının en çok toprağı olan köydür. 1958 yılı Ağustos başında altı harman yeri sayılmıştır. İki bakkalı, üç kahvehanesi vardır.

Halkı kadîmdenberi gurbete alışmamıştır, amelelik işçilikle köyünden çıkmaz, iş arama peşinde İstanbul şöyle dursun, pek yakınında olan Şileye bile gitmez.

"Çırçır" adını taşıyan suyu bir buçuk kilometre uzaktaki bir bayır kaynağından gelir; 1958 de köy muhtarı Hüseyin Arslan efendi Kestânelik bayırından bir su daha getirtmekte olduklarını söylemiştir. Köyde bir umran kalkınması gözle görülmekte idi, kesme taştan yeni bir camî yapılmış, köy arkasında kayalık bayırda bulunan eski ahşap mescidin yanındaki eski mektebin de tâmirine gidilmeyip 1945 - 1946 arasında asfalt üzerinde tek katlı ve şirin yeni bir mektep inşâ edilmiş, yine köy sandığı parasından bir de köy odası - misafirhane inşâsına başlanmış idi. Bankalardan biriyle temas edilerek yirmi beş kadar da banka evi inşâsı düşünülüyordu.

Eski mektebi üç sınıflı ve iki öğretmenli imiş, yeni mektebi beş sınıflıdır ve bir öğretmenlidir.

Köyün metrûk olan eski mektebi, eski mescidin yanında iki katlı bir bina olup ka-

pısının üstündeki manzum kitabede Hicrî 1329 yılında Hacı Lebibe hanım adında bir hayır sahibi tarafından yaptırıldığı yazılıdır:

Mazhar etti lutfuna tevfikına Rabbi Kerîm
Hace Lebibe Hanımefendi yapdırdı işbu mektebi
Mârifet tahsiline etfâle oldu dâri feyz
Hâsıl oldu böylece çünki o âlî matlebi
İlmü fende behremend oldukça herdem tâlibin
Hak tealâ dâim etsün ol ulüvvi maşrebi
Deavâtı sibyânı lâbüd müstecab evler Hüdâ
Hayr ile yâd eylesinler külli yevmin her sabî
Tam bin üçyüz yirmi dokuz sâli hicri Salınâ
Şileye şan verdi elhak bu âlî mektebi
1329/1327

Ahşap olan eski mescit çökmek üzeredir. Köyün yaşlıları minaresi olduğunu hatırlamıyarak "Mescidin yanında bir ulu kara ağaç vardı, ağaca minare şerefesi gibi ahşap bir çardak kurulmuştu, ezan oradan okunurdu" demişlerdir.

Bu eski mescidin ve mektebin yanın da bir de büyük eski çeşme vardır. Klâsik uslûpta, köfeki taşından geniş ahşap saçağı çökmek üzere güzel bir akar çeşmedir. Manzum ve mensur kitabesinden Şile âyânı Hüseyin Ağa tarafından Hicrî 1225 (M. 1810) yılında yaptırıldığı öğreniliyor; kitabe şudur:

Gel bu ayni selsebil âsâdan iç mâi fırat
Nuşi can olsun Hüseyin aşkına iç âbı hayat

"Sahibül hayrat ve râgibül hasenât bâ pâyei ser zagarî Şile âyânı Hüseyin Ağa hazretlerinin hayratıdır. Sene 1225

Zağarcıbaşı pâyesiyle Şile âyânı Hüseyin Ağanın Ahmetli köyündeki çeşmesinin kitabesi kesif bir yağ tabakasiyle kaplı olup yazı okunmaz bir hale gelmiştir. Kitabe taşının bu hale gelmesi köyün şirin bir ananesi yüzündendir:

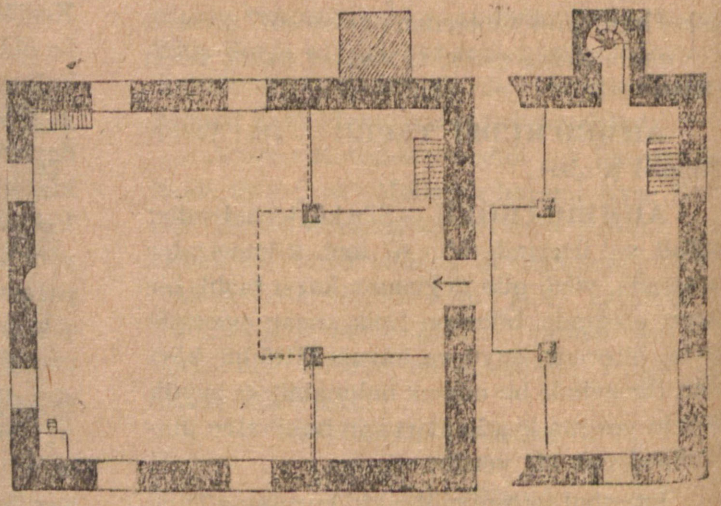
Ahmetli köyünde bir gelin on gün sokağa çıkamaz, zifafın onuncu günü, başta anası, kaynanası, yakın akrabaları, bütün köy kadınları gelini alıp bu Zağarcıbaşı çeşmesine getirirler, çeşmeden üç yudum su içirdikten sonra gelinin eline içinde yağ ile bal bulunan bir tabak verirler, gelin de bu ballı yağı kitabe taşına sıvar, muratları malûmdur, kocasiyle ağız tadı içinde ömür sürmek, mesut olmaktır.

Ahmetli köyünün Şile yolu üzerindeki yeni çeşmesine gelince, bir çifte çeşmedir, bir yüzü caddeye, bir yüzü de bir ara sokağa bakar. Ara sokağa bakan yüzünde musluk vardır; caddeye bakan yüzü ise bir salma su çeşmesidir, demir boru içinden gelen su durmadan akar. Yeni Türk harfleri kitabesi de bu salma yüzündedir:

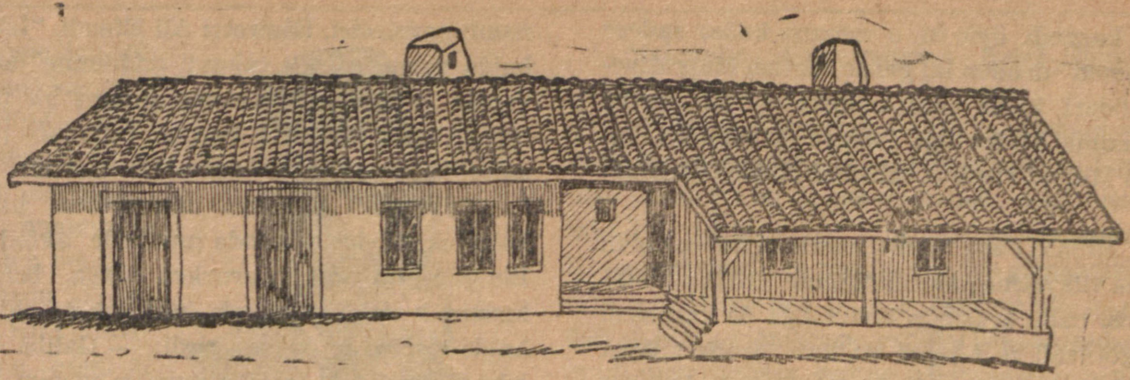
Şirin akışlı bu çeşmeden i-
çen etsün düâ
Cümle geçmişlerin ruhuna
göndersin Fâtiha
Hayrat olarak yaptırdı bu
târihde sağ olan
Erenler köyünden Şirin Ali
pehlivan

Sene 1934

Ahmedli Köyünde Yeni Cami
(Resim ve plân: A. Bülend Koçu)

Ahmedli Köyünde Yeni Mekteb (Resim : A. Bülend Koçu)

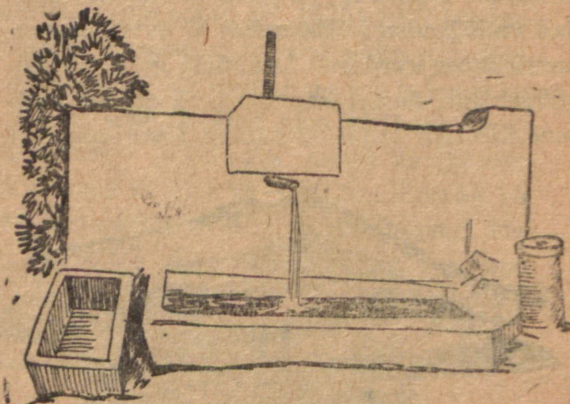
Köyün kesme taştan yapılmış, sâdece derli toplu ve temiz fakat yapı güzelliğinden mahrum camii için köy muhtarı 1950 yılında inşâ edildiğini söylemiştir. Fakat cami kapısının üzerinde tenekeden bir levha da mavi zemin üzerine kırmızı boya ile: "Ahmetli köyü camii şerifi tarihi 1947 de yapıldı" diye yazılıdır.

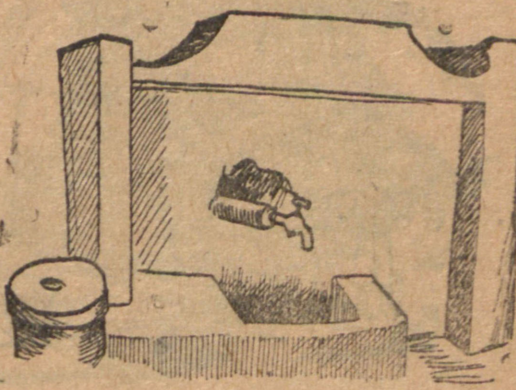
Cami kilimler, seccadeler, köylü avcıların verdikleri karaca postları ile döşenmiştir. Duvarlarda alelâde matbû levhalar, Kâbe, Mekke ve Medine resimleri, mihrap duvarında rakkaslı bir duvar saati vardır. Tavana iki asma lâmba konmuştur. Köyün üst başındaki eski harap ahşap mescidin bu yeni camiden çok daha güzel olduğu muhakkaktır; onun da ihyâsı ve ibadete açılması meçhulümüz olan bânisinin ruhunu da şâd edecek hayırlı bir iş olur.

Ahmetli köyünün arkasındaki kayalıklara çıkılınca ayak altında Karadeniz görünür.

Bibl. : REK, M.A. Akbay, Bn. Mesih, Gezi notu.

AHMED MİDHAT EFENDİ — Büyük gazeteci, İkinci Abdülhamid devrinde popüler romancılarımızın en velûd ve şöhretlisi, Osmanlı Tarih encümeni âzası ve Darüşşefaka muallimlerinden; (H. 1260) 1844 e doğru İstanbulda Tophanede Karabaş mahallesinde doğdu; babası Bezci Süleyman ağa adında fakir bir adamdı, anası Çerkeşti, anasının ilk kocasından Hafız Ağa adında bir oğlu daha vardı ki, Rumelinin Niş ve Vidin taraflarında voyvodalıkla yerleşmiş idi. Babasını henüz 5 - 6 yaşlarında iken kaybeden Ahmed Mithatin çocukluğu İstanbulda yoksulluk içinde geçmiş, bir ara Mısır çarşısında aktar çıraklığı yapmıştı. Türlü zorluklar içinde Tophanede Kumbaracı yokuşundaki Sibyan mektebinde bir müddet de rüşdiyede okumuştu. (H. 1277) 1861 de Midhat Paşa Nişe vali olarak gittiğinde voyvoda Hafız Ağa bir iftiraya uğramış olarak mahpushanede bulunuyordu. Paşanın idarî sebeplerle cürümsüz hapsedilmiş olanları salıverdiği sırada, Hafız Ağa da hürriyetine kavuşmuş, hattâ vâlinin güvenini kazanarak tekrar memuriyete alınmış, o da, İstanbulda sıkıntı içinde bulunan anasile üvey kardeşi Ahmed Midhati Nişe getirtmişti; ki o sırada Ahmed Midhat Efendinin 17 - 19 yaşlarında olması gerekir. Ağasının delâletile Midhat Paşa dairesine kapılanan delikanlı, kısa bir zaman içinde, zekâ ve ciddiyetile paşanın sevgi-

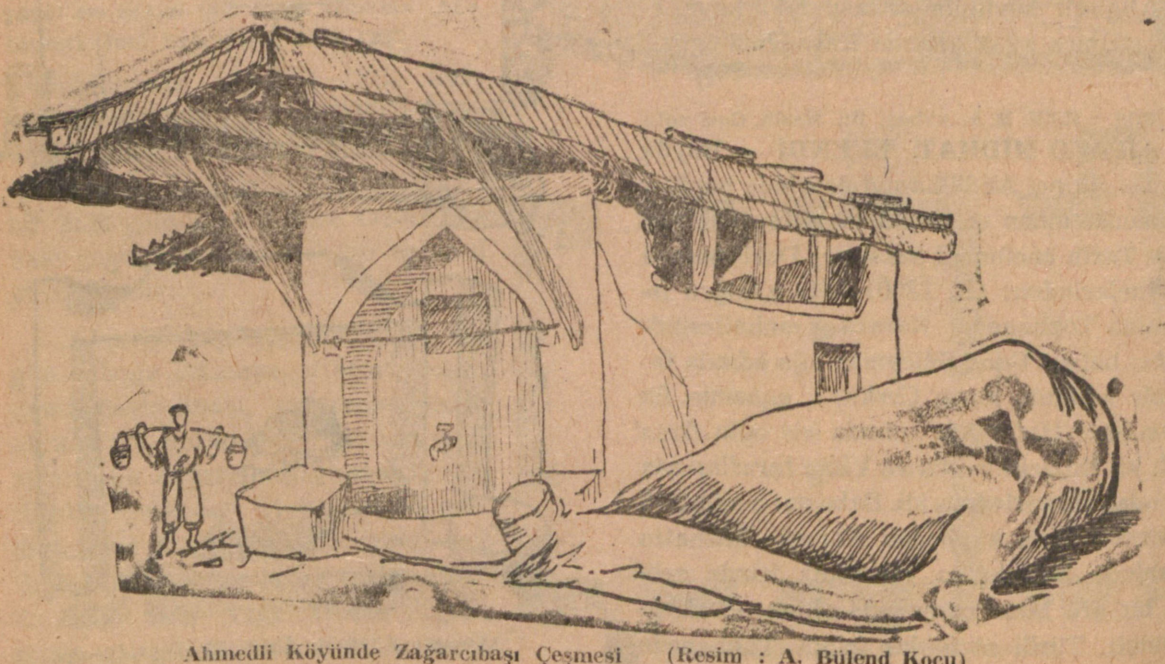

Ahmedli Köyünde İkiyüzlü Yeni Çeşme (Resim : A. Bülend Koçu)

sini kazandı, öyle ki, o zamana kadar sadece "Ahmed" denilen bu gence, birinci Meşrutiyetin lideri, kendi adını mahlâs olarak verdi; Efendinin Midhatlığı. Paşaya nisbetledir. Ahmed Midhat rüşdiye tahsilini Nişde tamamladı.

Midhat Paşa Nişden, merkezi Ruscuk olan Tuna vilâyetine nakledildiğinde, (1821=1683) kapısı halkı arasında Hafız Ağa ile kardeşini de götürdü ve Ahmed Midhatı orada vilâyet tercüme kalemine çırağ etti. Burada Dragan Efendi adında bir memurdan Fransızca öğrenmeğe başladı. Kendi gayreti ve Paşanın himaye ve tavsiyesile, o devrin mektep denilmeğe değer kalemlerinde malûmatını akranı arasında seçkin bir yer tutacak kadar genişleten Ahmed Midhat, pek az sonra, henüz 24 - 25 yaşlarında iken, kendisine olan teveccühü artmakta bulunan Vali Paşa tarafından vilâyetin resmî "Tuna" gazetesine başmuharrir tayin edildi. Midhat Paşa Bağdad valisi tayin edilince, Ahmed Midhatı da beraber götürdü. Genç muharrir orada da resmî vilâyet gazetesi olarak "Zevrâ"yı kurdu ve başına geçti; bir taraftan da kendi tahsilini ilerletmeğe, bu arada bilhassa Fransızcasını kuvvetlendirmeğe çalıştı. Irakta iki yıl kaldı ve Paşanın Bağdad valiliğinden istifasından az evvel başmuharrirlikten ayrılarak İstanbula geldi; ve Büyükşehirde, devlet kapısını terk ederek matbuat âlemine atıldı. O zaman İstanbulun en namlı gazetecisi, Bâsiretci Ali Efendi, "İstanbulda yarım asırlık vakayii mühimme" adını verdiği hâtıra yollu kaleme alınmış bir risalede, Ahmed Midhat Efendinin İstanbulda gazetecilik hayatına girişini şöyle anlatır:

"Fransa - Almanya muharebesi hitam buldu iki devlet arasında muahede aktedildi. Bir gün matbaada otururken odaya, belinde kırmızı kuşak, arkasında kısa ceket olduğu halde içeriye bir genç girdi: — Galiba beni bilmediniz, kendi kendimi takdim edeyim. Ben Bağdatta çıkan resmî Zevrâ gazetesinin muharriri Ahmed Midhatım; dedi. — Velinimetiniz Midhat Paşa eylevm Bağdadta validir, ne sebebe mebni öyle bir efendiyi terkettiniz? dediğimde: — Hasbelicap istifa ettim, Paşa hazretleri dahi istifa etme niyetindedir! dedikte: — Şimdi burada bir memuriyete tayin olundunuz mu? diye sordum; cevaben: — Hayır, henüz memuriyetim yoktur, eğer kabul eder iseniz Basirete muharrirlik edeyim, biraz da fransızca bilirim, tercüme ederim.. Demesile, esasen vilâyetlerde çıkan resmî gazetelerin içinde Zervâ gazetesi kadar serbest ve güzel makaleler yazan olmadığı gibi bazan Midhat imzasile yazılan bendi mahsuslar nazarı dikkatimizi celbeylemekte olduğundan: — Muharrirliğe maalmemnuniyet kabul ederiz ve bugünden itibaren size şimdilik bin kuruş maaş vererek isminizi deftere kaydettim! dedim. Kendisi de muharrirliğe devam etti".

Ahmedli Köyünde Zağarcıbaşı Çeşmesi (Resim : A. Bülend Koçu)

Ahmed Midhat Efendi
(Resim : H. Çizer)

Doğuşundan bir iş adamı karakterine sahipti; tasarruf mahsulü küçücük bir sermayesi vardı; bununla evinde, bir matbaacık kurdu ki, az sonra "Kırk anbar Matbaası" adını alarak büyüdü; bir müddet sonra da, devrinin sayılı bir müessesesi, bir "Tercemanı Hakikat Matbaası" oldu; bu seneler içinde, bir arkadaşının, Ebüzziya Tevfikin anlattığına göre, hayatın türlü zorluklarile pençeleşüp boğuştu. Kitaplarını ailesi efradile birlikte dizer, basar, formaları aktarlara dağıtır, bu kalabalık aileyi bu formaların gelirile geçindirmeğe çalışırdı. Eserlerinin sürümü artıp da işleri gelişince, matbaasını evinden Asmaaltında Camlı Hanın bir odasına nakletmiş ve yanına birkaç amele tutmuştu; oradan da Babıâliye geçmişti. Bu devrin en önemli eserlerinden biri Dağarcık mecmuasıdır. Günlük gazete olarak çıkardığı "Devir" ilk nüshasında, "Bedir" 13 üncü nüshasında kapatıldı. Bir müddet sonra İbret gazetesini kurdu; yazı heyetinin başında Namık Kemal bulunuyordu; O zamanın genç münevverleri olan İbret gazetesi muharrirleri, Namık Kemal, Ahmed Midhat, Ebüzziya Tevfik, Bereketzade Hakkı; bir müfterinin jurnalile tevkif edilib muhakeme edilmeden sürgüne gönderildiler: Ahmed Midhat Ebüzziya ile beraber Rodosa yollanmıştı (1873); Beşinci Muradın cülusuna kadar Ebüzziyanın hesabile 1155 gün bu adada kaldılar. Rodosta, kaydedilmeğe değer büyük himmet eseri olarak, "Medresei Süleymaniye" adile bir mektep açtı, ki devrimizin büyük gazetecisi merhum Yunus Nadi Abalıoğlu bu medresede sağlam bir tahsil görmüştü. Sürgün dönüşünde gazetecilik hayatına yeni bir heyecan ile atıldı, evvelâ "İttihad"ı, sonra, onu kapayarak "Tercemanı Hakikat"ı kurdu ki bu gazete Büyük şehrin basın hayatında ve Türk edebiyatı tarihinde büyük bir isim oldu (B.: Tercamanı Hakikat).

Vakanüvis Abdürrahman Şeref Efendi nakleder:

"Evvelce, Dagarcık ve sonra Kırkanbar nam risalei mevkutelerde envaı mebahisi fenniye yazar ve bir takım romanlar, hikâyeler, müfid kıraat kitapları tahrir ile enzarı mutalâaya arzeylerdi; ve namını günden güne halka tanıtırdı. Hayatının o devir faaliyetinde yazdığı yazılarının miktarı yevmiye beş sahifeden aşağı düşmemiştir. Sultan Abdülhamidi Sâni, ashabı kelemi elde etmek ve himaye suretile sükûtlarını temin eylemek siyasetini düşündüğü cihetle, Ahmed Midhat Efendiyi taltif ve tatyibe başlamış idi. "Üssü inkılâp" ve "Zübdetülhakayik" nam iki eseri bir maksadı mahsus ile o esnalarda mumaileyhe yazdırmış ve gerek Midhat Paşa muhakemesinde ve gerek muhakemeden sonra zayıf tarafını bularak istifadeye kalkışmıştır. Ahmed Midhat Efendi cümlei avatıfı şehriyariden olarak (H. 1294) 1877 tarihinde Matbaai Âmire müdiriyetine ve (H. 1300) 1882 senesinde bu memuriyet uhdesinde bulunduğu halde sıhhiye başkitabetine tayin edilmiş ve (H. 1310) 1892 de mezkûr matbaa müdürlüğünden infisali vuku bulmuştur. (H. 1311) 1893 tarihinde Meclisi sıhhiye riyasetine tayin edilip (H. 1325) 1907 tarihinde mezkûr riyasetten tekaüd edilmiştir. Meclisi sıhhiyeye muntazaman devam eylemiş ise de onsekiz sene imtidad eden Matbaai Âmire müdiriyetinde, matbaaya ancak bir iki kere ayak basmış ve alât ve edevatını metrûk bir halde bırakmıştı. Sebebi, Başmabeyinci Osman Bey Matbaai Osmaniyeyi küşad ederek

Ahmed Midhat Efendinin kabri
(Resim : A. Bülend Koçu)

matbuatı bir nevi tahtı inhisara almayı kurması ve Matbaai Âmireyi istirkap eylemesidir. Bunda Midhat Efendinin hatası, istemiyerek fakat bilerek matbaai resmiyenin harabına ses çıkarmamasıdır". Abdürrahman Şeref Efendinin, Matbaai Âmire meselesinde, Ahmed Midhat Efendiye karşı çok mûnis bir kalem kullandığı aydın olarak görünüyor; burada Tercümanı hakikat sahibinin hasis duygulara esir olduğunu yazmak gerekir. (B.: Matbaai Âmire, Devlet matbaası ve Osman Bey matbaası).

Bu arada 1888 de Stokholm'da toplanan sekizinci müşterikler kongresinde Türkiyeyi temsil eden Ahmed Midhat Efendi, fırsattan istifade ederek üç ay kadar Avrupada dolaşmış, gördüklerini de, halk tabakasına "Avrupada bir cevelân" adındaki kitabında anlatmıştı. Ahmed Midhat Efendi, Boğaziçinde Beykozda yerleşmişti; Yalı köyünde aşı boyalı bir yalısı vardı; Beykoz arkasında da, bu gün kendi adına nispetle anılan bir çiftliği vardı. Son yıllarında matbuat aleminden yarı çekilmiş, kendisini hocalığa vermiş bulunuyordu. Beykoz halkına, bu Boğaz köyünün yoksul balıkçı ve bahçıvan ailelerine pek çok iyiliği dokunduğu söylenir; galiba, iskele mektebinin hocalarının maaşını da o verirmiş..

İkinci meşrutiyet inkılâbından sonra da, 1908, İstanbul Darülfünunu Tarih muallimliğine tayin edilmiş, bir ara Darülmuallimatta Pedagoji okutmuş, Darüşşafakanın fahrî olarak Ders nazırlığını kabul etmiş, İstanbul matbuatı kendisine, bir halk muharririnin hakkı olarak"Hâcei Evvel"unvanını vermişti; fakat iri vücudu ve heybetli uzun sakalına rağmen, Darülfünun kürsüsünü hakkile doldurduğu iddia edilemez. Darüşşafakadaki fahri hizmetini de bu zengin iş adamı muharririn, Matbaai Âmire Müdürlüğünün bir kefareti olarak göstermek yerinde olur; bunun mükâfatını da gördü, bir gece, yüzlerce yetim çocuğu çatısı altında barındırmakta olan Darüşşafakada göğüs darlığından öldü. (28 Birinci kânun 1912 Pazar gecesi).

"Dairetülmaarif", Hacei Evvelin ölümünü şöyle anlatıyor:

"Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiyenin Meclisi tedris reisi fahrisi sıfatile kıymetli zamanlarının br kısmını Darüşşafaka eytamının talim ve terbiyesinin istikmaline sarf eylemekte ve her hafta bir gecesini bu hayırlı iş için Darüşşafakada geçirmekte idi. 16 kânunu evvel 1328 tarihine müsadif olan içtima gecesi de ber mutad meclisi mezkûre riyaset ederek mutadı olan meclis ârâlığı ve lâtife gûluğu ile hâzırı bilmeclis olanları taltif ve tatyip ettikten sonra her kes yatağına çekilmişti. İki saat kadar bir zaman sonra kendisine bir fenalık geldiğinden arkadaşlarını uyandırmağa mecbur olmuş, ve daima yanında taşıdığı ilâcı da almış ise de, fenalık gittikçe arttığından derhal tabib celb ile müdavâtı lâzime icra kılınmıştır. Dûçar olduğu hünnaki sadır illetinin bu son hamlesi, hizmeti tahririyesi yarım asrı tecavüz eden bu yorulmaz vücudu firaşı ebediyete mahkûm etmiştir. Müdavatın tesiri olmadı, tehlilât ve tekbirat arasında nısfülleyle yirmi dakika kalarak ikmali enfas eyledi."

Darüşşafakadan muhteşem bir cenaze alayı ile kaldırılan Ahmed Midhat Efendi, Fatih camii mezarlığına gömüldü; kabri, türbenin bulunduğu avluya Akdeniz tarafından girildiğine göre, sağ koldadır; kabrinin mermer sandukası taşçı Yahya Usta adında bir sanatkâr tarafından işlenmiştir. Yazıları da son büyük hattatlarımızdan üstad Kâmil Efendinin eseridir; baş tasında:

"Zamanında tamimi maarife hidematı celilesi sebk eden muahririni osmaniyeden Ahmed Midhat Efendinin ruhiçün fatiha, fi 18 Muharremülharam 1331" yazılıdır. Sandukanın yola bakan kısmı üstüne de:

Gayretindir sevdiren fazlü ulûmu ümmete
Verzişindir anlatan sevdayi sa'yi millete

beyti yazılmıştır.

Devrin vak'anüvisi de, bu ölüm münasebetile, yakından tanıdığı Ahmed Midhat Efendi hakkında şunları yazıyor:

"Ahmed Midhat merhum, bizim tabirimizce münşi değildir. Binlerce sahife yazdığı yazılarda bir belâgat kitabında misal irad edilecek iki üç cümle bulmak bile müşküldür. Hele şiire hiç intisabı yoktu. İrsali mesel nevinden zebanzedimiz olan ebyatı meşhureyi bile ezberlememişti. Bir de yazdığı şeyleri bir daha okuyup nevakısını tashih külfetini ihtiyar etmediğinden müellefat ve muharreratında itina görülmez, hattâ büyük romanlarını cüz cüz tahrir ve neşir ettiği cihetle, meselâ kırkıncı cüzü yazarken yirminci cüzde yazdığını unutur

ve bundan dolayı kariinin erbabı dikkati tuhaf tuhaf tezadlara müsadif olurdu. Lâkin bu memleketin irfanına ettiği hizmetin derecesi tarif olunamıyacak kadar yüksektir. Merhum bütün manâsile püblisist ve vülgarizatördür. (Türlü fen bahislerini) açık bir lisanla halka tami metmiştir. Âsarını, teşnegânı mütalâa, kapış kapış ederdi. Zan ederiz ki köylerimize varınca Ahmed Midhatın asârı yayılmış ve mucibi istifade olmuştur.

"İki sıfat mumaileyhi beynelemsâl temyiz eder. Biri kaleminin gayetle mahsûldar olması ve ikincisi her bildiğini başkasına (anlatmağa) iktidarıdır. Her şeyden karıştırır, tatlı tatlı okuturdu. Ahmed Midhat erbabı ihtisastan değildi, yani hiç bir fende yedi tulâsı vardı denilemez. Saniyen, bahis ve tahrir ettiği mesaili de hakkile ta'mika vakit bulamamış ve malûmatı sathî kalmıştır. Yazmak için yeni şeyler öğrenmeğe ihtiyac görmekle bir yandan yazar, bir yandan okur öğrenir; yazdıkça okur, okudukça yazardı. Bu faaliyet kendisinde matbuata sansürün desti gadrı uzanıncaya kadar bilâ inkita, devam etmiştir. Ahmed Midhat bir recüli siyasî de değildir. Dahili ve harici siyasete dair evvel ve ahır kaleme aldığı bendler ve makalelerde derin bir vukuf his olunmaz. Ötedenberi düçarı muahaza olan "İbni vaktâne" bazı etvarı muhitin tesiratına ve zamanenin ilcaatına atfolunmak muvafıkı şan ve insaf olur zannındayım; bahusus bu etvarından hiç bir ferd ma'nen ve maddeten zarardide olmamış, ğer onda bir leke kalmışsa sırf kendi nefsine ait bulunmuştur. Vatandaşlarına ettiği hizmet ve bu hidemattan istihsâl olunan menafi ise harici havzai tarif ve ta'dattır. Fezailinden biri de, çıkardığı gazetelerde şübbanı erbabı kalemi daima alkışlayarak o yolda bir çok adam yetişmesine hizmet etmesidir. Her hangi bir işe çağırılsa, zımmında bir faidei âmme me'mul etti mi koşa koşa gider ve dört elle sarılırdı. Üşenmez, usanmaz, yeis ve fütur nedir bilmez; her kârda teşebbüs ettiği şeylerde müdir ve müdebbir bir zat idi. Kibir ve gurur bilmez, mütevazi ve lâübali meşreb idi. Bahis ve münakaşayı sever, hararetlenir, cidal derecesin geldikte bile iddiasını müdafaa ve tavziha uğraşır, fakat âdabı münazaradan hiç ayrılmaz ve kolaylıkla ilzam olunmazdı.

Darülfünun derslerinden deruhde eylediği Tarihi edyan, Tarihi felsefe, Tarihi umumiyi sureti ciddiyede tetebbu edüp tahrir ve neşretmeğe teşebbüs etti ki her yiğitin göze aldıracağı şyler değildir.

"Her gecesini bir işe tahsis eylediğini ve yalnız bir gecesi ailesile müsahabeye mahsus olduğunu söylerdi. Altmış beş yaşından sonra dahi bu mertebe çalışıp didinmesine hayran olmamak gayri kabil idi. Kalabalık bir ailenin başında müşfik bir baba olmak için de misal gösterilebilir". (Abdürrahman Şeref, Osmanlı Tarih Encümeni Mecmuasında Ahmed Midhat Efendi makalesi).

Büyük muharrir Ahmed Rasim de, neslinin hocası olan Ahmed Midhattan "Muharrir, şair, edip" de çok canlı satırlarla bahseder.

"Bâhusus Tercemani Hakikat gazetesi gizli gizli mektbe girdikçe birçok mebahisin âşınası oluyorum.. Romanlar, ah! O romanlar!.. Bunları mutlaka Ahmed Midhat Efendi yazabilir; Midhat Efendi merhumu, yine Hayreddin Beyin getirdiği "Letâifi rivayat"ından, gazetedeki makalelerinden, hele "Hasan Mellâh", "Hüseyin Fellâh" "Pariste bir Türk", "Henüz on yedi yaşında", "Yeryüzünde bir melek" gibi yalnız isimlrini görüp kendilerini okumağa muvaffak olamadığımız âsarından tanıyorum (B.: Hayreddin Bey).

"Ahmed Midhat Efendinin telif ve tercüme ettiği kitaplar pek ziyade rağbet bulmakta idi. Kendimden kıyas ile de biliyorum ki, adedi o zaman kırka, elliye varan âsarı mezkûrenin hemen cümlesini okumuş veya okumakta idim. "Kırkanbar" malı olan "Letâifi rivayat" kolleksiyonu pek nâdir idi. Bu kolleksiyon için üstad merhum: — Beni romancılığa başlatan bu kolleksiyonun nail olduğu rağbet idi, der idi. Bu romanlar, gerek gençlere, gerek sair erbabı mütalâaya esaslı bir fikri kıraat ile beraber yine esaslı bir fikri takip veriyordu. Hasan Mellâh, Hüseyin Fellâh, Pariste bir Türk, Yeryüzünde bir Melek, Henüz on yedi yaşında, Cellâd ve emsali eserler, Midhat merhumu bir Osmanlı Alexandre Dumas'sı mahiyetinde tecessüm ettiriyordu. Filvaki Avrupadan ve bilhassa Fransadan romantikler galebei tamme ihraz ederek mesleki tahrir romantik prensiplerile meşbu bir hale gelmiş olduğu bir zamanda idi ki Midhat Efendi (La dam o kamelya) "La dame aux Camelias"yi, Şemseddin Sami Bey "Sefiller"i, Teodor Kasap (Monte Kristo) "Monte - Cristo" yu bit-

tercüme neşretmişler veyahut ediyorlardı. Üç dört Osmanlı erbabı kalemi arasında bilhassa Midhat Efendi ve ceraid ve risail meyanında yine bilhassa Tercemanı Hakikat ve Müntahabat'ı şayanı hayret bir ikdam ve gayretle vazifei vataniyesini ifa ediyordu. Ben her zaman itiraf ederim ki, Tercemanın her nevi neşriyatından müstefid ve müstefiz olanlardanım. Uzun uzadıya okuyup yorulmamak saatlerce masa başında yazı yazmak âdeti bana bu gazetenin ilham ettiği teşvikat neticesidir.

"İyice hatırımdadır ki, bütün erbabı istirkab, Midhat Efendide, Kemal merhuma nisbetle sade yazmağı büyük bir kusur addediyorlar, üslûbunu gayri münakkah buluyorlardı.

"Elhasıl şu bu, Midhat Efendinin yazılarında iltizamı sadegi eylemesini arabî ve farisiye külliyen bigâne, adeta kıpkızıl cahil, şarlatan; hattâ Darvinden naklen insanı maymundan azdırdığı için zındık; birahânelerde, Beyoğullarında domuz eti yemekle me'luf bir kâfir; Voltaire meslekine de salik bulunması hasebile dinsiz, imansız; romanlarile ezhanı iffet ve namus huzurunda bir takım şenayii keşf eylediğinden dolayı bir bîhaya telâkki eyledikleri böyle bir hecümerci efkâr arasında Tercemanı Hakikat alıp veriyor, romanın birini bitirip diğerine başlıyordu.

"Mektepten çıktıktan sonra Tercemana fi sebilillâh makale yetiştirmek derdine düşmüştüm. Fakat ilk zamanlarda, zarfı idarehanenin kapısından verirdim. Bir gün Ebussuud caddesinin başındaki bakkal dükkânında hem karnımı doyurdum, hem de kapıyı gözetlediğim halde kimsenin zuhur etmeyişi üzerine gemi azıya alarak içeriye daldım. Eşikle beraber iki ayak bir merdiven, ondan sonra toprak, rutubet kokulu uzun, darca, loş bir medhal üzerinde dik, pis sekiz on ayak bir merdiven, daha çıkınca diğer bir merdivenin başındaki oda kapalıydı. Oraya varır varmaz kapı açıldı. Uzun boylu, kemikli, esmer yüzlü saçları kırpık, alnı geniş, bıyıkları, sakalı tuvaletsiz, sırtında basma bir mintan, caketsiz, fessiz, yeleğinin düğmeleri çözük, belde kırmızı bir kuşak, pantalonlu, kolları uzunca, ayakları büyükçe biri çıktı, beni görünce durdu, gayet serbest bir tavırla: — Kimi istiyorsunuz? dedi. Zarfı uzattım, okuduktan sonra: — Midhat Efendi Hazretleri benim! deyip zarfı yırttı. Bizim makaleyi çıkarıp göz gezdirdi. Ben bu kıyafette bir Midhat efendi görünce galiba mütehayyir kalmıştım. Halbuki hayalimde ona ben ne kıyafetler vermiş, ne tuvaletler yakıştırmıştım. İmzamı görmüş olmalı ki:

— Ahmed Rasim siz misiniz?

— Evet, bendenizim.

— Geçenki makalen de gayet iyi idi; hangi mektepten çıktınız?

— Darüşşafakadan...

— Ya... gel bakayım.

Karşıki odaya geçti:

— Nereye devam ediyorsunuz?

— Telgrafhaneye.

— Süphanallah!

İşte bu "Süphanallah" benim zihnimi bozdu. Çünkü bunda, muharrirlik istidadı olan bir gencin, elde manüpülâtör, tarator döver gibi taktakazen olduğuna bir nevi teessüf mündemiç idi. İlk görüşüm olduğu için her tavrına, her haline dikkat ediyordum. Belirsiz kekeme gibi söyliyor, ekseriya önüne bakıyor, dudaklarını bıyık ve sakalile kaldırıp indiriyor, pehlivan gibi oturuyordu.

— Yazılarınızı kim tashih ediyor?

— Kimse!

— Aferin! Bak oğlum, burası yazı ocağıdır, istediğin zaman gel. İşte kalem, işte kâğıt, mürekkep. İstediğin kadar otur, istediğin kadar yaz. Şimdilik her makalene bir mecidiye vereceğim. Harçlık edersin, al bakalım siftâh et!. dedi, mecidiyeyi de uzattı. Yanından ayrıldığım zaman neler düşündüğümü hatırlıyamıyorum.. Yalnız zihnimde bir hayal kalmış ki o da merhumun biraz şaka götürmez tabiatta olduğu kanaati idi. Vakit muharriri Said Beyi sokakta darp ettiği -ürcûfesinin ta evveldenberi şayi bulunması da inziman edince bu kanaat ziyadeleşti; bahusus iki musallat İraniyi bellerindeki kuşaklarından kapıp merdivenden aşağı atmış olması; gençliğinde karnına indirdiği bir yumrukla koca bir danayı yere sermiş bulunması gibi cidden zoru bâzuya delâlet eden vakayiin meydan alması, bu kanaata hafifçe bir de korku ilâve etmişti. Onun için idi ki ne vakit huzuruna çıksam fesi düzeltir, caketi ilikler, botinleri mendillerdim. Sonraları bu merasim kalktı, baba oğul olmuştuk. Hattâ kendisinin baş muharriri bile oldum. Gûya maiyyetimde çalıştı. Fa-

kat bu çalışış hem kesreti meşguliyetinden hem de fartı tavazuundandı".

Bugün kuvvetle tahmin ediliyorki, Ahmed Midhatın "Henüz 17 yaşında" adındaki romanı bir otobiyografi parçasıdır, romanın kahramanı Ahmed Efendi, kendisidir; Abdürrahman Âdil Erenin hatıralarında şu satırlar dikkatle okunmağa değer: "Ahmed Midhat Efendi her sene Beykozdan kalkar, Boyacıköyüne gelir, Rum mektebinin balo gecesi köyü ve mektebi ve Karakaş ailesini şereflendirirdi.

1886 kışında gece sabaha kadar dans etti; hiç bir yorgunluk eseri göstermedi, fakat baloya "Henüz 17 yaşında" sını getirmemişti; çünkü o sene "Henüz 17 yaşında" sı Melek hanım ismini almıştı. (B. : Henüz 17 yaşında).

AHMED MUHARREM EFENDİ (Hafız) — On sekizinci asır hattat ve hafızlarındandır; Kasımpaşada Seyyid Osmanefendi dergâhı civarında otururdu, çeşitli yazılarda ve bilhassa nesihte hüner sahibiydi, Kasımpaşada Muharrem hattat diye meşhurdu; hıfzını sonradan yapmış ve bundan böyle de Hafız Ahmed diye anılmıştır. Birçok Mushafı şerif yazmış, yazısı uğurluluk ile şöhret bulmuştu. (H. 1135) 1722 de öldü ve Osmanefendi dergâhı mezarlığına gömüldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED MUHTAR BEY (Cemaleddin efendizade) — (B. : Kevakibi, Ahmed Muhtar).

AHMED MUHTAR BEY (Hacıbeyzade) — Servet erbabından münevver bir İstanbulludur; asrımızın ilk yıllarında Boğaziçinde Paşabahçesinde otururdu, sohbetlerinde zarafeti ile tanınmıştı; söylendiğine göre Kilyosda bir yazlığı vardı; 1892 de neşredilmiş "Şair hanımlarımız" adında bir risalenin de müellifidir. Devlet adamı ve muharrir Hamdullah Subhi Tanrıöver bu zatın damadı olur. Doğum ve ölüm tarihleri tesbit edilemedi.

AHMED MUHTAR BEY (Mâbeyinci Yekçeşim) — Üçüncü Selim devri ricalinden, bu hükümdarın en sadık bendegânından ve islâhat işlerinde hükûmete saray tarafınca destek olanlardan; halk ağzında "Kör Ahmed Bey", mutaassıp mahfillerce de "Kör mâbeyinci" diye anılırdı. Enderunu hümayundan yetişmiş ve saraydaki rütbesine nisbetle "Hazine kethüdası" diye meşhur olan Halil Paşanın oğlu olup, Üçüncü Mustafa devrinde, babasının ölümünde küçük yaşta kimsesiz kalarak kardeşi İsmail Beyle beraber Enderuna çırağ edilmişdi. Ahmed Bey, sarayda şehzade Selimin dairesi hizmetine verildi; (H. 1203) 1788 de şehzadesinin tahta cülûsunda mâbeyinci oldu ve (H. 1222) 1807 ihtilâline kadar bu saltanatın bütün devamınca Sırkâtibi Ahmed Fâiz Beyle birlikte İstanbul sarayının en nüfuzlu bir siması olarak on dokuz yıl mâbeyincilik yaptı.

Esmer ve bir gözü sakat, yüzce çirkin adamdı, fakat mükemmel bir tahsil görmüş, tatlı dilli, en çetrefil işlerin pratik tatbik çarelerini buluveren zeki ve işgüzar bir adamdı. Devletin taassup, cehalet, ve bunların eseri olan anarşi ile sürüklendiği hezimet ve felâket uçurumunu bütün dehşeti ile görmüş, Türkiyenin Avrupa medeniyeti topluluğunun bir uzvu olarak kalkınması yolundaki islâhata en samimî duygularla taraftar olmuş, Üçüncü Selimi deviren ihtilâlde de ölümü istenilenlerin başlıcalarından biri olmuştu. Tahttan vazgeçmeğe karar verdikten sonra sadık dostlarını kurtarmak istiyen Sultan Selimin müsaadesile saraydan kaçarak konağı bendelerinden olup Kumkapıda Ördekli sokakta, (bugün Ördekli bakkal sokağı) oturan bir yemenici ermeninin evinde saklanmış, fakat tanıyanların ihbarile yakalanmış, başı açık ve yalınayak türlü hakaret ve tecavüzle Alay köşkü önüne kadar götürülüp orada üzerine hançer ve kılıç üşüştürülerek parçalanmıştı. Nâşı, nimetini görmüş meçhul dostları tarafından geceleyin çalınmış kayık ile Kadıköyüne geçirilip defin edilmişti. Kör Ahmed beyin Kanlıca körfezindeki yalısı, devrinin en güzel yapılarından biri olarak meşhurdu; Üçüncü Selimin bir çok defalar buraya gelip mehtapta bülbül dinlediği söylenir.

AHMED MUHTAR BEY (Şehidi hürriyet) — 1908 meşrutiyetinin 31 mart vak'asında, bu irticâ kıyamı bastırılırken şehadeti üzerine, bütün memlekette "Şehidî hürriyet" diye meşhur olan bir kurmay binbaşıdır. 1877 de İstanbulda Çengelköyünde doğdu. Meyva Gümrüğü nâzırı Emin Efendinin oğludur. 1903 de Harbiye Mektebinden kurmay yüzbaşı olarak birincilikle çıktı; Rumelide eşkiya takibin-

de yararlıklar gösterdi, kolağası oldu, Harbiye Mektebi tabiye muallimliğine tayin edildi, bir ara da Bağdad Harbiye Mektebi Müdürlüğünde bulundu; 1908 'de Edirnede İkinci Ordu erkânıharbiyesine tâyin edildi. 31 mart vak'asında Hareket Ordusunun öncü kuvveti kumandanı olarak mürteci askerleri tedib ve tenkile memur edildi ve Taksimde şehit oldu. Şehadetinde henüz 32 yaşında, son derecede yakışıklı, son derecede afif ve cessur, türk ordusunda parlak istikbal vaad eden bir zâbit idi. Merhum Yunus Nadi, "İhtilâl ve İnkılâbı Osmanî" adındaki eserinde Ahmed Muhtar Beyin şehadetini şöylece naklediyor:

Şehidi hürriyet Ahmed Muhtar Bey
(Resim : H. Çizer)

"Bu zaferi hürriyetten evel bir ziyaı elîm vukua gelmiştir. O da, öncü kumandanı erkânıharp binbaşısı Ahmed Muhtar beyin şehâdetidir. Muhtar Bey, bir zabit ve mikdarı kâfi askerle Taksim karakolhanesi önünde Harbiyeye doğru ilerlediği esnada karşısına ansızın âsi avcu bölüğünden bir kaç hain zuhur etmiş, bu müfrezeyi görür görmez derhal diz çökerek üzerlerine ateş etmeğe başlamışlardır. İşte bu esnada Ahmed Muhtar bey bir kurşunla böğüründen yaralanmış, yaralanır yaralanmaz beygirinden düşmüş, refiki bulunan zabit kendisini o dağdağa içinde çekmek istemiş ise de Ahmed Muhtar bey böğründen aldığı kurşunun tesirile bir sadâyi canhirâş çıkararak:

— Aman bir kurşun daha atın! Çabuk öleyim!.. diye feryad etmiştir. Ahmed Muhtar Bey en faal ve en muktedir erkânı harbiye zabitlerimizden olmakla şu suretle bu ziyaı feci, istihsali hürriyetten mütevellit âzîm bir neşvei cengâverâneye mazhar olan ordu efradının nâsiyesinde elîm bir alâmeti teessür husule getirmiştir."

Ahmed Muhtar Bey, diğer hürriyet şehitlerile beraber ve onların başında, Âbidei Hürriyete defnedildi (B. : Âbidei Hürriyet).

Bibl. : I. A. Gövsa, Türk meşhurları.

AHMED MUHTAR EFENDİ — Şeyhülislâmların yüz on birincisi; sadrıâzam Koca Yusuf Paşa zade ulemadan Mekke pâyeli Mahmud beyin oğludur; (H. 1222) 1807 de İstanbulda doğdu; devrinin Evliya Hoca, Arap Hoca ve Hafız Ahmed Efendi gibi seçkin âlimlerinin elinde hususî ve ciddî tahsil ile yetiştirildi. Meşhur Musahibi Şehriyarî Hızır Ağa zâde Said beyden Farsca öğrendi; (H. 1242) 1826 da Divanı hümayun kalemine çirağ edildi, fakat dört sene sonra, (H. 1246) 1830 da rüus alarak ilmiye mesleğine intisab etti; arkadaşları arasında "Molla Bey" lâkabı ile tanındı. (H. 1261 - 1272) 1845 - 1855 arasında on yıl kadar Takvimi vakayi musahhihliğinde bulundu, sonra Selânik mollası oldu, yoliyle yükselerek Haremeyn ve İstanbul pâyeleri aldı. (H. 1295) 1868 de Anadolu pâyesi aldı, bir sene sonra Meclisi Tetkikat âzası oldu, 1288 Recebinin ikinci günü de (M. 1871) Hasan Fehmi Efendi yerine Şeyhülislâm tayin edildi: Aşağıdaki tarih Yusuf Kâmil Paşanındır:

Oldu Molla Bey Efendi Müftii âli vekaar.

1289 Ramazanının başında azledildi. 1295 de ikinci defa Şeyhülislâm oldu, ayni yıl içinde azledildi, Üsküdardaki konağında inzivaya çekildi. (H. 11 Safer 1300) 22 birincikânun 1882 de öldü; Kabri Üsküdarda İnadiye tekkesindedir.

Şiir ile meşgul, sohbeti hoş, fukaraperver, mükrim bir zat idi.

Bibl. : İlmiye Salnâmesi; A. Şeref, Tarih müsahabeleri.

AHMED MUHTAR EFENDİ (Giridli) — Geçen asrın sonlarında dinî ve ahlâkî eserleri ile tanınmış edib ve bilhassa vak'alara ve âbidelere tarih kıt'aları yazmada kuvvetli bir nâzımdır; İkinci Abdülhamid devrinde yapılmış resmî binaların çoğunun tarih kita-

Giridli Ahmed Muhtar Efendi
(Resim : H. Çizer)

beleri bu zatın kaleminden çıkmıştır. 1847 de Giridde Hanyada doğdu, uzun yıllar İstanbulda Seraskerlik mektûbî kaleminde ve mektubculuğunda bulundu. 1910 da öldü. Molla Gûrânînin merkadi yanına defnedildi. Eserleri: Adâbül mürid", "Maarici seb'a", "İntibahı kalb", "Sirâcül Vehhac", "Mehâsini ahlâk" ve makaleler.

Bibl. : İ. A. Gövsa, Türk meşhurları.

AHMED MUHTAR EFENDİ (Turşucuzade Elhac) — Şeyhülislâmların yüz on ikincisi, Abdülâziz devrinin seçkin ulemasındandır; (H. 1238) 1822 de İstanbulda doğdu, Ayasofyada İbrahim Ağa adında Safranbolulu bir turşucunun oğludur ki, babası sonraları turşucular kâhyası olmuştu. Aile rivayetine göre, babasının muhaleftine rağmen ilk tahsilini dükkândan kaçarak gizli yapmış, medreseye ve cami derslerine devam etmiş, Filibeli Halil Fevzi Efendiden icazet alarak açılan bir rüus imtihanında parlak bir muvaffakiyet elde etmiş, fitrî zekâsile devrinin müderrisleri arasında seçkin bir yer sahibi olmuş, bir huzur dersinde de, lisanının talâkati ve fikirlerinin aydınlığı ile Abdülâzizin nazarı dikkatine çarpmıştı. Hükümdarın muhabbeti sayesinde süratle terakki ederek İstanbul payeli ulemadan iken, (5 Ramazan 1289) 6 Kasım 1872 de birden Şeyhülislâmlığa yükselmiştir; İlmiye mesleğinin ananelerine aykırı olan bu tayin, ulema arasında türlü dedikodulara sebep olmuştu; fakat kısa bir zaman içinde oturduğu yüksek makama lâyık olduğunu isbat etmişti; medrese ağzile "derslerden havaşiyi ilga etmek suretiyle tenkih ve teshile ve meslekdaşlarını alâ meratibihim tatyibe muvaffak" olmuştu; hocası bulunan ders vekili Filibeli Halil Efendiyi, edep ve terbiyesinden, bir kere dahi ayağına çağırmamış, icabında, Şeyhülislâm efendi, ders vekiline gitmişti: Vak'anüvis Abdürrahman Şeref Efendi, Turşucuzade hakkında, Efendinin karakterini pek aydın olarak belirten şöyle bir fıkra nakleder:

"Bir meclisi has günü, vükelânın toplanmasını bekliyerek, Ahmed Muhtar Efendi, Babıâlide vüzeradan Sadık Paşa ile oturmuş, konuşuyorlarmış. Vâlide Pertevniyal Sultanın kahvecibaşısı izin alarak içeri girmiş, Vâlide Sultanın selâmını bildirdikten sonra: — Dâva nasıl oldu, Şeyhülislâm efendi bizim işimize neden bakmıyor, ibâdullahın işleri böyle yüzüstü kalır mı? Arslanım onu bunun için mi Şeyhülislâm yaptı, buyurdular! demiş. Muhtar Efendi suratını asarak: — Çık dışarı herif! böyle sözler söylemek senin haddin midir?. İşte ibâdullahın işi hak ve şeriat üzere görülmek içindir ki tahkikat uzamaktadır! diye azarlayıp kahvecibaşıyı kovmuş.

Vak'anın aslı da şu imiş: Pertevniyal Sultan yeni yaptırttığı Aksaraydaki Vâlide camiine bir arazi vakfetmiş; bu arazi üzerinde bağ ve bahçeleri, tarlaları olan köylülerle arasında bir dâva çıkmış; dâva fetvâhâneye havale edilmiş; Vâlide Sultan bir an evvel halleidlmesini istiyormuş.. Etrafındaki dalkavuklar da "Bir Vâlide Sultanın bir camie vakfettiği arazinin ne dâvası olur, Şeyhülislâm Efendi düşünmeden hükmünü vermelidir" yollu tahriklerde bulunuyormuş. Muhtar Efendi Sadık Paşaya bunları anlattıktan sonra: — Bende mevki hırsı yoktur!. Papuçlarımı ele alıp yalınayak camie derse girdiğim zamanlar gözümün önündedir! Gönül o zamanlara dönmeği arzu ediyor!. demiş.

Kahvecibaşı, gördüğü hakareti telleyip pullayıp Vâlide Sultana nakletmiş; o da, Efendinin azli lüzumunu sadrazam Hüseyin Avni Paşaya bildirmiş, sadrazam, kahvecibaşı meselesini bir Şeyhülislâm azli için kâfi görmiyerek münasip bir sebep zuhurunu beklemiş; bu sebebin çıkması da gecikmemiş idi. Ahmed Muhtar Efendi Kızıltoprakta oturqurdu. Bir akşam iskeleye geldiğinde, her nedense, debdebeli meşihat kayığına binmeyip İdarei Mahsusanın Fevaid vapuruna binmiş ve Kadıköyüne vapur ile geçmişti. Ertesi gün de, "makamının şan ve şerefini bilmeyip halk arasına karışmak zilletini gösteren" (!) Şeyhülislâm Efendi azledilmişti. Turşucuzade Ahmed Muhtar Efendi (H. 25 Rebilâhir 1291) 11 Haziran 1874 de, kendisinden pek çok hizmetler beklendiği bir sırada öldü, Kabri Karacahmed mezarlığında, babası İbrahim Ağanın yanındadır.

Bibl. : İlmiye Salnâmesi; A. Şeref, Tarih musahabeleri.

AHMED MUHTAR PAŞA — Bu ansiklopedinin baş tacı dostu merhum muharrir Sermed Muhtar Alus'un babası; Askerî Müzenin ilk müdürü; 1861 de İstanbulda doğdu, Kolağası Hasan Efendinin oğludur. Harbiye Mek-

tebinden topcu erkânı harbı olarak çıktı, askerlik hayatını Harbiye Mektebi ile Mühendishânede muallimlikle geçirdi, silâh tedkikleri için Avrupa memleketlerine gönderildi, ferik oldu ve meşrutiyetin ilânını müteakip yeni kurulan Askerî Müze müdürlüğüne tâyin edildi, depo malı halinde muhafaza edilen türk ordusunun bahâ biçilmez yadigârlarının ilk tasnifini yaptı, "Yeniçeri Kıyafethanesi" ni müzeye nakletdirdi (B. : Yeniçeri Kıyafethanesi). Uzunca sayılacak bir emeklilik hayatı oldu ve 1926 da vefat etti. Eserleri: "Külliyatı Fenni Esliha" 2 cild, "Osmanlı Topcuları", "Dumansız barutlar", "Serî ateşli sahra topları".

Ahmed Muhtar Paşa
(Resim : H. Çizer)

Bibl. : İ. A. Gövsa, Türk meşhurları.

AHMED MUHTAR PAŞA (Gazi) — Devlet adamı, Türk Mareşali, riyaziye ve heyet bilgini, İkinci Abdülhamid ve Birinci Meşrutiyet devrinin büyük şöhretlerinden; (H. 1255) 1839 da Bursada doğdu, babası Katırcıoğlu Halil Ağa, meşhur Katırcıoğlu Mehmed Paşa sülâlesindendir (B. : Mehmed Paşa, Katırcıoğlu). Bursada Işıklar askerî idadisinde okudu; (H. 1277) 1860 da erkânı harb yüzbaşı rütbesile yüksek askerî tahsilini bitirdi. İki sene kadar Serdarı Ekrem Ömer Paşa maiyetinde Karadâğ muharebesinde bulundu. (H. 1279) 1862 de kolağası rütbesile Mektebi Harbiyenin fünunu askeriye muallimliğine tayin edildi. Bir sene sonra binbaşı,

Gazi Ahmed Muhtar Paşa
(Resim : H. Çizer)

(H. 1282) 1865 de kaymakam oldu ve şehzade Yusuf İzzeddine muallim tayin edildi. Bu prensin hocası sıfatile Abdülâzizin Avrupa seyahatine iştirak etti. Kıt'a hizmeti ile Karadağ ve Arnavutlukta dolaşarak (H. 1286) 1869 da miralay ve Dâri Şûrayı Askerî âzası oldu; (H. 1287) 1870 de Asir isyanını tenkiline memur edilerek livalığa terfi etti, bir sene sonra ferik oldu; ayni yıl içinde Yedinci ordu müşirliği ile beraber Yemen valisi tayin edildi. (H. 1290) 1873 de İstanbula dönerek Nafia nazırı, aynı yıl içinde Girid valisi ve kumandanı, fakat daha yola çıkmadan İkinci ordu müşiri oldu, Şumnuya gitti, (H. 1291) 1874 de Dördüncü ordu kumandanı ve Erzurum valisi tayin edildi. Bosna ve Hersek isyanı üzerine (H. 1292) 1875 de Hassa ordusu erkânı harp reisi olarak İstanbula çağrıldı; Karadağlılara karşı kazanılan parlak muvaffakıyetler üzerine bir altın kılıç ile taltif edildi. (H. 1293) 1876 da tekrar Girid vali ve kumandanlığına tayin edildi; (H. 1294) 1877 de Rusya harbinin başlaması üzerine Dördüncü ordu müşiri ve bütün Anadolu askerî harekâtı başkumandanı tayin edildi. Üstün Rus kuvvetlerine karşı kazandığı şanlı muharebeler üzerine bir altın kılıç ve Gazi unvanile taltif olundu, (H. 1295) 1878 de İstanbula davet olunarak Çatalca müdafaa hattı kumandanlığına tayin edildi. Harpten sonra merkezde ve taşrada komisyonlara memur edildi. Valilik ve kumandanlıklarda bulundu, (H. 1300) 1882 de Almanya İmparatoriçesile torunu Prens Vilhelme (ileride İmparator Vilhelm II) şefkat ve murassa Osmanlı nişanlarını götürdü ve Alman askerî manevralarında bulundu. (H. 1301) 1883 de İtalya kıralına verilen imtiyaz nişanını vermek üzere İtalyaya gitti; (H. 1303) 1885 de Mısır fevkalâde komiseri tayin edildi ve yirmi üç yıl bu vazifede kaldı. (H. 1326) 1908 de İkinci Meşrutiyet inkılâbında âyan âzası ve reis vekili oldu; fevkalâde komiserlikten istifa etti. Bir müddet sonra âyan reisi oldu; Meşrutiyetin en gürültülü bir devrinde sadrazam oldu (B. : Büyük kabine). Fakat pek kısa bir zaman sonra istifaya mecbur oldu. 1918 de öldü. Kabri Fatih camii hazíresindedir.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye ve Darüşşafakayı kuranlar-

dan biridir (B. : Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye; Darüşşafaka).

Mısırdaki fevkalâde komiserliği esnasında şimdiki Mısır kral hanedanı ile bir akrabalık kurmuş, oğlu Mahmud Muhtar Paşaya bu aileden Prenses Nimet Hanımefendiyi almıştı, ki bu hayırsever Prenses, Birinci Cihan Harbinde İstanbulda Hilâliahmerin kadınlar kolu birinci reisliğini yapmış, şefkat ve cömertliği ile büyük şehir fakirlerinin hayır duasını almıştır.

Eserleri: "Riyazül Muhtar fî ilmil evkati vel edvar" ve bunun "Mir'atül mîkat" adındaki zeyli, "Islahüttakvim" "Takvimi Sinin" "Takvimi Mâlî", "Sergüzeşti hayatımın cildi sanisi", "1294 Anadoluda Rus Muharebesi".

AHMED MUHTAR PAŞA (Ramazanoğlu) — Geçen asır başının devlet adamlarından, doğum tarihi bilinmiyor, mâliyeden yetişti, Feshâne Müdürlüğünde 1843 de Viyana elçiliğinde, sonra Tophâne ve Maliye nazırlıklarında bulundu. Dürüst ve işbaşarır adam olarak tanındı, 1863 de öldü.

Bibl. : İ. A. Gövsa, Türk meşhurları.

AHMED MÜKERREM BEY (Hafız) — 1885 de Fatihde doğdu; Davudpaşa Kışlası kâtibi olan babası Hafız Hüsnü Muhiddin Efendi oğlunun doğumundan evvel ölmüş, Ahmed Mükerremi üvey babası Hattat Küçük İzzet Efendi yetişdirmiştir; dedesi Yarhisar camii imamı Hafız Mehmed Ârif Efendi de hıfza çalıştırmıştır. Küçük memur, kâtib yetiştiren Menşei Küttâb Mektebini bitirmiş, Harbiye Nezaretinin levazım kalemine memur olmuş, bir tarafdan da geleneğe uyularak babadan miras kalmış ek memuriyet olarak Davudpaşa Kışlası hatipliğine tayin edilmiştir. Meşrutiyetin ilânı üzerine 1909 da her iki vazifesinden istifa ederek geçim için ticareti tercih etmiştir.

Ramazanoğlu Ahmed Muhtar Paşa
(Resim : H. Çizer)

Pek halâvetli sesi vardı. Çocukluğunda hıfza çalışırken otodidakt olarak da musiki ile meşgul olmuştu. 1919 da Kanunî Mehmed Beyle tanıştı, bu tanışmadan ve otuzdört yaşından sonradırki musikideki kudretini kazandı; bestelediği altmış kadar saz eseri ve şarkının en güzellerini bu tarihden sonra verdi; Fatihdeki evi bir musiki mahfili, meşkkhânesi oldu, pek çok heveskâr gencin yetişmesine ve bir çok eski kıymetli eserin ihyasına yol açtı. 1940 da öldü, kabri Edirnekapısı mezarlığındadır.

Ahmed Mükerrem Bey
(Resim : H. Çizer)

Gençliğinde sporla, ve bilhassa yağlı güreşle de meşgul olmuş, akranı arasında çetin amatör pehlivanlardan sayılmıştı.

Bibl. : M. Rona, 50 yıllık türk misikisi.

AHMED MÜNİB EFENDİ (Bandırmalızâde) — Üsküdarî diye de meşhurdur; 1891 de neşredilmiş basit bir cedvelden ibaret "Mecmuai Tekâyâ" isminde bir eserin müellidir. Hayatı hakkınad başka bir kayda rastlanamadı.

AHMED MÜNİF FEHİM — (B. : Münif Fehim).

AHMED MÜNİR EFENDİ (Çörekçizâde) — On sekizinci asır şair ve hattatlarından; Ayasofyadaki büyük fırın da işliyen çörekçi esnafının en marifetli üstalarından Mehmed Ustanın oğludur; Dördüncü Mehmed devri vezirlerinden Tabanı yassı Mehmed Paşanın akrabalarındandır; babasına nisbetle Çörekçi zadelikle olduğu kadar "Koyun Halife" diye de meşhurdur ki, koyun halifeliği, Devlet kapısındaki hizmetinde son memuriyetidir, ve orduyu hümayun ile beraber İsakcıda bulunurken (H. 1183) 1769 da ölmüş ve oraya gömülmüştür.

Küçük yaşta Enderunu hümayuna alınmış ve oradan yetişmiştir; yazıyı evvelâ Mestçizâde Ahmed Efendiden meşk etmiş, Üstad Hoca Mehmed Rasimden de icazetnamesini almıştır. Şiirde Münir mahlasını kullanırdı:

İtse aceb mi âşıkına bî hisab naz
Ol şehi hüsne itmede intisab naz

beyti yazılarından bir örnektir.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED NAKŞİ — On altıncı asrın namlı nakkaşlarından, ayni zamanda müneccim ve müvakkit; hayatı hakkında bundan gayri bir kayda rastlanamadı.

Bibl. : O. N. Ergin, Maarif Tarihi.

AHMED NAZİF EFENDİ (Hacı Selim Ağa zâde) — Birinci Abdülhamidin gözdesi, bu hükümdarın güven ve sevgisini şahsî nüfuz ve serveti uğrunda kullanmış devlet adamı; zamanında, serveti, hususî hayatı ve türlü entirikalarile İstanbulun halk ağzına düşmüş büyük şöhretlerindendir. Hacı Selim Ağa, Tavukçubaşı damadı Hacı Mustafa Efendinin İrandan satın alıp, sonra hizmetine mükâfat olarak azad ettiği ve kendi boyundan bir azadlı cariye ile evlendirdiği kölesiydi; Ahmed Nazif Efendi bu izdivaçtan doğmuştu. Defterdarlık kaleminden yetişmişti. Birinci Abdülhamidin şehzadeliği zamanında istifraş ettiği bir cariyeden doğmuş olup İstanbul halkınca "Ahretlik Hanım" diye meşhur olan kızı, "Dürrüşehvar Hanım Sultan" ile evlenmiş, kaynatasının tahta çıkmasile, birden büyük bir siyasî nüfuz sahibi olmuştu. Kısa bir zaman içinde masraf kâtipliğinden sadrazam kethüdalığına kadar yükselmiş, babasını darbhâne emini, bilâhara tersâne emini tayin ettirmiş, küçük kardeşi Mehmed Emin Efendiyi de "mal celbine", yâni kolaylıkla ve bol rüşvet alınacak memuriyetlere kayırmış idi.

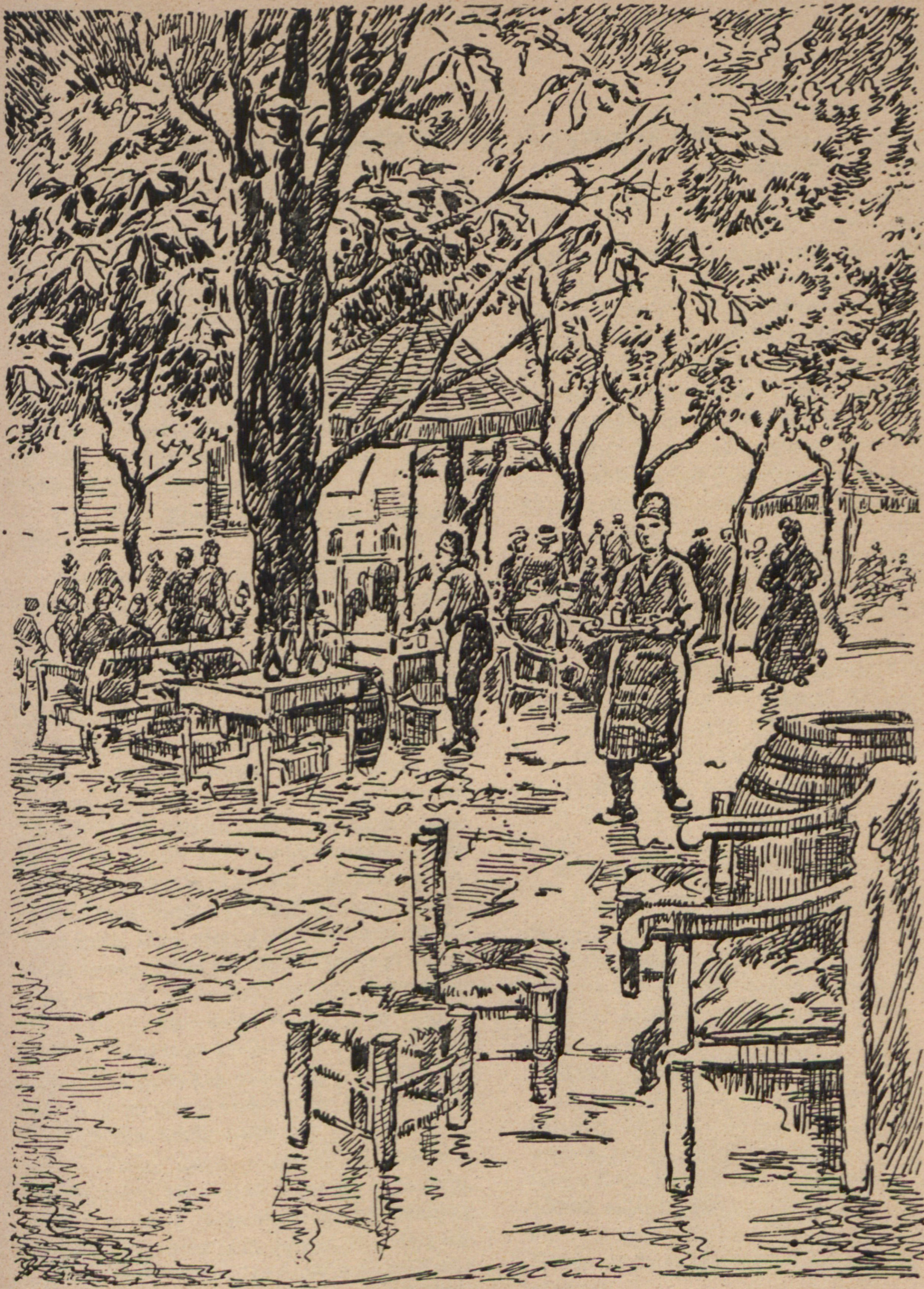
Vakanüvisin anlattığına göre "İş bitirmek için kapılarına başvurmak, mahvolmak için de kendilerine muhalefet etmek" kâfi idi. Ahmed Nazif Efendinin yalısı Çengelköyünde idi, arkadaki korunun içinde, tepede de bir mükellef köşk yaptırmıştı; ki bu arazi; en son, Altıncı Mehmed Vahdettin tarafından satın alınmıştır. Vakanüvis Cevdet Paşa (H. 1196) 1781 vekayii arasında şöyle bir kayıt düşer: "Çengelköy üstündeki kasri hümayun ki o vakit Nazif Efendi yalısının köşkü olup aralıkta Sultan Abdülhamidi evvel oraya teşrif ile tenezzüh buyururlardı".

Bu hükümdarın sadrıazamlarından Halil Hamid Paşa, Ahmed Nazif Efendinin iftira ve entirikalarına kurban olmuş seçkin bir vezirdir; Paşanın nüfuz ve şöhretini kendi ikbali için tehlikeli gören Ahmed Nazif Efendi, zevcesi Dürrüşehvar Hanıma, sadrazamın yeniçeri arasına fitne koyup şehzade Selimi tahta çıkarmağı kurduğunun Yeniçeri ağası tarafından babası Hacı Selim Ağaya ihbar edildiğini anlatmış, Dürrüşehvar Hanım da bunu Birinci Abdülhamidin kızkardeşi büyük Esma Sultana söylemiş, o da padişaha arzederek Halil Hamid Paşa, ertesi sabah idam olunmuştu (B. : Halil Hamid Paşa).

Birinci Abdülhamidin ölümü ve Üçüncü Selimin cülûsu bu ailenin felâketine sebep oldu; istisnasız hemen herkesin, bu arada bilhassa pek çok bulunan düşmanlarının bekledikleri feci âkibet, düşman ağzile "zuhur edecek kahrı ilâhi" saltanat tebeddülünün pek tezine oldu.

Cülûsta, Ahmed Nazif Efendi ve kardeşi Emin Efendi orduyu hümayun ile Ruscukta bulunuyordu. (15 Şaban 1203) 11 Mayıs 1789 pazartesi sabahı tersâneye gelen Üçüncü Selim, inşa edilmekte olan büyük bir kalyonda kendisi için hazırlanan yere oturduktan sonra; "Tersâne emini Hacı Selimi getirin!" diye emretmiş, Selim Ağa huzura getirilince de söz söyletmeyip cellâtlara işaret etmekle "Hemen iki ellerin arkasına çevirip işini tamam" etmişlerdi. Orduyu hümayuna da Ahmed Nazif Efendi ile biraderinin tevkif edilerek İstanbula gönderilmesi için bir ferman yollamıştı. Selimağazadeler İstanbulda birkaç gün kendi evlerinde hapsedilmiş, bütün mal ve mülkleri müsadere olunmuş; Ramazanın yirmi yedinci gecesi de Ahmed Nazif Efendi "bazı hususun müzakeresi için" Babıâliye davet edilmişti. Efendi varan adama: — Paşa hazretlerine selâm edin, pek bitâblığım var, bayramdan sonra mülâkat ederiz!" demiş ise de kaymakam paşa: "Şimdi buyursunlar, maslahatı mühimme zuhur etmiştir!" diye tekrar haber yollamış, Ahmed Nazif Efendi de çaresiz atına binerek Babıâliye gelmiş ve Babıâlinin ard kapısından girecek oldukta Bostancılar odacıbaşısı: — Bizde misafiretle memursunuz! diyerek Soğukçeşme kapısından saray avlusuna sokmuş, Bostancıbaşı, Ağaya götürmüş, o da: — Kapı arasında hapsiniz ferman olunmuştur! diye kapı arasına alıp cellâda teslim etmişti; ertesi sabah da kesik başı Babıhümayun önüne konularak teşhir edilmişti. Kardeşi Emin Efendi de hapse atılmış ise de, bir müddet sonra, babası ve kardeşi yanında sığıntı suretinde yaşadığı ve hiçbir cünhası olmadığı anlaşılarak affedilmişti.

Üçüncü Selimin gözdesi ve şehzadeliğin-

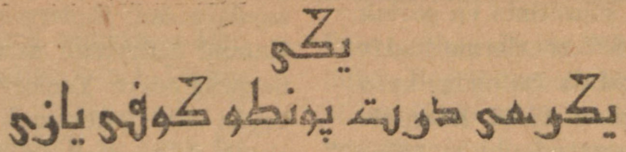
1900 de Ayasofya Kahvehâneleri

(Warwick Goble'nin suluboya resminden S. Bozcalı eli ile)

Süsler Matbaası

Türkiye Klişe Atelyesi

den bendesi meşhur kaptanı deryâ Küçük Hüseyin Paşa anlatırmış: Sultan Selim kafeste iken (B. : Kafes), Çuhadar Hüseyin ağa ile pencereden sohbet edermiş; Selim Ağa tarafından görülmüş ve pencere kapatılmış; o vakit Sultan Selim kendisinin eğlencesi yalnız bu pencere olduğundan kapatılmamasını Selim Ağaya söyledikte iradei seniye iktizasından kapatmağa mecbur olduğunu ifade eylemiş; bir rivayette Şehzade Selime çok kaba bir lisan ile hitabetmiş, Sultan Selim de bu muameleyi unutamamış.

Ahmed Nazmi Beyin 24 punto kûfî yazısı.

Câbi Said Efendi de şöyle bir dedikodu nakleder:

"Sultan Selim şehzadeliğinde, çocukluğundanberi, enderunlarında Hacı Şakir Ağa, Osman efendi, Defterdarzâde İzzet Bey, Sırrı Selim Efendi ve Safiye Sultanın üvey oğlu İshak Bey ile tezkereler yazıp sohbet ederdi. Sırrı Selim Efendi enderun çavuşlarından idi; bir gün Şehzadeye harçlık lâzım olmuş, kendisine bir tezkere yazmış, fakat lâkabını "çavuş başı Selim Ağa" diye yazmıştı. Sırrı Selim Efendinin memuriyeti icabı unvanı ağalık ise de kendisi şehirli olduğundan efendilikle meşhurdu; Şehzadenin tezkeresi yanlışlıkla Ahmed Nazif Efendinin babası Hacı Selim Ağanın eline geçti. O da encamını düşünmeyip heman atına binmiş ve tezkereyi sadrazama vererek Şehzadenin harçlığı kalmadığını bildirmişti. Sadrazam da tezkereyi okuyup Şehzade Selimin şu kadar altın harçlık matlubudur diye padişaha arzetmişti. Birinci Abdülhamid de elinde tezkeresile kafese girip Sultan Selimi tekdir yollu:

— Oğlum, senin harçlığın mı kalmadı, ben dururken başkasından akçe istemişsin, ayıptır! demişti. Şehzade fevkalâde mahcup olup içinden: "Hoş imdi papaz!. Ben de padişah olursam inşallah seni katledeyim" diye ahtetti. Bunu oğlu Nazif Efendi işittikte: — Tuh bre, ziyade hamakat etmişsin, amma ne çâre... Size değil belkim bizim cümlemize Sultan Selim bu maddeden adâvet besler. Padişah olacak bir Şehzadeyi Padişaha tazir ettirmeğe sebep oldun, diye aralarında bir çok defalar konuşmuşlar. Ahmed Nazif Efendi Şehzadenin gazabından halâs olmak için helâkine kastetmiş. Cariyeler alıp Enderuna göndermiş, bunlardan iki cariye Sultan Selim dairesine verilmiş. Sultan Selimi zehirlemeğe memur etmişler. Kendilerine bir çok vaitlerde bulunulmuş ve zehir dahi verilmiş. Birgün Şehzade şerbet istemiş. Mezkûr cariye de kilerci olduğundan şerbeti hazırlamış ve zehiri dahi içine atmış. Lâkin Şehzade genç ve güzel olmakla cariye Şehzadeye gönül vermiş... Bir ah çekerek gözleri yaş ile dolmuş... Sultan Selim: — Sana ne oldu? Keyfin mi yok? Diye sorunca; cariye zehir meselesini olduğu gibi anlatmış.. İşte, Sultan Selimin cülûsunu müteakip Selim Ağanın ve Ahmed Nazif Efendinin katline sebep budur".

Ahmed Nazif Efendinin konağı, Şehzadebaşında Acemioğlanlar kışlası civarında idi (H. 1196) 1781 büyük Cibali yangınında yanmış. Bilâhara pek mükellef bir surette yeniden yaptırılmıştı. Ahmed Nazif Efendi bu konağı Çavuşoğlu adında bir zattan satın almıştı.

Bibl. Câbi Said Vekâyihânesi; Cevdet Ta., I, II, IV.

AHMED NAZMİ BEY — Asrımız başında yaşamış pul ressamı ve arab harfleri ile kûfî yazı mutahassısı. Harf inkilâbından evvelki türk basınında muhtelif puntolar üzerinde nesih, rik'a, tâlik ve kûfî hatlarla 19 çeşid yazı kullanılırdı; bunların içinde 12, 16 ve 48 punto üzerine üç çeşid kûfî yazı vardı. Bu Ahmed Nâzım Bey 24 punto üzerine matbaa için yeni bir kûfî yazı hazırlamış, ve o devrin yaşlı fakat pek namlı matbaa harfi hakkâki Haçik Kevorkyan da bunları 1924 yılında hak ederek dökmüştür (B. : Arab harfleri, İstanbul basınında; Kevorkyan, Haçik). Ahmed Nazmi Beyin hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Ahmed Rasim, Yeni yirmi dört punto kûfî yazı.

AHMED NECİB EFENDİ — İlk Türk aktörlerinden; Güllü Agobun Gedikpaşadaki

Osmanlı tiyatrosunda şöhretinin en parlak devrini yaşadı, 1896 - 1897 senelerine kadar Manakyanın kumpanyasında bulundu; ki o zamanlar aksakallı, belki de türlü mihnetle vaktinden evvel çökmüş bir adamdı. "İdbar ve İkbal" adında bir piyesi vardır. 1898 de öldü. Hayatı hakkında fazla malûmat edinilemedi.

Bibl. : S. M. Alus, Not.

AHMED NECİB EFENDİ (Kırımîzâde) — On sekizinci asır ulemasından ve hattatlarından, yazıyı kuvvetli bir hattat olan babası Kırımlı Lâyih Efendi ile Kâtipzâde Mustafa Efendiden öğrenmişti, Müderrislik ve sarayı hümayun gılmânına yazı hocalığı yapmış, Şeyhülislâm Mehmed Salih Efendiye mektupçu olmuş, (H. 1198) 1783 de Mekke kadısı iken ölmüştür.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED NEDİM EFENDİ — (B. : Nedim).

AHMED NEYLİ EFENDİ — (B. : Neyli).

AHMED NUMAN — Abdülhamid devrinin sonlarından zamanımıza kadar İstanbulda çok geniş bir âlemin tanıdığı tiplerdendir; "Amıca Bey" lâkabile meşhurdur; Pr. Dr. Süleyman Numan Paşanın kardeşi, kendi mesleği de eczacılık idi. Gayet şen, keyif ehli, kalender, mukallit, başlıbaşına bir kol çengi bir adamdı; gençliğinde, büyük şehrin ele avuca sığmaz uçarı çapkınlardan biri olarak tanınmıştı; baş döndüren külhani maceraları peşinde dolaşmış, İtsanbulu en gizli köşelerine varınca bilen, hafızası binbir vaka ile dolu bir hazine idi; eşsiz kıymetteki mahfuzatını İstanbul Ansiklopedisine vermeği vâdetmiş bulunduğu bir sırada ölümü büyük bir kayıptır.

Bibl.: S. M. Alus, Not.

AHMED NUREDDİN YENER — (B.: Yener, Ahmed Nureddin).

AHMED PAŞA (Altıpoğaça) — On yedinci asır maliyecilerinden, defterdarlık kaleminden yetişti. Defterdarlığa kadar yükseldi. Yemişçi Hasan Paşaya intisabı vardı. Hasan Paşa azledilip Hünkâr gazabına uğradığında, (H. 1012) 1603, Ahmed Paşa da azlolundu ve az sonra öldü. İstanbulda kendi lâkabına nisbetle anılan mescidde medfundur.

AHMED PAŞA (Arnavud) — On altıncı asır vezirlerinden, Üçüncü Muradın sadrıazamlarından; Enderunu hümayundan yetişti, Kanunî Süleyman zamanında kapıcıbaşılık ile çırağ edildi. Yeniçeri ağası, Rumeli beylerbeyisi oldu. Sadrıazam Rüstem Paşanın Mihrimah Sultandan olmuş kızı Ayşe Hanımsultanla evlendi. Divanı hümayunda kubbe veziri oldu; üçüncü vezir iken, sadrıazam Sokollu Mehmed Paşa ile geçinemediği için Piyâle Paşa ileri geçirilip ikinci vezir olduğunda, Ahmed Paşa üçüncü vezir olarak divanı hümayuna gelmedi, bunun üzerine azledildi, birkaç gün sonra Hanımsultan şefaati ile affolundu ve üçüncü vezirliği iade edildi. Piyâle Paşa yerine ikinci vezir, Sokollunun şehadeti üzerine de sadrıazam oldu. İmparatorluğun bu yüksek makamında ancak altı ay bulunabildi; sadaret makamında ölerek Edirnekapıda kayın validesi Mihrimah Sultan camii avlusunda Mimar Sinana yaptırttığı türbeye gömüldü (B.: Ahmed Paşa Türbesi). Peçevili İbrahim Efendi, Arnavud Paşa hakkında şu satırlarla iyi şahadette bulunuyor: "Kemali adaletle ve insaf ile hareket etti. Kat'a bîgünahın azli ile kanına girmedi. Mutlaka rüşvet alıp vermedi. Bir sahî ve lûtfü galib sahibi devlet idi".

Bibl.: Peçevili Tarihi, I.

AHMED PAŞA (Defterdar İstanbullu) — On yedinci asrın namlı vezirlerinden; İmparatorluk tarihinde, hiç azledilmeden on beş yıl başdefterdarlık yapmıştır ki; muasırı olan Köprülü Mehmed Paşanın: "Defterdar olanlar, saraylarının pencereleri için ihtiyat olarak bir takım cam bulundurmaları gerektir, defterdar sarayının camlarını indirmek olagan işlerdendir" dediği bu tehlikeli makamda bu kadar uzun müddet kalması iffet ve istikametinin nişanıdır. Büyük devlet adamı Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa tarafından başdefterdarlığa getirilmiş, Köprülüzadenin Macaristan, Girit ve Polonya seferlerine iştirak etmiş, harplerde yararlığı görülmüştü; başdefterdarlığına ilâve olarak Divanıhümayunda dördüncü vezirlik verilmişti. Devrin hükümdarı Dördüncü Mehmed kızı Hatice Sultanı sevgili gözdesi vezir Kuloğlu Müsahib Mustafa Paşa ile evlendirirken damada defterdar Ahmed Paşa sağdıçlık etmişti. Hususî hayatındaki kibarlığı, fukaraperverliği, zarâfeti ve tatlı sohbeti ile meşhurdu. (H. 1086) 1675 de baş defterdarlıktan ayrılarak Mısır valisi olmuş, sonra Macaristanda Yan-

ya beylerbeyliğine nakletmiş, sadırâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın ikinci Viyana muhasarasına bu vazife ile iştirâk etmiş, Viyana muhasarasının en şiddetli ve kanlı boğuşmalarına sahne olan son günlerinde hastalanmış, üç dört gün yattıktan sonra Viyana önünde, büyük bozgunu görmeden ölmüştür. Kendisini yakından tanımış olan bir müverrih, Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa, Ahmed Paşanın ölümü münasebetiyle: "Âkil, kâmil, eşsiz bir adam idi, yerini boş bırakıp gitti" diyor. Çocukluğunda ise harikûlâde güzelliği ile meşhurdur; vakanüvis Naima efendi, bu münasebetle bir fıkra nakleder ki, asrın kadıaskerlerinden cehaleti ile meşhur Çivizade Mehmed Efendinin gılzet ve şenâetini kıyamete kadar tel'in ettirecektir; Ahmed Paşa da târihimizin afif ve nezih bir siması kalacaktır.

Bibl.: Naimâ Tarihi, I ve II.

AHMED PAŞA (Ekmekcizâde) — On altıncı asrın ikinci yarısında yaşamış büyük bir maliyeci, İmparatorluğa yıllarca başdefterdarlık etmiş bir vezir, İstanbulun servet ve ihtişamı, "Hâtem Tây" ayarında cömertliği ile tanınmış şöhretlerinden; aslı Edirnelidir, Edirnenin âyanından zengin bir sipahinin oğludur; çocukluğu ve bilhassa gençliği, halkı zevk ve safa ehli olarak tanınmış Edirnenin hovardalık ve işret âlemlerinde geçmişti. Vakanüvis, Ekmekcizadenin gençlik zamanı üzerine garip bir fıkra nakleder: "Edirneli bir sipahi iken yaranı beyninde kerem ve seha ile iştihar bulup bâdehu dünya ana müsahhar olmuştu. Sipahiliği hâlinde kendu ile hemkadeh olan Zübde Bey ve Bâki Paşa ve Mîrim Çelebi ve Sinanbeyzâde ve bunlar emsali kimseler her gün iyşü işret ederken mîri meclis Ahmed Paşa idi. Zübde Beyden menkuldür ki: bir gün zikr olunan yâran meyhânede otururken bir kaç gün mevlevî kıyafetinde bir hârâbatî derviş yalnız meyhâneye gelüp nukli yok (mezesiz) bir vükiye bâdeyi önüne koyup içerken Ekmekcizâde anı görüp her gün bir tabak bazı nimet gönderüp şarap akçesini verirdi. İttifak bir gün bunlara yakın oturup meclise dâvet olundukta: "Kimse ile ihtilâtım yoktur!" deyu gelmedi, ve: "Yarın Edirneden gideriz. Birkaç gündür sizinle sohbet ettik ve nimetiniz yedik, mükâfat lâzım, her biriniz bir murad taleb edin, bâbı hüdâ meftuhtur, istediğinize vasıl olursuz" deyicek hande ettiler. Ahmed Paşa: "Nola dervişim isteyelim" dedi. İbtida Zübde Bey Edirnenin Kethüdayerliğini istedi. Mîrim Çelebi silâhdarda idi, ol dahi kethüdayerliğini istedi; Sinanbeyzade Mustafa Bey Edirnenin İhtisabağalığını, Karanfilzade Muradiye tevliyetini istedi. Bâki Paşa: "Ben Yeniçeri adamım, dua eyle ki Haktaâlâ bana kırk bin filori versin" dedi. Derviş cümle nola deyüp öylece dua etti ve Ahmed Paşaya: "Sen himmetin âli eyle, bunların gibi alçak olma" diyicek Ahmed Paşa: "Sultanım, her ne lâik görür isen nutkeyle" dedi. Derviş: "Yok sen taleb etmeğe muhtacsın" dedi. Ahmed Paşa imtina edüp derviş başın aşağı salup handekünan başını kaldırıp: "Umuru devleti osmaniyenin hal ve akdini sana verdiler ve ismin tuğrâyı sultaniye mutabık ola!" diyicek ehli meclis hande edüp: "Seni padişah eyledi!" deyu istihza yüzünden sözler söylediler. Derviş: "Feyyaz da buhl yok, mâni ve mû'tî oldur, bizi bu hizmet içün gönderdiler, sizi Allaha ısmarladık" deyüp kalkup Ahmed Paşa dahi ardınca birkaç akçe iletdi. Kabul etmeyüp: "Konağımızda niamı mevcude vardır" deyüp çekilüp gitti. Müruru eyyam ile Bâki Paşa bölüğe çıkıp kâh cizyedar kâh maslâhatgüzar olarak geldi çıktı. Kenduden menkuldur ki: "Kaçan idbâre yüz tutup in'ikâs başladı ve Canbulad malını teftiş içün Yedikuleye girdim". Ahmed Paşa dahi İstanbula gelüp kâh emin olarak İbrahim Paşa serdarlığında başdefterdar olup sonra vezâret verildi, tuğrâyı kendi çekti. Ahmed bin Mehmed Han padişah oldukta ismi kendi ismine muvafık düşüp on sekiz sene müstakiy vezaretle defterdar oldu. Âdeti korktuğuna in'am ve ihsan ile teshi eylemek ve korkmaduğuna ve kenduden aşağı olanlara nazar etmeyüp belki istihza ve tahkir ile mezelenmek idi.).

Ekmekcizâde, yukarıda da söylendiği gibi (H. 1005) 1596 da, İbrahim Paşa sadaretinde başdefterdar oldu. Asrının büyük devlet adamlarından olan İbrahim Paşanın bazı garip ve tuhaf muameleleri vardı ki, bunlardan birine de, (H. 1007) 1598 Macaristan askeri harekâtında Belgrada beş konak kaldığı bir yerde Ekmekcizâde uğramıştı. (B. : İbrahim Paşa). Fakat bu sefer içindeki fevkalâde gayret ve himmeti ile sadrıazamın güvenini kazanmağa muvaffak olmuştu.

1605 de Kuyucu Murad Paşa sadrıazam

olunca, defterdar paşa, hayatını tehlikeye sokan bir husumet buhranını güciyle atlatabildi.

Yıllardanberi devam edegelen İran harbi içinde (H. 1016) 1607 de ordu Halep kışlağına çekildiğinde başdefterdarlığa Rumeli beylerbeyiliği ilâve edilerek, hazine ile Rumeli askerini orduyu hümayuna getirmeğe memur edildi. Sadrazam Kuyucu Murad Paşa, Ekmekcizadeden nefret ederdi; bir ara pirlik hırsı, kendisini başdefterdarın hayatına kasda varınca uğraştırdı.

İhtiyar ve emektar Kuyucu Murad Paşa, Diyarbekir beylerbeyisi iken, geliri masrafına yetmediği ve çalıp çırpmasına, eyaletinin servet erbabından altın sızdırmasını da bilmediği için çok sıkıntı çekmiş, yeniçeri ocağından aldığı borç para ile geçinmişti.

Sadrıazam İbrahim paşa, Koca Paşanın ihtiyacını bildiği için, ara sıra kendisine cep harçlığı gönderirdi; defterdarlıkda kendi çırağı olan Ekmekcizâdeye de:

— Murad Paşa fakirdir, arada sırada gözet!

Diye tenbih ederdi; fakat beriki; Murad Paşa gibi bir ayağı çukurda bir vezirden hiçbir fayda ummadığı için Sadrıazamın tavsiyelerine kulak asmazdı. Hattâ bir seferinde istiskal bile etmişti; Sadrıazamın bir buyuruldusu ile kendisine para alınak üzere müracaat eden Murad Paşanın bir adamına:

— Sizin Paşanızdan dünya bezdi, paşalık züğürt adam kârı değildir, her müflis beylerbeyini mîriden gözetmiye kalksak hazinenin hali nice olur?!.

Diye azarlamıştı. Bu sözler Murad Paşanın kulağına gittiğinde ihtiyar vezir çok müteessir olmuştu.

Koca Murad Paşa sadrıazam ve İran üzerine Serdar olunca, Ekmekcizâde baş kayguşuna düştü. "Müflis" diye hakaret ettiği ihtiyarın ayağına yüz sürmeğe giderken, kıymet biçilmez hediyeler götürdü. Fakat Murad Paşanın içindeki ukde duruyordu; daha ilk mülâkatta:

— Elbetteki benim ile sefere gelirsin!

Diye emretti.

Murad Paşa ile sefere gitmek, gözgöre ölüm demekti. Yolda ufak bir bahane ile bir serdar sadrıazam için işten bile değildi.

Padişahın musahib ve nedimlerine hediyeler göndererek seferden affı için Padişahın merhamet ve lûtfuna sığındı; Sadrıazam Padişahın muhalefeti karşısında niyetlerini açığa vurdu; çocuk hükümdara:

— Evkafı ve beytülmâli harab eden bu Ekmekcizâde defterdarın idamı lâzımdır!. Dedi. Sultan Ahmed de:

— Var öldür, malını mîriya müsadere et!.

Diye izin verdi.

Serdar, ordu ile Üsküdara geçmişti. Defterdar, hergün öğleden sonra Üsküdar ordugâhına giderek sadrıazamın yeni emirlerini telâkki ediyor, o günün işleri hakkında da kendisine malûmat veriyordu. Seferden af emrini alıncıya kadar Murad Paşayı oyalamak üzere de ordu ile beraber yola çıkacakmış gibi Üsküdar ordugâhına çadır kurdurmuştu.

Murad Paşa ise Padişahtan idam iznini aldığı gün cellâdları çadırında hazır etmişti; Ahmed Paşa gelir gelmez boğduracaktı.

Defterdar mutadı veçhile üç çifte kayığı ile öğleden sonra Üsküdara geliyordu; Üsküdarda Kavak iskelesine yaklaştıkları sırada, arkasından süratle yetişen altı kürek bir pereme Ahmed Paşanın kayığına yanaştı, içinde bulunan bir genç Paşaya mühürlü bir tezkere verdi; Paşa tezkereyi okur okumaz deniz ortasında İstanbula döndü, beriki kayık da Üsküdarra gitti.

Ertesi gün de Padişahtan Defterdara haber geldi, Birinci Ahmed: "Kendisini vezirin elinden kurtaramadım, sakınsın, ihtiyatlı bulunsun!." Diyordu. Ahmed Paşa saraya koştu, Padişahın ayaklarına düştü, bu haberin müjdesi olarak üç bin florin kadar tutan mühim bir hediye sundu ve:

— Aman Padişahım! Ahmed kulunu bunun elinden kurtar!. Defterdar Bâki Paşa kulun benim yerime gitsin, hazır otağım ve bütün sefer mühimmatım kendisinin olsun!. diye yalvardı.

Beri tarafta, Murad Paşanın adamları da, sahilde defterdar kayığını gözetirlerdi. Ekmekçizâdenin deniz ortasından döndüğünü görünce Paşaya haber verdiler. Avını hiç ummadığı bir anda elinden kaçıran Murad Paşa ateş kesildi, Üsküdar iskelesine gizlice adamlar göndererek mahut peremeyi buldurttu, kayıkçıları bizzat sorguya çekti:

— Doğrusu budur ki Salacak iskelesinde

adam gözedip durduk. Orta kuşaklı yeşil dolama giymiş bir tâze oğlan süratle gelüp peremeye bindi. İstanbula çektirüp Bahçekapusuna çıktı. "Ben şimdi gelirim beklen" dedi. Bir zaman sonra seğirderek gelüp "İstediğim adam Ahırkapudan Kavağa gitmiş, meded beni yetiştirin" deyüp iki kuruş verdi, biz dahi kürek çektik, tamam derya ortasına vardıkta bir paşa kayığı gider gördük; "Meded istediğim bu kayıktır!" deyu bir kuruş daha verdi. Biz dahi ikdam ettik, binbelâ yetiştirdik, kayıkta olan meğer Defterdar paşa imiş, oğlan ona bir kâğıt verdi; Paşa dönüp gitti, oğlan Kavağa çıktı! dediler

Murad Paşa:

— Oğlanı görsen tanır mısınız? diye sordu.

— Biliriz!. dediler.

Peremecilerden birinin kıyafetini değiştirdiler; yanına adamlar koşup üç dört gün ordugâhta dolaştılar; çadır çadır gezdiler, oğlan bulunamadı.

Bir gün Murad Paşanın iç oğlanlarından biri, bir başka oğlanla kavga ederken: "Velinimetine casusluk eden sen değil misin!" dedi. Bu sözü de paşanın haznedarı işitti. Oğlanı yakaladığı gibi Murad Paşanın huzuruna çıkardı. Delikanlı:

— Biz beş oğlanız, Ahmed Paşadan birer altın gündeliğimiz vardır, sizin tarafınızdan ne olursa defterdara haber veririz; o gün tezkereyi Mehter Ahmed yazdı, götüren de Sarıkçı Mustafadır! dedi.

Peremeciyi getirdiler, Sarıkçıyı görünce: "Beli! bu oğlandır!." dedi. Sarıkçı Mustafa ile Mehter Ahmed ve diğer iki arkadaşının derhal boyunları vuruldu; haber verene gelince, Murad Paşa "Gayri kapumuzda durma!" diyerek sipahilik ile çırağ etti.

İki üç gün sonra idi, Murad Paşa huzura girdiğinde, padişah:

— Hoş geldin baba lalam!. dedi, senden bir niyazım vardır, Ahmed Paşayı bana bağışla, yarın sana varsın elini öpsün! Ahmed Paşa İstanbulda kalsın, Bâki Paşa da seninle bile gitsün!.

Koca Murad Paşaya:

— Emir Padişahımın! demek düştü.

Ekmekçizâde, başdefterdarlıktan nihayet (H.1022) 1613 de Nasuh Paşa sadaretinde azledildi. Azline sebep, sadrıazamın kendisini makamı için kuvvetli bir rakip olarak görmesi idi. Nasuh Paşa daha evvel Ekmekçizâdenin en yakın adamı olup bütün esrarına vakıf olan Kızılbaş Hasanı elde edip ondan defterdarın esrarını öğrenmeğe teşebbüs etmiş, Hasana Çermen sancakbeyliğini vermişti; Ekmekçizâde bunu farkederek Hasanı zehirletmiş idi. Bunun üzerine sadrıazam birtakım şikâyetçiler tedarik ederek padişaha rık'alar sundurdu. Ahmed Paşa Karaman valiliği ile İstanbuldan çıkarıldı, bir hafta sonra memuriyeti, ricası üzerine, Halebe değiştirildi. Yerine Longazade başdefterdar oldu.

Fakat Nasuh Paşanın idamından sonra Ekmekcizâdenin keselerini alan İstanbuldaki yaranı onu tez elden büyük şehre getirtmeğe çalıştılar.

Sadrıazam Öküz Mehmed Paşa serdarlıkla (H. 1023 - 1025) 1615 - 1616 yılı Şark seferine çıkarken Gürcü Mehmed Paşa İstanbulda sadaret kaymakamı tayin edilmişti, fakat aczi görülerek azledildi, sadaret kaymakamlığına Ekmekçizâde tayin edilerek Halepten getirildi; Bu esnada serdarın, "Bu kadar hazine ve askerle varup Revan gibi bir toprak kaleyi almağa kadir olamadığı" haberi geldi, "Hatırı Padişahi mugber olup azlini murad ettiler". Bu mühim meseleyi konuşmak üzere Müftü Efendi ve vüzera saraya davet edildi. Ekmekçizâde mührü hümayunun kendisine verileceğini umuyordu. Birinci Ahmed Müftü Esad Efendiyi mahrem olarak kabul edip: "Vezareti ve serdarlık emrini bir veziri maslahatgüzara tevcih müradımdır, kime tevcih eylesem?". Diye sordu. Esad Efendi: "Ekmekçizâde kaymakam olarak hasebile yolunca ona verilmezmi" dedi. Padişah: "Gerçi kaymakamdır, lâkin bazan yalan söylediğini öğrendim, yalancı vezarete lâik değildir" cevabını verdi: bunu fırsat bilen Esad Efendi de: "Beli padişahım kezzaptır ve hem zalimdir" diye tasdik etti; ve Kaptanıderya Halil Paşayı tavsiye etti. Müftüden sonra huzura Ahmed Paşa girdi, Padişah ona da ayni suali sordu, Ekmekçizâde:

— Padişahım hemen hizmet buyurun, uğuru hümayunda can ve başım fedadır! dedi. Padişah cevap vermedi, Paşa sükûtu ikrar sandı. Huzura üçüncü olarak Halil Paşa girdi: Sultan Ahmed ona: "Seni serdar ve vezıriâzam ettim, şimdi git ardınca mührü gönde-

ririm" dedi. O da el öpüp ve kimseye bir şey sözlemeyip evine gitti.

Ekmekçizâde sarayına gelince, sofraya oturmuş. Reisilküttab Yazıcızade Hamza Efendi ile yemek yiyordu, mührü hümayunu bekliyor ve gayet neşeli bulunuyordu. Bir çavuş gelerek Hamza Efendiye:

— Seni Veziri âzam ister! dedi.

Yazıcızâde meselenin aslını bilmez, kaymakam Ahmed Paşayı göstererek:

— Veziri âzam sadır başında oturur!.. Dedi. Fakat çavuş:

— Mührüşerif şimdi Halil Paşaya verildi. O dahi Reisülküttabı davete beni gönderdi! deyince Ahmed Paşa şaşırıp, elini sofradan çekti, yemek yiyemedi. Meclisinde bulunanlar da bir tuhaf oldular.

Yeni sadrıâzam da Ekmekçizâdeyi makamı için en tehlikeli bir rakip olarak gördü; onun şöhret ve nüfuzunu sarsmak için elinden geleni yaptı; Ahmed Paşanın Mehter Mehmed adındaki bir adamını, vaktile kendi tevabiinden birini katletmiş olmakla suçlıyarak fermanını aldı idam ettirdi. Ekmekçizâdeden her kim rüşvet dâva ederse hemen Padişaha arz ederek rüşvetin istirdadı emrini aldı. Kendisi serdarlık ile Şarka hareket ederken de kaymakamlığı Sofu Mehmed Paşaya verdirtti. Ekmekçizâde teessüründen yatağa düştü; ve bir daha kalkmadı. Ağırlaştığını hissedince İstanbul defterdarı Yahnikapan Abdülkerim Efendiyi çağırtarak hazinesini teslim etti, bu paradan Özi kalesinin tamirini, Kılburun üzerine de bir kale yapılmasını vasiyyet etti. Şeyhülislâmı ailesine vasi ve evkafına nazır tayin etti: (H. 1028) 1618 yılı sonları idi, öldü. Cenaze namazını, Beyazıt camiinde devrinin evliyalığına inanılmış nüfus sahibi Şeyhi Üsküdarlı Hüdai Aziz Mahmud Efendi kıldırdı; hayatında, Vefâdaki medresesi civarına yaptırdığı türbesine gömüldü.

Ölümünden sonra da evinde bin yük akça gibi büyük bir serveti çıktı, mîriye zaptedildi. İstanbuldaki medresesinden başka Edirnede bir hanı, Ereğlide de tamamlanmamış bir hanı ve çeşmeleri vardır. Vakanüvisin tâbiri ile "Nice yıllar vezaret ile istiklâl üzre defterdar olmuş Devleti âliyyenin namdar ricalinden" idi. Onun ileriye sürdüğü bir zat olan Abdülkerim Paşa, bilâhara başdefterdar oldukta İstanbul zürafası tarafından:

Ekmekçi zade kıldı dünyayı nâne muhtaç
Ahir sımatı devlet yahni kapının oldu

diye hicvedilmişti.

Bibl.: Naimâ Tarihi, I ve II; Peçevili Tarihi; Kâtib Çelebi, Fezlike.

AHMED PAŞA (Gedik) — On beşinci asrın büyük vezirlerinden ve sadrazamlarından; İstanbulun büyük ve kalabalık bir semti hâlâ onun lâkabı ile anılagelen, tarihimizin fütûhat devrinin en öndeki şöhretlerinden, burada Gedik Ahmed Paşanın hal tercümesi, Türkiye tarihi üzerinde en geniş salâhiyetle söz sahibi olanlardan Profesör Mükrimin Halil Yınanç İslâm Ansiklopedisine yazdığı Gedik Paşa makalesinde, paşanın menşeini şöylece anlatıyor:

"Muasırı olan Türk tarihçileri, onun asıl ve menşe'i hakkında hiçbir şey söylemiyerek, Fatih Sultan Mehmed'in hasbendlerinden olduğunu bildirirler. Garp menbalarından bazıları onun, Rum cinsinden bulunduğunu ve hattâ daha ileriye giderek, bazıları da kendisinin Arnavud devşirmesi bir yeniçeri olduğunu naklederler. XVI. ve XVII. asırlarda yazılan tarihler onun yeniçerilikten yetiştiğini ve muharebelerde şecaat ve besâletle temayüz ederek, kat'i meratip ettiğini bildirirler. Bu zatın Anadolu beylerbeyi oluncaya kadar katettiği rütbeleri ve bulunduğu vazifeleri de bilemiyoruz. Muhakkak olarak bildiğimiz şey (865) 1461 den itibaren Gedik Ahmed'in, Rumeli beylerbeyliğine naklounan Şarabdar Hamza'nın yerine. Anadolu beylerbeyi oluşudur."

Fatih Sultan Mehmed Amasra, Sinop ve Trabzon seferinde bulundu. Karaman ülkesinin fethinde büyük hizmeti görüldü, yeni fethedilen bu memlekete vali tayin olunan şehzade Mustafa Çelebi'ye atabey (lala) tayin edildi. (1469).

1470 te Fatihin maiyetinde olarak, Eğridoz fethine iştirak etti ve bu seferde pek büyük şecaat gösterdi; mükâfaten vezirliğe terfi etti.

1471 de Alâiye kalesinin fethine memur oldu, kalenin sahibi Kılıç Arslan'ı teslim olmağa ikna etti. Ayni yıl içinde de Silifke ve havalisini de fethetti.

1472 de Uzun Hasana karşı yapılacak harp için padişahın topladığı meşveret meclisinde bulunmak üzere İstanbula çağrıldı. Ot-

lukbeli muharebesinde (11 ağustos 1473) sağ cenah ordusuna kumanda eden şehzade Bayezid'in maiyetinde bulundu ve emsalsiz bir şecaat ve mehareti ile galibiyete sebep oldu.

1474 de Karaman vâlisi Şehzade Mustafa vefat etti, süratle Konyaya dönmüş ve Şehzadenin cenazesini Bursaya göndermişti. Atabegi bulunduğu Şehzadenin ölümünden Karaman valiliğine tayin edilen küçük Şehzade Cem'e de Atabey oldu ve pek az sonra, idam olunan Mahmud Paşa'nın yerine, veziri âzam olarak İstanbula geldi.

1475 de Karadenizdeki Ceneviz müstemlekelerinin fethine memur edildi, donanma ile Kırıma giderek Kefe, Azak ve Menkûb kalelerini aldı; Kırım hanlığının Türkiye himayesine girmesini ve Karadenizin Türk gölü haline getirilmesini sağladı. 1476 da padişah ile birlikte, Boğdan seferine gitti; sonra İşkodranın fethine memur edildi, bu vazifeyi kabulde gevşek davranınca azil ve Rumelihisarında hapsedildi. Veziri âzamlık Nişancı Karamanî Mehmed Paşaya verildi. Az sonra af edilen Ahmed Paşa Geliboluya gönderildi, donanma kumandanı ve Selânik sancağı beyi oldu. Limni adasını 1478 de Limni'yi fethetti. Geliboludan Yunan denizine sefere memur edildi, Kefalonya, Zanta ve Aya Mavra adalarını zaptetti. Ertesi sene, kapudanlık ve Avlonya sancağı beyliği ile Napoli kırallığının fethine memur edildi. Gedik Ahmed Paşa bu işi de büyük muvaffakiyetle başardı. Otrantoyu zaptetti. (11 ağustos 1480) Cenubî İtalyanın içerlerine yürürken Fatih Sultan Mehmed öldü, yeni Padişah İkinci Sultan Bayazıt tarafından geri çağırıldı. İstanbulda veziriâzam Karamanî Mehmed Paşa yeniçeriler tarafından parçalanınca İshak Paşa sadrıazam olmuştu. İsyan iden Karaman valisi Şehzâde Cem hemen bütün Anadoluya hâkim olmuştu. Ceme karşı İtalyadan gelen Gedik Paşa gönderildi. Yenişehir muharebesinde, fevkalâde yararlık göstererek, Cem'in hezimetine sebeb oldu.

Fakat, Cemi yakalamağa memur edilince, vaktiyle hizmetinde bulunduğu şehzâdenin kaçmasına fırsat verdi. Vezirlerden Nişancı Hamza beyoğlu Mustafa Paşa Sultan Bayazıda onu gizli bir Cem taraftarı olarak gösterdi. Ahmed Paşa İstanbula çağrıldı ve öldürülmek üzere, sarayda kapuarasına hapsedildi ve İshak Paşanın şefaat Karamanoğlu Kasım Bey başta Gedik Ahmed olmak üzere, ümeranın kendisine tarafdar olduklarını yazarak Mısırda bulunan Şehzâde Cem'i Anadoluya getirtdi. Bu yeni tehlikeyi de yeniçerilerin çok bağlı oldukları Gedik Ahmed Paşa önliyebilirdi. Ahmed Paşa bu vazifeyi Nişancı Mustafa Paşanın idamı şartı ile kabul etti. Mustafa Paşa idam olundu.

Ahmed Paşa Karamanoğlu ile Cem'e karşı hareket ederken, şehzâdeye iltihakından korkulduğu için oğlu rehine olarak İstanbulda alıkonuldu.

Mükrimin Halil Yınanç, Paşanın son yıllarını da şöyle anlatıyor: "Evvelce Gedik Ahmedin maiyetinde bulunan sancak beylerinden bir kısmı da Cem'e iltihak etmişlerdi. Bu vaziyet ötedenberi Gedik Ahmedden şüphesi olan padişahı büsbütün kuşkulandırdı. Cem'in gelişini Ahmed Paşanın münafıkane ve muvazaalı hareketine atfetti. İstanbulda bulunan bütün kapıkulu askerlerini alarak, Anadoluya geçen ve Anadolu beylerinin kuvvetlerini kendine ilhak eyliyen padişah bizzat Cem üzerine yürüdü. Padişahın şübhesi haksız yere ve yalan şayialar üzerine idi. Ahmed Paşa gibi sert, eğilmez ve bükülmez mizaclı bir kimsenin verdiği sözü bozması ve boynundaki bi'at bağını söküp atması imkân haricinde idi. Hattâ onun bu seciyesini bilen Cem, zahiren onun ile sulh müzakeresi yapmak ve hakikatte gafilen bastırmak üzere bazı teşebbüste bulundu ise de, muvaffak olamadı. Cem'in tarafdarlarının külliyen mağlûbiyetinden onun Rodosa firarından sonra, Gedik Ahmed, padişahın emri ile, Rodosa bir elçi göndererek, şövalyeler ile, Cem hakkında, müzakereye girişmeyi teklif etti. İstanbula gelen elçiler ile müzakereye girişen Gedik Ahmed, muayyen bir para mukabilinde, Şehzadenin iadesini istemiş; fakat, bu teklifin kabul edilmemesi üzerine, müzakereden çekilmiş ve Mesih Paşa müzakereye devam ederek, bunlar ile bir muahede akteylemişti. Kendisi ise gerek bunu, gerek Venedikliler ile yeniden aktedilmiş olan muahedeyi devletinin şan ve şerefini ihlâl edecek bir mahiyette görüyor ve şedid tenkidatta bulunuyordu. Padişah, kapıkulu askeri üzerinde fevkalâde nüfuzu ve ordu içinde fazla şöhreti olan bu namağlûp kumandanın, kaynatası ile birleşerek, hiyanet etmesi ihtimalinden endişe ettiğinden, onu ortadan kaldırmağı kararlaştırdı. Fakat

kapıkulu askerinin merkezi olan İstanbulda Gedik Ahmedi öldürmeyi mahzurlu gördüğünden, bütün vüzerası ve erkânı saltanatı ile birlikte, Edirneye gitti ve (6 şevval 887) 18 kânunuevvel 1482 pazar gecesi, Yenisarayda bütün erkânı devletin davetli olduğu bir ziyafetin hitamında diğer vüzeraya hil'atler verildiği halde, Gedik Ahmede ölüm alâmeti olmak üzere, siyah bir kaftan verildi ve biraz sonra öldürüldü. Sarayın odalarının birinde veya hamamda öldürüldüğüne dair ihtilâflar mevcut olduğu gibi, boğdurulmak veya hançerletilmek sureti ile ifna edildiğine dair rivayetler de vardır. Nâşı, Edirnede defnolunmuştur.

"En müşkül işleri başarmış, en ağır tehlikeleri alt etmiş olan bu zat, sert ve hattâ haşin tabiatli, fikir ve kanaatlerini hiç bir zaman saklamaz, mert ve dürüst, fakat kindar ve son derecede haris ve harpçû idi. Ölümü, Edirne'de yeniçerilerin isyanına sebep olduğu gibi, halk tarafından pek ziyade sevilmiş bir şahsiyet olduğu için, halk arasında da derin bir elemi mucip olmuştu. Hâlbuki türk aristokrasisi ve ulema sınıfı, devşirmelerin o zamanki bu en kuvvetli şahsiyetinin ölümünü memnuniyetle karşılıyorlardı.

"Gedik Ahmed'i öldürmek ile muvaffakiyetli bir iş gördüğünü zanneden Bayezid, İstanbul'da bulunan İskender Paşa'ya "kulum İskender biti sana vasıl olduğu gibi bilesinki Gedik'i depeledüm" diye, bu ölümü tebşir ederken şimdiye kadar onun himayesi ve nüfuzu sayesinde berhayat bırakıldığı anlaşılan şehzade Cem oğlunun öldürülmesini emrediyordu. Gedik Ahmed'in ölümünü müteakip, onun kaynatası, eski hamisi ve müttefiki olan İshak Paşa da vezir-i âzamlıktan azil ve tekaüd edilmişti. XV. ve XVI. asır İtalyan menbalarında ve onlardan naklen XVII. ve XVIII. asır müelliflerinde, Gedik Ahmed'in ölümü sebebi hakkında roman kabilinden yazılan şeyler zikre değmez.

"Gedik Ahmed İstanbul'da bazı hayrat yapmış ve bundan dolayı şimdiki Gedikpaşa semti, onun adını taşımaktadır. Bugün kendi adını taşıyan bir hamamdan başka bir şey kalmamıştır. Diğer eserlerinin, meselâ cami ve medresesinin, çok eskiden harap olduğu anlaşılıyor. Zamanındaki tarihler onun Afyonkarahisar'da hâlâ mevcut olan bir imaret, bir medrese ve kütüphane yaptırdığından, Konya'da ise, Mevlâna Celâleddin Rumî vaziyesini tamir ve tecdit ettirdiğinden bahsederler.

"Ahmed Paşa'ya verilen Gedik lâkabına gelince, Âşık Paşazade onu ekseriya Gedik Eri Ahmed diye zikreder ve hattâ onu medheden bir şiirinde:

Bu Ahmed Kim gedüklerin eridür
Nice gedükleri berkitti Ahmed

beytini söyler. Âşık Paşa-zadenin ifadelerinden, onun bu unvanı, kal'a açmak ve kal'a tamir ve inşa etmek maharetinden dolayı, almış olduğunu anlıyabiliriz. Avrupa müelliflerinin söyledikleri veçhile, diş veya her hangi bir uzvunun eksikliğinden dolayı, bu unvanı aldığını muhtemel görmüyoruz."

AHMED PAŞA (Hezarpâre) — On yedinci asır vezirlerinden, Sultan İbrahimin sadrıazamlarından; devrinin bu yüksek Devlet makamına tam liyakat sahibi bir adamdı, iş bilir, geniş malûmat sahibi, güzel konuşur, yerini kanlı icraat ile kuvvetlendirmekten nefret eden bir İstanbul çelebisiydi; fakat sonsuz, servet hırsı ve mührünü taşıdığı Sultan İbrahimin her arzusunu yerine getirmek hususunda gösterdiği zaaf, Vâlide Kösem Sultanın sonsuz ihtiraslarına ve Yeniçeri Ocağı ağalarının tagallub yolundaki faaliyetine sed çekmek istemesi sekiz yıldanberi devam edegelen Girit harbinin doğurduğu bir buhran devrinde, kendisini sekiz ay gibi kısa bir zaman içinde felâkete sürükledi.

Tavşantaşında oturan bir Sipahinin oğlu idi, küçük yaşta iken maliye kalemine girmiş ve orada "Seriül kalem bir kâtip" olarak tanınmış, Defterdar Ömer Efendi tarafından da Sadrıâzam Arnavud Kara Mustafa Paşaya tavsiye edilerek Dördüncü Muradın son ve Sultan İbrahimin ilk Sadırâzamı olan iffet ve istikameti ile meşhur bu vezire terkereci olmuştu.

Kara Mustafa Paşanın mahremlerinden bir Hüseyin Efendi vardı ki aşağıdaki fıkra onun ağzındandır:

"Kara Mustafa Paşa vüzera, ümera ve mansıp sahiplerinden rüşvet almayıp eskiden kalmış adet üzere olagelen hediyeden gayri şey alındığına rızası yok idi. Hattâ bir gün huzuruna girmek üzere sarayına gittiğimde Tezkereci Ahmed Efendiyi içeriden korku ve dehşet içinde çıkar gördüm. Yüzünün rengi değişmiş, perişan olmuş, telâşının sebebini

sordum, vezir kendisine gazap etmiş, öldürtecek imiş, can korkusuna düşmüş, benden şefaat diler gibi oldu: — Var odana sabreyle, nice olur görelim! Deyip içeri girdim, veziriâzamı gazaplı buldum, beni görünce: — Bire kandasın hey adam! dedi. Ben dahi: — Buyurun sultanım, sîmânızda âsârı melâlet müşahede olunur, aslı nedir, ne makule emri müşkül zuhur etmiştir? diye mütecahilâne sual ettikde: — Şol veledi zinâya ne dersin, benim verdiğim beratları derkenar edüp beylerbeyi haklar imiş! (Beylerbeyilerden rüşvet alırmış), şimdi katletsem gerekdir! dedi. — Ya yerine istihdama kimi tedarik buyurdunuz? dediğimde: — Göynüklü Mahmuda haber gönderdim, şimdi gelir dedi. Ben dahi: — Aman sultanım, evvelâ Göynüklü Mahmud pîri zayıftır, huzurunuzda ayak üzere durmağa kadir değildir, tezkerecilik güç iştir, amma bu haramzâde bütün gün ayak üzre durmaktan âciz değildir ve aceleden otuz mektub buyursanız bir saatde yazup zahmet çekmez seriül kalem kâtipdir, saniyen bunca zamandır siz bunu istihdam edüp cümle esrarınıza mahrem ittihaz ettiniz, eğer şimdi katlederseniz kan etmiş olursunuz, ol makulenin kanı ne şeydirki eteğinizi telvis etmeği irtikâb edersiniz, eğer azlederseniz, mahremi esrarınız varub düşmanlarınızın mahremi olmak lâzım gelür! dedim. Cevabında: — Ya hemen ettiği yanında kalsın mı? dedi. Ben dahi: — Mâkûlü budırki hemen tenbih ve azar ile iktifâ ve hizmetde ibkaa oluna dedim. — İmdi sen bu veledi zinâya başkı ol, senin hatırın için öyle edelim dedi. Ben dahi ahvalini nezârete taahhüd edüb dışarı çıkup Ahmed Efendiyi getirdim, paşanın elini öptürdüm. Çıkarken ardımdan çağırdı: — Hüseyin Efendi, hem şu haramzâdenin bir büyük aybi daha vardır, Divânda ve burada dururken uçkuru sarkub karşımızda görünür, esvabının kıyafeti perişan, kapaması açılub uçkuru göründüğünden haberdar olmaz. Allahı seversen şu edebsize tenbih eyle uçkurunu saklayub libâsını adam gibi giysün! dedi. Ben dahi tenbih edüb tekrar getirüb elini öpdürdüm. Sonra Ahmed Efendi sadrıazam oldu, huzuruna vardığımda bana bu hukuk karşılığı iltifat lâzım gelirken benden sıkılub istiskal eylediğini his iderdim".

Paşasının idamında sadrıazam Sultanzade Mehmed Paşaya pek çok rüşvet vererek mevkufatcı, bir müddet sonra defter emini, defterdar Salih Paşaya Mührühümayun verildikte baş defterdar, Salih Paşanın idamı üzerine de sadrıazam oldu. Vakanüvis şöyle nakleder: "Salih Paşa boğulduğunda mühür, Kapıcılar kethüdası ile seferde bulunan Kaptanı Derya Musa Paşaya gönderildi, o gelince defterdar Ahmed Paşa sadaret kaymakamı oldu. Ahmed Paşa şehir oğlanı ve mizacgir kallâş olduğundan ne eyledi ise eyleyup Mührühümayunu avlayup bir hattı Hümayun ile mühürün geri alınmasına Şahin ağa namında bir adamını gönderdi. Şahin ağa yolda tâuna tutuldu, kapıcılar kethüdasına yetişemedi. Biçâre Musa Paşa vezirlik sürûru ile İstanbula geldiğinde mühür kendisinden alınıp Ahmed Paşaya verildi, meyus ve mahrum olan Musa Paşa da ikinci vezir oldu, Ahmed Paşa devri vakalarının kaydine de: "Zikri ihtilâli ahvali devlet ve tagallübi nisvan ber umuru saltanat" serlevhasile başlar. (B.: İbrahim, Sultan) Girit cengi, adada ve denizde bütün şiddetile devam ediyordu, Dalmaçya Venediklilerle ikinci bir harp sahnesiydi. Hükümdar tebasının saadet ve refâhını pek samimî olarak korumak isteyen asîl duygusuna rağmen son derecede müsrif ve bir genç boğadan farksız bir zendost idi. Harp ve sefahetle müdhiş ağızları müflis bir hazinenin memelerinde, devletin südünü tüketmiş, kanını emiyorlardı. İstanbul zincirleme kanlı ihtilâllerin, Anadolu yıllarca sürecek zincirleme kanlı isyanların ve şakavetin arifesinde idi; İlk ateş de, Ahmed Paşa sadaretinin tezine. Sivas'dan çıktı; O vakanın ne dereceye kadar hakikat olduğu bilinmiyor, Sultan İbrahimin katlinden sonra yazılmış olup, kaatillerin, bu pâdişahın hatırasını kirletmek için tasni etdirdikleri de düşünülebilir: "Padişah, İbşir Mustafa Paşanın Sivas'ta oturan nikâhlı karısının İstanbul sarayına gönderilmesini Sivas beylerbeyi Vardar Ali Paşaya emreder; Dindar bir adam olan Vardar Paşa bu şenaate karşı isyan eder; Tedibine İbşir Paşa memur olur; Vardar Paşa nâmusunu koruduğu kadının kocasına kendi başını verir ve Vardarın zevcesini İstanbula yolladılar; bu kadının "Uryan, balmumları ile çarmıha gerilip teşhir edilmesi için Fermanı Hümayun çıkar, sadrıazam Ahmed Paşa ricâ edip ol zaife bî günahı gücile kurtarır."

Ali Paşa vakasını, Bağdat'ta İbrahim Pa-

şanın ayaklanması takip etti; Cephelerden gelen haberler ise hiç de gönül açıcı değildi. Hicri 1057 - 1058 yılları için (M. 1647 - 1648), vakanüvis şöyle bir takım "vakayi-i cüz-iye" ve "etvarı garibe" kaydeder:

Osmanlı hanedanı ananesinde nikâhla evlenme yoktu, Prensler ve Padişahlar odalık alırlardı, bir çocukları dünyaya geldiğinde herhangi bir merasime lüzum görülmeden nikâh akdolunurdu; Sultan İbrahim bu ananeye aykırı olarak cariyelerden birine nikâhi şer'i ile sahip olmak istedi. Fermanı hümayun mucibince divan vezirleri "Âlâtı cevâhir ile pürzîver birer câriyei mahpeyker" hediye ettiler, ve Davutpaşa bahçesinden bir düğün alayı tertip ederek sarayı hümayuna getirdiler Kızlar ağası "câriyei mâhûde" nin, Sadırâzam Ahmed Paşada da Padişahın vekili oldular, bu düğün ile Osmanlı hanedanı tarihine bir "Telli haseki" girmiş oldu. (B.: Hümâşah Sultan).

Sultan İbrahim ikişer üçer yaşındaki kızları parlak cemiyetler tertip edilerek vezirlerden damatlığa müstahak olanlara verildiler. Bu arada Sultan İbrahim, Sadırâzam Ahmed Paşayı damad edinmek istedi, karısı boşattırıldı, Eskisarayda yeni nikâhı kıyıldı; mini mini gelin sultan, "cevâhir ve sîmü zer ile pürzîver" minareye benzeyen iki nakılın geçirildiği muhteşem bir alay ile vezirin sarayına götürüldü; düğün eğlenceleri onsekiz gün sürdü.

Sultan İbrahim kendi nikâhlısı için de Atmeydanındaki meşhur İbrahim Paşanın sarayının döşenmesini emretti. Ahmed Paşa bu işe Defterdarı memur etti. Koca sarayın baştan başa döşenmesi hazinelere bağlıydı, bir hünkâr dairesi olarak meydana nazır büyük kubbeli salon ile yanındaki odaların hazırlanmasına karar verildi. Fakat bu kâşânenin döşenmesine lâzım olan "zerdûz ekmişei hindiyei tılâdûz ve sair tuhaf ve nevadır makulesi esvab ve eşya" tedariki için geceleri bedestanlar, mahzenler ve hanlar açtırıldı. Sahibinin rızası olsun olmasın akçesi sonra mîriden verilmek üzere cebren alındı. Tüccar, eşyalarını bedestan ve dükkânlardan gizli mahzenlere kaçırmağa başladı, "Bu diyarda emniyet kalmadı, gayri yere hicret etmeli" sözleri alenen söylenmiye başladı.

Yedi İngiliz kalyonu, Galata önünde, derya ortasında beyaz teslim bayrakları çekip ve gemilerin bütün mürettebatı başları üzerinde birer bakraç içinde ateş yakarak gümrüklerdeki yolsuzluklardan ve Girit cengi için gemilerinin angaryeye alınması teşebbüsünden şikâyâet ettiler (B.: Ateş istidası).

Sadrâzam, kardeşi Sarhoş İbrahim Ağayı sadaret kethüdası tayin etmiş, Sultan İbrahimin gözdelerinden Hobyar kadın ile de evlendirmişti; İbrahim ve Hobyar kadın Kadirga limanında Beşir ağa konağında otururlardı; bir gece yâranı ile iyş ve nûş ederken, konağının mutbağından yangın çıktı. Canlarını gücile kurtardılar. Bir gün, yine sarhoşluğunun sebep olduğu bir edepsizlik yüzünden, Ahmed Paşa tarafından falakaya yatırıldı ve "kubbei feleğe koymağa nazlandığı" ayacıklarına iki yüz değnek yedi (B.: İbrahim Ağa, Sarhoş).

Halk, bütün bu garabet, yolsuzluk, zulûm ve fesattan Sadrâzamı mesul tutuyordu: "Cümle Vezirin başı altındandır, murad etse defederdi, âlemin nizamına çalışırdı" deniliyordu. Venedikliler Bosna hududunda kırka yakın kale ve palanga almışlar, Akdeniz boğazı ağzını da kapatarak donanmayı hümayunu açık denize çıkartmaz olmuşlardı. Giritte cenk eden ordu, cephanesiz, aç ve çıplak kalmıştı. "Ahmed Paşa bir söz anlar, okur yazar, ahvali âlemden haberdar bir veziri reşid iken kaza ve kader iktizası ile nâmakul evzaa başlayıp tariki müstakim üzere yürümedi, halkın hoşnutsuzluk ve nefretine kulak vermeyip, lâübali mal toplamaktan ve âşikâra rüşvet almaktan çekinmedi. Kethüdası Arnavut Ahmed, tezkerecisi Şâmi zade Mehmed, çavuş başısı Turak ve selâm çavuşu Sarı Mustafa da halka kahr ile muamele ettiler. Dost ve düşman kendilerinden korkar, iş güç sahibi dayak ve işkenceden söğüt yaprağı gibi titredi. Vakti değil iken Anadoluhisarında, İncirlide ve İstanbulda müteaddit yerlerde ve Küçükçekmeceed şeddadî binalar yaptırmağa meşgul olup hasutlar ağzına düştü, devletlû, dünyanın zevalini ve hakkın celâlini unuttu demiye başladılar. İlmiye ve seyfiye mansapları, alenen satıldı, herkesin mansaba nekadar rüşvet verdiği çarşılı ağzında söylenmiye başladı" diyen vakanüvis, İstanbulu kanlı bir ihtilâl sahnesi olmağa götüren hâdiselerin gelişmesini de şöylece naklediyor:

"Sarayı âmirede olan kasır ve kâşanelerin her biri serâpâ samur ve dîbâ ile döşenmek ferman olundu. Cenabı şehriyârî takviyeti bah için çokça anber yediğinden devleti rical ve erkânına, âyan ve eşrafa ve vâlilere samur kürkler ve anber göndermeleri emredildi; kudreti olmadığını bildirenler azil ve hapsolundu. İstanbulda samur bulunmaz oldu. Yüz kuruşa satılırken bin kuruşa alınmaz oldu; Moskof kâfiri bu vesile ile pek çok samur kürk gönderip nice Mısır hazinesi kadar mal almıştı. Bir gün, kendisinden samur kürk istenilen Galata kadısı Mehmed Çelebi, ki devrin Şeyhülislâmı Adanalı Abdürrahim Efendinin oğlu idi. (B.: Abdürrahim Efendi, Adanalı) bir bohçaya abadan bir mevlevî hırkası ve bir mevlevî külâhı koyup Sadrâzam Ahmed Paşa sarayına gitti: — Ben kürk vermiye kadir değilim, bu hırka ve külâhı giyip mansabımdan vaz geçtim; benim Sultanımdan ricam budur ki, beni Padişah huzuruna götüresiniz, ona da cevap vereyim, gaayeti bana üç hâlin biri isabet eder, katlederse, şehadet canıma minnettir, nefyederse, iki aya yakındır İstanbul zelzeleden hâlî değildir, bir gün bu şehir yere geçer, bulunmamak ganimettir, azil ise, şu hırka ve külâhı giyerim! dedi. Sadrâzam Şeyhülislâm zâdeye göz yummağa mecbur oldu. Vakayı işiden kibar ve ulema Mehmed Çelebinin cesaretine tahsin ve aferinler diyip inşaallah fethülbab müyesserdir diye sözler çoğaldı. Şeyhülislâmdan, kazaskerlerden, vüzeradan ve sair servet sahiplerinden, yeniçeri ağasından, Bursa ve Edirne kadılarından kürkler ve anberler alınmıştı. Bu arada yeniçeri ocağı erkânına da samur ve anber salındı; bu arada Kara Murad Ağadan da iki kürk şu kadar anber ve altmış kese akçe istemişti. Girid cenginden yeni gelmiş olan Kara Murad ağa dîvan tezkeresini getiren adam, gözleri kantasına dönüp: — Var Defterdar Efendiye söyle, ben Giridten geldim, ince perdaht barut ile yağlı kurşundan gayri bir nesnem yoktur, samur ve anberin adını biz ilden işidiriz, görmemişizdir, akçe der isen, borç ile alıp harcediyoruz! dedi ve çık! diye bir haykırdı ki, odayı zelzeleye verdi (B.: Murad Paşa, Kara). Bu sırada Valde Sultan, oğlunu tenkid yollu sözler sarfettiğinden gazaba uğradı, kendisine Sadrâzam Ahmed Paşa gönderilerek İskender Çelebi bahçesine (bugünkü Zeytinburnu) sürüldü (B.: Kösem Mahpeyker Sultan). Bir zengin ölünce, meşru varisleri dururken metrûkâtının müsaderesi yoluna gidilmiye başlandı. Haç yolunda ölen Topçu Ahmed Ağanın evlâd ve ayali malından mahrum edilip, Sadrâzam Ahmed Paşa, kırk bin riyal sarfederek bir mücevherli kayık yaptırttı.

"1058 Recebinin on altıncı (6 Ağustos 1648) perşembe günü, mutad üzere bölük ağaları perşembe selâmına vezir sarayına gitmişlerdi. Ulema ve ricalden de bazı ziyaretçiler gelmişti. Sahibi devlet küçük oğlu Baki Beye merhum Mustafa Paşanın sekiz yaşındaki kızını alıyor, düğün ile meşguldür diye kabul edilmediler. Yeniçeri ocağı erkânından Karakethüdanın Topkapısında güzel bir bahçesi vardı, Ahmed Paşa bu bahçeyi, sahibinin rızası hilâfına zor ile satın almıştı. Baki Beyin düğününe de o gün orada başlanmıştı. Gündüz ziyafetler, geceleri de rakkas, karagöz ile sabaha kadar iyş ve işret ile feleğin kahbeliğinden gaflette idi.

"Ocak Ağalarının namlılarından Bektaş Ağa, Koca Muslahaddin Ağa ve Kara Murad Ağa ve Karaçavuş kürk ve akçe teklifine red cevabı vermiş, kendilerine vezirin bir kötülüğü isabet edeceğinden gayet ıstıraba düşmüşlerdi. Hakikatte veziriâzam bu ağaları düğüne davet edip o bahçede idamlarını kararlaştırmıştı. Bir odada dördünü dahi sık boğaz tedarikini gördü. Ağalar da bunu sezdiler, düğüne boğazı gaddareli çuhadarlar, otuzar kırkar yeniçeriler ile gittiler. Bir odada oturup taama intizarda iken Paşanın adamlarından ocak halkının taraftarı Receb Ağa geldi: — Ne oturursunuz, devletlûnun size suikasdi vardır, bugünden sonra hanelerinizde dahi bulunmıyacaksınız! diye haber verdi. Murad Ağa güğreyip: — Ya! Kaziye böyle midir, biz kolaylıkla ölmeyiz, gayri bizden suç gitti! diyip kalkıp hânelerine gittiler. Murad Ağa cümlesinden cesur olduğundan onun başına toplandılar, bu gailenin def'i babında ahd ve misak ettiler. Ortacami'ye varıp ocak ihtiyarlarını ve oda başıları cemedip bu fesatları Padişaha talim eden vezirdir, anı aradan kaldırıp bir müstakim vezir ettirelim! diye karar verdiler ve cümleyi kendilerine uydurdular. Geceleyin Fatih camii vâizi Veli Efendiyi Müftüyü gönderip kararlarını bildirdiler, ulema ile sözü bir yere koyup hazır olsunlar diye haber gön-

derdiler. Recebin on yedinci cuma günü ağalar, mürettep ve müsellâh Yeniçeriler ile Ortacamide toplandılar. Sabah namazından evvel, Murad Ağayı cümlenin ağzından yazılmış bir tezkere ile Müftü Abdürrahim Efendiye gönderdiler. Efendi feryada başlayıp: — Ağa oğlum, bu çektiğimiz ne azaptır, mal ve canımızdan emniyet ve rahatımız gitti, bulayki bu gaile suhuletle husule geleydi! dedi. Murad Ağa: — Behey Efendi: Bu işler cümle sizin sükûtunuz ve ademi ittifakınız ile bu mertebelere gelmiştir. Yoksa bunun çaresi görülmek kolaydır, hemen siz ulemayı cemedip Sultan Mehmed Camiine buyurun, bu gaile bertaraf olmadıkça cemiyetimiz dağılmak muhaldir! diyip gitti. Sonra camie davet olunacak ulemanın defteri yapılıp Abdürrahim Efendi de atına binip Fatih Camiine gitti, mihrapta oturdu. Devrin ileri gelen ulemasından olup yalıda bulunan Bahai Efendi ile Karaçelebizade Mahmud Efendi müstesna, davet edilen bütün ulema camide toplantı. Ocak ağaları da pür silâh maiyetleri ve her yeniçeri ortasının çorbacıları ve odabaşılariyle camie gelip camiin içi dışı doldu. Ocak ağaları, camiin iç kapısı yanında olan sofalarda oturdular, neferleri karşılarında el bağlayıp durdu. Ulema da, mihrapta bulunan Şeyhülislâmın iki yanında yollu yolunca tâ cami kapısına gelince kat kat dizilmişlerdi. Evvelâ, Kara Murad Ağanın muhalefetine rağmen, Sipahilerde ağalarile beraber davet olundu. Cemiyet tamam oldukta Sadrıâzam Ahmed Paşaya adam gönderip camie gelsinler ibadullahın ahvali söyleşilsin! diye davet olundu. Vezir ise meseleyi geceden öğrenip firar etmişti. Camie çavuşbaşı ağa geldi, Müftü ona hitaben: — Var söyle, vezir kürkünü ve esbabı ihtişamını giyip mührü alıp buraya gelsin! dedi. Çavuşbaşı bu ibareleri ezberleyip camiden çıktıktan sonra korkusundan kaçıp gizlendi ve bir daha görünmedi. Mesele saarya aksetmiş, Sultan İbrahim Hasekiağa ile Şeyhülislâma: Bu cemiyetin aslı nedir? edeblerile olup dağılsınlar! diye bir emir gönderdi. Müftü: "Veziri bize teslim etsin, bu cemiyet dağılmaz, şeriatle sözümüz vardır! diye cevap verdi. Bundan sonra Fatih camiinden kalkılıp Orta camie gidildi. İbrahim bir ihtilâl karşısında kaldığını görünce Ahmed Paşayı feda etmekte tereddüt etmedi; Ahmed Paşa ortalıktan kaybolmuştu, has odabaşıda olan mührü, ulema ve ocak ağalarının ileri sürdüğü Mevlevî Sofu Mehmed Paşaya verdi."

Veziri feda etmiş olmasına rağmen, Sultan İbrahim, bu toplantının kendi saltanat ve hayatına kasdeden bir ihtilâle dönmesini önliyemedi.

Ahmed Paşaya gelince, ağaların ve ulemanın toplanacaklarını gece (alaturka) sasat beşte haber almış, ne yapacağını şaşırmış, kaçıp saklanmaktan gayri bir kurtuluş yolu görememişti. Haberi getiren, paşanın kendi çıraklarından seksen birinci bölüğün odabaşısıydi; yüzünü tanınmamak için sarmış, Paşayı da döşeğinden kaldırmıştı. Paşa kalkmış, abdest almış, mutadı olan teheccüd namazını kılmış, haznedarını ve mühürdarını çağırıp at ısmarlamıştı. Telhisçi Abdi Çelebi ile uzun uzadıya başbaşa verip konuştu; sonra: — Hazine odasında bulunan altı kese filori var getirin! dedi. Bir heybenin iki gözüne üçer kese koyup ata yüklettiler. Üç yüzüğü vardı ki, ikisi elmas onar bin kuruş değerinde, diğeri de gayet kıymetli bir büyük yakut idi. Koynuna da şeyh hattı ile bir mushafı şerif soktu, Abdi Çelebi ve bir de Halil adında mahrem bir iç oğlanile atlara bindiler; sarayında hiç kimse nereye gittiklerini bilmiyordu; paşanın haznedarı ile mühürdar, Abdi adındaki bir mehteri: "var yokla paşa orada mıdır" diye Orta camie gönderdiler; halk ağzından: "Paşa burada!.." sözünü işitince bunu Ahmed Paşa zannederek "Paşa camidedir!" diye haber getirdi; camide olan ise Sofu Mehmed Paşa idi. Meğer, Ahmed Paşa sarayından çıkarken, kapıda nöbetçi olan yirmi nefer yeniçerilerden biri ardlarına düşüp gizlice gözetlemiş idi; gelip mühürdara: — Bilir misiniz Paşa kande gitti? dedi. Mühürdar: — Zahir Orta camie gitmiştir! diye cevap verince yeniçeri: — Ben ardınca gittim, Delibiraderim hanesine vardı! dedi. İtimat etmediler, yemin etti. Bunun üzerine herkes kendi eşyasını ve paşa malından ele geçen kelepiri kaldırmağa koyuldu. Tam bu sırada Delibirader Ahmed ağa geldi, mühürdara mütecahilâne: — Paşa burada mıdır? diye sordu. Mühürdar: — Ya ne sorarsız, Paşa senin evine gitmiş, hemen hünerin varsa bir hoşça sakla! deyince Delibirader: — Bende değildir diye

yemine başladı. Mühürdar: — Bre var herif sana kim yemin verir, nere gittiyse varsın sağlıkla! diye Delibiraderi dışarı uğrattılar. Ahmed Paşa hakikaten Delibiradere sığınmıştı, o da kabul etmiş ve paşa kapısına ağız aramağa gitmişti, evine dönünce: — Behey sultanım üç at ile saraydan âşikâre çıkıp ihtifa hiç olur mu, bu ne şaşkınlıktır, bize geldiğinizi duymuşlar, gayri bizden gitmek gerek dedi. Paşa altın keselerini Abdi ile Halilin koynuna verdi, atları Delibiradere bırakarak tekrar yaya olarak yola düştü.

Diğer bir dostunun kapısına vardı; Uzun Ali Ağa adında olan bu zat "cıhan kallâşı ve söz pehlivanı" idi: — Efendim, safa geldin, seni saklamak, uğrunda baş vermek emri sehildir, buyurun seni haremim içinde ihfa edeyim ama biz meşhur adamlarız ve muhiblerinizden olduğumuz cümleye malûmdur, bizde olduğunuzu hayallenip iptida benim hanemi ararlar, iyazı billâhi taalâ ele girseniz hal müşkül olur, lâik budur ki, bir meçhul kimsenin menzilinde muhtefi olasız! diyip başından savdı. Oradan gidip merhum ruznameci İbrahim Efendinin adamlarından Murad Paşa türbesi önünde oturur Hacı Behramın evine gitti. Hacı Behram etek öpüp içeri aldı, bir taraftan da yeni vezir Sofu Mehmed Paşaya haber uçurdu. Diğer bir, rivayete göre Ahmet Paşanın Behram ağada olduğunu Delibirader haber vermişti.

Telhisçisi Abdi anlatırmış: "Ahmed Paşa tenperver, şişman adamdı, o gece yaya bu kadar yeri dolaşıp hışlayarak tere boğulmuştu, bir ah çektikte Abdi demiş ki: — Behey efendim, bugün için bir mahsus dost ve bir yâri sadık peyda etmediniz, hayıf! Paşa ah edip: — Behey oğlan, ahvalimiz böyle olacağını bilir miydik! demiş. Yanında olan Halil meğer âkil veled imiş: — Behey efendim iptidai vezaretinizdenberi olan harekât ve sekenatınızdan âkibet hal buna müncer olacağı bedihî idi, ancak gafleti devlet ile ne siz bir tedarik kaydına düştünüz ve ne gurur ve ceberrutunuzu gören hayırhahlar ikaza kadir oldular, hemen Allahı taalâ halâs eyliye!. demiş".

Vezir Sofu Mehmed Paşanın konağı Şehzade Camii civarında idi. Haber alınca kırk elli adam ile Ahmed Paşayı adamları ve altınlarile beraber Hacı Behramın evinden oraya getirtmişti. Mehmed Paşa ayağa kalkarak karşıladı, hal ve hatır sordu, diz dize yanına alıp oturdular. Ahmed Paşa yalvarmağa başlayıp: — Benim babacığım! Bana kıyma, ehil ve âyalim ile beni Kâbeye gönder! dedi. Mehmed Paşa teselli verdi: — Elem çekme, inşallah nesne yoktur, kul taifesinin böyle hareketleri olagelmiştir, hemen ilâcı mal dağıtmaktır! dedi. Zevcesi konakta olmadığından Ahmed Paşayı hareme gönderdi: — Varın içerde bir mikdar istirahat eyleyin! dedi; bir taraftan da Müftüye haber gönderip idamı fetvasını istedi. Ahmed Paşa, dehşet içinde durmadan kar ile soğutulmuş aşlama su içerdi. Bir müddet sonra yanına Mehmed Paşa kethüdası Bergamalı Hüseyinağazade Ağa geldi, eteğini öptü: — Sahibi devlet babanız selâm ederler elem çekmesinler, muradımız onları vartadan tahlistir ama malsız kul rızası mümkün olmaz, ne mikdar malları var ise cânı şirin için bezledip mecmuun defter ve teslim eyliyeler diyor, dedi. Ahmed Paşa kâğıt ve divit isteyip üç yüz kese yazdı. Mehmed Kethüda tekrar: — Benim Sultanım, üç yüz kese bu yakında cemettiğinizdir, bununla olmaz, malı cana siper ediniz! dedi. Bu sefer üç bin kese yazdı: — Gayri nakdim kalmadı diye imana yemin etti. Mehmed Kethüda biraz daha ısrar edince kendisinin, Abdinin ve Halilin koyunlarından yedi bin filorin çıkarıp verdi: — Bunlar sahibi devlet babamıza bizden hediye olsun, gayri bir akçe nukudum yoktur! Diye yemin etti. Ahmed Paşa, defter ile yanındaki altını gönderdikten sonra yine bir hayli karlı ve buzlu su içti. Abdi ile Halile: — Siz yorgunsunuz, yatıp istirahat eyleyin! dedi. Onlar da ayağı ucuna başlarını koyup yattılar. Kendisi biraz daldı, arada gözünü açar yine yumardı. Gece saat yedi olmuştu (alaturka), kâtip Potur Ali içeri girdi, paşanın dizini tutup uyandırdı, gözünü açınca dizinden öptü: — Buyurun Sultanım! dedi!. Paşa can havlile sıçrayıp: — Nereye? dedi. Ali: Leşker sizi ister! Sahibi devlet babanız mabeyine girip necatınıza sây etse gerektir! dedi. Dışarı çıkıp merdivenden inerken koluna biri yapıştı: Paşa dönüp yüzüne bakınca cellâd Kara Ali olduğunu gördü, meselenin ne olduğunu anladı:

— Hay kâfir kahbe oğlu! dedi.

Cellâd da, gülümsiyerek:

— Hay benim devletlû efendim! diyip eğildi, paşanın göğsünü öptü. O sırada Ahmed Paşanın sol koluna da Kara Alinin yamağı Hammal Ali girdi. Paşayı vezir sarayının ahır kapısına doğru götürmiye başladılar. Ahmed Paşa, ahır kapısı önünde bir kere geriledi, durdu, o vakit Kara Ali kendi başında olan kırmızı fes takkesini çıkarıp beline soktu, vezirin destarını başından kapıp kendi başına giydi zor ile ahır kapısından içeri soktu, kafasına bir yumruk vurup dizleri üzerine çökertti, hazırlanmış olan kemendi belinden çıkarıp halkasını Ahmed Paşanın gerdanına takdı, bir ucundan kendi, bir ucundan da Hammal Ali çekip sıktılar, Ahmed Paşanın son sözü de "hay kâfir kahbe oğlu!" demek oldu.

Vakanüvis burada: "Hayf.. sadhayf.. ne mertebe gafil idi ki, hali bu mertebeye vardı. Yine dünyadan ümit var olup vuzu ve salavat ve tövbe ve istiğfar tedarikinde olmayıp ahrete de gaflet ile müteveccih oldu. Neuzibillâh" diyor. Cellâd işini bitirdikten sonra elbisesini soydu, vezirin fermanı ile ölüsünü yanlamasına bir beygire bağlayıp beygiri Hammal Ali yederek, kendisi de kamçı ile sürerek Atmeydanına götürdü, meşhur çınar altına bıraktı.

Yeniçeri kıyafetinde bir şaki Ahmed Paşanın nâşını bıçak ile doğrayarak insan eti mafsal ağrılarına devadır diye büyük şehrin cehil vahşeti içindeki ayak takımına beşer onar akçeye satmağa başlamış, bunu gören birkaç canavar daha çıkmış, Paşadan çınar altında korkunç bir iskelet kalmıştı; Ahmed Paşa, tarihe kalan "Hezarpâre" lâkabını bu suretle ölümünden sonra almıştı.

Vakanüvis Hezarpâre Ahmed Paşanın felâketini naklederken 'zeki ve âkil ve ârif ve sühandan vezir idi ama gafleti devlet ile gurur galip gelip meşveret ve nasihat etseler diye daima bildiğine giderdi Koca Valde (Kösem Sultan) kendi oğlundan bizar olup Ahmed Paşaya haber gönderip âkibet bu beni ve seni sağ komaz devlet elden gidip âlem haraba vardı hemen cülûs ettir demişti. Ahmed Paşa kemali hulûs ile beni öldürürse öldürsün ben ona suikast edemem diyip bin can ile rızasına sarfı kudret ederdi. Her nevi libas ve tuhaf ve eşya bohça bohça dururdu. Her gün her gece hünkârdan birkaç defa adam gelip eşyayı mütenevvia ve muhtelife isterdi. Meselâ Hasekiler için biri gelip bin miskal kılabdan isterdi, bir iki bohça kangal ile kılabdan gönderirdi, biri gelir ıtrışahi ister, zeytinyağı şişesi kadar dolu şişelerle yüzer ikişer yüzer miskal gönderirdi. Kezalik anber atlas keseler ile, ûd yirmişer otuzar okka ve inci keza keselerle hemen istedikçe gönderirdi. Bilcümle hatıra gelmez eşyayı cem ve hazırlar idi" diyor. Bir hazine, bedestan, çarşı halinde bulunan sarayı paşalarının kaçtığı gece kendi adamları tarafından yağma edilmiş, ve her biri büyük şehrin bir köşesine dağılmıştı. Yalısı da Rumelihisarında idi, on yedinci asrın en büyük yalılarından biri olarak meşhurdur. Bir yalısı da İncir köyünde idi. İncir köyü hâmâmını da o yaptırtmıştır.

Bibl.: Naimâ Tarihi, IV.

AHMED PAŞA (Hirami) — On altıncı asır sonu vezirlerinden; Siyavuş Paşanın damadı idi, kayınatasının sadrıazamlığında yeniçeri ağası olmuş, Siyavuş Paşa azlinde o da beraber azledilmiş, çok sonraları üç tuğ ile vezir olmuş, vezirliğinin tezine de, Hicri 1008 de ölmüş ve Eğrikapı dışında meşhur Savak çeşmesinin karşısında yaptırdığı mescidin yanına defnedilmiştir. Bu zatın adına nisbetle anılan Fethiyede kliseden çevrilme bir mescid daha vardır. (B.: Ahmed Paşa Mescidi).

AHMED PAŞA (Kalaylı - yahud - Kalaylıkoz — On sekizinci asır vezirlerinden ve Üçüncü Ahmedin Sadrâzamlarından; aslı Kayseriye köylerindendir; onbeş onaltı yaşlarında bir genç iken kapı ve iş bulmak üzere İstanbula gelmiş, kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün ve tuvana bir delikanlı olduğundan nüfuz sahibi hemşehri himayesile sarayı hümayuna zülüflü baltacılık ile alınmıştı. Sarayda, musahiplerden Yusuf ağanın hizmetine memur olmuştu; sadâkat ve hizmetile ağasını memnun etmiş, Yusuf ağa kızlar ağası olunca, Baltacı Ahmed de kahveci başılığa yükselmiş, bir ara surrei hümayun sakabaşılığı ile Hacca gidip gelmişti. Yusuf ağanın azlinde Cidde sancak beyliği ile çırağ edilmiş, fakat pek çok birikmiş parası olduğundan, sarayı hümayundaki elleri vasıtasile rüşvetler verip vezirlik rütbesi almıştı. Uzun yıllar Şam, Bağdat, Kandiye ve Hanya valiliklerinde dolaşmıştı. Giyim ve kuşama, zinet ve debdebeye fevkalâde düşünlüğünden "Kalaylı

Ahmed Paşa" diye lâkaplanmış; Paşanın cehaletine ve kaba gösterişine dokunanlar da bu lâkabı "Kalaylıkoz" olarak daha tumturaklı bir şekle sokmuşlardı. (H. 1105) 1693 de, İkinci Ahmed ile hükûmeti erkânının Edirnede bulundukları sırada İstanbula Sadaret kaymakamı tayin olundu, bazı halkcıl hareketlerile de İstanbulluların muhabbetini kazanmağa muvaffak oldu: Bu yıllarda İstanbulda birbiri arkasından birçok yangın çıkmış, İstanbul haşaratının "Kızıl bayram" dediği bu yangınlarda sayısız vurgunculuk, yağma, çapul vakaları olmuştu. Öyle ki, geceleyin sokaklarda nöbet bekler, ırz ve nâmus ehli geceleyin sokağa çıkamaz, belki başını pencereden çıkaramaz olmutşu.

İstanbulluların günlük sohbet mevzuu yangın ile kundakçı meselesiydi. Kalaylı Paşa kaymakam olunca ilk işi haşarat takımını aman vermeden takib etmek olmuştu. Gece ve gündüz, yorulmadan, yılmadan şehirde semt semt kol gezdi. Uygunsuz takımından yakaladığını zindana attı, yangınların da ardı kesildi.

Kalaylı Paşa, o devirlerde İstanbul halkının büyük bir ekseriyetini teşkil eden mutaassıp kütlesine de hoş görünmesini bilmiş, hıristiyan ve yahudilerin renkli çuhalardan ve âlâ cinsten esvap giymelerini, samur kalpak, sarı mest ve papuç kullanmalarını, ve şehir dahilinde ata binmelerini yasak etmiş, ve bundan böyle siyah esvap, siyah yahut kırmızı mest veya pabuç giyeceklerini ve hamamlarda nalın giymeyip yalın ayak dolaşacaklarını, ayrıca müslümandan tamamen ayırd edilmeleri çin hamam peştemallarına çıngırak bağlıyacaklarını emretmişti.

Umduğu gibi de: "Kaymakam olunca işte böyle gerektir!" diye şöhreti cihanı tutmuş, fakat bu sefer de Sadrâzamı korkutmuş. Kalaylı Ahmed Paşayı makamı için bir rakip telâkki eden Sadrâzam Bozoklu Mustafa Paşa, Kalaylı Paşayı Kaymakamlıktan azlederek Diyarbakır valiliği ile İstanbuldan uzaklaştırmıştı.

Rusya Çarı Deli Petro Azak kalesini muhasara ettiğinde, bu kalenin kurtarılmasına memur edilen Kalaylı Ahmed Paşa, "imdatta istical etmediğinden kale din düşmanlarının eline getçiğinden" gazabı hümayuna uğradı, katli için de fermanı hümayun gönderildi; Ahmed Paşa ise Mühürdarı Halil ağa ile beraber bulunduğu yerden kaçarak gizlice İstanbula can attı ve büyük şehrin bir köşesinde gizlendi; Kalaylı Paşanın mensuplarından bir çok kimsenin evleri basıldığı, kendileri zindanlara konulduğu halde paşalarının nerede gizlendiği öğrenilemedi; ancak iki yıl sonra, Ahmed Paşa, Valde Sultanın himaye ve şefaati ile afedildikten sonra meydana çıktı ve vezirliği alınarak Bursaya sürgün gitti, iki yıl da orada oturduktan sonra vezirliği iade olundu ve Kandiye valiliği ile Giride gönderildi. Bu sıradadır ki, hiç umulmadığı halde kendisine mührü hümayun gönderilerek Sadrâzam oldu. Vakanüvis Raşid Efendi, Kalaylı Paşanın Sadrâzamlığını şöylece kaydeder:

"Sadrâzam Enişte Hasan Paşanın hırs ve tamaı hududu aşmış, evza ve etvarı tahammül havsalasından taşmıştı. Kızlar ağası uzun Süleyman ağa da vezirin muhaliflerinden idi. Padişah Hasan Paşa yerine veziri âzam olacak kim vardır diye helecan üzere iken Süleyman Ağa: Kalaylı Paşa kadar vezir olmaz! diye Ahmed Paşayı ileri sürdü. Koz bekçiler halifesi bostancı ocağından yetişme Eski Ahmed adında bir adam vardı ki, Ahmed Paşanın meddahlığı ile tanınmıştı; Kalaylı Paşayı İstanbula davet eden hattı hümayun bu Eski Ahmede verildi. Onun da, bostancı ocağından matrut kalyon levendlerinden İbrahim adında bir ayakdaşı vardı; Eski Ahmed hattı hümayunu bu Kalyoncu İbrahim ile yola çıkardı. Kalaylı Paşa hattı hümayunu alır almaz beş on nefer iç ağasile hemen bir gemiye atlayıp İstanbula geldi (28 Cemaziyülevvel 1116 = 27 Eylûl 1704); Eski Ahmed tarafından gizlice sarayda kozbekçiler odasında misafir edildi; o gün salı idi, Sadrâzam Hasan Paşa da Kubbealtında divanı hümayunda bulunyuordu, divan dağıldıktan sonra Sadrâzam, zevcesi Hatice Sultanın Ayvansaraydaki yalısına gitti, arkasından da kapıcılar kethüdası Veli Ağa gönrerilüp mührü hümayun alındı ve Kalaylı Paşa Bağdad köşkünde huzura kabul edilerek Sadrazâm oldu; ertesi gün de Enişte Hasan Paşa, zevcesi Sultanla beraber bir çektiriye bindirlip İzmide gönderildi.

Vakanüvis, Kalaylı Paşa devri vakaları arasnda bir morina balığı fıkrası nakleder ki, bu vezirin koca bir imparatorluğu ne derece-

ye kadar muvaffakıyetle idare edebileceğine aydın bir misal teşkil eder:

Yalı köşkü önünde bir morina balığı kendisini karaya vurur, Padişah merak edip tartılmasını emreder, bin altı yüz okka gelir. O gün Sadrâzam da orada bulunur; huzurdan çıktıktan sonra misafir odasında otururken hazır bulunan enderun ricaline Padişahla mahrem olarak konuşulan her şeyi nakleder, sonunda da: — Şunda bir büyük balık çıkmış, cüssesi Padişahımızı hayrete düşürürmüş, ben kaptan iken Akdenizde bir balık çıkmış idi ki, boyu buradan Eyuba kadar varırdı! dedi. Bu mübalâğa karşısında kimse ağzını açamadı; paşa hiçbir münasebeti yokken ortaya: — Benim vilâyetimde amcalarım vardı, her biri bin kese zekât verirdi! diyerek öğündü; nihayet Silâhdar Süleyman Ağa kendisini tutamadı: — Amcaların kırk bin keseye malik imişler, bu çokçadır!.. dedi.

Bu garip halleri, kendini pek çabuk İstanbul zürefasının diline düşürdü; bu arada Nabi Efendi şu kıtayı yazdı:

Nâgihan bir gün Kalaylıkoz gelüp oldu vezir
Her gören didi vezaret ırzını eyler şikest
Ben didim uslandı zira çarh te'dib eyleyüb

Terbiyet kılmak gerektir anı bunca sergüzeşt.

Kalaylıkoz Ahmed Paşa, nihayet bir gün, böbürlenme yolunda müthiş bir siyasî pot kırdı: "Edirne vakası benim rey ve tedbirimle olmuştur.!." diyerek kendini, gûya Üçüncü Ahmede saltanatı temin eden adamlardan biri süsünü verdi. Sadrâzamların divanda giydikleri kallaviye, teşrifat kaidesine aykırı mutattan ziyade sırma teller çektirdi; lüks ve şatafat düşkünlüğünü esvaplarında da gösterdi; Üçüncü Ahmed bu gibi hallerden vaz geçmesini bizzat ihtar ettikçe veya bilvasıta söylettikçe: "Veziri âzam olanlar zinet ve haşmette herkesten üstün olmalıdır! Sadaret-şanı budur!" cevabını verdi. Yine Raşid Efendi nakleder: Taşrada dolaşırken, "bir gün veziri âzam olursam sana şunu yaparım" diye pek çok kimseye vaitlerde bulunmuştu. Mührü hümayuna nail olunca, bunlar, vezirin eski vaitlerine güvenerek İstanbula doldular, Ahmed Paşa vaitlerini yerine getiremiyeceğini görünce sarayının kapılarını bunların yüzüne kapamak zorunda kaldı. Bunun üzerinde, eski âşinalar, bir müddet cami ve divana çıktıkça vezirin yolunu kolladılar, bir göz âşinalığına bile nail olamadılar, bir kısmi meyus olup memleketlerine döndü; bir kısmı da İstanbul sokaklarında sefil ve serseri sürünüp dolaşmağa başladılar; çarşı pazar, han ve hamamda vezir aleyhinde konuşur oldular. Kalaylı Ahmed Paşa İstanbul halkının itimadını tamamen kaybetti; nihayet hakkında pek safça güven beslediği kaptan derya Mehmed Paşanın bir entrikasına uğrayarak (27 Cemaziyelâhır 1116) 27 Ekim 1704 de sarayı hümayuna davet olundu; Sofa köşkünde otururken mührü hümayun alınarak azledildi; ve İstanköy adasına sürüldü. Bir müddet orada çok sıkıntılı bir hayat geçirdi, nihayet affedilerek Giridde Kandiye valisi tayin edildi (M. 1706); orada, kiliselerin altın ve gümüşten mamul eşyalarını hazine adına müsadere etmek gibi garip bir teşebbüsü üzerine halkın acı şikâyetine hedef oldu, azledilerek tekrar İstanköye sürüldü. Tekrar sıkıntıya düştü, borç alacak hale geldi; nihayet affolunarak İnebahtı muhafızlığına nakledildi; (H. 1126) 1714 de Trabzon valiliğine tayin edildi; İnebahtından Trabzona gitmek üzere hazırlanırken anî olarak hastalandı, öldü.

"Kalaylıkoz" lâkabını pek severmiş, kendisinden bahsederken: "Kalaylı Paşa şöyledir, böyledir..." diye konuşurmuş.. En sıkıntılı zamanlarında bile vezirlerin şanından bildiği kılık ve kıyafet ihtişamını terketmemiş..

Bibl.: Râşid Tarihi, III. IV.

AHMED PAŞA (Kara) — On altıncı asır vezirlerinden, Kanunî Süleymanın Sadrâzamlarından; aslen Arnavuddur; Enderundan yetişti, saraydan kapıcıbaşılık ile çıktı. (H. 927) 1521 de yeniçeri ağası oldu, Rumeli beylerbeyliğinde bulundu, (H. 950) 1543 Macaristan seferine iştirak etti ve orduda cesur ve kahraman bir kumandan olarak tanındı, ikinci vezir oldu; (H. 955) 1548 de İran üzerine açılan seferde serdar oldu, Kemah civarında parlak bir meydan muharebesi kazandı, Gürcistanı fethetti. (H. 959) 1552 de Macaristan serdarı tayin edildi, Tameşvar kalesini fethetti. (H. 960) 1553 de, İran şahı Tahmasb'ın tecavüzlerine karşı orduyu hümayun ile şark seferine çıkan Kanunî Süleyman, Konya Ereğlisinde oğlu ve kanunen veliahdı Şehzade Mustafayı bir saray entrikasının kurbanı olarak idam ettirdiğinde, (B.: Hurrem Sultan; Rüstem Paşa), bu cinayet do-

layısile Sadırazam Rüstem Paşa da askerin nefretine uğradığından padişah tarafından azledilince, devrin siyasî ananesine uyularak ikinci vezir bulunan Kara Ahmed Paşa Sadırazam tayin edildi. Bu sefer içinde, Sadırazam ve serdar sıfatile büyük muvaffakıyetler gösterdi, Nahcivan ve Karabağ havalisini fethetti, İranlılar sulha razı olarak 1555 Amasya sulh muahedesi imzalandı. Fakat orduyu hümayunla İstanbula döndüğünün tezine, İstanbul tahtını oğlu Şehzade Selime temin etmek için damadı Rüstem Paşayı tekrar sadarete getirmek istiyen Hurrem Sultan ile Kanunînin bu kadından doğmuş ve Rüstem Paşanın zevcesi bulunan Mihrimah Sultanın entrikalarile, (13 zilkade 962) 28 eylûl 1555 e rastlıyan bir divan günü, sarayda arz odasının önünde, devlete fedakârane çalışmış ve pek büyük hizmetlerde bulunmuş olmasına rağmen, idam olundu. Bu ölüm Kanunînin muhteşem hatırasında silinmez bir kan lekesi olarak kaldı. O sırada Almanya imparatorunun elçisi olarak İstanbulda bulunan Busbecq, meşhur mektuplarından birinde bu ölümden şu satırlarla bahsetmektedir:

"Ahmed Paşanın ölümü hakkında da benden malûmat istiyorsunuz. Size kısaca şunları yazacağım: Bazılarının rivayetine göre Mustafaya (Şehzade Mustafa) pek merbut olduğundan ve Düzmece Mustafaya el altından yardım ettiğinden, Bayezidi (Şehzade Bayezid) bu teşebbüsünde teşvik eylediğinden dolayı öldürülmüştür. (B.: Süleyman II. Kanunî). Bazıları da Ahmed Paşanın iptida adî bir eşkiya olduğunu (tamamen yanlış); fakat cür'eti, değeri ve mahareti sayesinde askerlikte ilerlediğini, bu yüksek makama eriştiğini söylüyorlar ve hayatının ilk devirlerinde işlediği fenalıkların şimdi cezasını çektiğini temin ediyorlar. Bir takımları ise sadece Rüstem Paşaya yol açılmak için öldürüldüğü mütalâasındadırlar. Çünkü Süleyman, Ahmed Paşaya, yaşadığı müddetçe ondan hiçbir zaman mührünü almıyacağını vadetmiş. Vaka şu suretle cereyan etmiştir: Sabahleyin erkenden Ahmed Paşa divana geldi. Hazırlanan şeyden hiç haberi yoktu. Yanına Sultan tarafından biri gelerek öleceğini tebliğ etti. Ahmed Paşa gayet cesur ve metîn bir adamdı. Sanki kendisine hiç taallûku yokmuş gibi bu haberi fütursuzca karşıladı. Yalnız celládlar vazifelerini görmek üzere yanına yaklaştıkları zaman onları kovdu. Kendisi gibi bir adamın adî cellâd elile ölmesini şerefine yakıştıramadı. Gözlerini etrafa gezdirerek değerli bir adam aradı. Bu onun dostu idi. Kendisinin bu son hizmetinde onun bulunmasını istiyordu. Onun elinden ölüme kavuşmak bir lûtuf olacaktı. Ahmed Paşanın mükerrer ricaları üzerine dostu bu işi yapmağa razı oldu. Yalnız Ahmed Paşa, kemendi birdenbire sıkmamasını dostundan rica etti. Azıcık sıktıktan sonra durup biraz nefes almasına müsaade etmesini, sonra bütün kuvvetile kendisini öldürmesini istiyordu. Arzusu dairesinde hareket edildi. Ahmed, Paşa ölmeden evvel ölümü tatmak arzusunda bulunmuştu. Onun vefatı üzerine Rüstem vezir oldu" (Türk Mektupları, Hüseyin Cahid Yalçın Tercümesi).

Busbecq'in naklettiği sahne, muhakkak ki bir hayal mahsulüdür.

Peçevili İbrahim Efendi: "Halkın tam rey ve rızası üzerine adil ve insaf ile hareket edip mekadiri nâşa riayet ederdi. Mekri zeman ile fetva olundu. Bîgünah iken asla katil değil, azli icap etmez iken şahadet rütbesine eriştirdiler. Rahmetullahü Taalâ aleyh" diyor.

Yavuz Selimin kızı Fatma Sultanla evlenmişti. Topkapıda kendi ismile anılan camii İstanbulu tezyin eden âbidelerimizdendir (B.: Ahmedpaşa Camii).

AHMED PAŞA (Kavanoz) — On sekizinci asır vezirlerinden ve Üçüncü Ahmedin sadırazamlarından; aslı Rustur, Silâhdar Hüseyin Paşa kölelerinden idi, Enderunu hümayuna çırağ edildi, Hasodaya alındı, sır kâtibi, Güğümbaşı, (H. 1090) 1670 de Hazine kethüdası oldu, (H. 1099) 1687 de vezirlikle çırağ edilerek Basra valisi oldu. (H. 1101) 1689 dan (H. 1109) 1697 ye kadar Boğaz, Sakız ve Bozcaada muhafızlıklarında, Sayda, Diyarbekir ve Hanya valiliklerinde bulundu, (H. 1111) 1699 da nişancı oldu, H. 1114) 1702 de azledilerek Kadıköyünde otururken (H.1115) 1703 de Sadaret kethüdası, az sonra da Sadırazam oldu (9 rebiülâhır 1115 = 22 ağustos 1703), tezine de azlolunup Sakıza sürüldü, oradan İnebahtı muhafızlığına tayin olundu ve (H. 1117) 1705 de bu vazifede öldü. Ölümünde yaşı elliyi bulmuş, kısa boylu, şişman,

lâkabına uygun bir adamdı. Amcazade Hüseyin Paşanın damadı idi.

AHMED PAŞA (Kayserili) — Geçen asrın amirallarından; 1796 da Kayseride çok fakir bir ailenin evlâdı olarak doğdu, pek genç yaşta, yalınn ayağı yarım pabuçlu bekâr uşağı olarak İstanbula geldi ve tersane ocağına girdi. Hizmet ve fevkalâde cesareti ile neferlikten bahriye ferikliğine kadar yükseldi. Kırım harbinde Karadeniz kumandanı tayin edildi, Sivastopol muharebesine Mahmudiye kalyonu ile iştirak etti. 1854 de vezirlik rütbesi verildi, Cezairi Bahrisefid, Bursa, Adana valiliklerinde, iki defa da Bahriye Nazırlığında bulundu. Abdülâzizin hal'inde hayli yaşlı olmasına rağmen çok faal bir rol oynadı, sarayı donanma ile o kuşattı. Mithad Paşanın konağında, Çerkes Hasanın Serasker Hüseyin Avni Paşayı vurduğu nazırlar toplantısında en yaşlıları o olduğu halde suikastçiyi yakalamak için ilk atılan o oldu ve bu esnada Çerkes Hasan tarafından yaralandı. Cesur olduğu kadar zeki, okuması yazması olmadığı halde kemâl ve dirayet sahibiydi. 1878 de öldü (B.: Çerkes Hasan Vak'ası).

Devrinin güzel ve büyük yapılarından biri olan konağı, Süleymaniyede Mollahusrev mahallesinde Kirazlımescid sokağında idi. Rumî 1306 dan evvelki bir yangında yanmıştı. 17 kânunuevvel 1306 tarihli Sabah gazetesinde şöyle bir ilân vardır: "Süleymaniyede Kaptanı-derya Kayserili Ahmed Paşa konağı arsası, gayet mutazam surette sokaklar açılarak parça parça satılmakta olduğundan talip olan zevatın mahalli mezkûre müracaati".

Bibl.: İ. A. Gövsa, Türk meşhurları; Sabah Gazetesi.

AHMED PAŞA (Köprülüzade) — Büyük Köprülüler ailesinin seçkin simalarından, Köprülü Mehmed Paşanın torununun oğlu; babası Numan Paşa, dedesi Fazıl Mustafa Paşadır. Devlet kapısında rikâmı hümayun kaymakamlığına kadar yükselmiş, (H. 1181) 1767 de Eğribozda ölmüştür. Hayatı, ailesinin şanına lâyık bir kibarlık içinde geçmiş, tarih ilmine düşkün, zengin bir kütüphane sahibi, sülüs ve nesih yazıda İpçi Hüseyin Efendiden icazet almış, değerli bir hattat idi, yazılarını, "Ahmed Paşa" diye imzalardı. Kitapları, bugün, Çenberlitaşta İkincimahmud türbesi karşısındaki Köprülü kütüphanesinin en zengin bir kısmını teşkil eder. (B.: Köprülü Kütübhanesi).

AHMED PAŞA (Köprülüzade Fazıl) — (B.: Fazıl Ahmed Paşa, Köprülüzade).

AHMED PAŞA (Kumbaracı) — On sekizinci asır başında Türkiye tabiiyetini ve islâm dinini kabul etmiş maceraperest bir fen adamı - askerdir; Asıl adı ile Claude Alexandre Comte de Bonneval, (Klod Aleksand kont dö Bonneval) 1675 de, Fransanın on yedinci asırdaki teşkilâtına göre merkezi Limoges (Limoj) şehri olan Limousin (Limuzen) eyaletinde, ecdadı ortaçağ şövalyelerinden gelen asil bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi; henüz çocuk denilecek bir yaşta iken, akrabasından Fransa Amirali Tourville'in teşvik ve himayesile Fransa bahriyesine neferlikle girdi; birkaç yıl içinde mülâzimliğe yükseldi; Dieppe (Diyep), La Hogue (Lahog), Cadix (Kadiks) deniz muharebelerinde yararlıkları görüldü, 1698 de bahriyeden ayrılarak kara hizmetine geçti, 1701 de İtalya muharebelerinde bulundu; İvrée müstahkem şehrinin zaptında eşsiz kahramanlığı kendisine hem büyük bir şöhret, hem de devrin Harbiye ve Bahriye Nazırı Chamillard'ın husumetine mal oldu, Kıral On dördüncü Louis' nin gizli bir nikâhla evlendiği Madam de Maintenon hakkında hakaret yollu sözler sarfettiği rivayeti ile ordudan ihraç edildi; kendisini müdafaa etmek niyetile gittiği Pariste, düşmanlarının ölümüne kadar yürümeğe kastettiklerini görerek İtalyaya kaçtı (1706), bir müddet Venedikte serseri hayatı sürdükden sonra Avusturya İmparatorluğu hududunu geçerek bu devletin hizmetine girdi.

Avusturya orduları başkumandanı meşhur Prens Eugéne tarafından generallik ile taltif edildi, kendi milletine karşı, düşman kuvvetlerinin başında Provence (Provans) ve Dauphiné (Dofine) muharebelerine girdi; 1709 da Şimalî İtalya, 1710 - 1712 yıllarında da

Kumbaracı Ahmed Paşa
(Resim: H. Çizer)

Flandre muharebelerinde bulundu, fevkalâde hizmetlerinden ötürü İmparator Altıncı Charles (Şarl) tarafından İmparatorluk Genelkurmay heyetine tayin edildi. 1815 de, Avusturya generali olarak Türkiye muharebelerine iştirak etti; Petervaradin meydan muharebesinin Avusturyalılar tarafından kazanılmasında başlıca âmillerden biri oldu; İmparator tarafından kendisine Mareşallik rütbesi verildi; fakat çok geçmeden, sığındığı bu memleketteki ilk hamisi Prens Eugéne'in aleyhinde bulunması kendisini süratle gözden düşürdü; üzerinden bütün rütbeleri alınarak beş yıl hapse mahkûm oldu; İmparatorluğa yaptığı hizmetlerden dolayı mahkûmiyetinin tezine affedildi ise de dilini tutmadı, Avusturyada ikametinin bir gün hayatına mal olabileceğini de düşünerek Venediğe kaçtı; Venedikte iki yıl kaldı, Polonya hükûmetine başvurdu, Polonyalılar, Avusturya İmparatorunun husumetinden korkarak iltica teklifini reddetti. Fransaya dönmek istedi, cesaret edemedi. Nihayet son selâmet çaresini Türkiyeye sığınmada buldu.

1729 yazında bir kervana katılarak Türkiyenin Bosna eyaletine geçti. O zamanlar, Türkiyede, Avusturya idaresinden kaçmış pek çok Macar mültecisi vardı. Bosna valisi Comte de Bonnevale'i de mülteci bir Nemçe Mareşali olarak kabul etti ve İstanbula yazarak talimat istedi. İstanbuldan uzun bir zaman cevap alınamadı, bunun üzerine bu büyük maceraperest, islâm dinini kabul etti, resmî memurların huzurunda icap eden merasimden sonra Ahmed adını aldı ve İstanbula ikinci bir müracaatta bulundu; bu sefer, "Mühtedi Ahmed Bey" in İstanbula gönderilmesi için emir geldi. Fakat tam hareket edeceği sırada, İstanbulda, Sadırazam Nevşehirli İbrahim Paşanın felâketine ve üçüncü Ahmedin tahttan indirilmesine varan ihtilâl koptu; Bosna defterdarı verilmesi emredilen harcirahı vermedi, Ahmed Boneval Bey bir Yahudi faizciden para alarak yola çıktı; Edirneye varmıştı ki Gümülcüna kasabasında oturmağa memur edildiğine dair bir emir geldi.

21 eylül 1731 (19 rebiülevvel 1144) de Topal Osman Paşa Sadırazam oldu, orduda, ciddî bir talim ve terbiye ile büyük bir inkılâp yapmak istedi; yardımcı olarak ilk hatırladığı isimlerden biri de Mühtedi Ahmed Bey oldu ve hemen Gümülcünadan İstanbula getirtildi. Ahmed Bey de ilk iş olarak Kumbaracı ocağının asrın ihtiyaçlarına göre kurulmasını tavsiye etti ve derhal faaliyete geçti. Osman Paşa yerine Sadırazam olan Hekimoğlu Ali Paşanın zamanında bir müddet ihmal edildi ise de vazifesindeki muvaffakıyet ve gayretleri ile bu vezirin de itimadını kazandı, kendisine Kumbaracıbaşılık ve Mirmiranlık (paşalık) unvanı ve rütbesi verildi. Babıâlide de Hekimoğlunun âdeta bir siyasî müşaviri oldu. (H. 1148) 1735 de Hekimoğlunun azli ile siyasî nüfuzunu kaybett ive Babıâliden uzaklaştırıldı. Avusturya ve Rusya seferlerinin başlaması üzerine, bir ara (H. 1150) 1737 de Yeğen Mehmed Paşa sadaretinde Avusturya hakkındaki malûmatından istifade edilmek istendi. Sonra tekrar gözden düştü, hattâ (H. 1152) 1739 da maiyetindeki kumbaracıların isyanı behanesile Kumbaracıbaşılıktan azledilerek Kastamonuya sürüldü. Bir yıl kadar orada kaldı: affedilip İstanbula dönüşünde tekrar Kumbaracıbaşı oldu. Siyasî işlere karıştırılmamakla beraber, memuriyetine ve Avrupada olan siyasî hâdiseler üzerine Babıâliye, üzerinde ehemmiyetle durulması gereken raporlar verdi. Bir taraftan da tekrar Fransaya dönmek imkânlarını araştırdı; hattâ, Türkiyeden kaçmak imkânlarını elde etmiş iken hastalandı ve öldü (H. 1160 = M. 1747). Kabri Galata Mevlevihanesindedir. Türkiyede on sekiz senelik ikametinde Türkçe öğrenmemişti. Tercüman vasıtasile konuşur, lâyihalarını da fransızca yahut lâtince olarak yazar, divanı hümayun tercümanı tarafından türkçeye çevrilirdi. Siyasî raporlarının başına da ekseriya "Serkumbaracıyan Ahmed Paşa kullarından gelen havadistir" diye bir başlık konulurdu.

Kullandığı mühüre, devrin modasına uygun olarak bir beyit hakkedilmişti; ki bu mühür bu mühtedi Fransız asilzadesinin yâranı arasında pek zarif kimselerin bulunduğunu gösterir:

Dini islâmdır atâyi müteal
Ulu nimet sana Ahmed bu nevval

Bibl.: Ârif, Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası.

AHMED PAŞA (Melek) — On yedinci asır vezirlerinden, Dördüncü Mehmedin sadırazamlarından; büyük Türk seyyah ve muharriri Evliya Çelebinin ana tarafından akra-

bası ve hâmisi; (H. 1013) 1604 de İstanbulda Tophanede doğdu; aslen Abazadır, babası, tersanenin en namlı kaptanlarından Pervâne Kaptandır. On üç on dört yaşlarında iken, harikulâde güzelliği, babasile âşinalığı olan devrin Kızlarağası Mustafa Ağanın nazarı dikkatini çekmiş ve onun elile evvelâ Galata sarayına, pek az sonra Yenisarayda (Topkapı sarayında) Büyükodaya alınmış, buradan da birkaç sene içinde Hazine Odasına, oradan Has Odaya geçmişti. Tarihte mahbubperestliği ile tanınmış olan Dördüncü Murad, tahta cülûsunun tezine has odalı Abaza Ahmed Ağaya büyük meyil ve muhabbet göstermiş, kendisine Melek lâkabı ile silâhdarlık vazifesini vererek Enderunu hümayunun en yüksek makamına çıkarmıştı. (H. 1049) 1639 da Bağdadın fethinde saraydan Diyarbekir beylerbeyiliği ve vezirlik rütbesile çırağ edilmişti (B.: Murad IV). Erzurum ve Musul valiliklerinde bulunarak (H. 1050) 1640 da kubbe vezirliği ile İstanbula gelmiş, (H. 1054) 1644 de Dördüncü Muradın kızı Kaya Sultanla evlenmiştir (B.: Kaya Sultan), beş altı yıl Şam ve Halep valilikleri ile taşrada dolaşmış, (H. 1060) 1650 de mâzulen İstanbula geldiğinde Bağdad valiliğine tayin edilmiş, eyaletine gitmek üzere kapısı halkile Üsküdara geçtiğinin üçüncü günü, Dördüncü Mehmed tarafından saraya davet edilerek İstifa eden Kara Murad Paşanın yerine Sadırazam olmuştu.

Vakanüvis Naima Efendi mührü hümayunun Melek Ahmed Paşaya verilmesini şöylece nakleder: "Melek Ahmed Paşayı Bağdad eyaleti ile acele olarak Üsküdara geçirmişti. zevcesi Kaya Sultan dahi padişaha şikâyet edip: — Yakında gelmişti, şimdi niçin gider, bari beni boşasın! dediğinde Melek Ahmed Paşanın Bağdada gitmesi padişahın rızası hilâfına olmuştu, üçüncü günü Kara Murad Paşa mührü hümayunu kendi rızasile teslim eyleyince yanlış hesap Bağdaddan döner misli üzere padişah Melek Ahmed Paşayı davet edip mührü teslim edip Sadırazam ettiler. (Mütegallibe) ocak ağalarının kendisine vezirlik ettirmiyeceklerini bildiği için Melek Ahmed Paşa önce mührü kabul etmemiş, istiklâlini şart koşmuştu, bir saat kadar ısrar ve nice kelâmdan sonra ocaktan bir ferd umura müdahale etmesin diye şart olundu".

Melek Ahmed Paşa sadareti üzerine Evliya Çelebide zengin tafsilât vardır; on yedinci asır ortalarında İstanbul hayatı bakımından bu sayfalar dikkatle okunmağa değer:

"Melek Ahmed Paşa ile Sultan Murad zamanındanberi sarayı hasta hukuku sabıkamız ve validemiz birkaç gece misafir olup gece ve gündüz (paşanın kapısı halkı ile) hüsnü ülfet ederdik. 1060 senesi şabanının birinci günü Sultan Mehmed Hanı Rabi Çemen Sofa kasrında cemi ulema se suleha ve vüzera ve âyan ve eşraf ile müşavere edip: — Bağdad hâkimi Nogayoğlu Arslan Paşa merhum olduğundan eyaleti Bağdadı kime tevcih eyliyelim? dedikte Sadırazam Murad Paşa: — Padişahım, Melek Ahmed Paşa lalan henüz Bağdaddan gelmiş ve Bağdadın ahvalini yahşi bilmiş ve Acem ile yahşi geçinmiştir, ona ihsan buyurunuz! dediklerinde: — Tiz Melek Ahmed Paşa gelsin! buyurdular. Melek Ahmed Paşa huzura gelip hemen padişah: — Melek lalam! sana yine eyaleti Bağdadı ihsan eyledim! buyurdu. Melek Paşa: — Padişahım! kabul ettim amma yeniçerilerin reayaya zulüm ve tecavüzleri hadden efzun olup yeniçeri ağası Bağdad vezirleri olup tagallüb etmişlerdir. Anların on adet zalimlerinin (vücutlarını kaldırmak) için hattı şerif ihsan eyle! dedikten sonra üç kese altın harcirah, elli tüfenk, elli zırh, elli katar deve, elli katar katır, ve bir cedid otağ ile serdarlık hattı şerifi ile bir hil'ati fahire ihsan olunup paşa hemen padişahın elini öpüp nice vâz ve nasihatten sonra cümle ile vedalaşıp Sarayburnundaki Sinan Paşa köşkünden kayıklara süvar olarak Bismillâh ile Bağdada gitmeğe Üsküdara (geçti). Birkaç gün oradaki sarayında oturup Kaya Sultan dahi göç edip geldi. Hakir ol günü Bağdada gitmek için Melek Ahmed Paşa efendimize intisap ile müezzinbaşılık ve musahiblik hizmetinde bulunup, ulaklık ile hakir Bağdada gitmeğe karar verip tedariklerimizi görmeğe başlayıp âmade idik. O esnada hikmeti Huda, mahi şabanın sekizinci cuma günü (16 ağustos 1652) Hasodabaşı Hasan Ağa ve bir bostancı sandal ile gelip: — Buyurun sizi saadetlû padişahı âlempenah hazretleri ister! dedikte pâşayı melek haslet: — Ağa, hayır mıdır? dedi. Hasan Ağa: — Hayırdır, haber müjdesi bizimdir! dedi. Badehu paşa ile ikisi bir kayığa süvar olup Sarayburnuna doğru derya yüzünden cereyan ederken

Sarayburnundaki Sinan Paşa köşkünden bir kayık daha avanta edip gelmede, biz dahi varmada idik. Deniz ortasında kayık paşaya mülâki oldukta gördük ki Darüssade Ağası imiş. Gelip: — Mübarek bâd, hayırdır! dedi, amma gayri kelâm söylemeyip Sarayburnuna vardıkta Bostancıbaşı ve gayri Haremihas âyanı cümleten paşayı istikbal edip hasbahçedeki Çemen Sofa nam mahalle götürdüler. Cümle erbabı divan ve yedi kubbe veziri ve kadıaskeri, Şeyhülislâm ve gayri âyan ve kibar, müsahibin ve mukarribin anda idiler, paşayı cümleten izaz ve ikramı tam ettiklerinde hakir nakş aldım, dört tarafıma bakındım, veziri âzam Kara Murad Paşayı göremedim. Anı gördük ki saadetlû padişah gelüp cümleye selâmdan sonra tahtı âlisinde karar ve Melek Ahmed Paşaya hitaben: — Melek lalam! yolun yakın oldu, Bağdada gitmeden kurtuldun, sana mührü şerifimi ihsan eyledim, kabul edesin, vallahi böyledir ki bir ferdin ılkaâsı ve bir merdin itimâsile değil, hassaten kendi karihamdan sana mührümü verüp vekili mutlak ettim! buyurarak Murad Paşadan alınan mührü desti şerifile Melek Ahmed Paşaya verdi. Hemen Melek Ahmed Paşa yer öperek: — Padişahım, nutku dürerbârın kabul olmak için mührü aldım, kabul ettim, amma benim işime enderun ve bîrundan bir kimse mâni olmasın, kimse bir habbelik şey rica edüp umuru müslimine ferdi âferide karışmasun, benim arz ve telhisim olmadan bir iş olmasun, hazineden bin kese ikraz ediniz, bir azim donanma çıkarıp Venediklilerden bir intikam alup Girid adasına gidip Kandiyeyi fethedelim, Ümiddir ki padişahıma hayır dua olup dini mübin gayretine nice işler edüp yüz akları idelim! deyince padişah: — İşte Murad Paşa lalamda bin kise var, ani tahsil edüp donanma mühimmatına sarfeyle! buyurdu. Melek Paşa: — Padişahım! o bin keseyi ben vereyim, Murad Paşa lalana Budin eyaletini ihsan eyle! dedikte ricası kabul olunup Murad Paşaya Budin verildi. Melek Paşanın cümle ricaları kabul olunup bir işine kimse mâni olmaması için ettiği rica dahi yemini billah ile kabul buyurularak Elfatiha dendi. Paşa padişahın elini öpüp iki samur hil'ati fahire birbiri üzerine giyüp yer öpüp çıktı. Alayı azîm ile sarayına dahil oldu. Sarayının eşiğinde yüz adet kurbanlar kesildi. Devlet yâver, baht ve talih mes'ud olup cemi âyanı devlet ve (iş ehli) gece ve gündüz saraya gidip gelmeğe başladı. Sarayda bir adım atacak yer kalmayıp yedi günde mal deryâsı cereyan ederek yedi bin kise hasıl oldu. Zeamet, timar (ve türlü memuriyetler tevcihile) akçe almadan elimiz değmez oldu. Mühür ihsan olunduğu gün Kızlarağasile bir hattı hümayun ile beraber bir kat hil'ati fahire ve bir yeşilimsi çuhalı samur kürk geldi; paşa eğnine giyince divan çavuşları: "Hil'atin mübarek ve yaşın uzun olsun, Tanrı padişaha çok yıllar ömür versin!" diye alkışladılar. Paşa Darüssaade Ağasına bir kise altun ve bir samur kürk ihsan etti. Kaya Sultan efendimiz gayet memnun olup cümle mevcut ağalara yirmi kise ihsanı bezletti, hakire dahi üç yüz kuruş hisse düştü. Pirü civan, fakirü âyan olkadar şadü handan oldular ki gûya zührei felek raksan oldu. Paşa efendimiz ramazanı şerifin on dördüncü şarçamba günü kanun üzre kola binip İstanbul Mollası önü sıra, Ayak naibi arkada, Muhtesib Ağası ileri olup bu tertip üzere alayı azîm ile Unkapanı mahzeni yanında Fatih Sultan Mehmed Hanın divanhanesinde karar eyledi. Bütün Karadeniz reislerini, ekmekçileri, uncuları ve muhtekir navluncuları toplayıp Karadeniz iskelelerinde zahire niceye alındığını sual idüp ona göre çeşni tutup ekmek pişirtti; harç ve masrafından sonra 300 dirhem beyaz ekmek bir akçeye elverdiğinden öylece narh verdi. Semiz ete dahi yedi akçe narh vererek Yemiş İskelesindeki Fatihin sebze divanına gitti. Anda dahi pirinç, bakla, nohud, mercimek, keten, kına, şeker, kahve vesair eşyaya narhı sultanî vererek sarayında karar eyledi. Gecemiz Kadir, gündüzümüz bayram olup gice ve gündüz umuru muazzama seyrü temaşasını iderdik (Seyyahatname, cild I).

Melek Ahmed Paşa çok kötü bir zamanda hükûmet başına geçmişti. Yıllardanberi devam eden Girit harbinin en buhranlı bir devri yaşanıyordu. Hazine, hırsız ve âciz ellerde iflâs haline gelmişti. Girit adasındaki büyük Türk ordusunun masrafları çok ağırdı; söz ayağa düşmüş, İstanbul birbiri arkasından kopan kanlı ihtilâllere sahne olmuş, hükûmet, mütegallibe yeniçeri ağalarının pençesinde (B.: Ocak Ağaları), Padişah ne yapacağını şaşırmış bir çocuk (B.: Mehmed

IV); saray, hükümdarın anası Turhan Sultanla büyük anası Kösem Sultanların rekabet entrikalarile çalkanıyordu (B.: Kösem Mahpeyker Sultan; Turhan Sultan, Hatice). İmparatorluğu bu anarşi uçurumundan, ancak mührü hümayunu koynuna koyacak bir diktatörün celâdeti kurtarabilecekti; Melek Ahmed Paşa ise, artık Dördüncü Muradın tüvânâ ve çâlâk silâhdarı değildi, vücudünün iri pehlivan yapısı yağ ve göbek bağlamış; Kaya Sultanını güzel yüzü ve tatlı dilile olduğu kadar harikulâde zarif tuvalet ve kıyafeti ile teshir etmiş, saray teşrifatına düşkün, dervişlerle ülfet ve sohbetten zevk alan, "rüyâyi sâliha" lar görüp bunların çıkmasını merak ile bekliyen ve muhakkak ki, kandan nefret eden bir devletli idi. Arzulamadığı ve beklemediği bir anda kavuştuğu mührü hümayun kendisinde ancak on dört ay kaldı ve büyük şehirde kendi kötü tedbirleri yüzünden çıkan bir esnaf ihtilâlinde azledildi.

Kapısı halkından ve imamı evvel ve müezzin başısı Evliya Çelebi bu on dört aylık sadaretin muhasebesini yaparken, Paşasının muvaffakıyetli işlerini şöylece toplar:

1 — Askerin altı aylık mevacibi verilmemişti; halbuki üç ayda bir çıkması kanun icabıydı. Hazinede ancak 17 kese akçe vardı. Sadrâzam olur olmaz, başta Padişah ve Valde sultanlar, devlet erkânı, rical ve ocak ağalarından 11,060 kese akçe istikraz etti, sadaretinin üçüncü günü divan olup askere istihkakını dağıttı.

2 — Kendisinin 70 yük tutan has gelirini ve kalemlerde "kalemiye" harçlarından Sadırazama ait olan hisseyi hazineye terketti. Bundan böyle de bu ferağat bir an'ane olarak yerleşti.

3 — Girit serdarı Deli Hüseyin Paşaya bir ay içinde yüz bin kişilik bir kuvvet geçirmiye muvaffak oldu.

4 — Kaptan Paşalığa Deryâmartisi Hüsam oğlu Ali Paşa gibi bir denizci getirdi; Giride taze kuvvetler, erzak, cephane vesair askerî teçhizat götürüldü. Tersanede hümmalı bir faaliyetle yeni gemilerin inşasına başlandı. Bu arada saray ve hükûmet erkânı donanmaya hediye edilmek üzere birer kalyon yapdırttılar.

Melek Ahmed Paşanın en yakın müşavirleri, kethüdası Diyarbekirli Gadde kethüda ile Mevkufatçı Mehmed Efendi idi. Defterdar Zurnazen Mustafa Paşanın Sadırazamlık talebine müteallik haremi hümayuna gönderdiği bir mektubu tutulup azledildikten sonra, bu makama da vezirin itimadını kazanmış ricalden Moralı Mustafa Paşa getirilmişti. Fakat, mütegallibe ocak ağaları tarafından himaye edilen Zurnacı Paşanın azli bu ağalarla vezir arasına bir soğukluk vermişti. Halk da ocak ağalarından nefret üzere olduğundan, Melek Ahmed Paşa enderunu hümayundan bir yeniçeri ağası çıkarıp ağayı ve ocak kethüdasını azledecektir diye bir lâf yayıldı. Yeniçeriler Şevvalin ortalarında bir divan günü çorba içmeyip Padişahtan Sadrâzamın azlini istetmiye karar verdiler. Ocaktaki casusları vasıtasile bu klâsik suikasdi haber alan Melek Ahmed Paşa, o gün, hastalığını bahane ederek divanı hümayunu toplamadı; ağalar da paşaya ehemmiyet vermez görünüp her gün bir yere iyş ve işrete gidip kendi zevk ve safalarında görünürlerdi, aslında ise Sadrâzamın azli yollarını meşveret ederlerdi. 1060 Şevvalinin on yedinci günü (13 Ekim 1650) de kethüda beyin Topkapıdaki bahçesinde toplanmışlardı. Bunun üzerine Melek Ahmed Paşa, ağalarla anlaşmayı tercih etti. Bir gün, ricalden ara bulmak üzere gelen bir zâte, vakanüvisin işaret ettiği gibi mevkiine lâyik bir vakar ile hitap ederek: — Behey âdem.. Biz onlara ne işledik, nâmakul ne vaziyetimiz sudur etti, yerimize talip olan rakibimizi onların hatırı için katletmeyip azil ile iktifa ettik, niçin nâdanlık ederler? dedi. Vezirin bu sözleri ağaların vahşetini gidermek için kâfi geldi. Aynı zat ağziyle "sahibi devlet bizim efendimizdir, daima onlara hayır olanı isteriz" yollu bir cevap geldi. Şevvalin on sekizinci salı günü kurulan divanda Melek Ahmed Paşa ocak ağalarına iltifatta bulundu. Bunu hemen ertesi günü kethüda beyin Topkapıdaki bahçesinde Sadırazam şerefine parlak bir ziyafet takip etti; ziyafetten sonra da Melek Ahmed Paşaya "alâtı zere mustağrak" bir at çekildi. Bir yeniçeri ocağı kethüdasının bir Sadırazama ziyafet vermesi, o zamana kadar imparatorluk tarihinde görülmemiş bir küstahlık, vezirin de böyle bir daveti kabulü görülmemiş bir tenezzül idi.

Yeniçeri tehlikesini önliyen Melek Ahmed Paşa, bir Siyavuş Paşa vakasile karşılaştı. Is-

tanbulda, devrin namlı vezirlerinden Siyavuş Paşanın büyük valide Kösem Sultan elile Sadırâzam olacağına dair bir dedikodu yayıldı. Telâşa düşen Ahmed Paşa, Hüsam oğlu Ali Paşayı feda ederek Siyavuş Paşayı kaptan paşalık ile İstanbuldan uzaklaştırmak istedi, yeniçeri ağası Karaçavuşu Siyavuşpaşa Sarayına gönderdi; Karaçavuş vezir lisanından selâm getirip: — Kaptanlığı kabul buyursunlar, din ve devlet hizmetinde olsunlar dediler! dedi. Siyavuş Paşa talâkat sahibi bir vezir idi: — Ağa Hazretleri! Malûmdur ki, bir kimse şimdi vezarete talip olsa ya haremi has tarafından amel edecek yahut dışarda erkânı devlet olan ağalara müracaat edecektir; sahibi devlet damattır, iç halkı kendi ellerindedir, her hale vakıftırlar, eğer dışardan hareket olunsa ağalardan biri cenabınızdır, bizim tarafımızdan bir müracaat oldu ise söyleyin, utanalım.. Hem bu asırda vezir olmanın ne kadar rahat ve bereketi vardır malûmunuz değil midir? Bu kış faslında vatanımızdan iz'acın aslı ne olmuş olur, sahibi devlet ile bir yerden çıktık, aramızda sadakat ve uhuvvet hakları vardır, kendilerinden lütuf umarken cefalarına mazhar olmak lâık mıdır; eğer elbette iz'aç mukarrer ise, kaptan paşa derya umurunun ehlidir, bize kara sancaklarından birini versinler gidelim. dedi. Karaçavuş özür diliyerek döndü. Fakat Siyavüş rahat edemedi, "yüz yüzden utanır" diye atına binip izahat vermek üzere Sadrâzama bizzat gitti. Melek Ahmed Paşa kendisini çok hürmetkârane karşıladı; Siyavuş Paşa da edebinden, huzurda kaldığı müddetçe dizüstü oturmuştu, kalkarken bir ayağı uğuşmuş ve çok muztarip olmuştu. Hâdise büyük valideye aksetti. Kösem Sultandan Kaya Sultan ile Melek Ahmed Paşaya: "Siyavuş Paşayı incitmiyesiniz rızam yoktur, ayağı incinmiş, hatırını hoş edin" diye haber geldi. Melek Ahmed Paşa da Kaya Sultan ile kendi adına iki şişe çiçek gönderdi. Siyavuş Paşa çiçekleri getiren ağaya arkasındaki bin kuruşluk samur kürkünü çıkarıp giydirdi; bu iltifattan mahcup olan Sadrâzam ile zevcesi de Siyavuş Paşaya gizlice bin altın harçlık gönderdiler (B.: Siyavuş Paşa).

Melek Ahmed Paşayı deviren, hiç bir uzlaşma, anlaşma kabul etmiyen kendi kötü idaresi oldu, sadaretinin ilk günlerinde kendisinden büyük hizmetler beklenen vezir, pek az sonra halk üzerinde bir kâbus oldu, ve bir gün İstanbul şehri, silâha sarılan esnaf ve çarşılının ihtilâl sahnesi oldu; Evliya Çelebi bu havayı çok kuvvetli, anlatıyor: "Günden güne kendisinden ve tevabiinden ve cümle ocak ağalarından İstanbul ahalisi yüz çevirip üzerine nuhuset çöktü" diyor; vakanüvis de bu halk - esnaf ihtilâlini şöylece anlatıyor:

Sipahiler Sultanahmed Camii Vakasında kırılmıştı (B.: At Meydanı Vakası); yeniçeri zabitleri ise kendi kârları sevdasına düşmüşlerdi; Vükelâ yeniçeri zabitanile birleşince askerin kendilerine verilecek paranın ayarı bozuk akçe ile ödenmesine itiraz ihtimali yoktu. Hazineye seksen akçeye alınan kuruşun seksen akçe olarak verilmesi aptallıktır, meselâ üç aydan üç aya ödenen asker ücretlerinin bir taksitinde, hazineye ayarı tam olarak alınan akçe, yahudiler, sarraflar elile ayarı bozuk akçe ile değiştirilip verilse bin kesede en az üç yüz kese kâr vardır deyip Karun hazineleri yığmayı âdet etmişlerdi. Bu sefer de ulûfe zamanı gelince Defterdar Moralı Mustafa Paşa Ocak ağalarile bir yere gelip şu kararı verdiler ki:

Ağaların eli altında bulunan kimselerin Belgrad ve Bosnadaki darbhânelerde kestirip getirdikleri ayarı bozuk akçelerle meyhanecilerden toplanan kızıl ve kırpık akçeler, her yüz on sekiz akçe bir altın hesabile esnafa dağıtılacak, karşılığında yüz yirmi bin altın tedarik olunup bunlar da yahudilere ikişer riyale kırdırılıp askerin istihkakını karşılıyacak olan iki yüz kırk bin riyal temin olunancak idi. Defterdar paşa sarayında yığılan ayarı bozuk akçe esnaf ve zanaat ehline hallerince dağıtılmak üzere Bedestan kethüdasına tenbih olundu ve keseler Bedestana taşınmağa başladı. Bedestan kethüdası da Saraçhane kethüdasını, ihtiyarlarını vesair esnaf kâhyalarını ve ihtiyarlarını 1061 ramazanının dördüncü günü Bedestana çağırarak keseleri gösterdi ve emri tebliğ etti. Esnafı bir dehşet istilâ edip "Maazallah bu ne olmaz iştir!" diye her sınıfın söz sahipleri ve ihtiyarları bir yere gelip büyük bir kalabalık halinde Sadırazam Melek Ahmed Paşaya giderek dert yandılar: — Devletlû vezir! biz bu yıl on dört teklif çektik, kesad ise canımıza kâr etti, ağaların Karadenizden gelme sefine sefine bakır, şap, fındık ve tuz, Akdenizden getirdikleri

şayka şayka sabun, dimi, sakız ve filân falan bunca şeyleri bizlere dağıtıp değerlerinin kat kat üstün behalarını alıp bu kadar zarar çektirdiler. Dükkânlarımızın kirasını vermekten âciz iken böyle ayarı bozuk akçenin yüz on sekizine bir altın istemek ne demektir? Bir veçhile kudret ve imkânımız yoktur! dediler.

Melek Ahmed Paşa gazebe geldi: — Sürün bunları dışarı!. Yıkılın bre kâfir gidiler! Varın tedarik edin verin!.. diye bağırdı. Esnaf ve tüccar: — Hâşâ kabul etmeyiz, biz ehli islâmız! diye bağrışarak çıktılar. İstanbulda bütün dükkânlar kapandı. Büyük bir kalabalık halinde Samatyada Davudpaşa mahkemesi yanında Şeyhülislâm Karaçelebizade Abdülâziz Efendinin sarayına gittiler (B.: Abdülâziz Efendi, Karaçelebizade) : "Vükelâsından ümid kalmadı, kalk ahvalimizi padişaha bildir!" diye Şeyhülislâmı zorla alıp atına bindirdiler; on binden fazla bir kalabalık Samatyadan Ayasofyaya geldi, Müftü Efendi oradan sarayı hümayuna haber yolladı; bir ayak divanı kuruldu. Babüssaade önüne kurulan tahtta, Dördüncü Mehmed İstanbul esnafının şikâyetini dinledi. Babüssaadeye kadar, sarayın birinci ve ikinci avluları bir âdem deryası olmuştu. Söz sahipleri hallerini tafsilâtile arzettiler: — Lalana vardık, bize kâfir dedi, şimdi sana geldik, halifei ruyi zeminsin, hakkımızı hak edüb üzerimizden zulmü def eyle!. diye bağrıştılar.

Dördüncü Mehmed: — Size böyle zulüm olduğuna benim rızam yoktur! deyip vezire bir haseki gönderildi ve gelip meselenin aslı ne olduğunu bildirmesi emredildi. Melek Ahmed Paşa halkın hücumundan korkarak saraya gelmedi. Meseleyi kendisine göre bir telhis ile anlattı. Telhisi getiren ayaklanmış olan halkın hücumuna uğradı; ağır yaralı olarak güç kurtarıldı. Sultan Süleyman kanundan maadaki tekâliften affedildiklerine dair esnafa bir hattı hümayun verildi. Bu hattı hümayunu getiren Müftü efendi: — İşte af buyuruldu, daha muradınız varsa onlar da yerine getirilir, dağılın!. dedi. Hattı hümayunu alıp koyunlarına koyan esnaf kâhyaları hemen dağılmadılar; başlarına toprak çalıp: — Padişahım zulüm ile âlem harab oldu, sana bildirmezler, vezirin saklar, hâlen on altı nefer kimse vardır ki sana padişahlık ettirmezler, mîriye aid cümle malı yiyip yutarlar.. Bunlar falan ve falandır... Ali Osman devleti düşmüş ocağa yanıyor!." diye bağrıştılar. Vezirin azli ve Ocak ağalarının katli için ayak dirediler. Saray fazla tereddüt etmedi. Melek Ahmed Paşa azledildi, Siyavuş Paşa Sadırazam oldu (B.: Esnaf İhtilâli). Ahmed Paşaya da Silistre vâliliği verildi.

Bu vaka hakkında Evliye Çelebi çok canlı sahneler nakleder. Paşanın esnaf ihtiyarlarını huzurundan kovarken Çavuşbaşının elinden hezâren değneğini kapıp üzerlerine hücum ettiğini ve paşa sarayının bir mahşer yerine döndüğünü söyler :

"Bir alak ibâdullahı divanhânede önüne katub anı anda vurarak kimi kendisini merdivenden aşağı atarak, kiminin eli ayağı kırılıp firar eylediler... Cümle sâdâti kiram: — Herifler, şahid olun!. "Bre Yahudi!." diye üzerimize âsa ile gelip urarak mecruh etdi, bunun vezâret ve hükûmeti câiz değildir!. diye doğru Nakibüleşraf ve Şeyhülislâm efendiye gittiler".

Saray yürüyüşünü ve Melek Ahmed Paşa sarayında alınan bazı tertibatı da şöyle anlatır:

"Yüz elli bin ibâdullah, pürsilâh, Allah Allaha reha buldurub deryâ misal beni âdem temevvüc eyledi. At meydanında gulgule kopub İstanbulun içi velvele, gulgule, feryad ve figanla dolub herkes güruh güruh Babı hümayun önüne geldi. Herkes silâhlı ve zerdestesi ile, birçokları ucu yanmış köseği odunile, koyunlarında birer samunlarile Babı hümayuna geldi... Gadde Mehmed Kethüda (Melek Ahmed Paşa Kethüdası) dedi ki: — Sultanım, bu eşirrâyi ecnas ki bakkal, çakal, muhtekir, kazzaz, bezzaz, hamal, camal kavimdir, ölüm erleri değillerdir; Üssühan, Ümmühan, Gülistan ve Fatmasından geçemezler; bizim sarayda hâlen bin yedi yüz harc alır ağâlar ve karakollukçu vardır; Sincarda Saçlı kürdünü kırdığımız cenklerde bulunmuş üç bin cenk eri Abaza, Çerkes, Gürcü, Arnavud yiğitlerimiz var, yüz elli tüfenkendaz baltacı vardır, dört yüz içağaları var ki cümlesi altı bin asker olur; iptida tenbih edelim, Ayasofya kapısını seddetsinler; andan Bostancıbaşıya haber verelim, Servi kapusu içre bostancılar silâhlarile hazır baş dursunlar, hemen biz saray kapısını açub üç bin atlı ve piyade ile Babı hümayuna doğru Cebehane yoluna

çıkub bu halkın ardını alarak Ayasofya kapısını kapatalım. Üç askerin ortasında kalan bakkal çakal gidilerini ortaya alub öyle kılıç uralım ki... Bu tarafa kaçanları Muhzir ağa yoldaşları ve hanede olan adamlarımız kurşuna soksunlar.. Bu hal bir zaman dâsitanı dostan olub söylene..

Bu veçhile paşayı cenge tergib ederken Koskafırımlı Muhzir ağa tebdili câme aşağı baltacıların harem kapusundan taşra firar eylediği haberi paşaya geldikte hayli müteellim olarak beddua edüb: — İlâhi iflâh olmasun! buyurdular. Babı hümayun önünde gulgule çoğaldı. Paşa efendimiz: — Âyâ halkın gulgulesinden kim haber ala! buyurduğunda Telhisci Hüseyin Ağa kalkub: — Sultanım! el aceletü min şeytan vetteenni minerrahman derler.. Sabreyleyin görelim âyinei devran ne gösterir.. Bizim askerimiz kethüda beyin buyurduğu üzre dilâver hünerverdirler, Babı hümayun önünde olanlara kurşun ursalar bir can halâs olmazdı amma sizin Melek namınız bednam olur.. Gel, evvel ben senin yoluna can ve baş feda idub varayım göreyim, söz alayım, lûtf ile söz vereyim.. Hemen beni hayır duadan firamuş etmeyin! dedikde paşa: — Hoş ne güzel! Allah halâs eyliye.. Amma Hüseyin Ağa sen ıstılahcı ve ibarecisin, anlar bir alay haşeratdır, sen fodulcasın, onlara bu mahalde müdârâ ile kelimat etmek gerektir! diye nasihat amiz talimler etti, (B.: Hüseyin Ağa, Telhisci).

İstanbuldan Silistre valiliği ile uzaklaşan Melek Ahmed Paşa, (H. 1064) 1653 de Kubbe vezirliği ile tekrar İstanbula getirtildi. Sadırazam Derviş Mehmed Paşa bir felc darbesinden öldüğünde mührü hümayun İbşir Paşaya gönderilip Melek Ahmed Paşa Sadaret kaymakamı tayin edildi (B.: İbşir Mustafa Paşa). Fakat İbşir Paşa tarafından Sadaret makamı için tehlikeli bir rakip gibi görülerek İstanbula geldiğinin tezine, mevsimin kış olmasına rağmen, Van vâliliğine tayin edildi. En sadık bendelerinden Mevkufatî Mehmed Efendi, Gadde Mehmed Kethüda ve Defterdar Moralı Mustafa Paşa yeni Sadırazamın mal hırsı ve kinine kurban oldular (B.: Mehmed Efendi, Mevkufati; Mehmed Kethüda, Gadde, ve Mustafa Paşa, Moralı).

Bir müddet daha taşrada valiliklerle dolaşan Melek Ahmed Paşa, (H. 1070) 1659 da tekaüd olarak İstanbula döndü, (17 muharrem 1073) 1 eylûl 1662 cuma günü de taundan öldü, Eyyübde Bâlihamamı yanına gömüldü.

Arz odasında, taht karşısında üzeri kırmızı kadife ile örtülü bir sedirde Sadrıazamların bir miktar oturmaları eskiden kalmış bir kanun iken, Melek Ahmed Paşa Sadırazam olunca, "kemali edebinden" oturmamış idi, halefi Siyavuş Paşa da ona uymakla Sadırazamların Arz odasında ayakta durması ananeleşmiş, kırmızı kadifeli sedire de, Arz odası, Osmanlı teşrifatındaki rolünü kaybedinciye kadar, bir buçuk asır, kimse oturmamıştı.

Bibl.: Evliya Çelebi, IV, V, VI; Atâ, Enderun Tarihi; Naimâ Tarihi, V, VI.

Melek Ahmed Paşanın Kalyonu — Melek Ahmed Paşa Sadaretinde devlet erkânı, kendi keselerinden birer kalyon yaptırıp donanmayı hümayuna hediye etmeğe karar vermişlerdi; Sadırazam da, o zamanlar kalafat yerleri bulunan Bahçekapısı sahilinde büyük bir kalyon yaptırtmıştı. İstanbulun kalabalık ve ayak uğrağı bir yer olduğundan halk temaşasına gelirdi, gemi halk diline düşüp: "Bunun gibi kalyon yapılmış değldir" denilirdi. İnşası tamam oldukta (5 cemaziyelevvel 1061) 26 nisan 1651 pazartesi günü merasim ile denize indirildi; merasimde Melek Ahmed Paşa, Şeyhülislâm Karaçelebizade Abdülâziz Efendi, sair devlet âyan ve erkânı hazır bulundular. Gemiye safra yerine amele ve seyirciden iki yüz kadar adam dolmuştu. "Meğer bazı esbap ve âlâtta kusur eylemişler", kalabalık bir seyirci kütlesi önünde Şeyhülislâm dua edip elini yüzüne sürdükte, destekler alınıp kızak ile gemi yanı üzerine devrildi, anbarlarına su doldu ve battı. İçindeki insanlardan altı kişi boğuldu, "içinde bulunanlardan saadetlü ol kimse idi ki yüzme bile veya bir tarik ile kenduyü taşra bırakub necat bula". Bu hali gören Melek Ahmed Paşa ağlamağa başladı. Seyre gelen halkın ise her biri bir söz söyliyerek "zulüm le yapılan geminin hali budur" dediler. İstanbul zürefasından biri de vakaya şu tarihi söyledi:

Ah ile battı Vezirin gemisi deryaya

Bilâhare yanına dolap gemileri çekilip sudan çıkarılmak istendi, imkân olmadı, üzerinden bir tabakasını bozdular, ancak o hal-

de tersaneye kadar çekerek tersane kızaklarında yeniden yaptılar.

Devrin müneccimbaşısı Hüseyin Bahayi Efendi nakledermiş: "Kalyonun deryaya indirileceği gün gayet uğursuzdu, söyledim, söz dinletemedim" demiş. Bu gemi, Sarı Kenan Paşanın Çanakkale Boğazında Venedikliler tarafından büyük bir bozguna uğratıldığı sırada batmıştır.

Bibl.: Naimâ Tarihi, V.

AHMED PAŞA (Pabuccu) — Geçen asrın Osmanlı donanması kumandanlarından; (H. 1174) 1761 e doğru Trabzonun sahil köylerinden birinde doğdu; pek küçük yaşta İstanbula gelerek Vefa hanında yemenici çırağı oldu, delikanlılık çağlarında tersaneye girdi ve gemici arkadaşlarının arasında Pabuccu lâkabını aldı; Seydi Ali Kaptanın Boğaz muharebesinde fevkalâde yararlığı görüldü, akran arasında şöhret bulup tersane çavuşu oldu, on beş yıl yüz akı ile hizmet etti; Vakayi Hayriyede sadakatinden ötürü tersane başkethüdası, sonra Galata Nazırı, (H. 1245) 1829 da İzzet Mehmed Paşa yerine mirimiran rütbesile Kaptanı derya oldu; pek az sonra vezirlik rütbesine nail oldu, fakat [illegible]dekten bir gemici için kavuşulması büyük bir saadet olan donanma başkumandanlığında hizmet edemedi, hastalandı ve altı ay kadar sonra yaşı yetmişe yakın olarak öldü. Kabri Eyyübde Bostaniskelesinde Mihrişahvalide Türbesi mezarlığındadır. Okuma yazma bilmez, gayet doğru, fevkalâde çalışkan ve cesur idi. Tersaneliler üzerinde sevgiden doğmuş sağlam bir otoritesi vardı.

Bibl.: Lutfi Tarihi, II.

AHMED PAŞA (Şehlâ) — On sekizinci asır vezirlerinden; aslı Antalyalıdır, birinci Mahmud devrinde İstanbul Kaymakamı, tevkii ve Sadirazam olmuş, (H. 1155) 1742 de azledilerek sırasile Bağdad, Mısır ve Haleb eyaletlerini dolaşarak (H. 1167) 1753 de Halebde ölmüştür. İstanbulda Samatyada bir sibyan mektebi vardır. İmrahor Camii imamı Emir Efendiden icazetname almış sülüs ve nesih yazıda seçkin bir hattattı. Tuhfeihattatin sahibi Süleyman Sadeddin Efendi Paşa hakkında "Şehlâdide bir veziri güzide" diyor.

Bibl.: Mustakimzâde, Tuhfi hattin.

AHMED PAŞA (Şeker) — (B. : Ahmed Ali Paşa).

AHMED PAŞA (Tarhoncu Kethüda) — On yedinci asır vezirlerinden, Dördüncü Mehmedin Sadırazamlarından, Osmanlı Sadırazamlarının yetmiş üçüncüsü; ilk Osmanlı bütçe tasarısını yapan devlet adamı; aslı Arnavutlukta Mat kasabasındandır, çocuk iken İstanbula gelmiş, Enderunu hümayuna alınmış, saraydan sipahilikle çıkmış, önce Mısır valisi Müsa Paşaya, (H. 1058) 1648 de de Sadırazam Hezarpâre Ahmed Paşaya kethüda olmuştur; bundan ötürüdür ki Kethüda Ahmed Paşa diye de anılır. Sultan İbrahim ile Hezarpârenin mahvına varan Yeniçeri ihtilâlinde hayatını Şeyhülislâm Abdürrahim Efendinin himayesile kurtardı, Diyarbekir valisi, birkaç ay sonra da Mısır valisi oldu. Bu zengin memlekette beş yıl kadar süren valiliğinde doğruluktan ve adaletten ayrılmadı, azledilip de yerine gönderilen Abdürrahman Paşa tarafından muhasebesi görülmek üzere hapsedilmesi, Mısırda büyük bir teessür uyandırdı, muhasebe behanesile mal koparmak istiyen Abdürrahman Paşanın, işkence derecesine varan cefasını gördü, İstanbula davet olundu; rüşvetini almak için kendisini lekelemek istiyenlerin bütün gayretlerine rağmen, İstanbulda valilik hesapları tertemiz çıktı; fakat bu sefer de, mevkiini sağlam görmiyen devrin Sadırazamı Gürcü Mehmed Paşa tarafından tehlikeli bir rakip gibi görüldü, yine ayni, zimmetinde hazine parası vardır behanesile, Ahmed Paşa Yedikuleye, en yakın adamları da Babacafer zindanına atıldı. Davası, Divanı hümayunda bir hayli uzun sürdü, yine beraet etti. Dedikodulara sebep olan servetinin, kendi nefsini birçok dünya zevklerinden mahrum ederek elde edildiği anlaşıldı. Bu davadan sonradır ki çocuk padişah Dördüncü Mehmedin etrafındaki saray erkânı, Tarhoncuyu, devletin bozuk düzenini ıslah edebilecek bir sima olarak tanıdı. Gürcü Paşa tarafından Yanya sancağile uzaklaştırılıp bir müddet Selânikte kaldı. İşte bu esnada, Valide Turhan Sultan Başağası Hacı İbrahim Ağa ve sarayın akıl hocalarından Anadolu Kazaskeri Mesud Efendinin kararile İstanbula ılgar ile çağırıldı. Geldiğinin tezine de (H. 15 receb 1062) 1052 de Gürcü Paşa yerine Sadırazam oldu.

Çalışkan, namuslu, doğru adamdı; suiistimal, rüşvet ve israftan nefret ederdi; hüs-

nüniyet sahibiydi ve gayet saftı; zamanı ise türlü entrika ve fesad, hiyanet ve cinayetle yuğurulmuş bir anarşi devriydi; kendisini, Sadırazam unvanının lûgat mânasiyle, padişahın mutlak vekili sandı, işe bu gafletle sarıldı ve gafletini hayatile ödedi.

Çocuk padişah ile devlet erkânı huzurunda ilk buluşması şöylece olmuştu:

Arz odası tahtında oturan Dördüncü Mehmed, Ahmed Paşayı yanına çağırarak: "Paşa ne dersin? Giriddeki orduya, donanmaya ve buradaki askere masraf ve ücretlerini muntazaman yetiştirmeği taahhüt edebilir misin?" diye sordu. Ahmed Paşa tereddütsüz: "Ferman padişahımındır, taahhüt ederim!" dedi. Padişah mührünü çıkardı ve oradaki devlet erkânına dönerek: "Bu taahhüt ettiği maddelerde istikamet üzere hizmet vücuda getireceğine sizler kefil misiniz?" diye sordu. Şeyhülislâm Ebu Said Efendi: "Padişahım, kefalet güçtür, nihayet umurunda hayra delâlet ve her hususunda muavenet ederiz, nasihat eyleriz!" dedi. Bunun üzerine padişah mührünü Ahmed Paşaya vererek: "Mübarek ola! Her işinde efendilerle meşveretten hali olma!" dedi. Fatiha okundu. Dördüncü Mehmed: "Bak â, Ahmed Paşa!. her vezir azlolunmaz! Eğer taksirin zuhur ederse başın keserim!" dedi. Sadırazam yer öptü: "Padişahım! benim dahi iki iltimasım vardır: biri kimin zimmetinde mîri malı bulursam tahsil ederim, kimse mâni olmasın! İkincisi, hazinenin takatini düşünmemiş olan Gürcü Paşa zamanındaki bütün tevcihatı ilga olunsun!" dedi. Padşah bu şartları kabul etti ve Sadırazamın eline, bu maddeler için tam istiklâl ile harekete mezun olduğuna dair iki hattı hümayun verildi. Saraydan çıkılınca, devlet erkânı vezir sarayında toplandı. Ahmed Paşa bu toplantıda şunları söyledi: "Ben bu makama lâyık değil iken Allahü Taalâ lâyık görüp ihsan etti. Devleti Aliyeye nizam vermek için her ne lâzımsa yapacağım, ya bu uğurda kelleyi vereceğim! Ölüm korkusu bilmem, el hatırı gözlemem, rüşvet ve şefaat ile mansıp vermem!" Vakanüvis burada: "Gafil Ahmed Paşa, nice hükümdar ve veziri aciz hayrete düşürmüş bir işi başarmak dâvasile bu ağır yükün altına girdi" diyor.

Ahmed Paşa, evvelâ, zincirleme ihtilâllerle hükûmet emirlerine karşı kayıtsızlığa alışmış İstanbul halkına bir göz korkusu vermek istedi; bunun için devrin servet ve nüfuz sahibi şöhretlerinden birkaç kişinin idamı lâzımdı; on kadar zindan ve kürek mahkûmunun geceleyin boyunlarını vurduttu, cesetleri soyulup sırtlarına işlemeli gömlek ve don giydirilip donlarına sırmalı uçkurlar geçirildi ve şehrin kalabalık yerlerine bırakıldı. Fakat etresi sabah, İstanbul zürefası: "Bu ayağı kirli, tabanı yarık, ırgad ve rencber gibi iri vücutlu devletliler kimler olsa gerek?!" diye vezirin safiyeti ile alaya başladılar; bazıları da bu bir alay garibin kanını vezir için uğursuzluğa yordular.

Tarhoncu, Mahmudpaşa camii yanında vaktile Sadırazam Salih Paşanın oturduğu saraya yerleşmişti; bir gün Müftü Ebu Said Efendi ziyaretine geldi, o sırada huzuruna, devrin büyük vurguncularından Gümrükemini Hasan Ağa girdi; Müftü efendi: "Sultanım! bu kulunuz hâlen Gümrükemini kulunuzdur, bir mâkul iş adamıdır!" diye takdim edecek oldu. Ahmed Paşa sinirli ve soğuk: "Bilirim!" deyip Hasan Ağaya döndü: "Mutbak ve koyuneminlikleri de sendedir değil mi?" diye sordu, Hasan Ağa: "Belî sultanım, bu kulunuzdadır" dedi. Vezir kaşlarını çattı: "İstanbulda et bulunmuyor, bulunanlar da lâşeye benzer, yenmez, ya bunun aslı nedir?" dedi. Hasan Ağa: "Sultanım! koyun gelmedi" cevabını verdi. Bunun üzerine Ahmed Paşa parlayıverdi: "Bre melûn! diye bağırdı. Selânikten buraya kadar yolda, otlaklarda ve yaylâklarda sayısız, hesapsız koyun sürülerine rastladım, hangisine sordum ise Gümrük ve koyunemini Hasan Ağanındır, dediler, koyun gelmedi demek ne demek?" Hasan Ağa: "Sultanım! hâlen bu şehre gelip kesilenler o gördüklerinizdir, kasaplara boğazlamak hususunda zayıf ve semiz koyun müsavidir, koyunun semizi olsa arığı niçin boğazlansın" diyecek oldu, vezir iyice kızdı: "Bre muhtekir melûn! Zabun koyun bahara, yaza kalsa kurtulmayıp kırılır, semize zarar olmaz; hemen telef olacak hasta koyunları önce harca süre-lim diye halka lâşe yedirirsin, semizleri saklarsın, beni bilmez mi kıyas edersin! Ya semiz eti bollaştırırsın, ve illâ seni dört parça edip parçalarını şehir kapılarına astırırım!" dedi. Müftü, Hasan Ağayı himaye yollu tek-

rar söze karıştı: "Sultanım, Hasan Çelebi kulunuz fermanınıza itaat ile elinden geleni yapacak bir kulunuzdur" dedi. Vezir soğuk bir cevap verdi: "Efendi, bilirim, tarife hacet yoktur!" dedi ve Hasan Ağaya: "Var bundan böyle halka et sıkıntısı çektirme ve bu saat üç yüz kese getir, hazinenin sıkıntısı vardır, seninle sonra hesaplaşırız!" dedi. Bunu işitince Hasan Ağanın aklı başından gitti, vezirin ayağına düşüp: "Devletlû.. Üç yüz kese, yüz kese ne demektir! bir veçhile kadir değilim!" dedi. Ahmed Paşa acı acı gülerek: "Yok dediğin aslını bilirim.. Sen hâmilerinin kapılarını dolaşıp hediyeler vermişsin.. Onlar da himaye ve şefaat vadetmişler.. Asılacak!. gözünü aç! himaye zamanı gitti! Hemen var, üç yüz keseyi Defterdara teslim et!" dedi. Bu sözler, bir vezir ağzı için büyük bir siyasî pot idi. Devlet erkânına ve bilhassa o sırada huzurunda bulunup Hasan Ağayı himaye eder görünen Müftü efendiye karşı açık hakaretti. Karşılığı gecikmedi, birkaç gün sonra padişahın bir fermanını aldı, bunda, Gürcü Paşa tevcihatı hakkında kendisine evvelce verilmiş olan salâhiyet fermanının hükümsüz olduğu, azlini icap ettiren bir sebep olmadıkça, Gürcü Paşadan mansıp alanların yerlerinde kalacakları bildiriliyordu. Bundan böyle vezir, iltimas ve şefaatlerine kıymet vermediği devlet ve saray erkânı tarafından çıkarılacak türlü engellerle karşılaşacak idi. Muvaffak olabilmesi için ise, sahip olduğu sonsuz hüsnüniyet ölçüsünde zeki ve kurnaz değildi.

Hazinenin iflâs derecesine varan sıkıntısı karşısında (H. 19 rebiülâhir 1063) 17 şubat 1653 çarşamba günü, devlet erkânı, Tersane bahçesinde padişahın riyasetinde fevkalâde bir toplantı yaptı. Dördüncü Mehmed vezire: "Babam merhum zamanında ve daha evvelleri devletin iradı masarifine kifayet edermiş ve belki irad masraftan ziyade imiş; benim ise masrafım babam kadar yok, irad yine evvelki irad, şimdi yetişmeyip Tersane vesair mühimmata akçe tedarikinde aciz göstermenizin sebebi nedir?" diye sordu. Ahmed Paşa: "Padişahım, devletin masrafları şimdi evvelkinden fazladır da ondan" dedi. Devlet masrafları üzerinde herkes bir şey söyledikten sonra vezirin teklifi ile çok önemli bir karara varıldı: Birkaç senelik devlet geliri ve masrafları kalemlerdeki kayıtlardan çıkarılacak, buhranın çaresi bunun üzerinde konuşulacaktı. Yani bir bütçe ve bunun tartışması yapılacaktı. Ertesi gün Defterdara bir ferman gönderildi. Divanı hümayun erkânı Defterdar sarayında mahrem olarak toplandı. Defterdarın verdiği ilk rakamlara göre:

Merkez hazinesinde bir yılda 6000 yük akçe devrediyordu; hazinenin bir yıllık masraf açığı 1200 yük akçe idi, ve o tarihe kadar bir yıllık varidat, yani 6000 yük akçe peşinen harcanmış bulunuyordu; açığı bir yılda kapamak için hem büyük ölçüde masrafı azaltmak, hem de devlet gelirini artdırmak lâzımdı; bu ikinci yolda ise, Ahmed Paşa, vergi zamlarından ziyade, zimmetine mîri mal geçirmiş kimselerin şiddetle takibini düşünüyordu. Evvelâ yeni bir masraf defteri tanzim edip padiéaha takdim etti. Fakat Vakanüvisin dediği gibi: "İrada göre masrafı azaltmak tedarikile devlete nizam vermek söz ile bitecek iş değil" idi.

Sultan İbrahim devri saltanatının mirası olan Girid harbi bütün şiddetile devam ediyordu; donanma teçhizatı masrafı büyük bir yekûna varmıştı; hazinede nakid toplamağa çalışan Sadırazam ise, Kaptan Paşaya para yerine yolda tahsil edilecek, tahsili şüpheli havaleler verdirtmişti. Bir gün Tersanede yapılan bir toplantıda para istiyen Kaptan Paşa ile Defterdar Paşa arasında şiddetli bir tartışma oldu. Defterdar Vezire dayanarak haşin bir tavırla: "Sana akçeyi taştan kesecek değiliz, hazinenin ahvali malûm, irad ve masraf mazbuttur, niçin imkânı vakte göre sühuletle iş görmeğe razı değilsiniz" dedi. Kaptan Derviş Mehmed Paşa, kıdem ve şöhretine güvenerek Defterdarı azarladı, aralarında bayağı bir ağız kavgası oldu. Sadırazam araya girecek oldu, Kaptan Paşa: "Paşa Hazretleri siz beni istiskal edersiniz, Leülhamd muahaze olunacak cürmüm yoktur ki, havf eyliyeyim, donanmanın tamamen mühimmatına iktiza eden akçeyi kusursuz ve nakid olarak almadıkça flandırayı asmak ihtimalim yoktur, eksik gedik donanma ile çıkıp rüsvay olmaktan ise burada ölürüm" dedi. Vakanüvis devrin sözüne inanılır şahitlerinden nakleder ki: Filan sahilde sana şu kadar mal gönderilecektir diye donanmayı tedariksiz ve levendsiz çıkarıp Kaptan Paşayı bednam etmek için Sadırazamın ve Defterdarın

suikastleri bir hakikat idi". Bu üç devlet adamı bir defa da padişah huzurunda tartıştılar. Kaptan Paşa: "Padişahım, ömrümü devlet hizmetinde ifna eyledim, bir pir kulunum, her niye malik isem donanmayı hümayun masrafına ve dinü devlet ve padişahımın uğruna feda etmişim, ve nihayet şimdi Venediğin donanması ve Girid gailesi sair senelere kiyas olunmaz, benim malim kifayet etmez" dedi. Dördüncü Mehmed: "Sana üç yüz kese vermişler a" deyince Derviş Paşa koynundan havale kâğıtlarını çıkardı: "Nakid yirmi keseden ziyade vermiş ise başım şart olsun, verdiği bu havale tezkereleridir ki tahsili mümkün değildir, beni padişahımın gazebine getirmek isterler, muradları beni idam etmektir" diyerek ağlamağa başladı. Sadırazamın, hazine tasarrufu uğrunda saray masraflarını azaltmasından kırgın olan Müsahipler de fırsat bulup Kaptan Paşayı tasdik ettiler; Ahmed Paşayı yalancılık ve hiyanetle itham ettiler. Ahmed Paşa da "Cümleyi rencide ettiğin bilüb kendûyu padişaha geçtiklerini ve derunu hümayunda kendi hakkında yaman kasit muzmer olduğunu bazı âsarından hissetmiş" idi. Gündüzleri emniyetsizlik, vehim ve endişe içinde, geceleri uyku ve rahati kaçmış olarak geçiriyordu, ve mütemadiyen: "Muradım nizamı devleti tashihtir, başıma yazılan gelir, düşmanlarım bildiklerinden kalmasınlar, nâhak yere ölürsem şehid olurum" diyordu.

Hattâ başka bir toplantıda kaptan paşa maddesinden ötürü kendisini azarlayan padişaha: — Padişahım, benim maksudum umuru devletine nizam vermek ve irad ve masrafı hiç olmazsa tesviye etmek idi, istikametim ucundan cümleyi kendime düşman ettim, sâyü hizmetim bilinmeyip özrüm makbul olmuyor, hâlen âciz kalmışım, mührü şerifini kime diler isen ver ve beni ahır öldürür isen hemen bir gün evvel öldür!" diyip kaptan paşadan şikâyet etmişti. Sadrâzam nevruzdan bir iki hafta evvel bir gün müneccim başı Hasan Bahayi Efendiyi çağırttı: — Sana iki yüz altın bağışlayayım, benim hakkımda bir tehlike görünür mü, doğru söyle, emir hakkındır, bari tedariklice bulunalım! diye pek çok ihsanlar vadetti. Hasan Bahayi, Ahmed Paşa mührü hümayunu aldığı vakit taliini saptetmişti: — Vallah Sultanım şimdilik öyle bir şey yoktur, ancak nevruz esnasında talii vezaretin bazı kutûat ve mahzuratı vardır, Nevruz günü sükûn ve sadakat ile takyit buyurmanız münasiptir! demişti. Reisülküttap Şâmîzâde efendi nakledermiş: Nevruzdan dört beş gün evvel Sadrâzama samur kaplı bir hil'at, ve gayet kıymetli bir mücevher hançer ile bir hattı hümayunda da "Veziri âzamım müşiri efhamım, nizamı devletim" diye lüzumundan fazla iltifat edilmiş.. Acı acı gülen Ahmed Paşa, bu iltifatı inayete hamledip sevinen bendelerine: — Bre hey ahmaklar!. Siz Padişahların muamelei kahr ve iltifaltrını ne bilirsiz.. Bu hadden ziyade nüvaziş ve izaz benim katlim mukaddemesidir! demiş.. Devrin Rumeli kazaskeri Hüsamzâde Efendi de şöyle bir fıkra anlatırmış: — Efendi kürk ve hançer geldiğinde tebrike gitmiş, Ahmed Paşa: — Behey efendi, mizacı salâtini bilmez ve ahvali âlemi anlamaz değilsiz, bu iltifat benim katlime delildir! diye hüzün ve melâl göstermiş, Hüsamzâde: — Niçin böyle buyurursun sultanım, teşe'üm iyi değildir! demiş; Paşa da: — Ben Padişaha yaranmak için cümle ile bozuştum, ektiğim tohum ne makule semere vereceğini bilirim! cevabını vermiş.

Devrin vakanüvis kayıtlarına geçmiş rivayetlerdendir; Mehmed Efendi adında salih bir kimse varmış, bir gece rüyasında veziri görmüş, ağaçtan köhne bir sedire oturmuş, önüne bir çevre yaymış, halk başına üşmüş, her gelen çevreye bir kızıl filorin bırakırmış.. Mehmed Efendi de bir altın bırakmış ve kendisinden bir mansıp istemiye niyetlenmiş.. Tam o sırada bir derviş gelip çevreye ortasından makas ile kesilmiş gibi bir yarım altın bırakmış, sonra tekrar geri almış.. Vezir de oturduğu yerden inerek gözden kaybolmuş bu rüyasını bir muabbire anlatan Mehmed Efendiye şöyle tevil etmişler: "Sedir, makamdır; akçe, dedikodu, sözdür; yayılmış olan çevre, vezirin mansıbındaki hal ve şânıdır; sedirden inip gitmesi makamından azli; gözden kaybolması, âlemi şuhuddan gitmesi; derviş, kaptan paşadır ki, adı Derviştir; akçesini geri alması, kendi zevaline dahi alâmetidir". Bir rüyada Sadrâzamın kendisi görmüştü: "Peygamberimiz: — Ahmed, seni istemezler, yeter durdun, şimdiden sonra bize gel! diye mübarek elleriyle işaret ve davet et-

miş..”; yakınlarının nakline göre, Ahmed Paşa, ölümü kendisi için muhakkak bilip kayıtsız ve lâübali hareketi bundan ötürü imiş.

Nevruzda salı günü divana geldiğinde, üzerine aydın görülen bir vahşet vardı; vüzeraya selâm verdikten sonra: — Paşa karındaşlar! Bugün son divana gelmişizdir, ahret hakkını helâl eyleyin! diye veda etmişti.

Vakanüvis, Ahmed Paşa aleyhine hazırlanan ölüm entrikasını şöyle anlatır: “Padişah Ahmed Paşayı azil ile iktifa edip serhadlerden birine; bir vazife ile sürmek istiyordu; lâkin düşmanları, şöyle düşündüler, vezir cümlemizin hatırını Padişaha sadikane ve faydalı hizmet uğruna kırdı, yeni vezir bizim hatırımızı hoş etmek yolunu tutarsa yine bir iş göremiyecek, Ahmed Paşanın sadakatle hizmetinin kıymeti anlaşılacak, eğer şimdi sağ kurtulursa tekrar sadarete çağırılacağı muhakkak, o zaman da cümlemizden intikam alacağı âşikâr, münasib budur ki, Padişaha cülûs töhmeti ile katlettirelim dediler. Ol Allahtan korkmazlar: — Padişahım, lalanı Kaptan Paşaya akçe vermedin ile azarladın, o da kaptana hüsnü nazarınızı görüp hased etti, mührü benden alıp buna verecektir diye Padişahımdan meyus olup biraderiniz Sultan Süleymanı iclâsa karar vermiştir, hilekâr arnavut şayet Padişahımıza bir özür eder diye aklımız başımızda yoktur, hakkından gelecek iseniz lûtuf ve ihsan edip kendisine gazab sureti göstermeyin, her ne murad eder iseniz gafil avlayın! diye çocuk Padişahı vehme düşürdüler”. Nevruz günü, Osmanlı teşrifatı icabı, Sadrâzam Padişaha ağır hediyeler takdim etti; hediyeleri kabul olunup getiren paşalıya hil'at giydirildi. Bir perşembe günü idi, Sadrâzam erken tersaneye giderek kaptan paşa ile donanma işleri üzerinde çalışmağa koyuldu; o sırada saraydan bir haseki gelip kendisini Padişahın görmek istediğini bildiren bir ferman takdim etti. Paşa evvelâ şaşırdı, sonra acı acı güldü. Leğen ibrik isteyip abdest aldı: — Sizi Allahaısmarladık, ahret hukukunu helâl eyleyin, ancak bize gadir eyliyenler de muammer olmazlar inşallah! dedi. Hazır bulunanlar: — Sultanım hayır söyleyin!. dediler. Ahmed Paşa: — Ben rüyamı gördüm! diyip birkaç rekât namaz kıldı, tövbe ve istiğfar etti, yolda fukaraya sadakalar dağıtarak saraya gitti.

Ahmed Paşanın küçük tezkerecisi, Boğukoğlu Vecdi Çelebi idi, tatlı, zarif adam olduğundan kendini pek severdi, tersaneden saraya giderken Vecdi Çelebi de yanında idi: — Bak Çelebi! imdi beni alıkoyup katletseler havf eder miydin? diye sordu. Vecdi Çelebi: — Allah hıfzeyliye Sultanım, bu ne asil sözdür! dedi. Ahmed Paşa: — Vallahilâzim eğer beni katletseler asla muztarip olmam, şahadet canıma minnettir, ben bir belâya giriftarım ki, ölümden gayri kurtuluş yoktur, sadâkat ve istikamet için bana düşman olan hainlerin sözleri makbul olup beni nahak yere gazabe getirdiler, hizmetin bilinmediği zaman ölüm hayattan yüz defa üstündür! dedi. Huzura çıktığında Dördüncü Mehmedin ağır hakaretine uğradı; Padişah, idamına işaret olarak: — Kaldırın! diye emrettiğinde, Tarhoncu Ahmed Paşa, cesur ve metin: — Padişahım! Sen beni şeriata dayanarak öldürüyorsun, benim katlimi mucip bir suçum yoktur, beni zulûm ile öldürüyorsun, mahşer gününde iki elim yakandadır! diye bağırdı. Huzurdan çıkarılan Sadrâzam cellâtlar tarafından boğulduktan sonra, ölüsü Demirkapı dışına bırakıldı, cellâtlardan biri ayak parmaklarından bir kaytan ile bağlayıp yüzüne bir çevre örttü, o tarihlerde ölmüş bulunan Musa paşanın zevcesi olan kızı, ki, bu hanımın adını vakanüvislerden maalesef öğrenemiyoruz. Padişahtan izin alarak babasının nâşını Musa Paşa sarayına kaldırttı, gasil ve tekfinden sonra Üsküdarda, çok muhtemel ki, Karacaahmed mezarlığına defnettirdi. Ölümünde altmış üç yaşlarında kadardı.

Tarhoncu Ahmed Paşanın idamı üzerine, mührü hümayun kaptan Derviş paşaya verilmişti.

Bibl.: Naimâ tarihi, V; Mehmed Halife, Tarihi Gilmânî.

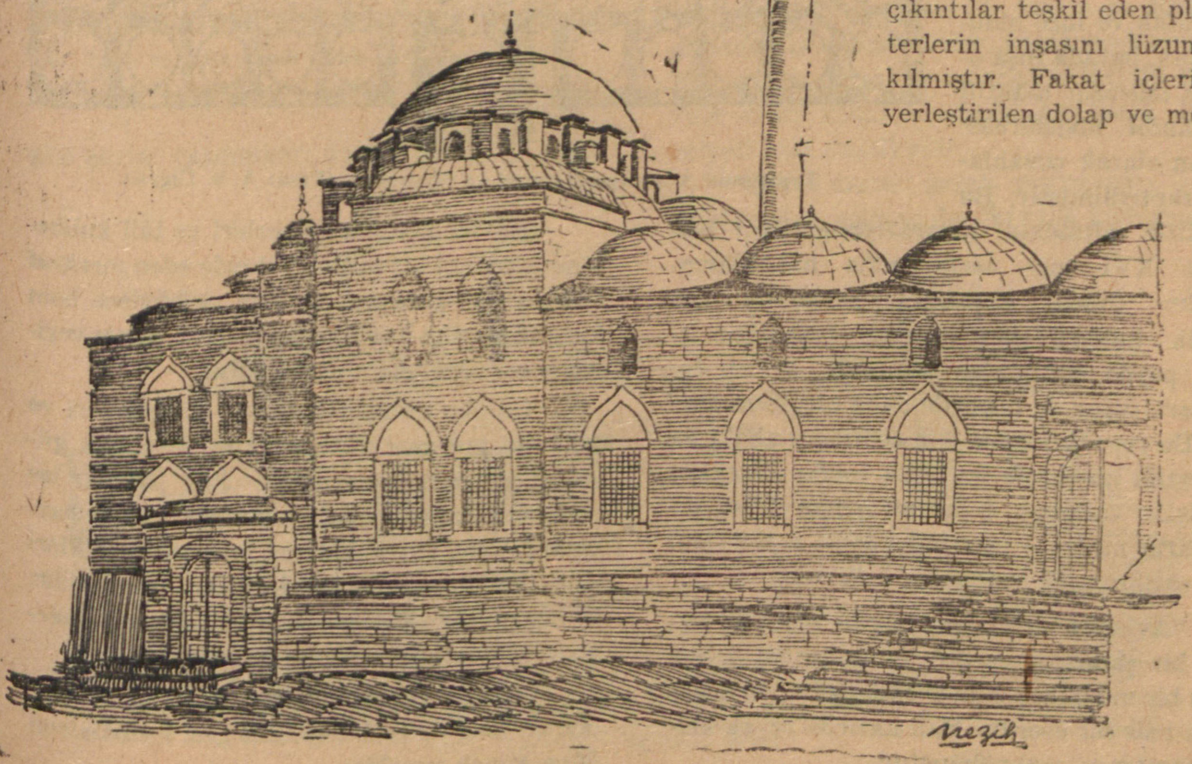
AHMED PAŞA (Yeğenpaşa kethüdası Hacı) — On sekizinci asır vezirlerinden, birinci Mahmudun sadırazamlarından; (H. 1113) 1701 de Foçada doğdu, amcası Bekir paşa kapısında büyüdü, İstanbula gelerek Kapıcılar Kethüdası, çavuşbaşı oldu, (H. 1150) 1737 de Yeğen Mehmed Paşaya sadaret kethüdası, Paşanın serdarlığında rikâbı hümayun kaymakamı, (H. 1153) 1740 da da sadırazam oldu. (H. 1154) 1741 de rüşvette ifrata vardığı dile düştüğünden sadırazamlıktan

azledildi ve üzerinden vezirliği alınarak Rodosa sürüldü, (H. 1156) 1743 de vezirliği iade olunarak valiliklerde ve bilhassa Bağdad ve Haleb valiliğinde bulundu ve (H. 1166) 1752 de Halebde öldü. İstanbulda hayır eseri olarak birkaç çeşmesi vardır.

AHMED PAŞA CAMİİ VE KÜLLİYESİ — Topkapıda, İstanbulun yedinci tepesinin Bayrampaşa deresi çukuruna bakan sırtının üstünde, Mimar Sinan yapısı bir cami, bir türbe, bir sıbyan mektebi ve bir çeşmeden mürekkeptir; Türk tarih ve sanatının hazinesi olan İstanbulumuzun ecdad yadigârı şaheserlerindendir. Bu hayratın bânisi, Kanunî Süleymanın Sadrâzamlarından Kara Ahmed Paşadır (B.: Ahmed Paşa, Kara).

Ahmedpaşa camiine halk ağzında Topkapı camii denilir. Bu alanda salâhiyetle söz sahibi olanlardan yüksek mimar A. Saim Ülgen, Vakıflar dergisindeki bir makalesinde bu şaheseri şöylece mütalâa eder:

"Müstakil plânlı bir binadır. İlk defa Manisadaki Ulucamide görülen şeklin daha mütekâmili olan Edirnedeki Üçşerefeli plânı, burada çok olgun ve mükemmel bir vaziyet almıştır. Mimar Sinan, Üçşerefelideki duvarlar üstüne ve iki ayağa istinad eden altı dılılı kasnağa oturtulan kubbeyi, bu eserde, tâli yarım kubbelere bindirmek suretile binanın harici kütleviyetini fevkalâde mevzun göstermek kudretini bulmuştur; böylece, müstatil sahanın genişliğine örtülmesinde yarım kubbelerden istifade ettiği gibi bu kubbelerin mail itmelerine mukabil duvarların ortalarına koyduğu ve birbirlerine kemerlerle bağladığı dahilî istinad ayakları sâyesinde üst katları maksûre olarak kullanılan nişler vücuda getirmiştir. Kubbenin doğrudan doğruya duvarlar üzerine bindirilmesinden zuhur edecek yayvanlığı gidermek için, kubbe kasnağı, ikisi mihrap duvarı önüne, ikisi son cemaat ve cümle kapısı cihetine gelmek üzere istalâktit başlıklı altı büyük sütunu birbirine rapt için inşa edilen altı kemer üzerine oturtulmuştur. Yalnız, duvarların önüne tesadüf eden sütunlar, duvarla iltisakı olmıyan istinad ayaklarına müşabihtir. Böylelikle binanın hem haricî hem dahilî mevzuniyeti ve hafifliği temin olunmuş monümantal ve zarif bir eser vücuda gelmiştir.

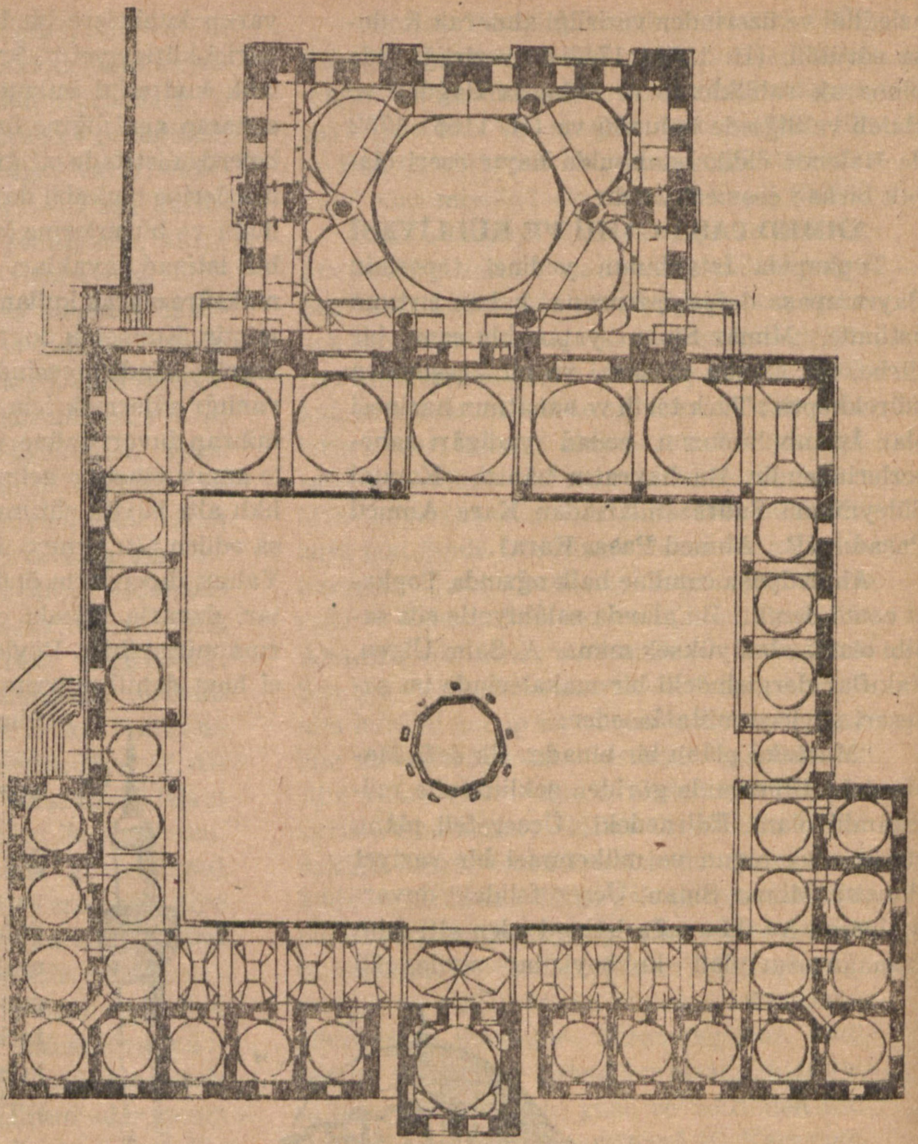
"Bina duvarlarının diğer âbidelerinkinden ince oluşu haricî cephede dahilî istinat ayaklarının mukabilinde ve köşelerde çıkıntılar teşkil eden plâsterlerin inşasını lüzumlu kılmıştır. Fakat içlerine yerleştirilen dolap ve mer-

Topkapıda Ahmedpaşa Camii (Resim : Nezih)

divenler sâyesinde bu duvarlar ağır ve sakil olmaktan ziyade zarurî bir mahiyet arzeder.

"Şadırvan avlusundan camie açılan kapı çok sade ve istalaktitsizdir; kapının üstünde mermerle işlenmiş sâde fakat azametli bir kemer vardır. Cami harîminden harice bakan zemin katın penceresi 14 tanedir. Cümle kapısının iki tarafındaki geniş pencereler iç avluya nazırdır. Dahilî istinat duvarları arasındaki geniş kemerlerin altları ikişer narin direğe tutturulmuş üçer kemerle tahdit edilmiş ve üst katlar maksure ittihaz olunmuştur. Cümle kapısı cihetindeki istinat ayağı yanlardakilere nazaran çok ufak ve ince olduğundan, burada inşa olunan müezzin mahfili ve cânibî maksûreler taşkın olarak cenahlara raptedilmiştir. Bu mahfilin altındaki tavanlarda görülen tezyinat XVI ıncı asrın nefîs hâtıralarındandır. Cümle kapısının haricinde beş büyük kubbeli son cemaat mahalline ittisal peydâ etmiş olan şadırvan avlusu revakları, diğer üç cephede daha alçak ve dardır. Bu revaklı kısmın son cemaat mahalli ile birleştiği köşelerde iki beşik tonos teşekkül etmiştir, şadırvan avlusunu çerçeveliyen revakların medrese cihetindekilerin üstleri dokuz satıhlı beşik tonoslarla örtülmüştür.

"Avlunun ortasında bugün oldukça harap bir şadırvan vardır. Bu şadırvan dokuz dılılı bir mudalla şeklinde sâde, güzel ve tenasübü haiz bir eserdir. Hali hazırda revak kısmı tamamen mahvolmuştur.

Topkapıda Ahmedpaşa Camii ve Medresesi (Plân: A. S. Ülgen)

"Haricî dayama kemerleri ve tâlî kubbelerle azametli bir kütleviyet elde eden merkezî kubbeye 18 pencere açılmış ve böylece hem kubbenin daha hafif inşası hem de camie verilecek bol ziya temin olunmuştur.

"Camiin dahilî tezyinatı, pencereleri ve bilhassa mermer mihrap ve minberi çok güzeldir. Pencere üstlerindeki çini panolar ise renk ve kompozisyon bakımından nadide parçalardandır. Bu âbidedeki mermer işçilikleri Türk sanatının şaheserlerinden sayılabilir. Bilhassa minber gayet ince işlenmiş şebekeleriyle hayretimizi celbetmektedir".

Yüksek mimarın yazısına şu tarih notları ile 1946 da tesbit edilmiş gezi intibalarını ilâve etmek gerekir:

Kara Ahmed Paşa (H. 960) 1553 de Sadrâzam oldu: başta cami gelmek üzere Topkapıdaki hayratının inşasına da bu tarihten az sonra başlandı. Sahibinin (H. 962) 1555 de idamı üzerine yarım kaldı, yapıya ancak on yıl kadar sonra yine Sinanın nezaretinde başlandı ve yedi sene içinde tamamlandı.

Camie, Arpaemini yokuşu başından gidilir; bu sokak üzerinde iki dış avlu kapısı vardır. Kapıları bu dış avluya açılan iki ahşap ev, ve bu iki kapı arasında bir katlı bir ahşap evceğiz vardır. Camiin musalla taşları ile mezarlığı da bu dış avludadır.

Camiin iç harem avlusunun duvarları, pencere pervazları ve pencere içleri terbiyesiz çocuk ve gençlerin elinden çıkmış ve kömür yahut kurşun kalemi ile yazılmış yazılarla serâpâ kirletilmiş bir halde idi; bunların içinde tüyler ürperten iğrenç satırlar görülmüştür; bu arada:

Şiirini okudum bir nefeste
Sende mi şair oldun be kereste

Ve:

Aksarayda teneke
Feneri girdi...

gibi yâveler ve küfriyat ile "Kopuklar kralı Cemal" ve "Serseri Ahmed" gibi bayağı yazılar insan elinin erişebileceği her yeri doldurmuştur; bu yazıların içinde bir kısmı da eski harflerledir, şu fark ile ki, eski harflerle:

İlâhi bunu yazanın kendi daim said olsun
Girüb Cennet sarayına Cehennemden baid olsun
Bende Mehmed

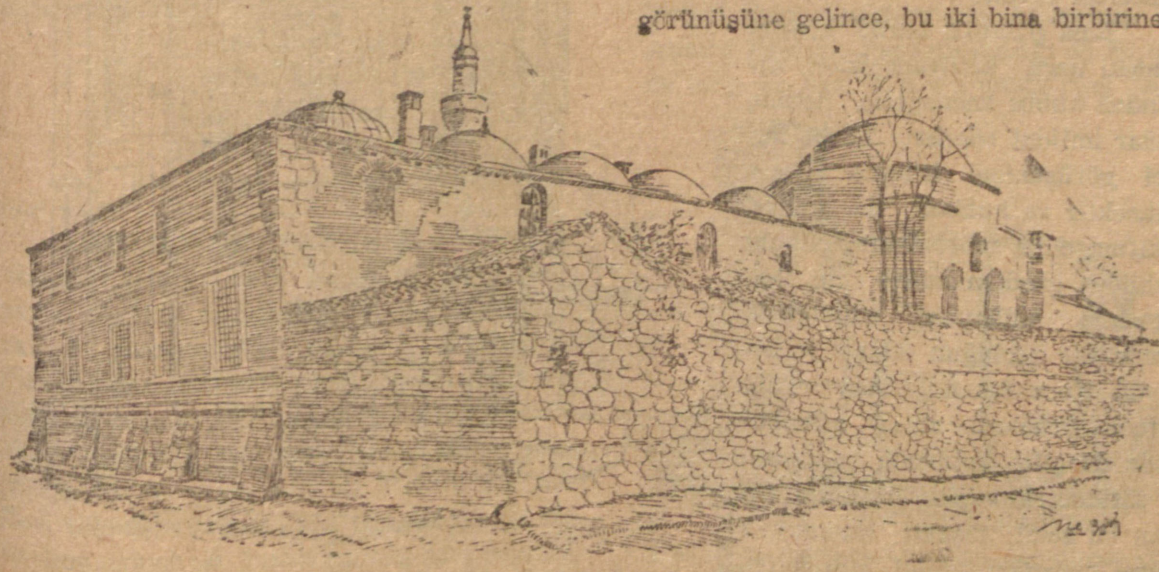
gibi şeyler yazılmıştır; şurası aydın bir hakikattir ki, bu şaheser mâbedin bakımı yıllarca pek ihmal edilmiştir. Süratle bir temizlik yapılması ve ilerisi için bu gibi hayâsız tecavüzlerin önlenmesi millî bir şeref ve haysiyet meselesidir.

Ahmedpaşa Camiinin, şimale açılan iç harem kapısı önünden Edirnekapı ile Fatih arasındaki büyük şehir panoramasının seyrine doyum olmaz.

Medreseye gelince, camiin cümle kapısına karşı köşeli bir hilâl şeklindedir; dershanesi tam cümle kapısı karşısındadır, dershanenin iki yanında sekizerden 16 odadır. 1946 da medresede Kızılay Kurumunun bir yardım şubesi ile köşesinde Fatmasultan mahallesi muhtarlığı yerleşmiş bulunuyordu. Medresenin harabîden kurtulmuş olması şükran ile karşılanmakla beraber, bu teşkilâtı idare eden zevatın zevksizliği eseri olarak, medresenin cephesi de bir takım irili ufaklı levhalarla çirkinleştirilmiştir; klâsik Türk mîmarîsinin en güzel eserlerinden birinde oturulduğu unutulmuştur. Aşağıdaki satırlar A. Saim Ülgen'dendir:

"Medrese odaları tek kubbeli ve mürabba plânlıdır. Dershanenin iki tarafında dar birer galeri olup buradan medresenin dış bahçesine ve helâlara geçilir. Dershane nisbeten ufak bir salondur. Üstünde bir kubbe ve dört köşesinden tromplar vardır, gerek medrese odaları, gerek dershane ve arka taraftaki teferrüat cami kadar üzerinde durulacak ehemmiyeti haiz değillerdir.

"Gerek camiin gerek medresenin haricî görünüşüne gelince, bu iki bina birbirine ga-

Topkapıda Ahmedpaşa Medresesi (Resim: Nezih)

yet iyi bağlanmıştır. Medrese kubbe ve revaklarının ufak ve alçak oluşu cami kubbesinin binanın heyeti umumiyesinde en kuvvetli ve hâkim rol oynamasına yardım etmektedir. Bu da gösteriyor ki mimar dahi bütün ehemmiyet ve dikkatini camie vermiştir" (Vakıflar Dergisi).

Ahmed Paşa Sıbyan mektebi, külliyenin Topkapı tarafındaki köşesinde, tramvay caddesi üzerindedir; 1946 da, Ahmed Paşa Sıbyan mektebinde Topkapı gençlik klübü yerleşmiş bulunuyordu. Tek katlı basit bir yapıdır: "O devirdeki emsali gibi bir salon ve avluya nazır üstü kapalı ve önü revaklı bir verandadan ibarettir. Bahçeden iki basamak ile çıkılan bir sokl üzerine kurulan bir sıra kesme taş bir sıra tuğladan müteşekkildir. Binanın dış köşeleri 45 derecelik bir zaviye ile kırılmış ve üstleri istalaktitlerle süslenmiştir. Mektebin sokağa nazır dört penceresi olup diğer cephelerinde ikişerden dört pencere daha vardır. Dershaneye verandadan girilir. Verandanın çatısını Haseki mektebi sıbyanında olduğu gibi iki ince direk üzerine istinat eden kemerlerin tuttuğu tahmin olunabilir" (Vakıflar Dergisi, A. Sami Ülgen).

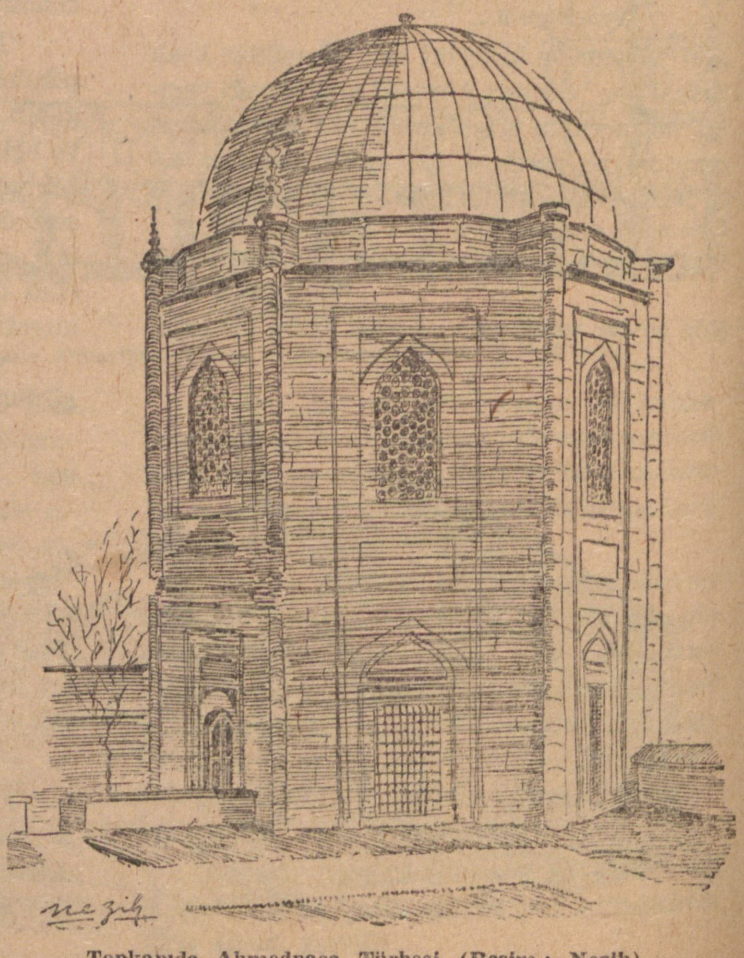
"Kara Ahmed Paşanın caddeye nazır türbesi altı dılılı mudalla plânlı bir binadır. Her cephede zemin katında birer penceresi olduğu gibi bunların üstünde de fil gözü camlı, kemerli tepe penceresi vardır.

"Bina plânının haricî köşelerindeki uzun üstüvanecikler zeminden kubbe kasnağının üstüne kadar imtidat ederler. Türbe haricî görüşünüşü itibarile fazla yüksektir ve kubbesi de mutad hilâfına daha mürtefidir. Halbuki dahilden görülen kubbe ise hariçtekile mükayese edildiğinde arada bir boşluğun olması icabediyor. Koca Sinanın inşa ettiği birçok türbelerde olduğu gibi burada da çifte kubbenin bulunması ihtimali kuvvetlidir. Mimar Sinan bu şekil inşaatı muhakkak güzel nisbetler temini hususunda tatbik etmiştir. Aksi halde basık binalar meydana gelirdi.

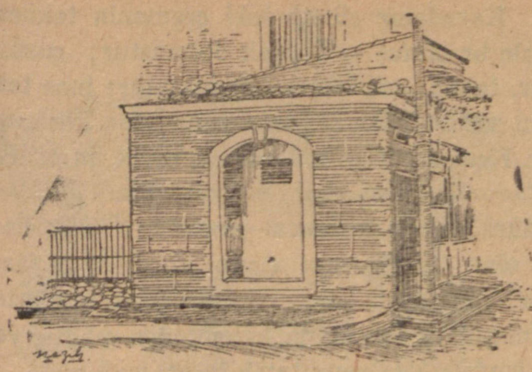
"Türbe kapısının üstünde eskiden bir revak varmış. Bugün dahi duvardaki çatı izlerinden kapının üstüne demir kenetlerle bağlanmış taban kirişinden, revakın mevcudiyeti hissolunuyor. Türbenin dahili ise, altı haricî dılı yerine, 5 pencere ve bir kapının arasında zuhur eden 6 köşe hücrelere tahvil olunduğundan 12 dılılı bir plândadır. Binanın taş işçiliği çok güzel fakat sadedir. Cami gibi türbe de tamamen kesme küfeki taşından inşa edilmiştir. Mulürler, kesmeler ve nisbetler tamamen XVI ıncı asrın üslûbundadır.

"Yalnız 18 dılılı kasnağın ebadı kubbenin haricî görünüşü ile mütenasip değildir. Zeminden itibaren kubbe kasnağına kadar yükselen üstüvanî sütunların kuturları fazla ince olduğundan gözü tatmin etmezler" (A. Saim Ülgen, Vakıflar Dergisi).

AHMEDPAŞA ÇEŞMELERİ — Aksarayda Camcılar camiinin yanında iki çeşme idi, her ikisi de 1957 de yıktırılmıştır. Camiin,

Topkapıda Ahmedpaşa Türbesi (Resim : Nezih)

Camcı Camii köşesinde Ahmedpaşa Çeşmesi
(Resim : Nezih)

tramvay caddesile Camcılar camii sokağı köşesinde ve cadde üzerinde bulunan birincisi, kesme taştan, teknesi kaldırım ile bir olmuş ve içi moloz ile dolmuş, lülesi sökülmüş bir susuz çeşme idi, 1945 de zabtedilen kitabesi şudur:

Sahibülhayrat Sadrı esbak
merhum Elhaç Ahmed Paşa

İnşası	Tecdidi	Tamiri
1153	1297	1315

Bu tarihler, sırasile 1740, 1879 ve 1897 Milâd yıllarına rastlar.

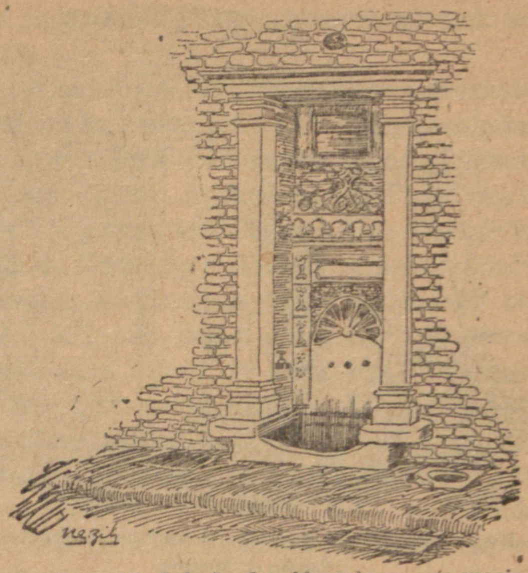
Camcılar camii sokağında ve cami kapısının yanında bulunan ikinci çeşme, bir tuğla yapı idi; tek parça mermerden küçük ayna taşı tamirinde konulmuş bir akar çeşme idi, asıl musluğu sökülmüş, yan tarafından bir sarı pirinç musluk konulmuş; küçük bir çarşıyı ve kalabalık bir semti sular, başında daima üç beş kişi su doldurmak için sıra beklerdi. Kitabesi şudur:

Sahibülhayrat
Sadri esbak Ahmed Paşa

Esası	Tamiri
1153	1315

Bibl.: İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri; REK, Gezi notu.

AHMEDPAŞA ÇEŞMESİ — Şehzade başında polis karakolu arkasında üç yol ağzında idi, 1954 de Belediye Sarayı inşaatı sırasında yıktırılmıştır. Yaptıran on sekizinci asır vezirlerinden sadırazam Hacı Ahmed Paşadır. Kesme taştan, klâsik üslûpta, 1945 de akar çeşme idi; eski çatısı harap olup kaldırılmış, tesbit edilemiyen bir tarihte çimento ile örtülmüş, mermer ayna taşı, küçük ve kabartma nakışlı idi. Tesbit edilmiş dört beyitlik tarih kitabesi şudur:

Camcıcamii Sokağında Ahmedpaşa Çeşmesi
(Resim : Nezih)

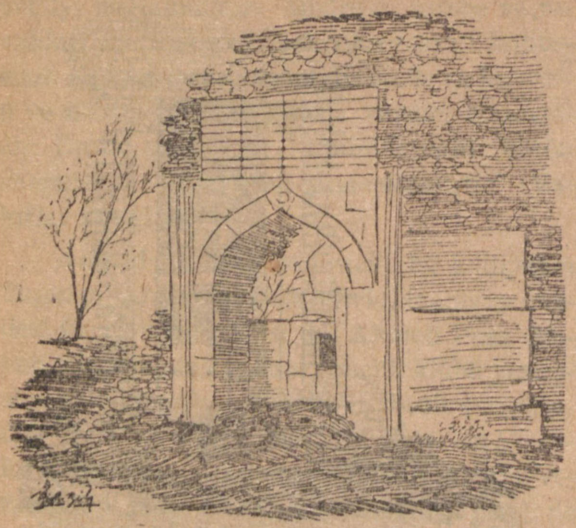
Han Mahmudu cihandâre muvakka halen
Abrûyi vüzera hazreti Ahmed Paşa
Devletinde o şehinşahi felek dergâhın
Kasdi ecr ile bu nev çeşmeyi kıldı inşa
Hayri cari ki civarında olan atşane
Eyledi abı hayatı keremiyle ihya
Kemterin bendesi Şakir didi tarihin anın
Nayili ecr ola nev çeşmeden Ahmed Paşa
Sene 1152 (M. 1739)

Bibl.: İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri; REK, Gezi notu.

AHMEDPAŞA ÇEŞMESİ — Şehzadebaşı polis karakolu önünden Aksaraya inerken Hoşkadem camiinin altında, eskiden belediyenin temizlik arabalarının çekildiği arsa - deponun kapısı yanındadır; yaptıran on sekizinci asır vezirlerinden Sadrâzam Hacı Ahmed Paşadır. Paşanın konağı da bu civarda imiş, ilk bânisinin adı unutulmuş olan bu

Şehzâdebaşı karakolu arkasında Ahmedpaşa Çeşmesi
(Resim : Nezih)

Hoşkadem Camii yanında Ahmedpaşa Çeşmesi
(Resim : Nezih)

çeşmede halk ağzında "Soğuk Çeşme" adı ile anılagelirmiş ki, bunu kitabesindeki şu kıtadan öğreniyoruz:

Hanei devleti etrafında
Nice hayreyledi kim müstesna
Birisi işte anın ezcümle
Bu Soğuk Çeşmei ferhude bina

Kesme taştan klâsik üslûpta olan çeşmenin kemeri üzerindeki kitabe iki parçadan mürekkep ve çeşşmenin üst kısmında, boydan boya uzanmıştır; on sekiz beyitlik tarih manzumesi şair ve hattat Behçet efendinindir; tarih kıtası da şudur:

Fikri tarihin ederken Behçet
Hâtıra geldi bu beyti garrâ
"Pek güzel eyledi bunda ihyâ"
"Bu Soğuk Çeşmeyi Ahmed Pâşâ"

Son beytin harfleri mecmuu Hicrî 1156 (Milâdî 1743) yılını göstermektedir. Kitabenin yazısı güzel bir tâliktir.

Çeşme, susuz ve çok harap bir haldedir; teknesinden eser kalmamış, ayna taşı kırılmış, arkasındaki arsa görünmektedir; bu çeşmeden hiçbir eser kalmıyacağı zaman pek yakın görünür (1946).

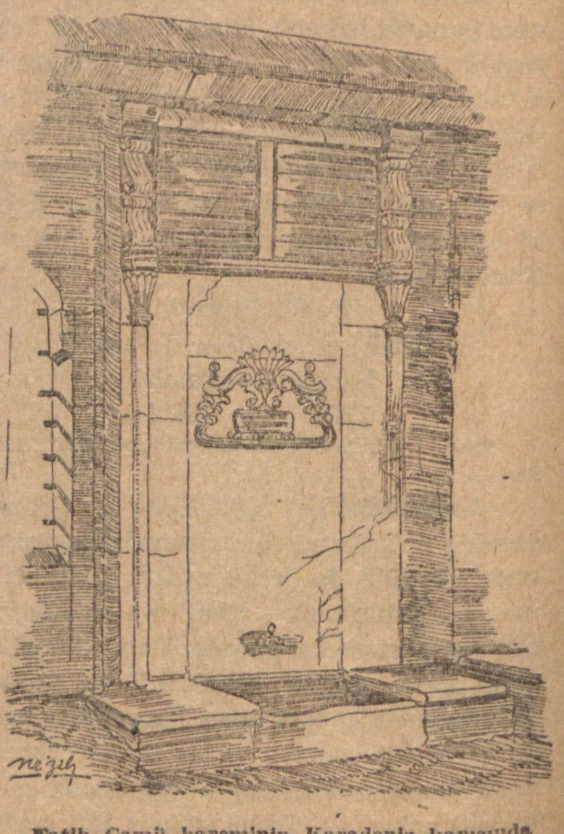
Bibl.: İ. Hilmi Tanışır, İstanbul Çeşmeleri, I; REK Gezi notu.

AHMEDPAŞA ÇİFTE ÇEŞMELERİ — Fatih camii haziresinin, camiin dış haremine açılan kapıları yanında ve camiin dış harem avlusuna bakan mermerden birer küçük çeşmedir. Her ikisi de, avludan hazireye girildiğine göre kapının solundadır. Yaptıran on sekizinci asır Sadırazamlarından Hacı Ahmed Paşadır.

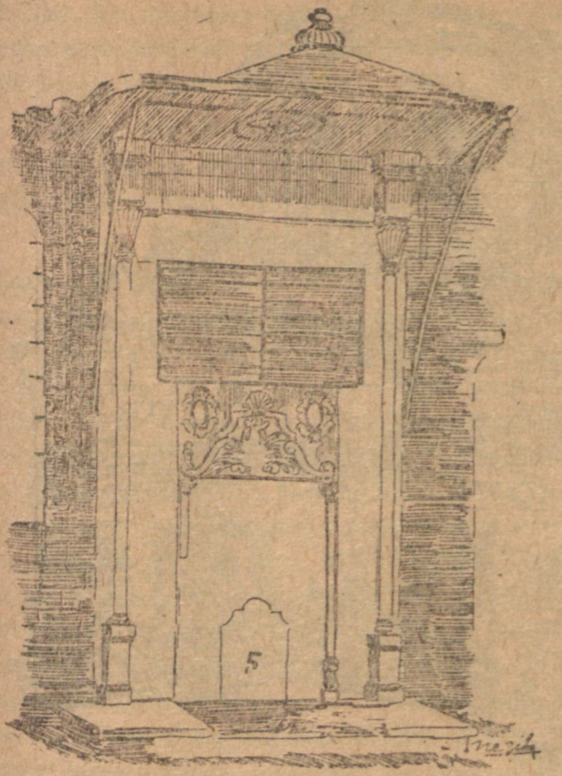
Karadeniz cihetindeki çeşmenin teknesi yerle br olmuş ve toprak dolmuştur; susuzdur, fakat tunç lülesi durmaktadır; ince tezyini sütunlardan sağdaki yarısından kırılmıştır. Kemer yerine kullanılmış çiçek motifleri ortasında "Vesâkaahüm rabbihim şerâben tahûrâ" âyeti kerimesi yazılıdır. Tâlik hat ile olan kitabesinin zemini siyah olup yazının üzerinden altın yaldız geçirilmiştir; Nimetullah Efendinin kaleminden çıkmış yedi beyitlk kitabenin tarih kıtası şudur:

Nimetâ bânii hayrile Şehinşaha hemen
Bu iki mısraı tarihi yazub eyle dua
"Yâd idüb eyledi şâdâb Mehmed Hanı"
1154 (H. 1741)
Çeşmei abı hayvei Hacı Ahmed Pâşâ
1154

Akdeniz cihetindeki çeşmenin ayna taşı kabartma çiçek tezyinatlıdır; teknesi yerle bir olmuştur. Suyu vardır , zincirle asılmış bir teneke maşrabası da bulunmaktadır ki hem çeşmenin güzelliği ile bir tezat teşkl etmekte, hem de bulaşıcı hastalıklar bakımından mahzurlu olsa gerektir. Kapı ile beraber bir saçak altındadır, saçağın çeşme üstüne rastlayan tavanında altı köşeli bir yıldız nakşı vardır. Bu çeşmenin de yedi beyitlik ve ay-

Fatih Camii hareminin Karadeniz kapısında Ahmetpaşa Çeşmesi (Resim: Nezih)

Fatah Camii hareminin Akdeniz kapısında Ahmetpaşa Çeşmesi (Resim: Nezih)

ni şairin kaleminden çıkmış kitabesinin tarih kıtası şudur:

Hak bu kim mevkiini buldu bu hayri cári
Naili ecr ide bânisini hayyü dânâ
Evvel âbın içüb andan didi Nimet tarih
"Maksemi aynı atâ çeşmei Ahmed Pâşâ"
1154

Bu mermer kitabe taşının da zemini siyah, kabartma tâlik yazısı altın yaldızlıdır.

AHMEDPAŞA MESCİDİ — Kâtip Muslihiddin mahallesinde ve Fethiye camiinden cenup istikametinde 100 metre kadar uzaktadır. Fethiye camiinin cenubundan geçen Fethiye caddesini Fatih istikametinde pek kısa bir müddet takip edince, sağda ilk sokağın içinde Ahmedpaşa mescidinin kubbe ve mihrabı görülür. Mescid, Koltukçu ve Beyceğizkuyu sokaklarile çevrilmiştir.

Ahmedpaşa mescidi İstanbulun fethinden bir hayli zaman sonra islâm dinine tahsis olunan eski bir Bizans kilisesidir. Tamir edilmesi veya hiç olmazsa daha fazla tahribine meydan verilmemesi gereken bu kıymetli yapının tarihçesi ancak 1453 denberi bellidir. Bugün metruk ve oldukça harap bir halde bulunmasına rağmen burada Bizans mimarisinin tipik hususiyetlerin kolayca görmek kabildir.

Ahmedpaşa mescidinin Bizans devrindeki tarihi hakkında pek az bir bilgiye sahip bulunuyoruz. Bu kilisenin adını ilk olarak Bizansın son safhası tarihcilerinden Phrantzes'in eserinde geçer. Ayios Ionnis o en Trullo (St. Jean du Dome = in Trullo) kilisesi olduğu anlaşılan bu bina her nekadar daha ilk bakışta, XII. asır yapısı olduğunu belli ederse de, bir isim benzerliği yüzünden, daha eski bir devre ait olduğunu ileri sürenler de vardır. Maamafih bu nazariyenin yanlış olduğu Paspatis tarafından gösterilmiştir. Bu kilisenin Justinyanos II (685 - 695) zamanında 692 de İstanbulda toplanan (Quinisextum veya Trullien) adlarile diğerlerinden ayırt edilen ruhanî meclisin toplantılarını içinde yaptığı bina ile ayni olabileceği ihtimali pek akla yakın gelmez. Zira bugün mevcut olan yapı inşa tarzı itibarile bir VII. asır veya daha eski devir kilisesi olmaktan çok uzaktır.

1453 de İstanbulun fethinden sonra burası hemen mescide çevrilmemiştir. Fetihten iki sene kadar sonra Rum patriği Gennadios'a Patrikhane olarak, o zaman civarı yalnız Rumlarla meskûn bulunan Pammakaristos manastır ve kilisesi (bu kilise şimdiki Fethiye camiidir) bırakılınca, burada evvelden mevcut olan rahibelere Trullo kilisesi tahsis olundu. Herhalde o devirde bu sonuncunun yanında içinde rahibelerin oturabilecekleri bir manastır da vardı. Trullo kilisesi daha, bir asırdan çok fazla Rumların elinden kalmıştır.

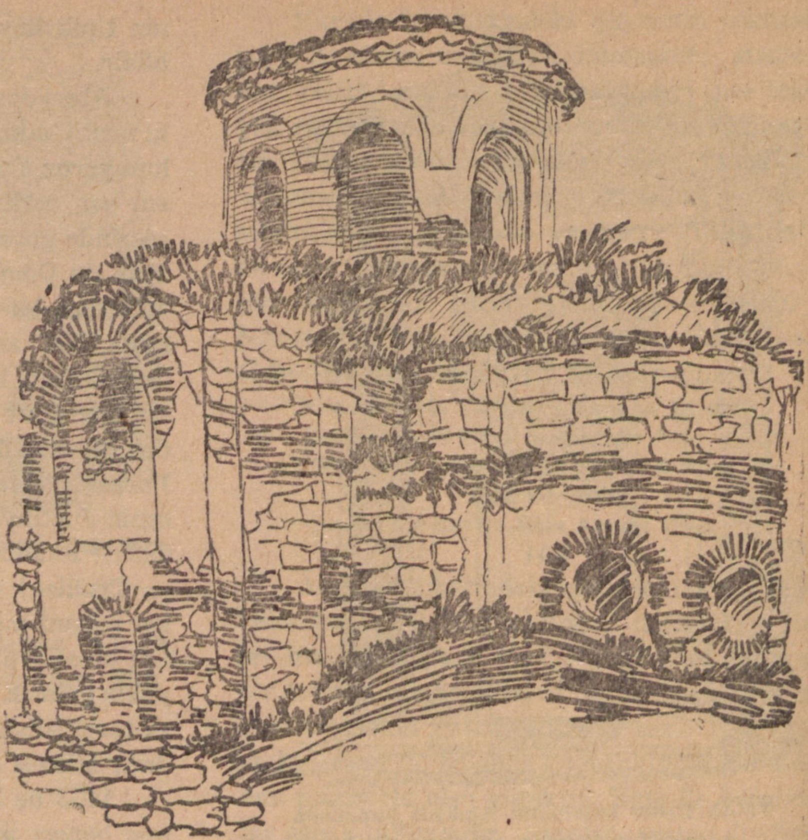
Burasının hangi tarihte mescide çevrildiğini katiyetle bilmiyoruz; ancak 1586 da Patrikhanenin nakli üzerine Pammakaristos kilisesile birlikte Trullo da boşaltılmış olsa gerektir (Fethiye, 1591 de cami olmuştur). Burasının Trullo kilisesi olduğunu gösteren delil, 1573 de İstanbula gelen Stephan Gerlach'ın meşhur Turcograecia müellifi Martin Crusius'a yolladığı yazılardır. 7 mart 1578 tarihli bir tanesinde Patrikhane ve civarı izah olunmaktadır.

Kiliseyi mescide çeviren, Hadikatül - Cevamiye nazaran Yeniçeri ağalığından üç tuğla çırağ olan Ahmed Paşadır (B. : Ahmed Paşa, Hirami). Hirami adile mâruf olan Ahmed Paşa Sadırazam Siyavuş Paşanın damadıdır; kendisi aynı zamanda Eğrikapı dışında Savak

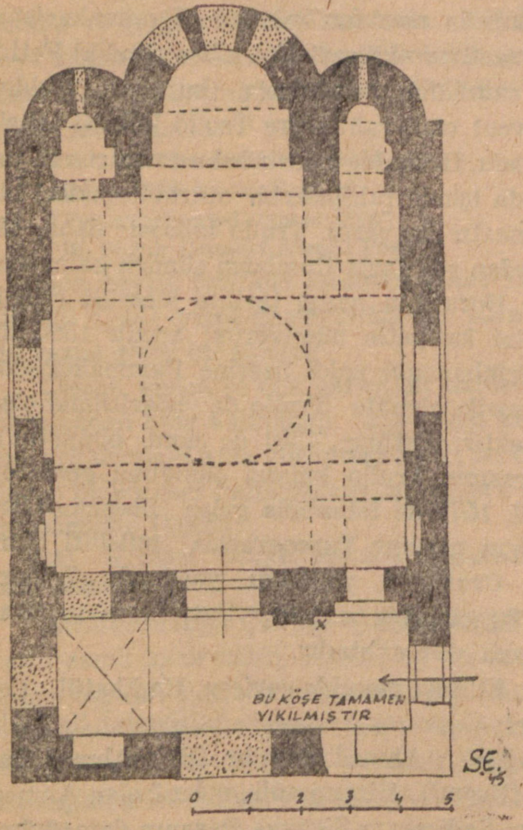
mescidi ve tekkesinin bânisi olup oğluyla birlikte orada medfundur.

Ahmedpaşa mescidi tabiî bir âfet neticesi değil, doğrudan doğruya ihmal ve bakımsızlıktan harap olmuştur.

Mescid çok harap bir haldedir, bilhassa batı cihetinde Narteks kısmından pek az bir iz kalmıştır. Binanın içerisi emsalinde nadir rastlanır bir hal olarak gayet temizdir. Narteks'e bitişik bir kulübede bir aile oturmaktadır. Binanın cenup yüzü iyi bir halde ise de, mihraplar dışarıdan sütun başlıklarına kadar toprağa gömülmüştür. Beyceğizkuyu sokağına bakan yüz ve Narteks'in arkası evlerle kapalı olduklarından bu taraftan yapıyı tetkike imkın yoktur. Mescidin üzeri ve kubbesi tamamen otlarla kaplıdır. Burası mescide çevrildikten sonra yapılan mihrab artık mevcut değildir. İçeride, evvelce kaldırılan dört direğin başlıkları ve bunların üst kısımları yıkılmak tehlikesine maruzdur; bunların yıkılmasını kubbenin de çökmesi takip edebilir.

Fethiye civarında Ahmedpaşa Mescidi (Resim: Nezih)

Fethiye civarında Ahmedpaşa Mescidi (Kroki - plân: Semavi Eyice)

Bu eski kilise Bizans mimarisinin en tipik hususiyetlerinden birini teşkil eden Yunan salibi plân üzerine inşa edilmiştir. Dört direkle transsept ve orta nefin vücuda getirdikleri dört kolu da eşit salib burada bâriz bir surette görülür. Gayet kalın duvarları olan bu yapının üç absidi (mihrab), ve bir narteks'i (son cemaat yeri) vardır.

Narteks'in üzerinin büyük bir kısmı göçmüş ve yan duvarları kısmen yıkılmıştır; yalnız şimal tarafında narteks'in üzeri Bizans zamanındaki şeklini muhafaza etmiştir. Eskiden bu narteks'in, üzerleri bu şekilde örtülü üç bölüme ayrılmış olduğu muhakkaktı. Kurlitt tarafından yapılan eski bir resimden ve şimdiki vaziyetten anlaşıldığına göre, narteks'in cenup tarafı bilinmiyen bir sebepten dolayı yıkılarak tadil edilmiş ve buraya, artık hiçbir izine rastlanmıyan ahşap bir inşaat yapıl-

mıştır. Bu meyanda batıda olması icap eden esas kapı örülerek narteks'in cenup duvarında başka bir kapı açılmıştır.

Doğrudan doğruya binanın gövdesi üzerine kurulan, acayip şekilli ahşap minare bugün artık mevcut değildir.

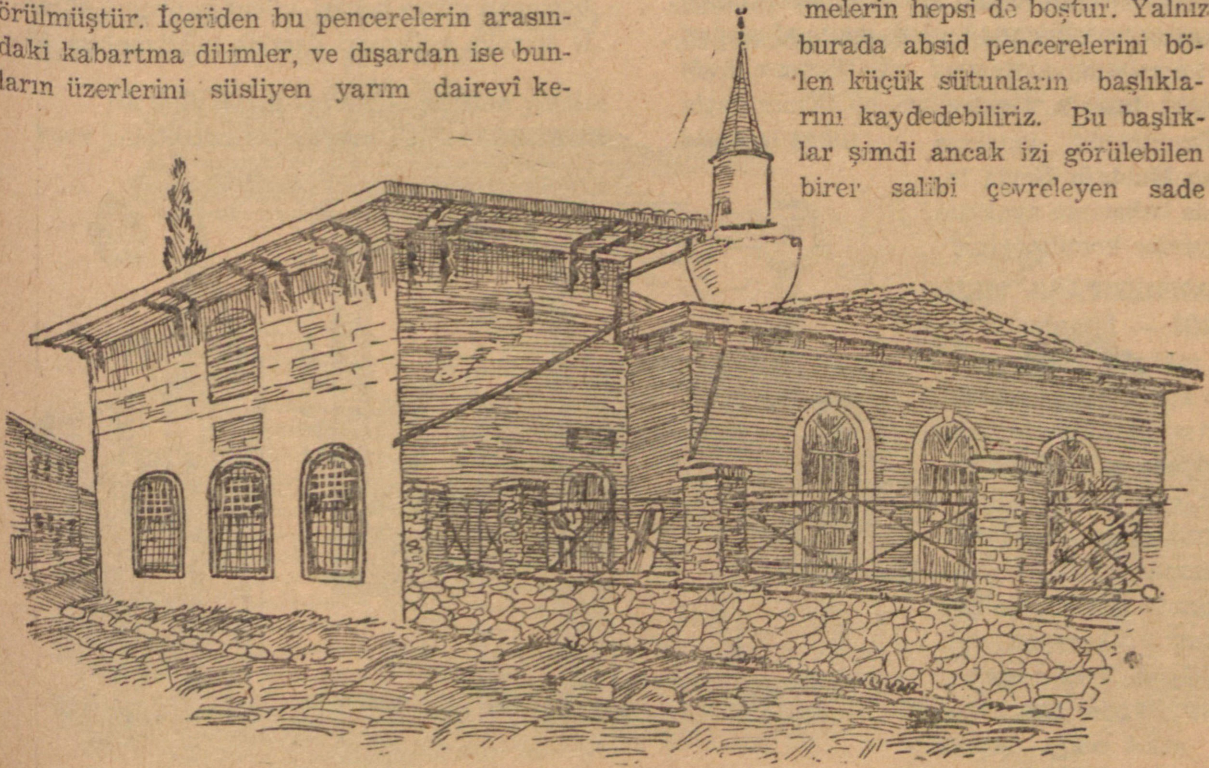
Yunan salibi şeklinde inşa edilmiş olan esas orta kısım, kubbeyi taşıyan bir kemer sisteminin dayandığı dört direğin sonraları kaldırılması ve bunun yerine yapıyı enlemesine kateden bir çift ahşap direğin yerleştirilmesile ilk şeklini biraz kaybetmiştir. Salibin yanlamasına olan kolunu teşkil eden Transept'in nihayetlendiği yan duvarlar gerek içeriden ve gerek dışarıdan zarif bir surette inşa edilmişlerdir. Burada büyük bir kemerin içine üstüste iki küçük kemer yapılmış, ve bunlardan yukardaki dört köşe bir çift sütunla, üzerleri kemerli üç pencereye taksim edilmiştir. Bugün bu pencere ve kemerler oldukça değiştirilmiş bir haldedir. Salibin kollarının üzeri birer kemerle örtülüdür. Bu binanın dahilî ana çizgilerini bariz bir surette dışardan görmek kabildir.

Yüksek kasnaklı ve üzeri kiremit örtülü kubbenin sekiz penceresinden üçü sonraları örülmüştür. İçeriden bu pencerelerin arasındaki kabartma dilimler, ve dışardan ise bunların üzerlerini süsliyen yarım dairevî kemerler, aslında biraz nisbetsiz olan bu kubbeye kıvrak ve zarif bir şekil verirler. Bu kubbenin iç sathı, emsâline pek nâdir rastlanan ve bu güne kadar bozulmadan gelebilmiş, XVI. asrın güzel malakârî nakışları ile süslüdür ki, bunlar bu Bizans âbidesine Türk sanatı bakımından da bir kıymet temin etmektedir.

Absidler ise gerek içeriden ve gerek dışardan yarım daire şeklindedirler. Evvelce burada mevcud olan pencerelerin hepsi örülüdür. Dışardan yalnız orta absid'i eskiden üç ince pencereye ayıran dört mermer sütunun izlerini ve nisbeten iyi muhafaza olmuş başlıklarını görmek kabildir.

Burada hiçbir fresk izine rastlanamamıştır; yalnız plânda (x) işaretile gösterilen yerde eski bir fresk izine benzer bazı renkli sıva parçaları görünmektedir (Ekim 1945 de). Kırmızı bir bordürle, koyu lâcivert veya siyah zemin üzerine çizilen kırmızı çizgilerden ibaret olan bu ufak parçadan herhangi bir netice çıkarmak imkânsızdır.

Bu eski kilisede işlenmiş mermerlere de rastlanmaz, binanın iç ve dışında ve kubbe kasnağının dibinde görülen ince mermer sillelerin hepsi de boştur. Yalnız burada absid pencerelerini bölen küçük sütunların başlıklarını kaydedebiliriz. Bu başlıklar şimdi ancak izi görülebilen birer salibi çevreleyen sade

Egrikapıda Hirâmiahmedpaşa Mescidi (Resim : Nezih)

fakat zarif tezyinî motiflerle süslenmişlerdir.

Binanın dışı bilhassa inşaat malzemesinin sıralanışile süslenmiştir. Böylece muhtelif tuğla ve taş sıraları, ana çizgileri gösteren kemerler, en üst hatları tebarüz ettiren testerediş şeklinde sıralanan tuğlalar ve pencere üstü kemerleri bu küçük binayı Bizans mimarisine has bir şekilde süslemiştir.

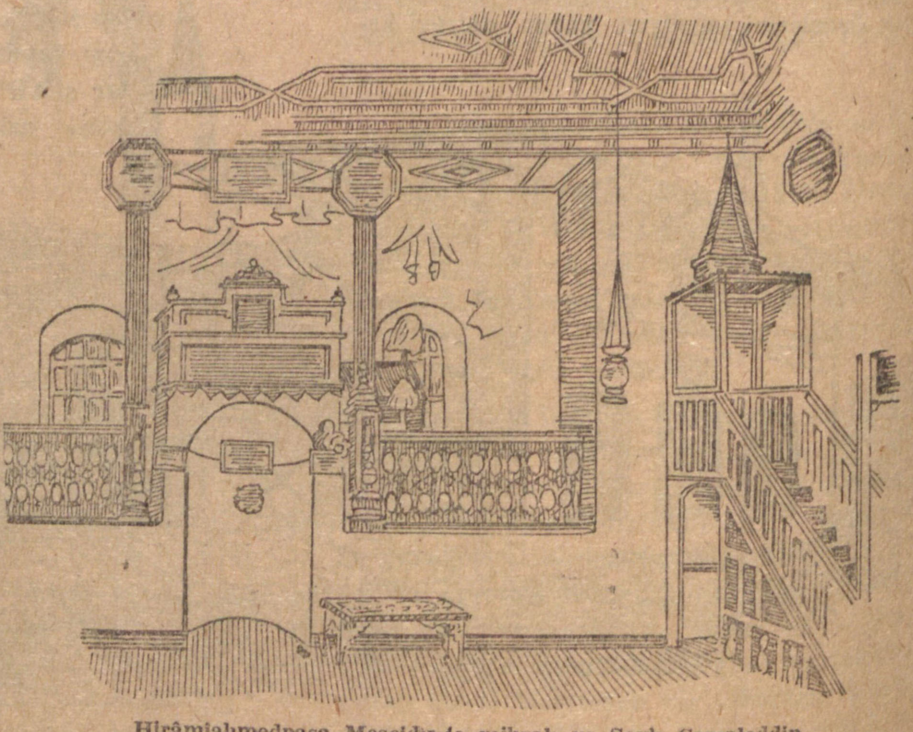
Son günlerde bu mescidin tamir ve ihyası için teşebbüse geçilmiştir.

Semavi Eyice

AHMEDPAŞA MESCİDİ — Eğrikapı dışında meşhur Savak çeşmesinin karşısındadır; yaptıran on altıncı asır vezirlerinden Hirâmî Ahmed Paşadır; bu mescide halk ağzında Savak Mescidi denilir; mescid yanındaki uşakî dergâhının en namlı şeyhi Cemaleddin Efendi (H. 1164) 1750 de ölmüş ve bu mescit önündeki türbeye gömülmüştür. Bu mescidin en belli hususiyeti şeyhin türbesinin de mescid çatısı altında bulunmasıdır, öyle ki, binanın içinde üst kısmı parmaklıklı bir yarım duvar, türbe ile mâbedi ayırmış, mescidin mihrabı bu duvarın ortasına yerleştirilmiştir. Son yıllarda bir hayır sahibi himmeti ile tamir edilmiş olan Savak Mescidi dört duvar üzerine kiremit örtülü bir yapıdan ibarettir. Paşanın ve oğlu Mustafa Beyin kabirleri türbe kapısı önündedir. Paşanın taşında sadece kelimeitevhid yazılmış olup Mustafa Beyin taşı da babasının ayak taşı yerine konulmuştur.

AHMEDPAŞA MEKTEBİ — İstanbulun eski mahalle mekteplerinin en meşhurlarından biri; Samatyada Davudpaşa iskelesinde Kasaplıyas mahallesile Kürkçübaşı mahallesi arasındaki Bekârbey sokağında Abaimescidi harabesi karşısındadır. 1946 da Cumhuriyet Halk Partisi Cerrahpaşa semt ocağı olarak kullanılmakta idi. Yaptıran Sadırazam Şehlâ Ahmed Paşadır.

Bibl.: REK, Gezi notu.

Hirâmiahmedpaşa Mescidinde mihrab ve Şeyh Cemaleddin Türbesi (Resim : Nezih)

AHMEDPAŞA TÜRBESİ — Mirmirah Sultan Damadı Ahmed Paşanın türbesi, Edirnekapıda, Mihrimahsultan (Edirnekapı) camiinin dış hareminin arka tarafında, bu Külliyenin nefis bir parçası olup 1946 da yerle bir olmak üzere hazin bir harabe halinde idi; kubbeleri tamamen çökmüş, üstü tamamen açık, üst sıra pencerelerin çoğunda yukarı pervazlar da çökmüş, duvar, pencere aralarında geniş sütunlar halinde kalmış, hattâ bazı yerlerde alt pencereye kadar yıkılmıştır. Müstatil bir plân üzerine yapılmış bulunan türbenin zemini malta taşı döşelidir; içinde yirmi kabir vardır; bir kısmı dağılmış, çoğunun baş ve ayak taşları kırılmış, yok olmuş, mermer sandukalar, devrinin en temiz çalışan ustalarının elinden çıkmıştır.

Saim Turgud Aktansel

AHMED PEHLİVAN (Cihanpehlivanı Kara) — Geçen asır sonunun en namlı pehlivanlarından, Türk pehlivanları arasında harikulâde gücünden, kuvvetinden başka vücut ve yüz güzelliği dillere destan olmuş bir yiğittir; 1871 de Ruscuğun Razgrad kazasının Umurköy nahiyesinde doğdu; çocukluğunda başlayan güreş hevesi, vücut yapısının süratle serpilip gelişmesi üzerine pehlivanlığa dö-

küldü, yirmi, yirmi bir yaşlarında İstanbula geldi, devrin namlı pehlivanlarından Hergelecinin yanında çalıştı; kısa zaman içinde Türkiyenin güreş semasında en parlak yıldızı oldu. Dört defa Avrupaya gitti. Avusturya, Almanya ve Fransayı dolaştı, içlerinde Rus Hakinşmid ve Fransız Pol Pons bulunan otuz yedi namlı pehlivanı yendi; hiç yenilmedi; 1899 da kendisine Cihanpehlivanlığı kemeri verildi. Güzel bir Fransız kızı kendisine âşık olarak peşisıra İstanbula gelmiş ve burada Ayşe Zarife adile müslüman olup Kara Ahmedle evlenmişti. Bütün ömrünce bir defa bile sırtı yere gelmemiş olan bu namlı pehlivan, dördüncü seyahatinden dönüşünün ikinci günü, henüz otuz, otuz bir yaşlarında kalb durmasından öldü. Spor tarihimiz üzerinde zengin bilgisi ile tanınmış olan merhum Vefalı Saim Ağabey (Saim Turgud Aktansel), Kara Ahmedin ölümünü şöyle anlatır:

Kara Ahmed Pehlivan
(Resim: S. B.)

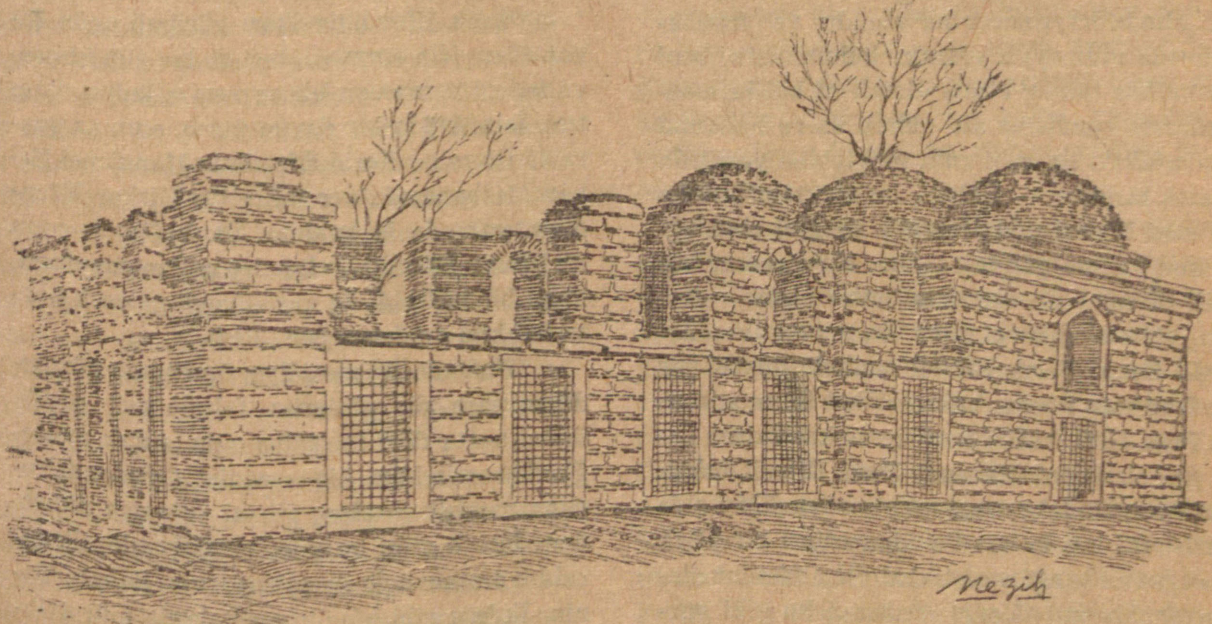
"İlk defa kendi kalbinin oyununa yenilen koca pehlivana, bu meşum kriz, Aksarayda Yeşiltulumbada kahvehânede otururken gelmişti. Can havliyle yerinden fırlamış, kahvehâne bahçesinin kenarındaki demir parmaklıklara nasıl sarıldıysa, demir çubukları balmumu gibi bükerek birbirine geçirmişti. Sonra bu çubukları doğrultmak istemişler, bir tanesini eliyle eski haline getirebilecek tek adam bulunamamıştı".

Kara Ahmed Pehlivanın kabri taşı
(Resim: A. Bülend Koçu)

Kahvehânede bu eğribüğrü çubuklar, koca pehlivandan hazin bir hâtıra olarak kalmıştı. Nekadar yazıktır ki Yeşiltulumbadaki bu kahvehane, yola gelip kaldırılırken pehlivanın parmaklıkları da yok olup gitti.

Kabri Eyyübdedir. Piyer Loti kahvehânesine giden yolun altbaşında, sol kolda sed üzerindedir. Demir parmaklıkla çevrilmiş olan kabrin baş taşı, bir cihanpehlivanının şanına lâyık azametedir, kabartma çiçekler ve bir nişan motifi ile süslenmiştir, dokuz beyitlik kitabesi şudur:

Edirnekapıda Ahmedpaşa Türbesi (Resim: Nezih)

Hüve Hallâkul bâki
Bahadırlıkta meşhuri cihandır
Kara Ahmed Cihanın pehlivanı

Azimet itti semti Avrupâya
Zebun itti bütün zor âveranı

Dinildi ittifakı âlem üzre
Anın şanında Dünya Pehlivanı

Nice yıllarla evrakı havadis
Cihane fahrile neşritti ânı

Gelince Avrupâdan şanı galib
Sürura gark iderdi cümle ihvanı

Zemine arkası hiç gelmemişken
Felek yıktı yere ol Kahramanı

Livâyı Ruscuğun Razgad kazası
Umurköy dür anın asıl mekâm

Oku bir Fatiha geç öyle zair
Ki kalmaz kimseye bu dehri fâni.

Sukuti penç ile kaydoldu tarih
"Cihan Arslanı terk itti Cihanı"
(Sene 1320) 1902

Bibl.: Saim Turgud, Not; REK, Gezi notu.

AHMED RAHMİ USTA — İstanbul basınının en yaşlı, en değerli baş mürettiblerinden, Mehmed Bayrakdar adında bir zâtın oğlu olarak 1891 de Giresunda doğdu, Giresunun Kapu Mahallesindendir. Çocukluk ve mesleğe giriş hayatını şöylece anlatıyor:

"On yaşlarında idim ilk mektebi bitirdim, son umumî imtihanda parlak muvaffakiyetle aliyülalâ derecede şehâdetnâme aldım. Giresun belediye reisi Kaptan Yorgi Paşa adında hayırsever bir rumdu, ve imtihanımızda mümeyyiz olarak bulunmuştu, beni fevkalâde takdir etmiş olmalı ki bütün masraflarım kendisine aid olmak üzere babamın muvafakati ile beni rum mektebine yazdırdı. Hattâ birgün: — Oğlum, bu mektebi bitirince seni Marsilyada ticaretle meşgul olan oğlumun yanına göndereceğim, sürer, çıkar büyük tüccar olur, memleketimize hizmet edersin, vatana hizmet para ile, servet ile olur.. dedi. Bana, Felek Efendi isminde hususî bir de fransızca hocası tutdu. Fakat iki sene sonra Paşa öldü, kâtibi yerinde ve kasabanın ileri gelenlerinden Kazancı Yani Efendi tahsilim hususundaki vasiyetini söylediği halde vârisleri olan kızları ile damadları bir Türk çocuğunun tahsil ve istikbali ile alâkadar olamayacaklarını, Yorgi Paşanın bu gibi yardımları belediye reisliği icabından olduğunu söylediler. Rum mektebini terk etdim; on iki yaşlarında idim, üç sene kadar Giresun nüfus ve tapu kalemlerine mülâzimeten devam etdim. Onbeş yaşında, ilk mektebdeki rahmetli hocam Feyzi Efendinin arzu ve tavassutu ile şahâdetnâme aldığım ilk mektebe altmış kuruş maaşla kalfa tayin edildim. Hocamın vefatı üzerine ben de kalfalıkdan ayrıldım, onyedi yaşında idim, 1908 de hürriyet ilân edildi, hâsılâtı gayri sâfiyesi Türk, Rum ve Ermeni ibtidâî mekteblerine aid olmak üzere bir komisyon tarafından idare edilen Giresun Matbaasına girdim, işte burada rahmetli ustam Samsunlu Hacı Hasan Efendinin elinde mürettib, makinist ve mücellid olarak yetişdim. O zamanlar taşra matbaalarında bu üç sanat ayrılmaz bir kül idi. Bu sanatları öğrenmek için içimde öyle bir aşk vardı ki sabahın alaca aydınlığında işime koşar, gün kavuşduktan iki saat sonra elimi yüzümü yıkayub evime dönerdim, para verirler miydi, unuttum, aklımda kalan iki yıl bu gayretli mesâim sonunda takdir edilerek bana onbeş kuruş aylık bağlanması, yirmi para pula kesildikden sonra elime ondört buçuk kuruşun geçmesidir. Artık ondokuz yaşında delikanlı idim, emsâlimin arasında bu dar gelirimden sıkılıyordum, bir derd yandığım Salih Efendi adında bir baba dostu: — Oğlum.. dedi, üç sanata sahibsin, her biri bir insanı ayrı ayrı geçindirir, ama Giresunda değil, senin yerin İstanbuldur, oraya git, çok para kazanırsın...

"Salih Efendinin ikazı gözümü açdı, fakat ailem izin vermedi, ben de bir gün kimseye haber vermeden bir vapura atladım, kaçtım. İstanbulda bir dayım vardı, onu, az sonra da Ohannes Ferid Efendinin Manzûmei Efkâr Matbaasında ser mürettib Kirkor Efendinin yanında iş buldum. İlk haftanın sonu idi Kirkor Efendi: — İşinden çok memnunum, al şu bir haftalık üç mecidiyeyi, gelecek hafta hakkını artdıracağım.. dedi.

"Haftada üç mecidiye, ömrümde görmediğim para idi, gözlerim faltaşı gibi açıldı, ikinci hafta dört mecidiye oldu. Artık mesleğimden emin idim, hiç tereddüd etmeden Giresuna mektub yazdım, ailemi yanıma aldırtdım. İşte o gün, bu gün, mesleğimde, ilk çıraklık ânımın aşkı ile çalışıyorum. Sabah, Tanin, İkdam gibi büyük gazetelerde mürettiblik ser mürettiblik yapdım, eski harflerle gün-

de 16 punto 20 katrat bir forma yazı dizer dağıtırdım, bu mürettiblikde başkası tarafından kırılmamış bir rekor olarak kaldı".

Ahmed Rahmi Usta 1958 yılında Tan Matbaasının kitab kısmı ser mürettibi bulunuyordu. İstanbul Ansiklopedisi onun nezâreti altında dizilmekte, ve sayfaları onun tecrübeli sanatkâr elleri tarafından bağlanmaktadır. İstanbul Ansiklopedisi, "Z" harfinin son kelimesini ihtiva edecek son sayısının da onun eli ile bağlanmasını diler.

Ahmed Rahmi Usta
(Resim: S. B.)

AHMED RASİM — Ahmed Rasim, her iki kelimenin en kuvvetli mânasile büyük bir artist, büyük bir muharrirdir. Renkli tasvirleri, en küçük ve uçucu bir hareketi tesbit eden enstantane klişeleri, orijinal üslûbu; ve tipik bir İstanbul çocuğunun kıvrak zekâsı, ince zevkleri ve pürüzsüz, şakrak dili ile, yaşadığı devri unutulmaktan kurtaran ölmez adamlardan biridir.

Eserlerinde asrı yaşayan Ahmed Rasim bilgili adamdır. Hiçbir eski ve yeni şeye karşı lâkayt kalmamıştır. Tarih ile yakından alâkadar olan ve şarkılar yazan, besteleyen Rasimin bir romanının arkasında "müellifin âsarı sairesi" diye, "Muhtasar Sarfı Türkî, Sarfı Farisî, Hesabı Zihnî, Osmanlı Tarihi, Tarihi İslâm, Tarihi Ticaret, Elektrikiyeti sâkine, Fonograf, Teşekkülü Cihan ve Garâibi Âdatı Akvam" isimlerini okuyoruz. Ölmez eserlerinde şahlanmış bir at olan kalemi, bu vadilerde dolaşarak ve bu kaynaklardan sulanarak, muhtelif isimler altındaki hatıralarında ve mektuplarında bir asrın çerçevesini çizecek kudreti kazanmıştır.

Ahmed Rasimin yazılarında, bilhassa İstanbul, sokakları, evleri, âbide ve umumî müesseseleri, meyhâne ve batakhâneleri, mesire yerleri, vapurları ve kayıkları, tramvay ve arabaları, bir kelimede toplarsak manzara ve insanları ile sesli ve renkli bir film halinde akmaktadır. Balıkçılar, tulumbacılar, serseriler, kumarbazlar, devrin tanınmış simaları, sanatkârları, mahalle aralarında yükselen kadın ve çocuk çocuk sesleri, yangınlarda, gece baskınlarında, meyhâne kavgalarında yükselen karışık, anonim sesler, taba ka tabaka, sınıf sınıf, yaş yaş bütün bir İstanbul, Ahmed Rasimin yazılarında en öz dilleri, şiveleri, argolarile konuşurlar.

Ahmed Râsim
(Resim: H. Çizer)

Ahmed Rasimin eserlerini sıkarsak, İstanbulun kokusu, ıtrı damlar.

1865 de İstanbulda Sarıgüzelde doğdu. Muhit, büyük bir muharrir olarak doğan bir çocuğu, sokaklarında uzun zaman oynatıp yetiştirebilecek kudrette idi. Ailesine gelince, Ahmed Rasim, anasını boşayan ve kendisini anasında bırakarak hiçbir vakit arayıp sormıyan babasını tanımak istemedi. Bahaddin Efendi, Rasimin tercümei halinde bir gölge bile değildir. Buna karşılık, dikiş dikerek Rasimi büyüten Nevber Hanım, "Vâlide, Vâlide merhum" sonsuz bir sevgi kaynağıdır.

Ahmed Rasim bize, çocukluğunun enfes ve muhteşem bir tarihçesini bırakmıştır. Sonra, gençlik hatıralarını, bu arada muharrirliğinin başlangıçlarını ve muharrirlik hayatını anlatmıştır. Onun tercümei halini yazarken, hiçbir yabancı kalem, bu otobiyografinin yerini tutamaz:

"Daha küçük idim. Henüz sekiz, dokuz yaşında var idim. Ana yavrusu, ah! anamı pek severim. Benim hem babam, hem de en büyük veliyetünnimetimdir. Onun el dikişi dikerek beni beslediğini bilirim. Ben afacan. Zavallı kadın; maişetini istilâ eden mihneti zaruret arasında komşulardan da tekdir işitir. Benim için onu azarlarlar. Ya birinin çocuğunu döverim, ya top oynarken camını kırarım. Mektepten kaçarım. Bir kere kaçtım mı, artık haftalarca gitmem. Gitsem dayak var. Bu korku beni tiril tiril titretir. Sabahleyin kalkarım. Gûya mektebe gidecek imişim gibi ha-

zırlanırım. Sepetime yemeğimi koyar, cüz kesemi boynuma takar, elime iki veya bir bakır onluk verir. Bazan:

— Oğlum! Rasim. Dünyada iki dalım var. Biri sen, biri Yusuf. Fakat o babasının yanında. O zengin. Bak ben fakirim. Oku. Adam olmıya çalış yavrum! Ben de ölürsem sen sonra sefil kalırsın. Yaramazlık etme, beni üzme, ötekinden, berikinden söz işittirme. Sonra hırpalanıyorsun. Zaten dayak yemeden kuru kemik kaldın.

Tarzında nasihat verir. Fakat kim dinler? Ben sâbi bir müdahin, mürai. Fakat yalnız valideyi, ceviz oynarken mahalle çocuklarını aldatırım. Hiç hoca kanar mı? O müthiş falaka, üzeri yağlı gibi parlak duran değnek, tabanlarıma indikçe, bana cihanı zindan eder. Okumak mı? Benim yediğim dayaklar hep onun yüzünden değil mi? Şehzâde Camii avlusundan iyi mektep olur mu? Ceviz, topaç, esir almaca, saklambaç, Vefalı çocuklarla kavga, birdirbir, uzuneşek, kaydırak, kızak, kartopu patırtısı, ihtiyar kayyum ile alay, mezarlıktaki ağaçlara çıkıp ötekine berikine kozalak atış, macun, çevirme, merkepsüvar olarak meydanda gezme, çukura ceviz atma, çırpma gibi oyunlar varken amme cüzünü kim bitirir? Ben cami avlusunda bu kadar oyun öğreniyorum kifayet etmez mi?

Evden çıkar çıkmaz vâlideye gösteriş olmak üzere mektep tarafına doğru giderim. Oradan bir tarafa sapar, cami avlusuna kendimi dar atarım. Akşama kadar oynarım. Yemeğim var, param da var, elverir. Cumartesi günleri zenginlik zamanıdır. Zira vâlide hocaya altmış, kalfaya kırk para gönderir. Yirmi de bana verirse tam üç kuruşum olur ki, o zaman için büyük bir servettir. Hoca yüzümü görmez ki, haftalık alsın.

Bir gün camide oynuyordum. Ağır bir el kulağıma yapıştı. Ben arkadaşlarımdan biri çekiyor zannile; etme, dönersem vururum, diyerek elimdeki ceviz ile nişan almakta devam ederken bir sille ensemde patladı. Yüzü koyun düştüm. Bir de ne bakayım? Kalfa. Ne?...

Hayatım çekiliyor zannettim. Öteki çocuklar, hep bana bakıyor. Ağlıyamadım. Adamcağız cellât gibi durmuş bakıyor, benim de burnumdan zırıl zırıl kan akıyor. Kalfa attığı tokatın ehemmiyetini anladığı halde yine o tavrı hunrîzi ile sert sert:

— Haydi mektebe!

Dedi. Cüz kesemin içindeki cevizlerle beraber yürüdüm. Mektebe yaklaştıkta korku arttı. Çocukların o kadar velvelesi arasında hocanın değneği şakırdıyor, yine o kendini işittiriyordu. Bittim, takatim kalmadı.

İçeri girdik. Ben daha girer girmez falaka da indi. Ayakkabılarımı çıkardılar. Herkeste sükût!

Ben bayılmışım. Eve gideceğim, yürüyemiyorum. Tabanlarım yaralı. Güç halle gittim. Valide de beni bekliyor, o da işten haberdar. Meğer bu belâyı başıma getiren o imiş. Hamama gidecekmiş, beni mektepten almıya gelmiş, bulamayınca kalfaya söylemiş, o belâ da geldi, beni buldu.

Vâlide benim dayak yediğimi biliyor a, döğmedi. Yemeği yer yemez uyudum. Fakat dayak canıma kâr etmiş olmalı ki, inliyormuşum. Kadının merakı artmış. Ayaklarıma bakacağına yüzüme bakarmış. Ben o geceyi inliye inliye sabah ettim. Hamama gittik. Vâlide az kaldı bayılacaktı. Ben de şaşırdım. Tırnaklarım mosmor! Kan oturmuş. Kestikçe kan fışkırıyor. Annem ağladı. Bir daha o mektebe yollamıyacağına dair and etti." (Gecelerim).

Ahmed Rasimin dayağından kaçtığı mektep, "Caferpaşa mektebi" idi. Oradan sonra Darüşşafakaya girmişti. Amin ile başladığı ilk mahalle mektebi de "Sofular Mektebi" idi. Sofulardan Hıfzıpaşaya kadar geçen çocukluk yıllarının ilk hatıralar da "Falaka" nın yüz elli sayfasını doldurmuştur:

"Ben, daha mektebe başlamadan evvel karşımızdaki evde oturan Hoca Efendiyi kafes arkasından gözetlerdim. Boyalı, iri halkalı kapısının bir kanadı açılır, toprak basık avlunun iç boşluğu arasında beyaz, dardağanî sarığı belirir belirmez yanlarını çember usulünde aldırdığı halde gûya yatakta yorganın üstünde mi, altında mı kaldığı bir türlü anlaşılmasın diye - şimdi bana öyle geliyor! - uçları - çocukluğumda bulabildiğim vechi şebehlerden biri de budur!- Hacivadınki gibi yukarıya kıvrık akça sakalı da görünür, yaz ise ekseriya cübbe yerine giydiği şal taklidi, sopalarındaki renkleri soluk, kollu (Hayderî) den uzunca hırkası, hem (mintan) hem de saat cebinin bulunmasından dolayı yelek hizmetini gören belindeki (Tosya) şalı kuşak, kur-

Ahmed Rasim
(Karikatür: Mehmed İzzeddin, Aydede, 1922)

şunî şalvarı, ayağının ev örmesi çorabının yarı yarıya içinde kaybolduğu siyah, haffaf işi namaz merkupları, kış ise başındaki vişne çürüğü atkısı, sırtındaki kırk yıllık abası, pedermande kürkü, mest kundurası da beraber çıkardı. Bazan besmelei şerifenin keskin sini benim kulağıma kadar gelirdi. Kolları sarkık, başı önde ağır ağır yürürdü. Ben mevcut şakirdanına nisbet nesli âti efradından olduğum halde bile zamanımızda mensubiyetin kadri daha ziyade bilindiğinden midir, nedir, her kelimenin sonuna bir yayı nisbet ilâvesi modası hükmünce ananevî, her hangi bir korkunun ilcâsile kafes önünden bile çekilir, kapı önünde bulunduğum anlarda onu görür görmez içeriye kaçar, kapıyı hızlı kapar, bir daha çıkamazdım!

Mektep Sofular Tekkesi müzafâtından idi. Tekkenin ağaçlıklı, daima güzel mürettep ve matruh duran bahçesinin hamama nazır köşesinde koyu kurşunî boyalı, yüksek, altında yanyana bakkal, attar dükkânları bulunan bir bina idi.

Ben, bu binayı günde belki beş, on defa hariçten görürdüm. Fakat içerisine girmemiştim. Gir, deseler de birdenbire dalacak derecede niyetli bulunmuyordum. Bir gün bakkaldan çocukluk pisboğazlığı, iğde mi aldım, yoksa fındık mı, her ne ise, kuru yemişlerden biri olacak, geveleyip dururken hocayı gördüm. Derhal yemişleri cebe indirdim,

— Hoca efendi öpeyim!

İstirhamı tahttında müstetir olduğu halde elimi uzattım. Verdi, öptüm. Fakat bu defa her zamanki gibi elimi bırakmadı. Sabihülveçh bir zat olduğu için tebessümleri ile daha ziyade câzip olurdu. Birkaç adım elele gittikten sonra bana dedi ki:

— Sen daha mektebe başlamıyacak mısın?

Muhakkak biliyorum ki, ne evet dedim, ne de hayır... İşte o zaman, bu zaman bende, bu hal, itiyat hükmüne girdi. Bilmediğim, sonunu göremediğim suallere cevap vermem!

Mektebin kapısına kadar o vaziyette yürümüştük. Hoca burada:

— Haydi yukarı çıkalım.. biraz otur, gel yine git!

Dedi. Derhal itaat gösterdim. Girdik. Yine elele idik. Dikçe bir merdiven! Sağ cenahı üzerinde açılmış büyük pencerelerle aydınlık, on ayak kadar çıktıktan sonra sol taraftaki dar bir sofadan, iki kanadı ardına kadar açık bir kapı vasıtasile geniş bir odaya geçtik. Yeknazarda gördüm. Küçük küçük rahleler önünde, minderler üstünde oturmuş, ben kadar on beş, yirmi çocuk, sessiz, sessiz okuyorlar, bunların ortasında her zaman görüp tanıdığım, fesinin üzerindeki yeşil sarığının ucu harice püskürmüş gibi duran, hocanın arada sırada giydiği şalâki, sopaları kalın hırkası gibi hırka giyen, fakat ensesi daha enli katmerli, daha derin görünen, yüzü pek az çopur olduğu halde hocanın yüzünden daha güleç, enli dudaklarını, misvakli, beyaz, iri dişlerile beraber meydana vuran, kesik, kumral bıyıklarının her iki ucu, kısa kestirmek itiyadında bulunduğu çevirme sakalının üzerine binen Mü'min Kalfa geziniyordu.

Hoca efendi beni kendi yerine kadar götürdü. Bu esnada çocukların hepsi de bana

bakıyorlar, içlerinden oyun arkadaşlarım olanlar gülümsüyorlardı." (Falaka).

Sofular mektebinde kalfadan yediği bir şamar yüzünden ev değiştirip Kırkçeşmeye taşınmışlardı. Orada "Tezgâhçılar Mektebi" ne verilmişti. Ahmed Rasimin bu yeni mektebinde pek tatlı günleri geçmiştir. Fakat evlerinin yanıbaşlarında çıkan bir yangın, onları yakmamakla beraber, tekrar ev değiştirmiş, Haydara taşınmışlşardı; çocuk da Çukurçeşme Mektebine verilmiştir.

Bu sıralardadır ki, küçük Rasim, annesi, sütninesi ve evin kiler, mutfak ve ortalık mutemedi Dilfeza Kalfadan mürekkep bu küçük aileyi, büyük halası ile kocası Miralay Lâz Mehmed Bey himayeleri altına alıyorlar. Onları Sarıgüzeldeki konağa getiriyorlar. Enişte, Raisme Yakub Hoca adında hususî bir muallîm tutuyor. Ayrıca, onu, hocasının dayağı pek meşhur olan Hafızpaşa Mektebine veriyor. Zannederiz ki, bu hatıranın başlığı olan "Falaka", Hafızpaşa Mektebinin falakasıdır.

"Gecelerim" de, mektebin ismini zikretmemekle beraber, oradan çıktıktan sonra Darüşşafakaya girdiğini söylemesine göre, Hafızpaşa mektebi olması lâzımgelir. Tahsil hayatının son mahalle mektebinden ayrılışını, "Falaka" da bambaşka nakledilmiş buluyoruz. Rasim, dayağı pek meşhur olan bu mektepten, falakaya yatırılarak ayaklarına kan oturup morarıncaya kadar dayak yediğinden değil, Topuz Hafızın hocaya isyan ettiği günün dehşetinden ayrılmıştır. Bu dehşet, Rasimde o kadar derin izler bırakmış olacaktır ki, yıllarca sonra bu mahalle mektebi isyanını anlatırken Osmanlı vak'anüvislerini hatırlamaktan kendisini alamıyacak ve "Zuhuru isyanı Topuz Hafız" gibi bir başlık koyacaktır:

"... Topuz Hafız, hocanın kalın sopalarından birini kapmış, önüne gelene indiriyor, kendisine yol açıyordu... Bir an oldu ki, bütün mektep halkı, yani biz çocuklar, korkumuzdan:

— Anneciğim!.. anneciğim!..

Diye ağlaya ağlaya haykırışmaya başladık. Sıralar, rahleler birbiri ardınca yıkılıyordu. Kalfa bile yerinden kımıldayamıyordu. Ben böyle bir hengâmei akıl âşûb arasında çantamı kapınca soluğu kapının önünde aldım... vak'ai isyaniyeyi anlattım. Bizim evde bütün kararlar vâlidenin tarzı telâkkisine tabi idi. Dinledi, durdu. Kara anneme dedi ki:

— Beyefendiye söyliyelim de Rasim artık o mektebe gitmesin...

Hafızpaşa mektebine gitmiyorsam da bahçeden maada bir yere de çıkamıyor, diğer taraftan Yakup Hocanın her akşama binen derslerinden, karalamalarından, ezberlerinden göz açamıyordum".. (Falaka).

Ahmed Rasim; Üstadın akşamcılığı hatırlanarak (Karikatür: Zeki Cemal, Aydede, 1922).

Bugünlerdedir ki, âlicenap enişte öldü. Ahmed Rasimin Darüşşefakaya girişi de bu ölümden sonra oldu; adı bu şefkat ve tahsil ocağının kütüğüne yazılmış, ağustosun on yedinci günü ve gecesi de mektepte kalmıştı:

"Artık Darüşşefakaya, yetimler mektebine kaydedilmiştim. Tamam doksan gece buranın o kalın duvarlı, iri pencereli mazbut koğuşlarından birinde Karaannesiz, sütninesiz, vâlidesiz, dar bir karyola üzerinde yalnız yatıyordum".

Kaydedilen bir talebeyi üç ay velisine göstermemek Darüşşefakanın ilk esaslı nizamlarındandı. Artist çocuk, bu yeni hayata kolay kolay alışamadı:

"Tamam doksan gece ben mektebin o kalın duvarlı, iri pencereli mazbut koğuşunda yalnız yattım. Hemen her gece rüyada annemi görürdüm. Bu tesellii didar, velev hayalî olsun, yine beni tesliye ederdi. Manen, hissen onu ziyaret ederim, onunla konuşur, onunla sevişir, onunla eğlenirdim. Kâh ağlıya ağlıya uyanırım, şirişki tahassürümün yastığımı ıslatarak soğuk bir zemini nemnâk vücuda getirdiğini görüp çeviririm, kâh mütebessimane kalkarım, yanaklarımda annemin dudaklarının bıraktığı câyi teması ararım. Bazan da birdenbire mütehassis olarak kanile, elinin emeğile geldiğim o teni müşfikin kokusunu alıyormuşum gibi telezzüz ederim. Bu telezzüz beni saatlerce düşündürür.

"Ana!... Bu his pek yırtıcı, pek vahşi. Beni eziyor, beni sevindiriyor. Fakat yanımda değil.

"Okuduğum kitapta ana lâfzını görür görmez titrer, derhal yanımdaki çocukla ana hakkında söze başlardım. O da benim gibi, o da anasını seviyor, görmek, boynuna sarılmak, ağlıyarak öpmek, başını göğsüne dayayarak orada uyumak, oradan ayrılmamak, ona kul köle olmak, onu gücendirmemek istiyor. Ah! bilseniz bu muhabbeti müştereke ne kadar müessirdir. Bilseniz o zaman o dehanı masumun natıkasında ne kadar beliğ bir tesir bulunur. Ben bunların cümlesini hissederdim, cümlesini düşünerek kurardım.

"Sade ben mi? Hepimiz öyle idik. Bazan müzakerehanenin harice nazır penceresinden sokağa bakardım. Sokağın başında bir kadın durmuş mektebe bakıyorsa herkese haber verirdim. Hepimiz benim anamdır, diye o vücudü meçhulü benimserdik. Bir gün cümlemiz birden ağlıyarak mubassırı da hıçkırıklara uğrattık." (Gecelerim).

Burada, eski Darüşşefakayı da tanımak lâzımdır:

"Mektepte bulunan çocuklar, senei kaydiye sırasile sınıflara ayrılmış, her sınıfın vazifei tedrisiyesi birkaç daimî hoca ile hafta aralarında geldiğini gördüğümüz mülkî, askerî, ilmî muallimlere verilmiş idi. Harekâtı umumiye muntazam fasılalara bölünmüş idi. Alessabah, namazdan evvel kalkılır, abdest alınır, yazılarile, mihrabile, halıları ile müzeyyen bir hale konulmuş camide namaz kılınır, taamhâneye inilir, kahvaltı edilir, oradan doğruca müzakerehâneye çıkılır, ya yukarı sınıftan tayin edilmiş bir çavuşun nezareti, yahut bir müzakerecinin vesayeti altında derslere çalışılır, bir müddet sonra dershâneye gidilir, ders alınır, elhasıl yemek, müzakere, ders, namaz, teneffüs, uyku -dediğim gibi- mevkut ve muntazam fasılalarla vukua gelirdi.

"Okumak böyle olduğu gibi ahlâk da mubassırların takayyüdatı mütemâdiyesi, nesayihi mutevâliyesi, tekdir ve tazirleri ile telkin edilirdi. Usulü tedris, amelî ve nazarî idi. Okumak demek, yazmak demekti. Ahlâk da amelî ve nazarî idi. Zâti mesele uslu oturmak bilamel ne ise anın icrasından ibaret idi. Arkadaşlarımızdan öyleleri vardı ki, teneffüshânede bile kaidei salâtta imiş gibi ellerini dizinin üstüne koyar, gözlerini ellerinin üzerine diker, kimse ile konuşmazdı. Bu hal, usluluğun son mertebesi addolunurdu.

"Dersini bilmiyenler, bir defadan üç defaya kadar kuru ekmek yemiye mahkûm olurdu. Yani taamhanede herkes yemek yer, o ayrı bir sofrada yalnız ekmek yerdi. Bu mahkûmiyet hocanın müdüriyete isim tasrihi suretile vukubulan iş'arı üzerine "evamir" denilen deftere kaydedilir, bu defter ikindi namazından sonra divanhânede sınıf sınıf, saf saf dizilen şakirdanın muvacehesinde okunurdu. Derse çalışmamazlığın en büyük cezası "izinsizlik" idi. Darüşşafakada "izin" kadar kıymettar hiçbir mükâfat yoktu. Çünkü ayda bir defaya mahsus idi. Perşembe günü öğleden sonra talebe elbisei hariciyesini giyer, velilerinin vüruduna intizar ederdi. Her velînin elinde yeşil bir mukavva kâğıda matbu numara vardı. Bu numara duhul numarası idi. Benim ilk numaram 77 idi.

Velî, bu numarayı kapıcıya, kapıcı da mubassıra tevdi eder, mubassır bağıra bağıra okur, numara sahibi arkadaşlarından ayrılır, mubassırın vedaatile müdürün huzuruna çıkar, müdür tavır ve kıyafetini teftiş eder, çapaçul değil, rubası lekeden âzade, düzgün ise ufak bir direktif ile mezuniyet verirdi.

İzinsiz kalanlar, ancak ertesi cuma günü öğleden sonra mektebe gelen velîlerile alt kattaki odalardan birinde bir saat kadar görüşebilirlerdi.

Yevmî harekât, saatlerle tahtı intizama alınmış, muntazam bir iştigal, bir istirahat temin edilmişti ama bunların içinde bizim en ziyade hoşumuza giden bahçe saatlerile teneffüs saatleri idi. Çünkü bunlarda oyun vardı.

Bir gün, akşam yemeğine gitmeden evvel bizi mektebin "Divanhâne" denilen geniş, uzun sofasına karşılıklı dizdiler. Hizmetçilerden biri bir kucak dolusu değnek getirip ortaya bıraktı, durdu. Değnek adedine bakılacak olursa mevcudu darp için kâfi görünüyordu. Hepsi de irili, ufaklı fındık değneği idi.

Müdüriyet odasının önünde duran mubassır, müdürün odasından çıktığını haber verdi. Dimdik bir vaziyet aldık. Müdür göründü. Tâ ilk sınıfın önüne gelir gelmez başçavuş yüksek sesle:

— Bak!

Dedi. Öğrendiğimiz veçhile birer temenna ettik. Diğer mubassır elinde kocaman bir defter ile geldi. Bak, diye kumanda veren baş-

çavuşu çağırdı, defteri açıp ona verdi. O da alıp müdürün emri üzerine okudu:

— ... sınıf şakirdanından Asitaneli ... efendi dün öğle üstü abdest alınırken çavuş --- efendiye karşı gelmiş olmağla hakkında icabeden mücazatın icrası babında...

Başçavuş bir lâhze durduktan sonra yine okudu:

— On değnek darp!

Mubassır, zavallı Asitaneli... efindiyi sırasından çıkardı. Süklüm, püklüm yürüyordu. Ortaya gelince değnekleri getiren azılı hizmetçi belinden kavradı, çevirdi, diğer mubassır, o değneklerin içinden bir değnek aldı. Sayı ile kıçına on değnek urdu. Karmanyolaya girmiş olan Asitaneli...

— Aman, aman!.. Bir daha yapmam!

Diye bağırdıkça, benim dizlerimin bağı çözülüyordu. Düşeceğimi zannediyordum. Maahaza alıcı gözile baktığım için bu değnek uruşile Hafızpaşa Mektebi hocasının sopa uruşu arasında hayli farkı şiddet var idi. Mubassır, ağır ağır ama hafif indiriyordu. Yani kıyasıya değil, korkutasıya uruyor, bize de âmire karşı gelmenin cezası dayak olduğunu anlatıyordu. Anladık.

Bundan maada bir şey daha anladık ki, dayak mutlaka defter ile olacak!.. Kulak çekmek, şamar indirmek pek nadir... Fakat yaramazlığın nevine göre teneffüs veya bahçe zamanı divanhanede ayakta durmak, bahçeye çıkmayıp teneffüshanede mahpus kalmak da var idi.

"Yine bir gün, bu defa öğle idi, divanhânede cem olduk. Ayni merasim... Bu defa, hizmetçi değnekler ile beraber bir de torbamsı bir şeyler getirdi. Müdürün huzurunda yine başçavuş, o evamir defterini okudu:

— ... talebesinden ... numaralı, ... li ... Ahmed, mektepten geceleyin firar edip yakalandığından darben cezası verilerek tardına karar verilmiştir!

... Ahmed, tarif ettiğim veçhile dayakcağızını yedi. Yedikten sonra hizmetçi elinden tutarak mubassırın odasına götürdü. Müdür, biz, sonradan gelen bir kaç hoca ayakta bekliyorduk. Acaba ne olacak idi? Arası çok geçmedi, bir de bakalım Ahmed eski, püskü, buruşuk rubalar içinde geldi. Meğer o bohça mektebe dahil olduğu gün evden üzerine giyip geldiği rubasının bohçası imiş... Tard edilenlerden mektebin dahilî rubası alınıyor, geldiği ruba ile çıkarılıyordu. Filvaki üç, dört sene sonra nasılsa bir gün gördüm idi. Hepimizin rubaları da böyle bohça halinde, üzerlerinde isimler yazılı olduğu halde depolardan birinde duruyordu.

"Bu muamele, bana dayaktan daha beter geldi. Mektepçe bunun da ismine "keçe külâh olmak" denirdi.

"Bununla da anlıyorduk ki, biz mektebe geldiğimiz zaman o halde imişiz, şimdi ise bu haldeyiz!" (Falaka).

Böylece yıllar geçti. Bu yıllar içindedir ki, potinleri gıcırdadıkça ayağının altında taşları eziyormuş sanan, elbisesinin parlak tokası ile üzerindeki Darüşşafaka cümlesi görünüp okunsun diye kaputunun düğmelerini mahsus çözmüş olan Darüşşafakalı Ahmed Rasim'in yeknasak hayatını şirin bir aşk süsledi:

"Hayat, tariki terakkide bulundukça o sâfiyet kalmıyor. O edayı mazlumâne değişiyor. İnsan başka türlü şeyler düşünmiye başlıyor. O saf kalp kirli, mahii âram düşüncelerle bulanıyor. O menbaı saf kirleniyor. İştigalât artıyor, fena fena düşünceler geliyor. Ben bu tebeddülâttan âzade kalmadım. Ben de bulandım.

"İnsan, ne ile itilâf etmez ki, iftirakata alışmasın? Ben de alıştım. Vâlidemi ayda bir defa görmek âdi görmek kadar ehemmiyetsiz kaldı. Seneler geçti, ben altıncı sınıf oldum, hurûcuma iki sene kaldı.

"Bir izin günü Kadıköyünde oturan halama gittim. O gece orada kalacak idim, kaldım.

"Gece saat dördü geçiyordu.

"Odama çekildim. Sabahleyin kemali meşakkatle giydiğim urbaları derhal birer birer üzerimden atarak gözlerimi bir sureti şedidede kapamıya mecbur eden uykuya dalmak niyetile yatağa atıldım.

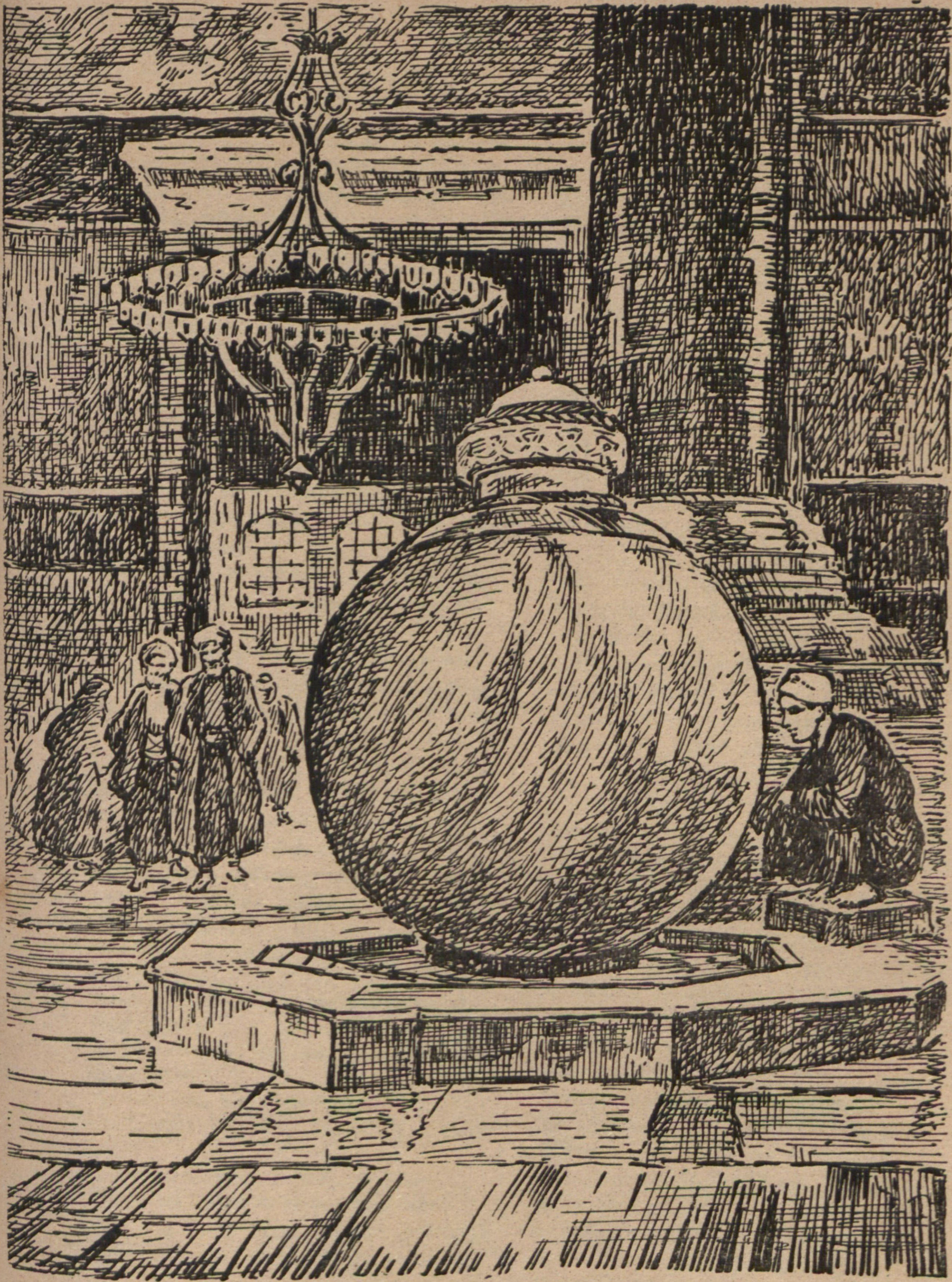
"İlkbahar! gece, gündüzün hararetini tadil etmiş olduğu halde ben yine birkaç defa döndüm. Fakat fikren meşgul idim. Bu meşguliyet yatağa serildiğim zamandan itibaren bir kat daha arttı.

"Ne düşünüyordum, işte burası söylenmez.

"Lâkin ne çare, söylememek de olamaz.

"Ben anı seviyordum. O da beni seviyordu.

"— O kim?

Ayasofyada mermer küp ve genç hâfız

(Warwick Goble'nin suluboya resminden S. Bozcalı eli ile)

Süsler Matbaası

Türkiye Klişe Atelyesi

"Bir zamandanberi hayalhânemde büyüttüğüm bir perestide! Henüz on yedi yaşında idim. O gecenin sabahı Hızırilyas gününe müsadif olduğundan, Haydarpaşada, ötede beride gezmek, eğlenmek için bize misafir gelmişlerdi. O zaman benden pek kaçılır derecede olmadığımdan kadınların müsahebâtına ben de iştirâk ettim. Misafirlerimiz, üç kişiden ibaret idi. İkisini evvelce tanırım. Fakat birini, haniya o sonradan sevdiğimi tanımıyordum. O da genç! uzun boylu, siyah saçlı, çehresi esmer güzellerinde görünen âsarı melâhatin daha renginine, daha lâtifine mazhar olmuş. Gözleri bir câzibei meçhûle ile müteharrik. Sözleri ihtizazlı bir sadanın naklettiği parçalar kadar tatlı, ya elleri o kadar ufak ki, insan çocuk eli zanneder.

"Ben odaya girdiğim zaman önce kaçan o idi. Sonraları bana hepsinden ziyade yaklaşmıya başladı.

"Ertesi gün ev halkı Haydarpaşaya gitti. Ben de akşama kadar, güneşin karşısında, tozların içinde, şimendiferde, Fenerde dolaştım.

"Akşam! ah o şâmı meserret! Grupta, gözümün önünde bulunan o ummânı sagirde, evin nazır olduğu o beyâbânî tenk üzerinde gördüğüm manzaralar pek lâtif idi.

"Gûyâ ben ana ifhamı îmal edecek imişim gibi şarkıya başladım. Bütün kinâyeli şarkılar. Meselâ uşşaktan:

Tutuldu damı zülfi yâre gönlüm.

Hicazdan :

Sayd eyledi bu gönlümü bir gözleri âhu.

Hüseynîden :

Serde sevda, dilde gam, sînemde peykânı keder.

Sûzinakten :

Sûzinak etme beni ey mehveşim.

Şarkılarını okudum. Arada bir antika gazel :

Bir gonce femin yâresi vardır ciğerimde,
Takdire ne çare bu da varmış kaderimde.

Artık bin türlü cinas, aklım erebildiği kadar makamlı kinâye, her ne ise halimi anlattım a." (Gecelerim)

Hüseynîden :

Serde sevda, dilde gam, sinemde peykânı keder.

Şarkısını okuyan genç Darüşşafakalı, imlâ dersinde "Badincan" yazmadı diye az kalsın bir "patlıcan" yüzünden sınıfta kalmak tehlikesni de atlatıyordu. "Ben yetiştim, ama çektiğimi de ben bilirim" diye Ahmed Rasim, mürebbilerini beş satır içinde canlandırır:

"O zamanlarda Darüşşafaka lüzumundan ziyade sıkı idi. Hatırımda kalmadı. Bilmem hangi rüşdiyeyi askeriye dahiliye zabiti mektep görmüş diye müdür tayin edilmiş, her hangi bir taamhâne onbaşısı kıdemlidir imtiyazile mubassır olmuştu. İşte biz, bunların ellerinde sessiz, sadasız, hâif ve sergerdan büyüyorduk." (Muharrir, Şair, Edib)

Ayda bir sokak yüzü görsek, Darüşşafakanın duvarları arasında sessiz, sadasız, hâif ve sergerdan büyüyen çocuğun üzerinde "Çanta" isminde mevkut br mecmua ile mektebin hesap memuru olan Hayreddin Beyin ve yukarı sınıflardaki mebaniülinşâ derslerinin derin tesirleri oldu.

Çantayı, erkânıharbiye binbaşısı Manastırlı Rifat Bey çıkarıyordu. Rifat Bey, mânevi reisliği Namık Kemalde olan Ahrar fırkasına mensuptu. Çantanın içinde vatandan, hürriyetten, ciddî ictimaî meselelerden bahisler vardı. Ahmed Rasim ve arkadaşları, bunları okuyorlar, yazıyorlar, ezberliyorlardı. Hattâ daha ileriye gidiyorlardı:

"Çocukluk bu ya! mecmuada; Gönüllü namında münderiç bir piyesi de oynamak için ittihat ettik. Fakat nasıl oynadık, bilemiyorum. Zaten bilinemez de. Sahne, teneffüshânede sıraların birer tarafa çekilmesile teşekkül etmis idi. Mubassır için arkadaşlardan birini kapıya nöbetçi bırakmış, işe başlamıştık.

"Birden kapı açıldı. İçeriye müdür, iki mubassır, mektebin imamı girmesinler mi? Cümlemiz dona kaldık. Bittabi seyircilere bir şey demediler. Biz aktörlere birer güzel dayak attıktan sonra iki gün de kuru ekmek yemiye mahkûm olduk. Edebiyat yüzünden uğradığım ilk darbe budur!" (Muharrir, Şair, Edib).

Çanta ile Mebaniülinşa dersleri arasındaki üc dört senelik fâsıla. Rasim'in derslerine çalışmakla beraber, başka şeylere de göz atıp kulak verdiği, süratle değiştiği bir devirdir. Bu devir içinde, mektep müdürü ile Hayreddin Bey, biri vazifesi icabı, öbürü gönüllü olarak çocuklarla uğraşan iki işçi sıfatı ile, birincisine acıyarak ve ikincisinin üzerinde biraz fazla düşünerek üzerlerinde duracağımız iki adamdır:

"Müdiri mektep te gözümüzü açacak, fikrimizi uğraştıracak vesileler buluyordu. Me-

selâ her izin günü bizi divanhânede cem ediyor, nasihat yollu sözler söyledikten sonra:

— Galata'ya, Beyoğlu'na geçilmiyecek, semti olanlar bile ora sokaklarında gezinmiyecek,

— Tiyatrolara, çalgılı kahvelere gidilmiyecek,

— Düğmeler ilikli, tokalar bellerde olacak,

— Altıncı sınıfa kadar velîsiz gezilmiyecek,

— Ellerde bohça, büyük paketler bulunmıyacak...

Gibi tenbihatta bulunuyordu.

"Acaba Galata ile Beyoğlu nasıl mahallelerdir ki, gidilmesi memnu?

"Bu, tenbih, hepimizi uyandırıyordu. Birbirimize sormıya başladık. Ezcümle arkadaşlardan bir Ahmed Galata var idi. Ona diyorduk ki:

— Sizin semt nasıl yer?

— Bizim semt mi? Çalgılar, davullar, tiyatrolar mı istersiniz?" (Muharrir, Şair, Edib).

İlk izinde, Ahmed Galata ile Rasim Sarıgüzeli koca İstanbulda arayıp bulmak için Galata'da "Kuşlu" adındaki tiyatroya gitmek kâfidir:

"Üzeri yağlı boya ile resimli bir perdeye karşı oturduk. Açıldı. Güzel bir kız muzika ile beraber:

Kalkın tayfalar,
Kalkın tayfalar,
Gemi yalpalar,
İçelim şarap,
Olalım harap,
Lariçom terelelli hahahay!
Lariçom terelelli hahahay!

Dedi. Bir bacağını havaya kaldırıp kaçtı gitti. Seyirciler el çırpıyorlar, ayak uruyorlardı. Biz de çırptık, urduk. İlk defa alkışa giriyordum (!) ...Görüyorsunuz ya, kantoyu bir kere okudu, ben zaptettim. Dikkatin keskinliğine nazar buyurula" (Muharri, Şair Edib).

Bir ay sonra Ahmed ile Rasim, yine Kuşludadır. Fakat bu sefer üzerlerine "fıldır fıldır dönen iki gazup göz dikilmiştir: Darüşşafakanın vekilharcı Hacı Şerif...

"... Birinci perde indi. Şerif her ikimize:

— Kalkın!

Dedi. O önde, biz arkada kös kös yürüyerek ikindi üstü mektebin kapısından girdik. Müdiri mektep ceviz toplatıyordu. Şerif, bizi de beraber sürükliyerek karşısına dikti. Vakayı anlattı. Geçen izinde de oraya gitmiş olduğumuzu ilâve etti. Benim sağ, Ahmedin yanağına birer tokat patladı. Ardınca:

— Bunları soy!.. hapse tık!

"Soyunduk, gündelikleri giydik. Hademeden birinin vedaatile mahbesin ancak bir çocuk oturabilecek hücrelerine tıkıldık.

"On gün hapis yattık, üç ay izinsiz kaldık idi... Musiki gibi, edebiyatı hapis yata yata veyahut dayak yiye yiye öğrenmek kadar fasıladarı lezzet olan hiçbir ders bilmiyorum!" (Muharrir, Şair, Edib).

İşte, Darüşşafakanın ders programının dışında, cezası dayak ve hapis olan bu gizli tahsilin başında Hayreddin Beyi buluyoruz. Ahmed Rasim ve arkadaşları, Şinasiyi, Kemali, Ahmed Midhatı, Hoca Tahsini ve Ziya Paşayı ondan öğrenmişlerdi. Onlara Bedir, Muhbir ve Devir gibi gazeteleri getiren, Kemalin "Vatan" manzumesini yazdıran, arasıra da ikinci Abdülhamidin gasıplığını, sarayın ve hükûmetin mezalimini anlatan Hayreddin Bey, bu çocukları kethumiyete alıştırmıştı.

Mebaniyülinşaya başladıkları zaman, Rasim, hocanın ders olarak verdiği yerleri çoktan geçmiş bulunuyordu. Fuzulî, Nef'î, Nabi, Baki, Nedim, Sürurî, Aynî, Havaî ve Beliğ gibi divan şairlerini tanıyor, Cevdet Paşayı, Ziya Paşayı biliyor, bilhassa Kemalden getirilmiş misalleri ezberliyordu. Cebinde bir "Müntahabat" defteri vardı ve başında Fuzulînin bir gazeli okunuyordu:

Dil verme gamı aşka ki, aşk âfeti candır,
Aşk âfeti can olduğu meşhuru cihandır.
Aşk âfeti can olduğunu andan bilürüm ki,
Her kimse ki âşıktır işi ahü figandır.

Rasim, bununla da kalmıyordu: "Günlerce uğraşırım, iki mısra söylerim, en mahrem arkadaşıma okurum. O da bilirmiş, vâkıf imiş gibi benimle eğlenir, başkalarını da teşvik ederek üzerime kışkırtırdı." (Muharrir, Şair, Edib).

Bu usulsüz tahsilin tabiî noksanları olarak, müntahabat defterine Fuzulî ile başlıyan Rasim, vezin nedir, bilmiyordu. "Aruz" un adını işitmemişti. Nitekim, Ahmed Midhat efendinin de "Hasan Fellâh, Hüseyin Mellâh, Henüz on dört yaşında, Yer yüzünde bir melek"

gibi romanlarının adını öğrenmiş, kendilerini görüp okuyamamıştı.

Ahmed Rasime vezni ve aruzu ilk öğreten, Kadıköyünde oturan ve şiir ile uğraşan eniştesi oldu. Kafiyeler aramak ve horoz sesi işitmemiş kelimeler bulmak için de Redhavzın "İlâveli Lûgati Osmaniye" si en yakın yardımcısı idi. Artık Rasim, mektepte bir şair olarak tanılıyordu. Fakat bu yeni şöhretinin, mektepte kuvvetli rakipleri vardı:

"Zaten kulağına çalınmıştı: Mektepte benden başka üç şair daha varmış. Bunu tahkik eder etmez içimde bir hissi istirkap uyandı. Bunlardan biri Safa, diğeri biraderi Vefa, üçüncüsü de yanıbaşımda bulunduğu halde farkına varamadığım Şevki Şehremini idi. Safa merhum o zamanda bile selâseti beyan sahibi idi. Lâkin kardeşi Vefa daha hissî, daha şair görünüyordu... Bir sınıf aşağıda bulundukları halde her ikisi de biz ikiden ziyade muvaffakiyet gösteriyorlardı." (Muharrir, Şair, Edib).

Çok genç ölen İsmail Safa ve kardeşi Ahmed Vefa, "Şairi Mâderzâd" idiler. Rasimin yolu da başka bir doğuş kabiliyeti ile ayrılmıştı. O. artist bir büyük muharrir olacaktı. Darüşşafakanın son sınıfına geçmişti. Mektebi Mülkiyenin ileri gelen iki talebesi, Bağdatlı Reşid Bey ile Asaf Bey, Darüşşafakanın son sınıfında Tarih ve Fransızca okutuyorlardı. Çocuklar, bu genç hocalardan, Talimi edebiyat adındaki kitabı ile Mektebi Mülkiyedeki kürsüden mebaniyülinşaya tarizatta bulunan bir şair Ekrem Beyin adını öğreniyorlardı. Mektebe gizli gizli giren Tercemanı Hakikat nüshalarından da birçok yeni bahislerin âşinası oluyorlardı. Yine bu yıl içinde idi, Ahmed Rasimin "Dil" hakkında düşüncesi olgunlaşmış bulunuyordu. Sekiz kişilik olan sınıf, iki fıkraya ayrılmıştır. Devrin üdebasından Hacı İbrahim Efendinin Tarik gazetesindeki makalelerine karşı Midhat Efendi Tercümanda hücuma geçmiş, onu Arapça taraftarlığı ile itham ediyor, başında Rasimin bulunduğu küçücük bir çocuk fırkası da, Darüşşafakada "Hacei evvel"e taraftarlık ediyor, Vakit muharriri Said Beyin bir sözünü tekrarlıyordu:

Arapça istiyen urbana gitsin,
Acemce istiyen İrana gitsin,
Ki biz Türküz bize türkî gerektir

Tercemanı Hakikat nüshalarını gizli gizli Darüşşafakaya sokan ihtiyar hademe Hüsnü, Mektebi Mülkiye talebesi için sureti mahsusada ve mahdut miktarda basılan Talimi Edebiyatı bulamayınca, kendilerine bu kitabı bulup getirmeyi vâdeden Hayreddin Bey, Rasim ile arkadaşlarına notlarını basmak için de mahallebi yapmak usulünü öğretiyordu:

"Müzakerehanenin pencerelerinden birinin sahanlığını matbaa ittihaz ederek işe başladık. El ayak tutkal, yüz göz mürekkep içinde çalışıyorduk. Hattâ gazete çıkarmıya bile yeltendik idi. İşte benim matbuata intisabım bu tarihten muteberdir: 1298" (Muharrir, Şair, Edib).

Bu satırları bir fantezi olarak alamayız. Rasim, neşredilmemiş olan ilk makalesini A. R. rumuzu ile Tercemanı Hakikate bu yıl içinde yollamıştı:

"Seyyahı şehîr Humbold'un Amerika ormanlarındaki seyyahati keşşâfânesinden müfrez bir parçayı tercüme etmiştim. Belki dört, beş defa tebyiz ettikten sonra zarfladım. Hizmetkâr vasıtasile yolladım... Aradan bir ay geçtiği halde Tercemanı Hakikatte A. R. imzalı Amerika ormanları görünmedi. Küstüm. Bereket versin kimseye açmamıştım. Bütün bütün rezil olurdum."

Küçük Rasim'in Darüşşafakada, bir gece başını göğsüne dayayarak ağzından kanlar aka aka can vermiş Habib gibi arkadaşları vardı (Fahşu Atik). Darüşşafakanın dışında da kitapçı Kirkor gibi ahbapları vardı. Kirkorun dükkânı Beyazıtta Tavukçular içinde idi. Kirkor, kocaman kafalı, esmer, bodur, şişmanca bir adamdı:

"Bu kütübhâneden içeri girildi mi, solda ancak sahibinin sığabileceği kadar geniş tezgâhımsı bir masa vardı" diyen Rasim, her izin cuması, sabahleyin Beyazıda gider, Kirkorun dükkânında biraz oturur, ilmî ve fennî istilâhlara verdiği ehemmiyeti bakımından yine o sıralarda çıkmakta olan Şemseddin Saminin Kamusu Fransevîsine tercih ettiği Gunyetüllûgat cüzlerini alırdı. Darüşşafakadaki sekiz tahsil yılında cebrî âlâ, müştakkat, hendesei halliye ve resmiye, topoğrafya, kozmoğrafya, iki cilt hikmet, kimyayı gayri uzvî, elektrik, hayvanat, nebatat, madeniyat, tabakatülârz, beyan, bedi, mebaniyülinşa, ilmihal, menâr tercemesi ve mecelle ve saire okumuştu. Fa-

kat Darüşşafakada coğrafya ve tarih gibi ilimler, devrin diğer bütün mekteplerinde olduğu gibi, pek basit id. Bir yıl içinde Fezlekei Tarihî Osmanî'den Çelebi Sultan Mehmede kadar okumuş, sonra, hepsi otuz sahife tutmıyacak bir umumi tarihe başlamıştı. En derin tarih bilgisi, Kısas Enbiyanın üç cildinin muhtevyatı idi.

Mezun olacağına yakın bir cuma izninde idi. Evde Kirkordan aldığı bir Tarik nüshasından Said Beyin bir icmali ahvalini sureti mahsusada okurken kelimeleri anladığını, fakat cümleleri çıkaramadığını gördü. Makale, Prusya Başvekili Prens Bismark hakkında idi. Rasim sonraları hatıratında. bundan bahsederken şu satırları yazdı:

"Ben, ne 1870 muharebesini, ne Fransızların müddeiyatını, ne imparatorluğun ne demek olduğunu, ne de cumhuriyetin manayı iptidaîsini bilmediğim gibi münasebatı siyasiye, poletika,, diplomasi, başvekâlet, reisi hükûmet, Gambeta, İmperator Gilyom, Kraliçe Viktorya, Moltke, Mareşal Bazen, Sedan vak'ai esareti, Berlin, Paris, Londra, Viyana hakkında da en âdi bir fikri mahsusa malik değildim." (Muharrir, Şair, Edib).

Ahmed Rasim, Darüşşafakayı 20 haziran 1883 te üçüncü devre mezunları arasında birincilikle bitirmişti.

On sekiz yaşında idi.

Darüşşafaka mezunları, nizamı mahsusuna göre ya telgrafhaneye, yahut Rüsumat Nezaretine memur olurlardı. O, Posta, Telgraf, Fen kalemine verildi.

Fakat, "gözde gözlük, belde altın saat, sağ elde başı savatlı baston, ceketinin sol küçük cebinde nazarlık mavi ipekli mendil, yeleğinin üst cebinde de çörekotu, tuğla rengi halis ibrişim kesede kırk elli kuruş, altın kaplama kol düğmeleri, plâstron boyun bağının teşkil ettiği müsellesin zaviyei re'sinde inci iğne" bulunan genç Darüşşafaka mezununun memuriyette hiç hevesi yoktu. "Ben başka bir kafada idim, o zihniyeti âdeta kendi kendime mal edinmiştim" diyen Ahmed Rasim, kendisini büyük muharrirliğe çıkaran yola sapışını şöyle anlatır:

"Aradan aylar geçti. Telgrafhaneye devam ediyordum. Bir gün, şimdi ismini tahattur edemediğim Fransız üdebasından birinin "Yolcu" sernameli ufak bir manzumesini tercüme etmiştim. Bermutad Kirkora okudum. Anladı da mı, yoksa anlamadı da anlar gibi mi görünmek istedi, fevkalâde beğendi. Bana:

— Bunu hangi gazeteye vereceksin?

Dedi.

— Bilmem!

"Dedim ama, takdirin bahşettiği raşe ile titriyordum.

"Kitapçı, önündeki yazıhanenin gözünü çekti. Bir zarf çıkardı. Bana;

— Üzerine, Tercemanı Hakikat sermuharriri saadetlû Ahmed Midhat Efendi Hazretlerine, yazınız, doğruca matbaaya götürüp bırakınız.

"Humbold tercümesi zihnimi bozmasa idi, dediği pek doğru idi. Maahaza bu teklife de dayanamadım. Yazının altına kemali cür'etle (Darüşşafakadan mezun: Ahmed Rasim) imzasını attım.

"Ertesi günü cuma idi. Evden çıkmadım, çalıştım. Akşam üzeri idi ki, Zühtü Efendi bize uğradı. Valideyi tebrik ediyordu. Ben yanındaki odadan işitiyordum.

"Diyordu ki:

— Gazeteyi mahsus getirdim.

"Yüreğim hopladı. Gazete!

"Yavaş yavaş kalktım. Odadan içeriye girdim. Zühtü Efendi gazeteyi göstererek beni tebrik etti. Ey âlemi tahrir!.. Sen hiç böyle bir mes'ut gördün mü acaba?.." (Muharrir, Şair, Edib).

"Ya vâlide ne oldu?.. Gazete elinde hâne hâne gezerek yoruldu!" (Gecelerim).

Ahmed Rasimin ilk yazısı Tercümanı Hakikatte çıkmıştı. Fakat bir yerde görüp tanıştığı Baba Tahir vasıtasile ilk intisap ettiği gazete, Ceridei Havadis olmuştu:

"Mekteptenberi emel edindiğim mesleğin de birinci kademesine çıkmıştım. Artık bana:

— Neredesin?

Diye kim sorarsa:

— Telgrafhanedeyim!

Demiyecektim.

— Ceridei Havadisteyim!

Diyecektim" (Muharrir, Şair, Edib).

Telgrafhaneye girdikten az sonra evlenmiş olan Rasim, anasının ısrarına rağmen bu memuriyeti bıraktı. Yarım asırlık muharrirlik hayatı, böyle başlamıştı. Bu yorucu haya-

tın son yıllarında da büyük muharririn kaleminden şu monoloğ çıkmıştı:

"Lâf değil, muharrir bu! yaz! hem çalakalem yaz! durma yaz! Hem kaleminin ucuna nasıl gelirse öyle yaz!. Deme kış yaz, yaz! Bu nasihati kulağına küpe yap! Buna bir rümuz olmak üzere kurşun kalemini kulağının ardında eksik etme! Yolda yaz, tramvayda, otomobilde, şimendiferde, vapurda, arabada, kayıkta, dur, otur, hopla, zıpla, yaz.

"Gazetelerde, mecmualarda sütunlar, âbideler, dik. Kütüphanelerde mücelledat yığ! Ceplerin şiş şiş olsun, masan kâğıt parçaları, müsvedde üzgünleri ile Gûhi Kaf'a dönsün, sen bunları gördükçe azımsa! Daha ziyade gayrete gel. Yaz. Hattâ uykunu kes, boğazına yeme, kâğıt, kalem, mürekkep al. Sol elin başında, sağ elin kaşında düşünür gibi durduktan sonra aklına ne gelirse yaz!

"Yahut, öyle düşünür gibi de durma! önüne bakma, sağına, soluna aldırma! Hem düşünmek insanı sıkar, türlü türlü hastalıklara meydan açar, sen ise bu dünyayı faniye yazmak için gelmişsin, binaenaleyh durma, yaz! Benden ibret al, durmam, dinlenmem, cayır cayır yazar, vızır vızır okur, okuturum.

"Müteveffa kitapçı Arakil, bir kitabının forma fiatından yirmi tenzil etmek emelile:

— Rasim Bey, bir gün olacak, seni de; işte. işte.. geçiyor! bak bak! diye parmakla gösterecekler. Bugünler yakındır!

"Dedi idi. Herkesin dediği gibi, bunun da dediği geldi, çıktı.

"Aman azizim, sana bir nasihatim daha var. Açlığa son derece idman! Çünkü perhizler, oruçlar, bütün salâhı nefis için icat ve emredilmiştir. Baktın ki, pek ziyade acıktın, derhal kaleme sarıl, yaz! Tokluğa birebirdir!

Nefsimde tecrübe eyledim, inan, söylerim sana" (Muharrir bu ya).

Ahmed Rasim, bu monoloğ ile başlıyan eserinin sonlarında da şöyle konuşuyor:

"Ben matbuata, henüz mektepte iken musallat olan bir saikin zoru ile intisap etmiştim. Para kazanmayı değil, gazete matbaası olsun da neresi olursa olsun o binadan içeriye girmek, isterse bütün cemaati muharririnin safi nialinde bulunmak yegâne emelimdi. Hele başmuharrirlik keyfiyeti şan ve şerefi, o müstakbel güneş, zavallı ruhumu yakıp kavururdu.

"... Ceridei Havadiste bir kaç gün çalıştıktan sonra, bir gün sahibi imtiyazı Nuri Efendi merhum, beni usulca çağırdı. Elime iki mecidiye sıkıştırarak:

— Artık her hafta iki mecidiye alacaksın!

Tebşiriyle say ve himmetin takdir edildiğini müjdeledi. Ben derhal anladım; başmuharrirlik yolunu tutmuştum. Evet:

Eyyamı güle, nuşi müle şunda ne kaldı?

"... Ceridei Havadis'in Saadete inkılâbı bana yaramadı. Naci merhum ve tevabii ile matbaa dolunca, bana ve daha birkaç kişiye yol göründü. Ben, yalın kılıç Tercemanı Hakikate yanaştım. Midhat Efendi mübarek bir zattı. Beni taltif ve teşvik etti. Sen, ileride başmuharrir de olursun, diyerek, zaten bende mevcut olan başmuharrirlik mayasını kabarttı. Her makaleme de bir mecidiye verdirmişti.

"... Altı yüz kuruşla Tercemanı Hakikat heyeti tahririyesine dahil olduğum zaman ruhan neler duyduklarımı yazacak olsam halimin, Mazhar Osman Beyin işine haylıdan haylıya yarar bir mevzu teşkil etmiş olduğuna derhal hükmedersiniz. Hatırımda kaldığına göre, İkdam'a ya sekiz yüz, yahut bin kuruş ile sermuharrir yamağı olarak girmiştim. Bu maaş bin iki yüz oldu. Bin üç yüz oldu. Yine bine indi. Binde de duramadı, mevsimine göre makale başına altı, beş, dört mecidiyeye kalboldu. Malûmatta bin altı yüz ile iki bin arasında baş urdu, durdu. Yalnız şu var ki, şehir mektupları için ayrıca para alırdım. Fakat burada uhdemde başmuharrirlik de vardı.

"Ne dersiniz? Meşrutiyeti müteakip ilk defa olarak iki bin beş yüz kuruşla Sabaha başmuharrir olmıyayım mı? Hem de gazeteciliğe başladığımın tam yirmi dördüncü senesinde. Bugün ise kırk birinci, kırk ikinci senesi... Açıktan muharrir! Bu vaziyet hiçbir zaman hatırımdan geçmemişti. Meğer başmuharrirliğin de fevkinde veyahut sonunda böyle bir mevki varmış! Maahaza, gıpta edilmiyecek bir mevki de değil.. peşin para.. Az, çok!. Fakat muayyen!" (Muharrir bu ya).

Ahmed Rasimin kendi muharrirlik hayatından bahseden en güzel yazılarından biri de malûmatta şehir mektupları arasında çıkmıştır:

"Vapurda, tramvayda, şimendiferde, yol-

da, gazinolarda, kıraathânelerde, meygede, bucaklarında, tünelde, rıhtımda, seyir yerlerinde, elinde Servet veya Malûmat nüshalı bir adam gördüm mü, yavaş yavaş ipi çözüyorum. Çünkü insan yüzüne karşı medhedilmesini istemiyor. Hele ben hiç arzu etmem. Fakat ne çare? Yine vukua geliyor. Meselâ, saçı sakalı yerinde, gözlüğü burnu ucunda efendiden bir zat mektubu okurken ağır ağır gülümsemiye başlıyor. Anlıyorum. Şimdi bir şey fırlatacak.. Olur a.. Dudaklar gerilip sakal ile bıyık arasında bir hufrei fasıla hâsıl olur olmaz derinden:

— Hay maskara hay!

Veya:

— Hay külhani!..

Veya:

— Çapkın!.

Sözleri dökülürken biraz ötede bulunan şık endam, züppe, Göksu Avrupalısı, Beyoğlu dandinisi, yalı mirasyedisi bir bey, uzunca bir kahkaha kopararak:

— Vay Kö.. po.. ğlu!

Diye hakkı nâçizi kemterânemde anasından kalma usulü terbiyeye muvafık bir eseri nâzikterin izharına lûtuf buyuruyor.

"Hele mahalle beylerini sormayın! Kahveye toplanıp da benden bahis açıldı mı muhavere uzayor:

— Ben bilirim be!. İzmaroya bu akşam bulut düştü, sarı bıyıklı, zayıf, görsen Ahmed! Burnundan akıyor da yine içiyor!.

— Bizim moruğa söylemişler, babası da hovarda imiş.. Eskiden Pirincciyi kapatır, sabaha kadar kızlara kirz ettirirmiş..

— Geçen gün bana da gösterdiler.. Yaşasın be! Bizden de kâtip çıkarmış.. Vallah billâh gözlerinden çaktım. Hem yürüyor, hem pireyi sektirmiyor..

— Nah!.. Keleşe sor!. Keleş be!. Muharebe zamanı kanbur feleğin destanına karşılık yapan o değil mi? Keleş biliyor..

Hep bir ağızdan:

— Keleş! Okubakalım!

— Hepsi hatırımda değil!.

— Bildiğin yerleri söyle!

Aman..

Okuya okuya çıktı kanburum
Yaşasın benim ince tanburum
Nereye gitsem öterdi borum
Dinleyin yârân nüktedan söyler...

Pantalon fistan olsa da giysek.. Baklava börek olsa da yesek... Aman...

İndim kıyıya bir sıra kayık
Yatar içinde bir palabıyık
Söz eri isen meydanım açık
Er olan bunu her zaman söyler!

Buyurun.. İnsanın koltuğu kabarır mı, kabarmaz mı?." (Şehir mektupları, Cilt IV).

Ahmed Rasim, hayatı zengin fıkralar, lâtifelerle dolu olanlardandır; bunların en güzellerinden biri, gençlik arkadaşı Faizin üzerinedir. Faiz âşıktır; bir gün sevdiği kadın kendisini terk edince divâneye dönmüştür; Ahmed Rasim, bir akşam Faizi Hıristonun meyhanesinde bulur:

"Mütevekkil, sabur bir tavır aldı. Bir daha doldurdu.

— Kaçıncı?

— Ya üçüncü, ya dördüncü... Ne var? Sarhoş muyum?

— Böyle içersen çok sürmez olursun!

— Korkma seni rahatsız etmem!..

— Bu sözleri bırak... Ben sende başka haller görüyorum.. Merak ediyorum, onları söyle!

Bir iki dakika düşünür gibi durdu. Sonra cebinden o buruşuk kenarlı kâğıdı çıkararak:

— Ben söylemiyeyim... Sen oku, anla!

O zamana göre imlâsı oldukça bozuk, meali çetrefil bir kadın yazısı.

Hatırımda kaldığına göre demek istiyordu ki:

"Ben sana evvelce de söyledim. İstersen bu muhabbet, burada kalsın! Ne olacak?... Üç beş gün ağlıyacağım... En nihayet... en nihayet seni unutacağım Faiz".

— Onun yazısı mı?

Tasdikan başını salladı. Alt dudağını ısırır gibi dişlerinin arasına aldı.

— Ne oldu ki...

Bir tane daha attıktan sonra:

— Çok i[illegible]ormuşum!..

— ...!

— Fakat bana o içiriyor!...

Zavallının teessürü artıyordu.

— İşte.. okudun, bana böyle mektup yazılır mı? Gel de içme!

— ...!

— Fakat kazın ayağı öyle değil!... Beni...

— Seni?...

— Beni mecbur etmek istiyor...

— Neye?

Neye olacak?... Teehhüle...

— Aman Faiz!

— Amanı, zamanı bu!... Halbuki ben bu işi yapamam... Yapamayınca da iş bu şekle dökülür...

— Bunun sonu?

Gittikçe kızaran gözlerini açarak, elini yine kadehe götürerek:

— Ölüm!

Diye öyle bir şiddetle söyledi ki kelimenin son hecesi kulağımda çınladı.

— Ne diyorsun?.. Çocuk musun?

Ağlıyordu. Göz yaşları o kadar süratle toplanıp düşüyordu ki bir anda çenesinden damlamağa başladı.

Acıdım.. acıdım!.. Çok acıdım, hattâ bir şey söyliyemiyordum. Faizin bu hali bana pek dokundu idi.

Yerinden hızla kalktı. Bardağı eline alarak gazinonun denize nazır balkonumsu mahallinde yüzünü yıkadı. Gözleri kıpkırmızı olmuş, yanakları morarır gibi koyu esmer bir renk bağlamıştı.

Bu, kuvvetli bir sarsıntı idi. Kapılmış bir ruh, her taraftan bağlı bir idrakin arkasından bağırmak istiyor, fakat bağıramayıp hıçkırıyordu. O söz; "istersen bu muhabbet burada kalsın!" lâkaytliği pek ziyade gücüne gitmiş idi.

Hem yıkanıyor, hem de söyleniyordu:

— Bu muhabbet burada kalsın!... Söze bak söze! Bohça mı, yoksa kedi yavrusu mu? Yalana bak yalana! Üç, beş gün ağlıyacakmış!... Bu kalpte bir kadın üç, beş dakika bile ağlamaz!

Yüzünden sular aka aka mendilini ararken de söyleniyordu:

Haniya: sen gül, oyna, ben burada azabı hasretinle yanayım, bana bu da bir saadettir; diyen hanım?.. Haniya ilk günleri iç beyim; iç ruhum; diye kadeh kadeh üstüne sunan Ferdane nerede?

Güç belâ silindi. Saçını, fesini düzeltti. Bana dönerek:

— Haydi gidelim kardeşim!..

— Nereye?

— Ben eve, sen de eve!. Şimdi kalabalık basacak.. Rezil olacağım!

Kalktık. Yarın akşam o saatte yine burada buluşmak için sözleşerek köprü başından ayrıldık.

Faizin ayrılırken veçhinde gördüğüm alâimi tagayyürden, herşeyi yapmağa kalkışacak bir iradeye malikiyetini bir daha anlamıştım.

"O zaman, henüz üç dört aylık içgüveysi idim. Samatyada oturuyorduk. Sirkeciden trene bindim. Yolda Faizin simayı mahzunu gözümün önünden gitmiyordu. İnatçı, vakur, fevkalâde zeki olmakla beraber araya bir de işret girmişti.

Tren Samatyada durunca indim. İstasyon büfesine girdim. İki tane de orada çakıştırdım. Artık olmuştum. Eve giderken sendeliyordum. Kapıdan girer girmez soyundum.

— Hastayım;

diye yattım.

Yeni güveyi; kim merak etmez?.. Kainvalide:

— Üşütmüştür!...

Büyük kayınvalide:

— Belki nazar değmiştir, biraz çörekotu çıtlatın.

Refika gelip gelip:

— Bir şey ister misiniz?

Kainpeder:

— Doktor çağırtayım mı?

Diyorlar. Ben:

— Başım ağrıyor, biraz uyursam geçer, diyordum.

Gözümü açtım ki sabah olmuş, kalktım.. Saydıklarımın cümlesi yine ayrı ayrı istifsara geldiler. Teşekkürler ettim.

Uyku sersemliği gider gitmez çalışmak için masanın başına geçtim. Bir saat kadar okuduktan sonra refikaya rubalarımı süpürmesini rica ettim. O da aldı, dışarıya çıkardı.

Ben yine okumağa daldım. İşidiyordum ama... Sofada bir mırıltı peyda oldu. Biri hıçkırıyor. Ehemmiyet vermedim, belki yaramaz baldız sabah nöbeti yapıyor diyordum. Mırıltı büyüdü. Bir ses:

— Ağlama kız;

Diyordu. Ben de:

— Odur, baldızdır diyordum!...

Ses yükseldi:

— Nasıl!.. nasıl!.. Bir daha oku!

— Faiz...

— Hay kaltak hay!... Bir de üste faiz mi istiyor?

Sesler çoğaldı:

— Acaba sarraf kızı mı?

Kainpederin kalın sadası:

— Bırakın böyle şeyleri!

Kainvalide:

— Neden bırakacak mışım? Bak kız ne hale girdi. Alıal, morumor!..

Bahis alıp verdiği için iyice kulak verdim.

— Baksan a.. şuna.. şu kahpeye... İstersen muhabbetimiz burada kalsın, diyor... Ne de bilmiş kaltak!

Kayinpeder:

— Canım bırakın diyorum...

— A oğlum!.. Karı faiz istyormuş!

Kayınpeder:

— Öyle faiz değl. Adam ismi...

— Hiç de işitmedimdi!.. O nasıl baba imiş? Haram ismi oğluna takmış!

Eyvah!... Bende hararet kırkı buldu. Buram buram terlemeğe başladım.

Anladım: ben mektubu okuduktan sonra Faizin o asabiyeti şedidesi arasında unutup cebime koymuşum... Refika da süpürürken cepleri temizliyeyim diye içlerinde ne var ne yok çıkarmış... Bakmış ki yanları yaldızlı, kokulu, çiçekli bir mektup.. Okuma da biliyor... Okumuş... Bana ait zannile kederlenmiş.. Ağlarken annesi görmüş... Kayinana gözü bu!.. Hiç görmez olur mu? En kalın duvarlardan geçer, en kesif hailleri deler! Diyordu ki:

— Ben bir kere sorarım!

Kainpeder:

— Sorma, ayıptır!

Yine anladım ki bana bizzat meseleyi şerhetmek düşüyor... Odadan dışarıya çıktım. Mütecahilâne:

— Ne var?.. Ne olmuş?

Dedim. Baktım ki refika vechen mütegayyir...

— Ne oldunuz?

— Hiç!

Kainpedere döndüm:

— Bir şey mi var efendim!

Büyük kainvalide atıldı:

— Faizli bir nâme var da!...

Bilemem eyliyecek girye midir; hande midir?

Bir daha yine anladım ki Faizin mektubunu cümle cümle okuyup teminat vermek zaruri...

Dediğim gibi yaptım... Kainpeder zaten vâkıfı hal..

— Ben demedim mi?

Kainvalide:

— Öyle amma bu sizde ne geziyor?

Büyük kainvalde:

— Bunda bir bit yeniği var ama anlıyamadım!

Refika:

— Buyurun bey, giyininiz!

Küçük baldız:

— Bey eniştemi üzdünüz!

Dediler. Hele şükür, dâva da bitti!" (Fuhşi atik).

Ceridei Havadis'e haftada iki mecidiye ile daimî muharrir olan genç Ahmed Rasimi, açıktan muharrir, büyük san'atkâr Ahmed Rasime, yılların rakamları ile bağlarken, çok değerli edebiyat tarihi bilgini merhum Sadettin Nüzhet'in mesaisinden istifade ediyoruz:

"1885 - 1886 yıllarında, Tercemanı Hakikatte çalışırken, Berk, Envarı Zekâ, Güneş, Gülşen, Sebat, Hamiyyet, İmdadülmedad, Sa'y gibi mecmualara yazdı.

1886 da ilk risaleleri çıktı.

1891 de imzası, çocukluk arkadaşı Ahmed İhsan tarafından kurulan Serveti Fünunda göründü.

1894 de İkdam çıktı. Ahmed Rasim de bu yeni gazetenin en kuvvetli siması oldu.

1895 te onu Baba Tahirin Malûmatında buluyoruz. Sonra Sabahta çalışıyor.

1896 da Samih Rifatla beraber Resimli Gazetenin mühim bir uzvu oluyor. Artık hakkında "Edibi şehîr Ahmed Rasim Bey" diye yazı yazılacak kadar şöhretini yapmıştır. Bu yıllar içindedir ki, Edebiyatı Cedide kavgalarına giriyor. Hüseyin Cahidle münakaşalar yapıyordu. Uzun süren bu münakaşalar, Ahmed Rasimin adı etrafında kesîf bir kari kütlesi topluyor."

Zekâsı ve zarafeti ile İkinci Abdülhamid sansörünü ürkütmeden inkıtasız yazıyordu. Meşrutiyet ise, Ahmed Rasime daha gür bir velûdiyet temin etti. Balkan Harbinde, Umumî Harbde Tasviri Efkârda parlak bir ismi vardı. Romanya ve Filistin cephelerine gitti.

Şehir mektupları muharririnin harb mektupları bugün eşsiz birer vesikadır. Mütareke yıllarında ise Yeni Güne, Zamana, Vakite yazdı. Nihayet Yunus Nadi, Cumhuriyet-

te ona büyük bir sanatkâr ve muharrire lâyık bir yer verdi. Atatürkün yüksek itimadları ile 1927 seçiminde Türkiye Büyük Millet Meclisine İstanbul mebusu olarak girdi. Yarım asırlık bir mücadelenin yıprattığı bir vücudda barınmakta olan yorulmak bilmez taze dimağı, vücud hastalıkların ıstırabatı ile kıvranırken, Türk diline son hizmetini yapmıya çalışıyor, büyük bir Türk lûgatinin tahakkukunu düşünüyordu. Ne kadar yazık ki, Ahmed Rasim bu lûgati ancak K harfine kadar yazabildi.

Büyük artist ve muharrir Ahmed Rasim, 21 Eylûl 1932 çarşamba günü, Heybeliadadaki evinde 67 yaşında olarak öldü. Heybeliada mezarlığına gömüldü.

Ahmed Rasime tek mersiyeyi, Florinalı Nazım merhum yazmıştır, matbuatta, mâsumâne garabetleri yüzünden istiskal edilen bu çelebi ve mazlûm şair, mersiyesini neşrettirecek hiçbir yerde küçücük bir köşe bulamamış, ilân tarifesi üzerinden bir bedel ödiyerek günlük bir büyük gazetenin ilân sayfasına koydurtmuştu ki, tereddütsüz, Ahmed Rasimin ruhunu şâdedecek bir vefakârlık eseridir; mersiye şudur:

İÇTEN GELEN BİR AĞLAYIŞ

Ey çok sevimli, ince
İstanbulun çocuğu!
Yaşamaktan bezince,
Gökte aldın soluğu:

Bir kaç nesil nurlatan
Eserlerinle sana
Gönül bağlıyan vatan,
Ağlıyor: Yana, yana!

Gözlerden uçsan da sen,
Gönüllerde yerin var..
Gül dudaklarda gezen:
Yanık bestelerin var!

Bugün, onun resimlerine bakarken, vaktile, şehir mektuplarının kabına koyduğu bir karikatürünün altına seçtiği şu mısraı hatırlamamak imkânsızdır:

Mudhikâtı dehre ben ölsem de tasvirim güler.

Ahmed Rasim hassas bir şairdi. İnce ruhlu bir bestekâr oldu. Aile hayatında çok sevildi. Arkadaşları tarafından daima arandı. Memleketin geçirdiği inkılâplar ve harb felâketleri karşısında siyasî hayatı tertemiz geçti. Yıllarca, zaruretlere karşı metanet ile göğüs gerdi. Kendi tabirile "şunun, bunun eline bakmaktan âr ve haya" eyledi. Hattâ zaruretini bildikleri için kendisini elli yıla yakın istismar edenlerden kendi göz nurunun hakkını bile ekseriya sıkıla sıkıla istedi:

"Bayramda herkesin cebinde para bulunur a. Benim inadına bulunmaz. Dün direktöre yazdım, aldırmadı. Akşama doğru kapıdan kinayeli bir çehre ile girdim, çakmadı. Yavaş yavaş sokuldum. Derhal bir iş buldu, yarım saat başından savdu".

Ahmed Rasim, eserlerinde elli yılın tarihçesini yaşattığı İstanbulun bir köşesine heykeli dikilecek büyük bir muharrir, bir Türk büyüğüdür. Eserlerinin, eski türk harflerini bilmiyen inkılâp nesilleri için yeniden basılacağını, bugün, pek yakın bir ihtiyaç olarak görmek gerekir.

Ahmed Rasim hâlâ dillerde dolaşan ve çoğu kendisi tarafından bestelenmiş olan bazı şarkıları:

Bilmem ki safâ, neş'e bu ömrün neresinde
Şâd olsa gönül bâri biraz son nefesinde.
Hâlâ elemi yârâ tahammül hesinde,
Şâd olsa gönül bâri biraz son nefesinde.

Hayret bu ki eyyamı keder geçmedi gitti,
Lâkin bu teni gamzedenin takati bitti.
Hep girye ile ömri hâzini güzer etti,
Şâd olsa gönül bâri biraz son nefesinde.

* * *

Seni sevdim güle nisbet
Biraz da bülbüle nisbet
Ne istersem yaparım ben
Bu deli gönüle nisbet

* * *

Çare bulan olmadı bu yâreye
Pek yazık oldu dil-i biçâreye
Mihneti hicran giriyor âreye
Pek yazık oldu dil-i biçâreye

Geçti gam-ı firkat ile rüzigâr
Etmedi vuslat bile bu derde kâr
Ağlasa da sızlasa da hakkı var
Pek yazık oldu dil-i biçâreye

* * *

Gelmeyorsun mâniin var sevdiğim çokdan beri
Bir nasılsın yok mu ammâ âşık-ı biçâreye
Şunda bunda kal yine eğlen geçir şu demleri
Bir nasılsın yok mu ammâ âşık-ı biçâreye

* * *

Leb-i renginine bir gül konsun
O gülün üstüne bülbül konsun
Zülfünün gerçi menendi olmaz
Adı ammâ yine sünbül konsun.

* * *

Dün gece bir bezm-i meyde âh edip anmış beni
Varsın öğrensin nasılmış âh edip yâd eylemek

Söz buya!.. bir başkasından çokca kıskanmış beni
Anlasın neymiş seven bir kalbi berbad eylemek

* * *

Sen söyle ne oldun yine âvâre mi kaldın
Candan sevenin kalmadı, ağyâre mi kaldın
Şaştım seni gördümde perişân ü mükedder
Benden beter oldun, daha biçâre mi kaldın

Sönmüş o güzel gözlerinin nûr-i nigâhı
Kaçmış o keman kaşlarının reng-i siyahı
Tutmuş seni en sonra demek gönlümün âhı
Benden beter oldun, daha biçâre mi kaldın

* * *

Gönlümün bir hali varki gam değil, kasvet değil
Neş'e dersen hiç değil, mahzuni-i firkat değil
Anlatır belki bu sözler derdimi erbâbına
Mey o mey, cânan o cânan, sohbet ol sohbet değil

* * *

Gel seninle yeni bir aşka giriftâr olalım
Yine sünbüllere kâküllere berdâr olalım
Gece gündüz yanalım âh edelim zâr olalım
Bu mudur istediğin âhir-i ömründe gönül

* * *

Yâr gülmüş halime ben ağladım
Anlayın siz de ne hale gelmişim
Ağladıktan sonra amma anladım
Anlayın siz de ne hale gelmişim

Yâr gülsün halime ben ağlayım
Gönlümü isterse kendim dağlayım
Maksadı neymiş fakat bir anlayım
Anlayın siz de ne hale gelmişim

* * *

Bir kere nolur şuh-i şenim hemtenim olsan
Dünyayı feda eyler idim sen benim olsan
İkbâl-i cihan, mâl-i firâvan senin olsun
Dünyayı feda eyler idim sen benim olsan

* * *

Dök zülfünü ruhsarına mehtâb tutulsun
Aç gerdenini subhi safâ gönlüme dolsun
Leblerde uçuşsun bütün ezvak-ı muhabbet
Bir böyle şebin böyle günün namı duyulsun

* * *

Neye mahzun duruyorsun öyle?
Aman Allah'ı seversen söyle!
Beni kırma, bunu yapma böyle,
Aman Allah'ı seversen söyle!
Neye mahzun duruyorsun öyle?

Seni sevdimse hatamı ettim
Yoksa bir şey mi dedim incittim
Yüreğim kalmadı artık bittim
Aman Allah'ı seversen söyle!
Neye mahzun duruyorsun öyle?

* * *

Yine yalnız, yine mahrum-i teselli kaldım
Acıdım sevdiğime, çektiğime, yandığıma
Ne kadar şimdi peşimânım uyup sözlerine
Seni candan bana bir yâr olacak sandığıma

* * *

Sen küçükten böyle hoppa bî vefâ
Ben çekirdekten yetişme müptelâ
Her gören söyler içinden mutlaka
Hoppala rüsva-yi aşka hoppala

Sen beni sevdikçe oldum nalesâz
Ben seni sevdikçe oldun işvebâz
Çıktı artık çileden derlerse az
Hoppala rüsva-yi aşka hoppala

* * *

Pek revâdır sevdiğim ettiklerin
Âşıkı günlerce bekletdiklerin
Gelmeyüb ağyâr ile gittiklerin
Gez görüş eğlen sıkılma zevka bak
Bir gelir insan cihana durma çak

Gül gibi ruhsâri hüsnün solmadan
Nevcivan kalbinde gam yer bulmadan
Ben gibi mahzunu devran olmadan
Gez görüş eğlen sıkılma zevke bak
Bir gelir insan cihana durma çak

Kabir taşının kitabesi olarak yazılmış kıta:

Ruhum çekildi secdegeh-i Rabbi izzete;
Cismim bu yerde kaldı gam-ı iftirak ile.
Zâhir değil mi Fâtihaya minnetim benim.
Lûtfet, bu lûtfe muntazirim iştiyak ile.

Ahmed Rasimin eserleri: 1 — Roman ve hikâyeler: İlk sevgi (1890); Bir sefilenin evrakı metrükesi (1891); Güzel Eleni (1891); Meşakı Hayat (1891); Leyali ızdırab (1891); Mehaliki Hayat (1891); Endişei Hayat (1891); Meylidil (1891); Tecaribi Hayat (1891); Afife (1892); O çehre (1893); Mektep arkadaşım (1894); Tecrübesiz aşk (1894); Nümunei Hayal (1894); Biçare Genç (1894); Sevdayı Sermedî (1895); Gamı Hicran (1895); Asker oğlu (1896); Nâgâm (1896); Kitabei gam, 2 cild (1897); Ömrü Edebî, 4 cild (1897-1900); Ülfet (1899); Hamamcı Ülfet adile ikinci baskı (1922); İki güzel Günahkâr (1922); İki günahsız sevda (1923).

2 — Hâtıralar: Gecelerim (1898); Şehir mektupları, 4 cild (1910-1911); Fuhşi atik, 2 cild (1922); Muharrir, Şair, Edib (1924); Falaka (1927).

3 — Kitap halinde toplanmış makaleler; Külliyati Sâ'yü tahrir (Birinci cild: Makalât ve müsahabat, 1907; ikinci ve üçüncü ciltler, Menakibi islâm, 1907); Tarih ve Muharrir (1910); Romanya mektupları (1916); Eşkâli zaman (1918); Ciddü mizah (1918); Gülüp

ağladıklarım (1924); Muharrir bu ya! (1927).

4 — Tarihler: Resimli ve haritalı Osmanlı Tarihi, 4 cild (1910-1912); İki hâtırat, üç şahsiyet (1916); İstibdattan Hâkimiyeti Milrile Ahmed Rasimin adı millî kütübhânemizde bir şâhikadır.

Bunlardan gayri çeşitli mevzularda büyüklü küçüklü tercüme ve telif birçok eserlerile Ahmed Rasimin adı millî kütübhânemizde bir şâhikadır.

AHMED RASİM EFENDİ (Fodlacızâde) — Şair; 1766 (H. 1180) da doğdu; Üsküdarda Eskivâlide medresesinde okudu; gençliğinde bir ara Sadâret mektubî kaleminde kâtiplik etti; reisülküttap Hüsnü Beyin mühürdarlığında bulundu; kırk yaşlarında iken tekaüt oldu. Bir ara yedi yıl kadar Bursaya gidip yerleşti, sonra yine Üsküdardaki evine dönerek otuz beş yıl kadar bir münzevî hayatı sürdü. Evi bir edebî mahfil halinde idi; bir çok gençler bir mektep gibi devam ederler, efendiden feyiz alırlardı. Ahbapları arasında, sohbetinin zenginliği, eşsiz nezaket ve inceliği, cömertliği, kanaati bir örnek olarak gösterilir, söylenirdi. Bütün ömrünce evlenmemişti; en büyük zevki, evine gelen gençlere bildiklerini öğretmekti; tefsir ve hadis ilimlerinde derin bilgi sahibiydi. Türk muharrirleri arasında (,) virgül işaretini ilk kullanan muharrir bu Ahmed Rasim Efendidir. Kimsesiz iki kız çocuğunu evlâtlık olarak almış, onlara hem ev işleri, hem okuma, yazma öğretmişti ki, bunlar da Üsküdarda "Fatma Molla Hanım" ve "Hoca Emine Hanım" isimleriyle tanınmışlardı; ki, efendinin ölümünden sonra, vasiyeti mucibince "Nisâ tâifesine namaz surelerini ve namaza müteallik mesaili tâlim" etmişlerdi. Ahmed Rasim Efendi dikişlerini de kendi diker, değme kadınlar onun gibi iğne vuramazlardı. 1853 (H. 1270) de öldü, İnadiye'de Bandırmalı tekkesi karşısındaki mezarlığa gömüldü. Divanı 1855 de Hacı Halil Efendinin taş tezgâhlı matbaasında basılmıştır.

Aşağıdaki gazel, bu büyük fikir adamının şairlik kudretinin en güzel örneklerindendir:

Şol dem hayale dilberi ra'nâ gelür gider
Can mürgi âşiyanına gûya gelür gider

Devlet, kişiye olsa da yâr, eylemez karar
Kim zıll hümâ, sâyei ankaa gelür gider

Ârif cihana vusleti canan için gelür
Herkes bu bezmi âleme amma gelür gider

Eyyamı unfüvaniyi etdim hebâ diriğ
Bildim anı ki şimdi o hayfâ gelür gider

Beytülhezane peyki sabâ tesliyet için
Rasim peyamı yâr hâlâ gelür gider

Bibl. : M. K. İnal; Son Asır Türk Şâirleri

AHMED RASİM PAŞA — Tanzimat devrinin siyaset adamlarından, idareci ve belediyecilerinden, İstanbul şehireminlerinden (H. 1241) 1821 yılına doğru İstanbulda doğmuş; küçük yaşında Yunanistana götürülerek Atinada lise tahsilini yapmıştır. İstanbula döndüğünde o zamanlar biricik kültür vasıtası sayılan arabca ve farsçayı da öğrenmiştir. Türkçe, rumca ve fransızcayı konuşur ve yazar, italyanca ve arnavutçayı yalnız konuşurdu.

(H. 1260) 1840 da henüz 19 yaşında iken aylıksız olarak Babıâli Terceme Odasına girmiş ve o yıl içinde 150 kuruş aylığa bağlanmıştır.

O devirde, henüz rüştiye mektepleri açılmamış olduğu zamanlarda bir lise tahsili yapmış olması, birkaç yabancı dil bilmesi birçok mühim işlere memur edilmesine sebeb olmuş; Tophanede kurulan "Yunan tebaasını tefrik komisyonu" tercemanlığına tayin edilmiştir; (H. 1262) 1842 de Tophane Müşürlüğü maiyetinde kurulan ve başlıca işi pasaport verilmesi ve vize edilmesinden ibaret olan polis meclisine tayin olunmuş; ve biraz sonra kendisine bu meclisin müstantikliği verilmiştir. (H. 1264) 1844 de Divanı hümayun hâceliği ile ve yüksek bir maaş bağlanarak dağa çıkan bazı âsileri yola getirmek memuriyetile Sakıza gönderilmiş ve bu vazifesini muvaffakıyetle başarmıştır.

Bir sene sonra Avusturya ile Sardunya devletleri arasında çıkan muharebede bu devletlerin Türkiye sahillerini biribirlerine karşı harb sahnesi yapmaması için Mâşuk Paşa kumandasile gönderilen filoda, dil bilir ve oralarını tanır bir müşavir sıfatile bir sene kadar donanmayı hümayunda bulunmuş; (H. 1266) 1846 da Sisam adasında çıkan bir isyan üzerine politika memuru sıfatile bu adaya gönderilmiş ve bu isyanı yatıştırmağa muvaffak olmuştur; ayni yıl içinde "Tefrik tebaa ve tahriri emlâk" memurluklarile Selâniğe gönderil-

Ahmed Rasim Paşa
(Resim: S. B.)

miştir. ((H. 1271) 1851 senesi başında Manastır vilâyeti Muvakkat meclisi reisliğine, birkaç ay sonra da Debre'de çıkan Şeyh Feyzi hâdisesinden dolayı tevkif edilmiş olan Arnavutların yaptıkları cinayetleri tahkike memur edilmiştir; üç sene sonra Muvakkat meclisin kaldırılması üzerine İstanbula dönmüştür; her memur edildiği işteki muvafafkıyetleri üzerine Babıâli erkânının nazarı dikkatini çeken bu seçkin memur, (H. 1276) 1856 dan sonra hariciye hizmetinden dahiliyeye geçmiş ve ilk vazife olarak (H. 1277) 1857 de Köstence kaymakamlığında, bazı mutasarrıflarda bulunmuş ve bir ara da Tuna komüsyonu reisliği yapmıştır.

(H. 1284) 1864 de rütbesi vezirliğe çıkarılarak yine sırasile Yanya, Tuna, Trabzon, İşkodra, Konya valiliklerinde bulunmuştur. (H. 1291) 1871 de azlolunarak iki aylık bir mâzuliyetten sonra Aydın; az sonra Trabzon valisi olmuş; (H. 1295) 1875 de İstanbula gelerek maaşsız olmak üzere Muhacirin komisyonu reisliğine geçmiş, ve biraz sonra Sıhhiye komisyonu reisliğine tayin olunmuştur.

(H. 1295) 1875 de 250 lira aylıkla İstanbul Şehremini (Belediye reisi) olmuş; iki ay sonra da Hüdavendigâr, yine o sene içinde Yanya valiliğine tayin edilmiş; (H. 1297) 1887 de Sisam adasında çıkan kargaşalığın tahkikatına memur edilmiş, adadan dönüşünde Nafıa komisyonuna âza olmuş, (H. 1298) 1888 de Trablusgarp valisi olmuş ve (H. 1313) 1897 tarihine kadar orada kalmıştır. Bu tarihte hastalığını ileri sürerek vazifesinden affini istemiş; arzusu yerine getirilerek İstanbula döndükten sonra bir müddet 15,000 kuruş mâzuliyet maaşile evine çekilmiş, hayatının son memuriyeti olarak Şûrayı Devlet âzalığına tayin edilmiş ve (4 teşrinievvel 1313) 1897 de ölmüştür. Kabri Kayalar mezarlığındadır.

Kanlıcada otururdu. Yalısı şimdi ilkokul olmuştur. Kendisini yakından tanıyanlar namuskâr, çalışkan, iş başaran bir idareci olduğunu yazarlar.

Osman Ergin

AHMEDRASİM SOKAĞI — Kadıköy kazasında Kurbağalıdere ile Gazhane arasında Kaptanpaşa mahallesi sokaklarındandır. Andelibesad sokağı ile Mahmudsadık sokağı arasında, Kurbağalıdere boyunca uzanan, bozuk, evlerinde dargelirli ve orta hallice aileler oturan, ıssız bir yoldur. Aliferruh, Abdülhalimmemduh ve Aliruhi sokaklarile de birer kavşağı vardır. Bu isimlerde gösterir ki, İstanbul sokaklarına yeni isimler konulup belediyenin 1934 rehberi hazırlanırken, bu işe memur edilenler, malûmatın "Şehir mektupçusu" nu, sevdiği gençlik arkadaşlarile beraber ancak bu kenar semtte yâdedebilmişlerdir. O büyük muharrir ki, eserlerinde, İstanbul, sokakları, evleri, âbide ve müesseseleri, meyhane ve batakhaneleri, mesire yerleri, vapurları ve kayıkları, tramvayları ve arabaları, bir kelimede toplar isek manzara ve insanlarile sesli ve renkli bir film halinde akmaktadır; o büyük sanatkâr ki, kaleminde, İstanbulun balıkçıları, tulumbacıları, serserileri, kumarbazları, devrinin tanınmış simaları, sanatkârları, mahalle aralarındaki kadınlar ve çoluk çocuk, yangınlarda, gece baskınlarında, meyhane kavgalarında yükselen anonim sesler, tabaka tabaka, sınıf sınıf, yaş yaş koca İstanbul, "Türk tarihinin hazinesi, Türk vatanının ziyneti, Türk milletinin gözbebeği İstanbul" en öz dilleri, şiveleri, argolarile konuşur; o kıvrak zekâlı, ince zevkli, şakrak dilli İstanbul çocuğu ki, boyunu aşan ölmez eserlerini sıkar isek İstanbulun kokusu, ıtrı damlar... Büyük şehrin haritasında âdeta hudut dışı edilmiştir. Ahmed Rasim, İstanbulun en büyük meydanlarından birine heykeli dikilecek büyük adamdır; bu ismi, İstanbulun ancak bir mamur caddesi en azametli bulvarı taşıyabilir.

AHMED RAUFİ EFENDİ (Şeyh Seyyid) — On yedinci asrın ikinci yarısında yaşamış İstanbulun namlı halvetî şeyhlerinden (H. 1068) 1657 de doğdu, (H. 1170) 1756 da öldü. Üsküdarlı olduğu rivayet edilir, bir ara

Salacakta Yemen fâtihi Sinanpaşa Camiinde imamlık ve hatiplik yapmıştı; medrese tahsilini bitirdikten sonra Üsküdarda Kapıağası medresesi müderrisi olmuş, Şeyh Köstendilli Ali Alâaddin Efendiye intisab etmiş, Sinanpaşa Camii civarındaki eviyanında bir tevhidhane yaptırarak burada irşad ile meşgul olmuş, yirmi kadar halife yetiştirmiştir. Şöhretten kaçınır, münzeviyane yaşardı. Kendisine mutekid olan Üçüncü Osman sık sık ziyaretine gelirdi. Ölümünde doksan dokuz yaşında idi. "Kurretiluyûn" adında türkçe bir risalesi ile "Mecalis" adında arapça bir eseri vardır. Mutasavvifane ilâhiler yazmıştır.

İLÂHİ

Çalış Raufi lem'a al
Gitsün zamirinden cidâl
Gel vahdet bahrine dal
Ummana gel tevhid ile

AHMED RAZİ EFENDİ (Surreeminizade) — On sekizinci asır sonu hattatlarından, Silâhdar kalemi baş halifeliğine kadar yükselmiş kalem kâtiplerinden; Samatyada Davutpaşa kapısı tarafından idi, Sülüs ve nesih yazıda üstadı Yedikuleli Emir Efendizade Abdülhalim Efendidir. Eserlerinden Lâleli Camiinde bir turası vardır. (H. 1202) 1787 de öldü.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED REF'İ BEY (Okcuzade) — On yedinci asır hattatlarından; Okçuzade Nişancı Mehmed Beyin oğludur; sülüs, nesih ve tâlik yazıyı babasından meşk etti, ayrıca tuğrakeşlik öğrenerek bir müddet tura kaleminde şakirtlik etti, bu kalemde iken Ref'i mahlesini aldı. Sonra kâtipliği bırakarak ilmiyeye girdi, Şeyhülislâm Bahai Efendiye tezkerecilik yaptı, (H. 1060) 1650 de Süleymaniye müderrisi iken öldü. Kabri Şeyh Vefa türbesi civarındadır.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED REFİK ALTINAY — (B. Altınay, Ahmed Refik).

AHMED REİS — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Üsküdarın namlı tulumbacılarınrından; Üsküdar dairelilerin reisi (B. : Üsküdar daireliler).

AHMED REİS — Hadikatül-Cevamiin kaydına göre Kasımpaşada Kulaksız mescidinin bânisi hayır sahibi bir gemicidir; kabri Kasımpaşa Zincirli kuyusundadır.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II.

AHMET REİS (Kartallı Dalgıç) — Şirketi Hayriyenin tayfalıktan lostromoluğa kadar yükselmiş emekdar denizcilerinden, birinci cihan harbinde Marmaradaki tahlisiye teşkilâtında büyük hizmetleri görülmüştü.

Kartallı Ahmed Reis (Resim: H. Çizer)

Bibl. : Harbi Umumide Şirketi Hayriye.

AHMED REİS (Tersaneli) — Geçen asır sonlarında İstanbulun en uçarı tulumbacılarından ve namlı manici, semaici, destancılarındandır. 1937 de hayatta idi, iki gözü bakar kör olduğu halde Karagümrükte otururdu, perişan bir ihtiyardı. Bir gün merhum muharrir Osman Cemal Kaygılıya şu son mânisini okumuş, ve sonra, ele avuca sığmayan gençliğini hatırlıyarak hıçkıra hıçkıra ağlamıştır:

Adam aman.... cı ... nacak
Felek kökten budadı vurdu bir acı nacak
Ellere ben acırken ben oldum acınacak..

Bibl. : O. C. Kaygılı, Semai kahveleri.

AHMED REŞİD EFENDİ (Sıdkızade) — Ondokuzuncu asır ülemasından; Şeyhülislâmların yüz üçüncüsü; aşağıdaki hal tercümesi ilmiye salnamesinden alınmıştır:

(H. 1171) 1757 de doğdu; babası birinci Abdülhamid devri ülemasından Mehmed Sıtkı Efendidir. Müderrislik ve kadılıklarda bulunduktan sonra (H. 1231) 1815 de Anadolu kazaskeri, müddetini doldurduktan sonra Rumeli Kazaskeri oldu, (H. 1236) 1820 de ikinci defa Rumeli kazaskerliğine getirildi. (H. 1238) 1822 de Yâsincizade Abdülvahab Efendi yerine Şeyhülislâm tayin edildi. Bu yüksek makamda adalet ve şefkati ile iyi bir hâtıra bıraktı; birer bahane ile öteye beriye sürülmüş olanları af ettirdi. Müftülüğü on bir ay kadar sürdü. Azlinden sonra Rumelihisarındaki evine çekildi. On yıl kadar bir münzevî hayatı sürdü; (H. 1250) 1834 de öldü ve Eğrikapı civarına gömüldü.

AHMED REŞİD BEY — (B. : Rey, Ahmed Reşid).

AHMED RİZA BEY — Asrımız başının siyaset adamlarından; "İttihad ve Terakki" partisinin hürriyet mücadelesinde ahlâk metânetine dayanan şöhretinden çok istifâde edilmiş; parti iktidara geçtikten sonra ise bu yüksek meziyeti bayağı partizanlıkla bağdaşamıyarak komitacı hizbi tarafından gölgede bırakılmış, heder olmuş, vatanına milletine hizmet edememiş bir sîmâ; 1859 da İstanbulda doğdu, babası ilk âyan meclisi âzasından İngiliz Ali Beydir (B. : Ali Bey, İngiliz); Galatasarayı Sultanisinde okudu, ziraat tahsili için Fransaya gitti, dönüşünde Bursa İdadisi Müdürü ve bu vazifeye ilâve olarak Bursa Maarif Müdürü tayin edildi, fakat bir müddet sonra memuriyetlerinden istifâ ederek, yarı kaçak tekrar Fransaya gitti. İkinci Abdülhamid tarafından sürgün edildidiği Ilgın'da ölen babasının hâtırası da inzimam ederek, Üçüncü Cumhuriyetin en heyecanlı yıllarını yaşayan Fransada türkce -fransızca "Meşveret" gazetesini çıkararak Abdülhamide karşı hürriyet mücadelesine girişti; ciddiyeti, vekaari ve kültürü ile o yabancı memleketdeki türk siyasî mültecilerinin fahrî reisi bilindi, bu suretle İttihad ve Terakki Partisinin en ön safta, en mümtâz sîması oldu. Ağır maddî mahrumiyetlere göğüs gererek siyasî mücadeleyi hasis menfaatlere basamak yapmağa tenezzül etmedi. 1908 inkılâbında İstanbuldan meb'us seçildi, meclisde de reisliğe getirildi; ve halk tarafından İttihad ve Terakki Fırkasının lideri gibi görüldü; hakikatde ise bu fırka, Türkiyenin siyasî mukadderâtının mes'uliyetini hodbince benimsemiş, ferdi mutlakiyetin yerine tek parti istibdadına doğru giden bir yol tutmuştu; siyasî terbiyeden mahrum, fikir mücadelesinde tabanca namlusunu konuşduran komitacıların pençesinde iki; 31 mart vak'asından sonra bu komiteci liderlerle fikir arkadaşlığı yapamayan devlet adamı Ahmed Riza Bey âyan meclisi âzalığı ile faal siyasî hayatdan uzaklaştırıldı; şöhreti, milletin kendisine karşı beslediği sevgi, hürmet ve itimad, komiteci liderlerin "o bizden değildir" demesi ne mâni oldu; Ahmed Riza Bey de İttihad ve Terakkiye karşı muhalefeti tabanca kurşunları ile susduranlar için "Ben onlardan değilim" diyemedi.

İttihad ve Terakki iktidarı imparatorluğu izmihlâle sürükliyerek devrilirken, Ahmed Riza Bey Altıncı Sultan Mehmed Vâhideddin tarafından Ayan Meclisi reisliğine getirildi. O karanlık ve elîm mütareke yıllarında, şöhretinin milli birliği temsil edebileceğini zan eden diplomat, hükûmetin teşkili vazifesinin kendisine verilmesi için padişahı tazyika başlayınca, Vâhideddinin itimâdını kaybetdi, Ayan reisliğinden uzaklaşdırıldı, bir gölge halinde vatanını terk ederek Paris'e gitti: ve Türkiyeye İstiklâl Harbi sona erdikten sonra döndü, münzeviyâne yaşayarak 1930 yılında Hamidiye Etfal Hastâhânesinde öldü.

Hayatının son günlerinde kütübhânesini, elinde bulunan siyasî vesikalarla beraber Türk Tarih Encümenine satmıştı; bu encümenin lağvinde, Encümenin zengin kütübhânesile beraber Türk Tarih Kurumuna devredilerek Ankaraya götürüldü.

AHMED SABİT EFENDİ — On sekizinci asır kalem kâtiplerinin seçkin şöhretlerinden, sülüs ve nesih yazıda Hocapaşalı İbrahim Dedenin, tâlikte Surreeminizade Seyyid Mustafa Efendinin yetiştirmesi değerli bir hattat idi; Sadırazam mektupçusu iken (H. 1178) 1764 de taundan öldü.

AHMED SABRİ EFENDİ (Galatalı) — onyedinci asır hattat ve şairlerinden; yazı meşkine pek küçük yaşta başlamış, henüz bir nevcivan iken, sülüs, nesih ve tâlikte bir "hattatı pesendide" olmuştu.

AHMED SAİB BEY — Tarihî etüdleri ile tanınmış muharrir; aşağıdaki hal tercümesi İbrahim Alâaddin Gövsanın "Meşhur Adamlar" ından alınmıştır: "1859 da Kafkasyada doğdu, tahsilini Rus askerî mektebinde yaptı, Türkiyeye hicret ederek Türk ordusuna yüzbaşı rütbesile girdi. Gazi Ahmed Muhtar Paşanın Mısır fevkalâde komiserliğinde yaverliğinde bulundu, bir müddet sonra ordudan ayrılarak Mısırda İkinci Abdülhamide karşı muhalefete geçerek neşriyata başladı. Eserlerinin Türkiyeye girmesi muzir neşriyat arasında yasak edildi. 1908 inkılâbında İstanbula geldi, 1911 de İstanbul Darülfününu rusça muallimliğine tayin edildi. 1920 de Erenköyünde öldü, kabri Sahrayi Cedid mezarlığındadır.

Eserleri: "Vak'ai Sultan Abdülâziz", "Tarihi Sultan Muradı Hâmis", "Sultan Hamidin evaili saltanatı", "Rehnümâyi inkılâb", "Son Osmanlı - Rus muharebesi", "Tarihi Meşrutiyet ve Şark Meselei hâzırası", "Nereye gidiyoruz", "Hakaiki tarihiye ve siyasiye", "Şark Meselesi".

AHMED SAİM — Klâsik Türk musikisinde son devrin seçkin simalarından; gençliğinde de İstanbul futbolcuları arasında şöhret almıştı, sporcular arasında "Şanlı" lâkabı ile anılır, Kumkapı, Vefa ve Süleymaniye klüplerinde büyük hizmetleri vardır. Son zamanlarında, birkaç yıl da Ankarada Muhafızgücünde çalışmıştır. Musiki tahsilini babası ve Darüttalimi Mûsiki cemiyetinin müessisi İsmail Hakkı Bey merhumdan görmüştür.

Saim Turgud Aktansel

AHMED SALAHİDDİN BEY — Aşağıdaki hal tercemesini Türk Ansiklopedisinden alıyoruz:

"Türk hukukçusu ve profesör. Kurmay Albay İbrahim Muhittin Bey'in oğludur. 1872 de İstanbul'da doğmuş, Mülkiye Mektebini 1900 de bitirdikten sonra reji idaresinde, ziraat bankasında ve Düyunu Umumiye idaresinde çalışmış, 1910 da İstanbul Darülfünunu Hukuk Medresesi'ne devletler hukuku öğretmeni olmuştur. Hukuk Fakültesi müdürlüğünde ve iki defa Maarif Nezareti Tedrisat'ı Aliye umum müdürlüğünde bulunmuş ve 1920 de son Mebusan Meclisi'ne İstanbul Milletvekili seçilmiştir. Ahmet Selâhattin Bey derslerinde milletseverlik ve bağımsızlık aşkını öğrencilerine aşılardı. 26 mayıs 1919 tarihinde toplanan Birinci Saltanat Şurası'nda İstanbul darülfününu'nu temsil eden arkadaşları adına Sevr Antlaşması projesini şiddetle tenkit etmek suretiyle bu duygularını belirtmişti. 20 ocak 1921 tarihinde Hukuk Fakültesi başkanı iken ölmüştür.

Ahmed Salâhaddin Bey
(Resim: S. B.)

"Basılmış eserleri: Hukuk-ı Ummiye-i Düvel (9 cilt, Bonfis'ten tercüme, bazı kısımları Cemil Bilsel'indir), Berlin Kongresi, Tetebbuâatı Siyasiye, Medeniyet yalanları (Max Nordau'dan tercüme), Makedonya Meselesi ve Balkan Harb-i Ahîri, Muşahhas Hukuk-i Ummiye-i Beyneddüvel, Hukuk-i Beyneddüvel'in Mukeddemât-ı Nazariyye ve Safahât-ı Tekâmüliyesi, Avrupa Diplomasi Tarihi (Debidour'dan tercüme, kısmen basılmıştır), Hukuki ve Siyasi Tetebbüler (ölümünden sonra basılmıştır)."

AHMED SALÂHADDİN SOKAĞI — Aşağıdaki notlar 1946 da tesbit edilmişti. Eminönü kazasının Beyazıt nahiyesinde Kemalpaşa mahallesi sokaklarından; Şehzadebaşı karakolunun altındaki Hoşkadem Camiinin tam karşısına düşer. İstanbulun ilk imar plânında, Unkapanını Yenikapıya bağlayacak bir Mustafa Kemalpaşa caddesi düşünülmüş, 1934 de yayınlanan belediye şehir rehberinin haritalarında da bu cadde açılmış gibi gösterilmiştir; öylesine ki, Mustafa Kemalpaşa caddesi, Aksaraydan yukarı sağa doğru kırılır. Şehzade Camii avlusu kenarından ve Burmalı Mescid önünden geçer. Sonra bu proje bırakılmış, bugünkü adı ile Atatürk Bulvarı, Aksaraydan doğruca Saraçhanebaşına çıkıp oradan Unkapanına inmiştir. Bundan ötürüdür ki, Hoşkadem Camiinin karşısına düşen sahanın manzarasını belediye şehir rehberine göre tarif, mümkün olamıyor.

Ahmed Salâhaddin sokağı bir toprak yoldur, tesviyesi yapılmamıştır. Binaları, üçer katlı, bir kısmı apartmancık, halk ağzından kübik denilen üslûpsuz, çirkin yapılardır. Üstbaşı Genç Türk caddesine kavuşur; bu cadde de, bu satırlar yazıldığı sırada, henüz tam olarak açılmamış bulunuyordu (1946).

Bibl. : REK ve Muzaffer Esen, Gezi notu.

AHMED SAMİM — Gazeteci, 1908 inkılâbından sonra, İstanbul basınının en seçkin şöhretlerinden, 1884 de, zabit olan babasının vazife ile bulunduğu Pirzerinde doğdu; tahsilini İstanbulda Galatasaray Sultanisile Robert Kollej'de yaptı; ikinci meşrutiyet inkılâbının ilk yıllarında "Sadâyi Millet" gazetesinin başmuharriri olarak İttihad ve Terakki Fırkasına karşı cesurane bir muhalefete geçti, ateşli yazılarile siyasî iktidarı elinde tutan bu fırkayı tagallüb ve istibdad ile itham

etti; ve bir akşam, iğrenc bir siyasî suikasdin kurbanı olarak, Bahçekapıda, İş Bankası ve Valde sebilinin bulunduğu dört yol ağzında, Şekerci Mustafanın altındaki börekçi fırınının önünde meçhul bir mütecavizin tabanca kurşunile öldürüldü. Cinayet anında Ahmed Samim

Ahmed Samim
(Resim: S. B.)

ile kolkola gitmekte bulunan Fazıl Ahmed Aykaç, o zamanlar İstanbulda pek heyecanlı akisler yapan ve siyasî dedikodusu yıllarca sürmüş bulunan bu cinayeti, arkadaşının çok kuvvetli çizilmiş bir portresile beraber şöyle nakleder:

"On temmuz inkılâbı olup da birbirinin adını bile bilmeyen birçok genç diğerlerile tanıştıktan sonra ben şuna dikkat ettim: Benim gönlüme karşı, en tatlı, en dostane ve en şetaretli bakış Ahmed Samimin zeki, aydınlığı bol ve neşesi taşkın olan gözlerinde vardı ve onunla üç dört kere konuştuktan sonra kendisine râm oldum. Yani zihnimin ne kadar tahlil ve tenkit kuvveti varsa, kloroform koklamış gibi uyuştu ve kalbimde mevcut bütün sevgi ve dostluk keseleri ona karşı çözüldü.

Onu her gün daha müsekkir, hoş ve lâtif bulurdum. İnsanlığının birçok müfrit fakat tebcile lâyık büyüklüklerini onda imrenerek seyrederdim. Kendisine iftiradan, hasetten ve garezden örülmek istenen bir düşmanlık ağı vardı, biçarenin önüne kurulan şenaat ve ahlâksızlık içinde kazılmış bir cinayet pususu!..

Fakat bunlar Ahmed Samimin cesur ve coşkun, lâkin mütevazi ve beşuş metanetini hiç haleldar etmemişti. Kendisini en denî bir ele verilen tabanca ile öldürtmek, ne kadar büyük ve alçakça bir cinayet idiyse biçârenin suçsuz ve muhterem nâmını iftira ve tezyif çukurları içine atmak isteyiş de öyle bir şenaattir. Onun nezahet dolu adını, zavallının ölümünden sonra bile garezle tekrar edenler olmuştur.

Ahmed Samim, genç ve zekiydi; çalışkan ve afifti, fedakâr ve vatanperest bir adamdı ve böyle olduğu halde bizim bugün, yani bütün şu harp senelerile tekmil kemiklerimizi kıran izmihlâlin sonunda, çektiğimiz mahrumiyet, zaruret ve ihtiyacı daha o vakit çekiyordu.

"Bir akşam üstü Tanindeki telgraf tercümelerini erken bitirmiştim. Samime "merhaba" demek için Babıâli yokuşundan iniyordum. O vakitki Sadayi Millet gazetesine doğru tamam Meserret otelinin önüne geldiğim zaman esbak Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi merhumun muhterem oğlu Muhtar Bey dostuma rastladım. Arabasını durdurtarak bana nereye gittiğimi sordu :

— Samime gidiyorum.

— Ben de oradan geliyorum. Dehşetli münakaşalar ettik. Çok rica ederim, yarın akşam kendisile behemehal bize gelin. Celâl Sahire de haber verirseniz pek memnun olurum!.

Matbaaya varıp Ahmed Samime mülâki olduğum zaman kendisi iğtişaş ve ateş içinde gibiydi. İptida beni birçok azarladı. On beş gündür niye görünmedim diye. Sonra mutadı veçhile birçok şakalar yaptı. Muhtar Beyin davetini söyledim. Ve bir akşam sonra yine ayni matbaada toplanarak Celâl Sahir, kendisi ve ben Kuruçeşmeye gitmiye karar verdik.

Yalnız kaldığımız zaman Samim bana dedi ki:

— Biliyor musun Fazıl ne kadar fenayım?. Ne kendimi, ne de etrafımı hiç iyi göremiyorum. Bir kere buna emin ol ki, memleket gümbür gümbür gidiyor... Sonra, benim halim de pek berbat! Sen nasıl görüyorsun?..

— Samim, dedim, memleketi bilmem; fakat ben senin vaziyetini hiç iyi bulmuyorum. Ve gayretinin, fedakârlığının müsmir olabilecek bir zeminde bulunduğuna da asla kani değilim!.

O pek çok sevdiğim tatlı bakısile gözlerimin bebeklerinde toplanan endişeli, ıstıraplı mânayı istiknah etmek istedi ve birkaç saniye mütereddit durdu. Sonra birdenbire azmi, kararı büyük bir kuvveti imdadiye almış gibi, ,ifadesine salabet ve ciddiyet geldi:

— Ne yaparlarsa yapsınlar Fazıl; hiçbir şeyden pervam yoktur!.

"Adeta bir şeyin sonuna geldiğimizi ikimiz de duyar gibi oluyorduk ki, biten, bitmek üzere olan bir şey var. Ahmed Samime birçok tehdit mektupları göndermişlerdi. Hattâ bazı garip kimseler kendisine garip müracaatlarda bulunarak sesini kısmasını, bulunduğu gazeteyi terketmesini tenbih eylemişlerdi. Ve o akşam anladımdı ki, Samim bütün bunlardan müteessir ve mütehassis olduğu kadar gazetenin hakikî vaziyetinden de şüphedardır. Ve kendisi için en müthiş olan nokta da bu idi. Yani kendi saffet ve samimiyetinin, sırf memleket düşmanı insanlar tarafından suiistimal ve hattâ suiistihdam ve istismar edildiğini hissedecek olursa yeisinden delirecekti. Ve halbuki bundan şüphe etmiye başlamıştı.

Sabahleyin Darülmuallimindeki dersimden evvel Celâl Sahirin evine gidip Muhtar Beyc med'u olduğumuzu, akşam üstü Sadayi Millet matbaasında toplanacağımızı, söyledim. Celâl Sahir daveti memnuniyetle kabul etti. Ve akşama birleşmek üzere kendisinden ayrıldım. Lâkin vakit gelip de matbaaya gittiğim zaman Samimin orada olmadığını söylediler. Diğer davetlilerin hepsi hazırdı. Hattâ Muhtar Bey de orada bulunuyordu. Samimin çoluk çocuğunu ziyaret etmek üzere Eyübün üzerinde Hamidiye köyüne gittiğini, kendisinin o sebeple biraz geç geleceğini öğrendik. Maamafih pek çok gecikmedi. Güler yüziyle kapıdan içeri girdi. Ve şu kararı verdik: Muhtar Bey ve Celâl Sahir doğruca Kuruçeşmeye gidecekler; Samimle ben Şahabeddin Süleymanı bulacağız, ve onu alarak yalıya geleceğiz. Birbirimizin elini sıktık. Matbaanın kapısından Muhtar Beyin arabası ilerledi. Biz de Samimle kol kola yola düzüldük. İşte bu saniye ile zavallı şehidin beynini paralayan kurşunun infilâk anı arasında ancak dört beş dakika kadar bir zaman geçmiştir.

"Sadayi Millet matbaası Ebussuud caddesinde idi. Ortalık epeyce karanlık, yani bütün mânasile geceydi.

Tamam Rifat Efendinin dükkânı önünde birdenbire durarak: "Ah, ne kadar haraaretim var, dedi. Gel şurada birer turunç şerbeti içelim." Dükkâna girdik. Fakat vakit geç olduğu için bir şey bulamadık. Satıcılar da dükkânı kapamak üzere idiler. Yine kolkola posta ve telgraf müdüriyeti umumiyesi karşısındaki sokaktan köprüye doğru yürümeğe başladık. Ben Samimi kendi vaziyeti ile gazetesi hakkında konuşmağa sevk için lâkırdıyı değiştirdim :

— Canım, dedim, hani şu senin Kozmididen ne haber? Dün bir şeyler söylüyordun: Pek dikkat edemedim.. Binnetice neye karar verdiğini sorabilir miyim?

Zavallı ve aziz Ahmed Samim, çok dertli bir adam halile birkaç kere içini çekti. "Ne kadar canım sıkıldığını bilmezsin, bilemezsin, Fazıl, dedi, bu akşam uzun uzun konuşuruz ya! Fakat şu Kozmidiye öyle bir iş yapacağım ki, dünya hayrette kalacak!"

— Yok, canım! Ne yapacaksın kuzum?!.

Biraz tereddüt etti ve sonra gülmiye başladı. Söylediği şunlar:

— Gazeteyi kat'iyyen bırakıyorum. Amma kat'iyyen!. Çünkü doğrusu kendim de birçok şeyden şüphelenmiye başladım. Gazeteyi bırakacağım akşam yirmi dört punto ile kendim karilere bir "arzı itizar" dizeceğim ve makineye vereceğim. Amma bunun içinde ne yazacağımı söyliyemem!...

Yine gülüyordu. Beş on adım daha attık. Ortalık tenha, etraf karanlıktı. Bahçekapısında Kasabyan eczahanesi karşısındaki boğaçacı fırınının önüne gelmişiz. Gelmişiz diyorum, çünkü oraya vusulümüz anında kopan kıyamet esnasında ben nerede olduğumuzun farkında bile değil idim. İşte birdenbire duyduğum şey: Kulaklarımın zarlarını patlatacak bir şiddetle gümbürdeyip bana "vuruldum!" hissini veren dehşetli bir tarâka.

"Bir tarâka ki, gûya beynimin içinde bir infilâk olmuş vehmini bütün hüviyetime seyran ettirdi. Nihayetsiz bir haşyet zelzelesi içinde bir an için başımı arkaya çevirdiğimi pek iyi hatırlıyorum. Ve yine pek vâzıhân hatırlıyorum ki, o saniyede bir ateş gördüm, o kadar! Sonra yapılan tahkikat bunun, atılan ikinci kurşunun alevi olduğunu isbat etti ve o sırada ben bir mûcize ile kurtulmuş oldum ki, şudur: Her taraf karanlık olduğu halde demin bahsettiğim boğacacı fırınının kepenklerinden bir tanesi açıktı ve içerdeki ziya bu karanlık safhanın üzerine müstatil bir aylınlık dilimi resmediyordu. İşte ben ellerim başımda, "vuruldum!" diye o fürceden içeriye

kendimi atmışım. Lâkin böyle çılgınca içeriye atılırken üçüncü bir taraka daha olduğunu pekâlâ duydum. Fırıncılar yemek yiyorlardı. Böyle kapılarının önünde kurşunlar patlarken içeriye "uruldum" diye birinin can atması üzerine, tabiî haşyetle yerlerinden fırladılar. Ve derakap açık duran kepengi örtüverdiler.. Ben kat'iyyen urulduğuma kani olarak, kulaklarımın zarları parça parça olurcasına çınladığı halde üstümde başımda kan arıyor; tarif olunamaz bir büht ve sersemlik içinde başımı, vücudümü uğuşturuyordum. Fırıncılar hemen su getirdiler. Onu bile içemedim. O sırada Samim aklıma geldi. Ya onu urdularsa!.

Ve büsbütün dehşetim arttı! Fakat fırıncılar da korku içinde bulunuyorlar ve dükkânın kapısını açmıyorlardı. Bu fırının içinde zannederim ki, on dakika kadar kaldım. Birdenbire dışarıdan kapıyı urdular .Gelenler zabıta memurları imiş ve aydınlık istiyorlarmış. İşte bu vesile ile dir ki, ben de dışarıya çıkmağa muvaffak oldum. Galiba dünyada hiç unutmıyacağım en yırtıcı bir levha görmek için!

Fırından verdikleri kötü lâmbanın, kırmızımsı ve pis aydınlığı altında beyninden vurulan zavallı Samimin ölü çehresi!..

Ben perişan ve muzmahil bir halde, fırından çıktıktan sonra kendimi mütemadiyen itidale davet ediyor, yapılabilecek şeyleri düşünüyordum. Her şeyden evvel emniyeti umumiye giderek ifademi vermek istedim ve yürümeğe başladım. Cağaloğluna Tanin matbaasının önüne geldiğim zaman Cahid Beyin odasında aydınlık gördüm ve derakap yukarıya çıkıp faciayı kendisine anlattım. Makale yazıyordu. Ben Samimin vurulduğunu söyler söylemez kaleminin elinden düşüverdiğini hâlâ hatırlarım.

— Aman ne diyorsun? dedi ve derakap telefonla o zaman Dahiliye Nazırı olan Talât Beyi aramağa başladı. Talât Beyin Cavid Beyde olduğunu söylediler. Oraya telefon etti ve vakayı haber verdi. Bana: "Emniyeti Umumiyede ne yapacaksın? Hemen bir arabaya atla. Köprübaşı merkezine git." dedi.

Yeis, kesel ve bütün maddî tüvanımı bile kesip bitiren bir elem içinde köprü başı merkezine geldim, yalnız bir polis efendi vardı. Komiser, filân galiba mahalli hâdiseye gitmişlerdi. Niçin müracaat ettiğimi söyledim ve yavaş yavaş etrafım kalabalıklaşmağa başladı. Emniyeti Umumiye Müdürü Galib Paşa, o zaman Üsküdar polis müdüriyetinde bulunan Azmi Bey, bir takım müstantikler bulunduğum odayı mütemadiyen dolduruyor, ve hepsinin nazarı kâh hayret, kâh şüphe ve tereddütle üzerime dönüyordu. Dediler ki, o gece kadar Bahçekapısında köşe başındaki sebilin önünde bir süvari polis neferi dururmuş ve o gece her nedense o memur da orada bulunmamış! İstintak, tahkikat, dakikadan dakikaya müheyyiç safhalardan geçiyordu. Ben matbaadan nasıl çıktığımızı, nereye gideceğimizi, vakanın nasıl cereyan ettiğini, boğaçacı fırınına nasıl atıldığımı birer birer söyledim. Tekmil fırıncıları çağırdılar ve beni kendilerile müvacehe ettirdiler:

— Dükkâna giren adam bu muydu?

O zaman hiç tanımadığım bir kimseceğiz dikkatle yüzüme bakıyor ve benim için birdenbire dünyanın en ziyade ehemmiyet kazanan kelimesini söylüyordu :

— Evet.

— Elinde silâh var mıydı?

— Hayır!..

Dikkat ediyordum ki, bütün oturanlar da bu sade kelimelere benim kadar heyecanla muntazırdılar.

Nihayet, gece yarısından sonra Hüseyin Cahid Beyi de getirdiler. Onun ifadesine de ayrıca müracaat olundu, zannederim. Zira beni başka bir odada oturmağa davet etmişlerdi. Orta boylu, tıknazca ve sakallı bir adam ki - Şehremanetinde pul memuru imiş galiba - katili reyülâyin görmüş. Ona da beni gösterdiler. "Hayır, bu değil!" dedi ve sonra benim de yarı maktul olduğumu anladı!..

Maamafih tahkikat bir türlü nihayetlenmiyor; merkezde heyecan artıyordu. Sabaha yaklaştık. Ben aç, susuz, iştihasız, ve göğsümün içine girerek kalbimi yırtıp, didikliyor vehmi veren bir büyük kedere zebun bulunuyordum.

Gönlüm kendisine karşı müveddetle dolu bulunan Samimciğin kaatili olmak gibi bir şüphe gölgesi altında bir saniye kalmağı bile tabiatin, tesadüfün o kadar hain bir hareketi olarak görüyordum ki, tarif edemem... İstintakım nihayet bulduğu halde serbest bırakıl-

mayışımdan biraz müteessir olmağa başladım ve Azmi Beye müracaatla dedim ki:

— Vazifei medeniyemi yapmak için buraya geldim ve ifademi verdim. Eğer beni şüphe altında bulunduruyorsanız, pekâlâ! Fakat lûtfen söyleyin de aileme malûmat vereyim ve ona göre tertibatta bulunayım.

— Estağfurullah, dedi, lûtfen beş dakika oturunuz. Şimdi malûmat veririm.

Ve hakikaten beş on dakika sonra serbest olduğumu tebliğ ettiler.

"İşte o saniyeye kadar bütün metanetimi sarfederek muhafazasına çalıştığım itidal, yere düşen bir pul şişe gibi parça parça oldu ve hüngür hüngür ağlamağa başladım." (Fazıl Ahmed, Kırpıntı).

Celâl Sahir de, yakın arkadaşı Ahmed Samim için "Feryad" adı ile şu mersiyeyi yazmıştı:

Ey vatan, ey zavallı mâderi zâr,
Seni feryâdım itmesin bîzâr.
Bu karanlıkta oynayan alçak
Ellerin zulmine şikâr olarak
Eriyen, aşki haktan ayrılmaz
Bir dimağı hamiyet efşandı;
O, senin en güzide, en mümtaz,
En münevver çocuklarındandı.
Onu zulmetde dişleyen nâ merd
Açdı kalbinde bir unutulmaz derd...
Şimdi koynun o nûre oldu mezar,
Ey vatan, ey zavallı mâderi zâr.
Ey vatan, ey zavallıcık anne,
Tâkatim yok sükûni temkine.
Hak için haykıranların birisi
Öldü; kurşunla susduruldu sesi.

Geceler kahramanı bir bidin.
Buldu zulmetde bir şerikî garaz,
"Gece hemrâzıdır hayadidin"
Bir denînin muini nur olamaz.

Şimdi vechinde bir nikabı siyah,
Gülüyor, korkusuz bu mâteme. Âh,
Sen tükürmez misin onun yüzüne,
Ey vatan, ey büyük, vakur anne?
Ey garib anne, ey zavallı vatan,
Sen bu alçak çocuklarından utan!
Sînen üstünde sâkitâne akan
Bu mübarek ve bi günah al kan
Sana bir nefret eylerim telkih...
Evet, iğren bu levsden, iğren!
Ve sen, ey muhterem şehidi nezih,
Gül bu çirkefli ufka göklerden.
Düşmesin lânene fakat nazarın,
Ağlayor orada kızların ve karın...
Bu yetim âşiyanı sen ondan
Sakla koynunda, ey zavallı vatan.
Ey vatan, ey bu kavme mehdi necib
Muhterem yurd, bu âşiyanı garib
Babasız kaldı, kimsesiz kaldı;
Bir şehidi muazzezin yâdı
Titrer üstünde şimdi bî vâye.
Ooh, terk eyleme, unutma sakın,
Ona salsın muhabbetin sâye,
Yavru kuşlar içinde ağlamasın.
Buradan aksiden şikeste sedâ
Onu ta'zib ider mezarında.
Ey büyük mâderi şefikü âsil
Gel, bu gözlerde titreyen yaşı sil...

Ahmed Samim henüz yirmi altı yaşında iken öldürmüştü (1910).

AHMED SIDKI EFENDİ — On yedinci asır devlet adamlarından, iki defa Reisülküttab oldu. Bir ara üç tuğ ile vezirlik rütbesi verilerek nişancı oldu, fakat pek az sonra vezirliği alınıp azledildi ve (H. 1073) 1662 de vazife ile gönderildiği Tameşvar'da öldü. Muasırları arasında namlı bir hattat olarak da tanınmıştı, Kayalar mescidini yeniliyerek tamir ettirmişti.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED SOFİ — On yedinci asrın namlı çiçekçilerinden, Üsküdarlı Cennet Efendinin kapısından yetişme idi; pek çok tohum ekmiş, fakat ömrü çiçeklerini görmeğe vefa etmemişti; hayatında tek bir çiçeği açmış, onu da, kırgın bir kalb ile "Dilkeş" adile tescil ettirmişti. Turfanda açan rumî lâlelerden "Sofu Kabağı", yahut "Dede Kabağı" denilen çiçeğin de bu zat tarafından yetiştirildiği söylenir. Ölümünde soğanlarını devrin namlı çiçekçilerinden Salih Efendi, Muharrem Usta ve Çorbacı almışlar, aralarında taksim etmişlerdi. Bu zatların tescil edilmiş en güzel çiçeklerinin aslında Ahmed Sofî tarafından yetiştirilmiş olduğu söylenir.

Bibl. : Ubeydullah, Tezkirei şükûfeciyan.

AHMED ŞAH KAÇAR — Kaçar hanedanından İran Şehinşahlarının sonuncusu Ahmed Şah, 1919 da bir Avrupa seyahatine çıkmış ve Karadeniz yolile Fransaya giderken İstanbula uğramış, Büyükşehirde on bir gün kadar misafir olmuştur. Aşağıdaki notlar o zamanın gazetelerinden çıkarılmıştır:

1 eylûl 1919 salı:

İran Sefarethanesine çekilen bir telgraf ile Şahın Batumdan hareketi bildirilmiş, Sefarethane ile İstanbuldaki İran tebaası hükümdarlarına parlak bir istikbal merasimi hazırlamışlardı. İstikbal heyeti mutebor İran tüccarlarından Zeynelâbidin, Abdülgaffar,

Emirzade Rüsul, Halil, Şerif ve Hacı İbrahim Ağalardan mürekkepti. Hükümdarı Kavaklardan karşılamak üzere Seyrisefainin Basra ve Haydarpaşa vapurlarile beş istimbot tutulmuştu. Vapur ve istimbotlarda bandolar vardı. Ahmed Şah sabahleyin saat 10.15 de İngilterenin Sirius kruvazörile Kavaklara geldi. Sirius, arkasında vapur ve istimbotlar olduğu halde gayet ağır bir seyr ile Büyükada önüne geldi. Büyükada otellerinin hepsi Türk, İran, İngiliz ve Fransız bayraklarile donanmıştı. Ahmed Şah karaya çıkar çıkmaz, otomobille, 1909 da İran tahtını kendisine bırakmış olan ve o tarihtenberi Büyükadada Nizam caddesindeki köşkünde ikamet etmekte olan babası Mehmed Ali Şahı ziyarete gitti; babası ve kardeşleri Mahmud ve Mecid Mirzalarla görüştü. Ada iskelesinde ve Mehmed Ali Şahın köşkü önünde birer İskoçya müfrezesi tarafından selâmlandı. O gece için Ahmed Şaha İsplandid oteli tahsis edilmişti. Önlerinde "Cemiyeti Civânanı İraniyan" yazılı bir levha ile İran tebaası otel önüne toplanmıştı. Otel bahçesinde de Türk bahriye bandosu çalıyordu. Otelin kabul salonu, İstanbulun zengin İranlı halı tüccarları tarafından gayet kıymetli Kişmir şalları ve İran halılarile döşenmişti. Burada İran muteberanını toplu olarak huzurun akabul eden Ahmed Şah: "Vaziyet fevkalâde mucibi memnuniyettir, milleti İraniyanın istikbali münevverdir" dedi. Sonra balkona çıkarak otel önündeki kalabalığa: — Cümlenizden memnun oldum, çok zahmet ettiniz! diye iltifat etti. Başmabeyinci Ömer Yaver Paşa ile Başyaver Miralay Naci Bey huzura çıkarak Altıncı Mehmed Vahideddin adına hoş geldiniz dediler. O gün, Şahı karşılayan heyetlerle matbuata İsplandid otelinde bir öğle yemeği ziyafeti verildi. Şahın maiyetinde yirmi kişiden fazla bulunuyordu, bunların içinde en seçkin simalar amcası Nusratüssaltana, Hariciye Nazırı Nusratüddevle, Teşşrifat müdürü Şehzade Şahabüddevle, Şehzade Mehmed Hüseyin ve hususî tabipleri Hakimüüddevle, Lokmanüddevle idi.

3 eylûl 1919 perşembe:

Sabahleyn Adaya gelen Söğütlü yatı ile Dolmabahçe sarayına çıktı. Orada biraz istirahatten sonra Yıldız sarayına gitti. Altıncı Mehmed Vahideddin tarafından Yıldızda şerefine bir öğle yemeği ziyafeti verildi. Ziyafetten sonra Padişah Şaha murassa İmtiyaz nişanı, Şah da Padişaha Tacı İran nişanını verdiler. Ahmed Şah Yıldızdan Dolmabahçeye döndü; bu sırada evvelâ Vahideddin iadei ziyaret etti, sonra Veliahd Abdülmecid Efendi Şahı ziyaret etti; biraz istirahatten sonra Ahmed Şah otomobille Ihlamur kasrına giderek Abdülmecid Efendiye iadei ziyarette bulundu.

Bir gazeteci, bu ziyaretler münasebetile Ahmed Şahın portresini şöyle çiziyor: Yuvarlak yüzlü, göz kapakları dolgun, siyah gözleri gayet cevval ve nafiz, bıyıkları matruş, tahminen yirmi, yirmi bir yaşlarında, bir şey arz olununca çehresi kızarmakta ve etrafına bakınmaktadır, bazan hafifçe dudaklarını ısırıyorlar. Kendisine takdim olunan zevatı yarım bir baş eğmek suretile selâmlıyorlar; kendileri konuşurken, daima önlerine bakıyorlar.

7 eylûl 1919 pazartesi:

İran Sefarethanesinde bir resmi kabul yapıldı; Sefarethanenin sağ salonu Sefaret erkânına, sol salonu tüccaranı muteber eye tahsis edilmişti. Ahmed Şah Adadan Söğütlü yatı ile Dolmabahçe sarayına, oradan otomobille Sefarethaneye geldi.

Sefir Mahmud Han, ve İranın Balkanlar sefiri Bihmen Han tarafından kapıdan karşılandı ve Sefarethaneyi dolduran halk tarafından: "Zindebâd!" duasile alkışlandı. Sefarethanede verilen ziyafette, Şaha şu yemekler çıkarıldı: Tavuk suyu, börek, kuşkonmaz, levrek, koyun filetosu, tavuk, cilâv, hindi kızartması, salata, dondurma, tatlı ve kahve.

Misafiretinin diğer günlerinde Büyükşehrin âbidelerini ve tabiat güzelliklerini görmek için gayri resmî olarak dolaşan Ahmed Şah, 12 eylûl 1919 cumartesi günü, adı matbuata verilmiyen ve sadece süratli bir gemi olduğu bildirilen bir Fransız kruvazörile İstanbuldan Marsilyaya hareket etti. Hastalığı münasebetile Altıncı Mehmed Vahideddine vedada bulunamamış, vedaa Hariciye Nazırını memur etmişti. Ahmed Şah Kaçar, bu seyahatinden bir daha memleketine dönmemiş 1925 de merhum Şehinşah Rıza Pehlevi tarafından tahtından indirilmiş, 1927 de de Pariste ölmüştür.

Bibl. : Gazeteler.

AHMED ŞAKİR AĞA — Birinci Abdülhamid devrinde Enderunu hümayun Seferli odası ağalarından Türkmen türküleri okumakta hüner sahibi bir gençtir; saraya girişi de kendi cesaret ve teşebbüsü ile şöyle olmuştu:

(H. 1188) 1774 temmuzunda bir pazartesi günü Sepetçiler kasrında musiki faslı ile vakit geçirilirken saray sahiline bir kayık gelip içinde bulunan bir tâze yiğit bir rik'a (istida) sunmuş idi; Padişaha Türkmen türküleri okumak için izin istiyordu. Huzura kabul edildi ve dileği üzere bir musiki faslı edip bir fasıl da Türkmen türküleri söyledi. Padişah etrafındakilere "kabili istidad mıdır?" diye baktıkta cümle nedimler ve Enderun çavuşları padişahın bu gence acıdığını anlıyarak: "Azıcık talim ile nizam bulur" dediler. Ahmed Şakir Enderunda Seferli odasına çırağ edildi.

AHMED ŞAKİR EFENDİ (**Alûsizade**) (H. 1324) 1906 da bir hafiye jurnalı üzerine 1264) 1874 de Bağdadda doğdu. Ruhül - Meani adındaki meşhur tefsirin müellifi Mahmud Efendinin oğludur. Büyük kardeşi Numan Efendi de Irakın seçkin ulemasındandır. Bağdad İstinaf mahkemesinde, on iki sene kadar da Vilâyet İdare Meclisi âzalığında bulundu. (H. 1324) 1906 da bir hafiye jurnalı üzerine İstanbula getirildi, isnadın iftira olduğu anlaşılınca Meclisi Maarif âzalığı, üçüncü rütbeden Osmanî ve Mecidî nişanlarile taltif edilerek ayrıca İkinci Abdülhamid tarafından "Kitabii Şehriyari" tayin edildi. Kısa bir zaman içinde Büyükşehir uleması arasında fazilet ve kemalile seçkin bir sima oldu. Meşrutiyetin ilânından sonra, takvim ile tesbit edemediğimiz bir tarihte öldü.

Bibl. : Sicilli Memurini Osmaniye.

AHMED ŞEMSEDDİN EFENDİ — Halk ağzında beş asırdanberi devam eden şöhreti ile Molla Gûrâni, İkinci Murad ve Fatih devri ulemasından, Şeyhülislâmların dördüncüsü, Türk İstanbulun kuruluşunda büyük hizmeti olanlardan; aşağıdaki hal tercemesi İlmiye Salnâmesinden naklolunmuştur:

"Gûrânda doğdu. O devrin Mısır uleması gayet meşhurdu. Şemseddin Efendi Mısır ulemasından tahsili mârifet için Kahireye geldi. İbni Hacer Askalânîden icazet aldı. Bu sırada Hacdan avdet eden Molla Yegân Kahirede Molla Gûrâni ile görüştü, fazlü kemâlini takdir etti, birlikte Türkiyeye getirdi, Murad Hana takdim eyledi. Molla Gûrâninin necmi istikbali o günden itibaren parladı. Bursada Kaplıca ve Yıldırım medreselerine müderris ve Şehzade Mehmed Hana muallim tayin olundu. Sultan Mehmed Hanı Saninin cülûsunda kendisine vezaret teklif olunduğu halde kabul etmedi, nihayet Kazaskerliği kabul etti (H. 855 = M. 1451). Bu vazifeyi gayet âdilâne ifa eyledi. Azil ve nasıbda ihkakı hakdan ayrılmadı. İstihkak erbâbını, pâdişahın himâye ve tavsiye etdiği kimselere tercihi Fatihin iğbirarını mucib oldu. Molla Gûrâniyi tashihi evkaf vesilesile Bursaya gönderdi. Fakat Ahmed Şemseddin Efendi orada da istikametten ayrılmadı. Padişah yakınlarından birinin şeriata aykırı teklifini reddettiği gibi dövmekten de geri durmadı. Fatih bu defa büsbütün hiddetlendi. Molla Gûrâniyi azletti. Ahmed Şemseddin Efendi metanet ve faziletine zerre kadar halel getirmedi. Mısıra gitti, orada Sultan Kaytbayın iltifatına mazhar oldu. Bu mazhariyet Fatihin muğber gönlünü yumuşattı, üstadını tekrar İstanbula davet etti. Uhdesine evvelâ Bursa kadılığı (1457), badehu müftülük tevcih etti (1470). Molla Gûrâni hayatının son zamanlarını hastalıkla geçirdi. İstanbul haricinde havadar bir yerde otururdu. Hastalığı ziyadeleştiği sırada borçlarının beytülmalden tesviyesini ve cenaze namazında padişahın bulunmasını, cesedinin kenarı kabre kadar yerde sürüklenerek götürülmesini vasiyet etmişti. Vefatında (1487), yüz seksen bin akçe borcu çıkmış, kâmilen beytülmalden tesviye edilmiştir. Yalnız nâşını kenarı kabre kadar sürüklemek hürmetsizliğe delâlet edeceği cihetle vasiyeti yerine gelmek için cesedi bir hasır üzerine konularak kabrinin kenarına kadar getirilmişti. Molla Gûrâni uzun boylu, uzun sakallı, natûk bir zat idi. Şafiî mezhebine mensup iken İkinci Sultan Muradın ricası üzerine Hanefî mezhebine salik olmuştur.

"Meşhur eserleri: Gayetül amani fî tefsirüsseb'al meâni, Kevseri râci alâ riyazül Buhari".

(B. Molla Gûrâni; Mollagûrâni Camii; Mollagûrâni Mescidi, Merdivenli Mescid; Manastır Mescidi) .

AHMED ŞEMSEDDİN EFENDİ (Kadızade) — On altıncı asır ulemasından. Şeyhülislâmların on altıncısı; aşağıdaki hal tercemesi İlmiye Salnamesinden alınmıştır: "Atik Ali Paşanın azadlılarından Bedreddin Mahmud Efendinin oğludur. Tarihi tevellüdü (H. 918) 1512 dir. Ahmed Şemseddin Efendi gençliğini ulûmu iptidaiye tahsili ile geçirdikten sonra devrinin en meşhur ulemasına ve bilhassa Ebussuud Efendiye intisap etti. Bu suretle iktisabı feyzü mârifet ederek yirmi beş akçe ile Bursada Ferhâdiye medresesine, otuz akçe ile Veliddinoğluahmedpaşa medresesine, bilâhare Kaplıca ve Atikalipaşa medreselerine tayin olundu. (H. 963) 1555 de Haleb kadısı oldu, dört sene sonra azledilerek İstanbulda seksen akçe ile tekaüt edildi. Sadırazam Semiz Ali Paşaya intisabı süratle yükselmesini temin etti; (H. 971) 1563 de İstanbul kadısı (H. 974) 1566 da Rumeli Kadıaskeri oldu. Sadırazam Sokollu Mehmed Paşa ile aralarında adavet mevcut olduğu cihetle, bir sene sonra azledildi. Bir müddet Edirnede inzivaya çekildi. İstanbula avdetinde Muradı Salis cülûs etmiş, Sokollunun nüfuzu kalmamıştı. Bu sebepten iltifatı padişahiye mazhar oldu, birbirini müteakip Süleymaniye müderrisi, saniyen Rumeli sadrı; ve nihayet (H. 985) 1577 de müftü oldu. Şemseddin Efendi üç sene kadar bu vazifeyi ifa etti. (H. 988) 1580 de öldü.

"Müftü Ahmed Çelebi eyledi ukbâya azm 988"

vefatına tarihtir. Kabri Küçükkaramandadır. Bir mescidi (B. Çırçır Mescidi), bir Darülkurası vardır.

"Ahmed Şemseddin Efendi gayet müstakim idi. Hakikati söylemekten asla ihtiraz eylemezdi. En müşkül mesuliyetli zamanlarda bile tehlikeyi gözüne aldırır, icrayı şer'i şerif eylemekten geri durmazdı. Zamanına gelinceye kadar beylerbeyiler kadıaskerlere takaddüm ederlerdi; Ahmed Şemseddin Efendi kadıaskerlerin beylerbeyilere takaddüm etmelerini usul ittihaz ettirmiştir.

"Divanı hümayunda, yemekten sonra leğen ve ibrik yalnız vezirlere verilirdi; kadıaskerlere sabunlu el bezi verilirdi. Ahmed Şemseddin Efendi kadıaskerliğinde leğen ve ibrik istemiş, bundan böyle kadıaskerlere de leğen ve ibrik getirilmesini saray teşrifatı arasına koydurtmuştu.

"Âsarı: Şerhi Hidâye, Şerhi Miftaha Hâşiye, Sadrışşeria evâiline Hâşiye, Şerhi Tecride Hâşiye, Telvih ve Mevâkıfa Tâlikat."

AHMED ŞEMSEDDİN EFENDİ (Kemalpaşazade) — Asırlardanberi devam edegelen şöhreti ile İbnikemal; on altıncı asır ulemasının en namlılarından, Şeyhülislâmların dokuzuncusu; aşağıdaki hal tercemesi İlmiye Salnamesinden alınmıştır:

"Edirnede doğmuştur. Kemal Paşazade Süleyman Beyin oğludur. Fakat pederi ümeradan olduğu için kendi de ümera silkine dahil oldu. Bayezidi Sâni zamanında birçok seferlerde bulundu. Askerlikte büyük bir dirayet gösterdi. Bir gün, otuz akçe ile Filibe müderrisi olan Molla Lûtfinin Evranoszade Ahmed Beye takaddüm ettiğini görünce, ulema zümresinin ümeraya ne derece tefevvuk eylediğini anladı, o tarihten itibaren zümrei ulemaya dahil olmaya karar verdi. O sene seferden dönüşünde derhal tebdili meslek etti. Hatipzadeden ve devrinin sair ulemasından tahsilli ulûma muvaffak oldu. Edirnede Taşlık ve Halebî medreselerile Üçşerefeli Camie, Üsküpte İshakpaşa medresesine müderris oldu. Bir müddet sonra Edirne kadılığına, ve (H. 922) 1516 da Anadolu kadıaskerliğine yükseldi. Üç sene sonra azledildi. Bununla beraber Yavuz Sultan Selim zamanında şan ve şöhreti yine parladı. Sultan Selimin bütün seferlerinde bulundu. Mısır seferinde kahraman Selimin yanından ayrılmadı. Seferden dönüşte atının ayağından sıçrayan çamurlar Yavuzun elbisesine konduğu zaman, Sultan Selim ulema ayağından sıçrayan çamurun medarı ziynet ve bâdii mefharet olacağını beyan ederek çamurlu elbisenin vefatından sonra sandukası üzerine konulmasını vasiyet etmiş. İbnikemalin mertebei fazlını bir kat daha yükseltmişti.

İbnikemal Süleyman Kanunî devrinde şöhretinin en yüksek noktasına vardı. (H. 932) 1525 de müftü nasbedildi. Mesaili şeriyeyi hallü fasılda gösterdiği iktidardan dolayı "Müftissakaleyn" unvanile şöhret buldu; (H. 940) 1533 de öldü. Edirnekapı dışında Mahmudçelebi zaviyesine defnolundu. Müddeti fetvası sekiz senedir.

"İbnikemal XVI. asır ulemasının en büyüklerindendir. Şair, müverrih ve din bilgini olarak eserleri iki yüze yakındır.

"Başlıca eserleri: Dekayikülhakayik; Yusuf ve Züleyha; İdrisi Bitlisinin Heşt Behişt tercemesi; Tağyir ve Tenkih; ıslahı Miftah; Keşşafa tamamlanmamış bir haşiye; Şerhi Miftah; Mühimmat; Muhitü lûgat; Osmanlı tarihi. Eş'arının en meşhuru Yavuz Sultan Selimin vefatına yazdığı mersiyedir."

Büyük âlim ve şair hakkında muasırlarından Kastamonulu Lâtifi de şu satırları yazıyor: "Tokatta doğdu, tahsilini Edirnede yaptı. Bir âlim idi ki, ilmi dairei velâyete ve serhaddi keşfü keramete iletmiş idi. Bir deryayı fazlü daniş idi ki günde bin fetvaya dest ururdu. Vasfında:

Ya meleksin ya peri şekli beşerde
Bu kadar kesbi fezail edebilmez insan

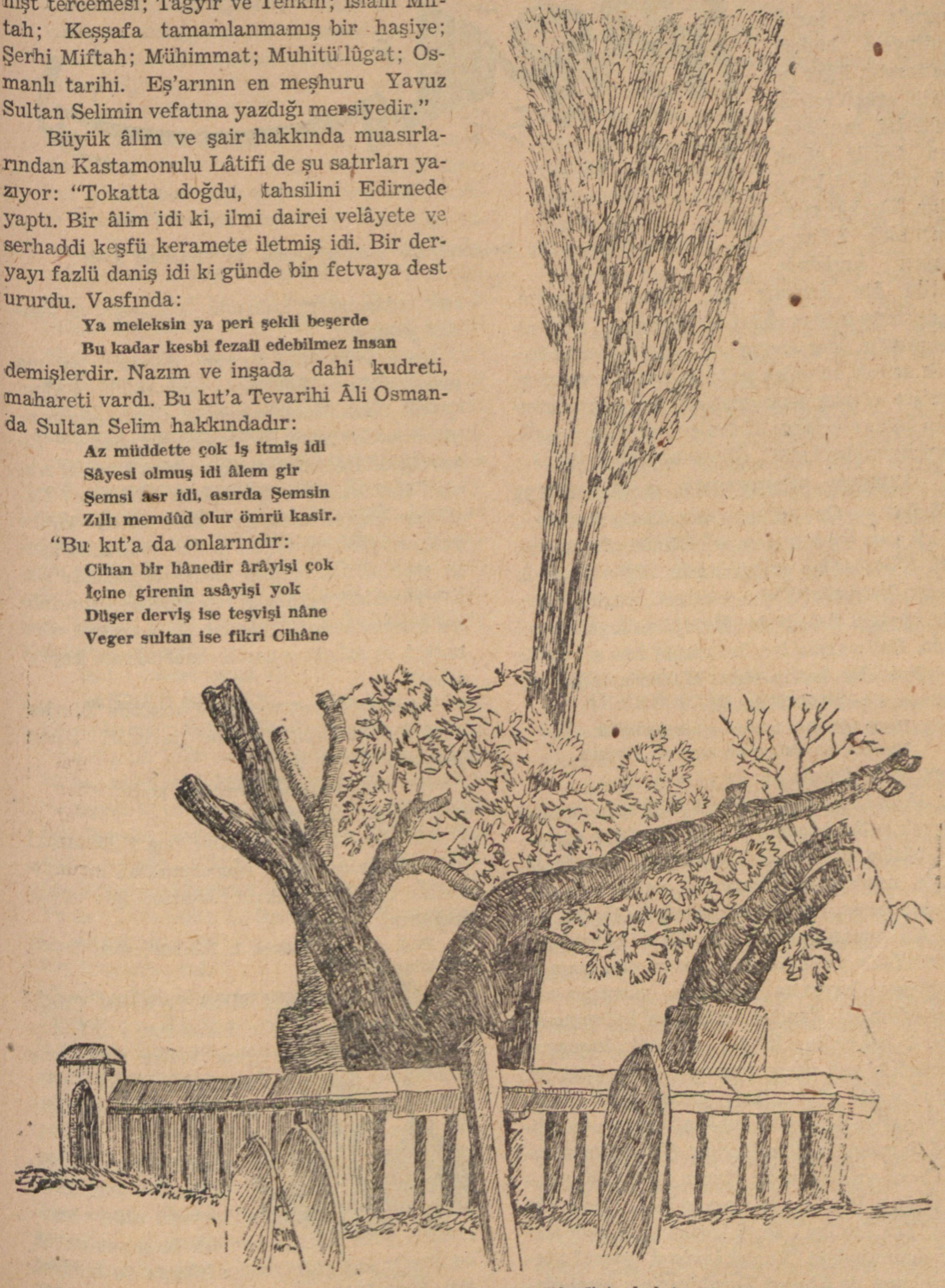
demişlerdir. Nazım ve inşada dahi kudreti, mahareti vardı. Bu kıt'a Tevarihi Âli Osmanda Sultan Selim hakkındadır:

Az müddette çok iş itmiş idi
Sâyesi olmuş idi âlem gir
Şemsi asr idi, asırda Şemsin
Zıllı memdûd olur ömrü kasir.

"Bu kıt'a da onlarındır:

Cihan bir hânedir ârâyişi çok
İçine girenin asâyişi yok
Düşer derviş ise teşvişi nâne
Veger sultan ise fikri Cihâne

Yaradılışı letafet, neşat ve zarafet üzere idi." (Şuara tezkeresi). Evliye Çelebi de bu

Edirnekapısı dışında Kemalpaşazâde Ahmed Şemseddin Efendinin kabri (Resim: A. Bülend Koçu).

büyük adamdan şöylece bahseder: "İnsü cine fetva vermiş ve tariki kutbiyete kadem basmıştır. Eğer bu zâtin evsafı mübarekesini mufassalan tahrir etsek bir mücelled kitap olur. Âhırkâr merhum olub Edirnekapısı haricinde tariki âm üerinde bir demir pencere içerisinde üstü mekşuf bir mahalde âsude olmuşlardır. Her cumartesi vakti seherde birçok sar'alı adamlar gelip üç hafta ziyaretine devam ederler ve biemrillah sar'a zahmetinden halâs olurlardı. Kabirleri havâsın ve avâmın ziyaretgâhıdır" (Seyahatname, cild I).

Ahmed Şemseddin Karahisârının şaheserlerinden bir Besmelei Şerif

AHMED ŞEMSEDDİN KARAHİSARÎ (Molla) — On altıncı asır hattatlarından, Türk yazı sanatının en büyük üstadlarından; (H. 873) 1468 e doğru doğdu. Sülüs ve nesih yazıyı Yahyaüssôfiden meşketti, yazıda diğer bir büyüük üstadı da Esedüllahül Kirmânî oldu. Celî yazıda ise, kelimenin has mânasile erişilmez bir kutup oldu. Muasırlarından bir şair, onu, pek haklı olarak :

Hattı hûb içre beyaza çıkaran özünü
Yazının Karahisaridir ağartan yüzünü

diye medhetmişti.

Aslı Çerkes olup kendi kölesi iken azad ederek evlâd edindiiğ Hasan Çelebiye sanatının bütün inceliklerini öğretmiş idi, öyle ki, sülüs, nesih ve celî yazılarda asrının en seçkin bir siması olan Karahisari kulu Hasan Çelebi, Süleymaniye camii ve külliyesi yapılırken, üstadı fazla yaşlı olduğundan, bu muazzam ve muhteşem hayratın yazılarını yazmağa memur edilmişti. Kendisi de, Kanunî Süleymanın ricasile mâbedin büyük medhal kapısının üzerindeki celî yazıyı yazmış ve imzalamıştı. Bir rivayete göre mihrab yazısı, diğer bir rivayete göre de büyük kubbenin yazısı da Ahmed Şemseddin Efendinindir (B.: Süleymaniye Camii ve Külliyesi; Hasan Çelebi, Karahisarikulu). Piyalepaşa Camiindeki "Selâmün Aleyküm Tıbtüm" âyeti kerimesi, Süleymaniye aşhanesindeki "Ve yut i mûnet taame" âyeti kerimesi de Ahmed Karahisarinin eseri olarak tanınmıştır; kabrinin kitabesini de kendisi yazmıştı.

(H. 963) 1555 de yaşı doksanı bulmuş olarak öldü ve Sütlücede defnedildi. Evliya Çelebi Karahisarinin kabrini Büyükşehrin ziyaret yerlerinden biri olarak kaydeder: "Ziyaretgâhı Hattatı Süleyman Han Hazreti Ahmed Karahisari — Çavuşbaşı (Sütlüce) Camiinde kapıya nazırdır. Türbesinde kubbe yoktur, çâr köşe beyaz mermer sanduka içinde medfundur. Mezarı taşındaki yazıları bizzat kendileri yazmışlar ve hakka ki ibretnüma kazmışlardır. O yazılar, hâlâ ziyaret eden hattat ve erbabı maarifi müstağrakı hayret eyler".

Arab harfleri ve Ebced hesabile "Merkadi hattat" terkibi ölümüne tarihtir. Hüdai Mustafa Efendi de:

Geçti hayfa Karahisarli pir

mısraını tarih düşürmüştür.

Büyük hattatın kabir taşı 1918 - 1921 arasında çalınmıştır; yazı meraklısı bir müşterikin işi olsa gerektir. İstanbul için büyük kayıbtır.

Bibl. : Evliya Çelebi, I; Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED ŞEMSEDDİN EFENDİ (Mahmud Çavuşzâde) — On dokuzuncu asır başında Rumeli kadıaskerliğine kadar yükselmiş ulemadan; devrinde İstanbulun büyük şöhretlerinden biri olan bu zatı, Müverrih Cevdet Paşa şöyle tasvir ediyor:

"Mektep yanından geçmediği ve üzerinde hoca hakkı olmadığı halde Mollazadelerden olmakla müderrislik rüusu aldı; hemcinsleri yardım etti; kendisi de gayet natûk ve meclis ârâ olduğundan kübera da himmet etti, Rumeli kadıaskerliğine kadar yükseldi.

Udhûke ve sihriye vâdisinde garip hikâyeleri meşhurdu, Veli Efendizade konağındaki maskaralıkları halk ağzında dolaşırdı. Rütbesi icabı bulunduğu meşveret meclislerinde rey ve tedbire medâr olacak malûmatı yoktu, mücerred lâübaliyane bazı sözlerile mecliste bulunanları güldürür imiş. O asırda siyasetteki gevşeklik hasebile hiç kimse Ahmed Şemseddin Efendi hakkında tekdir ve tâzir muâmelesi göstermez imiş; atiye ve hediyesini aldığı kimseleri medhü sena eder, kendisine yanaşıp iltifat etmiyenleri kadih ve zemmeder olduğundan o vaktin hükmünce lisanını tutmak için çok zevât kendisine atiye ve hediyeler veregelirdi; bu missilli tayyarat kendisince muayyen varidat hükmüne girmişti; bir zatin her ne kadar çok ihsanını görse atiye ve hediyelerinin arkası kesildiği gibi zemmine kalkardı, küfranı nimet nakisesine aldırış etmezdi. Üçüncü Selim ile erkânı devletinin pek çok ihsanlarını görmüş iken Kabakçı vakasında küfranı nimetini göstermişti; Alemdar Paşa geldiğinde dili belâsına uğrayıp Bursaya sürülmüştü. (H. 1224) 1830 da orada gurbet elemi içinde öldü. Hastalığı zamanında Selâmetül insan fî hıfzıllisan kelâmını diline doladığı söylenir.

Bibl. : Cevdet Tarihi, IX.

AHMED ŞUAYİB — Türk fikir adamı ve muharrir; Salih Efendi adında bir zatın oğlu olarak 1876 da İstanbulda doğdu; henüz birkaç aylık iken babasını kaybetti; çocukluk ve tahsil hayatı güçlükler içinde geçti, Fatih Rüşdiyesile, Vefa İdadisinde ve Mektebi Hukukta okudu; Edebiyatı cedide nesli arasında, bilhassa, Flaubert, E. Lavisse, G. Monod, Taine, C. Niebuhr, L. Ranke ve T. Mommsen'in hayat ve eserleri üzerinde tahlilî bir etüd olan "Hayat ve Kitaplar" adındaki eserinin yayınlanmasından sonra çok parlak bir istikbal vâdeden genç bir muharrir ve ilim adamı olarak tanındı. Meşrutiyet inkılâbında Hukuk mektebinde Hukuku idare ve Hukuku düvel muallimliklerinde bulundu, bu muallimliğe ilâve olarak Maarif Meclisi âzası, Tedrisatı İptidaiye müdürü, İstanbul Maarif Müdürü ve son olarak da Divanı Muhasebat Müddeiumumisi tayin edildi; Rıza Tevfik ve Cavid Beyle beraber, aylık "Ulûmu İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası" nı kurdu; 1910 da, henüz 34 yaşlarında iken apandisitten öldü. Beklenmiyen ölümü Türk fikir ve sanat âleminde derin bir teessürle karşılandı. Ölümünden sonra ciddî bir tetebbuun mahsulü olarak "Hukuku İdare" adındaki eseri neşredildi. Ulûmu İktisadiye ve İçtimaiye mecmuasındaki makaleleri, Ahmed Şuayibin ölümile Türk irfanının ne büyük bir kıymet kaybettiğini gösteren hâtıralardır.

Ahmed Şuayib
(Resim: H. Çizer)

AHMED ŞUAYİB SOKAĞI — Eminönü kazasının Bayezid nahiyesinde Balaban matam ortasında, Harikzedeler asfalt sokağı ile Büyükreşidpaşa caddesi arasındadır; hemen ta mortasında, Harikzedeler asfalt sokağı ile bir dört yol ağzı yaparak kesişir. Toprak, henüz tesviye edilmemiş, üç araba arhat rahat geçebilecek kadar geniş bir sokaktır. Evleri, halk ağzındaki kübik denilen üslûpsuz, çirkin binalardır (1946).

Bibl. : REK ve Muzaffer Esen, Gezi notu.

AHMED TÂİB EFENDİ (Osmanzade Sulkamüşşuara) — (B. : Tâib, Osmanzade Ahmed).

AHMED TALÂT BEY (Üsküdarlı) — Şair; (H. 1275) 1858 de Üsküdarda İhsaniyede doğdu; babası, Enderunu Hümayundan yetişmiş ve saraydan çıktıktan sonra asker olarak binbaşılığa kadar yükselmiş Ahmed Ağadır ki, 1863 de memuriyetle gittiği Vanda ölmüş ve Talât Beyi beş yaşında yetim bırakmıştır.

Aile İstanbula döndükten sonra bu yetim çocuk, mahallesinin zenginlerinden yetimler babası diye anılmağa lâyik bir Hafız Ömer Efendiden büyük yardımlar görmüş, ilk tahsilini onun sayesinde yaptıktan başka Hafız Ömer Efendi, fâzilet ve kemâli ile de ayrıca bir mürşid ve mürebbisi olmuştu. On on bir yaşlarında iken hâmisinin delâletile devrin namlı şeyhlerinden Kudretullah Efendiye intisab etti ve "Sikkepûş" oldu. 1870 de Hafız Ömer Efendinin ölümü ile mânevî babasını ve büyük bir hayat desteğini kaybetti. Paşa-

kapısı rüştiyesini bitirdikten sonra Bahriye mektebine girmek istedi, kendi tâbiri ile "çok ağlayıp sızladığı halde" anası razı olmadı. Bir arada Selimiyede Berkofçalı Abdürrahim İlmî Efendinin cami derslerine devam etti; büyük kardeşinin Arnavutlukta Berat telgraf müdürlüğüne tayini üzerine anasile beraber oraya gitti. Berat medresesinde devrin kıymetli âlimlerinden Yekçeşim Halil Efendinin talebesi oldu. 1877 de İstanbula döndü; tekrar Selimiyede cami derslerine devam etti; mutaassıplar tarafından "Mösyö Tahsin" denilen Hoca Tahsin Efendinin hikmet (fizik), heyet, ilâhiyat okudu; Hoca Rafet Efendiden de farsça öğrendi; bu yıllarda aslı kürt olan âlim ve şair Köysancaklı Hacı Abdülkadir Efendi ile tanıştı; çok yaşlı ve bekâr, kimsesiz olan bu zatı evine aldı; ki, sekseni aşkın olarak da Ahmed Talât Beyin evinde öldü; kürt Abdülkadir Efendiden de fars ve arab edebiyatını öğrendi. 1879 da imtihan ile ve 200 kuruş maaşla Adliye Nezareti muhasebe kalemine girdi. On dokuz yıl sonra bu kalemin baş kitabetine, 1909 da adliye muhasebe müdürlüğüne, birkaç ay sonra da Bahriye Nezareti müsteşarlığına tayin edildi; beş ay sonra, bu makama bahriye mesleğinden yetişme mütehassıs bir zatı tayini kararlaştığından açığa çıkarıldı (1910).

Üsküdarlı Ahmed Talât Bey, devrimizin büyük biyografı Mahmud Kemal İnal'a gönderdiği bir otobiyografi mektubunda şunları yazıyor:

"Adliyede vazifei resmiyemi ifadan sonra akşamları "Saadet", "Zuhûr" gazeteleri idarehanelerine gider, yazı yazardım. Evvamı mübarekede dinî makaleler, cülûs ve velâdetlerde - gazete lisanından - kasideler yazardım. Naci merhum "Saadet" in nezareti edebiyesinden çekildikten sonra bu vazifeyi bir müddet fakir idare ettim. Ol vakitki sahibi imtiyazlar, çok çalıştırırlar, az verirlerdi. Biz yazardık, onlar müstefit olurdu. "Saadet" matbaası barantı. Fakat mecmaı zürefâ ve urefâ idi. Sahibi imtiyazı Mehmed Nuri ve biraderi Ömer Efendiler bazan bana "Başmuharririmiz' ünvanını verirlerdi. ben de:

Matbaa bilmem nasıl oldu, yine viran mıdır?
Başmuharrir ben miyim, Tahir midir, Diran mıdır?

der dururdum.

"Bu sırada Japonyaya giden Ertuğrul firkateyninin gark olduğu haberi gelmişti. Bir mersiye yazdım. Sansür Hıfzı Bey müsaade etmedi. Ertesi gün Dahiliye müsteşarlığından çağırıldım. Rıdvan Paşa, bu gibi teessürat ve hissiyatı umumiyeyi tahrik edecek yazıların, şiirlerin yazılmamasını kat'iyyen ihtar etti. Korktum. Çünkü:

İstemem devlet aleyhinde evimde güftegû
Sonra bak jurnal ederler herkesin namusu var
Askerîden, şeyhten, Kıssisden, Küttabden
Hazreti şahı cihanın it kadar casusu var

kıt'ai meşhuremde de dediğim veçhile casuslar çoktu, jurnal ederlerdi; beni belki nefyederlerdi. Matbuattan çekildim".

İkinci Abdülhamidin Hariciye Nazırlarından kürt Said Paşanın oğlu Şerif Paşaya kitabeti resmiye muallimi olan Ahmed Talât Bey, Said ve Şerif Paşalar tarafından şairlik şanına lâyik asil bir himaye görmüş, damat Mahmud Paşanın Tophanelioğlundaki kâşanesinde de en samimî arkadaşı Üsküdarlı Sâfi ile beraber her zaman beklenen dostlardan olmuştu. Otuz altı senelik memuriyet hayatının son devrinde ağır bir darbe oldu; yangında, kendi sanat ve fikir mahsullerile beraber kütüphanesi de mahvoldu.

Rahat yüzü görmedim ve görmem
Bir lâhza bu gam sera evinde
Varken bukadar güzide beytim
Kaldım yine ben kira evinde

kıtası ile şu beyit:

Evimin yandığına yanmadım emma Tal'at
Yandı bin beyti metinim ona hâlâ yanarım.

teessürlerinin ne kadar derin olduğunu gösterir.

Tekaüt olduğunun tezine anasını kaybeden Ahmed Talât Bey - ki, bu kadın ders vekili Ekmekçizade Hafız Ahmed Efendinin kızı idi -, evlenmiye mecbur olmuş, Ömer Faruk adını verdiği bir erkek evlât sahibi olmuştu. Donanma Cemiyeti ve Hilâliahmer Cemiyeti gibi hayır müesseselerinde kıymetli hizmetleri geçen şair, üstad İnala gönderdiği mektubu - ki, Hicrî 1341 (M. 1922) tarihli olan bu mektup İstanbul Ansiklopedisine yegâne kaynak olmuştur - şu satırlarla bitiriyor:

"Şeyh Hüseyin Fahreddin Efendi merhumun zamanı meşihatinde Bahariye Mevlevihanesinde 1310 da semaa çıkardım. İki defa Asitanei Mevlânaya yüz sürmiye muvaffak oldum. Şimdi bir hayatı münzeviyane sürmekte ve Üsküdarda İhsaniyede bir kirahânede

ikamet etmekteyim.

Çün sırrı hak vücubi mezahirde müstetir
Bir veche nazırız bakalım Hak ne gösterir".

Şair Üsküdarlı Ahmed Talât Bey, İhsaniyede Çiçekçi kahvesi civarındaki bir evde 15 Eylûl 1926 da mide kanserinden öldü; ve, kendisini altı ay yatakta inleten hastalığı esnasında "istimdat" adile yazdığı uzun bir manzumede :

Ben bu hasretle gidüb Şair Nedim'in yanına
Nâşimi ahbab bilihlâs vaktâki gömer

beyti ile işaret ettiği üzere, o civarda şair Nedimin kabri yanına defnedildi.

Mahmud Kemal İnal, yakından tanıdığı bu kıymetli şairin son günlerinde bir ziyaretini, sahnenin hüznünü kemal ve edebin şiirile örterek şöyle anlatıyor: "Hastalığı hengâmında bir gün esbak sadaret müsteşarı Ali Fuad Beyle evine gittik. Mukavele veçhile Süleyman Nazif de geldi. O kadar lâtif ve zarif müsahabe edildi ki, biçare hasta: — Hayatımı iade ettiniz! dedi. Biz de onun dilrüba sözlerinden hayat bulduk". Şair hakkında da: "Talâtta gördüğüm âlî meziyetlerden biri, ef'al ve ekvalinin rûzigâra tâbi olmamasıdır. Demi ikbal ve idbarda reftar ve güftarını değiştirmedi" diyor ki, bu hüküm, İnal ölçüsünde bir biyografın kaleminden çıkınca, büyük kıymettir.

Şair Muhiddin Raifin :

Eylemez her devrde arzi cemal
Vadii şi'rü edebde böyle er
olsa lâyıkdır fazilet âlemi
Hasretinden tâbemahşer nevhazer

Ve Abdülhak Hâmidin :

Eski darında olmalıydı mükim
Üsküdar oldu rıhletiyle akim
Pek aculâne etdi terki hayat
Bana nisbetle çünki genç idi o

diye ölümüne yandıkları Üsküdarlı Ahmed Talât Bey, son zamanlarında geçim derdi ile, yüz elli kuruş yevmiye ile pul idaresinde bir küçük iş bulmuştu; şu kıtayı da o münasebetle yazmıştı :

Almadı bir pula devran beni de
Hayf kim etmedi nail emele
Ben de yüz elli kuruş ücretle
Yazılub damgaya oldum amele.

Bibl. : M. K. İnal, Son Asır Türk Şairleri.

AHMED TAŞKÖPRİ (İsameddin) — Büyük âlim ölmez eserlerden "Mevzuatülulum" "Şakayiki Numaniye" müellifi; (H. 901) 1495 de doğdu. (H. 968) 1560 da İstanbulda öldü. Seyyid Velâyet türbesinin yanındaki mezarlığa gömüldü. Derin bilgisini, güzel bir yazı ile süslemiştii, sülüs, nesih ve tâlikte seçkin bir hattat idi. İlmiye mesleğinde İstanbul kadılığına kadar yükselmiş bu vazifede üç yıl fazilet ve kemal ile hizmet etmiş, (H. 961) 1553 de gözlerinin kör olması üzerine azil ve tekâüt edilmişti. Eski Türk harflerile "Vusleti Lâhût" tâbiri ölümüne tarihtir. Muasırları arasında Hafız Ebulhayr diye anılırdı.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED TEVFİK EFENDİ — İstanbullu bir genç olup zabit vekili olarak iştirak ettiği birinci Cihan Harbinde Çanakkale muharebelerinin Anafartalar şühedasından; ölümü, kardeşi İdris Sabih'e şu manzumeyi yazdırtmıştı:

O kadar yandı mı bağrın, ey çocuk;
Ecelin sunduğu şarabı içtin!
Sırayı, saygıyı unuttun çabuk,
Sebeb ne ağandan ileri geçtin?

Yurduna son damla kanını verdin,
Ah cömert kardeşim, sana pek yazık.
İl fitre verdi sen canını verdin,
Ne acı bir şeker bayramı yaptık!

Yâd eller dağıttı halka gülsuyu,
Yok sana göz yaşı dökecek anan!
Kardeşim üzülme, müsterih uyu,
Ne mutlu, gülüyor zavallı vatan!

Bir çile ipekten yumuşak sinen,
Serhaddi tuttu sarp Balkanlar gibi;
Karşından daha çok bıyığın yokken,
Döğüştün yeleli arslanlar gibi.

Ne beyaz bir mermer, ne biraz yaldız;
Nerede yaptığın o altın destan?
Sürekli alkıştan utanan adsız,
Koca şehnamene konmamış imzan!

Ne kadar aradım senin kabrini,
Yok diye boynunu büktü her çiçek.
Yanıldım kardeşim bağışla beni,
Sen arzdan semaya naklettin, gerçek!..

Bibl. : Harb Mecmuası.

AHMED TEVFİK PAŞA — İmparatorluk devrinin son Sadırazamı; Babası Tuna havalisi komutanı Ferik İsmail Hakkı Paşadır ki, o da Arslanoğullarından Bahçesaraylı Mirza Mustafa ile Kırım Hanı Ahmed Girayın kerimesinin oğludur. Anası Diyarbakırlı Ayşe Gülşinas Banûdur.

11 Şubat 1845 senesinde Üsküdarda doğmuş ve Topkapı semtindeki iptidaî mektebin-

den başlayarak 1862 yılında Harbiye mektebinden süvari mülâzımı çıkmıştı; fakat 1866 yılında askerlikten istifa ederek Hariciye Nezaretine intisap eylemiştir. 1871 yılında o zaman idare merkezi Floransa şehrinde bulunan İtalyan hükûmeti nezdindeki Türkiye sefaretine ikinci kâtip olmuştur.

Ahmed Tevfik Paşa
(Resim: S. B.)

Bundan sonra 1872 de Viyana sefaretinde, 1873 de Berlin sefaretinde ve 1874 de başkâtiplikte Atina sefaretinde bulunmuştur.

1876 yılında Petersburg sefiri Kabuli Paşaya vekâlet etmek üzere Petersburg sefareti maslahatgüzarlığına nasbolunmuştur. Harp ilânına dair Prens Gortchakofun notası üzerine İstanbula avdetle siyâsî memur vazifesile karargâhı Şumnuda bulunan Serdarı-Ekrem Abdülkerim Paşa nezdine gönderilmiştir.

Harp akabinde Atina sefirliğine tayin edilmişti ve 1885 senesinde Paristeki Süveyş kanalı konferansına birinci Osmanlı Murahhası olarak iştirak etti; konferans akabında Berlin büyük elçiliğine tayin edildi. Bu sefirliği on sene devam etmiştir. Bu esnada Alman maliyecilerini Anadolu Demiryollarının inşasına alâkadar etmeğe muvaffak olmuştu ve binnetice İngilizler tarafından inşasına başlanmış ve İzmite kadar ikmal edilmiş olan demiryolu Devlete rücu etmişti.

1895 den itibaren Osmanlı Devletinin dahilî ve haricî çok müşkil bir zamanında 14 yıl müddetle Hariciye Nezaretini ifa eylemişti ve 31 Mart vak'ası esnasında Sadırazam olmuştu. Yeni Pâdişah Sultan Reşad tarafından sadarette ipka edilmiş ise de istifası üzerine 1909 yılında Londra sefaretine tayin edilerek Osmanlı devletinin umumî harbe iştirâkine kadar Londrada ikamet eylemişti. Bu esnada İngiltere ile samimî bir anlaşma zemininin teminine çalışmış ise de Sadırazam İbrahim Hakkı Paşanın iştirâkile ilerlemiş bir safhada bulunmuş olan müzakerat İtalyanın Trablusa taarruzu ve Balkan harbinin zuhuru ile muallâkta kalmıştı. Balkan harbinden sonra mezkûr anlaşma teşebbüsüne kadar girişmiş ise de bir taraftan devletin askerî itibarının azalmış bulunması diğer taraftan Almanyanın ihatası yolunda İngilterenin Rusya ile sıkıca anlaşmış olması keyfiyetinden Osmanlı Devletinin yalnızlığını gördü ve umumî Harbin başlangıcında Devletin silâhlı bitaraflığının muhafazasını tavsiye etmişti.

Umumî Harp esnasında âzası bulunduğu Âyana devam eylemiş ve 1918 de mütarekeyi müteakip Teşrinisanide Sadırazam olmuş ise de İstanbulun işgalinden mütevellit vaziyetten dolayı istifa etmiş, Âyan Reisi olmuştur. 1919 da Haziranda Parise giden ilk heyete riyaset etmişti, fakat Clemenceau tarafından fena kabul görerek neticesiz avdet etmişti.

İtilâf devletlerinin sulh şeraitini almak üzere 1 Mayıs 1920 gününde tekrar Parise gönderilmişti ve tebellüğ eylemiş olduğu şartların müstakil devlet mefhumu ile gayri kabili telif olduğunu bildirerek dönmüştü.

1920 ekim ayında tekrar sadaret mevkiini deruhte ederek 15 Ağustosta imzalanmış bulunan Sèvres muahedesinin padişah tarafından tasdik edilmemesine dikkat etmekle beraber İstanbulu Yunanlıların emellerine karşı korumakla meşgul bulunmuştu.

1921 yılında şubat ayında Londra Konferansına giden İstanbul heyetinin riyasetini deruhde etmişti ve konferansın resmî içtimaında Ankaradan gelmiş bulunan millî murahhasların noktai nazarına iştirâk ettiğini beyan etmişti. Heyetin avdetinde Parisde Cumhur Reisi ve Romada Kral tarafından kabul olunmuş ve bu vesile ile İtalya hükûmetinin güney batı Anadoluda tanınmasını talep ettiği rüçhaniyeti reddetmişti.

Mudanya mütarekesinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinin hâkimiyeti 2 Kasım 1922 gününde 101 pâre top endahtile ilân edilmiş, Babıâli Hükûmetine son verilmiş, bu suretle Ahmed Tevfik Paşa da Osmanlı Devletinin son Sadırazamı olmuştur.

Ahmed Tevfik Paşa bu suretle 87 yaşında iken 60 yıl fiilî hizmeti hitamında yurdun tam istiklâl ile sulha kavuşmuş olduğunu gör-

mek saadetine nail oldu. 8 Ekim 1936 gününde İstanbulda Nişantaşındaki evinde ölmüştür. Kabri Beşiktaşta Yahya Efendidedir.

Ahmed Tevfik Paşanın iki oğullarından biri emekli kurmay yarbayı ve Dışişleri Bakanlığının maslahatgüzarlarından İsmail Hakkıdır. İkinci oğlu emekli kurmay binbaşılarından Ali Nuri ticaret ile meşguldür. Kızı Fatma Zehra Moran İstanbulda Taksimde oturmaktadır. İki oğlu soyadı olarak Kırım Giray ailesinin ceddine işaretle "Okday" ismini intihap etmişlerdir (1946).

Ailesi efradından biri

AHMED TIFLI EFENDİ — (B. : Tıfli).

AHMED USTA — On sekizinci asır hattatlarından, Topçu ocağı neferlerinden idi, Tophanede Aralık Mescidinin imamı Hafız Mehmed Efendiden sülüs ve nesih yazı öğrenmiş ve devrinin seçkin sanatkârlarından biri olmuştu.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin.

AHMED USTA (Deli) — Alemdar Mustafa Paşa hükûmetini deviren yeniçerilerin Ramazan ihtilâlinde, bu ayaklanmanın başlıca mürettib ve müşevviklerinden bir yeniçeri zorbası; elli dokuzuncu bölüklü ortasının sabık ustasıydı. Alemdar Paşa Babıâlideki mahzene kapanıp baruta ateş verdiği zaman berhava olan kubbe üzerinde bulunuyordu, diğer birkaç sergerde ve bu kubbeyi delmeğe uğraşan yeniçerilerle beraber telef oldu.

Bibl. : Câbi Said Vakayinâmesi.

AHMED VEFA BEY — Şair; yakın dostları tarafından büyük kardeşi, İsmail Safa Beyle beraber ve pek yerinde olarak "Şairi maderzâd" diye anılırdı; aslı Trabzonludur, 1863 de doğdu, babası Mehmed Behçet Efendinin Hicazda vefatı üzerine aile İstanbula döndüğünde iki kardeş Darüşşafakaya kaydolundular ve ilk şiirlerini bu mektebin talebesi iken yazmağa başladılar. Darüşşafakadan diploma aldıktan sonra gümrükler idaresinde bir memuriyete tayin edildi; fakat bir müddet sonra tecennün etti, Üsküdarda Eskivalide akıl hastahanesine konuldu ve şifa bulamıyarak 1901 de bu hastahanede öldü, Karacaahmed mezarlığına gömüldü. Ahmed Vefa Beyin henüz otuz yaşında iken bu hazin ölümü ile tereddütsüz Türk şiiri pek orijinal bir kıymetini kaybetmiştir denilebilir.

Ahmed Vefâ Bey
(Resim: S. B.)

Küçük kardeşi merhum Ali Kâmi Akyüz (B. : Akyüz, Ali Kâmi); Ahmed Vefanın şiirlerini 1328 de "Eş'arı Vefa" adile neşretmiştir; Ali Kâmi, bu esere yazdığı bir mukaddemede şu hazin hâtıraları nakleder:

"Şiirler içinde bimarhanede söylenmiş olanlar da vardır. Onu bir cin tesahüp etmişti. "Ote-toi" nâmını verdiği o hayali muazzib, evvelâ dişlerini göstererek: tedricî ve esirî bir teşekkül ile tam sima halini alır, daha sonra uzaklaşıp yaklaşan ve bazan bir mânayı tehdit ile kolunu kaldıran bir vücud şekline girerdi... Son zamanlarda devrei ifakati üç sene kadar imtidat ettiği için devamı âfiyeti hakkındaki ümitlerimiz çoğalmağa başlamıştı. Büyük biraderimizin menfaya îzâm olunması (B. : İsmail Safa) onun cümlei asabiyesini öyle sarstı ki, hastalık derhal nüksetti". Vefanın ölümü, Safanın Sivastaki ölümünün altıncı gününe rastlamıştı. Aşağıdaki beyit, timarhanede yazdığı bir kıtadandır:

Makber olsun olmasın bildim hazin bir yerdeyim
Fark edenler var mıdır ben hangi âlemlerdeyim..

Bibl. : M. K. İnal, Son Asır Türk Şairleri.

AHMED VEFİK PAŞA — Münevver mutlakiyet ve birinci Meşrutiyet devirlerinin devlet adamlarından, ilk Osmanlı Meclisi Mebusanının İstanbul Mebuslarından ve Meclis Reisi; dil bilgini ve edip, san'at hâmisi, Türk tiyatrosunun kurucularından ve Türk tiyatrosu tarihinin orijinal hüner sahibi Molière mütercimi; (23 Şevval 1238) 1822 de İstanbulda doğdu, babası Mehmed Ruhiddin Efendi tersane ve serasker kapısı tercümanlığında bulunmuş, büyük babası Yahya Naci Efendi de Divanı Hümayunun ilk müslüman tercümanı idi; halası Hasenetullah hanım, hekimbaşı Abdülhak Molla ile evlenmiş, Abdülhak Hâmid Tarhan'ın ninesidir. (B. : Yahya Naci Efendi).

1831 de, mühendishanenin ilk kısmına verildi; 1834 de Mustafa Reşit Paşa maiyetinde Parise giden Ruhiddin Efendi oğlunu da beraber götürdü. Ahmed Vefik Efendi üç yıl kadar Pariste Saint - Louis lisesine devam etti, 1837 de İstanbula döndüklerinde, henüz on dört yaşında iken Babıâli tercüme odasına alındı. Ve bu oda uzunca bir zaman için merkezde mensup olduğu devlet kapısı oldu. 1840 da Şekib Efendi maiyetinde elçi kâtipliği ile Londraya gitti. Sırbistan, İzmir ve Memleketeyn'e muvakkat memuriyetlerle gönderildi ve her dönüşünde, tercüme odasındaki rütbesi yükseldi. 1847 de saniye rütbesiyle baş mütercim oldu ve o yıl neşrine karar verilen devlet salnamesinin tanzimine memur edildi. 1849 da, Türk dostu Fransız şairi Alphonse de Lamartine'e verilecek çiftlik meselesi için Türkiyeye gelen şairin arkadaşı ve vekili Charles Roland ile beraber Aydına gitti (B. : Lamartine, Alphonse de). 1841 de Encümeni Daniş âzası, ayni yıl içinde Türkiyenin Tahran elçisi tayin edildi. Dört yıl İranda kaldı; karşılıklı hiç anlaşıp sevişemedikleri Âli Paşanın sadaretinde geri çağırıldı; bilâkis kendisini çok takdir eden Reşid Paşanın himayesile "Meclisi vâlâyi ahkâmı adliye" ye âza tayin edildi. Bundan böyle, bu meclis âzalığı da her faal büyük memuriyetten ayrılışında kendisine bir devlet kızağı oldu. 1857 de deâvi nazırı, 1860 da Paris elçisi tayin edildi. Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi, "Tarih müsahabeleri" adındaki eserinde bu vezire ayırdığı sayfalarda Paristeki büyük bir devlet hizmetini şöylece nakleder:

"1277 (M. 1860) Şam kitalinin Cebeli Lübnana da sirayetinden dolayı Fransada efkârı taassubiye galeyana gelerek bir mareşal kumandasile Suriyeye bir büyük ordu sevki ihtihzaratına kıyam olundukta Ahmed Vefik Efendi Babıâliyi Suriyeye asker uçurunuz feryatlariyle ikaz eylemiş ve Hariciye Nazırı Fuad Paşa fevkalâde komiserlikle hemen Suriyeye gittiği gibi etraftan dahi kuvayi kâfiye yetiştirilmiş idi. Fransada müdahale temayülâtı biraz gevşemiş olmakla beraber düveli muazzama işe karışarak Pariste bir konferans akdile Suriyeye sevk olunacak Avrupa askerinin mikdarı ve sureti sevki ve asakiri şâhanenin vezaifi teskiniyesine keyfiyeti iştirâki konferansta müzakere olunması takarrür ve bu karara Babıâli dahi muvafakat eyledi. Bu bapta Ahmed Vefik Efendiye telgraf ile verilen şifreli talimatı Efendii müşarüniileyh konferansın şekli ve müzakere edeceği maddeler etrafa sızıncaya kadar sakladı ve Fransa hükûmetine karşı inkâr etti. Halbuki Babıâlinin konferansa muvafakat ve elçi beye talimatı mahsusa tebliğ eylediği Fransanın Dersaadet sefiri Marki de la Valette'in iş'aratı üzerine Fransa Hariciye Nezaretince malûm oldu ve resmen Ahmed Vefik Efendiden talep olundu; fakat Efendi öyle bir tebliğname almadığını ifadede ısrar eylediğinden Âli Paşa talimatı açık telgraf ile ir-

Ahmed Vefik Paşa Son günlerinde ev hali ile
(Resim: Nezih)

sale mecbur oldu. Artık inkâra mecal kalmayıp Ahmed Vefik Efendi muvakkaten Paristen savuştu. Böyle birkaç gün mururu Fransa efkârı umumiyesinin kesbi sükûn etmesine hizmet etmiştir ve konferansa tarafı Devleti Aliyyeden Ahmed Vefik Efendi âza tayin olunup ittihaz olunan mükarreratta Fransadan gönderilecek asker altı bine tenzil edilmiştir... Mahmud Kemal İnal biri Vaşington sefiri Süreyya paşazade Şekip Beyden, diğeri Pariste yeni Osmanlılar cemiyeti müessislerinden Nuri Beyden naklen iki fıkra anlatıyor:

Cebeli Lübnan meselesinde imparator Napoleon: "kendini Sultan Selim sefiri sanıyor" diye haber yollamış, Efendi de: "Sultan Selim sefiri olsaydım zatı haşmetmaapları burada bulunamazlardı" cevabını vermiş. Bir gün de imparatorun huzurunda Şam vakasından bahsedilirken Ahmed Vefik Efendi: "Şama asker sevkedilmek istenildiğini işitiyorum, Fransız askerini Türk askeri karaya çıkarmaz" demesile Napoleon, "Efendi, cidden vatanperversiniz, fakat diplomat değilsiniz!" cevabını vermiş. Ahmed Vefik Paşa, sonraları Âli Paşanın ilk şifreli telgrafı göndermekte acele ettiğini naklederken: "Âli Paşa hinziri öyle müşkül demde bana resmen yalan söyletti!" der imiş.

Bu konferanstan sonra, Fransa hariciyesini memleketinin menfaati uğruna aldatan elçi efendi haklı olarak sebep olduğu bir tiyatro vakası üzerine İstanbula döndü. Şöyle ki: Peygamberimiz Hazreti Muhammede dair bir piyesin sahneye konulacağını haber aldı, menedilmesi için Fransa Hariciye Nezaretine müracaat etti, nezaret kayıtsız kaldı, elçi efendi de oyun gecesi tiyatroya gitti, perde açılınca sahneye çıktı ve piyesi oynatmadı. Diğer bir rivayete göre de elçi o gece tiyatroda imparatorun locasında bulunuyordu, perde açılınca, Fransızlara karşı hakaretâmiz hiddetli bir tavırla locayı terkedip gitti. Rivayet ne olursa olsun, Türk elçisi din ve milletinin şerefini korumuştur. Ahmed Vefik Efendinin Paris fıkralarındandır:

"Napoleon'un beyaz boyalı bir arabası varmış; Vefik Efendi de aynını yaptırmış, bununla sokaklarda gezerken halk, imparator geliyor zannederek telâşa düşerlermiş, Arabayı değiştirmesinin kendine tebliği Fransa hükûmetince rica edilmesi üzerine keyfiyet Hariciye Nezaretinden Vefik Efendiye yazılmış. İstanbuldaki Fransız sefiri Padişahınkinin ayni olarak yaptırttığı mükellef kayık ile gezdiğinden Efendi nezarete yazdığı cevapnamede: "Fransa Hariciye Nazırı kendi sefirlerinin Boğaziçinde bindiği kayığı görmüyor da Osmanlı sefirinin Pariste gezdiği arabayı mı görüyor? Sefir o kayığı ortadan kaldırırsa bu araba kendiliğinden kalkar" demesile elçinin kayığı kaldırılmış, Efendi de arabasını siyaha boyatmış" (Mahmud Kemal İnal, Son Sadırazamlar)

"Şam vakasından dolayı devlete münfeil olan Napoleon, sarayda bir resmi kabul sırasında diğer elçilerle görüştüğü gibi Vefik Efendinin de yanına gelerek siyasî ahvalden bahsedip bir münasebetle: — İmparatorluğunuz çatırdayor! demiş. Vefik Efendi kemali ciddiyetle: — Bizim memleketimiz Fransaya uzaktır, bu sebeple zatı haşmetanelerinin hakkımızda daima doğru malûmat alamıyacakları tabiîdir. Bendeniz Pariste bulunduğumdan memalikinizin ahvalini yakından görüyorum. Çatırdayan sizin imparatorluğunuzdur! cevabını vermiştir. İmparator sıkılarak bir şey söylemeden çekilmiştir,, (Mahmud Kemal İnal, Son Sadırazamlar).

"Napolean, Vefik Efendinin şahsına hürmet ve muhabbetle beraber sefaretten azlini arzu edermiş, vedanamesini takdim ettiği sırada: — Sizin gibi bir zatı vükelâm arasında görmek isterdim! diyerek nezaket göstermiş ve Sevr mamulâtından ve kendi markasını taşıyan bir sofra takımı ve üstünde Efendinin ismi hakkedilmiş bir tuvalet takımı hediye etmiş" (Mahmud Kemal İnal, son Sadırazamlar).

1861 de Evkaf Nazırı, 1862 de ilk Darülfünunun "Hikmeti tarih" muallimi ve ayni yıl içinde yurd içinde lüzum görülen geniş bir teftiş işinde "Anadolu mıntakai yemînî = Anadolu sağ bölge" müfettişi tayin edildi. Bir buçuk seneden fazla İzmir, Bursa ve Balıkesiri taraflarını dolaştı. İzmirde iken kendisine o kadar çok arzuhal sunuldu ki, bu kasabada, o zamanlar "evrakı sahihe" denilen ve pul yerine devletin damgasını taşıyan arzuhal kâğıdı kalmadı. Mesuliyeti üzerine alarak salâhiyetini tam istiklâl ile kullanması, dolaş-

tığı yerlerdeki derebeylerinin nüfuzunu kıran yüksek medenî cesareti hakkında bir çok şikâyetlere yol açtı, hattâ bir ara Babıâlide "Müfettiş Efendinin rivayet edilen gayri kanunî hareketlerini tahkik için ayrıca bir heyeti teftişiye gönderilmesi" düşünüldü, ve nihayet Fuad Paşanın himayesile, sadece, azledildi ve Sadırazam Âli Paşanın ölümüne kadar, yedi yıl mazul kaldı. Açıkta kaldığı bu uzunca zaman Türk irfanı için faydalı oldu: Molière tercümeleri, "Fezlikei tarihi Osmanî" ve Micromégas tercümesi bu yılların mahsulü oldu. Âli Paşanın ölümü üzerine mührü hümayun Mahmud Nedim Paşaya verilince yeni Sadırazam, siyasî hasmının sevmediği Ahmed Vefik Paşaya alkışlı bir dostluk gösterdi: Onu rüsumat emanetine tayin etti (1871), mizacı bu memuriyete uygun değildi, barındıramadı; iki ay sonra Sadaret Müsteşarı yaptı (1872), tutamadı; Maarif Nazırlığına getirdi, yadırgandı; kısa bir müddet şûrayı devlet âzası oldu, nihayet azledildi ve 1877 ye kadar açıkta kaldı; yine Rumelihisarında kayalardaki köşküne ve bu köşkündeki kıymetli kütüphanesine çekildi. Bu yılların mahsulü olarak da "Lehcei Osmanî" adındaki meşhur lûgatinin ilk kısmını verdi. 1875 de Petersburg Rus ilim akademisi bu âlim devlet adamına muhabir âzalık pâyesini verdi. 1878 ilk mebus seçiminde İstanbul mebusu oldu ve 5 Şubat 1878 de ikinci Abdülhamid tarafından Meclisi Mebusana Reis tayin edildi. 27 Martta kendisine vezirlik rütbesi verildi. Meclis dağıldıktan sonra üç dört ay kadar Edirne valisi, âyan âzası, ikinci defa Maarif Nazırı, 4 Şubat 1878 de Hamdi Paşanın yerine Başvekil oldu ve kabinesinde Dahiliye Nazırlığını da kendisi aldı. Ahmed Vefik Paşa, Osmanlı devletinde Başvekil ünvanını alan ikinci vezirdir ki Sadırazam ünvanının Başvekile değiştirilmesi için bizzat kendisi uğraşmıştır, derler. Başvekilliği üçüncü ayını doldurmadan, Abdurrahman Şeref Efendinin tabiri ile şeni bir jurnalcı iftirası üzerine azledildi (15 Rebiülâhır 1295) ve 2 Şubat 1879 da valilik ile Bursaya sürüldü. Bu jurnalda, vükelânın çoğu ile ittifak ederek veliahd Reşad Efendiyi tahta çıkaracağından, Şehremini Ahmed Rasim Paşa vasıtasile İstanbulda bulunan Rumeli mühacirleri eşirasından binlerce ölüm eri zorbaları tedarik ettiğinden bahsediliyordu. Bursada dört yıl süren valiliği bu zengin vilâyetin imar ve fikir hayatında, mübalâgasız bir kalkınma devri oldu. 30 ikinciteşrin 1882 de ikinci defa olarak Başvekâlete getirildi, fakat bu ikinci hükûmeti ancak üç gün sürdü. Kendisinin kötüler defterinde kayıtlı olan Şeyhülislâm Üryanîzade Esad Efendiyi kabineden çıkarıp iyiler defterinde kayıdlı Bursalı Rıza Efendiyi onun yerine getirmek arzusu ikinci Abdülhamidin nazarında Başvekilin azli için kâfi bir sebep idi. Bundan sonra tekrar kayalardaki köşküne çekildi, dokuz yıl bir münzevî - menkûb hayatı sürdü. 2 Nisan 1891 de yaşı yetmişine varmış olarak orada öldü ve köşkünün civarındaki mezarlığa gömüldü. Torunu Farünnisa hanım tarafından dikilmiş olan kabir taşının kitabesi şudur: "Eazimi ülemayi islâmiyeden, efahimi vüzerayi saltanati seniyeden Ahmed Vefik Paşanın kabridir, elfatiha".

Devrin vakanüvisi Abdurrahman Şeref Efendi, bu büyük adamın portresini şöylece çizer: "Afif, müstakim, malûmatı vâsi, şedidüşşekime, vatanperver, cevval, cebbar bir simayi mühib idi. Fransızcayı ve fârisiyi pek güzel söyler ve telâffuzda edayi milliyi izhar eylerdi. Mütalâaya meftun olduğundan pek çok âsar ve kütüb gözden geçirmiş ve okuduğu şeyler kuvvetli hâfızasından âvânı şeyhuhetine degin silinmemişti. Fakat o kadar çok mahfuzat dimağında muntazaman istif olamıyarak naklelederken biribirine karıştırdı. İnat derecesine varan sebat ve metaneti ve mübalâgaya meyli ve istibdadı harekâtı darbımesel hükmüne girmiştir. Maamafih en garip harekâtında bile, aransa bir hikmet bulunabilir. Hodpesend ve hod rey olmakla hiçbir müşkülün karşısında aciz göstermeyip bilmediği mesail hakkında bile hükümler uydurur ve sonra da bir kahkaha salıverirdi. Vakarı ve ikbal ile serveti istihkarı müsbettir. Senîni ahiresinde üç dört ayda bir kere ziyaretine giderdim. Zaten (zengin) olmayıp her ay çıkmayan mazuliyet maaşı da sade olan idarei beytiyesine kâfi değildi. Eşya fersude ve hattâ minder örtüleri yamalıydı. Tenezzül edip de ne zammı maaş be ne güzeşte maaşlarının tediyesini istemiştir. Hastalığı mesmuu şâhâne buyurulup maaşatı mütedahilesinin tesviyesine iradei seniye taallûk etmesi üzerine (teşekkür için) bir kere sarayı hümayu-

na gitmiş idi. Meziyetleri yalnız istiğnalardan ibaret olsa bile yine tebcili azime sezâdır. Kibir ve azametine pâyan yoktu. Sevmediği adamları, herhangi rütbede bulunursa bulunsun sureti galizânede tahkir eyler, ve hoşlandığı kimselere toz kondurmazdı. O ihtiyar halinde evlâdı makamında bulunan bizlere kendi elile haremden şerbet getirdiği olurdu. Büyük püsküllü büyük fesi müdevver çehresine mehabeti mahsusa vererek nûranî cephesinden büyüklük ve zekâ ve ilim ve haysiyet şuaatı lemean ederdi. Sokakta dilenci kıyafetine girse hiç tanımıyan kimse bu adam vezirdir diye hükmedebilirdi. Mücessem hamiyyet ve sadakat idi. Âdab ve âdatı milliyeye riayet edip haremine ferace ve çedik papuç giydirirmiş. Eyyâma uymayı bilmez bir ferman dinlemezdi. Fuad Paşa: 'Ahmed Vefik Efendi, binek taşı cesametinde bir pırlantadır, ne zinet eşyasına yarar ve ne kaldırıma konur" der imiş.. "Sernegûn kütüphane" ve "her tarafı dikenli bir yuvarlak" tabirleri de Ahmed Vefik Paşa hakkında söylenmişti. Nazarında memurlar iki kısım idi: İyiler ve fenalar. İyi belledikleri hakkında teveccüh ve emniyeti berkemal idi. Fena bildikleri ki alûdei rüşvet olanlardır, indinde çerçöp makulesi sayılır ve onlara husumet beslerdi. Acz ve ademi iktidarı, irtikâba tercih eylerdi" Abdurrahman Şeref Efendi Ahmed Vefik Paşanın şahsiyetini tarif ve tayin etmek için bir takım fıkralar nakleder ki, cidden güzel şeylerdir:

Deavî Nazırı iken mahkeme kararile mahkûm olduğu borçlarını alacaklısı esnafa ödemiyen ricalden birine adliyeye uğraması için haber yollamış.. O zat da, zamanın âdetince atına binip nezarete gelmiş.. Ahmed Vefik Efendi kendisini odasında alıkoyup lâkırdı ile vakit geçirirken, emri üzere hareket eden memurlar nezaret kapısındaki hayvanı pazara götürüp satmışlar, tutarından esnafın alacağını kestikten sonra geri kalanını nazırın odasında oturmakta olan borçluya vermişler..

Sadaret müsteşarı iken evraka bakmaz: — Ben mektupçu değilim, vazifem, Sadırazam mühim devlet işlerinde istişare eyledikte reyimi beyan etmktir! der imiş.

Bursa vâlisi iken yaptırttığı hastaneye gelir tedariki yolunda bir tiyatro açıp Molière'den tercüme ettiği komedileri oynatır, ileri gelen memurlarla Bursa eşraf ve âyanını da arzularile veya cebren tiyatroya abone yazdırırdı. Mahkemei şer'iye naibi Asım Bey, mesleki icabı tiyatroya gidemiyeceğini bahane ederek abone bedelini vermez; bir sabah bakar ki, arabalığının kapısı gece valinin emrile duvar ile ördürülüp hayvanları içerde mahpus kalmış..

Bursada kira arabasile sokak sokak dolaşır ve arabacıyı kasden çıkmaz sokaklara sokar, araba durunca: — Vali Paşanın arabası durmak hiç olur mu?! diyerek belediyeden amele getirterek karşı gelen duvarı hemen yıktırır imiş... Bu suretle Bursada bir hayli çıkmaz sokağı açmış..

Bursada kafadar bir müddeiumumî muavini varmış; akşamları o günkü icraatının hikmetini sorar paşa da izah eylermiş. Bir defa Mudanya Kaymakamına filân mevkie kadar Bursa yolunun iki tarafına ağaç dikmesini emretmiş.. Ormandan çıkarılan fidanlar fazla geldiğinden tayin edilen yerden ötesine de dikmişler.. Ahmed Vefik Paşa muayene ve tahkike gittiğinde gösterdiği noktadan ileri ne kadar ağaç dikilmiş ise hepsini söktürmüş.. Hikmetini sorduklarında: — Mudanya kaymakamı verdiğim emri bu kere fazla icra etti, yarın da eksik icra edebilir, tamamını icraya alışmalıdır! cevabını vermiş.

Bir gün bir köylü kadın kendisine müracaat edip saatini kaybettiğini, aradığı halde bulamadığını ve Vali Paşa tek gözlüğünü takar ise kayıp şeylerin bulunduğu yeri keşfeylediğini haber verdiklerinden onun için köyünden Bursaya kadar geldiğini söyler. Ahmed Vefik Paşa kadının hangi köyden olduğunu ve saatini ne kadar vakittenberi kullandığını ve ne zaman kaybettiğini sorup anladıktan sonra bir müddet beklemesini emreder ve çarşıya adam gönderip münasip bir saat aldırır, kadını çağırtıp tek gözlüğünü takarak: — Hanım, ben kayıpları bulurum ama taze iken bulurum, sen vaktini geçirmişsin, şimdi bu saati al kullan, bir daha kayıbın olursa kırk sekiz saat geçirmeden müracaat et!.. diye gönlünü alarak gönderir..

Muhakeme usulü kanunu ile mülkiye memurlarının keyfî emirlerle tevkif ve hapsine müddeiumumîler mâni olmakta idi. Bun-

dan çok sıkılan Ahmed Vefik Paşa bir gün Sadırazam olur ise Adliye dairesine giderek binek taşında paydos diye bağırıp dairenin kapılarını kapıyacağını söyler imiş.. Ve sözü İstanbulda yayılmış.. Bir aralık adliye dairesi tamir olunurken eskilerden bir kâtip efendi sandıklarda eski bir evrak dosyası arıyor imiş.. İrgatbaşı öğle paydosunu ilân etmiş.. Zavallı kâtip Ahmed Vefik Paşanın Sadırazam olduğunu ve adliyeyi tatile geldiğini zannederek acele ile sandığı kapayıp yazı takımını toplamak için kalem odasına çıkmış...

Büyük biyoğraf Mahmud Kemal İnalda da güzel fıkralar vardır:

Bursa valisi iken valilerin sadaret ile değil, mercileri olan Dahiliye Nezareti ile muhabere etmesi gerektiğine dair Sadırazam Said Paşadan bir tamim almıştı, Said Paşayı sevmezdi, Dahiliye Nezaretine resmî bir telgraf çekerek : 'Said imzasile bir telgraf aldım, bu adam kimdir" diye sordu.

Yine Bursa valiliğinde iken bir gün defterdar, Maliye Nezaretinden defterdarlığa gelen telgraflarla merkezin masrafları için birçok para istenildiğinden, buna imkân bulunamadığı hususunda yazılan cevapların da kabul edilmediğinden şikâyette bulundu. Maliye Nezaretine muhtaşar ve müfit son cevabı Ahmed Vefik Paşa verdi: "Para denilen b... bu vilâyette yok" diye bir telgraf çekti.

İkinci defa Başvekâletten azlinden birkaç sene sonra, bir gün mabeyincilerden Hacı Ali Bey vastıasile sarayda toplanacak bir encümene davet edilmişti: "Efndimiz beni çocuk oyuncağı mı zannediyor!" diye bir kahkaha atmış, mabeyincinin defolup gitmesi mânasına da hareme gitmişti.

Kızının kızı Fahrünnisa Hanım anlatırmış; ömrünün sonlarında şişman vücüdünü ağrılar, sızılar kaplayarak, yerinden, bir iki kişinin yardımı ile güç kalktığı halde her gün bahçeye çıkarmış, bir gün kendini yormamasını söylemişler: "Sizin çocuk olduğunuz var mı çocuklar! Ben yeniden çocuk oldum, bahçemden vaz geçmem!." demiş.

Evkaf Nazırı iken Galata Mevlevihanesine yapılması lâzım bir yardımı yapmamıştı; Şeyh Kudretullah Efendi: — Ben seni Hazreti Mevlânaya havale ettim?

Deyince Ahmed Vefik Paşa: — Ben de seni Hazreti Mevlâya havale ettim! cevabını vermişti.

Bu büyük Türk vezirinin şahsiyetini ve hususî hayatını aydınlatma bakımından Macar müsteşriki Dr. İğnas Kunoş'un aşağıdaki hâtırası da çok kıymetlidir:

"Bir tavsiyenamem daha vardı. O da Ahmed Vefik Paşa nâmına.. Müşarünileyh Lehcei Osmanî'nin muhterem müellifidir. Paşanın kim olduğunu, eserlerinin, tercümelerinin şöhretini zaten evvelce öğrenmiştim.. Bir gün erkenden kalkıp Boğaziçinin bir dilenci vapuruna râkiben Paşanın ikamet ettiği Rumelihisarına gittim. Paşanın köşkü tepede imiş.. İsmi köşk ama, saraya benzer bir bina idi. Oraya giderek Vamberi'nin mektubu vasıtasile Paşanın huzuruna çıktım. Vâsi kütüphanesinde Avrupakârî bir koltuk sandalyede oturup beni öyle sevimli bir surette kabul etti ki, âdeta mahcup kaldım.

"Paşanın davranışı şâhane, bakışı merdâne; yüzündeki zekâvet, sözündeki kerâmet bana öyle bir tesir etti ki, kırk üç sene geçtikten sonra hayalî hâlâ gözümün önünden gitmez. Niyetimi, ziyaretimin sebebini anlatırken kemali nezaketle:

— Demek ki, Avrupa şarkiyununun sırasında yer bulmak niyetindesin... Aferin sana aferin! dedi.

Ben — O muradıma ermezden evvel türkçe öğrenmeliyim, Folklor dedikleri edebiyatın türlü türlü izlerini arayıp bulmalıyım...

Paşa — Çok arayacak olursan, zahmetlerden çekinmezsen muradına elbette nail olursun. Acaba şimdiye kadar bu yolda tecrübelerin var mı?

Paşanın bu suali üzerine Rumelide toplamış olduğum türküleri mendilimden çıkarıp birer birer okudum.. Bu avam şiirleri muhterem âlimin çok hoşuna gitti.

— Ha, dedi, benim de efkârladığım parçalar bunlardır. Yolun doğrusunu artık buldun.. Bu yoldan hiç sapma..

Bana çok minnet veren bu sözlerinden sevinerek:

— Lehcenizde avam lûgatleri bol bol bulunuyor... Deyince:

— Vay! Benim lehcemi gördün mü?. diye sordu.

Ben — Yalnız görmek değil hattâ okudum bile..

Hemen iskemlesinden kalkıp lehçesinin

güzel ciltlenmiş bir nüshasını aldı ve bana hediye etti.

Paşa — Lehcemde bulunmayan avam lûgatlerine rast gelip yazar isen kitabımı tekmil etmiş olursun..

Ben — Maalmemnuniye... diyerek kendilerine teşekkür ettim.

Paşa — Bari İstanbulda sana lâzım olan şiir parçaları bulabildin mi?.

Ben — Daha işe henüz başlamadım. Daha o kadar âşinalığım yok..

Paşa biraz tefekkürden sonra:

— Öyle ise buranın birinci beytini benim evimde bulacaksın!. diye bahçesine inmemizi teklif etti.

Odasından çıkıp merdivenden inerek "buyurun!" dedi. Önümüzde bir kapı açıldı... Geçtim... Baktım ki güzel bir bahçe.. Güllük gülüstanlık.. güzel güzel ağaçlar.. Şarıl şarıl sular akıyor.. Her yanda kuşlar, bülbüller şakıyor.. Bakanın gözleri kamaşıyordu.. Ellerini birbirine vurarak "Menekşe!" diye seslendi.

— Lebbeyk efendim! diyen bir kadın sesi işitildi. Paşa:

Bir cariyem var, dedi, sana güzel bir türkü, Türkmen kızının türküsünü söyliyecek..

Kahve şerbet ikramından sonra cariye yanımıza geldi.

Paşa — Haydi bakalım, bizim misafir efendiye Türkmen kızını söyle... dedi.

Kız, yüzünü gözünü örterek titrek bir sesle şu türküyü söyledi:

Ben babamın evin yıktım
Tavladan dorusun çektim
Yüzbin altun alub çıktım
Bin gidelim beyim oğlan

Türkmen kızı, türkmen kızı
Sabahın seher yıldızı
Git, gidemem türkmen kızı

Kır atımın nalı yoktur
Arkasında çulu yoktur
Bir gicelik yemi yoktur
Git, gidemem türkmen kızı.

Beyim oğlan, paşam oğlan
Kolum yastık, saçım yorgan
Bin gidelim beyim oğlan

Bileziğim nal ideyim
Feracemi çul ideyim
İncilerim yem ideyim
Bin gidelim beyim oğlan

Öküzümü çifte koştum
Tohumumu yere saçtım
Ben bir helâl yere düştüm
Git, gidemem türkmen kızı...

Öküzünü kurtlar yesin
Tohumunu kuşlar yesin
Helâl ekmek haram olsun
Ben istemem şimdengerl..

Türkü söylenmesi biter bitmez:

— Efendim, bu öyle adi türkülerden değil.. Âdeta bir ballad'a benziyor.. Bunun gibi beyitler garp edebiyatında bile nadir bulunur.. dedim.

Paşa — Ben de bilmiyorum başkasını.. işittiğim yalnız bu bir tanedir. Dediğin ballad'lar zaten fâcialı olduktan başka muhavereleri de vardır.

Paşa hazretlerile türkü gibi beyitler üzerine uzunca bir mükâleme açıldı:

Paşa — Garp avamı edebiyatının en çoğundan benim de haberim var. Ve bunlara dair bazı eserler de kütüphanemde mevcut.. diyerek bir takım mecmualar gösterdi.

Ben — Öyle ise islâm milletlerinin ekserisinde niçin bunun gibi eserler yok?..

Paşa — Bunun birçok sebepleri vardır. En başlıcası bizim Osmanlı limanının millî bir lisan olmaması, eski şairlerle ülemamızın ya fârisi veya arabî edebiyatının tesiri altında dilimizi onların diline uydurmağa çalışmalarıdır. Şarkı, gazel ve bunun gibi şiirlerimiz, en ziyade arap ile acem şairlerinin taklidi.. Gitgide öyle bir Osmanlı lisanı vücude gelmiş ki söylenilen lisandan gittikçe ayrılmış..

Ben — Halbuki, Türk lisanımızın tabiî güzelliği ve zenginliği var.

Paşa — Şüphe mi var.. Bir de bunu isbat için işte benim "Atalar sözü" dedikleri mecmuam, işte benim Molière oyunlarının tercümesi.. Ve daha bunun gibi bir kaç eser...

Ben — Öyle olduktan sonra, Türk müellifleri ne için bu yolu tecrübelere kalkışmıyorlar?..

Paşa — Kalkışanlar var.. İşte Kemal Beyin tiyatro oyunlarından Gülnihal, Zavallı çocuk, Vatan... Romanlarından: Cezmi Ali Beyin sergüzeşti... İşte Ahmed Midhat Efendinin güzel millî romanları. Bunlar hep saf türkçedir. Halk tarafından da anlaşılan lisan üzere yazılı.

Ben — Öyle ise niçin devam etmiyorlar?

Gazeteler niçin halk tarafından anlaşılmayan bir lisan ile yazıyorlar?

Paşa — Hakkınız var.. Amma işte..

Paşa sözünü keserek meyus bir tebessümle:

— Ha.. Şimdi hatırıma geldi.. Sualli ve cevaplı bir türkü daha istersen elimizin altındadır... dedi.

Yine cariyeyi çağırıp şu türküyü söyletti:

— Kızım kızım kınalı kızım
Seni bir sarraf istiyor
Vereyim ona..
— Ana ben varmam ona
Sarrafın altını çoktur
Saydırır bana

. . . .

Cariye:

— Bunun eşi de vardır, ruhsatınız olursa onu da söyliyeyim, dedi.

Paşa — Söyle bakalım...

Kız yine başladı:

Kızım sana hotoz alayım
Yok babacığım yok yok
Kızım sana potin alayım
Yok babacığım yok yok
Kızım seni kocaya vereyim.
Can babacığım can can..

. . . .

İnce saz sesi gibi söylenen bu ahenkli beyitler çok hoşumuza gitti. Paşa, bugün cumadır diye nazarı dikkatimi Göksu deresine ve oradaki halk eğlencesine celbetti. Ve yemek ikramından sonra bir kayık kiralatıp ev komşusu olan bir efendinin mektepli çocuğu ile birlikte kayığa rakiben gitmemizi söyledi.... Ve:

— Bir iki hafta sonra yine gel, topladığın mânileri görelim.. Dedi. (Türk halk edebiyatı).

Ahmed Rasim de Karagöz gazetesi sahibi Fuad Beyden dinlemiş şöyle bir fıkra anlatır:

"Şekerci Hacı Bekirin dükkânı önünden bana karşı tarafı gösterdi; dedi ki:

— Burada eskiden kim vardı bilir misin?

— Tönbekici Hasan Ağa!

— Evet, o da var idi, fakat gazetelerden?

— Bilmiyorum..

— Tercemanı Ahval ilk defa olarak şu binanın üstünde dizilip basılmıştır. Sahibi Hacı Agâh Efendi idi.. Kapı da dahil olduğu halde bütün üst kat matbaa idi. Beş oda kadar var idi. Odaların birinde el tezgâhı, birinde mürettipler, diğerlerinde de muharrirler bulunurdu. Bunlar Şinasi, Ahmed Vefik Paşa, Sarı Tevfik Bey.. Bu gazeteyi dokuz sene çıkardılar.. Bilâhara ayrıldılar.. Ahmed Vefik Paşa ile Şinasi Tasviri Efkârı neşrettiler" (Muharir, şair, edib).

Burada Ahmed Vefik Paşanın ilmî şahsiyetini ve Türk edebiyatı tarihindeki mevkiini belirtmek için, bu alanda tam söz salâhiyeti olan Ahmed Hamdi Tanpınar'ın İslâm Ansiklopedisine yazdığı makaleyi okumak lâzımdır:

"Arapçayı, farsçayı ve fransızcayı iyi bildiği ve Londra'da ikameti esnasında ingilizceyi de öğrendiği söylenir. Fakat garbı, daha ziyade fransız kültürü yolu ile tanır."

"Edebî faaliyeti de, aşağı yukarı siyasî hayatının ve bugüne kadar garabeti anlatıla anlatıla bitirilemeyen kıyafetinin manzarasını arzeder. Filhakika bu faaliyetin asıl mekanizmasını veren dil hususunda muayyen bir zevk sahibi olmamış, en basit ve sade tâbirlerle en garip ve işitilmedik arapça, farsça kelimeleri, mânasız seci'lerle üslûbuna geçirmiştir. Devrine göre, Avrupa lisanlarından da epeyce kelime kullanır. Bununla beraber meselâ Lehçe-i osmanî'deki nokta-i nazarı, "lisan-ı osmanî" diye tarif ettiği türkçeyi müstakil olarak alışı, tarihimizin mebdeleri hakkındaki fikirleri, devrinin diğer şahsiyetlerini geride bıraktığını ve bir nevi millî şuur sahibi olduğunu gösterir. Dilde daha ziyade realist olan, Avrupalılığı ve yeniliği memleketimize getirecek kullanışlı bir vasıta arayan devir, kendisini pek beğenmemiştir. Ayrıca türkçe kelimelerin muayyen imlâsı olmadığı ve binaenaleyh aslına göre yazılması lâzım geldiği bahanesi ile bir eserinde geçen bir kelimeyi, diğer bir eserinde bizzat kendisinin dahi beğenmeyip, terkedeceği bir tarzda yazmış olması, ona karşı yapılan belli başlı itirazlardandır. Hakikatte ilk büyük edebî mütercimlerimizden biri olan Vefik Paşa, eski nesrin tesiri altında idi ve büsbütün ayrı yollardan olsa bile, — meselâ Cevdet Paşa'nın erdiği muvaffakiyetten uzak olarak — eski nâsirlerin hatasını tekrarlamıştı. Sicilli osmanî'deki şu cümle onun lisanı için en vazıh ve doğru hükümdür: "kitabeti, ifadesi kadîm

türkîve tatbikan olmakla imlâ ve inşası tarz-ı aherde idi... Namık Kemal, Abdülhak Hâmid'e gönderdiği bir mektupta, bilhassa gayr-i me'nus türkçe kelimeler kullanmış olması dolayısiyle, onu. çağatayca yazmakla itham ederek, istihza eder. Ayni şiddetli tenkidi Voltaire'den tercüme ettiği Micromégas hakkında da yapar. Yeninin yapılmağa çalıştığı ve dile bir nizam getirilmek istenildiği zamanda, ayni sahifede birbirine tezat teşkil eden unsurların bulunduğu bir eser, beğenilemezdi. Bununla beraber, bu uslûpta ve eserde, başkalarınınkinden daha derin olarak, millî bir çeşni bulunduğu ve Vefik Paşa'yı bütün hayatında etrafına sevdiren şeyin de bu yerlilik olduğu unutulmamalıdır.

"Ahmed Vefik Paşanın ilk eseri, 1863 senesinde Tasvir-i Efkârda tefrika ettiği Hikmet-i Tarihtir. Bunu Ebülgazi Bahadır Hanın eserinden naklettiği Şecere-i Evsal-i Türkiye takip eder. Bu iki eseri, natamam olarak. kitap halinde de tabedilmiştir. Tarihe müteallik üçüncü kitabı, rüşdiyeler için yazdığı, uzun seneler elde dolaşan Fezleke-i Tarih-i Osmanîdir. Bu eserlerden birincisinin iyice tetkiki lâzımdır. İkincisi ise, millî tarihin diğer şubelerini hatırlatan bir eser olmak itibarile, mühimdir. Lehce-i Osmanî (birinci kısmın tabı 1293 = 1876; her iki kısmın tabı 1888/89), bu tarih görünüşü dil sahasına teşmil eder. Ziya Gökalp kendisini bu mesaisi dolayısile türkçülük cereyanının mübeşşirlerinden addeder. Belin ile beraber, 1289'da neşrettikleri Ali Şir Nevaînin Mahbub el-kulûb adlı eserini de zikredecek olursak, tarih ve dil sahasındaki mesaisini tamamlamış oluruz. Bunun sahasındaki Molièr, Le Sage. Fénélon ve Hugo'dan yaptığı tercümeler gelir. Daha ziyade fransız klâsiklerine düşkün olması, fransız lisesindeki tahsilinin ve biraz da mizacının sevki iledir. Herhalde Fransız kültürüne derinden vakıftı. Bu tercümelerin içinde en şayan-ı dikkat olanı, Molière tercümeleridir. Vakıa şairin bütün külliyatını tam olarak tercüme etmemiştir fakat imkân bulsa idi, galiba, yapacaktı. Zaten bazı tercümelerinin kaybolduğu söylenir. Vefik Paşa bu eserlerin bazılarını manzum olarak tercüme etmiştir. Hece vezni ile yaptığı manzum tercümelerde büyük bir muvafakıyet gösterdiği iddia olunamaz. Mensur tercümelerinde asla ve eserin yürüyüşüne sadıktır. Bununla beraber icabında fransızcadaki inşa tarzını kırdığı da vâkidir; isimlerde ufak tefek değişiklikler yaparak âdeta yerlileştirir. En ziyade şayanı dikkat olan mesaisi adabtasyonlarıdır. Örfümüze gelmeyecek olan mevzuları daima doğrudan doğruya tercüme etmiştir. Adaptas yonlarda eşhasın isminden başlayan bir dikkat ve anlayış görülür. Ahmed Vefik Paşa'nın kendisinde bir komik icat kabiliyeti vardır. Adaptasyonlarda bu kabiliyet onu sürükler. Vefik Paşa'nın bilhassa tutunan piyesleri, **Zor nikâhı** ve **Zoraki tabib** gibi adaptasyonlardır. Bununla beraber Teodor Kasap (**Pinti Hamid**) ve Âli Bey'in (**Avyar Hamza**) adaptasyonlarının, bunlardan aşağı olmadığı, hattâ dil bakımından ufak bir faikiyet bile gösterdikleri âşikârdır. **Zor nikâhı** ile **Zoraki tabib'i.** 1869 da adapte ettiğine bakılırsa, Molière tercümelerine bu aralık başlamış olduğu kabul edilebilir. Molière'den tercüme ettiği eserler şunlardır: **İnfial-i aşk** (Le Dépit Amoureux), mensur: **Zor nikâhı** (Le Mariage Forcé), mensur; **Don Civani** (Don Juan), mensur; **Tabib-i aşk** (L'Amour Medecin), mensur; **Adamcıl** (Le Misanthrope) manzum; **Zoraki tabib** (Le Medecin malgrélui), mensur; **Tartüf** (Tartufe). manzum; **Azarya** (L'Avare), mensur: **Yoraki Dandini** (Georges Dandin), mensur: **Okumuş kadınlar** (Les Femmes Savantes), manzum; **Dekbazlık** (Les Fourberies de Scapin), mensur; **Meraki** (Le Malade İmaginaire), mensur; **Kocalar mektebi** (L'Ecole des Maris), manzum; **Kadınlar mektebi** (L'ecole des Femmes), manzum; **Savruk** (L'Etourdi), manzum; **Dudu kuşları** (Les Précieuse Ridicules), mensur. (Molière tercümeleri 16 kitap olarak, 1933 de Kanaat kütüphanesi tarafından basılmıştır). Bundan başka Hugo'dan **Hernani** yi tercüme etmiştir. **Hikâye-i Hikemiye-i Mikromega,** (Voltaire'den. 1288); **Telemak tercümesi** (Fénélon'dan, 1298); **Cil Blas** (Gil Blas) **Santillani'nin sergüzeşti** (Le Sage'dan, 1303).

"Bu saydığımız eserlerden ve yukarıda bahsettiklerimizden maada, Ahmed Vefik Paşa, **Gülistan** ile **Dalkâvukname** (**Lucius**, trc. Vasilâki Ef.) nin tab'ına yardım etmiştir. La Grande Encyclopédie'de ayrıca onun Schiller ve Shapespeare'in belli başlı eserlerini tercüme etmiş olduğu kaydı mevcut ise

de, ortada bulunmadığı için, bunun bir rivayet olması çok muhtemeldir. (A. Hamdi Tanpınar, Ahmed Vefik Paşa).

AHMEDVEFİKPAŞA CADDESİ — Fatih kazasının Şehremini nahiyesinin Denizaptal mahallesi yollarındandır; 1934 de basılmış Belediye şehir rehberi haritasında, Odabaşı camii önünden Çapaya kadar uzanmış düm düz bir cadde olarak gösterilmiştiir; harita, geniş bir yangın yeri olan bu semtin istikbaldeki şeklini göstermektedir; ne zaman tahakkuk edeceği bilinmiyen bir imar projesinin şehir rehberine konulması ne dereceye kadar doğrudur, bilinemez. Ahmedvefikpaşa Caddesinin 1945 deki manzarası şu idi: Odabaşı camii tarafından girildiğine göre, üç araba geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli, gayet bozuk bir yoldur; solda bir mahalle bakkalı vardır. Hemen bütün evleri, birer katlı, kulübeden büyükçe fukara meskeni yapılardır. Bahçe duvarları umumiyetle yığma taştandır, birçok bahçelerde teneke havalelerle çevrilmiştir; Dervişpaşa ve Kâşgarlı Mahmud sokaklariyle olan kavşağından ötesi de (B.: Denizaptal Mahallesi) toprak bir pateka halindedir (Kasım 1945).

Bibl. : REK, Gezi notu.

AHMEDVEFİKPAŞA KÖŞKÜ — Ahmed Vefik Paşanın köşkü Rumelihisarında, hisar üstündeki Şehidlik tepesinde idi ki, gayet geniş olan arazisi, paşa tarafından Amerikalılara satılmış ve burada Robert College müesseseleri kurulmuştur.

İstanbul topoğrafyası üzerinde salâhiyetle söz sahibi tarih bilginlerinden İstanbul Belediyesi mektupçusu Osman Ergin, büyük maarif tarihinin ikinci cildinde Robert College'den bahsederken şu satırları yazar:

"Bu mekteplerden gerek hükûmetin gerek halkın gözü çok yılmış olduğu, her müesse hükûmet için birer çıban, birer siyasî mesele menbaı olacağı anlaşıldığı için ilk zamanlarda bunların açılmaması için elden gelen gayret esirgenmezdi ve kolaylık gösterenler yahut mektebe yer verenler ve satanlar halk ve hükûmet nezdinde iyi bir gözle görülmezdi. Robert College'in birinci kısmının yerini Ahmed Vefik Paşa evvelâ 16 bin liraya, sonra ikinci kısmını da 20 bin lira mukabilinde Amerikalılara satmıştır.

"Ahmed Vefik Paşa gibi bu memlekette ilk milliyetçilik ve türkçülük cereyanlarını uyandırmış ve bu hayatı yaşamış; sefirlik, nazırlık, mebusluk, meclis reisliği ve Başvekillik gibi en yüksek makamlarda ve memuriyetlerde bulunmuş olan bir ilim ve idare adamının ecnebi mekteplerine karşı hükûmette ve halkta mevcudiyetini yakından görmesi ve bilmesi lâzımgelen fena telâkkiye karşı ne için bu işi yapmış olduğu tetkike değer bir mesele olduğundan tercümei halinde ve tarihte meçhul kalmış olan bu noktayı aydınlatacak şu birkaç satır yazı lüzumsuz sayılmaz sanırım.

"Rivayete göre: Ahmed Vefik Paşayı bu tarzda hârekete sevkeden, hükûmet yüzünden borçlanmış olması ve bu borcun hükûmetçe tanılıp tesviye edilmemiş bulunması keyfiyetidir. Paşa Pariste sefir bulunduğu sırada, hükûmetin ve milletin haysiyetini korumak maksadile ve yine hükûmetin emrile birçok ziyafetler vermiş, fakat bilâhara bütçenin darlığından mı her neden ise bu ziyafet masrafları hükûmetçe kabul ve tesviye edilmemiştir. Paşa, parayı hükûmetten alamayınca ve muztar kalınca kendi şerefini ve haysiyetini korumak için elinde bulunan boş araziyi Amerikalılara satmış ve ancak bu suretle borçtan kurtulabilmiştir.

"Tapu ile mutasarrıf bulunduğu bu toprağı satmaktan hususile Ahmed Vefik Paşa gibi büyük bir devlet adamını men'e hükûmet memurları kadir olamadığı için satışa mâni olamamışlar ise de, zamanın hükümdarı bu satışın intikamını Ahmed Vefik Paşa öldükten sonra almıştır, şöyle ki: Paşa öldüğü zaman nereye gömülmesinin arzu ve irade edildiği usulen sorulmuş, İkinci Abdülhamidden: "Kayalar kabristanına defnediniz ki, Robert College'de çalınan çan sesleri kıyamete kadar kulaklarında çınlasın dursun" tarzında bir irade sadir olarak icabı icra edilmiştir.

"Diğer bir rivayete göre: Ahmed Vefik Paşa öldüğü zaman kendisi için cenaze alayı yapılmamasını, türbeye gömülmemesini, dört hamal tarafından sırtlanıp hemen en yakın bir yere gömülmesini vasiyet etmiştir."

Ahmed Vefik Paşa köşkünü görenlerden Abdurrahman Şeref Efendi ile Macar müsteşriki Doktor İ. Kunos, her ikisi de çok kuvvetli birer müşahit oldukları halde, ne kadar yazıktır ki, bu tarihî bina hakkında hemen

hiçbir şey kaydetmemişlerdir (B.: Ahmed Vefik Paşa). Bu köşk hakkında Şirketi Hayriye tarihçesinde şu satırlar okunmaktadır: "Rumelihisarının en mürtefi noktası şehitlik tepesidir ki, 140 metre irtifaındadır. Elyevm Sarıca Paşa kalesinin dibinde mini mini bir bahçenin yanında güzel bir kütüphane görülür ki, burası tarihi osmanîde haizi ehemmiyet iki büyük zatın ikametgâhı olmakla meşhurdur. Bunun biri meşhur lehçe sahibi Sadrı esbak Ahmed Vefik Paşa merhumdur. Vefik Paşa kütüphanesi Osmanlıların cemettikleri koleksiyonların en mühimlerinden biri idi. Üç dört bin cildden fazla kitap mevcut idi ki, hepsi hattatlığın, mücellitliğin enâfisi âsarından idi. Bu kütüphane bilâhare parça parça satılmıştır. Bu köşk sonraları Adliye Nazırı esbakı İsmet Paşazade Rıza Paşa merhum tarafından sâtın alındığı gibi koleksiyonun en nefîs parçalarını da yine müşarünileyh almıştır." (B.: Rumelihisarı).

AHMED VEFKİ (Üsküdarlı Şeyh) — "Drağman müezzini" ve "Drağman zâkiri" lâkaplarile de anılır; on sekizinci asrın seçkin tâlik hattatlarından, bestekâr, zakir ve mevlûdhanlarından; Üsküdarlı Ramazan Efendi adında bir zatın oğludur; pek küçük yaşta iken Şeyh Abdülmecid Sivasî Efendinin elinde terbiye edilmiş idi; zikri derviş Ali Şiruganîden, mevlûd okumasile yazıyı da Zeyrek müezzini hattat Hüseyin Efendiden öğrenmişti; Drağman tekkesi şeyhi İsa Efendi eniştesiydi, onun irşadı ile halveti tarikatine girdi, tersanede Çorlulu Alipaşa camiinin cuma vâizi, Drağman tekkesinin de baş müezzini idi. Hayatının son yıllarında Eyüb Nişancasındaki Sivasi tekkesinde bir hücreye çekilmiş ve (H. 1161) 1784 de orada ölmüş, Abdülmecid Sivasî türbesinin yanına gömülmüştür. Bir bestekâr olarak bilhassa tevşihleri ile meşhurdur, rast makamındaki tevşih'inin ise, Türk dinî musikisinin ölmez parçalarından bir şaheser olduğu kabul edilmiştir ki, aşağıya naklolunan güftesi Kâtipzade Mehmed Ref'i'nindir:

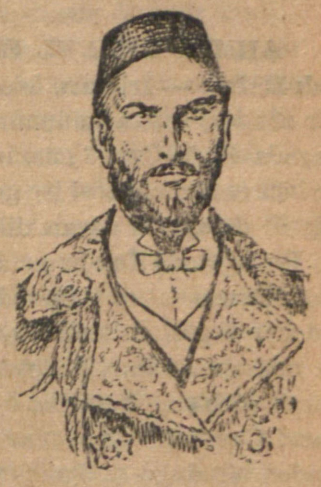
Bu şeb hurşîdi evrengi risalet geldi dünyâye
Muhammed Mustafanın nûri saldı âleme sâye
Dorandı âlemi bâlâ serâser nûr ile ol şeb
Kadem basdı vücud iklimine ol âsuman pâye.

Muhayyerden bestelediği şu güzel ilâhinin güftesi Abdülâhad Nurinindir:

Gönül senden peyâmı yâri özler,
Haber ver ey sabâ dost ellerinden.
Uyumaz her seher yolları gözler
Haber ver ey sabâ dost ellerinden

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei hattâtin; S. N. Ergun, Türk Dinî Musikisi.

AHMED VESİM PAŞA (Hacı) — Türkiye imparatorluğunun son kaptanı deryalarından, (H. 1240) 1824 de İstanbulda doğdu, Babası Bahriye emini Seyid Mehmed Reşid Beydir; on iki yaşında bahriye mektebine girdi, Türk donanmasında hizmet ve gayretile seçkin bir sima olarak (H. 1281) 1864 de müşir oldu. (H. 1284) 1867 Girid ihtilâlinde Akdeniz harekâtını idare etti, âsilere harp levazımı götüren Arkadi adında bir vapur zaptetti ki, bu tekne uzun zaman Fuad vapuru ismile hizmet etmiştir. Son derece nâmuslu, âlicanap bir insan ve itikadı sağlam bir müslüman olan Hacı Ahmed Vesim Paşa, o devrin birçok münevverlerinde olduğu gibi yazı meraklısı idi. Bu alanda hattat denilecek bir hüner sahibiydi, son yıllarında yegâne eğlencesi bu olmuş, sekiz nüsha kur'anıkerim yazmıştır. Yaşı sekseni bulmuş bir ihtiyar iken memleketin siyasî durumile alâkadar olur, Abdülhamidin idaresini beğenmez, Türkiyeyi ancak ve ancak Meşveret usulünün, bir meşrutiyet idaresinin yükseltebileceğini söylerdi. Son zamanlarda kendisine "Şeyhülvüzera" denirdi; Üsküdarda Ayazma sahilindeki yalısında otururdu. 1910 da öldü.

Hacı Ahmed Vesim Paşa (Resim: S. B.)

Saim Turgud Aktansel

Hacı Ahmed Vesim Paşanın torunu Neş'ecan Hanım Efendi 1958 de Göztepedeki köşkünde, bu köyün emsâli tükenmiş eski kibarlarından biri olarak oturmakda idi; zarif, hoş sohbet, yaşadığı devri dillendiren insanlardandır; Paşa merhumun pek kıymetli yazı koleksiyonu kendilerindedir; evine bu bakım-

dan bir müzecik denilebilir. Rübab üstâdı Sabahaddin Volkan bu hanımefendinin damadıdır. (B. : Volkan, Sabahaddin).

AHMED VİKAAR HAMDANÎ — Aslı Hindistanın Patna eyâletindendir, 1952 de Pâkistan'ın Endonezya sefâreti müsteşarı idi. Yüksek tahsilini İstanbul Üniversitesinde yapmış, Edebiyat fakültesinde Arab ve Fars filolojisi ve İslâm Tarihi derslerine devam etmiştir. feyz aldığı üstadları Şerafeddin Yaltkaya, Kilisli Rifat Efendi, İsmail Sâib Efendi ve İzmirli İsmail Hakkı bey merhumlardır. Pâkistanda ve Hindistanda kalemi ile Türkiyeyi tanıtan sîmalardandır. 1941 de Aligarh şehrinde çıkan "Aligarh Magazin" adındaki mecmuada İstanbul ve bilhassa İstanbul kütübhâneleri ve bu kütübhânelerdeki kıymetli yazma kitablar hakkında yazdığı makaleler son derece şayanı dikkatdir. Ahmed Vikaar Hamdanînin hal tercemesi öğrenilemedi.

Ali Genceli

AHMED ZEYNEL EFENDİ (Kasımpaşalı Hâfız) — İri yarı, âdem ejderhâsı kalıplı bir zât idi; şapka kanunundan evvel, Kasımpaşada Kışla Camii imamı idi, sarığı pek az ve ince sarar, cübbesi ise geniş ve uzun, bu kılığı ile de ayrıca nazarı dikkati çekerdi. 1918 de Beyoğlunda İngiliz sefârethânesi arkasındaki Kamerhatun Camiinde imam idi, Beyazıd Camii gibi en kalabalık selâtin camilerinde mukabele okur, dinleyenleri çoşdurur, cemâati birbirine katardı; öyle ki mesela Bayazıd Camiinin Kaşıkcılar cihetindeki köşesinden okuduğu mukabeleyi bitirib de ayağa kalkdı mı yüzlerce kişi de birlikde kalkar, Hâfız Ahmed iri cüssesi ve azametli tavrı ile önde, peykleri arkasında yürür, camiin içinde o hayranlar kitlesi tek vüclud hâlinde dolaşırdı. Câzibesi esrarengiz idi, sesinin cinsi makbul olmamakla beraber hançeresi de oynak değildi, ağustos ayında sığırcık kuşlarının seslerine benzeyen bir ses tonu vardı. Musiki bilmediği için nâşenide nağmeler şöyle dursun, bir makamdan diğerine yolu ile geçmeyi dahi başaramazdı; sesi müzikal olmayan bir titreme hâlinde akışlar gösterir, avam kalabalığı da bu titreyişe kapılırdı.

Hâfız Ahmed kendisine karşı gösterilen taşkın hayranlığa kayıdsızdı, hâlinde vahşet olan bir adamdı. Bu hâli önce cezbe zan edildi, sonra cinneti meydana çıkdı. Bir gün bir jilet traş bıçağı yutarak intihara teşebbüs etdi, akıl hastâhanesine kaldırıldı, Dr. Mazhar Osman tarafından bir hafta kuru ekmekle patates yutturularak kesici çelik levha mide ve bağırsaklarını paralamadan çıkarıldı ve ölümden kurtarıldı, hâlinde sükûnet hasıl olunca hayranlarının kefleti ile hastahâneden alındı, Kamerhatun camiindeki vazifesine başladı, fakat bir müddet sonra camiin yanındaki meşruta odasında kendisini tavana asarak intihar etdi. Hafız Ahmedin mecnun tipi, Mazhar Osmanın neşretdiği "İstanbul Seririyatı" mecmuasının XVI. yıl 5. sayısında etraflı olarak etüd edilmiştir.

Hafız Ahmed Zeynel
(Resim: S. B.)

Ali Rıza Sagman

AHRETLİK HANIM — Asıl adı Dürrişehvar Hanımdır; birinci Abdülhamidin, şehzadeliğinde bir cariyesinden doğmuş kızıdır; bu hükümdarın devrinde büyük nüfuz sahibi devlet ricalinden Ahmed Nazif Efendi ile evlenmiştir ki, kocası bu hanımın sayesinde yükselmiş, (B.: Ahmed Nazif Efendi, Hacı Selimağazade) ve İstanbul zürefası tarafından "Ahretlik Hanım" lâkabı verilen bu Sultan, babasının ihtiyarlığından ve sevgisinden istifade ederek bir hayli saray entrikalarına karışmış, bilhassa Sadırazam Halil Hamid Paşanın azli ve katlinde büyük bir rol oynamıştır. Üçüncü Selimin cülûsunun tezine kocası Ahmed Nazif Efendi ile kaynatası Hacı Selim Ağanın Üçüncü Sultan Selimin gazebine uğrayarak idamları sırasında Ahretlik Hanım da konağında kapanıp oturmağa mahkûm olmuş, üçüncü Selimin hal'ine kadar da kendisinden bahsedilmez olmuştu. İkinci Mahmudun cülûsunda yeniden ehemmiyet kazandı, padişahın validesini eski saraydan Topkapı sarayına getirmiye memur edildi; bu yıllar içinde hayli yaşlıca olarak öldüğü tahmin olunabilir.

Bibl. : Cevdet Tarih, I; Câbi Said Vakaayinâmesi.

AHŞABMİNÂRE SOKAĞI — Fatih kazasının Karagümrük nahiyesinin Muhtesib İskender mahallesi sokaklarındandır. Keçeciler caddesile Eskialipaşa caddesi arasında uzanır; Keçeciler caddesi kavşağından girildiğine göre Feyzipaşa (Edirnekapı) tramvay caddesinin geçtiği sırta doğru tırmanan az meyilli bir yokuştur; iki araba geçecek kadar geniş, kaba taş döşeli ve bozuk bir yoldur. Biri Keçeciler caddesi kavşağı köşesinde, biri de ahşap ve biribirine bitişik ikişer üçer katlı, bir kısmı gayet harap, umumiyetle dar gelirli ve orta halli ailelerin barındığı meskenlerdir. Akseki camii sokağiyle kesiştiği dört yol ağzında belediyenin bir elektrik sokak feneri ile aydınlatılmıştır. (1945 Aralık).

Bibl. : REK ve Sâim Turgud, Gezi notu.

AHŞAB YAPI — Ahşab yapı, on yedinci asırdan beriye, büyük camiler ve bir kısım mescitler, medreseler, sibyan mektepleri, bir kısım türbeler, hanlar ve hamamlar müstesna, bütün bir İstanbul demekti. Türk mimarı, ahşap yapıda, plân zenginliği, konfor, ihtişam ve dış zarafet ve güzelliği ile dehâ eseri bedialar vermiştir. Bu yapılarda nakkaş ve oymacı altın ve elmaslarla oynayan bir kuyumcu zevkile çalışmış, çiçek bahçelerinden tavanlar, hücreler, kapılar, dolab kapakları, merdivenler, trabzanlar yapmıştı; Hamdi Kayalının tasviridir: "Bizde klâsik ahşab yapı Türkün kendi ruh yapısının timsaliydi, umumiyetle dışında sade bir güzellik, içinde bir irfan hazinesinin parıltıları vardı, sokak kapısından, bir sanat hazinesine girilirdi". Büyük şehrin dörtte birini, yarısını, hattâ dörtte üçünü mahveden yangınlar, İstanbulu semt semt dolaşarak harap etmiş, kısa bir zaman sonra geniş yangın yerlerinde yeni bir zevkin eserleri yükselmiş idi; bugün, İstanbulda bir devrin üslûbunu belirterek ahşap yapı örnekleri bulup göstermek imkânsızdır; hâtıraları, Türk ahşap yapı sanatının hayranı olmuş yabancı seyyah ressamların sayısı çok olmayan resimlerinde kalmıştır; Son asır içinde de Ali Rıza Bey, Ahmed Ziya Bey, Osman Asaf Bey, Mesrur İzzet Bey, Zekâi Paşa ve Halil Paşa gibi Türk ressamları bugün çok kıymetli birer vesika olmuş yağlı ve sulu boya tablolar, desenler bırakmışlardı.

Yangın âfetinden kurtulan büyük ahşap yalılar ve konaklardan bir kısmı da ikinci Meşrutiyet inkılâbile değişen aile hayatı ve servet müvazenesi yüzünden son sahiplerinin elinden çıkmış, Büyükşehirde ölçüsüz bir şekilde tarih ve sanat kıymetleri yok eden tahripkâr "yıkıcı" sermayesinin kurbanı olmuş (Göztepede Âbid Paşa köşkü, Üsküdarda Hüseyin Avni yalısı, Sultanselimde Afif Molla konağı, Bebekte Köçeoğlu yalısı gibi), yahut depo haline konularak tahrip edilmiştir. Bir kısmına da bazı okullar yerleştirilerek kendi içinden çıkan yangınlarda yok olmuştur. (Erenköyünde Rıdvanpaşa köşkü, Vezneciler de Zeynep Hanım konağı, Çarşıkapıda çifte sultan konakları gibi); 1945 - 1946 arasında nefsi İstanbul ile Boğaziçi, Yeşilköy tarafı ve Anadolu yakası köylerinde, yalı konak ve köşk olarak orijinal bir sanat kıymeti taşıyan

1894 de Üsküdarda asırdide ahşab yalı; Yıkılmıştır.
(Resim: Hoca Ali Rıza Beyin karakaleminden S. Bozcalı eli ile)

ahşap binalar ben gibi kalmış bulunuyordu; İstanbulun son büyük yangınlarından kurtulmuş ahşap semtlerinde de kendine has hususiyetleri, güzellikleri olan evler pek azdır; hiç olmazsa bunların, tam yetki sahibi şahıs ve makamlar elile tesbit edilerek insan elile yok edilmemesini önlemek Büyükşehre millî bir hürmet borcudur. Burada, kıymetli bilgin Osman Nuri Ergin'in "Mecellei Umuru Belediye" sinden bir bend okumak gerektir:

"Ahşab binalara heves edilmesi, zelzele korkusuna atfolunmakta ise de, kârgire nisbetle ahşap binaların daha ucuz meydana gelmesi Türkleri bu yolda bina inşasına sevketmiş olduğuna şüphe yoktur. Halbuki bir şehirde ahşap binaların çokluğu sık sık yangın vukuunu icabettirdiği için eski kayıtlarda Kanunî Sultan Süleyman devrinden itibaren yangını önlemek için tedbirler ittihazına mecburiyet hâsıl olmuştu.

"İstanbulda nüfus çoğalmadan evvel, büyük büyük kârgir konaklar, geniş bahçeler ve bostanlar, bir hayli meydanlar bulunduğu malûm olup bunlar mururu zaman ile ortadan kalkarak her tarafa ufak ufak ahşab binalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Ezcümle (Hicrî 1131) 1719 tarihli bir vesikada bu cihet (şöylece) beyan olunmaktadır:

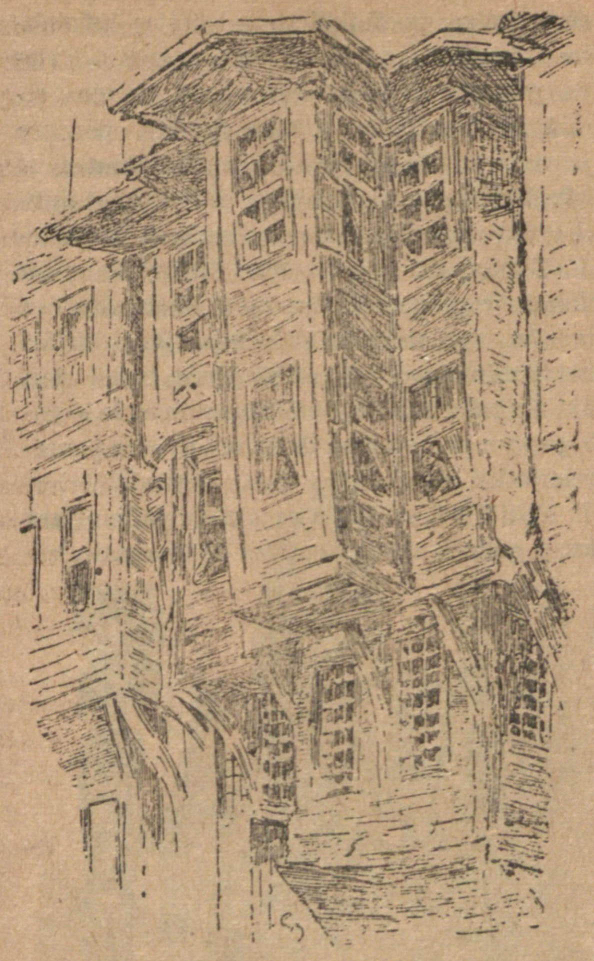
"Bundan evvel İstanbulda duvarları yüksek kârgir odaları geniş ve avluları ve bahçeleri olan birçok saraylar vardı ki, yangına sed olur ve kolaylıkla söndürülmesine sebep olurdu. Lâkin biraz müddettenberi bazı kimseler ve dülger ve kalfalar peyda olup o sarayları birer yolunu bulup aldıktan sonra tedric ile binalarını yıkıp kendilerine akar olmak üzere tahtadan ve çerden çöpten sıkışık birbirine bitişik odalar yapıp yangını önliyen sarayları muzmahil eylediklerinden maada iyazübillâhi Taalâ yangın zuhurunda söndürmesine imkân olmayıp yaptıkları odalar yangının büyümesine ve nice fesadlara sebep olduğundan...".

"(Yangın âfetine karşı alınan tedbirler arasında) binaların da kârgir olması için muhtelif tarihlerde birçok nizam vazedilmiştir. Nizamlardan bazıları şunlardır:

"İstanbul Kadısı İzzetlû faziletlû Efendi

Bayazıd imâreti. İstanbulun en eski ahşab yapılarından bir sanat şâheseri olup kör kazmanın kurbanı olarak yirmi beş yıl kadar evvel yıkdırılmıştır.
(Resim : Ahmed Ziya Beyin yağlı boyasından Nezih'in eli ile)

Bir rum mahallesinde ahşab evler, 1874. (Resim: C. Biseo

Hazretleri.

"İstanbul ve tevabiindeki evler ve dükkânlar vesair binalar yangın âfetine müsteit olan kaplama ve ahşap ve pedavra ile bina olunduğundan ekseriya yanıp ibadullah mutazarrır olmakla İstanbulda bundan böyle yeniden ev, dükkân vesair binalar yaptırmak mürad edenlerden bir ferde kaplama ve ahşap ve pedavra ile binaya ruhsat verilmeyip yangın âfetinden mahfuz olmak için herkes haline göre taş ve kireç ve çamur ile bina eylemeleri... (H. 1107 = M. 1695).

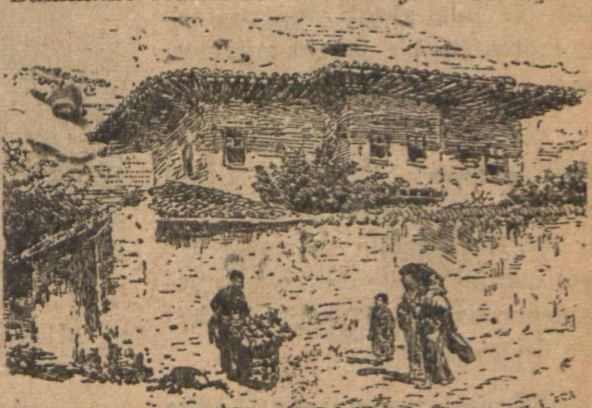
"İstanbul kaymakamına, İstanbul kadısına, Sekbanbaşı ve Mimarbaşı ağalara,

"İstanbul ve muzâfâtında mahalle aralarında bazı han ve dükkânların kaplama ve ahşabdan olup ekseriyetin dolma tabir ettikleri duvarları dahil ol makule tahta ile kapatılmış olup müstecirleri dahi bilcümle erâzili eşhas olup geceleri kolda gezen zabitlerin ol mahallere uğramayıb fesad ve şenaat ve yangına sebep olur haller zuhurundan şikâyet edildiğinden ol makule han ve dükkânların ahşab ile binasına kat'iyyen rizayı hümayunum olmayıp cümlesinin kârgir bina ettirilmesi fermanım olduğundan.... (H. 1129 = M. 1717)"

"... Yangında yanmış olan ev vesair binaların sahipleri yeniden bina ve tamir murad eylediklerinde binalarına mâni olunmayıp ancak saçakları dışarı uzatmayıp bilcümle kirpi saçak yapılmak üzere tenbih olunması, kale duvarlarına bitişik olan yerlere ve kale bedenleri üzerine ahşab yapıya müsaade edilmemesi, yerleri kârgir binaya müsaid olub sahipleri de zengin olan kimselere dükkânlarını kârgir yaptırmalarının tenbih edilmesi... (H. 1130 = M. 1718)".

İstanbuldaki binaların yüzde doksanı ahşab olduğu için büyük yangınlardan sonra ahalinin bir an evvel ev ve dükkânlarını yaptırabilmelerini temin etmek, dülger, amele ve kereste tüccarlarının ihtikârına da meydan vermemek için kereste ve inşa malzemesine daima narh konulur, amele ücretleri için de tarifeler tanzim edilirdi (B.: Amele nizamı, kereste ve keresteciler).

Osman Ergin: "İstanbulun (ahşab) evlerini ikiye ayırmak lâzımdır: Birincisi, iki iki buçuk arşın genişliğindeki sokakları (B.: Sokaklar) ihtiva eden kalabalık mahallelerdeki birbirine bitişik evlerdir ki İstanbulun her nasıl ise yangından kurtulmuş bazı semtlerinde elân bu gibi hanelerin birçoğuna tesadüf edilmektedir. Bu hanelerin İstanbulda ekseriyet teşkil ettiği bir devre yetişmiş olan Balıkhane Nazırı Ali Rıza Beyin "On üçün-

Bir Türk mahallesinde ahşab ev, 1874 (Resim: C. Biseo

cü asrı hicrîde İstanbul hayatı" namındaki eserinde eski İstanbul evleri şu suretle tasvir edilmektedir diyor ve Ali Rıza Beyin meşhur makalelerinden bir parça naklediyor.

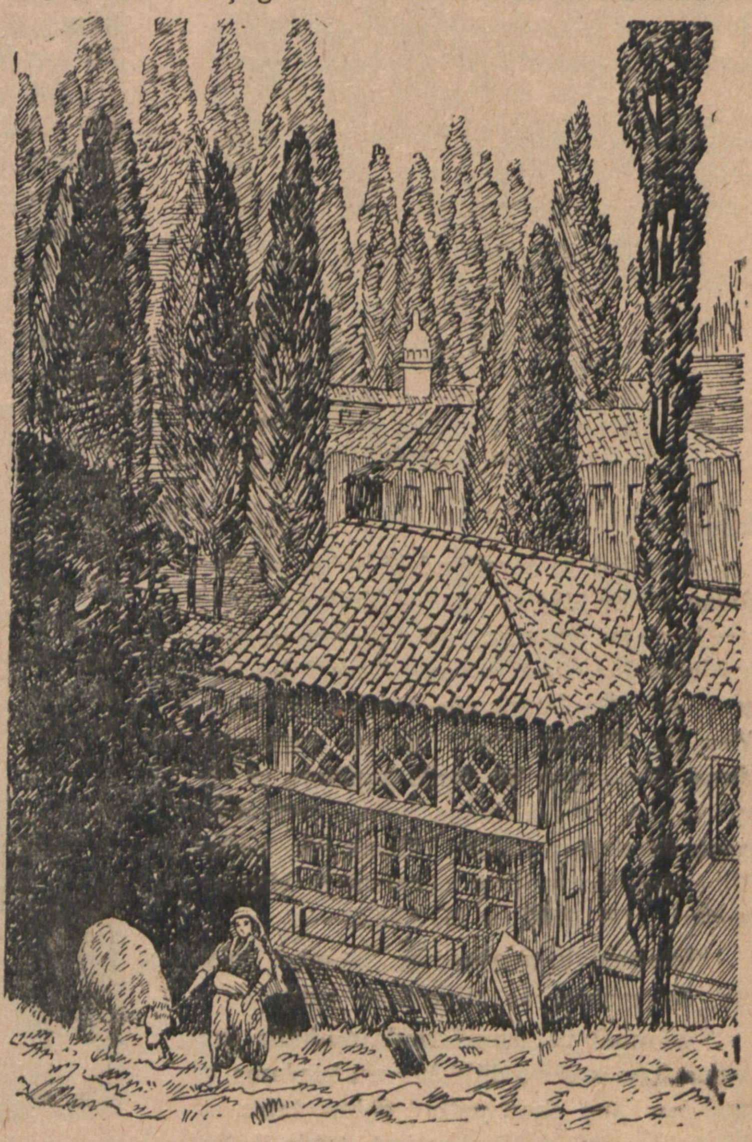
Ali Rıza Beyin aşağıdaki satırları okunurken, tasvir edilen mahallelerin, her büyük şehirde görülen sefalet köşeleri, yarı aç ve çıplak ailelerin başlarını sokmuş bulundukları meskenler olduğunu unutmamak lâzımdır:

"İstanbul evleri ahşab ve kısmı küllisi boyasız, birbirine mülasık ve basık, girintili çıkıntılı şeylerdi; içleri de kasvetli idi. Köhne binalar arasında sansarlar mekân tutmuş idi. Avluları daima loş, ıslak ve solucanlı olup sokaklara da çirkâb sızardı. Hocapaşa caddesi en işlek Babıâli caddesi olduğu halde gayet dar olduğundan karşılıklı hanelerin damlarından kediler atlar ve evlerin pencere ve cumbalarından kadınların karşı karşıya konuştuklarını gelip geçenler işitirlerdi".

Ahşab İstanbul hiç bir zaman yukarıda tasvir edilen şehir olmamıştır. Ali Rıza Beyin çirkin, kasvetli ve müteaffin levhası, erkek güzeli tüvâna bir pehlivanın vücudunun herhangi bir yerinde çıkmış sivilceye benzer; nitekim bugün dahi ayni kasvetli manzarayı Küçükpazarın ara sokaklarında görmek mümkündür. Uzunçarşı etrafı, Süleymaniye altı, Balat ve Fenerin iç tarafları Çeşmemeydanı, Kuledibi ve Tophanenin iç sokakları da böyledir; buralardaki çürümüş ahşab yapıların içine müteaffin bir sefalet sığınmıştır.

Osman Ergin, kıymetli notlarının arasına Hamdullah Suphi Tanrıöverden de şu satırları almıştır ki, İstanbulun bu maddeye esas olan sanat kıymeti ahşab yapısının salâhiyet sahibi bir kalem ile tarifidir:

"Haricî manzarası itibarile eski Türk evi, bize isbat eder ki, cedlerimiz, bugünkülere nisbetle hıfzıssıhha kavaidini daha iyi biliyorlardı. Evlere güneşin bol bol girmesini temin etmek için her katta üstüste iki sıra pencere yaparlardı. Alt sıra, kadınların görünmemesi için, kafeslerle, perdelerle örtülür; fakat ikinci sıra pencereler tamamen serbest bırakılırdı. Güneş, altı çerçevelerle tutturulmuş bu ikinci sıra pencerelerden içeri girer, evin her tarafını aydınlatırdı. Evin ikinci katı birinci katı üstüne ileriye doğru bir çıkıntı teşkil eder, hattâ günlerinin büyük bir kısmını evde kapalı geçiren kadınlar bu dışarlık katların pencerelerinden etrafı kolay kolay seyredebilirlerdi. Eski Türk evlerinin saçakları, yağmurlara karşı gelmek ve nazarnüvaz bir manzara vü-

Karacaahmed selvileri yanında ahşab ev, 1874
(Resim :C. Biseo'dan Behçet'n eli ile)

cude getirmek maksadile geniş yapılır ve altları, kamış eşkâli hendesiye ile tezyin edilirdi. Bahçesi olmıyan evler gayet nadirdi. Türklerde kadınların çocukların hava alabilmesi, gezinebilmesi için evin yanında bir bahçe bulundurmak itiyadı umumîleşmişti. Evleri, alelekser kiremit renginde olan aşı boyasile telvin ederlerdi. Bahçelerde havuzlar ve çeşmeler görülürdü". (B.: Yalı, Konak, Köşk, Ev, Kahvehane, Hamam ve Topkapı Sarayı).

Ahşab yapı, büyük şehirde sık sık büyük yangınların çıkmasına ve bu ateş âfetlerinde, millî servetin mahvolmasına, bu arada bilhassa Türk irfanının baha biçilmez hazineleri olan çok kıymetli kütüphanelerin yok olmasına sebeb olmuştu. On altıncı asırdanberi, İstanbulda devir devir ahşap yapı yasağı çıkmış, fakat bu yasakların gereği gibi tatbik imkânı bulunamamıştı. Ancak Cumhuriyet devrindedir ki, Büyükşehirde yeniden ahşab bina yaptırmak yasağı, bütün ciddiyetile yürürlüğe geçmiş bulunmaktadır.

Bir Üsküdar sokağında ahşab evler 1874
(Resim: C. Biseo'dan Behçet'in eli ile)

AHTER — Abdülâziz devrinde İstanbulda çıkmış farsça bir gazetedir. Herhangi bir nüshası görülemedi, ilk nüshasının ne zaman çıktığı, neşriyatına ne zaman ve ne sebeple son verdiği, sahib ve muharrirlerinin kimler olduğu da maalesef öğrenilemedi.

Bibl. : Sadi Bey, geçmiş zaman hâtıraları.

AHTER KÜTÜBHANESİ — İkinci Abdülhamidin son devirlerinde Sahaflarda namlı bir kütüphanedir ki, arapça ve farsça eserler satardı, Suriye Mısır, Hind ve İran kitapçılarile münasebetler kurmuş, oralarda basılan edebî ve islâmî eserleri getirtir idi; müşterileri, kitaba para esirgemiyen kimselerdi; sonraları Babıâli caddesine nakledilmiş olan Ahter kütüphanesi bu namlı caddede barınmamış, bir kırtasiye mağazasına istihale etmiş; o da zaman ile adını "Yıldız kırtasiye mağazası" na değiştirmişti.

ÂHU — On sekizinci asır sonlarında İstanbulun namlı meyhane köçeklerinden; Enderunlu Fazıl, Çenginamede Âhu köçeği şu satırlarla methediyor :

Sayde gelmez o remide Âhû
Vahşidir tab'ı o çeşmi câdû
Gerden üstünden o müşkin keysû
Sünbülü Çinü Huten katmeri var

Âhu için yazılmış şu meşhur şarkıyı İkinci Sultan Mahmud bestelemişti:

Bakınca çeşmi gazâle
Kopar meclisinde nâle
Gezdirir elde piyale

Şu şarkı da Sultan Mahmudun musahiplerinden meşhur Said Efendi tarafından büzürk faslından bestelenmiştir:

Meclise gel reftâr ile
Yosma kesim etvâr ile
Kaçma benden kuzum Âhû..

Nihayet bu şarkı da muhayyer kürdî'den Numan Ağanın eseridr:

Reftarı dilcû, perende Ahû
Rakkası mehrû, işte budur bu.
Mintanı telli, hem ince belli
Etvarı dilkeş, pek tatlı dilli..

Hakkında müteaddid şarkılar yazılmış, bunlardan birini de bizzat pâdişah bestelemiş olduğuna göre pek yosma gir külhânı olduğu muhakkaktır; hünkâr meclisinde raks etdiği de âşikârdır.

AİLE GAZİNOSU — R. E. Koçunun, içinde yer yer, kuvvetli bir müşehidin üslubkâr kalemi ile İstanbul hayatı işlenmiş bir hikâyesidir. Hikâyenin kahramanı Balıkçıgüzeli Ahmed adında Kumkapılı bir delikalıdır. (B. : Ahmed, Balıkçı güzeli).

Hikâye Varlık Mecmuasında bu mecmuanın Ankarada küçük boyda neşretdiği sıralarda intişar etmiştir.

Cemiyet üzerine kıymet hükümleri arasında: "Balıkçı, manav, bakkal, demirci, marangoz, kunduracı, terlikçi ve ilk.. esnaf, işçi ve sanatkârın okumuşu yaşlandıkca hikmet konuşmağa kalkarlar, çekilmez adam olurlar; içlerinde baş döndüren bir mâcerânın kahramanı vardır, aşk uğrunda katil vardır, bir romanın tomar tomar müsveddeleri hâlinde insanlar vardır, fakat, onları dinleyen peşiman olur, dinlemeyen peşidan olur" diyen muharririn bu hikâyesi, İstanbul Ansiklopedisinin ne kadar çetin mesai ile tahakkuk etdiğini gösterir bir vesikadır. Hikâyenin adı son satırlarda konulur; muharrir gece bir çek çek arabaya biner ve :

— Buralarda içkili bir yer var mı? diye sorar.

Arabacı;

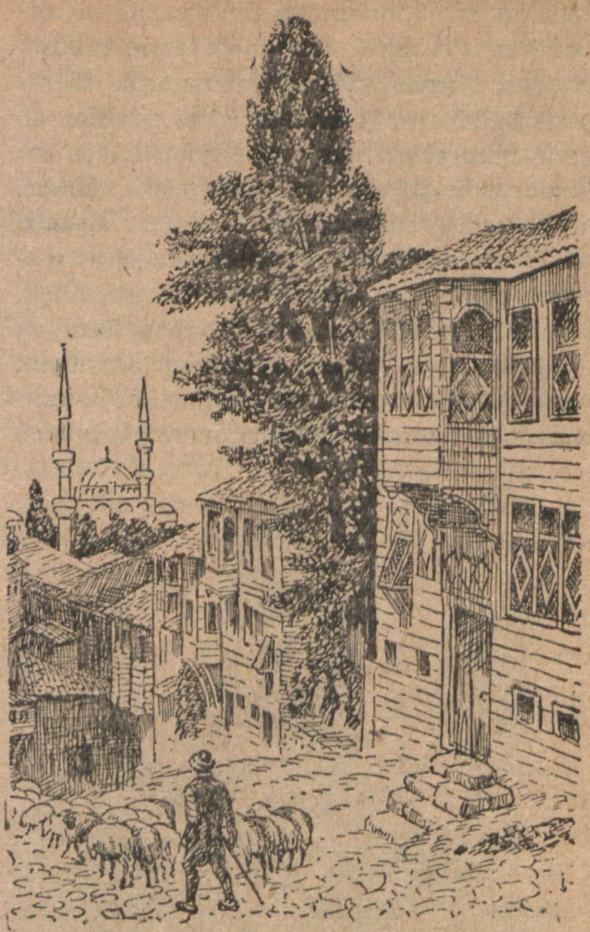
— İsterseniz.. Aile gazinosuna götüreyim!. der.

"Aile Gazinosu.. Bu moda isimlerden biriydi, bir devrin insanları hakkında hüküm verdirten isimlerdendi".

Muzaffer Esen

AİVAZOWSKY — Geçen asrın ermeni aslından büyük Rus ressamı, deniz ve deniz fırtınaları üstadı; 1890 Mayısı sonlarında İstanbula geldi ve iki hafta kadar kaldı; geldiğinin ikinci veya üçüncü gününe rastlayan pazar günü zevcesi ile birlikte Kumkapı Ermeni Patrikhanesini ziyaret etti, baş piskopos Horen Efendi ile görüştü ve âyini ruhânide hazır bulundu, Patrikhaneye bir tablo hediye etti. Cuma günü Cuma selâmlığında bulundu, kendisine mabeyinci Emin Bey vasıtasile selâmı padişahî tebliğ edildi. Salı günü de zevcesile beraber Yıldız sarayına giderek huzura kabul edildiler; Birinci rütbeden Mecidî nişanile taltif edilen Aivazowsky İkinci Abdülhamide iki tablo hediye etti; teşrifat nazırının odasına döndüklerinde kendisine murassa bir çekmece, refikasına mücevherat hediye edildi ve akşam yemeğine sarayda alıkonuldular yemeklerini başkâtip Süreyya Paşa ve mabeyinci Emin Beyle beraber yediler. Ressam, Mayısın otuzuncu günü de Rus bandıralı Lazaref vapurile İstanbuldan Kırıma hareket etti.

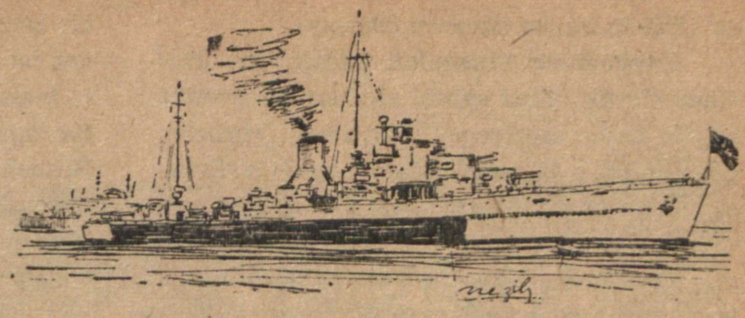
Bibl.: Devrin Gazeteleri.

Bir İstanbul sokağında ahşab evler 1874
(Resim: C. Biseo'dan Behçet'in eli ile)

AJAX İNGİLİZ KRUVAZÖRÜ — İkinci Cihan Harbinin ilk ayları içinde cenubî Amerika sularında Plata muharebesinin kahramanlarından biri olan bu harp gemisi, 15 Eylûl 1945 Cumartesi günü, İrak Kral Naibi Prens Abdiilâhı Türkiyeye getirmiş ve bu

münasebetle birkaç gün İstanbul limanında kalmıştır. Kumandanı deniz binbaşısı R. N. Cuthbert idi; 7100 ton hacminde, mürettebatı 950 kişi olup sekiz tane 6 ve dört tane 4 pusluk topu vardır. İstanbula geldiğinde, mürettebat arasında Plata muharebesine iştirâk etmiş bir kişi bile bulunmuyordu. İstanbulda şehir muhteliti ve Türk donanma takımlarıile iki futbol macı yapan Ajax gemicileri, birincisinde yenilmiş, ikinci maçı da kazanmışlardı. Dolmabahçe önünde demirlemiş olan gemiyi İstanbul halkından büyük bir meraklı kütlesi ziyaret etmiştir.

Ajax kruvazörü (Resim : Nezih)

Ajax kruvazörünü ikinci Cihan Harbi tarihine mal eden Plata deniz muharebesi hakkında en derli toplu yazı, Aylık Ansiklopedinin 18 numaralı sayısında Rasim Ağanın imzasile çıkmıştır.

AJANS KONSTANTİNOPL — Rumî 1305 (M. 1889) da İstanbulda Doktor Grosser adında bir zatın riyasetinde teşekkül etmiş bir ecnebi şirkettir. İlk dağıttığı haberler, İstanbul matbuatında 20 eylûl 1305 (M. 1889) da neşredilmiştir.

Bibl. : Sabah Gazetesi.

AK AĞALAR — Osmanlı imparatorlarının İstanbuldaki dâimî ikametgâhı olan Sarâyi Cedidi Âmire'deki (B. : Topkapı Sarayı) ak hadım ağalar; eski metinlerde ak hadım karşılığı "tavâşî" tâbiri de kullanılır; vazifeleri sarayın harîmine açılan Bâbüssaade'nin muhafazası, kapuculuğu, "Zülüflü ağalar" denilen saray iç oğlanlarının saray âdâbını öğrenmeleri yolunda mürebbiliği, bilhassa geceleri Enderun avlularının bekciliği idi; kırk nefer ağa idiler. Başları, âmirleri Enderunu Hümâyunun en büyük zabiti olan "Bâbüssaade Ağası", "Bâbüssaadetüşşerife Ağası", veya unvanının en sâde şekli ile "Kapu Ağası" idi (B. : Bâbüssaade Ağası; Kapu Ağası).

Akağalar çocuk, hattâ sabî iken ve umumiyetle esirciler elinde hadım edildikten sonra o küçük yaşlarında saraya satılırlar, sert bir disiplin altında, tahsil ve terbiyelerine son derece itînâ edilerek yetişdirilirlerdi. Ekserisi boşnak, gürcü, arnavud, bir kısmı habeşî, bir kısmı da hilkaten hadım doğmuş hür Anadolu uşağı idi.

Akağaların rütbe ve mevkileri yukarıdan aşağı şöyle sıralanır:

1 — Kapuağası; Enderunuhümayunun en büyük zâbiti

2 — Hasodabaşı Ağa; kırk nefer Hasodalı zülüflü ağanın mürebbi - zâbiti

3 — Hazinedarbaşı Ağa; Kiler koğuşu zülüflü ağalarının mürebbi - zâbiti

4 — Kilercibaşı Ağa; Kiler koğuşu zülüflü ağalarının mürebbi - zâbiti

5 — Sarayağası; Seferli koğuşu zülüflü ağalarının mürebbi - zâbiti

6 — Saray kethüdası; Enderunun umumî inzibat işleri ile meşgul akağa

7 — Köşebaşı ağalar, 5 nefer; Enderun avlularının inzibatına bakan akağalar

8 — Başeski Ağa

9 — Üzengi Ağaları, 2 nefer

Yukarı kademelerde bir yer boşaldı mı altdaki akağalar birer kademe terfi ederlerdi. Çalışamayacak hâle geldikleri zaman bulundukları kademenin şânına lâik bir nanpâre, maaş ile emekliye ayrılırlardı. Aşırı sadakatleri, ahlâkî meziyetleri ile enderunu hümayun halkının muhabbetini kazananlar, bilhassa pâdişahların itimad ve teveccühüne mazhar olanlar saraydan bir devlet memuriyeti ile çirağ edilirlerdi. Akağalar, tavâşîler arasından devlete büyük hizmetlerde bulunmuş vâliler, serdarlar yetişmiş, yedi kişi de sadırazamlığa kadar yükselmiştir ki şunlardır: Hadım Ali Paşa, Hadım Sinan Paşa, Hadım Süleyman Paşa, diğer Hadım Sinan Paşa, Hadım Mesih Mehmed Paşa, Hadım Hasan Paşa, Hadım Gürcü Mehmed Pa-

şa (Bütün bu bu isimlere bakınız).

Kapuağaları arasından pâdişahlar üzerinde büyük nüfuz sahibi sîmâlar, servetini büyük hayır eserlerine harcamış kimseler görülür (B. : Mehmed Ağa, Kapuağası Tavâşî; Gazenfer Ağa, Kapuağası Tavâşî).

İstanbul Osmanlı sarayında Haremi Hümayunun muhafazası ile bazı kaba hizmetleri zenci hadım ağalara bırakılmıştı ki halkın "haremağası" dediği hadımlardır; başları da Haremi Hümayunun en büyük zâbiti olan "Dârüssaade Ağası", "Dârüssaadettüşşerife Ağası", veya unvanının sâde şekli ile "Kızlarağası" dır; bir zenci olan bu hadım ağanın, bir ak hadım olan Bâbüssade Ağası ile karışdırılmaması gerekir.

Haremağaları Vak'ai Hayriyeye kadar yalnız zencilerden ola gelmiş, Vak'ai Hayriyeden az sonra saraydaki enderun teşkilâtında da büyük değişiklik yapılmış, bu arada akağalara yalnız Bâbüssaade kapuculuğu bırakılarak içlerindeki habeşî hadımlar hareme alnarak zenci hadımlara katılmış, o tarihden bu yana habeşî tavâşîlere de harem ağası denilegelmiştir.

Vak'ai Hayriyeden sonra saraya alınmış olan akağalar artık esirciler elinde ameliyat ile hadım edilmiş esir beyaz çocuklar olmayıb erkeklik kudretinden mahrum olarak doğmuş hür beyaz çocuklar olmuşlardır.

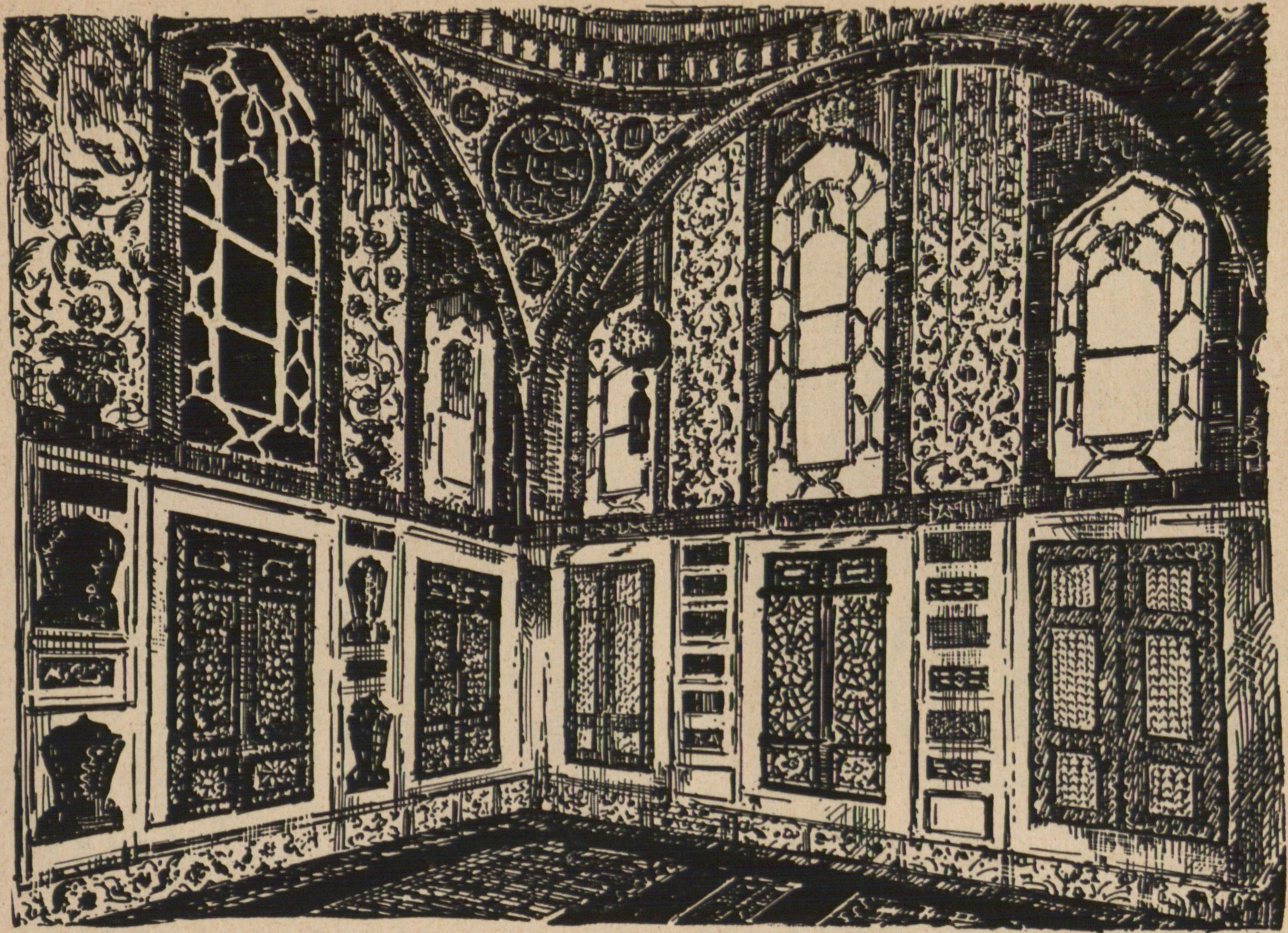
İstanbul sarayında Vak'ai Hayriyeden evvelki devirde Aakağaların en büyüğü olan Bâbüssaade Ağası, Kapuağası iki defa ayni zamanda Dârüssaade Ağası, Kızlarağası tayin edilmişlerdi, bu suretle hem Enderunun hem de Haremi Hümayunun en büyük âmiri olmuşlardı, şöyle ki:

Üçüncü Sultan Murad zamanında İstanbulda Çarşambada yapdırtdığı hayır eserleri ile meşhur Kapuağası habeşî ak hadım Mehmed Ağa (B. : Mehmedağa Camii ve külliyesi; Mehmedağa Hamamı), ki malûmat, zekâ ve vekaarı ile sarayın mümtaz bir sîmâsı idi, padişah üzerindeki nüfuzunu kullanarak kendisini kızlarağası tayin ettirmişti, bu suretle haremi de nezareti altına almıştı; ölümünde sarayın iki mühim ağalığı birden boşalmış, Eskisaray ağası zenci hadımlardan Server Ağa kızlarağası tayin edilmiş, bu sefer de onun uhdesine ilâveten kapuağalığı verilmiş, bir zenci hadım akağaların başı olmuştu, fakat bu zenci Enderun halkı üzerinde otorite tesis edememiş, söz ayağa düşmüş, kısa bir zaman sonra azil edilerek Kapuağalığına Bosnalı Tavâşî Hacı Mustafa Ağa tayin edilmişti, Kızlarağalığı da münhal olduğundan o vazife de Hacı Mustafa Ağaya verilmiş, ikinci sefer iki ağalık yine bir akağanın uhdesinde toplanmıştı. Üçüncü Sultan Mehmedin cülusunda Hacı Mustafa Ağa emekliye ayrılarak saraydan çıkmış iki büyük ağalık ayrılmış, Dârüssaadeye bir zenci, Bâbüssaadeye de bir akağa tayin edilmişti.

İkinci Sultan Ahmed devri ricâlinden Kara Bayram Ağa mânevî evlâdı Çorlulu Ali adında çok güzel bir çocuğu Enderunu hümayunun Seferli koğuşuna aldırtmışdı. Zülüflü Ağalar yemek zamanları muayyen sofralarda grup grup yemek yerler iken bir akağa onlara sofra başı olurdu, akağa elini yemeğe uzatmadan iç oğlanlarından hiç biri el uzatamazdı. Çorlulu Ali bir gün sevdiği bir yemeğe çocukluk gafleti ile sofrabaşı ağadan evvel el uzatmış, o akağa da terbiye kasdi ile elindeki tahta kaşığın tersi ile çocuğun eline sertce sertce vurmuştu, Alinin hemen yemekden el çekerek sofradan kalkmasını da serkeşliğine vermiş, çocuğa dayak atarak arkadaşları arasında izzeti nefsini fazlaca hırpalamıştı. Çorlulu Ali akağadan gördüğü bu hakareti unutamamıştı, İkinci Sultan Mustafa zamanında Silahdar Ağa olunca, bu pâdişahın kendisine karşı gösterdiği aşk derecesindeki sevgiye dayanarak Enderunu Hümayun nizamını değiştirtmiş, Silâhdarlık Enderunun en yüksek makamı olmuş, Kapuağası Silâhdar Ağanın emrine verilmişti, diğer akağaların da enderun koğuşlarındaki sofra başılıkları kaldırılmıştı. Hasodabaşılık, Hazinedarbaşılık, Kilercibaşılık ve Saray ağalığı vazifelerini de akağalardan almış, dört zülüflü koğuşun en kıdemli ağalarına verdirtmişti; bu suretle akağalara ağır bir intikam darbesi indirmişti. (B. : Ali Paşa, Çorlulu; Çorlulualipaşa Camii ve Medresesi).

Bibl. : Atâ, Enderun tarihi; M. Z. Pakalın, Tarih deyimleri ve Terimleri. R. E. Koçu, Büyük Tarih Lûgatı (Basılmamış).

AKAĞALAR KAPUSU — (B. Babüssaade).

Topkapu Sarayında Birinci Sultan Ahmed Kütübhânesi

(Resim : Sabiha Bozcalı)

AKAGÜNDÜZ — Roman muharriri, büyük humorist gazeteci, politika hayatında meşhur bir İttihadcı; sosyal yaralar üzerinde bir operatör nişteri gibi dolaşan velûd ve cesur kalemi, samimî olduğu için ancak kendisine yakışan üslûbunun kalenderâne ve rindâne lâübaliliği, sohbetlerinin zenginliği harikulâde tatlı dili ve tevazuu ile İstanbul basınının seçkin şöhretlerinden; İstanbul Ansiklopedisine yazılacak hal tercemesinde üstadın kendi kaleminden çıkmış otobiyografi parçalarının pek orijinal şeyler olabileceği düşünülmüş ve kendisine 1945 de bir mektupla müracaat edilerek ricada bulunulmuştu; Akagündüz o tarihde Gece Postasındaki sütununda bu ricamızın bir haftaya kadar yerine getirileceğini vâdetmek lûtfunda bulunmuş ise de yazıyı yazmamıştır. Büyükşehrin bu değerli çocuğunun hal tercemesini muhtasar kaynaklardan alıyoruz.

Asıl adı Hüseyin Avnidir, Aka Gündüz takma adı ile şöhret yapmış, has kütük adı tamamen unutulmuştur. 1885 de Katerin'de doğdu, binbaşı Kadri Bey isminde bir zâtın oğludur. Edirne askeri rüşdiyesinde, Kuleli İdadesinde okumuş, baba mesleki olarak Harbiyeye girmiş, fakat sıhhî durumu askerliğe müsaid olmadığından Harbiyenin ikinci sınıfından ihrac edilmiş, Parise giderek güzel sanatlar akademisine iki yıl devam etmiş, İstanbula döndüğünde politika hayatına atılmış, tehlikeli bir jon - türk görülerek Selânik'e sürülmüş, orada İttihad ve Terakki Cemiyetine girmiştir 31 mart vak'asında gönüllü yazılarak Hareket Ordusu ile İstanbula gelmişti.

Aka Gündüz
(Resim : S. B.)

Genç yaşında atıldığı muharrirlik hayatında coşkun millî duyguları ile adı etrafında gittikçe büyüyen bir alâka toplayan Aka Gündüz yarı ciddi mizah sahasında bilhassa seçkin bir kalem olmuş, Millî Mücadeleye ilk günlerinde katılmış, Ankarada bir mizah gazetesi çıkarmış, 1932 de Ankara Millet Vekilliğine seçilmiş ve o tarihten sonra da kesin olarak Ankarada, yeni devlet merkezinin Dikmen semtinde yerleşmiştir. Bir ara Ankara Radyosunda hafta sohbetleri zevkle dinlenen Aka Gündüz, son yıllarını tam inzivâ içinde geçirerek 7 kasım 1958 cuma sabahı vefat etti, ölümü bütün yurtda teessürle karşılandı. İlk yazıları Selânikde "Çocuk bağçesi" ve "Genç Kalemler" adındaki mecmualarda çıkmış olan Aka Gündüzün, roman ve hikâye, kitab halinde neşredilmiş en meşhur eserleri şunlardır:

Bozgun, Muhterem kaatil, Yarım Türkler, Hayattan Hikâyeler, Bu Toprağın Kızları, İki Süngü Arasında, Üç Kızın Hikâyesi, Üvey Ana, Çapraz Delikanlı, Gazinin Gizli Ordusu, Demirelin Hikâyesi, Odun Kokusu, Tang - Tango, Onların Romanı, Kokain, Aysel, Sarı Zeybekler, Bir Şoförün Defteri.

Üslûbkâr, mübalagalı olsa da realist görüşü, günlük hayat acılarına ve yaralarına samimî yakınlığı, bilhassa mütegallibeye ve nüfuz ceberutuna karşı cesurâne hücumları ona ölmez bir şöhret yapmıştır.

AKALIN (General Besim Ömer) — Geçen asrın sonları ile asrımızın ilk yarısında büyük şehrin en büyük şöhretlerinden biri; en yüksek tabakadan ayak takımına varınca bütün İstanbulluların sevdiği, hürmet etdiği bir sima; Türk tababetinin ilerlemesi ve Türkiyede halk sağlığının korunması yolunda makaleleri, kitabları, ve üniversitedeki dersleri ile, üzerine aldığı vazifelerde geniş ve sağlam bilgisi, gayreti ile, ve nihayet şahsen tıbbî müdahaleleri ile yarım asırdan fazla çalışmış büyük hekim-profesör; Türkiyeye jinekoloji'yi getiren, Türk fennî ebelerinin babası, ilk Türk doğum evini açan adam; Hilâli Ahmer (Kızıl Ay) cemiyetinin hakiki kurucusu, Himâyei Etfal (Çocuk Esirgeme) kurumu ile Süt Damlası'nın müessisi, Türk tıb edebiyatında bir inkilâbın mübeşşiri olan "Nevsâli Âfiyet" in müellifi; insanlığın dostu olarak milletler arası bir isim; 1862 de İstanbulda doğdu, babası 1877 de ilk meb'usan meclisinde Kosova mebusu olan Ömer Şevki Paşadır. Orta tahsilini Kosova askeri rüşdiyesinde

yapmış, 1883 de Askerî Tıbbiye mektebini bitirerek ayni yüksek mektebe müsabaka imtihanı ile ebelik kürsüsü muallim muavini tayin edilmiş, mesleğinde gayreti ve zekâsı ile nazarı dikkati celb ederek 1885 de ihtisasını tamamlamak üzere Parise gönderilmiş, 1889 da kadın ve çocuk hastalıkları ve doğum mütehassısı olarak dönmüş, yine Askerî Tıbbiyeye muallim tayin edilmiştir. Hazakati ile pek genç yaşında büyük şöhret kazanmış, asker olarak süratle terfi ederek ferikliğe kadar yükselmiştir. Meclisi Sıhhiyei Umumiye, Meclisi Tıbbiyei Mülkiyede azalık, reislik yapmış, İstanbul Darülfünunu Tıb Fakültesi reisliğine seçilmiş, Darülfünun Emini (rektör) olmuş, Türkiye Büyük Millet Meclisinin beşinci ve altıncı seçim devrelerinde Bilecik mebusu olarak Meclise girmiştir, hattâ Altıncı Büyük Millet Meclisini en yaşlı mebus olarak o açmıştır. 19 mart 1940 Ankarada kalb sektesinden ölmüştür. Ölümü bütün yurdda ve bilhassa İstanbulda derin teessür uyandırmış, nâşi o gece kalkan eksprese bağlanmış hususî bir vagonla İstanbula getirilmiş, 20 mart sabahı Haydarpaşa büyük bir kalabalık tarafından karşılanan tabut Sultan Mahmud Türbesi civarındaki evine götürülmüş ertesi gün de onbinden fazla İstanbullunun iştiraki ile pek büyük bir cenâze alayı yapılmış, Bayazıd Camiinde kılınan namazından sonra Üniversiteye götürülmüş, hazin bir ihtifali müteakib Merkezefendi Mezarlığındaki aile sofasına defin edilmiştir.

Türkiyede fennî ebeliğin babası ve ilk doğum evinin de kurucusu olduğu halde kendisi evlenmemiş, memleketimizin meşhur bekârlarının pîri olarak ölmüştü. Mükemmel bir saat gibi şaşmayan mesaisini, bu mesainin bereketli mahsulünü hususî hayatındaki yalnızlığına borçlu olduğu muhakkaktır. Pek genç yaşlarından ölümü gününün arifesine kadar daima akşamları saat onda yatmış ve sabahları beşde kalkarak çalışma masasının başına oturmuştu.

Herkese karşı nâzik ve kibar, hastalarına karşı ise bir ipek adamdı. İstanbul Üniversitesindeki kürsüsünden emekliye ayrıldığında o kürsünün temsili mesuliyetini üzerine almış olan Prof. Tevfik Remzi Kazancıgil Besim Ömer Paşanın ölümü münasebeti ile Cumhuriyet Gazetesine yazdığı uzun bir makalede "içtimaî hizmetlerin âşıkı" diye güzel bir târifden sonra: "Yabancı memleketlerde de bizi şeref ve haysiyetle temsil etmiştir; kendisini bir kerecik gören kim olduğunu sormakdan nefsini men edememiştir. Bedenen çelimsiz adamdı, fakat dünyaya bir iş için geldiğine iman etmiş, durmadan çalışmıştı" diyor.

Besim Ömer Akalın
(Resim: H. Çizer)

Merhum Ercümend Ekrem Talu Son Posta Gazetesinde şunları yazmış idi: "Son demine kadar güzel adam sıfatını muhafaza etmişti, hele kafası.. Bir gün Ankara Palas'ın umuma mahsus salonunda onu ilk defa gören bir Fransız kadın gazeteci:

— Ne güzel kafa.. demişti.

— O kafanın içi de dışı kadar güzeldir madam!. dedim".

AKANDERE (Zeynelâbidin) — Seçkin beden terbiyesi öğretmenlerinden, kıymetli pedagog ve hafif sıklette eski namlı bir boksör; 1898 de İşkodrada doğdu; babası Kartallı mülâzim Âli Efendidir. Validesini henüz üç yaşlarında iken kaybetmiş, ilk tahsil çağına basıncaya kadar öksüzlüğün acısını çekmiş, irâdei seniye ile Darüşşafakaya alınmış, ilk ve orta tahsilini bu şefkat müessesesinde tamamlamış ve 1915 de diploma alarak Nişantaşı Sultanisine beden terbiyesi öğretmeni tayin edilmiştir. Boksörlüğe karşı olan hevesi Darüşşafakada iken başlamıştı; İstanbulda o zamanlar resmî boks müsabakaları yapılmaz, heveskârlar aralarında döğüşürlerdi; Büyükşehirde ilk hararetli boks müsabakaları mütarekenin kara günlerinde İngiliz ve Amerikan işgal kuvvetleri içinde bulunan boksörlerle başlamıştı. Zeynel de ilk maçını 1918 de İskoçyalı asker boksörlerden Ceyms ile yaptı ve berabere kaldı; bu muvaffakıyet, Türk boksörün bir şöhret olarak parlamasına kâfi geldi. Bir boksör olarak hayatının en gü-

rültülü ve heyecanlı maçını da, yine bu yıllarda, İstanbullu Rum boksörlerden İstavro ile yaptı; bu maç, Taksimde, Sular idaresinin bayram gecelerinde renkli fiskiyeler savurttuğu sahada bulunan (Chant - Eclaire) Şantekler salonunda olmuştu; o yıllarda bir gafletin şımarttığı Rum vatandaşlarımız, türlü nümayişlerle maçın seyrine koşmuş, salondan taşan kalabalık Taksim meydanını doldurmuştu; İstavro, dördüncü ravundda pes ederek ringi terketmişti; Zeynel, İstanbulluların omuzunda ve kendisini herhangi nâhoş bir tecavüzden korumak için her fedakârlığı göze almış namlı İstanbul tulumbacı kabadayılarının himayesinde günün millî şerefini kurtaran bir kahramanı olarak götürülmüştü. Zeynel, bu muvaffakiyetinden sonra, mekteppteki beden terbiyesi muallimliğine devam etmekle beraber, (Sercle de Box de Péra) Serkl dö Boks de Peranın kültür fizik muallimliğine dâvet olunmuştu; diğer taraftan da kendisi, bu müesseseyi örnek tutarak Kadıköyünde yine Serkl dö Boks adile bir boks mektebi açmıştı; ki bu mektebin faaliyeti 1920 den 1926 ya kadar altı yıl sürmüştür. Orta ve lise derecesinde Maarifin 35 mektebinde çalışmış olan Zeynel bilhassa, Kadıköy Sultanisi, Ankara Erkek Lisesi, Galatasaray Lisesi, Şişli Terakki Lisesi, Vefa Lisesi ve Haydarpaşa Lisesi beden terbiyesi muallimliklerinde bulunmuştur. İstanbulun kurtuluşundan sonra, bir aralık da iki yıl Harb Okulunun, üç yıl da Zabıtai Belediye mektebinin boks muallimliğini yapmıştır; vazifesine çılgın bir aşk ile düşkün olan bir centilmen sporcu olarak her zaman her yerde öğünmek hakkı olan Zeynel Akandere 1925 den sonra ringe çıkmamıştır. 1934 de İstanbul Üniversitesinin edebiyat fakültesinin felsefe şubesine yazılmış, ayni yıl içinde evlenmiş, 1939 da kırk bir yaşında iken bu fakültenin bu şubesinden yüksek tahsil diplomasi almıştır, bir enerji timsali olan Zeynel Akandere, arkadaşları arasında nezaketi, kalbinin harikulâde sâfiyeti, kendine has kalenderliği, ve resminden âşık olduğu bir sportmen Çekoslovakyalı dilberle muhayyel aşk hikâyeleri ile; talebeleri arasında da ağzından kalb incitici bir tek kelime çıkmamış bir öğretmen olarak meşhurdur.

AKAR (Necib) — İş adamı, fabrikatör, türk milyoneri, benzeri çok ender yetişir büyük hayır sever; 1957 haziranında bir deniz kazasının kurbanı olarak boğuldu, vak'a İstanbulda çok derin bir teessür uyandırdı, bir kaç gün sonra bulunan nâşi lâik olduğu ihtiram ile Zincirlikuyu Mezarlığına defnedildi. İstanbul Ansiklopedisine derci gereken hal tercümesi için kurduğu müesseseler müdürlüğüne müracaat edildi, mektubumuz oradan Vekil Umumisi olan zâte havale edilmiş, bu bay da o sırada Avrupada bulunan ailesi ile temas edeceğini bildirmiş, fakat sonra tamamen kayıdsız kalmıştır. İstanbul Ansiklopedisinin çok ağır yazı işi, müracaatların lâkaydî karşısında taakibine imkân bırakmadığı için bu büyük adamın şânında R. E. Koçunun 20 haziran 1957 tarihli Her Gün gazetesinde intişar etmiş bir fıkrasının derci ile iktifâ ediyoruz:

"Memleket, adı üstünde, hakiaten pek necib bir evlâdını kaybetti.

"İş hayatında muvaffak olmuş; uzak görüş, sağlam hesap, çalışkanlık, biraz şans ve biraz tesadüfle bir hiçten milyonlara kavuşmuş insanlar pek çoktur. Fakat, servetinin şanından olan büyüklüğü gösterebilmek her kişinin kârı değildir, er kişinin kârıdır ve insana Allah vergisidir.

"Necib Akar'ın adını işitirdim, kendisini maalesef görmedim, tanımadım, resmini de ilk defa dün gazetelerde gördüm. Fakat bu kimyager fabrikatör, bu türk milyoneri hakkında daima pek güzel menkıbeler dinledim; anlatılanlara göre Marmarada denize düşen arkadaşını kurtarma yolunda Marmaranın sularına kaynayıp kaybolan Necib Akar zamanımızın Hâtemi Tây'ı idi.

"Akar merhum Çiçepazarında mütevâzi bir lokantacının oğlu imiş. Vefa Lisesinden mezun olmuş, eczacılık tahsil etmiş, mustahzarcılık ile iş hayatına kendisinden dört veya beş yaş kadar büyük kardeşi Cemil Beyin adına "Şampuan Cemil" i çıkararak atılmış.. Cenab-ı -hak da "Yürü yâ kulum!." demiş yürümüş... Bugün Puro, Gripin ve Fay gibi isimler Türkiyede büyük şöhretlerdir.. Yalnız reklâma dayanan bir şöhret değil, güvenilir isimler olarak büyük şöhretlerdir..

"Zamanımızın Hâtemi Tây'ı dedim; bu

vakıtsız, belenmedik ölüm, Türkiye için zelzele ve sel baskını gibi büyük felâkettir; ne teşbihimde ve ne de bu kıymet hükmümde mübalâğa yoktur sanırım.

"Bu türk milyonerinin memleketine sebil ettiği hayır işlerinden tek örnek bakınız ne azametlidir:

"Feyz aldığı Vefa Lisesine yardım elini uzatmak istemiş. "Mektebimin kimya, fizik ve tabiiye lâboratuvarlarını ihya edelim" demiş; evveâ bir kalemde 33.000 lira vermiş.. Bu rakam üç sene içinde 50.000 lirayı bulmuş. Mektebin fakir çocukları için de ayrıca 10.000 lira tutarında aynî yardımda bulunmuş..

"Maarif Vekâleti kadirşinaslık göstererek Vefa Lisesinin kimya lâboratuvarına "Necib Akar lâboratuvarı" adını koymuş, dershâneye levha asılacağı gün dâvet etmişler, yüzü hicabından kıpkırmızı kesilerek:

— Gidemem.. Bulunamam...

Demiş. Bir resmini istemişler. Boynunu bir çocuk mâsumiyeti ile bükerek:

— Onu da. demiş, ölümümden sonra asarsınız.

"Mektep müdürüne ayrılırken de:

— Müdür Bey, demiş.. Mektebim için beni her zaman hâtırlayınız.. Hiç tereddüt etmeyiniz..

"Bu vakıtsız ölümün, manevî mânâsı nedir?

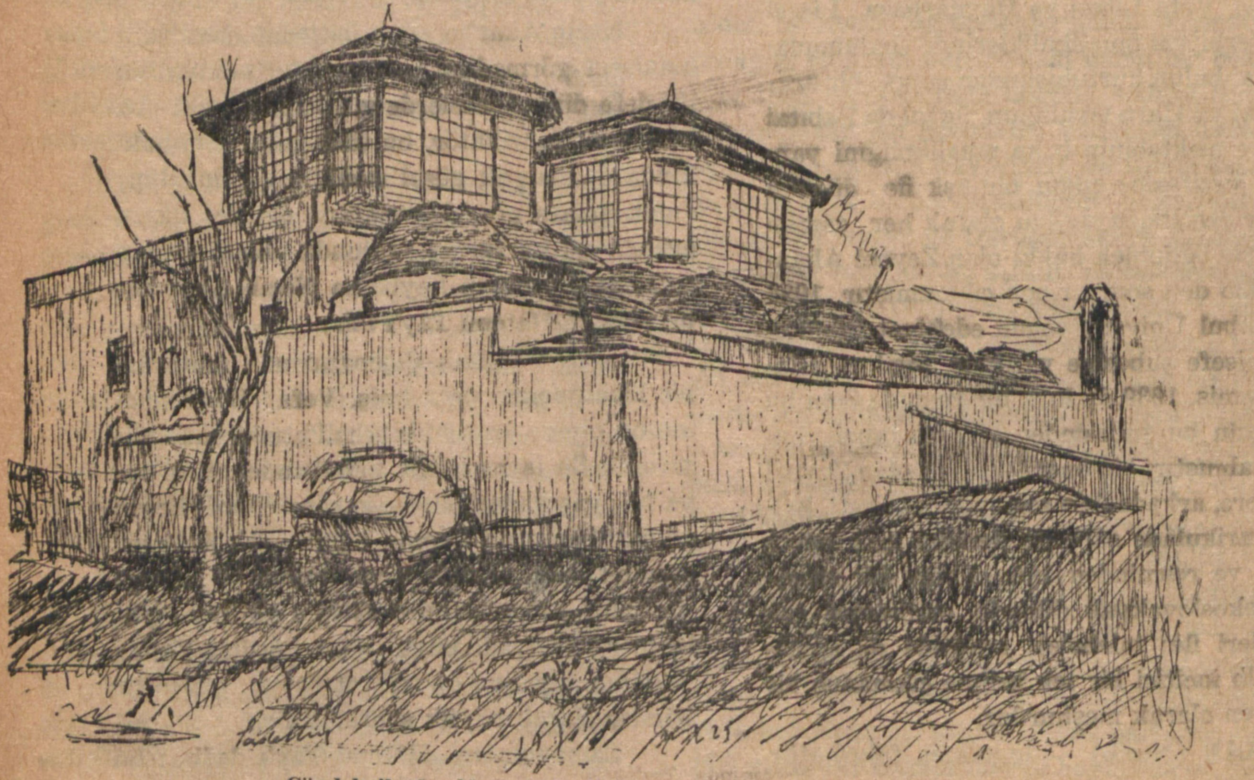
"Genç yaşında ölen Türk cihangiri Yâvuz Sultan Selim için İbni Kemal:

Şemsi asr idi, asrda şemsin
Zıllı memdud olur, zamanı kasir...

Demişti. Necib Akar da sevgi iklimleri fethetmiş bir cihangir idi.. Bir ikindi güneşi gibi ömrü kısa oldu amma iyilikleri hafızalarda uzayıp gidecektir".

AKARÇEŞME — Mahmudpaşa Çarşısının altbaşına verilmiş eski bir semt adıdır; hâlen bu isim unutulmuş, orası Sultan hamamı semtinin sınırı içine girmiştir.

AKARÇEŞME HAMAMI — Defterdarda Çömlekçiler caddesinde, bu caddenin Abdürrahmanşerefbey caddesile olan kavşağı üzerindedir; halk ağzında bu adı taşımakla beraber semtine nisbetle Çömlekçiler Hamamı diye de tanınmıştır, hattâ kapısında da "Çömlekçiler hamamı" yazılıdır. Çifte hamamdır, Türk hamam yapısı sanatının güzel örneklerinden biridir; her iki kısmı da işlemektedir: işleten Bay Mustafa Erkan ayni zamanda mülk sahibidir; Büyükşehirde Çinilihamam,

Çömlekcilerde Akarçeşme Hamamı (Resim: Sadeddin)

Dökmeciler Hamamı ve Zincirlikuyu Hamamı gibi tarihî eserlere sahip olmuş mâruf bir hamamcı ailesine mensuptur. Akarçeşme Hamamının erkekler kısmının camekân kısmında bir hususiyet göze çarpmaz; üzeri kiremit örtülü çatıdır, çatının ortasında ahşap, fener biçiminde bir tepe penceresi vardır. Mermer döşeli zeminin iki yanında soyunma peykleri, sağda ve solda birer camekânlı oda, sağdan bir çifte merdivenle çıkılan üst kat soyunma odaları vardır. Asıl hamam kısmına, sokak kapısının karşısına gelen duvarın sağ köşesinden girilir; bu kapının solunda kahve ocağı vardır.

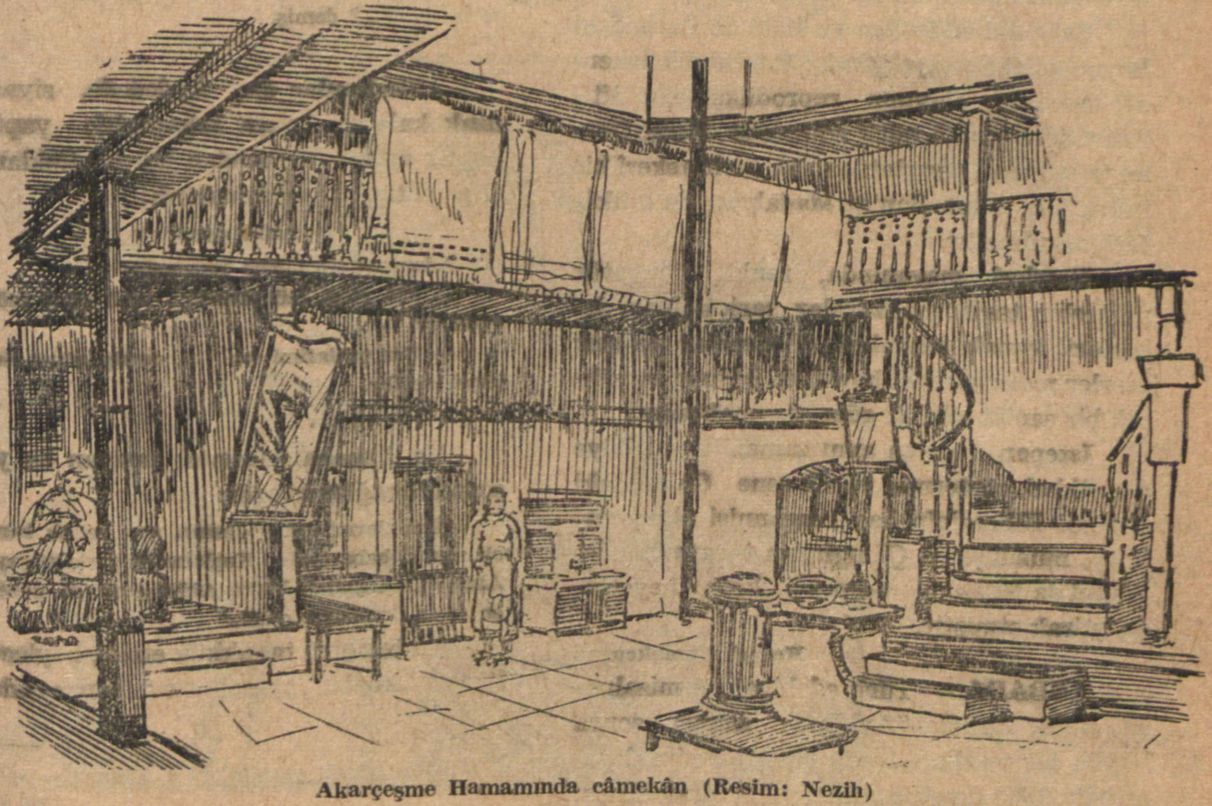
Bir kubbe ile örtülmüş olan soğukluğa girilince, hemen sağda, duvar içine yerleştirilmiş küçük ve gayet zarif bir çeşme vardır, onun ötesindeki bir kapıdan ayakyollarına geçilir; soğukluğun iki yan duvarı boyunca birer mermer peyke - sed vardır, bunlardan sağdakinin üzerine bölmelerle iki küçük duş yeri yapılmıştır ki hamamın klâsik güzelliğini bozmuştur; soğukluğun tam karşısında da iki kurnalı bir soğuk halvet vardır.

Soldaki bir kapıdan hamamın sıcak kısmına geçilir, üç parçadan mürekkep olan bu kısım çok güzeldir: birinci parça iki geniş mermer üzerine oturtulmuş bir kubbe ve iki küçük beşik kubbecik ile örtülmüş ve müstatil şeklinde bir sofadır; iki kademeli mermer sed üzerine altı kurna yerleştirilmişti; kapıdan girildiğine göre sol duvar içinde tas koymak için genişçe ve uzun bir sed, sedin üzerinde de, yine duvar içinde büyük ve zarif bir kemer vardır. Sağda biri üç diğeri dört kurnalı iki halvet vardır. Sofada, halvet kapıları arasında kalan duvar parçası içinde de, eskiden kandil koymak için yapılmış bir niş (çırakman) bulunmaktadır; halvetlerde de, kapılarından girince birinin sağında diğerinin solunda birer çırakman vardır; halvetler de birer küçük kubbe ile örtülmüştür. 1946 da Akarçeşme Hamamı pek temiz bakılmakta bulunuyordu; fakat, semtin kalabalık olmasına rağmen müşterisi hayret edilecek derecede az idi. Büyükşehir halkının yıkanmak zevkini, tarihlere geçmiş temizlik düşkünlüğünü kaybetmekte olduğunu teessürle kaydetmek gerekir.

Bibl.: REK, Gezi Notu.

AKARÇEŞME YANGINI — Mahmudpaşa yokuşunun alt başı, (H. 1280 1860 da çıkan bir yangında 57 bina yanmıştır.

AKAY — (B. : Denizcilik Bankası; Dev-

Akarçeşme Hamamında câmekân (Resim: Nezih)

let Deniz Yolları; Seyri Sefâin İdaresi; İdârei Mahsusa).

AKAY (Nezvad) — Bestekâr ve okuyucu, aşağıdaki hal tercümesi Mustafa Rona'nın "50 yıllık Türk Musikisi" adındaki eserinden alındı:

"1915 de Kanlıcada doğdu, musiki sever bir ailenin kızıdır, sanat kabiliyeti pek küçük yaşda inkişaf etmiştir; ilk hocası Santûrî Ziya Beydir, sonra Âsım Yesârî ile Sâdeddin Kaynakdan ders almıştır. 1940 da İstanbul Radyosuna okuyucu olarak intisab etmiş, fakat bir müddet sonra istifa etmiştir. Plaklara okuduğu şarkıların çoğu kendi bestelediği eserlerdir, onların da pek çoğunun güftesi zevci Sami Akayındır".

AKAYAN (İstepan) — Tanınmış bir Ermeni minyatüristi; 1870 de Beşiktaş'da doğmuş ve 1937 de yine İstanbul'da vefat etmiştir.

1891 de, ressam ve mimar diplomalariyle Sanayi-i Nefîse'den (Güzel San'atlar Akademisi) mezun olmuştur. Önce Haydarpaşa'daki Demiryolları İdaresinde, sonra da Vitalis Şirketinde vazifeler deruhde etmiştir. Müteakiben, Kulekapı'da hususî bir atelye açmıştır. Bilâhare Karagözyan Müessesesinde, halı resimleri üzerinde şef desinatör olmuştur.

Şaheseri addedilen ve 1900 da Paris'deki Beynelmilel Sergiye gönderilen Büyük İskender'in cenâze alayının reprodüksiyonu, iftihar madalyası ile taltif edilmiştir. Keza, Devlet tarafından hazırlatılan çok zarif askerî bir tuğra için Altun San'at Madalyası ile mükâfatlandırılmıştır.

Eserleri meyanında, renkli minyatür portreler, tarihî manzaralar, şark halıları desenleri, kapak resimleri, diplomalar ve sair eserler mevcuttur ki hepsinde de ince ve yüksek bir san'at tekniği göze çarpmaktadır..

Istepan Akayan aynı zamanda musikiye de istidad göstermiş ve 12 sene Galatadaki Ermeni Kilisesinin baş mugannisi olmuştur. Keza, musikişinas Çilingiryan tarafından İstanbul'da teşekkül eden ilk koro heyetine de iştirak etmiştir.

Kevork Pamukcuyan

AKBABA — Türk edebiyat ve mizahında, Refik Halidin "Ay Dede" sinden sonra büyük bir merhale teşkil eden bir siyasî gazetedir. 1958 de otuz altıncı yılını idrak etmiş, perşembe günü çıkar, on iki sayıfalık bir mizah mecmuası olarak devam edegelmekte idi. Kuruluşunda imtiyaz Sahibi Orhan Seyfi Orhon ve mesul müdürü Yusuf Ziya Ortac idi; hâlen iki seçkin şairden Yusuf Ziyanın elindedir; öylesine ki, Babıâli caddesi ağzındaki "Akbabacı" Ortacın adetâ beynelmilel lâkabı olmuştur.

Hiç tereddüt etmeden verilmesi gerekir bir hükümdür, Akbaba, son rubu asır içinde, Türk fikir ve sanat hayatında, kelimenin hâs mânasile, büyük bir mektep olmuştur.

Akbabanın ilk nüshası Rumî 7 kânunuevvel 1338 = Milâdî 20 kânunuevvel 1922 perşembe günü, Refik Halidin Aydedesinin, yalnız adını ve siyasî mesleğini değiştirmiş, hurda teferrüatına varınca, bir kopyesi olarak çıkmıştı; ayni boyda, yani 28 × 41 ebadında ve yine dört sayıfa, yayın günleri de ayni, haftada iki defa pazartesi ve perşembe günleriydi; Akbabanın ilk nüshası da, Aydedenin basıldığı Sabah matbaasında basılmıştı. Refik Halid, Aydedesini karilerine şu satırlarla başlayan bir yazı ile takdim etmişti:

Meslek bahsi

Deveye sormuşlar :

— Yokuşu mu seversin, demişler, inişi mi?

— Bu ikisinin ortası yok mu, yahut, düz bağını za mı yıkıldı? demiş.

. . . .

Akbabacılar da, Aydedede, siyasetten uzak kalarak kalem arkadaşlığı yaptıkları büyük mizah üstadından miras aldıkları eseri şu satırlarla sunmuşlardı:

Akbabaya dair

Adamcağızın birine sormuşlar :

— Elâ gözlü mü seversin, yeşil gözlü mü, kara gözlü mü?

— Ben tabiatimi severim, demiş, güzel olsun da hepsi sevilir.

. . . .

Ve Akbaba imzasını taşıyan bu yazıyı şöylece bağlamışlardı:

"İnsanların çok yaşlısına, saçı sakalı bembeyaz olanına akbaba derler. Kuşların en fazla yaşayanı da Akbbadır, inşallah bizim Akbabamız da gazetelerin en uzun ömürlüsü olur!.."

Bu temenni tahakkuk etmiş, böylece başlıyan "Akbaba", yarım asrı doldurmakda olan

Akbaba mizah gazetesinin 1 numaralı sayısının ilk sayfası

صاحبی : اورخان سیفی
بازار ایرتسی و پنجشنبه كونلری نشر اولنور ملیتپرور مزاح غزته‌سی
نسخه‌سی ١٠٠ پاره‌در

لقلقیات

آق بابایه دائر

آداجیغز بر صورمشلر:

— آلا كوزیمی سوه‌رسك، یشیل كوزیمی، قارا كوزیمی؟..

— بن طبیعی سوه‌رم، دیمش، كوزه‌ل اولسون ده، نه رنك اولورسه اولسون، هپسی سویلیر!

* آق بابا، طبیعی بو اهل دل كبیدر. صحیفه‌لرنده، یكی، اسكی، منظوم، منثور، هر جنسدن یازی وهر جنسدن رسم بولناجقدر. یتركه كوزه‌ل اولسون!

بر اهل دله بر ده صورمشلر:

— یازیمی سوه‌رسك، قیشیمی؟..

— ایكی بهاردن آیری، دیمش.

والمیله، تازه بر بهار هواسی قدار قلبه فرحلی، كنجلك، پاتاق مثلی ویریجی هانكی موسم واردر؟.. صباحلی یاقاز، صوتوتی توشونر، دوزكاری بر بوسه قدار طاتلیدر!..

ایشته آق باباده طبیعی بو اهل دله بكزر، اثرلرنده منثور، غزلیده! مسلكی ایكی بهار كبی معتدل اولاجقدر!..

آق بابا، صفا چوق صفا سورمش، چوق جفا كورمش بر اختیار، صاحبی صقالی تراش بر آق بابا كبی تكنه‌لی سوزلری، طاتلی حكایه‌لری، ایجه مثالی اثار، كبرلی بچیجلر صیغیشده راحتدر. سعادة كوكرده اوچان بر آق بابا قوشی كبی كوزلری دنیایه بوموب بوشبوتون هوائی اولاجقدر!..

آق بابا، اسمنك بو ایكی معناسندن استفاده ایده‌رك، طبیعی:

— شو بیوك طاشی!

ویلدی زمان.

— بن قوشم!

— اوچده كوزه‌لم!

ویلدیكی زمان..

— بن دوه‌یم!

هوائی ویرینلر دوه قوشی كبی، ایجابنده:

— بن هوائی بر قوشم، حدی شیلره عقلم ایرمز!..

دییه‌جك. سعادة

— بن اختیار بر آدامم، بن پیر فانی‌یم، بر آق بابایم، اوبه ویكسكلرده دولاشاجق قدر هوالانمغی درمانم یوق،

دییوب چكیله‌جكدر.

اسملرك چوق یاشاسنه، صاحبی صاقالی تراش اولانلره آق بابادیرلر. قوشلرك اك حسه یاشاینده آق بابادر. انشاالله بزم آق بابامزده قوشلرك اك اوزون عمرلیسی اولور!..

آق بابا

اولمدق

جامعی وار پاشلری عالیشانه حیران اولمدق
قلدی احبا اولكمز بوقكن پریشان اولمدق.

اردومز بر حمله اتمش كیم صفوف دشمنه
قالمه‌مش آرده‌ده بر حربیه قربان اولمدق

یوده آكلادق بر آبانی چیقمه‌مش سلطنت
دهره سلطان اولدق اما اوده الآن اولمدق

قالمز بر ماه سوداسیله مملودر فقط
وشلقندن كیسه‌نك پیوست جانان اولمدق

هم ایدك احوالمز بحران مالیدن بكا
قالمه‌مشدر خانه احباب مهمان اولمدق

سایه معده كزدك خیلی مكتب مدرسه
خیلی درس آلدق جهانه انسان اولمدق

اولمایور هر قانمز مشغلكش شهراه فیض
بیلیر هر قانی كیم بر اوسته نمان اولمدق

وضع استغنا اولمشدر دلیل هر من
ناز ایدوب دورانه دامن بوس احسان اولمدق

اولمدق بز شاهد مقصوده واصل حاصلی
گرچه یوق اخوانمزدن واصل شان اولمدق

قلندر

رنجبرمدن قاچان اوكوز

دیكن بازار كونی رومابادن كان بوز قدر اوكوز، دالمبوردن رنجبرمه جبه‌لری اسناده حیوانلرك ایچنده بر ادامك ... بولدم اوكه كان دوه‌دن دوزه در فج كیشی‌یی یارالادقدن، بر چوق حسارده ... صوكرا نا قصربانسه قدار قاچمش، اوراده بو ایشلر طرفدن طاتیجی ایله اتلاف ایدلدیكی غزته‌لر یازمشلردی. بز دون بو خصوصده یاپدیغمز تحقیقات نتیجه‌سنده مذكور اوكوزك هر حالده رنجبرمدن فرار ایتدیكی دوغری ایسه‌ده بر قاچ كیشی‌یی یارالادیغی، بر چوق خسارات یاپدیغی یالان اولوب حیوانك اول امرده شاشقین شاشقین براز اوته‌به‌ری‌یه قوشدقدن صوكرا كال براكته كوپری‌یی كچمك ایستدیكی، كوپری مأمورلری باقسه یاپیشوب «پاره!» دییه درشت معامله ایتلرندن متأثر اولمش وقاغه، صوله چیقارلر آنجق حبر: كوپری‌یی كچمش ودوغروجه خالی اوغلنده سابق حربیت واشلاف فرقه‌سی اوكنه كیدرك اوراده‌كی همفكرلری آرامش ایسه‌ده بولامینجه ... بر قاچ دفعه باغیروب ... كال براكته دونمش، كیجه‌یی بره كیشه‌مز.

مأمورلرك شرقیسی (١)

هر آن بوكولور فقر وضرورت ایله باشك،
وار ایسه اگر شهر ستانبولده معاشك!
چشمكدن آقار سیل خروشان كبی یاشك،
وار ایسه اگر شهر ستانبولده معاشك!

آفاق بلایا كورینور دیده‌كه اوچسز،
انواع كدر باره آچار سینه‌كه صوكسز،
سودرسك اوزون یولرك اوسته‌نده پاپوچسز،
وار ایسه اگر شهر ستانبولده معاشك!

مستحقر اولور عزت وحرمت كوره‌مزسك،
اصناف كوزل حالكه رغبت كوره‌مزسك،
عمرك بكر آلام ایله راحت كوره‌مزسك،
وار ایسه اگر شهر ستانبولده معاشك!

آسوده وراحت قالامازسك بوجاغكده،
قیش كلسه ده بر دالیله یانماز اوجاغكده،
شبنم آچارسك كیجه ایصلاق یاتاغكده،
وار ایسه اگر شهر ستانبولده معاشك!

خلیل نهاد

اسكی زمان توركلری (٢) — حصوری : منیف

سرای بورنوندن یكركی، ... مال ملكن آبارگن، بار دولدوردو، بن ایچركن...

yılların boyunca, daima bir kemalin ifadesi olmuş, bilhassa ateşîn bir mizah zekâsına sahip olan Yusuf Ziya Ortacın tecrübeleri arttıkça, yukarıda da belirtildiği gibi, bir mektep haline inkılâp etmiştir; öyle ki, zamanımızda, sanat ve şöhretini yaparken Akbabaya bir şeyler borçlanmıyan mizah muharriri ve karikatürist yoktur denilse, yeridir. "Bence mizah, güzel sanatların en zor şubesidir; bir küçük muvazenesizlik insanı ya gülünç yapar, ya iğrenç! Akbabada bilhassa bundan kaçınmağa çalışırım" diyen Yusuf Ziyanın sözlerini, Akbaba cildleri tasdik eder; yine şairin bir kıymet hükmüdür: "İdeoloji kavgalarında, siyasî çarpışmalarda mizahın en kuvvetli silâhı olan hiciv", Akbabada, sanatın icaplarından olan nezaheti hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bunun ne büyük şey olduğu, Akbaba, ikinci meşrutiyetin mizah gazete ve mecmualarile karşılaştırıldığı zaman görülür. Siyasî tarih ve cemiyet ilmi bakımından da, Akbaba koleksiyonları, üzerinde dikkatle durulmağa değer zengin bir hazine, büyük isimdir.

AKBABA KÖYÜ — Boğaziçinin Anadolu yakası sırtlarının en namlı köylerindendir; Beykoz iskelesinden beş kilometre kadar içerdedir; adını, Fatih Sultan Mehmedle beraber İstanbul cenginde bulunmuş Akbaba Mehmed Efendiden almıştır, kabri, köyün camii yanındadır, ki bu mâbed, bir hayli sonra, on yedinci asır başında, Birinci Ahmedin haremi hümayun kethüdası Canfedâ Saliha Hatun tarafından yaptırılmıştır; ayni hayır sahibi kadın Akbabada bir de hamam yaptırmıştı; Evliya Çelebiden öğreniliyor ki, daha on yedinci asır ortalarında Akbaba, yüz haneli, cami ve hamamından başka yirmi otuz dükkândan mürekkep bir küçük çarşısı bulunan şirin ve mâmur bir köydü. Bir de meşhur Bektaşi dergâhı vardı ki, yaz ve kış misafiri eksik olmazdı.

Akbaba köyü, on yedinci asırdanberi İstanbulun en meşhur mesire yerlerinden biri olarak tanınmıştır; beyaz kirazı ile kestanesinin şöhreti dillere destan olmuştur. Evliya Çelebi anlatır, kiraz ve kestane mevsimlerinde, İstanbulun safa ehli, arabalarla Akbaba Sultana gider, çadırlar kurup iki üç ay kiraz ve kestane faslı olur, "âşıkanı sâdıkan" can sohbetleri ederlerdi. İkinci Mahmud Yeniçeri ocağını kaldırıp bektaşilere karşı da şiddetli bir takibe giriştiği yıllarda Akbaba dergâhı da kapatılmış, babaları ve müridleri de taşrada birer tarafa sürülmüş, bina Nakşibendiye tarikatine verilmişti; bir nakşî dergâhı olarak âyin günü perşembe idi.

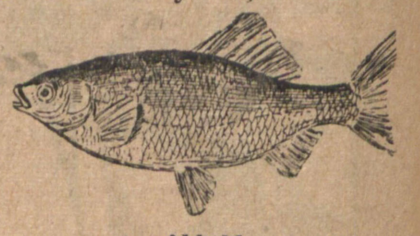
1293 mebus seçimi için tanzim edilmiş bir defterde, Akbaba köyü 39 hane olarak gösterilmiştir; Evliya Çelebinin verdiği rakam mübalâğalı değilse, on yedinci asır ortasına nisbetle bu küçülüşü izah etmek zordur; Bektaşilerin dağıtılması tek sebep olarak görülür.

Muharrir Ahmed Midhat Efendinin bu köy civarında bir çiftlik kurması, köyün, tekrar, hem imarına, hem büyümesine, hem de şöhretine yol açmıştır.

İstanbulun en nefis sularından Karakulak suyunun kaynağı da Akbaba köyü civarındadır (B. : Karakulak Suyu).

AKBALIK — İstanbul balıkhânesinde satılan balıklardan; sazan ailesindendir, kızılkanaddan farkı, kanadlarındaki kırmızılığın olmasıdır; balıkhâneye kızılkanadla karışık gelir ve kızılkanad diye satılır. Vaktile Rusyadan akbalığın kurusu getirilirdi ve İstanbul çarşılarında Ringa adile satılırdı, müşterileri de umumiyetle Yahudiler idi. Ringa adı, bu balığın rusça adı olan Taran yahut Tarangadan bozmadır. Ringa avu Rusyada bilhassa Volga ve Don ağızlarında büyük ölçüde yapılır; 7 - 8 tanesi bir okka gelir, bir hafta tuzda yatırıldıktan sonra tatlı suya atılır ve 24 - 36 saat suda bırakılır, mart ayında sofalı bir yerde, nisanda ise açık havada rüzgâra asılarak kurutulur. Fümesi - dumanlısı yapılmaz. İstanbul çarşısında tarama denilen kırmızı balık yumurtası eskiden Rusyadan gelirdi, şimdi memleketimizde yapılmaktadır.

Akbalığın sırtı yeşilimtrak, yanları sincabî, karnı beyazdır, her tarafı gümüş gibi parlar. Kışın derin sulardan ayrılmaz, baharda yukarı çıkar ve sahillere yaklaşarak nisandan hazirana kadar sazlıklar, otlar arasında yumurtasını döker; yumurtaları pek çok küçüktür, on beş

Akbalık
(Resim: K. Deveciyan'dan)

günde açılır, yavrular azıcık büyüyünce sürüler halinde meydana çıkar; büyük bir kısmı da turna balıkları tarafından avlanır. Eti çok kılçıklıdır, pek makbul değildir; çamurlu göllerde avlananların eti ise pek yavandır.

AKBANK T. A. O. — Merkezi Adana, işyeri İstanbul olup 1958 de onuncu yılını idrak etmiş ve 51 şûbe ve ajansı ile halkın hizmetinde, memleketin itimâdını kazanmış mâlî müesseselerimizden, kuruluş târihi 30 ocak 1948 olup kurucularının başlıcaları Has, Özgür, Sabancı, Sapmaz, Yazgan aileleri ile Adana tüccar ve ileri gelenlerinden doksanı mütecâviz itibar sahibi isimdir. Hâlihazır sermâyesi onbeş milyon Türk lirasıdır.

Akbank'ın amblemi

Akbankın şûbe ve ajanslarının bulunduğu yerler şuraları olub İstanbuldakiler bir (*) ile ayırd edilmiştir.

1 — Adana Şubesi
2 — Adapazarı Şubesi
3 — Akşehir Şubesi
4 — Ankara Şubesi
5 — Balıkpazarı Ajansı
6 — Basmahane Ajansı *
7 — Başdurak Şubesi
8 — Beşiktaş Şubesi *
9 — Beyazıt Şubesi *
10 — Beykoz Şubesi *
11 — Beyoğlu Şubesi *
12 — Bursa Şubesi
13 — Cebeci Şubesi
14 — Ceyhan Şubesi
15 — Çankırı Şubesi
16 — Denizli Şubesi
17 — Diyarbakır Şubesi
18 — Edremit Şubesi
19 — Elâzığ Şubesi
20 — Ereğli Şubesi
21 — Erzurum Şubesi
22 — Eskişehir Şubesi
23 — Fatih Şubesi *
24 — Galata Şubesi *
25 — Gemlik Ajansı
26 — İskenderun Şubesi
27 — İstanbul Şubesi *
28 — İzmir Şubesi
29 — Kadıköy Şubesi *
30 — Karşıyaka Şubesi
31 — Kayseri Şubesi
32 — Kırıkkale Şubesi
33 — Konya Şubesi
34 — Koyunpazarı Ajansı
35 — Kuledibi Ajansı *
36 — Kurtuluş Şubesi *
37 — Maltepe Ajansı *
38 — Mersin Şubesi
39 — Nazilli Şubesi
40 — Pangaltı Şubesi *
41 — Polatlı Şubesi
42 — Sanayi Ajansı
43 — Sarıyer Şubesi *
44 — Tilkilik Ajansı
45 — Unkapanı Ajansı *
46 — Urfa Şubesi
47 — Yağcamii Ajansı
48 — Yemiş (Sultan hamamı) Şubesi *
49 — Yağiskelesi Ajansı *
50 — Yenigün Şubesi
51 — Yenimahalle Şubesi

Bankanın umum müdürlüğü İstanbulda Beyoğlundadır.

Akbank ilk olarak Bakırköyde yaptırdığı 4 Bahçeli evi ve Küçükyalıda satın aldığı 2 Apartmanın katlarını tasarruf hesap sahiplerine tevzi ettikten sonra gördüğü rağbet üzerine 1956 yılında Maltepe'de Yüz evler adı altında bir mahalle tesisine başlamış ve şimdiye kadar 25 kişiye (Ekim 1958 de 2 ev, Aralık 1958 de 10 ev ilâve edildiği takdirde bu rakkamın 37 olması lâzımdır) Bahçeli Ev ikramiyesi vermiştir.

Akbank Yüz Evler mahallesi şehrin belli başlı mahallelerinden biri olmak yolundadır.

Akbank ticâret alanında da Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Seyhan Hidro - Elektrik T. A. O., Çukurova Çimento Sanayii A. Ş. ve Halk Bankasının iştirâki ile Akova Ticaret T. A. Ş. ni kurmuştur.

AKBAY (Mehmed Ali) — 1958 de Reşad Ekrem Koçu'yu bilhassa Arayarak "Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi" ni kurmak sureti ile bu büyük eserin yeniden neşrini sağlayan ve intişar eden her fasikü-

lüne idârî yönden büyük emekleri geçen, bu yoldaki fedakârlığı, şu anda bu satırları yazan eserin müellifi tarafından buraya şükran ile kaydedilen münever iş adamı; has, asîl necib dost, kader birliği yapmış iş arkadaşı; 18 mayıs 1332 milâdi 31 mayıs 1916 da İstanbulda Şehremininde Arpaemini mahallesinde Tatlıpınar Cadesinde 30 numaralı evde doğdu· Babası, Bulgaristanın Pazarcık kasabasından olub bir yaşında İstanbula gelen, Harbiye Mektebini bitirdikten sonra askerliği bırakarak ilmiyeye intisab eden İbrahim Efendidir; annesi de Fâtih vâizlerinden Şehrî Hacı Nuri Efendinin kızı Fatma Zehrâ Hanımdır. Mevlevihâne kapusu ilk okulunda, Davudpaşa Orta okulunda ve Ticâret Lisesinde okuyan Mehmed Ali Akbay 1942 de Yüksek İktisad ve Ticâret Mektebinin Bankacılık Şubesinden diploma almış ve ticâret hayatına atılarak bir, bir buçuk yıl kadar manifatura üzerinde çalışmış, 1944 de muhtelif ticârî mevzular üzerinde Azmet Türk Limited Şirketinin ortaklarından biri olmuştur. 1948 de bu şirket tasfiye edilmiş Mehmed Ali Akbay demir işleri üzerinde meşgul olmuş ve 1950 de Halberda taahhüd firmasını kurmuştur; İller Bankasından taahhüd işleri almış, Bayındır ve Tire kazalarının su tesislerini yapmıştır, 1951 de, dürüstlüğünün doğurduğu güçlükler karşısında bu şirketi de tasfiye etmek mecburiyetinde kalmış ve İstanbul Ticâret Odası Umumî kâtib Muavinliği ile memuriyet hayatına girmiş, 1955 de istifa ederek tekrar ticârete atılmış Akbay Limited Şirketini kurmuştur; İdhalât ve ihracat mevzuunda çalışan bu şirket faaliyetine devam ederken 5 mayıs 1958 de Reşad Ekrem Koçu ile yukarıda adı geçen kollektif şirketi tesis etmiştir.

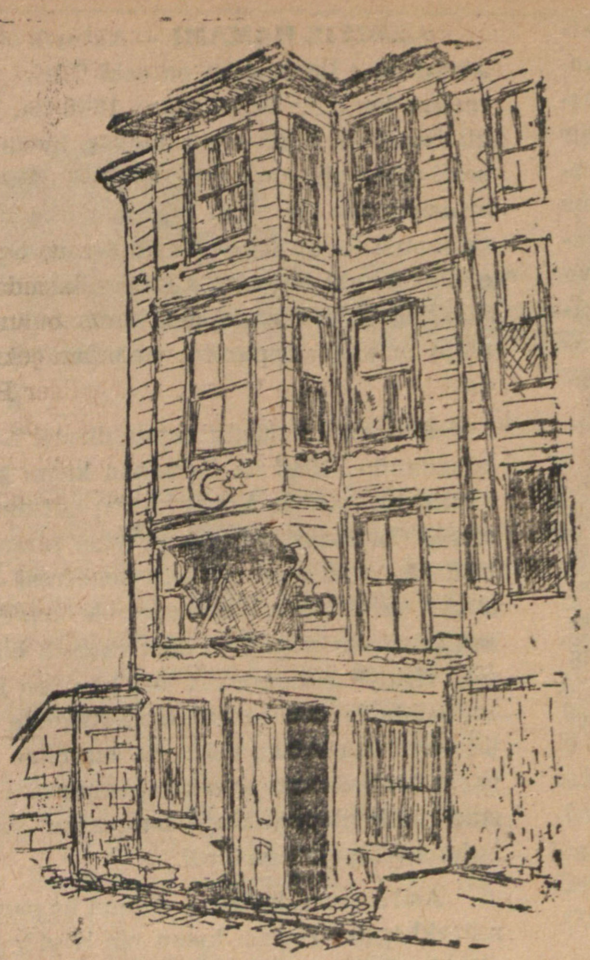
Mehmed Ali Abbay
(Resim : S. B.)

1942 de General Osman Nuri Sarol kızı İlham Hanım ile evlenmiştir; ikisi kız biri oğlan üç çocuğu vardır; büyükleri olan Halûk Akbay 1943 de doğmuş olub 1958 de onbeş yaşında, Saint - Michel Lisesi talebesi, İstanbul Ansiklopedisine sinemaların durumunu tesbit eden bu eserin yazı ailesinin en küçük sîmâsıdır.

Mehmed Ali Akbay kuruluşunda Demokrat Partiye girmiş, 1953 - 1954 yıllarında partinin Eminönü ilçe başkanlığında bulunmuş, 1954 sonunda faal parti hayatından çekilmiştir. Hâlen Türkiye Eksper Muharibler Birliği idare heyeti azalarındandır; 1957 de Prof. Osman Fikret ve mâlî müşâvir İsmail Otar ile berâber ilk Türkiye Muhasibler Kongresini tahakkuk etdirenlerden biridir.

AKBIYIK CADDESİ — Eminönü kazasının Alemdar nahiyesinin Sultanahmed ve Cankurtaran mahalleleri yollarındandır; Akbıyık hamam ve camii önünden İshakpaşa Hamamına ve caddesine kadar uzanır.

Akbıyık tarafından yüründüğüne göre, ilk parçası kaba taş döşelidir; sağda Akbıyık Hamamı, solda Akbıyık Camii vardır; camiin kapısı, yanda dar ve taş döşeli bir avluya açılır; demiryolu altından geçen cadde 7 basamaklı bir merdivenle yarım metreden fazla yükselir ve bundan sonra İshakpaşaya doğru geniş bir kavis çizerek az meyilli bir yokuş halinde uzanır. Merdivenden çıkılınca, sağ kolda bir bakkal, yanında bir hallaç, onun yanında bir kömürcü, kömürcünün yanında da küçük bir marangoz dükkânı vardır. Sol kolda, köşede aşı boyalı, benzerleri gittikçe azalıp antikalaşmakta olan iki ahşap ev, bunlardan birinin altında bir bakkal dükkânı vardır; bakkal, caddenin, Akbıyıkdeğirmeni sokağı ile olan kavşağı köşesindedir. Karşı köşede de bir manav dükkânı vardır. Ondan sonra bir sıra boyasız, kararmış ahşap evler gelir. Paket taşı döşenmiş olan cadde sağa doğru bir kavis çizer, bu kavsin üzerinde, dört katlı ve aşı boyalı bir konak yavrusu vardır. İçinde üç dört aile barındığı aydın olarak sezilen bu bina da benzerleri pek azalmış eski İstanbul yapılarındandır. Cadde bu kavisten sonra, büyük Kabasakal yangınının harabeleri arasından geçer; bu yangın yerinde yer yer, çirkin beton evler, apartmancıklar görülür; solda, susuz, harap, kitabesinden Hicrî 1280 de (Milâdi 1863 - 1864) de yapıldığı görülen

Akbıyık caddesinde ahşab ev, 1946
(Resim: Saadeddin)

bir İbrahimpaşa çeşmesi vardır. Mimarmehmedağa caddesile olan kavşağından sonra bir toprak yol olur; ve bir şahrah halinde genişler ve İshakpaşa caddesi kavşağına kadar bu halde devam eder. İki sıralı beton yapılar içinde, solda bir büyük harabe üzerinde tünemiş bir apartman, dünyada eşine az rastlanır garabet örneklerindendir. Sağda büyük bir beton hazneye konulmuş küçük ve kitâbesiz, kabartma çiçek nakışlı bir ayna taşı olan bir akar çeşme vardır. (1946).

Bibl.: REK ve Saim Turgud, Gezi Notu.

AKBIYIK CAMİİ — Ahırkapı civarında, demiryolu kenarında, demiryolunun deniz tarafındadır. Aslı Fatih Sultan Mehmed devri ricalinden Akbıyık Muhiddin Efendi tarafından yaptırılmıştı; efendinin kabri de camiin yanındaki mezarlıktadır. Beş asra yaklaşan bir devir boyunca gördüğü tamirlerle ilk yapısından hiçbir iz kalmamıştır. Hattâ, kırık bir ayak taşı üzerinde 814 Hicrî tarihini taşıyan Muhiddin Efendinin kabir taşları da son yıllarda toprak altından çıkarılmıştır. İstanbulun sur içinde kıble istikametinde en önde bulunan mâbed bu Akbıyık camii olduğundan, eskiler arasında "İmamül mesacid" unvanile anılırdı. Kapısı taş döşeli bir avluya açılır, bu avluya da Akbıyık caddesinden demir parmaklıklı bir kapı ile girilir. Dört kârgir duvar üzerine kiremit örtülü bir çatıdan ibarettir. Son cemaat yeri de ahşap bir bölme içindedir; buradan, bir merdivenle kadınlar mahfeline çıkılır. Solda Akbıyık caddesi üzerine dört, mihrab duvarında dört, sağda mezarlığa nazır üç ve son cemaat yerine de üç penceresi olan mâbed gayet aydınlıktır; orijinal bir sanat kıymeti taşımayan ahşap minberi, Hadikatül - Cevamiin kaydına göre Darüssaade ağalarından Mustafa Ağanın vakfıdır. Mihrabın iki kenarında ikisi büyük dördü küçük altı sarı pirinç şamdan, birçok levha ve biri büyük dördü küçük beş demir top kandil ile tezyin edilmiştir. Mihrab nakışları zevksiz nakkaş elinden çıkmış, pek çirkindir. Yeşil yağlı boyalı tavanın göbeğindeki nakışları ise pek zariftir.

Minâresi tuğla yapıdır, kapısı camiin içindedir. Minârenin dibinde ve camiin önündeki avluda, küçük bir musalla taşının arkasında bir çukur çeşme vardır. Üst basamağına ve kopmuş olan lülesinin yeri hizasına kadar toprak dolmuştur. Tâlik hat ile Hattat Rifat elinden çıkmış beş beyitlik kitabesi şudur:

Menbail cûd Muhammed Yazıcı bu ayni
Bin iki yüz ve sekizde yapub olmuş nâim

Sonra suyu çalınub duhteri Hâce Hanım
Buldurub eyledi câri yine olsun daim

Harcı simü zer ile hem dahi tâmir idüb
Eyledi kendini vârestei bendi lâim

Abdestle olub reşha nisarı deavât
Vakti iftarda zemzem gibi içsün sâim

İlmiyâ sû gibi tarihi kalemden âkdı
"Def'ai sâniyede oldu bu çeşme kaim"

(H. 1283)

Bibl.: REK ve Saim Turgud, Gezi notu.

AKBIYIKCAMİİ SOKAĞI — Eminönü kazasının Alemdar nahiyesinin Sultanahmed mahallesi sokaklarındandır. Mahallenin demiryolu ötesinde kalan eteğinde Oyuncu sokağı üzerinde çift dirsekli bir ara sokaktır; Akbıyık Camii köşesinden girildiğine göre sol

kolda kapısı Oyuncu sokağı üzerinde üç katlı gayet büyük bir ahşap ev vardır ki İstanbulda benzerleri gittikçe azalan ve antikalaşmakta olan yapılardandır. Bu güzel evin bir kapısı da arkada bu Akbıyıkcamii sokağı üzerindedir. Bu arka kapının hemen karşısına tam tezat halinde iki tane kulübeye rastlanır ki bir tanesinin bacası, dibi delik bir kova üzerine konmuş üç tane gaz tenekesinden yapılmıştır. Yürekler sızlatan sefaletten nişandır. Sokağın diğer evleri biribirine bitişik ahşap yapılardır. (1946).

Bibl.: REK ve Saim Turgud, Gezi notu.

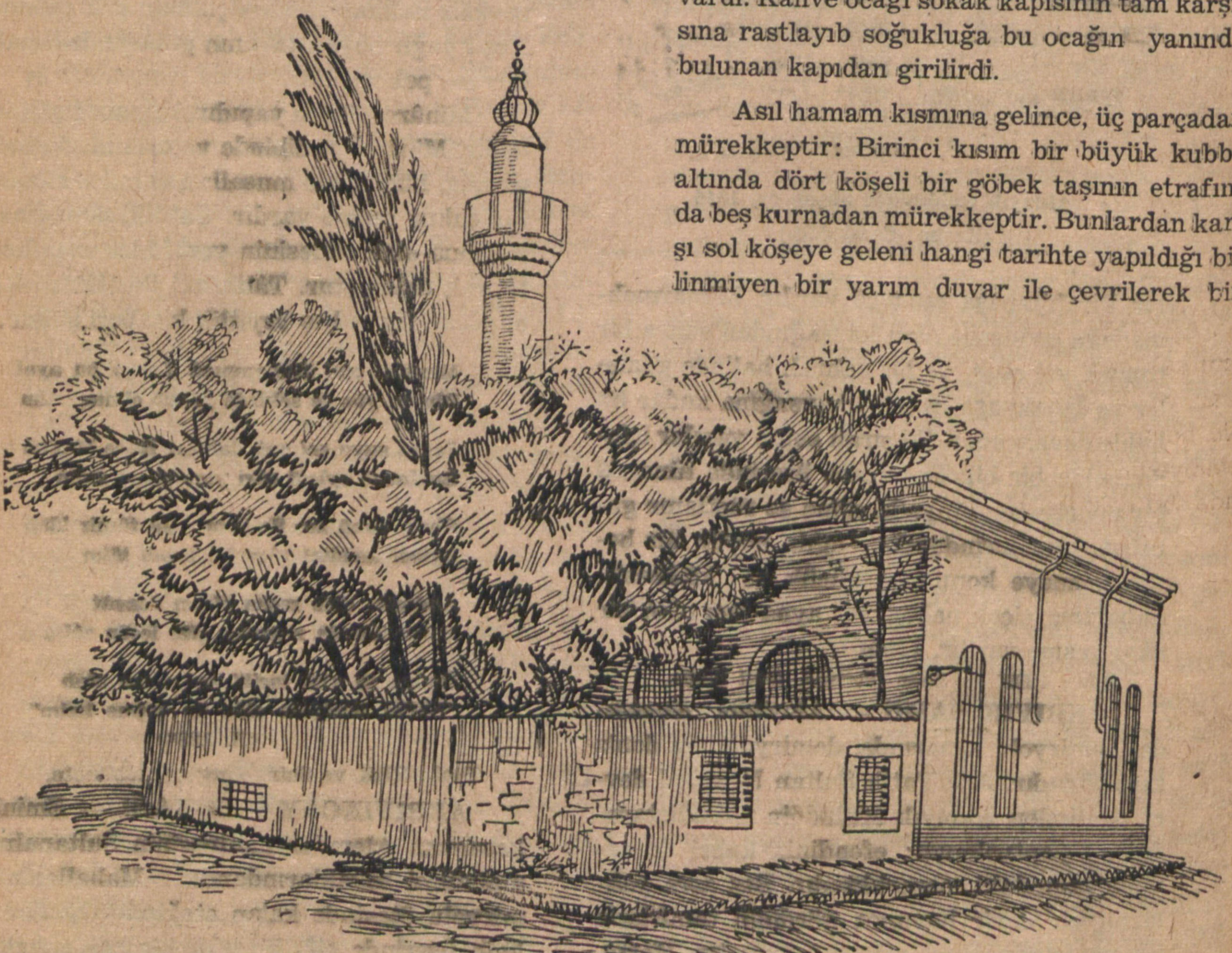
AKBIYIKDEĞİRMENİ SOKAĞI—Eminönü kazasının Alemdar nahiyesinin Sultanahmed mahallesi sokaklarındandır; mahallenin demiryolu boyuna düşen eteklerinde, Akbıyık caddesile Fenerlikapı sokağı arasındadır. İki araba ancak geçebilecek kadar geniş kaba taş döşeli ve bozukça, evleri biribirine bitişik ahşab yapılar olan bir sokaktır (1946).

Bibl.: REK, Gezi Notu.

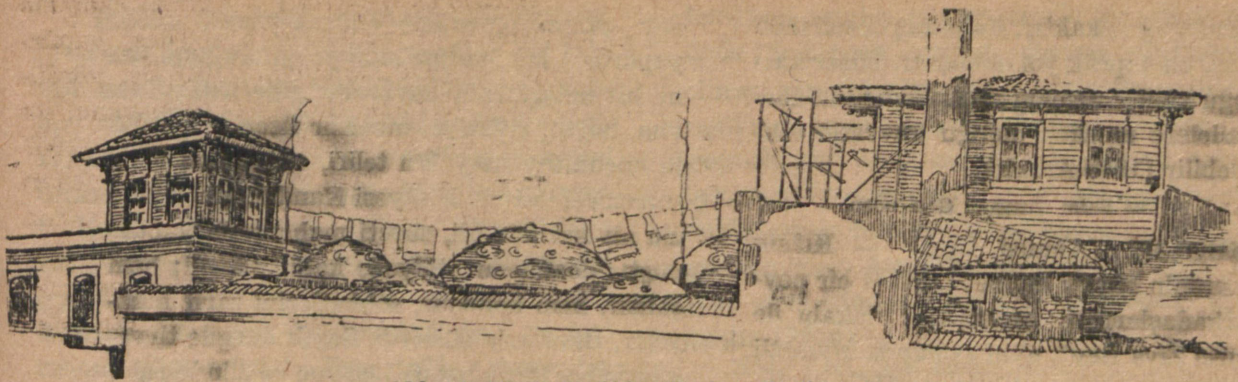
AKBIYIK HAMAMI — Akbıyık camiinin karşısında, İstanbulun en eski Türk yapılarından bir çifte hamamdır; 1946 da, gördüğü tamir ve tâdillerle camekân kısmının ilk şekli çok değişmiş bir halde iken 1956 - 1957 arasında son bir tâdile uğramış, ahşab feneri tamamen kaldırılarak acaib bir beton bina çıkılmış, eski hamam, kıyasıya bozulmuştur. Şimdilik şükredilir ki asıl hamam kısmının plânı orijinal kıymetini muhafaza etmektedir.

İstanbulun küçük sayılabilecek hamamlarındandır. 1946 da Camekân kısmı kiremit örtülü bir çatı ile kapatılmıştı; çatının ortasında, dört köşe, ahşap, ve yine kiremit örtülü bir çatısı olan bir tepe penceresi - fener köşkü vardı. Erkekler kısmında ortada, on sekizinci asır yapısı ve dört çanaklı bir mermer fiskiye bulunmakta idi; kapıdan girilince, sağda birkaç basamak merdivenle çıkılır iki soyunma odası, solda da bir uzun peyke vardı. Kahve ocağı sokak kapısının tam karşısına rastlayıb soğukluğa bu ocağın yanında bulunan kapıdan girilirdi.

Asıl hamam kısmına gelince, üç parçadan mürekkeptir: Birinci kısım bir büyük kubbe altında dört köşeli bir göbek taşının etrafında beş kurnadan mürekkeptir. Bunlardan karşı sol köşeye geleni hangi tarihte yapıldığı bilinmiyen bir yarım duvar ile çevrilerek bir

Akbıyık Camii (Resim: Nezih)

Akbıyık Hamamı, 1945 (Resim: Nezih)

halvetçik haline konmuştur. Tam karşıya gelen bir kapıdan da hamamın ikinci parçasını teşkil eden bir küçük kubbe altında iki kurnalı bir halvete girilir. Soldan bir büyük ve bir küçük kubbe altında ve yine dört köşe bir göbek taşı etrafında dokuz kurnalı üçüncü bir kısma girilir; hamamın bu son kısmı, göbek taşı ile karşıya gelen iki kurna ortada kalmak üzere sağlı sollu iki yarım duvar ile üçe bölünmüş, bunlar da ortadan ikiye ayrılarak ikisi tek ve ikisi çift kurnalı dört halvet haline konmuştur. Kapının sol kenarında bir kurna da orta kısımda kalmıştır.

Akbıyık hamamı, halkının büyük bir kısmı pek fakir bir semtte kalmıştır; 1946 da içinde külhancı, natır ve tellâk ancak dört kişi çalışmakta idi.

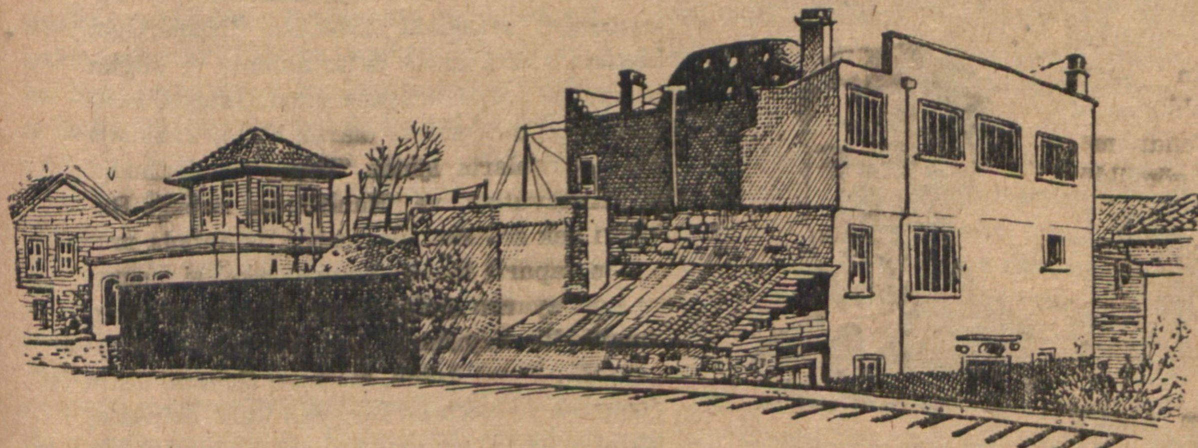
Bibl.: REK, Gezi Notu.

AKBIYIKHAMAMI SOKAĞI — Eminönü kazasının Alemdar nahiyesinin Cankurtaran ve Sultanahmed mahallelerinin demiryolu boyundaki eteklerinin sokaklarındandır. Belediyenin 1934 de yayınlanmış şehir rehberinde, bu sokağın Cankurtaran mahallesinde kalmış gösterilen kısmı, aslında yangın yerinden geçen toprak tesviyesi yapılmamış bir patekadır. Mimarmehmedağa caddesile Akbıyık caddesi arasında kalan kısmı, Mimarmehmedağa caddesi kavşağından girildiğine göre: üç araba geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli, evleri beton ve ahşap 2 - 3 katlı orta halli aile meskeni yapılardır; sokak, Akbıyık caddesi kavşağına yakın, bir araba ancak geçebilecek kadar daralır, burada sağda bir harabe arsası, solda da dargelirli ailelere mesken olmuş harap ahşap evler vardır (1945 Aralık).

Bibl.: REK, Gezi Notu.

AKBIYIK TEKKESİ — Bir Celveti dergâhıydı, âyin günü çarşamba idi, Akbıyık mescidi yanında idi; (H. 1307) 1889 da tertip edilmiş olan Üsküdarlı Ahmed Münib Efendinin "Mecmuai Tekâya" sında yeri arsa olarak gösterilmiştir.

AKBUĞA SOKAĞI — Fatih kazasının Karagümrük nahiyesinin Keçecikarabaş mahallesi sokaklarındandır; her iki başı Armutlu sokağı üzerinde iki dirsekle küçük bir ada-

Akbıyık Hamamı, 1958

cık çevirmiş bir sokaktır. Kaba taş döşeli iken bozulmuş, bir toprak yol olmuştur, ikişer katlı, ve çoğu kulübe azmanı ahşap evlerinin dargelirli ailelere mesken olduğu kuvvetle tahmin edilebilir (1945 Aralık).

Bibl.: REK ve Saim Turgud, Gezi notu.

AKBULUT (Ahmed Ziya) — Klâsik Türk resminin büyük kıymetlerinden bir peyzajcı, arkadaşlarının arasındaki lâkabı ile "Menâzırcı Ziya Bey", ayni zamanda kıymetli matematik ve astronomi bilgini; 1869 da İstanbulda Fatihte Kıztaşında doğdu; babası Mustafa Rıza Efendi adında bir zâtdır; ilk tahsilini Saraçhanebaşındaki Taşmektepte yaptı, sonra Kocamustafapaşa Askerî Rüşdiyesini bitirdi ve oradan Kuleli Askerî İdadisine girdi, (H. 1305) 1887 de Harbiyeden piyade mülâzimi olarak çıktı. Resme daha çocuk denilecek yaşlarda iken başlamıştı; İdadi ve Harbiyede iken de riyaziyedeki kuvveti ile seçkin bir şöhret olmuştu; sırasile Edirne Askerî İdadisinde resim muallimi, İstanbulda Kocamustafapaşa ve Soğukçeşme Askerî Rüşdiyelerinde fransızca muallimi oldu; bir taraftan da Sanayii Nefise mektebine devama başladı; bu sırada muhakkak ki garip ve garip olduğu kadar şirin bir iştir, Sanayii Nefise mektebinin de riyaziye muallimliğine tayin edildi; bu mektebin hem muallimi hem talebesi oldu. Daha sonra sırasile Tophane Resimhânesi müdürlüğüne, Matbaai Askeriye müdürlüğüne, Evkaf Müzesi müdürlüğüne, Kuleli ve Halıcıoğlu Askerî liseleri kozmoğrafya ve riyaziye muallimliklerine tayin edildi. Son olarak da İnkılâb Müzesi müdürlüğüne getirildi; bu vazifede iken 16 nisan 1938 de öldü. Nâşı, vasiyeti üzerine, âlâyişsiz, yakın dostlarının ve vefalı talebelerinin iştirakile kaldırılarak Merkezefendi mezarlığına gömüldü.

Aşağıdaki satırlar küçük oğlu Necmeddin Akbulutun kaleminden çıkmış samimî notlardır:

"Babam Ahmed Ziya Bey merhumu, ölünceye kadar çalışır gördüm; okur, yazar, resim yapardı; bir meşgalenin yorgunluğunu, yeni bir meşgalenin zevki ile giderirdi. Takvim, heyet, riyaziye, menâzır üzerine büyüklü küçüklü yüze yakın telifi, altmıştan fazla tercemesi vardır. Atölyesi Kandillideki evimizin alt katında idi, sureti mahsusada yaptırmıştı; dostlarını atölyede kabul ederdi; hem çalışır, hem konuşur, sohbetlerini zarif hikâyeler, fıkralarla süslerdi. Sayılı nargile tiryakilerinden idi; ağzında marpuç ve elinde palet nargile tokurdatarak resim yapması hemen daima gördüğümüz hallerdendir. Geceleri, bilhassa kış geceleri evimizin misafirsiz kaldığını bilmem; soba üstünde kendi elile kestane pişirmek veya mısır patlatmak da bir zevki idi. İşretle ülfeti yoktu, enfiye tiryakisi idi; düşündüğü zamanlar durmadan enfiye çekerdi, kocaman mavi enfiye mendili de elinden düşmezdi. Birinci sınıf bir marangozdu, demirciydi, dükkân açmış olsaydı İstanbulun en namlı bir mücellidi olurdu. Evin içinde iki oda, türlü sanatlara ait avadanlıklarla dolu idi. Hattat idi, icâzetnâmesi meşhur Hacı Sami Efendidendir; Hacı Sami Efendi en samimî dostlarından biriydi. Takvim ile iştigali, bu alandaki şöhreti ve Takvimi Ziya'sı cümlenin malûmudur; bir ara Kandilli Rasathanesinde müdür muavinliği de yaptı, Fatin Hoca ile dostluğu kardeşlik derecesine varmıştı; Fatin Hoca bize geldiğinde halvet olurlar, saatlerce başbaşa konuşurlardı. Ölümünden sonra, Mısır Prensesi Fevziye o zamanlar Veliahd olan şimdiki İran Şehinşahı Mehmed Riza Pehlevî ile evlendiğinde "Büyükadadan Hayırsız Adanın Görünüşü", "Hayırsızada", "Evkaf Müzesi Bahçesi" ve "Süleymaniye" adındaki tabloları Cumhuriyet hükûmeti tarafından satın alınmış ve düğün hediyeleri arasında İrana gönderilmişti. Bende de aziz bir yadigâr olarak birçok tabloları vardır, bunların içinde "Tenekeci Yahudi" ile "Arnavutlar" ve "Kandilliden Bebeğe Bakış" ı pek severim. Her sabah İstanbula muayyen vapurla inerdi, Kandilli iskelesi memuru saat ayarını ondan alırdı. Yarım asrı aşan muallimlik hayatında pek çok talebe yetiştirmişti; İsmet İnönü, merhum General Salih Omurtak ve merhum Başvekil Refik Saydam, iltifatlarile babacığımı ihtiyarlık günlerinde şâd etmiş talebelerindendir."

Ahmed Ziya Akbulut
(Resim: H. Çizer)

Eğitim Bakanlığının sanat takviminde, "Bayezid İmareti" adındaki meşhur bir tablosu münasebetile şu tenkid hükümleri yazılıdır: "1937 de Dolmabahçedeki resim ve heykel müzesinin açılması bu sanatkârın eserleri üzerine bilhassa genç neslin dikkatini çekmişti. Kendisi Şeker Ahmed Paşa, Seyyid Bey, Zekâi Paşa okuluna mensuptur. Eserlerinde geçici ışık - gölge oyunlarına kapılmadan doğrudan doğruya eşyanın ana renk ve formunu göstermiştir. Zevksizliğe düşmeden büyük bir sabır ile mevzuunun en ufak teferrüatını işlemesi eserlerinin bellibaşlı hususiyetidir."

AKBURÇAK SOKAĞI — Eminönü kazasının Alemdar nahiyesinin İshakpaşa mahallesi sokaklarından, Hipodrom duvarı altındaki Kasaposman sokağile Marmara sahilinden geçen demiryolu arasındadır ve demiryoluna amud olarak kavuşur; Kaleci sokağı ve Küçükayasofya caddesile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Semt, büyük Kabasakal yangınında harap olmuş yerlerdendir. Demiryolu ile Küçükayasofya caddesi arasında kalmış olan kısmı bir toprak yoldur; demiryolundan gelindiğine göre sağ köşede kulübe azmanı iki katlı tuğla bir bina, yanında da ev denilebilecek bir beton yapı vardır; sol köşede hemen yer ile bir, çatısı kiremitle karışık teneke örtülü üç dört kulübe vardır. Sokağın bütün boyunca, arsalar arasına serpilmiş diğer meskenler, orta halliden aşağı ailelerin barındığı evceğizlerdir; Küçükayasofya caddesi kavşağından ilerisi kaba taş döşeli ve bozuk bir yoldur. (1946).

Bibl.: REK ve Saim Turgud, Gezi notu.

AKÇIL SOKAĞI — Fatih kazası Fatih merkez nahiyesinin Kırkçeşme mahallesi sokaklarındandır; 1934 de yayınan Belediye Şehir Rehberi haritasında Mustafakemal caddesi ile Nefer sokağı arasında bir sokak olarak görülür; fakat, o tarihten sonra İstanbulun imar plânında büyük değişiklikler olmuş, Mustafakemal caddesi, Atatürk Bulvarı adı ile bugünkü yerinden çeçirilmiştir. 1946 da Akçıl sokağı bir çıkmaz sokak halinde görülmüştür, şöyleki, Şehzade camiinin batısında Burmalımescidin bulunduğu adanın arkasında Bozdoğankemeri tarafında iki evin arasında 4 araba geçebilecek kadar geniş bir aralık Akçıl sokağı levhasını taşımaktadır, toprak tesviyesi yapılmamış az meyilli bir yokuş halinde bir toprak yoldur, ileriye yürünecek olursa, çam fidanları dikilmiş bir yeşil sahaya rastlanır, onun yanından da Atatürk bulvarı geçmektedir. İşlek bir yer olmamakla beraber, yolu buraya düşenler, etrafı açıklık bulduklarından belediye yasaklarına saygısızlık göstermişler, Atatürk bulvarına doğru bu yeşil saha içinden ayak izile patekalar açılmıştır (1946).

Bibl.: REK, Gezi notu.

AKDENİZ CADDESİ — Aşağıdaki gezi notu 1946 yılında tesbit edilmişti: 1934 Belediye Şehir Rehberi haritasına göre, tüyler ürpertici bir yangın sahasında açılması tasarlanmış, yapısı tamamlandığı zaman İstanbulun en işlek yollarından biri olacak, tahminen 30 metre genişliğinde, bir caddedir; Fatih kazasının Fatih merkez nahiyesinin Hasanhalife ve Hacıüveys mahalleleri arasından geçer; Edirnekapı - Fatih arasındaki Fevzipaşa caddesinden Hastaneçayırının bulunduğu vâdiye doğru iner ve yine açılması bir tasarı halinde duran Vatan caddesine kavuşur.

1946 da Akdeniz caddesi toprak tesviyesi yapılmamış geniş bir dere yatağı halinde idi, Fevzipaşa caddesi tarafından gelindiğine göre Husrevpaşa sokağı kavşağında caddenin önüne bir bostan çıkar ve caddenin alt kısmına, bu bostanın kenarından dolaşan bir pateka ile geçilir. Bu bostandan itibaren aşağı kısmı bir beyâban halindedir; umumiyetle tenha ve ıssız; dağınık inşaat ile şöyle bir imar ve iskân hareketi görülen bir semtten geçmekte olan Akdeniz caddesi, kışın yağış günlerinde bir çamur deryası halini alır; Şehir Rehberinde görüldüğü şeklinde açılarak taş yahut asfalt yol olarak tanzimi Belediyeye pek pahalıya mal olacak gibi görülen bu cadde ile İstanbul, en güzel yollarından birini kazanmış olacaktır (1946 Ocak).

AKDENİZ GEMİCİLERİ — Yelken devrinde Büyükşehrin Akdeniz limanlarile ticaret ve seyahat münasebetlerini temin eden armatörler; hemen hepsi ayni zamanda gemisinin kaptanlığını da yapardı. Gemileri, deniz seferi mevsiminde, donanma tarafından himaye edilmekle beraber, korsan tecavüzlerine karşı gemi mürettebatı bilhassa gözü pek, vurucu insanlardan seçilirdi; çoğu da Akdeniz adalarının yalı uşağından olurdu; yolcuların

bu müthiş adamlar tarafından bir tecavüze uğraması ihtimaline karşı, hepsi sağlam ve zincirleme kefalete bağlanırdı. Müslüman kaptanlar hıristiyan mürettebat, hıristiyan kaptanlar da müslüman tayfa almazlardı. Akdeniz gemicilerinden bilhassa Adalı ve Moralı Rumlar arasında yolcuların, mallarına tamah ederek katledip işi korsanlığa vuranlar çok görülürdü; bundan ötürüdür ki Rum kaptanların gemilerine, zaruret olmadıkça binilmez, binilirse, gemi efradından üstün sayıda yolcu toplanır, gemiye pür silâhlı girilir, güvertede toplu bulunulur, asla anbara girilmez, geceleri de bir kısmı uyuyup bir kısmı nöbet bekler, gemide bir karaltı belirdi mi yol arkadaşlarını uyandırırlardı, varacakları yerde de sağ ve salim karaya ayak bastıkları için kurban kesmek âdet olmuştu. Evliya Çelebi, İstanbuldaki esnaf alayını tasvir ederken on yedinci asır Akdeniz gemicilerinden şöylece bahseder :

"Esnafı reisanı Bahrisefid — Bunlar pek tantanalı alay göstermişlerdir. Akdeniz kaptanlarından Bursalı Bâli Kaptan, Bodur Gürcü, Cafer Kaptan, Karamanlı Ali Kaptan, Sarı Veli, Sarı Solak, Topal Muharrem, Çavuşoğlu, Kartiloğlu, Katranoğlu, Kara Hoca, Cennetî, Turalı, Yenaki, Dimitraki, Kemeraki nam kaptanlar ile cümle on yedi karavana kalyonlardır ki herbiri dörder beşer kat anbarlı, ikişer kat yatırma toplu, beşer kat palavra kıçlı ve kıçında bahçeli hamamlı el değirmenli karavanalardır. Herbiri beş ayda dolar boşalır. Bunlar Sarayburnunda üç yaylım toplar atarak sekiz bin kadar dal silâh Cezayir tüfenkli, yelkenci, dümenci, istenkacı, gomanacı, kumanyacı, sanatlarında müdebbir dayılar Allah Allah diye geçerler. Bunlar Alayköşkü dibinden (tekerlekli kızaklar üstünden kalyon geçirirken) on adet düşman gemisine tesadüf edip top tüfenk atarak bir cengi azim ederler ki derya yüzünü kara duman kaplar (!). Gaziler düşman gemilerinden ganimetler alıp tayfasını yakalayıp zincire vururlar. Kaptan 3000 ve kalyon 600 ve şayka ve Karamürsel 2000 ve neferler 27000 dir (?)".

Bibl.: Evliya Çelebi I.

AKDENİZ MARANGOZLARI — İstanbul tezgâhlarında yapılan Akdeniz gemileri marangozları, Evliya Çelebi bu esnaf hakkında sadece "dükkânları Galatada lonca yerindedir" diyor.

Bibl. : Evliya Çelebi I.

AKDENİZ MEDREŞELERİ — (B. : Fâtih Medreseleri).

AKDENİZ TÜCCARLARI — İstanbul piyasasının en büyük ve zengin toptancı tüccarları, bunların arasında da başta Mısır tüccarları gelirdi. Evliya Çelebi esnaf alayı münasebetile Akdeniz tüccarlarını şöylece tasvir eder:

"Mahzenleri 6000. Dördüncü Sultan Murad asrında büyük bazirgânlardan Balkapanında Hacı Kasım, Hotin gazası yılı yedi mahzenin kilidine kurşun akıtmıştı; elli bin keseye maliktir derler. Ondan sonra Hacı Envar, Hacı Ferhad, Hacı Nimetullah onar pâre kalyona, yedişer pâre hana maliktirler ve daha bunlara mümasil kırkar, ellişer bin keseye malik nice ankaa bazirgânlar vardı ki her birinin Hind, Yemen, Arap, Acem, Frengistanda birçok ortakları bulunur. Bunlar, alelûmum samur esvaplara müstağrak olup kırkar, ellişer hizmetkârları pür silâh, yanlarınca yaya giderler; bazı hizmetkârları da (tahtırevanlar üzerine dükkânlar kurup) dükkânlarını lâl, yakut, murassa cevahirlerle süsleyip her dükkâncıkta olan âfitab âsâ nice gulâmı zîbâlar ipek ve dibâlar giyip ellerinde cevahir gülâbdanlar ile şahrahın iki tarafında temaşayı cemal eden uşşâktan üzerine arzı cemal ederek gülsuları serperler. Mücevher buhurdanlar içinde ûd ve anber yakarak geçerler. Ondan sonra bazirgânlar (atbaşı beraber) vüzera tarzı giyinmiş olup güruh güruh geçerler. Pîrleri bizzat Hazreti Fahri Kâinat Efendimizdir".

Eski Mısırçarşısı esnafı da, bu Akdeniz tüccarlarının perakendecileri idi. Pirinççiler, kınacılar, ketenciler, hasırcılar, şekerciler ve kahveciler Akdeniz tüccarlarına yamak esnaf sayılırdı.

Akdeniz tüccarları, Mısır tüccarları eski masallarda, eski hikâye kitaplarında, meddah hikâyelerinde ekseriya bir aşk macerasının kahramanı olan güzel bir kızın veya dilber bir delikanlının babası olurlar.

AKDİK (Kâmil) — Eski hat sanatımızın son büyük üstadlarından; 1862 de Fındıklıda Güzel Sanatlar Akademisinin karşısına tesadüf eden ve şimdi yanarak eseri kalmı-

Kâmil Akdikin bir yazısı

yan bir mahallede doğmuştur. Birkaç sene sonra babası Bahriye Nezareti erzak anbarı başkâtibi olan Hacı Süleyman Efendi Fatihte Çırçırda satın aldığı bir eve taşınmıştır ki; sanatkârın oğlu ressam Şeref Akdik çocukluğunun hâtıraları ile dolu olan bu evi çok iyi

Kâmil Akdik
(Resim: H. Çizer)

hatırlar ve; "Geniş saçaklı, alçı pencereli ince bir zevkle yapılmış, tavanları, rafları ve dekorasyonları olan bir ev idi" diye anlatır. Üstad Kâmil Akdik'in çocukluğu da bu evde geçmiş ilk tahsilini evlerine yakın bulunan Zeyrekteki Saliha Hatun Sibyan mektebinde yapmış ve 1873 de mektebi bitirmiştir. Ona elinden gelip geçen bütün çocuklardan daha zeki ve istidatlı görerek ilk defa yazı sanatinin inceliğini ve güzelliğini sevdiren ve bu aşkı kendisine veren, bu küçücük mektebin, muhitinde güzel yazısile tanınmış olan hocası Süleyman Efendi olmuştur. Bundan sonra Kâmil Akdik yine o civarda bulunan Fatih Rüştiyesine devama başlamış, bu mektebi de 1877 de bitirerek diplomasını aldıktan sonra henüz on beş yaşlarında iken büyük bir aşk ve ateşle odasına kapanarak çalışmalarına devam etmiş ve 1879 da bilhassa celi yazılariyle tanınmış, yazı sanatı hakkında geniş bir bilgi ve malûmata sahip bulunan üstad Sami Efendiden ders almıya başlamıştır. 1881 den itibaren de memuriyet hayatına girmiştir. Mesleğinde gayet süratle ilerliyerek ve günden güne inkişaf ederek etrafının takdirlerini kazanmış ve çabuk terfi etmiştir.

Bir müddet Dahiliye Nezareti muhasebe kaleminde çalışmış, 1894 de Divanı Hümayun Mühimme kalemine ayrılmış ve 1895 de nâmenüvis olmuş, 1909 da nişanı hümayun kalemi mümeyyizi tayin edilmiş, kendisine rütbeyi ûlâ sınıfı sânisi verilmiş, daha sonra meclisi vükelâ tarafından hututu mütenevvia muallimi olarak kaydi hayat şartiyle istihdamına ve tekaüd edilmemesine karar verilmiştir.

1915 senesinde Padişahın iradesile iktidar ve ehliyetine binaen kendisine "Reisülhattatîn" ünvanı verilmiştir. Bu resmî vazife esnasında da Kâmil Akdik en küçük bir fırsat bulduğu zaman hemen kalem ve kâğıda sarılır ve çalışmaya koyulur ve bu suretle içinde yanan bu mukaddes ateşi söndürmemiye çalışır ve onu asla ihmal etmezdi. Genç yaşında tanıdığı hocası Sami Efendiyi, aldığı sağlam islâm ve aile terbiyesi icabı daima derin bir hürmet ve muhabbetle itaatli bir evlâd gibi sevmiş, ve bu ulvî samimiyet içindeki münasebet tam yirmi iki sene devam etmiştir; ekseri günler hocasına koşar ve her defasında yanında saatlerce kalırdı; Sami Efendi kendisinden yazı öğrenmek istiyenleri ekseriya ona gönderirdi.

Yazı yazanlar ve yazıya çalışanların çok olduğu bu devirde salı ve cuma günleri Kâmil Akdikin Fatihte babasının evinin yanında, sonradan yaptırdığı yeni evinin misafir odası genç ihtiyar birçok talebelerle dolar boşalırdı. Ders vermek hattatlar arasında sevaplı ve hayırlı bir iş addedildiğinden bu dersler ücretsiz olarak ve hiç şikâyet edilmeksizin yapılır, hattâ fakir olanlara kâğıt kalem vermek suretile yardımda bile bulunulurdu. Kâmil Akdikin sülüs, nesih, celî, revhanî, divanî, divanî celisi yazıları en çok yazdığı yazılardandı, ve bilhassa nesih ve sülüsü çok severdi. Bundan dolayı hemen yalnız celi denilen kalın yazılarla uğraşan hocası, onun ruhî ihtiyacına tamamen cevap vermediğinden mütemadiyen eski yazıların satıldığı Sahhaflar Çarşısını dolaşır, sabah akşam buradan ge-

çerek Şeyh Hamdullah, Derviş Ali, Mustafel Eyyubî, Hafız Osman, Yedikuleli Abdullah gibi ve Türk yazı tarihinde yine bu derece yüksek eserler yaratmış olan diğer büyük sanatkârların eserlerini bulunca deli gibi bir sevinçle onlara sarılır ve dünyanın en büyük hazinesi kendisine verilmiş kadar sevinirdi; esnaf ise Kâmil Akdik'in bu zaafından istifade ederek bu eserleri ona daima pahalıya mal etmek isterdi, üstad da bu gaddarlık karşısında gözüne ilişen levhaları, bazan bir talebesini göndererek satın aldırmak mecburiyetinde kalırdı.

O yüksek şahsiyetini mütemadiyen topladığı ve hususî kolleksiyon ve kütüphanelerde araştırmalar yaparak fotoğraflarını aldırarak tetkik ettiği bu eserler sayesinde yapmıştır; her zaman: "Benim en kuvvetli hocam, elimdeki eserler ve kütüphanemdir; feyzimi onlara borçluyum" derdi. Onun, uzun senelerce araştırma ve toplamanın mahsulü olarak bir araya getirdiği bu nefis ve eşsiz kolleksiyonu, Millî Eğitim Bakanlığı Topkapı sarayında açılacak bir yazı müzesi için kendisinden satın almak isteyince, levhalarının yanmasından veya ölümiyle dağılmasından korkan üstad, bu yerinde teklifi kabul etmiş, kendisinden sonra en lâik ele bırakmıştır.

Kâmil Akdik güzel bir esere sahip olduğu zaman koşa koşa evine gelir ve köşesine çekilerek karşısına koyduğu eseri incelemiye koyulur, o asırda meydana getirilmiş diğer eserlerle karşılaştırır, sanatkârının kimlerin ve ne gibi tesirlerin altında kaldığını araştırır ve böylece gece geç vakitlere kadar uyuyamaz ve onların güzelliklerini emmeye çalışır ve bakmakla doyamazdı; hattatları, ve bunların muhtelif zamanlara ait eserlerini görür görmez tanır ve hemen kime ait olduğunu söylerdi. Ölümünden sonra bu kadar kıymetli bir kolleksiyon bırakan hattat, sayılabilecek kadar azdır. Harfin bir kalemde yapılması lâzım geldiğinden, silip yalamağa, evvelce kurşunkalemle çizerek silküp iğnelemiye, açıkçası ressamlığa tahammülü olmıyan sülüs ve nesih yazısının en zor yazı olduğunu söyler; "İnsanın hattatlığı işte ozaman belli olur, bu bir ruhanî hendesedir" derdi. Nesih yazısının bu büyük üstadı seksen senelik ömründe yalnız bir kur'anı kerim yazmış, fakat buna mukabil birçok evrad, delâil, muhtelif cüzler, mevlûdlar, ve birçok sülüs, nesih kıt'aları, hilyeyi şerifler yazdığı gibi resmî memuriyetinde pek çokta divani ve divani celisi ile beraber, fermanlar birçok kitabeler, tarihler, mezar taşları, levhalar ve sair yazılar yazmıştır. Onu en çok memnun eden şey, kendisinden elini öperek, yazı istemek olurdu, hayatında asla, bir kerecik bile olsun bir eser yazmak için pazarlık etmemiştir, işin maddî tarafına zerre kadar kıymet vermezdi. Bir satır yazıyı istediği ve düşündüğü gibi yazabilmek için çok defa günlerce, haftalarca, hattâ aylarca müsvedde yapar ve senelerce biriken bu karalama ve müsveddeleri toplayarak ele geçmemesi için yığın halinde bahçesindeki kör kuyuya atardı.

Kâğıdına kalemlerine mürekkebine çok itina eder ve titizlik gösterir, muhtelif vasıtalarla araştırmalar yapar, daha keskin düzgün ve ahenkli yazabilmek için gayretler sarfeder ve kafasını yorardı. Sabahleyin erken kalkar, eğer o gün vazifesi yoksa gece geç vakte kadar çalışırdı.

Cağaloğlunda Hocatahsinefendi Medresesinde açılan Medresetülhattatinde diğer birkaç arkadaşile beraber senelerce sülüs ve nesih yazı göstermiştir. Mütareke senelerinde Galatasaray Sultanisi (Hüsnühat) yazı hocalığına, harf inkılâbından bir sene sonra da Güzel Sanatlar Akademisine bağlı olarak Şark Süsleme Sanatları Mektebi ismini alan medresetülhattatine müdür tayin edildi ve yine bu mektebin, hocası bulunduğu sırada hastalanarak, 1941 senesi temmuz ayının 23-24 gecesi saat biri çeyrek geçe öldü.

İnce yapılı, uzun boylu, beyaz sakallı, düşünerek mânalı ve çok keskin bakan tatlı koyu elâ gözlü, iyi kalbli, mütevazi, halûk ve kibar bir insandı.

Sohbetlerinde hoş ince nükteler yapar, şakayı pek severdi. Kahkaha ile güldüğü görülmemiştir; fakat siması daima mütebessim ve beşûş idi. Dindardı; fakat taassuptan nefret ederdi; hiçbir şeye karşı iptilâsı yoktu, hayatında alkolün katresini ağzına koymadığı gibi sigara da içmezdi; iyi suya bayılır ve eseri karşısında yayvan kulpsuz fincanı ile köpüklü bir kahve içmeyi pek severdi. Elinin titremesinden, gözünün zayıflamasından

çok korkardı, çok kuvvetli ve sağlam bir bünyesi olduğu halde ağır bir cismi kaldırmaktan çekinir, elini kolunu bir yere çarpmaktan sakınır, fazla hiddetlenmeyi ve asabiyeti sevmez, az yemek yerdi; "Sıhhatimi değil, sanatımı koruyorum" derdi. Yüz yaşından fazla yaşamış sağlam bir babanın çocuğu olan Kâmil Akdik seksen yaşında zinde bir ihtiyar olarak hayata gözlerini yummuştur. Bir asra yaklaşan ömrü boyunca hayatın acılarını tatmış, altı çocuğundan en büyükleri olan iki genç ve güzel kızını; yangına verdiği evinden sonra da, 40 seneye yakın beraber yaşadığı eşini kaybetmiştir. Mesleğine karşı olan aşkı bütün hayatını sarmıştı, eşi, çok sevdiği oğlu ressam Şeref Akdik ve çocukları ikinci plânda kalırlardı, kendisine lâtife olarak "Hayatınızda hiç aşık oldunuz mu?" diye sorulduğu zaman "çalışmaktan vakit bulamadım ki!" diye gülerdi. Aslında her güzel şeye, kâinata hayran ve âşıktı. Kuşlar ve hayvanlarla pek ziyade alâkadar olurdu; bahçesinde çeşitli hayvanlar besler, koç, babahindi, ördek ve bilhassa muhtelif cins tavuk ve horoz bulunurdu. Uzun seneler denizli horozları beslemiş ve istirahat zamanlarını bunları seyretmekle geçirmiştir. Yine uzun seneler kanaryalar beslemiş ve yavrular çıkartmıştır, ihtiyarladıkça yavaş yavaş bunlardan uzaklaşarak büsbütün çok sevdiği yazısıyla başbaşa kalmıştır.

Bibl.: Oğlundan alınmış notlar.

AKDİK (Şeref) — Ressam; Türk hat san'atinin büyük üstadlarından Reisülhattatin Hacı Kâmil Akdikin oğlu, 1899 da Fatihde doğdu; ilk san'at terbiyesini babasının dizleri dibinde, onun harfleri resmettiğini ve bu harflerle meydana getirdiği güzel kompozisyonları görerek almış, babasının verdiği derslerle çalışmaya başlamış ve resim yapmadan evvel senelerce yazı yazmıştır. Daha sonra yine babasının teşvikile resim yapmağa başlamış ve onun çok anlayışlı tenkitleriyle ilerlemeler yapmış ve bu suretle fıtrî olan istidadı sayesinde çok çabuk inkişaf etmiştir.

1914 de Sanayi Nefîse Mektebi Âlisine devama başlamış, bir müddet çalıştıktan sonra birinci dünya harbinde 1916 da askere çağırılmış, 1918 de terhisinden sonra tekrar mektebe devam etmiş ve mektebin göçebe bir halde oluşuna, modelsizlik ve fena şeraite rağmen hocası Çallı İbrahimin atölyesinde arkadaşlariyle azimli bir surette çalışarak sergilerde eserler teşhirine başlamıştır.

1925 de açılan Avrupa konkurunu kazandıktan sonra ikmali tahsil için dört arkadaşile Parise gönderilmiştir. Orada Fransanın en eski ve şöhretli atölyelerinden biri olan Akademi Jülyanda Albert Laurens'in nezareti altında çalışmıştır. Avrupada bulunduğu senelerde hümmalı bir çalışma yapan Şeref Akdik bütün boş vakitlerini dünya sanatkârlarına bir ilham menbaı olan Louvre ve diğer müzeler, galerileri gezmekle geçirmiş, yazın tatil aylarını bir sanat şehri olan Münih, Strazburg, Napoliyi, ve bütün Belçikayı sonra Fransanın birçok şehirlerini ve bu gezdiği yerlerdeki dünyaca tanınan sanat eserlerini tetkikle geçirmiş ve büyük ölçüde istifade etmiştir.

Hocasının çok beğendiği Şeref Akdik akademiler arasında açılan bir portre müsabakasında birinci mükâfatı kazanmıştır.

Memlekete avdetinden sonra ilk eserlerini arkadaşlariyle birlikte Etnoğrafya müzesinde açtıkları ilk sergide teşhir etmiştir. Daima yabancı tesirlerden, zayıf san'at cereyanlarından kendini uzak tutan ve kuvvetli bir şahsiyete ve tekniğe sahip olan Şeref Akdik devamlı ve samimî çalışmalariyle her sene açılan sergilerde yeni bir hamle yapmağa muvaffak olmuş bir sanatkâr olarak takdirler kazanmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisinin tertip ettiği yurd gezilerinde yaptığı eserlerle bize memleketin havasını teneffüs ettiren, mahallî rengi çok kuvvetli gören hisli bir sanatkâr olduğunu isbat etmiştir. Onun en kuvvetli tarafı muhakkak ki, portreciliğidir. Bilhassa son zamanlarda yaptığı olgun portrelerde, bilhassa çocuk başlarında modellerinin karakterini çok kuvvetle kavradığı ve zengin, ahenkli bir palete sahip olduğu görülmüştür, resim ve heykel müzesinde bulunan eserleri arasında inkılâba ait yapmış olduğu köylü resimleri de çok sevilmiş ve nazarı dikkati celbetmiştir.

Rusya, Yugoslavya ve Balkanlarda eserleri teşhir edilen Şeref Akdik'in Sanfransiskoda beynelmilel daimî sanat galerisinde

de madalya kazanan çok güzel bir eseri vardır.

Sırasiyle Gazi Terbiye Enstitüsünde, İstanbul Muallim Mektebinde, Kadıköy lisesinde daha sonra Haydarpaşa lisesinde öğretmenlik yapan Şeref Akdik uzun sanat hayatının hakkı olarak İstanbul Güzel San'atlar Akademisinin bir atölyesinin başına getirilmiştir.

AKDUMAN (Arif) — İstanbul basınının emekdar ve kıymetli mürettiplerinden; 1887 de Selânikte doğdu, ilk tahsilini orada Selimiye mektebinde yaptı; meslek hayatına da, on yedi yaşında iken orada, Yeni Asır gazetesinde atıldı; meşrutiyet inkılâbından sonra İstanbula geldi, muhtelif gazetelerde mürettiplik, sermürettiplik yaptı; gözleri şehlâ olduğundan arkadaşları arasında Kör Arif diye tanındı; çok çalışkan ve dürüst insandı; her çalıştığı yerde daima sevilmiştir. 1924 den sonra mürettipliği bıraktı, hayatını başka sahalarda çalışarak kazanmağı tercih etti; en son İstanbul Belediyesi tahsildarlığında bulunurken 1945 de öldü.

Murad Kerman

AKIN (Adnan) — Emniyet Sandığı memurlarından; Büyükşehrin spor âleminin tanınmış simalarından, deniz yarışları ve futbol maçlarının seçkin hakemlerinden; Vefa Lisesinin 1920 mezunlarındandır, yüksek tahsilini Ticaret mektebinde yapmıştır. Uzun zaman Vefa kulübünde idareci ve küçükler takımının kaptanı olarak çalışmıştır. Sonra İstanbulspor kulübüne geçmiştir.

Saim Turgud Aktansel

AKIN (Kemâleddin) — Ankara Caddesinde Akın Kitab ve Yayın Evinin sahibi, 1914 de Kemâliyenin Geşo köyünde doğdu; İstanbulun büyük kitabcı - editörlerinden Muallim Ahmed Hâlid Yaşaroğlunun köylüsü ve yakın akrabalarındandır; Birinci Cihan Harbinde Batumda şehid olmuş cerrah binbaşı İsmail Hakkı Beyin oğludur; sâbi iken yetim kalmış, Kemâliyede ilk mektebi bitirince iş hayatına atılmıştır; 1933 de İstanbula gelerek önce Tan Matbaasında, sonra Kitabcılık Limited Şirketinde çalışmış, 1941 de Ahmed Hâlid Kitabevine girmiş, 1952 de de Ankara Caddesinde Arıcan kırtasiye dükkânını satın alarak soy adına nisbetle bir kitab - yayın evi kurmuştur. Akın Yayın Evi altı yıl içinde muhtelif muharrirlerin eseri 16 millî çocuk hikâyesi neşretmiştir.

AKIN (Osman Nihad) — Değerli iktisadcılarımızdan, muharrir, bilhassa geniş malûmatı ie üslûbkâr sohbet yazarı, dolayısı ile nâdir yetişir nezih ve nükdedan meclis adamı, şâir, tanınmış bestekâr; 1905 de İstanbulda Bakırköyünde doğdu, babası Çorlu eşrâfından Osmanbeyzâde Nihad Bey, anası büyük muharrir Ahmed Râsimin kızı Râsime Hanımdır. Yüksek iktisad tahsilinden sonra memuriyet hayatına atıldı, İşletmeler Vekâleti neşriyat müdürlüğünde bulundu, 1944 - 1945 arasında Yüksek Denizcilik Okulunda muallim oldu, 1955 de kendi isteği ile emekliye ayrıldı. Memur iken kalemi türk basnında bir şöhret olmuştu; emekliye ayrıldıktan sonra kütübhânesinin hariminde asîl bir inzivâya çekildi; rind, açık sözlü, açık kalbli, geniş muhitinin sevgi mihrakıdır.

Dedesinden gelen mûsiki istidâdı evvela orta mektebde musiki muallimi olan piyanist Sadrı Bey tarafından keşfedilmişti; evde ve mektebde ele avuca sığmaz çocuğa yakın bir alâka gösteren bu zât, huzurunda daimâ mûti olan Osman Nihada iyi denilecek kadar piyano çalmasını öğretdi, fakat, ailesi nezdinde son derecede ısrar etdiği halde Avrupada musiki bilgisini ilerletmek için bir konservatuvara göndertmeğe muvaffak olamadı. Sonra Leon Hanciyandan hususî musiki dersleri aldı, öğrendiği her usûl ve makamdan bir eser besteliyerek Hanciyan Efendiye götürmeği âdet edinmişti, bu besteleri hayret ve takdir ile karşılayan Hanciyan Efendi de onun Konservatuvar tahsili üzerinde ısrarla durdu, fakat Sadrı Bey gibi o da muvaffak olamadı.

İlk bestesi, çocuk denilecek yaşda yapdığı:

Ne müşkilmiş seni sevmek, sana yâr olmak..

sûzinâk bir şarkıdır.

Bestelediği şarkıların çoğunun güfteleri de kendisinindir. Hocası Hancıyan Efendiden gayri şarkılarını ilk çaldığı zât, genç yaşında ölen arkadaşı Dr. Talha Bey olmuştu.

Osman Nihad bu ansiklopedinin müellifi R. E. Koçuya gönderdiği bir mektubda bestekâr hüviyetini şu zarif satırlarla çiziyor,

amansız fakat şirin bir hicivdir:

"Bildiğiniz gibi ben henüz küçük yaşda iken, mûsikiye karşı duyduğum aşırı bir heves ve inhimâk yüzünden, günün birinde "bestekâr" kelimesi ile anılmak bedbahtlığına uğramış bir kimseyim· Bedbahtlık diyorum, çünki şarkı bestelemek aslında konfeksiyon gibi basit bir iş olduğu halde, bizim musiki târihimizde ancak üstadlara verilebilen bu muhteşem unvânın bizim gibi şarkı îmalcilerine teşmili hatâ, hem büyükce bir hatâ, hattâ bir maskaralık, bizim bunu kabullenmemiz ise, büsbütün rezillik olduğunu bildiğim için, bu unvâna hak kazanmş olanlarla kendini mukayese etdiğim zaman, Sirakuza hükümdârnn nedimi midir, palyaçosu mudur nedir, meşhur Damokles gibi, ben de, durduğum yerde tac giymiş bir bîgânenin iğreti kırallığına benzer bir ruh hâleti içinde senelerce kıvrandım, durdum. Bu işi çokdan terketmiş olmama rağmen hâlâ kafama geçirilen o tâcın ağırlığından mütevellid ızdırablarını şakaklarımda his etmekdeyim. Ortada yapılmış ve halk tarafından beğenilmiş bir kaç eserim var ise de, onların da beğenilmiş olmasını, halkın yenilik istediği bir devreye rastgelmiş olmanın acâib bir cilvesi olarak telâkki etmekdeyim".

Osman Nihad Akın
(Resim: Nezih)

Osman Nihad'ın bestekâr unvânı bu nefîs hicvin sarsamayacağı bir hakdır. Sanatkârın İstanbul Radyosu aleyhine açtığı bir kuruşluk sembolik bir telif hakkı dâvası, milletlerarası telif hakları kanunun memleketimizde bir an evvel yürürlüğe girmesini sağlamıştır ki, fikir hayatımıza unutulmaz büyük bir hizmetdir.

AKINCI (Yektâ) — Deniz fen adamı, aile geleneği ile musiki bilgini ve bestekâr; asrımız başının pek değerli musiki üstadlarından Hâfız Ahmed Mükerrem Beyin büyük oğlu (B. : Ahmed Mükerrem), 1905 de İstanbulda Saraçhânebaşında doğdu; ilk tahsilini Aksarayda Pertevniyal Vâlide Mektebinde yapdı, 1928 de Yüksek Denizcilik Mektebinden makina mühendisi diploması aldı, Seyrisefâin idâresine intisab ederek muhtelif gemilerde çarkcılık, çarkcıbaşılık yapdı. Bu müessesenin geçirdiği istihâle devirlerinde daimâ istifâde edilen bir sîmâ olarak 24 yıl gemi hizmetinde kaldı, 1952 de liyakat ve hizmeti ile idarenin merkez teşkilâtına alındı, makina müfettişi oldu; 1954 de Denizcilik Bankası kurulur iken bankanın Şilebcilik İşletmesi Makina Müfettişi oldu. Muhitinde bilgisini tevâzu ile tzyin etmiş bir sîma olarak sevilir.

Henüz yedi yaşında bir çocuk iken ud çalmağa başlamış, bir müddet sonra bu saza kemanı tercih etmişti; musikide ilk hocası babası oldu, sonra, Hafız Ahmed Mükerrem Beyin de feyz aldığı Kanunî Mehmed Beye yıllarca talebelik etti. Bestekâr olarak ilk eseri 1950 de yapdığı sûzinâk bir şarkıdır, güftesi pek sevdiği arkadaşı genç yaşında ölen Doktor İhsan Unaner'indir:

Bülbül gibi şâk oldu gönül aşkın elinde
Yıllarca helâk oldu düşüb sevgi selinde
Mâtemle geçen bir ömrün hâsılı heyhât
Bir içli elem şarkısıdır şimdi dilinde

Bibl. : Mustafa Rona, 50 yıllık Türk Musikisi.

AKIN KİTAB VE YAYIN EVİ — (B. : Akın, Kemâleddin)

AKIN SİNEMASI — Kurtuluş caddesindedir; 1937 yılında büyük bir garajın yerinde Bay Niyazi Duru tarafından yaptırılmış olup semtin büyük bir medenî ihtiyacını karşılamıştır; bu zat tarafından işletile gelmektedir. Balkon, koltuk ve locaları ile beraber 504 kişi alır, asıl salon 43×9 metre genişliğindedir; bir gişesi ve beş memuru vardır. Semt halkı umumiyetle yerli filmlerle yabancı dublaj filmlerden haz ettiği için sinema bu arzuya uyarak film getirtir. 1958 de tâdil edilerek tamir edilmiş adı da "Yeni Atlas" ismine tebdil edilmiştir. (Eylûl 1958).

Halûk Akbay

AKINTI, BOĞAZİÇİNDE AKINTI — Aşağıdaki notlar İstanbul Limanı Rehberinden nakledilmiştir:

"Rüzgâr hangi cihetten eserse essin,

akıntının ciheti Karadenizden Marmaraya doğrudur. Karadenizin tabahhuratı azdır. Tuna, Dniepr, Diniester, Don ve Kızılırmak gibi büyük ırmaklar bu denize her saniye pek bol su dökerler, tabahhurat ile muvazene temin edemeyince, fazla sular, Karadenizin tek kapısı Boğaziçine akar. Akıntının umumî ciheti kanalın gidişini takip ederse de Boğazdaki dönüm noktalarına akıntının çarpmasile karşı akıntı yani anaforlar ve bazı burunlarda da döner anaforlar (aynalar) hasıl eder.

"Akıntının mihveri umumiyetle Boğazın ortasıdır. Bu mihverin iki tarafı, ayni sahil üzerinde burundan buruna çekilen hattı müstakim istikametini takip ettiği kabul olunabilir. Yalnız Yeniköy burnu müstesna olup burada akıntı Yeniköy bangının etrafında bir münhani resmeder. Akıntı mihverinin her iki tarafının her iki sahilde burundan buruna takip ettiği bu hattı müstakim istikameti, koylarda ve burunların gerilerinde ana cereyanın şiddet ve sürati nisbetinde anaforlar hasıl eder.

"Boğazdaki akıntının şiddeti hiçbir yerde muntazam değildir. Sebeplerinden biri, Boğazın genişliğinin değişmesidir. Fakat akıntının cihet ve süratindeki büyük değişiklik, en ziyade iki sahilin dönemeçli teşekkülâtına ve burunların bazı yerlerde yekdiğerine karşı dirsek teşkil edecek veçhile kurulmuş olmasına atfolunabilir. Meselâ Kanlıca ile Kandilli arasında akan suların şiddet ve ciheti cereyanı birinci cihetin tamamile mâkûsudur.

"Rüzgârlar mevsimlerde Boğazdaki akıntının şiddetini değiştiren sebeplerdendir. Meselâ karların eridiği ve şimal ve şimali şarkî rüzgârlarının estiği zamanlarda akıntının şiddeti âzamî miktara ulaşır. Bu zamanlar da, haziranın sonu ile ağustosun başı arasında geçen müddettir. Bu esnalarda kanalın bazı noktalarında akıntının şiddeti 5 ilâ 6 nota kadar çıkar ki müsait rüzgâr olmadıkça yelken gemilerinin Boğazdan yukarı çıkmalarına imkân yoktur. Cenup rüzgârları ile akıntının bu şiddeti azalır. Akıntının şiddetlenmesine bais olan sebepler ortadan kalkınca dahi akıntının sürati azalır.

"Sonbaharda ilk cenup rüzgârları Boğazdaki cenuba doğru cereyan eden akıntıyı durdurur ve rüzgârın şiddetine göre şimale doğru bir cereyan tevlid eder, bazan bu cereyan 2 - 3 mile kadar sürat alır. Bu mâkûs akıntı cenup rüzgârları kesildikten sonra bir gün kadar devam eder.

"Bazan ağustos aylarında hiçbir sebep olmaksızın Boğazda akıntı cereyanının kesildiği vaki olursa da şeytan akıntısı ile Sarayburnunda suların yine cereyan ettiği görülür.

"Umumiyetle Karadenizden Boğaza girildiği zaman akıntının sürati takriben 2 mil olup Anadoluhisarı açıklarında şiddeti çoğalır ve şimali şarkî meltem rüzgârlarında gündüzün akıntının sürati çoğaldığı halde gruptan sonra azalır.

"Karadenizden gelen akıntı lodos cihetine doğru cereyan edip Kireçburnuna kadar Rumeli sahiline muvazi akar ve Kavakburnunda Boğaz daraldıkça akıntının sürati de fazlalaşır.

"Kavak ile Macartabyası arasındaki koyda karşı anafor mevcud olduğu gibi bu anafor Büyükdere koyunda daha şiddetli ve Umuryeri koyunda ise pek az hissolunur derecededir.

"Kireçburnunda ana akıntı cereyanının ciheti tebeddül edip Keşişleme istikametini alarak Paşabahçeye ve oradan Kanlıcaya kadar Anadolu sahilini takip eder; buradan tekrar Rumeli sahiline doğru Rumelihisarına ve buradan da Kandilli burnuna doğru akar. Beykoz koyunda oldukça şiddetli bir anafor mevcuttur. Yeniköyün cenubunda ve İstinye koyu açığında ve kezalik Bebek koyunda anafor hissolunur. Anadolu açığında ve Kanlıca körfezi hizasında da sahile yakın hafif bir anafor mevcuttur.

"Rumelihisarı burnu ile Anadoluhisarı arasında 5 mil süratle akan akıntı Arnavutköy burnunun garbına çarpar ve burnun hizasında âzamî sürat hasıl eder. Arnavutköy burnundan itibaren akıntı Kızkulesine kadar Anadolu sahilini takip eder. Kuruçeşme koyunda arasıra şiddet kesbeden anafor cereyanı mevcuttur.

"Kızkulesine geçen akıntı oradan Sarayburnuna doğru şiddetle akar ve buraya çarparak iki kola ayrılır; cenuba ayrılan büyük kol Marmaraya ve garbe ayrılan diğer kol Haliçe akar; Haliçe gelen kol yeni köprüye

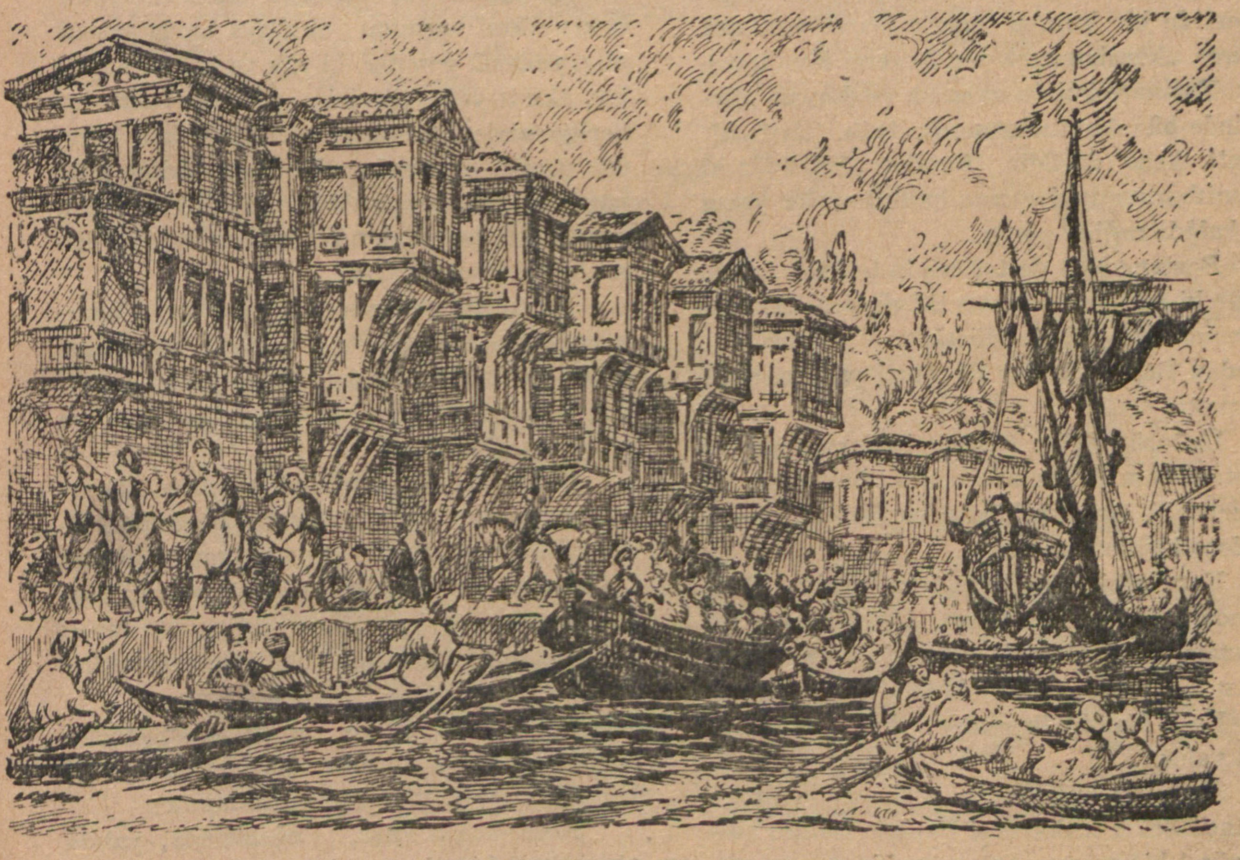
dahil olmadan dağılır, yok olursa da Galata ve Tophane açığında sahile yakın anafor hasıl eder. Sarayburnu ile Galata arasındaki mıntakada mevcud anafor cereyanlarının cihetleri her altı saatte bir değişir. Bu sahil boyundaki anafor cereyanı bazan kesildiği halde bazan Defterdarburnuna kadar devam eder ve burada tekrar ana akıntı cereyanına karışarak Boğazdan aşağı akar. Umumiyetle Galata açığındaki anafor saat 9 ile 10 arasında başlar ve akşam olunca azalır."

Ruşen Eşref Ünaydın, aşağıdaki satırlarla Boğaziçi akıntısını Türk edebiyatına mal etmişti:

"Kendi tarifesine göre değil, gönlümün istediğine göre giden gemimle ta Yenimahalleden akıntı ardına düşerdim. Onunla birlikte ortalardan koşardık. Akıntı, anaforlarla çatıştıkça ayna dedikleri o iri, fakat dönücü düzlükler ve çağıltılı, hoplayışlar arasında kendini Kireçburnunda, Tarabya, Yeniköyburunlarından belli ede ede Tokmakburnuna çarpardı. Dönüp Anadolu yakasında Çubuklu burnuna geçerdi. Orada ona Çakal derlerdi. Fakat orada da dinlenmezdi; Rumelihisarına çevrilir, Şeytan adı alırdı. Yalıların rıhtımlarını döğe döğe buradan da kaçardı, gene karşı tarafa, Kandilli burnuna.. Ondan da dirsek yeyince, büsbütün hızlanır, Arnavutköyü burnuna öfkeyle varırdı. Rıhtım kenarlarında, görünmez birer ağır çuval taşır gibi eğilmiş yedekçi omuzlarına bin eziyet çektirerek; yukarı aşacak gemileri geri geri iter gibi yavaşlatarak o azgınlıkla tekrar Anadolu yakasına atılırdı. Çengelköyü burnunda bir daha hırçınlaşınca ona Maskara derlerdi. O, burada da durmaz, Beylerbeyi ve Üsküdar önünden Sarayburnuna akar. Güneşli Marmarada gözden kaçardı...

"Hey başını kayadan kayaya çarpa çarpa engine can atan sular! Gözlerimle gördüğüm, ellerimle tutamadığım günlerim mi idiniz ki geçer giderdiniz!"

AKINTIBURNU — Bir adı da Arnavutköyburnudur; Boğaz suyu, Derterdarburnundan buraya kadar bir anafor vücuda getirir ise de, bu burundan aşağı ana akıntıya karışır. Küçük gemiler, sahile gemici çıkarıp palamar ile çekilmek suretile burnu ancak dolaşabilirler. Burnun altında, sahilden bir

Akıntı Burnunda Saidpaşa Yalısı (Resim: Th. Allomdan S. Bozcalı eli ile)

gomana açıkta 14 kulaçlık bir demir yeri vardır. Bu liman, asırlardanberi Boğaz gemicilerince makbuldür. Evliya Çelebi: "Akıntıburnundan içeri bir körfez limanlı yer olduğundan kışın birçok gemi kışlar, fakat Akıntıburnu bir kayalı yer olduğundan pek tehlikeli, ve gemi geçirmede çok zorluk çekilir" diyor. Deniz seyri bakımından Boğaziçinin en safalı yerlerinden biridir.

Akıntının sürati saatte 4 - 5 mildir. Fırtınalı havalarda, kayıklar ve küçük yelkenliler için bu burnu yedek ile geçmek bile tehlikelidir.

Ruşen Eşref Ünaydın, Boğaziçi üzerine neşrettiği güzel bir makale serisinde şu fıkracığı nakleder:

"Bir kayıkçı demişti ki bir taş bağla, Arnavutköyü akıntısı açığında dibe at; sen hiç kürek çekme; görürsün sandalın gene nasıl akıntı yukarı gider. Aşağıdaki ters akıntı üstündekinden kıyaktır!"

Boğazdan Köprüye inen ve Köprüden Boğaza çıkan Şirketi Hayriye vapurlarına (bu satırların yazıldığı sırada Devlet Denizyolları vapurları) seyrü sefer selâmetini temin etmek için gündüzleri bir kırmızı bayrak ve geceleri de bir kırmızı fenerle işaret verilmek üzere akıntıburnuna bir işaretçi konulmuştur. Yaz mevsiminin en sıcak ve durgun günlerinde bile Akıntıburnunda tatlı, lâtif bir esinti eksik değildir. Bundan ötürüdür ki Akıntıburnundaki gazino-kahvehaneler yazın fevkalâde rağbet görür.

Bostancıbaşı defterlerinin tetkikinde görülür ki eskiden, Arnavutköyünden Akıntıburnuna kadar Rum kibarlarının yalıları, burundan Bebeğe kadar da Türk yalıları sıralanmıştı.

Üçüncü Selim devri başlarına ait bir Bostancıbaşı defterinde Akıntıburnu ve civarı sahili, Arnavutköyünden Bebeğe doğru şöylece kaydedilmiştir:

Kapıkethüdası Mişoğlunun yalısı, Hatmanoğlu Yorgakinin yalısı, Akıntıburnu, Sadırazam Halil Hamid Paşazade Nuri Beyin yalısı, Kaftan ağasızade Mustafa Ağanın yalısı, Halil Hamid Paşazade Arif Beyin büyük yalısı.

Sonraları bu manzara çok değişmiştir; Üçüncü Selim kızkardeşi Beyhan Sultan adına güzel bir çeşme yaptırmış, bir yangın yukardaki yalıları silip süpürmüş, sahilde küçük bir çarşı vücuda gelmiş, Halil Hamid Paşazadeler de geniş arazilerinin üst kısmında birer köşk yaptırmışlardır; ayni sahil parçası İkinci Mahmud saltanatının ortalarına doğru tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı defterinde de şöyle gösterilmiştir:

Yorgaki bezirgânın arsası, Akıntıburnu, Beyhansultançeşmesi, yanında Başeski kahvehanesi, yanında yemenici dükkânı, yanında gözlemeci dükkânı, yanında doğramacı dükkânı, yanında berber dükkânı, yanında bakkal dükkânı, yanında tütüncü dükkânı, yüksekte Halil Hamid Paşazedelerin köşkleri...

Akıntıburnunda İkinci Mahmud da tek minareli küçük bir cami yaptırtmıştı.

Manzum bir sahiname sahibi olan Şair Fenni Bey de Arnavutköy akıntısı, dolayısile Akıntıburnu için şu beyti yazmıştır:

Yâreli bir güzelin aşkı ile didei ter
Arnavutköy akıntısı gibi durmaz akar..

Anadolu yakasında Kandilliburnuna da "Akıntıburnu" diyenler vardır.

AKINTI YEDEKÇİLERİ — Boğaziçinin akıntılı sahillerini, bilhassa Arnavutköyündeki Akıntıburnunu akıntıya karşı aşacak olan yelkenli gemiler, büyük ve küçük kayıklar, akıntı yedekçilerinin yardımı olmadan ilerliyemezler. Gemiler, yedekçilik için karaya gemici çıkarırlar; bir veya birkaç çifte kayıklar ise Arnavutköy halkından akıntı yedekçileri tarafından bir miktar bahşiş - ücret karşılığı çekilirler.

Bir küçük geminin veya bir kayığın akıntı yedekçileri tarafından çekilişi görülmiye değer manzaralardandır. Rüşen Eşref Ünaydın, Boğaziçi adındaki bir yazı silsilesinde şu güzel resmi çiziyor:

"(Akıntı) Arnavutköyü burnuna öfkeyle varırdı. Rıhtım kenarlarında, görünmez birer ağır çuval taşır gibi eğilmiş yedekçi omuzlarına bin eziyet çektirerek, yukarı aşacak gemileri geri geri iter gibi yavaşlatarak o azgınlıkla tekrar Anadolu yakasına atılırdı..."

Geçen asır başının seçkin ulemasından olup zarâfeti ile meşhur Kethüdazade Arif Efendinin naklettiği fıkralarındandır:

Koca Ragıb Paşa, Boğaziçinde yalıda otururken, bir akşam külhanî şair Haşmetin

kayık ile yalıya geldiğini görür; hemen emreder, gayet güzel bir oğlanı yalınayak pırpırı kıyafet bir yedekçi kıyafetine koyarlar, eline de bir yedek ipi verip: "Haşmet Efendi gelirken kayığına ipi sen at, kayığını çek, eğer sana: — A çocuk niçin yedekçilik ediyorsun, gel seni yanıma alayım derse: — Efendim, bana babam nasihat verdi, oğlum, it sürü de para kazan, sakın kimseye kul köle olma dedi dersin" diye öğretirler. Tahmin edildiği gibi Haşmet, yedekçilik eden güzel çocuğu görünce dayanamaz, yanına almak üzere teklifte bulunur, fakat çocuğun cevabı üzerine nasıl bir tuzağa düştüğünü anlar.. Her ne kadar: — Bak şu çapkının... diye çıkışır ise de iş işten geçmiş olur...

Bu dilber oğlanın aslında akıntı yedekçisi olup Paşanın emri ile tâlim edildiği de rivâyet edilir; fıkraten ikinci şeklinde daha güzeldir. Haşmet oğlanı uşak olarak yanına almak ister, yedekçi: "Ben gelirim ama bir kere babama sorayım!.." der; ve şâirin teklifini yalı bendegânından birine açar, o da Paşaya ulaştırır; Ragıb Paşa da çocuğa yukarıda geçen sözleri tâlim ettirir. Şair ertesi gün: "Babandan izin aldın mı?" diye soruncа Paşanın nüktesi ile mat olur.

Bibl.: Kethüdazade Mecmuası.

AKİDE KOLU — On yedinci asır ortalarında İstanbulun namlı oyuncu kollarından biridir; kolbaşı pehlivan Eyüp, Evliya Çelebinin tarifine göre şair, kâtip, arif, zarif, hanende ve seyyah bir zat imiş. Sultan İbrahim zamanında İstanbul halkının oyuncu kollarına düşkünlüğünü görüp üç bin riyal harcayıp bir kol düzmüştü; iyi geçinmesini bilen ve adamlarına nimeti bol adam olduğundan başına maarif erbabından kimseleri toplayıp zamanının en üstün kolu olmuştu.

Akide kolunun şöhreti pek çabuk saraya aksetmiş idi. Evliya Çelebi anlatır: "Hezarı fen üstadi kâmil hanendeleri, mudhik ve mutribi ruhnüvazları vardır; hususen Süğlün Şah, Mahmud Şah, Çerkes Şah, Nazlı Yusuf gibi mehpâre civanları dîba ve şîb, zerbâf, zerdûz, çarkabab eteklikler ile meydanı muhabbette, tavusî bağı İrem gibi cevelân ve reftâr ettiklerinde âdem dembeste olup ol dem meftun olur. Her birinin büklüm büklüm zülüfleri, misküanber kokulu kâkülleri perişan oldukda gören âşıkların aklı târümar olur. Bir bahçe ve bahçivan Gürcü taklidi icat ettiler ki, görmeğe muhtaçtır".

Bibl.: Evliya Çelebi, I.

AKİDE ŞEKERİ — Bugün sadece lokum şekeri dediğimiz "rahatülhülkum" un

Akıntı burnunda akıntı yedekcisi delikanlı ile şair Haşmet Efendi (Resim: Sabiha Bozcalı)

yanında akide şekeri, fetihten bugüne kadar büyük şehir İstanbulun şöhretlerinden bir ağız tadı olmuştur.

Akidenin, bugünkü kesiliş tarzı meşhur şekerci Hacı Bekir Efendi merhumun icadıdır denilir; kakaolu, fındıklı, susamlı akidelerin de birer uydurma şeker olduğu, muhakkaktır. Akide şekerinin karakteristik hüviyeti baharatlı şeker oluşudur, başta da karanfil ve tarçın gelir.

İstanbuldan başlayarak, Türkiyede akide şekerinin Hacı Bekir kesiminden evvel, bu şeker, bugünün on kuruşluk madenî parasından az büyükçe, eski bakır mangırlar büyüklüğünde ve şeklinde kesilir, göbekleri de çukur olurdu.

Akide şekeri, İstanbulun fethile beraber, Osmanlı sarayı teşrifatında mühim bir yer almıştı; her salı günü, sabah namazından sonra sarayda kubbe altında toplanan divanı hümayun erkânına: "Yeniçerilerin hükûmete sadakatinin işareti olarak" Muhzir Ağa tarafından akide şekeri getirilir, Sadırazama, kubbe vezirlerine, kazaskerlere, reisülküttab, nişancı ve defterdar vesair divan âzalarına sunulurdu: Sadırazama iki yüz, vezir ve kazasker efendilerle sair divan âzalarına yüz ellişer, Yeniçeri Ağasına, Sekbanbaşı Ağaya ve Kethüda beye yüzer, divanı hümayun teşrifatına memur kimselerle divan kâtiplerine de rütbe ve hizmetlerine göre 15-30 dirhem şeker dağıtılırdı.

Bütün esnaf misilli, şekercilik de gedikli idi. Büyük şehirde akide şekeri işleyen şekercilerin sayısı tahdid edilmişti; bunların işledikleri şeker de ancak sarayı hümayun ile vezir, âyan ve eşraf saray ve konaklarının ihtiyacını karşılayabilirdi; İstanbul halkının ise akide şekerine karşı büyük bir düşkünlüğü vardı; bunun neticesinde kaçak akide işleyen şekerciler, koltuk şekerciler türedi; bu da İstanbulda bir ham şeker buhranı doğurdu, ve ham şekerin fiatı arttı. (20 Safer 990) 1582 tarihli bir ferman, bugün kıymetli bir vesikadır:

"İstanbul Kadısına hüküm ki,

"Sâbıka İstanbul Kadısı olan Mevlâna Zekeriya, damet fezailüh süddei saadetime mektup gönderip İstanbulda şekercilik hirfetinin ehli hibresi ve yiğitbaşıları vesair ehlivukufları meclisi şer'e gelip İstanbulda koltukçu (Kaçak esnaf) çoğalıp şehre gelen şekeri onlar alıp akide etmekle şekeri ziyade bahaya çıkıp kıyyesi yirmi otuz akçede iken kırk beş elli akçe olmuştur deyu bundan böyle koltukçular menolunmak rica ettiklerini arzetmekle koltukçuların menedilmesini emir buyurdum".

AKİF AĞA (Kanbur) — Geçen asır sonlarının namlı damacılarından, hayatı hakkında malûmat edinilemedi. İki damalı bir açmazı vardır ki, 15 taş verip 16 taş alır.

Bibl. : Dama Risalesi.

AKİF AĞA (Karagümrüklü koltukçu) — Geçen asır sonlarındaki eski semaî kahvehanelerinin en namlı simalarından; destan, mâni ve semaî okumakta hüner sahibi tulumbacılardan; hayatının sonlarında gözleri kör olmuş, semti kahvelerinde geçmiş günlerin hâtıralarını anlatır dururdu. Kendisini yakından tanımak fırsatını bulmuş olan merhum Osman Cemal Kaygılı ne kadar yazıktır ki, bu hâtıraları zaptetmemiştir.

Koltukçu Akif Ağanın hayatı hakkında malûmat edinilemedi.

Bibl.: O. C. Kaygılı, Semaî Kahveleri.

AKİF BEY (Badi) — Kuleli askerî idadîsinin kıymetli ve emektar resim muallimlerinden, topoğrafya haritacılığında eşsiz kıymette bir fen ve sanat adamı; kendisini yakından tanımış olan merhum Sami Yetik portresini şöylece tasvir ediyor: "Ufak tefek bir adamdı, çehresinin çizgileri sertti; hassas, içli, munis, aşk ve şefkat dolu içini her göz göremezdi, tecrübesiz bir nesil ona Badi Akif lâkabını verdi; kalbinin feveranlı şefkati ve ruhunun coşkun cömertliği yavaş yavaş keşfedildi, Badi Akif, mektebin hürmet hâlesile çevrilmiş hocalarından biri oldu... Harb okulundan 1864 de topçu mülâzimi evveli olarak çıkan Akif Bey Istablı Âmire mühendisliğine tayin edildi, 1865 de yüzbaşı olarak Ankara vilâyetinin Akköprü civarının, 1866 da da Ereğli kömür madeni sahalarının haritalarını çizmiye memur edildi; bir ara Edirne askerî idadisinin resim ve hendese muallimliğinde bulundu; 1875 de İstanbula çağırılarak rüştiyelerin inşaatına memur edildi, ve 1878 de Kuleli Askerî İdadîsi resim muallimliğine tayin edilerek ölümüne kadar, otuz iki yıl bu

vazifede kaldı; 1885 de binbaşı, birkaç yıl sonra da kaymakam oldu; 1910 da öldü.

Pertev Boyar ise doğum tarihini 1841 olarak tesbit ettikten sonra şöhretini "Kaymakam Taşkasablı" diye kaydediyor. Bu zatın asker ressamlarımızın çoğuna sanat aşkı aşıladığı, hakiki bir mürşid olduğu muhakkakdır.

Bibl.: Sami Yetik, Ressamlarımız; Pertev Boyar, Türk ressamları.

AKİF BEY (Çocuk) — İkinci Mahmud devrinin Enderun oğlanlarından, veliahd şehzade Abdülmecidin küçüklüğünde bu prensi eğlendirmiye memur köçek çocuklardan; aslı ve ailesi hakkında bir şey bilinmiyor; hayatı hakkında, Hafız İlyasın "Vakayii Letaifi Enderuniye" sinde şu fıkraya rastlanmıştır: (H. 1241) 1825 de Şehzade Abdülmecid için çocuklardan mürekkep bir çengi (köçek) kolu teşkil edilirken, saray sazendelerinden tanburî Zeki Ağa, çengibaşlık için kendi oğlu Osman Beyi ileri sürer, fakat çengibaşılık çocuk Akif Beye verilip Osman Bey ikinci çengi, kiler koğuşundan Merkezzade üçüncü çengi, Sofalının oğlu diye anılan Hurşit çocuk da dördüncü çengi olur; çengilik, her hüner kendilerinde tamam olmuş bulunan bu çocuklardan Akif Beyin "mezidü izzü şânı", Osman Beyin "şu'lei şem'i şerârei tugyanı", has adı maalesef kaydedilmemiş olan Merkezzadenin "Küşâyişi goncei dihânı", Hurşid çocuğun da "Biçilmiş kaftanı" olur. Hafız İlyasın "dört adet rakkaası bîmenendü dilpesend" dediğine göre bu çocukların pek güzel şeyler olduğu muhakkaktır.

ÂKİF ÇAVUŞ (Şekercigüzeli) — Abdülmecid zamanın işlek olmadığı belli rik'a hat ile yazılmış 17,5×24 santim eb'adında bir hâtıra defterinin sahibi olduğu tahmin edilen, ve defterinin içindeki bir muhabbetnâme suretinden "Şekercigüzeli" denilmeye lâyık esnaf civanı olduğu muhakkak bir İstanbulludur.

Defterin ilk yaprağının sol kenarında kırmızı mürekkeb ile "Âkif Çavuş bin Şekerci Hacı Mustafa" yazılıdır. Dördüncü yaprağının ikinci yüzünde de devrin serasker paşasına hitaben bir arzuhalciye yazdırılmış bir dilekçenin müsveddesi vardır: "Vefatı peder. Ketenciler kapısında dükkânı meşhur. Gayri evlâdı olmayub il elinde yağma. Askerliğe dahi gayetle hevesli olduğumuz tumturaklı yazıla. Bölükden kaydimiz terkinini istid'a. Serasker Paşa Hazretlerini pâyine yüz sürülüp celbi merhamet". Bundan anlaşılıyor ki genç Âkif Çavuş, Mısırçarşısının Ketenciler kapısında şekerci esnafından olan babası Hacı Mustafanın ölümü üzerine pek hevesli olduğu askerlikden ayrılıp il elinde sermayesi yağma edilecek olan şekerci dükkânının başına geçmek istemiş ve seraskerpaşaya, ayaklarına yüz göz sürerek haline acındıracak bir dilekçe verüb bölükden, yani ordudan kaydinin silinmesini istemiştir. Defterin 32. yaprağında da, bu güzel delikanlının, kocası tarafından ihmal edilen Kamer Hatun adında evli bir kadından aldığı bir muhabbetnamenin sureti vardır, yüz sene evvelki İstanbul hayatı bakımından şirin bir hâtıradır:

"Mahbûbei ruh Kamer Hatunun muhabbetnamesi suretidir.

"Ey Felek, ey zâlim felek. Alnıma yazılmış bir kara yazı, tazelik çağımda görmedim baharı yazı, her hatunu koynunda yatarken eri şehbazı, ne olurdu ehlimi yanımda görsem ayda bir kerecik olsun en azı.

"Tâzelik bir kuşdur uçar, her gül bir defa açar, kocam olacak ayyaş herif konakda benden kaçar.

"Nevcivanım efendim zülfü kemendim, şekerci dükkânında dal fes şehlevendim. Her zaman piyalei şebâb elde olmaz, derûnu aşku muhabbetle dolmaz. Savmu selâtın kazası vardır, ahzan ile geçen eyyâmı muhabbetin kazası yok. Siz nevcivanımın Dadı Hatun ile yolladuğunuz peyâmı meserret cariyeniz için ağız miski olmuştur. Hakikatı hâl budur ki mâlumunuz olsun, kapumuzda müstahdem sîmâsında melâhat sahibi tâze civan yalın ayaklu ve yarım pabuçlu uşak ve rencber makuulesi yanaşma ve arabacı ve yalıda kayıkcı ile ülfet olmaz, cümlesi boy bos, el ve ayak, ve bir çehre, maariften ve nezâketden bî behre, meşhur meseldir ki

Ben çeksem halıya
Onlar gider çalıya

Ammâ yine:

Nâgâh açılır perde
Derman irişir derde

"Nevcivânım efendim, kalbden kalbe yol vardır. Bu câriyenize haberiniz gel-

dikde dil hanemize gülâbı meserret saçıldı, benim şehbâzım, endişeye mahal yoktur, ayağınıza yüzüm gözüm sürerim, siz nevcivânımla elbet murada irerim. Bizim dahi ağız haberimiz habeşi Bilâldedir.

"Nevcivanlar içinde bî bedelim, yarınki gün Dadı Hatun hanesine gidelim, zânû bezânû nûşi bâde idelim, durmaz ağlar gözlerim, yolunuzu gözlerim, siz civanımı özlerim. Bir altun mineli saat maa kordon dest âvîzi âşıkaanemiz olmuştur. Âhû gözlerinin nigâhı merdâne, selvi boyunun reftârı levendâne, nevcivanlar arasında bir dâne, al çuhalarla gördüğüm nevhat pehlivana yazıldı bu nâme.

"Gözümün nûru, gönlümün sürûru, yârei aşkın merhemi kâfûru efendim tez gel, cânımıza can katalım, sarmaş dolaş yatalım. İmza: Cariyeniz Kamer, yâreleri katmer katmer". (B. : Arzuhalci; Baskın).

ÂKİF EFENDİ (Köse Ahmed) — Tanzimat devri ricalinden; İstanbulda doğdu, doğum tarihi tesbit edilemedi, babası Mühürdar Edhem Efendi adında biridir; Divânıhümâyun kaleminden yetişti, 1837 de Mülkiye Nezareti müsteşarı oldu, 1840 da yeni kurulan Meclisi Muhasebe reisliğine tayin edildi, 1841 de Türkiyenin Viyana büyükelçisi oldu, 1842 de yine Meclisi Muhasebe reisliğine getirildi, 1848 de Teşrifatcı oldu ve bu vazifede iken 1850 de öldü. Resmî kitâbetde kaleminin kuvveti ile tanınmış, işbilir, namuslu bir devlet adamı şöhreti bırakmıştır.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi.

ÂKİF PAŞA (Kalkandelenli Mehmed) — On dokuzuncu asır devlet adamlarından, edîb; 1822 de Kalkandelende doğdu, babası memleketin eşrafından Veli Beydir. İkinci Mahmudun son zamanlarında Arnavudlukda çıkan bir kıyama karışmakla ittiham edilen bu aile Anadoluya sürülmüş, Mehmed Bey 1840 da onsekiz yaşında iken İstanbula gelerek sadâret kalemine girmiş, zekâsı, malûmatı ve dürüstlüğü ile temayüz ederek 1858 de otuz altı yaşında vezirlik pâyesi ile Bosna valisi tayin edilmiş; on altı sene Selânik, Yanya, Tuna valiliklerinde dolaşmış, 1874 de adliye nazırı olmuş, sonra yine valiliğe dönerek Edirne, Bosna, Konyaya gitmiş, 1880 de Divanî Muhasebet reisi, 1885 de Cezayiri Bahrisefid valisi olmuş, 1894 de İstanbula dönmüş ve kısa süren bir hastalığı müteakip ölmüştür; kabri Fatih camii haziresindedir. Arabca, farsca, rumca ve fransızcayı anadili gibi konuşurdu; değerli bir hattat ve şark edebiyatında derin bilgi sahibi idi.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi.

ÂKİF MEHMED BEY (Teşrifâti) — Hadikatül-Cevamiin kaydına göre Salacık Mescidinin bânisi, (H. 1181) 1767 de ölmüş, Üsküdarda Hüdai Mahmud Efendi dergâhı haziresine defnedilmiştir.

ÂKİF PAŞA (Mehmed) — Devlet adamı, şair, edib; 1787 de Yozgatta doğdu; Kadı Antebîzade Mehmed Efendinin oğludur. Daha pek küçük yaşında iken babasile Hicaza gitti. Bu seyahat, onun ruhunda bilmek, öğrenmek arzularını pek erken kamçılamıştır denilebilir; memleketine döndükten sonra bir taraftan medreseye devam etti, diğer taraftan Türk edebiyatı, arapça ve farsça ile de meşgul oldu. Onun bu pek hevesli çalışmalarını gören Yozgat âyanından Cebbarzade Süleyman Bey, yanına kâtip olarak aldı; Cebbarzadenin yanında divan edebiyatile de uğraşmaya daha çok vakit buldu; Süleyman Beyin ölümünden sonra İstanbula geldi. Amcası Reisülküttab Mustafa Mazhar Efendinin delâletile divanı hümayun kalemine girdi. Kısa bir zaman sonra âmedî odasına geçti. Buradaki çalışmalarını bir gün ikinci Sultan Mahmudun gözüne çarpınca Âkif Efendiye ikbal kapıları açılıverdi. Çabuk çabuk yükseltilerek Reisülküttablık Hariciye Nezaretine tahvil edilince vezirlik rütbesile Hariciye Nazırı oldu. Fakat böyle yükselmelerde ekseriyetle etrafındakilerin kıskançlıkları da harekete geçmekten gecikmez; ikbal, dost ve düşman sayısını çabucak çoğaltır; Âkif Paşa da Babıâlinin diğer seçkin bir simasını, kethüdalıktan Mülkiye Nazırlığına yükselmiş Pertev Paşayı karşısında bir rakip olarak buldu; öyle ki, Türk edebiyat ve diplomasîsinin bu iki kıymeti, biribirlerinin ikbaline engel olmak için, Abdurrahman Şeref Efendinin pek güzel bir sözüdür, kendi hayatlarını zehirlediler. İlk fırsat Mülkiye Nazırının eline geçti; Âkif Paşanın Hariciye Nazırlığına geldiğinin tezine bir Vilyam Çörçil hâdisesi patlak verdi. 1840 da İstanbulda "Ceridei Havadis" adında bir gazete çıkaran Çörçil, bir gün Kadıköy taraflarında avlanırken av

tüfeğile bir müsman çocuğunu yaraladı; halk galeyana geldi; Âkif Paşa da bu adamı hapsettirdi, bu arada İngilize dayak da atıldı; İngiltere sefiri zabıta vakasını bir siyasî mesele yaptı, kapitülâsyonları ileri sürerek bir İngilizin tevkifini protesto etmekle

Mehmed Âkif Paşa
(Resim: H. Çizer)

de kalmayıp sefaret vazifesini bırakmağa kadar vardı. Türkiyenin Londra elçisi, gazeteci Çörçil hâdisesinin, iki büyük devletin dostluk münasebetlerini bozacak bir şey olmadığını, anlamak istemiyen İngiltere Hariciye Nazırına, pek tabiî anlatamadı; kararsız Babıâli hükûmeti, Pertev Paşanın tavsiyesini en uygun yol buldu, meseleyi Hariciye Nazırının azlile kapattı. Bir yıl sonra Pertev Paşa azledilerek Edirneye sürüldü, Mülkiye Nazırlığının adı Dahiliye Nazırlığına çevrilerek Âkif Paşa rakibinin yerine geçti ve Pertev Paşanın günahsız iken boynu vuruldu; Âkif Paşa bu mâsum kanın lekesini ne silebildi, ne de şeametinden kurtulabildi. Pertev Paşayı bir velinimet bilen Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşanın gittikçe artan nüfuzu altında eziliverdi, Nazırlıktan azledilip 1839 da Kocaeli mutasarrıflığına tayin edilmek suretile İstanbuldan uzaklaştırıldı; 1840 da bu vazifeden atılarak Edirneye sürüldü. Her an ölüm korkusu içinde kıvrandı. Mahkûmiyetini doldurduktan sonra İstanbula gelmek istedi, izin verilmedi, ancak Bursaya gidebileceği bildirildi; bir zaman Bursada kaldıktan sonra Şehzade Abdülhamidin doğumu münasebetiyle hükümdara takdim ettiği bir tarih üzerine İstanbul izni çıktı, paşa, İstanbula döndükten sonra mevsimlere göre Süleymaniyedeki konağında ve Boyacıköyündeki yalısında oturdu, sıkı bir göz hapsi altında bulunduruldu, dostlarile temas ettirilmedi, inzivanın bitmez tükenmez kaygıları arasında ömür sürmiye başladı, yalnız camiye gidip gelmesine izin verilmiş idi. Bu müz'iç devir, paşanın geçirdiği en acı yıllarından sayılabilir; nihayet şiddetli istekleri üzerine 1844 de Hicaza gitmesine müsaade edildi. Hac dönüşü 1845 de İskenderiyede öldü ve Danyal Peygamberin türbesi civarında gömüldü.

Âkif Paşanın bize intikal eden eserlerinin en karakteristik mevzuu, azlini ve felâketini hazırladığına inandığı Pertev Paşa aleyhinde yazılmış eserleridir. Daha Pertev Paşa, iş başında iken Âkif Paşanın mabeyine takdim ettiği bir arizada: "Maksadı aslîsi mücerret İngiliz politikasını kendi ikbaline âlet etmekten ibaret olduğunu" söylemiştir.

Mabeyine verdiği iki jurnalda ve ayrıca "Tabsıra" adındaki eserinde Pertev Paşa, damadı Vassaf ve kardeşi Mühimat Nazırı Emin Efendinin yolsuz muamelelerinden ve suiistimallerinden ve bunların İngiliz politikasını devletin zararına olarak terviç ve takip ettiklerinden bahsediyor. Âkif Paşanın, bu çeşit yazılarından başka resmî yazıları "Münşeatı elhac Âkif Efendi" adındaki eserinde toplanmıştır ki, bu eser, 1846 da basılmıştır. Hususî yazıları da: "Muharreratı hususiyei Âkif Paşa" adı altında 1885 de kitap halinde neşredilmiştir. Menfa hayatının acılarını, ıstıraplarını ifade eden bu yazılar, dostlarına ve akrabalarına Edirneden gönderilmiş mektuplardır. Bunlar arasında, alâkayı üzerine çeken hayli değerli parçalar vardır. Onun bu eserleri, başta Namık Kemal olduğu halde tanzimat fikir adamları tarafından sevilmiş ve beğenilmiştir.

Âkif Paşanın ikisi hece veznile olmak üzere büyük bir kısmı aruzlu ve şekil eda itibarile tamamile divan edebiyatının bir devamı olan manzumeleri de vardır.

İşte bu yazılarını inceliyen bazı kimseler, Âkif Paşayı bir yenilik müjdecisi sayarlar. Onu, Tanzimata takaddüm eden devirde bir ışıltı halinde beliren yenilik hareketini destekliyen bir sanatkâr olarak gösterirler. Halbuki nesrinin sadeliği ve torunu için yazdığı bir mersiyesi ile bir türküsünün hece veznile yazılmış olması yüzünden onu yeniliğin öncülerinden saymak zannediyorum ki, yerinde bir hareket telâkki edilemez. Çünkü sade nesir, divan edebiyatı içinde Âkif Paşadan çok evvel yazılmış Paşanın nesrinden daha sade ve muhakkak ki, çok daha sağ-

lam ve sanatli olmak üzere güzel nesir parçaları vardır. Nazmına gelince; bilhassa on yedinci asırda kıymet bahsinde divan şairlerile boy ölçüşecek değerde halk şairleri yetişmiş ve karşılıklı olarak biribirlerine tesirler icra etmişlerdir. Bundan ötürü birçok şairler iki vezni de kullanmışlardır.

Filhakika Âkif Paşanın mersiyesi güzeldir. Mevzu icabı çok samimîdir. Esasen böyle duyguların sirayeti de geniş olur. İnsanlarda ne de olsa ölüm hâdisesine karşı bir duygu iştiraki vardır. İşte bu tarzdaki şiirlerin üzerinden geçen uzun zamana rağmen kıymetinin diri kalması, şiirin derinliği ve örgüsü kadar bazan mevzuundaki müşterek teessürümüzün de rolü vardır:

Tıfl-ı nâzeninim unutmam seni
Aylar günler değil geçse de yıllar.
Telihkâm eyledi firkatin beni
Çıkar mı hatırdan o tatlı diller?

Kıyılamaz iken öpmeğe tenin
Şimdi ne haldedir nazik bedenin
Andıkça gülşende gonca dehenin
Yansın âhım ile kül olsun güller!

Tagayyürler gelüp cism-i semine
Döküldü mü siyah ebrû cebîne?
Sırma saçlar yayıldı mı zemine?
Dağıldı mı kokladığım sümbüller?

Feleğin kinesi yerin buldu mu?
Gül yanağın reng-i rûyu soldu mu?
Acaba çürüdü, toprak oldu mu?
Öpüp okşadığım o pamuk eller?!

Esasen hece veznini kullanmasındaki sebebi türküsünün başına koyduğu şu sözlerden daha iyi anlıyoruz. "Menfada iken suz-i derun ile vadii diğerde söylenmiştir." Anlaşılıyor ki, büyük acısını tasannua lüzum görmeksizin anlatmak istediği için heceye başvurmuştur.

Âkif Paşanın bir de meşhur "Adem" kasidesi vardır. Bu manzume ile Âkif Paşanın felsefî düşünceyi edebiyatımıza getirdiği söylenir. Halbuki Âkif Paşa, garp kültürü almamıştı. Garp dillerinden herhangi birisini bilmezdi. Onun yaşadığı devirde felsefî eserlerde dilimize çevrilmemişti. Binaenaleyh Âkif Paşanın "adem" hakkında ne fikri olabilirdi. O bir takım düşünce kırıntılarını toplayıp şiir potasında eritiyor. Fakat bunlar ile yokluğun esrarına, ne şüphenin ateşten gömleğini giydirebiliyor, ne de onun üzerine şuurun aydınlığını tutabiliyor?

Nesirlerine gelince: Tabsıradaki dil bir derece sadedir. Pertev Paşanın aleyhinde yazılmış bir eser olmakla beraber, yer yer paşanın hâtıralarile eser zenginleşmiştir. "Şeyh Müştaka cevapname" adındaki mektubu sanıyorum ki, paşanın en güzel nesir yazısıdır. Edebî yazı çeşitleri arasında paşanın mektupları ve bunlar arasında serpiştirilmiş olan hâtıraları, bu nevi edebî örneklerin bizde ilkidir denebilir. Fakat eğer paşa, hakikî bir sanatkâr gibi yaşadığı hayatın dalgalı ve acıklı halini ruhundaki ihtiraslı yaşama şevkini dile getirebilseydi edebiyatımızın muhakkak ki, namlı şairlerinden biri olurdu. Fakat paşanın kültürü eksikti. Halbuki kuvvetini geniş bilgiden alamıyan bir sanat adamı yeni bir şey bulup anlatamazdı.

Âkif Paşa için Fuat Köprülü: "Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri" adındaki eserinde belirttiği gibi: "Halbuki münhasıran şark terbiyesi görmüş ve Avrupa medeniyetine bigâne kalmış olan Âkif Paşayı eski klâsik edebiyatının son mümessillerinden addetmek şüphesiz daha doğrudur." diyor. Hakikaten parça parça yeiliklerine rağmen Âkif Paşayı divan edebiyatının bir devamı olarak kabul etmek daha doğru bir hareket olur.

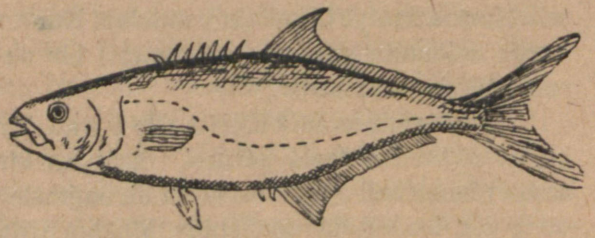
Ali Nüzhet Göksel

ÂKİFPAŞA SOKAĞI — 1934 belediye şehir rehberine göre Eminönü kazasının Beyazıt Nahiyesinin Kalenderhane ve Mollahüsrev mahalleleri sokaklarından; Bozdoğan kemerinin Şehzade medresesi arkasına düşen dibinden, Kâtipçelebi caddesinin ortasındaki meydanımsı açıklığa iner gösterilmiş ise de, 1945 de henüz açılmamıştı, yerinde böyle bir yol mevcut değildi (1945 aralık); yalnız Vefa lisesinin önünden geçerek Bozdoğan kemerine müvazi olarak uzanan Kovacılar caddesi üzerinde, açılması tasarlanmış Akif paşa sokağının kaldırım köşeleri yapılmış bulunuyordu. Abdülkerim Nadir Paşa konağı harabesi bu yolun geçeceği yere rastlamaktadır. Yanındaki arsada ayak izi ile açılmış bir patekadır ki, bir yangın yerine çıkmaktadır; oradan da yine böyle patekalarla bir taraftan Kâtipçelebi caddesine diğer taraftan Atatürk

bulvarına inilmektedir.

Bibl.: REK, Gezi notu.

AKİYA BALIĞI — İstanbul sularının geçici balıklarındandır; asıl vatanı Akdenizdir, Boğazlardan nadir olarak geçer, kılıç balığı Karadenize giderken beraber gider, Akdenize de beraber döner. Renk ve şekil bakımından lüferin büyüğü kofanaya benzer, bazı balıkçılar Akiyaya kofananın büyüğüdür derler ise de, lüfer yahut kofananın yan çizgisi doğru, dişleri sivridir, bu balığın ise alt ve üst çenesile ağzının tavanı ve kısmen dili-

Akiya Balığı (K. Deveciyandan)

nin üstü kadife dişlerle kaplıdır, yan çizgisi de çok eğri ve yelesi de yoktur. Sırtında yele yerine sekiz kısa diken vardır, bir tanesi de baş tarafına bakar. Makat mishabı ile sidikliği arasında da ayni büyüklükte iki dikeni vardır. Sırt mishabı, sırtının tam ortasından kuyruğuna kadar devam eder, makat misbahı da hemen bunun mütenazırı gibidir. Kuyruk kanadı çataldır. Vücudü pek ufak pullarla kaplıdır. Sırtı koyu mavi, yanları kurşunî, karnı beyazdır. Göz bebeğinin etrafı altın gibi parlar; makat, yan ve kuyruk kanatları siyahla karışık kül renginde, karın kanadı beyazdır. İstanbul balıkhanesine eskiden yılda kırk elli tane gelirdi, ekseriya da Çanakkale civarında avlanırdı. Kofana kadar olanlarına pek nadir rastlanır, ekseriyetle tutulanlar 15-20 kilo ağırlığındadır; altmış kiloya kadar olanı da görülmüştür. Etinin lezzeti kofanadan aşağıdır; dalyanlarda, yahut sair balıklar için atılan ağlarda tutulur.

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkçılık.

AKKÂMLAR — Lûgatte mânası: deveci, esterci; mahmil ile hacca giden hizmetçi, mahmil de tahtırevan; devenin üstüne konan bir nevi vasıtai nakliye; her sene harameyni muhteremeyne gönderilen hediyeler mânasında kullanılan bir kelime.

Hac zamanı gelmeden iki üç ay evvel Akkâmlar çıkar, İstanbulun her semtini, mahallesini, sayfiyelerin bulunduğu yerleri dolaşırlardı. Otuz, kırk kişilik bir kafile. Ellerinde kudümler, dümbelekler, tefler, hepsi birlikte gürültüyü tutturur. Kapı kapı dolaşırlar. Hacca gitmek için yol parası tedarik edecekler. Alayı Tahtakalenin baklavacı, fıstıkçı ak araplarıydı. Feslerinde sarık, kiminde kefiye; arkalarında entari.

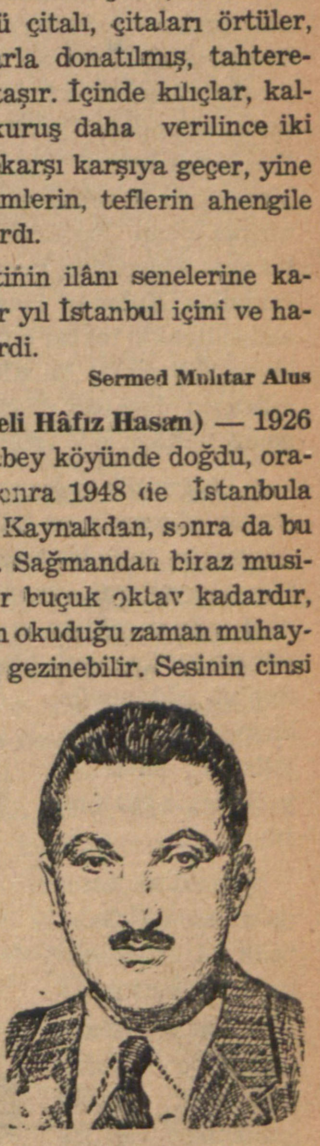
Konaklardan, evlerden üç, beş kuruş sadaka verilir. Alıp giderler. Bir tanesi mıhlanır. Elinde küçücük bir kudüm, kayışla dum dum vurur. Sadakasını ayrı ister. Ona da on para, yirmi para verilir. Hacca, macca gittikleri yok. Bahane ile para toplamak, hepsi cerrar, baldırı çıplak heriflerdi.

Kafile ile beraber iki kişi de, hasta tezkeresi şeklinde, üstü çitalı, çitaları örtüler, allı, yeşilli bayraklarla donatılmış, tahterevanımsı bir alâmet taşır. İçinde kılıçlar, kalkanlar vardır. Beş kuruş daha verilince iki arap kollarını sıvar, karşı karşıya geçer, yine dümbeleklerin, kudümlerin, teflerin ahengile kılıç kalkan oynarlardı.

1908 Meşrutiyetinin ilânı senelerine kadar bu Akkâmlar her yıl İstanbul içini ve havalisini dört dönerlerdi.

Sermed Muhtar Alus

AKKUŞ (Geredeli Hâfız Hasan) — 1926 da Geredenin Hamzabey köyünde doğdu, orada hâfız oldukdan sonra 1948 de İstanbula geldi, önce Sadeddin Kaynakdan, sonra da bu satırları yazan A. R. Sağmandan biraz musiki dersi aldı. Sesi bir buçuk oktav kadardır, bolâhenk akordundan okuduğu zaman muhayyer üzerinde serbest gezinebilir. Sesinin cinsi şeffaf, tatlıdır, nağmeleri külfetsiz çıkar, okuma tavrı samimi, kulaklardaki tesiri dâima çok hoşdur; Kur'an tilâveti mevlûd okumasından çok, çok daha güzeldir, "tedvir kıraati" denilen ortalama bir hızla okuyuşunda selâset vardır, teganniye kaçmaz, lüzumsuz

Geredeli Hasan Akkuş
(Resim: S. B.)

nağme yapmak külfetini yüklenmez. 1958 de Edirnekapısında Mihrimahsultan Camii müezzini bulunuyordu, temiz yüzlü, güzel ahlâklı gençtir.

Ali Rıza Sağman

AKKUŞ (Hâfız Hasan) — 1893 de Ankaranın Kızılcahamam kazasında doğmuştur, Yıkılmış olub yeri meydana katılan Sirkecide Emirler Camii müezzini Osman Efendinin oğludur. Yine Sirkecide, Dördüncü Vakıf Hanın köşesindeki Hamidiye Mektebinde Hacı Hasan Efendiden hâfız olmuş ve henüz dokuz yaşında iken Eyyubsultan Camiinde hâfızlık duası yapılmıştır. Rivayet edildiğine göre Yerebatan Rüşdiyesini bitirmiş, iki yıl kadar da Vefâ İdadisinde okumuştur. Devrinin medrese üstadlarından Tokadlı (yahud Tekirdağlı) Hâfız Ali Riza Efendinin ilk talebelerinden Hâfız Şükrü ile Uzunçarşı başında İbrahimpaşa Camii imamı Hâfız İlyasdan "mahârici huruf" öğrenmiştir. Dârülhilâfe Medresesinin sekizinci sınıfında talebe iken birinci cihan harbinde askere alınmış, Rumanya cebhesinde yaralanmış, Edirne ve İstanbulda Kuledibi Hastahânelerinde tedavisini müteakib tekrar cebheye sevkedilmiş, mülâzim rütbesi ile Filistine gitmiş, 1916 da İngilizlerin eline esir düşmüş, iki sene esâretden sonra mütârekede İstanbula dönmüştür.

İlk gençlik çağlarında spor ile de meşgul olmuş, güreşmiş, ve bilhassa futbolda şöhret yapmışdı; İstanbulda stadların bulunmadığı, topun çayırlarda oynandığı ve maç yangınının da henüz saçakları sarmadığı o devirde Büyükşehrin üç namlı klubünden biri olan Şehremini klubünün birinci takımında yıllarca santrhaf yerinde oynamıştır.

Hasan Akkuş
(Resim: S. B.)

Mesleki hayatında sırası ile Galatada Arab Camii imamı, Nuriosmaniye hatibi, Nuriosmaniye imamı olmuştur, yirmi yıldanberi de bu son vazifesindedir. Kıraat hocası, daha evvel Nuriosmaniye başimamı olan Trabzonlu Sarı Hâfız Osman Akreboğludur.

Denilebilir ki hiç bir hâfız bu Hasan Akkuş kadar çok talebe yetişdirmek mazhariyetine varamamıştır, bu zâtin yetişdirdiği hâfızın sayısı dört bin beşyüzü aşmaktadır, bu da imrenilir güleryüzlü bir talihtir. Son derece zekî, hayat kanunlarını bilir, yerinde tatbik eder, memleketimizin her tarafında talebesi bulunduğu için çok yayılmış şöhrete sahibdir; tanıdıklarının çoğu zengin olduğu için onları hayrat ve hasanâta sevketmesini de bilir, meselâ Nuriosmaniye Camiinin yanındaki Kur'an kursu salonunu gaayetle mükemmel bir suretde tefriş etdirmiştir.

Sesine gelince, ne billûrî ne de yavan, bir buçuk oktavdan fazla perdesi olmayan bir sesdir; hançeresi oynak ise de 32 lik nağmeler onun son kudretidir denilebilir. Makamlarda seyri musiki kaidelerine uymadığına göre bu ilimle meşgul olmadığı anlaşılıyor. Okur iken daima tercih etdiği nevâ üstünden uşşak makamıdır, ruha tesir eden bir makamdır, bunun içindir ki kesif halk kitlesinin de pek hoşuna gider.

Gaayet akıcı bir lisan ile güzel ve müessir dua yapar, ayrıca sanatdır. 1950 den beri radyo ile yayınlanan mevlidlerin hemen hepsinde Hâfız Hasan Akkuş'un Kur'anı dinlenmekdedir.

Ali Rıza Sağman

AKMEHMEDPAŞA SARAYI — On yedinci asır ortalarında İstanbulun meşhur vezir saraylarından biridir; Cündi meydanında idi.

Bibl.: Evliya Çelebi, I.

AKNAR (H. HAMDİ SUAD) — Türk Tıb bilgini; 1873 de bir yüzbaşı oğlu olarak Harputta doğdu. Orada askerî rüşdiyesinde, İstanbulda Kuleli askerî idadisinin tıb kısmında ve askerî tıbbiye mektebinde okuduktan sonra 1899 da doktor yüzbaşı olarak diplomasını aldı. Gülhane hastahanesinde bir sene staj yaptı. Rieder Paşanın teklifi üzerine dört yıl için Almanyaya gönderildi. Kiel'de Flemming ve Meves'in yanlarında anatomi ve histolojiye, patoloji enstitüsünde Heller'in Würzburg'da Kölliker, Stöhr ve Rindfleisch'in yanlarında çalıştı. Leipzigte Marchand'ın yanında tezini yazdı. Tatil zamanlarını Hamburg'ta Fraenkel'in enstitüsünde geçirdi.

Memleketine dönünce Gülhane hastanesinin Marazi Teşrih (patolojik anatomi) muallimliğine tayin edildi. İki sene sonra Wieting Paşa ile arası açılması üzerine kendi arzusu ile Düyunu Umumiye idaresine ve Yemende Halif tuzlası doktorluğuna geçti. 1906 da Kadirgada yapılan Tıb Fakültesi marazî teşrih muallimliğine çağırıldı. 1907 de askerî ve mülkî tıb mekteplerinin birleştirilmesile teşkillendirilen Haydarpaşa Tıb Fakültesi marazî teşrih müderrisliğine getirildi. İlk Dünya Savaşında Kızılaya girerek Erzurum cephesine gitti. Burada bir askerî doktorun gündelik vazifesi arasında o zamanlar orduyu tehdit eden lekeli tifo üzerinde araştırmalar yaptı. Bu vatan borcunu ödedikten sonra 1933 yılına kadar Fakültedeki hocalığında kaldı. O yıl yapılan üniversite reformunad haksız olarak ve bütün tıb âleminin hayretleri önünde Fakülteden uzaklaştırıldı. Hayatının son iki buçuk yılını, Sağlık Bakanlığını işgal eden değer bilir Dr. Refik Saydam, Hamdiye Guraba hastanesinde ve oranın başhekimi Dr. Ömer Lütfü Eti'nin teşebbüsü üzerine hazırlattığı ve 8.7.1932 de tayin edildiği marazî teşrih lâboratuvarı şefliğine geçirtti. Eli ile kurup bin zorluk içinde ve adım adım doldurduğu lâboratuvarından ansızın ayrılmak zorunda kalması Hamdiyi manen yıktı. Bu bozuk manevî zemin üzerinde meydana gelen ve birbirini kamçılayan şeker hastalığı ve akciğer tüberkülozu yüzünden Heybeli sanatoryomunda öldü. Ölürken son sözleri şunlar oldu: "Hayatta daima çalışınız ve karşılık beklemeden daima iyilik yapınız. İşte insanlığın sonu budur." Cenazesi değer bilir Gülhane hastanesi tarafından kaldırıldı ve yürekten gelen coşkun tezahürlerle genç tıbbiyelilerin elleri üzerinde Üniversite binasına götürüldü, burada nutuklar söylendi, ve cenaze gene tıbbiyelilerin elleri üzerinde, arkasından büyük bir

Hamdi Suad Aknar
(Resim: S. B.)

yaya kalabalığı sürükliyerek, Edirnekapı şehitliğine gömüldü (1936).

Hamdi Suad 26 yıl süren hocalığında memleketimizde Avrupaî anlamda bir patolojik anatomi enstitüsünü kurdu. Burada okurlar birer mikroskop başında histopatoloji kurslarına girer, hoca her birine yetişmeğe çalışırdı. Otopsiyi küçük teşrihhane amfisinde ve bizzat ölü üzerinde gösterirdi. Nadir hastalık şekilleri gösteren organları 1800 parçayı ihtiva eden ve memleketimizde ilk defa kurduğu bir patolojik anatomi müzesi halinde topladı. Mikroskopik kurslar için, her hastalığın bir preparat serisi halinde yer aldığı çok değerli bir mikroskopi arşivi meydana getirdi. Öğrenciler için "Teşrihi marazii umumî" ve "Fethi meyit" (otopsi) adında iki klâsik kitap yazdı.

Hamdi Suad klâsik çalışmalarla tatmin olunacak bir adam değildi. O, her gördüğü ve okuduğu meselenin künhüne varmak isterdi, kitaplarda yazılanları olduğu gibi kabul etmekle kalmıyordu. Bu mütecessis ruhunun enerjisile dünya pataloglarının en son olarak ele aldıkları problemler üzerinde durur ve araştırmalar yapardı. Üçüncü Millî Türk Tıb kongresinde kanserle mücadele teşkilâtının teklifini umumî efkâra kabul ettirdi (1929). 1929 da Dr. Refik Saydam'ın Kızılaydan ayırdığı tahsisatla bir kanser lâboratuvarı kurdu. Buna "Kızılay Kanser Lâboratuvarı" adını vermişti. 1933 de Kanserle Mücadele Cemiyetini kurdu.

Hamdi Hoca, İsmail Gaspıralı gibi kültür adamlarının bulunduğu bir grupla "hurufu munfasıla" problemi ile uğraştı. Bu, Arab alfabesinin, türkçeyi fonetik bir şekilde yazabilmek için ıslahı meselesi idi. Lâtin harflerinin kabulü üzerine Hamdi, kitabını derhal bunlarla yeniden bastırdı.

Garp ile sıkı bir bağı vardı, patoloji ve kanseroloji kongrelerine komünikasyonlarile giderdi. Milletlerarası Kompare Patoloji Kurumunun kurucularından biri, milletlerarası on üç büyük dilde yayınlanan Acta Cancerologica'nın editörlerinden idi. 1930 da Baku'da toplanan ve her memleketten en güvenilir bilgini davet eden Rus Tıb Kongresi Türkiye üyesi olarak Hamdiyi seçmişti. Kongre salonuna zarurî engeller yüzünden bir saat kadar geç giren Hamdi, kongre-

nin açılmamış olup kongre heyetinin kendisini beklemekte olduğunu gördü. Komünikasyonunu fransızca olarak okumağa başlayınca birçok üyeler "Türkçe söyle, hepimiz türkçe anlıyoruz" diye bağırmışlardı. Hamdi 1933 yılında Madrit'de toplanan kanser kongresine 160 numaralı üye olarak iştirak etti. Bu, Avrupaya neşeli ve son yolculuğu olmuştur.

Önemli buluşları: Hamdi hoca, retikuloendoteliyal hücreler diye sonradan ayırd edilen hücreleri 1904 kadar erken bir zamanda gördü ve morfolojilerini vasıflandırdı. Urların genesis'i yani tekevvünleri ve deri histopatolojisi konularında, melanin pigmentasyonu hakkında, Morbus Darier adındaki deri hastalığının histolojisi hakkında esaslı çalışmaları vardır. Embryolojik bilgilere dayanaraktan "Coelothelioma" adını verdiği urları ayırdı. Bu term hâlâ Milletlerarası yayınlamalarda görülmektedir. Formülünü yaptığı ve gerek memleketimizde, gerekse yabancı illerde "Hamdi Erili" (Hamdi mahlûlü) olarak yazılan, organları saklama mahlûlü memleketimiz lâboratuvarlarında olduğu gibi bazı yabancı lâboratuvarlarda da tercihan kullanılmaktadır. İsmi ve formülü Dorland'ın 1944 de yayınlanan Amerikan tıp lûgatine geçmiştir. Hamdinin yazıları yabancı tıb mecmualarında ve klâsik kitaplarda zikrolunmaktadır. En önemli çalışmalarının biri nebat kanseri denilen teşekkül üzerine olmuştur. Hamdi bunun hakikî bir kanser olmadığını, hayvan silsilesinde görülen kanserlerle mukayese neticesinde ileri sürmüştür. Bu çalışmalarını, Avrupa kanserologlarının nebat kanseri üzerindeki incelemeleri henüz başlarken yapmıştır.

Dr. Perihan Çambel

AKOZAN (Kesriyeli Çubukcuzâde Mehmed Sıdkı) — Şair, kalem efendisi, yâranına sıkıntı vermeyen meclis adamı; ilmiyeden Şarkîkarahisarlı Çubukcuoğlu Hoca Ahmed Hamdi Efendinin oğludur; babasının Kesriye müftülüğünde, 1890 da bu kasabada doğdu; ilk ve orta tahsilini Makedonyada yapdı, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesinden diploma aldı; Maarifte kalem memurluklarında, Fatih Rüşdiyesi ile Üsküdarda Selimi Sâlis ve Beşiktaşda Barbaros nümune mekteblerinde türkçe muallimliklerinde bulundu; otuz yıla yakın da Edebiyat Fakültesi Kaleminde çalışdı, bu kalemin başkâtibliğinden emekliye ayrıldı. 1950 ye doğru, kesin olarak tesbit edemediğimiz bir tarihde öldü. Edib diyemeyiz, şiirleri de nazarı dikati çekecek kıymetde değildir, "S. Şinâver" imzasile yazdığı mizâhî manzumeleri de harcı âlem seviyenin üzerine çıkamamıştır; fakat İstanbulda bilhassa münevverler arasında çok tanınmış ve sevilmiş bir adamdı; uzun boylu, son derecede hareketli, nabızgir, bulunduğu meclisi şenlendirirdi; pekçok ahbabı vardı, vazifesi dolayısı ile Darülfünunun mahremiyetini bilir; hafızası da kuvvetli idi, eğer görüb duyduklarını hatırat yollu kalem diline verse idi muhakkak ki pek orijinal bir eser olurdu; ciddî, mizâhî, fakat hepsi de risâlecikler halinde ondan fazla eseri vardır: "Divançei Şinâver", "Zayiat", "Salâyi Cihad", "Lâmia", "Dul Kadın", "Oğlumun defteri", "Kervan", Âvengi yâran", "İleri, Geri", "Dikenler", "Küllüknâme" (B. : Küllük; Küllüknâme).

M. Sıdkı Akozan
(Resim: S. B.)

AKÖZ (Hâfız Ömer) — Son yarım asır içinde "Tecvid ve Kıraat" alanında yurdumuzun nâdir yetişdirdiği simâlardan; Kur'an kıraatine bağlı ilimlerle diğer islâmi ilimlerde tam salâhiyet sahibi âlim; garb medeniyetinin hayranı, gençleri garb dillerini öğrenmeğe teşvik eder islâm aydını, güzel sesli hâfızları kendi eli ile musikişinaslara götürerek "Allah aşkına şuna musiki öğretin" diye çırpınan sanat âşıkı; 1888 de Kastamonuda doğdu, genç yaşında İstanbula geldi, feyzini Büyükşehirde, zamanının üç üstâdı kâmilinden aldı, Tokadlı yahud Tekirdağlı Hâfız Ali Riza Sâbir'den Tecvid, Kumbarahâneli Hâfız Süleymandan Aşere ve Takrib tahsil etdi, her sahada bilgisini genişleten üstadı da Fâtih müciz dersiamlarından ve Fâtih Camii başimamı Geyveli Hâfız İbrahim oldu; bu sonuncu hocasına öyle sargın sevgi ile bağlandı ki Hâfız İbrahim yetmişbeş yaşında olduğu halde

İttihadcıların zulüm ve gadrine uğrayarak 1913 de Sinoba sürgün gitdiğinde Hâfız Ömer de peşinden giderek ihtiyara menfâsında esir pazarından alınmış köle gibi hizmet etdi.

Hâfız Ömer Aköz
(Resim: S. B.)

Son derecede geniş hâfızaya sahibdi, Buhârî ve Müslim gibi muteber hadis kitabları ezberinde idi. Kur'anın kelimelerini, harflerini ve noktalarını birer birer hikmetlerile beraber hâfızasına nakşetmiş, bir nokta hatası gözünden kaçmazdı, son zamanlarında uzun yıllar İstanbul Müftlüğünde Mushafları Tedkik Heyeti başkanlığında bulundu. Asıl mesleğinde de birçok camilerde imamlıklarda bulunа bulunа Fâtih Camii başimam ve hatibliğine kadar yükseldi.

Sesi güzel ve tatlı değildi, yükseklere de çıkamazdı, fakat tecvidi sâyesinde okuduğu zaman huzû ve huşû ile dinlenirdi. Sesinde öyle bir tokluk kalınlık vardı ki hoparlöre ihtiyac göstermez, Fâtih Camiinin minberinde hutbe okurken sesi koca mâbedin her tarafından anlaşılarak işidilirdi.

Gaayet vekarlı, öyle ki vekaarı bazan kibir ve nahvet derecesine vardırırdı; yolda herkese selâm vermez, konuşurken hatır ve gönül saymaz, doğru özlü tok sözlü idi; camide etvârını lâybâli bulduğu bir müezzini "eşek" hitabı ile azarladığı görülmüştür, fakat bu halleri muhitinde yadırganmaz, azarladığı kimseler hallerini düzeltirler, ona kırılmazlardı.

1951 de İstanbulda İmam ve Hatib Okulunda bir muallimlik aldı; 1952 temmuzunda Kastamonudan Ankaraya giderken bindiği otobüs devrilerek kazada öldü, na'şi İstanbula getirildi, Edirnekapısından Eyyubsultana giderken mezarcı kulubesinin arkasında yol kenarına defnedildi.

Ali Rıza Sağman

AKPINAR — Karadeniz Boğazı dışında Rumeli sahilindeki tahlisiye noktalarından birinin bulunduğu köylerden biridir.

AKPINAR (Yusuf) — Zamanımızın namlı döküm ustalarından ve heykel dökümcülerinden; Kırşehrin Avanos kazasının Akpınar (Yalıisagir) köyünden ve göçebe yörüklerdendir; 1908 yılında bu köyde doğdu; Çanakkale muharebelerinde yaralanıp tebdilhavalı olarak köyüne döndüğünün tezine ölen babasından yedi yaşında yetim kalmıştı. Ailesi tarlada çalıştırmak isterken Konya Ereğlisinde bulunan bir akraba delâletile bu şehirde ilk tahsilini bitirip 1922 yılında Konya sanayi mektebine yatılı parasız talebe olarak girmiş, 1927 de dökmecilik şubesinden diploma almıştır. Bir müddet Ankarada çalıştıktan sonra sanatında ilerlemek kasti ile İstanbula gelmiş, Kasımpaşa Tersanesi dökümhanesine girmiştir. Kendisine ikinci bir mektep olan bu dökümhanede o sıralarda Atatürkün bir bronz heykeli dökülmüş ve bu işte çalışanlar arasında bulunan Yusuf Akpınar da heykel dökümüne karşı büyük bir heves uyanmıştır. Tersane dökümhanesinde iki yıl çalıştıktan sonra Zümrezade fabrikasına döküm ustası olarak girmiş, bir sene sonra heykeltraş Nijadın Galatada Çeşmemeydanında kurduğu heykel dökümhanesine geçmiştir; beş yıl bu sanatkâr ile iş ortaklığı yaparak çalıştıktan sonra dökümhaneyi satın almıştır. Dökümhanesini, 1945 - 1946 arasında Galatada Perşembepazarında Kerestecifazıl sokağına nakletmiş bulunan Yusuf Akpınar, bir heykel dökümcüsü olarak şimdiye kadar 3,80 boyunda Tokad Atatürk heykelini, 2,60 boyunda Gemlik Atatürk heykelini, Adanadaki Atatürk âbidesinde köylü erkek, gençlik timsali, bir elinde altıok tutan erkek heykellerini, Erzurumda Fevziçakmak hastahanesinde sağlık heykelini, Nazillide 2,60 boyunda Atatürk heykelini, Diyarbakırda Hava şehitleri âbidesinde 1,50 metre çapında bir küre üzerinde 3 metrelik kartal heykelini, 2,60 boyunda Mersin Atatürk heykelini, 2,60 boyunda Ankara Yedeksubay okulu Atatürk heykelini, Nevyork sergisi Türk pavyonunda teşhir edilen 6 metre boyunda Eti Türkünü temsil eden kolossal heykel ile 1,60 boyunda Atatürk başını, İstanbulda Beşiktaşdaki Barbaros âbide-

sinin ve Bayazıdda Üniversite bahçesinde Atatürk heykellerini dökmüştür. Kıymetli sanatkâr 1958 haziranında öldü.

Nâşid Baylav

AKRABAYI ZİYARET — Refik Halidin, birinci Cihan Harbinde, İstanbulun geçirdiği büyük buhrandan sonra aile hayatındaki maddî ve mânevî sarsıntıların, çöküntülerin hazin taraflarını gösteren ve İstanbul Ansiklopedisine olduğu gibi nakledilmesi gereken nefis bir yazısıdır:

"On sene evvel ne idik, on sene sonra ne olduk?"

Bunu bir iyice anlamak için bana müdekkik ve meraklı bir arkadaşım uzak akrabamı ziyaret teklif etti:

— Çoktanberi nasıl, nerede, ne ile yaşadıklarından haberdar olmadığın uzak, yakın elbette birkaç akraban vardır, dedi, sen onların eski hallerini, eski maişet ve vaziyetlerini bilirsin; bir defa da şimdi git gör ve iki hayatı mukayese et... İşte o zaman ne idik, ne olduk, bize bu harb ve darb, bu cenk ve cidal, bu yakma, yıkma siyaseti ne pahalıya mal oldu, anlarsın!

Teklif zevkime gitti. Zira bir defa yaşlı akrabamın gönüllerini almış, hatırlarını hoş etmiş olacaktım; bu bir vicdanî vazife idi. Saniyen bir tetebbü ve tetkik sahası bulmuş, bir makale ve mütalâa zemini hazırlamış olacaktım, bu da bir hayatî vazife idi. İşte bu iki vazifeyi de ifa için geçen gün yola düştüm. Fakat, evvelâ, akrabamızın bugünkü vaziyetinden haberdar olan bir eski dadıya müracaat ederek mahalli ikametleri hakkında malûmat almak lâzımdı. Biri, bir tekke şeyhi müstesna olmak üzere, hepsi de yerlerini, meskenlerini değiştirmişler, uzak, aykırı semtlere, bulunması güç, gidilmesi zor mahallelere dağılmışlardı. Not defterimi birçok sokak isimleri, bakkal, aktar, bekçi, hamam, çeşme, kahve tariflerile doldurdum ve şehri tanımayan bir seyyah gibi, rehberime bakarak, şaşkın şaşkın yangın yerlerine daldım.

İşte bugün de size bu meraklı ve acıklı, hakikî ve facialı ziyaret ve seyahatimden bahsedeceğim.

* * *

Zihnen çizdiğim harita mucibince ilk uğrayacağım akrabamı şöyle hatırlıyorum: Kanlıcada, körfez üstünde, kızılcık ve fıstık ağaçlarına gömülü kocaman bahçeli bir evde otururlardı; saza, söze düşkün eski terbiye görmüş asil bir aile idi. Zannederim ki ayda bu eve on, on beş liradan fazla girmezdi; fakat ne eksikti ki... Bir kahvaltı çıkarırlardı, çilek reçeline kadar mevcut! Denizde bir sandalları vardı, bununla kâh balığa, kâh mehtaba çıkarlar ve haftada iki gece saz yaparlardı; hem de öyle çengi çiğane nevinden, sarhoş eğlencesi bayağı saz değil... Adamakıllı musiki! Ney, tanbur ve keman zevkini ve eski bestelerin kıymetini ilk defa ben orada, fıstık ve kızılcıklar altında, mehtaplı denize karşı bir bembeyaz gecede tatmış ve anlamıştım. Yarının masrafını ve ay başı borçlarının sureti tesviyesini düşünmeksizin, az para ile refah içinde sanatkârane yaşayabilen bu aileye hürmet ve gıpta etmemek kabil miydi? Dudakları daima mütebessim ve gözlerinin içi her zaman endişesiz yeni bir beste hazırlamak, oltaları temizlemek ve mutbakta mevsime göre en nefis ve nadide yemekleri kotarmakla meşgul olan evin hanımları, tatlı dilli ve güler yüzlü bu pür sıhhat kadınlar hayatın fecaat ve müşkülâtından hemen hemen bihaber bu cennetten bir parça olan yemyeşil dağ sırtında ne emin, ne âsude yaşayorlardı... Gözleri kimsenin malında değildi; kalpleri tertemiz ve hayatları saf ve sade öyle bir ömür sürüyorlardı ki cihanın bin bir türlü tehlikeleri sanki oraya, onlara yetişmeğe kıyamıyacak, masun bırakacaktı. Halbuki nerede? Aksaray yangın yerini geçtim, Valdecamiinin yanından saptım ve kocaman harabathanenin kapısını ittim. Burası, her odası ayda on liraya kiraya verilen bir acaip mesken, bir loş, mukassi bina idi. Dışarda güneş ve sıcak vardı; bu binada ise dizlere, derhal, bir yılan gibi sarılan nafiz, müessir bir rutubet ve bir alaca karanlık... Bir oda kapısı açıldı, aralıktan baktım, kınalı saçlı bir ihtiyar kadın ispanak ayıklıyor ve ortada, maltız üzerinde bir tencere dumanlar salıvererek kaynıyordu. Kenarında yataklar yığılıydı. Ben hangi odaya girecektim?. O sırada karşıma sofadan entarili bir kız çıktı, on üçünü geçmiş, artık çocukluktan kurtulmuş bir kız...

— A! dedi ve içeri kaçtı. Beni tanımıştı, aradığım oda, onun girdiği oda idi. İki, üç yaşında iken fıstıkların altında top oynayıp dizlerime tırmanan ve körfezden geçen Şirket

vapurlarının taklidini yapan sarı saçlı bebek, demek, işte bu idi, burada, bu tek odada, sıtma rengi ve verem vücudile... Acaba Kanlıcanın, bahar gelince pembe pembe erguvanlar, mor zambaklar ve sapsarı kızılcıklarla donanan rayihalı dağlarını hatırlıyor muydu? O kayık gezmelerini ve saz gecelerini... İçeri girdim, öpüştük, ağlaştık. Yangın, tensikat, harb, tifüs ve ispanyol o şen, o müreffeh ve o âsude aileyi sata sava, kıra vura, öldüre göme bu hale getirmişti. Üç kişi kalmışlardı, üç kederli baş, üç hasta vücut, üç aç! Her âfet içlerinden birini götürmüş, baba ispanyoldan, evlât kurşundan, hemşire tifüsten ölmüş, damad Vladivostok'da esir kalmıştı. Karşılıklı bir nakarat gibi:

— Ah, ne idi o Kanlıcadaki zamanlar, nerede?

Dedik, dedik, göz yaşı döktük.

İkinci ziyaretim tekkeye düştü. Fakat tekkenin tanılır yeri kalmamıştı ki... Ben onu, dokuz on sene evvel yeşile boyalı tahta parmaklıkları, şakır şakır akan şadırvanı, bembeyaz badanalı duvarları ve sapsarı döşeli hasırlarile ne temiz, ne müşerref, pür umran bırakmıştım. Şimdi parmaklıklar yerinde yoktu. Su kesilmiş, havuz boştu. Duvarlar yer yer yıkılmış, hasırlar parçalanmış ve en yazığı, kapıdan girince bahçeye gölge, mehabet ve uhrevilik veren o kocaman kırmızı dut ağacı kesilmiş, tekke dımdızlak, çırçıplak kalmıştı. Âyin geceleri geldiğim olurdu. Tertemiz kıyafetli, bembeyaz arakiyeli dervişlerin zikri etrafı inletir, bina avizeler, şamdanlar, kandiller içinde pırıl pırıl yanar, mahalleye şeref salardı. Şeyh efendi ne terbiyeli, ne zarif ve ne hoşgû zattı. İşi gücü her lâkırdıya bir nükte yetiştirmek, bir telmih yapmak ve sonra çilehanesine kapanıp zikir ve ibadet etmekti. Ailesi yirmiyi aşgındı ve orada çıkan yemeğin bolluğu, nefaseti hemen hemen değme vezir, vükelâ konağında nadirdi. Beni görünce göğsüne bastıran şeyh, şimdi nükte, telmih nerede, basbayağı sözün ikisini bir araya getirmekten âciz, bin zorlukla derdini yanıyor :

— Evlâdım, gün oluyor ki maa aile katıksız ekmekle kefafı nefse mecbur oluyoruz!

Diyordu. Büyük oğlu Çanakkalede şehid düşmüştü, tam Hukuku ikmal edeceği sene... Küçüğü vefat etmişti, ispanyoldan... Büyük kızı damadile ayrı çıkmışlardı. Doktor değil miydi ya, harpte hayli vurmuştu; şimdi halleri vakitleri iyiydi, fakat babalarına bir hayırları dokunmuyordu. Artık ne zikir eden vardı, ne aş günü, ne derviş... Burada bekçilik ediyorlardı.

— Ya küçük kerime ne oldu?

Şeyh efendi kaşlarını çattı :

— Bizim için öldü: dedi anladım ve ötesini sormadım, karşı karşıya, zikir eder gibi:

— Ama ne idi o âyin geceleri, o aş günleri, nerede?

Diyor, diyor, inliyorduk.

Üçüncü kapıyı halecan içinde çaldım. Çıkmaz bir sokak sonunda üç odalı bir dam altı, Yedikule burçlarından birine gömülmüş, sırsıklam ve incir dallarile loş.. Vaktile oturdukları konak gözümün önüne geldi. Mermer avlular, çifte merdivenler, hamamlar ve ahırlar, tam bir devlethane! Eski usul, erkân minderlerile döşenmişti; yazın bu minderlere gergin kar gibi beyaz patiska örtüler örterlerdi, kışın çuhalar... Ortalarda kubbeli mangallar durur ve akşam olunca odalara gaz iskemleleri konurdu, Uzunçarşıda çektirilmiş, yeşil ve kırmızı yaldız boyalı, geniş, uzun ve oymalı bir nevi iskemleler... Yemek yerde, ayna gibi parlıyan bakır sinilerde yenirdi. Sonra yangın o konağı ve mahdum beyin sefaheti de arsa ve sair malları yedi; sekiz sene evvel yine halleri bir derece iyi idi, maaşlarile geçiniyorlar, Gedikpaşada zarif bir evde oturuyorlardı. Harb, galâyı es'ar ve mâzuliyet nihayet onları, bir ana, bir büyük ana ve bir oğul, buraya kadar atmıştı. Oğul dediğim şimdi kırk beş yaşında vardı, ne kelli felli, ne vekarlı, âdeta ne muhteşem bir adamdı. Kürklü paltolar, pardesüler içinde görmeğe alıştığımız kehribar tesbihi, fotin kunduralı bir racüli devlet siması.. Kapıyı bana ufak tefek, avurdu avurduna çökmüş, entarili biri açtı; ne garip mânalı gözleri vardı!

— Fehmi Beyin evi burası mı?

— Evet, buyurunuz, safa geldiniz!

Aman Yarabbi, o adam bu adamdı, o muhteşem sima, bu sefil çehre!... Bir aralık annesi onun yanımızdan çıkmasından istifade ederek:

— Evlâdım bitti, dedi, doktorlar darüşşi-

faya sokmamızı tavsiye ediyorlar; para nerede? Toptaşına girecek!

Filhakika Fehmi Bey, o ağır vakarlı adam zirzop bir deli olmuştu; gözlerini gözüme dikerek anlatıyordu:

— Beyefendi birader, kâğıttan para olur mu? Bari kâğıthelvasından yapsaydılar, ağzımız tatlılanırdı... Ben kullanmıyorum, tâ sarı liralar, çil çil paralar çıkıncaya kadar... Onun için evi, barkı sattık, bedelini, deste deste kâğıt, bankaya yatırdık, hem öyle mukavele yaptık ki maden para çıkıncaya kadar bize on para vermiyecek, biz de o zamana kadar burada dişimizi sıkacağız! Birden ferahlık! gel, yoğurtçu! okkası kaça? Yüz para mı? Hele hele, iki çil kuruşa olmaz mı? Peki ver, elli okka... Al şu sarı lirayı, geriye sekiz kuruş isterim, malûm a lira yüz sekizden!

Bu tarzda maden para ile alışveriş taklidi yaparak mütemadiyen konuşuyordu. Beni kapıya kadar teşyi etti. Son sözü şu oldu:

— Aman, beyefendi birader, siz gazete muharririsiniz, daha çabuk haber alırsınız, lira yüz sekize çıkınca bana bir kart yazıverin!

Zavallı adam para ile bozmuştu... Ekserimizin, bu gidişle, olacağı gibi! Yürürken kendi kendime:

— Ah, ne idi o konağın şa'şaası, o iftar lar, nerede?

Diyor, yıkı kaleler arasından melûl, mahzun gidiyordum.

İşte bu minval üzere üç kapıya daha baş vurdum, hepsinde o hali, zamanın keskin tırnaklarını, kanlı izlerini buldum. İstanbulun bir zamanlar en şâd, en müreffeh yaşayan ve geçinen bu mesut fanilerini on senelik cidal yerden yere vurmuş, çamurlara bulamış, dertlere sokmuş, kendi memleketlerinde bir muhacir ve gurbetzede gibi aç, mahrum, yoksul bırakmıştı. Kimin kime imdat etmeğe mecali vardı? Kelden köseye muavenet mi olurdu? Hepimiz muhtacı himmet bir dede idik, nerede kaldı ki gayriye himmet edecektik? Bacaklarım yorgunluktan dermansız ve yüreğim hicran içinde şişkin, evime, düşkün ve dertli döndüğüm zaman bu altı ailenin her ferdine ayrı ayrı acıyordum. Yalnız birine gıpta etmiştim: liranın yüz sekize geçeceğini bekliyen deliye!

İçimizde istikbalden ümid eden bir o vardı!"

AKREPAS — İkinci Abdülhamidin son devirlerinde piyasa sazendelerinden takım sahibi bir kemanî, takımının başlıca şöhretlerinden biri hanende Misak idi; "icrayi ahenk" edeceği meyhane, gazino ve bahçe sahipleri tarafından devrin gazetelerine verilen ilânlarda "kemanii şehir" tâbiri kullanılırdı; hayatı hakkında bundan gayri bir malûmat edinilemedi.

Bibl.: Devrin Gazeteleri.

AKSAKAL SOKAĞI — Eminönü kazasının Alemdar nahiyesinin İshakpaşa mahallesi sokaklarından, Hipodrom duvarı altındaki Nakilbend ve Kasaposman sokaklarile Marmara sahilinden geçen demiryolu arasındadır; ve demiryoluna amud olarak kavuşur. Kaleci sokağile kavşağı vardır, Küçükayasofya caddesile de bir dört yol ağzı yaparak kesişir. Semt, büyük Kabasakal yangınında harab olmuş yerlerdendir. İki araba geçebilecek kadar geniş, kaba taş döseli ve bozuk bir yoldur. Demiryolu tarafındaki ağzı bir odun deposudur; sağ köşede küçük bir işçi - amele kahvehanesi ve Küçükayasofya caddesi kavşağında da beton bir tümsekten ibaret bir terkos çeşmesi vardır. Arsalar arasına serpilmiş evleri, orta hallice aile meskeni beton yapılardır. (1945)

Bibl,: REK ve Saim Turgud, Gezi notu.

AKSARAY — İstanbulun en meşhur semtlerinden biri, son geniş îmar işinde sîmâsı en çok değişen yerlerden biri oldu; hiç şüphesiz ki semtin sîmâsı ile beraber atmosferi de değişmiştir. Yıkma ve geniş bulvarlar açma işi son derece sür'atli olmuş ve R.E. Koçunun bu ansiklopedinin günlük mesâisine fâsıla verdiği, ve pek yalnız kaldığı bir devreye rastlamıştır; İstanbul Ansiklopedisi için tahavvülü takvim ile adım adım tâkibe imkân bulunamamıştır. Bu büyük semte, 1958 deki manzarası ile beraber kuş bakışı göz atmak doğru olacaktır.

Aksaray, yedi tepeli büyük şehrin derin ve en geniş bir vâdisinde kurulmuştur. Tamamen kurumuş, yatağı bile kaybolmuş kadîm Likus, Bayrampaşa Deresi Aksarayın ortasından geçer ve Yenikapıda Marmaraya dökülürdü. Onsekizinci asır kaynakları Aksarayda Bayrampaşa Deresi üzerinde büyük bir ahşab köprüden bahseder, Lâleliden gelen ana yol bu köprüden geçer, sonra iki kol olarak biri Topkapısına, biri de Yedikuleye giderdi;

denizden köprüye kadar da kayıkla girildiği kaydedilir. Aksaray yeniçeri kolluğu köprünün Lâleli başında idi. Yine tarih kaynaklarından, sağanak halindeki yağmurlarda Bayrampaşa Deresinin taşarak Aksarayı su basdığını öğreniyoruz. Zamanımızda dahi, âfet halini alan yağmurlarda Aksaray İstanbulun su basan semtleri arasında anılır.

Bizans devrinde, Aksarayın yeri Bovis forumu idi.

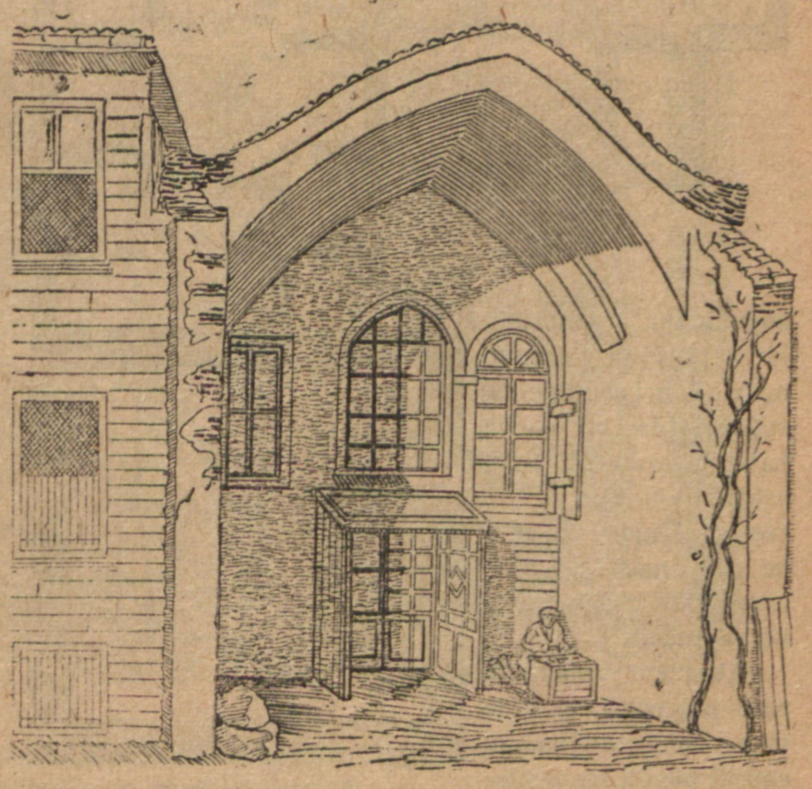
Semtin bugünkü adı Fatih Sultan Mehmedin Sadırazamlarından İshak Paşanın Karaman seferine bağlanır, Karamanoğlu Kasım Beyi mağlûp ettikten sonra Aksarayı zapteden İshak Paşa, padişahtan aldığı bir ferman üzerine bu kasaba halkından büyük bir kısmını İstanbula göndermiş ve bunların yerleştirildiği semte de, memleketlerine nisbetle Aksaray denilmişti.

Fethi müteakib İstanbulda ilk yeniçeri kışlası Bayazıddan Fâtihe giden yol üzerinde yapılmıştı, ki Kanunî Sultan Süleyman devrinde bu kışlanın karşısında Şehzâde Mehmedin adına büyük Cami yapıldı ve orası Şehzâdebaşı adını aldı; eski kışla muhafaza edilerek, yeniçeriler için Aksarayda yeni ve büyük bir kışla inşa edildi, eskisine "Eski Odalar", yenisine "Yeni Odalar" adı verildi, Aksarayda Yeni Odalar Kışlasının önündeki bir meydan da "Et Meydanı" adını aldı (B. : Eski Odalar; Yeni Odalar; Et Meydanı).

Yeni Odalar Aksarayda çok canlı bir günlük hayat sağlamıştı. Büyük askerî ihtilâllerde İstanbulun en heyecanlı günlerini yaşayan semtlerin başında Aksaray gelir. Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı Vak'ai Hayriyede top dahi kullanılan şehir muharebesine Aksaray sahne olmuştu (B. : Aksaray Kabadayıları; Yeniçeriler; Vak'ai Hayriye).

Zamanımızın şehir idaresi taksimatında, Aksaray semti, Eminönü kazasının Kumkapı nahiyesi (Mesihpaşa, Kâtipkasım mahalleleri), Fatih kazasının Fatih merkez nahiyesi (Gurebahüseyinağa, Muradpaşa mahalleleri), Fatih kazasının Samatya nahiyesi (Eynebey, Çakırağa mahalleleri) hudutları içinde kalmak üzere parçalanmış bulunmaktadır.

AKSARAY CİNAYETİ — 1888 de Büyükşehirde bilhassa Aksarayda fevkalâde teessür ve heyecan uyandırmış bir cinayettir; yaşmak ve ferace devrinin sonlarına rastlıyan ve bu yıllarda, Aksaray esnafından bir Hüseyin Ağanın Cemile ismindeki kızı, semtin en güzel bir kızı olarak tanınmıştı; ayni çarşıda işliyen aşçı Mustafa adında bir genç Cemileyi istemiş, fakat güzel kızları için çok daha parlak bir kısmet uman ailesi aşçı Mustafaya red cevabı vermişlerdi. Bunun üzerine kızın yolunu beklemeğe başlayan delikanlı, bu yılın şubat ayının başlarında, bir gün Beygirciler içinde Cemileye rastlamış, zorla kaçırmak istemiş, kızın mukavemeti üzerine de belinden kocaman bir bıçak sıyırarak güzel kızı güpe gündüz çarşı ortasında vurup öldürmüştü. Vaka yerine süratle yetişen zabıta, güzel Cemilenin katilini, gazaba gelen Aksaray halkının elinde keşkek edilmekten güçlükle kurtarmış, aşçı Mustafa hayli uzun süren bir muhakemeden sonra on sekiz yıl ağır hapse mahkûm edilmişti.

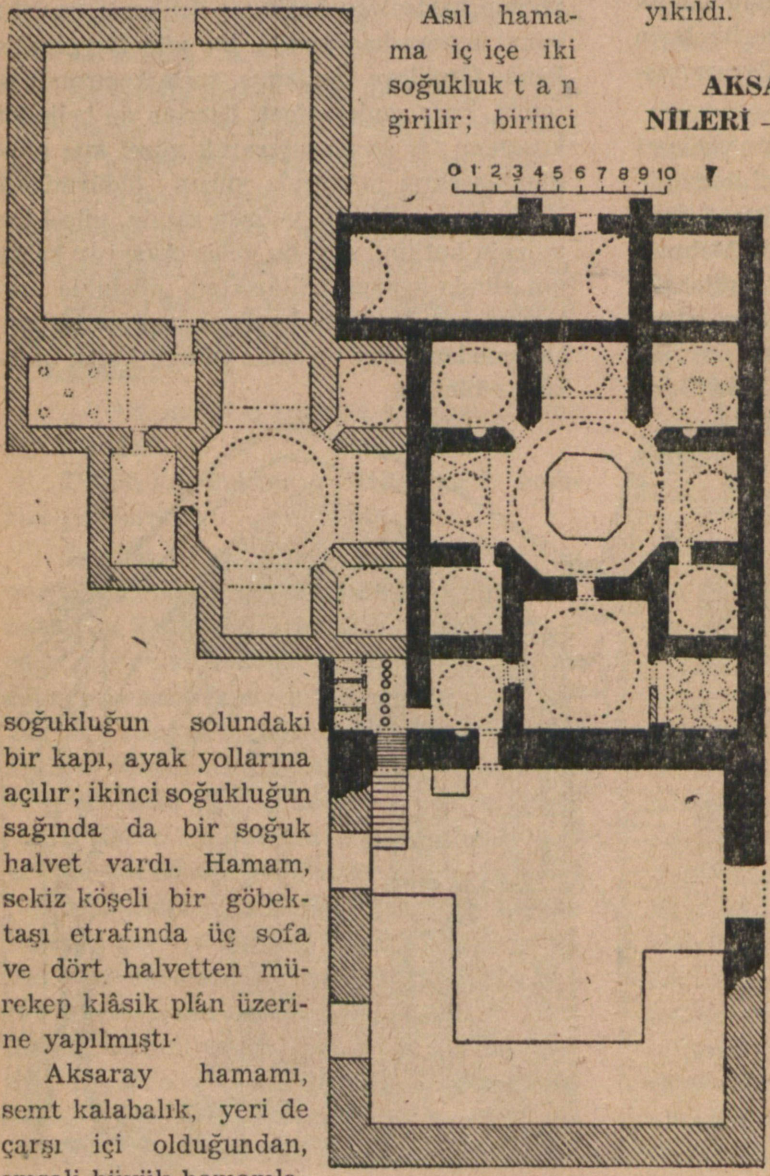

Aksaray Hamamının kemerli kapısı, 1945. (Resim : Nezih)

Bibl.: Devrin Gazeteleri

AKSARAY HAMAMI — İstanbulun büyük ve en eski hamamlarından, Türk hamam yapısının en güzel örneklerinden biri idi; Aksarayda Horhor caddesinde, Aksaraydan Saraçhanebaşına çıkıldığına göre, caddenin alt başında sol kolda bir çifte hamamdı. Vatan Caddesi açılır iken 1957 de yıkıldı. Erkekler kısmına azametli bir tonos kemer altından girilir; camekânı, bir büyük kubbe ile örtülmüştü; ortada bir mermer fiskiyesi vardı. Kapıdan girildiğine göre sağda, karşıda ve solda birer peykesi, sol köşeden sekiz on basamak merdivenle çıkılır iki soyunma odası vardı.

Asıl hamama iç içe iki soğukluk tan girilir; birinci soğukluğun solundaki bir kapı, ayak yollarına açılır; ikinci soğukluğun sağında da bir soğuk halvet vardı. Hamam, sekiz köşeli bir göbektaşı etrafında üç sofa ve dört halvetten mürekep klâsik plân üzerine yapılmıştı.

Aksaray Hamamı
(Plân: Heinrich Glück)

Aksaray hamamı, semt kalabalık, yeri de çarşı içi olduğundan, emsali büyük hamamlara nisbetle çok işlekti, içinde, natır, dellâk ve yanaşma olarak 1946 da on kişi çalışmakta idi.

Erkekler kısmının tonos kemerli kapısı, İstanbulda bir eşi daha bulunmayan bir eserdi. Bânisine nisbetle Muradpaşa Hamamı adı ile de anılırdı (B. : Murad Paşa; Muradpaşa Camii).

AKSARAY HASFIRINI — Son tamiri ile asıl şeklini tamamen değiştirmiş bulunan bu namlı fırın, Aksaray çarşısının en eski yapısı ve eski adı da Hüseyinağa fırını idi, bu zatın yeniçeri ağalarından biri olduğu söylenir, halk ağzında "Aksarayı titretmiş" hatırası da yaşadığına göre, ocağın son devri zorbalarından biri olduğu muhakaktır. 1957 imârında yıkıldı.

Turgud Çelikbaş

AKSARAY KABADAYILARI, KÜLHÂNİLERİ — Aksaray, Cumhuriyet inkılâbına kadar, İstanbulun tarihi boyunca kabadayı ve külhanisinin çokluğu ile tanınmıştı ki, "Yeniodalar" denilen İstanbuldaki en büyük yeniçeri kışlasının Aksarayda kurulmuş bulunması, bu atmosferin teşekkülüne ve asırlarca yaşamasına kâfi bir sebep olarak gösterilebilir. Ocak disiplinin gevşediği on yedinci asır ortasından Vak'ai Hayriyeye kadar ve bilhassa ocağın son yarım asrında "Yeniodalar" has mânasile bir haşerat yatağı olmuş, bu maya ile yuğrulan Aksaray gençliği kabadayılık, külhanilik ve uçarılık âleminde köpürüp taşmıştır; ocak kanlı bir şehir muharebesile bir günde kaldırılmıştı; Aksaraya sinmiş olan yeniçeri ruhu ancak bir asırda silinebildi.

İkinci Abdülhamidin son yıllarından bahsederken Ahmed Rasim: "O zamanlar zenperestlik âlemlerine dair her nevi vakalar, hâdiselerden başka menkıbe ve hikâyelerin hemen ekserisi Aksaray civarından sızarak ağır ağır etrafa dağılırdı". diyor. İstanbulun fisküficur şe-

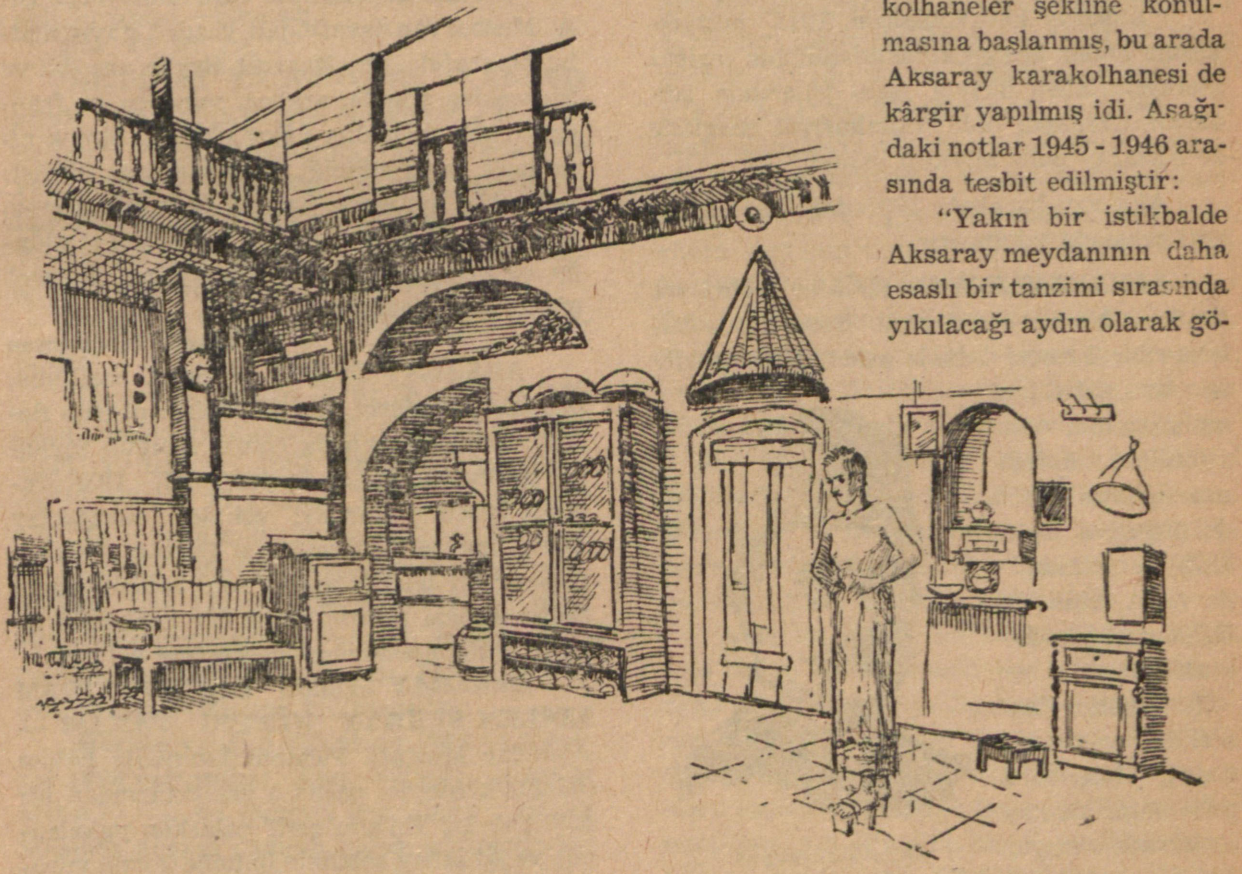
bekesinin santralı Aksaraydı. "Şekerci sokağında Kaymaktabağı Hürmüz gibi fuhuşhanelerle, bunlardan az çok müstakil geçinen koltuklar, Çapa çeşmesi büküntüleri arasındaki "Acem", "Bahri" ve tevabii, hemen hemen muntazam bir teşkilâtı andırıyordu (Bütün bu isimlere bakınız).

Yine bu büyük muharrir; "Fiyakacı kabadayılar, kıyaklar, hacamatçılar" başlığı altındaki makalesinde Aksaray kopuğu tipini bir fıkra içinde şöyle tasvir ediyor:

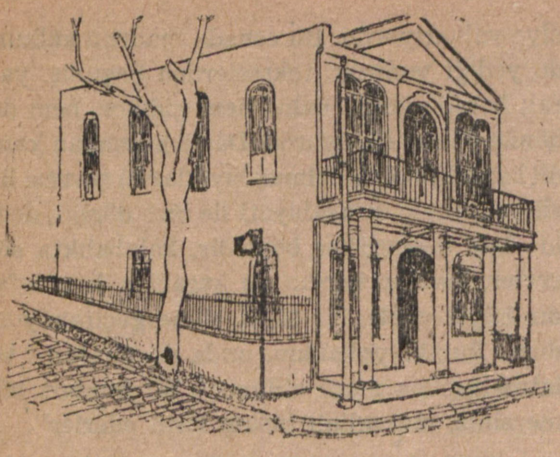
"Vaktile semtinde bolca bulunduğu için kabadayılık ahvali umumiyesine, zihniyeti muzirresine vâkıf bir zat nakleylemişti: — Bir akşam üstü idi, Aksaraydan geçiyordum. O zaman esnaf iki sıralı küfeleri ile durur, cadde bir pazar şeklini bağlardı. Gidip dururken yanımdan hızla birinin geçtiğini, biraz ötede bir küfeci ile kendi halinde pazarlık etmekte olan diğer birinin ensesinden yakalayıp pataklamağa başladığını gördüm. Dârib bir taraftan tekme, yumruk indiriyor, diğer taraftan da: Amanin beni bırakın, ancak yakalıyebildim, fırsat bu fırsattır, biraz hırsımı alayım! diye yalvarıyordu. Bu esnada madrup kalkındı, yediği yumruk, tekmelerden başı şiş, yaralı bereli olduğu halde hem gidiyor, hem de dönüp dönüp söğüyordu. Dârib hırsından kandil kandil tükürük olmuş bıyıklarını çevresi ile silerek, tavır ve asabiyeti ile bize döndü, dedi ki: İşte bu herifler böyledir, kalabalıkta sögerler, üzerine vardın mı kaçarlar, kaç defadır böyle yaptı, bir türlü elime geçiremiyordum. Bugün yakaldım, onda da siz iyice ıslatmaklığıma mâni oldunuz! Siz bunları bilmezsiniz, maazallah insanı katil ederler".

AKSARAY KARAKOLHANESİ — Yeniçeri devrinde, bugünkü Aksaray karakolhanesinin yerinde, ahşap olduğu muhakkak, bir yeniçeri kolluğu vardı; on dokuzuncu asır başı müelliflerinden Cabi Said Efendi, Aksaray sebili önünde idam edilen bir sekban neferi münasebetile bu kolluğun adını kaydediyor (B.: Aksaray Sebili Önünde İdam Edilen Sekban Neferi Vakası). Ocağın lâğvından ve İstanbulun zabıta vazifesi Seraskerliğe devredildikten sonra, (H. 1247) 1831 den itibaren eski ahşap kollukların yer yer kârgir karakolhaneler şekline konulmasına başlanmış, bu arada Aksaray karakolhanesi de kârgir yapılmış idi. Aşağıdaki notlar 1945 - 1946 arasında tesbit edilmiştir:

"Yakın bir istikbalde Aksaray meydanının daha esaslı bir tanzimi sırasında yıkılacağı aydın olarak gö-

Aksaray Hamamında Câmekân, 1945. (Resim: Nezih)

Aksaray karakolu, 1945. (Resim: Nezih)

rünen Aksaray karakolhanesi, Cerrahpaşa cadesile Millet caddesinin kavşağı köşesinde, iki katlı, methal kısmı dört mermer sütunlu bir saçak altına alınmış, ikinci katın cephesinde bir balkonu bulunan ve hiçbir sanat kıymeti taşımayan bir binadır; bu balkondan, eski tulumbacılık devrinde, Aksarayda oturan hatırlı kimselerin, yangın dönüşü tulumba takımlarını seyrettikleri söylenir.

"Aksaray karakolhanesi, 1918 mütarekesine kadar Merkezkumandanlığının inzibat merkezlerinden biriydi, işgal yıllarında jandarma karakolu oldu, Cumhuriyet devrinde de Aksaray polis merkezi yapıldı"

Aksaray karakolu 1957 deki imar faaliyeti arasında yıkılmıştır.

AKSARAYLIYAN (Doktor Nazaret Bey) — Memlekete değerli hizmetlerde bulunan bir Ermeni tabibi; aslen Kayserilidir ve bu satırların muharririnin anne annesinin halasının oğludur. 1855 de doğup, 4 Eylûl 1927 de İstanbul'da vefat etmiştir. Babasının adı Kevork'dur.

Dr. Aksaraylıyan (Resim : Nezih)

İlk tahsilini Kayseri'de yaptıktan sonra, İstanbul'a gelerek bir müddet de burada okuyup Askerî Tıbbiye Mektebine girmiş ve 1882 de yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Henüz mektepte iken, son senelerde, başçavuş derecesiyle birinci sınıf talebelerine, riyaziye, resim, hüsnühat ve fransızca derslerinde yardımcı vazifesini ifa etmiştir.

Önce Rumelinin muhtelif bölgelerinde vazifede bulunmuş, 1886 da sol kolağalığına ve 1889 da ise sağ kolağalığına terfi etmiştir. 1888 de Yemen'de, 12 senede Asir ve civarında bulunmuştur. Burada binbaşılığa yükseldikten sonra, 1900 da Suriye'ye ve 1904 de İstanbul'a gelmiştir. 1908 de, İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra, kaymakamlığa terfi ederek, Anadolukavağı Askerî Hastahânesine sertabib tayin olunmuştur. Müteakiben, Selimiye Kışlasında ve bilâhare Yanya Hastahanesinde aynı vazifeyi deruhte etmiştir. 1912 de Miralay rütbesiyle tekaüde sevkolunmuştur. Balkan Harbinde, Hükûmet tarafından tekrar vazifeye çağrılıp, Gümüşsuyu Hastahânesine tayin edilmiştir. Az sonra Birinci Ordu Sıhhiye Müsteşarlığına getirilmiştir.

Yegâne kaynağımız olan müteveffa Dr. A. Mezburyan tarafından yazılan gayrı matbu biografide, Dr. Nazaret Bey'in ana dili ve türkçe'den maada, arabca, yunanca ve fransızcaya da bihakkın vâkıf olduğu, birçok nişanlarla taltif edildiği, aynı zamanda dürüst, asîl ruhlu, mütevâzı, insaniyetli, fıkaraperver, okumağa düşkün ve bilgili bir şahsiyet olduğu ve herkes tarafından kendisine hürmet gösterildiği yazılıdır.

Kevork Pamukcuyan

AKSARAY PARKI — Semt halkının, bilhassa gençlerin yaz akşamları oturup dolaştıkları ve bazan da çoluk cocuğun toyluk flörtlerine sahne olan bu park 1937 - 1938 arasında tanzim edilmişti; eskiden burada bir asırlık mazisi olan ve Sütçü Bostanı denilen meşhur bir bostan vardı; son zamanlarında Sotiri adında semtin namlı bir bahçıvanı işlerdi, ölümünden sonra veresesine kalmıştı..

AKSARAY SEBİLİ ÖNÜNDE İDAM EDİLEN SEKBAN NEFERİ VAKASI — Alemdar Mustafa Paşanın İstanbula hâkim olduğu günlerde, paşanın sekbanarından bir delikanlı bir En'amı şerif çalarken yakalanmış ve Aksaray sebilinin önünde boynu vurularak idam olunmuş, vaka İstanbulda ve bil-

hassa Aksaray ile civarında derin bir teessürle karşılanmıştı.

Aksaray karakolu neferlerile bazı mahalleli ağzından o gece, ibret olmak üzere sokak ortasında bırakılan genç sekbanın nâşı üzerine nur indiği rivayetinin çıkması, ertesi gün Büyükşehirde fevkalâde bir heyecan uyandırmış, vaka mahalline büyük bir kalabalık toplanmış fakat, Alemdarın korkusundan kimse cesedi kaldırıp bir mezarlığa götürmeğe cesaret edememişti. Nur rivayeti Sadırazamın kulağına kadar da gitmiş, Alemdar Paşa, söylendiğine göre, asla ehemmiyet vermiyerek: — O da lâzım, varsın âhirette bana şefaat etsin! demişti.

Sadaret kethüdası Mustafa Refik Efendi ise semt halkından kendisine müracaat eden yirmi otuz kişilik bir heyeti iyi karşılamış, sekbanın derhal kaldırılarak teçhiz ve tekfininden sonra civardaki camilerden birinin mezarlığına gömülmesini emretmiş, ve geceleri kabrinde kandil yakılması için o camiin vakfına bir miktar akçe vermişti. En'amı şerif çaldığı için idam olunan sekban neferinin kabri, Aksaray cami ve mescidlerinin hangisinde olduğu tesbit edilemedi.

Bibl.: Ct, XI; CS, Ta.

AKSARAY YANGINLARI — Aksaray semti, İstanbulun hemen her köşesi gibi, parça parça, yahut tamamına yakın defalarca yanmış, harab olmuştur. Bu yangınların bir kısmı başka semtlerde çıkmış, Aksaraya sirayet etmiştir; bir kısmında da kendi sınırları içinde çıkan ateşin kurbanı olmuştur.

Tesbit edilebilen Aksaray yangınları şunlardır:

(Rumî 15 ağustos 1279) 28 ağustos 1863 karakolhane yangınında 30, (Rumî 6 temmuz 1283) 19 temmuz 1867 Yusufpaşa yangınında 43, (Rumî 16 ağustos 1294) 29 ağustos 1877 Gurebahüseyinağa yangınında 18, (Rumî 25 nisan 1306) 8 mayıs 1890 Horhor yangınında 200, (Rumî 1 Mart 1319) 14 mart 1903 Selimpaşa yokuşu yangınında 35, (Rumî 10 temmuz 1327) 23 temmuz 1911 Aksaray yangınında 2400 bina kül olmuştur.

Horhor yangını (25 nisan 1306 = 8 mayıs 1890 çarşamba). Ateş öğleden az sonra alaturka 7,5 da Şekerci sokağında Arabacı Mustafa ağanın damadı kalem kâtiplerinden Nail Efendinin evinden, tavada balık kızartılırken yağ parlamasından çıktı; mahalle tulumbacıları ile İstanbul İtfaiye taburu derhal yetişti ise de havanın rüzgârlı, sokakların dar, evlerin de ahşab ve biribirine bitişik olmasından yangın süratle büyüdü, Gurebahüseyinağa ve Muradpaşa mahallelerine doğru üç kol üzerinden yayıldı ve 3,5 saat devam ederek, iki yüz kadar binayı mahvetti, Serasker Ali Said Paşa, Merkezkumandanı Arif Paşa, Zaptiye Nazırı Kâmil Bey Jandarma Kumandanı Cemal Paşa yangın yerine gelerek itfaiye ve tulumbacı gruplarının başında bulundular; İkinci Abdülhamid de Başmabeyinci Osman Beyi gönderdi. Bu yangında büyük fedakârlıklar gösteren tulumbacılara "ihsanı şahane" dağıtıldı. Şerif Efendi, adında bir mektep kalfası, evinin eşyasını kaçırmağa uğraşırken kalb sektesinden öldü.

Aksaray yangını (Rumî 10 temmuz 1327 = 23 temmuz 1911 pazar): Yaz sonunun en güzel günlerinden biriydi, Meşrutiyetin ilk heyecanlı yıllarından millî bayram günüydü; Hicrî takvim ile 1329 yılı recebinin 26 ncı günüydü ki, Mi'raç gecesi arefesiydi. Türk ve müslüman İstanbulun her yıl vecd ile kutladığı bir gece olacaktı; o sabah çıkan İstanbul gazeteleri, ilk sayfalarının baş tarafını Mi'raç gecesine ayırdıktan ve: "Bilcümle cevamii şerife ve tekâyayı münife tenfir edilerek şanı celili islâmiyetle mütenasip bir surette müminin ve müminat taat ve ibadat ile iktisabı mesûbat edecekler" gibi serlevhalar yazdıktan sonra sayfanın tam göbeğine gayet büyük harflerle "10 Temmuz İydi Millîsi" başlığından sonra coşkun makaleler yayınlamıştı; meselâ devrin en çok satan gazetelerinden İkdamda, böyle bir makale "İydi Millî Osmaniye hürmeten gazetemiz yarın neşrolunmayıp salı günü intişar edecektir" diye bir not ilâve edilmişti. İstanbul halkının büyük bir kısmı, Meşrutiyet bayramını kutlamak üzere Büyükşehir etrafındaki mesirelere, bu arada bilhassa Boğaziçi ile Adalara dökülmüştü.

Ateş, bu millî ve dinî bayram gününde öğleye doğru alaturka saat beş buçukta Uzunçarşı başında Harbiye Nezareti veznedarlığından müteakit Mehmed Beyin malı olup Abdullah ve kardeşi Mustafanın kira ile tutup idare ettikleri konaktan bozma ve "Misafirini umumiye" adı altındaki büyük ve ahşab apartımanın üçüncü katındaki 18 numaralı odadan

çıktı. Bu odada İran tebaasından, bir kayda göre manav, polis raporuna göre mezatçılık yapan Mehmed ile ortağı Muhtar oturmakta idi. Bu iki bekâr yabancı sabahleyin çaylarını içtikten sonra odalarında semaveri ateşile ve pencereleri açık bırakıp bir meçhul semte bayram eğlencesine gitmişlerdi. Sert bir poyraz esiyordu, odaları poyraza karşıydı, semaverin rüzgârla savrulan ateşleri odayı tutuşturduktan az sonra, esasen köhne olan koca bina bir meş'ale gibi yanmağa başlamıştı. Bu konak - apartıman, bayram münasebetile hemen bomboş olduğu gibi, civar çarşı ve pazarda kapalı idi. Sokaklar dar, binalar tamamen ahşab ve birbirine bitişik idi, geç görülen ateş bir anda, bir âfet halini alıverdi. Evvelâ iki kol oldu: bir kolu Süleymaniye ve dökmecileri; bir kolu da Âlipaşa caddesi (1934 Belediye şehir rehberinde Fuadpaşa caddesi), Mercanyokuşunun çevirdiği adayı sardı; ve kısa bir zaman zarfında, Kilid Hanı ortada kalıp kurtulmak üzere bu adayı kül etti; yanan binalar arasında vaktile Mercan idadisi olup son zamanlarda yıkılan ve "Yanıksaraylar" diye anılan Âli Paşa konağı, Merdivenli Hamam ve Âlipaşa Camii (Ağa mescidi) bulunuyordu: bu esnada yangın yerinde bulunan devrin Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa, bir kalas parçasile kaşının üstünden yaralanmıştı. İkinci kol, Dökmeciler Hamamı köşesinde Ağızlıkçı sokağile Uzunçarşıya kadar olan bir sınır içindeki bütün binaları mahvetmişti; bu arada Süleymaniye külliyesinden Darülhadis medresesile bitişiğinde ve iki yanında bulunan dökmeci dükkânları hayli zarar görmüş, harab olmuştu. Yangın, ilk çıktığı bu semtte bir hayli tahribat yaparak sönmek üzere idi ki rüzgârın savurduğu yalımlı tahtalar ve kızgın çiviler, birdenbire, ateşi, mahalleler aşırı bir yere götürdü ve asıl korkunç âfet başladı. Şöyle ki:

Evvelâ Beyazid Hamamı tutuştu; söndürüldü. Sonra Veznecilerde Şamlı Terzi diye anılan bir zatın dükkânı tutuştu, söndürüldü; nihayet Veznecilerde Camcıali mahallesinde Açıkbaş eczahanesinin bitişiğindeki Miralay Fahreddin Beyin evinin saçağını sardı; fakat söndürülemedi; ve oradan, azgın bir poyrazla savrulan ateş ve yalımlar ortalığı cehenneme çevirdi. İtfaiye kıtalarile mahalle tulumbalarının bütün gayretine rağmen, rüzgârın şiddetine susuzluk da eklenince Camcıali ve Balabanağa mahalleleri bir an içinde mahvoldu; ateş oradan Çukurçeşme ve Mollakestel ve Fevziye mahallelerine yayılarak buralarını da çabucak bir harabeye çevirdi; bu semtte, Fevziye caddesinin sol cihetinde ilerliyen ateş, halı tüccarlarından Aziz Beyin konağını yaktıktan sonra önlenebildi.

O sırada, rüzgârın savurduğu yalımlı tahtalar ve kızgın çiviler, Zeynebhanım konağı ile etrafını tehdide başlamıştı. İçinde Darülfünunun yerleştiği Zeynebhanım konağının da çatısı tutuştu ise de, ihtiyat tedbiri olarak içeri alınmış bulunan mahalle tulumbalarile bu irfan müessesesinin hizmetine koşan darülfünunlu gençlerin can ve başla gösterdikleri gayretle saçak söndürüldü; fakat konağın arkasında bulunan süvari kışlası kurtarılamadı; ateş, bu binadan Hasanpaşa fırını arkasına atladı; Çukurçeşmede de Çürüksulu Ali Paşa ve ilmiyeden Arif Molla Beyin konakları yandıktan sonra yangın Bayezid - Aksaray caddesine indi; bu suretle bu caddenin her iki yanı bir ateş seli halinde Aksaraya doğru akmağa başladı; Kemalpaşa, Yakubağa, Oruçgazi, Kuyumcubahşayiş mahalleleri tamamen yandı; bu sahada yalnız Lâleli ve Pertevniyalvalide camileri kurtuldu.

Hasanpaşa karakolundan karşıya atlıyan ateş Koskayı yaktı; burada da Mimarkemaleddin, Çobançavuş, Kızıltaş mahalleleri yandı; ateş Yenikapıda surlara dayandı; oradan tekrar iki kol oldu; bir kolu Aksaraya, bir kolu Langaya saldırdı. Birinci kolda Şeyhferhad, Kâtipkasım mahalleleri bir volkan halini aldı; Langada, karakol karşısındaki meşhur Langa meyhaneleri bir an içinde mahvoldu; ateş oradan Cellâdçeşmesine ve Sineklibakkala doğruldu.

Yenikapıdan ayrılan kol ile tramvay yolundan gelmekte olan kol Langa caddesile Beygirciler caddesi, Emirahur Hamamı, Uzunodalar sokaklarile Cellâdçeşmesini yakmağa başlamıştı. Bostancıbaşıabdullahağa mahallesine sıçrayan ateş Sineklibakkal mahallesinin altına kadar gelmiş, Samatya tramvay caddesinin her iki tarafını kül etmişti; Bostancıbaşıabdullahağa camii yanan binalar arasında idi; Tramvay Şirketinin de ahır-

ları yanmıştı; 220 beygirle arabalar zorlukla Yenibahçe çayırına kaçırılmış, birçok hayvan ve araba takımları kurtarılamamıştı.

On yedi saat süren bu âfette İstanbulun Camcıali, Balabanağa, Mollakestel, Kızıltaş, Mimarkemaleddin, Fevziye, Kemalpaşa, Yakubağa, Mesihpaşa, Oruçgazi, Kuyumcubahşayiş, Alembey, Gurebahüseyinağa, Kovacıdede, Baklalıkemaleddin, Eynebey, Çobançavuş, Kâtipkasım ve Şeyhferhad mahalleleri tamamen yanmış, Aksaray kül olmuştu. Yangının tahribatı üzerine neşredilen resmî rakamlar korkunçtu: 2400 ev, 15 fırın, 3000 dükkân, 16 cami ve mescid, 2 medrese, 3 hamam ve birçok türbe, tekke ve mektep.

İstanbul halkının büyük bir ekseriyeti millî bayram münasebetile mesirelerde bulunduğundan ateşi görenler dehşet içinde Büyükşehre dönmek istemiş, vapurlara, trenlere, arabalara, kayıklara hücum etmiş, İstanbul mahşerden örnek bir gün ve gece yaşamıştı. Bir anda sırtındaki esvapla sokak ortasında kalmış on binlerce insanı barındırmak ve beslemek, bilhassa kadın

23 Temmuz 1911 yangınında yanan Aksaray (Yangın yukarıda x işâreti ile gösterilen noktadan çıkmıştır. Siyah yerler yanan sahadır)

ve çocukları korumak, İstanbul belediyesini başarılması çetin muazzam bir sosyal dâva karşısında bırakmıştı. Felâket İstanbulda büyük bir teessür uyandırmış, herkes asil bir heyecanla felâketzedelerin ve belediyenin imdadına koşmuş, yurdun her tarafından ianeler gönderilmişti. Süleymaniye avlusunda kurulan kırk çadıra 285, Şehzadebaşında Letâfet apartımanına 18, Vefâ idadisine 55, Edhem Paşa konağına 16 aile yerleştirilmiş, Müşir Deli Fuad Paşa, İstanbul hemşeriliğinin en ulvî simalarından biri olmuş, Şehremanetine gönderdiği bir mektupta, yol parası da kendine ait olmak üzere Feneryolundaki köşküne ve bahçelerine 300 aileyi yerleştirmiye âmade olduğunu bildirmişti. Mekteplerde imtihan zamanı yaklaştığından Vefâdan başka Mercan, Davudpaşa ve Kabataş idadilerine de yangın felâketzedeleri yerleştirildi, ve o yıl bu idadilerin imtihanları Darülfünun olan Zeynebhanım konağında yapıldı. İstanbul zabıtası üzerine düşen vazifeyi can ve başla başarmış, yangın esnasında ve yangından sonra faaliyete geçen hırsızları amansız bir dikkatle takip etmiş ve böylece bir melûn fırsat peşinde dolaşan uygunsuzlardan yüzlercesini tevkif etmişti.

Yangın esnasında dört kişi kalb sektesinden, Aksarayda 19 yaşında Giridli Nadire isminde bir kızcağız ile Küçüklangada Kirkor isminde ihtiyar bir Ermeni yanarak ölmüş; yangından sonra yapılan araştırma sonunda da Sorguççu sokağında bir evin mahzeninden de, havasızlıktan boğulmuş 35 yaşında tenekeci Çekmeciyan ile 13 yaşında Artaki çocuğu cesetleri çıkarılmıştı. Devrin Sadırazamı Hakkı Paşa, Dahiliye Nazırı Halil Bey, Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa ve Şehremini Suphi Bey, âfetin devamınca yangın yerlerini dolaşmışlardı.

Aksaray yangınında bina ve eşya olarak tahmin edilen zarar en az on milyon altın idi; İstanbulda iş yapan bütün sigorta şirketleri ise ancak 600.000 lira ödemişlerdi; bu âfetten sonradır ki Büyükşehir halkı sigortaya karşı ciddî bir alâka göstermeğe başlamıştır.

Ciddî ve mizâhî, ittihadcı muhâlif bütün İstanbul gazeteleri günlerce yangından bahsettiler. Uğradıkları felâketin dehşetini öğrenmek, İstanbullular için öyle bir acı merak oldu ki ekmek parasını gazeteye verenler gö-

rüldü, gazetelerin çoğu da yangın felâketzedelerine parasız dağıtıldı. Aşağıdaki yangın mersiyasi "vav, he" imzası ile "Afacan" mizah gazetesinde çıkmıştır:

Mersiyei Harik

Pâytaht yandı yine âh perişan oldu
Öyle dehhâş bir âteş ile sûzan oldu
Öyle dehhaş bir âteş ile sûzan oldu
Yürüdü her tarafa sanki bir umman oldu
Yakdı İstanbulu hem hâliki insan oldu
Ağlamak bilmeyen âdem bile giryan oldu
Bir kazâdır ki zuhûru keder efşan oldu

Nice kâşâne olup ta'mei dendânı lehîb
Ne mesâcid ne mekâtib dedi etti tahrib
Hâsılı birbirini eyleyüb âfet tâkib
Aksaraya tutasın Veznecilerden bir ip
Aralıkda ne kadar varsa emâkin telhîb
Eyledi âfet, pür nikbet, tesîri acib
Bunca bünyânı rasîn hâk ile yeksan oldu

Hele ol aileler hâline insan ağlar
Bu cihet öyle müessir ki ciğerler dağlar
Döküllüb yerlere mahvoldu o ballar yağlar
Kimi hicret edecekmiş gibi yükler bağlar
Seyli âteş ise her cânibe durmaz çağlar
Ne için gülmeli, dostlar bugün elbet ağlar
Dostlar ağladı, düşman ise handan oldu

Dağdâr etti bütün milleti bu hâli elîm
Nice ebniyderi etti o dem zirî adîm
Hanümansûz, ciğer parçalayan nâri azim
Bütün Osmanlıyı dilhûn idecek hâile, kim
İydi Millimizi mâtem ile etti tesmîm
Ağlıyor işte bu ahvâle bütün kalbi selîm
Dâri mes'ud bugün mahşeri ekvan oldu

Âlemin hâleti rühiyesin ettin teshîr
Avrupa, Afrika hasretgehi ey Şehri şehîr!
Sana karşı duyulan hisler edilmez tâbir
Günbegün dilleri umrânın iderken tesrîr
Ne için muhterik oldun, bizi ettin dilgîr
Yanma sen, yanma, niçin yanmalı târihi kebîr?
Âh.. bir hayli yerin yandı da viran oldu.

Bizi müstağraki ye's etti bu ihrâkı hemîn
Müteellim müteessir, ideriz âh ü enîn
Bir daha mislini göstermesin Allah.. âmîn..
Cümle Osmanlı bilâdın ide âfetden emîn
Her cihetden ide asâyişimiz hep te'mîn
Hânis olmazdım eğer eylesem Allaha yemin
Câlibi merhameti hazreti Rahman oldu.

Bu âfetten bir gün sonra da Balat yangını çıktı ve o da ikinci bir felâket halini aldı, Haliç kıyısından Hekimoğlualipaşa camiine kadar olan geniş bir sahayı mahvetti (B.: Balat Yangını).

AKSARAYDA YEŞİL TULUMBA KAHVEHANESİ — Semtin esnafı ile ayak takımının oturduğu, ülfet ve muhabbet etdiği bir yerdi. önünde bir bağçe, bağçesinin önünde de yeşil boyalı ağaç tulumbalı bir kuyu ve hazinesi tulumba ile kuyudan çekilen su ile dolan bir çeşme vardı; kahvehâne bağçesinin etrafını da bir demir parmaklık çevirmişti. Meşhur Kara Ahmed Pehlivan kalb sektesinden bu kahvehânede ölmüştü (B. : Ahmed Pehlivan, Kara).

Aksarayın bu namlı kahvehânesi 1920 - 1930 arasında yıkılmıştır; 1910 da ingiliz ressamı Warwick Goble'nin yapdığı sulu boya bir resim tek hâtırası olarak kalmıştır.

AKSARIKLI SOKAĞI — Fatih kazasının Fatih merkez nahiyesinin Kirmasti mahallesi sokaklarındandır. Darüşşafaka caddesile Misvak sokağı arasında, tesviyesi yapılmamış, dört araba geçecek kadar geniş bir toprak yoldur; üzerinde ikisinin kapısı caddede dörder katlı üç beton apartman bulunmaktadır. (1945 Aralık)

Bibl.: REK, Gezi notu.

AKSEKİ CADDESİ — Fatih kazasının Karagümrük nahiyesinin Muhtesibiskender mahallesi sokaklarındandır; 1934 şehir rehberi haritasında her ne kadar bir cadde olarak kaydedilmiş ise de büyük şehrin alelâde bir sokağından farksızdır (B.: Muhtesibiskender Mahallesi).

Ahşabminare sokağı ile Eskialipaşa caddesi arasında geniş bir kavis çizerek uzanır. İki araba ancak geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli, evleri ahşap, halkı mütevazi gelirli ailelerdir. Akseki camii sokağile olan kavşağı köşesinde, kendisine ve bu sokağa adını veren Akseki mescidi bulunmaktadır. Hırkaişerif camiinin üst kapısı da bu cadde üzerindedir. (1945 Aralık).

Bibl.: REK ve Saim Turgud, gezi notu.

AKSEKİCAMİ SOKAĞI — Fatih kazasının Karagümrük Nahiyesinin Muhtesibiskender mahallesi sokaklarındandır; Armutlu sokağile Akseki caddesi arasında uzanır; kaba taş döşeli, bozuk; evleri ahşab, 2-3 katlı dar gelirli veya orta halli aile meskenleridir; Armutlu sokağı tarafından gelindiğine göre, Kabakulak sokağile olan kavşağını geçtikten sonra sağda 27 numaralı küçük bir ev, en az bir asır evvelinden kalma küçük fakat İstanbulda benzerleri gittikçe tükenmekte olan an-

tika yapılardan biridir (1945 Aralık).

Bibl. : REK ve Saim Turgut, gezi notu.

AKSEKİ MAHALLESİ — İstanbulun eski mahallelerindendir; adını Akseki mescidinden almış idi; 1293 mebus seçimi dolayısile tanzim edilmiş bir cetvelde 65 hane olarak gösterilmektedir; 1934 Belediye Şehir Rehberi haritasına nazaran Muhtesibiskender mahallesi içinde kaldığı muhakkaktır.

AKSEKİ MESCİDİ — Fatih kazasının Karagümrük nahiyesinde Muhtesibiskender mahallesinde, Aksekicamii sokağile Akseki caddesi kavşağı köşesindedir; tuğla minareli bir ahşab mesciddir; bu satırların yazıldığı sırada Elliüçüncü ilkokul olarak kullanılmakta idi. (1945 Aralık).

Aksarayda Yeşil Tulumba ve Yeşil tulumba kahvehânesi (Resim: Warwick Goble'den S. Bozcalı eli ile)

İlk yaptıran, İstanbula Fatih Sultan Mehmedle gelenlerden Kemaleddin Efendidir, kabri de, mescidin mihrabı önündedir; on beşinci asırdan kalma iri bir granit üzerine, son tamirinde konulmuş mermer bir kitabe levhasında:

Banii evvel Akseki Kemaleddin Efendi
Rahmetullahi aleyh 857

yazılıdır. Harab olmuş, on yedinci asır başında Reisülküttablardan Dal Mehmed Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır (H. 1013) 1604 de ölen Mehmed Efendi de Kemaleddin Efendinin yanına gömülmüştür. Bundan sonra bu mescit uzun zaman yine bakımsız kalmış, fevkalâde harab olmuş, en son (H. 1315) 1897 de Mehmed Şevki Efendi adında bir hayır sahibi tarafından bugünkü şeklinde ihya edilmiştir. Akseki caddesi üzerindeki avlu kapısında tâlik hat ile şu kitabe okunmaktadır.

Sa'yi meşkûr ola merhum Kemalüddinin
Dinine devletine hizmet ile oldu said;
Hazreti Fatih ile şehri Stanbula gelüp
Yapdı bu mescidi kim medfeni de ande bedid;
Kalbi âşık gibi olmuş idi virâneü harab
İdüb ol ma'bedi mesdud felek ahdi medid;
Yetişüb kıldı Hacı Şevki Efendi ihya
Yeniden eyledi, ma'mur anı bâ sa'yi mezid
Hissemendi niami ecrü mesûbat itsun
Hırkai pâki risaletden anı rabbi mecid;
Pederü maderinin ruhları şâd olarak
Bulalar cenneti âlâda safâi câvid;
Sa'di beş vakıt gelüb okuna bangi tarih
"Akseki Mescidi himmetile oldu tecdid.
Yâhu! 1315, Ramazanı şerif,

Mescidin üçüncü bânisi olan bu Hacı Şevki Efendinin kabri de mescidin mihrabı önündeki hazirededir, mermerden kabir taşındaki kitabesi de şudur:

"Bânii salisi tarikati rifaiye meşayihinden

ve maliye hazinesi memurin kalemi hülefasından Akseki Camiişerifi bânii salisi elhac Şevki Aşki Efendinin halvetgâhı mânevîsidir — Sene Hicrî 1324 (M. 1906)".

Bibl.: Hadikatül cevami, I; REK ve Saim Turgud, Gezi notu.

Hâfız Fikri Aksoy (Resim : S. B.)

AKSOY (Hâfız Fikri) — Tanınmış mevlidhanlardan; 1925 de Afiyonda doğmuştur; son zamanlarını Köprülü Camii müezzinliğinde geçiren Hacı Şükrü Efendinin oğludur; Hâfızlığı Nuruosmaniye imamı Hâfız Hasan Akkuşdan, aşere ve takrîbi ise ayakları kesik Serezli Hâfız İsmail Efendiden yapmıştır; maddî mânevî asıl feyz aldığı büyük kaynak ise Fatih baş imamı ve hatibi meşhur Hafız Ömer Aközdür. Son derece terbiyeli, siyreti ve sureti güzel insan olub hafif, tatlı bir sesi vardır, mevlid de okuyorsa da bilhassa Kur'an tilâvetinde iyi hâfızdır; Fatih imamı merhum üstad Hacı Ömer Aköz'den arabca da öğrendiği için tilâvetinde metânet vardır. Eğer bir doğuş ârızası değilse tek kusuru icab etmeyen yerlerde de sesini burnundan getirmesidir. 1958 de Bağçekapıda Hidâyet Camiinin hatibi ve İstanbul Müftülüğünde Mushaflar tedkik heyeti başkanı bulunuyordu. Hatib olarak, mevzularını iyi seçmesi ve melâhati vechiye sahibi olması halk tarafından çok sevilmesine sebeb olmuştur.

Balıkçı Ahmed Aksu (Resim : S. B.)

Ali Rıza Sağman

AKSU (Ahmed) — Marmara sahilinde Çatladıkapı balıkçılarından, millî mücadele yıllarının unutulmuş kahramanlarından; işgal yıllarında Çatladıkapıdaki sur harâbelerini silâh deposu haline koyup oradan Anadoluya silâh kaçıranlardan; aslı Orduludur, memleke-

Akseki Mescidi (Resim : Nezih)

Eyyubda Karyağdı Bayırından Halicin görünüşü ve İstanbul panoraması

(Resim : H. Bartlett)

Süsler Matbaası

Türkiye Klişe Atelyesi

tinde Hacı Fettahoğlu diye tanılır, küçük yaşda İstanbulda tavattum ederek balıkçılık ede gelmiş, 1957 de yaşı altmışını hayli aşmış, dinç, pür neş'e, mesleği icabı yalın ayak, rindâne, alın terinin az fakat temiz kazancına kanaatle yaşamakta idi; askerlik çağına gelmiş bir oğlu ile Çatladıkapıdaki tarihî sur harabesi altında bir baraka - evceğizde oturmakda idi. Son açılan sahil yolunun balıkçı Ahmed Aksunun günlük hayatında ne gibi bir değişiklik yapdığı tesbit edilemedi.

AKŞÂHİN (Hâfız Kerim) — Tanınmış mevlidhanlardan; Hâfız Ali Riza Sağman "Mevlid nasıl okunur ve tanınmış mevlidhanlar" adındaki eserinde hal tercemesi olarak şu satırları yazıyor: "1916 da Tarsusda doğdu, İstanbulda Bayazıd Camiinde müezzindir. Sesi pek tiz, o kadar ki isterse 22 perde göstererek okuyabilir, fakat daima yükseklerde uçarak pestleri hesaba katmadığından sesindeki 22 perdeyi 15 e indiriyor. Şimdiki kulaklar gerçek çok bağırmadıkça işitmiyor ise de arada okuma sanatının hatırına riayet edilse iyi olur. Hafız Kerim Akşahin 1947 de Son Dakika Gazetesinin açdığı ses müsabakasına girmiş, Taksimde Maksim Gazinosunda Konservatuvar muallimlerinin huzurunda yapılan imtihanda üçyüz kişi arasında birinciliği kazanarak o yıl için "Ses Kıralı" ilân edilmişti".

Hâfız Kerim Akşahin
(Resim : S. B.)

AKŞAM GAZETESİ — 1958 de kırkıncı yılını tamamlamış İstanbulun en eski büyük gazetelerinden; ilk sayısı 20 Eylûl 1918 de çıkmıştır.

Bu büyük gazetenin tarihçesi bu ansiklopedi için iki muharririn kalemi ile tesbit edilmiştir. Şevket Radonun 1946 da yazdığı ilk makale aynen derc edilmiştir, gazetenin 1958 deki durumu da İrfan Derman tarafından tesbit edilmiştir. R. E. Koçu'nun işâreti ile Mehmed Koçu da her iki muharririn unutduğu bazı notları ilâve etmiştir.

* * *

"Akşam" adile bir gündelik gazete çıkarmak fikri ilk defa Kâzım Şinasi Dersan'ın aklına gelmiş, o zaman Darülfünunda usulü tarih profesörü Mortman'ın muavini olan ve Tanin gazetesinde de yazı işleri müdürlüğü eden Kâzım Şinasi Dersan, fikrini Ahmed Ağaoğluna açmış ve Akşam gazetesinin imtiyazını beraber almışlardır. O sırada Kafkasyaya murahhas olarak giden Ağaoğlu daha gazete basılmadan bu işten vaz geçmiş, imtiyaz yalnız Kâzım Şinasinin üzerinde kalmıştır. Bunun üzerine Vakit gazetesinde çalışan arkadaşlarından Darülfünunda İçtimaiyat bürosunun genç profesörlerinden Necmeddin Sadak ile Ali Naci Karacan'a müracaat eden Kâzım Şinasi "Akşam" gazetesini beraber çıkarmak hususunda onlarla anlaşmış, her biri 250 şer lira koyarak 750 lira sermaye ile gazeteyi çıkarmaya başlamışlardır. Necmeddin Sadak gazetenin başmuharriri olmuş, Ali Naci Karacan yazı işleri müdürlüğüne geçmiş, Kâzım Şinasi de idare işlerini üzerine almıştır.

Akşam gazetesinin ilk nüshaları Ebussuud caddesinde Necmi İstikbal matbaasında dizilmiş, Sabah matbaasının bir makinesinde basılmıştır. Gazetenin idare ve yazı işleri Necmi İstikbal matbaasının üst katındaki bir küçük odada görülüyordu.

Akşam gazetesi çıktıktan bir ay sonra Bulgar cephesi çöktü. Mütareke ilân edildi. İlk günlerde ancak beş, altı bin nüsha basan "Akşam" siyasî hâdiselerin sevkile birdenbire iki üç misli arttı. Fakat İstanbulun işgali üzerine gazetelere sansür konulunca baskı sayısı yeniden düştü. Bu sırada Akşam sahipleri İtilâf sansürü ile mücadele halinde idiler. Her türlü tehlikeyi göze alarak memleket menfaatlerini koruyan yazıları sansürden kaçırmak için türlü çarelere başvuruyorlardı. Falih Rıfkı Atay o zaman Akşam gazetesinde "Günün fıkraları" nı yazıyor, Ferid Paşa hükûmetine hücum ediyordu. Akşam gazetesi hükûmet nazarında, şüpheli görülüyordu. Hattâ Falih Rıfkı bir aralık tevkif edilerek Kürt Mustafa Paşa divanı harbine sevkedildi, kendisini güçlükle kurtardı.

Akşam gazetesi kurulduğundan az bir

müddet sonra idarehanesi Necmi İstikbal matbaasının üst katındaki küçük odadan çıkarak Reşid Efendi hanında kiralanan bir daireye geçti. Sonra idarehane İkdam yurdunun bitişiğindeki binaya nakledildi (Şimdi Türkiye Yayınevi binası). Millî Mücadele açılınca Akşam gazetesi sahipleri Anadoluda başlayan kurtuluş hareketini kalemlerinin bütün kuvvetile desteklediler. Bu neşriyat halkın hislerine tercüman olduğu için gazetenin satışı tekrar yükseldi. O zaman Akşam bir düz makinede ve çok büyük boyda dört sayfa olarak çıkıyordu. Fakat düz makinede gazete süratle basılamadığı için akşam gazetesini okumak istiyen herkese yetiştirmek mümkün olamıyordu. İstiklâl harbinin heyecanlı günlerinde gazete daha matbaanın önünde kapışılırdı. Makine bir taraftan gazeteyi basar, basılan nüshalar kapıda biriken halka dağıtılır, kapıya birikenler, gazetelerini almadıkça gitmezlerdi.

Akşam Anadoludaki İstiklâl savaşı haberlerini İstanbul halkına yetiştirmek için bütün tazyiklere rağmen her çareye başvuruyor, muhabirler, ekseriya Karadenizden gelen takacılardan son haberleri öğrenip gazeteye yetiştiroyrlardı. Fuad Duyar (Cumhuriyet gazetesinin istihbarat şefliğinden emekli) çok iyi bir gazeteci olan merhum Sadeddin, Bilâl Akba o zaman Akşamın fedakâr muhabirleri idiler. Hayatlarını tehlikeye koymak bahasına istiklâl harbine dair son Anadolu haberlerini öğrenmiye çalışır, halka en heyecanlı günleri yaşatırlardı.

Lozan sülhü sırasında Akşam sahipleri "Sabah" gazetesinin rotatif makinesini satın aldılar. Ancak bu rotatif makinede gazete basılmaya başlandıktan sonradır ki, her isteyene bir akşam gazetesi yetiştirmek kabil oldu.

1925 de Akşam idarehanesi Acımusluk (Cemalnâdir sokağı) sokağındaki 13 numaralı şimdiki binasına geçti. Bu bina "Basiret" gazetesi sahibi Ali Efendinin konağıdır. (B. : Ali Efendi, Basiretci) Vârislerinden satın alınmış, içerisi baştan aşağı denecek şekilde yıkılarak tamir edilmek suretile bir gazete idarehanesi ve matbaa haline getirilmiştir.

Akşam gazetesi, 1928 de harf inkılâbı sırasında halka yeni harfleri öğretmekte büyük bir mektep olmuştur. Akşam gazetesinin bugünkü yaşlı okuyucularından çoğu o zaman Akşam gazetesini okumaya alışmış olanlardır. Gazete bir müddet iri puntolu harflerle basılmış, sonra Necmeddin Sadakla Kâzım Şinasinin büyük bir isabetle seçtikleri en okunaklı harfler, arap harflerinden lâtin harflerine geçen okuyucuları bu gazeteye muhabbetle bağlamıştır.

Akşam gazetesinin başmuharriri, gazetenin birinci nüshasından itibaren Necmeddin Sadaktır· Ali Naci Karacan 1926 da hissedarlıktan çıkmıştır.

Akşamın eski mensupları, Ali Naci Karacanın hem hissedar, hem de yazı işleri müdürü olduğu devre ait pek hoş hikâyeler anlatırlar. Ali Naci o devirde ateşli bir Fenerbahçeli imiş. Maçların tafsilâtını da bizzat kendi yazarmış. Galatasarayla Fenerbahçenin en hararetli rekabet seneleri olan o devirlerde Ali Naci, gazete tam basılmak üzere iken matbaaya gelir, birinci sayfadaki bütün dizilmiş haberlerin dağıtılmasını emreder, kendisinin oturup maç tafsilâtını yazacağını bildirir, hakikaten sütunlarca yazar, bunlar dizilinceye kadar hayli vakit geçtiğinden gazete çıkma saatine yetiştirilemez, daima geç kalırmış. O zaman Akşam gazetesinin rakibi olan "Son Saat" gazetesi de bu gecikmelerden istifade ederek tutundu diyenler vardır.

Ali Naciden başka Akşam gazetesine hissedar olarak ilk yıllarda Rifat Müeyyed ile Falih Rıfkı Atay da girmiş, sonradan ayrılmışlardır.

Akşam gazetesinin siyasî mesleğinde daima memleket menfaatleri hâkimdir. Bu düstur ilk çıktığı günden itibaren değişmemiştir. Akşam İstanbulda Millî Mücadelenin en hararetli müdafilerinden biri olmuş, millî hükûmetin kuruluşile başlayan bütün inkılâp hareketlerini desteklemiş, ikinci dünya harbinde de Türk milletinin menfaatlerini her türlü siyasetin üstünde tutarak müdafaa etmiştir. Umumî kütüphanelerdek koleksiyonları bunun en âdil şahididir.

İki eski arkadaş ve iki eski ortak olan Necmeddin Sadakla Kâzım Şinasi işleri aralarında çok iyi taksim etmişlerdi. Necmeddin Sadak Akşamın yazı işlerine, Kâzım Şinasi de idare işlerine bakar. Bir yazının gaze-

teye girmesinde tereddüt hâsıl olursa Necmeddin Sadaka sorulur. Gazetenin takip ettiği politikada onun görüşleri hâkimdir. Eski bir sosyoloji hocası olan Necmeddin Sadak gazeteciliğe başladıktan sonra da öğreticilik mesleğini bırakmamış, gazetesinde çalışanların daima hocası ve yetiştiricisi olmuştur. Olgun şahsiyeti karşısındakine daima hürmet telkin eder. Patron gibi değil arkadaş gibi muamele etmesi etrafındakileri kendisine hayran bırakır (B. : Sadak, Necmeddin).

Kâzım Şinasi Dersan Akşam gazetesinin idare işlerini büyük bir intizamla yürütür. En küçük teferrüata kadar alâkadar olur. O da eski bir hoca olmakla beraber Akşamı kurduktan sonra, bütün dikkat ve gayretini gazeteye hasretmiştir. Akşamın idare işleri onun devamlı alâkasile bir saat gibi işler. İntizamsızlıktan nefret eder. İnsan seçmesini bilir. Gazetenin istihbarat kısmında çalışmak üzere türlü kanallardan gelip staja başlayanları o görür. Bazısını, sadece yüzü kendisine emniyet telkin etmediği için gazeteye almaz. "Belki de iyi adam ama suratı hoşuma gitmedi" diyerek kabul etmedikleri çok olmuştur. Bilhassa sarhoş muharrirden nefret eder. Onun için Akşam gazetesinde ayyaş muharrir tutunamamıştır. Ne kadar kıymetli olursa olsun Kâzım Şinasi bir ayyaş gazeteci ile beraber çalışmayı reddeder (B. : Dersan, Kâzım Şnasi).

Kâzım Şinasi Dersan gazeteye bir adamı çok güç alır, fakat bir gazeteci ilk iki sene gazetede kaldı mı çıkması güçleşmiş demektir. Patron kendisinden memnun olmuştur. Bunun içindir ki, Akşamın muharrir kadrosu pek az değişir. Senelerdenberi daima ayni insanlar gazeteyi çıkarır.

Yazı işleri müdürü Enis Tahsin Til 20 senedir Akşamda çalışır. Yazı işleri müdür muavini Hilâli Sığman yirmi iki senedir bu müessesededir. Hikmet Feridun Es de o kadar eski. Mustafa RagıpEsatlı, Muharrem Feyzi Togay, Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, Cemal Refik, Cemaleddin Bildik yirmi veya daha fazla senedenberi Akşamdadırlar (B. : Til, Enis Tahsin; Sığman, Hilâlî; Es, Hikmet Feridun; Esatlı, Mustafa Ragıb; Togay, Muharrem Feyzi; Vâ-Nû, Vâlâ Nureddin; Cemal Refik; Bildik, Cemaleddin).

1946 da Akşamın daimî yazı kadrosu şu zatlardan mürekkeptir:

Başmuharrir: Necmeddin Sadak.

Yazı işleri müdürü: Enis Tahsin Til.

Yazı işleri müdür muavini: Hilâli Sığman.

Sekreter muavini: Cemaleddin Bildik.

Fıkra muharrirleri yaş sırasile: Refik Halid Karay, Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, Cemal Refik, Hikmet Feridun Es (ayni zamanda neşriyat müdürü) Şevket Rado.

İstihbarat şefi: Mustafa Ragıp Esatlı.

Polis ve adliye muhabiri: Remzi Tozanoğlu.

Belediye ve maarif muhabiri: Sadeddin Gökçepınar.

İktisadî mahafil muhabiri: Ecvet Güresin.

Muhtelif istihbarat ve reportaj: Halûk Durukal.

Spor muhabiri: Şazi Tezcan.

Musahhihler: Şevket Talaykurt, İhsan Tayşılı.

Fransızca, ingilizce, almanca, ruscadan başka daha birçok lisanlar bilen Muharrem Feyzi Togay Akşama hemen her dilden tercümeler yapar.

Hepsi terbiyeli, nazik, efendiden insanlar olan bu topluluk Akşam gazetesinin ağır başlı şahsiyetini vücude getirir.

En kıdemli gazetecilerimizden biri olan Enis Tahsin Til son derece nazik ve kibar bir zattır. İntizama bu kadar düşkün insan da nadir bulunur. Masasının üzeri daima tertemizdir. Gazeteleri okumadan evvel katlayıp üstüste koyduktan sonra teker teker okumaya başlar ve mutlaka yine katlayarak bir kenara kor. Eğer kapıdan girince Enis Beyi odada görmezseniz onun gelip gelmediğini masanın üzerine bakarak anlıyabilirsiniz. Eğer masada kâğıtlar katlanmış itizamla duruyorsa Enis Bey gelmiştir, kütüphanede bir ansiklopedi karıştırıyor veya resim arıyor demektir. Eğer masanın üzeri karmakarışık ise o gün Enis Bey gelmemiş, yerine Hilâli Sığman çalışıyor demektir. Çünkü Hilâli masanın üzerini bir türlü intizama sokamaz.

Matbaanın en çelebi siması Enis Tahsin Til'in hayatında nadir rastlanan en sert sözlü şu çerçeveyi aşamaz: Kütüphane memuru Mösyö Düraso Türkiyeyi az bildiği için Enis

Beyin verdiği kupürlerle resmleri arasıra yanlış zarflara kor. Meselâ "Harbi umumî" adlı bir kitabı "Umumî" kelimesini esas tutarak mutlaka "U" harfi gözüne koymuştur!. Tabiî bu kitabı Enis Bey aramaya kalkınca bulamaz. Fena halde kızar:

— Mösyö Düraso çok rica ederim, bir daha dikkat ediniz!. der.

Düraso'nun da şirin potları vardır, bir kere "Ata sözleri" adlı bir kitabı Atatürkün sözleri zannederek Atatürk dosyasına koymaya kalkmıştı!

Enis Tahsin Til'in Ansiklopedik bilgisi pek geniştir. Belli başlı memleketlerin ikinci, üçüncü derecede siyaset adamlarının isimlerinden ve mesleklerinden tutun da cenubî Amerikanın, pasifik adalarının en ehemmiyetsiz liman ve şehirlerine varıncaya kadar hepsini bilir. Hikmet Feridun Amerikaya gidip geldikten sonra Enis Beyin bilemiyeceği bazı şehir ve liman isimlerini öğrendiğini sanmıştı. Fakat hangisini söylese Enis Bey kendisinden evvel etraflı izahata girişiyordu. Bu karşılıklı şakalaşma gazetede bir müddet devam etti ve Hikmet Feridunun "pes" demesile nihayet buldu.

Enis Tahsinin gazeteci olarak en büyük meziyetlerinden biri Akşam gazetesi okuyucularının hangi yazıları okumaktan hoşlandıklarını bilmesidir. Senelerdenberi ve hâlâ Akşam gazetesinin kadın ve ev sayfalarını, sinema sütunlarını bizzat kendisi hazırlar. Sinemaya hemen hiç gitmediği halde Türk okuyucularına en son sinema haberlerini, en yeni yıldızları o haber vermiştir.

Enis Tahsin Til Cumartesi günleri izinlidir. O günler yazı işleri müdürü olarak Hilâli Siğman çalışır. Enis Bey varken haftanın altı günü daima sessiz, sakin olan Akşam gazetesi cumartesi günleri en gürültülü hayatını yaşar. Hilâli gürültülü çalışır. Hademeye bağırır, kahveciye bağırır, zilleri çalar, mürettiplere seslenir. İstihbarat odasında herkes biribirile yüksek sesle konuşur. Hilâli de odasından öbür odadaki lâflara karışır, şakalaşırken Hikmet Feridun Es rum şivesile Hilâliye dair mübalâğalı hikâyeler anlatır.

Hilâli Siğmen Giritlidir. Çok iyi rumca, fransızca bilir. Rivayete göre rumca konuştuğu zaman Türk olduğu anlaşılmazmış. Fakat türkçeyi de hâlâ hafif bir rum şivesile söyler. Gazetecilere verilen ziyafetlerde rum garsonlar hizmet ediyorsa en akıllıca hareket Hilâlinin masasına oturmaktır. Çünkü o garsonlara rumca birkaç cümle söyledi mi bütün garsonlar onu rum zannederek iltiması arttırır, masasını yemeklere, içkilere garkederler. Hilâli de kıs kıs gülerek bunları etrafındakilere ikram eder. Çok hesabî olduğu için Hilâliden ancak böyle yerlerde ikram görmek kabildir.

Vazifesine son derece düşkündür. Kâzım Bey kendisini ne zaman çağırsa "Acaba noksan bir iş mi yaptık?" diyerek yüreği hoplar. Emirlere pek riayetkârdır. Gazeteyi mahkemeye götürmesi çok uzaktan muhtemel bir yazıyı onun elinden geçirmek mümkün değildir. Tehlike olmadığını anlatmaya kalkmak boşunadır. Münakaşa büyüdü mü meseleyi kökünden halletmek üzere yazıyı Necmeddin Sadaka, yahut Kâzım Şinasiye gösterir. Onlar da ekseriya yazının gazeteye girmesinde mahzur görmezler. Fakat Hilâlinin rahat etmesi için mesuliyeti patronların kabul etmesi lâzımdır.

Hilâli Siğman'ın en korktuğu şeylerden biri de hanımı telefon ettiği zaman kendisini gazetede bulamaması ihtimalidir. Şayet telefon edilmiş de kendisi bulunmamışsa gelir gelmez haberi alır ve derhal telefonu açarak evin ufak tefek ihtiyaçlarını tedarik etmek üzere Balıkpazarına kadar gittiğini söylemeyi ihmal etmez.

İstihbarat şefi Mustafa Ragıp Esatlı Akşamın belli başlı şahsiyetlerinden biridir. Yakın tarihi, bilhassa İttihad ve Terakki tarihini en gizli sahnelerine varıncaya kadar bilir. "İttihad ve Terakki tarihinde esrar perdesi", "Manastırda patlayan tabanca", "İttihad ve Terakki tarihinde suikastler ve entrikalar" adile üç büyük eser yazmıştır. İttihad ve Terakki hâdiselerile o kadar meşgul olmuştur ki, günün vakaları üzerinde konuşulurken bile İttihad ve Terakki tarihinden misaller getirir.

Çok dalgındır ve çok cigara içer. Çantası, cepleri ve masasının gözü yığın yığın evrakla doludur. Sinemadan haberi olmayan bir adam varsa o da Mustafa Ragıptır. Bir gün sinema ilânları arasında Janette Mac Donald'ın yeni bir film çevirdiği gözüne çarpmış, bunu meşhur İngiliz Başvekili Mac Donald sanmış. Akşam üzeri gazeteye Muharrem Feyzi Togay

geldiği zaman İngiliz devlet adamlarını pek iyi bildiği için :

— Kuzum Muharrem Feyzi Beyefendi, şu Mac Donald'ın sinema artistliği var mıdır? diye sormuş.

Pek nazik ve her arzuyu mutlaka yerine getirmek istiyen Muharrem Feyzi Togay da birdenbire duraklamış:

— Hiç rastlamadım ama bu akşam hayatını bir tetkik edeyim, diyip gitmiş.

Günlerce aramış, taramış. Nihayet Mustafa Ragıp Esatlı'ya:

— Mac Donaldın sinema artistliği ettiğine dair bir kayda rastlamadım, demiş, belki akrabalarından biridir?

— Nasıl olur Muharrem Feyzi Beyefendi, ben geçen gün gazetede gördüm. Yeni bir film çevirmiş.

Bunun üzerine Muharrem Feyzi Togay tekrar tetkikata girişmiş, bu sırada Janette Mac Donald'ın bir kadın sinema artisti olduğu, Başvekil ile alâkası bulunmadığı meydana çıkmış.

Mustafa Ragıp İstanbul şehrini bilhassa Nişantaşı ve havalisini meşhur şahsiyetlerin oturdukları binalara varıncaya kadar bilir. "Saray ve konakların dili" adlı bir eseri vardır. Gazetenin istihbarat şefi olduğu gibi belediye haberlerini de o yazar. Vilâyet ve belediye teşkilâtının içini dışını bilir. Mesleğine âşıktır. Haksızlıklara isyan eder. Son derece merhametlidir. Onun kadar iyilik yapmasını seven adam zorbulunur. Kimin başı sıkışsa hemen Mustafa Ragıba baş vurur. O da kendi işlerini bir tarafa bırakarak sağa sola telefon eder. En derin zevki darda kalmış birine yardım ettiği zaman duyar.

Gazeteye yeni giren genç gazeteciler Mustafa Ragıptan pek çekinirler. Çünkü o gençlerin yakın tarihi bilmemelerinden şikâyetçidir. Pek te yanlış olmayan bir düşünce ile Kâmil Paşadan, Mahmud Şevket Paşadan, Enver Paşadan, Talât Paşadan, Yakup Cemilden haberi olmayan adam isterse en büyük mektepleri bitirsin onca cahildir. Zaten eski harfleri bilmiyenlerin ilmine de itimadı yoktur.

Akşam gazetesi işlerini daima vaktinde yapan gazetecilerden mürekkeptir. Kâzım Şinasi Dersan ile Enis Tahsin Til'in intizamı herkesi muntazam olmaya mecbur etmiştir. Gazetede günün ortasında Enis Beyden başka kimse yoktur. Muhabirler sabah erkenden, 7 ile 10,30 arasında gazetede bulunur. Gazete 12 de basılmış, satışa çıkmıştır. Öğleden sonra ancak saat 17 de tekrar gelir, ertesi gün çıkacak haberlerden bir kısmını yazarlar.

Necmeddin Sadak öğleden sonra gelir, bir müddet yazı işleri odasında oturup gazeteleri karıştırdıktan ve konuştuktan sonra kendi odasına çekilip başmakalesini yazar. Yeni harfler kabul edildiği günden itibaren Necmeddin Sadakın eski harflerle bir satır yazı yazdığı görülmemiştir. Hiç zahmet çekmeden yazar. Başmakalesini, kelimeleri çizip karalamadan pek az bir zaman içinde bitirir.

Refik Halit Karay yazılarını evde hazırlar. Gazeteye iki günde bir, akşam üzeri saat 17 den sonra yazı bırakmaya ve muharrirlerle sohbet etmiye gelir. O sırada Vâlâ Nureddin bir fıkra, bir de Dikkatler yazmak ve Kalamışta oturduğu için 6.45 vapuruna yetişmek mecburiyetindedir. Böyle zamanlarda Vâlâya sual sormaya gelmez. Çünkü siz ne sorarsanız sorun, o yazısile meşguldür. Gayet kısa cevaplar verip tekrar yazısına dalar. İşiniz bitmiş de, gevezelik etmek istiyorsanız Vâlâya yeniden bir sual sorduğunuz zaman onun parmaklarile kulaklarını tıkamış olduğunu görürsünüz. Misafirler artarsa Vâlâ dayanamaz, büyük bir nezaketle müsaade istiyerek, yahut kaşla göz arasında kâğıtlarını toplayıp içeriki odaya kaçar.

Haftada bir veya iki gün saat 17 den sonra doktor Adnan Adıvar çıkacak olan yazısını tashih etmek üzere gelir. Enis Tahsin Til kendisine bir çay ısmarlar, hademe de simit aramaya koşturulur. Doktorun gazeteye geldiği zaman en sevdiği ikram bu çayla simittir. Yazısını mutlaka kendisi tashih eder. Bu sırada arkadaşlarla tatlı tatlı konuşur. Doktor Adnan Adıvar mühim bir rahatsızlık geçirdikten sonra her zaman Akşam gazetesinin iki merdivenini birden çıkamıyor. önce birinci katta Kâzım Şinasi Dersanın odasına kadar gidiyor, orada bir müddet dinlenip sonra yazı işleri odasına çıkıyor. Öyle sanılır ki, doktor Adnan Adıvarın en sevdiği oda bir gazetenin yazı işleri odasıdır. Bu odaya çıkamadığı günler Kâzım Şinasi Dersan'ın odasından telefonu açıp yazı işleri odasına telefon eder, biraz dünya ahvalinden bahsetmek üzere Enis

Tahsin Til ile bu satırları yazanı aşağıya çağırır. Hasis olmamakla beraber lüzumsuz masraflara meydan vermiyen Kâzım Şinasi Dersan pek sevdiği doktor Adnan Adıvar'ın ayni binada iki oda arasında telefonla görüşüp lüzumsuz bir mükâleme kaydettirmesine ses çıkarmaz. Çünkü yazı işleri odasile Kâzım Şinasi Dersan'ın odası arasında Duo-Fone tertibatı vardır. Fakat doktor Adnan Adıvar bu âleti kullanmayı sevmez.

Hikmet Feridun Es gazeteye en az uğrayan muharrirlerdendir. Sadece yazı bırakmak üzere günün gayri muayyen saatlerinde, o da birkaç dakika için uğrar ve daima gittiği belli olmıyacak şekilde gözden kaybolur. Pek nadir olarak yazılarını gazetede yazar. Yaptığı reportajlarla insana pek girgin bir adam olduğu hissini veren Hikmet Feridun en çekingen, mahcup gazetecilerimizden biridir. Kendisine telefon edecekler diye ödü kopar. Ne kadar uğraşsanız bir şey sordurmak üzere ahbabına bir telefon ettiremezsiniz. Kapıcılar, arayan olursa Hikmet Feridunun gazetede olmadığını söylemiye alışmışlardır.

O yakası açılmamış halk nüktelerile dolu olan mahkeme reportajlarını ve İstanbul hayatını yazan Cemal Refik de gayet sessiz bir adamdır. Kalemi eline alınca bülbül gibi şakıyan bu halk muharriri gazetede en az konuşanlardandır.

Akşam gazetesinin okuyucularına akseden yüzünde bir durmuş oturmuşluk göze çarpar: hiçbir vakit ortalığı heyecana vermez. Büyük başlıklar ancak büyük hâdiseler olduğu zaman konur. Akşam gazetesinde büyük, kara başlıklar yoksa dünyada fevkalâde hâdise de yok demektir. Hâdiseler korkulu bir gidiş almış olsa bile başlıklar arasına bir ümitli cümle mutlaka sıkıştırılır.

Akşamın bir hususiyeti de kahveci olmamasıdır. Kâzım Şinasi Dersan, pisliğe sebep olacağı düşüncesile binanın içinde bir kahve ocağı açılmasına müsaade etmemiştir. Onun için muharririn kahvesi, binaya en az yüz metre uzaktaki bir kahvehaneden gelir. (1946)

Şevket Rado

Akşam gazetesine yıllarca hizmet etmiş, gazeteye şöhret ve rağbet sağlamış üç büyük isim Şevket Radonun makâlesinde maalesef unutulmuştur: bu üç büyük adam müverrih Ahmed Refik, yaşadığı devri üslûbkâr kalemi ile tarihe mal eden Sermed Muhtar ve büyük hümorist - karikatürist Cemal Nâdirdir (B. : Altınay, Ahmed Refik; Aluş, Sermed Muhtar; Güler, Cemal Nâdir).

İstanbulun büyük yevmi gazetelerinden Hürriyet'in intişarı, bu gazetede magazin sayfalarına geniş ölçüde masraflarla son derecede ehemmiyet verilmesi, bu sahada rakibsiz olan Akşam'ın satışı üzerine ilk ağır darbeyi indirmiştir.

Kuruluşundan beri Akşam'ı daimâ ayakda tutan bel kemiğinin de Necmeddin Sadak olduğunu, bu diplomat muharririn ölümünün tezine başlayan sarsıntı göstermiştir, Akşam, İstanbulun en az satılan gazeteleri arasına düşmüştür. Akşam'ın ağır zararlar karşısında neşriyatını tâtil etmesi, İstanbul şehri için muhakkak ki pek elîm bir kayıb olurdu. Gazetesinin mukadderâtı yalnız kendi eline kalmış olan Kâzım Şinâsi Dersanın isâbetli bir kararı, Akşam Gazetesini, yeni bir hamle yapabilecek genc nesle devri, hem enerjisi, hem bilgisi, hem de kudreti mâliyesi bu durumdaki büyük gazeteyi kurtarabilecek olan Mâlik Yolaç ile arkadaşlarının Akşam ile gazetecilik mesleğine atılması, adı inkilâb târihimize mal olmuş bu gazeteye hayatiyet zerketmiştir. Yeni bir gazete tesisinden çok zor olan bu teşebbüs, iki yıl gibi kısa bir zaman içinde başarı yoluna girmiştir. İstanbul Ansiklopedisi Akşam Gazetesi denilen büyük târihî ismi lâyık olduğu durumda görmek ister.

Mehmed Koçu

Akşam gazetesi 19 Nisan 1957 de sahip değiştirdi. Malik Yolaç, Sabri Çifkurt ve Vedat Durusel Komandit Şirketi bu tarihten itibaren Akşam'ı idare etmektedirler. Fakat imtiyazı genç ve enerjik bir armatör olan Malik Yolaç tarafından alındı ve gazetenin genel politikası onun direktifleriyle ve yeniden çizildi Gazete kadrosu kısmen değiştirildi ve yeni ilâveler yapıldı. İlk yenilik öğleden sonraları çıkmakta olan Akşam bir sabah gazetesi oldu. (8 Haziran 1957). Gazetedeki hareket durmadı ve daimi bir oluş içinde gelişti. Bu gelişme Yeni Sabah gazetesi yazı işleri müdürü olan Osman N. Karaca'nın umum neşriyat müdürü olarak Akşam'a gelmesinden sonra hızlandı ve gazetenin şeklinden hurufata ve hattâ yazı masalarına kadar her şey değişti. Bu arada önemli bir değişiklik de eski ve

emektar rotatif yerine modern bir makine alınması oldu. Rotatif için ek bir bina yapıldı ve mürettiphane ile arşiv ve spor seksiyonları bu binaya taşındı. Uzun bir çalışma ve hazırlanma devrinden sonra Akşam yepyeni bir şekilde intişar etti (7 Mayıs 1958). Bu hamlede gazetenin tirajı üç misli ve satın alınma tarihindeki tirajın da 20 misline yükseldi. Gazete sadece İstanbulluların yerine bütün memlekete hitap etmeye başlamıştı.

Mazisi olan her müessesede olduğu gibi gazetede de eski ile yeni bir arada yaşamaktadır. Mürettiphanedeki ustalardan ikisi 39, üçü 36, ikisi de 33 yıldanberi çalışmaktadırlar. Bu arada Hilâli Siğman evden telefon edilince yine telâşlanmakta, Düraso resimleri yine yanlış zarflara koymakta ve haftada bir defa emektar saatı kurmaktadır. Bilmeceleri eskiden olduğu gibi Şevket Talaykurt hazırlamakta ve Remzi Tozanoğlu müsahhih olarak çalışmaktadır. Tabii eskisi gibi yine pek az konuşmaktadır. Eskiler gazetedeki modern ve yeni zihniyete çabucak uymuşlardır.

Gazetenin en dikkati çeken tarafı sahibi bulunan Malik Yolaç ile Neşriyat müdürü Osman N. Karaca'nın aralarındaki boy farkıdır. Bazılarına göre bu fark 35 santimi geçmektedir. Hâdiseleri pratik bir zaviyeden mütalâa eden Malik Yolaç'la Osman N. Karaca tam bir tezat teşkil ederler. Bununla beraber biribirlerini tamamladıklarından gayet iyi anlaşmaktadırlar. Gazetedeki diğer bir yenilik de bir kahve ocağının açılması olmuştur. Fakat burada sadece çay ve ıhlamur satılmaktadır.

Hâdiseleri realist bir şekilde tahlil eden Feridun Ergin'nin merhum Necmeddin Sadak'n yerini doldurduğu okuyucularca ifade edilmektedir. Feridun Ergin yol tekniğinden dis macunu imaline kadar her konuda bilgi sahibi olduğundan gazetede bir şey sormak isteyenler kendisini merakla beklerler. Gazetenin fıkra yazarlarının ayrı bir odaları vardır. Fakat hiç bir yazarı burada bulmak mümkün değildir. Aziz Nesin iki üç günde bir defa uğrar. Çetin Altan ekseriya Ankaradadır ve Müşerref Hekimoğlu kokteyl partileri dışında memleket meselelerini münakaşa eder. Haberler şefi Muammer Kaylan ender rastlanan muntazam insanlardandır. Ekseriya İlhan Turalı ile münakaşa eder. Muhabirler yine eskisi gibi gürültülü çalışmaktadırlar.

1958 de Akşam'ın yazı ailesi şu idi:

Umumî Neşriyat Müdürü: Osman N. Karaca,

Baş yazar: Feridun Ergin ,

Fikir yazarları: Müşerref Hekimoğlu, Aziz Nesin, Çetin Altan,

Sekreterler: Orhan Koloğlu (Gece), Özdemir Tuncer (Teknik), Seyhan Bilbaşar (Magazin ve spor).

Habelre Şefi: Muammer Kaylan; yardımcıları: İrfan Derman (Memleket Haberleri), Nadir Dayı (Dış haberler).

Muhâbirler: İlhan Turalı (Deniz, Tekel),

Haberler Şefi: Muammer Kaylan; yardım-Tunçkol (Partiler), Meryem Abigadol (Beyoğlu), Nâil Güreli (Vilâyet, Belediye), Veci-hi Ünal (Adliye). Handan Akalar (Maarif)' Bilgin Peremeci (Zâbıta).

Spor: Doğan Koloğlu (Şef), Orhan Menemencioğlu, Eyyub Karadayı, Aydın Öztürk, Turgud Dinsel.

Magazin: Kasım Yargıcı

Ressam: Firuz Aşkın

Müsahhihler: Orhan Şıpka, Şevket Talaykurt, Remzi Tozanoğlu, Altan Deliorman. Sâdi Borak.

Türkiye ve Dünyada Akşam'ın 154 muhabiri devamlı olarak haber göndermektedir. Ayrıca Ankara (Attila Bartınlı -Şef-, Güngör Yerdeş, Orhan Tokatlı), İzmir (Nejat Türkeli) ve Eskişehirde (Naci Gelendost) büroları bulunmaktadır ve Adana, Bursa ve Zonguldakta temsilcileri vardır (1958, Kasım).

İrfan DERMAN

AKŞAMCI, AKŞAMCILAR — İstanbul argosunda, akşamları işini gücünü bitirdikten sonra bir veya birkaç meyhaneye uğrayarak içki içmek itiyadında olanlara verilen bir isimdir. Büyük şehrin bugün hemen hiç örneği, kalmamış olan eski gedikli salâtin meyhanelerindeki akşamcı sohbetleri de edebiyat tarihinde çok zengin hatıralar bırakmıştır (B.: Meyhâne, Meyhâneler).

Akşamcıları meyhanelere bağlayan dekoruda burada şöylece anlatmak gerekir. İstanbulun eski büyük gedikli meyhanelerinin kapıları üstünde, alâmeti farika olarak, uzun bir demir çengele asılmış bir hasırlı binlik bulunurdu. Gedikli meyhâneler isimlerini semtlerine, içinde bulundukları hanlara, kendi havasına, atmosferine göre yâhud ün salmış

meyhanecilere, güzelliği ile bir zamanlar dillere destan olmuş nevcivan bir sakinin adına nisbetle anılırlardı: Zindankapısındaki "Salebci", Asmaaltındaki "Çavuşbaşı", Tavukpazarındaki "Saraçhanı", Lângadaki "Mermerli", Topkapıdaki "Karagöz", Loncadaki "Sakızlı", Cibalideki "Anastaş" gibi...

Kapıdan girilince, ya sağda, yahut solda "tezgâh" bulunurdu. Tezgâh, bazan da, meyhanenin dibinde, kapıya karşı da olurdu.

Tezgâhın üzerine, ayakta bir iki tek atıp gidecek yolcular için hazırlanmış rakı kadehleri, şarap bardakları, içinde fasulye piyazı, lâhana haşlaması ve leblebi gibi mezeler bulunan tabaklar dizilirdi.

Gediklilerin tezgâhbaşı müşterileri, ekseriyetle "Dört kaşlı" tabir edilen esnaf kalfaları, genç kalem efendileri idi, ne keseleri, ne yaşları akşamcılığa elverirdi: Dükkânlar ve kalemler ezanda kapanır, eve dönerken, yol üzerindeki bir gedikliye şöyle bir uğranırdı; ekserisi de yeni evli bulunurdu; kafes ardından köşebaşı gözliyen, "Er" i biraz gecikse baygınlıklar geciren karılarını bekletemezler, mahallelinin diline düşüp altın adlarını bakıra çıkaramazlardı. İstanbul akşamcıları, ununu eleyip eleğini duvara asmış, çoluk çocuk, damat ve gelin sahibi olmuş kimselerle, yani tezgâhbaşı devrini geçirmiş olanlarla, aşkamcılıkla dile düşmüş, kendi mahallesile civarda kız bulamayınca en az yedi mahalle aşırı yerden bir kız alarak zavallının başını ateşe yakmış bıçkınlar idi. Çoğu da "bekârlık sultanlık" diyen ve han odalarında oturan işi tıkırında esnaf bekârlarıydı.

Tezgâhın arkasına düşen duvarda, oymalı raflar bulunurdu, bu raflara rakı ve şarap binlikleri dizilirdi; kenarındaki çivilere de, camdan yapılmış kulplu rakı ve şarap ibrikleri asılırdı; müşterilere içki bu ibriklerle sunulurdu; en eski gediklilerde, cam ibrik yerine kabak kullanılırdı.

Meyhanenin etrafına da tahta sofralar (alçak masalar) ve kısa bacaklı hasırlı iskemleler dizilirdi. Her sofranın ortasında da, kütükten oyma bir tuzluk bulunurdu. Bazı gediklilerde devamlı ve itibarlı müşteriler için birkaç basamak merdivenle çıkılan balkonlar "Şirvan" lar bulunurdu; bazısının da bir üst katı ve bu üst katta mükemmel döşenmiş odalar bulunurdu. Bu odalara İstanbulun azılı zorbaları, kabadayıları, son azgın devirlerinde yeniçeriler tarafından civan kapatıldığı söylenir.

Meyhanenin bir duvarı boyunca gayet büyük ve içlerinde cins cins şarap ve rakı bulunan fıçılar dizilirdi, öyle ki, bu fıçıların kocaman tahta lülelerine merdivenle çıkılır ve kol gibi fışkıran içkiye çanak, bardak değil kocaman kovalar tutulurdu.

Bazılarında fıçı yerine büyük küpler bulunurdu; o zamanlarda o meyhaneler "Küplü" diye anılırdı. Küplü meyhanelerin en namlılarından biri Galatada idi ki, son zamanlara kadar gelmiş ve artık, bir haşarat yatağı halini almıştı. Fıçılı meyhânelerin sonuncusu da yine Galatada, 1940 - 1946 arasında yıkılmış olan Lavirentos gemici meyhânesi idi (B. : Küplü; Lavirentos)

İstanbulun gedikli meyhaneleri, mutfaklarının temizliği ve ahcılarının, bilhassa balık ve et yemeklerindeki hünerleri ile meşhurdu; gediklilerin külbastısı ile kebaplı yaz türlüsünü konak ve saray ahçıları yapmazlardı.

Gediklilerin geniş tavanları, ekseriyetle direklerle tutturulmuş bulunurdu; gediklilerin hususiyetlerinden biri de bu direkler; ve orta direğin dibinde duran büyük bir sardalya fıçısı idi .

Bu sardalyalar, ya Maltadan, yahut Yunan adalarından gelirdi. Direklerden birinde de büyükçe bir çıngırak bulunurdu; kapanma saati gelip de akşamcılar dağılmadı mı, meyhanede sakilik eden çocuklardan biri kapıya gözcü dikilirdi, kol gezen zabit uzaktan görününce cocuk çıngırağın ipini çeker, müşteriler sesi keser, meyhanenin kapı kepenkleri, indirilirdi; kol geçince çıngırak tekrar çekilir, kapı açılır, âlem eski rengini alırdı. Kol gezen zabitler çıngırak seslerini işitir, bunu "kendisine ve kanuna gösterilen bir saygı" olarak kabul eder, içerisinin müşterilerle dolu olduğunu bildiği halde meyhaneye girip akşamcıların keyfini bozmazdı.

Bir büyük gediklide "Usta" ünvanile bir tezgâhtar patron, şamdanlara ve çubuklara bakan iki ateşçi, sofralara hizmet eden beş altı tane genc yahut çocuk hizmetkâr, bir aşçı ve aşçının da bir yamağı bulunurdu.

Güneş, yaz ve kış her akşam alaturka saat on ikide kavuştuğuna göre, saat ondan, yani gruptan, ezandan iki saat kadar evvel,

tezgâhtar akşamcıların ibriklerini doldurup hazırlamağa başlardı.

Meyhanelerin temizliğen çok dikkat edilirdi; bardaklar ve kadehler temiz bezlerle kurulanıp parlatılır, yerler dikkatle süpürülür, sofralar gıcır gıcır silinirdi.

Sofralarda akşamcılara hizmet eden uşak çocuklar, tertemiz giydirilirdi; İstanbul akşamcılarına sâkilik, nezafet, nezaket ve zerafetle güzelliğe bağlı ince bir san'attı, her kişinin kârı değildi, bilhassa Sakızlı Rum çocukları, meyhane uşaklığında büyük kabiliyet gösterirlerdi.

Sofralara toprak şamdanlar konur; mumlar dikilip hazırlanırdı; etrafına da meze tabaklarını dizerlerdi; her sofraya bir tane de büyük tuz kutusu konulurdu.

Akşamcılar, on bire doğru birer ikişer sökün ederdi. Kapı önünde duran tuvana bir oğlan, yüksek sesle :

— Buyurun efendim... Buyurun!..

Diye bağırır, ikinci "Buyurun" un son "U" sunu, ciğerinin son gayretine kadar uzatırdı.

Akşamcılar, meyhaneye eli boş gelmezlerdi, mevsime ve zevkine göre birkaç elma yahut portakal, üzüm, kiraz, yahut, havyar, âlâsından sırt yahut kuşgönü pastırma getirirdi.

Uşak, daima kendi sofrasına oturan müşteride böyle bir şey görünce, koşup elinden alır, soyulmak mı, ayıklanmak mı, yıkanmak mı, kesilmek mi hülâsa ne yapılmak lâzımsa çabucak yapıp önüne koyardı.

Ortalık kararınca, Usta eline bir küçük şamdan (Fiske şamdanı) alır, masaları dolaşarak onun alevi ile diğer şamdanları tutuştururdu: ve her sofranın mumunu yakınca da, etrafındaki akşamcıları:

— Ağalar. Safa geldiniz!...

Diye selâmlardı.

Her meyhanenin bir tane büyük orta kandili vardı; en sonunda da o yakılırdı. Akşamcılar arasında orta kandilin yanması, meyhane sohbetinin gelişmesine bir başlangıç bilinirdi.

İstanbul akşamcıları, ekseriyetle, meclislerinin letafeti ile meşhur edip ve zarif kimselerdi, rindâne gazeller söyliyen, destan, koşma, semaî düzen, hanende ve sazende akşamcıların arasına, eli bıçaklı baldırı çıplaklar pek karışamazdı. Kanlı vakalar, umumiyetle koltuklarda çıkardı. Bilhassa Yeniçeri kabadayıları, akşamcılığa ayak uydurmağa çalışan esnaf gençlerini, bu gibi mütecaviz sarhoşlara karşı müdafaa ederlerdi.

Akşamcılardan bir kısmı da muziplikleri ile meşhurdu; muharrir Mehmed Tevfik, "Mürekkebçi İzzet" isminde bir akşamcının şu fıkrasını nakleder:

"Bir akşam üzeri, İzzet, bir viranede bir hindi ölüsünü görmüş, hemen alarak yolmağa başlamış. Arkadaşları:

— İzzet! Ölü hindi yenir mi?

Deyince: "Siz karışmayın... Renk te vermeyin!." diye tenbih ederek meyhaneye gitmişler ve hindiyi, kızartmak üzere meyhane ahçısına vermişler. Meğer yanlarındaki masada da, üç beş kişi alâ lüfer balığı alıp getirmişler imiş... Derken hindi kızartması İzzetin sofrasına, lüfer ıskarası da berikilerin sofrasına konmuş. Mürekkepçi İzzet, arkadaşları ile hindi üzerine düzme bir hır çıkarmış, arkadaşları da hindiyi yememeğe ant içmişler...

Öbür sofradakiler, İzzet ile arkadaşlarının tuhaflıklarile eğlenirlerken böyle lüzumsuz bir iddia yüzünden dağılıp gitmelerine üzülmüşler; aralarını bulmak için hindiyi kendi sofralarına alıp önlerindeki lüferi İzzetin sofrasına koymuşlar...

Meyhanelerin kapanma saatinde, ki alaturka bir buçuk suları idi, çıngıraklar çalınırdı; hanlar içindeki gedikli meyhanelerde ise, davul çalınırdı.

Akşamcılar, meyhane dönüşlerinde semtlisile birleşerek yolda da muhabbetle giderlerdi. Fazla kaçıranlardan, bazan yollarda dökülüp kalanlar da olurdu. Hoş bir fıkradır: Akşamcının biri evinin kapısına kadar gelmiş, fakat tokmağı çalacak takati kalmadığından kapının önünde sızmış, kalmış. Kol gelmiş, bir yeniçeri çorbacısı kendisini uyandırarak:

— Kalk! Kapıya gideceksin!. deyince sarhoş gülmüş:

— Ağa!.. demiş, işte evimin kapısı, halim olsa, oraya girerdim!.

Gedikli meyhanelerin müşterileri, yalnız yeniçeri neferleri ile esnaf akşamcıları değildi. Devlet ricalinden, kalem âmirlerinden, ülemadan ve müderrisinden kıyafetini tedbil ederek meyhanelere devam edenler vardı.

Bir takım garib, fakir akşamcılar da var-

dı ki, bazıları güzel sesleri ile gazel okur, kimisi ney üfler, keman, çığırtma, zurna çalardı, öylelerini diğerleri idare eder onlara para verdirmezlerdi. İstanbul akşamcıları içinde, sazı yüzünden el üstünde tutulmuş olanlardan biri, İmameci kalfalarından Kırbalı Ahmed idi. (B. : Ahmed Kırbalı)·

İstanbulun eski büyük gedikli meyhanelerinin dillere destan olmuş akşamcılarından biri de Bekri Mustafadır. (B. Mustafa, Bekri)

Tarihin kaydettiği meyhane düşkünü akşamcı ayyaşların hemen en eskisi de Fatih devri şairlerinden Melihî'dir; asrın büyük şairi Bursalı Veliyeddin oğlu Ahmed Paşanın musahiplerinden olan Melihî hakkında, Kastamonulu Lâtifî şu fıkrayı nakleder:

Melihi, Ahmed Paşa tarafından Fatih Sultan Mehmede takdim edilmiş idi. Ama gayet ayyaş, gece ve gündüz kâh mahmur kâh mest idi. İçki kadehini ele almayınca gözü açılmazdı. Nice kere cübbe ve destarı meyhaneciye rehin koymuş idi. Devrin tanınmış şeyhlerinden Rûşenî Efendi ile tahsil arkadaşıydı. bir gün Şeyh Rûşenî:

"Bu fisküfücur ve lehiv ve şûr neceyedek sürecek, gelsin ona muhabbet câmından aşk şarabını içireyim görsün ki, zevk ve hâlet ve şevk ve keyfiyet nasıl olur!.." diye haber gönderir. Bunu işiden Sultan Mehmed de Melihîyi huzuruna getirterek içki içmiyeceğine zorla yemin ettirir; yeminden sonra Padişahın pek çok ihsanlarına nail olur. Şair, memeden kesilmiş çocuk gibi birkaç gün nefsini zorlayıp sabreder, kendisini bozaya ve afyona verir; fakat şarabın sekrini birinde bulamaz. Padişah da, adamlar koşup Melihinin meyhaneye gidip gitmediğini gözletirmiş.. Günlerin birinde bu gözcüler, Melihiye o zamanlar meyhanelerile meşhur Tahtakalede körkütük:

Âferinler şarabı gülrenge
Lânet olsun bozaya benge

beytini okuyup dolaşırken rastlarlar ve yakalayıp huzura getirirler. Şairin ayakta duramıyacak kadar sarhoş olduğunu gören padişah da gazabe gelip hemen idamını ve cesedinin denize atılmasını emreder. O zaman şair dört kitaba, ve arşı âzama ve Kâbei Muazzamaya yeminler ederek: — Huzurunuzda peyman edelidenberi ele peymane almadım, peyman şikest olmadım! der. Başına çöküp koca rindin ağzını koklarlar.. Hakikaten bir içki kokusu yok.. Padişah bu hale nasıl geldiğini tatlılıkla sordukta Melihî türlü yollarla özürler diledikten sonra: — Hukne (ihtikan âleti) tedarik ettim de... der.

Kendisi de İstanbulun tanınmış çelebi akşamcılarından olan Ahmed Rasim, akşamcılığın ayyaşlığa kadar varan hallerinden bahsederken büyük şehrin hariminden pek canlı sahneler yaşatır:

"Geçen gün mey âşamanı zamandan biri nasılsa geceden evvel hanesine gelir. Kadını sevinir. Kadınlık buya biraz da takılır: — Vay! Bu akşam meyhaneler kapalı mıydı?. Galiba tezgâhtarla dargınsınız?.. Acaba şişelerde bir şey kalmadı mı?.. diye şakalaşır. Gülerler ve sevişirler. O aralık yemek bahsi açılır, zevce der ki:

— Yüz dirhem kadar iyi peynir alırsan sana bir makarna fırını yapayım!

Köftehor da yenir. Et suyile yumuşamış, üzeri nar gibi kızarmış, yanında buzlu vişne hoşafı, üstüne de yumurtalı peynir çekilir. Efendi derhal fırlar, bakkala doğru koşar, yüz dirhem peynir der demez arkadan biri gözünü kapar. Tanıdım, tanımadın meselesi nihayet bulur. Bir de bakar ki, candan bir bildik.

— Vay !

— Vay mı ya!.. Ayol nerelerdesin?

— Sen nerelerdesin?

— Vallahi göreceğim gelmiş.

— İnşallah çok görüşürüz..

— Ne?.. Bırakmam vallahi! Bir iki tek atalım, biraz koklaşalım!

— Şey.. Şu peyniri eve bırakayım da...

— Adam etme be!. Kırk yılda bir.. Bakkal, sende var mı?

— Var ama görürlerse..

— Sen bardaklara koy.. Biz içeriz..

İnsaf! Bakkal dükkânında çakılmaz a.. Birer tane yuvarlarlar. Meze derken bizimkinin hatırına biraz yukardaki koltuk gelir. Hava da sıcak! Taksimi boylarlar. Çuçurina Kosti, İskembe Yorgi, Çalıkusu Mıgır, Koyun Ahmed, Telgraf Petri, Tırıl Hasan, Eğreti Mihal, Karabiber Hüsnü o iri meyhanede oturmuşlar, çığırtma çaldırıyorlar. Onlar da dalar. ezgâhbaşı gırı başlar. Selânik şarabı, frenk düzü, sakızın mastikası, kanburun mezesi, kaka surat Amberin teyzesi. Beykozun pacası, Sarıyerin güveci, gırtlak ağrısı için ebegüme-

ci.. versen a bir tek.. tezgâhtan senden, birer tanede benden.. Eyvallah! Yok... Olmaz... Birer tane daha!.. Adam aman... Afti matiz mehâ. Ne aykırı içiyorlar. Ahbar, derken yine bizimki dirseği tezgâha verir, gelsin!. Ha babam ha! Kepenkler çevrilir, garsonlar gazları söndürürler... Bunları da aralıktan çıkarırlar.. Çıkarırlar ama ikisi de duracak beyim duracak! İki çatık kolkola verirler. Habire yürü! Salma tomruk, Hristik, Linardi bahçesi, Yenişehir ovası, Dolapderesi safası, derken güneş doğar, sabah keyfi bir iki tane daha atarlar. Peykede biraz sızıp ayılıp yine çakarlar, Halep çarşısında birbirini kaybederler.. Ah!.. Bizimki... Artık yürür! O reftarı hiramânane ile duvar diplerinden ilerliyerek evin kapısını bulur... Açılır açılmaz:

— Çabuk... Makarna!.. diye elindeki kâğıdı uzatır.. Biçare kadın ne yapsın? Alır, bir de ne baksın? İçinde iki tane kuru boğaça, yağları dışarıya vurmuş!.. (Şehir mektupları).

"Köprü başında lüstrinlere bir boya çekilir, bastona dayanarak Domuz sokağı başındaki mahut birahaneye girilir. Herif muttasıl bira getirir. Bardağı ağzına alır almaz tazesini doldurup sürer, kulağının arka tarafındaki kurşun kalemi ile hanei mahsusuna çizgi çiziktirir. Ha babam ha! Saat on bir (alaturka).. İşkenbe şişer, hafif tertip düze girişilir. Vay efendim vay! Havyar ile kıyak kaçıyor ha!.. El saatte... On bir buçuk, vakit geçmiyor.. Ver yarım şişe daha! Çak efendi beyim çak!. Dayan!- Ver kendini cicim!. O kim o?. Vay efendim!. Maşallah beyim, bizi yakadan attınız! Estağfurullah birader!. Geçen akşam yine sattın?. Ben ne olduğumu bilir miyim ya?. Nasıl bilmiyorsun?. Düşecektin de sıvıştın.. Ben çaktım. Vallah değil! Hangi geceleri gidiyorsun?.. - İste burası söylenmez!. - bir tane içmez misiniz? Ne demek? Ben sabahtanberi atıyorum! Farkında mısın? Yemişteki meyhanede ne âlâ düz var!. Ali ile yarım okka da uskumru aldık, bol piyaz! Şimdi oradan geliyorum. Bu gece gezmiye gidelim mi? Evde misafir var, halam gelmiş. Yine mi satacaksın? Canım bunu nereden çıkardın? Nikoli yarım şişe daha ver! Fakat sen mezeye bakmıyorsun, hele bir parça havyar ile tereyağı ver, göğüse iyi imiş! Ey.. Seninki ile nasılsın? Orsa boca. O Fenerdeki herifi anladın mı? -külliyen inkâr.- ne olacak ya? Ah!. Bu karılar.. Ne o, içini çektin!.. Yoksa hatırladın mı? Ah! Bu gece halan gelmemiş olaydı, düşerdin değil mi? Öyle ya! Bu gece de düşerim ama istemiyorum.. Kardeşin nasıl? İyice! Nikoli yarım şişe daha! Tereyağlı havyarı unutma! Şerefinize! Eyvallah! Hey gidi zaman hey! On beş sene oldu, rüştiyede beraberdik! Allah yine ayırmasın. Vallah seni o kadar severim ki, kendi kardeşimden ziyade. Eksik olma birader, ben de seni öz kardeşim gibi severim. Öyle, kardeşlik şerefine!. Afiyet olsun! Şaşıyorum be, biz mi içiyoruz, yoksa şişenin dibi mi delik?! Nikoli bir yarım daha ver!. Eski Hristoya düşelim mi?..Ne var ki?.. Kemançe filân geliyor. Gidelim. Fakat ben üçe kadar otururum, sonra evde rezil olmıyalım, kocakarı darılır. Allahaısmarladık Nikoli!. Efharisto beyim!... Ben... Onu sevdiğim kadar o da beni sevse.. bahtiyarım. Senden iyisini mi bulacak?. Ah, bilmezsin, söyletme beni, dertliyim dertli... O... O... Vesselâm?.. Buyursunlar beyim!. Bize birer şişe ver! Uskumru var mı?. Ver, imrendim be.. Biraz piyazını da ziyade koy! Çak kardeşim!. Bize taksim gel!. bakalım. Adam!. todilerin üzerine de keman olmaz!. Bana bak, sende:

Vallahi güzel gözleri billâhi güzeldir

var mı? - Tırıng! çeyrek fırlıyor!. - Hep bir ağızdan:

Vallahi güzel gözleri billâh güzeldir!...

Of.. Saat iki... Bize birer şişe daha ver. Çalgıcılara da ver. - Tırıng! ikinci çeyrek - haniya uskumru! Hazır beyim!. Bayılırım, kuyruğundan tutup çevirmeli! - Tırıng! üçüncü - havyar ver! Uskumru getir. Hani piyazı.. Siz de var mı? - Tırıng! - ah.. O pek sever:

İbret oldum ah aşk erbabına

- Tırıng! - efendiler.. beyler.. vakit geldi!. gidiyoruz, ey birader bana izin!. Eyvallah!. Akşam.. yine orada!.. Hay hay!. Arabacı * * * ye kaça gidersin?! İki çeyrek! Köprü parasını vermem ha!. Haydi! - gıldır gıldır!. Sarsıl bre salsıl - Dur!. Ne de karanlık sokak! Lâkin midem fena.. vay!.. Aman!. Midem.- Tutamıyacağım!.. - sürekli bir öğürtü, gürültü... boğaz, gırtlak nağmeleri - evden bir sada:

—İlâhi için çıksın sarhoş herif!. Çocuğu uyandırdı.. Her akşam.. her akşam içer.. Saat dörtte eve gelir.. Bu çekilmez a.. Beşikteki to-

raman nağmesinde berdevam. Dışarda öteki ber karar. Bir sendeler, bir daha! Haydi yüzü koyun! Oh beyim, yaşa tosunum! İnsan sızarsa yerinde sızmalı! Misk gibi döşek! - fakat simitçilerden vakit yok ki... - saat yedi.. efendi kalk!. Bekçi ile devriye polisi!. Bekçi koltukta... Nasıl, kâbusu beğendiniz mi?. Piyazı bol uskumru ha?!.. Afiyet olsun (Şehir mektupları).

İstanbul Akşamcıları — "Çaylak" lâkabile meşhur muharrir Mehmed Tevfikin "İstanbulda bir sene" adındaki beş cüzü çıkabilmiş eserinin beşinci cüzünün adı "Meyhane - yahut - İstanbul akşamcıları" dır. (H. 1300) 1882 de Mahmud Bey matbaasında basılmış 48 sayfalık küçücük bir eser olmasına rağmen şirin bir üslûp ile kaleme alınmış, içinde bir hayli not sıkıştırılmıştır; bu mevzuda hemen tek kalmış orijinal kıymette bir eserdir. (B.: Meyhane).

AKŞAM PİYASALARI (Ramazanda Direklerarası) — Yakın geçmişin çayhanelerile meşhur Direklerarasının (Bugünkü Şehzadebaşında Veznecilerden Nevşehirli İbrahim Paşa sebiline kadar olan kısım) en canlı, üzerinden büyük şehir halkının bir sel halinde akıp geçtiği zamanları Ramazan akşamları idi; büyük muharrir Ahmed Rasimin kaleminden çıkmış olan aşağıdaki satırlar, kıymetine baha biçilmez hâtıralardır:

"Akşam piyasaları şık kaçıyor. Belki iftara doğru uzar korkusile ikindi üstü tıraş olan ne kadar minimini, yosma, fesi kalıplı, yakalığı temiz, paltosu düzgün, pantolonu ütülü, potini boyalı, zülf perişan, gözleri mahmur, (neşe ve handeden mehcur), elleri ganteli bey, beyzade, efendi, efendizade var ise cümlesi Veznecilerden Osman baba dergâhı önüne kadar sebilhane bardakları gibi diziliyorlar. Aralarında sarışın, kumral, beyaz, kâfuri beyaz, az esmer, âdeta esmer, buğday renkli, koyu esmer, biraz kahve karışığı, sarı üstüne beyaz, saçı siyah bıyığı kumral, gözleri mavi turresi kara, iri ayak, minyon el, bucur, bodur, kısa, orta boy, iri boy, yağız, lagar, etine dolgun, balık etli, az mülâhham, çıkık karın, şişman, hiraman, nev edâ, nev nihal, nazik endam, paytak, bükük bacak, omuz sallayan, yan giden, bir karış gerdan, mail, dik, yatık, feliksfor yakalıklı, düz bağlama renk âmiz kravatlı, bastonlu, şemsiyeli, şemsiyesiz, ipek mendilli, Hüsnü intihab mağazasında düzinesi on dört on paraya alınan çiriş kolalı yağlıklı, belde kuşak, toka, askılı, kordonlu, kordonsuz, fulârlı, fulârsız, öksürüklü, öksürüksüz, nezleli, baş ağrılı, gülünç, mütebessim, mahzun, âşık, alâkalı, yanık, tutuk, müptelâ, firkatzede, kâmüran, dargın, kavgalı, kazalı, belâlı da bulunuyor. Ya arabadakilere ne dersiniz? Aman Allah!. O vaziyeti ibtilâçûyane! Mutlaka sola yaslanılacak, fes alnın saçlardan ayrıldığı mahallin biraz aşağısına doğru inik, kalıplı duracak. Eğer bıyıklar maşalanmamış, briyantinlenmemiş ise ikide birde kıvrılacak, bükülü durup şayet arabanın içine birinin...... onun nazarı girecek olursa lüstrin botin görünecek (Ah!.. Yaz olsa iskarpinin yırtmacından ipekli çorap ta görünürdü), öyle bir tavır alınacak ki, yanıyorum mânası işrab edilmek istenirse karşı karşıya gelince göğüs âdeta körük gibi işleyip gözler kapanıp açılacak, ve derununa hamızı fahm karışmış olan havâyi hâr dudakların bir kere açılmasile hohh!.. diye dışarı çıkacak. Eğer maksut bir mısraı berceste ise isimsiz kartvizit kâğıdı üzerine meselâ :

Yandım âteşlere ey meh, seni gördüm göreli!

gibi bir şey yazılıp arabaların tekabülünde atılacak. Böyle olmayıp da seni vefasız, seni yalancı demek matlûp ise gözler nîm süzülmek hareketile kelle sallanacak, yok bu da nâ be mahal düşüpte (Sana bir şey söyliyeceğim) hitabı kastediliyorsa sağ elin şahadet parmağı dudaklara dokunur dokunmaz iki üç defa hareket edecek. Olur a, fikri böyle değildir de biz böyle anlamışızdır.

Sana ey canımın canı efendim
Kırıldım, küstüm, incindim, gücendim,
Benim nevrestei bağı bülendim
Kırıldım, küstüm, incindim, gücendim

şarkısının mazmunu sarfedilecek. Bundan kolayı yok! Baş hafif bir hareketi devriye ile öte tarafa çevrilip tarafı diğerde bulunan gözün kuyruğile bakılacak, bu da haritada var: Teşekkür ederim bandırası çekilecek. Ya el fese kadar gidip düzeltme bahanesile pat çakılacak ve yahut Mahmudpaşa kahvecilerinin bağırdıkları kesme! nev'inden bir boyun büküntüsü gösterilecek. Gönül âlemi bu ya! Neler olmaz, neler olmaz! İşin içinde geleyim mi, gelmiyeyim mi de vardır. Bunun için de evvelâ sol göz kırpılacak. Anlaşılmadı mı ne dersin makamında kafa silkinti suretile sallanacak, Sa-

na hasret kaldım yerine avuç koklanacak. Kıskanıyorum mânasına mendil ısırılacak. Bayıldım efendim bu ne zerafet, ne letafet nüktesini sarfetmek için birdenbire arabanın arkasına yaslanılacak. Aman göremedim, eyvah kaçırdım işaretini vermek için dahi memelere kadar pencerelerden sarkıp bakılacak. Ne yapalım? İnsan alâkadan usanmazmış, birini bırakıp diğerine gönül verirmiş: Eskisi görülünce müstehziyane gülünecek; tazesine, pek yenisine tesadüf edince gülümsemek şartile öne doğru ağır, ama pek ağır eğilme hareketi icra edilecek. Yayaları sormayın, onlar pastra, çimdik, elleme, omuz vurma, mendil kapma, şemsiye çekme, yolu kapama, yüz kızartma, elmasım, iki gözüm, ah canım, sen benim olsan ben senin olsam, ne de şık, varda destur gibi söz atmalarla demgüzar oluyorlar. Bir eğlence, bir eğlence ki, tarif kabul etmez" (Şehir mektupları).

"Piyasa şık kaçıyor dedim a.. Siz bu sözüme dikkat edin. Acaba hatırınızda kalmış mıdır, bir zamanlar:

> **Üstü açık faytonda**
> **Gezerim piyasada**
> **Harf atarım kızlara**
> **Bırakırım merakta**
> **Yâr için terelli hah hah hay!.**
> **Yâr için terelelli hah hah hay!.**

yolunda bir kanto vardı. İşte bu kantonun medlûlü zî mealini böyle akşamlarda görmek pek ziyade hoşuma gidiyor. Dokuz numara fes, ufak, minyon kulak, çekik kaş, serpme ben, elâ göz, dökme burun, ter bıyık, gonce dihen, dik, önü yarım parmak açık yaka, mavi ipek üzerine beyaz kravat, ala alaman, nîm frize, siyah eldiven, alçı dondurması baston, çizikli siyah pantolon, düz, lustrin botinlerle faytonun bir köşesine kuruluş yok mu, insanda temaşa için takat bırakmıyor. Kalben beni sevmiyen kadında acaba his var mıdır dediğini işrap eden nazarları, gönlüm hiçbirini sevemiyecek diye üzüldüğünü bildiren yan duruşları :

> **O nevcivanım ki nigâhım vücuhü nisvana**
> **Tenezzülüm sayılan itilâlarımdandır.**

beytini terennüm eder gibi görünen dudakları, yakalığın asab ve ev'iyei fekkiyeye vukubulan takıntısını menetmek için kırdığı boyunları görmek kadar zevkâveri vicdan olan bir şey var mıdır?. Hele kendi kendisine ettiği hasbihalleri dinlemek kadar hoş bir müsahabet olamaz. Bakınız, süzülüp süzülüp neler diyor, aman! O siyah carlı ne kadar dikkatli bakıyor! Adeta yiyecek. Of! O lâcivert çarşafın içindeki ne çirkin! O nedir o? O yayvan kupaya kimler binmiş? Hah hah hay!.. Gözlüklü ihtiyara bakın!. Ah iki gözüm!. Hanımefendi geçiyor. Ne kadar naziktir? fakat biraz geçkin!. Bu kadın da her zaman bana gülümser, haline bakmaz da... Aman Allah! Al bir tanesini daha!. Ne de şişman! İnsan yanına varmağa korkar. Ay!. Ay!. Düşüp ölecek, zavallı arabada duramıyor, zaif mi zaif! Çiroz mu çiroz! Çarşafı deri gibi kemiklerine yapışmış! O!... Madam * * * nin burada ne işi var? Kocası da yanında! Bizim şu âdi piyasayı görmiye gelmişler.. Ah! O âlemler! Salzburgda, Viyanada geçirdiğim akşamları hatırlıyorum! Bu sarışın güzelce hanım kim? Fakat pek kibirli! Kirpikleri seyrek olmasa hakikaten pek güzel olacakmış! Elâman bu siyahilerden! Her arabada bir tane var! Tanıdım eski yadigâr! Şimdi kocaya varmış! Acaba rahat duruyor mu? Ne mümkün! (Bu esnada sağ bacak sol bacak üzerinden inip sol bacak sağ bacak üstüne konacak, bıyıklar hafifçe muayene edilip eldeki baston bir iki sallanacak; arabacı! Osmanbaba türbesini geç, Şehzade camii kapısı önünden dön! Denilecek, ama kır atlı araba görünür görünmez: Dönme!. Dönme!. diye emir verilecek) yine o!.. Birbirimizi göremezsek olmuyor, sevmiyorum, fakat hazzediyorum.. İki üç senedir böyleyiz. Adam sende!. Ömür oyalanmakla geçer... Gönlüm bomboş! Bana mağrur diyorlar, bilmiyorlar ki, kendileri de sevilecek mahlûk değillerdir... Ah! Pati. O senin küçücük, minimini pençelerini öptüğüm zaman neler duyuyordum!... Arabacı! Öndeki kır atlıyı bırakma! Yanından geç... Muttasıl yanından geç!... Evet, bu kadının tebessümünde başka letafet var... Ah!.. Ah!... Ne kadar dekolte giyinmiş! İşte hep böyle olmalı, yalnız çehre seyretmekten ne çıkar?. Of! Yine canım sıkılıyor!. Hiçbir şeyin tadı yok!." (Şehir mektupları).

AKŞEMSEDDİN — (B.: Mehmed Efendi, Şeyh Akşemseddin).

AKŞEMSEDDİN CADDESİ — İstanbulun eski cadde isimlerinden; 1934 şehir rehberi haritasına göre Keçeciler caddesinin Keçeciler Fırın sokağı ile Armutlu sokağı kavşakları arasında kalmış bir parçasından iba-

rettir ki, eskiden Keçeciler Fırın sokağının adı Fırıncı sokağı, Armutlu sokağının adı da Karabaş sokağı idi. (B.: Keçeciler Caddesi).

AKŞEMSEDDİN MAHALLESİ — Hırkaişerif civarında İstanbulun eski mahallelerinden, Akşemseddin camii ile tekkesi civarını ihtiva etmekte idi, şehrin bugünkü plânına göre Keçeciler caddesinin ahşap minare sokağile olan kavşağına düşer. 1293 mebus seçimi münasebetile yapılan bir sayımda 93 ev olarak gösterilmiştir.

AKŞEMSEDDİN MESCİDİ — Hırkaişerifte, Keçeciler caddesi üzerindedir; ilk yaptıran Fatih devrinin büyük âlimlerinden Akşemseddin Mehmed Efendidir. On sekizinci asır ortasında Üçüncü Ahmed bir gün bu mescidin önünden geçerken öğle ezanı okunmuş, hemen içeri girerek namaz kılmış ve kimin hayratı olduğunu sormuş, Akşemseddin mescidi olduğunu öğrenince bir minber koydurtarak, hatip, müezzin ve kayumunun gündeliklerini de arttırmış. Zamanla pek harab olmuş bulunurken İkinci Abdülhamid devrinde Bosnalı Hacı Emine Hanım isminde bir hayırsever kadının vasiyeti ve oğlu Hakkı Beyin delâletile bugünkü şeklinde ihya edilmiş, son defa da, 1944 de semt halkından toplanan para ile bir tamir görmüştür.

Kalın ve bodur taş minareli, dört kâgir duvar üzerine kiremit örtülü, son cemaat yeri aynı çatı altında ahşab küçük bir mesciddir. İkisi son cemaat yerine bakan ve basık, ikisi mihrab duvarında, ikişer tane de diğer iki duvarında olmak üzere sekiz penceresi vardır. Kapıdan girerken kapı ile sağdaki pencere arasında tâlik yazı ve siyah zemin üzerine sarı yaldızlı bir kitabe taşı vardır ki mâbedin ilk tâmirinde konmuştur:

Bu mukaddes eseri Akşemseddinin
Bozulub olmuş idi hali harâbiye karin
Bağdeten bâniyei sâniyesi itti zuhur
Oldu bânisinin ihlâsı o suretle muin
Bosnanın mûteberi Hâce Emine Hanım
Atlıbeyzâdedir ol râhilei Huldi berin
Vakfedüb meblâği mevfuri vücûhi birre
Emri tecdidi o meblâğla olundu temin
Etti mahdumları Hakkı Beyefendi himmet
Hüsni inşasına sarf etti nakdi temkin

Akşemseddin Mescidi (Resim : Nezih)

Ma'nevi ziynetine ziyneti zâhir verdi
Zevki rûhâni ile kıldı kulûbî tezyin
Ettiler ruhini hoşnud o veliyyullâhın
Oldu memnûn müteşekkir bu kadar ahvei din
Cennetül huld didim namına tarih Fevzi
H. 1322 (M. 1904)
Bitti bu ma'bedi ma'ruf gelin ey ehli yakîn
Bâni ü bâniyeye okuyalım fâtihalar
İde Hak cümlesini dâri naimde mekîn

Temiz, bol ışıklı, tezyinat bakımından yazılmağa değer bir şey görülmiyen bir mesciddir. Mihrab duvarının sağ köşesindeki ahşab minber, sol köşedeki ahşab vâiz kürsüsü, tavanın ortasındaki demirden küçük top kandil, alelâde işçi elinden çıkmış şeylerdir. Mihrabın çiy koyu pembe zemin üzerine koyu yeşil perde nakışları ile mihrabın üst kısmındaki yarım kubbeciğin kiremit rengi sıvası gayet çirkindir; sağ ve sol duvarlardaki pencereler arasında da ayni iptidaî zevkin mahsulü birer çiçek saksısı resmi vardır. Mâbed elektrikle aydınlatılmıştır.

Bibl.: Hadikatül cevâmi, I; REK ve Muzaffer Esen, Gezi notu.

AKŞEMSEDDİN TÂCI — Fatih camiinde, mihrabda, bir sırık üzerinde dururdu. Kara Hüseyin Paşa Sadaretindeki Sipahi ayaklanmasında (1624), sipahiler tarafından sancak yerine kullanılmıştı. (B.: Fatih Camii Vakası).

Bibl.: Naimâ Tarihi, II.

AKŞİOTE (Adel) — Beynelmilel spor âlemi şöhretlerinden, namlı boks menecerlerinden, boks ve futbol maçları organizatörü; İstanbullu bir musevidir; 1895 - 1900 arasında İstanbulda Beyoğlunda doğdu; spora karşı, çocuk denilecek yaşlarda iken başlıyan çılgın aşkı, her hangi bir sahada şöhret olmasına çelimsiz vücud yapısı elvermeyince, kendisini bu âlemin ticaretine sürüklemiş, mütareke yıllarının kıymetli Türk boksörü Zeynel Akanderenin meneceri olmuş ve şöhretinin ilk sağlam adımını da Zeynel - İstavro maçını tertib ederek kazanmıştı; Fevkalâde sevimli, harikulâde enerjik ve çok güzel konuşan Akşiote, bundan sonra ne kadar maç organıze etmiş ise hepsinde kazanmış, bir ara Fransaya giderek orada da kârlı ve muvaffakıyetli otomobil yarışları tertip etmişti. İkinci Cihan Harbinde Fransada bulunuyordu, bu memleketin karagünlerinin şahidi olmuş, ve ilk fırsatta Mısıra geçerek meslekî faaliyetine başlamış, bu arada Amerikalı asker boksörleri İstanbula getirerek Büyükşehrin yıllardanberi hasretini çektiği ring döğüşleri tertip etmişti. Türk spor âleminde, küçük ismi olan Adel'den bozularak Adil diye meşhurdur.

Burhan Olker

AKTANSEL (Dr. Op. Mehmed Nuri) — Türk tababet tarihinin seçkin simalarından; 1889 da İstanbulda Şehzadebaşında Çukurçeşmede Mollakestel mahallesinde doğdu; Vefalı Saim Ağabeyin büyük kardeşidir. Babası Galata gümrüğü muayene memurlarından Merhum İsmail Hakkı Beydir; ailenin aslı Kafkasyalı olup Hakkı Beyin babası Mehmed Şükrü Efendi adında bir memur, onun babası Mehmed Nuri Efendi de meşhur Şeyh Şamilin cihad arkadaşlarından olup İstanbulda yerleştikten sonra Büyükşehirden bir kızla evlenmiştir. İlk mahallesinin mektebinde, orta tahsilini Nümunei Terakki idadisinde yapan Nuri Aktansel 1330 (1914) de Tıbbiye mektebinden pek iyi bir diploma ile çıkmıştır; meslek hayatına Balkan Harbinde daha talebe iken İstanbul Tatbikat hastanesinde çalışarak atıldı, Birinci Cihan Harbine birinci ve beşinci ordu menzil sıhhiye müfettişliği doktorlarından biri olarak iştirâk etti, Çanakkale ve Biga menzil hastanelerinde bulundu; Hilâliahmer yedinci imdadı sıhhî heyetinin en faal erkânından biri olarak Millî Mücadeleye iştirak etti ve Konyaya gitti; Antalya ve Burdur havalisinde dolaştı; sulhtan sonra kendi hesabına Avrupada meslekî bir tetkik seyahatine çıktı ve Hamburg Tıb fakültesinden operatörlük ve röntgen ihtisas diplomaları aldı; 1926 da memlekete dönüşünde Gaziantep memleket hastanesi başhekimliğine tayin edildi; burada hizmet ve şahsiyeti ile unutulmaz bir sevgi hâtırası bırakarak İstanbul çocuk hastanesi başhekimliğine nakledildi, fakat pek haklı olarak ileri sürdüğü yorgunluk mâzereti kabul edilerek İstanbul Sıhhî müze müdürlüğüne tayin edildi. Doktor Nuriye kadar, pek iptidaî bir halde bulunan bu müze, onun müdürlük devrinde büyük bir inkılâb idrak etti, öylesine ki bugünkü müessese, tereddütsüz Doktor Nurinin eseridir denilebilir (B.: Sıhhî Müze).

1940, 1941 ve 1942 İzmir Fuarındaki sıhhî sergileri de o tertip etti. 26 birincikânun 1942 de bu vazifede bulunurken kısa bir hastalığı müteakip öldü; bu vakitsiz ölüm irfan

hayatımız için pek büyük, pek acı bir kayıp olmuştur, kabri Edirnekapı şehitliğindedir.

Sohbeti tatlı, daima güler yüzlü, neşeli, dostlarına sadık, hastalarına karşı şefik, gayet hassas, içli bir adamdı; yüksek nefis feragatinin zevkini tatmış, âlâyiş ve şöhretten kaçan büyük bir vatanperverdi; bir doğuş kabiliyetini kendi gayreti ile inkişaf ettirmiş kıymetli bir ressam, kendine has pek zarif ve akıcı çizgileri olan bir karikatürist idi. Gençliğinde sporla da uğraşmış, Vefa yurdunun kurucularından biri olmuş, bir ara bu kulübün mesul murahhaslığını yapmıştı.

AKTANSEL (Saim Turgud) — Lise tarih muallimi; son yarım asır içinde Büyükşehrin spor âleminde seçkin şöhretlerden, Vefa spor kulübünün en mütevazı bir âzası ve bu spor kulübünün bir numaralı, en asil, şövalye âzası; 1958 de yaşları 35 - 50 arasında bulunan İstanbul sporcuları tarafından takılmış lâkabı ile "Saim Ağabey" yahud "Vefalı Saim"; bundan evvelki maddede hal tercemesi yazılı Dr. Nuri Aktanselin küçük kardeşi; (H. 1311) 1893 de İstanbulda, Şehzadebaşı civarında Çukurçeşmede doğdu; ilk tahsilini "Darülilmüvetâlim" iptidaî mektebinde, sonra Anadoluhisarında Defterdarmehmedbey mektebinde gördü, oradan Darül-ilmi vettalimin rüşdiye kısmına, az sonra da Vefâ sultanisine kaydolundu; sporla uğraşmağa da bu tarihte başladı; 1908 de temeli mektebin içinde atılan bir Vefâ idman yurdunun kurucuları arasında bulundu; ki bugünkü Vefa kulübü bu yurddan doğmuştur. O zamanlar Türk sporunun en canlı sahnesi, Yenibahçedeki Hastâne Çayırı idi. Saim Turgud, bu çayırda Vefâ Futbol takımının sol hafı olarak as şöhretlerden biriydi; bu yıllar içinde güreşe de merak etmiş, amatör olarak güreşmiş, fakat, kendisine bir doğuş kabiliyeti olarak müjdelenen pehlivanlık şöhretine her nedense ehemmiyet vermemişti, ki çıplak göğsünü ve bazularını görenler, pek haklı olarak onu, meydanı delikanlılara bırakmış bir eski pehlivan sanırlardı.

Vefâ sultanisinden diploma alır almaz Birinci Cihan Harbine ihtiyat zabiti olarak giren Saim Turgudun askerlik hâtıraları da zengindir. Bu hâtıraları yakın dostlarına naklederken yer yer gözleri yaşaran bu centilmen sportmen, yanıbaşında şehid olan bir silâh arkadaşı Mehmedciğin bir şarapnel parçasiyle gövdesinden ayrılmış başının Kelimei Şahadet getirdiğini; bir Mehmedciğin matrasındaki son damla suyu, kendi dudakları çatlarken, humma ateşi içinde yanan ölüm halindeki zabitinin alnına döktüğünü söyler ve harbin son yılında, 1918 eylûlünün 19 uncu günü İngilizlere esir düştüğü ânı şöylece anlatırdı:

Sâim Turgud Aktansel
(Resim: H. Çizer)

"Sekizinci ordu emrinde 46 ıncı fırkanın 144 üncü alayı birinci tabur yaveriyim; Filistin cephesinde Ettîre siperlerindeyiz; alay sancakdarı Mustafa Çavuş, ki bir erkek güzeli, güzellik heykeli delikanlı idi:

— Sancağı ne yapacağız yaver bey? dedi.

"Sancağı sırığından çıkardım, sırığı kırıp parçalayıp attık; sancağı öptük, katladık, yine öptük ve siperin kumlarını kazarak gömdük.. Tam siperden çıkmak üzere idik ki, karşımızda, siperin üstünde bir süngü parladı ve, dev gibi bir Hindli peyda oldu:

— Grek?!.. Germen!..

"Ben, Mustafa Çavuş ve adını hatırlıyamadığım üç nefer bir tereddüt ânı geçirdik;

— Biz... müslüman!. Türk!.. diye bağırdım.

"Hindlinin gözlerinde bu sözümün isbatını istiyen bir ışık vardı; Kelimei Şahadet getirdim, Kelimei Şahadet getirdik, Hindlinin süngüsü bize çevrilmiş iken doğruldu, o da bizimle beraber Kelimei Şahadet getirdi ve elile: "Siperden çıkın!" emrini verdi. Rumlar ve Almanlar tarafından işgal edilen Türkiyeyi kurtarmağa geldiğini sanan bu Hindli, bizi esir aldı".

Bir buçuk yıl esaretten sonra dönüşünde, kendisine asil ve nezih bir meslek seçti, babasının yerleşmiş olduğu ve kendi çocukluğunun pek tatlı günlerinin geçmiş bulunduğu Anadoluhisarında ilkmektep muallimi oldu; bir taraftan da İstanbul Darülfününunun Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesine devam etmeğe baş-

ladı; İstanbul Lisesine muallim muavini oldu, diploma aldıktan sonra ayni lisenin tarih stajyerliğine tayin edildi; feyz aldığı irfan ocağı Vefâ lisesinin orta kısmına müdür muavini ve tarih muallimi tayin edildi, sonra sırasiyle İstanbul erkek muallim mektebi tarih muallimi, Üsküdar kız orta mektebi müdür muavini ve tarih coğrafya muallimi, Üsküdar orta mektebi müdür muavini, Adapazarı orta mektebi müdürü oldu, Adapazarında üç yıl kaldı, geçirdiği ağırca bir hastalık üzerine 1939 da Vefâ lisesi tarih muallimliği ile İstanbula geldi; bu irfan müessesesinin her köşesinde her gün bir aziz gençlik hâtırasını tahayyül ederek yaşamakta iken 24 Ağustos 1949 da bir ameliyat sonunda öldü. Cenâze namazı Fatih Camiinde kılınıp bir cemaati kübrâ ile kaldırıldı.

Yıllardan beri karaciğerlerindeki taşın ızdırabını çekegelmekte idi; en büyüğü ondört yaşında ve en küçüğü altı aylık altı evlâdını Anadoluhisarındaki evinde bırakarak derdinden halâs olmak için yürüyerek gitdiği hastahâneden beklenmedik ölüm haberinin gelmesi kendisini tanıyanları derin teessüre gark etti.

İstanbul Ansiklopedisinin ve R. E. Koçunun baştâcı dostu idi; bu ansiklopedi Saim Turgud Aktanselin şahsında yazı ailesinin pek güzide ve necib bir simasını kaybetmiş oldu. R. E. Koçu, Hergün gazetesindeki bir sohbet yazısında aziz arkadaşının cenâze töreni üzerine şu hatırayı nakletmiştir:

Vefâlı Saim Ağabey yeryüzünde Türk milletinin asalet ve necâbetini temsil eden simalardan biriydi... Yalnız milletimizin değil, insanlığın yüz akı olarak doğmuş, hayatın bin türlü cilvesine, kahrına metanetle göğüs germış, şerefine ve haysiyetine en küçücük bir toz zerresi kondurmamış, tertemiz yaşamış, asker olmuş kahramanca döğüşmüş; muallim olmuş, mesleğine sıhhatini feda etmiş; evlenmiş, altı evlâdın cıvıltısiyle dolacak örnek yuvayı kurmuş; kafasını Garp medeniyetinin ışığına çevirmiş, ruhunu dini mübini islâmın ahlâk ve fazilet akidelerinin nurunda yıkamış, çocukluğundan ölüm döşeğine kadar bir gün dahi ibadetinde kusuru olmamış, şanında ne yazsam azdır... Has dostumdu, manevî kardeşimdi, gönül tahtımda oturanlardandı...

"Bir gün bir sohbet arasında, hasta karaciğerinin morarttığı dudaklarında mütevekkil bir tebessümle:

— Sakın unutma ha! dedi... Cenazemde bando isterim! Asker isterim!...

"Şu fıkrayı da nakledeyim:

"Bir pazar Saim ağabeyi Yeni cami arkasındaki parkta görmüştüm... Başına otuz kırk Mehmedçik toplanmış, harıl harıl asker mektubu yazıyor, getirdiği pullu zarflara koyarak sahiplerine veriyor... Aman ne kadar mesud idi. Huzurunu bozmamak için kendisine görünmedim...

"Bir gün yazıhanemde oturuyordum... İçimde sebepsiz bir sıkıntı var elimi bir türlü işe süremedim... O zamanlar ,yanımda Behçet Elver adında bir çocuk çalışırdı, zeki, içli, sevimli, kafası aydın bir çocuktu... Emsali akranı gibi futbol meraklısı, Galatasaray taraftarı... Vefalı Saim ağabey bana her gelişinde Behçete: "Nasılsın Salatagarayli" diye takılırdı... Behçet gazete okuyor, çocuk birden bir çığlık attı ve hıçkıra hıçkıra ağlamağa başladı...

Şaşırdım:

— Ne var? Ne oldu?...

Diye sormama vakit bırakmadan gazeteyi önüme koydu: Saim Turgud Bey ölmüş! Ve o gün öğle namazını müteakip Fatih camiinden kaldırılarak...

"Dona kaldım... Kapı açılır ve o içeriye girer gibi oldu:

— Bando isterim!...

" O zamanlar doktor Lütfi Kırdar İstanbul Valisi ve Belediye Reisi idi... Beni sever, hattâ "dostumdur!" dersem bu yakınlığı kabul ederler zannederim... Fırladım, komşu bir matbaanın telefoniyle kendilerini buldum, ve Saimi dilim döndüğü kadar anlatarak centilmen validen Şehir bandosunu istedim: "Üzülme... Gönderiyorum!" dedi... Camiye koştum! Cenaze ile meşgul olanlara:

— Şehir bandosu gelecektir... Olabilir azıcık gecikir, ona göre tedbirli bulunun... dedim.

"Cenaze namazı kılınırken bando geldi.. Yalnız bando değil asker de geldi... Yalnız bando ve asker değil siyah esvabiyle başında siyah silindir şapkasiyle Vali de geldi... Ve yalnız da değildi, yanında büyük üniformasiyle bir general vardı."

Sevdiğine, bütün asalet ve necabetile kul köle olur, kalb gözü kan ağladığı günler, hastalıktan morarmış dudaklarında kalenderâne bir tebessüm eksik olmazdı; zengin değildi, cömerddi; altı evlâd sahibi bir babaydı; 1942 de yeni doğan bir oğluna verilen ekmek karnesini aldığı gün, evlâd ekmeği yediğini söyliyerek öğünür, zarif tatlı dilli adamdı; taklidde erişilmez hüner sahibi idi, türlü dilde, türlü lehçede konuşur, istediği kimseyi her gözün kolay zaptedemiyeceği hususiyetlerile ve sesiyle göz önüne getirirdi. Kabri Edirnekapı şehitliğindedir.

AKTAR, AKTARLAR — (B.: Attar).

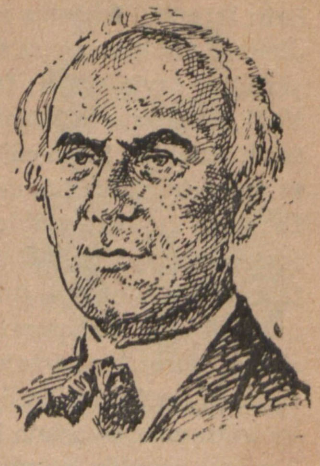
AKTARKERİM SOKAĞI — Fatih kazasının Karagümrük nahiyesinin Kaariyeatikalipaşa mahallesi sokaklarındandır. Fevzipaşa caddesi (Edirnekapı tramvay caddesi) ile Kaariyeyağhânesi sokağı arasındadır; Fevzipaşa caddesi kavşağından girildiğine göre, iki araba geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli ve bozuk bir sokaktır; sağ kolda kulübeden az büyükçe iki ahşab ev, sol kolda da bir arsa vardır; bu ahşablarla arsa geçilince yol bir toprak sokak halini alır; evleri beton, ahşab, tuğla yapı ve hemen hepsi dargelirli aile meskenleridir; 1946 da bu sokağın hemen ortasında, vaktile bu semti harab etmiş yangınlardan kalma bir kuyu bulunuyordu; derin ve su dolu idi; her ne kadar taş bir bileziği ve üzerinde demir kapağı bulunuyor idise de, kapağı kilitsiz olduğundan, türlü bakımlardan kazaya sebep olur gibi görülmüştür (Ocak 1946).

Bibl.: REK ve Muzaffer Esen, Gezi notu.

AKTARYEKTA SOKAĞI — Fatih kazasının merkez nahiyesinin Sinanağa mahallesi sokaklarından, Kırbacı sokağile Turşucuhalil sokağı arasındadır; üç araba geçecek kadar geniş, paket taşı döşeli, her iki kenarı yaya kaldırımlı kısa bir yoldur; evleri, ahşab ve beton hali vakti yerinde aile meskenleridir (1946).

Bibl.: Burhan Olker, Gezi notu.

AKTAY (Salih Zeki) — Kendisinin pek sevdiği lâkabile "Hellenist Şair"; 1892 de İspartanın Şarkî Karaağaç kazasında doğdu, babası bu kasaba eşrafından Hâkim Mehmed Hilmi Efendi, anası Hâdimîlerden Mehmed Said Efendi kızı Sabire Hanımdır. İlk tahsilini, bağ ve bostanlar arasında, servet ve refah içinde pitoresk bir kasaba olan Şarkîkaraağaçta Türabîefendi mahalle mektebinde yaptı. Sonra ücretli yatılı talebe olarak Konya idadisine gönderildi. Burada Şükrü Bey adında bir tarih muallim minden Truva muharebeleri dolayısile dinlediği Hélène ile Pâris menkıbesi, genç Salih Zeki'de eski Yunan edebiyatı üzerine ilk merakı uyandırdı. Hakim Savanın oğlu Doktör Hipokrat da bu mektepte Salih Zekiye yunanca muallimi olmuştu.

Salih Zeki Aktay
(Resim : S. B.)

1912 de idadinin üçüncü sınıfında iken İstanbula gelip Hadikaimeşveret İdadisine girdi, ve Türkiye Kıraethânesinin üzerindeki odalardan birini tutup yerleşti ki, talebe pansiyonları bulunmıyan o devirlerde, kendi parasile İstanbula tahsile gelenler hanlarda veya kahvehâne üzerlerinde bekâr odası tutarlardı. Türkiye Kıraethânesinin yerinde 1946 da Şark Kıraethânesi bulunmakta idi.

Dedesi Mehmed Said Efedi, kızını ana karnında bırakıp İstanbula gelmiş idi; torun, anasının bile yüzünü görmediği bu dedeyi aramağa gelmişti; hemşehrilerinden Kartalda oturduğunu öğrendi, Kartala gittiğinde, "Bu sabahki trenle memlekete gitti!" cevabını aldı; hazin tecellidir ki Mehmed Said Efendi, uzun yıllardan sonra bir sıla seyahatine çıkmış, fakat yolda, Konyada hastalanmış, ölmüştür.

Hadikaimeşverette iken Notar Poyrazoğlu adında bir aşçıdan da yemek yerdi; bu adam çılgın bir Yunan milliyetçisi idi; klâsikleri ezbere bilir, İlyada'yı okurken coşardı; Aktay o günleri hatırlarken: "Elenizm'e karşı hevesimi görünce benimle meşgul oldu, İlyada'yı mısra mısra okuyup anlatmağa, şerhe başladı. Yunan mitolojisi hakkında sağlam bilgi sahibi idi. Müheykel bir adamdı, Sofokles'in heykelleri ona pek benzer" diyor. Harbi Umumide asker oldu. Harbiye Nezaretinde tercemanlıkla alıkondu. Harbe fikren

muarızdı, İttihad ve Terakkiye muhalifti, Alman ordusu bozulurken Nüzhet Sabitle beraber "Türk ordusu beyhude harcanmamalıdır" diye bir beyanname bastırdı, Nüzhet Sabit saklandı, Salih Zeki yakalanıp Bekirağa bölüğünde hapsedildi, mütarekeye kadar 7 ay yattı; çıktığı zaman Hürriyet ve İtılâf partisi iktidar mevkiine geçmiş bulunuyordu. İttihad ve Terakkiye muhalif olanlar arasında bu fırkaya girdi, fakat pek az sonra parti liderleri ile fikren anlaşamadı, onları "geri, düşkün, ölü" bularak istifa etti. "Beni Hürriyet ve İtilâftan çıkmağa teşvik eden, beni irşad eden Yahya Kemaldir" diyen Salih Zeki Aktay bu yıllar hakkında şunları ilâve ediyor:

"Üç gün sonra Bayezidden Türbeye doğru geilyordum. Nüzhet Sabit de karşıdan geliyordu. Şimdiki Bozkurt kahvehanesi (1958 de Köşe Hanı altındaki İş Bankası şubesinin yeri) karşısında birleştik, o da istifa etmiş:

— Gümülcineliyi son defa görmeğe gidiyorum! dedi.

"Biz konuşurken yanımıza Asaf Muammer geldi, bizi alıp şimdiki Halk Partisinin yanında bir beyaz binada Millî Ahrar fırkası açılmış, oraya götürdü. Bekir Sami, Cami, Kara Vasıf, Şark mahfili sahibi Salâhaddin, Soysallı İsmail Suphi ve Rauf Ahmed bu fırkada idiler. Nüzhet Sabitle beraber biz de yazıldık. Ben de Rıza Nuru alıp götürdüm. Rıza Nur, o zaman, İkdam matbaasında Akvam gazetesini çıkarıyordu. O zamanlar fırkada konuşulan başlıca siyasî mevzu, manda fikirleri idi, İngiliz, Amerikan ve Fransız mandalarının tercihi maddeleri münakaşa olunurdu. Bu sırada Doktor Tevfik Rüşdü benimle sık sık görüşürdü, Mustafa Sabriden bir mülâkat istiyordu, bu mülâkatı temin ettim; Hürriyeti İtilâf liderine, bir eski İttihadcı olarak, M. M. grupundan Karpuz Ariti göndererek şahsî endişeleri atıp bu korkunç devirde bir millî birlik teklifinde bulundu; o sırada mebus seçimi hazırlıkları başlamıştı, Ahrar Soysallıyı Burdurdan, beni de Ispardan namzed gösterdi. Tarik gazetesinin muhabirliğini de alarak intihap daireme gitmek üzere İstanbuldan ayrıldım. Kuvayı Milliye teşekkül etmişti; bir bavul İngiliz lirasına Şarkîkaraağacı İngilizlere satmış jurnalile Karaağaçta tevkif edildim; bu bir bavul İngiliz lirası, aslında, bavulumda bulunan Tarik gazetesinin başlıklı mektup kâğıtları idi. Babam ve dayım ile beraber Demirci Mehmed Efeye gönderildik, Beş ay Mehmed Efenin hapsinde kaldık. Bizi Mehmed Efeye 500 Zeybek götürüyordu; başlarında Yalınayak Hacı Efe ile Çarıksaraylı Hasan Hüseyin Efe vardı, bu Hasan Hüseyin Efe on dokuz yirmi yaşlarında zarif, nazik, hassas, dünya güzeli bir çocuktu, bir esmer Apollondu; kafilede, muhafız olarak bir de Refik adında bir ihtiyat mülâzim vardı, Ispartadan karlı bir günde çıktık, hemen bütün Isparta bizi seyre çıkmıştı. Trenle Eğirdire geldik; Kuvayı Milliyeden Hafız Bey bizi alıp sonu bilinmiyen bu maceradan kurtarmak istemişti; Refik Bey:

— Vermeyiz, müsademe olur! dedi. Biz de:

— Bırakın Mehmed Efeye gidelim! dedik ve Hafız Beye bu âlicenablığından ötürü teşekkür ettik. Trende tatlı bir kadın sesi türkü söylüyordu. Bu, Mihriye isminde bir sihirbaz aşifte idi, harikulâde güzel konuşan, fevkalâde güzel ve zeki bir kadındı. Bana: — Hiç korkma! ben de Demircinin yanına gidiyorum! dedi. Kızı, Demircinin yanında imiş. Bizi Nazilli mahpushanesine koydular. Beş ay yattık. Bir gün baklava, börek, tütün hediyeleri ve bir Kuranı Kerim ile Demircinin selâmını tebliğ ettiler, biz de bütün malımızın Kuvayi Milliye emrinde olduğunu söyledik, serbest bırakıldık. Bir müddet, dağlarda Yürüklerin misafiri olarak yaşadım. O sırada Rıza Nur Maarif Vekili olmuştu. Kendisinden aldığım bir mektupta Afyonkarahisar Sultanisi müdürlüğüne tayin edildiğimi öğrendim. Ankaraya giderken Vekil değişmiş, Hamdullah Suphi Rıza Nurun yerine gelmişti. Benim için: "Müthiş bir muhalif geliyor!" diye telgraf çekmiş; trenden iner inmez tevkif edildim, mâsumiyetim anlaşıldı. Serbest bırakılınca, artık Afyonkarahisarına gitmekten vazgeçtim. İstanbula döndüm. Said Beyin Maarif Nazırlığında Bezmiâlem ve Vefâ sultanilerine pedagoji muallimi oldum. O sıralardadır ki Ahmed Haşimle yakın bir dostluk tesis ettim. Gençlik çağlarım, Ispartada bir kapatmam vardı, Dereli Şefika, İstanbula onu da beraber götürmüştüm; güzeldi, güzel bir sesi vardı, güzel oyun oynardı, âfet bir rakkase idi, Haşim Dereli Şefikayı görünce deli oldu. Kendisine şiirler ilham edenlerden biri de bu Is-

partalı rakkasedir; umarım ki Haşimin dinlediği türkülerden biri şudur:

Gide gide tutmaz oldu dizlerim
Ağlamaktan göz göz oldu gözlerim
Bu yerlerde geçmez oldu sözlerim

Bir giderim beş ardıma bakarım
Hem ayrılık hem hasretlik çekerim
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim

Ak alnıma kara yazı yazıldı
Etrafıma âşinalar dizildi
Mezarımız bilmem nerede kazıldı..

"Bu türkü dedemin kardeşi Recep Ağa için yazılmıştı. Karaağaçta dünyaya bir Hazreti Yusuf gelmiş, bir de Recep Ağa derlerdi. Bir iftiraya uğrayıp 18 yaşında bir nevcivan iken Güzelhisara nefyedilmiş, Güzelhisar âyanından Cihanoğullarının kızı kendisine âşık olmuş, izdivaç teklifini Recep Ağa kabul etmemiş, nihayet afiv fermanı gelmiş, Karaağaca döneceği gün, atına binerken düşmüş, ölmüş.. Kendisine zehir içirmişler imiş.. Cihanoğullarının kızı çok yaşamış, Recep Ağa öldükten sonra dünya evi bana haramdır demiş, 94 yaşlarında kız olarak ölmüş...

"İstanbula dönüşünün tezine Dereliyi memlekete gönderdim, İstanbulda evlendim. Zevcemin arzusile politika hayatından çekildiğimi gazetelerle ilân ettim. Muallimliği de bırakarak Hollanda Bankasında memur oldum. Eski hasımlarının tahriki ile bir yıl sonra bankadan çıkarıldım. Dokuz yıl açıkta kaldım. Karaağaçtaki çiftliğimi, baba konağındaki hissemi, meyva bahçemi, yoncalık ve afyonluğumu satarak geçindim. Nihayet Bayezid umumî kütüphanesine memur tayin edildim.

Bu hatıratı İstanbul Ansiklopedisine tevdi etmiş olan şair Salih Zeki Aktay kütübhâne memurluğundan yaş haddi ile emekliye ayrıldı.

Eserleri: Persefon, Asya şarkıları (Aile tahassüs hâtıraları); Pınar (570 parçadan mürekkeb aşk şiirleri); Mağara (Gördös ve Demirci dağlarının Türk efsaneleri); Rüzgâr (Elen şiirleri); Mine çiçekleri (hikâyeler); Hallacı Mansur; Bahtiyar Prens (Oscar Wilde'den terceme); Ovide'den Metamorphose'un birinci cildi, (Ovide'den terceme); Omiros ve Virgile'den seçme şiirler. 1946 da bir telif mitolojiyi bitirmek üzere idi.

AKTÖR KEDİ TEKİR — 1930 yılında İstanbul Şehir Dram Tiyatrosunda doğmuş; artistler kucağında terbiye görmüş, yıllar boyunca bir çok piyesde rol icâbı sahneye çıkmış ve rolünü muvaffakiyetle başarmış bir kedi idi. 23 Aralık 1952 de yirmi iki yaşında ölmüş, kendisini pek seven sanatkârların göz yaşları ile tiyatro bağçesinin bir köşesine defnedilmiştir.

Bibl. : Cumhuriyet Gazetesi

AKTUÇ (Nizameddin) — Namlı koltukçulardan; Büyükşehrin sanat ve fikir âleminin meşhur kitapçılarından, İstanbulu köşesi bucağile tanıyan, gün görmüş, zarif, nükteci, hoşsohbet, ele avuca sığmaz, yerinde rind ve kalender, zengin hatıra sahibi, nesli tükenmekte olan bir İstanbul çocuğu; 1897 de İstanbulda doğdu; doğumuna meşhur "İnek Kasidesi" şairi Ratib Bey:

Âleme geldi Nizameddin Bey

tarihini söylemişti. Babası Maliye mümeyyizlerinden Hafız Şevki Efendi, onun babası da Saraylar bekçibaşısı Abdullah Ağadır. Anası Muhsine Hanım, Şair Yenişehirli Avni Beyin kızıdır ki, bu hanım da ana tarafından Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi meşhur Nazif Efendinin torunudur; Bahâriye Mevlevihanesi Şeyhi Hüseyin Efendi de Muhsine Hanımın dayısı olur. Hafız Şevki Efendi Bahariye dergâhına bir muhib olarak devam ederken, etvar ve harekâtı ve sesinin harikulâde halâveti Şeyh Hüseyin Efendinin kendisine karşı aşırı muhabbetine, ve dolayısile de Avni Beyin kızı verilerek tekkeye damad olarak alınmasına sebep olmuştur. Nizameddin Aktuçun hemen bütün çocukluğu bir ilim ve sanat mahfili olan Bahariye dergâhında geçmiştir. On iki yaşlarında iken Ankaraya vergi müdürü olan babasile beraber İstanbuldan ayrılmış, ancak beş yıl sonra Büyükşehre döndüklerinin tezine de Birinci Cihan Harbi başında, sultaninin dokuzuncu sınıfından henüz 17 - 18 yaşlarında iken sıhhiye neferi olarak askere alınmıştır. 1918 da terhis edilince koltukçulukla ticaret hayatına atılmıştır; cevval zekâsı ve tükenmez enerjisi ile kısa bir zaman içinde bu işin bellibaşlı simalarından biri olmuştur; kitap ve kitapçılık hakkında daha çocukken edindiği sağlam bir bilgisi olmakla beraber, bu ikinci işine oldukça geç atılmış, ilk dükkânını

1929 da Çadırcılarda açmış; bugün Sahaflar dediğimiz Hakkâklarçarşısındaki dükkânına da 1930 da nakletmiştir. 1958 de Sahaflarda Bayezid kapısından girildiğine göre sol kola düşen bu dükkânda bulunmakta idi.

Nizameddinin kitapçılığı sair meslekdaşlarından bambaşka bir şeydir; nâdide bir kitabı, üstün bir fiatla satmaktan değil, ehline satmaktan zevk alır. nâehil istedikte, satın alınamıyacak kadar bir para ister, erbabına ise, kalenderâne bir cömertlikle fiat kırdıktan başka, bazan veresiye verir, parasını taksitle alır; bu gibilerden alacağını asla istemez. Nizameddinin şövalye civanmerdliklerinden bir hali de mekteplerin açıldığı zaman görülür; Sahaflar, saat dörtten sonra yeni sınıflarının kitaplarını alabilmek için eskilerini satan lise ve ortaokul çocuklarile dolduğu zaman görülür; mahcub, kitaplarını yok bahasına kaptıracak çocukları gözünden seçer, kullanılmış kitaplarını yeni bahasına alır; kılığı kıyafeti pek yoksul bir ailenin evlâdı olduğunu gösteren çocuklara da kendisinde mevcut kitapları bedavaya verir.

"Kitapçılıkta ustam meşhur Bekir Ağanın oğlu Hafız Ahmeddir" diyen Nizameddin, 1946 da, en yüksek fiatla sattığı kitap olarak 800 liraya verdiği minyatürlü bir "Hamsei Nizami" yi hatırlamakta idi; ömrünün en heyecanlı ânı ise, henüz 17 yaşlarında iken, askere alınmazdan evvel, mehtaplı bir gecede, Bahariye dergâhında, deniz kenarında harikulâde güzel bir yüzün gözlerinden öptüğü ân imiş.

Sahaflardaki dükkânı seçkin ilim adamlarımızın durak yerlerinden biridir.

AKTÜRK (Hâfız Necati) — 1904 de İstanbulda doğdu; Fâtih semtinde Atikali camii imamı kurrâdan ve ulemâdan Hâfız Süleyman Sürurî Efendinin ikinci oğlu ve Büyük Hâfız Sâminin yeğenidir. İlk ve orta mektebleri bitirdikten sonra İstanbul Sultanisine girmiş, oranın birinci sınıfından Eczacı Mektebine geçmiş, fakat bu okulda da duramayıb hayata atılmak zorunda kalmıştır. Evvelâ İstanbul Vakıflar müdürlüğünde, sonra Belediye veznedarlıklarında yıllarca çalışmış, 1958 de, İstanbul Belediyesi İktisad Müdürlüğü Etüd Bürosu raportörlüğü vazifesinde bulunuyordu. Zamanımız hâfızları içinde musikiye âşinâ olanlardandır, önce Çarşambalı Hâfız Cemalden, sonra bu satırların nâçiz muharriri A. R. Sağmandan musiki eserleri geçmiş, makamlar üzerinde bilgi sahibidir.

Hâfız Necâti Aktürk
(Resim : S. B.)

Hâfız Aktürk'ün sesinin tonu güzeldir, hançeresi oynak, tavrı, dayısı Hâfız Sâmi gibi âşıkaanedir; gayet serbest okur. Melâhati vechiye sahabi, boylu boslu oluşu da, sesini huşû ile dinleyenlerin üzerinde hoş bir tesir bırakır.

Ali Rıza Sağman

AKÜNAL (Ahmed Kemal) — Şâir, muallim, muharrir, politika adamı, 1874 de Beylerbeyinde doğdu, babası Kaymakam Rasim Bey adında bir zat olup oğlunu pek küçük yaşta yetim bırakmıştı; tahsilini Darüşşefakada yaptı, ve mektebinin ilk sınıfından 1893 de diploma aldığı güne kadar her sınıfını birincilikle geçti; mektebin en çalışkan, fakat ele avuca sığmaz en hırçın çocuğu şöhretini de mezun olduğu güne kadar muhafaza etmişti; biriken izinsiz cezaları, cezalarını affettirecek aferinleri ve tahsinleri daima aşmış ve mektebin ayda bir defaya mahsus olan evci izinini bir defacık kullanmak nasip olmamıştı. Mektepten çıkınca, birçok Darüşşefakalılar gibi P. T. T. idaresine girdi; Galata Postahânesi mekâtibi mevrûde dâiresine ve feyz aldığı mektebin de edebiyat ve kimya muallimliğine tayin edildi. Edebiyatı Cedidenin parlak devri idi. ilk şiirleri "Mirsad", "Musavver Mâlûmat", "Mekteb" ve "Maarif" mecmualarında çıkan A. Kemal de yazılarını Serveti Fünuna göndermeğe başladı· Yıllarca sonra, ölümünün haftasında, Orhan Seyfi Orhon, "Çı-

Ahmed Kemal Akünal
(Resim : S. B.)

naraltı" mecmuasında : "Fakat o, Serveti Fünuncular yolunu tutmadı. Sadece bir sanat ve edebiyat adamı olarak idealist ruhuna yetmiyordu. Şairlikten ihtilâlciliğe geçti. sanat ve edebiyat adamı olmak idealist ruhuğı iiçn ancak üçük bir dost muhitinde tanıldı. Bugün Ahmed Kemali yalnız edebiyat ve inkılâp tarihile uğraşanlar bilir."

Taşkasaptaki evi, İsmail Safa ve arkadaşlarının istibdat aleyhine konuştukları bir küçük ihtilâl ocağı oldu; birbirlerine hürriyeti terennüm eden şiirler okurlardı ki şairin Suavi, Midhat Paşa, Namık Kemal manzumeleri bu yılların mahsulüdür. Hafiye jurnallarından kurtulamıyan şair üç defa tevkif edildi; iki defa hapishaneye atıldı, üçüncü tevkifinde karakolu aldatarak kaçmağa muvaffak oldu, bir Yunan gemisine atlıyarak Pireye gitti ve karaya çıkar çıkmaz Mabeyini hümayuna şu telgrafı çekti: "Sayei şahanede salimen Pireye muvasalat ettim"; ve Atinada "İcmai Ümmet" adile bir Jöntürk gazetesi çıkardı. Fakat Yunanistana ısınamadı, pek az sonra Mısıra geçti, oradan Avrupaya gitti, birkaç yıl Orta Avrupa memleketlerinde dolaştı; bu âvare gurbet hayatı, ihtilâlci ruhunu bir kat daha kılağıladı; tekrar Mısıra döndü ve "Doğru Söz" gazetesini kurdu, bu gazetede Şair Eşref ve Ubeydullah Efendi iki kuvvetli kalem arkadaşı oldular. İstanbul hükûmetinin Mısırda da hissedilen tazyiki karşısında tehlikeli bir maceraya atıldı, Azerbaycana gitti ve Kafkasya Türkleri arasında neşriyata başladı. Sadeddin Nüzhet Ergunun "Türk Şairleri" nde, Ahmed Kemalin Kafkasya seyahati için şu satırlar yazılıdır:

"Ahmed Kemalin neşrettiği bu yazılar, büyük bir alâka uyandırıyordu. Bu makalelerin mühim bir kısmı lisana aitti. Ahmed Kemalin bu neşriyatı, Türk dilinin Azerbaycanda edebî bir mahiyet almasında büyük bir âmil oldu. Ahmed Kemal yazıda İstanbul şivesini o muhitte yaymağa muvaffak olmuştu. Şair, orada içten gelen bir hürmet kazandı. Hattâ bugün bile onun Azerbaycanda takdir ile anılmakta olduğunu görmekteyiz".

Kafkasyada peşine Rus polisi düşmüştü; tehlikeli bir siyasî mülteci olarak görülmüştü; 1908 de meşrutiyetin ilânı üzerine memlekete döndü ve az sonra, tekrar Azerbaycana gitti; fakat pek az sonra İttihad ve Terakki hükûmeti tarafından gizli bir siyasî vazife ile gönderilmiş bir ajan olarak suçlanarak tevkif edildi ve idama mahkûm oldu; fakat Türkiye Hariciye Nezaretinin teşebbüsü ile ölümden kurtuldu, hudut dışına çıkarıldı ve İstanbula döndü. Bu ikinci dönüşünde maarif hayatına atıldı. Balkan Harbinde Gelenbevi Sultanisinde, Birinci Cihan Harbinde Ankara Sultanisinde edebiyat muallimliği yaptı, bu ikinci okula müdür oldu. Mütareke yıllarında İstanbulda bulundu; işgali protesto için yapılan büyük mitinglerin en coşkun hatipleri arasında bulundu. İstanbul Belediyesinde kayda değmez vazifeler aldı ve nihayet ömrünün son yirmi beş yılını tam bir inziva içinde geçirdi; 1942 yılı Ekiminde Göztepede Şairarşi sokağındaki evinde sirozdan öldü. Kabri Merdivenköy mezarlığındadır.

Ne kadar yazıktır ki bu velûd ve vatanperver şairin ancak "Ninniler" adındaki küçük bir şiir kitabı basılmıştır. Şiirleri, nesirleri ve siyasî makaleleri, birçoğu yabancı memleketlerde olmak üzere, gazete ve mecmua sayfalarında dağılmış, unutulmağa mahkûm kaldı.

"Varşova Yolunda" adındaki bir manzumesinin ilk kıtasını teşkil eden aşağıdaki satırlar, Ahmed Kemalin şiir dilinden ve üslûbundan güzel bir örnektir:

Bu hayatın hamûlei kederi
Ziri kahrinde yorgun inliyorum
Yine gayretle daima ileri
Kötürüm ruhumu sürüklüyorum

Ahmed Kemal Akünal, şairlik şahsiyetini Dündar adındaki oğluna en kıymetli bir miras olarak bırakmıştır.

Saadet Ergun

AKÜNAL (Dündar) — 1920 de İstanbul'da doğdu, Ahmed Kemal Akünal'ın oğludur, babası gibi bütün tahsil kademelerini, Yedek Subay Okulunu "birinci olarak" bitirdi. 1958 de İstanbul Barosu avukatlarından bulunmakta idi. Küçük yaşta şiir zevk ve terbiyesini babasından aldı, 1943 - 1944 yıllarında "Yirmi yılın şiiri ve şairleri",, "Türk Edebiyatında Aşk Şiirleri" adlı eserleri ve bir arkadaşı ile de "Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah Şiirleri" antolojisini neşretti. Sanattaki titizliği ve şiir zevki mecmualarda yayımlanmış yüzlerce şiirini kitap haline getirmeği geciktirmektedir. Dündar Akünal aruzu ta-

rihiepik mevzularda kullanmaktadır. Aşağıdaki beyitler 32 mısralık "İstanbul'a Girerken" şiirinden alınmıştır:

Rüzgâr gibi bir hızla atıldıkdı Bizans'a,
Her yer bizi söyler beş asır arda uzansa!..

İstanbul'u baştanbaşa dövdükçe sadâmız
"Türküm".. diye şakrardı "Zafer" adlı şirin kız!.

Estikçe ufuktan zaferin meltemi yer yer,
"Gök bizle beraber".. diye gürlerdi yiğitler!.

İstanbul'u baştanbaşa zaptetmede ordu,
Bir ordu ki ardında devirler sürüyordu!.

Orhan Seyfi Orhon Çınaraltı'nda "Sahici Yeni Nesil" başlığı altında şunları yazmaktadır: "Aruz veznini Yahya Kemal'den sonra en iyi kullanan biri hissini veriyordu... Masal kadar güzel, şerefli bir tarihin erkek sesini duyuran bu epik şiirleri ondokuz yaşında bir gencin yazdığını tahmin edemezdiniz... Dündar Akünal'ın şiirleri üç kısma ayrılır: 1) Aruz vezni ile yazılmış epik şiirler; 2) Hece vezniyle yazılmış halk edebiyatından ilham alan lirik şiirler; 3) Yeni şekillerde yeni tahassüsleri taşıyan sübjektif mevzulara dair şiirler..." Son şiirlerinden "Göç"ün son dört mısraını alıyoruz:

Şarkı gibi kaybolur saatleri ömrün,
Mevsimler daha bitmeden gelir kış,
Bir fala bakarken öğrenir insanoğlu;
Avuçlarında zaman ihtiyarlamış...

AKYOL (İbrahim Hakkı) — Tabiî ilimler ve coğrafya bilgini, İstanbul Üniversitesi profesörlerinden; 1888 de Silistrede doğdu; babası oranın tüccarlarından Manavoğlu Hâfız Mehmed Efendidir; ilk tahsilini memleketinde yapdı, İstanbula gelerek 1908 de Galatasaray Sultanisinden diploma aldı; 1912 de Lausanne Üniversitesinin tabiî ilimler fakültesini bitirdi, 1919 da da Berlinde madeniyât tahsil etti. Memlekete avdetinde kısa bir müddet Trabzon Lisesinde, sonra İstanbulda Darüşşafakada ve Galatasaray Liselerinde tabiî ilimler ve coğrafya muallimliği yapdı, 1923 de bir müsabaka imtihanı kazanarak İstanbul Darülfunun Edebiyat Fakültesinin Coğrafya muallimi tayin edildi, Darülfünunun yerine Üniversite kurulur iken, milletler arası değerde ilim adamı olarak kürsüsünü muhafaza etti ve bu yolda Ordinaryus profesörlüğe kadar yükseldi. Memleketimizin tabiî coğrafyası üzerinde orijinal mesai eserleri ile dolu coğrafiya zümresi kütüphanesi ve arşivi, tereddüdsüz İbrahim Hakkı Akyolun eşsiz himmet eseridir. Ciddiyeti, nezâketi, çalışkanlığı ile mümtaz ilim adamı olarak Türkiyenin yüzakı şöhretlerindendir.

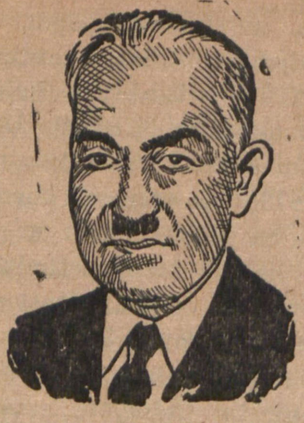
İ. Hakkı Akyol
(Resim: H. Çizer)

AKYÜZ (Ali Kâmi) — Türk maarifine yarım asırdan fazla hizmet etmiş muallim, pedagog; 1872 de doğdu, babası, Hicaz mektubcusu iken orada vefat eden şâir Behcet Beydir; İsmail Safanın kardeşi, muharrir, estet ve mütefekkir Peyami Safanın amıcası (B.: Peyami Safa).

Babalarını pek küçük yaşda iken kaybetdikleri için kardeşleri Safa ve Vefâ ile beraber (B.: İsmail Safa; Ahmed Vefâ) Darüşşefakaya girdi ve tahsilini o zamanlar son derece ciddiyeti ve sıkı disiplini ile maarifimizin yüz akı olan bu müessesede yapdı, Darüşşefaka diploması ile memuriyet hayatına atıldı, Hazinei Hassa sicil müdürlüğünde çalışdı, 1908 de hariciyeye geçerek konsolosluk yapdı, sonra tekrar meslek değişdirdi, Posta - Telgraf nezareti hususi kalem müdür, sicil ve memurin müdürü oldu, 1920 de tekaüd edildi ve ayni yıl içinde Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye tarafından Darüşşefakaya müdür seçildi, bu suretle maarif mesleğine girmiş oldu; 1939 yılına kadar feyz aldığı bu mektebin başında çalışdı, ayrıca fransızca ve sosyoloji muallimliği de yapdı. Daha evvel, ek vazife olarak Galatasarayda türkçe ve iktisad, Yüksek Telgraf Mektebinde de fransızca okutduğu için son mesleğini pek çabuk benimsedi; Serveti Fünun, İctihad mecmualarında, Resimli Gazete ile Cumhuriyet gazetesinde edebiyat ve maarife aid hayli yazısı intişar etmiştir; bir ara da İstanbul Radyosunda pedagoji üzerine bir sıra konferanslar vermiştir.

1939 da Halk Partisi namzedi olarak İs-

tanbuldan milletvekili seçildi; Darüşşefaka müdürlüğünden ayrıldı, fakat Türk Okutma Derneği adını almış olan Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiyede faal bir aza olarak kaldı. 12 mart 1945 de Ankarada öldü, oradaki asrî mezarlığa defnedildi.

Ali Kâmi Akyüz
(Resim : H. Çizer)

Bernardin de Saint - Pierre'den "Paul et Virginie" yi, Constant'dan "Adolphe" u, ve Goethe'den "Werther" i türkçeye terceme etmiştir ki bir kalem için herhalde cesâret işidir.

Şiir ile de meşgul olmuştur, bu arada bir de "Darüşşefaka marşı" yazmıştır ki daha başlar iken soğukdur:

Yüzler güldü, göz yaşları hep dindi

Darüşşefakalılar, Akyüzün kendisi dahil, hiç bir zaman, bir sefâlet girdâbından gelmemişlerdir (B. : Darüşşefaka).

AKYÜZ (Kanunî Ağyazar) — Devrimizin seçkin sazendelerinden, 1884 de Eğinde doğdu, babası avukat Kevork Efendidir. On yaşlarında İstanbula geldi. Kumkapı Patrikhane kilisesinin himayesindeki Ermeni mektebine girdi; çok tatlı bir sesi vardı, mektebin ve kilise muganniIerinin musiki muallimi Kirkor Mehteryan küçük Ağyazarın sesini çok beğendi; bu güzel sesin terbiyesini kendisine iş edindi, çocuğa usul öğretti, ve Ağyazar kısa bir zaman sonra Kumkapı Ermeni kilisesinin başmugannisi oldu. Fakat küçük Eğinlinin saza merakı vardı, bir taraftan usul öğrenirken bir taraftan da kanun dersi almağa başladı; ve henüz 15 yaşında iken piyasaya atıldı ve derhal bir şöhret oldu.

Kemanî Tatyosla tanıştı; bu kıymetli sanatkâr, Ağyazarın ikinci hocasıdır denilebilir; Tatyosla Aksarayda Yeşiltulumbada Giritlinin kıraethanesinde çalmıştır.

Tatyostan sonra bir müddet de Ama Ali ile birleşmiştir; çalgı âlemlerinde 12 yıl dolaşan Ağyazar her nedense kanunu bırakıp hanendeliğe başladı. Otuz üç yıl da piyasanın hemen bütün saz heyetlerinde birinci sınıf bir hanende olarak bulundu; bu satırların yazıldığı sırada da vaktile dillere destan olmuş o berrak sesile geçinmekte idi.

Ağyazar Akyüz
(Resim: H. Çizer)

Eskiden sazları okuyucular idare ederdi, ve kendilerine "Tezgâhdar" derlerdi; bugün, eski Tezgâhdarlardan hemen hemen birkaç kişi kalmıştır ki, birisi de Ağyazardır. Ağyazarın besteleri de vardır. Bunların ekserisi Eğin havalarıdır; aşağıdaki türküyü Karcığardan bestelemiştir:

Fırat kenarında balık olaydım,
Suya dalıp ben yârimi bulaydım,
Yârim odasına girdiği zaman,
Bülbül olup ak gerdana konaydım!

Şu türkü de Ağyazarındır :

Elâ gözlerini sevdiğim ağam,
Ben sana ne dedim gittiğim zaman,
Eğer sağlığıma yetişemezsen,
Dolaş mezarımı gel bir zaman.

Ağyazar, büyük bir sanat hâmisi olan Atatürkün sık sık iltifatına mazhar olurdu; Soyadı Kanunu çıktığında kendisine "Akyüz" adını koyan da o olmuştu ki bu emektar sanatkâra kıymetine baha biçilmez bir hâtıra olarak kalmıştır (1946).

Münir Süleyman Çapanoğlu

ALABANDA REVÜSÜ — Gerek her bakımdan zenginliği, gerekse halk üzerinde yaptığı te'sir bakımından, İstanbulda yapılan ilk -ve bugüne kadar son- büyük revüdür. Türkiye'de ilk revü 1924 de Şehzadebaşında Ferah Tiyatrosunda Muhsin Ertuğrulun idaresinde oynanmışdır. Bundan sonra Avrupalı truplar, İstanbulda, çeşitli yer ve zamanlarda, birtakım revüler göstermişlerse de, bunlar, mevzudan tamamen mahrum ve daha birçok noktalardan aksak görünüşlü üçüncü sınıf mahsûller olmakdan ileriye gidememişlerdir. 1941 yazında, Tepebaşı Belediye Bağçesi sahibi Muhiddin Öztuna, birkaç küçük revümsü eser, bilhassa Ziya Şakirin yazıp pianist Şefik Gürmeriç'in musikisini hazırladığı 30 küsur kişilik bir revü sahneye koydurtmuşdu;

"Bâkireler Âyini" adını taşıyan ve Ali Rıza Karayıldız tarafından sahneye konulan bu eser, pek tutuldu. Fakat öncekilerin bâriz noksanları, bunda da mevcuddu. Büyükşehir halkının revüyü çok tutacağını anlıyan ve bu hususdaki boşluğu kapatmak istiyen Muhiddin Öztuna, 1942 yaz mevsiminde, İstanbulun en büyük gazinosu olan Tepebaşı Bağçesinde, şimdiye kadar görülmemiş bir zenginlikde bir revü sahneye koymak kararına varmış ve bu hususda memleketde istifâde edilebilecek şahıslarla temasa başlamışdır. Mutasavver revüyü Ekrem Reşid Rey yazmış, kardeşi Cemal Reşid Rey de bestelemişdir. Türk musikisi kısımları ise Sadeddin Kaynak tarafından bestelenmişdir. Bu şekilde eser ortaya çıkdıktan sonra, daha mühim bir safha, yani sahneye koyma safhası gelmişdir. Evvelâ muganniye Safiye Ayla, hayatında ilk ve son defâ olmak üzere bir sahne eserinde rol almış ve Türk musikisi tarzındaki şarkıları okumak üzere tavzif edilmişdir. Haricden kaliteli sahne sanatkârı te'mini kaabil olmadığından, İstanbul Şehir Tiyatrosundan Hâzım Körmükçü ve Muammer Karaca ile anlaşılmış ve bu iki zât, tiyatrolarının nizamnâmesi gereğince, böyle bir eserde oynamak için mühim bir tazminat mukabilinde istifayı kabûl etmişlerdir. Hâzım Körmükçü, revüdeki Yahudi rolüne çıkacakken ölümü ile neticelenecek olan son hastalığına duçar olmuşdur. Bu vaziyetde Muammer Karaca tek başına istifa cesareti gösteremiyerek vaz geçmek istemişse de tazminatının mühim bir mikdarda artdırılması üzerine Şehir Tiyatrosundan çıkarak provalara başlamışdır. Fakat pek mühim Yahudi rolü açıkda kalmışdır. Bu rol için muhtelif kimseler üzerinde durulmuşsa da vaz geçilmiş, nihayet operet muharrirlerinden Beliğ Selönü, Şişli Halkevinde çok müsteid bir genci tavsiye etmiş, Tevhid Bilge ismindeki bu genç celb edilerek hakikaten muvafık görülmüş ve angaje edilmişdir. Baş kadın rollerinin ikincisi için Şehir Tiyatrosundan bir artist ile uzun müzakereler neticesi bir anlaşmaya varılamamış, son anda gene Şehir Tiyatrosundan Anna Papazyan ile anlaşma mümkün olmuş ve bu da istifa ederek, provalara katılmışdır. Danslar, Miss Breit ismindeki bir İngiliz tarafından idare edilmiş, kostümleri Hasan Tahsin Parsadan, dekorları Zemayer hazırlamış, rejisörlüğünü eserin müellifi olan Ekrem Reşid Rey deruhde eylemişdir.

Nihayet 22 haziran 1942 pazartesi akşamı, revü, görülmemiş bir kalabalık ve Büyükşehrin seçkin sîmâları önünde oynamıya başlamışdır. Orkestra ilk güne mahsus olmak üzere Cemâl Reşid Rey, sonraları Yanko Mergen tarafından idare edilmişdir. Eserde Türk musikisi kısımlarını ise, piyasanın tanınmış sâzendeleri icra etmişlerdir. Eser ilk günler çok mufassal oynanmış, sonradan birçok sahneler, Muammer Karaca'ya göre halkın hoşuna gitmediğinden, çıkarılmıştır. Fakat bazı ilâveler de sonradan yapılmış ve nükteler gitdikçe zenginleşmişdir. Revü, Türkiyede hiçbir sahne eserine müyesser olmamak üzere, tam 99 defâ Tepebaşı Bağçesinde oynanmış ve halk bıkmadığından, 35 defâ da o kış İstanbul Gazinosu'nda tekrar edilmişdir. Bu şekilde, 134 defâ oynandığı ve dört buçuk ay sahnede kaldığı anlaşılır.

Revünün 12 kişilik balesi, 10 figüranı, 15 millî oyunlar oynamak üzere Anadoludan celb edilmiş sanatkârı ve 15 e yakın rol sahibi artisti vardı. Bunlara, sahne harici 30 kişilik musiki topluluğunu (orkestra ve saz hey'eti olarak) da katmak lâzımdır.

Başlıca roller: Kraliçe Mimoza rolünde Safiye Ayla (ilk defâ alafranga şarkılar okudu), Dursun Reis rolünde Muammer Karaca, Samuel Mertuşa Penpesa rolünde Tevhid Bilge (bu rol ile Türk operetine mal oldu), Prenses Kelebek rolünde Anna Papazyan, Bey rolünde evvelâ pek genç aktör Bülend, sonradan bestekâr Tanbûrî Salâhaddin Pınar, iki mâbeyinci rollerinde Zeki Alpan ve Sıdkı Akçatepe.

Revüdeki bazı parçalar, Büyükşehir halkınca çok beğenilmiş ve hâlâ unutulmamışdır. Uvertür "Alabanda", Karacanın söylediği "Ben durdum, babam geldi", Sadeddin Kaynakın "Mehtâba bürünmüş gece" (Nihâvend Düyek), Hoy deniz, Karadeniz (Uşşâk Türk Aksağı, müsemmen, 3 kıt'a) şarkıları bu aradadır.

Revü, büyük bir sermâye ile ortaya gelmişdir. Dekor, kostüm, artist ve eleman bakımından tehlikeli bir tarzda para harcanmışsa da, İstanbul halkı bu parayı gösterdiği büyük rağbetle fazlasiyle çıkartdırmışdır. Fakat ilk tecrübe olduğu için, ne de olsa bu husus şüp-

heliydi. Bundan sonra Muhiddin Öztuna, revü tarzında 3 eser daha sahneye koydurtmuşsa da, bunlara o derece mâlî fedâkârlık yapılmadığı için, Alabandanın yanında sönük kalmışdır. İstanbul Belediyesi de eserin meydana gelmesine müzâhir olmuşdur.

"Alabanda" ismiyle Selâmî Münîr Yurdatap ve Lâtif Dinçbaş tarafından hazırlanmış basit bir risale vardır ki, revünün şarkı güftelerini ve müteaddid resimlerini muhtevîdir.

T. Yılmaz Öztuna

ALACACILAR — Alacacılar eski Bedesten esnafından idi; Evliya Çelebinin kaydına göre, on yedinci asır ortasında İstanbulda 70 dükkânda 100 nefer alacacı vardı.

İstanbulun, Yenikapı - Aksaray - Fatih hattı ile surlar arasında kalmış orta halli esnaf mahallelerinde birçok alaca tezgâhları vardı. Bu tezgâhlarda Alacacılar hesabına Hind, Şam ve Tire alacası taklidi bezler dokunurdu.

Esnaf alaylarında alaca dokuyucular peştemalcılar, dimiciler, bezcilerle beraber, arabalar üzerine kurulmuş tezgâhlarda alaca dokuyarak geçerlerdi.

Bibl.: Evliya Çelebi, I.

ALACACIYAN EFENDİ (Hampartzum) — Ermeni muharriri; takriben 1835 de İstanbul'da doğmuş ve 15 Mart 1907 de yine İstanbul'da vefat etmiştir.

1860 - 1863 sıralarında bazı Ermeni mekteplerinde ermenice lisan dersleri vermiştir. 1863 - 1866 yıllarında "Kilikya" gazetesinin neşriyat müdürlüğünü ifa etmiştir.

1866 yılında, ölümüne kadar 44 yıl devam ettirdiği "Punç" (Demet) adlı ermenice bir gazete çıkarmağa başlamıştır.

Patrikhanede de muhtelif vazifelerde bulunan Alacacıyan Efendi 1861 de "Bâkire Nekdarine" adlı bir piyes ve 1874 yılında ise "Doğikk" (Satırcıklar) adlı bir şiir kitabı neşretmiştir.

Kerork Pamukcuyan

ALACAÇEŞME ARALIĞI — Haliçte Defterdar sokaklarındandır; yazılmağa değer hususiyeti olmıyan kısacık ve dar bir sokaktır; 1946 da tamir edilmekte idi. Bu sokak, adını, Arpacıhayreddin sokağile olan kavşağı köşesinde ve Arpacıhayreddin sokağında bulunan tek yüzlü, kitabesiz, kesme taştan ve klâsik üslûpta gayet güzel bir meydan çeşmesinden almış olacaktır. (Ocak 1946).

Bibl.: REK ve Muzaffer Esen, Gezi notu.

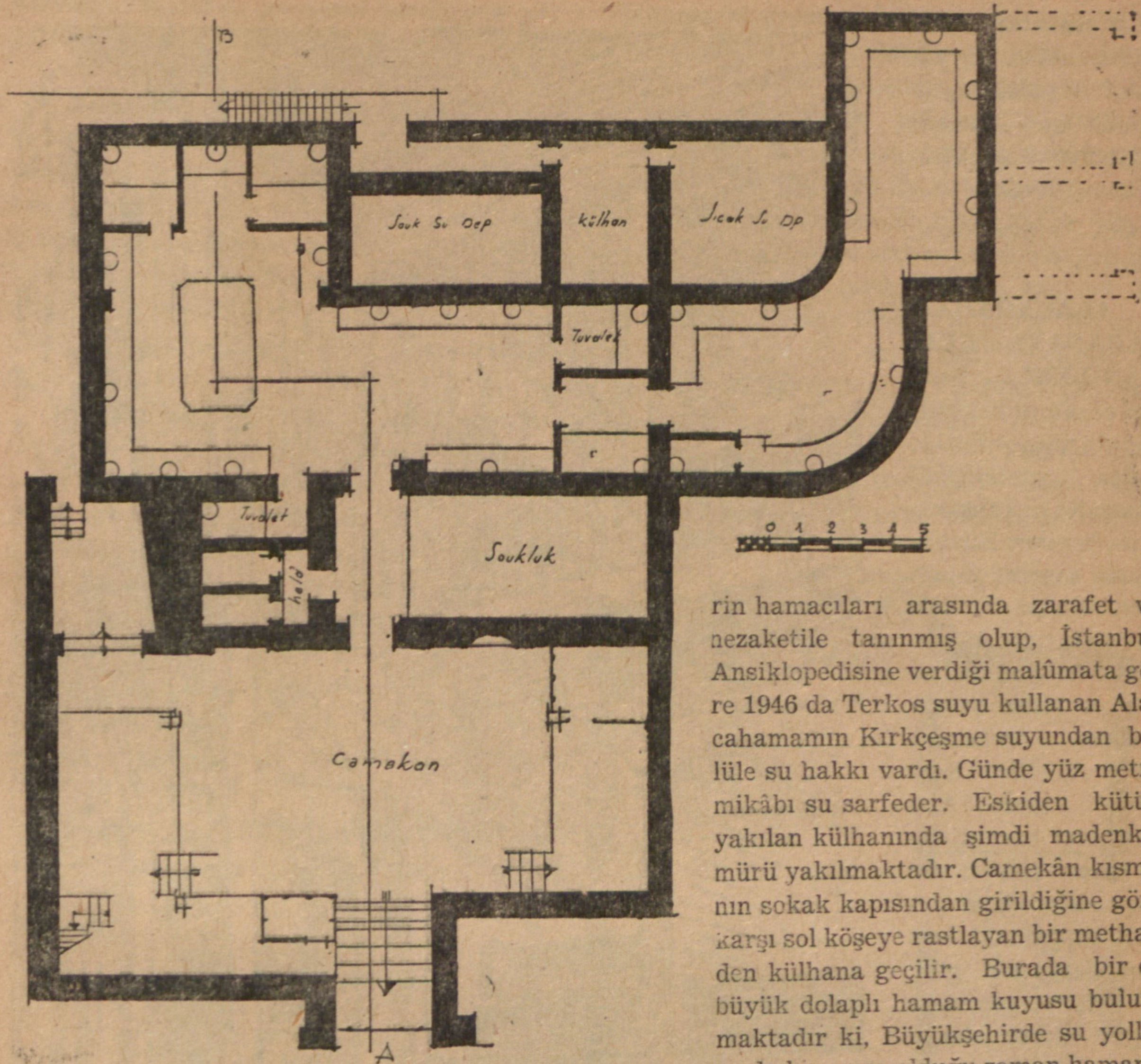
ALACAÇEŞME SOKAĞI — Sur dışında Otakçılar arkasında Nişancımustafapaşa mahallesi sokaklarındandır. Kaba taş döşeli, bozuktur; evleri ahşab, birer ikişer katlı dar gelirli aile meskenleridir. Üzerinde, Üçüncü Muradın dilsizlerinden Süleyman Ağanın (H. 995) 1587 de yapılmış kesme taştan klâsik üslûpta, gayet güzel fakat harab ve susuz bir çeşmesi vardır ki sokağa adını veren bu yapı olsa gerektir (Ocak 1946).

Bibl.: REK ve Muzaffer Esen, Gezi notu.

ALACAÇIKMAZI — Galatada Tersane caddesindedir; sokağın gerisinde görülen bir duvar, eski Galata suru enkazından kalmış bir parça olsa gerektir; bu çıkmazda kayda değer başka bir şey yoktur (1946).

ALACAHAMAM — Eminönü kazasının Çelebioğlualâeddin mahallesinde Marpuççular sokağındadır. Şehrin en kalabalık ticaret merkezi bir semtinde işlek ve temiz bir hamamdır. Eskiden, çifte hamammış, fakat takvimle tesbit edilemiyen, tahminen 1900 - 1910 arasında, kadınlar kısmının camekânı mağazaya tahvil edilmiş, asıl hamam kısmı da erkekler hamamına eklenmiştir.

Aşağıdaki notlar 1946 yılında tesbit edilmiştir: Sokaktan birkaç basamak merdivenle inilir, camekânda soğukluğa açılan kapının üstünde güzel bir yaşmak vardır. Sağda ve solda birer peyke, sol tarafta merdivenle çıkılır üst kat soyunma odaları vardır. Soğukluğa girilince solda iki ayakyolu bulunmaktadır. Asıl hamam kısmı klâsik hamam yapısına uymayan kendisine mahsus bir plâna sahiptir. Sola rastlayan kısmın ortasında sekiz köşeli ve uzunlamasına bir göbek taşı, iki karşı köşede teker kurnalı birer halvet ve ortalarında tek kurnalı bir sofa; göbek taşının etrafında ise altı kurna bulunmaktadır. Bu kısımdan soğukluğa açılan kapı yanındaki bir methalden tek kurnalı bir temizlik yerine girilir. Sağa rastlayan ikinci kısımda dört kurna, tek kurnalı bir sofa, ve yine tek kurnalı ikinci bir temizlik yeri vardır. Hamamın bu kısmından eski kadınlar hamamına girilir. Mukavves dirsekli etrafına on kurna dizilmiş bir yerdir. İlk kısmı biraz loşça, müstatil bir plân üzerine

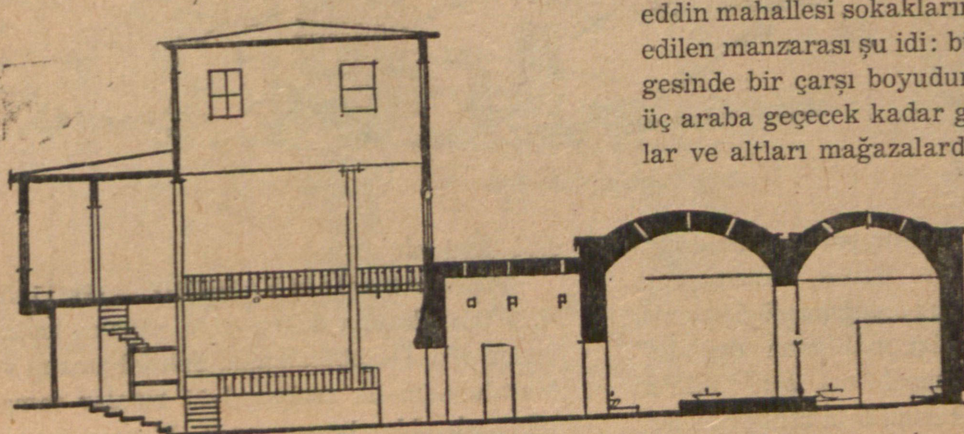

Alaca Hamamı (Plan : Reşad Sevinçsoy)

olan ikinci kısım âdeta bir konak hamamını andırmaktadır.

Alacahamamı işleten ve hamam da zevcesinin aile malı olan B. Ömer Enç Büyükşehrin hamacıları arasında zarafet ve nezaketile tanınmış olup, İstanbul Ansiklopedisine verdiği malûmata göre 1946 da Terkos suyu kullanan Alacahamamın Kırkçeşme suyundan bir lüle su hakkı vardı. Günde yüz metro mikâbı su sarfeder. Eskiden kütük yakılan külhanında şimdi madenkömürü yakılmaktadır. Camekân kısmının sokak kapısından girildiğine göre karşı sol köşeye rastlayan bir methalden külhana geçilir. Burada bir de büyük dolaplı hamam kuyusu bulunmaktadır ki, Büyükşehirde su yollarında bir arıza olduğu zaman hamamların suları bostan kuyularına benziyen böyle büyük kuyulardan hayvan koşulan dolaplarla çekilerek temin edilirdi.

ALACAHAMAM CADDESİ — Eminönü kazasının merkez nahiyesinin Çelebioğlualâeddin mahallesi sokaklarından; 1946 da tesbit edilen manzarası şu idi: büyük bir ticaret bölgesinde bir çarşı boyudur; paket taşı döşeli, üç araba geçecek kadar geniş, iki geçeli hanlar ve altları mağazalardır; mağazaların büyük ekseriyeti de tuhafiye ticarethanesidir. Yaya kaldırımların d a, iki sıralı, mendil, çorap, fanilâ, frenkgö m l e ğ i, lâstik, traş bıçağı

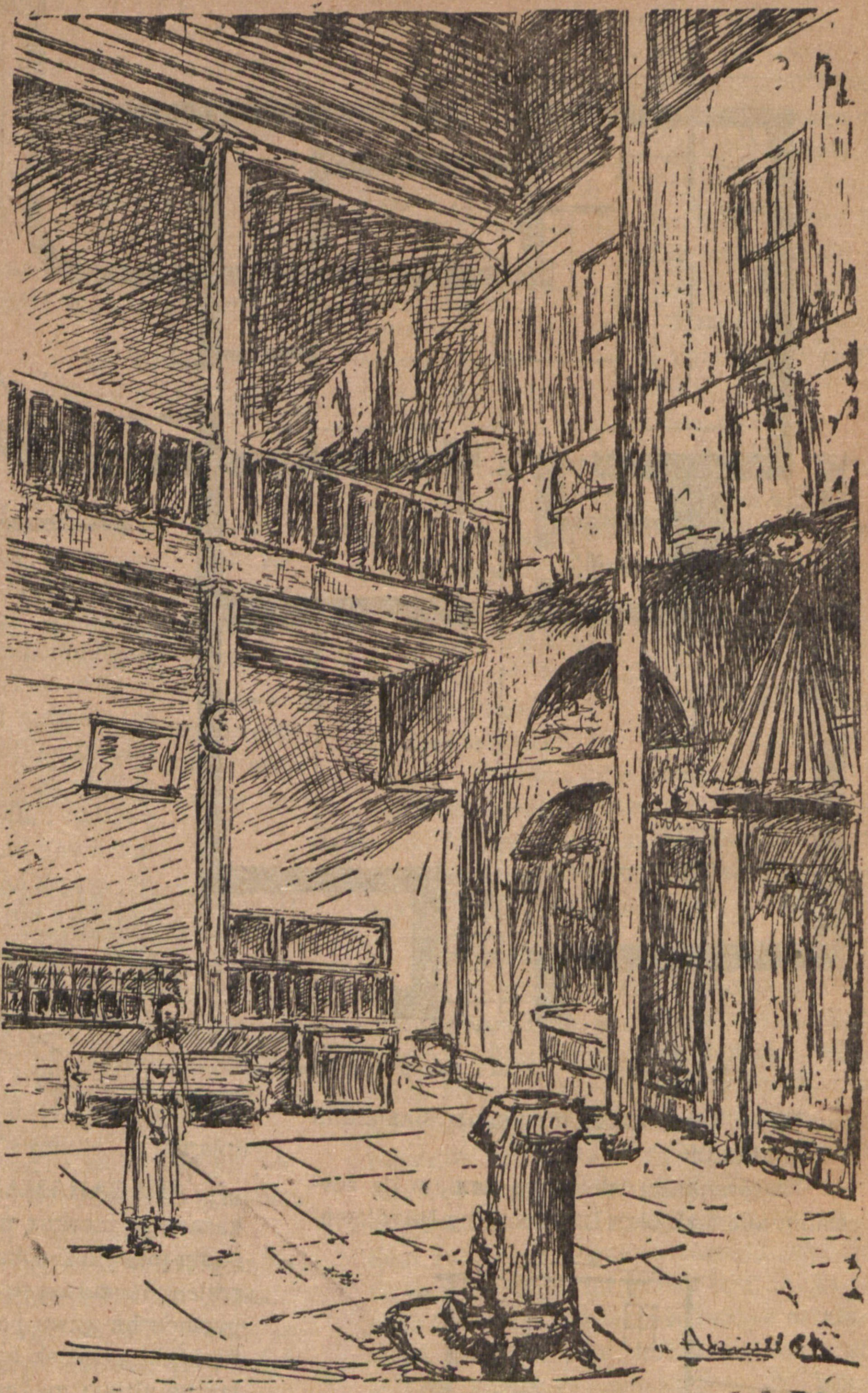

Alaca Hamamı (Kesid resim : R. Sveniçsoy)

ve fırçası, tarak gibi şeyler satan seyyar esnaf yerleşmiştir. Günün her saatinde kalabalık ve gürültülü bir caddedir.

Bibl. : Burhan Olker, Gezi notu.

ALACAHAMAM KABADAYI, KÜLHÂNİLERİ — Yeniçeri ocağının kaldırıldığı tarihe gelinciye kadar, civarındaki Asmaaltı ve Tahtakale ile beraber Büyükşehrin haşerat yatağı semtlerinden idi; dükkânlar ve kahvehanler üzerinde bekâr odaları birer batakhaneden farksızdı; Müverrih Câbi Said Efendi yazar; "Alacahamam karşısındaki kasap dükkânının üzerindeki odaya avrat kapayan kasap hamalları, bir gün, sokaktan geçenlere teşhir ederek alenen fîli şenie kadar azgınlık göstermişlerdi, ki namus ve haysiyet sahipleri o sokaklardan geçmez olmuşlardı. Bir gece, dört kabadayı serseri, Alacahamam fırınını açtırmışlar, fırın sandığındaki bin beş yüz kuruşu gasbettikten sonra fırıncıyı da karnından bıçaklamışlardı. Cerrah tarafından yarası dikilen fırıncı, zabıtanın bütün ısrarına rağmen mütecavizlerin kim olduğunu söylememiş, "Karanlıkta seçemedim, malûmum değildir" demişti; dükkân komşularına ise: "Bilirim ama söylemem, korkarım, beni helâk ederler" diye derd yanmıştı.

Alaca Hamam Câmekânı (Resim: Abdullah Tomruk)

ALACAHAMAM YANGINI — (H. 1115; M. 1703) akşama doğru çıktı, sabaha kadar devam etti, Hasekihamamı, Sultanhamamı ve Alacahamam ile aralarındaki binalar tamamile mahvoldu; bu yangında Mısırçarşısının

Ketenciler tarafı da çok zarar gördü, pek çok keten ve kına yandı.

Bibl.: Râşid Tarihi, III.

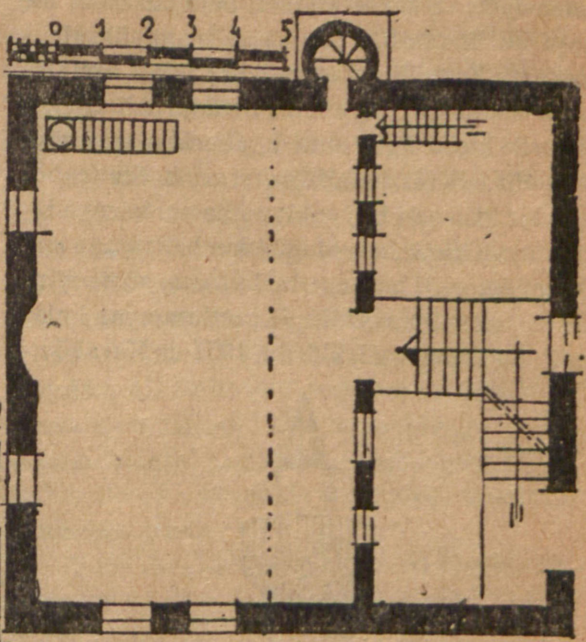
ALACALI — Şile kazasının ondört köylü bir nahiyesidir. Nahiye merkezi Hiciz köyüdür; Bu ondört köyden nahiyeye adını veren Alacalı köyü Şile ile Karaburun arasında tahlisiye istasyonu bulunan bir sahil köyüdür. Yolu Şile asfaltı üzerinde Ahmedli köyü civarından ayrılır; İstanbul Ansiklopedisi adına gidilip görülemedi. Türk Ansiklopedisi şu malûmatı veriyor:

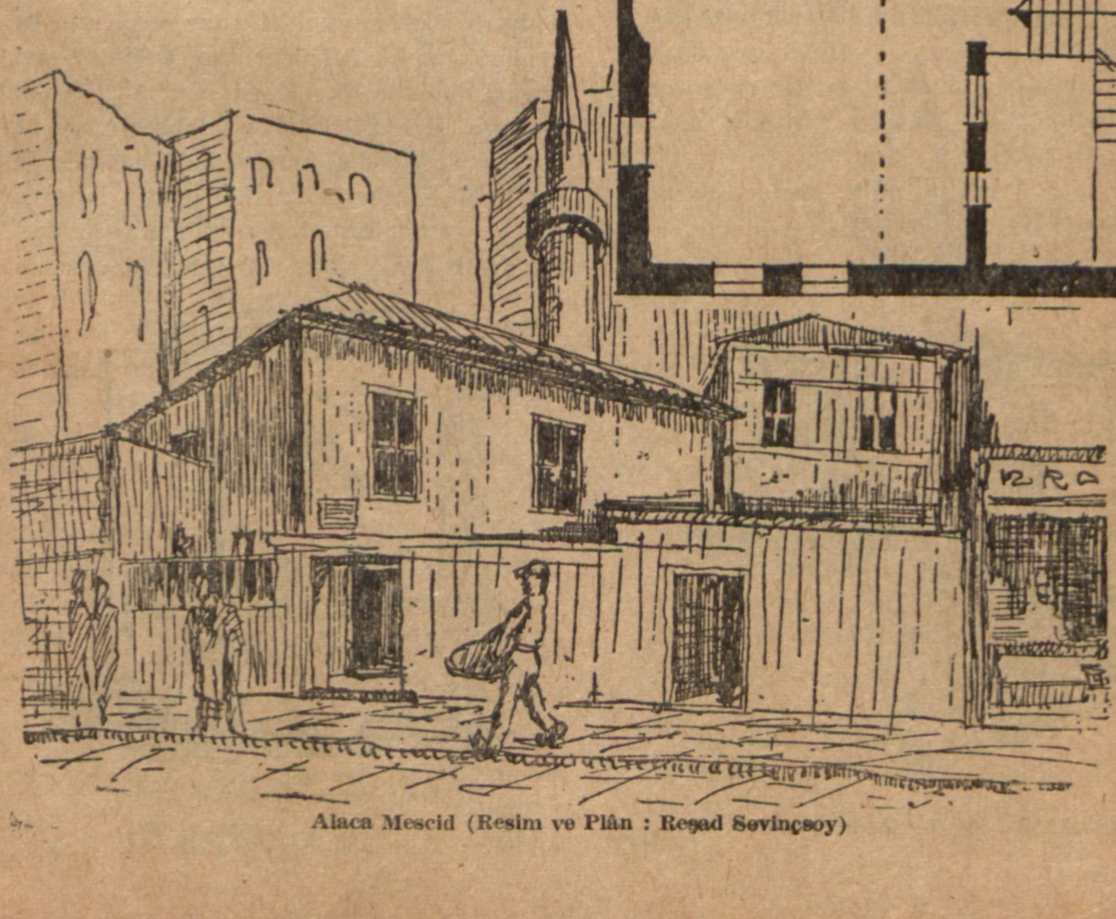
"İstanbul'un, Şile ilçesine bağlı Alacalı bucağı ve bu bucağa bağlı bir köy. Nüfusu 340 (1940). Alacalı, Sülüklügöl deresi ile Sadıklı deresi ağızları arasında, Şile kasabasının 10 kilometre kadar batısında, deniz kıyısında kurulmuştur. Bir sırtın üzerinde ve ormanın kenarındadır. Taş ve tahtadan yapılmış evleri kiremitle örtülüdür. Köyde kaynak suyu içilir. Çevresinde tahıl ekilir. Halkın bir bölümü kömürcülükle geçinir. Alacalı bucağının merkezi 987 nüfuslu Hiciz köyüdür. Bucağın nüfusu 5533 olup 14 köyü vardır."

ALACA MESCİD — Mısırçarşısının Ketencilerkapısı arkasında, Tahtakale ile Sultanhamamı arasında Marpuççular sokağındadır; ilk yaptıran Çelebioğlu Alâeddin Efendidir; fevkanî bir mesciddir. Ahşab yapı olup pek harab bir halde bulunurken, 1945 de, 30,000 lira sarfı ile beton olarak yeniden yapılmıştır; ve muteber tüccarların hediye ettiği halılar vesair eşya ile döşenmiş ve tezyin edilmiştir. Altındaki abdest musluklarının üstünde, iki kitabe vardır; üstte, kûfi hat ile karşılıklı çifte "Yâ Hâfız", altta da "Sahibülhayrat Sultan Süleyman Han" yazılıdır ki, Kanunî Sultan Süleyman hayratı olan bazı çeşmelerde görülen üslûbdadır.

Burhan Olker

ALACA MESCİD — Bayezidden Aksaraya inerken, Koskanın altında sol tarafa

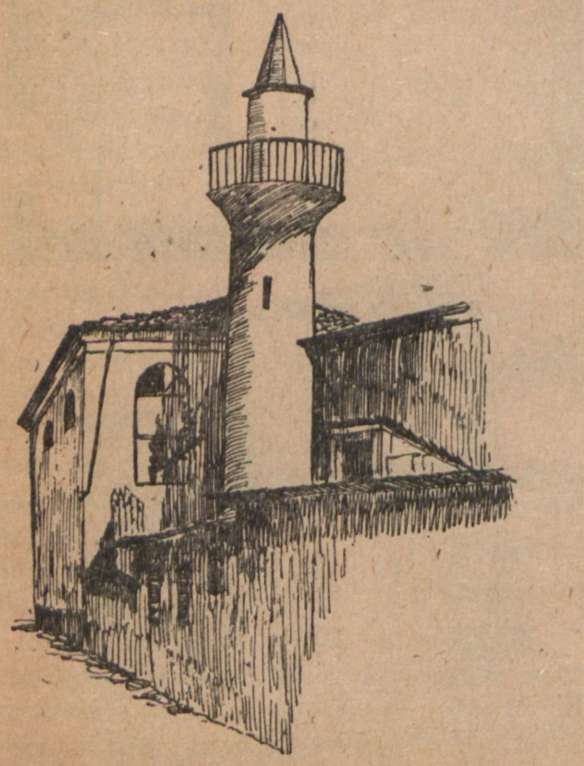
Alaca Mescid (Resim ve Plân : Reşad Sevinçsoy)

rastlayan Kızıltaşta idi; büyük Aksaray yangınında kül olan bu semtte izine bile rastlanamadı. Hadikatül-Cevamideki kayda göre: Alacacı esnafından Hoca Mustafa tarafından yaptırılmış, on sekizinci asır sonlarında vakfı kalmamış, vazifelerini semt halkı sevabına görmekte idi.

Bibl.: Hadikatül cevâmi, I.

ALACA MESCİD — Galatada Tersane caddesinde, bu caddenin Üsküfcü sokağile olan kavşağı köşesinde idi; taş minareli, kiremit kaplı bir çatı ile örtülmüş fevkani bir mescid idi; altında bir taşlık ve bu taşlığın arka duvarında abdest muslukları vardır. Asıl mescide, sokak kapısının tam karşısına rastlayan on beş basamak bir merdivenle çıkılır; hiçbir hususiyeti ve sanat kıymeti olmıyan basit bir yapı idi. Bânisi On altıncı asrın büyük âlimlerinden Zenbilli Ali Efendidir; fakat zamanımıza kadar gelen yapının Zenbilli Ali Efendi yapısile hiçbir ilgisi olmadığı kesin olarak söylenebilir.. Semt kalabalık, semt halkının büyük bir kısmı da beş vakit namazını kazaya bırakmıyan kimseler olduğundan her zaman için iki saf cemaati bulunurdu, bilhassa cuma günleri de, emsali mescidlerde rastlanmıyan kalabalık bir cemaat görülürdü. 1957 de Karaköy - Azabkapı caddesi açılır iken yıkdırıldı.

Bibl.: Hadikatül cevâmi, II; REK, Gezi notu.

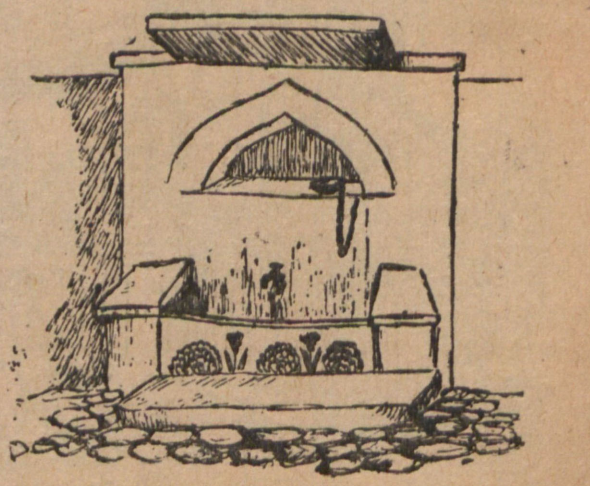
Galatada Alaca Mescid (Resim : A. B. Koçu)

ALACAMİNARE MESCİDİ — Üsküdarda Nuhkuyusunda idi; Hadikatül-Cevamiin kaydına göre, tüccar gemisi kaptanlarından Hoca Murad adında bir zat yaptırmış idi; buralarını harab eden yangında yanmış, 1946 da Bağlarbaşı caddesile Alacaminare sokağı kavşağı köşesinde yalnız minaresinin kaidesi kalmış bulunuyordu.

Bibl.: Hadikatül cevâmi, II; REK. Gezi notu.

ALACAMİNARE SOKAĞI — Üsküdarda Nuhkuyusu sokaklarındandır; Bağlarbaşı caddesile Toptaşı caddesi arasında uzanır, kaba taş döşeli, iki araba rahat geçebilecek kadar geniş bir yoldur; evleri bahçeli, bir kısmı kulübeden farksız, mütevazı gelirli ve fıkara meskenleri gibi görünür; hemen hepsinin bahçe duvarları yığma taştan yapılmış, yahut duvar yerine gaz tenekesi kaplanmıştır (1946 Nisan).

ALACATEKKE SOKAĞI — Sur dışında, Defterdar arkasında Abdülvedud mahallesi sokaklarındandır; Otakçılar camii önünden ve Otaktepe mezarlığının kenarından Defterdara inen uzun, kaba taş döşeli, bozukça, üç araba geçebilecek kadar geniş ikişer üçer katlı ahşab evleri umumiyetle dar gelirli aile meskenleri olan bir sokaktır. Sağ kolda mezarlık duvarı, önünde Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın (H. 1141) 1728 tarihli bir çeşmesi vardır, akar çeşmedir; bundan daha aşağıda yine sağ kolda kitabesiz bir akar çeşme daha vardır, son zamanlarda tamir edilmiş ve asıl şekli tamamen değişmiştir, bu tamirde, çeşmenin

Alaca tekke sokağında Çeşme
(Resim : A. Bülend Koçu)

tekne taşı olarak mezarlıktan alınmış mermer bir sanduka taşı kullanılmıştır ki cahil gılzetinin ne korkunç eserler yapabileceğine acı bir örnektir (Ocak 1946).

Bibl.: REK ve Muzaffer Esen, Cezi notu.

ALÂEDDİN (Fenerbahçeli) — (B.: Baydar, Alâeddin).

ALÂEDDİN ARABÎ EFENDİ — On beşinci asır ulemasından, derin bir tefsir ve fıkıh âlimi, Şeyhülislâmların altıncısı; aslı Haleplidir, medrese tahsilini memleketinde yaptı; sonra İstanbula gelerek tahsilini Molla Gûrâniden ve Hızır Beyden tamamladı; Edirne Darülhadisinde asrın büyük âlimlerinden Mevlânâ Fahreddinül acemîye muid oldu; Bursada Kaplıca medresesinde, Manisa medresesinde uzun yıllar müderrislik yaptı, (H. 900) 1494 de Şeyhülislâm oldu; bir sene sonra da öldü, Eyübde İdris köşkünde defnedildi. Zamanının seçkin bir âlimi olduğu halde dersleri sözde kalmış, eser telif etmemişti. Hayatı boyunca doksan dokuz oğlu dünyaya gelmiş, bunlardan her birine "Esmai hüsnâ" dan birini ad koymuştu.

Bibl.: İlmiye Selnâmesi.

ALÂEDDİN BEY (Esvabcıbaşının) — İkinci Abdülhamidin son devrinde Üsküdarın okur yazar kabadayılarından; o zamanlar pek meşhur olan Selimiyede Çiçekçi kahvesinin gedikli müşterilerinden idi; esasen semt halkından idi; Üsküdarlı halk şairi Vâsıf Hoca, İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlarda Alâeddin Beyden şöylece bahsediyor:

Selimiye mahallesinin Namazgâh caddesinde ismini derhatır edemediğim Esvabcıbaşının oğlu ve Cemil Pehlivanın arkadaşlarındandı (B.: Cemil Pehlivan). Gerçi Cemil Bey kadar cesur değildise de boylu boslu, Cemil Bey renginde, yolda ve oturduğu yerde bazan kıvırcık bıyıklarını burar, hafif hafif konuşur, bir söyler, beş dinler, hoş meşreb, akşamcılığını kimseye sezdirmez, - varlıkla beraber sehavetin galebesinden - kahve parasına herkesten evvel davranır, en sıcak havalarda bile pardesüyü sırtından atmaz, en güneşte bile şemsiye açmaz, lâkin elinde gezdirirdi. Bazan Selimiyede Kömürcü İsmaile, bazan da Harmanlıkta Şerif Ağayı ziyarete giderdi. Cemil Bey menfasında iken Şeyhlili Mustafa (Kartal kazasında bir köylüdür), Alâeddin Beye zülfi yâre dokunacak bir söz söylemiş, o da: — Mustafa! Cemil burada olsa bu sözü sarfedemezdin ya? demiş. Mustafa: — Elbette! deyince, içini bir çekmiş: — Keramet Cemilde imiş! demiş. Türkiyemizin dörtte birini gezdim, kendi ölçümce bu Alâeddin Bey kadar yakışıklı bir kimse görmedim."

ALÂEDDİN EFENDİ — Hadikatül-Cevamiin kaydına göre, on altıncı asır ulemasından bir hayır sahibi, Üsküdarda Çingenefırını Mescidinin bânisi, (H. 1000) 1591 yılında ölmüş ve mescidinin yanına gömülmüştür.

Bibl.: Hadikatül cevâmi, II.

ALÂEDDİN EFENDİ (Çelebioğlu) — Ketenciler çarşısındaki Alaca Mescidin bânisidir, camiinin mihrabı önünde defnedilmişti; zamanla kabrinden nişan kalmamış, mescidin 1945 yılında yapılan son tamirinde, mabedin caddeye bakan duvarına bu hayır sahibinin adına bir levha konulmuştur, mescidin önündeki kabir, Uşşakî şeyhlerinden Mehmed Şükrü Efendinindir (B.: Alaca Mescid).

ALÂEDDİN MESCİDİ VE TEKKESİ — Fatih merkez nahiyesinin Sofular mahallesinde Molla Husrev sokağında idi. Sokak üzerinde bulunan mescid tamamen yıkılmış, yapısından hemen hiçbir iz kalmamıştır. Bu mescid aslında Sünbül Efendi halifelerinden Şeyh Alâaddin Ali Kefevînin zaviyesiydi; sonradan mescide çevrilmişti. Zaviyenin sokağa açılan kapısından girilince, mescid kapısı hemen sağda idi. Dergâh kapısı durmaktadır; üzerindeki kitabesi şudur:

"Lâ ilâhe illâllah Muhammed Resûlûllah. Eşşeyhul fâtihin, Kutbülârifin, Gavsülvâsilin, Mürşidülkâmilin merhum ve mağfurün leh Şeyh Alâeddin kaddese sırrıhülâziz". Bu kapının hemen sağında, duvar içinde yanyana iki çeşme vardır. Birincisi küçük ve suyu kesilmiş bir çeşmedir, kemerli bir niş içindedir. Dört köşesinde üslûblaşmış dört gül motifi bulunan ayna taşının üstünde iki kitabesi vardır. Alttaki kitabede:

Vesakahüm Rabbihim şarabʼn tâhurâ
Aynen fiha tüsemmâ selsebilâ

Ve bu iki satır arasında, eski yazıdaki istifçilik sanatının nefis örneklerinden biri olarak:

Vecealnâ minelmâi külli şeyin hay

yazılmıştır; kitabenin sol köşesinde de Hicri 1246 tarihi bulunmaktadır. Üstteki kitabe de şudur:

"Sahibülhayrat rikâbı hümayun kaymakamı merhum Ahmed Hulûsi Paşa ile halilesi merhume Ayşe Hanımın ruhları için fatiha. Tecdiden tamir tarihi fi zilkade 1313 fi nisan 1312".

İkincisi geniş kemerli, kesme taştan, teknesi kırılmış, kırk teknesi içine taş doldurulmuş klâsik üslûpta kitabesiz bir çeşmedir. Suyu vardır, fakat içilmez, acı sudur.

Tekkenin ahşab meşrutası, harab bir bina olarak durmaktadır; mesken olarak kullanılmaktadır.

Sokak kapısından girildiğine göre sola düşen mezarlığı, perişan bir haldedir, taşların çoğu yıkılmış, 1946 da adam boyu ot içinde idi. On yedinci asrın iki seçkin siması, meşhur Şeyh Mısrî Ömer Efendi ile şair ve devlet adamı Azmizade Hâletî Efendi burada medfundurlar.

Bir Celveti dergâhı olan Alâaddinefendi tekkesinin âyin günleri pazartesi idi.

Şeyh Alâaddin Efendi bir rüyasındaki işaret üzerine Kırıma hicret etmiş, Kefede Kasımpaşa zaviyesine şeyh olmuş ve 1562 (H. 970) de orada ölmüştür.

Bibl.: Hadikatül cevâmi, I; REK ve Muzaffer Esen, Gezi notu.

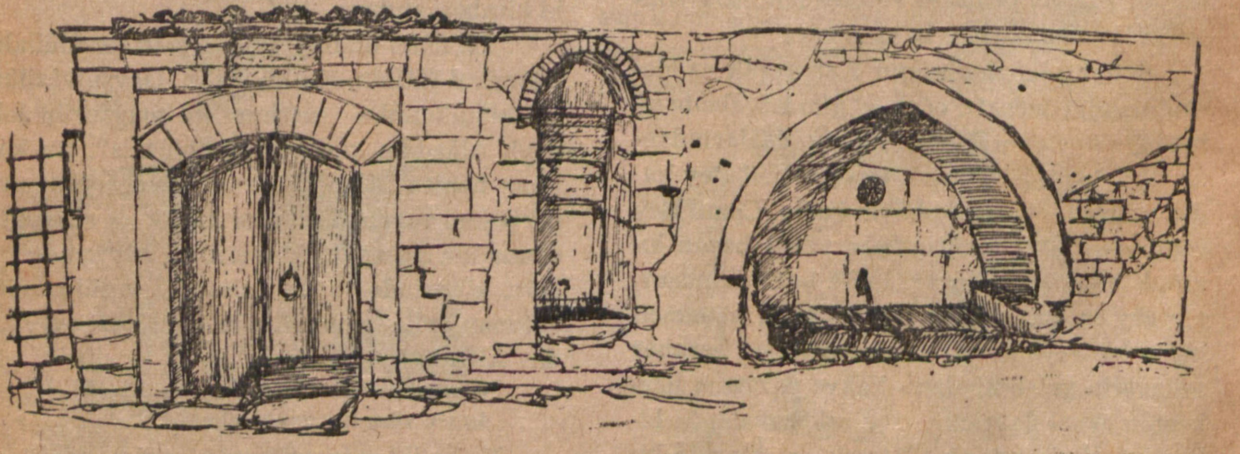
ALAFRANGA BALOZ — İkinci Abdülhamidin son devrinde Galatanın meşhur balozlarından; Necatibey (Tophane) caddesinde Karaköyden Tophaneye doğru giderken sağ kolda şimdiki Tophane sokağı, o zamanki adı ile Kasaplar sokağını geçince hemen oracıkta idi; işleten Yani adında bir Rum idi, bütün balozlar gibi dimdik bir merdivenle çıkılırdı. Yukarısının şekli öbürleri gibi, yalnız fazla olarak bir yanda ufak bir tiyatro sahnesi, önünde beş altı kişilik orkestrası vardı.

Buradaki kadınlar on, on iki kadar; hepsi de öteki balozlardakilerden hallice, seçme idi. Alafranga balozun müşterileri limandaki Fransız, Rus, Avusturya, Yunan vapurlarının çarkçıları, kamarotları, lostromoları, tayfaları idi. Yerlilerden de tatlı su frengi bozuntuları, Beyoğlu mağazalarının rum tezgâhdarları, uygunsuz takımından şâbı emredler, kokonalar idi; Galatanın diğer balozlarındaki benzerleri gibi yanaşıp başınıza ekşimez, karşıdan kaş göz işaretile dâveti sezer sezmez masalara gelip otururlardı; orkestra başlayınca polkalar, mazurkalar, valsler oynanırdı.

Türklerden ve kılık kıyafetlicelilerden de müşteriler çok fakat bunlar arasında dansa kalkanlar hemen hiç yoktu. Onlar yalnız kadını yanına oturtur, beraber bira içer ve keyif çatardı.

Galata balozlarının en temizi, en patırdısız gürültüsüzü bu Alafranga Baloz idi.

Sermed Muhtar Alus

Alaeddin tekkesi kapısı ve iki çeşme (Resim: A. Bülend Çoşu)